

3 1761 04466 2484

Digitized by the Internet Archive
in 2008 with funding from
Microsoft Corporation

1

Virgil

(SERVII GRAMMATICI

QVI FERUNTUR)

us Servius Honoratus

IN VERGILII CARMINA COMMENTARII

RECENSERVNT

GEORGIUS THILO ET HERMANNVS HAGEN

VOL. II

AENEIDOS LIBRORVM VI—XII COMMENTARII

RECENSIT

GEORGIUS THILO

24870
L

LIPSIAE

IN AEDIBVS B. G. TEVBNERI

A. MDCCCLXXXIV

JOHANNES DE WETTER

DE WETTER

DE WETTER

DE WETTER

DE WETTER

DE WETTER

DE WETTER

DE WETTER

DE WETTER

PRAEFATIO.

Codices, quos ad librorum VI—XII commentarios recensendos adhibui, p. 1 commemoravi. Autissiodorensi (G) qua ratione usus sim paulo accuratius explicandum esse video: nam quae l. l. de ea re dixi ad libros VI. et VII. pertinent, in quibus ex Hageni collatione codicis testimonia dedi. inde ab octavo libro ut Danielina scholia, quae quidem in Autissiodorensi extant (cf. praef. p. LXI), ipse possem conferre, eximia praefecti bibliothecae Bernensis liberalitate effectum est, qui ab Hageno mea causa rogatus hunc librum cum Turonensi Heidelbergam misit. ne adnotationem inutiliter augerem, quae scholia codex haberet, id quod in priore sexti libri parte indicandum esse visum est, non indicavi, neque ubi cum Floriacensi consentit eum consensum significavi, sed satis habui ea quae aliter atque in Floriacensi scripta sunt, protulisse. itaque ea Danielis scholia, de quibus nihil ex Autissiodorensi adnotavi, aut deesse in eo codice aut consentire cum Floriacensi intellegendum est. — Lipsiensem codicem usque ad XI, 28 contuli.

Gratissimo animo profiteor Fridericum Schoell, qui in priore volumine adornando et consilio et facto me adjuvit, in hac quoque operis parte inde a septimo libro cum plagulis corrigendis tum emendandis scholiastarum verbis maximum mihi tulisse auxilium. dum quaterniones IX—XI, XXXI—XXXVII imprimuntur cum Heidelbergae abesset, quaecumque in his correxit et aliter atque ego constituenda esse putavit, huic loco reservanda erant. sed ne in reliquis quidem quaternionibus nisi typothetae negotio ultra modum aucto fieri potuit, ut omnia quae ille invenerat suis locis adnotationi insererentur. inde satis magna addendorum copia extitit. quod praeclaras Ottonis Iahn emendationes, in Leutschii Philologo editas in critico commentario praetermisi, eius negligentiae conscius veniam peto.

Lib. VI. p. 8, 20 quam . . . condiderunt. ut supra ab insula, nunc a civitate nominavit *vel* dedit epitheton *Schoellius* || *p. 9, 21* Hippophorbas Aethlii *vel* Elati, Idas Arcadis, Antimachus Euandri, Menestes Suniatis *vel* Suniei, Pidocus Rhamnuntis, Demoleon Cydami

vel Cydantis: puellae hae: Periboea Alcathoi, Medippe Perii vel Pylii vel Pyris, Hesione Celei, Andromache Eurymedontis, Eurymedusa Polyxeni, Europe Laodici, Melite Thriagoni coni. *Stephani* (*Kampf zwischen Theseus u. Minotaurus p. 38 sqq.*), qui Aethlii vel Elati, Idas Arcadis a *Mauricio Haupt* accepit: puriesion celei, quod post cydani codex exhibet, delendum esse, ut ex pyrii ieseione celei perperam repetitum, idem *Hauptius* docuit. hi pueri: Phorbas Aethlii, Idas Argadis, Antimachus Euandri, Menestheus Suniani, Daidocus Rhamnuntis, Demoleon Cydanti. puellae hae: Periboea Alcathoi, Medippe Piraei vel Perrei, Hesione Celei, Andromache Eurymedontis, Medusa Polyxeni, Europe Laodici, Melite Thriagoni coni. *O. Iahn Philol. XXVI p. 13 sq.* || *p. 13, 1* per quod ingredimur (ut *Cassell.*) *Schoellius* || *p. 15, 14* cuius partem esse Massyliam mediterraneam: unde *e. q. s.* (seclusis est pars Mauretaniae) idem || *p. 18, 4* et Vegones nymphae quae artem scripserat fulguratorum coni. *G. Schmeisser quaest. de Etrusca discipl. p. 12 et 17* || *p. 27, 13* inferorum regna necesse quidem hic esse *Schoellius* || *p. 65, 21* quia die prima subrepti sunt vita idem || *p. 117, 3* haec ... vicem exscr. *Isid. or. XIV 8, 18.*

Lib. VII. p. 129, 25 *ΙΕΡΟΝ ΘΗ ΑΦΡΟΔΙΤΗ* *O. Iahn Philol. XXVI p. 13* || *p. 134, 5* crustula autem et crusta neutraliter dicimus *Schoellius* || *p. 137, 2* semotum *i. e. seiunctum* neque a religione templi tactum *O. Iahn Philol. XXVIII p. 10* || *p. 141, 3* ἄγαλμα matris deum *Schoellius* || *p. 145, 7* et lectum est] et masculinum est *add. idem de acc. l. l. p. 153* || *p. 147, 11* nam ... rogare sine idonea causa a *Servio* abiudicata esse monuit idem || *p. 148, 7* ut *Homerus* βαθύπεπλος Ἑλένη: dicit longam per vestes idem: *Servium* autem τανύπεπλος cum βαθύκολπος confudisse || *p. 190, 16* ortum tumultum inter eos esse ego conieceram.

Lib. VIII. p. 202, 17 a coepio, quod est incipio, coeptus facit *Schoellius* || *p. 202, 21* fortuna si sequatur idem || *p. 209, 10* et cito] cum nocte somnus reliquit *add. idem. possis et et cito* excitatur vel expergiscitur || *p. 218, 11* nec quod esses Arcas, nec illud quod *Tyndarides*, id est *Agamemnoni* et *Menelao* cognatione coniunctus *Schoellius elegantissime. sed* dubitationem movent quae *Servius ipse VIII 51 de Euandri genere dixit. nec* quod esses Arcas et, ut illuc hoc tendat, geminis *Atridis*, id est *A. et M. c. c. mihi in mentem venit.* ut illuc hoc tendat *Servius* inseruisse videtur, ut versu 130 'quodque ab stirpe fores geminis coniunctus *Atridis*' idem significari ostenderet, quod 'et Arcas' verbis, scilicet Graecum natione esse *Euandrum* || *p. 225, 21 et 24* aut servari vult *Schoellius: nam* secundum ... fuerunt quoque verba eo pertinere, ut 'perpetuus bos' qui sit intellegendus explicetur. cf. *Il. VII 321* νό-

τοισιν διηνεκέεσσι || p. 229, 16 alius ita inquit: imago vocis evadens, quamquam relictis collibus, inauditur Schoellius, ut his verbis Servii dubitatio (si enim ... ab Hercule) refutetur. sub corruptis alii ita posse et interpretis nomen latere || p. 243, 2 sic Deianira idem || p. 244, 15 Bursiani coniecturam ita perfecit Schoellius, ut hic Faunus habuisse filiam dicitur Romam mira castitate et disciplinis omnibus eruditam scriberet: quod recepissem, si Macrobius, qui Sat. I 12, 21—29 de Bona Dea multa protulit, Romae nomen commemorasset. (cf. praesertim § 27.) ego eximiam castitate proposueram || p. 247, 16 ego e Varrone d. l. l. V 30 Varro Tiberim a Thebri quodam Tusco, qui ibi perierit, dictum tradit scripseram, sed suo iure Schoellius vel a mutari vetuit: immo alteram Varronis de Tiberis nomine memoriam intercidisse, ut reponendum sit vel a Tiberino Latinorum rege, qui ibi perierit || p. 249, 20 adplicatur vel adplicat ut quod Schoellius || p. 249, 24 quod est verius, quae est ASF librorum scriptura, Servii esse censet idem || p. 250, 1 eo quod capro ei fit, quae est hostia Liberi propria idem || p. 251, 15 quaesivit, an quoiquam obviam fuissent idem || p. 256, 10 verba quae sunt ex eo quod non timuerit sana esse putat idem, eisque enuntiatum finiri: quam distinctionem recepi. ante nunc ... venio ad ea quae praecedunt retuleram. || p. 260, 5 et secundum Plinium ... reddit colores exscr. mythogr. III 8, 14 || p. 265, 5 quia fulmen non nisi trisulcum est: aut enim terebrat aut incendit et urit aut dissipat Schmeisserus l. l. p. 27 || p. 267, 3 RAPIDIS citis Schoellius || p. 273, 16 in eo est enim serenum, quod aer aperitur idem. cf. Serv. ad georg. I 393 || p. 277, 2 quod secluseram. Schoellius, cum ... ostendat ne ad reprehendunt referantur cavendum esse intellegens, aut quod servandum, aut cur scribendum esse. monuit || p. 277, 18 Turonensem interpretem hoc voluisse coni. Schoellius deinde infra dedit potestatem obtinendae provinciae ipse oratores e. q. s. || p. 291, 22 ne castitatis famam castitatis amore, Floriacensis scripturam, praefert idem || p. 295, 12 virga rigatis idem || p. 300, 4 ab aegro, ὑπὶ τῷ partu, id est qui a pedibus nascitur idem || p. 303, 18 aiunt plures Cleopatram idem.

Lib. IX. p. 309, 3 secundum Hesiodum poetam Thaumantis filia Schoellius || p. 312 inter secundum et Melonem quaedam intercidisse censet idem, veluti haec secundum alios tribus, (cf. deinde qui tamen et ipse e. q. s.) secundum Titianum octo: et Nilus, quem latine dicebant. nam Melam latere sub 'Melonem', multis de causis non posse probari. || p. 318, 24 verbum de origine cum motu idem || p. 323, 27 mane, quoniam diei hoc optimum, quod matutinum idem. cf. ad Aen. I 139 et Varro d. l. l. VI 4. diei recepi || p. 335, 30 proprie enim 'super his' 'pro his' significat Schoellius conl. Serv. ad Aen. IV 233 || p. 338,

15 et bene epitheto dictus est exitus; *lin.* 18 aut ait aream litori proximam *idem* || *p.* 339, 14 significat et 'subito': Ennius quid tam temere itis? citate (*scil. significat*): Cato temere ruis *idem* || *p.* 343, 12 nam quasi absurdum est, duobus positis, Turnum potius, quam Latinum responsa dantem regem appellare *idem* || *p.* 354, 12 scuta vero gestare ego conieceram || *p.* 357, 13 in verbo *secludenda videri dixeram* || *p.* 362, 1 nam si ita 'versa hasta iuvenorum terga fatigamus', id est caedendo urgemus Schoellius, ut id est caedendo urgemus *apodosis sit, interpres autem verba Vergilii sic iuncta pro obscenis haberi posse dixerit. cf. Cat.* 52, 7. || *p.* 379, 7 et bene attenuat vel extenuat 'homo' Schoellius.

Lib. X *p.* 388 *adnot. crit. ad lin.* 11 *adde:* sed cf. Serv. ad Aen. I 96 et 535 || *p.* 390, 9 non etiam fumantia (*i. e. non iam fumantia*) Schoellius || *p.* 394, 13 sic ergo (*i. e. si, ut quidam dicunt, Pilumnus idem est qui Stercutius*) *idem* || *p.* 396, 18 participiali *scripseram* || *p.* 397, 4 *sqq. aut hinc ergo Vergilius furtum utrumque tangit . . . Paridis aut hinc ergo Vergilius utrumque tangit . . . diximus, et proprie iudicium Paridis Schoellius* || *p.* 397, 10 qui (*i. e. quo*) *defendit idem* || *p.* 403, 19 alii a Tuscis pridem retentam et prius Vulturum vocatam, Tuscis autem a Samnitibus exactos: hos Capuam vocasse ob hoc *e. q. s. idem* || *p.* 410, 19 etiam, quod *MF* omittunt, *secludit idem, neque verbis, quae sunt ἀπὸ τοῦ χαίρειν . . . condiderunt Servianum scholium turbari concedit. sed Servius explicare voluit qui factum esset, ut ex eadem urbe et Turno et Aeneae auxilia venisse dicerentur. ceterum ἀπὸ τοῦ χαίρειν pro ἀπὸ τοῦ χαίρειν Schoellius* || *p.* 418, 19 o Aenea, si quae dico mihimet credis *idem* || *p.* 419, 4 altarium navium *conl. v.* 246 'altam puppim' *idem* || *p.* 420, 1 et qua in armis vel et qua insomnes esse oportebat *idem* || *p.* 422, 11 noxia *proposueram* || *p.* 423, 3 plures differentias in Avieno Schoellius *proposuit conl. Serviano ad georg. I* 488 *scholio* || *p.* 426, 10 et bene in honorem victoris satis laudat victum Schoellius || *p.* 428, 18 hoc est pro 'septem'. melius deest, quia veteres e nimietate enuntiabant *idem.* et deest 'qui', quod ego proposui et post numero collocandum esse dixi, ita accipi volo, ut interpres apud Vergilium ante 'septem numero' *e. q. s. qui deesse statuat* || *p.* 430, 10 probat, quod Floriacensis praebet, verum esse censet Schoellius *conl. schol. ad v.* 377 || *p.* 430, 7 quoniam non contradixerat ita defendit Schoellius, ut ad Achaten pertinere statuat: ut interpres in eum potius, quam in Aenean et culpam et poenam cadere dixerit. mihi praeter illud quod in *adnot. proposui, in mentem venit quoniam 'contra' (v. 343) dixerat* || *p.* 433, 3 ad 'quem super' et Lagum subauditur et Pallantem Schoellius ||

p. 434, 23 potest et 'semianimis' ab eo quod est 'semianimus' pro 'semianimibus' legi *idem* || p. 438, 11 dilemmatum argumentum (*ut graece διλήμματος pro διλήμμα dicitur*) *idem* || p. 438, 14 'sorti' pro 'casui et fortunae', *ut 'casui' sit 'malae', 'fortunae' autem 'bonae sorti'*, *idem* || p. 443, 2 admotus *et* cessit et imperio relicto *vel et* imperium relinquens ad Peloponnesum perrexit *idem* || p. 468, 2 et quaeritur: si qua fides est a praeterito, an bene futuro dicat Schoellius: *ut dubitaverit interpretes congruerentne inter se vetustas vox et* latura est *futurum tempus* || p. 468, 28 'tuta' tutante, quae tuetur *idem* || p. 468, 29 arcu concamerationis curvae *concl. Serv. ad Aen. VI 631 idem* || p. 470, 24 'siccabat' quasi sedabat. nove e. q. s. *idem*.

Lib. XI p. 483, 28 et figurate 'sospite' pro 'sospiti' Schoellius || p. 491, 16 *sqq. sic constituenda erant* ita et hic . . . posuit. IVSTITIAENE si 'iustitiae' legeris e. q. s. || p. 495, 2 rudimenta, quasi novi anni Schoellius || p. 495, 25 *ad in togatis 'victrices' inter testimonia adde: Ribb. com. lat. rel. p. 221* || p. 499, 15 Iuppiter illud e. q. s. Schoellius || p. 504, 4 *se aut recte omitti aut post si addendum esse putat idem* || p. 504, 14 adeo (*i. e. adgredior*) servat *idem* || p. 504, 21 statim consilio conclusit *vel statim consulit idem concl. Serv. ad v. 281. quod ego proposui et satis multa conclusit volui esse 'et satis multa complexus est'. fortasse post conclusit quaedam inter-ciderunt, ad quae sicut ad singula invenies dictum pertinebant* || p. 508, 2 alii 'sceleris omnis' legunt *post supplicia collocanda esse putat Schoellius* || p. 511, 11 *sic constituenda erant DEVICTAM ASIAM* S. A. quidam . . . post possedit. DEVICTA ASIA legitur et e. q. s. || p. 511, 25 alii hunc Orestem filiam Menelai et Helenae tradunt duxisse Schoellius. *pro his quae sequuntur idem dubitanter proponit* quidam inventam Erigonam, uterinam, uxorem ei volunt fuisse. *cf. Pausan. II 18, 6. Tzet. ad Lycophr. 1374* || p. 512, 25 barbaras *pro latinas Schoellius* || p. 516, 12 a patria urbe Tydei Diomedis m. i. Schoellius || p. 521, 25 ut quidam volunt saepe bonum dici *idem* || p. 535, 6 unde *vel nunc* posuit 'edice' *pro composuit 'edice' idem* || p. 535, 18 'Messapus' autem cum diceret, vitavit *ὁμοιοτέλετον idem* || p. 537, 22 quasi praesto sit *vel quasi quae sit praesto idem* || p. 542, 20 hinc itaque Opim ipsam Dianam cognominatam, quod supra dictum est, vel quod luna, quae est Diana, proxima terris facile conspiciatur, Apollinem vero hecaergon vocari, quoniam in terra hecaergos sol O. Iahn Philol. XXVI p. 13. hinc itaque . . . Hecaergon: vel quod per ὄψιν luna, quae est Diana, terras facile conspiciat, quoniam Ops ὄψις extrita i vocali. et Hecaergos Sol ἀπὸ τοῦ ἑκαθεν ἐς

γῆν δέχεσθαι, hoc est e longinquo *Schoellius* || p. 545, 16 haud aliud enim nomen famulae, quam servilis significatio condicionis *idem* || p. 553, 17 sane quae saevierunt cum duce Amazonum dicit velut Amazonidas *idem* || p. 557, 15 sane equum ex vicino intellegimus ei esse *Schoellius* || p. 565, 2 vatillum, quod *ASR* exhibent, verum esse monuit *idem* || p. 566, 20 ex eiusdem coniectura scribendum est ut nihil aliud moriens quam de re publica tuenda et bello mandaret || p. 567, 18 mulcari enim proprie de verberibus dicimus *idem* || p. 567, 24 Seythas autem *idem* || p. 568, 14 quidam Dercennum regem Aboriginum tradunt, alii hoc nomen fictum putant *idem*, quod verum esse iudico. in adnot. ad h. l. lege Dercenni et DERCENNI || p. 570, 9 sicut in Sallustio legimus] de Iug. 45, 2 Servium cogitasse et Danielis coniecturam circum signa sint probandam videri monuit *idem* || p. 570, 19 ex eiusdem coniectura notanda elocutio scribendum videtur || p. 572, 26 ut velut fumus sit *idem*.

Lib. XII p. 574, 17 aut fabulam pro ut similem *Schoellius* || p. 574, 19 quidam 'ille' prorsus superfluum *idem* || p. 577, 17 ut post inferatur *idem* || p. 597, 3 sane iuxta Homeri locum foedus hic i. f. *idem* || p. 611, 15 *Serviana* quae sunt nam in herbarum . . . comparatione post non in ratione constantem collocanda videntur. *Schoellius* non putat vis est quae δύναις dicitur verba eo loco, quem in *Floriacensi* habent, movenda esse || p. 612, 9 *Floriacensem* secutus quod forvum edideram, ut ap. *Serv. ad Aen.* VIII 453. utroque loco formum scribendum esse docuit *Schoellius* coll. *Fest. Paul.* p. 84, 3 et 91, 13; *Placido* p. 43, 15 *Deuerl.*; *schol. Veron. ad Aen.* IV 149; *Philarg. ad georg.* IV 175; *Don. ad Ter. Phorm.* I 2, 57; *Cassiod. de orthogr.* p. 161, 2 *K.* || p. 614, 8 potest subaudiri et ante 'arte' 'humana', p. 614, 12 an quia *idem* || p. 615, 16 *Commelinum* sequi debebam: videtur enim tempestas ex scholio ad v. 451 perperam inlatum esse || p. 625, 19 licet Catullus dixerit feminino] *Servium* non *Cat.* I 2 'arida pumice' legisse sed XXII 6 'pumice aequata' male iunxisse suspicatur *Schoellius* || p. 627, 15 fortasse desperantes || p. 628, 10 sqq. sive bona sint sive mala. DIVERSA CLAMOR hypallage. intellege 'diversus clamor' *Schoellius* || p. 631, 13 quod proposui ita probat *Schoellius*, ut scribatur partes cohortium pro opere instructae et stationes locatae pro castris || p. 631, 18 mihi in mentem venit στρέψασκον (*Il.* XVIII 546) || p. 632, 11 abundabat] cf. *schol. ad Aen.* II 609 || p. 633, 10 quoniam servato sic scribendum esse censet *Schoellius* et quidam 'lapsa' notant, quoniam non e. q. s. || p. 633, 21 Ἀμείζονος exempli causa proposuit *idem*, omnino genetivum nominis cuiusdam restituendum putans. mihi in mentem venit σφρίζουσα μάλ' ἐς

νεεῶν' εἰσέπειτο λόγῃ || p. 637, 16 pro opere ponere solet *Schoellius* || p. 640, 10 'profanos' docet sibi e. q. s. *idem* || p. 642, 1 scilicet ut desideres o. u. T. *idem* || p. 644, 17 de Regum vel Numae legibus, quae et Papiriae leges appellatae sunt, dixit, quae e. q. s., ut ad haec referantur (v. 21) ipso titulo legis Papiriae usus est *idem* || p. 646, 1 epitheton est loco accomodatum *idem*.

Prioris voluminis adnotationi haec addenda sunt, quorum de parte Fleckeisenus benevole me admonuit. p. 14, 19 has alii virgines perhibent, alii eis etiam filios dant Orpheum, Linum, Hymenaeum. ideo et porcam eis sacrificari aiunt, quod multum pariat *O. Iahn Philol.* XXVI p. 13 || p. 274, 2 namque Samothraces horum penatium antistites θυσιακόους vocabant *O. Iahn l. l.* p. 13 || p. 368, 3 et ibi tam publice quam privatim solere fieri *Huschkins Igv. Taf.* p. 202 || p. 370, 11 deduxisse *Lobeckius Aglaoph.* p. 1241 || p. 504, 18 necesse enim erat ansis aras a. s. t. *Schoellius.* cf. *Serv. ad Aen.* VI, 124 || p. 508, 9 haec opinio est, si Mercuri iussu haec t. f. a. c. *idem* || p. 508, 13 quod viridat *G. Becker Rhein. Mus.* XXIX p. 495 || p. 525, 27 cf. *O. Iahn Ber. d. sächs. Ges. d. Wissensch.* 1851 p. 139 || p. 572, 12 qui *idem* victus est ab Aenea *Mommsenus ap. Iord.* p. 6 || p. 572, 13 qui tamen finito proelio non comparuit *idem C. I. L.* I p. 283 || p. 596, 6 decem secludit *Hartmannus d. Roem. Cal.* p. 123 || p. 645, 2 sqq. cf. *O. Iahn Philol.* XXVI p. 14 sqq.

Tertii libri commentario emendando Francisco Pauly exhortante operam dedit Albinus Nager, qui (Graz 1882) scholasticum libellum edidit, cuius haec est inscriptio: Textkritische Bemerkungen zu Servii grammatici qui feruntur in Vergilii carmina commentarii. ex coniecturis ibi prolatis eas infra commemorabo quas scholiorum emendationi utiles esse iudico. p. 333, 4 sola pro tota || p. 336, 7 trahunt huc pro tradunt hoc || p. 340, 16 elegit (ut F) pro legit || p. 340, 27 haec Myrtus ex fama antiquorum de plebe nata pro h. M. ex fama de plebe antiquorum n. || p. 347, 18 nocturnos deos esse (ut T) pro nocturnos esse || p. 350, 26 ab Thracia pro ad Thraciam || p. 353, 11 praeter historiam pro per historiam || p. 359, 5 in demonstratione] add. imperii. malim addi dominationis. cf. v. 97 || p. 360, 1 et secludit || p. 366, 24 celeuma . . . hemistichium ad v. 129 'Cretam proavosque petamus' pertinere vidit || p. 373, 1 Iovis et secludenda fuisse recte dicit || p. 376, 15 DEBITA utrique lemmati addendum esse suo iure statuit et significare ex debito e Turonensi restituit. ap. *Servium autem e Caroliruhensi* 116 id est pro minus est scribendum || p. 383, 21 eis pro ei || p. 389, 3 sane . . . dicebantur, ut Sappho. quia haec inde desiluit, hic locus vocatur ἀλμα || p. 396, 3 ad hoc tantum pro hoc

tantum || p. 414, 19 et sedem *pro* sed || p. 436, 21 *post* aut *add.* quod, quod *typothetae errore omissum reponere neglexi* || p. 443, 9 *sceleratius pro* *celerius* || p. 452, 8 metri causa 'e' corripuit *pro* metri causa 'constiterunt' || p. 453, 18 graece *Πανταχῶς*.

Denique rogo, ut non nulli *typothetae* errores, qui me fugerunt, corrigantur. sunt autem hi: *vol. I* p. 361 *adnot. crit. lin. extr. lege* 583 || p. 425, 29 *lege* VADE || p. 465, 19 *lege* AVT; 23 illud || p. 472, 23 *lege* *ominis* || *vol. II* p. 333, 14 *distingue* dicimus, fortunam || p. 350, 8 *lege* SPVMANTES || p. 422 *adnot. crit. lin. 4 dele* significat et bella] || p. 467, 20 *lege* contempserat || p. 487, 14 *lege* ducitur || p. 511 *adnot. crit. lin. 15 semel dele* Iphigeniam abortiam Daniel || p. 514, 17 *lege* derivativo || p. 525, 7 *dele* et || p. 536, 26 *distingue* venisset. alii

Ser. Heidelbergae mense Octobri a. MDCCCLXXXIV.

G. Thilo.

SERVII GRAMMATICI

IN VERGILII AENEIDOS LIBRVM SEXTVM COMMENTARIVS.

Totus quidem Vergilius scientia plenus est, in qua hic liber possidet principatum, cuius ex Homero pars maior est. et dicuntur aliqua simpliciter, multa de historia, multa per altam scientiam philosophorum, theologorum, Aegyptiorum, adeo ut plerique de his singulis huius libri integras scripserint pragmatias. sane sciendum, ⁵ licet primos duos versus Probus et alii in quinti reliquerint fine, prudenter ad initium sexti esse translatos; nam et coniunctio poematis melior est, et Homerus etiam sic inchoavit ὧς φάτο δάκρυ χέων.

1. CLASSIQUE INMITTIT HABENAS navibus suis, aut suae navi, quae

8 Homerus] cf. II. I 357

Ad eos qui hoc volumine continentur Serviani commentarii libros recensendos his codicibus manu scriptis usus sum: Caroliruhensi 116 (A), Sangallensi (S), Reginensi (R), Lipsiensi (L), Hamburgensi (H), Monacensi 6394 (M), Floriacensi nunc Parisino 7929 (F), Cassellano (C), Autissiodorensi nunc Bernensi 167 (G), Turonensi nunc Bernensi 165 (T), Parisino 7965 (D). Cassellanus VI 831 desinit. Lipsiensem in sexto libro paucis locis exceptis non commemoravi, quia in ea parte saepius quam in ceteris prior eius scriptura a correctoribus obscurata est. Autissiodorensis memoriam usque ad VI 359 plene exposui, ut intellegi posset quae ratio inter ipsius et Floriacensia scholia intercederet (cf. praef. p. LXI): in eis quae sequuntur eius testimonia plerumque non adscripsi nisi ad scholia a Petro Daniele primum edita.

1 in qua hic liber] in hoc libro AS || 2 est] sumpta est C || 3 simplici AS (corr. a) simplici H || 4 theologorum R: theologiorum H theologicorum ASCGM Aegyptiorum om. G || de his singulis huius libri] de singulis huius libri partibus Sangallensis corrector || 5 singuli AHM || pragmatica C praemativa G || sane ... δάκρυ χέων om. G || 6 relinquerint A || 8 et Homerus etiam sic inchoavit] et homerus quem sequitur in odyssia sic coepit C et homerus quem sequitur in odissia etiam sic inchoavit M || inchoavit H || ὧς φάτο κκαων AS ὧς φάτακρυχων R ὧς φάτο δάκρυχων C ὧς φάτακρυχων H ὧς φάτακρυχων M || 9 ad v. 1 haec duo scholia, a diversis scripta, habet Turonensis: Classique] aut navi quam regebat aut navibus. Inmittit] id est relaxat ipsas habenas. et bene dixit habenas quae sunt navium et equorum. naves enim equis comparantur et vectores dicuntur qui utrisque vehuntur. || scholium ad CLASSIQUE INMITTIT HABENAS adscriptum habent GCM in marg., ediderunt Stephanus et Fabricius, om. RASLH || navibus suis aut suae navi C: navibus suis sine navi G navibus sine navi M navibus seu navi l. fortasse navibus aut suae navi

- classis dicitur, vel quod fiat de fustibus. calas enim dicebant maiores nostri fustes, quos portabant servi sequentes dominos ad proelium, unde etiam calones dicebantur. nam consuetudo erat militis Romani, ut ipse sibi arma portaret, ipse vallum: vallum autem dicebant calam, sicut
- 5 Lucilius scinde calam, ut caleas, id est, o puer, frange fustes et fac focum. inde ergo classem dictam dicunt. alii classem hinc magis dictam volunt: apud maiores nostros stipendium proelio terrestri miles pedester dabat, equites vero dabant in navali certamine; nam adhuc pauper fuerat populus. exinde iam quod ab equitibus dabatur stipen-
- 10 dium, tractum est ut diceretur classis: proprie enim classes equitum dicimus. CLASSI aut suae navi, quae classis, ut in primo <39> diximus, dicta est ἀπὸ τῶν κάλων, id est a lignis, unde Horatius me vel extremos Numidarum in agros classe releget, cum de una loqueretur navi: aut omnium quae eius cursum sequuntur;
- 15 Palinuri enim implet officium, de quo supra <V 834> ait ad hunc alii cursum contendere iussi. INMITTIT HABENAS aut funes per metaphoram dixit, aut Homerum secutus est, qui ait vela erigi ἐνστρέπτοισι βοεῦσι, id est loris tortis; his enim utebantur antiqui.

2. ET TANDEM ad Aeneae desiderium retulit, olim ad Italiam 20 venire cupientis. ceterum mora non congruit de Capreis Cumas

1 classis dicitur . . . classes equitum dicimus] exscr. Luct. Plac. ad Stat. Ach. I 444 (III 48 Lindenbr.) || 5 Lucilius] ex libr. incert. v. 151 p. 153 Muell. || 12 Horatius] carm. III 11, 47 || 17 Homerum] Od. II 426

1 vel om. C, fortasse recte || calas Stephanus: cales CG Kales Ml calos Luct. Plac. cala Burmannus. cf. Loeve prodrom. p. 322 || 2 nostri om. C || 3 colones C || unde etiam . . . dicebant calam post fac focum collocari vult L. Muellerus. secludi malim haec verba, quae ad corrigendum scholiastae praeceptum videntur adscripta esse. || 4 ipse uallum CG Luct. Plac.: et ipse uallum Ml et vallum vulgo. et calo vallum L. Muellerus, sed cf. Marquardt Roem. Staatsverw. II p. 406 et 413 || uallum autem C: ualum autem G quod Ml || kalam l || 5 scinde puer calam G. I. Vossius etymol. ling. Lat. p. 139 || kalam l || ut caleas Ml: uel cadas C † calas G || id est om. C || o om. Luct. Plac. || 6 uocum l || ergo] autem Ml || alii magis hinc classem dictam volunt Luct. Plac. || classem C || hinc magis G: magis hinc l magis om. CM || 7 proelium terrestri G proelio equestri l || 8 pedestar G terrestri Ml || 9 erat l || quod] quia l || ab om. Luct. Plac. || 10 dicerentur classes Ml || equites G || 11 CLASSI CLASSIQUE A classique. in. m. h. C || classis . . . a lignis om. C || 12 ἀποίων κάλων A ἀποίων κλαόν H ἀποικαλόν M || unde] sicut C || 13 me vel] mel M || classa A || cum de una loqueretur navi om. RASLH, habent CMI || 14 secun-

tur ASC || 17 metaforan RHM || qui ait uelaerige ἐρστρεπτοις βοεῖσι C: quia at tu aelaerigi ex ἐρ στρεπτοβοῖσι R quia actuele regi ἐγερπεντι βοεῖσι A qui agit ael eregi ἐγερπεντι βοεῖσι S qui ait uel eregie γερπεντι βοεῖσι H qui ait tactuae regi. γερπεντι βοεῖσι M qui ait ἐντόνατο δ' ἐρετμὰ τροποῖς ἐν δεσματοῖσι (Od. IV 782) et ἔλκον δ' ἰστίᾳ λευκᾷ ἐνστρέπτοισι βόεσσι D || 19 ad et tandem in marg. ad praeteritum retulit siue ad consuetudinem nautarum retulit quibus parua nauigatio diuturna uidetur aut tandem ad id tempus refertur ex quo troia nauigatum est T || rettulit C || 20 hora ex mora C || gruit H || caphereis R capraeis CH

usque, ad vicinitatem accedente favore Neptuni. *an 'tandem' ad consuetudinem navigantium retulit, quibus nulla non longa navigatio videtur? an 'tandem' ad id tempus refertur, ex quo Troia navigatum est?*

EVBOICIS ORIS a colonia appellavit Cumas: nam Euboea insula est, in qua Chalcis civitas, de qua venerunt qui condiderunt 5 civitatem in Campania, quam Cumas vocarunt vel ἀπὸ τῶν κυμά- των, vel a gravidæ mulieris augurio, quæ Græce ἔγκυος dicitur.

ADLABITVR venit celeriter, ut <XI 588> labere nympha polo.

3. PELAGO in pelagus: *sic dictum est, ut <V 451> it clamor caelo. bene autem 'obvertunt', non 'obvertit', ut non Aeneae, sed 10 sociis vilia et nautica dentur officia. gubernandi ars soli Aeneae conceditur. DENTE TENACI unde in primo <169> unco non alligat anchora morsu.*

4. ANCHORA ut supra <I 169> diximus, in Graeco aspirationem non habet, nam ἄγκυρα dicitur: unde et apud maiores sine aspira- 15 tione proferebatur. contra 'thus' et 'orchus' veteres dicebant et 'lurcho', id est vorax, quibus sequens aetas detraxit aspirationem.

5. PRAETEXVNT praetegunt, ut <IV 500> praetexere funera sacris. IVVENVM MANVS post conditam in Sicilia civitatem senum

15 ANCHORA in Graeco . . . proferebatur] exscr. Isid. or. XIX 2, 15 || 16 contra thus . . . aspirationem] cf. Prob. cath. p. 10, 18 K.

¹ que

1 us // S || ad vicinitatem . . . Neptuni] in tanta vicinitate longa fuisse navigationem praesertim accedente fauore Neptuni G ad tantam vicinitatem tam longam fuisse navigationem praesertim . . . Neptuni Stephanus ad vicinitatem tam longam fuisse navigationem praesertim . . . Neptuni Fabricius in tanta vicinitate longam fuisse navigationem praesertim . . . Neptuni Daniel || ad om. H || nincitatem H ciuitatem AM (at ciuitatem in marg. S) || accedentem ASHM || 2 retulit om. G, ex Turonensi inserui || 3 id T: idem G ||

4 scholium ad EVBOICIS ORIS adscriptum om. G || a] at A at S ad H || coloniam AS || 5 calcis ASH calchis C chalcis R || civitas est vulgo || 6 quas H || uocauerunt R || apoton cymaton C ἀπὸ τῶν κυμάτων H || 7 angurio A auxilio H || enkioc C encyos A ενκίος R (duae litterae erasae) aenixios H encyoc M || dicitur] y in u mutata (lege mutata). alii dicunt cumas a mulieris pregnan-

ma tis nomine quæ calcidensibus fata canebat appellatas sed prolempsis est nante venit aeneas ad italiam quam calcidenses add. C. cf. quæ in Turonensi ad v. 2 adscripta sunt prolempsis est hoc loco quia antea venit ad italiam aeneas quam calcidensis. || 8 labero G labere ex labare H || 9 PELAGO . . . bene autem om. C || PELAGO] OBVERTVNT PELAGO PRORAS G || in pelagus om. G || it om. G. id R || 10 non obvertit hab. C || 11 et nautica hab. C || gubernandi . . . conceditur] ars uero gubernandi soli tribuatur aeneae GC || Aeneae om. RH. soli conceditur aeneae M || 12 scholium ad DENTE TENACI om. G || 13 hanchora C || 14 ANCHORA G || ut supra diximus om. GC || 15 nam GC: unde RSHM || ancira RG ancyra C hanc ira AS anchira H hancira M || unde] inde GC || et om. GC || 16 conferebatur ASH || contractus G || oreus G || et lurcho id est vorax om. GC || 17 lucho AS luco H || 18 scholium ad PRAETEXVNT hab. C || 19 scholia ad IVVENVM MANVS et ad ARDENS om. G || MANVS] uel quod et (lege haec) aetas apta

aut nulla aut rara fit mentio. *EMICAT* cur hoc verbum posuerit ex sequenti actu inueniendum advertendum est. ARDENS festinans, ut <I 423> instant ardentes Tyrii.

6. LITVS IN HESPERIVM hic ostenditur Hesperiam minorem esse omnem Italiam, dictam, ut supra <III 163> diximus, vel a rege vel a stella. SEMINA FLAMMAE Σπέρμα πύρρος Homerus dicit, id est semen ignis.

7. ABSTRVSA IN VENIS SILICIS in georgicis <I 135> et silicis venis abstrusum excuderet ignem: *abstrudere enim est de industria celare*. FERARVM TECTA epexegetis silvae.

8. FLVMINA MONSTRAT quaecumque fluentia. et sciendum monstrari Aeneae ad expiandum se: nam funestatus fuerat morte Palinuri, non quod eum viderat, sed quod funus agnoverat, id est doluerat; in eo enim est pollutio quod ait <V 869> casuque animi concussus amici, nam ipsa inpiant quae agnoscimus. unde in Livio <II 8, 7> habemus Horatium Pulvillum, cum Capitolium dedicare vellet, audisse ab inimico mortuum filium, et, ne pollutus dedicare non posset, respondisse, cadaver sit. hanc autem purificationem Aeneae polluto dat ubique Vergilius, ut paulo post <635> corpusque recenti spargit aqua.

9. AT PIVS AENEAS oportune hoc loco, quippe ad templa festinans. ARCES QVIBVS ALTVS APOLLO P. cum ubique arx Iovi detur, apud Cumas in arce Apollinis templum est. 'altus' autem vel magnus, ut <X 737> iacet altus Orodes et de ipso Apolline <X 875> sic pater ille deum faciat, sic altus Apollo: vel ad simulacri magnitudinem retulit, quod esse constat altissimum. *Coe-*

6 Homerus] Od. V 490. cf. Macrob. Sat. V 12, 3 || 15 unde in Livio e. q. s.] exser. mythogr. III 6, 28 || 26 Coelius] p. 163, 5 ap. Peter.

sit ad praeparandum quae ad usum necessaria sunt uel *add. C* || 1 fit *om. H* | *scholium ad EMICAT hab. C* || exequenti *GC* || 2 ac tu *C* || 4 hic . . . vel a stella | hic ostenditur esse minorem hesperiam et omnem italiam hesperiam dictam e (*fort. de*) quo nomine plenus (*fort. plenius*) in libro primo aeneidos (530 *sqq.*) ilioneus loquitur. dictum est ut supra dictum uel a rege uel a stella *G* || hinc *M* || 5 dictam] hesperiam dictam *C* dicta *RH* || 6 stilla *C* || CITHPMAIYPOC *R* CΠEPMAIYPOC *A* CITHPMAIYPOC *H* CΠEPMAIYPOC *M* || 7 id est semen ignis *hab. C*, *edidit Stephanus* || 8 ABSTRVSAM VENIS. s. *A* || *ad* ABSTRVSA *in marg.* celata. abstrusum est proprie quod sic latet ut uideri non possit *T* || 9 abstrudere . . . celare *hab. C*, *edidit Stephanus* || 10 *scholia ad* FERARVM TECTA *et ad* FLVMINA *om. G* || 12 fuerat . . . agnoverat *om. H* || 15 nam *om. RASH* || ipsa enim piant *AS* || 16 pratum pauuillum *R* pradium pauuillum *AS* patium pauuillum *H* horatium pauuillum *M* || 17 audisset *ASH* || 18 respondisset *ASHM* || 22 ubique] alibi *G* || arex *C* arec *G* || 23 in arte *A* (*corr. a*) || 24 ut iacet . . . faciat sic *om. A*, *in marg. suppl. a* || odores *RHMa* || 25 altus] Ξαυδus *H* || 26 fuisse constat *GC* constat esse *R* || *ad* altus Apollo *in marg.* ad simulacrum ligneum retulit 'altus', quod erat in eodem templo XV pedum altitudinis *T* || celius *G*

lius enim de Cumano Apolline ait ibi in fano signum Apollinis ligneum, altum non minus pedes XV: cuius meminisse putatur Vergilius.

10. QVIBVS PRAESIDET quibus praest, quas defendit. HORRENDAE venerandae, ut <VII 172> horrendum silvis et r. p. 5
PROCVL haud longe: procul enim est et quod prae oculis est, et quod porro ab oculis: unde duplicem habet significationem, *iuxta et longe.*

11. ANTRVM INMANE epexegesis domus Sibyllae. MENTEM ANIMVMQVE perissologia est: nam secundum Lucretium <III 94> 10
unum est mens et animus.

12. DELIVS INSPIRAT VATES Apollo fatidicus. et sic ait 'Delius', ut <IV 377> nunc Lyciae sortes, id est Apollineae. bene autem Sibylla quid sit expressit 'magnum cui mentem animumque Delius inspirat vates': nam, ut supra <III 445> diximus, Sibylla 15
dicta est quasi *σιοῦ βοῦλή*, id est dei sententia. Aeolici enim *σιοῦς* deos dicunt.

13. TRIVIAE LVCOS congrue Apollini Dianae iuncta sunt templa, ut et paulo post <35> Phoebi Triviaeque sacerdos. et bene fit lucorum Dianae commemoratio, quia petiturus est inferos. AVREA 20
TECTA Apollinis scilicet.

14. DAEDALVS VT FAMA EST FVGIENS MINOIA REGNA *ubique de incertis dubitat, ut <III 578> fama est Enceladi. sane fabula de hoc talis est:* indicato a Sole adulterio Martis et Veneris Vulcanus minutissimis catenis lectulum cinxit, quibus Mars et Venus 25

6 PROCVL haud longe] cf. Don. ad Ter. hec. IV 3, 1 || 15 nam . . . dicunt] cf. Isid. or. VIII 8, 1 || 24 indicato a Sole e. q. s.] exscr. mythogr. I 43, II 121—126, Luct. Plac. ad Stat. Ach. I 192. cf. mythogr. III 11, 7. Isid. or. XIII 16, 8

1 cūmano G || ibi scripsi: τ (i. e. tibi) G est Daniel primus || 4 QVIBVS . . . defendit] PRAESIDET praest defendit GC || 5 scholium ad HORRENDAE om. G

ut C: et S et ARHM || horrendum C: horrendum est ARSHM || 6 aut G haut AC || pro oculis AS proculis H || 7 iuxta et longe hab. C || 9 scholium ad MENTEM ANIMVMQVE om. G || 10 est] id est superflua doctrina add. C || lucretiam H || 11 animum A || animus] quamvis tamen pro sapientia mens accipitur et intellectu animus vero pro voluntate ut terentius (Andr. I 1, 137) mala mens malus animus add. D || 12 fatidicus AS || et sic] sicut G sic C || 15 inspirat . . . dicta est] inspirat unam et s. d. ut syllaba dicta est A (inspirat u. nam ut supra diximus sibilla dicta est α) || nam . . . dicta est] unde et sybilla dicta est S || 16 siubulae G siu^sbule C sios bulae R sios bule AS osbulat H croc bule M || dei sententia om. GC (dī scientia in marg. C). sententia dei S || sios G sios ex sios AC sios R zroc M || σιοῦς deos] sideos H || 18 scholia ad v. 13 om. G || apollini et dianae M || 21 appolloni A (appollinis a) || 23 subitat G || enceladis G || 25 cinxit RA

ignorantes implicati sunt et cum ingenti turpitudine resoluti sub testimonio cunctorum deorum. quod factum Venus vehementer dolens stirpem omnem Solis persequi infandis amoribus coepit. igitur Pasiphae, Solis filia, Minois regis Cretae uxor, tauri amore
 5 flagrav^{it} et arte Daedali inclusa intra vaccam ligneam, saeptam corio iuvencae pulcherrimae, cum tauro concubuit, unde natus est Minotaurus, qui intra labyrinthum inclusus humanis carnibus vescebatur. sed Minos de Pasiphae habuit liberos plures, Androgeum Ariadnen Phaedram. sed Androgeus cum esset athleta fortissimus
 10 et superaret in agonibus cunctos apud Athenas, Atheniensibus et vicinis Megarensibus coniuratis occisus est. quod Minos dolens collectis navibus bella commovit et victis Atheniensibus poenam hanc statuit, ut singulis quibusque annis septem de filiis et septem de filiabus suis edendos Minotauro mitterent. *alii dicunt a Minoe in*
 15 *vindicta filii occisi, sicut dictum est, Iovem rogatum. qui cum Atheniensibus pestilentiam misisset, praeceptum oraculo est de septem filiis annuis ad Minotauri pastum dirigendis.* sed tertio anno Aegei filius Theseus missus est, potens tam virtute quam forma. qui cum ab Ariadne regis filia amatus fuisset, Daedali consilio *labyrinthi* filo
 20 iter rexit et necato Minotauro eum rapta Ariadne victor aufugit. quae cum omnia factione Daedali Minos deprehendisset effecta, eum cum Icaro filio servandum in labyrinthum trusit. sed Daedalus corruptis custodibus *vel, ut quidam tradunt, ab amicis* sub faciendi muneris specie, quo simulabat posse regem placari, ceram et linum
 25 accepit et pennas, et inde tam sibi quam filio alis inpositis evolavit.

1 impliciti *G* || 2 testimonia *AS* (corr. in utroque man. rec.) || 5 flagrabat *ASM mythogr. I* || septem *AGRH* septam *CSMa* || 7 laberintum *AGH*

laberintum *RM* labyrinthum *C* || 9 ariannem *A* ariadnem *RMa* ariennem *H* || pedran *G* phedram *CS* fedram *ARM* fredram *H* || 10 ab Atheniensibus *M* et *mythogr. I et II* || 11 minos est dolens *A* || 12 uinctis *G* || 13 et septem de filiabus *om. C* || 14 moene *G*, corr. *Daniel* || 15 fortasse in vindictam || Iovem *Hagenus*: iubem *G* Phoebum *Daniel*. cf. *Apollod. III* 15, 8. || 16 immisisset *Masvicius* || septenis *Daniel primus* || 18 ab *om. ASH* (supr. vers. suppl. as) || 19 arianne *AGH* (corr. a) riadne *C* ariadnae *R* || ex Daedali consilio *Daniel* labirinthi *G* || filio *G* filia *H* || 20 iter rexit] τ rex *H* || necato] innato *H*

tauro *G* || ariagne *C* arianne *AH* (corr. a) || 21 actione *G* || reperisset *C* reperisse *G* || 22 cum *om. H* || icaro *G* itaro *H* || filio *om. AS* || labirintum *GH*

labyrinthum *C* labyrinthum *A* laberintum *RM* || 24 simulabat se regem placare posse *GC* || 25 accipit *G* accepit ex accipit *C* || et *om. ASH* (supr. vers. suppl. as) || pinnas *GH* pennas ex pinnas *C* || et inde *Ra et mythogr. I*: et unde *A* // unde *H* unde *GCSM* exinde *mythogr. II* || las inpositas *A* (corr. a)

alas inpositas *S* ali/s inpositus *H* || evolavit] et volavit *G* haec addens per summam carceris (aeris *Daniel* aedis *Commelinus*) partem quae apud veteres sine tecto erat cum filio (filio *Daniel*) voluit (volavit *Daniel primus*) ipse iuxta

Icarus altiora petens, *dum cupit caeli portionem cognoscere*, pennis solis calore resolutis, mari in quod cecidit nomen *Icarium* inposuit. Daedalus vero primo Sardiniam, ut dicit Sallustius, post delatus est Cumas, et templo Apollini condito *sacratisque ei alis* in foribus haec universa depinxit. dicendo autem Vergilius 'ut fama est' ⁵ ostendit requirendam esse veritatem. nam Taurus notarius Minois fuit, quem Pasiphae amavit, cum quo in domo Daedali concubuit. et quia geminos peperit, unum de Minoe et alium de Tauro, enixa esse Minotaurum dicitur, quod et ipse paulo post ostendit dicens <25> mixtumque genus. sed inclusum Daedalum regina corruptis ¹⁰ relaxavit custodibus. qui amisso in mari filio navi delatus est Cumas, quod et ipsum tangit dicens <19> remigium alarum: alae enim et volucrum sunt et navium, ut <III 520> velorum pandimus alas. *Phanodicus Deliacon Daedalum propter supradictas causas fugientem navem conscendisse et cum imminerent qui eum sequebantur*, ¹⁵ *intendisse pallium ad adiuvandum ventos et sic evasisse: illos vero qui insequiebantur reversos muntiassse pinnis illum evasisse. Menecrates Daedalum occiso patruale fratre Cretam petisse dicit, Icarum filium eius ab Atticis pulsum dum patrem petit naufragio perisse, unde mari nomen. quidam hunc Daedalum, Eupalami filium, arte fabrili nobilem*, ²⁰ *occiso Perdice, sororis suae filio, quem solum habere metuebat aemulum artis suae — nam ab illo et usum serrae de osse interiore piscis et circinum propter nomen suum: nam aliquibus Circinus putatus est appellatus: vel, ut quidam, organum inventum tradunt — fugientem invidiam ad Minoem delatum Cretam Pasiphaes uxoris eius nefandi* ²⁵

3 Sallustius] hist. II 4 ap. Dietsch., II 6 ap. Kritz. || 20 quidam hunc Daedalum e. q. s.] cf. Hygin. fab. 39; Isid. XIX 19, 9; mythogr. III 7, 3

terram volans: quae a Servio, qui Daedalum cum Icaro filio in labyrintho inclusum esse narravit, aliena sunt || 1 icacauss G || pinnis GH || 2 solutis R || quo AS (corr. a) || icarum G, corr. Daniel || inposuit] dedit G || 4 sacratisque ei alis hab. C || 6 nam . . . fuit] nam taurus familiaris uel notarius minois fuit uel ut alii dicunt magister militum minois quem pasiphe e. q. s. D || 7 cum quo] quae cum quo AS || cum om. C || in domo om. G || 8 et ante alium om. GC || alterum R || alium de Tauro] aliud e tauro H || 9 et om. H || 10 corruptis relaxavit regina GC || 11 quiamisso SM quia misso CR quia misso G quia amisso H || mare G mani H || cumas] cum G || 12 et hab. C || remigium G: remigio ARSCM remio H || 13 navium] uelorum R || 14 Phanodicus Deliacon Masvicius: panoticos deleacon F panoticos delea G. cf. schol. Apollon. Rhod. p. 316, 19 et 325, 34 K. || supradictus causa G || 15 inuenerent G || 16 uenti G. fort. ventum || 17 reuersus G || dedalo FG, corr. Daniel || 18 patruelle F || 19 mare FG, corr. Daniel || 20 hanc didalam G || fabrile G || 21 fort. occiso Talo, Perdici sororis suae filio cf. Preller griech. mythol. II² p. 500 adnot. 3 || 23 putatur esse appellatus coni. Hagenus || 25 minoeum G || pasiphae F passiphe G

stupri dolum fabricasse. MINOIA REGNA Cretam scilicet, id est Minois saevitiam.

15. PRAEPETIBVS PENNIS felicibus: praepetes enim sunt aves boni augurii, quod huic dat, quia pervenit. PRAEPETIBVS PENNIS
5 *velocibus. praepetes autem dictae vel quod priora petant, vel summi volatus, vel quae praepetit volatum, vel quae secundum auspicium facit. et quidam praepetes tradunt non tantum aves dici quae prosperius praevolant, sed etiam locos quos capiunt, quod idonei felicesque sunt: unde bene Daedali pinnas praepetes, quia de locis, in quibus periculum*
10 *metuebat, in loca tutiora pervenit.* AVSVS SE CREDERE CAELO quasi alienis sedibus. Horatius expertus vacuum Daedalus aëra pennis non homini datis.

16. INSVETVM hominibus scilicet. ENAVIT AD ARCTOS bene utrumque miscet: nare enim et de navibus dicimus, ut <IV 398>
15 *natat uncta carina item <IV 613> et terris adnare necesse est, et de volatu, ut nare per aestatem liquidam suspexeris agmen. 'ad arctos' autem, si ad fabulam, contra septemtrionem, ut quidam volunt propter fervorem solis et ceratas pinnas, si ad veritatem, ad septemtrionis observationem, quod navigantibus convenit.*
20 17. CHALCIDICAQVE quam civitatem Chalcidenses condiderunt, ut supra <2> ab insula Cumas civitatem nominavit. nunc a civitate dedit epitheton.

5 vel summi volatus] cf. Luct. Plac. ad Stat. Theb. IX 122 || 7 et quidam ... pervenit] cf. Gell. VII 6, 8 || 11 Horatius] carm. I 3, 34 || 16 nare] georg. IV 59

1 scholia ad MINOIA REGNA et ad vv. 15—21 om. G || ad MINOIA REGNA in marg. siue cretam siue minois saevitiam T || id est e minois saevitia F || 3 ad PRAEPETIBVS in marg. velocibus uel felicibus et non tantum praepetes dicuntur ipsae aues sed etiam ipsa loca quae capiunt suo volatu et ideo praepetes istius alae quia de locis in quibus periculum timebat ad tutiora pervenit T || PRAEPETIBVS PENNIS uel velocibus uel felicibus quod huic dat qui pervenit praepetes autem ... in loca tutiora pervenit praepetes enim sunt aves boni augurii quod huic dat quia pervenit F || PINNIS CH || felicibus] velocibus AS uel ^uelocibus uel felicibus C || 4 pervenit] feliciter quo cupiebat add. D || 5 vel summi ... volatum] fortasse vel quod summi volatus sint. vel praepes quae praepetit volatu cf. Serv. ad Aen. III 361 et Fest. Pauli s. v. praepetes aves || 6 quae Masvicius: qui F || 8 quod Daniel: quos F || 9 fortasse praepetes dicit || 11 sedibus] rebus F || expertus] expertum ASH || expertus vacuum] expercussa cum C || aere AS aerea M || 12 pinnis CH || homi H || 14 miscet utrumque C et Daniel || 15 et] ac Vergilius || 16 nature A mare H || liquidam R (corr. ead. man.) || 18 ceratis F, corr. Daniel || 19 ad ante septemtrionis om. ARSH Stephanus || observationem ex observationes A, observatione ex observationem S observatione Stephanus || observationem] cuius ductu nautae naues regunt add. D || 20 CALCIDICAQVE ARSHM || calcidenses ASHM calchidenses R || 21 ut] et C et Daniel || ab insula R: insula ASH (ab insula as) insulam M de insula C et Daniel || Cumas ... nominavit om. CD et Daniel || cuma A (cumas a) cumam S || ciuitate H || nominavit ciuitatem R || nunc a ciuitate dedit epitheton hab.

18. REDDITVS HIS PRIMVM TERRIS quasi de alieno elemento
in suum. Horatius finibus Atticis reddas incolumem precor.

19. REMIGIVM ALARVM artem volandi. et iterum miscet dicendo
'remigium', quod est navis. *Aeschylus*. POSVIT exaedicavit.

20. LETVM ANDROGEO secundum Atticam linguam genetivus 5
singularis Graecus est, cum ipse alibi <II 392> *Androgei galeam*.
quidam tamen hic subaudiunt 'posuit', id est pinxit, ut Horatius qualis
Parrhasius prodidit aut Scopas, sollers nunc hominem po-
nere nunc deum, hic saxo, liquidis ille coloribus. sane non
nulli hunc Androgeum non ita, quemadmodum supra dictum est, insi- 10
diis occisum, sed a Marathonio tauro, qui flammis vomere dicebatur,
conflagratum tradunt.

21. CECROPIDAE IVSSI Athenienses a rege Cecrope. 'pendere'
autem solvere, quod ut supra <I 136> diximus, tractum est a pecu-
niaria damnatione. MISERVVM dolentis interiectio, ac si diceret 15
'nefas'. et quid est 'miserum' subiunxit dicens 'septena quotannis
corpora natorum'. SEPTENA QVOTANNIS quidam septem pueros et septem
puellas accipi volunt, quod et Plato dicit in *Phaedone* <1> et Sappho
in lyricis et Bacchylides in dithyrambis et Euripides in *Hercule*
<1326>, quos liberavit secum *Theseus*, quorum haec nomina feruntur 20
† *hippoforbas* et *libi* idest *arcadis antimachus euandri mnesteus sumiani*
phidocus ramuntis demolion cydani puriesion celei puellae haec peribea
alcatim medippe pyrii iesione celei andromache curimedontis seupymedusa
polixeni europe laodice milita triaconi.

22. CORPORA NATORVM bene 'corpora', quae adempta vita con- 25
sumebantur, ut super orbitatem parentibus ne sepelire quidem liberos

2 Horatius] carm. I 3, 6 || 7 Horatius] carm. IV 8, 6

CD. Chalcis enim ciuitas est euboeae add. D. haud scio an Cassellani memo-
ria a *Servi manu propius absit quam RSHM* || 2 incollumem A incolonem H ||
3 et iterum ... est navis om. ARH || et om. M || 4 nauis est M || aescylus F.
cf. *Agamemni*. 52 || 5 ANDROGEI C || 7 qualis] quas aut *Horatii libri* || 8 protulit
Horatii libri || Scopas hic saxo ... coloribus sollers ... deum *Horatiani libri*
|| 13 Athenienses om. R || Cecrope] ut romulidae id est romani a romulo add.
D || 14 tractatum R || ab pecuniaria H || 15 dampnatione R || ad miserum supr.
vers. quidam miserorum accipiunt T || dolentis] solertis H || 16 nefas] ut (VIII
688) sequiturque nefas Aegyptia coniunx add. *Fabricius* || quodannis F || 18 saffo
F || 19 bacchilides F || 20 thesos F || 21 hippoforbas e. q. s.] dedi quae F ex-
libet. fort. Hippophorbas Alypi vel Eurybii, Idas Arcadis, Antimachus Euandri,
Menestheus Sunius, Amphidocus Rhamnusius, Demoleon Cydonis, Porphyryon
Celei: puellae haec Periboea Alcathei, Melanippe Pyrrhi, Hesione Celei, An-
dromache Eurymedontis, Eurymedusa Polyxeni, Europe Laodici, Melite Trico-
rythi vel Tricoroni vel Tricoloni. cf. *Bergkii poet. lyr. gr. edit.* III p. 920 et
1231, qui erravit cum nomina a Vergiliano scholiasta commemorata eadem in
Clytie pictoris vasculo inscripta esse dixit. cf. *Iahn Beschreib. d. Vasensamml.*
Koenig Ludwigs. Einl. p. CLV || 25 non sumebantur A (corr. a)

- licuisset: magna ergo periphrasi dictum est.* STAT aut horret, ut
 <300> stant lumina flamma; aut plena est, ut <XII 407> pul-
 vere caelum stare vident; aut re vera stat post ductas sortes;
 aut certe ad picturam respexit: nam volvi in pictura non poterat
 5 urna. et licet non sit urnae stare, de pictura tamen bene dictum
 est. sed si 'stat' horret acceperimus, 'ductis sortibus' intellegimus
 'de qua ducebantur', ut <I 121> et qua vectus Abas. nam a
 passivo, ut saepe diximus, inveniri non poterit participium praesens.
proprie autem 'ductis sortibus': Sallustius sorte ductos fusti necat.
 10 23. ELATA MARI perite dixit, *eminens est enim. et bene situm*
expressit; ut enim Sallustius dicit, Creta altior est qua parte spectat
orientem. RESPONDET aspicitur: nam contra Athenas est posita.
 24. *SUPPOSTAQVE FVRTO hoc est furtim inclusa in vaccam ligneam,*
quae erat operta eius vaccae corio, quam maxime taurus adpetebat.
 15 FVRTO adulterio, ut Vulcani Martisque dolos et dulcia furta.
potest autem, sicut dictum est, et ad vaccam referri, cuius specie tauro
furata sit coitum.
 25. MIXTVMQVE GENVS secundum veritatem. PROLESQVE
 BIFORMIS secundum fabulam.
 20 26. VENERIS MONVMENTA NEFANDAE aut memoria turpissimi
 coitus, aut ultio Veneris a Sole proditae. significat autem Mino-
 taurum.
 27. INEXTRICABILIS insolubilis, indeprehensibilis: Horatius si
 pugnat extricata densis cerva plagis. si 'extricata' est soluta,
 25 'inextricata' insoluta sine dubio.
 28. REGINAE regis filiae, Ariadnes.
 31. OPERE IN TANTO in foribus adfabre factis.

9 Sallustius] hist. IV 5 ap. Dietsch., IV 27 ap. Kritz. || 11 Sallustius] hist. III 58 ap. Dietsch., III 61 ap. Kritz. || 15 FVRTO adulterio] cf. Don. ad Ter. eun. IV 7, 39 || Vulcani] georg. IV 346 || 23 Horatius] carm. III 5, 31

2 stat A (corr. a) || flammae CM flamme G || 4 picturas R || solui G || 5 urna hab. C || et licet non sit] et licet non poterat et licet non sit G || de pictura tamen bene dictum est sed si stat om. A, in marg. inf. suppl. a || 8 potest F G C M || 9 sorte Daniel: sortes FG || sustineat G || 10 scholia ad v. 23 om. G || 11 qua parte] ea parte qua R || 12 aspicit M || 13 furtum G || 14 adpetebat aut furto F appetabat aut furto G || 15 adulterio] auadulterio ex autdulerio C. cf. praef. p. XLIX sq. || matrisque A || 16 sicut] sic G || et om. R || 17 furta G || sit om. G || 18 scholia ad v. 25—27 om. G || veritatem] quia duos peperit unum ex tauro alterum ex minoe add. D || 19 fabulam] quia uiro mixtus esset taurus add. D || 20 MONIMENTA A monurmenta H monumenta ex monimenta M || memoriam H || 21 a Sole hab. C || 23 INEXTRICABILES A || insolubiles A (corr. a) || indeprehensibilis F C M: inreprehensibilis ASH || incomprehen- sibilis R || sic pugnat ARH || 25 insolata F insoluta est a || 26 ariadnis M || 27 afabre R Ma a fabris AS

33. BIS PATRIAE CECIDERE MANVS *ideo* quia patriae. QVIN
PROTINVS OMNEM ostendit plura fuisse, quam dixit, *depicta*.

34. PERLEGERENT *perspectarent*, scilicet picturam. nec incon-
grue legi picturam dixit, cum graece *γράφαι* et pingere dicatur et
scribere. hoc est quod ait Horatius in arte poetica <52> et nova ⁵
fictaque nuper habebunt verba fidem, si Graeco fonte
cadant, parce detorta. PRAEMISSVS ACHATES *κατὰ τὸ σιωπώ-*
μενον intellegimus, *id est secundum taciturnitatem*.

36. DEIPHOBĒ GLAVCI subaudi 'filia'. et est proprium nomen
Sibyllae. multae autem fuerunt, ut supra <III 445> diximus, quas ¹⁰
omnes Varro commemorat et requirit a qua sint fata Romana con-
scripta. et multi, sequentes Vergilium, ab hac Cumana dicunt: quae
licet longaeua legatur, non tamen valde congruit eam usque ad
Tarquinii tempora durasse, cui Sibyllinos libros constat oblatos.
ducitur tamen Varro, ut Erythraeam credat scripsisse, quia post ¹⁵
incensum Apollinis templum, in quo fuerant, apud Erythram insu-
lam ipsa inventa sunt carmina.

37. NON HOC ISTA SIBI TEMPVS SPECTACVLĀ POSCIT et supra
<IV 143> diximus Apollinem sex mensibus apud Lycios et sex apud
Delum dedisse responsa. item lectum est deos aliquotiens *tantum* ²⁰
kalendis, aliquotiens tantum idibus vaticinari; nonnumquam diei vel
prima *vel media* vel postrema parte, unde est in iure fissus dies, id

1 BIS . . . patriae] Bis patriae pro paternae quia patriae *M*, ut post pater-
nae *supr. vers.* X *signum positum sit, quo in margine iterato recentior manus*
Cecidere manus *adiexit*. || *ideo hab. C* || patriae] ex affectu et paterna pietate
add. D || *scholium ad QVIN p. o. om. G* || 2 OMNIA *C* || quam] quia *AS* || *depicta*
hab. CM || 3 scilicet et picturam *G* picturam scilicet *R* scilicet *om. ASH*. ||
nec incongrue . . . scribere] nec incongrue dictum legerent nam graece *crapse*
(grapse *C*) et scribere significat et pingere *FGC* || nec incongrue legi *om. S* ||
4 *ΓΡΑΥ ex ΓΡΑΦ R ΓΡΑΥΑΙ H* || pingere *H* || 7 cadat *ARSH* || porte detorta *F'G*
parcetorta *C* parge detorta *ARS* parge et torta *H* || *scholium ad PRAEMISSVS A.*
om. G || *ad NI I. P. A. in marg.* ostenditur achates praemissus fuisse ab aenea
ad sybillam *T* || 8 id est secundum taciturnitatem *hab. C*. id est taciturnitatem
post κατὰ τὸ σιωπώμενον edidit Stephanus || 9 DEIPHOBĒ *A* || subaudis *FGCMas*
|| filiae *FG* || 10 syllabae *C* || fuerant *FG* || 11 Varro in libris rerum divinarum
commemoravit *Fabricius* || commemorant *FG* (commemoravit *coni. Hagenus*) ||

requiritur *S* || sint fata *ex sunt facta S* || 12 ob hoc cumanam *FG* ab hac cumana
C || cumina *H* || dicunt ut quae *FG* || 13 scilicet *A* || tamen non *FGC* || usque]
hucusque *A* || 14 tarquim *G* tranquini *H* || 14 sibillanos *G* || 15 dicitur *ex* ducit-
ur *C* dicitur *A* dicit *//// S* dicit *M* (dicit tamen Varro Erythraeam creditam
scripsisse *Fabricius*) || tamen] enim *AS* || erythream *FGC* (sibillam *supr. vers.*
add. C) aerithriam *R* aeryciam *AS* erytryam *H* erytriam *M* || credam *ASH*
|| 16 fuerunt *C* || erythream *F* erythream *G* erytham *C* erytram *R* aerytiam *A*
aeryciam *S* eritram *H* aerytriam *M* (ut supra diximus *add. ASM*) || 18 *scholium ad v. 37 om. G* || et] ut *C* || 19 lysios *A* (*corr. a*) || 20 delon *H* || tantum
ante kalendis hab. C || 21 tantum *ante idibus om. RH* || idibus] sodibus *F* ||
diei] enei *F* || diei . . . parte] dei uel prima ut diei postrema parte *A* || uel
prima diei *R* uel prima dei *H* || 22 vel media *hab. CM* || fessus *F* fusus *C*

est non totus religiosus: quem nunc ostendit dicens non oportere Aenean religiosam diei partem perdere, id est oraculis congruam. sane sciendum 'poseit' lectionem esse meliorem: tempus enim poscit spectacula, non a spectaculis poseitur.

5 38. NVNC GREGE DE INTACTO gregem pro armento posuit, nam de iuvenis dicturus est: quae per poeticam licentiam saepe confundit. illo loco proprie posuit <VII 538> quinque greges illi balantum quina redibant armenta. 'intacto' autem indomito, ut et intacta totidem cervice iuvenas.

10 39. LECTAS DE MORE BIDENTES 'de more' antiquo scilicet, quem praetermisit quasi tunc omnibus notum, id est ne habeant caudam aculeatam, ne linguam nigram, ne aurem fissam: quod docet aliud esse intactum, aliud lectum. 'bidentes' autem, ut diximus *supra* <IV 57>, oves sunt circa bimatum, habentes duos dentes eminentiores: quae erant aptae sacrificiis.

15 42. EXCISVM] *deest 'est' * EVBOICAE RVPIS LATVS hoc est montis Cumani, quem Euboici habitaverunt. est autem acyrologia: coloniae enim epitheton rei dedit immobili. IN ANTRVM in antri similitudinem, ut <III 533> portus ab euroo fluctu curvatus
20 in arcum.

43. QVO LATI DVCVNT ADITVS CENTVM OSTIA CENTVM non sine causa et aditus dixit et ostia: nam Vitruvius qui de architectonica scripsit, ostium dicit per quod ab aliquo arcemur ingressu, ab

8 'intacto' indomito . . . iuvenas] cf. Macrob. Sat. III 5, 5 || 9 et intacta] georg. IV 540 || 22 Vitruvius] falso Servius 'ostium . . . ingredimur' Vitruvio tribuit.

1 non totus] noti toti *H* || quem *om.* *ARSH* || dicens] dies *S* || 3 'poseit'] possit *R* poscit spectacula *M* || 4 a spectaculis] expectaculis *H* || 5 posuit *ex* possunt *A* || 6 est *om.* *A* || quae] sed haec *FGC* || 9 et *om.* *FGCAS* || intactas *AS* || 10 *scholium ad v.* 39 *om.* *G* || 11 id *om.* *H* || caudam *H* || 12 aculeatam

RHM: aculeatam *C* maculatam *AFS* || ne aurem fissam ne linguam nigram *FC* || auram fissam *H* || quod docet *RAS*: quo docet *F* per quod docet *CM* quod docetur *H* || aliud esse intactum *om.* *C* || 13 infecto *H* || bibentes *H* || *supra hab.* *C* || 14 dentes *om.* *R* || eminatorios *H* || 15 actae *H* || 16 EVBOICAE R. L. deest est hoc est e. g. s. *FG* || 17 Cumani] qumani *H* cū antiquitatem addens || euboici *ex* euoci *C* euboci *H* || cyrologia *C* acyrologia *M* || 18 rei *om.* *H* || *scholium ad* IN ANTRVM *om.* *G* || in similitudinem antri *RH* || 19 ob euroo fluctus *S* ab euroo luctus *H* || 21 qva *G* qvo/// *H* || DUCT. *R* DICONT *H* || A. C. O. C. *R* ADITVS/// O. C. *A* ADITVS C. O. C. *HM* OSTIA CENTVM *om.* *FGCS* || 22 dixit *om.*

FG || hostia *RG* hostia *A* || utruvius *FG* utruvius *C* utrubius *ASH* betruvius *M* || de *om.* *FGC* || architectonia *FG* arcitectonica *A* (arcitectonica *a*) arcitectonica *S* arcipectonica *H* architectonia *M* || 23 scripsit *C* || ostium dicit . . . ingredimur] cum ab alquo (alico *H*) arcemur ingressu id hostium (ostium *H*) dici (dicit *H*) ab hostando (ustando *H*) cum ingredimur aditum ab adeundo *RH* || ostium dicit . . . dictum] ait ostium ab obstando dictum per quod ab aliquo arcemur ingressu *M* || aliquo] aquilo *G*

obstando dictum, aditum ab adeundo, per quem ingredimur. OSTIA CENTVM finitus numerus pro infinito *est*, licet possit et rationabiliter dictum esse: responsa enim Sibyllae in hoc loco plus minus centum sermonum sunt. inveniuntur tamen Apollinis logia et viginti quinque et trium sermonum: unde melius est finitum pro infinito accipi. 5

44. TOTIDEM VOCES ac si diceret, et tot sermones.

46. DEVS ECCE DEVS vicinitate. templi iam adflata est numine: nam furentis verba sunt deum, velle ostendere, qui ipsi tantum videtur. sane cauti *satis* esse debemus, quando plena sit numine et quando deum deponat: de Misenio enim <149> post vaticinationem 10 dictura est.

47. NON COLOR VNVS idem Lucanus <V 214> stat numquam facies.

48. COMPTAE COMAE antehac scilicet: nam propter sacra resolutae sunt, ut <III 370> vittasque resolvit sacrati capitis. 15

49. MAIORQVE VIDERI videbatur, sicut solebat in vaticinantibus apparere numinis praesentia: quod humanis includebat aspectibus. unde ait 'maiorque videri'; non enim erat re vera.

50. NEC MORTALE SONANS alia enim numinum vox est, ut <I 328> nec vox hominem sonat, item <V 649> vocisve sonus 20 vel gressus euntis. ADFLATA EST NVMINE nondum deo plena, sed adflata vicinitate numinis. QVANDO siquidem: nam coniunctio est, non adverbium.

51. CESSAS IN VOTA tardus es ad vota facienda: nam si dixeris 'cessas in votis', hoc significat, tardus es dum vota facis. aliud 25

1 aditum . . . ingredimur] cf. Isid. or. XV 7, 1; diff. verb. 32 || 12 ad v. 47 cf. Luct. Plac. ad Stat. Theb. X 161

1 obstando *C*: ostiando *F* hostiando *G* ostando *A* ostando *S* || per quem *AS*: per quam *FG* per quod *C* || scholia ad OSTIA c. et ad v. 44—47 om. *G* || 2 et possit *FC* || 4 sermonibus *S* et *A*, ut videtur. (sermonum sunt *a*) || sunt
^{un}
om. *S* || inuenitur *S* || logia *C*: lo//gia *F* logie *AS* (elogiae *a*) elogia *RHM* || et ante viginti om. *AS* || viginti quinque] uixxv *H* || 5 finitum] infinitum *H* || 6 et om. *CRM* || 8 furentis] futurantis *H* || deum om. *H* || 10 de Misenio] non *RH* || vaticinatio *H* || 12 idem Lucanus *ACHM*: id est idem lucanus *F* id
^{quod}
est lucanus ait *S* (quod *add. man. recentior*) item lucanus *R* || 14 antehanc *FG* ante *AS* (antehac *a*) antea *H* || 15 ut om. *G* || uitasque *FGC* uitesque *H* || resoluit om. *F* || sacri *R* || 16 scholium ad v. 49 om. *G* || in vaticinatione *FC* || 17 numinis . . . maiorque videri om. *HM* (in marg. *add. m*) || numinis praesentia] per numinis praesentiam *FC* numinis in praesentia *m* || humanos includebat aspectus *R* || illudebant *Am* || 19 numinis uox *FG* uox luminis *H* uox numinum *M* || 21 scholia ad ADFLATA E. N. et ad QVANDO et ad v. 51 om. *G* || 21 nondum] non *FC* || 22 numine *R* || 23 non adverbium] nec dubium adverbium *F* || 24 vota] p. que *add. C* || nam si . . . vota numinibus om. *H* || dixerunt *R* dixerit *vulgo* || 25 es om. *AS* || vota om. *ASR* || aliud enim est *M*

est 'cessas in illam rem', aliud 'cessas in illa re': tardus es ad faciendam rem et tardus es in facienda re. figurate autem dixit 'cessas' circa promittenda vota numinibus.

52. TROS principale pro derivativo, pro 'Troius'. ANTE
5 DEHISCENT trahit hoc de matris deum templo, quod non manu, sed precibus aperiebatur.

53. ATTONITAE stupendae, non stupentis: ergo 'attonitae' facientis attonitos, ut 'mors pallida', 'tristis senecta'. ORA DOMVS quia supra <44> ait unde ruunt totidem voces responsa Sibyllae.
10 byllae.

54. PER DVRA CVCVRRIT OSSA TREMOR religionis est et divinae reverentiae: alibi <III 372> ipse manu multo suspensam numine ducit.

55. PECTORE AB IMO a mentis intimo: nec inmerito; nam illa
15 re divinitas flectitur, quae est nobis cum divinitate communis, id est sensu.

56. PHOEBE GRAVES TROIAE SEMPER MISERATE LABORES secundum Homerum, qui eum dicit semper Troiae propugnatores fuisse. et bene ait 'miserate', quia Troia defendi non potuit: ideo
20 non dixit, qui defendisti, sed miseratus es.

57. DARDANA QVI PARIDIS Achilles, a matre tinctus in Stygem paludem, toto corpore invulnerabilis fuit, excepta parte qua tentus est. qui cum amatam Polyxenam ut in templo acciperet statuisset, insidiis Paridis post simulacrum latentis occisus est: unde fingitur
25 quod tenente Apolline Paris direxerit tela. et bene ait 'direxti', quasi ad solum vulnerabilem locum. 'Dardana' autem ideo, ut non adultero, sed genti praestitisse videatur. TELA MANVSQVE vel

21 Achilles e. q. s.] exser. mythogr. I 36; III 11, 24; Luct. Plac. ad Stat. Ach. I 134. cf. mythogr. II 205 sq.

1 aliud] et aliud ASR || 2 faciendum A || autem om. SR || 3 cessa F || circa om. R || 4 pro ante derivativo om. R || diriuatiuo A diriuatitio R duratio H || pro ante Troius om. FGC || 5 trahit hoc] tractum est M || trahit om. FGC || manus G || 7 stupentes FGR stupentes C || facientes C || 8 senectus FGC || scholium ad ORA D. om. G || 9 totidem . . . reverentiae om. R || 11 et] ut C non FG || 12 manum GASH || multo om. R || suspensum A || 14 schol. ad v. 55 om. G || a om. FC || 15 diuinitatis F || 20 qui om. M || ei H est M || 21 in stige palude F in styge palude GC || 22 corpore] corde R || fuit om. H || tentus] tus G || tentus est] manu matris. unde Statius (Ach. I 269) si te stygos amne seuero armaui totumque utinam add. D, manu matris edidit Stephanus || 23 Polyxenam in templo accipere mythogr. I || statuisset RASHM mythogra-

phus I et III: sacrificaret FGC || 25 tenente S || tenente arcum D || direxerit] duxerit F duxeris G dixerit A (corr. a) dixerat H || direxti H: directi R || direxisti ASMh direxit FG direct C || 26 ut om. A (supr. vers. add. a) || 27 adulteros FG || scholium ad TELA MANVSQVE om. G

quia aliud sine alio esse non potest, vel hoc dicit: et artem per tela, ut nosset quid feriret, et virtutem per manus dedisti, ut eius fata completeret.

58. MAGNAS OBEYNTIA TERRAS TOT MARIA INTRAUI terras cingentia. Oceanus quidem ambit omnes terras: et licet iste per ea 5 maria navigaverit quae terris cinguntur, tamen non dixit inproprie, cum de Oceano ista nascentur.

59. TOT MARIA dicendo 'maria' partem eum maris navigasse significat, non totum mare: mare enim elementum est totum, maria vero partes maris, sicut *et* terrae partes sunt, terra vero totum 10 elementum est. PENITVSQVE REPOSTAS longe remotas, avias.

60. MASSYLVN GENTES Massyli sunt Mauri: unde speciem pro genere posuit; nam Aeneas ad Africam venit, cuius partem constat esse Massyliam. mediterranea est pars Mauretaniae: unde a parte totum accipere debemus. PRAETENTAQVE SYRTIBVS ARVA circum- 15 fusa: incerta enim sunt illic maria et terrae: unde ait Lucanus <IX 308> aequora fracta vadis abruptaque terra profundo.

61. PRENDIMVS quippe fugientem Italiam.

62. HAC TROIANA TENVS hactenus, hucusque, id est hic sit finis. nam tenus proprie est extrema pars arcus, ut Plautus osten- 20 dit: unde tractum est, ut 'hactenus' hucusque significet. TROIANA FORTVNA a praeiudicio, id est mala, *adversa*. et dicit iniquum esse, ut Troianam fortunam patiantur in Italia.

9 mare enim . . . elementum] exscr. Isid. diff. verb. 375 || 16 incerta . . . terrae] cf. comm. Luc. IX 308 || 20 Plautus] Bacchid. IV 6, 23

1 aliud] interdum *F* || alio] aliud *H* || arcem *R* || per tela] nosse et *add. F* nosse *add. M* || 2 telam *H* || dedi *R* || eius] Achillis *Masvicius* || 3 fata] nota *FC* || compleres *F* compleres *C* || 4 terras circumeuntia cingentia *F* || 5 quidem] enim *M* || ambit quidem *R* || omnes ambit *M* || 6 nauigauerat *H* || 7 cum] si *FG* || nascuntur *RCM* (*corr. m*) noscuntur *H* || 8 partes *FGC* parte *R* || 9 non totum mare *om. FGC* totum. maria uero . . . avias *om. G* || 10 et hab. *C* || 11 semotas *ASM* || 12 MASSYLVN *A* MASILVN *H* || GENTES *M* || massylli *AS* (*massyli s*) massili *F* masili *H* || 14 maxiliam *F* maxillam *G* maxyliam *C* massyliam massilia *AS* masiliam *H* massiliam *M* || mediterraneum *FG* mediterraneam *C* mediterrenea enim *R* meditterrena *H* fortasse mediterranea autem || est pars Mauretaniae *om. FGC* || mauritaniae *a* || 15 de//////beamus *M* (*quinque litterae radendo deletae sunt*) || debemus] praesertim cum media longa sit. nam massilia media brevi ciuitas est galliae. unde lucanus (III 360) massiliam delere uacat *add. D* || scholia ad PRAETENTAQVE *s. a. et ad* PRENDIMVS *om. G* || PRAETENTAS *C* ARVA *om. CH* || 16 certa *AS* (*corr. a*) || sunt *om. A* (*supr. vers. add. a*) || illic sunt maria *FC* illic maria sunt *M* || ait hab. *CM* || 17 facta *ARS* || abruptaque *F* abruptaque *H* || terra *om. C* || 18 fugientem Italiam] fugientes malitiam *AS* fugientes militiam *H* || 19 TENVS . . . TROIANA *om. H* TROIA *A* || hactenus *om. FG* || 20 tenus *C* || 21 ostendit] ita intendi tenus in Bacchid. *add. Fabricius* || TROIANA FORTVNA] troiana autem fortuna ideo *FG* troiana ideo *C* || 22 didicit *S* || 23 patiamur *ex* patian *C* patiuntur *H* (*corr. h*) || in italiam *A*

63. FAS EST PARCERE GENTI quia se victam fatetur.

64. QVIBVS OBSTITIT ILIVM Ganymedes enim Hebae obfuit, Paris Minervae et Iunoni. quod autem, cum dixerit 'dique deaeque omnes', dearum tantum reperimus exempla, non mirum est, cum
5 supra <II 632> dixerimus ἀρσενοθήλεις esse omnes deos. possumus ergo et per unam rem utrumque intellegere, licet dicatur etiam Neptuno obfuisse Troia ex denegatione mercedum. novimus praeterea esse morem poeticum, ut duabus propositis rebus uni respondeant, ut navita tum stellis numeros et nomina fecit Plei-
10 iadas, Hyadas claramque Lycaonis Arceton: nam suppresso numero dixit nomina.

66. PRAESCIA VENTVRI absolutum est, rerum venturarum. DA dic, ut qui sit da, Tityre, nobis: unde est contra <II 65> accipe nunc Danaum insidias: non enim praestare aliquid poterat, sed indicare futura. NON INDEBITA POSCO REGNA MEIS
15 FATIS deest 'si'. est autem εἰρμός, id est longissimum hyperbaton: Phoebe et vos dii deaeque, tuque o vates da, id est dic, Latio Teucros considerare, si non posco regna meis fatibus indebita. 'dic' autem 'considerare', id est utrum possimus considerare. et verecunde dictum
20 est 'non posco indebita', cum certum constet esse regna deberi.

68. ERRANTESQVE DEOS ut <VII 229> diis sedem exigua patriis. AGITATAQVE NVMINA TROIAE aut mecum vexata: aut certe ξόανα dicit, id est simulacra brevia, quae portabantur in lecti-

9 navita] georg. I 137 || 13 DA dic] cf. Non. p. 278, 30 M. Don. ad Ter. eun. III 1, 11 || qui sit] buc. I 18

1 schol. ad v. 63 om. G || quia] que F || patetur F || 2 ganimedis FG gany-
medis C ganimedes ARH || enim om. G || Hebae obfuit] offuit haebē filia iunōn R || Hebae] ebe A hebe G haebē C haebae M, om. H || offuit FGM obfuit ex offuit C || 3 Paris om. FG || iunoni A || quod] cur FGC || diique FGARH || 4 omnes] om. A, omnis cum FG omnis C || reperimus RM reperiamus FG reperiamus C || 5 ἀρσενοθήλεις esse] arsenodeles esse F arsinutiles esse G aristotelis esse C arsenoteles esse R arsenothelys esse M asse AS ase H || 6 intellegere H || 7 neptunus a neptunum C || offuisse RM || troiae A troie H || ex] in M || denegata mercede FGC || novimus] novissimus FG || 8 respondeat AS || 9 tum M: tunc FG CASH τ R || pliyadas ARHM plyadas FC || 10 yadas FM hiadas A sadas H nadas C || claramque ... arceton om. F || lycaon R laceris H || suppresso] superius pro FG || 12 est om. GC || 13 scholia ad DA et NON I. P. R. M. F. om. G || unde est om. H || contra] aecontra F eontra C || 15 sed] si H || 16 hyrmos R irmos A yrmos H hirmos FCMA || hyperbaton] saltus add. C || 17 di C dique M || 18 si non ... possimus considerare om. AH || fatibus] frañ R || autem] ut F || 19 ad verecunde H verecunde autem M || dictum est] ait FC, om. AS || 20 non ... indebita] si non indebita posco M || cum ... deberi] cum certum esset quia debebantur M || constat F || 21 dis CM || 22 schol. ad AGITATAQVE N. T. om. G || 23 certe om. FC || ξόανα] signa ξοανα F signa ξιανα C exoana RASH exona M

cis et ab ipsis mota infundebant vaticinationem: quod fuit apud Aegyptios et Carthaginienses.

69. TVM PHOEBEO ET TRIVIAE ut solet miscet historiam: nam hoc templum in Palatio ab Augusto factum est. sed quia Augustus cohaeret Iulio, qui ab Aenea ducit originem, vult Augustum parentum vota solvisse.

70. FESTOSQUE DIES DE NOMINE PHOEBI ludos Apollinares dicit, qui secundum quosdam bello Punico secundo instituti sunt, secundum alios tempore Syllano ex responso Marciorum fratrum, quorum extabant, ut Sibyllina, responsa. 10

71. TE QVOQUE MAGNA MANENT NOSTRIS PENETRALIA REGNIS id est coleris ut numen. 'manent' autem expectant, 'penetralia' secreta templorum.

72. TVAS SORTES Sibyllina responsa, quae, ut supra <36> diximus, incertum est cuius Sibyllae fuerint, quamquam Cumanae Vergilius dicat, Varro Erythraeae. sed constat regnante Tarquinio quandam mulierem, nomine Amaltheam, obtulisse ei novem libros, in quibus erant fata et remedia Romana, et pro his poposcisse CCC. philippeos, qui aurei tunc pretiosi erant. quae contempta alia die tribus incensis reversa est et tantundem poposcit, item ter- 20

12 penetralia secreta templorum] cf. Isid. orig. XV 4, 4 || 16 constat ... servabantur] exscr. mythogr. II 88. cf. Gell. I 19

1 et om. H || infundebantur AS || 2 charthaginenses A carthaginenses F
 carthaginenses C || 3 TVNC C || ut solet om. H || miscit FG miscet ex miscit C ||
 5 cohaeret ... Augustum om. R || iulio FGHas: iulo ASCM || ducebat originem FGC originem ducit M || vult] vult ergo FG || patrum M || 6 solvisse] /- ab aenea nota per se reddere quasi et dignitatis heredem propter stirpem unde descendit add. D || 7 schol. ad v. 70 om. G || dicit hab. C || 8 Punico] honoco H || secundo om. H || 9 syllano libri praeter a, qui sybillano et H, qui sybillanū exhibet. cf. Macrob. Sat. I 17, 27 'bello enim Punico hi ludi ex libris sibyllinis primum sunt instituti suadente Cornelio Rufo decemviro, qui propterea Sibylla cognominatus est et postea corrupto nomine primus coepit Sylla vocitari'. || marciorem ASC: marceorum H martiorum RFM. cf. Cic. de div. I 40, 89 || fratrumq. A (q. del. a) || fratrum] quibus sibylla prophetauerat add. D || 10 ut om. ASH || 11 NOSTRIS PENETRALIA REGNIS om. ACH. ex Reginensi et Floriacensi quos cum Gottingensi exemplari contuli nihil enotavi. Sangallensis et Bernensis 167 ab Hageno conlati cum Danielis exemplari nostris penetralia regnis exhibente consentiunt. n. p. r. M || 12 coleris] coloris A (corr. a) solerps F solers G soleris C || expectant] in futurum add. D || 13 templorum] deorum H || 14 schol. ad v. 72 om. G || sortes] sortes dicit add. R || quae ut] de quibus FC || 15 certum R || fuerunt H || cumanam F || 16 erythrae AS erithraeae R erithere H aerytreae M erythream esse F erit heā esse C || sed constat] constat autem FC || regnante Tarquinio] servilio tullo regnante tarquinio R servio tullo regnante tarquinio M || 17 nomine Amaltheam] quae se malteam diceret FC || amathemiam H || 18 in quibus ... Romana] in quibus diceret fata remedia romana FC, nisi quod et romana F || 19 quae] qui A || 20 reuversa est ... tribus incensis om. ARSH || incensis] cum sex vulgo addi-

tio aliis tribus incensis cum tribus reversa est et accepit quantum postulaverat, hac ipsa re commoto rege, quod pretium non mutabat. *tunc mulierem subito non apparuisse.* qui libri in templo Apollinis servabantur, nec ipsi tantum, sed et Marciorum et Begoes nymphae, 5 quae artem scripserat fulguritarum apud Tuscos: unde addidit modo 'tuas sortes arcanaque fata'. et hoc trahit poeta. Aenean tamen inducit quasi de praesenti dicentem oraculo.

73. LECTOSQVE SACRABO ALMA VIROS quia nisi patricii non fiebant. sciendum sane primo duos librorum fuisse custodes, inde 10 decem, inde quindecim usque ad tempora Sullana. postea crevit numerus, nam *et* sexaginta fuerunt, sed remansit in his quindecim-virorum vocabulum.

74. FOLIIS TANTVM NE CARMINA MANDA ut Varro dicit, in foliis palmae interdum notis, interdum scribebat sermonibus, ut 15 diximus supra <III 444>.

76. IPSA pro 'tu'. et posuit pronomen eius personae de qua loquimur, pro illius cum qua loquimur. est autem Graecum, nam dicunt *αὐτὴ ἐπὶ*, id est tu dic. FINEM DEDIT ORE LOQVENDI hoc est definivit ei, ut ore loqueretur nec in foliis scriberet.

20 77. NONDVM PATIENS quae nondum posset implere oraculorum sermones: aut 'dum' vacat, et est inpatiens Phoebi.

78. BACCHATVR VATES bene 'bacchatur'. idem enim est Apollo, qui Liber pater, qui Sol, unde ait Lucanus <V 73> cui numine

---

22 idem enim . . . conventus] cf. comm. Luc. V 74

---

tur || tantundem *Fabricius*: tantum *CM* trecentos *F* || poposcit] ac denuo con-
tempta est *add. F* || tertia *M* || 1 cum tribus] tantum *add. F* || accipit *AM*
(accepit *a*) || 2 poposcerat *FC* || re *om. F* || rege commoto *M* || minuebat *FC* ||
4 ipsa *C* || marciolorum *AH*: martiorum *FRSM* maritiorum *C* || bygois *F* bi-
gois *C* beogoes *H* || 5 fugaritarum *S* fulgoritarum *a. fort. fulguritorum* || inde
F || 6 et hoc inde trahit *M* || tamen] tamquam *F* || 7 inducit *om. FC* || quamsi
C || 8 quia *S* || 9 fiebant *H* || fiebant librorum custodes *Masvicius* || sane] tamen
FGC || primum *FGC* || inde decem . . . vocabulum] et licet accessu temporis
usque ad. lx. pervenerint quindecim viro- rum in his remansisse nomen asylla-
nis temporibus quo quindecim eos constat fuisse *M* || inde decem usque ad
tempora Sullana, inde quindecim *coni. Burmannus. cf. Marquardt Roem. Staats-
verw. III p. 365* || 10 decimi *FG* decim *C* || syllana *RS* silana *H* sibyllana *F*
sybillana *G* sillana *AC* sibillana *a* || 11 et hab. *C* || sexaginta libri. XVI
Mercklinus annal. philol. LXXV p. 634. cf. Marquardt Roem. Staatsverw. III
p. 365 adnot. 12 extr. et p. 398 || 13 *schol. ad v. 74 om. FG* || 14 scribebant *C* ||
ut supra diximus *M* || 16 IPSA PRO TVM et posuit *A* || 17 loquitur *FGC* || pro
illius . . . loquimur *om. AFGC* (illius . . . loquimur *supr. vers. add. a*) || nam]
non *H* || 18 *ayrheyna* *R* *aythine* *C* *aytherne* *A* *ayth inH* *H* autrespe *M* ||
19 id est *FC* || definiit *ASM* definit *H* || ei] eius *H* || ne *H* || in *om. F* || 20 pos-
sit *F* || 21 vacat] bacchatur *F* uacchatur *C* || PHOEBI *A* || 22 Apollo *om. FGC* ||
23 ait *om. C* || Lucanus] locam *H* || cui *om. H* || nomine *R* nomen *M*

mixto Delphica Thebanae referunt trieterica Bacchae: unde in eorum sacris erat Phoebadum Baccharumque conventus.

79. EXCVSSISSE DEVM excuti proprie de equis dicimus: quod ideo traxit, quia Phoebus, id est Sol, equis utitur. et nunc Sibyl-
lam quasi equum, Apollinem quasi equitem inducit et in ea per- 5
manet translatione: 'excussisse' ait, ut <XI 615> excussus Acon-
teus; item 'fera corda domans', quod est equorum primum frenos
pati et stimulos, ut <100> ea frena furenti concutit et stimu-
los sub pectore vertit Apollo. quod autem dicit 'magnum
deum', non re vera ait, sed retulit ad affectum colentis, ut <XI 10
785> summe deum, sancti custos Soractis Apollo: unicuique
enim deus quem colit magnus videtur. 'excussisse' vero 'deum' pro
'excutere', tempus est pro tempore. est autem Attica figura, qua
nos uti non convenit, quia hac licenter utuntur poetae.

80. FINGITQVE PREMENDO componit, ut <VIII 634> et cor- 15
pora fingere lingua. componit autem ad moderationem certam
dicendi: ut enim supra <III 374> diximus, omnia quidem vident,
sed non omnia indicant sacerdotes.

81. OSTIA IAMQVE DOMVS PATVERE precibus scilicet. et quae
antea ostia erant, patefacta aditus esse coeperunt. 20

82. FERVNT RESPONSA quia ait supra <53> ora domus.

83. PELAGI DEFVNCTE PERICLIS non liberate pelago, sed ma-
rinis periculis: nam adhuc navigaturus est, sed sine ullo discrimine.
'defuncte' autem liberate: nam dicimus functos officio qui officia

24 defuncte autem e. q. s.] cf. Non. p. 287, 3; Isid. orig. IX 4, 20 et XI
2, 36

1 Delphica . . . Bacchae] d. t. r. t. b. C || Delphica Thebanae] telfigā de-
bana H || thebana RASH (thebanae a) || trietherica A trietherico H || Bac-
chae] bae H || 2 earum C || sacri G || erat] om. A, erant S || Phoebadum] dum
AS paruatum R probatum H dum del. et erat probatum in marg. add. a ||
3 excutit A || equus FG || de equis] fortasse equitem || 4 ideo] inde FGC ||
5 permanens GM || 6 acontentus AS hacondens H (h add. m. sec.) || 7 quod
est . . . stimulos] quod proprium equorum est et frenos et stimulos pati M ||
primum RASH: proprium FGCM || 9 suspectore AS || 10 sed retulit . . .
colentis] sed furentis ad affectum id est colentis FG || retulit] referens C ||
colendi H || 11 custos sancti ARSH || soractes A (corr. a) || Apollo] q. p. colim-
us add. C, quem primi colimus hoc est proprie G || 13 tempore] ~ pro cutere
add. R || 14 convenit] ut ἀόριστος ponatur pro ἐνεστῶτος ut γράψω pro γράφειν
add. D || quia] om. M qui AH (quia a) || hac om. H || 15 schol. ad v. 80 om. G ||
componit] compit F || corpora] cor H || 16 autem . . . esse coeperunt om. H ||
certa ASM || 17 ut . . . diximus] diximus enim supra FC || 18 sacerdotes] ut
supra nec tantum prodere uati quantum scire licet add. D. (supra nec altera
manus lucanus scripsit. ut supra de Heleno. et Lucanus (V 176) nec tantum
e. q. s. Fabricius. cf. ad Aen. III 379) || 20 ante SM || erant] hic distinguen-
dum esse scholio ad v. 43 adscripto ostenditur || 21 scholia ad v. 82 et 83 om. G ||
quia ut supra ait ora domus patuere FC, nisi quod patuere om. C || 22 maris
FC || 23 periculis] periclis A, om. H || 24 autem om. RH || liberate] significat

debita complerunt, unde et honoribus functos. hinc et defunctos mortuos dicimus, qui compleverunt vitae officia, unde est <XI 51> et nil iam caelestibus ullis debentem.

84. SED TERRA legitur et 'terrae', unum tamen est. IN
5 REGNA LAVINI alii 'Latini' legunt, cuius tunc erant. sed quia divina loquitur, futura praeoccupat; postea enim Lavinium dicitur: licet possit ad Lavinum, Latini fratrem, referri, qui illic ante regnavit.

86. HORRIDA BELLA quae contra hospitem cognatumque suscepta sunt, ut Latinus dicturus est <XII 31> arma impia sumpsit pro-
10 missam eripui.

87. SPVMANTEM SANGVINE CERNO quasi non praedicat, sed videt quod facturus est Turnus, ut <XII 35> recalent nostro Tiberina fluenta sanguine adhuc.

88. NON SIMOIS TIBI NEC XANTHVS Tiberis et Numicus, in
15 quem cecidit. DORICA CASTRA Graeca. et re vera: nam Turnus Graecus fuit, ut <VII 371> et Turno si prima domus repetatur origo, Inachus Acrisiusque patres mediaeque Mycenae.

89. PARTVS ACHILLES Turnum significat. et sic hoc dictum est, ut in bucolicis <IV 34> alter erit tum Tiphys et altera
20 quae vehat Argo delectos heroas. et hoc est quod dicit <100> obscuris vera involvens, nam licet vera sint, latent: unde Apollo λοῖζας dicitur, id est obliquus.

90. NATVS ET IPSE DEA de Venilia, sorore Amatae, ut <X
76> cui diva Venilia mater. nec debet mirum esse Amatam
25 fuisse mortalem, cum etiam Turnus, Iuturnae frater, mortalis fuerit: nam haec fuerant divina beneficia. ADDITA IVNO inimica.

---

add. R || functos *ex* fontes *R* functus *FC* defunctos *M* || 1 compleuerunt *M* || unde et honoribus functus *FC*: unde est honoris functus *R* unde est in honoribus functus *ASH* unde est et honoribus functis *M* || 3 nihil *FC* || 4 TERRAE *GC Daniel* || terra *FGC* || tamen *om. G* || *schol. ad IN R. L. om. G* || 5 erunt *A*

(corr. a) || 6 lauinum *C* lauinum *AH* || dicitur ... Lavinum *om. F* || dicitur *RH* || 7 possit *ex* posset *R* || lauinum *M*: lauinium *ARSC. in Hamburgensi nomen radendo deletum est. cf. ad Aen. 1 2 (p. 8, 26)* || 9 promissam eripui genero, arma impia sumpsit *Vergilius* || 11 *schol. ad v. 87 om. G* || quasi non ... videt] quasi non solum praesciat praevideat *F* (praesciat sed praeuideat *Daniel*) || 12 calent *R* || nostro *om. FCM N. ASH* || tyberina *Fm tybrina CASHM* || 14 SANCHVS *F* XANTVS *C* XANTVS *RHM* || tiberis *R*: tiberinus *reliqui* || 15 *schol. ad DORICA C. om. G* || 16 domus *FCM*: domo *ARSH* || repetatur ... Mycenae] r. o. i. a. p. m. myscae *C* || 17 inachus *FM* || acrisiusque *F* acrisius *R* || patris *F* || micenae *HM* || 19 tunc *CAHM* || 20 dilectos *FAS (corr. a)* || 21 inuolens *H* || 22 loxias *ARSHM* laxias *FC* laxia *G* || oblicus *FGC* || 24 mater *om. ARH* || 26 nam haec fuerunt diuina beneficia (beneficia *G*) facta *FG* nam haec fuerunt diuina omnibus fata *C* || *scholia ad ADDITA I. et ad v. 91 et 93 om. G*

est autem verbum Lucilii et antiquorum, ut Plautus additus Ioni Argus.

91. IN REBUS EGENIS per transitum ostendit famem futuram.

93. CONIVNX ITERVM HOSPITA nam et Paris ab Helena fuerat susceptus hospitio. 'hospita' autem more suo dixit. et bene ne 5 aliquid inputetur Aeneae, quasi factorum hoc esse praedicat.

95. NE CEDE ne cedas, sed esto audentior quam tua te fortuna permittit. et bene adversa fortunae docet virtute aut vitari aut inminui aut patienter sustineri.

96. VIA ratio, opportunitas.

10

97. GRAIA PANDETUR AB VRBE propter Euandrum, qui eum in Tusciam missurus ad Tarchontem est.

98. EX ADYTO locum vaticinationis ostendit. CUMAEE SIBYLLA bene addidit propter discretionem.

99. ANTROQUE REMVGIT quia in antro est, ut <V 150> pul- 15 sati colles clamore resultant.

100. OBSCVRIS VERA INVOLVENS vera et obscura confundens. est autem hypallage, veris obscura inserens.

102. CESSIT FVROR non penitus recessit, sed paulatim coepit inminui: nam est paulo post de Miseni morte dictura, quod non 20 procedit, si nunc numen recessit.

103. NON VLLA LABORVM pro nulla, ut non ullus aratro cessit honos.

104. NON VLLA LABORVM O VIRGO 'o' licet sit naturaliter brevis in Latinis sermonibus, apud Vergilium tamen pro longa 25 habetur, ut hoc loco 'virgo', item alibi <841> quis te magne Cato tacitum, exceptis 'ego', ut <I 46> ast ego quae divum,

1 Lucilii] lib. XIV fragm. XVI ap. Muell. cf. Macrob. Sat. VI 4, 2 || Plautus] Aulul. III 6, 19 sq. || 22 non ullus] georg. I 506 || 24 'o' licet e. q. s.] cf. [Prob.] de ult. syll. p. 220, 10°-sq. K.

1 verbum] uersus F || 2 Ioni RM: inō F ino C io AS ioui H || 4 Paris om. H || 5 ne om. FCR || 6 esset AS || 7 audientior G || fortuna . . . aduersa om. A || 8 aduersa fortunae RH: aduersa fortuna S aduersam fortunam FCMs aduersam fortuna G || educet S edocet Ms || aut ante vitari om. C || 9 minui FG || 10 oportunitas ARHM || 11 schol. ad v. 97 et 98 om. G || 12 GRATIA RH (corr. h) || 12 promissurus H || tarcontem FCM tharconem AS tharcontem H || 13 ADITO RHM || CYMAEA A || 14 bene] Cumaea bene D || discretionem] Erythraeae add. Masvicius || 15 est om. ARS || 19 schol. ad v. 102 om. G, qui supra vers. 101 haec exhibet aut (leg. ut) eius mentem stimulis foderet quod fit equis ut concutiant (fort. conciti fiant) et acriorem incitentur in cursum. translatio est de equo ad hominem || 20 est om. FCAS || post] post est AS || dictura] dictura est FC || 21 si nunc] sic nec F si nec Daniel || 22 non ullus] nullus FG || cessit] dignus Vergilius || 24 NON VLLA LABORVM om. FG || o om. A || 25 breue FGC || 26 loco qo uirgo AS loco o uirgo M || 27 tacitum om. FGC

‘duo’, ut <XI 285> si duo praeterea, ‘scio’, ut nunc scio quid sit amor, et ‘nescio’, ut nescio quis teneros oculus mihi fascinat agnos. apud alios ‘o’ nisi in Graecis nominibus non producit, quod et nunc sequi debemus. dicunt tamen quidam
 5 quod ‘o’ tunc producit in nominativo, quando et in genetivo producta fuerit. quod falsum est: nam et Vergilius produxit ‘virgo’, cum ‘virginis’ faciat, et Lucanus ‘Cato’ corripuit, ut <IX 227> nos Cato da veniam, cum ‘Catonis’ faciat. item ‘Iuno’ cum producat Vergilius, Statius tamen corripuit. sane sciendum adlocutionem
 10 hanc esse suasoriam cum partibus suis: nam honestum est quod dicit se patrem requirere, utile ut ab eo patriae originem discat, necessarium quia iusserat pater, ut <V 731> Ditis tamen ante infernas accede domos, possibile quia ait ‘quando hic inferni ianua regis dicitur’ item <117> ‘potes namque omnia’: si
 15 omnia, et hoc. NOVA MI FACIES id est species. et sciendum pronomen ‘mihi’ numquam in synaeresin venire, ne incipiat esse blandientis adverbium. et licet quidam huius loci nitantur exemplo, non procedit, vel quia unum est, vel quia potest esse etiam blandientis adverbium. ‘nihil’ vero pro metri necessitate cogitur: nam
 20 si pars sequens orationis a vocali inchoet, ‘nihil’ dicimus, ut <II 402> heu nihil invitis fas quemquam fidere divis: si autem a consonante inchoet, ‘nil’ ponimus, ut Iuvenalis <IV 22> nil tale expectes: emit sibi. multa videmus. INOPINAVE SVRGIT nomen est, non participium: nam ‘inopinata’ diceret, quod non pro-

1 nunc] buc. VIII 43 || 2 nescio] buc. III 103

1 duo] et duo *FGC* || ut si duo *om. AS* (si duo *supr. vers. add. a*) ||
 2 nescio ut *om. ARS* || 4 nunc] nos *FG* || 5 quod ... producit] o tunc produci
ASM || tunc *om. RH* || 6 nam *om. FGC* || 7 facit *FG* || et Lucanus ... cum
 Catonis faciat *om. S* || corripit *C* || 8 da veniam] adueniam *H* || item ... corripuit] ita et iuno produxit uirgilius statius corripuit *FGC* || 9 stacius *S* || corripit *M* || 11 utile *G* || 12 dictis *G* dñ *R* || 13 incernas *FG* || accede] acce *F* ||
 quia] qui *AFG* quod *C* || 14 regis] r. *C* ditis *AHMs* dicis *S* dñ regis *R* ||
 potes] potest *AC* post *FG* || si omnia *om. FGC* || 15 etiam hoc *FG* etiam hocq: *C* || *scholia ad* NOVA M. F., *ad* INOPINAVE S., *ad* v. 105 *om. G* || id est *om. A* ||
 et sciendum] et sciendum tamen *FC* || 16 mihi pronomen *FC* || sinaeresin *RF* sineresin *H* syneresin *AM* seneresinu *C* || uenire *F* euenire *C* || 17 nitantur ... cogitur] nitantur nihil uero pro metri exemplo non procedat uel quia unum est uel quia potest esse etiam blandientis adverbium nihil uero pro metri necessitate cogitur *F* || 18 unum est] exemplum *add. M* et *exemplaria impressa quibus utor* || 19 nihil uero] nil uero *SM* || cogitatur *H* || 20 uocale *F* || dicimus] posuit *R* || 21 fias *A* || 21 nihil hen *M* || 22 consonanti *FCASM* (consonante *a*) || ponimus *om. H* || 23 expectis *F* expectus *C* exsectates *R* expectes *H* || multa videmus *om. C* || 24 inopinata] inopinatam *F* non inopinate *AS* (*corr. a*) || diceret] dicuntur *C* || quod non procedit] quod non provenit *ASH* (procedit *a*) quod provenit uel procedit *R*

cedit. 'opinatus' enim venit ab eo quod est 'opinor'; sed quia 'inopinor' non dicimus, ideo nec 'inopinatus' facit, sicut et 'nocens' participium est, quia invenimus 'noceo' *verbum*, 'innocens' *vero* nomen, quia 'innoceo' non dicimus. nullum est enim participium, quod a verbo non trahatur, licet a sui verbi forma non veniat, ut 'placita': 5 licet 'placeor' non dicamus, tamen placeo invenimus; item 'regnata' 'triumphata'. unde 'galeatus' et 'tunicatus' et 'togatus' nomina conprobantur: nullum enim verbum horum originis reperitur.

105. OMNIA PERCEPI ATQVE ANIMO MECVM ANTE PEREGI 'percepi' ante cognovi ab Heleno vel a patre, qui ait <V 730> gens 10 dura atque aspera cultu debellanda tibi Latio est. dicit autem se futura partim audisse, partim mente praecepisse. sed occurrit: si novit omnia, quid consulit numen? *sed* nosse se dicit omnia quantum ad labores pertinet, et concidit totam petitionem, ut ad illud veniat quo possit patrem videre: nam quod dicit 'unum 15 oro', non solum dicit, sed praeceipuum, ut <I 15> unam posthabita coluisse Samo.

106. QVANDO siquidem. et est coniunctio.

107. ET TENEBROSA PALVS ACHERONTE REFVSO paludem pro lacu posuit: nam Avernum significat, quem vult nasci de Acherontis 20 aestuariis. 'palus' autem bene iste produxit 'lus', quia 'paludis' facit, quod supra <II 69> planius diximus: Horatius corripuit, ut sterilisque diu palus aptaque remis. 'tenebrosa' autem nigra, per quod altam significat, ut <V 516> nigra figit sub nube columbam, id est alta. ACHERONTE REFVSO Acheron fluvius 25

22 Horatius] a. p. 65 || 25 Acheron fluvius e. q. s.] exscr. mythogr. III 6, 2

1 venit *om.* C || 3 nomen quia innoceo *om.* C || 4 innocio *F* || dicimus] participium esse *add.* FC, *inde* participium esse non potest *Daniel* || quod] quod et *F* || a verbo] alierbo *F* || 5 trahitur *F* || uerbi sui AS || forma *om.* R || ut *om.* C || 6 tamen placeo] nam placet *F*C || inuenimus] sicut et pransus et coenatus et titubatus *add.* *Fabricius* || 7 et ante tunicatus *om.* C || et togatus *hab.* C || conprobantur AS conprobatur S conprobantur M || 8 horiginis *F* originem R inigini H || repperitur FCR repperitur H || 9 PERCEPI ARSM PERCEPI ex PRAECEPI C: PRAECEPI F PRECEPI H || ANIMO . . . PEREGI] a. m. a. p. e. C a. m. a. p. HM || percepi ARSM percepi ex praeeperi C: praeeperi FH || 11 atque aspera cultu *om.* C || Latio est] l. e. C || 12 parti audisse H || praecepisse AFH: percepisse ex praeecepisse C percepisse RSMa || 13 novit] nosti C || qui R || consulis C || sed *hab.* C || 14 concidit AFS: concedit RCHM || 15 patre H || 16 solum] solus H solum id M || praecipium H || unum posthabita S || 19 *schol.* ad ET T. P. A. R. *om.* G || ET *om.* H AT M || TENEBROSO C || 20 de aestuariis acherontis *F* dea estuariis acherontis C || 21 lus *om.* C || paludis] palus paludis *vulgo* || 22 planius ARHM: planus *F* plenius C paludis S (t planius in marg. s) || ut] et A || 23 sterelisque CHM || tenebroso C || nigro FC || 24 quod *om.* F || altum FC || figit ex fugit A || 25 columba S || altam *F* || ad refuso in marg. T || refundere est proprie contra naturalem cursum fundere retrogrado cursu T || acheron Ma: acheron autem FG acheruns R acherons ASH acheros C

dicitur inferorum, quasi sine gaudio. sed constat locum esse haud longe a Bais undique montibus saeptum, adeo ut nec orientem nec occidentem solem possit aspicere, sed tantum medium. quod autem dicitur ignibus plenus, haec ratio est: omnia vicina illic loca calidis
 5 et sulphuratis aquis scatent. sine gaudio autem ideo ille dicitur locus, quod necromantia vel sciomantia, ut dicunt, non nisi ibi poterat fieri: quae sine hominis occisione non fiebant; nam et Aeneas illic occiso Miseno sacra ista conplevit et Vlixes occiso Elpenore. quamquam fingatur in extrema Oceani parte Vlixes fuisse: quod et ipse
 10 Homerus falsum esse ostendit ex qualitate locorum, quae cômme-morat, et ex tempore navigationis; dicit enim eum a Circe unam noctem navigasse et ad locum venisse, in quo haec sacra perfecit: quod de Oceano non procedit, de Campania manifestissimum est. praeterea a Baio socio eius illic mortuo Baias constat esse nomi-
 15 natas. dicitur etiam vidisse Herculem, ideo quia illic sunt Bauli, locus Herculis dictus quasi Boaulia, quod illic habuit animalia, quae Geryoni detracta ex Hispania adduxerat.

108. IRE CONTINGAT 'ut' minus est, *ut sit* 'ut ire contingat, ut iter doceas'.

20 109. SACRA OSTIA PANDAS aut venerabilia aut execranda, sicut de Tartaro dicturus est <573> sacrae panduntur portae.

110. ILLVM EGO PER FLAMMAS meritum adprobat patris, ut iustum videatur esse desiderium. SEQUENTIA TELA ut <II 734> ardentes clipeos atque aera micantia cerno.

1 sine om. G || sine gaudio] *ἀνευ χαρᾶς* add. Fabricius || locum] illum C || haud] aut FGH hau C || 2 ut om. FG || 3 medium] diem. quod et homerus ipse scribit (Od. XI 14) *ἐνθα δὲ Κίμμερῶν . . . τέταται δειλοῖσι βροτοῖσιν* add. D || 4 plenius FG || 5 sulphuratis CM: sulphuratis FGARS suphuratis H || 6 nethromantia R nechromantia H neque amanthiam FG neq:amantia C || sciomanthiam F sciomansiam G sociomantia C sciomantiam M || ut] aut R || ibi] illic FGC || poterat FGCSM: poterant RHa || 7 fiebant RASM: fiebat FGCH || nam om. C || 8 ulixis FG ulexis C || alphenore FGC || Elpenore] sicuti sequentes homeri uersus testantur licet cecidisse illum fingat homerus et inde mortuum esse (Od. X 552) *Ἑλπηνωρ δὲ τις ἔσνε . . . ἰὼν ἐς ἀλλήων μακρὴν ἀλλὰ* add. D || 9 parte oceani C || Vlixes] om C, ulixe G || et] om. RH, ei AS (del. a) || 10 Homerus om. H || qulitate G || 11 et ex tempore M: ex tempore ARSH ex tempora C et tempore FG || enim] autem FG enim om. C || a Circe] acirce F acire F acirca vel acirta C circa M circa ARSH || unam noctem Ras: una nocte reliqui || 12 naugasse C || locum] haec FG || in quo] in quae FG || peregit FG || 13 manifestum FGC || manifestissimum est] ut hisce uersibus in . . . (trium versuum spatium relictum est) testatur idem homerus add. D || 14 eius] enim G || abaias A || esse constat FC || 15 dicitur] dē G dicit H || sit Ra || bauloe FGAS bauloae C baulio RH bauliae M. fort. Βαῦλοι || 16 baulia G. fort. βοαῦλια. ceterum cf. Serv. ad Aen. VII 662 || 17 gerioni C detracta] sublatū FG || 18 scholia ad v. 108 et 109 om. G || ut sit hab. C || 19 doceat F || 20 HOSTIA FCARH || execranda RCa || 21 parte R || 23 esse om. FGC || scholia ad SEQUENTIA T. et ad v. 111 om. G || 24 ardens M || clipeos A || adque erenticantia F

111. EX HOSTE RECEPI liberavi, ut <I 178> frugesque receptas. 'ex hoste' autem plus est, quam si 'ex hostibus' diceret, ut diximus supra <I 378>. 'ex hoste' enim generaliter dicitur, 'ex hostibus' partem ostendit, sicut dicendo 'terram' significamus elementum, ' terras' vero singulas partes, ut Africae, Italiae. 5

112. MEVM COMITATVS ITER non spe salutis, sed mei causa me secutus, ut <II 704> cedo equidem nec, nate, tibi comes ire recuso.

113. CAELIQVE FEREBAT ut ante morte praeventus sit, quam ferre desierit. et mire imperfecto usus est tempore, ac si diceret 10 'adhuc si viveret, ferret'.

114. VIRES VLTRA SORTEMQVE SENECTAE quia senectae sors quies est et otium, sicut pueritiae ludus, amor adulescentiae, ambitus iuvenalis aetatis. ergo aliud ferebat pater, quam sors exigebat senectae. 15

116. ORANS MANDATA DABAT sic dictum est, ut <I 666> supplex tua numina posco: maior enim ad impetrandum vis est eum rogare, qui possit iubere. MANDATA DABAT ut <V 735> huc casta Sibylla nigrarum multo pecudum te sanguine ducet.

118. LVCIS HECAE PRAEFECIT AVERNIS Hecate trium potesta- 20 tum numen est: ipsa enim est Luna, Diana, Proserpina. sed solam Proserpinam dicere non potuit propter lucos qui Dianae sunt, item Dianam, quia 'Avernus' ait: unde elegit nomen, in quo utrumque constabat. unde Lucanus de Proserpina ait <VI 700> Hecate pars ultima nostrae. 25

10 et mire ... ferret] cf. Don. ad Ter. Andr. I 1, 11

1 RECEPI ... diceret] pro hostibus ut armato milite (cf. Aen. II 20) aut plus est quam si ex hostibus dixisset F || 2 autem] aut H || quam si ... ex hoste om. A || quam si] quasi H || 3 supra diximus M || enim om. FC || 4 dicendo F || elementum significamus F || elementum significat C || 6 MEVM H || 7 me secutus] a me secutus F || a me secutus sit G. a et sit deleui. non edidit haec verba Daniel. || nec] ut S. om. H || nate] ante C || comes ire] comiseret C || 8 recuso] unde addidit tibi id est tui causa non mei add. D || 9 schol. ad v. 113 om. G || ut om. H || peruentus H || 10 et mire ferebat imperfecto F || ac si] ut si FC || 11 foret F || ferret] INVALIDVS valde validus add. Fabricius || 12 quia senectae om. GAS || sors quies om. M || 13 ocium A || ambitus ... senectae om. H || 14 iuuenilis R iuuenilis ex iuuenalis M || alius G || 16 sic] sicut FGCH || dictum] dicturus FGCH || ut ... iubere] eum rogare cui possit iubere (impetrare R, om. H) ut est (est om. R), supplex tua numina posco. maior enim ad impetrandum (ad pretradū H) vis est iubere ARSH || supplic tua F || sub plectua G || 18 iuberi M || scholia ad MANDATA D. et ad v. 118 om. G || 20 HECAE A || PRAEFECIT ... Hecate om. C || AVERNI H || Hecate ... Proserpina om. H || haecate R echate F hecate AS (propter C potestates superscr. s). Hecate om. M || 21 numen est M: numinis C nomen est ARSF et libri Burmanni. ceterum cf. adnot. crit. ad v. 123 || est enim F, enim om. C || Diana Proserpina] ipsa diana (dian C) et proserpina FC || 23 Dianam] diana FC || agit H || eligit CAS || 24 constat M || ait om. FC || 25 hecata A haecate RH || nostrae-

119. SI POTVIT MANES nititur exemplis quae inferiora sunt per
 comparationem, ut ipse videatur iustius velle descendere: nam Or-
 pheus revocare est conatus uxorem, hic vult tantum patrem videre.
 Orpheus autem voluit quibusdam carminibus reducere animam coni-
 5 iugis: quod quia implere non potuit, a poetis fingitur receptam iam
 coniugem perdidisse dura lege Plutonis: quod etiam Vergilius osten-
 dit dicendo 'arcessere', quod evocantis est proprie.

120. FIDIBVSQVE CANORIS bene sonantibus chordis. 'fidibus'
 autem est a nominativo 'haec fidis', ut sit pyrrichius: nam 'fides'
 10 iambus est.

121. SI FRATREM POLLVX ALTERNA MORTE REDEMIT ut diximus
 supra <II 601>, Helena et Pollux de Iove nati immortales fuerunt,
 nam Castor Tyndarei filius fuit: cuius mortem suo interitu fraterna
 pietas redemit. quod ideo fingitur, quia horum stellae ita se habent,
 15 ut occidente una oriatur altera. et item exemplum per comparatio-
 nem: quod quia pium est, se ad frequentiam contulit dicendo 'itque
 redditque viam totiens'.

122. QVID THESEA durum exemplum, unde nec inmoratus est
 in eo. dicit autem inferos debere patere pietati, qui patuerunt in-
 20 fanda cupienti: nam hic ad rapiendam Proserpinam ierat cum Piri-
 thoo et illic retentus luit poenas, ut <617> sedet aeternumque
 sedebit infelix Theseus.

123. MAGNVN QVID MEMOREM ALCIDEN? melius sic distinguitur,
 licet quidam legant 'quid Thesea magnum', ut epitheton ei dent,
 25 qui per se non est magnus: nam Herculem etiam sine epitheto
 magnum intellegimus. sed melius est 'magnum' dare Herculi, quam

1 nititur exemplis e. q. s.] cf. Macrob. Sat. IV 5, 1 sqq. || 4 Orpheus autem
 ... proprie] exscr. mythogr. III 8, 21 || 12 Helena ... oriatur altera] exscr.
 Luct. Plac. ad Stat. Ach. I 180

que Hecates pars ultima *exemplaria Lucani* || nostrae om. FC || nostrae] post
 mortem enim illi animae debentur add. M || 1 MANES] A. C. O. add. M || 2 iusti-
 us FG iustus A (corr. a) || descendere FGC || 4 caniuigis A (corr. a) || 5 potue-
 rit F poterit G || 6 coniugem H || platonis FG || 7 uocantis G uocatis H ||
 8 scholium ad v. 120 om. G || FINIBVSQVE COLORIS H || cordis CH || 9 est autem
 R || haec om. H || fidis] cf. Prisc. III 30 (p. 106, 1 H.) et VI 57 (p. 242, 4 H.) ||
 pyrricheus C pyrrichius M pyrrichius H || iam S (nam s) || 12 supra diximus
 M || 13 tyndares C tyndarei G tyridarei A (corr. a) tyndari R || 14 quia]
 quod C || stele F || 15 ut] et A (corr. a) || item] iterum M || 16 se] fuisse FGC
 videtur in archetypo fuit supra est scriptum fuisse. || 17 totiens] propter stellas
 inter se orientes et occidentes castoris et pollucis. quod homeri carmen testa-
 tur in ... (septem versuum spatio relicto) add. D. cf. Od. XI 298 sqq. || 18
 scholia ad v. 122 et ad MAGNVN Q. M. A. om. G || durum] utrum C || nec om. H ||
 est om. C || 19 patere debere C || pietati om. H || patuerint F || 20 capiendam
 vulgo || cum Pirithoo om. FC || pyritheo AS (corr. a) || 21 sedeat F sedat C ||
 aeternumqui F || 22 sedebit ex sedebat F || infelix Theseus om. C || 25 nam Her-
 culem ... est magnum om. H || sine epitheto] per se FC || 26 intellegimus] in-

sacrilego. ET MI GENVS AB IOVE SVMMO occurrit tacitae quaestioni: hi enim qui descenderant, a diis ducebant originem.

124. ARASQVE TENEBAT rogabant enim deos ararum ansas tenentes.

125. SATE SANGVINE DIVVM unde Aeneas desiit, inde haec sumpsit exordium.

126. FACILIS DESCENSVS AVERNI legitur et 'Averno', id est ad Avernum; sed si 'Averni', inferorum significat et lacum pro inferis ponit.

127. NOCTES ATQVE DIES PATET ATRI IANVA DITIS id est omni tempore homines in fata concedunt. et hoc poetice: nam Lucretius (III 978) ex maiore parte et alii integre docent inferorum regna ne posse quidem esse: nam locum ipsorum quem possumus dicere, cum sub terris esse dicantur antipodes? in media vero terra eos esse nec soliditas patitur, nec *κέντρον* terrae: quae si in medio mundi est, tanta eius esse profunditas non potest, ut medio sui habeat inferos, in quibus esse dicitur Tartarus, de quo legitur (578) bis patet in praeceptis tantum tenditque sub umbras, quantus ad aetherium caeli suspectus Olympum. ergo hanc terram in qua vivimus inferos esse voluerunt, quia est omnium circumlorum infima, planetarum scilicet septem, Saturni, Iovis, Martis, Solis, Veneris, Mercurii, Lunae, et duorum magnorum. hinc est

3 rogabant . . . tenentes] cf. Macrob. Sat. III 2, 7 sqq. || 11 nam Lucretius . . . esse] exscr. mythogr. III 6, 1 || 14 in media . . . terrae] exscr. Isid. or. IX 2, 133

tellegunt ut his magnum alcidē (*Aen.* V 414) ut (*leg.* et) amphitrioniadē (*leg.* Amphitryoniadae) magno (*Aen.* VIII 103) *F* || sed] et *F* || 1 MIHI *A* || SVMO *R* || tacitae quaestioni hi enim] tacitae quaestioni tamquam sybilla dixerit sed hii *F* tacite quaestioni tamquam ei sybilla dixerit sed hii *G* tacite quod mihi enim *C* || tacito *H* || 2 hii *AS* || discenderunt *FC* descenderunt *G* || dis *C* || origine *C* ||
in celo in inferno in siluis
originem] hecate trium potestatum nomen habet ipsa enim luna diana proserpina sed solam proserpinam dicere non potuit propter lucos qui dianae sunt *add.* *G.* cf. *ad v.* 118 || 3 *schol.* *ad v.* 124 *om.* *FG* || TENEBANT *A* || rogabant] rogantes *R* rogabat *H* || enim *om.* *H* || ansas] aras *C* asas *H.* cf. Macrob. Sat. III 2, 8 || 4 tenebant *R* || 5 *schol.* *ad v.* 125 et 126 *om.* *G* || inde *om.* *S* || haec *om.* *R* || exordium *A* || 7 FACILIS . . . sed si *om.* *FC* || 12 et alii integre docent] ab integro docet *FGC* || 13 regna *om.* *C* || ne posse quidem esse *scripsi:* nec esse quidem esse *FG* ne esse quidem posse *C* nec esse quidem posse *ARSHM* || 14 sub terris] subtris *G* || in medio uero terrae hos esse *FGC* || 15 centron *FCHM* contron *G* incentron *A* (n *del.* *a*) in centron *S* centrum *R* || 16 est mundi *R.* est *om.* *G* || profunditas . . . in quibus esse *om.* *H* || profunditas esse *A* || medio sui] in medio sui *M* || 17 habebat iferos *C* || dicitur esse *FG* || 19 aetherium *F* || Olympum] elyinhū *G* || terram] contram *G* || 20 inferas *G* || quia] quod *A* (eo quod *a*) quot *S* || omnium *om.* *S* || 21 infirma *G* || septem] vi *C* || 22 Lunae] lactei circuli et zodiaci *add.* *R* || et deorum magnorum *FG* || magnorum] horizontis et *Ζωδιακῶν* de quibus superius plenius *add.* *D*

quod habemus <439> et novies Styx interfusa coercet: nam novem circulis cingitur terra. ergo omnia quae de inferis finguntur, suis locis hic esse conprobabimus. quod autem dicit 'patet atrianua Ditis sed revocare gradum superasque evadere ad auras hoc
5 opus hic labor est' aut poetice dictum est aut secundum philosophorum altam scientiam, qui deprehenderunt bene viventium animas ad superiores circulos, id est ad originem suam redire: quod dat Lucanus <IX 13> Pompeio ut vidit quanta sub nocte iaceret nostra dies: male viventium vero diutius in his permorari corporibus permutatione diversa et esse apud inferos semper.
10

129. PAVCI QVOS AEQVVS AMAVIT IVPPI TER tria genera hominum dicit ad superos posse remeare: quos diligit Iuppiter, hoc est hos quos in ortu benignus siderum aspectus inradiat, Iuvenalis <VII 194> distat enim, quae sidera te excipiant modo primos incipientem edere vagitus: quos prudentia sublevat, nam
15 hoc est 'quos ardens evexit ad aethera virtus': item religiosos, quos a diis genitos dicit; consequens enim est ut deorum suboles religionibus vacet. 'diis' autem 'geniti', quia corporibus se infundebant potestates supernae, unde heroes procreabantur.

20 131. TENENT MEDIA OMNIA SILVAE causam reddit cur non facilis sit animarum regressus, quia omnia polluta et inquinata sunt: nam per silvas tenebras et lustra significat, in quibus feritas et libido dominantur.

132. COCYTVSQUE SIN V LABENS CIRCVMFLVIT ATRO fluvius inferorum est, dictus ἀπὸ τοῦ κοκύνειν, id est lugere: nam Homerus sic posuit. est autem hic locus vicinus Acheronti, de quo diximus supra:

3 quod autem . . . apud inferos semper] exscr. mythogr. III 6, 20. || 16 item religiosos e. q. s.] cf. Luct. Plac. in Stat. Theb. X 632 || 24 fluvius inferorum . . . lugere] cf. Isid. or. XIV 9, 7 et mythogr. III 6, 2 || 25 Homerus] Od. X 514

1 habem *G* || stix *FCAR* || coercet *SM* || 2 circulum *A* (corr. *a*) || de *om.* *H* || 3 hic *FGC*: hoc *ARSH* hinc *M* || conprobabimus *RM*: conprobauimus *FGCAS* conprobrauimus *H*. cf. ad v. 596 || 4 dites *F* || 6 altam] aliam *G* || 7 ad ante originem *om.* *G* || dat] ait *FG* || 8 ut *om.* *C* || 9 diutius *FG* dicimus *A* || permarari *R* permemori *S* || 10 permutationē *H* || esse] est *G* || 11 scholia ad v. 129 et 131 *om.* *G* || PAVCI ex PAVCO *C* || QVOS *om.* *C* || AEQVOS *C* || 12 hoc] id *M* || 13 hos *om.* *R* || hortu *CA* (h del *a*) || siderus *F* || inuclalis *F* || 14 sidera]

desidera *F* || modos *F* || primos *om.* *F* || 15 uagitos *S* || prudentia] prudens *Daniel* || 17 dis *C* || soboles *FRASH* || 18 dis *C* || 20 reddidit *FC* || 21 coinquinata *F* inclita *AS* (corr. *a*) || 23 dominatur *FC* dominant *H* || 24 cocytosque *A* || 25 ἀπο τοῦ κοκύνειν *AR* ἀπὸ τῶν κοκύνειν *H* ἀπο τοῦ κοκύνειν *M* ἀπο τοῦ κλανιν *F* ἀπο κλανιν *G* ἀπο τοῦ κλαειν *C*. quod *FGC* habent ex ἀπο τοῦ κλαειν ortum esse apparet. id in archetypo ad ἀπὸ τοῦ κοκύνειν explicandi causa videtur adscriptum fuisse. ceterum a fletu add. *FCG* || 26 cheronti *G*

qui ideo luctuosi esse finguntur, quia, ut exposuimus in primis partibus libri <107>., haec sacra morte hominis fiebant.

134. BIS STYGIOS INNARE LACVS modo et post mortem. quod autem dicit Ovidius Aenean inter deos relatum, non mirum est: nam, ut supra <IV 654> diximus, necesse est etiam relatorum inter 5 deos apud inferos esse simulacra, ut Herculis, Liberi patris, Castoris et Pollucis. multi hoc non videntes ad Sibyllam referunt, ut dicat: vis me bis inferos cernere, modo et 'cum me lucis Hecate praefecit Avernīs', quod est paulo post <564> dictura. quod si est, non bis haec, sed tertio inferos cernet: nam quandoque etiam ipsa 10 morietur. item hi supra dictam non videntes rationem, dicunt de se Sibyllam dicere: nam si de Aenea dicat, non eum praevidet deum futurum. quod si est, caruit numine et quemadmodum est de Misenō vaticinatura? unde referre nos debemus ad id ut dicamus etiam post apotheosin apud inferos remanere simulacra. STYGIOS LACVS 15 Styx palus quaedam apud inferos dicitur, de qua legimus <324> di cuius iurare timent et fallere numen: quod secundum fabulas ideo est, quia dicitur Victoria, Stygis filia, bello Gigantum Iovi favisse: pro cuius rei remuneratione Iuppiter tribuit ut dii iurantes per eius matrem non audeant fallere. ratio autem haec est: Styx 20 maerorem significat, unde ἀπὸ τοῦ στυγεροῦ, id est a tristitia Styx

4 Ovidius] metam. XIV 581 sqq. || 16 Styx palus quaedam e. q. s.] exscr. Luct. Plac. ad Stat. Ach. I 480 (p. 451 Lindenbr.); mythogr. I 178; III 6, 3 || 21 Styx . . . dicta est] exscr. Isid. or. XIV 9, 6

1 ut . . . libri] ut diximus supra *M* || 2 haec] ac *FG* || fiebant] faciebant *FGC* || 4 Ovidius *A* oboedius *C* || est *om.* *G* || 5 nam *om.* *FG* || ut supra etiam diximus *ARSM* ut diximus supra *FGC* ut diximus *H* || 6 libiri *H* || 7 Pollucis] ut est apud Homerum (*Od.* XI 601 sqq.) τὸν δὲ μετ' εἰσενόησα βίην . . . καὶ ἔχει καλλίσφρονον Ἥβην add. *D.* ut est apud Homerum (*Od.* XI 300 sq.) Κάστορά θ' ἱππόδαμον καὶ πύξ ἀγαθὸν Πολυδεύεα τοὺς ἄμφω ζωὸς κατέχει φρεσίνος αἶα *Fabricius* || 8 cernens *FG* || me cum *Vergilius* || haecate *RH* hecate *A* aetate *FG* aechate *C* || 11 item hi . . . apud inferos remanere simulacra non videntur *Servii* esse: nihil enim novi profertur, sed explanantur ea quae antecedunt. || item] sed *M* || his *F* hii *GA* || 12 de aenea si *M* || eum *om.* *R* enim *H* || 13 ad modum . . . ut dicamus etiam *om.* *H* || est *om.* *G* || 14 nos] non *AS* || 15 post *om.* *FG* || simulacrum *AS*, simulacra *om.* *FGC* (*in Floriacensi alia manus supplevit*) || scholium ad *STYGIOS L.* *om.* *G* || *STYGIOS LACVS* . . . dicitur de qua] Stygios autem lacū quos dixi palus. styx quaedam apud inferos dicitur simulacrum de qua *F.* (lege Stygios autem lacus quod dixit, Styx palus quaedam apud inferos dicitur, de qua) || 16 styxs *C* || quaedam palus *R* || dicitur] simulacrum add. *C* || 18 stygias *F* stylis *H* || bella *A* (*corr.* *a*) in bello *S* || 19 fasisse *F* fuisse *C* || pro cuius rei remuneratione *MD Luct. Plac. et mythogr. III:* pro cuius remuneratione *ARSH mythogr. I* pro cuius remunera *F* || 20 audent *F* audiant *H* || 21 merorem *ARSHM* maerorem *C* || unde *om.* *ARSC Luct. Plac.* || ἀπο τοῦ στυγεροῦ *R* ἀπὸ τοῦ στεφερῶ *H* ἀπο τοῦ ετερεῶ *M* ἀπο τοῦ στυγερῶ *F* ἀπο τοῦ στυγερῶ *C* || tristitia *A* || stys *C*

dicta est. dii autem laeti sunt semper: unde etiam immortales, quia *ἄφθαρτοι καὶ μακάριοι*, hoc est sine morte beati. hi ergo quia maerorem non sentiunt, iurant per rem suae naturae contrariam, id est tristitiam, quae est aeternitati contraria. ideo iusiurandum per
5 execrationem habent.

135. TARTARA locus inferorum profundus, de quo Lucanus <VI 748> ad inferos dicit cuius vos estis superi. INSANO magno.

136. ACCIPE QVAE PERAGENDA PRIVS si vis, inquit, reverti, audi observationis praecepta. et sub imagine fabularum docet rectis-
10 simam vitam, per quam animabus ad superos datur regressus.
LATET ARBORE OPACA AVREVS licet de hoc ramo hi qui de sacris Proserpinae scripsisse dicuntur, quiddam esse mysticum adfirmant, publica tamen opinio hoc habet. Orestes post occisum regem Tho-
antem in regione Taurica cum sorore Iphigenia, ut supra <II 116>
15 diximus, fugit et Dianae simulacrum inde sublatum haud longe ab Aricia collocavit. in huius templo post mutatum ritum sacrificio-
rum fuit arbor quaedam, de qua infringi ramum non licebat. dabatur autem fugitivis potestas, ut si quis exinde ramum potuisset auferre, monomachia cum fugitivo templi sacerdote dimicaret: nam
20 fugitivus illic erat sacerdos ad priscae imaginem fugae. dimicandi autem dabatur facultas quasi ad pristini sacrificii reparationem. nunc ergo istum inde sumpsit colorem. ramus enim necesse erat ut et unius causa esset interitus: unde et statim mortem subiungit Miseni: et ad sacra Proserpinae accedere nisi sublato ramo non
25 poterat. inferos autem subire hoc dicit, sacra celebrare Proserpinae. de reditu autem animae hoc est: novimus Pythagoram Samium vitam humanam divisisse in modum x litterae, scilicet quod prima

18 dabatur autem . . . reparationem] cf. comm. Luc. III 86 || 26 novimus Pythagoram e. q. s.] cf. Isid. or. I 3, 7

1 di CM || etiam unde C || quia om. M || 2 ἀφθαρτοι καὶ νιακαριο R ἀφθαρτοι καὶ μακάριοι H ἀφθαρτοι καὶ μακάριοι M || hoc est . . . beati hab. C || hi] om. CAM, manis F || maerorem] memorem AH (corr. a) || 4 est ante aeternitati om. S || 5 execrationem HM^{ex}secrationem S || 7 ad feros H || esti F istis H || super H || 8 inquit AF (inquit a) || 9 audio G || observationis . . . per quam om. H || observationes GAS (observationis a) || imagine FG || famularum G || 10 animis AS (animabus a) || dat M || 11 de] dement H hoc ramo . . . adfirmant omittens || hii F || 12 esse] enim R || 13 tamen] de hoc ramo add. FC || occisum C || 14 ephigenia R iphygenia A yfigenia FC || 15 haut FC || 17 infringē F infringere C || 18 autem] enim FC || exinde] inde FC || 19 auferre] aure H || figitiuo R || 20 ad priscae maginem C a (ad a) priscae imagine (imaginem a) A a priscae^a imagine S ad pristinae imaginem M || dimicanti F || 22 istum inde] indestum F inde istum C || enim] erat R || 24 et ad sacra quia ad sacra F || accedere] aliter accedere FCASM || 25 autem om. F || 26 hoc est] hoc dicit ASM || phitagoram H phytagoram M || 27 vitam om. R

aetas incerta sit, quippe quae adhuc se nec vitiis nec virtutibus dedit: bivium autem y litterae a iuventute incipere, quo tempore homines aut vitia, id est partem sinistram, aut virtutes, id est dexteram partem sequuntur: unde ait Persius <V 35> traducit trepidas ramosa in compita mentes. ergo per ramum virtutes 5 dicit esse sectandas, qui est y litterae imitatio: quem ideo in silvis dicit latere, quia re vera in huius vitae confusione et maiore parte vitiorum virtus et integritas latet. alii dicunt ideo ramo aureo inferos peti, quod divitiis facile mortales intereunt. Tiberianus aurum, quo pretio reserantur limina Ditis. 10

137. LENTO VIMINE flexili, ut lenta quibus torno facili superaddita vitis: alias gravi.

138. IVNONI INFERNAE Proserpinae, ut <IV 638> sacra Iovi Stygio. DICTVS dicatus.

139. ET OBSCVRIS CLAVDVNT CONVALLIBVS VMBRAE re vera 15 enim nemus Aricinum densum est.

140. SED NON ANTE DATVR sive iustis sive iniustis. sic intellegentes removebimus quaestionem: hinc enim dicit <409> longo post tempore visum. ex eo enim quod dicit descendisse aliquos, ramum quoque depositum esse significat. TELLVRIS OPERTA se- 20 cundum eos qui dicunt inferos in medio esse terrarum: quos Iuvenalis dicit putari esse sub terris, ut <II 149> esse aliquos manes et subterranea regna.

142. PVLCHRA quae rapi meruit. SVVM sibi carum.

143. NON DEFICIT ALTER ne diceret ab his, qui primo descen- 25 derunt, esse sublatum.

9 Tiberianus] cf. Baehrens uned. lat. Ged. p. 27 et 30 || 11 lenta] buc. III 38 || 14 DICTVS dicatus] cf. Non. p. 280, 15 M.

1 quae om. C || 2 accipere F || 3 aut ante virtutes] ad H || uirtutis C uirtutem M || 4 dextram FS dextram C || partem om. C || secuntur FC || ait om. FCAS || diducit Persius || 5 competa A compita M || 6 dicit om. ARSH || qui RHM quae AS quod FC || 7 et] ex S || parte om. AS (supr. vers. suppl. a) || 8 uixtorum H || uirtutis integritas M || latent ASH || 9 divitiis] de uitiis A (corr. a) de uiciis S || tibertianus M || 11 ad vers. 137 in marg. quidam accipiunt ramum pro scientia mystice et aureum pro claritate sapientiae et sic quisque inferos ingreditur id est secreta scientiae perscrutatur T || flexibili FG a || facili SM: facilis ARG C (sed videtur in A s littera ab ipso librario deleta esse) faciles H || 15 CVMVALLIBVS G || 17 DATVS G || sic] et sic M || 18 remouemus M || 19 post] potest H || descendisse FGC || 21 inferos esse in medio AS || quos Iuvenalis... regna om. FG. unde Iuvenalis et subterranea regna C || Iuvenalis H || 23 et subterranea nam regna H || 24 PVLCHRA A || rapit C || meruit] a Plutone addidit Fabricius || carum] curam F. aut sibi destinatum add. D || 25 dicaret FG diceretur R || discenderunt FGC

144. FRONDESCIT in naturam redit. et honeste locutus est
dicens: habet frondes sui in metalli.

145. ALTE VESTIGA OCULIS require omni intentione. RITE
REPERTVM CARPE 'rite carpe', id est cum observatione, non 'rite
5 repertum'.

147. SI TE FATA VOCANT hoc est, si quem fata vocant facile
sequitur.

148. POTERIS poterit quis. tertiae enim personae significatio-
nem ad secundam transtulit et generaliter loquitur: nam ut de
10 Aenea dicat non procedit. si enim dubitat, caret deo nec potest de
Miseno vaticinari. DVRO FERRO et genus esse potest et species.

149. PRAETEREA ac si diceret: est et alia opportunitas descen-
dendi ad inferos, id est Proserpinae sacra peragendi. duo autem
horum sacrorum genera fuisse dicuntur: unum necromantiae, quod
15 Lucanus exsequitur, et aliud sciomantiae, quod in Homero, quem
Vergilius sequitur, lectum est. sed secundum Lucanum in necro-
mantia ad levandum cadaver sanguis est necessarius, ut <VI 667>
pectora tunc primum ferventi sanguine supplet, in scio-
mantia vero, quia umbrae tantum est evocatio, sufficit solus inter-
20 itus: unde Misenus in fluctibus occisus esse inducitur. TIBI ideo
addidit 'tibi', ne 'amici' posset etiam ad Sibyllam referri.

150. INCESTAT polluit. et incestum est quaecumque pollutio.

151. PENDES sollicitus es, ut <III 372> ipse manu multo

1 schol. ad v. 144 om. G || rediit FCH || 2 habens FCM || 3 schol. ad

RITE R. C. om. G || 4 REPTVM S REPETV H || CARPE om. RH qui post REPETVM
exhibent ut carpe viator iter, nisi quod H ut omittit et viator praebet || 6 schol.
ad v. 147 post vaticinari (lin. 11) hab. F || hoc est . . . sequitur] hunc enim
quem fata vocant facile sequitur ASM || 7 sequetur FGC || 8 schol. ad POTERIS
om. G || aliquis F || 11 esse potest] potest esse GC est M || 12 hac G || est
om. M || oportunitas A || descendi FG || 13 autem] enim M || 14 dicuntur fuisse
FG || necromantiae ASG: nichomantiae R neciomantiae H nechyomantiae M

ⁱ necyamantiae C || 15 sequitur FGC || et om. FGC || alius FG || scyomantiae

ⁿ RC chiomatiae M || sciomantiae] id est divinationis per umbras ⁿ cuius enim
umbra est et ⁿ parva vaticinium add. D || quod est in homero FGC || 16 lectum
est om. FGC || lucanum] dictum est add. FG || nychomantia R necromantiae

AS neuomantiae H nechiomantia M necromantia Ga ⁱ nechyomantiae C || 17
eleuandum ASM lauandum R || cadaver] est add. FG || 18 pectore S || tun C
tum M || furenti G || supplet FC: subplet G supplet RSM subplet H || in
om. FG || scyomantia FR scitomantia G nicyomantia C seiountia H chio-

ⁿ matia M || 19 est] esse R || euocatio G uocatio ARS uacatio H || interius R
|| 20 esse om. FG CAS || schol. ad TIBI om. G || 21 addit ARS || 22 incestus R
incertum H || 23 schol. ad v. 151 om. G || sollicitus es] cum sollicitudine ex-
spectas F

suspensum numine ducit. et proprie pendere est desiderare aliquid audire, ut <IV 79> pendetque iterum narrantis ab ore.

152. SEDIBVS HVNC REFER ANTE SVIS apud maiores, ut supra <V 64> diximus, omnes in suis domibus sepeliebantur, unde ortum est ut lares colerentur in domibus: unde etiam umbras larvas vocamus *a laribus*, nam dii penates alii sunt. inde est quod etiam Dido cenotaphium domi fecit marito. ergo aut secundum istum locutus est morem, quamvis adhuc Troiani domos non habuerint: aut dicit, refer hunc naturalibus sedibus, id est terrae: nam in aqua perierat. verum tamen illud est, ut intellegamus eam dicere, sepeli eum: 10 nam sepulcrum sedes vocatur: Horatius nulla certior tamen rapacis Orci sede destinata divitem manet erum, Vergilius <VII 3> et nunc servat honos sedem tuus ossaque nomen. *vel 'suis', quoniam eiusdem nominis locum habiturus sit.* persuadet autem sepulturam, ut possit recentis cadaveris uti anima, ut ait 15 Lucanus <VI 712> non in tartareo latitantem poscimus antro adsuetamque diu tenebris, modo luce fugata descendente animam: primo pallentis hiatu haeret adhuc Orci.

153. PIACVLA SVNT ad expiationem pollutionis, quae fuerat nata morte Miseni.

20

154. SIC DEMVM ad postremum, hoc est novissime. et haec particula tam apud Vergilium, quam apud omnes idoneos auctores hoc significat, licet in aliis diversa significet. LVCOS STYGIS ET REGNA INVIA VIVIS ASPICIES Seneca scripsit de situ et de sacris

11 Horatius] carm. II 18, 29 || 24 Seneca] fragm. XII ap. Has. III p. 420. cf. comm. Luc. X 312 et 323, mythogr. III 6, 3

1 suspensum *ex* suspensus *R* suspensus *AS* || dicit *F* || desiderare *F* || 2 aliquid *C* || ore] et Ovidius (*ep.* I 30) narrantis coniunx pendet ab ore uiri *add. D* || 3 refert *C* || 4 omnis *FGC* || unde... domibus *om. ARSH* || unde] et iam unde *M* || 5 dominibus *C* || larbas *FG* || 6 a laribus *hab. C* || di *C* || alii sunt] absunt *H* || inde] unde *M* || 7 cenotaphion *R* cenotofium *A* (cenotafium *a*) || marito *om. C* || 8 troiani adhuc *FG* || domus *GH* || aut] ut *FGC* || 9 refere *FG* refert *C* || id est *om. M* || in aquam *F* inquam *G* || 10 sepeli eum] sepelium *H* || eum *ex eam R* || 11 cercior *A* || 12 sede *M*: fine reliqui (*in A* sede *superscr. man. rec.*) || destinata... erum] destina *T. a. d. m. e. C* || manebit *FG* || erum *R*: herum *HM* iterum *AS* aeuum *FG* || uergilius *C* || 13 serat *G* servant *H* || nomen ossaque *FG* || 15 recenti cadauere *R* || 17 diu] di *C* || tenebris *ex* tenebras *R* || lucē *R* || fugatam *RH* || descendem *R* || 18 animain *H* || pallantis *A* pallenti *RH* || adue *FG* || orti *A* (*corr. a*) || 19 *schol. ad v. 153 om. G* || PIACVLA SVNT] in his desinit Cassellani quaternio *I^b* (cf. *praef. p. XLVIII*); secundus in quo commentarius *ad v. 153–359 scriptus erat interit.* || PIACVLO *R* (*corr. man. sec.*) PIACOLA *H* || 20 nata *om. AS* || morte] a morte *F* || 22 apre omnes *A* (*corr. a*) || auctores idoneos *FG* || 23 diuerse *G* || *scholia ad LVCOS S. E. R. I. V. A. et MAESTO*

v. om. G || LUCAN¹ STIG REGNA. I. u. aspicias *R* LVCOS STYGIO (STYGIOS *a*) ET REGNA *e. q. s. A* LVCOS STIGIS ET REGNA *e. q. s. S* LVCOS STIGIOS ET REGNA *e. q. s. H* || 24 sineca *F* sinica *H* || scribsit *F* || situ *libri, ritu vulgo*

Aegyptiorum. hic dicit circa Syenen, extremam Aegypti partem, esse locum, quem Philas, hoc est amicas, vocant ideo quod illie est placata ab Aegyptiis Isis, quibus irascebatur quod membra mariti Osiridis non inveniebat, quem frater Typhon occiderat. quae
 5 inventa postea cum sepelire vellet, elegit vicinae paludis tutissimum locum, quam transitu constat esse difficilem; limosa enim est et papyris referta *et alta*. ultra hanc est brevis insula, inaccessa hominibus, unde Abatos appellata est: Lucanus <X 323> hinc Abatos, quam nostra vocat veneranda vetustas. haec palus Styx
 10 vocatur, quod tristitiam transeuntibus gignit. sane ad illam insulam ab his qui sacris inbuti sunt, certis transitur diebus. lectum est etiam quod vicini populi cadavera suorum ad alteram regionem transferunt; sed si quis forte in fluvio pereat nec eius inveniatur cadaver, post centum ei annos ultima persolvuntur. hinc est tractum
 15 <329> centum errant annos volitantque haec litora circum.

ET REGNA INVIA quae contra naturam fiunt non adserunt praeiudicium generalitati: unde ait 'invia regna', licet et Hercules alique transierint, et sit transiturus Aeneas. sic dictum est et illud <425> evaditque celer ripam inremeabilis undae.

20 156. MAESTO VVLTV propter mortem amici et rami inquisitionem. DEFIXVS LYMINA defixa lumina habens, per quod tristitia mentis ostenditur.

157. INGREDITVR pro graditur: vacat praepositio, ut <IV 177> ingrediturque solo et caput inter nubila condit.

25 159. PARIBVS CVRIS VESTIGIA FIGIT aut simili sollicitudine detentus incedit: aut 'figit vestigia', id est stat subito, 'quod cogitantes facere consuerunt.

1 dicitur *H* || sygnen *R* syaenen *F* sienen *AS* sienē *H* syenē *M* || extremam Aegypti partem *om.* *M* || extrema *H* || 2 filas *RM* filias *FAH* || ideo quia *S* || 4 usiridis *H* || 6 quam transitu *H*: quam transitum *R* quam a transitu *AS* quem transitu *F* quem ad transitum *M* || est] paulus *add.* *M* || 7 papyris *F* || 8 abathos *M* || abatus *FA* abathus *M* || 9 ventustas *H* || paulus *R* || 12 vicini] uicini hinc *F* uicinici *H* || ad alteram regionem *Servius suo more pro 'in aliam regionem'*. || 13 transferat *F* || quis *RMa*: qui *FASH* || fluo *A* (fluio *a*) || 14 ei *om.* *H* || ultima annos *R* || ultima *om.* *F* || persolvuntur] parentatur *F*. persoluuntur officia *ASM* || 15 erant *FAH* (errant *a*) || annos *om.* *H* || littora *RH* || 16 et regna inuia quod dicit quae *e. s. q.* *F* || 17 invia] inuna *R* || regna *om.* *FM* || et hercules alique *ASM*: hercules alique *RH* et hercules et alii *F* || 18 et sic sit *E* || sic . . . illud] et hoc sic dictum est ut illud *F* || 20

schol. ad MAESTO v. *om.* *F* || inquisitione *A* (corr. *a*) inquistone *S* inquisitionem *H* || 21 DEFIXVS LYMINA *om.* *ASH* || DEFIXIT *R* DEFIXVS autem *M* || defixa lumina *om.* *M*, in marg. supplevit *m* || lumina *om.* *R* || 23 greditur *RH* || 24 solo et] solet *G* || capud *F* || 25 *schol.* ad v. 159 *om.* *G* || 26 detentus] decentes *H* || subito] ex inproviso *M* || cogitantes *F*

160. MVLTA INTER SESE VARIO SERMONE SEREBANT hic proprie dictus est sermo, qui inter utrumque seritur.

163. INDIGNA MORTE miserabili, non congrua eius meritis: vel propter animae etiam extinctionem elementi contrarietate.

165. MARTEMQVE ACCENDERE CANTV hemistichium hoc dicitur 5 addidisse dum recitat.

168. VITA SPOLIAVIT ad bellum retulit, in quo victis tolluntur exuviae.

170. NON INFERIORA SECVTVS ubique Aenean Hectori comparat, ut <XI 291> ambo animis, ambo insignes praestantibus 10 armis.

171. CAVA DVM PERSONAT AEQVORA CONCHA aut personare facit: aut hystorologia est, dum per cava aequora sonat.

172. DEMENS improvidus, qui non consideravit etiam deos in aemulationem posse descendere. 15

173. AEMVLVS modo 'eiusdem rei studiosus', alias 'inimicus' invenitur. EXCEPTVM oppressum insidiis: quo sermone ostendit eum tantae fuisse virtutis, ut ne a numine quidem nisi insidiis opprimeretur. TRITON paenultima accentum habet, nam Tritonis facit: si enim ultima habeat, Tritontis facit, quod non procedit: ut 20 Demophoon, Demophoontis.

175. ERGO aut quia talis perierat, aut quia sic fuerat interemptus.

176. PRAECIPVE PIVS AENEAS ubique Aenean supra ceteros inducit mortem cuiuslibet dolere, ut <I 221> nunc Amyci casum 25

1 hinc ... seritur] exscr. Isid. or. VI 8, 3; diff. verb. 578 || 16 modo ... invenitur] exscr. Isid. or. X 7

1 hic *M*: hic vel hinc *H* hinc *FGRAS* || 2 quiter *A* (qui inter *a*) || qui] quid *R* || utrumque] duos *Fabricius* || seritur] agitur *M*. et inter utrumque agitur *add. D* || 3 *scholia ad v.* 163—171 *om. G* || vel] *om. R*, nec *H* || 4 extinctionem *F* || contrarietati *F* || 5 emithichium *R* emistichium *A* emisticum *H* emystichium *M* || MARTEMQVE ... recitat] ACCENDERE MARTEM hemistichium id est dimidium versum hoc dicitur addidisse dum augusto hunc librum recitaret. nam ante hemistichium fecerat dicendo aere ciere uiros q postea in praesentia augusti ex abundantia intellectus addidit subito martemque accendere cantu *D*. cf. *Donati vita p. 61 sq. Reifferssch.* || 8 exuiuae *F* || 13 histerologia *RAH* ysterologia *M* || est] postposita dictio *add. F* || sanat *F'* || 14 improvidus] pro invidus *G* || 15 descendere *F* || 17 quo] quod *G* || 18 eum] eius *G* || indiis *H* || 19 *schol.*

ad TRITON om. G || penultimā *F* || tritanis *F* || 20 si enim ... facit in contextu omissa in margine hab. *S* || ultimā *F'* || habent *F* || Tritontis] nam (non *a*) trito-

nis *A* trittontis *F* tritonis *S* || facit] si enim ultima habeat tritonis facit *add. A* || 21 Demophoon *om. H* || Demophoon Demophoontis] demofon fontis *F'*. cf. *F. Schoellius de accentu linguae lat. p. 214* || 22 qui talis *AS* (corr. *a*) || sic *om. AS* || 24 super *H* || 25 cuiuslibet mortem *FG* || dolore *GH* || ut] et *AS* (corr. *a*)

gemit, item <V 869> casuque animū concussus amici. hinc ei dat circa sepulturam etiam sordida officia, quae in aliis denegat locis. qui enim de pietatis generibus scripserunt primum locum in sepultura esse voluerunt: unde cum pontificibus nefas esset cadaver
 5 videre, magis tamen nefas fuerat si visum insepultum relinquerent. genus autem fuerat sepulturae iniectio pulveris: unde est <365> aut tu mihi terram inice. Horatius non est mora longa; licebit iniecto ter pulvere curras.

177. ARAMQVE SEPVLORI pyram dicit, quae in modum arae
 10 construi lignis solebat: nam et sequitur 'congerere arboribus caeloque educere certant'. et aram, quae ante sepulcrum fieri consuevit, intellegere non possumus, ut <III 63> stant manibus arae, cum nondum facta sit funeratio, quae praecedat sepulcrum. Probus tamen et Donatus de hoc loco requirendum adhuc esse
 15 dixerunt.

178. CAELOQVE EDVCERE CERTANT ut hoc faciant mente pertractant: nam adhuc ituri ad silvas sunt.

179. ITVR 'eo' e brevis est, 'itur' i longa invenitur. ergo quia hoc verbum breve est in origine et in declinatione fit longum,
 20 ideo certa eius natura nec in temporibus nec in participiis invenitur: nam cum 'itur' longa sit, 'iturus' brevis invenitur, ut <680> superumque in lumen ituras. multi tamen temptant dicentes 'itur' propter 'eo', quae prima verbi origo est, per diphthongon scribi debere: quod non procedit, quia diphthongos semper longa
 25 est, 'i' autem et produci potest et corripi. hinc est quod 'fortuitus'

7 Horatius] carm. I 28, 35 || 9 pyram ... solebat] exscr. Isid. XX 10, 9

1 item] ita ē *H* || amici] hoc praecipit horatius in arte poetica (126) seruetur ad imum qualis ab incepto processerit et sibi constet, ut semper pius describatur aeneas *add. D* || 2 in *om. F'GAS* || 3 pietatis *om. AS* (*in marg. suppl. a*) || primum ... voluerunt] primum locum sepulture esse uolunt *F'G. ceterum haec verba in utroque libro post pontificibus collocata sunt* || fortasse primum eius *vel* ei locum || 4 sepulturā *S* || 5 si visum] se uisum *G* suusum *H* || relinquerent insepultum *M* || 6 sepulturae fuerat *M* || pulveris] a sacerdote scilicet *add. M* || 8 te puluere *A* || curas *R* || 9 scholia ad v. 177 sq. *om. G* || SEPVLCHRI libri || in modo *H* || 10 conierere *A* (*corr. a*) || arboribus ... intellegere *om. H* || caeloque ... certant *om. I'* || 11 sepulchrum *FASHM* pulcrum *R* || 13 sepulchrum *RASHM* || 14 Probus] proquib. *R* || Donatus] ceteri commentatores *F* || hoc *om. H* || adhuc *om. F* || 16 CAELO *R* || CEPTANT *R* || 17 nam *om. F* || siluis *A* (*corr. a*) silluas *H* siluam *I'M* || 18 eo ... origine] i longa inuenitur ergo quia hoc uerbum breue est itur eo et breuis est in origine *FG*, nisi quod i *om. G* || 19 in ante declinatione *om. G* || 20 participibus *AS* (*corr. a*) || 21 nam ... invenitur *om. H* || 22 in] ad *Vergilius* || limen *F'G* || ituros *M* || multi tamen *e. q. s.*] *cf. Terentianus* 459 sqq. *Cled. ars p. 29, 11 K. Pomp. comm. p. 115, 15 K.* || dicentis *FG* || 24 quia ... est] quia ad dyptongon (dyptongos *a*) semper longa est *A* quia ad diptongos semper longo est *S* || 25 et ante produci *om. FG* || perduci *H* || et corripi potest *R*

i et producit et corripit: Iuvenalis <XIII 225> non quasi fortuitus nec ventorum rabie, sed iratus cadat in terras et iudicet ignis, contra Horatius nec fortuitum spernere cespitem leges sinebant. hic enim nisi i littera longa sit, non stat versus. et hoc protulimus exemplum unius sermonis, ne quis dicat 5 'iturus' et 'itur' ideo variam habere naturam propter temporum varietatem: unde melius est, ut diximus, originis considerare rationem. sane 'fortuitus' ab eundo est et a fortuna compositum.

180. PROCUMBUNT PICEAE picea secundum Plinium in naturali historia quinta species cedri est: nam cedria dicta est quasi καίονος 10 νης δρυὸς ὑγρόν, id est arboris umor ardentis.

183. NEC NON AENEAS bona oeconomia venit ut ad ramum.

184. ACCINGITUR ARMIS instruitur officiis.

186. FORTE PRECATUR vacat 'forte': et est versus de his qui tibicines vocantur, quibus datur aliquid ad solam metri sustentationem, ut <V 457> nunc dextra nunc ille sinistra: nec enim possumus intellegere eum fortuito rogasse. 15

187. si adverbium rogantis et optantis est per se plenum, sicut et 'o', quamquam neoterici haec iungant et pro uno ponant: Persius <II 10> o si ebulliat patruus, praeclarum funus! 20 et o si.

188. QUANDO siquidem. et 'nimium vere' cum ingenti dixit adfectu, quasi mors praedicta falsa esse debuerit.

190. CUM FORTE COLVMBAE auguria aut oblativa sunt, quae non poseuntur, aut inpetrativa, quae optata veniunt. hoc ergo quia 25

3 Horatius] carm. II 15, 17 || 9 in naturali historia] XVI § 38 sqq. || 10 nam cedria... ardentis] exser. Isid. or. XVII 7, 33 || 18 adverbium e. q. s.] cf. [Sergii] explan. in Don. p. 510, 10 K. || 24 auguria... coitum (v. 193)] exser. mythogr. III, 11, 14 et 16

1 i et om. H || producit G produci AS (corr. a) || iuuenelis FG iunalis H || 2 rabie G rabie F rabie ex rabies M: rabies RAS rapias H || 3 cespitem lege R || 4 hinc AS hinc G || i littera RF: litera i littera G litera i ASM littera H || 9 schol. ad v. 180 om. G || PICEAE PROCUMBUNT M || 10 nam] nam si R || data A (dicta a) || quasi] qua M || ceomenes dryos ygron RAS ceomenes ardens quercus dryos ygron F ceomenes dryos ygron H ceomenes dios ygyon M || 11 umor AH: humor RSMa humoris F || ardetis AS (corr. a) || 12 oeconomia R oeconomia A oeconomina F oeconomina H || venit R || 13 schol. ad v. 184 om. G || 14 sic FORTE G || 15 vocatur FG || datur] additur vulgo || 16 nunc (nunc a) dextera A || dextra] ingeminans ictus add. G || dextra nunc] dixerat inunc H || 17 eum] cum FG || 18 rogantis et om. FGAS || 19 sicut et 'o'] ut in quinto (195) quamquam o, sed superent add. Fabricius || 19 quamquam] licet vulgo || ineoterici G moderni superscr. m || uno RH: una FGASM || 20 ebulliat RH ebullit AS ebullat FGM || 22 pro siquidem G || 23 adfectu] effatu Daniel || praedicata M || 24 schol. ad v. 190 om. G || 25 inpetrita F inperatua A (corr. a) inpetratua H (t superscr. h) inpetratua M || optata] obta F

oblativum est, ideo dixit 'forte'. bene autem a columbis Aeneae datur augurium, et Veneris filio et regi: nam ad reges pertinet columbarum augurium, quia numquam solae sunt, sicut nec reges quidem.

- 5 191. IPSA SVB ORA perite, ne si longius volarent, non ad eum pertinere viderentur: nam moris erat ut captantes auguria certa sibi spatia designarent, quibus volebant videnda ad se pertinere.

193. MATERNAS Veneri consecratas, propter fetum frequentem et coitum.

- 10 194. SI QVA VIA EST si est ratio. et iam ex hoc loco esse incipit inpetrativum quod fuerat oblativum. CVRSVMQVE PER AVRAS 'cursum' vocavit impetum et eundi officium: nam et navium cursum dicimus.

196. NE DEFICE REBVS ne desere in rebus incertis. et bene
15 in silvis invocat matrem, quam iam scit sibi visam esse habitu venatricis, ut in primo <314> legimus.

197. SIC EFFATVS proprie effata sunt augurum preces: unde ager post pomeria, ubi captabantur auguria, dicebatur effatus.

VESTIGIA PRESSIT quia ad captanda auguria post preces immobiles
20 vel sedere vel stare consueverant.

198. OBSERVANS QVAE SIGNA FERANT servare enim et de caelo et de
avibus verbo augurum dicitur. QVO TENDERE PERGANT PASCENTES
hinc iam optimum significatur augurium, quod pascebant. nam Ro-
mani moris fuit et in comitiis agendis et in bellis gerendis pullaria
25 captare auguria. unde est in Livio quod cum quidam cupidus belli
gerendi a tribuno plebis arceretur ne iret, pullos iussit adferri: qui

17 proprie...consueuerant] exscr. mythogr. III 11, 15 || 25 in Livio] fragm.
11 ap. Hertz. IV p. 225

2 et Veneris ... columbarum augurium om. F || et ante Veneris] et M ||
3 columborum AS (columbarum a) || ingurium R || ne FAS (nec a) || 5 perite
om. AS || 6 uideretur FG || 7 spacia A || pertinere] quod spatium totum tem-
plum appellatur et extremae partes antica et postica vocabantur add. D ||
8 fetum FH: foetum RSGM || 9 et om. G || 11 inpetritum F imperium G
inpetratium A (corr. a) || oblatium fuerat M || ablatium FG. pro estote
add. G quae ad 'este duces' pertinent. || scholia ad CVRSVMQVE P. A. et ad v. 196
om. G || 14 desere] desse F || 15 inuocabat M || quam ... visam esse] quam
iam scit antea se visam esse F || uisa H || habitu] in habitu R || 16 ut ... legi-
mus om. F || 17 augurium FG augurium A || 18 ager FGM: aggeres RASH ||
Po meria R (po superscr. man. pr. ut videtur) pomaaria ex pomearia M. fort.
pomerium || capitabantur G || dicebatur ASM: dicebantur RFGHas || effatus
om. G || 19 schol. ad VESTIGIA P. om. G || 21 schol. ad OBSERVANS Q. S. F. edidit
Stephanus || servare] observare Daniel || 22 schol. ad QVO T. P. P. om. FG ||
24 fuit et] fuit ut M || comiciis A || pullularia H || 25 capitare R captarent M ||
26 gerandi R || arceretur] prohiberetur M

cum missas non ederent fruges, inridens consul augurium ait 'vel bibant', et eos praecipitavit in Tiberim: inde navibus victor revertens [ad Africam tendens] in mari cum omnibus quos ducebat extinctus est. multi 'pascentes' distingunt, et absolutus est sensus. alii dicunt 'pascentes volando' et referunt ad naturam columbarum, quae ex- 5
hientes pascere consueverunt. alii 'volando' ambulando dicunt: vola enim dicitur media pars pedis sive manus.

199. PRODIRE prodibant: infinitus pro indicativo.

201. GRAVE OLENTIS male olentis: alibi bene olentis, ut et graviter spirantis copia thymbrae floreat. 10

202. LIQVIDVMQVE PER AERA LAPSAE non est aëris perpetuum epitheton, sed purum *et incorruptum* ait Averni comparatione. dicit autem eas alte volasse ad vitandum Averni odorem.

203. SVPER ARBORE SIDVNT secundum antiquam licentiam.

204. AVRI AVRA splendor auri: Horatius tua ne retardet 15
aura maritos, id est splendor. hinc et aurum dicitur a splendore, qui est in eo metallo: hinc et aurarii dicti, quorum favor splendidos reddit.

205. BRVMALI FRIGORE VISCVM bene 'brumali' addidit: tunc enim maturum est et auri imitatur colorem, nam nova fronde viret. 20
quod, ut ait Plinius in naturali historia <XVI 247>, de fimo turdelarum in certis arboribus nascitur: unde Plautus ipsa sibi avis mortem creat.

6 alii...manus] exser. Isid. or. XII 7, 4 || 9 et graviter] georg. IV 31 || 12 sed purum ait] cf. Non. p. 334, 16 M. || 15 splendor auri . . . reddit] exser. Isid. or. XVI 18, 1 || Horatius] carm. II 8, 23 || 21 quod . . . creat] cf. Isid. or. XII, 7, 71

2 praecipitavit eos *R* || praecipitavit] necaut *M* || inde navibus victor reuertens ad african tendens *RHM*, nisi quod victo *H*, tenens *M*, quod ipsum post deletum est. inde navibus victor reuertens ad African *AS* (tendens *supr. vers. add. a*). ad African tendens ut ab homine *Servii* corrigendi studioso profecta seclusi. in programme Neobrandenburgensi a. 1871 p. 12 verba hoc modo emendanda videri dixi inde navibus victoriae certus ad African tendens || 3 in mari cum omnibus quos ducebat extinctus est *RH*: cum perii exercitu *AS* (in mari perii cum exercitu *a*) in mari cum omni perii exercitu in mari cum omnibus quos ducebat extinctus est *M* (in mari . . . exercitu post deleta sunt) || 4 et multi *A* || 6 consueverunt *M* || 8 schol. ad v. 199 om. *G* || prodiebant *M* || infinitius *H* || 9 GRAVI *H* || OLENTES *FG* || alibi bene olentis om. *FG* || et om. *FG* || 10 graue *G* || copia om. *G* || timbre *FG* tymbrae *A* || flor *R* florea *G* || 11 schol. ad v. 202 om. *G* || aëris om. *F* || 13 alta *H* || aeueni *F* || 14 licentiam super iungit ablativo *D* || 15 splendor auri] odor *FG* || 16 hinc enim aurum *AS* || *a*] ab *FG* || 17 qui] quid *FG* || metalla *A* || aurati *Stephanus et Daniel. cf. quae Burmannus h. l. adnotavit* || fauore *FG* || splendidus *H* || 18 reddidit *FGM* || 19 schol. ad v. 205 om. *G* || viscvs *A* || addit *H* || 20 matur am *A* maturam *H* marcidum *Vossianus Burmanni* || et om. *H* || imitatur] mutatur *H* || 21 quod] et quod *F* || ut ait om. *F* || plinius ex planius *R* || 22 sibi] ui *F* || avis om. *AS* || 23 creat] cacat *Burmannus. cf. Isid.*

207. TERETIS TRVNCOs 'teres' est rotundum aliquid cum proceritate, ut incumbens tereti Damon sic coepit olivae. Horatius brachia et vultum teretesque suras integer laudo.

210. EXTEMPO bene verbo usus est augurum, ut diximus 5 supra <I 92>.

211. CUNCTANTEM aliud pendet ex alio: 'cunctantem', quia 'avidus', ut ostendat tantam fuisse avellendi cupiditatem, ut nulla ei satisfacere posset celeritas: nam tardantem dicere non possumus eum qui fataliter sequebatur. alii 'cunctantem' ad auri naturam 10 referunt, id est mollem, quia paulatim frangitur et lentescit. alii 'cunctantem' gravem dicunt, ut glaebas cunctantes crassaque terga expecta.

212. NEC MINVS nihilo minus ille deflebatur. INTEREA dum itur ad silvas.

15 213. INGRATO tristi, ut gratum laetum aliquid dicimus. alii 'ingrato' dicunt gratiam non sentienti.

214. PINGVEM aut de Graeco transtulit λιπαρὸν magnam: aut hypallage est, hoc est de pinguibus taedis.

215. FRONDBVS ATRIS aptis ad funera.

20 216. ANTE CUPRESSOS CONSTITVUNT cupressus adhibetur ad funera, vel quod caesa non repullulat, vel quod per eam funestata ostenditur domus, sicut laetam frondes indicant festae. Varro tamen dicit pyras ideo cupresso circumdari propter gravem ustrinae odorem, ne eo offendatur populi circumstantis corona, quae tamdiu 25 stabat respondens fletibus praeficae, id est principi planetuum, quamdiu consumpto cadavere et collectis cineribus diceretur novissimum verbum 'ilicet', quod ire licet significat: unde est <231> dixitque novissima verba.

2 incumbens] buc. VIII 16 || Horatius] carm. II 4, 21 || 11 glaebas] georg. II 236 || 20 cupressus adhibetur e. q. s.] cf. Luct. Plac. ad Stat. Theb. IV 460; comm. Luc. III 442; mythogr. III 6, 28

1 TERRENTIS *F* TORRENTIS *G* || 2 dāmon *AR* damno *F* || 3 bracia *F* || 4 schol. ad v. 210 om. *G* || 6 cunctantem om. *M* || 7 ut ostendat] ostendit enim *F'G* || 8 posset *ASM*: posset *RHFG* || tardantem ex tardentem *AS* || 10 referunt om. *H* || quia] qui *AS* || et] id est vulgo || alii . . . expecta om. *FG* || 11 glebes *A* || 12 excepta *A* || 13 scholia ad INTEREA et ad v. 213 om. *G* || 17 aud e greco *FG* || libaran *A* idepyram *R* parā *H* lyparan *M* lipparan *FG*. e Sangallensi nihil enotavit Hagenus || magnum *FG* || aut ypallage (ypelage *F*) figura est *FG* || 19 scholia ad v. 215 et 216 om. *G* || 21 funesta *AS* || 22 sicut] sic *F* || 23 cupressu *M* || 24 eo om. *RH* || 25 praeficae fletibus *F* flectibus praefecae *H* ||

principi planetuum *RH*: principi planetum *A* (n superscr. ipse ut videtur libarius) principi planetum *S* planetuum principi *M* principi planetum *F* principis planetum vulgo || 26 dicebat *M* || 27 ilicet . . . verba om. *F*

218. PARS CALIDOS LATICES Plinius in naturali historia dicit hanc esse causam ut mortui et calida abluantur et per intervalla conclamentur, quod solet plerumque vitalis spiritus exclusus putari et homines fallere. denique refert quendam superpositum pyrae adhibitis ignibus erectum esse nec potuisse liberari. unde et serva-
bantur cadavera septem diebus, et calida abluebantur, et post ultimam conclamationem conburebantur: unde traxit Terentius desine,
iam conclamatum est. AENA VNDANTIA FLAMMIS hoc est per
flammas: alibi <VII 466> nec iam se capit unda: volat vapor
ater ad auras.

10

219. LAVANT FRIGENTIS ET VNGVNT versus Ennii, qui ait Tarquinii corpus bona femina lavit et unxit.

220. DEFLETA participium ab eo quod est 'fleur', si tamen inveniatur; alias sine verbi origine esse dicemus.

221. PURPVREAS ad imitationem sanguinis, in quo est anima, 15
ut diximus supra <V 79>: ut <IX 347> purpuream vomit ille animam. VELAMINA NOTA vel ipsi cara, vel animae: ex notitia enim gignitur caritas, ut hic inter flumina nota.

222. FERETRO graece dixit, nam *latine* capulus dicitur a capi-
piendo: unde ait Plautus capularis senex, id est capulo vicinus. 20
et 'subiere feretro' ut <VII 161, VIII 125> subeunt muro.

223. MORE PARENTVM propinquioribus enim virilis sexus hoc dabatur officium.

224. FACEM de fune, ut Varro dicit: unde et funus dictum est.
per noctem autem urebantur: unde et permansit ut mortuos faces 25
antecedant.

225. FVSO CRATERES OLIVO diis superis tantum libabant, in-
feris vero sacrificantes etiam vasa in ignem mittebant, unde ait

1 Plinius in naturali historia] cf. VII § 173 sqq. || Plinius e. q. s.] exscr. mythogr. III 6, 27 || 7 Terentius] eun. II 3, 57 || 11 Ennii] ann. v. 156 ap. Vahl. p. 25 || 18 hic] buc. I 51 || 19 graece dixit e. q. s.] exscr. Isid. or. XX 11, 7. cf. Luct. Plac. ad Stat. Theb. VI 55 || 20 Plautus] mil. III 1, 34

1 plenius H || 5 adibitis F || signibus G || et rectum G || 6 cadauera] cada G || septem RM VII ASH: octo F VIII G || callida R callida aqua M || 7 concurebantur G || terrentius ARH || 8 scholia ad AENA v. f., ad v. 219 et 220, ad PURPVREAS om. G || AENA A (alterum a del. a) AENA M || 9 se iam vulgo || unde H || 10 auris R || 11 FRIGENTIS om. R || uersus hic ennii F || 12 corpus ex corporis M || labit F || 14 dicimus R || 15 schol. ad PURPVREAS om. G || mittationem H || 17 uel ipsa circa uel animae A || noticia A || 19 scholia ad v. 222 et 223 om. G || 20 placitus F || 21 et] es F, om. R || subiere . . . officium om. F || subire R || 22 propinquioribus A || 25 noctem] noc F || autem om. AS || et om. FGAS || 26 antecedant] ancebant G || 27 dii G

'crateres': quod etiam Statius in Archemori sepultura commemorat. 'olivum' autem ab oliva dixit: nam oleum ab olea dicitur.

226. FLAMMA QVIEVIT pyrae ingentis, quia, ut in quarto <685> diximus, pro qualitate personae pyrae fiebant. sepulcra etiam vel
5 minora vel magna faciebant.

228. OSSAQVE LECTA aut collecta, aut lecta ideo quia, ut supra <V 95> diximus, nobiles numquam soli conburebantur, sed cum dilectis equis vel canibus vel famulo.

229. TER SOCIOS aut saepius, aut re vera ter: licet enim a
10 funere contraxerint pollutionem, tamen omnis purgatio ad superos pertinet, unde et ait inparem numerum: aut quia hoc ratio exigit lustrationis. CIRCUMTVLIT purgavit. antiquum verbum est. Plautus pro larvato te circumferam, id est purgabo: nam lustratio a circumlatione dicta est vel taedae vel sulphuris. Iuvenalis <II
15 157> si qua darentur sulphura cum taedis.

230. SPARGENS quia res aguntur infernae. in secundo <719> Aeneas deos portaturus ait donec me flumine vivo abluero. hic enim erat mos, ut diximus supra. FELICIS OLIVAE arboris festae. sed moris fuerat ut de lauro fieret. sane dicit Donatus quod
20 hoc propter Augustum mutavit. nam nata erat laurus in Palatio eo die, quo Augustus: unde triumphantes coronari consueverant. propter quam rem noluit laurum dicere ad officium lugubre pertinere.

231. NOVISSIMA VERBA id est 'ilicet': nam 'vale' dicebatur post
25 tumuli quoque peracta sollemnia.

1 Statius] Theb. IV 206 sqq. || 12 CIRCUMTVLIT purgavit] cf. Non. p. 261, 26 M || 16 quia ... abluero] cf. Macrobr. Sat. III 1, 6 sqq.

1 crateres] oliuae add. G || stacius M || arcaemoris R || archaemori A || arce-
moris H || sepulturam R || 2 olivum ... faciebant om. G || dicitur] vel ἀπὸ τῆς
ἐλαίας ἢ ἐλάας add. D || 3 quarto] III ex III S II H || 5 faciebant] fiebant
ASM || 6 aut lecta om. G || ut supra diximus om. FGAS || 7 conburebantur]
unde Homerus (II. XXIII 241) τοὶ δ' ἄλλοι ἀνευθεὶν ἐρχομένη καλόν' ἐπιτέ,
ἴπποι τε καὶ ἄνδρες add. D || 8 delectis aequis G || famulis FG, fortasse recte
9 aut ante saepius om. FGAS || aut] ait FG || 10 funera G || contraxerit RM
contraxerunt F contraxer G || 11 et om. GAS recte, ut videtur || ratione FG ||
12 schol. ad CIRCUMTVLIT om. G || 13 circumferem A || 14 vel taedae ... cum tae-
dis om. F || vel om. AS (supr. vers. add. a) || taedae] tuede H. uel uictimae
in quibusdam add. D || sulphuris] uel uictimae add. R et Leidensis Burmanni
Iuvenalis cuperent lustrari si qua darentur sulphura cum taedis aut si foret
humida laurus Fabricius || 16 infernae aguntur FG || in secundo vero Aeneas
D || 17 portaturos F || 18 FELICIS ... sane dicit om. FG || 19 sed] si H ||
sane ... mutavit] quod hoc propter augustum mutavit ut dicit donatus M ||
20 nata erat] crevit superser. a || quo natus est augustus a || 21 consueverant ex
consueverant R consueverant A consueverant ex consueverunt S consuauerant H ||
22 noluit ex noluit S || 24 scholia ad v. 231 et 233 om. G || 25 cumoli H || so-
lemnia H

233. SVAQVE ARMA VIRO ipsi cara sculpsit in saxo: nam supra ea iam legimus concremata. REMVMQVE TVBAMQVE quia et bellator et remex fuerat. licet possimus etiam solam tubam accipere: remus enim dicitur lorum, quod continet tubam.

234. MONTE SVB AERIO in aërio: nam supra est positus. 'aërium' 5 autem alii altum dicunt, alii nomen montis antiquum volunt: unde est 'qui nunc Misenus ab illo dicitur'.

236. PRAECEPTA SIBYLLAE ut <153> duc nigras pecudes, ea prima piacula sunt.

237. SPELVNCA ALTA FVIT qua ad inferos descendebatur, non 10 ubi fuerat Sibylla vaticinata.

238. SCRYPEA lapillosa: nam scrupus proprie est lapillus brevis, qui *incedentibus impedimento est et* pressus sollicitudinem creat: unde etiam scrupulus dictus est. LACV NIGRO aut alto: aut vere nigro inferorum vicinitate. TVTA autem, quia hinc lacu, hinc 15 cingitur silvis. dicit autem locum, quem nunc doliola vocant.

239. VOLANTES volucres: participium pro nomine posuit, ut plurimus Alburnum volitans cui nomen asilo est: licet illic sit etiam altera figura. sane sciendum Lucretium et alios physicos dicere aërem corporeum esse, unde et aves sustinet; sed hunc cedere 20 vaporì sulphureo, unde aves in illis locis desertae aëre, quo portari solent, concidunt non odore, sed pondere: quod potest esse veri simile, quia altius in eodem loco possunt volare, ut <202> tollunt se celeres liquidumque per aëra lapsae.

241. AD CONVEXA caeli curvitatem.

25

244. INVERGIT VINA SACERDOS in quarto ait <61> media inter cornua fundit. et fundere est supina manu libare, quod fit in sacris supernis; vergere autem est conversa in sinistram partem manu ita fundere, ut patera convertatur, quod in infernis sacris fit.

12 lapillosa... dictus est] cf. Don. ad Ter. Andr. V 4, 37 || 18 plurimus] georg. III 147 || 19 Lucretium] cf. I 265 sqq., VI 738 sqq.

2 quia bellator et remis fuerat *F* || 3 possumus *F* || 4 tubam] hoc ex Homero imitatus est Virgilius in Elpenoris sepultura (*Od.* XII 13) *αὐτὰρ ἐπεὶ νεκρὸς τε κἀν καὶ τεύχεα νεκροῦ, τύμβον χεύαντες καὶ ἐπὶ στήλην ἐρύσαντες πῆξαιμεν ἀριστάτῳ τύμβῳ ἐνῆρες ἔρετμόν* add. *D* || 10 schol. ad v. 237 om. *G* || 12 scholia ad v. 238—276 om. *G* || 14 dictus est] unde Terentius (*Phorm.* V 8, 61) 'inieci scrupulum' add. *D* || LACV... vicinitate om. *F* || 15 hinc igitur *AS* (hinc cingitur a hinc cingitur s) || 16 dicit autem... iudex tristis et integer (v. 275) om. *F* || deliola *R.* cf. Varro d. l. l. V 157 *Plac. gloss. p. 32 Deuerl.* || vocant] apud Cumas add. *D* || 18 asillo *H* asylo *RS* || licet etiam illic sit *R* || 19 alios aliquos *M* || 20 et om. *H* || sustinet... unde aves om. *H* || 21 deserto aere a deserto ere *H* || 25 AT *S* || 27 et fundere] effundere *AS* || supima vel supinia *H* || quod sit *S* (fit man. sec.) || 28 conuersi *H* || 29 fit] sit *SH*

haec autem pertinent ad victimarum explorationem, ut, si non stu-
puerint, aptae probentur.

247. VOCE VOCANS non verbis, sed quibusdam mysticis sonis:
nam varie numina invocabantur, quod aperte Lucanus expressit, ut
5 <VI 688> latratus habet illa canum gemitusque luporum:
quod stridunt ululantque ferae, quod sibilat anguis expri-
mit et planctus fractaeque tonitrua nubis: tot rerum vox
una fuit. CAELOQVE EREBOQVE POTENTEM hoc est quod ait
'Hecaten', ut plenum numen ostenderet.

10 248. SVPPONVNT CVLTROS id est victimas caedunt. fuit autem
verbum sacrorum, in quibus mali ominis verba vitabant. hinc est
quod et mactare dicebatur, quod magis augere significat. dicimus
autem 'hic culter, cultri': nam 'cultellus' diminutivum est, 'cultel-
lum' penitus Latinum non est.

15 249. SVCCIPIVNT antique, nam modo 'suscipiunt' dicimus.

250. MATRI EYMENIDVM id est Nocti, ut <VII 331> hunc
mihi da proprium, virgo sata Nocte, laborem. et Eumenides
dicuntur κατὰ ἀντίφρασιν, cum sint inmites. MAGNAEQVE SORORI
id est Terrae: nam, ut supra <II 251> diximus, nihil est aliud nox
20 nisi umbra terrarum.

251. ENSE FERIT ut eum contra umbras haberet consecratum.
hinc est quod ei dicit Sibylla <260> 'tuque invade viam vaginaque
eripe ferrum', item <291> strictamque aciem venientibus of-
fert. hoc autem etiam Homerus dicit. STERILEMQVE TIBI PRO-
25 SERPINA VACCAM deae congruam, numquam enitenti.

252. NOCTVRNAS ARAS quae tota nocte arderent. INCHOAT
autem perficit. et est verbum sacrorum.

10 fuit... significat] exscr. mythogr. III 6, 32 || 12 dicimus autem e. q. s.]
cf. [Sergii] explan. in Don. p. 542, 19 K. || 19 nihil... terrarum] cf. Isid. or.
V 31, 3; comm. Luc. IX 695

2 probabantur *R* || 3 sonis *om. H* || 4 nam... expressit] nam ut in lucano
legimus varie numina invocabantur *AS* || numina uocabantur *H* numina
euocabantur *Masvicius* et *Burmannus* || aperte] apte *R* || 5 canis *M* || 7 tonitrua
H || nubis *AS*: nubes *RHM* || 8 HEREBOQVE *RM* || PATENTEM *A* (POTENTEM *a*)
POTENTE *R* || 9 hecaten *A* || nomen *H* || 10 fuit] est *M*, *haud scio an recte* ||
11 hominis *RA* hominis *S* || uitabantur *R* uitantur *M* || 12 mactare *M* (cf. ad
IV 57): macta *RASH* macte *vulgo* || significant *ASH* (corr. *a*) || significat]
Statius (*Theb.* VII 280) macte animo iuuenis *add. D* || 13 cultri *ex culteri M* ||
cultellum... non est *om. A*, est... non est *om. M*, cultrum penitus latinum
non est *in marg. m* || 15 SVCCIPIVNT *ex SVSCIPIVNT SM* || antique] antiqua *H*
antiquum est *M* || suspiciunt *H* || dicimus] ut supra (I 175) 'succepitque ignem
foliis' *add. D* || 18 cata antifrasi libri || sit *A* (corr. *a*) || inmites] εὐμενής enim
benivolus dicitur *add. D* (εὐμενής *e coni. posui*, in codice spatium relictum est).
ἀπὸ τοῦ εὐμενοῦς *add. Fabricius* || 20 tenebrarum *R* || 21 haberet *ex habet S* ||
23 offerre *R* offer *AS* || 24 autem *om. R* || post dicit spatium relictum est in *D*.
αὐτὰρ ἐγὼ ξίφος ὄξυν ἐρυσσάμενος παρὰ μηροῦ ἤμην *add. Fabricius*

253. SOLIDA INPONIT TAVRORVM VISCERA FLAMMIS non exta dicit, sed carnes, nam 'viscera' sunt quicquid inter ossa et cutem est: unde etiam visceratio dicitur, ut diximus supra <I 211>. ergo per 'solida viscera' holocaustum significat, quod detractis extis arae superinponebatur. quae nonnumquam abluta et elixa etiam ipsa red-⁵ debantur: unde infert 'fundens ardentibus extis'. quamquam alii pro parte totum velint, ut per exta totum animal intellegatur.

255. PRIMI SVB LVMINA SOLIS ET ORTVS atqui haec sacra, ut dicunt, per noctem fiebant. sed locutus est secundum Romanum ritum, quo dies creditur a medio noctis incipere: illo autem loco,¹⁰ quo dicit <539> 'nox ruit Aenea', non venit, sed finitur significat. quamquam alii dicant sacra haec a medio die incipere et perducere usque ad mediam noctem: quod si est, 'nox ruit' potest venit significare.

257. VISAEQVE CANES VLVLARE ita numinis ostendebatur ad-¹⁵ ventus. 'canes' autem Furias dicit Lucanus <VI 733> Stygiasque canes in luce superna destituam, sicut etiam diximus supra <III 209>. 'ululare' autem et canum et Furiarum est.

258. ADVENTANTE DEA ipsa scilicet Proserpina. PROFANI qui non estis initiati, ἀμύητοι, βέβηλοι.²⁰

259. TOTOQVE ABSISTITE LVCO hoc est, non tantum a spelunca, sed ab omni luci vicinitate discedite.

260. INVADE VIAM ingredi.

262. FVRENS deo plena: aut certe similis furenti.

264. DII QVIBVS IMPERIVM EST ANIMARVM plenus locus alta²⁵ sapientia. de qua varie disserunt philosophi: nam dicunt per alios animas ad inferos duci, ut <IV 242> hac animas ille evocat Orco pallentes, alias sub Tartara tristia mittit; item per

3 ergo ... extis] exscr. mythogr. III 6, 32

3 dicitur] convivium de carnibus factum add. Fabricius || 4 per om. H || viscera] visceratio R || holocaustum H || 5 superinponebantur M || numquam AS (corr. a) || abluta et elixa Ma: abluta elixa R ablutae elixe AS ablutae elixa H || reddebant S || 7 per] ex S || exta] ta R || 15 ostendebat ASH || 17 lune A (luce a) || distitnam H || 19 ipsa om. R || scilicet dea proserpina M || ad v. 258 quidam intellegunt verba esse sibyllae 'adventante dea', quod his scilicet animaduversis quae supra dixerit intellexerit ipsam principem inferorum aduenisse, et sic exclamasse 'procul o'. alii ex persona poetae dictum accipiunt et ita 'adventante dea' distinguunt in marg. T || 20 initiati] iniciati R mitum H || ἀμύητοι βέβηλοι Vossianus Burmanni: ἀμύητοι βέβαλοι VR eiusdem MYNTΩI BENACI R MYHTOI BEBNACI H, om. ASM. post initiati spatium relictum est in D, de Callimacho ἐκὰς ἐκὰς ἔστε βέβηλοι add. Fabricius. cf. Callim. hymn. in Apollinem. v. 2 ἐκὰς, ἐκὰς ὅστις ἀλιτρός. || 21 est] autem AS (est superscr. a) || 22 discedite] et ad (sic) aeneae comites inclamat add. D || 26 disserunt] dixerunt R || 27 vocat H || 28 alios R

alios transferri, ut <315> navita sed tristis; per alios purgari, ut <740> aliae panduntur inanes suspensae ad ventos; per alios vero ad summa revocari, ut <749> Lethaeum ad fluvium
 5 deus evocat agmine magno. sciens ergo de deorum imperio varias esse opiniones, prudentissime tenuit generalitatem. ex maiore autem parte Sironem, id est magistrum suum Epicureum sequitur. huius autem sectae homines novimus superficiem rerum tractare, numquam altiora disquirere. VMBRAEQVE SILENTES secreta inferorum semper silentia: nam hominum umbrae loquuntur. hinc est
 10 quae sacra silentia norunt. invocatur autem summum bonum, quod in silentio constare manifestum est.

265. ET CHAOS elementorum confusio. invocatur autem rerum primordia, quae in elementorum fuerunt confusione. per Phlegethonta, inferorum fluvium, ignem significat: nam $\phi\lambda\omicron\gamma$ graece, latine
 15 ignis est; unde secundum Heraclitum cuncta procreantur. et re vera sine calore nihil nascitur, adeo ut de septentrione dicat sterili non quicquam frigore gignit. LOCA NOCTE SILENTIA LATE aut hoc est quod supra ait 'umbraeque silentes', aut vult ostendere, esse partem mundi, in qua perpetuae sunt tenebrae. cum enim
 20 probatum sit quod legimus et minima contentos nocte Britannos, sphaerae exigit ratio, ut e contrario sit regio noctibus vacans.

266. SIT MIHI FAS AVDITA LOQVI de alta dicturus prudentia miscet poeticam licentiam. SIT NVMINE VESTRO concedatur a
 25 vestro numine.

267. ALTA TERRA ET CALIGINE MERSAS bene iunxit: ex terris enim caligo procreatur, id est umbra.

268. OBSCVRI SOLA SVB NOCTE aut hypallage est 'sub obscura nocte soli ibant': aut 'sub sola nocte', id est ubi nihil aliud est
 30 praeter noctem.

269. DOMOS VACVAS nostri mundi comparatione: simulacra enim illic sunt, quae inania esse non dubium est. INANIA REGNA inanium: per quod ostenditur vacuum.

16 sterili] Luc. IV 108 || 20 et minima] Iuv. sat. II 161. cf. schol. vet. ad h. l.

3 loetheum *R* letheum *H* laetheum *AM* || 4 ergo] enim *M* || 8 inferiorum *R* || 9 locuntur *A* || 10 quae] quem *AS* || 12 elementorum est confusio *M* || rerum *om.* *H* || 13 fuerant *M* || per Phlegethonta] et flegeton per flegethonta *M* || 14 flos libri || 16 steliri *H* || 20 et] ac *Iuvenalis libri* || contentus *H* || brittanis *R* brittannos *A* britannus *H* || 21 sperae *RM* spere *H* || e contrarius *H* || 27 umbra] obscurior *add.* *M* || 28 ypallage *RAHM* || 29 aliud est praeter] alii de preter *R* || 32 quae sunt *M* || dubium est] 'sola nox' est cui nulla lux succedit *add. Masvicius* || 33 inaniumq *H* || ostenditur vacuum *ASHM*: osten-

270. INCEPTAM alii 'incertam' legunt, illuc tamen recurrit; nam 'incertam' incipientem, id est minorem significat. LVCE MALIGNA obscura: nam malignum est proprie angustum, ut <XI 525> aditusque maligni, id est minores, obscuri. sane sciendum, lunae, licet minoris, commemoratione ostendere eum, fuisse illic 5 aliquid lucis: nam aliter omnia, quae dicturus est, videre non poterant.

271. VBI quando: nam non est loci, sed temporis.

272. NOX ABSTVLIT ATRA COLOREM hoc et videmus et tractatur ab Epicureis, rebus tollere noctem colorum varietatem: unde 10 etiam apud inferos omnia nigra esse dicuntur. contra hos Academicici una re pugnant: nam squamas piscium dicunt lucere per noctem.

273. VESTIBVLVM ut Varro dicit, etymologiae non habet proprietatem, sed fit pro captu ingenii: nam vestibulum, ut supra 15 <II 469> diximus, dictum ab eo, quod ianuam vestiatur. alii dicunt a Vesta dictum per inminutionem: nam Vestae limen est consecratum. alii dicunt ab eo, quod nullus illic stet; in limine enim solus est transitus: quomodo vesanus dicitur non sanus, sic vestibulum quasi non stabulum. FAVCIBVS ORCI deum posuit pro loco, ut 20 Iovem dicimus et aërem significamus: Horatius manet sub Iove frigido venator. Orcum autem Plutonem dicit: nec enim per Charonta possumus intellegere inferos dictos, quia minor potestas pro imperio numquam ponitur, sed illa quae tenet imperium. ergo

3 MALIGNA obscura] cf. Non. p. 345, 32; Don. in Ter. hec. I 2, 84 || 9 hoc ... dicuntur] cf. comm. Luc. IV 80 || 14 ut Varro dicit ... non stabulum] cf. Macrob. Sat. VI 8, 14 sqq.; Gell. XVI 5; Isid. orig. XV 7, 2 || 21 Horatius] carm. I 1, 25

ditur uacua R ostenduntur uacua exemplaria quibus utor praeter Fabricianum et Gottingense quae ostenditur vacuum exhibent. fortasse per quod ostenditur 'vacuas'. || 1 incertam] incertam ex inceptam H || 2 incertam a, ut videtur, et Fabricius: incertum ASHM incerta R || 3 proprie malignum est M || 4 minores et obscuri M || 5 licet H || 7 poterant ASH: poterat RM || 8 scholium ad v. 271 om. A || 9 hoc ... colorum om. H || et videmus] euidentur R videmus M || 10 colorum] om. R, colorem A (corr. a) || 11 achademicici AR sacademicici

h
H academicici M || 12 una repugnant AS || nam squamae piscium per noctem lucent M || per noctem] quod probatur add. AS. nam squamas piscium lucere per noctem comprobatur Stephanus et Daniel || 14 aethimologia R ethimologiae A etoemologiae S ethimologiam H ethimologiae M || 15 ut om. ASH || 16 vestiatur ianuam R || alii dicunt ... consecratum om. AS || 19 transitus est AS || quomodo] sed quomodo M || uesanus ASM || ad v. 273 vestibulum hoc loco non priorem partem domus infernae dicit sed loca duo demonstrat extra orci fores, id est vestibulum et fauces, ex quibus vestibulum appellat ante ipsam domum orci, fauces uero iter angustum per quod ad vestibulum adiretur. constat ergo vestibulum dici aream quae a uia domum diuidit in marg. T || 22 frigide R (corr. man. sec.) || 23 caronta M || 24 tenent H

alter est Charon: nam Orcus idem est Pluton, ut in Verrinis indicat Cicero dicens ut alter Orcus venisse Hennam et non Proserpinam, sed ipsam Cererem rapuisse videatur. alibi ait qua Ditem patrem emersisse ab inferis putant. dicimus autem
5 et hic Dis et hic Ditis.

274. LVCTVS ET VLTRICES POSVERE CVBILIA CVRAE ea dicit esse in aditu inferorum, quae vicina sunt morti; aut quae post mortem creantur; aut quae in morte sunt, ut pallorem. luctus enim post mortem est. CVRAE conscientiae, quae puniunt semper
10 nocentes.

275. TRISTIS severa, quae gignit severitatem. Cicero iudex tristis et integer.

276. MALESVADA FAMES quae impellit homines interdum ad inlicita. TVRPIS EGESTAS quae turpes facit. et quasi harum rerum
15 imagines facit, quas dicit esse apud inferos ideo, quia in quem ista concurrunt, sit mortalis necesse est: unde deos immortales dicunt, qui ista non sentiunt quibus mors creatur.

277. TERRIBILES VISV FORMAE omnes scilicet quæ supra dixit.

278. CONSANGVINEVS LETI SOPOR secundum Homerum: vel iuxta
20 illud <522> dulcis et alta quies placidaeque simillima mortis.

MALA MENTIS GAUDIA generaliter omnium scelerum dicit, ac si diceret 'malae mentis gaudia': ut cum male fecerunt gaudeant.

279. MORTIFERVMQVE ADVERSO IN LIMINE BELLVM mire † cum omnia

1 in Verrinis] act. II lib. IV 50, 111 || 3 alibi] in Verr. act. II lib. IV 48, 107 || 6 ea dicit . . . creatur (v. 276)] exser. mythogr. III 6, 25 || 11 Cicero] in Verr. act. I X 30 || 19 secundum Homerum] cf. Macrob. Sat. V 7, 11

1 alter est ergo *M* || caronus *H* caron *M* || idem est] idem *R* idem est *A*, sed em in *ras.*, est *supr. vers. a* id est *S* || 2 ut Verres alter Orcus venisse Hennam et non Proserpinam asportasse, sed ipsam abrupuisse Cererem videretur Cicero || uenisset *M* || aethnam *RA* aethnam *SH* ethnam *M* || 3 uidebatur *R* || qua Ditem patrem ferunt repente cum curru exstitisse Cicero || qua Ditem]

o item *M* quia Ditem *vulgo* || 4 memersisse *AS* || 5 et hic dis et hic ditis *HM*: et hic dis huius ditis *R* et hic dis et haec ditis *AS* || 8 creantur] dicit etiam *add. M* || 9 post] per *Lion* || conscientiae] malae conscientiae *M* || 10 nocentes] ut dicit Iuvenalis (XIII 193) quos diri conscia facti mens habet attonitos et surdo uerbere caedit occultum quatiente animo tortore flagellum *add. D* || 11 Cicero . . . integer *om. M* || 12 integer] CONSANGVINEVS LETI SOPOR secundum Homerum *sequuntur in RASHM* || 13 Mala suada famesque *F* || 14 TVRPIS EGESTAS] egestas autem turpis *M* || 15 quia *om. AS* || 16 incurrunt *F* concurrent *Stephanus et Daniel* || mortales *F* || immortales deos *S* || 17 qui] quia *M* || 19 secundum Homerum] qui ait (*Il.* XIV 231) ἐνθ' ὅττιν' ἔμβλητο κασιγνήτω Θανάτῳ *add. D.* quae *sequuntur in exemplaribus* et consanguineus similis nescio unde petita sint. || vel] Sol *Daniel* || 20 placiteque *FG* || morti *libri Vergiliani* || scholia ad *MALA M. G.* et ad v. 279 *om. G* || 23 cum omnia] fortasse relicua omnia

in vestibulo, bellum vero in limine ipso posuit, quoniam nulla maior est mortis causa quam bellum. et est familiare epitheton.

280. EVMENIDVM THALAMI Furiae numquam nupserunt: unde thalamos accipiamus in quibus natae sunt. alii thalamos dicunt, qui facti sunt auctoribus Furiis, *in quibus adulteria et caedes ad-* 5 *miserunt:* sed non procedit, quia ait 'terribiles visu formae' et ut non videatur esse contrarium quia Furias paulo post <555> alibi dicit esse: nam possunt hic natae esse, et alibi manere, et alibi officium exercere poenarum.

281. CRINEM VITTIS INNEXA ut <IX 476> scissa comam et <I 10 228> oculos suffusa.

282. IN MEDIO aut vestibulo: aut absolutum est, et intellegimus hanc esse eburneam portam, per quam exiturus Aeneas est. quae res haec omnia indicat esse simulata, si et ingressus et exitus simulatus est et falsus. 15

283. VLMVS OPACA, INGENS distinguenda sunt ista propter duo epitheta. *et quidam tradunt ideo in ulmo somnia inducta, quod vino gravati vana somnient et ulmus apta sit viti: et ideo apud inferos rem inanem **** PANDIT non aperit, sed expandit, id est extendit. *et (dicunt) quidam 'pandit' ab eo, quod est 'aperit' venire; nam quod* 20 *apertum, est latius diffusum: hinc est patulae recubans sub tegmine fagi. VVLGO temere, passim, catervatim. an 'vulgo ferunt'?*

284. VANA TENERE utrum καθόλου, an quae ex his vana sunt? *et duo somniorum genera putantur: unum de caelo, ut <V 722> visa dehinc caelo facies delapsa parentis Anchisae, quod est verum,* 25 *aliud ab inferis, quod est vanum.* FOLIISQVE SVB OMNIBVS HAE-
RENT qui de somniis scripserunt dicunt, quo tempore folia de arboribus cadunt, vana esse somnia: quod per transitum tetigit. 'vana'

21 patulae] buc. I 1 || 27 qui . . . somnia] exser. mythogr. III 6, 24

1 epitheton] fortasse addendum 'mortiferum'. || 4 in quibus] et habitatio-
num loca add. FG, quae Daniel omisa et vocula post accipiamus collocavit.
fortasse plenioris commentarii auctor vel habitationum loca post in quibus
natae sunt addiderat || 5 auctoribus G autoribus H || cedes FG || 6 quia] qui
FG || et om. FG, fortasse recte: nam ut non videatur . . . exercere poenarum
videtur post in quibus natae sunt collocanda esse. ceterum et ut non . . . poe-
narum om. M, in marg. infer. supplevit m || 7 alibi] abili H || 8 manere] aut
in vestibulo manere add. FGM || 10 schol. ad v. 281 om. G || CRINEM om. F ||
12 et] aut FG || intellegimus om. FG || 13 per om. G || 14 quae] duae S ||
omnia haec A || indicant RASII || et exitus . . . falsus] et exitus falsus est M ||
17 quidem FG, correxi || in ulmos omnia FG || uno G || 18 ulmos FG, correxi ||
viti scripsi: uti FG || rem inanem F: rem nanē G. post inanem haec fere inter-
cidisse videntur in ulmo esse || 19 scholia ad PANDIT et VVLGO om. G || PANDIT
autem vulgo || 20 dicunt add. Commelinus || 22 temere] om. F, tenere Ha ||
23 catolou F || 25 est om. G || 26 scholium ad FOLIISQVE S. O. H. om. G || 28 ar-
bore F

autem ideo, quia ab inferis; nam vera mittunt superi. Homerus
καὶ γὰρ τ' ὄναρ ἐκ Διὸς ἔειπεν: *somnium de Iove.*

286. CENTAVRI IN FORIBVS STABVLANT bene 'in foribus', quia
ea quae contra naturam possunt creari, statim pereunt. *aut ideo in*
5 *aditu monstra sunt posita, ut propter hoc terribiliora essent inferis.*
'stabulant' autem habitant. et usurpative dixit, ut 'populat, luctat;
nam stabulor dicimus. et bene adlusit, quia ex parte equi sunt.
Centauri autem Ixionis et nubis filii sunt. Ixion enim amatam
Iunonem de stupro interpellavit. illa confessa Iovi est, et ex eius
10 voluntate nubem ei in suam formam conversam obtulit, unde ferun-
tur nati esse Centauri. SCYLLAEQVE BIFORMES bene plurali usus
est numero: nam et illa Nisi secundum alios in avem conversa est,
secundum alios in piscem. ergo etiam ipsa biformis fuit, sicut haec
in Siciliae freto. dictum autem est per poetae scientiam *vel licen-*
15 *tiam. quidam pluralem numerum pro singulari positum volunt: nam*
quae in avem conversa est nihil terroris habet. harum sane fabulae in
bucolicis <VI 74> plenius narratae sunt.

287. CENTVMGEMINVS BRIAREVS centies duplex: secundum fa-
bulas ipse etiam dictus est Aegaeon. qui, ut non nulli tradunt, pro
20 diis adversus Gigantes bella gessit, ut vero alii adfirmant, contra deos
pugnavit eo maxime tempore quo inter Iovem et Saturnum de caelesti
regno certamen fuit: unde eum a Iove fulmine ad inferos tradunt esse
trusum. alii dicunt, cum Iuno et Minerva et Neptunus ceterique dii
Iovem ligare vellent, a Thetide Briareum adhibitum Iovem vinculis
25 exemisse. AC BELVA LERNAE hydram dicit, serpentem inmanis

1 Homerus] ll. I 63 || 3 bene . . . pereunt] exscr. mythogr. III 6, 25 ||
8 Centauri autem . . . Centauri] cf. mythogr. I 162, II 106; Luct. Plac. in Stat.
Theb. IV 539 || 20 ut vero . . . pugnavit] cf. Luct. Plac. ad Stat. Theb. II 596 ||
25 hydram dicit e. q. s.] exscr. mythogr. I 62; II 163; III 13, 4; Isid. or. XI
3, 34 et XII 4, 23. cf. Luct. Plac. ad Stat. Theb. I 384

2 ΚΑΙ ΠΤΑΠΤΟΝΑΡ ΕΚ ΔΙΟΣ ΕΕΤΗΜ R KAIT ΑΡΤΟΝ ΑΡΕΡ ΔΙΟΣ ΕΕΤΗΝ H ΚΑΠΛΑΤΟΝ
ΑΡΕΚΙΟC M || 4 in] ut G || 5 terribiliores FG, *correxī* || 7 adlusit FG || equi]
qui G || 8 oxionis G || et nubis om. G || exio FG || enim] autem FG || 9 illa]
quod illa R || eius] uis G || 10 ei om. FG || 11 schol. ad SCYLLAEQVE B. om. G ||
12 et om. M || illa] scilla r p. n. *superscr. m* Scylla filia *vulgo* || uersa H ||
13 ipsa etiam R || 14 est om. R || licentiam uel scientiam F. vel licentiam
edidit Stephanus || 15 namque F || 18 ad BRIAREVS in *Caroliruhensis marg. inf.*
homo saec. XII haec adscripsit Briareus unus de filiis terrae. qui potentior
ceteris fuit. et diis auxilium contra gigantes tulit. et diis arma suasit. ideo-
que in celum receptus est. et quia centum uno ictu interfecit. centum manus
habuisse dicitur. || centies (cencies A) similis duplex AS || ad v. 287 ipse est
egeon qui ut nonnulli tradunt . . . exemisse in *marg. T* || 19 Aegaeon] egeon
RH aegaeon S ducentas formas habens *add. M* || 20 dis T || 23 di T || 24 io-
nem lagare FG || briarium F || 25 scholia ad AC B. L. et ad v. 288 om. G ||
ydram RASH || inmanes F

magnitudinis, quae fuit in Lerna Argivorum palude; sed latine excetra dicitur, quod uno caeso tria capita excrescebant. cum saepe amputata triplarentur, admoto ab Hercule incendio consumpta narratur, cuius felle Hercules sagittas suas tinxisse dicitur. sed constat hydram locum fuisse evomentem aquas, vastantes vicinam civitatem, in quo 5 uno meatu clauso multi erumpebant: quod Hercules videns loca ipsa exussit et sic aquae clausit meatus; nam hydra ab aqua dicta est. potuisse autem hoc fieri ille indicat locus, ubi dicit omne per ignem excoquitur vitium atque exudat inutilisumor. et utrum hic distinctio plena sit, an 'horrendum stridens' inferioribus 10 iungendum sit? stridere enim bene Chimaerae datur, quae et serpentes habet et flammās.

288. HORRENDVM STRIDENS pro 'horrende': adverbium qualitatis derivatum in nomen. FLAMMISQVE ARMATA CHIMAERA Typhonis et Echidnae filia, ore leo, postremis partibus draco, media caprea 15 secundum fabulas fuit. re vera autem mons est Ciliciae, cuius hodieque ardet cacumen, iuxta quod sunt leones; media autem pascua sunt, quae capreis abundant; ima vero montis serpentibus plena. hunc Bellerophontes habitabilem fecit, unde Chimaeram dicitur occidisse. 20

289. GORGONES hae Gorgones Phorci filiae tres fuerunt in extrema Africa circa Atlantem montem, quae omnes unum oculum habebant, quo invicem utebantur. quarum nomina haec fuerunt Stheno, Euryale, Medusa. sed Medusa, erecta favore Neptuni, ausa

8 omne] georg. I 87 || 15 Chimaera ore leo e. q. s.] exscr. mythogr. I 72; II 131; III 15, 5; Isid. or. XI 3, 36 || 21 Gorgones e. q. s.] cf. mythogr. I 130 sq.; II 112 sq.; III 14, 1; Isid. or. XI 3, 29; comm. Luc. IX 626

3 ammoto F || 4 hercule F || 5 lacum Burmannus || uomentem AS uouementem H || aquam F || uicinas ciuitates M || ciuitatem om. H || 7 excussit H || et sic ... meatus] quibus sicut clausit meatus F quibus sicis clausit meatus Daniel || idra R ydria H ydra M || ab aqua dicta est] ἀπὸ τοῦ ὕδατος id est ab aqua dicta est D || 8 ubi dicit om. M || 9 excoquitur HM || exsudat ARH || humor RASF || 10 an Daniel: ab F || 11 cymaerae F || 13 diriuatum F || 14 CHIMERA RM CYMAERA F || tifonis et echine F Titonis et Cheldriae Daniel || 15 chimera ore leo R || caprea H capra F || 16 fuit] sunt A (fuit superscr. a), et maxime Homero dicente (Il. VI 181) πρόσθε λέων, ὀπίθεν δὲ δράκων, μέσση δὲ χίμαιρα add. D || seuera F || siciliae F Lyciae Stephanus || 17 iuxta quem F || media ... sunt] media autem pars huius pascua habet F || 18 habundant F || montis ex montes S || plena sunt F || 19 bellerefons R bellerofontis AH bellerofon M || habitabilem] sui add. RH, quod ex suis videtur corruptum esse || chymaeram R cymaeram F || hae gorgones ... vincula caudis hab. T || 21 Gorgones om. AHM || fuerunt] fuerant M fuisse dicuntur FGT || in om. FG || 22 africae R || atlantem RAHM || omnis FG || 23 habebant] habuisse AS || 24 sthenno FG: sthenno ASH stenno RMT || enriale RT edryale F edriale G

- est crines suos Minervae capillis praeferre: qua re indignata dea, crines eius in serpentes vertit eamque excidi a Perseo fecit luminibus orbatam, fecitque ut quisquis caput eius vidisset verteretur in saxum. sed Perseus, Iovis et Danaes filius, cum ad eam occidendam volaret, prae se scutum ferens speculi candore perlucidum, sicut Minerva monstraverat, in umbra eius vidit caput Gorgonae et ita aversus accedens id amputavit. quod cum ad Polydecten regem pertulisset isque negaret id eius virtute confectum, conspicuum id regi fecit: cuius conspectu ille in saxum mutatus est, quod in Seripho insula hodieque ostenditur. Serenus tamen
- 10 dicit poeta Gorgonas puellas fuisse unius pulchritudinis, quas cum vidissent adulescentes, stupore torpebant: unde fingitur, quod si quis eas vidisset, vertebatur in lapidem. sane quidam dicunt versus alios hos a poeta hoc loco relictos, qui ab eius emendatoribus sublati sint
- Gorgonis in medio portentum immane Medusae,
viperae circum ora comae, cui sibila torquent
infamesque rigent oculi, mentoque sub imo
serpentum extremis nodantur vincula caudis.
- 15

HARPYIAEQVE aut iam mortuas intellege, aut secundum Platonem et alios simulacra, licet vivarum, illic fuisse: nam dicunt esse

20 omnium rerum ideas quasdam, id est imagines, ad quarum similitudinem procreantur universa. hinc est quod in Statio Amphiaras Plutoni dicit omnibus finitor rerum esse videris, mihi vero et sator. harum autem simulacra bene apud inferos sunt, quae esse dicuntur et furiae. TRICORPORIS VMBRAE Eryli et Geryonis.

21 in Statio] Theb. VIII 91

1 crines eius in serpentes uertit *T* (cf. *comm. Luc. IX 626 p. 306, 24 V*): crines quam in serpentes uertit *FG* crines quibus amatori maxime placuerat i. s. v. *Daniel* || 3 quisq: *F* quisque *Daniel* || capud *F* || 4 prae se] presse *F'G* || 5 ferens] fereos *G* || candorem *F* || sicut] sic *G* || sicut . . . monstraverat] quod ei minerva dederat *T* || 6 capud *F* || gorgone *FGT* || auersus *T*: uersus *F'G* ||

7 polydioten *F* poli//ten *G* polydotem *T*, correxit *Masvicius* || hisque *FG* || 8 confectum] non factum *T* || conspicuum . . . ostenditur] id regi ostendit quod in serifo insula hodieque monstratur *T* || ficit *G* || cuius spectu *G* || 9 Serenus tamen . . . vertebatur in lapidem *om. T* || 10 poeta dicit *AM* (transposuit a) poeta *om. H* || gorganas *G* || 11 figitur *A* (corr. a) fingetur *G* || 13 hos *om. T* || 14 gorgones *FGT* || 15 uiperae *T*: uipera eē *F* uipera *G* || hora *G* || sibila *T*: sibylla *F* sybilla *G* || 16 infamaeque *T* || mentoque *ex meritoque (ut videtur) T*: meritoque *FG* || 18 HARPYIAEQVE aut iam mortuas . . . ut diximus ducit *om. G* || ARPYIAEQVE *RH* ARPYASQVE *AS* ARPYIAEQVE arpiasque *M* || ut iam *R* || mortuas] occisas *M* || intellegimus *F* || platimem *H* || 19 fuisse] omnium rerum *add. ASM* || 20 idaeas *HMF* || 21 quod in Statio . . . harum *om. H* || in *om. F* || stadio *R* || anfioraus *F* dāmas *R* thiodamas *AS* . . . damas *M* (duorum litterarum spatio relicto). *haud scio an Servius Thiodamas scripserit, ut ab eo qui plenior commentarium composuit ipsius grammatici error sublatus sit.* || 22 rerum] ore *R* || esse *om. A* || 23 quae] quia *F* || 24 eryli et *ASMF* eryli licet *R* erilicet *H*. cf. *Ribbeckii adnot. ad VIII 563 et Serv. ad VIII 564, ubi erilum libri praeter*

291. OFFERT non ad ferendum, sed ad repellendas umbras: unde et 'offert' dixit. sacerdos autem ferire prohibet.

295. TARTAREI QVAE FERT ACHERONTIS AD VNDAS sequitur illud Pythagoricum, dicens tenuisse eos viam post errorem silvarum, quae vel ad vitia vel ad virtutes, ut diximus <136>, ducit. TAR-⁵ TAREI ACHERONTIS Acheronta vult quasi de imo nasci Tartaro, huius aestuaria Stygem creare, de Styge autem nasci Cocytum. et haec est mythologia: nam physiologia hoc habet, quia qui caret gaudio sine dubio tristis est. tristitia autem vicina luctui est, qui procreatur ex morte: unde haec esse apud inferos dicit. ¹⁰

297. COCYTO ERVCTAT HARENAM in Cocytum: scilicet per Stygem.

298. HAS HORRENDVS AQVAS propter tria flumina. PORTITOR proprie portitor est qui portat, abusive etiam qui portatur portitor dicitur, sicut vector.

299. TERRIBILI SQVALORE id est terribilis squaloris. CHARON ¹⁵ κατὰ ἀντίφρασιν quasi ἐχάλωρον.

300. CANITIES INCVLTA IACET veteres enim non solum comam ornabant, sed etiam barbam, ut non nullas videmus statuas. ideo dixit 'inculta mento canities'. STANT horrent. et est polysemus sermo, ut diximus <I 646>. ²⁰

302. SVBIGIT subagit, sursum agit, regit. et est polysemus

---

6 Acheronta ... ex morte] exscr. mythogr. III 6, 2 || 21 SVBIGIT subagit e. q. s.] cf. Non. p. 400, 26 M.

Hamburgensem, qui ycerilum exhibet. "Ἐγὼλος Io. Lyd. de mens. I 8 || gerionis libri. Geriones tres reges simillimi fuerunt in hispania, quibus abstulit her-

cules armenta. Moventes autem ab hoc in herculem bellum interfecti sunt ab eo. quorum similes fuerunt umbrae add. R: quae edidit Masvicius. cf. Iustin. XLIV 4, 14 sqq. || 1 repellendas F repellendas ex repellendas M || 3 TARTAREI ... ducit om. F || QVAE FERT TARTAREI A || 4 phytagicum R pythagoraicum A S (corr. s) pythagoracum H pytagoricum M || post errorem] posteriorem R || 5 ut diximus om. M || duxit H || 6 Acheronta om. G || nasci Tartaro] nascitur tora F nasci turtora G || 7 cochytyum R cocythum M || 8 aethymologia R

aethimologia A S etimologia H mithologia F M cf. mythogr. || physiologia R phisiologia A H fisiologia M filio sosia G || 11 scholia ad v. 297 et ad HAS H. A.

om. G || COCYTO S COCITO H || per ex pro R || 13 alterum portitor. om. G || 14 sicut vector] qui significat uehentem et qui uehitur. Lucanus (V 580) 'uenia haec est sola timoris uectorem non esse tuum'. sic et alumnus et hospes significant add. D || 15 SQVALORI M || squaloribus G || schol. ad CHARON om. G || 16 ἐχάλωρον Daniel in margine Reginensis: acheron R A S M F acharon H || 19 scholia ad STANT et ad v. 302 om. G || polysemus sermo] polisemus hoc est multiplicatio sermonum F polysemos omisso sermo A S polysemus sermo hoc est multiplicatio sermonum Stephanus || 20 ut diximus supra M || 21 SVBIGIT A (corr. a) || subagit] om. R, subait H || sursum agit edidit Stephanus || regit] recit H id est regit F || polysemos A

sermo: nam et 'acuit' significat, ut <VII 627> subiguntque in cote secures, et compellit, ut <567> subigitque fateri.

VELISQVE MINISTRAT aut per vela, et est septimus: aut 'velis obsequitur', et est dativus.

- 5 303. FERRVGINEA nigra, tristi: nam lugubrem esse hunc colorem ipse ostendit dicens cum caput obscura nitidum ferrugine texit. CORPORA CVMBA omne quod potest videri, corpus dicitur: unde paulo post discretionem fecit dicens <391> corpora viva nefas Stygia vectare carina.
- 10 304. IAM SENIOR aut pro positivo posuit, *id est senex*: aut, ut diximus <V 409>, 'senior' est virens senex, ut 'iunior' intra iuvenem est: quam rem a Varrone tractatam confirmat et Plinius. CRVDA DEO VIRIDISQVE SENECTVS τὸ αἰνιον: *ideo cruda et viridis*, quia in deo. *et bene 'viridis', ne contemneretur*.
- 15 309. AVTVMNI FRIGORE PRIMO extremitatem vult ostendere, quod ait Iuvenalis <IV 56> iam letifero cedente pruinis autumno: nam prima eius pars fervet, ut totoque autumnu incanduit aestu. sane sciendum, secundum Plinium folia autumnali tempore ideo cadere, quia omnis tunc in arboribus umor aestatis
- 20 calore invenitur exhaustus. ergo 'cadunt', non quia tunc siccari incipiunt, sed quia tunc eis iam deest umor.
311. GLOMERANTVR AVES bene rebus volitantibus animas comparavit, quae et ipsae volant.
312. INMITTIT APRICIS quasi ἀρεφ φρίκης, *id est sine frigore*, ut diximus supra <V 128>: unde non nulli et Africam dictam volunt.

5 FERRVGINEA nigra] cf. Luct. Plac. ad Stat. Theb. I 600 || 6 cum] georg. I 467 || 17 totoque] georg. III 479 || 18 Plinius] nat. hist. XVI § 82 sqq. || 25 unde . . . volunt] exscr. Isid. or. XIV 5, 2

1 et hab. *M* || significat ut] intellegimus alibi *F* || 2 et . . . fateri *om. M* || 3 et] ut *a* || in VII. *A* ^{in VII^{mo}} *S* || 6 capud *F* apud *G* || obscurat *G* || ferruginem *H* || 7 *schol. ad* CORPORA *C. om. G* || CVMBA *RASM* || 10 aut comparativum pro positivo posuit *Masvicius* || 11 dicimus *FG* || iuuenior *FG* || intra iuvenem cutem est *FG* intra iuuentutem est *con. Hagenus. in archetypo* tutem *supra em videtur scriptum fuisse* || 12 *a om. G* || tractat *R* tractam *H* trazitata *FG* || confirmat et Plinius *om. F*, et Plinius . . . viridis *om. G* || et] etiam *vulgo* || plinius *ex plenius S* || 13 SED CRVDA *A* || TO ACTION *R* To action *A* TO UCTION *S* τὸ αειον *H* toetion *M* to action *F* || 14 ne contemneretur *huc transposui* || 15 extremitatem] et estremitatem ne contemneretur *FG* || 17 eius prima *M* || autumno *F* || autumnu . . . aestu] autum nuncalui eastu *H* || incaluit *AS* || 18 aestus *FG* || plunium *G* || folio *F* || 22 *scholium ad v. 311 om. G* || 24 quasi *ex quasa M* || ater frices *FG*: ate frices *AS* ate fricis *H* africanis *Ma. spatium relictum est in Reginensi* quod ἀπὸ φρίκας scribens explevit *Daniel. ἀνα φρίκας Stephanus et Daniel ἀνεφ φρίκας Masvicius primus* || 25 ut diximus supra *om. A* || aficam *FG*

313. PRIMI TRANSMITTERE figura Graeca est: ut primi transirent.

315. TRISTIS asper, inmisericordis, severus.

317. AENEAS ordo est: Aeneas ait, dic, o virgo: cetera per parentheses dicta sunt, *id est per suppositionem*.

5

319. QVO DISCRIMINE qua differentia. RIPAS HAE LINQVUNT repulsae scilicet, non transeuntes.

320. VADA LIVIDA nigra. et 'lividum' invidum non nisi apud neotericos invenimus: Lucanus <I 288> livor edax tibi cuncta negat, gentesque subactas.

10

321. LONGAeva SACERDOS Sibyllam Apollo pio amore dilexit et ei obtulit poscendi quod vellet arbitrium. illa hausit harenam manibus et tam longam vitam poposcit. cui Apollo respondit id posse fieri, si Erythraeam, in qua habitabat, insulam relinqueret et eam numquam videret. profecta igitur Cumas tenuit et illic defecta corporis viribus vitam in sola voce retinuit. quod cum cives eius cognovissent, sive invidia, sive miseratione commoti, ei epistolam miserunt creta antiquo more signatam: qua visa, quia erat de eius insula, in mortem soluta est. unde non nulli hanc esse dicunt, quae Romana fata conscripsit, quod incenso Apollinis templo inde Romam adlati sunt libri, unde haec fuerat.

322. DEVM CERTISSIMA PROLES ex eo quod subire inferos potuit. ideo autem 'certissima', quia multi ad gloriam generis simulant se numinum filios, ut Romulus ex Marte, Alexander ex Iove Ammone. hoc ergo excludit. sic alibi de Hercule <VIII 301> salve vera Iovis proles.

25

324. ET FALLERE NVMEN ut supra <134> diximus, sive propter Victoriae favorem, Stygis filiae: nam dicitur statuisse Iuppiter, ut

8 LIVIDA nigra e. q. s.] cf. Luct. Plac. ad Stat. Theb. I 57 || 11 Sibyllam e. q. s.] exser. mythogr. I 153; II 87 || 28 nam dicitur . . . prohiberetur] exser. mythogr. III 6, 3

1 scholia ad v. 313 et 315 om. G || ut] in F || 4 aeneas ait dic ait o uirgo FG || 5 id est per suppositionem edidit Stephanus || suppositionem F subpositionem G || 6 scholia ad v. 319 om. G || QVO F || 8 LIVIDA A (e del. a) || invidum om. G || 9 neotericos G teotericos A (neotericos a) || 10 negant H || gentesque subactas om. G || subactas] licet ovidius (ex Ponto III 3, 101) 'liuor, iners uitium, mores non exit in altos' add. D || 12 optulit RF || arbitrum FG || 14 erythream A erythraeam S: erythram RF erithram G erithiteam H aerytream M || et eam] etiam H || 15 eam] eius terram FG || 16 retenuit FG || 17 inmiseratione H || 18 ad creta in marg. adscr. mit grietze vel griette a || cretanticum FG || qua visa terra mythogr. I qua terra visa Masvicius || quia] nam FG || quia . . . insula om. ASM mythogr. II || quia erat] cerat H fort. quia creta erat || 19 est in mortem soluta FGM, nisi quod morte G || 21 sint H || 22 scholia ad v. 322 et 324 om. G || 24 matre H || 26 proles] progenies F || 28 fauorem victoriae A (transposuit a) || statuisse] quod statuisset M (quod inseruit man. rec.)

si quis *de diis* fefellisset eius numen *periurio*, uno anno et novem diebus ab ambrosia et nectare prohiberetur. ratio autem est quam supra <134> diximus: ideo per Stygem dii iurant, quia tristitia contraria est aeternitati, τὸ στυγνὸν τῷ μακαρίῳ καὶ ἀθανάτῳ.

5 325. INOPS INHVMATAQVE TVRBA EST duo dicit, id est nec legitimam sepulturam habet, neque imaginariam. inopem enim dicit sine pulveris iactu — nam ‘ops’ terra est — id est sine terra, sine humatione. vult autem ostendere tantum valere inanem, quantum plenam sepulturam: nam et Deiphobi umbra transvecta est, cui
10 Aeneas cénotaphium fecit, ut <505> tunc egomet tumulum Rhoeteo in litore inanem constitui. bene autem sepultos, id est fletos — nam sine fletu sepultura non est, unde legimus <XI 372> inhumata infletaque turba — facit supradicta flumina transire, quibus luctus nomen inposuit. ‘centum’ autem ‘annos’ ideo
15 dicit, quia hi sunt legitimi vitae humanae, quibus completis potest anima transire ripas, id est ad locum purgationis venire, ut redeat rursus in corpora. sane sciendum quia, cum terram dicimus, haec ops facit; si nympham dicamus, haec Opis; si divitias, hae opes numero tantum plurali.

20 327. RAVCA FLVENTA aut rheumata dicit: aut bene pluraliter, quia de tribus loquitur.

328. SEDIBVS OSSA QVIERVNT id est prius quam corpus in naturam suam redeat, id est in terram.

330. STAGNA EXOPTATA Lethaei scilicet fluminis.

25 331. VESTIGIA PRESSIT scilicet cogitatione tardatus. *et intentio- nem constantis ostendit.*

332. PVTANS reputans, cum animo pertractans. SORTEMQVE

6 inopem . . . humatione] cf. Isid. orig. X 145 || 27 PVTANS . . . tractans] cf. Don. ad Ter. eun. IV 2, 4

1 et VIII idiebus *H* || 2 ambrosia e nectare *RH* ambrosiae nectare *M* || 3 supra *om.* *AHMF* || 4 TOCTURNON TW MAKAEANATW *R* TOCTYNNON (CTYNNON *A*) TW MAKALAΘAN ATW *AS* TOCTYY NON TW MKAEANATW *H* TO CTYNNON TO MAKAPIO KAI AΘANATW *F* *graeca om.* *M* || 6 legitimam *H* || imaginariam *G* || 7 obs *FG* || id est] inops id est *M* || 8 umatione *H* || tantantum *G* || 9 et *om.* *FG* || deiphebi *R* deiphoebi *A* deisobi *G* || umbram *FG* || 10 cenotaphion *R* canotafum *M* (caenotafum *m*) caenotaphium *F* || 11 roeteo *FH* roetheo *AM* || constitui] continui *H* || bene autem . . . nomen inposuit] bene autem sepultos facit supradicta flumina transire quibus luctus nomen inposuit. fletos. nam sine fletu sepultura non est unde legimus inhumata infletaque turba. *R* || sepultus id est fletus *HM* || 13 turba quam turbam facit supradictam *FG* || 14 nomen] lumen *H* || 15 hii *FG* || legitime *R* || completit *FG* || 18 si nympham dicimus *R* || haec opis facit *FG* || 20 *scholia ad v. 327—330 om.* *G* || remata *R* reumata *ASM* (effusio *superscr. s*) reinata *H* rheumata id est aestuaria *D* || aut] ut *F* || 21 de tribus loquitur fluminibus *Masvicius* || 22 osso *F* || prius] proprius *F* || 25 scilicet et cogitatione *G* || intentione *FG*, *correxerit Daniel* || 27 *scholium ad SORTEMQVE A. M. I. om. G*

ANIMO MISERATVS INIQVAM iniqua enim sors est puniri propter alterius negligentiam; nec enim quis culpa sua caret sepulcrō. bene autem 'animo', quasi re praesaga, ut alibi <X 843> praesaga mali mens: ipse enim Aeneas insepultus iacebit, ut <IV 620> mediaque inhumatus harena.

333. MORTIS HONORE sepultura, ut <X 493> quisquis honos tumuli.

334. DVCTOREM CLASSIS apertum exemplum, classem dici etiam unam navem: nam legimus <I 113> unam quae Lycios.

336. AVSTER hic distinguendum.

337. SESE AGEBAT 'sese agere' est sine negotio incedere.

338. QVI LIBYCO NVPER CVRSV bene 'Libyco': navigatio enim non a deverticulo, sed ab intentione accipit nomen.

339. EFFVSVS IN VNDIS archaismos est: quamquam Donatus esse ordinem velit 'dum servat sidera in undis mediis'.

340. MVLTA MAESTVM COGNOVIT IN VMBRA prudentiores dicunt animas recentes a corporibus sordidiores esse donec purgentur: quae purgatae incipiunt esse clariores. unde ait paulo post <745> donec longa dies perfecto temporis orbe concretam exemit labem purumque reliquit aetherium sensum atque aurai simplicis ignem, id est non urentis, ut est solis. inde est quod aliae animae lunarem circumum, aliae solstitialem retinere dicuntur pro modo purgationis. bene ergo Palinurum obscura umbra circumdatum dicit et vix agnitum, qui ne ad loca quidem pervenerat purgationis: sic etiam de Didone dicturus est <452> agnovitque per umbram obscuram.

6 HONORE sepultura] cf. Non. p. 320, 27 M. || 11 sese agere . . . incedere] cf. Don. ad Ter. Andr. IV 2, 25 || 14 quamquam e. q. s.] cf. gramm. lat. VII p. 485, 14 K. || 21 inde est . . . obscuram] exscr. mythogr. III 6, 12

3 rei praesago V Burmanni et Fabricius || 5 mediatque H || harena] perit enim in flumine Numico: unde ait Iuuenalis (XI 62) 'et ipse tamen contingens sanguine caelum: alter aquis, alter flammis ad sidera missus' add. D || 6 honus A (corr. a) || 8 exemplo H || dicit A || 9 nam . . . Lycios om. M || 11 schol. ad v. 337 om. G || sese] se F || 13 a om. G || deverticulo ASH: deverticulo R (diuerticulo r) || diuerticulo FGMa || ab inuentione accepit FG || 14 schol. ad v. 339 om. G || archaismos A || est om. F || 15 seruit F || in mediis undis R || mediis om. A || 17 recentes ASHFG: recedentes RMa || ordidiores G || 18 ait] est M || 19 tempore RAS (corr. a) || orbis AS (corr. a) || 20 reliquit RASHM: relinquit F relinquit G || aurio R aurae ASM || 21 ignem] simplices add. FG || aliae . . . circumum] aliae panduntur animae ad (ad om. AS, supr. vers. add. a) lunarem circumum ARS || 22 solstitialem libri: solarem mythographus || tenere mythographus || 23 purgationis animae ex Regio codice Masvicius || circumdatum circumum datum F || 24 ne] nec ARMs || uenerat R || 25 sicut etiam alibi vulgo

341. QVIS TE PALINVRE DEORVM 'quis deus' debuit dicere, sed graece dixit *τὸς θεῶν*.

342. ERIPVIT NOBIS bene 'nobis': gubernator enim communi perit periculo. SVB AEQVORE MERSIT tmesis est: medio aequore
5 submersit.

343. DIC AGE hortantis adverbium est: unde est *et* 'age sta' et 'age facite'.

346. VENTVRVM AVSONIOS *κατὰ τὸ σιωπώμενον* intellegimus.

347. CORTINA cortina dicta est aut quod cor teneat, aut quod
10 tripus saeptus erat corio serpentis, ut diximus supra <III 92>: aut certe secundum Graecam etymologiam *ὅτι τὴν κόρην τείνει ἥτοι τινάσσει*, id est quod extendit puellam, ut <49> maiorque videri.

348. NEC ME hic distinguendum, ne sit contrarium: nam eum Somnus deiecit. quamquam alii frustra dicant quod credebat Phor-
15 bantem, cum extinctis divinandi sit concessa licentia, ut nunc iam sciat Somnum fuisse.

349. NAMQVE GVBERNACLVM ut sit veri simile, quod post tri-
dum tetigit litus Italiae.

351. PRAECIPITANS dum praecipitarer. MARIA ASPERA IVRO
20 aut execratio est, ut <II 431> Iliaci cineres: aut certe iurat quasi nauta per maria.

353. SPOLIATA ARMIS propter amissionem gubernaculi.

EXCVSSA MAGISTRO nove dixit: de qua fuerat magister excussus.

354. SVRGENTIBVS VNDIS non quia tempestas fuerit, favente
25 Neptuno, sed tumens pelagus fuisse significat. nec, de Aeneae peritia desperavit, sed propter perditum gubernaculum. *et ostendit se magis timuisse pro navi, cum esset ipse periturus.*

1 *schol. ad v. 341 om. G* || 2 *TICEΩN RH TICEΩN F* || 4 periclo *A* || *schol. ad svb A. M. om. G* || *temesis RS themesis AHM* || *est* || *est id est F* || 5 *summer-sit F* || 6 *et age facite* || *et agite facite R* || *et age f. A* || *et cage omissio facite H* || *et age fac et age facite Stephanus, Masvicius, Burmannus* || *et age fare Lion* || 8 *cata to siopumenon RA* || *canta to siopumenon H* || *cata to siopomenon M.* || *cf. Burmanni adnot.* || 9 *tineat H* || 10 *tripus ASH*: *tripos FGM* || *trippos R* || *septos FG* || *Pythonis serpentis Masvicius primus* || *ut diximus supra FGM*: || *ut dicitur R* || *ut deus AS* (*ortum ex 'ut d. s.'*) || *ut dē H* || 11 *aethimologiam ARFG* || *ethimologiam H* || *ethimologiam M* || *OTI THN KOPHN TINEI NTO TINACCEI R* || *OTI THN KOPHN TINEI HTOI TINACCEI AS* || *OTI THN KOPHN TINEINTOITI NACCEI H* || *OTINH KOPHNERTINI M* || *OTI THN dit* (*omissis κόρην . . . exten*) || *FG.* || *ἥτοι τινάσσει non videntur Servii esse* || 13 *schol. ad NEC ME om. G* || 14 alii frustra dicant || alii distinguant nec me deus aequore mersit *F* || Phorbantem fuisse qui eum inmerserat *supr. vers. add. m* || 15 *ut* || *et SF* || *iam om. AS* || 17 *uerisimiles FG* || quod . . . Italiae || quod uenit ad italiam *M* || 18 *intaliae F* || 19 *dum praecipitarer* || pro cum praecipitarer *F* || proprium praecipitarer *G* || 20 *exacratio FG* || *exsecratio R* || *iurat* || *iurantis FG* || *quasi nauta* || quia si aut a *G* || 22 *scholia ad v. 353 om. G* || propter . . . gubernaculi || perditio gubernaculo *M* || 23 *νοῦς S* || 24 fuerit *Stephanus*: fuit libri || 27 pro || per *G*

355. HIBERNAS asperas. et retulit ad adfectum natantis.

358. ADNABAM et hic distingui potest, et 'adnabam terrae'.

359. GENS CRVDELIS Lucanorum. et dicit eum a Veliensibus interemptum, ut <366> portusque require Velinos. sane sciendum Veliam tempore quo Aeneas ad Italiam venit, nondum fuisse. 5 ergo anticipatio est, quae, ut supra diximus, si ex poetae persona fiat, tolerabilis est; si autem per alium, vitiosissima est, ut nunc de Palinuro ait: quamquam alii ad divinandi scientiam referant, quasi ab umbra dictum. Velia autem dicta est a paludibus, quibus cingitur, quas Graeci ἔλη dicunt. fuit ergo 'Elia', sed accepit di- 10 gammon et facta est 'Velia', ut 'Enetus Venetus'.

360. MONTIS saxi, ut <XII 687> fertur in abruptum magno mons improbus actu pro saxo; *alibi* e contrario <II 308> saxi de vertice pastor pro 'montis': nam sunt ista reciproca.

362. ME FLVCTVS HABET quia secundum philosophos corpus 15 solum nostrum est, quod nobiscum oritur, nobiscum perit. anima enim generalitatis est et adeo non est nostra, ut etiam in alia corpora plerumque transeat. ergo 'me' corpus meum, quod est hominis proprium. est autem Homeri αὐτοῦς δὲ ἐλώρια τεῦχε κύνεσσιν.

363. CAELI IVCVNDVM LVMEN bene 'iucundum' addidit: est 20 enim etiam apud inferos *lumen*, sed non iucundum.

365. HIS INVICTE MALIS qui inferos subire potuisti. 'his' autem, ac si diceret 'quae cernis'.

366. TERRAM INICE bene ante maius petiit, ut vel hoc impetraret. terrae autem iniectio secundum pontificalem ritum poterat 25

4 sane sciendum . . . dictum] cf. Gell. X 16, 1 sqq. || 19 Homeri] Il. I 4

1 *scholia ad v. 355 et 358 om. G* || rettulit *F* || effectum *F* || 2 et hic distingui potest paulatim adnabam ut (*lege* ut terrae) sequentibus iungatur terrae iam tuta tenebam *F* || 3 a ueliensibus *S* ab aliensibus *F* ab iliensibus *G* || 4 intemptum *FG* || ut] in *G* || belinos *F* oelinos *G* uelanos *S* || 5 ad Italiam venit] *ab his verbis incipit Cassellani quaternio tertius secundi ordinis. cf. praef. p. XLVIII* || 6 persona poetae *R* || 7 aliam *FGC* || uiciosissima *A* uitiosa *M* || ut nunc . . . sed non iucundum *om. G* || ut] et *F* || 8 diuinantis *M* || referunt *F* || 9 dictum] cui praecognitum erat id nomen per posteros illi imponendum. Ergo portus Velinos id est vocandos aliquando Velinos *add. Fabricius* || 10 graece *ASF* || ele *libri* || aelias *A* (elia *a*) helia *SF* || accipit *FC* || dyganhon *F* digamon *M* || 11 et facta est Velia *om. M* || est *om. H* || Enetus] aenethus *R* || 13 probus *H* || 14 ista sunt *S* || 16 perit] moritur *M* || 19 autem *om. F* || Homeri] nomen *C* || αὐτοῦς δὲ ἐλώρια τεῦχε κύνεσσιν *A* αὐτοῦς δὲ ἐλώρια τεῦχε κύνεσσιν *R* αὐτοῦς δὲ ἐλώρια τεῦχε κύνεσσιν *H* αὐτοῦς ἀελώρια τεῦχε κύνεσσιν *M* αὐτὰς ἰε ἐλώρια τεῦχε κύνεσσιν *F* αὐτοῦς εἰς ἐλώρια τεῦχε κύνεσσιν *C* || 20 iocvndvm *RS* vicvndvm *H* || iocundum *RSH* || 21 enim *om. FC* || iocundum *RH* || post iucundum sex fere litterae radendo deletae in *M* || 24 ante] apte *A* (sed *p ex correctura*) autem *C* || maius] navis *F* || petit *FC* || 25 autem *om. R*

fieri et circa cadaver et circa absentium corpora quibusdam sollemnibus sacris. NAMQVE POTES quia ubique eum rerum divinarum inducit peritum.

367. SIQVA VIA EST si est ulla ratio. DIVA CREATRIX rerum
5 omnium generaliter.

369. INNARE navigare: more suo.

370. DA DEXTRAM praesta auxilium: umbra enim numquam tenetur, ut <II 793> ter frustra conpressa manus effugit imago.

10 371. SEDIBVS VT SALTEM ut saltem in morte requiescam sedibus placidis. et bene, quia nautae semper vagantur.

373. TAM DIRA CVPIDO cupiditas ex deorum ira veniens: aut certe magna, ut <IX 183> an sua cuique deus fit dira cupido?

374. SEVERVM tristem: et haec reciproca sunt, ut contra iudex
15 tristis et integer, id est severus.

375. EVMENIDVM autem circa quem habitant Eumenides *κατὰ ἀντίφρασιν* dictae. RIPAMVE INIVSSVS ABIBIS ut 'abeo in Tuscos', sicut diximus supra <IV 106>: quamquam alii 'adibis' legant.

376. DESINE FATA DEVM FLECTI SPERARE PRECANDO fata quae
20 semel decreverunt. et locutus est secundum Epicureos, qui dicunt nec bene promeritis capitur neque tangitur ira.

377. DVRI CASVS impossibilis ad mutationem.

378. LONGE LATEQVE PER VRBES de historia hoc traxit. Lucanis enim pestilentia laborantibus respondit oraculum manes Pali-
25 nuri esse placandos: ob quam rem non longe a Velia ei et lucum et cenotaphium dederunt.

12 cupiditas . . . veniens] cf. Isid. diff. verb. 141 || 14 SEVERVM tristem] cf. Don. ad Ter. Andr. V 2, 16 et Luct. Plac. ad Stat. Theb. I 88 || iudex] Cic. in Verr. act. I 10, 30 || 21 nec bene] Lucr. II 651

1 citra cadauer C || et circa ante absentium om. H || sollemnis AS (corr. a) || 2 sacris] eundem sermonem habet apud inferos cum Elpenore Ulysses (Od. XI 75) *σῆμά τέ μοι χεῖται πολυῆς ἐπὶ θνιὶ θαλάσσης* add. Fabricius || POTES FC || 4 DIVIA C || 7 DEXTRAM C || praesta] pest F || numquam] quam F || 8 ut ter] uter H inter F uoter C || conpressa MC conpraessa H compressa SF, om. R. comprensa Vergilius || 10 SALTIM ut saltim F || 13 an om. ARHM || 16 circa quae C circa que H || habitabant M || eumenides C || cata antiphrasin dictae SHMD, om. ARFC. post Eumenides haec edidit Fabricius *εὐμενίδες* dictae (nam *εὐμενής* benevolus est) quod minime sint beneuolae, sed maleuolae: et est κατ' ἀντίφρασιν figura, quoties rem malam bono appellamus exemplo, ut hic. || 17 RIPAMDE INIVSSVS F || ADIBIS A (ABIBIS a) || ut om. F || abeo in tuscos ARHMs (sed alterum f in ras. a): abeo intuseos S abeo intus eo FC || 18 supra diximus FCM || 21 neque tangitur R: nec tangitur reliqui libri || 23 VRBES RH: VRBEM FCASM || traxit hoc FC || 25 placados C || ei om. SF (supr. vers. add. s || et lucum ei dederant et cenotafium M || 26 cenotaphium] tumulum cenotafium F || cenotaphion RASH || 26 dederunt FC: dederant RASHM

379. PRODIGIIS ACTI CAELESTIBVS compendiose et pestilentiam ortam et petitem significavit oraculum. PIABVNT placabunt, expiabunt.

381. AETERNVM in aeternum: et est adverbium. PALINVRI plus est, quam si 'tuum' diceret. 5

382. PARVMPER id est paulatim laetari coepit: spem enim solam, non praesens acceperat beneficium. unde bene dictum est, quasi ab eo magna moderatione dolor recessit. alii 'parumper' valde parum volunt.

383. GAVDET COGNOMINE TERRA nominis sui similitudine. facit 10 autem 'hic' et 'haec cognominis': nam in Plauto lectum est cum una de Bacchidibus diceret illa mea cognominis fuit. quod autem communi genere in 'e' misit ablativum, metri necessitas fecit.

385. NAVITA epenthesis, ut 'Mavors'. INDE VT STYGIA PROSPEXIT AB Vnda ut <VII 289> Siculo prospexit ab usque Pa- 15 chyno. et hinc ostenditur quod diximus <295>, iuncta esse haec tria: Acheronta, Stygem, Cocyton. de his autem nascuntur alia, unde est <439> et novies Styx interfusa coercet.

386. PER TACITVM NEMVS aut solum: aut ipsos tacitos, id est tacite. 20

387. ADGREDITVR DICTIS hoc sermone ostendit iratum.

388. QVISQVIS ES ARMATVS bene a praescriptione coepit, ac si diceret: nihil pium molitur armatus.

389. QVID VENIAS cur; nam adverbium est. IAM ISTINC a loco in quo es. 25

391. CORPORA VIVA quia, ut supra <303> diximus, sunt corpora etiam mortuorum quae tantum videntur, id est umbrae.

392. ME SVM LAETATVS EVNTEM lectum est et in Orpheo quod, quando Hercules ad inferos descendit, Charon territum eum statim suscepit: ob quam rem anno integro in compedibus fuit. ideo ergo 30

11 in Plauto] Bacch. v. 9 R. || 14 NAVITA epenthesis] cf. Isid. diff. verb. 390

2 oraculum significabit *M* || 7 solum *C* || non] nondum *M* || 8 fortasse recesserit || 10 TERRA *FM*: T. C TERRE *RH* TERRAE *AS* || similitudinem *FC* || 11 cognominis] cognouimus *R* || 12 unam vulgo || baccidibus *A* bachidibus *C* || mea *RSHM*: mei *FC* || 13 a communi genere *Masvicius* et *Burmannus* || mittit *A* || fecit] facit *A* fuit *RM* || 15 ab] ab unda *F* || pachino *ARCHM* || 16 hic *FC* || quod supra diximus *F* || haec tria flumina *Masvicius primus* || 17 adherontam *F* acherontam *C* || cocythos *A* || 18 cohercet *FHM* || 19 ipsos tacitos *ARHs*: ipsos tacitus *S* ipsi taciti *FCM* || id est tacite hab. *C*, edidit *Stephanus* || 21 ratum *R* || 22 perscriptione *Daniel* || 25 es] nam rem proximam significat adeunti add *Fabricius* || 26 ut supra diximus *om. AS* || corpora etiam et corpora *FC* || 28 EVNTEM] A. L. N. T. add. *M* || et *om. AS* et in Orpheo *om. FCM* || 29 ereulis *F* herculis *C* || statim *om. R*

'non laetatus', scilicet propter supplicium suum. sane Alciden volunt quidam ἀπὸ τῆς ἀλκῆς dictum, id est a virtute: quod non procedit, quia a prima aetate hoc nomen habuit ab Alcaeo, patre Amphitryonis. et scimus agnomina ab accidentibus dari.

5 394. QVAMQVAM ac si diceret, hoc in te nondum probavi: scilicet per simulationem, nam noverat.

395. IN VINCLA PETIVIT Hercules a prudentioribus mente magis, quam corpore fortis inducitur, adeo ut duodecim eius labores referri possint ad aliquid: nam cum plura fecerit, duodecim tantum ei
10 adsignantur propter agnita duodecim signa. quod autem dicitur traxisse ab inferis Cerberum, haec ratio est, quia omnes cupiditates et cuncta vitia terrena contempsit et domuit: nam Cerberus terra est, id est consumptrix omnium corporum. unde et Cerberus dictus est, quasi κρεοβόρος, id est carnem vorans: unde legitur <VIII 297>
15 ossa super recubans: nam non ossa citius terra consumit.

396. IPSIVS A SOLIO REGIS atqui Cerberus statim post flumina est, ut <417> Cerberus haec ingens latratu regna trifauci personat: nam illic quasi est aditus inferorum, solium autem Plutonis interius est. ergo aut ad naturam canum referendum est,
20 qui territi ad dominos confugiunt: aut solium pro imperio accipiendum est, ut alibi arces pro imperio posuit, ut inbellem avertis Romanis arcibus Indum, cum Indi usque ad primos venerint fines, non usque ad arces.

397. HI DOMINAM DITIS aut de Graeco tractum est, qui uxorem
25 δέσποιναν dicunt: aut 'Ditis thalamo', ut 'dominam' Charon ad se retulerit.

1 sane Alciden . . . dari] exscr. mythogr. II 149 || 7 Hercules . . . consumit] exscr. mythogr. II 149, III 13, 4 || 12 nam Cerberus . . . vorans] exscr. mythogr. I 57. cf. Isid. or. XI 3, 33-|| 21 inbellem] georg. II 172

2 ἀπὸ] ιτο H || ΑΚΝC R ΔΑΚΗC H ΔΑΚΑΗC M || non om. C || 3 a om. R || alceo libri || patre om. H || amphitryonis RS amphityronis H amfytironis MF. Amphitryon uir matris herculis fuit. unde idem amphitryoniades dictus. quam iouis filius fuerit. Alcides autem uocatur a patre eiusdem amphitryonis
add. R || 4 occidentibus FC || 6 nam om. AS || 7 herculis FC || 8 fortiter R || ut] et AS (corr. a) || eius labores . . . agnita duodecim om. C || labores] bores F || 9 aliquid libri et mythogr. III: aliquod mythogr. II animum Pontanus ad
Macrobi. Sat. I 20 aliud Burmannus || fecerit] steterit F || 11 ceruerum C || omnis F || 12 ceruerus C || 13 id] quae M || est consumptrix FC consumitrix
mythogr. II est consumptrix mythogr. III consumptrix est M: est consummatrix R ASH || ceruerus C || 14 est om. FC || creoboras R creoborus AF creoboros reliqui || unde et lectum est M || 15 nam non ossa M: nam ossa non s
nam ossa reliqui. nam carnem citius terra quam ossa consumit mythogr. II || consumsit F || 16 ceruerus C || 17 ceruerus C || latrato R || triforici F || 18 aditus est R || 19 interius est] interior F est interius C. non in ingressu add. M || aut om. FC || canis FC || 21 euertit AS auertens FC || 22 primos] imperii

FC || 24 aut quia de C || qui] quia F || 25 ΔΕΣΠΟΙΑΝ R ΔΕΣΠΟΙΑΝ H ΔΕΟΠΥΝΑΜ M despinam F despynam C || retulit S rettulit F rettulerit C

398. AMPHRYSIA VATES Apollinea: et est longe petatum epitheton. nam Amphrysus fluvius est Thessaliae, circa quem Apollo spoliatus divinitate a Iove irato Admeti regis pavit armenta ideo, quia occiderat Cyclops, fabricatores fulminum, quibus Aesculapius extinctus est, Apollinis filius, quia Hippolytum ab inferis herbarum 5 potentia revocaverat.

400. NEC VIM TELA FERUNT ac si diceret, tantum repellunt. LICET fas est: et est concedentis adverbium, sicut 'esto'.

401. AETERNUM adverbium est, ut supra <381>. et subauditur bis 'aeternum latrans aeternum terreat', id est semper latrans. 10

402. PATRVI quia Iovis est filia ex Cerere. SERVET obtineat, custodiat, inhabitet, ut <VII 52> sola domum et tantas servabat filia sedes.

403. TROIVS AENEAS id est a diis originem ducens. PIETATE INSIGNIS ET ARMIS propter illud <129> pauci quos aequus amavit Iuppiter aut ardens evexit ad aethera virtus. 15

404. EREBI Erebus proprie est pars inferorum, in qua hi qui bene vixerunt, morantur. nam ad Elysium non nisi purgati perveniunt: unde est <744> et pauci laeta arva tenemus. hinc fit ut quaeratur, an animae de Elysio in corpora possint redire? et 20 deprehensum est non redire, quia per purificationem carent cupiditate.

405. SI TE NVLLA MOVET necessitate vult persuadere, quia scit manes nulla re flecti, ut scirent si ignoscere manes. PIETATIS IMAGO pietas: per periphrasin dicta, ut 'vis Herculeae', id est Hercules. 25

406. APERIT nudat, ut <III 206> aperire procul montes ac volvere fumum.

408. NEC PLVRA HIS nec est aliquid ulterius dictum vel a Sibylla, vel a Charonte post ramum visum.

2 nam Amphrysus e. q. s.] cf. Luct. Plac. ad Stat. Theb. VI 375 || 23 sci-
rent] georg. IV 489 || 26 APERIT nudat] cf. Non. p. 236, 15

1 repetitum R || 2 amphrysus F amfrysus C frysos A amfrysos M || thes-
saliae est M || 3 spoliatus a iove irato diuinitate C || a om. H || 4 fluminum A
(corr. a) || quibus] a quibus fulminibus F a quibus C || 9 ut supra diximus
Masvicius primus || 10 aeternum latrans aeternum terreat RASHM: aeternum
latrans et aeternum terreat FC et aeternum latrans et aeternum terreat vulgo
|| 11 optineat F || 14 dis C || 15 aut propter illud F || aequos FC || 16 aut ...
virtus om. FC || 17 HEREBI herebus RA || hii F || 18 elisium RC helysium AM
helisium H || 20 an] utrum FC || ad corpora C || 21 per] om. RS || purificatione
AS (corr. a) || 23 nulla re flecti] nec pietate nec ulla re alia fleti F || ut ...
manes om. R || 24 id est Hercules om. M || 25 herculis a || 26 ac volvere fumum
om. C || 28 vel a Sibylla vel a Charonte om. M || 29 vel a ante Charonte om. H

409. FATALIS VIRGAE ut <146> sequetur, si te fata vocant.
 LONGO POST aut adverbium *est*, aut praepositio antiquae posita.
411. IVGA graece dixit: *ζυγὰ* enim dicunt quae transtra nominamus.
- 5 412. LAXATQVE FOROS tabulata vacuat, ut supra <V 552> et campos iubet esse patentes: multitudo enim remota quasi laxantur spatia. ALVEO fluminis scilicet. et per synaeresin 'alvo' facit.
413. INGENTEM AENEAN bene hunc solum dicit, ut per transitum ostendat purgatoris animi homines etiam corpora habere leviora: quod de Sibylla vult accipi.
414. SVTILIS intexta: per quod fragilem ostendit.
415. TANDEM aut propter pondus Aeneae, quod est melius: aut propter paludis magnitudinem: aut propter caeni densitatem.
- 15 416. INFORMI LIMO magno, sine forma. VLVA herba palustri.
418. PERSONAT aut personare facit: aut per regna sonat. et quia de animabus dicturus est, bene facit ante Cerberi commemorationem, consumptoris corporum: Lucanus <VI 702> qui viscera saevo spargis nostra cani. tunc enim animae locum suum recipiunt, cum fuerit corpus absumptum.
- 20 419. HORRERE VIDENS IAM COLLA COLVBRIS fingitur enim pro saetis habere serpentes. et est hypallage: in collo eius horrebant colubrae.
420. OFFAM hinc est diminutio 'ofella'; sed 'f' non geminat: 25 in diminutione enim plerumque multa mutantur. quod autem ait 'melle', adlusit ad corpora, quae plerumque cum melle obruuntur.

3 graece . . . nominamus] cf. Isid. or. XIX 2, 5 || 5 tabulata e. q. s.] cf. Isid. or. XIX 2, 2

1 sequetur] secutum est *F* || nocanti *F* || 2 aut adverbium est ante praepositio posita antiquae *C* || antiqui *F* || posita] ut in bucolicis (I 29) 'et longo post tempore venit' add. *D.* quanquam ablatius casus est excessum significans: ut 'multo ante' et 'multo post' add. *Fabricius* || 3 Gyga *R* giga *HM* ziga *AC* || dicuntur *FC* || quae] quae nos *F*, om. *C* || transta *H* || nominamus om. *C* || 5 uacua *F* || supra] sunt *AS* (supra *a*), om. *C* || 6 inuēt *FC* || 7 ALVE *C* || ut per *A* (et per *a*) || 9 huic *AS* (hunc *a*) || dicit] ingentem add. *M* || 11 sybylla *R* sibilla *H* sybilla *M* sylla *F* sybilla *C* || 12 SVTILIS *S* || ostendit] ostendat *AS* (corr. *a*). RIMOSA plena rimis add. *Fabricius* || 14 ceni *R* || 15 palustris *a* palustris, cum marina dicatur alga, ut 'illisae cautibus algae' *Fabricius* (cf. *Aen.* VII 590 'laterique inlisa refunditur alga' et *Luc.* VI 691 'et planctus illisae cautibus undae') || 17 animalibus *F* || bene facit ante cerucri mentionem *C* || 18 consumptorum *AS* (corr. *a*) consumpturis *F* || viscere *F* || 19 seno *R* reno *H* || spargit *M* || canit *FH* || tunc animae enim *S* || 20 adsumptum *H* || 22 saetis *ASH*: setis id est pilis *R* pilis *FCM* || 23 colubri *R* || 24 est *ASC*: est et *RHM*, om. *F* || deminutio *FC* diminutionem *H* || ofella . . . diminutione om. *H* || ofella *S* || geminatur *FC* || 25 deminutione *F* || 26 cum om. *C* || obruuntur] MEDICATIS

423. TOTOQVE INGENS EXTENDITVR ANTRO per hoc magnitudo eius ostenditur, sicut ait in tertio <631> de Polyphemo.

424. OCCVPAT AENEAS ADITVM raptim ingreditur. SEPVLTO dormiente sine pulsu, id est motu.

425. EVADIT modo 'transit'. INREMEABILIS VNDAE aut per-⁵petuum est epitheton, ut diximus supra <154>, *ut sit magnae pietatis et meriti quod ipsi concessum sit reverti*: aut ipsi etiam Aeneae inremeabilis; nam per alteram egressus est partem, ut <898> portaque emittit eburna.

426. CONTINVO AVDITAE VOCES novem circulis inferi cincti¹⁰ esse dicuntur, quos nunc exequitur. nam primum dicit animas infantum tenere, secundum eorum qui sibi per simplicitatem adesse nequiverunt, tertium eorum qui evitantes aerumnas se necarunt, quartum eorum qui amarunt; quintum virorum fortium esse dicit, sextum nocentes tenent qui puniuntur a iudicibus, in septimo ani-¹⁵mae purgantur, in octavo sunt animae ita purgatae, ut redeant in corpora, in nono, ut iam non redeant, scilicet campus Elysus. VAGITVS ET INGENS fletus infantum.

427. ANIMAE FLENTES poetice dixit. sane ploratus tantum lacrimarum est, planctus tantum vocum, fletus ad utrumque pertinet: 20 quae plerumque confundunt poetae. IN LIMINE PRIMO quia de prima hi subrepti sunt vita.

428. EXORTES expertes, ἀλῆγοις dicunt.

10 novem . . . Elysus] exscr. mythogr. III 6, 20 || 19 sane ploratus . . . poetae] cf. Isid. diff. verb. 425 et 227

confectis add. Fabricius. ad medicatis ex Turonensi haec enotavi diuersis speciebus arteque confecta siue obruta || 2 sicut ait in polyphemo A || Polyphemo] iacuitque per antrum immensum add. Fabricius || 7 reuertendi F reuentendi G, correxit Daniel || aut om. C || 8 alteram] aliam FC || ut] aut H || 9 diurna F eburina C || 10 circulos AS (corr. a) || inferⁿⁱ C || 11 nunc] iuno C (id est luna superscr. alia manus) || primum] primoo C (videlicet circo superscr. alia manus) || infantum animas dicit FC || 12 teneri ex tenere C || secundo ex secundum C || prodesse a || 13 nequiverunt] non potuerunt FC || tertio ex tertium C || evitantes] se uitantes FC || se om. ASF C (supr. vers. suppl. a) || 14 quarto ex quartum C || eorum om. FC || quinto ex quintum C || esse dicit om. FC || 15 sexto ex sextum C || tenent om. C || 16 purgae S || ut redeant] inredeant F || 17 iam non RFC: non iam ASHM || campus elysius RASHC in camp elysius F in campos elysios M in campo Elysio Stephanus et Daniel. fort. in campis Elysiis || 19 plorantes F ploratur A (corr. a) || tantum] dixit tantum R || 20 lacrimarum] animarum C || planctus tantum uocum om. C || 21 quae . . . poetae om. F || poetae confundunt AS || IN PRIMO LIMINE RH || 22 hi M: mundi R dis AS (del. a) di H, om. FC. de prima die Burmannus. fortasse quia de primordiis vel de primo aditu subrepti sunt vitae vel q. de prima a diis s. s. vita || 23 EXPERTES exortes H || aderos R acleros ASM aclecros H ακηοποις FC ἀλῆγοις dicunt graeci id est sine sorte D quos Graeci ἀλῆγοις vulgo || uocant FC

429. ACERBO immaturo: translatio est a pomis.

431. SINE.SORTE sine iudicio. traxit autem hoc ex more Romano: non enim audiebantur causae nisi per sortem ordinatae. nam tempore quo causae agebantur conveniebant omnes — unde et
5 'concilium' ait — et ex sorte dierum ordinem accipiebant, quo post diem tricesimum suas causas exequerentur: unde est 'urnam movet'. Iuvenalis <XIII 4> gratia fallaci praetoris vicerit urna.

432. QVAESITOR quaesitores sunt qui exercendis quaestionibus praesunt. et notandum quia Minoem quasi crudelem introducit,
10 quod ei epitheton et Plato et Homerus dat: nam Aeacus et Rhadamanthus fratres mitiores sunt.

434. MAESTI LOCA *aut paenitentia facti: aut* ideo 'maesti', quia, ut diximus supra <IV 653>, secundum Platonem graviter puniuntur eorum animae, qui sibi inferunt mortem.

15 435. LVCEMQVE PEROSI figurate dixit: nam 'perosus illius' dicimus. *sane 'perosus' et 'exosus' de eo tantum qui odit dicitur.*

436. PROIECERE ANIMAS quasi rem vilem.

437. ET DVROS PERFERRE LABORES Homerus enim Achillis umbram introducit loquentem et dicentem libentius se apud superos
20 cuncta adversa tolerare, quam apud inferos imperare. quod autem ait 'aethere in alto' poetice dictum est: aether enim supernus est, sed nostrum habitaculum aetherem vocavit inferorum comparatione.

438. FATA OBSTANT iura naturae. TRISTIQVE tristi unda palus inamabilis, ne si 'tristis' dicamus, duo sint epitheta.

25 439. NOVIES STYX INTERFVSA quia qui altius de mundi ratione

1 ACERBO immaturo] cf. Isid. diff. verb. 45 || 8 quaesitores . . . praesunt] cf. Isid. or. IX 4, 16 || 10 Plato] cf. Min. p. 318 || 25 quia . . . id est Styx] exscr. mythogr. III 6, 20

1 amaturo *H* || translatio a pomis est *ASM* a pomis translatio est *FC* ||
2 ex *om.* *C* || 4 tempore enim quo *FC* || omnis *F* || 5 orte *CH* oste *F* || post
diem XXX *HM* post diem XXX *S* post dies XXX *AC* || 6 exequantur *S* ||
7 gratia] *fa H* || fallaci] fallaci qui *RASHM* fallacis *FC* || pretoris *RI*
praetori *AS* (*corr. a*) || vicerit] suo gerit *AS* (*corr. a*) || urnam *M* || 8 *ad* Minos
ex Autissiodorensi (*G*) haec exscripsit *Hagenus* Minos iouis et europe filius ob
iustitiam iudicare meruit apud inferos per sortem rerum causas quaesivit i.
index animarum apud inferos. || quaesitores autem *F* || 9 minonym *R* minorem
AS (minoem a minoum s) minoen *C* || introduxit *H* || 10 dant *M.* *νοῦρον*
Μίνως ὀλοόφρονος (*Od.* XI 322) *add. Fabricius* || eacus *RC* cacus *F* || rada-
manthus *AR* radamantus *CHM* radamantes *F* || 11 sunt] fuerunt *G* || 13 ut
dicimus *SH* ut supra diximus *M* || 16 et *om.* *G* || 18 *ad vers.* 437 Servius dicit
quod homerus narrat quomodo ulixes ad infernum descenderit et introducit ibi
achillem cum eo loquentem et dicentem quod melius uellet apud superos men-
dicare quam apud inferos regnare *in marg.* *T* || FERRE *A* (*per supr. vers. add. a*)
|| 19 se libentius *R* || 20 imperare] *Homeri versus Od.* XI 489—491 *add. Fabri-*
cus || 21 superus *ex superius M* || 23 FATA OBSTANT *RHM*: FAS OBSTAT *FAS*
EAS OBSTAT *C* || TRISTIQVE PALVS *F* || 23 tristiti *C* || 24 sunt *C* || 25 quia *om.* *M*

quaesiverunt, dicunt intra novem hos mundi circulos inclusas esse virtutes, in quibus et iracundiae sunt et cupiditates, de quibus tristitia nascitur, id est Styx. unde dicit novem esse circulos Stygis, quae inferos cingit, id est terram, ut diximus supra <127>: nam dicunt alias esse purgatiores extra hos circulos potestates. 5

440. PARTEM FVSI MONSTRANTVR IN OMNEM plures vult ostendere eos in quibus libido dominatur.

441. LVGENTES CAMPI quasi 'lucis egentes': quod et amoribus congruit.

442. DVRVS AMOR inmitis, inexorabilis. TABE PEREDIT cor- 10 pore defluente paulatim.

443. SECRETI CELANT CALLES amantibus congrui. MYRTEA SILVA quae est Veneri consecrata.

444. CVRAE NON IPSA IN MORTE RELINQVNT hoc est, etiam illic amant et habent peractorum imaginem criminum, sicut etiam 15 de piis dicturus est <653> quae gratia curruum armorumque fuit vivis, quae cura nitentes pascere equos, eadem sequitur tellure repostos. sane sciendum, ut diximus supra <IV 412>, loqui eum de amore generali, sicut etiam Plato in symposio tractat: nihil enim interest quid quis amet, dummodo amore teneatur. no- 20 tandum etiam — nam rarum est — quia cum masculino genere supra usus sit, ut <442> hic quos durus amor, tantum feminarum ponit exempla, non quo desint viri, sed elegit sexum inpatientem ad amandum: tamen paulo post etiam Sychaei facturus est commemorationem. 25

445. HIS PHAEDRAM haec filia fuit Minois et Pasiphaes, uxor Thesei, quae privignum Hippolytum amore capta de stupro interpellavit et despecta apud maritum eum falsi criminis detulit. qui iratus invocavit Aegeum patrem, ut Hippolyto currus agitati inmit-

8 LVCENTES . . . egentes] cf. Isid. diff. verb. 227

1 dicunt *om.* AS || inclausas AS (*prius a del. a*) inclaisas II || 2 iracundia H || 3 decit F || quae circulos inferos cingit F || 4 id est ut supra diximus ter-

ram M || 5 purgationes C || potestates F || 6 PERFVSI M || ORDEM A (*corr. a*) OMNES M || 8 et] etiam M || 12 quod amantibus congruit R amantibus congruit II || 13 quae est *om.* FCAS || 15 imaginem scelerum R criminum imaginem F || 16 ut quae F || cursum II || 17 quae cura . . . repostos *om.* C || nitentis R || 18 supra diximus M || 19 simphosio R symphosio A II synphosio M sympositio F || 20 quid] quis F || norandum etiam F || 22 his M || 23 quo] quod FCH || 26 haec filia fuit] Hoc ex Homero (*Od.* XI 321) *Φαίδραν τε Πάσιφην τε ἴδον καλῶν τ' Ἀγαδάην*. Phaedra fuit filia Fabricius || pasiphaes H: pasiphe A pasiphe S pasifae CM passiphe F passiphes R || uxor Thesei *om.* C || uxore F || 28 falsum F || detulit] leidota *superscr. a*

teret phocam: quo facto *territis equis* et Hippolyto interempto Phaedra amoris impatientia laqueo vitam finivit. PROCRINQVE filia Iphicli, uxor Cephali fuit. qui cum venandi studio teneretur, labore fessus ad locum quendam *in silvis* ire consueverat et illic ad se
 5 recreandum auram vocare. quod cum saepe faceret, amorem in se movit Aurorae, quae ei canem velocissimam, Laelapam nomine, donavit et duo hastilia inevitabilia *et reciproca*, eumque in amplexus rogavit. ille ait iusiurandum se habere cum coniuge mutuae castitatis. quo audito respondit Aurora: ut probes igitur coniugis casti-
 10 tatem, muta te in mercatorem. quo facto ille iit ad Procrin et oblati muneribus impetratoque coitu confessus est maritum. quod illa dolens cum audisset a rustico amare eum Auram, quam invocare consueverat, ad silvas profecta est et in fructectis latuit ad deprehendendum maritum *cum paelice*. qui cum more solito auram
 15 vocaret, Procris egredi cupiens fructecta commovit. sperans Cephalus feram, hastam inevitabilem iecit et ignarus interemit uxorem. MAESTAMQVE ERIPHYLEN haec Amphiarai, auguris Argivi, uxor fuit:

1 quo facto . . . finivit] exscr. mythogr. II 128 || 2 filia Iphicli . . . interemit uxorem] exscr. mythogr. I 44 et II 216

1 fato *F* || et subito interempto Hippolyto *Lion* || 2 finivit] fit *H* finiit *M* || PROCRINQVAE *A* PROCRIMQVE *F* || filia . . . fuit] hec uxor caefali filia feli fuit *M* || 3 ificli *F* ifidi *C* iphili *ASRH* mythographi. cf. *Munckeri adnot. ad Hyg. fab.* 189 || uxor] haec uxor *Ra* hūxor *H* || fuit om. *C* || qui] qui cephalus *F* || 4 ad quendam locum *R* || ire] adire *vulgo* || 5 auroram *as* et *vulgo* || 6 aurae *L* aureor *H* aut//ae *M* || velocissimam *AM*: velocissimum *reliqui* || lelapam *AR* laelapam *FC* Lelepam mythogr. I Lampadam mythogr. II Laelapa *Masvicius* || 7 inevitabilia] quia uenator fuit *supr. vers. add. a* cf. mythogr. II || amplexus *ex* amplexibus *A* amplexibus *SM* amplexum *F* || 8 ille ait om. *H* || ait] autem *F* respondit *exemplaria* pleraque || cum om. *FC* || mutuae castitatis om. *C* || 9 aura respondit *L* aurora respondit *HM* || 10 mutato te *F* || iit] ut *SH*, om. *C* || 11 inperatoque *C* || confessus est maritum *as*: confessus maritum *ASH* confessus maritum est *R* est confessus (confusus *O*) maritum *FC* confessus est se esse maritum *M* mythographi, nisi quod maritum suum mythogr. II || 12 dolens . . . invo om. *F* || a rustico quodam *C* || Auram *L* mythogr. I: au//ram *M* aurora *C* auroram *ASRH* || 13 consuerat *FC* || in siluas *FC* || 14 prehendum *F* || cum paelice hab. *C*, edidit *Stephanus* || 14 auroram *Sa* || 15 uocasset *FC* || 16 inevitabilem om. *C* || deiecit *AS* || uxorem] quae tamen moriens ne auroram duceret postulavit in *marg. add. a*. cf. mythogr. II || 17 ad Maestamque Eriphylen in *marg. Turonensis is interpres qui Tironianis notis usus est haec adscripsit* Eriphyle amphiarai uxor fuit quae pro monili aureo maritum suum in bello thebano latentem prodidit. unde quaerunt nonnulli quur haec quae non perit propter amorem hominis sed propter cupiditatem auri dicatur esse in circulo amantium. sed stoici dicunt . . . (*duarum notarum loco puncta posui*) uniforme esse. nihil enim dicunt interesse utrum amet quis paleas an aurum. et ideo . . . (*duae voces inductae sunt*, amoris cupiditas *fuisse* videbantur, apud inferos inter alios amantes retenta esse dicitur. mesta uero cum dixit uerbum e uerbo expressit. nam homerus schygeren eam uocat id est tristem. stix autem tristitia interpretatur. mesta autem quia a filio in ultione patris interfecta fuerat.) ERIPHILEN *A* ERIPHYLEM *F* ERIPHILEM *CH* ERYPYLAM *M* || unxor *H* || fuit om. *FC*

quae latentem bello Thebano maritum Polynici prodidit monili accepto, quod ante uxori dederat. qui ductus ad proelium hiatu terrae periit. cuius filius Alcmaeon postea *in vindictam patris* matrem necavit et est, ut Orestes, furore correptus. vituperatur sane Vergilius quod maestam dixerit quam *στυγερήν* legit, id est nocentem: 5 nam maesta est *στυγνή*.

447. EVADNENQVE haec † *ifilli filia*, uxor Capanei fuit, quae se in ardentem mariti rogum praecipitavit. ET PASIPHAEN haec, ut *supra* <14> diximus, tauri amore flagravat. LAODAMIA uxor Protesilai fuit. quae cum maritum in bello Troiano primum perisse 10 cognovisset, optavit ut eius umbram videret: qua re concessa non desrens eam, in eius amplexibus periit.

448. NVNC FEMINA CAENEVS Caenis virgo fuit, quae a Neptuno pro stupri praemio meruit sexus mutationem. fuit etiam invulnerabilis. qui pugnando pro Lapithis contra Centauros crebris ictibus 15 fustium paulatim fixus in terra est, post mortem tamen in sexum rediit. hoc autem dicto ostendit Platonium illud vel Aristotelicum, animas per *μετεμψύχωσιν* sexum plerumque mutare.

9 Laodamia . . . periit] exscr. mythogr. I 158, II 215 || 13 Caenis . . . mutare] exscr. mythogr. I 154, II 108. Luct. Plac. ad Stat. Ach. I 264 p. 442 Lindenbr.

2 quod . . . dederat] quod polinici (*lege* Polynices) angie (*lege* Argiae) uxori dederat *F*. cf. *mythogr.* I 151 et 152, II 78 || 3 perit *FC* || in vindictam patris] cf. *mythogr.* II 78 || 4 et est ut orestes *FC* nisi quod horestes *C*: et est horestes *AS* et est orestes *H* et est orestis *RM* et est horestis *as* || correptus] corgit *H*, vituperatur . . . legit *omittens* || 5 stygerē *R* stygere *C* stygeren *M* stigeren *ASF* || id est nocentem . . . *στυγερή* id est nocentem. apud enim Homerum est (*Od.* XI 326) *ἴδον στυγερήν τ' Ἐκτιφύλην*. immo vero odio dignam et inuisam: nam *στυγῶ* est odio habeo et inuisus sum. licet moesta est a Styge *Fabricius* || 6 stigne *ASRRHM* styge *F* stygiae *C* *στυγερή* *Stephanus* || 7 EVADNENQVE *A* (*c del. a*) EVAHDNEMQVE *F* EVANNEMQVE *C* EVADNĒQVE *M* || ifilli] cf. *Apollod.* III 7, 1, 3 *Ἐλάδην ἡ Καπανεὺς μὲν γυνὴ θυγάτηρ δὲ Ἴπριος*. fortasse Iphiclis nomen scholiastes apud auctorem suum invenerat. cf. *Munckeri ad Hygin. fab.* 243 *adnotatio*. || canapei *F* capei *H* || 8 ardentis *FC* || PASSIPHEN *RF* PASIPHAE *A* PASIPAE *M* || 9 supra hab. *CM* || LAODOMIA *AM* || proteselai *C* || 10 cum . . . cognovisset] ut . . . cognovit *FC* || 11 umbram eius *FC* || uidisset *S* || 12 eum *FC* || in amplexu eius *FC* || perit *C* || 13 Caenis virgo fuit . . . in sexum rediit] caenis elati filia (elatis ilia *G*) uirgo fuit quae a neptuno adamata stupri praemio meruit ut in sexum mutaretur uirilem. cuius neptunus admiratus animum etiam illud praestitit ut invulnerabilis esset. cum ergo pro lapithis contra centauros pugnaret (pugnaret et *F*) crebris ictibus (hictibus *G*) saxorum ac fustium paulatim obrutus fixus in terra est. post mortem tamen in priorem sexum petit *FG* || caeneis *M* || a om. *ASH* (*supr. vers. add. as*) || 14 pro stupri praemio *ASR mythogr. II*: pro stupri praetio *C* pro stupri pretio *HM* pro stupro praemium *mythogr. I* || 15 qui vulgo: quae *ASR* que *H*, om. *CM*. sed *mythogr. I* pugnando tamen *mythogr. II*. fortasse grammaticus acumen quoddam adfectans scripsit quae . . . fixus in terra est, quod *ASR* praebent. || pro lapithis et a centauris *M* || 16 in terram *M* || montem *C* || 17 dictum *H*. cf. *mythogr. I* 'hoc autem ostendit dictum illud Platonium vel Aristotelicum'. || dicto . . . vel om. *F* dicto . . . Aristotelicum om. *C* || platonium illud ostendit *R* || Platonium . . . Aristotelicum] platonium tamen in sexum rediit hoc autem aristotelicum *G* || 18 metempsychosin *RH* metempsychosin *A*

451. ERRABAT vagabatur, ut mille meae Siculis errant in montibus agnae. et bene adlusit, quia et amaverat et se interemerat, ut quasi incertum esset, quem circulum posset tenere.

453. OBSCVRAM recenti morte, ut diximus supra <340>.

5 456. INFELIX DIDO veniali utitur: et excusat se per necessitatem, ne mortis causa fuisse videatur. VERVS MIHI NVNTIVS κατὰ τὸ σιωπώμενον intellegendum quod sit nuntiatius Didonis interitus. alii ad ignem referunt visum <V 3>: alii ad Mercurium, qui ait <IV 564> certa mori. sed in neutro ei etiam mortis genus
10 est significatum, et hic dicit 'ferroque extrema secutam'. sane qui nuntiat genere tantum dicitur masculino, quod autem nuntiatur, licet neutro dicatur, tamen invenitur etiam masculino.

458. FVNERIS HEV TIBI CAUSA FVI ac si diceret, qui fueram ante voluptatis.

15 459. SI QVA FIDES TELLVRE SVB IMA EST ubi promissa exitum non habent. respexit autem ad Orpheum, qui receptam perdidit coniugem.

461. QVAE NVNC HAS IRE PER VMBRAS argumentatur ex eo quod est inferos subire compulsus, invitum se reliquisse Carthaginem.

20 462. SENTA SITV squalida. et est translatio a terra inculta, in qua sentes nascuntur. situs autem proprie est lanugo quaedam ex umore procreata et fit in locis sole carentibus.

463. NEC CREDERE QVIVI argumentationem tetendit, ac si diceret: si credidissem, forte etiam deorum iussa contemnerem.

25 465. SISTE GRADVM discedere eam datur intellegi.

466. EXTREMYM FATO QVOD TE ADLOQVOR HOC EST aut quia deus futurus est: aut, quod melius est, quia post mortem tenebit alterum circulum, viris fortibus scilicet, non amantibus datum.

467. TORVA pro 'torve', id est terribiliter.

30 468. LENIBAT pro 'leniebat'. et antique dixit, ut <VIII 436> squamis auroque polibant pro 'poliebant'. maiores enim in

1 mille] buc. II 21 || 10 sane qui . . . masculino] cf. Isid. or. X 189

metempsicosin *FC* metempsicosin *M* || 2 quia amauerat *F* qui amauerat *G* || 5 ueniali utitur statu *M* || 9 ei etiam *ARM*: ei ciam *S* diei etiam *H* eius etiam *F* etiam *C* eius ei etiam *vulgo* || genus mortis *M* || genus *om.* *H* || 10 hic libri: hinc *vulgo* || secuta *AS* || 12 dicatur] apud Catullum (63, 75) *add. Fabricius* || etiam] et *FC* || 14 ante causa uoluptatis, *Fabricius* || 16 qui] quae *F* || 19 compulsus *AFC* || 20 squalidae *C* || inculta situs] insitus culta *C* || 22 umore *F*: humore reliqui || fit autem in locis carentibus sole *M* || 23 ^{te}tendit *A* (te eadem, ut videtur, manus addidit) || 24 fore *C* || contempnerem *F* || 25 discere *AS* (discedere *as*) decedere *C* desine *FG* || ea *H* || 27 est melius *M* || est *om.* *H* || post mortem] postem *F* || 30 ut] et *AS* (ut *supr. vers. add. a*) || 31 pro poliebant *om.* *ASMFC*

omnibus coniugationibus imperativo 'bam' addebant et faciebant imperfectum ab indicativo: quod in tribus adhuc observatur, in quarta etiam 'e' additur, ut nutri, nutriebat. LACRIMASQVE CIEBAT sibi, *non Didoni: vel profunde*bat: aut certe illud dicit, sermo quidem eius lacrimas exigebat — nam 'ciere' est proprie alteri fletum 5 movere — sed illa immobilis mansit. tractum autem est hoc de Homero, qui inducit Aiaceis umbram Vlixis conloquia fugientem, quod ei fuerat causa mortis.

470. INCEPTO SERMONE a principio orationis.

471. DVRA SILEX saxi est species: generalitas enim esse non 10 potest sequente specialitate. nam caudem Marpesiam Parium lapidem dicit; Marpeos enim mons Pari est insulae.

472. TANDEM quasi diu deliberaverit.

473. VMBRIFERVM *umbrosum* frondosum. PRISTINVS prior. quod difficile invenitur; nam de hoc sermone quaerit et Probus et alii. 15

474. RESPONDET CVRIS aut pari eam diligit adfectione, (*id est*) *tantum amat quantum amatus est* — quod in Aenea non fuit, *qui plus amatus est et amantem deseruit* — ut expressio rei supra dictae sit 'aequatque Sychaeus amorem': aut certe 'respondet curis' par est mortis similitudine; ferro enim uterque consumptus est. 20

476. PROSEQVITVR LACRIMIS LONGE oculis eam sequebatur umentibus.

477. DATVM MOLITVR ITER peragit. 'datum' autem dixit aut ratione fati *concessum*, aut oblatum fortuito, quod *τυχὸν* dicunt. *an*

1 imperativo *om. A* || imperativo *bam*] inperatium *F* impetium *C* || *bam*] *bamus R* || 3 nutri *om. FCG* || nutriebat *R II* || 4 sibi scilicet *M* || didone *F*, corr. *Daniel* || 5 exigebat] exciebat *vulgo* || nam ciere . . . movere *huc transposui*, post causa mortis *habent libri praeter R* (cf. ad lin. 8), post mansit collocavit *Masvicius* || nam] nam et *M* || ciere] uere *F* || proprie lacrimas alteri fletum (flectum *F*) movere (monere *I'*) *FC* || 6 est autem *R* || autem *om. AS* || 7 tandem *F* || quod] qui *A* || 8 mortis] quia persuasit ut casandram filiam priami sacerdotem mineruae de templo illius raperet et cum ea coiret. quo facto furuit ut in primo est. Nam ciere est proprie alteri fletum movere *add. R*, quem Vlysses his verbis inuitat (*Od. XI 553*) *Αἶαν, παῖ Τελαμόνος ἀμύμονος, οὐκ ἄρ' ἐμῆλλες οὐδέ θανὼν λήσεσθαι ἐμοὶ χόλου εἵνεκα τευχῶν οὐλομένων* *add. Fabricius* || 10 generali ^{tas} est enim *C* || 11 poterat *C* || specialitate] stet Marpesia cautes *add. Masvicius* || autem arpesiam *FG* || Parium] paruum *R* || 12 marpeosus *FCA* marpesos *SM* marpesus *r* || mons et pars est insulae *RHM* || 13 tandem] pro postremo *add. G* || diu *om. C* || 14 umbrosum *hab. C* || frondosum *om. C* || 15 nam de hoc de sermone *F* || quaerit] q̄ *F* || 16 respondit *C* || aut pari] apparit *FG* || aut . . . diligit] pari eum diligens *C* || diligit tantum amat quantum amatus est affectione *FG* || 17 qui plus . . . deseruit *edidit Stephanus* || 18 ut] et *C* || ut sit expressio rei supradicta sit (si *G*) *FG* || supra dicta *A* supra dictae *C* || 19 sycheus *AGC* sicheus *RHM* || amorei *F* amoreis *G* || 20 consumpta *FG* || 21 lacrimans *F* || oculis *C* || 22 humentibus *ASRHm* || 24 facti *S* || fortuito *M* || quod] quod gr (*i. e. graece*) *M* || *τυχον ASRH* thizon *F* *τιχον CM*

iniunctum? ARVA TENEBANT VLTIMA atqui multa adhuc super-
sunt. sed dixit quantum ad y pertinet litteram: in his enim quae
dixit mixta sunt virtutibus vitia, in his autem quae dicturus est
nocentum poenas a piorum segregat meritis. nam inferi, ut diximus
5 supra <127>, humanam continent vitam, hoc est animam in cor-
pore constitutam. haec autem quae dixit mixta esse manifestum
est: licet enim in viris fortibus laudetur virtus, est tamen vitupe-
rabile alienum imperium caedibus occupare; item amare privignum
crimen est, virtus maritum. alii distinctione mutata dicunt: tene-
10 bant arva, quae ultima viri fortes frequentant, id est quae possi-
dent ultima.

479. HIC ILLI OCCVRRIT TYDEVS Althaeae et Oenei filius, quem
in bello Thebano Melanippus extinxit.

480. PARTHENOPAEVS Melanippae et Martis, sive Melanionis
15 filius, rex Arcadiae fuit, qui Thebana bella puer admodum petiit.
ADRASTI PALLENTIS IMAGO rex Sicyonis Adrastus primo fuit, post
Argivorum, socer, *sicut dictum est*, Tydei et Polynicis. quod autem
ait 'pallentis' aut epitheton est umbrae, aut illud respexit, quia
in bello Thebano consumptis sex ducibus solus aufugit. fugae
20 autem comes semper est pallor.

481. MVLTVM FLETI id est nobiles, quorum mortem magna
sequitur lamentatio. AD pro 'apud'. CADVCI *qui bello ceciderunt*,
id est mortui, a cadendo: unde et cadavera dicta.

482. LONGO ORDINE ingenti multitudine, ut <II 766> pueri
25 et pavidae longo ordine matres, non ad ordinem stantes. sane
'in' minus est: in longo ordine, in ingenti multitudine.

484. TRIS ANTENORIDAS multi supra dictos accipiunt: quod

---

17 quod autem . . . pallor] cf. Luct. Plac. ad Stat. Theb. II 421 et III 542

---

1 atqui] aut quia *A* aut qui *S* atque *H* || 2 sed ultima dixit *M* sed ult-
ima esse dixit *Masvicius*. cf. ad vers. 136 || litteram . . . poenas om. *H* ||
3 autem] enim *AS* || est om. *AS* (supr. vers. add. *a*) || nocentium *R* || 5 supra
om. *ASFC* || 8 item] est ergo *F*, om. *C* || 10 uiris *C* || fortes om. *M* || 11 ultima]
hoc est post mortem add. *D* || 12 HIC ILLIC *vel* hic illic *vulgo* || alteae *AF* ||
onei *RHM* || 13 melanippus *R*: melitnippus *AS* menlapippus *H* nenalippus
FCM cf. Luct. Plac. ad Stat. Theb. IV 639 schol. ad Iuv. VIII 229 || 14 mela-
nippae *ASRH*: menalippe *C* menalyppae *M* hic athalantis *F* hic Atlantis
Daniel, qui hic Atalantes edere debuit || et om. *C* || 15 fuit om. *SHM* || qui om. *A*
|| bello *C* || petit *AC* penit *H* perit *FG* || 16 sycionis *AHM* sitionis *R* sy-
chionis *C* || Adrastus et fuit om. *M* || 17 poliniciis *AR* polliniciis *H* polynicis *M*
polynices *F* pollinices *C* || 18 palentis *C* || 20 comis *FC* || est semper *M* || palor
F || 22 lamentio *FG* || ceciderunt *F*, *correx*i || 23 unde om. *FCH* || dicuntur *M* ||
24 ingenti . . . matres om. *AS* || tudine . . . multitudine om. *FG* || ut pueri . . .
multitudine om. *C* || 26 pro in longo ordine *Masvicius* || 27 tres *AH*

falsum esse Homerus docet, qui eos commemorat. CERERI SACRVM sacratum: nomen pro participio.

485. IDAEVMQVE quem aurigam legimus Priami. ETIAM adhuc, ut <654> quae cura nitentes pascere equos, eadem sequitur tellure repostos. 5

487. VSQVE diu: et est adverbium.

491. TREPIDARE pro 'trepidabant'.

492. CEV QVONDAM PETIERE RATES ostendit vitia nec morte finiri.

493. FRVSTRATVR HIANSTIS decipit clamare cupientes. nec nos 10 moveat quod aliis umbris verba dat, his silentium: timorem enim exprimit, qui vivis quoque adimit vocem, ut <III 48> obstipui steteruntque comae et vox faucibus haesit.

495. DEIPHOBVM VIDIT qui Helenam duxerat mortuo Paride: ad cuius domum primum ire necesse erat, ubi fuerat causa bello- 15 rum, ut <II 310> iam Deiphobi dedit ampla ruinam, Vulcano superante, domus. LACERVVM pro 'laceratum', id est habentem ora lacerata.

496. POPVLATA vastata, deformia sublatiis auribus. TRVNCAS truncatas. 20

497. INHONESTO foedo, deformi, turpi, ut Terentius illumne obsecro inhonestum senem, mulierem?

498. PAVITANTEM ne agnosceretur timentem. TEGENTEM tegere volentem: nam truncatis manibus quid tegebat? 'tegere' autem est ceiare, ut e contra 'nudare' est indicare, ut <I 355> 25 traiectaue pectora ferro nudavit.

499. NOTIS VOCIBVS amicalibus.

1 SACRVM sacratum] cf. Non. p. 397, 17 || 3 ETIAM adhuc] cf. Don. ad Ter. Andr. III, 2, 23 || 6 VSQVE ... adverbium] cf. Don. ad Ter. adelp. II 2, 5 || 21 Terentius] eun. II 3, 65

1 docet] dicit R || commemorat] ἄμα τῷ γε δῶα Ἀντήνορος νῆε, Ἀρχέλοχος τ' Ἀνάμοις τε, μάχης ἐν εἰδότε πάσης (Il. II 822) et alibi (Il. III 123) τὴν Ἀντηνορίδης εἶχε κρείων Ἑλικίων add. Fabricius. spatium relictum est in D || 3 legemus M || 4 nitentis R || 6 diu et] diuite C || 10 HIANSTES RHC || decepti FCH || 11 timore R || 12 adhimite C || obstipuit AS obstipuis C obstipui M || 13 steterantque Ma (steteruntque m) || facibus F || 14 DEIPHOBVM A DEIPHOBVM RS || VIDET F || 15 primum] om. AS, primo RH || iri FC || ubi fuerat om. F || ubi] unde C || 16 deiphebi AS deiphoebi R || 17 lacerato FC || 18 dilacerata vulgo || 19 nastata id est deformia HM || deforma C || deformia sublatiis] deformiter raptis sublatiis F || auribus om. F || 22 obscuro H || inhonestum] hominem quem mercatus est here additur vulgo || senem mulierem om. FC || mulierem] insignis enim deformitas et turpitudine est in uultu truncis naribus add. Fabricius || 23 ne ... TEGENTEM om. R || agnosceretur C || 24 truncis F || 25 e om. FC || est om. FH, est indicare om. C || 27 amicalibus CMA id est amicalibus FG

501. OPTAVIT SVMERE elegit ut sumeret. DE TE pro 'in te'.

505. RHOETEO IN LITORE ubi erat asylum Aiacis, sicut in Sigeo Achillis. et bene illic, quasi ubi tutus esse potueram. sane Rhoeteium dicitur, et fecit Rhoeteum, sicut est Cytherea pro Cythereia.

507. ET ARMA depicta scilicet. SERVANT tenent. TE *pro* tuum corpus, ut <362> nunc me fluctus habet.

510. OMNIA DEIPHOBOS SOLVISTI quia constituto tumultu manes vocavit. FVNERIS VMBRIS sepulturae meae umbris: nam funus
10 illic esse non potuit, ubi ne cadaver quidem fuerat.

511. FATA MEA ET SCELVS EXITIALE LACAENAE secundum mathematicos, qui dicunt etiam inimicitias ex fato descendere: unde ista coniunxit, fatum et scelus Helenae, per quam illi mors contigit.

512. MONVMENTA sermo *est* medius, dictus ab eo quod moneat
15 mentem: unde est hic de malis, e contra in tertio <486> manuum tibi quae monumenta mearum *sint puer*.

514. EGERIMVS 'ri' metri necessitate corripuit. MEMINISSE NECESSE EST Cicero cui placet obliviscitur, cui dolet memin-
nit. ergo quia dolet, meminerit necesse est.

20 515. FATALIS mortifer, ut <VIII 621> fatiferumque ensem. SVPER ARDVA VENIT PERGAMA aut quod in arce est positus: aut quia deiectis muris supra tractus est.

516. GRAVIS gravidus, ut graves temptabunt pabula fetus. supra autem dixerat <II 238> feta armis.

18 Cicero] pro Mur. XX 42 || 23 graves] buc. I 49

1 OPTAVIT *HM* || 2 ROETHEO *AHM* RHOETHEO *R* ROETEO *C* || erant *H* || asy-
lum *M* || 3 sygeo *A* || tutatus *RHM* || potuerat *SF* || 4 rhoeteium *Fa*: roetheum
A rhoetium *R* roethium *SHM* roete *C*. fort. *Ροττειον* || ficit *H* facit *F* faci *C*
|| roetheum *ASH* roeteum *F* roetea *C* || sic *S* ut *FC* || est *om.* *ASFC* || chy-
thereia *F* citherea *C* || pro] a *F*, *om.* *C* || cythereia *A* citherea *R* cytheria *SM*
chiteria *H* cythera *F*, *om.* *C*. fort. *Κυθηραία*. cf. ad *Aen.* I 257 || 6 depicta]
dipite *H* || optinent *F* obtinent *Daniel* || 7 habent *F* || 8 OMNIA . . . vocavit *om.*
H || DEIPHOBEO *AR* || quia] quod *AS* || 9 sepultusae *H* || umbris *om.* *A* || 10 nec
RCMa || 11 FATA MEA ET SCELVS helenae per quae illi mors contigit secundum
. . . contigit *M* FACTA (FATA *C*) MEA secundum mathematicos qui dicunt etiam
inimicitias factum (fatum *C*) et scelus exitiale (exitii *F*) lacaenae hoc est helen-
nae (hoc est helenae *om.* *C*) per quam illi mors corripuit (contigit *C*) *FC* ||
LACAENAE] Helenae *add.* *D* || sedis mathematici *R* (corr. *r*) || 12 inimicitias *A* ||
facto *S* || 13 quam] quae *RSM* quae *H* || contigit] Lacaenae autem patrium est
nomen a Lacedaemone urbe cuius Lacones et Lacaenae ciues utriusque sexus
sunt *add.* *D* || 14 MONIMENTA *ARH* || sermo . . . dictus] s. m. d. medium est *M* ||
dictus *om.* *AS* || 15 mentem moneat *M* || hic *om.* *S* || 16 monumenta *A* || sunt *F*.
sint p. *hab.* *C* || 17 corripit *M* || 18 qui dolet a || 19 meminerit *R*: meminit *ASH*,
om. *FCM* || 21 SVPERA *M* || 22 diectis *R* dieiectis *FC* || dieiectis supra tractus
est muris *M* || tractatus *C* || 23 faetas *AM* foetas *R* fata *H* || 24 superius *F* ||
faeta *AM* foeta *R*

517. EVANTIS euantis Phrygias: aliter non stat versus. 'euantes' autem bacchantes a Libero, qui Euan dicitur. 'chorum' autem ait multitudinem in sacra collectam.

518. CIRCVM DVCEBAT divisit in duos versus unam partem orationis, sed ideo, quia est composita. lyrici vero etiam incompositam partem orationis in duos dividunt versus.

520. CONFECTVM CVRIS atqui vacaverat gaudiis; sed illud ostendit quod ait Statius stant veteres ante ora metus: nam curae ferebantur suo impetu ex pristino bellorum tumultu. alii hanc ipsam curam volunt, quod habebat coniugem perniciosam maritis: unde sequitur <523> 'egregia interea coniunx' per ironiam.

525. VOCAT MENELAVM ET LIMINA PANDIT ante pandit et sic vocat, ut <VIII 125> subeunt luco fluviumque relinquunt.

526. ID MAGNVM SPERANS FORE MVNVS AMANTI putavit se vitia praeterita praesentibus posse celare: quod etiam sequens indicat versus.

529. AEOLIDES Vlixes, qui ubique talis inducitur: nam Anticliae filius est, quae ante Laertae nuptias clam cum Sisyphe, Aeoli filio, concubuit, unde Vlixes natus est. hoc ei et in Ovidio Aiax obicit et sanguine cretus Sisyphio. alii Oeliden legunt, de quo nusquam legimus.

530. SI siquidem.

531. VICISSIM quia ipse narraverat.

532. PELAGINE VENIS ERRORIBVS ACTVS? non ad inferos, sed

8 Statius] Theb. XII 11 || 17 Vlixes . . . obicit] exser. Luct. Plac. ad Stat. Ach. I 472 p. 451 Lindenbr. || 19 in Ovidio] met. XIII 31

1 EVANTIS ASM EVANTES RH EVHANTES F EVVANTES C || euantis scripsi: euantes ASRH euhantes F enuantes C, om. M || euantes F || 2 bachantes AR || qui] quia SFC || 3 in sacra collectam om. FC || collectam] Orgia id est cantaros maximos plenos uino. alias tamen orgia Bacchi sacra dicuntur ἀπό τῆς ὀργῆς, id est ira et furore propter (per Bonon. 90) uinum. sed tamen omnia sacra dicuntur quae a Latinis cerimoniae add. D. cf. Serv. ad Aen. IV 302 || 4 partem] in sacra collecta add. C. eadem post orationis hab. F. cf. ad v. 517 || 5 lyrici poetae Ma || 6 duo S || 7 CVRIS] plenum aut afflictum add. D || aqui R || uacauerant M baccauerat F bacchauerant C || illu A (corr. a) illu S || 8 ait om. AS (supr. vers. add. a) || 9 suo] pro M || alii autem R || hinc SH || 10 uolunt curam R || habeat M || perniciosam FHM perneciosam a || maritus F || 12 ante om. AHFC || sic R, om. ceteri || 13 uocat] uocauit R pandum S || relinquunt C || 14 AMANTIS CG || se] sic FC || 17 EOLIDES ASC OELIDES F ELIPIDES H || Vlixes . . . inducitur] VLIRES VSQ HVC VBIQ. TALIS INDVCIT S || antidia RH anthidia F anthicliae C || 18 laertae A lacertae S lertae RFM (patris ulixis add. R) leerte H || clam om. C || sisifio R || 19 natus est] sed quia ante nuptias natus, Laertis reputatus filius add. Fabricius || hoc om. C, hoc ei om. F || in om. F || 20 obiecit FC || et] quid Ovidius || creatus C || ilidem AR ylidem SHa eoliden M tidem F uelidem C Oelidem Masvicius. cf. Ribbeckii ad v. 529 adnotatio || 21 numquam ASH || 23 qua S || ipsa H || 24 ACTIS HF

ad locum, in quo inferorum descensus est, id est ad Avernum, si intra terram sunt inferi. alii altius intellegunt: qui sub terra esse inferos volunt secundum chorographos et geometras, qui dicunt terram *σφαίροειδῆ* esse, quae aqua et aere sustentatur. quod si
 5 est, ad antipodes potest navigatione perveniri, qui quantum ad nos spectat, inferi sunt, sicut nos illis. hinc est quod terram esse inferos dicimus, quamquam illud sit, quia novem cingitur circulis. Tiberianus etiam inducit epistolam vento allatam ab antipodibus, quae habet superi inferis salutem: qua occasione tractat reci-
 10 procum hoc quod diximus supra <127>. nam prudentiores etiam animas per *μετεμψύχωσιν* dicunt ad alterius climatis corpora transire, nec in eo orbe versari in quo prius fuerunt: unde ait Lucanus <I 456> regit idem spiritus artus orbe alio: longae, canitis si cognita, vitae. sciendum tamen *hoc* Homericum esse: nam
 15 etiam illic Elpenor similiter Vlixem interrogat.

534. SINE SOLE DOMOS non est contrarium <641> solemque suum sua sidera norunt: illud enim de campis Elysiis dicit.

535. HAC VICE SERMONVM haec sacra, ut diximus supra <255>, praeter unius diei spatium non tenebant: unde veretur Sibylla, ne
 20 inanibus fabulis 'datum', id est statutum et legitimum, 'tempus' teratur. quod autem dicit 'aurora medium axem traiecerat', illud ostendit, quod secundum Tuscus diei ortus est a sexta diei hora; ortus enim diei habet auroram. Donatus tamen dicit Auroram cum quadrigis positam Solem significare.

25 538. BREVITERQVE quod congruit moram obiurganti.

539. NOX RVIT si per diem sacra celebrantur, 'ruit' est immi-

2 alii . . . orbe alio] exscr. mythogr. III 6, 25 || 8 Tiberianus] cf. Baehrens uned. lat. Ged. p. 27 || 21 quod autem . . . auroram] cf. Macrobian. Sat. I 3, 11

1 discensus *ASFC* (descensus *a*) || ad uernum *HF* || 2 intra terra *S* || super terram *F* super terra *C* || 3 inferos esse *FC* || chyrographos *A* (*corr. a*) cyrographos *S* (*prior g post deleta*) historiografus *F* || geometricos *a* || 4 spaeroiden *A* sphaeroiden *S* speroidē *R* sperodenec *H* speroiden *M* spherooden *FC* (spheroiden *F* *man. att.*) || substantatur *FC* || quod si est . . . inferi sunt *om. H* || 5 potest ad antipodas *FC* || quia *M* || 6 spectant *M* || 7 fit *coni. Baehrens* || quia in VIII. *S* || cingit *H* || 8 teberianus *H* || ablatam *H* || 9 habet *f. ita superscr. a* || super *FH* || tracta *H* || 10 quod cum diximus *H* || 11 metempsicosin *ASRHF* || hoc hab. *C* || 15 elfenor *FC* || ad v. 533 FATIGAT fatigando impellit *Fabricius* || 16 domvs *FC* || 19 praeter] aether *F* praether *C* || dei *S* diei *ex* deei *H* || uerebatur *R* || 21 dicit *om. R* || 22 dei *S* (diei *s*) die *H* || ora *FC* || 26 celebrantur *ASM*: caelebrabantur *R* celebrabant *H* celebrabantur *FC* || est] id est *F*

net; si per noctem, finitur. FLENDO proprie: nam et lacrimae et gemitus fuerant.

540. FINDIT IN AMBAS compendiosius, quam si 'duas' diceret: poteramus enim etiam tertiam sperare. sic Sallustius inter secundum atque ultimum bellum Carthaginiense non ait 'tertium'. 5

542. ITER ELYSIUM ad Elysium: de quo diximus supra <V 735>.

MALORVM impiorum, ut <I 352> multa malus simulans *vana spe lusit amantem*.

543. IMPIA TARTARA ubi puniuntur impii.

544. NE SAEVI ne irascere: Terentius ne saevi tanto opere. 10 et antique dictum est: nam nunc 'ne saevias' dicimus, nec imperativum iungimus adverbio imperantis.

545. EXPLEBO NVMERVM ut diximus supra, 'explebo' est minuum: nam ait Ennius navibus explebant sese terrasque replebant, quem Caper secutus cum de praepositione 'ex' tractaret, 15 hoc exemplum posuit. sensus ergo est: minuum vestrum numerum et reddar tenebris. nam circa Aenean et Sibyllam aliquid lucis fuisse intellegimus, quippe circa vivos: unde paulo post <548> respicit Aeneas subito et reliqua. alii 'explebo' male putant 'complebo' esse, umbrarum scilicet a quibus discesserat numerum. alii 'explebo' 20 numerum' dicunt esse finiam tempus statutum purgationi et in corpus recurram, ut hoc sit 'reddarque tenebris' — nam legimus <734> clausae tenebris et carcere caeco — ut sit sensus: irasceris mihi quasi homo, nonne et ego homo futurus sum? alii dicunt: cur irasceris? in locis his sum, quamdiu vitae per vim ereptae expleam 25 tempus, post 'tenebris', id est meis sedibus, reddar. sed haec omnia congrua loco non esse manifestum est: non enim intellegere possu-

4 Sallustius] hist. fragm. I 8 ap. Dietsch., I 9 ap. Kritz. || 10 Terentius] Andr. V 2, 27 || 13 explebo est minuum] cf. Don. ad Ter. hec. V 1, 28 et Non. p. 298, 12 || 14 Ennius] ann. v. 310 ap. Vahl.

2 fuerant] deplorantis Deiphobum *add.* D || 4 enim *om.* FG || 5 ultimum] postremum F. cf. Kritzi et Dietschii adnotationes. *fortasse ex Augustino Servium plenioris commentarii auctor correxit.* || cartaginense A (cartaginenses a) cartaginienses S certaginiense H carthaginense M cartagiense F carthaginiense se C || non] nam R || 6 ELYSIUM C || supra diximus FC || 7 imperium F || malas C || 10 NAE C || tantopere R H M F || 12 imperantis] quasi negantes *add.* M, nec autem et non negantis *add.* D || 13 ut supra diximus M supra *om.* S. *ceterum Servius in superiore commentario nihil de hac re dixit.* || est] nunc est AS || 14 sese] eē (= esse) F || 15 replebit C || cāper H || positione R || 16 sensus est ergo S || minuum F minuiam C || uestrām R || 19 et reliqua] et cetera C, *om.* F M || 20 esse] earum F eorum C eī H || 21 finiam tempus] finiantē C finiante tempus H finitum tempus Stephanus || 24 non^{ne} C || et *om.* FC || homo *om.* H || sum futurus A (*transposuit a*) || 25 vitae] unitate H || ereptae] purgationis *add.* M || 26 id est meis] ineis C || 27 congrua loco manifestum est non esse M

mus Sibylla aliud volente, scilicet ut abscederet, Deiphobum ad aliud respondisse.

546. I DECVS I NOSTRVM aut 'i, o decus nostrum, utere melioribus fati', inferiorum scilicet comparatione, quia ait supra <533> an quae te fortuna fatigat, ut tristes sine sole domos, loca turbida adires? aut certe 'i decus, et fati utere nostrum melioribus', id est quam aut ego aut tu habuimus.

549. MOENIA LATA VIDET Tartarum dicit, quem vult esse carcerem inferiorum. quod autem ait 'lata', nocentum exprimit multitudinem. TRIPLICI MVRO valde munitum indicat locum.

551. TORQVET trahit, volvit.

552. PORTA ADVERSA INGENS distinctione excludendum est vitium de duobus epithetis. SOLIDOQVE ADAMANTE lapis est durissimus et tantae soliditatis, ut nec ferro possit infringi. *quem hircino sanguine frangi dicunt.*

553. VIS VT NVLLA VIRVM 'virum' non ad sexum retulit, sed ad virtutem, hoc est virorum fortium, ut Cicero virum res illa quaerebat, cum de viro forti diceret. per hoc autem ostendit nullum de Tartaro ad superos posse remeare, ne numinum quidem favore.

554. STAT eminet, *erecta est.* AVRAS autem inferis congruas intellegamus. Statius de Mercurio ait: pigrae auras eius inpediebant volatum. de illo enim loco multi quaerunt <561> quis tantus clangor ad auras? et Pollio dicit Aeneae et Sibyllae, quas illi secum traxerant, cum constet esse etiam illic auras.

557. EXAVDIRI exaudiebantur.

13 lapis . . . dicunt] cf. Isid. or. XVI 13, 2

1 volentes *S* || abscederet *S* (abscedere *s*) abscederet *H* || deiphobum *ASM* deiphoebum *Ra* || ad *om.* *FC* || aliut *C* || 4 scilicet hac comparatione *F* *C* || 5 an] aut *M* || te *om.* *H* || sole sine *M* || domus *C* || 9 nocentem *A* (corr. *a*) || 10 vindicat *I* || 11 scholium ad torqvēt *om.* *F* || 14 nec] ne *FC* || ad adamante in *marginē Turonensis is interpres qui Tironianis notis usus est haec adscripsit* adamans species lapidis est durissimi adeo ut nulla re possit molliri nisi calido sanguine hircino. || infringi] unde etymologia est ab *a* sine et *δαμάζω* domo, id est lapis indomitus add *D* || hircino *F* || 18 forti *om.* *FC* || per hoc autem ostendit] hac per ostendit *F* ac per hoc ostendit *C* || 19 ne] nec *AM* || remeare . . . favore] remeare ||||| sine numinum quidem favore *G*, quibus alia manus haec addidit educta in altitudinem nimiam tam fortis ut ferreis saxis putaretur extructa. una de furiis tribus filiabus plutonis et noctis i. tysiphone alecto megara quasi tysia fanu i. ultrix uox tysifone. || 21 stat eminet. AVRAS autem inferis erecta est congrua *F* || 22 Statius de Mercurio ait (*Theb.* II 2) 'indique pigrae ire uctant nubes aut turbidus implicat aër'. pigrae enim auras eius inpediebant uolatum *Fabricius* || 23 quis tantus] quisquis tantus *C* quis-tatius *II* || 24 plangor *SM* || pallio *H* || Aeneae] et aeneae *AS* aenea *H* || 25 quas secum traxerant illi *M* || esse *om.* *R*

558. TRACTAEQVE CATENAE et genetivus singularis potest esse et nominativus pluralis.

559. STREPITVMQVE EXTERRITVS HAVSIT hausit et exterritus est: hypallage ergo est.

560. SCELERVN FACIES species, ut supra <V 768> visa maris 5 facies et non tolerabile numen.

563. NVLLI FAS CASTO pio. et haec responsio ostendit, Aenean voluisse quidem ingredi, sed quasi pium prohibitum. INSISTERE LIMEN 'insisto illam rem' dicimus, non 'illi rei': quod qui dicunt decipiuntur propter 'insto illi rei'.

10

564. SED ME quia occurrebat: unde ipsa cognovisti?

565. DEVN POENAS DOCVIT aut quas dii nocentibus statuerunt: aut Titanum, quos legimus deos ex Terra progenitos: aut re vera dicit poenas deorum. fertur namque ab Orpheo quod dii peierantes per Stygem paludem novem annorum spatio puniuntur in Tartaro: 15 unde ait Statius et Styx periuria divum arguit.

566. RHADAMANTHVS Rhadamanthus Minos Aeacus filii Iovis et Europae fuerunt: qui postea facti sunt apud inferos iudices.

567. SVBIGITQVE FATERI compellit ad confessionem.

568. FVRTO LAETATVS INANI latebra non valde profutura, 20 quippe quae fuerat publicanda post mortem.

569. DISTVLIT IN SERAM gravem, ut serum bellum in angustiis futurum Sallustius. PIACVLA COMMISSA propter quae expiatio debetur.

570. ACCINCTA FLAGELLO aut hoc dicit quod videmus, quia 25 qui longo flagello utitur ut id post ictum in se revolvat necesse

16 Statius] Theb. VIII 30 || 20 latebra . . . mortem] cf. Don. ad Ter. eun. IV 7, 39 || 23 Sallustius] hist. fragm. inc. 15 ap. Dietsch., III 13 ap. Kritz.

3 EXTERRITIS C EXTERRITVM H || HAVSIT] HAESIT F H. CH || hausit] hoc est hausit R hoc est haxit F haxit C || 4 hypallage ergo est] et ypallage (ypallage F) est FC || 5 supra om. C || mori AS moris H || 6 et . . . numen] om. FC, e. i. o. n. t. n. M || tollerabile H || 9 insistos H || illam] istam M || rei] re F || quod] nam quod AS || 10 recipiuntur F || insto] insisto F || 11 ipsa] ista R || cognosti ASFC || 12 innocentibus H || 13 deos] quasi M, om. C || ex Terra] extra C || pergenitos H || 14 refertur Barthius ad Stat. Theb. VIII 30 || didi C || perierantes FC eirantes H || 15 novem annorum spatio RM: VIII milibus annorum ASFC VIII annorum H. cf. Hes. theog. 793 sqq. || puniantur M || 16 stys C || periniuria F periura A arguū F || 17 radamantus minos et aeacus RH hic et minos et eacus M Rhadamanthus minos rhadamanthis et aeacus F || 19 compellit ad om. H || confessionem] ὅσπερ ποτόν per totum uersum; nam prius 'subigit fateri', tum 'audit', postea audita 'castigat' add. Fabricius || 22 ut sallustius serum . . . futurum F || 23 fututum S (corr. s) futuram H || 25 dixit RMFC || uidemus] ante equos curules add. F || 26 post ictum] positum C || inseruoluat A (corr. a) || reuoluens F

est: aut 'accincta' est instructa, ad verbera scilicet, id est nocentes flagello quatit ipsa praeparata.

572. AGMINA SAEVA SORORVM aut impetus, ut de Harpyiis dixit: aut serpentum agmina, quos pro comis habent.

5 573. TVNC DEMVM HORIZONO STRIDENTES CARDINE SACRAE PANDVNTVR PORTAE mittuntur, inquit, post verbera ad aeternum supplicium. et est secutus ordinem iuris antiqui: nam post habitam quaestionem in Tullianum ad ultimum supplicium mittebantur. alii hoc a poeta dictum volunt, ut illa loquente intellegamus portam
10 esse patefactam; alii continuant narrationem. SACRAE execrabiles.

574. CERNIS CVSTODIA QVALIS 'custodia' est quae custodit, non quae custoditur. usurpatum autem est, sicut 'hospita', sicut 'neptis': nam 'hic' et 'haec custos' facit. ea enim quae in 'o' exeunt ut 'fullo', in 'os' ut 'nepos', in 'es' ut 'hospes', feminina
15 ex se non faciunt. quae autem invenimus usurpata sunt, unde et dissimilia: nam 'custos' 'custodia' facit, 'nepos' 'neptis'.

575. VESTIBVLO SEDEAT Megaeram significat. hoc autem dicit: cernis hanc quam saeva sit? est intus alia 'inmanis atris hiatibus quinquaginta', quae est saevior, quam Hydra fuit. multi ipsam
20 Hydram volunt, quod non procedit: nam eam in aditu legimus inferorum ubi dixit <287> ac belua Lernaee. quam alii tria volunt habuisse capita, alii novem, Simonides quinquaginta dicit.

577. TARTARVS vel quia omnia illic turbata sunt, ἀπὸ τῆς ταραχῆς: aut, quod est melius, ἀπὸ τοῦ ταρταρίζειν, id est a tre-
25 more frigoris; sole enim caret.

578. BIS PATET IN PRAECEPTO ideo 'in praecepto' addidit, quia

---

23 vel quia . . . caret] exscr. Isid. or. XIV 9, 8 et Luct. Plac. ad Stat. Ach. I 134

---

1 est ante instructa] dixit FC || 3 SAEVA . . . serpentum agmina om. H || arpyiis AM arpyis RFC (e S nihil enotavit Hagenus). ceterum de harpyiis agmen non dixit Vergilius, sed de anguibus qui Laocoonta petiverunt. cf. Aen. II 212 || 4 aut serpentum agmina om. FC || 5 scholia ad v. 573 om. F || 8 in om. AS (supr. vers. add. a). ad tullianum M || 11 est ea quae F || 12 est om. M || hospitia F || 13 o] e H || 14 fallo F follo H || in os ut nepos om. H || os] hos F || 15 usurpatum fuit F || unde et dissimilia inveniuntur nam custos custodia facit nepos nepotes hospes hospita FC Stephanus Daniel. seclusi inveniuntur et hospes hospita: nam corrumpitur his supplementis sententia grammatici quae haec est: feminina a nominibus in o, os, es exeuntibus derivata quod usurpata sint ideo et esse inter se dissimilia, ut custodia et neptis. addo et illud, quod impressa exemplaria inter facit et nepos exhibent, in manu scriptis non inveniri. || 18 quam] quamquam C || est alia intus FC || 20 hydram fuisse volunt M || noluit F || 21 ubi dixit] † ubi dixit ut M || 22 habere FC || novem ut simonides M || 23 ἀπο τῆς ταραχῆς C || 24 ταραχῆς om. RH || τάρταριν RH F Ca TAPIZIN AS TAPAPIN. M || hoc est FC || 25 frigeris F || carent F || 26 ideo in praecepto om. C || addit C

potest quid etiam sursum patere. videtur autem hoc prudentioribus ideo dictum, quia secundum rationem sphaerae sol cum in unam concesserit partem, duae quasi Tartarum faciunt: una, a qua discessit, et altera, ad quam numquam accedit: quod melius sphaerae indicat ratio. hoc autem dicit: Tartarus ipse bis tantum in praec- 5
ceps patet et tendit sub umbras, quantus est suspectus, id est altitudo, ad Olympum aetherium. *deest 'est'*.

580. HIC GENVS ANTIQVVM TERRAE id est primum: Titanas enim contra Saturnum genuit, Gigantas postea contra Iovem. et ferunt fabulae Titanas ab irata contra deos Terra ad eius ultionem 10
creatos, unde et Titanes dicti sunt ἀπὸ τῆς τίσεως, id est ab ultione. de his autem solus Sol abstinuisse narratur ab iniuria numinum, unde et caelum meruit.

582. ALOIDAS GEMINOS Aloeus Iphimedium uxorem habuit, quae compressa a Neptuno duos peperit, Otum et Ephialten, qui digitis 15
novem per singulos menses crescebant. freti itaque altitudine, cum adhuc novem annorum essent, caelum voluerunt subvertere, sed confixi sunt Dianae et Apollinis telis. Aloidas autem sic dixit, sicut de Hercule Amphitryoniades dicimus. GEMINOS sui similes.

585. CRVDELES POENAS saevas, nimias; nam non dicit indignas 20
ferentem qui sacrilegus fuit. SALMONEA Salmoneus Aeoli filius fuit, non regis ventorum, sed cuiusdam apud Elidem, ubi regnavit. qui fabricato ponte aereo super eum agitabat currus ad imitanda superna tonitrua, et in quem fuisset iaculatus facem, eum iubebat occidi. hic postea verum expertus est fulmen. 25

8 id est e. q. s.] exscr. mythogr. III 3, 5. cf. mythogr. I 11 et Isid. or. IX 2, 135 || 14 Aloeus . . . telis] exscr. mythogr. I 83 || 21 Salmoneus . . . fulmen] exscr. mythogr. II 56. cf. mythogr. I 82

1 potest] post H || quid om. FC || insursum M || hoc autem R || a prudentioribus M || 4 alteram S || numquam om. M, *supr. vers. add. m.* || 5 ratio] ratio H || 6 sub] suas AR (*corr. a*) su/s H || 7 aetheriam F || aetherium] sic et Homerus de Tartaro (*Il. VIII 16*) τόσσον ἔνεσθ' Αἰδεω ὅσον οὐρανός ἐστ' ἀπὸ γαίης *add. D* quibus in margine ab alio haec adscripta sunt i. e. tantum sub inferis quantum caelum est a terra. || et deest est Daniel || 8 ANTICVM C || 9 gigantes RHM's (gigantas m) || 10 ad] in M || 11 ἀπο το (τοῦ α) τίσεως A ἀποτίσεως R αἰόζο.ιε.εως H ἀπο τῆς τίσεως M ἀπο τῆς τίσεως C || 12 solus abstinuisse sol S || 14 aloidus M || ifimedium ASCM: ifimenidam R sifemidiam H ifimin/am F || 15 a om. AS (*supr. vers. add. a*) || totum H othum FC || ifialten F || 16 itaque om. FC || 17 subuoluere M || 18 alaoideas F || 19 amfitryoniades ARM amfritryoniades H amfytryoniades FC || diximus RHM || dicimus] hoc ex odysea homeri in . . . . inscribitur *add. D duodecim versuum spatio relicto. cf. Od. XI 305 sqq.* || sui similes om. F || 21 fuit] est fuit F || 22 eliadem F || 24 superna] superū C || eum om. ASFC || 25 fulmen expertus est FC

588. MEDIAEQVE PER ELIDIS VRBEM hinc est indignatio, quod in ea civitate Iovem imitabatur, in qua specialiter Iuppiter colitur.

592. Densa INTER NVBILA ostendit fulminis causam.

593. FVMEA LVMINA id est terrena; nam aetherius ignis caret
5 fumo, solo enim splendore viget.

595. NEC NON ET TITYON Tityos Terrae secundum alios filius fuit, secundum alios a Terra nutritus: unde *poeta* elegit sermonem, quo utrumque significaret, nam 'alumnum' dixit. hic amavit Latonam, propter quod Apollinis confixus sagittis est et damnatus
10 hac lege apud inferos, ut eius iecur vultur exedat: quamquam Homerus vicissim dicat duos vultures sibi in eius poenam succedere. sane in usu est 'vultur', licet Cicero 'vulturius' dixerit, quod quidem potest esse et derivativum: Ennius vulturus in campo miserum mandebat homonem. declinatur autem 'hic Tityos huius
15 Tityi', sicut 'Delos Deli'.

596. PER TOTA NOVEN CVI IVGERA CORPVS PORRIGITVR quantum ad publicam faciem, magnitudinem ostendit corporis; sed illud significat, quia de amatore loquitur, libidinem late patere, ut ait supra <440> nec procul hinc partem fusi monstrantur in
20 omnem lugentes campi. sane de his omnibus rebus mire reddit rationem Lucretius <III 978> et confirmat in nostra vita esse omnia quae finguntur de inferis. dicit namque Tityon amorem esse, hoc est libidinem, quae secundum physicos et medicos in iecore est, sicut risus in splene, iracundia in felle: unde etiam exesum a vul-

---

6 Tityos ... succedere] cf. mythogr. I 13, II 104 || 12 Cicero] in Pis. 16, 38 || 13 Ennius] ann. v. 141 ap. Vahl. || 20 sane de his ...volvuntur] exscr. mythogr. II 105, III 6, 5. cf. Macrob. comment. I 10, 10 sq. || 23 libidinem ... in felle] cf. Isid. or. XI 1, 125 et 127

---

1 scholia ad v. 588 et 592 om. F || hinc est RM: hic est ASHC. exspectatur aucta est. || 2 imitatur R || 3 causam] et originem add. D (idem edidit Stephanus). praeterea contorsit proiecit cum impetu add. Fabricius || 4 nam] et C || 5 sol enim AS nam solo M || viget] ADEGIT impegit add. Fabricius || 6 tityon F || secundum alios terrae filius fuit M || 7 fuit om. F || sermone H || 8 quo MFC: qui A quod RSH || hic amavit Latonam] hic confixus viribus latonam uolare (lege violare) temptavit F || 9 propter quod] matrem R || sagittis confixus est R confixus est telis M || et damnatus] damnatus autem est M || 11 poene F poena C || succedere] unde haec dicit de tityo add. D quinque ver^{suum} spatio relicto. cf. Od. XI 576 sqq. || 12 sane vultur in usu est M || vulturius ... Ennius om. F || dixerit] et Plautus in Curculione (356 FL). 'iacit vultorios quattuor' add. Fabricius || 13 et] etiam M || diriuatium ARHC || Ennius] etinius H || vulturus ACH: vulturis RM vulturius S vultu F || in campo HFC: in campos R in siluis ASM || miserum ASRM: supinum HFC || mandebet H || 14 mandebat homonem] m. h. C || huius om. ASHC || 15 Delos] delios C || Deli] delii FC || 17 ostenditur H || 18 significat] ostendit F || amore R || loquetur H || 19 huic H || 20 omnes F || rebus om. C || reddidit F || 21 esse vita M || 24 etiam om. FC

ture dicitur in poenam renasci: etenim libidini non satis fit re semel peracta, sed recrudescit semper, unde ait Horatius incontinentis aut Tityi iecur. ipse etiam Lucretius dicit per eos, super quos iamiam casurus imminet lapis, superstitiosos significari, qui inaniter semper verentur et de diis et caelo superioribus male opinantur: 5 nam religiosi sunt qui per reverentiam timent. per eos autem qui saxum volvunt ambitum vult et repulsam significari, quia semel repulsi petitores ambire non desinunt. per rotam autem ostendit negotiatores, qui semper tempestatibus turbinibusque volvuntur.

598. FECVND AQVE POENIS fecunda in poenam.

10

599. RIMATVR pascitur, ut rimantur prata Caystri.

600. FIBRIS fibrae sunt eminentiae iecoris.

601. QVID MEMOREM LAPITHAS hi populi [Thessaliae fuerunt, quibus imperabat Ixion, amicissimus, ut diximus supra <286>, Iovi, Phlegyaе filius. qui post nubis coitum fictae in formam Iunonis, 15 cum se de eius stupro iactaret, ab irato Iove ad inferos trusus est et illic religatus ad rotam circumfusam serpentibus. PIRITHOVM et hic unus de Lapithis fuit, qui cum Theseo descendit ad rapiendam Proserpinam.

603. ADSIMILIS *valde similis*: 'ad' enim vacat, et a maioribus 20 ad ornatum adhibebatur, ut Horatius qua populus adsita certis limitibus vicina refugit iurgia. LVCENT GENIALIBVS ALTIS

2 Horatius] carm. III 4, 77 || 11 rimantur] geogr. I 384 || 12 fibrae ... iecoris] cf. Isid. or. XI 1, 126 || 13 hi populi e. q. s.] cf. mythogr. I 14, II 106 || 20 valde similis] cf. Gell. VI 7, 5 sqq., Don. ad Ter. Andr. IV 2, 11 || 21 Horatius] ep. II 2, 170

1 in poenam renasci dicitur *M* || libidinum *S* || res *AS* || 3 aut] at *C* ait *mythographus* III nec *Horatius* || tyti *R* tyti *HC* || enim *S* (etiam *s*) || per eos *om. H*, per *om. C* || 4 iamiam *SHFC*: iam *ARMS* || casurus imminet lapis] lapsurus est lapis *C* lapsurus est lapis imminet *F* || 5 uertentur *M* || et de diis (dis *C*) et caelo superioribus (peritioribus *P'* superibus *H* superiori *s*) *ASRHFC* et de diis et de caelo et locis superioribus *MD exempl. impr. nisi quod de ante caelo unus M exhibet* et de diis et caelo *mythogr. II* et de diis et superioribus *mythogr. III. fortasse* et de diis et caelo, superis rebus *vel* superioribus rebus, male opinantur. cf. *Serv. ad Aen. VIII 187* 'aut secundum Lucretium superstitio est superstantium rerum, i. e. caelestium et divinarum, quae super nos stant, inanis et superflus timor'. || 7 uult *R* (uol superscr. *m. sec.*) uolunt *C* || hambut *F* || vult] uidit *F* || repulsum *M* || semel *MFC* *mythogr. II*: semper *ASRH* *mythogr. III* || 8 per rotam e. q. s.] cf. *Bernaysius mus. Rhen. V p. 584 adnot. et Lachm. comm. p. 203* || ostenduntur *R* || 9 turbitudinibusque *M*, corr. *m* || 10 faecunda et faecunda *AC* || 11 pascitur] paci citur *A* (paciscitur *a*) pa///scitur *H*, *om. F* || rimatur *M* || 12 eminentia *A* || iecuris *C* || 13 LAPITHAS *AHM* 15 flegiae *ARH* flaegiae *C* || 17 religatur *H* relegatus *FC* || circumfixam *R* ureumfusam *H* incircumfusam *M* || 18 laphitis *HM* lapitis *F* || 21 Horatius *om. C* || qua] quia *F* || adsit ad///certis *H* (duae litterae radendo deletae sunt) 22 iurgia] ita adinuenire pro inuenire legimus add. *Fabricius*

aliud est. Tantalus, rex Corinthiorum, amicus numinibus fuit. quae cum frequenter susceperet et quodam tempore defuissent epulae, filium suum Pelopem occidit et diis epulandum adposuit. tunc abstinentibus cunctis, Ceres umerum eius exedit, et cum eum dii per
 5 Mercurium revocare ad superos vellent, eburneus ei est umerus restitutus, ut umeroque Pelops insignis eburno. ideo autem sola Ceres dicitur comesse, quia ipsa est terra, quae corpus resolvit. per Mercurium autem ob hoc fingitur esse revocatus, quod ipse est deus prudentiae, per quam philosophi deprehenderunt *παλιγγενεσίαν*
 10 vel *μετεμψύχωσιν*. Tantalus autem hac lege apud inferos dicitur esse damnatus, ut in Eridano inferorum stans nec undis praesentibus nec vicinis eius pomariis perfruatur. per haec autem avaritia significatur, ut etiam Horatius quid rides? mutato nomine de te fabula narratur. GENIALIBVS veluti genialibus: nam geniales
 15 proprie sunt qui sternuntur puellis nubentibus, dicti a generandis liberis.

604. AVREA FVL CRA quibus fulcitur, id est sustinemur.

605. REGIFICO LVXV regali ambitu. FVRIARVM MAXIMA id est *saevissima*, hoc est Fames, ut <III 252> vobis Furiarum ego
 20 maxima pando. unde et famem praenuntiat, ut hanc esse Furiarum maximam doceat.

606. ET MANIBVS illorum scilicet, non suis.

607. FACEM ATTOLLENS iniciens ignem avaritiae, ut abstineant.

608. INVISI FRATRES haec quidem constat dicta esse generaliter,
 25 possunt tamen etiam ad speciem trahi, ut Aegyptum et Danaum,

1 Tantalus e. q. s.] exscr. mythogr. II 102, III 6, 21. cf. mythogr. I 12 || 6 umeroque] georg. III 7 || 13 Horatius] sat. I 1, 69 || 14 nam geniales . . . liberis] exscr. Isid. XX 11, 5 || 17 quibus . . . sustinemur] exscr. Isid. XIX 26, 3

1 aliud est, quo scholiastes, nisi fallor, ostendere voluit 'lucent genialibus altis' e. q. s. non ad Ixiona Pirithoumque pertinere, om. FC: qui quod ante Tantalus exhibent sicut supra diximus id non est Servii, qui in Aeneidos commentario Tantalum non commemoravit, ad georg. III 7 pauca de eo dixit || Tantalus] iouis et egine filius add. F || corinthiorum H corithiorum FC || quae] qui M (qui cum frequenter eos susceperet Stephanus Daniel alii) || 2 et om. FC || dum defuissent FC || 4 cunctis om. F || humerum ASRM || exedit H || cum] dum FC || eum om. A || 5 ad superos om. R || humerus ASRM || 6 restituti F || ut umeroque scripsi: sicut supra humeroque ASRM umeroque H unde est umeroque FC || pelops C || 7 soluit M || 8 hoc] est add. H || esse om. ASFC || 9 quem FC || palingenesian vel metempsychosin vel metempsychosin libri || 11 heridano AS eridiano C || 12 ei HM || perfruatur F || perfruatur] quemadmodum et homerus in odyssea describit novem versuum spatio relicto add. D. cf. Od. XI 582 || autem] quae narrata sunt add. F || 13 etiam om. FC || quit C || 14 veluti] uel aut in F uelut in C || genalibus AS || 17 FVL CRA AH || 18 regio M || id est . . . pando om. M || 19 famis FC || 20 et om. ASRH || pronuntiat F || esse om. M || 25 species ASC speciaes F || egistum M || denaum H danuum C

Atreum et Thyesten, Eteoclen et Polynicen significare videatur. bene autem dicendo 'invisi' per id quod leve est, etiam maiora complexus est.

609. PVL SATVSVE PARENS item quod levius est dixit parricidii comparatione. possumus autem Oedipum accipere, extinctorem Lai. 5

AVT FRAVS INNEXA CLIENTI ex lege XII tabularum venit, in quibus scriptum est patronus si clienti fraudem fecerit, sacer esto: si enim clientes quasi colentes sunt, patroni quasi patres, tantundem est clientem, quantum filium fallere. et hoc posse fieri ex Horatii dictis intellegimus, qui cum loqueretur de avaris potentibus, ait de vicino cliente pellitur paternos in sinu ferens deos. Urbano tamen hoc displicet et dicit rarum esse hoc magisque contrarium, cum magis patronos decipiant frequenter clientes. vult autem intellegi praevaricatores, qui patroni sunt clientium, quos nunc susceptos vocamus. 15

611. NEC PARTEM POSVERE SVIS bene addidit 'suis', id est cognatis, adfinibus. haec enim fuerat apud maiores donandi ratio, non profusa passim: nam hoc est velle inaniter perdere. unde Cicero ait in libris legum <II, 16, 40> stipem prohibeo: nam auget superstitionem et exhaurit domos. dignis igitur largiendum est, unde Horatius cur eget indignus quisquam, te divite? id est indignus paupertate. 20

612. OB ADVLTERIVM CAESI si 'occisi', Aegisthum significat, Thyestae filium: si re vera 'caesi', Sallustium, quem Milo deprehensum sub servi habitu verberavit in adulterio suae uxoris, filiae Sullae. QVIQVE ARMA SECVTI IMPIA NEC VERITI DOMINORVM FAL-

7 Patronus ... esto] tab. VIII 21 ap. Schoell. p. 149 || 8 si enim ... patres] cf. Isid. or. X 53 et 205 || 10 Horatii] carm. II 18, 26 || 21 Horatius] sat. II 2, 103 || 24 si re vera ... Sullae] cf. Gell. XVII 18

1 atra eum C || et eoclen A aetheoden R eoden H aetheoclen M || significari F || 5 cômoratione F || autem om. R || oedippum HFC || extinctorum F || extinctorem lati R extinctorem lait S extinctorem late H lai extinctorem M Lai om. AFCs || 6 INEXA F || ex lege] alii ex lege FC || 7 si om. S, supr. vers. add. s || 8 sic enim FC || 9 tantâdem C || ilentem C || 11 cliente ... frequenter om. F || patronos M (paternos m) || 17 cognatis et affinibus M || 18 passi F || velle om. M. fortasse velle rem inaniter perdere || 20 augit FC || exaurit H exausit F. stipem sustulimus nisi eam, quam ad paucos dies propriam Idaeae Matris excepimus; implet enim superstitione animos et exhaurit domus Cicero || 21 unde horatius ASR: unde persius MFC unde alius oratius pflis H (in eo libro ex quo H descriptus est ad horatius haec adscripta erant at. persius). fortasse quae Horatii sunt Servius per errorem Persio tribuerat. || 23 occisum AS (occisi a) occisi sim H || aegistum ASC megestum R egestum H egestum M aegissam F || 24 thiestae AR tyestae H thyae C || si re uera FC: et si re uera ASHM et si reuera R || 25 in] ut in F || uxoris om. R || filiae Sullae] quae fuerat fausti syllae filia F filia C Faustae filiae Syllae Masvicius primus || 26 Sullae] syllae ASR sillae HM

- LERE DEXTRAS hoc loco videtur blandiri Augusto, quia contra Caesarem, patrem eius, multi quibus ignovit, arma susceperant: est namque eius dictum, dare quidem se veniam Pompeianis, sed ab ipsis quandoque esse perituum: ut 'arma impia' civilia dixerit bella,
- 5 quae moverunt Pompeiani contra acceptae veniae fidem. sed non procedit. nam si 'arma impia' dixit bellum civile, tangit. et Augustum et Caesarem, qui et ipsi civilia bella tractarunt. item si culpatores eos qui contra fidem datae veniae dimicaverunt, tangit Augustum: nam transierunt ad eum ab Antonio duo milia equitum, per quos
- 10 est victoriam consecutus: Horatius ad hunc frementes verterunt bis mille equos Galli canentes Caesarem. fecit praeterea iniuriam Augusto vel Caesari si eos 'dominos' dixit, quod apud maiores invidiosum fuit: nam 'patres patriae' dicebantur, non 'domini': Iuvenalis <VIII 244> Roma patrem patriae Ciceronem
- 15 libera dicit. melius ergo est ut bellum a Sexto Pompeio, Pompei filio, in Siculo freto gestum accipiamus. nam occiso patre Siciliam tenuit et collectis inde servitiis vastavit sex annis ultro citroque Siciliam, postea victus est ab Augusto et Agrippa: Horatius minatus urbi vincla, quae detraxerat servis amicus perfidis.
- 20 et hoc sensu tam 'arma impia', quam 'dominorum' congruit commemoratio.

614. POENAM EXPECTANT quod gravius est: nam in expectatione et praesens metus est et dolor futurus, in ipsa autem poena solus est dolor.

- 25 615. FORMA VIROS *id est causa criminis vel* regula: singulis enim sceleribus sunt statuta supplicia ex more Romano, quem sequitur.

616. SAXVM INGENS VOLVUNT ALII Sisypum dicit, qui deorum

---

10 Horatius] ep. 9, 17 || 18 Horatius] ep. 9, 9

---

2 quibus ignoravit S || susceperunt FC || 3 se quidem FC || 4 ad ipsos F
 apsis C || dixit C || bella] uel ea add. MD || 5 quae] quem S || acceptam R ||
 uenie C || 6 augustum caesarem F || 7 bella civilia RHF || tractauerunt FC ||
 8 angit FC || 10 persecutus S consequutus F || adhuc M || frementes H || 11 equi
 ASFC || fecit] om. AS, fec C || 12 si] se HC || quod] quia F || 13 fuit] unde
 Tullius 'dominante Sylla' add. Fabricius. cf. de off. II 14, 51 'contra L. Sullae
 dominantis opes' || dicebantur ... patrem patriae om. R || domine H || 14 patrem
 om. F || Ciceronem libera dicit] c. l. i. d. C || 15 ergo] erg C enim M || est
 om. C || sexto FC || pompeii H || 16 fretum AS (corr. as) || occisio F occisso C ||
 17 ultro citroque] ultroque C || 18 uinctus F || 19 uincla FC || distraxerat F
 ditraxerat C || 20 seruus F || 22 quod gravius est om. AS, est om. F. quod est
 grauius R || 26 t ex more romano quem sequitur nam morem romanum sequi-
 tur M (t ... quem sequitur post deleta sunt) || quem sequitur om. C || 28 vo-
 lunt FC || sisippum R sisypum H || dicunt A (dicit a. ALII moneo minusculis
 litteris scriptum esse in A)

consilia hominibus publicavit. RADISQVE ROTARVM Ixionem dicit, ut alibi ostendit atque Ixionii vento rota constitit orbis, licet supra dixerit <602> quos super atra silex: nam de his fabulis variae sunt in ipsis auctoribus opiniones.

617. AETERNVMQVE SEDEBIT INFELIX THESEVS contra opinio- 5
nem, nam fertur ab Hercule esse liberatus: quo tempore eum ita abstraxit, ut illic corporis eius relinqueret partem. frequenter enim variant fabulas poetae: Hippolytum Vergilius <VII 765> liberatum ab inferis dicit, Horatius contra neque enim Diana pudicum liberat Hippolytum. 10

618. PHLEGYASQVE MISERRIMVS OMNES ADMONET si 'Phlegyas' nominativus est singularis, hoc dicit, Phlegyas omnes admonet apud inferos poenas ferentes: si autem 'Phlegyas' accusativus pluralis est, Theseum omnes Phlegyas admonentem debemus accipere. hi namque secundum Euphorionem populi insulani fuerunt, satis in 15
deos impii et sacrilegi: unde iratus Neptunus percussit tridenti eam partem insulae, quam Phlegyae tenebant, et omnes obruit. Phlegyas autem, Ixionis pater, habuit Coronidem filiam, quam Apollo vitiavit, unde suscepit Aesculapium. quod pater dolens, incendit Apollinis templum et eius sagittis est ad inferos trusus: Statius Phlegyam 20
subter cava saxa iacentem aeterno premit accubitu.

620. DISCITE IVSTITIAM *hoc est*, vel nunc in poenis locati.

621. VENDIDIT HIC AVRO PATRIAM etiam haec licet generaliter dicantur, habent tamen specialitatem: nam Lasthenes Olynthum Philippo vendidit, Curio Caesari XXVII. s. Romam: de quo Lucanus 25
<IV 820> Gallorum captus spoliis et Caesaris auro.

2 alibi] georg. IV 484 || 5 contra opinionem e. q. s.] cf. Gell. X 16, 11 sqq. mythogr. II 133 et 128 || 9 Horatius] carm. IV 7, 25 || 14 hi namque e. q. s.] exser. mythogr. I 205, II 109. cf. Luct. Plac. ad Stat. Theb. I 713 || 20 Statius] Theb. I 713

1 publicavit] qualis ab homero describitur *add. D octo versuum spatium relicto. cf. Od. XI 593 sqq.* || ROTARVM] D. P. *add. M* || isionem *H* || dicit *ex dixit A* || 2 atqui *F* || ixionei uento *R* || 3 quo *F* || 5 AETERNVMQVE *F* || THESEVS *R* || 6 quo tempore . . . partem] quo tempore eum ille ad extrahendum cerberum descendit quem theseum ita abstraxit ut illi corporis quam relinqueret nates partem *F* || 7 illi *A* || linqueret *C* || partem relinqueret *M* || 8 fabulas variant *F* || ippolitum *AR* ippolitum *H* yppolytum *M* hipolitum *C* || 10 ippolitum *AR* ypolitum *H* yppolytum *M* hipolitum *F* h. *C* || 11 PHLEGYASQVE *AR* PHELAGIASQVE *H* FLEGIASQVE *MC* || phelias *M* pligias *F* fligias *C* || 12 est *om. R* || fligias *F* flygias *C* || omnis *MFC* || 13 phelias *HM* plegias *F* flegeas *C* || 14 omnis *FC* || flegeas *FC* || admonem *C* || hi *om. C* || 15 euphorionem *M* [*corr. m*] || 16 tridente *R* || 17 omnis *FC* || 18 ixionis *C* || 19 aesculapium *F* || pater] phlegias *add. M* || 20 phlegian *F* || 21 accubito *HF* || 22 locati] cati *F* || 24 nam . . . vendidit] nam lasthenes et ipocrates olyntum philippo tradiderant *F* || latenes *H* || olyntum *AR* || 25 curius *F* || XXVII. s. *AS*: uiginti septem anno *R* XXVII *H* XXVII milibus sesterciis *M* XX septem milibus sestertiis *FC* || de qua *AS* || lucanus ait *P* || 26 spoliis] populis *FC* || auro] et illud [*Luc. IV 824*] 'emere

622. FIXIT LEGES PRETIO ATQVE REFIXIT possumus Antonium accipere secundum Ciceronem in Philippicis *ubi ait legesne fixisti?* 'fixit' autem ideo, quia incisae in aereis tabulis adfigebantur parietibus.

623. HIC THALAMVM INVASIT NATAE Thyestes, unde Aegisthus 5 natus est, item Cinyras: nam quod Donatus dicit nefas est credi, dictum esse de Tullio. VETITOSQVE HYMENAEOS legibus scilicet: nam dicendo 'vetitos' ostendit fuisse, ut est apud Persas hodieque. unde Donatus male ait natura et legibus vetitos.

624. AVSI OMNES INMANE NEFAS AVSOQVE POTITI illic sunt et 10 qui fecerunt et qui conati sunt. dicit autem secundum Romanum ritum, in quo non tantum exitus punitur, sed et voluntas.

625. NON MIHI SI LINGVAE CENTVM SINT Lucretii versus sublatus de Homero, sed aerea vox dixit.

626. SCELERYM COMPRENDERE FORMAS ut <615> aut quae 15 forma viros fortunave mersit.

629. PERFICE MVNVS hoc est ramum redde: nam supra ait <142> hoc sibi pulchra suum ferri Proserpina munus instituit.

630. CYCLOPVM EDVCTA CAMINIS hoc est magna: ita enim 20 cuiuslibet rei magnitudinem significabant, adeo ut Statius Argivorum muros ab ipsis dicat esse perfectos.

631. FORNICE arcu: Cicero videt ad ipsum fornicem Fabianum.

634. CORRIPIVNT SPATIVM raptim peragunt.

25 635. OCCVPAT AENEAS ADITVM ingreditur, sicut supra <424>

12 Lucretii versus] VI 859 sq. ap. Lachm. || 20 Statius] Theb. I 630. cf. Luct. Plac. ad hunc vers. et ad I 251 || 22 Cicero] in Verr. act. I 7, 19

omnes, hic vendidit urbem' add. Fabricius || 1 ATQVE REFIXIT om. HC || 2 legesne fixisti] cf. Phil. II 38, 98 'et de exsulibus legem, quam fixisti, Caesar tulit' ex Autissiodorensi Hagenus ubi ait leges refixisti enotavit: cf. Phil. XII 5, 12 et XIII 3, 5 || 3 aeris H || tabulis] leges add. M || adfigebantur FC || parietibus om. FC || 4 Thyestes] pelopeae filiae add. D || 5 est om. C || Cinyras] cinaras ASR ciniras H cyniras MF cinyniras C. filiae myrae de qua natus est adonis add. D || 6 Tullio] quod conuicium a sallustio, ciceronis inimico, natum est qui de illo inquit 'filia matris pellex' add. D || 7 uetitis H || fuisse] non netitos add. Fabricius || apud om. AS (supr. vers. add. s) || persa apud F || hodieque] hodie H. unde catullus (90, 3) ait de concubentibus cum matre persis 'nam magus matre et gnato gignatur oportet, si uera est persarum impia religio' add. D || 8 mala R || .ait] ait qui F || legibo F || uetitis ASRH || 9 sunt om. FC || 10 romanorum F || 11 ponitur F || 12 SINT] o. c. f. v. add. M || 13 Homero] trium versuum spatium relictum in D. cf. Il. II 489 || sed] sed ille Fabricius || aerea vox] cf. Serv. ad georg. II 42, Lachm. comment. p. 399, L. Muell. ad Lucil. fragm. dub. VII || 14 ut] aut FC || aut quae] utque F, aut om. M || 15 mersat R || 19 DVCTA RF || CAMINIS] m. add. M || 21 mimos ad ipsis F || 22 nadet H || 24 raptim] spacium add. M || 25 ut H

diximus. RECENTI semper fluenti. et dixit hoc propter paludem Stygem.

636. SPARGIT AQVA purgat se: nam impiatus fuerat *vel* aspectu Tartari, *vel* auditu scelerum atque poenarum. et 'spargit', quia se inferis purgat.

638. AMOENA VIRECTA virentia: et est satis usurpativum. 'amoena' autem quae solum amorem praestant, vel, ut supra <V 734> diximus, quasi amunia, hoc est sine fructu, ut Varro et Carminius docent. adludit autem ad insulas fortunatas: nam et sequenti hoc indicat versu.

640. LARGIOR HIC CAMPOS AETHER non nostro largior, sed quam est in cetera inferorum parte. aut re vera largior, si lunarem intellegis circulum: nam, ut supra <V 735> diximus, campi Elysii aut apud inferos sunt, aut in insulis fortunatis, aut in lunari circulo: Lucanus <IX 11> illic postquam se lumine vero induit.

641. SOLEMQVE SVVM sibi congruum, ut fessosque sopor suus occupat artus.

642. PALAESTRIS luctationibus: graece dixit.

643. CONTENDVNT LVDO non odio.

644. CHOREAS 're' corripuit propter metrum, alibi ait secundum naturam, ut <IX 612> iuvat indulgere choreis: ergo aut systolen fecit, aut antithesin, e pro *et* ponens: nam Graecum est nomen.

645. NEC NON THREICIVS LONGA CVM VESTE SACERDOS Orpheus Calliopes musae et Oagri fluminis filius fuit, qui primus orgia

4 et spargit ... purgat] cf. Macrob. Sat. III 1, 8 || 7 amoena ... sine fructu] cf. Isid. or. XIV 8, 33 et diff. verb. 42 || 16 fessosque] georg. IV 190 || 23 Orpheus ... chordis] exscr. mythogr. III 8, 19 et 20

1 diximus] dixit *M* || 3 impiatus] inquinatus *exemplaria impressa praeter Göttingense* || 4 quia] quasi *F* || se] inse inse *H* || 5 purgat] nam superis immolaturi corpus abluunt ut supra (II 719) 'donec me flumine vivo abluero' *add. D* || 6 usurpatum *exemplaria impressa praeter Lionianum* || 7 amoenia *H* || autem] dicuntur *add. M*, sunt *supr. vers. add. s* || 8 ut] ait ut *R* || 9 ludit *FC* || fortunatorum *FC* || 10 versu] uersum *H*. virecta autem sicut salicta *add. C* || 11 CAMPVVS *AC* || AETHER] *E. L. V. P. add. M* || 13 intellegimus *M* || 15 se *om. F* || uero lumine *M* || uero] uiuo *F* || induit] impleuit *C* || induit] homerus campos elysios ad insulas fortunatas esse testatur hisce uersibus *add. D sex uersuum spatio relicto. cf. Od. IV 563 sqq.* || 16 congruum] grece dixit *add. M* || 17 suos *FC* || 18 schol. *ad v. 642 om. FC* || PALAESTRIS *libri* || dixit] nam *παλαίστρην* luctari dicunt graeci, inde *παίη* *add. D* || 19 LVDO] inter se ludo *add. D* || 20 re ... metrum *om. C* || corripitur *F* || preter *H* || alibi ... choreis] chorias graeci dicunt ideo (ide *C*) iste breuem posuit hic re pro .i. nam alibi longa est ut (XI 224) lustrantque choreis (coreis *C*) uel quia uocalis uocalem sequitur *FC* || 21 choreis] dioregis *H* || 22 facit *AS* || anthyesin *F* || e pro *et Fabricius*: i pro e *ASRHM* pro .h. e *FC* || ponens] pronens *R*. ut pro *χορεία* posuit *χορεία* id est chorea *add. D* || 24 calliopsis *ATC* (corr. *a*) || musae *om. C* || filius et siagri fluminis *F* || siagri *C* || fluminis *om. R* || fuit *om. C*

instituit, primus etiam deprehendit harmoniam, id est circulatorum mundanorum sonum, quos novem esse novimus. e quibus summus, quem anastron dicunt, sono caret, item ultimus, qui terrenus est. reliqui septem sunt, quorum sonum deprehendit Orpheus, unde uti
 5 septem fingitur chordis. 'longam' autem 'vestem' aut citharoedi habitum dicit, aut longam barbam: nam e contrario inberbes 'investes' vocamus. 'sacerdos' autem, quia et theologus fuit et orgia primus instituit. ipse etiam homines e feris et duris composuit: unde dicitur arbores et saxa movisse, ut diximus supra.

10 646. OBLOQVITVR NVMERIS dicendo 'obloquitur' chordarum expressit laudem, quas dicit verbis locutas: 'obloqui' enim non est nisi contra loquentem loqui. NVMERIS rhythmis, sonis, ut numeros memini, si verba tenerem. SEPTEM DISCRIMINA quia omnes chordae dissimiliter sonant.

15 647. IAM nunc. 'hic' autem 'pecten' declinatur, ut 'lien'.

648. HIC GENVS ANTIQVVM quod non omnes viros fortes in Elysio visos esse commemorat, haec ratio est, quia isti divinos meruerunt honores: quod Tydeo vel his, quos supra <479> memoravit, non contigit. nam ideo 'antiquum' addidit, quasi et illis
 20 Elysii contingerent campi, si eis annorum non derogata esset vetustas.

649. NATI MELIORIBVS ANNIS plerumque enim hominum virtus decoloratur temporis infelicitate: Cicero ut illa laus temporum, non hominum fuisse videatur.

7 quia et . . . movisse] exscr. mythogr. II 44 || 12 numeros] buc. IX 45 || 15 hic . . . declinatur] cf. Prob. inst. art. p. 125, 17 K. || 22 Cicero] in Verr. act. II lib. I 21, 56

1 primum etiam *M* || armonian *A* armoniam *reliqui* || 2 novimus] nominus *F* || e *om.* *C* || 3 anastron *F* || dicunt] id est sine astris *add.* *D* || 4 uti septem *M*: ut in VII *ASH* in septimo *R* ait septem *F* septem *C* || 5 citharoedis *AS* (*corr.* *a*) citharaedis *H* || 6 et contrario *F* || 8 ipsi *R* || etiam] enim *H* || e] de *H* ex *a* || duris] mites *add.* *Fabricius* || 9 ut deus sunt *H* (ut d. s. i. e. 'ut diximus supra' non recte interpretatus est *librarius*). || supra] Horatius (*a. p.* 391) 'silvestres homines sacer interpretisque deorum caedibus et uictu foedo deterruit orpheus, dictus ob hoc lenire tigres rapidosque (*sic*) leones *add.* *D* || 11 exprimit *R* || quas] quasi *F* || uerba *R* urbis *F* urbis *C* || locutus *S* locuturas *C* || non et nisi *om.* *C* || 12 loqui] non autem 'male dicere' ut alias *add.* *D* || rhythmis *Ms*: rythmī *AS* rithmis *R* rithimis *H* rhythmus *F* rhythinus *C* || sons *H* || 13 quia] ex *H* || 14 omnis *FC* || 15 IAM PECTINE *R* nunc *omittens* || hic *ASRF*: hoc *HMCa* || pecten *om.* *R* || ut lien *ASRH*: ut carmen *UM* carmen *F*. hoc autem pecten declinatur ut lien carmen *vulgo* || 16 omnis *FC* || 17 est *om.* *C* || 18 meruerant *M* || honores meruerunt *FC* || quo *F* || vel] et *R* || commemoravit *FC* || 19 antiquo *R* || 20 elisus *F* || contingere^{nt} *A* (nt *add.* *ead. man.*) contigerent *C* non contingerent *vulgo* || campis *F* || si eis annorum] si ab eo sannorum *H* || non *om.* *S* || derogata esset *scripsi*: derogasset *ASRHMFC* derogaret *C* || uetestas *F* || 21 hominum uirtus *H*: non hominum uirtus *AM* (non *del.* *a*) non hominum fuisse uideatur uirtus *S* hominum *om.* *RFC* || 23 omnium *H*

650. ILVSQVE ASSARACVSQVE Troiani reges fuerunt. TROIAE DARDANVS AVCTOR hunc in septimo <211> inter deos dicit relatum, ut et numerum divorum altaribus auget. sed, ut diximus supra <134>, Homerum sequitur, qui inducit simulacrum Herculis apud inferos visum.

5

652. DEFIXAE HASTAE subaudis 'inanes', item equos inanes.

653. QVAE GRATIA CVRRVM detraxit unum 'u' licentia, qua Latinitas Graecos secuta genetivo plurali syllabam aut addit aut detrahit. hoc loco detraxit, sicut <I 119> arma virum, contra addidit <VIII 27> alituum pecudumque genus pro 'alitim', sicut 10 Graeci *Μουσάων Ἐλικωνιάδων*.

654. NITENTES pingues: ab eo quod sequitur id quod praecedit intellegis. per omnia autem quae dicturus est intellegendum est 'quae gratia fuit vivis, eadem sequitur tellure repostos'.

657. PAEANA proprie Apollinis laudes, quod nunc congruit 15 propter 'lauri nemus': abusive omnium deorum, sicut orgia proprie Liberi, abusive omnium deorum sacra.

658. ODORATVM pro 'odorum', ut diximus supra <IV 132>.

659. VNDE SVPERNE PLVRIMVS ERIDANI PER SILVAM VOLVITVR AMNIS Eridanum Aratus in caelo esse dicit, haud longe a ceto. 20 hic et in terris est, qui in Italia, id est in Venetia, Padus vocatur: quem alii etiam ad inferos volunt tendere, alii nasci apud inferos et exire in terras. ideo autem ista finguntur, quia de Appennini parte oritur, quae spectat inferum mare et tendit usque ad superum. ergo hic sensus est: caneabant in locis, unde superne, id est ad 25 superos, plurimus Eridani amnis per silvam volvitur: namque veri simile est, quoniam legimus de Aristaeo omnia sub magna laben-

4 Homerum] Od. XI 601 || 11 *Μουσάων*] Hes. theog. 1 || 15 proprie ... sacra] cf. Luct. Plac. ad Stat. Theb. VIII 224 || 20 Eridanum ... usque ad superum] exscr. mythogr. III 6, 21 || 27 omnia] georg. IV 366

2 receptum *F* || 3 auget] a. *C* || dixi *C* || 6 inanes] manes *F* || item ... inanes *om. F* || inanes *om. R* || 8 addit] audit *H* || 9 hoc] ut hoc *MFC* || detrahit *H* || contra] alibi *FC* || 10 addidit] addauit *H* addit *C* || ut alituum *FC* || pecudumque *C* || 11 Graeci] nel addunt aut minuunt ut *add. M* || musaon eliconia don *A* (a *add. a*) musaon eliconiadaon *S* musaon. elicaon. iadaon *R* musaon eliconiaddon *H* musaon eliconiaddon p dauon *M* ΜΟΥΣΑΩΝ ΕΛΙΚΩΝΙΑΔΑΩΝ musaon licomaddon *F* ΜΟΥΣΑΩΝ ΕΛΙΚΩΝΙΑΔΑΩΝ uim musaon eliconiaddon *C* || 12 procedit *C* || 13 omnia] ea *M* || est] hoc *M* || 15 PAEANA *MF* || propria apollini *F* || nunc] non *H* || congruit] intellegimus *M* || 16 deorum omnium *HMSa* || 18 horum *F* || 19 HERIDANI *ASRH*, quibus in libris moneo fluminis nomen semper sic scriptum esse, ut ab h littera incipiat || 20 in caelo esse aratus dicit *R* || caelum *F* || hant *MC* aut *F* || casto *H* caelo *a* || 21 est] fluuius *add. F* || id est] qui *add. F* || id est in Venetia *om. M* || 24 expectat *F* || infernum *H* || mare *om. F* || tenditur *ARHS* || 25 caneabat *M* || lucis *AS* || 26 eradiani *M* eridani *C* || 27 quoniam] quia *F*

tia flumina terra spectabat diversa locis. et congrue: nam omnis umor ex terrae nascitur venis. alii Eridanum pro quocumque accipiunt et dicunt κατ' ἐξοχήν dictum: nam legimus fluviorum rex Eridanus. et amant poetae pro appellatione ponere magnae rei proprietatem, ut alibi poculaque inventis Acheloia miscuit uvis. melius tamen est si distinguamus 'unde superne plurimus', unde ad superos plurimus, id est magnus, amnis volvitur per silvam Eridani, id est populos. fabula namque haec est: Eridanus Solis filius fuit. hic a patre inpetrato curru agitare non potuit, et cum eius errore mundus arderet, fulminatus in Italiae fluvium cecidit: et tunc a luce ardoris sui Phaethon appellatus est, et pristinum nomen fluvio dedit: unde mixta haec duo nomina inter Solis filium et fluvium invenimus. postea eius sorores flendo in populos versae sunt, ut in decimo <190> populeas inter frondes umbramque sororum. et hoc Vergilius: nam alii in alias arbores dicunt.

660. HIC MANVS OB PATRIAM PVGNANDO VVLNERA PASSI 'manus', id est multitudo eorum qui ob patriam passi sunt vulnera: et est figurate dictum. sane animadvertendum illud quod ait Horatius in arte poetica <334> et simul et iucunda et idonea dicere vitae: nullam enim maiores nostri artem esse voluerunt, quae non aliquid reipublicae commodaret. unde Vergilius hoc per transitum facit: nam dicendo puniri patriae venditores, contra praemia defensoribus solvi, nihil aliud nisi fugienda vitia et sectandas docet esse virtutes.

661. SACERDOTES CASTI DVM VITA MANEBAT quasi quis castus possit esse post mortem. sed aliud dicit, id est, qui fuerunt casti dum in communione vitae versarentur. nam hi qui maxima sacra accipiebant, renuntiabant omnibus rebus, nec ulla in his nisi numinum cura remanebat. herbis etiam quibusdam emasculabantur, unde

3 fluviorum] georg. I 482 || 5 alibi] georg. I 9 || 8 Eridanus . . . versae sunt] exscr. mythogr. I 118

1 terras *ASH* || 3 catexochen libri, nisi quod per catexochen *M* || 4 ponere om. *C* || 5 poculaque] fluminaque *M* || 6 si] om. *AS*, ut *V Burmanni* || 7 unde ad superos plurimus om. *M* || 8 meridiani *C* || heridus *AS* (heidanus *a*) || 9 imperato *H* (corr. *h*) inperato *C* perpatrato *F*. impetratum currum *Stephanus* || 11 phoechon *R* || 12 numen *S* (corr. *s*) || numina *FC* || et inter *F* || 14 in decimo om. *FC* || 17 op patriam *H* || 18 aduertendum *H* anima aduertendum *C* || 19 et] aut *Horatius* || simil *C* || et om. *H* || iocunda *ASRHF* || 21 uergilius *C* || hoc om. *C* || 22 contra om. *C* || 23 nihil] enim add. *M*, quo deleto itique superscr. *m*. nihil utique *D* || aliud nisi] aliud est in *R* || esse docet *C* || docet om. *M* || 24 virtutes] ubi ueram fortitudinis diffinitionem expressit, quom utilitate publica suscipiatur fortitudo, uidelicet 'ob patriam'. et locum fortitudinis expressit cum dixit 'pugnando', quia fortitudo est rerum magnarum et terribilium in-
uasio add. *D* || 25 DVM VITA . . . casti dum om. *F* || qui *AS* || castus posset *R*

iam coire nec poterant. dicit ergo eos sacerdotes, qui casti fuerunt etiam ante sacra suscepta.

662. PII VATES vaticinantes, *non mendaces*. PHOEBO DIGNA LOCUTI veridici, qui talia loquebantur, qualia decebat Apollinem. multi enim mentiebantur, ut in Lucano Phoebas, ad quam Appius 5 Claudius <V 158> et nobis dabis inproba poenas et superis quos fingis ait.

663. INVENTAS AVT QVI VITAM EXCOLVERE PER ARTES qui erudierunt et ornaverunt vitam per inventa artificia. significat autem philosophos, qui aliquid excogitaverunt, unde vita coleretur. 10

664. QUIQUE SVI MEMORES ALIQVOS FECERE MERENDO et qui aliquos sui memores fecere praestando, ut <IV 334> numquam regina negabo promeritam, id est praestitisse. Terentius ego, Charine, neutiquam officium liberi esse hominis puto, cum is nihil mereat, postulare id gratiae poni sibi. 15

665. NIVEA CINGVNTVR TEMPORA per quod eos ostendit meruisse divinos honores, ut diximus supra <648>.

667. MVSÆVVM ANTE OMNES theologus fuit iste post Orpheum. et sunt variae de hoc opiniones: nam eum alii Lunae filium, alii Orphei volunt, cuius eum constat fuisse discipulum: nam ad ipsum 20 primum carmen scripsit, quod appellatur crater.

668. VMERIS EXTANTEM quasi philosophum, ac si diceret Platonem: adludit enim poeta. namque Plato ab umerorum dictus est latitudine. athleta enim fuit, qui post omnium victoriam se philosophiae dedit. 25

669. TVQVE OPTIME VATES quia theologus fuit. et sciendum hoc loco Sibyllam iam a numine derelictam; unde et interrogat, quod alias non faceret.

13 Terentius] Andr. II 1, 30 cf. Don. ad hunc vers. et ad eun. III 2, 5

1 iam] etiam *F* || nec poterant coire *FC* || nec] non *RM* || fuerant *F* || 4 ueredica *R* aut ueridici *F* || decebat *ASM*: decebant *R* dicebant *H* dicebat *FC* || 5 ut in *om.* *H* || 6 dabit *AS* || 9 erudierunt *C* || 11 QUIPPE SVI *H* || ALIQVOS *Servius* legisse videtur propter ea quae sequuntur *A.* *AC* ALIOS *HM*, e reliquis nihil notari || 12 sui memores aliquos *M* || praestantes *F* || praestando] id est beneficium dando reliquerunt sui apud quosdam memoriam *add. Masvicius* || numquam] neque *H* || numquam regina] etiam regina quam *C* || 13 permeritam *S* || id est praestitisse *F* || 14 carine *HMF* || homines *A* || puta *R* || cum his *RF* eum his *H* || 15 mereat libri promereat *vulgo* || poni *ASHM*: pone *R* possui *F* p. *C* apponi *vulgo* || 16 eos *om.* *C* || 18 OMNIS *FC* || musaeus theologus *M* || iste *om.* *MC* || 19 de hoc variae *FC* || hac *AS* (*corr. a*) || eum] cum *R* || Lunae] endymionis *add. F* Lini *Fabricius* || 20 orphi *H* orfeum *FC* || discipulum fuisse constat *M* || 21 quod crater/// appellavit *M* (cratera fuit) *cf. Lobeck Aglaoph. p. 375 sq.* || 24 latitudine] quam graeci πλάτος uocant *add. D* || omnem *C* || se *om. F* || 28 faceret] facere *F*. quod ponitur pro ratione quod casus declinatione caret *add. M* (*del. m.*) *cf. ad pag. 94, 7*

670. QVAE REGIO ANCHISEN, QVIS HABET LOCVS? bene et generalitatem requirit et speciem, quo possit facilius invenire: nam locus in regione est. ILLIVS ERGO propter illum, *vel causa illius*. 'ergo' autem coniunctio fuit, sed per accentus mutationem in adverbium 5 transiit: et est sola particula, quae habet in fine circumflexum. multi male putant nomen esse indeclinabile, et dicunt positum esse pro 'causa'. 'causa' autem nomen est, quod ponitur pro 'ratione': qui casus declinatione caret.

671. MAGNOS AMNES aut magna fluenta: aut quia novem sunt, 10 quae odiosum fuerat commemorare per singula.

673. NVLLI CERTA DOMVS id est habitatio, quam animae tamdiu certam habent, quamdiu in corporibus sunt: post quorum solutionem vagantur pro vitae merito in circulis. LVCIS HABITAMVS OPACIS varia dicit, quae pro vitae varietate contingunt. in his 15 autem locis heroum animae coluntur.

674. RECENTIA virentia, rivorum scilicet causa.

676. IVGVM ita enim dividuntur montes: in radices, latera, iuga, vertices pro locorum qualitate.

678. SVMMA CACVMINA LINQVVNT non 'linquit'; hoc enim dicit: 20 Aeneas et Sibylla perducti ad summum, in plana descendunt.

679. PENITVS CONVALLE VIRENTI valde virenti, ut <I 200> penitusque sonantis accestis scopulos.

680. INCLVSAS ANIMAS non re vera inclusas, sed a multitudine separatas, quo facilius agnoscerentur.

25 681. LVSTRABAT STVDIO RECOLENS circumibat studiose retractans. 'inclusas' autem aut segregatas, aut secundum antiquum ritum. multitudinem enim si numerare non poterant, eam in locum

---

3 ERGO causa illius] cf. Non. p. 107, 15 || ergo autem e. q. s.] cf. F. Schoell de acc. ling. lat. p. 127 sq. et p. 132 sqq.

---

1 ad generalitatem S || 2 quo] quod H q: F || inueniri M || 5 transiit AFC: transiit S transit RHM || sola om. H || in fine om. C || 6 et nomen F || et om. F || post esse octo fere litterae radendo deletae sunt in M || 7 nomen est] ut graece dicitur ἐκείνον (χαίρει Fabricius) ἐνεκα add. D || quod . . . caret om. MD, in marg. ita suppl. n, ut quod pro qui scripserit || oratione A || 9 fluente H fluentia FC || aut om. M || octo R VIII. H noua F || 10 quae hodieosa (odiosa C) fuerant FC || per singula commemorare M || 11 NVLLIS H || 12 absoluteionem RHM || 14 OPACIS] R. Q. E. T. P. R. R. add. M || quae] quia R || 15 heroum] hum C || 16 uerentia C || uirorum H || 18 pro qualitate locorum M || 19 linquit ASM: linguunt RH linquid F liquit C || 22 sonantes H || 23 inclusas . . . studiose retractans om. S || inclusas om. C || sed separatas a multitudine M || a om. H || 24 separatus C || agnoscerem/// H || 25 circuibat AF cuibat C || retractans RM: tractans AFC sedractans H tractabat G || 26 antiquorum R || 27 eam in certum locum per partes includebant et ita ex unius e. q. s. M

certum includebant per partes, et ex unius numero quanta esset videbant. quod Xerxes de suo fecit exercitu.

682. CAROSQVE NEPOTES posteros: sicut per nurus feminas dicunt.

683. FATAQVE FORTVNASQVE VIRVM felicitas enim aut fatalis 5 est, aut fortuita, aut ex virtute descendit.

685. ALACRIS ipse alacris. et sciendum antiquos, et 'alacris' et 'alacer', et 'acris' et 'acer' tam de masculino quam de feminino genere dixisse. nunc masculino utrumque damus, de feminino 'alacer' et 'acer' numquam dicimus, licet Ennius dixerit aestatem autum- 10 nus (sequitur), post acer hiemps it: nam inde est 'alacer'.

686. GENIS palpebris: Ennius de dormiente inprimitque genae genam. EXCIDIT ORE quasi seni: quod circa Anchisen reservat, ut <II 658> tantumque nefas patrio excidit ore.

687. VENISTI TANDEM hoc ad adfectum pertinet desiderantis: 15 alias oritur quaestio quod dicit <690> 'sic equidem ducebam animo'.

EXPECTATA probata, ut <VIII 151> et rebus spectata iuventus. hoc autem dicit: tua pietas mihi semper probata, nunc etiam 'iter durum' vicit, scilicet inferorum.

689. ET NOTAS AVDIRE ET REDDERE VOCES *id est* familiari- 20 ter loqui.

690. REBARQVE FVTVRVM arbitrabar, ratiocinabar esse venturum: per quod intellegimus fataliter Aenean ad inferos descendisse. non enim nisi fatalia deprehenduntur.

691. NEC ME MEA CVRA FEFELLIT nec decepit me dulcissimus 25 filius: nam vocativus est 'mea cura', id est tu. et dictum est sicut <X 132> Veneris iustissima cura.

692. QVAS EGO TE TERRAS ET QVANTA PER AEQVORA VECTVM patrie eius ingemit casibus.

7 et sciendum e. q. s.] cf. [Sergii] explan. in Don. p. 491, 26 K. || 10 Ennius] ann. v. 406 ap. Vahl. || 12 Ennius] tragoed. v. 397 ap. Ribb., v. 436 ap. Vahl.

1 esse *AS* (corr. *a*) || 2 Xerxes] et xerses *M* exerses *F* xerses *C* || et exercitu *C* || 3 sic *H* sicū *C* || 6 descendens *F* || 7 ALACRES *F* || antiquos] quos *R* || et alacris et acris et acer et alacer *FC* || 8 et acris et acer *om. M* || acris] ceteris *H* || de ante feminino *om. MC* || 10 et acer *om. M* numquam alacer exhibens || autum: *H* || 11 sequitur e Prisciano V 17 (I p. 153, 10 *H*.) addidi || hiems *ASRH* || it *ASM*: sit reliqui fit Fabricius || 12 inprimit *M* || genae] rene *H* genaeque *M* || 13 servat *A* (reservat *a*). || 15 ad *om. H* || pernet *C* || 19 durum iter *M* || 21 loqui familiariter *M* || 22 rationabar *AR* (corr. *a*) || venturum *om. R* || 23 per quod] et per hoc *M* || fatalitaa *C* || 25 decipit *R* (corr. *r*) || 26 id est *om. F* || tu *om. C* || et dictum] edictum *H* ut dictum *C* || est *om. F* || 28 TE *om. HC* || VECTVM pietatis magnitudo ostenditur (ostendit *cod.*) quom pater e. q. s. *D* || 29 patrie *C*: patriae *ASRF* patria *H* patriae nam *M* || ingemi *F* || casus *FC*

694. LIBYAE TIBI REGNA NOCERENT aut quia de Iunone ait Venus <I 672> haud tanto cessabit cardine rerum: aut, quod est melius, illud dicit: timui ne, dum apud regna Carthaginiis voluptatibus vacas, imperium fatale derelinqueres.

- 5 695. TRISTIS IMAGO severa, terribilis, ut supra <IV 353> et turbida terret imago.

696. SAEPIVS OCCVRRENS κατὰ τὸ σιωπώμενον saepius ei dictum intellegimus: aut certe, egit me tua imago ad haec tendere limina, quam saepe videre consuevi.

- 10 697. STANT SALE TYRRHENO CLASSES adfectionis est filii etiam ea indicare, de quibus non interrogatur.

699. LARGO FLETV nato ex gaudio.

700. TER saepius: finitus pro infinito.

703. INTEREA VIDET AENEAS hirmos est hoc loco, id est unus
15 sensus protentus per multos versus: in quo tractat de Platonis dogmate, quod in Phaedone positum est περὶ ψυχῆς, de quo in georgicis <IV 219> strictim, hic latius loquitur. de qua re etiam Varro in primo divinarum plenissime tractavit. hoc autem continet: Aeneas dum per inferos pergeret, respexit fluvium quandam loci
20 remotioris, ad quem innumera multitudo tendebat animarum. interrogavit patrem qui esset fluvius, vel qua ratione ad eum pergerent animae. pater ait: Lethaeus est; pergunt autem, ut potent et oblivionem patiantur, ut incipiant in corpora velle remeare. stupefactus Aeneas interrogat: dic pater, et animae, quae propter praeteritam
25 vitam tot supplicia pertulerunt, possunt habere votum revertendi

19 Aeneas . . . obscuritatem] exscr. mythogr. I 201

1 ait] ut ait AS || 2 haut AH ///aut S aut FC || cessavit FC || 3 illut C || apud] ad C || 4 uacabas RM || fatare FC || derelinqueres] unde per transitum insinuat quod (quid cod.) intelligatur aeneam in africa (african cod.) apud didonem diuertisse quom utrumque constet diuersis aetatibus fuisse add. D || 5 et] te FC || 6 turbila M || 7 cata to siopomenon vel cata to siopumenon libri || ei om. AS || 9 quae R (quam r) || consueui om. C || filii] filio R, consuevit add. FC || 11 interrogatus H || 12 ex] et H || 13 finitum M finito C pro infinito omittens || infinito F || infinito] est autem locus iste ex homero (Od. XI, 204) ὧς ἔφατ' . . . κηρόδι μάλλον add. D || 14 unus] unus est S || 16 phedone AR fedone HMC (fedrone m) foedone F || περὶ ψυχῆς S a in lacuna περὶ ψυχῆς R πριγυχῆς H περὶ ψυχῆς M peri psices FC || 18 plenissimo C || 19 perget H || 20 animarum tendebat M || 21 qui AMF: quē S quis RHC || tenderent M (f. pergerent superscr. n) || 22 loethaeus R loetheus H laethaeus F lethes C || potent et] potantes FC || 23 patiuntur F paciantur C || ^{et} ut incipiant A (et superscr. a) et incipiant Stephanus et Daniel || in om. AS, supr. vers. add. a, ad superscr. s || 24 ^{si} et A (si superscr. a). et om. exemplaria impressa. an animae Gerh. Vossius || propter] pater H per vulgo || 25 supplitia F subplicia C || pertulerint M (corr. m) || possunt om. R, supr. vers. add. r.

in corpora? non est verisimile, liberatas de corporis carcere ad eius nexum reverti. suscepta narratione haec Anchises exsequitur: primo debere fieri ut redeant, deinde posse, deinde velle. quae quoniam obscura sunt, aliis subdivisionibus innotescunt. quid est debere? cuncta animalia a deo originem ducunt. quae quia nasci 5 cernimus, revertuntur sine dubio: nam unde cuncta procreantur? deinde posse sic probat: quia immortales sunt animae, et sunt quae possunt reverti. tertium est utrum velint: quod dicit fieri per Lethaeum fluvium. et hoc est quod dicturus est, sed incidentes quaestiones faciunt obscuritatem. 10

704. VIRGVLTA SONANTIA SILVAE quae est iuxta praeripia fluminis.

705. DOMOS PLACIDAS campos Elysios. PRAENATAT praeterfluit. et contrarie dictum est: nam non natant aquae, sed nos in ipsis natamus. Ennium igitur secutus est, qui ait fluctusque 15 natantes. sane de hoc fluvio quaeritur a prudentioribus, utrum de illis novem sit, qui ambiunt inferos, an praeter novem. et datur intellegi quod ab illis novem, qui ambiunt inferos, separatus sit: namque volunt eum esse imaginem senectutis. nam animae nostrae vigent et alacres sunt et plenae memoria a pueritia usque ad viren- 20 tem senectam, postea in nimia senectute omnis memoria labitur: qua lapsa mors intervenit, et animae in aliud corpus revertuntur. unde fingunt poetae animas Lethaeo hausto in corpus redire. ergo Lethaeus est oblivio, morti semper vicina.

706. GENTES POPVLIVQE innumerarum gentium et populorum 25 animae.

708. FLORIBVS INSIDVNT 'insido illi rei', ut <I 719> insidat quantus miserae deus. 'insisto' autem 'illam rem', ut <563> nulli fas casto sceleratum insistere limen.

15 Ennium] ann. v. 584 ap. Vahl. || 16 sane de hoc fluvio e. q. s.] exscr. mythogr. I 201 et III 6, 7

3 inde posse *FC* || deinde nelle *M* (deinde *add. m*) dein uelle *C* || quae] quaeque *C* || 4 diuisionibus *M* subdefinitionibus *FC* || innotescant *R* || quid est] quidem *AS* id est *C* || 5 animalia cuncta *F* || 6 nam unde *SFCH* nam inde *RM* nam *om. A et exemplaria impressa* || 7 mortales *M* || et quae sunt *G. Vossius* || 8 nassunt *F* || tertius *F* dertium *C* || loetheum *R* loethaeum *H* letheum *M* ledeum *C* || 11 praeripia *ASRMC*: praeripa *F* peria t pripita pia *H* praerupta *exemplaria impressa praeter Lionianum. cf. Gronovii observ. I 20 p. 155* || 13 domus *C* || PERNATAT *S* || propter fluit *R* (*corr. r*) || 14 contraria *C* || est *om. C* || sed nos ipsi natamus *A* sed nos in ipsi (ipsis *r*) natamus *R* || 15 flutusque *C* || 17 sint *S* || 18 ab *om. H* || novem . . . inferos *om. FC* || sit] est *M* || 20 memoriae *H* || ad *om. H* || 22 recurrunt *M* || 23 haustu *F* haustum *C* || 24 vicina] letheum autem ἀπό τῆς λήθης id est ab obliuione dici constat *add. D* || 27 ut *om. C* || insidat *ASHMC*: insidiat *RF*

709. CIRCVM LILIA FVNDVNTVR hoc est circumfunduntur circum flores. 'lilia' autem pro quibuslibet floribus, speciem pro genere posuit.

711. FLVMINA PORRO longe remota: et est Graecum adverbium. bene autem Aenean longe a Lethaeo facit, quia adhuc iuvenis est.

5 712. AGMINE cursu, impetu: per quod ostendit cito iri ad se-
nectam, quia tota celeritate usus labitur vitae.

713. ANIMAE QVIBVS ALTERA FATO CORPORA DEBENTVR scien-
dum non omnes animas ad corpora reverti: aliquae enim propter
vitae merita non redeunt; aliquae redeunt propter malam vitam,
10 aliquae propter fati necessitatem.

714. LETHAEI AD FLVMINIS VNDAM si anima aeterna est et
summi spiritus pars, qua ratione in corpore non totum videt, nec
est tantae prudentiae tantaeque vivacitatis, ut omnia possit agnoscere?
quia cum coeperit in corpus descendere, potat stultitiam et oblivio-
nem, unde non potest implere vim numinis sui post naturae suae
15 oblivionem. obliviscitur autem secundum poetas praeteritorum, se-
cundum philosophos futuri: unde medium tenuit dicendo 'oblivia'.
docent autem philosophi, anima descendens quid per singulos cir-
culos perdat: unde etiam mathematici fingunt, quod singulorum
20 numinum potestatibus corpus et anima nostra conexas sunt ea ratione,
quia cum descendunt animae trahunt secum torporem Saturni, Mar-
tis iracundiam, libidinem Veneris, Mercurii lucri cupiditatem, Iovis
regni desiderium: quae res faciunt perturbationem animabus, ne
possint uti vigore suo et viribus propriis.

25 715. SECVROS LATICES qui securos faciunt, ut morbos pallidos
dicimus, quod pallidos faciunt.

7 sciendum . . . necessitatem] exscr. mythogr. III 6, 12 || 11 si anima . . .
viribus propriis] exscr. mythogr. III 6, 16 et 8

1 CIRCVM om. libri || circum flores om. F || circum om. RM || flores] floribus
ASRH flores sparguntur M. ceterum duo scholia parum apte conglutinata sunt.
Servii sunt circum flores: speciem pro genere posuit, alterius interpretis haec
hoc est circumfunduntur. 'lilia' autem pro quibuslibet floribus. || 3 longo R ||
adverbium] scilicet νόσση add. Fabricius || 4 longe] longere C. fortasse longe
remotum || a] ad F || fati C || 5 per om. R || 8 alique C || enim om. R || 9 non
redeant H || aliquae] aliqui in ras. a || redeunt . . . necessitatem] propter fati
necessitatem aliquae propter malam uitam redeunt R || 11 et om. C || 12 non
totum] notum A [corr. a] || 13 tantae om. AS (supr. vers. add. a) || prudentiae
tantaeque hab. CM || vivacitatis] inuacitatis H || 14 putat HC || 15 vim] cum H
culmen Masvicius || post] propter Masvicius et Burmannus || 18 anima ad ima
descendens D. ad ima edidit Stephanus || 19 unde etiam disputantes de ratione
mathematici D || mahtiti C (mathematici superscr. man. rec.) || 20 nomen H
nimium C || 21 tradunt F || 22 mercuri AC (mercurii a) || 23. perturbationem
. . . propriis om. F || 24 possint] possunt R possim tibi H || uti vigore] ut a
uigore S || 25 securi H || faciunt] id est sine cura id est ἀφορτιστος add. Fa-
bricius || pallidos morbos M morbus pallidus F || 26 quod] qui M

717. IAMPRIDEM ex quo ait <V 737> tunc genus omne tuum et quae dentur moenia discēs.

719. O PATER nova breuitas: nam dicendo 'o pater' qui loquatur ostenditur. AD CAELVM HINC IRE PVTANDVM EST miscet philosophiae figmenta poetica et ostendit tam quod est vulgare, quam 5 quod continet veritas et ratio naturalis. nam secundum poetas hoc dicit: credendum est animas ab inferis reverti posse ad corpora? ut 'caelum' superos intellegamus, id est nostram vitam. secundum philosophos vero hoc dicit: credendum est animas corporis contagione pollutas ad caelum reverti? 10

720. SVBLIMES ANIMAS non omnes, sed sublimium. TARDA REVERTI CORPORA animae comparatione, qua velocius nihil est: uno enim momento potest universa discurrere.

721. QVAE LVCIS MISERIS TAM DIRA CVPIDO ut id desiderent, propter quod se sciunt poenas dedisse, scilicet vitam. 15

722. SVSPENSVM sollicitum, incertum, ut <III 372> multo suspensum numine ducit.

723. SVSCPIT ANCHISES ATQVE ORDINE SINGVLA PANDIT hystero-proteron: post hunc enim versum sequi debuit 'dicam equidem nec te suspensum, nate, tenebo'. 20

724. PRINCIPIO CAELVM AC TERRAS CAMPOSQVE LIQVENTES interrogatus Anchises, quare animae velint reverti ad corpora, quasi aliud dicit, tamen illuc recurrit. quod graece τὸ πᾶν dicitur, id est omne quod est, quattuor sunt elementa, terra aqua aër aether, et deus. praeter haec nihil est aliud: et hoc mundum non possu- 25 mus dicere, nam mundus non est totum. ergo deus est quidam spiritus divinus, qui per quattuor infusus elementa gignit universa. igitur si de elementis et deo nascuntur omnia, unam originem habent et par est natura omnium. sed videamus, quid in nobis est a deo et quid a quattuor elementis? quantum datur intellegi, ab 30

16 sollicitum . . . ducit] cf. Luct. Plac. ad Stat. Theb. III 107 || 23 quod Graece τὸ πᾶν dicitur e. q. s.] exser. mythogr. III 6, 10 sqq.

1 ait om. *F* || tunc] tantum *F* || 3 scholia ad v. 719 et 720 in *Floriacensi* emanuerunt || O om. *M* || nova] nota *M* || o pater *M*: pater *reliqui* || loquatur] om. *H*, loquitur *M* || 5 et om. *AS* (*supr. vers. add. a*) || tam] tamen *S* || 8 nostra uita *H* || 10 pollutas] non pollutas *H* || 12 uno enim momento cuncta discurrit *M* || 15 se sciunt *ASMFC*: sentiunt *RH* se sentiunt *vulgo* || poenas] apud inferos dum purgantur *add. Fabricius* || uitae *FC* || 17 nomine *H* || 18 *svscipit* *H* || 19 post om. *R* || uersus *R* || 20 suspensus *H* || 22 Ideo interrogatus *H* || uelint *ex* uelunt *H* uelunt *F* || ad corpora om. *M*, *supr. vers. add. m* || 23 illic *C* || currit *M* (recurrat *m*) || topan *AH* || 24 aer aqua *ASH* || 25 deus pater *M* || 27 diuinus spiritus *M* || infusus] *est add. R* || 28 omnia] uniuersa *R* || 29 est] sit *M*

elementis habemus corpus, a deo animus: quod ideo probatur, quia est in corpore terra, umor, anhelitus, calor, quae omnia videntur, sicut etiam elementa, animus invisibilis est, sicut etiam deus, unde originem ducit. illa praeterea inrationabilia sunt, sicut corpus:
 5 contra deus habet consilium, sicut etiam animus. deinde elementa (cum) mutantur, quod est eorum proprium, (pereunt), sicut etiam corpus, quod inde originem ducit: contra deum non perire manifestum est. ergo nec animus perit, qui inde originem ducit: nam pars semper sequitur genus. huc igitur tetendit primam intentionem suam, ut animos immortales doceret. sed occurrit illud: si
 10 immortales sunt et unum habent principium, qua ratione non omnia animalia sentimus similiter? et dicit non esse in animis dissimilitudinem, sed in corporibus, quae prout fuerint vel vivacia vel torpentina, ita et animos faciunt. quod potest etiam in uno eodemque
 15 animalis corpore probari. in sano enim corpore alia est vivacitas mentis, in aegro pigrior, in satis invalido etiam ratione carens, ut in phreneticis cernimus: adeo cum ad corpus venerit, non natura sua utitur, sed ex eius qualitate mutatur. inde Afros versipelles, Graecos leves, Gallos pigrioris videmus ingenii: quod natura climatum facit, sicut Ptolomaeus deprehendit, qui dicit translatum ad

1 animam *F* || quod ideo . . . omnia videntur post sicut etiam elementa hab. *H* || quia] quod *H* quia quod *Stephanus et Daniel* || 2 humor libri || quae etiam omnia videntur sicut elementa *M* (etiam *delevit et post sicut supr. vers. adscripsit m*) || 3 sicut etiam elementa *om. AS* || elementa . . . sicut etiam *om. F* || anima *C* || 4 illa] et *helem F* et elementa *G* || 5 deinde elementa mutantur quod est eorum proprie *ASRH*, nisi quod propriae *R* propria *H*. deinde elementa mutantur quod est eorum proprie perire *M* (proprie *del. m*). deinde elementa mutari videmus quorum perire mutari est *FGC Stephanus Daniel Fabricius*, nisi quod mutantur *Fabricius*. deinde elementa perire putantur, quod est eorum proprium *mythographus*. cum et pereunt *inserui. cf. Seneca natur. quaest. III 10, 3 'omnium elementorum in alternum recursus sunt. quicquid alteri perit, in alterum transit' e. q. s. et Isid. orig. XIII 3, 2 'nam sic ea (scil. elementa) inter se naturali quadam ratione iuncta dicuntur, modo originem ab igni repetentes usque ad terram modo a terra usque ad ignem, ut ignis quidem in aera desinat, aer in aquam densetur, aqua in terram crassescat, rursusque terra diluatur in aquam, aqua rarecat in aera, aer in ignem extenuetur*. || 6 sicut] sic *R* || 8 nec anima *FG* || qui] quia *FGC* || nam semper pars genus sequitur *M* || 10 animas *M* || diceret *H* et *man. rec. in F* || 12 sentiunt *M* || 13 ut pro *FG* || *uinatia RF* || 14 ita] tales *FGC* || eodem *FG* || 15 animalis omittunt exemplaria impressa praeter *Göttingense* || conprobari *M* || alia] expedita *mythographus*. sed haud scio an librorum memoria ita defendi possit ut *Servium* haec scribere voluisse dicamus in sano enim corpore alia est vivacitas mentis atque in aegro in quo est pigrior eumque ordinem ab ipso relictum esse. olim non alia *i. e. sana, integra* scribendum esse conieci || 16 pigrior *H* pigriori *C* || in satis invalido etiam *ASRHM* *mythographus*: insanis inualitudo etiam *FG* in insanis inualitudo etiam *C* insanis invalida et vel etiam vel et etiam exemplaria impressa || 17 adeo cum] ideo *FG* || 18 sua *om. C* || 19 pigriores *H* || videmus *om. R* || ingenii videmus *M* || natura climatum] nature damnatum *FG* || 20 *ptolomeus AHMFG* *ptolomeus R* *ptolomeus C* e *Sangallensi Hagenus* nihil exotavit || adj] in *FG*

aliud clima hominem naturam ex parte mutare; de toto enim non potest, quia in principio accepit sortem corporis sui. ergo anima pro qualitate est corporis. et qua ratione res melior est in potestate deterioris? atqui divinus animus debuit corpus habere in potestate, non mortale corpus naturam animi corrumpere. sed hoc ideo fit, quia plus est quod continet, quam quod continetur. ut si leonem includas in caveam, inpeditus vim suam non perdit, sed exercere non potest, ita animus non transit in vitia corporis, sed eius coniunctione inpeditur nec exercet vim suam. occurrit illud: omne quod corrumpitur aeternum non est. si animus insanit irascitur desiderat timet, caret aeternitate, cui sunt ista contraria: nam passio aeternitatem resolvit. quod ideo falsum esse dicimus, quia animus per se nihil patitur, sed laborat ex corporis coniunctione, et aliud est per suam naturam corrumpi, aliud per contrarium rei alterius. videmus enim tale aliquid, ut in lucerna, quae per se clara est et locum, in quo est, sine dubio inluminat, sed si qua re tecta fuerit et inclusa, non perdit splendorem proprium, qui in ea est — remoto namque inpedimento apparet — nec tamen quia inpeditus est eius vigor, ideo etiam corruptus. ita ergo et animus quamdiu est in corpore, patitur eius contagiones: simul atque deposuerit corpus, recipit suum vigorem et natura utitur propria. si ergo recipit naturam suam, quare poenas apud inferos patitur? ideo quia res, quae simul diu fuit, non potest deposita ipsa re, statim ad suum nitorem reverti. ut si speciem candidam missam in lutum polluas et eam statim auferas, non idcirco sordibus caret, sed ablu- tionem requirit, ut in pristinum nitorem possit redire: sic anima ex eo quod datur corpori inquinata, etiam si corpus deponat, necesse habet purgari. si ergo purgantur et recipiunt naturam suam, cur

1 alium climma *C* || 3 sed qua ratione *Gerh. Vossius* || qua] antiqua qua *S* (antiqua del. *s*) || 4 atqui *ASC*: autqui *R* a//tqui *H* at////qui *M* (duae litterae deletae sunt) autqui *F* utqui *G* || 5 corpus mortale *M*, qui naturam . . . cor-

rumpere *omittit* || anima naturam *R* || hoc] haec *FG* || 6 fit] fuit *G* || 7 inpeditus] impetum et *FG* || 8 sed ex eius *RF* || 9 coniunctionem *R* coniunctionem *F* iunctione *G* || inpeditus *RC* inpeditus *M* peditus *F* perditur *G* || nec] non *M* || 10 conrumpitur *FC* || 12 resoluet *AS* resolu//it *H* (resoluant fuisse videtur) || 13 nihil per se *MFG* || et *om. ASRH* || 14 contrarium *ASRH* *mythographus*: contactum *MFG* contractum *C* || 15 uidimus *FG* || ut *om. G* et *mythographus*, fortasse recte || ut . . . est] ut lucerna per se clara est *M* || 16 si qua re] qui recte *H* || 18 apparent *FGC* || 19 ita *om. M* || 20 in hoc corpore *C* || contagione

SH coniugationem *C* || simul atque] at cum *A* *mythographus* simul atque *S* simul atquam *FG* || 21 recepit *FGC* || 22 recepit *FGC* || suam hab. *C*, edidit *Stephanus* || fort. ideo quia res non potest deposita ipsa re, quae simul diu fuit, statim e. g. *s.* || 23 ipsa *om. H* || 24 ad suam originem *M* († vigorem *m*) || reueri nitorem *R* || speciem] margaritam *mythographus*

volunt reverti? quia potant, inquit, oblivia. etiam est illud ambiguum: aut ut praeteritarum obliviscantur poenarum, aut certe ut ignarae futuri habeant desiderium redeundi in corpora, quod sine passione non fit: nam animus in quo est passio, meretur reverti.

5 CAELVM pro aëre et aethere posuit, ut <I 133> iam caelum terramque. CAMPOSQVE LIQVENTES id est maria.

725. LVCENTEMQVE GLOBVM LVNAE ideo usus est participio, ut ostendat eam suum lumen non habere: nam 'lucens' est quod aliunde inluminatur, 'lucibile' quod per se lucet, ut 'patulum' quod
10 semper patet, 'patens' quod et aperitur et clauditur, ut oculi, os. 'globum' autem ideo, quia dicitur luna σφαιροειδής esse. TITANIAQVE ASTRA aut stellas dicit, aut solem, quem et supra <580> unum fuisse de Titanibus diximus.

726. SPIRITVS divinus scilicet. et unum est sive mentem dicat,
15 sive animum, sive spiritum. INTVS ALIT vegetat et in aeternitatem custodit, quia mixtus est et nulla pars est elementi sine deo.

PER ARTVS per elementa, quae membra sunt mundi: corporalia namque sunt, quippe quae possunt videri.

727. MENS AGITAT MOLEM magnitudinem mundi mens agit.
20 et si, ut Cicero dicit in Tusculanis <I 23>, aeternum est quicquid in aeterno motu est, sine dubio etiam animus aeternus est: semper enim in motu est, adeo ut ne nobis quidem quiescentibus conquiescat. MAGNO SE CORPORE MISCET aut antiptosis est pro 'corpori', ut <X 361> haeret pede pes densusque viro vir: quod potius
25 credendum est: aut certe secundum eos locutus est, qui dicunt deum corporalem esse et eum ita definiunt πῦρ νοερόν, id est ignem sensualem. quod si verum est, corpus est, nec per antiptosin dixit, sed per definitionem 'magno corpore', id est non communi.

728. INDE HOMINVM PECVDVMQVE GENVS de quattuor elementis et deo.

11 globum . . . σφαιροειδής] cf. Non. p. 432, 15

1 etiam illud est *R* || 2 aut ut] aut *M* || aut certe ignorare futuri ut habeant *FGC* || 3 redeundi desiderium *ASRH* || 4 nam] et *M* || 8 non *om. R*, *supr. vers. add. r* || 9 lucibile] lucidum *Bentleius*. cf. *Edmundi Hedicke Varia p. 7 (progr. gymn. Quedlinb. a. 1879)* || patulum] et patens patulum est *add. RM* || 10 et ante aperitur *om. M* || oculi os *AS*: oculus *RH* oculi *M* oculi *s F* oculi sunt *C* || 11 sferoides *AF* speroides *RM* speroideus *H* || 13 de dictinibus diximus *H* || 15 aeternum *R* (1 aeternitatem *superscr. r*) aeternitate *C* || 16 quia] qua *M* || et nulla pars est *om. H* || 17 quae membra sunt mundi corporalia corpora namque sunt *M* || 18 quippe sunt quae possunt videri *S* quippe quae sunt videri *F* || 20 si ut *ASH*: sicut *RMFC* || aeternum est] aeterna (aeternum *G*) est aeternum enim est *FG* || quidquid *FGC* || 21 in *om. ASM* (*supr. vers. add. a*) || 22 in motu est . . . quidem *om. FGC* || ne nobis quiescentibus quidem *R* || 23 corpore *S* || 24 pedi *FC* || 25 secundum] sciendum *F* || 26 νοερόν *R* || 27 dixit] ductum est *F* || 28 corpore *ex* corporis *R*

730. ET CAELESTIS ORIGO SEMINIBVS QVANTVM NON NOXIA
CORPORA TARDANT quod supra <724> diximus, in tantum, inquit,
in hominibus viget pars divinitatis, in quantum sinit corporum
qualitas.

732. TERRENIQVE HEBETANT ARTVS in quantum non hebetant. 5
MORIBVND AQVE MEMBRA morienti similia, hoc est semper morien-
tia: numquam enim in eodem statu sunt, sed aut minuuntur aut
crescunt. ergo animus idem est, sed uti viribus suis non potest
propter corporis coniunctionem.

733. HINC METVNT CVPIVNTQVE DOLENT GAUDENTQVE ex cor- 10
poris coniunctione et hebetudine. Varro et omnes philosophi dicunt
quattuor esse passiones, duas a bonis opinatis et duas a malis opi-
natis rebus: nam dolere et timere duae opiniones malae sunt, una
praesentis, alia futuri: item gaudere et cupere opiniones bonae sunt,
una praesentis, altera futuri. haec ergo nascuntur ex ipsa con- 15
iunctione, nam neque animi sunt neque corporis propria: pereunt
enim facta segregatione.

734. NEQVE AVRAS RESPICIVNT nam quia cohaerent corpori,
obliviscuntur naturae suae, quam 'auras' vocavit. CLAVSAE TENE-
BRIS ET CARCERE CAECO definitiones sunt corporis. 20

735. QVIN ET SVPREMO CVM LVMINE VITA RELIQVIT quia, ut
diximus <724>, occurrit debere eas statim post corpus depositum
redire in suum vigorem. et dicit non posse: quae enim diu con-
iuncta sunt invicem se tenent et trahunt reliquias sordium anti-
quarum. 25

736. NON TAMEN OMNE MALVM cedit, sed non omne; nam re-
manet quod ut purgetur necesse est. inde est quod dicit <655>

6 MORIBVND A . . . morientia] cf. Gell. XI 15, Isid. or. X 181 || 10 ex corporis
e. q. s.] cf. Don. ad Ter. Andr. V 4, 34

3 in om. A, *supr. vers. add.* a || hominibus ASC: omnibus RHM homi-
nes F || corporis R || 5 hebetant] hebant F, artus *add.* RM || 10 corporum M ||
11 hebitudine AF haebitudine M || 12 et duas a malis opinatis om. C || 13 do-
lore RHFC || duo H || 14 alia] altera M || item . . . futuri om. HF || opiniones
. . . futuri] duae sunt opiniones bonae una praesentis temporis et altera futuri
M || 16 sunt animi C || 17 segregatione facta M || facta animi a corpore segre-
gatione quam mortem esse diffiniunt *λύειν σώματος καὶ ψυχῆς add.* D || 18
AVRES H || coerent C || corporibus R corporis F || 19 quam] quas C || vocavit]
scilicet coelestem et diuinam *add.* Fabricius || 20 definitionesur sunt F || cor-
poris] nam graeci *δέμας* quasi *δεσμών* corpus vocant quasi vinculum animi
quod est ligo *add.* D || 21 RECESSIT C || 22 corporis H || 23 redire . . . vigorem]
in suum vigorem reuerti M || et dicit om. H || 24 sordidum H || 26 cedit] con-
dit H cedit quidem *exemplaria impressa praeter Fabricianum* || 27 ut quod S ||

ut om. M || porgentur F purgentur C || inde est] unde est et M

eadem sequitur tellure repostos. bene autem 'miseris', quae etiam post corpus habeant corporis sordes: unde est 'nec funditus omnes corporeae excedunt pestes'.

738. DIV CONCRETA 'concreta' coniuncta et conglutinata.

5 INOLESCERE concrescere, ut udoque docent inolescere libro.

739. ERGO EXERCENTVR POENIS quia deposito corpore sordes supersunt. poenas autem non perferunt animae, sed illius coniunctionis reliquiae, quae fuit inter animam et corpus: nam licet ista duo per se poenas perferre non possint, homo tamen perfert, qui
10 de his duobus est factus.

740. SVPLICIA EXPENDVNT ideo agunt supplicia, non ut animas puniant, sed ut eas peccatis exuant pristinis.

741. ALIAE PANDVNTVR INANES SVSPENSÆ AD VENTOS loquitur quidem poetice de purgatione animarum, tangit tamen quod et
15 philosophi dicunt. nam triplex est omnis purgatio. aut enim in terra purgantur quae nimis oppressae sordibus fuerint, deditae scilicet corporalibus blandimentis, id est transeunt in corpora terrena: et hae igni dicuntur purgari; ignis enim ex terra est quo exuruntur omnia, nam caelestis nihil perurit: aut in aqua, id est transeunt
20 in corpora marina, si paulo melius vixerint: aut certe in aëre, transeundo scilicet in aëria corpora, si satis bene vixerint. quod in Statio legimus, ubi de auguriis tractat. unde etiam in sacris omnibus tres sunt istae purgationes: nam aut taeda purgant et sulphure, aut aqua abluunt, aut aëre ventilant, quod erat in sacris
25 Liberi: hoc est enim tibique oscilla ex alta suspendunt mollia pinu; nam genus erat purgationis. et in ipsis purgationibus bonum

5 INOLESCERE concrescere] cf. Isid. diff. verb. 24 || udoque] georg. II 77 || 13 loquitur quidem e. q. s.] exscr. mythogr. III 6, 18. cf. comm. Luc. IX 9 || 25 tibique] georg. II 388

1 quae] que H qui M || 2 sordes] damna FC || 3 corporis R (t corporeae supr. vers. r) corporis H || 4 concreta] contra H, om. MFC || 5 INOLESCERE C || crescere vulgo || 7 non] minime Stephanus et Daniel || 8 relique F || sunt M (fuit ead. man. in marg.) || 11 ideo] id MC id SFG || 14 tangit autem M (autem del. et tamen supra scr. m) || 15 enim om. FC || 16 nimis] enim his F enī iis C. fortasse nimis || fuerunt M || 18 uruntur S || 19 peruri F || 20 si paulo ... in aëre om. H || aera R aerem FC || 21 scilicet om. FC || quod et in statio MFC || 22 tractat] tractavit R. seu quia mutatae nostraeque ab origine uersis corporibus subiere notos (Theb. III 485) add. D || in sacris legimus omnibus AS in sacris Liberi omnibus Masvicius primus || 23 tres istae purgationes sunt M || purgant RHFC mythographi cod. Regin.: purgantur ASM || et RFC: aut ASM ut H || 24 sulphure C || abluunt RFC mythogr. cod. Regin. ablunt H: abluuntur ASM || uentilant mythogr. cod. Regin.: uentilantur D et ceteri mythographi codices et exemplaria impressa. uentilant om. ASRHMFC || 25 hoc enim est in secundo georgicorum D hoc est enim quod dicit in secundo Georg. Stephanus || ibique F ibi C || 26 purgationis] id autem et apud Iuvenalem (sat II 156) tangitur 'quotiens hinc talis ad illos umbra uenit cupe-

meritorum secutus est ordinem, ut ante aëriam, inde aquae, post ignis diceret purgationem.

743. QVISQVE SVOS PATIMVR MANES supplicia quae sunt apud manes, ut si quis dicat 'iudicium patimur' et significet ea quae in iudicio continentur. est et aliud verius. nam cum nascimur, duos 5 genios sortimur: unus est qui hortatur ad bona, alter qui depravat ad mala. quibus adsistentibus post mortem aut adserimur in meliorem vitam, aut condemnatur in deteriore: per quos aut vacationem meremur, aut reditum in corpora. ergo 'manes' genios dicit, quos cum vita sortimur. EXINDE una pars orationis est, et ter- 10 tia a fine accentum habet, licet paenultima longa sit: quod ideo factum est, ut ostenderetur una pars esse orationis, ne praepositio iungeretur adverbio, quod vitiosum esse non dubium est.

744. PAVCI LAETA ARVA TENEMVS non omnes: qui enim minus purgantur statim redeunt ad corpora. 15

745. DONEC LONGA DIES PERFECTO TEMPORIS ORBE quia etiam post purgationem opus est tempore, ut perseveret in purgatione et sic redeat. et quaeritur utrum animae per apotheosin, de quibus ait 'pauci laeta arva tenemus', possint mereri perpetuam vacationem. quod non potest fieri: merentur enim temporis multi, non perpetui- 20 tatis, et quae male vixerunt statim redeunt, quae melius, tardius, quae optime, diutissimo tempore sunt cum numinibus. paucae tamen sunt, quae et ipsae exigente ratione, licet tarde, coguntur reverti.

PERFECTO TEMPORIS ORBE finito legitimo tempore.

746. CONCRETAM adfixam et inhaerentem. 25

747. AETHERIVM SENSVM *id est πῦρ νοερόν*, ignem sensualem, *id est deum*: per quod quid sit anima ostendit. AVRAI SIMPLICIS

. 3 supplicia e. q. s.] exscr. mythogr. III 6, 18

rent lustrari si qua darentur sulphura cum taedis aut si forte humida laurus *add. D* || bono *H* || 1 ordinem] uitae *add. FC* || ut ante] mutantae *F*, *om. C* || 3 supplicia varia *D* et *mythographus* || 4 dicit *C* || in iudicio] iudiciis *M* || 5 et *om. FC* || duos genios sortimur . . . DONEC (v. 745) *om. H* || 6 quo hortamur *M* || 7 mala] nec incongrue dicuntur genii, quia cum unusquisque genitus fuerit, ei statim observatores deputantur *add. D* et *mythographus* || 8 aut] ad *S* (aut *s*) || vacationem *ASFC*: uagationem *RM* uagationem *id est* ascensionem ad superna *mythographus*. cf. *Serv. ad v. 673* || 9 ergo mane genos dicit *F* || 10 in tertia *vulgo* || 11 ad fine *FC* || 12 orationis esse *R* || ne] nec *FC* || 16 qui *ASC* (quia *s*) || 17 opus est . . . purgatione et *om. H* || perseveret ut *FGC*. *malim* perseverent et redeant || 19 possint] possit *A* (*corr. a*) post *S* || vacationem *ASFG*: uocationem *RH* purgationem *M* || 20 meretur *ASHM* (merentur *a*) || 22 diutissime *R* || cum numinibus *om. R* || 23 exigente ratione] ex ignorance *R* (*corr. r*) etingente ratione *H* || 26 sidereum πῦρ νοερόν *Fabricius* || ONEPON *C* || 27 quod] quem *M* || animaus *H* || ostenditur *RMFC* || AVRAE *AS* || SIMPLICIS *R*

IGNEM non urentis. 'simplicis' autem nostri conparatione, qui constat de ligno et aëre: ille enim per se plenus est et aeternus, quia simplex. omnia enim σύνθετα, id est composita, exitum sortiuntur, unde et atomos perpetuas dicunt, quia simplices sunt nec
5 recipiunt sectionem.

748. HAS OMNES ac si diceret 'etiam has omnes'; nam supra <713> non omnes dixit, sed 'animae, quibus altera fato corpora debentur'. ROTAM VOLVERE PER ANNOS exegerunt statutum tempus per annorum volubilitatem. est autem sermo Ennii.

10 749. DEVS EVOCAT non dicit quis, sicut supra <264> di, quibus imperium est animarum. sed alii Mercurium volunt propter hoc <IV 242> hac animas ille evocat orco pallentes, alias sub Tartara tristitia mittit. et est ratio: nam νοῦς dicitur, id est sensus, quo philosophiam, quae haec indicat, intellegimus, quia
15 ipse etiam invenit litteras. AGMINE MAGNO impetu. et dictum est imperative, ἀπειλητικῶς: non enim blanditiis inductae redeunt, sed necessitate quadam coguntur ut potantes velint reverti.

750. INMEMORES vel praeteritorum, vel futurorum.

752. DIXERAT ANCHISES ante dicta de reversione animarum
20 probatio huc tetendit, ut celebret Romanos et praecipue Augustum: nam qui bene considerant, inveniunt omnem Romanam historiam ab Aeneae adventu usque ad sua tempora summam celebrasse Vergilium. quod ideo latet, quia confusus est ordo: nam eversio Ilii et Aeneae errores, adventus bellumque manifesta sunt: Albanos
25 reges, Romanos etiam consulesque, Brutum, Catonem, Caesarem,

4 unde . . . sectionem] cf. Isid. or. XIII 2, 1 || 9 Ennii] cf. ann. v. 548 ap. Vahl.

1 IGNEM om. C || non urentis] ignis non urentis F i. e. ignis non urentis C. fort. non urentem || simplicis] fort. 'simplicis aurai' || autem om. R || qui] quia F || 2 confiat H || ligno] igne C || ille enim^a syntheta R ille enim syntheta H ille enim semper M ille enim σύνθετος Fabricius || et aeternus om. R || 3 syntheta ASF C syntheta RHM || composita] ex anima et corpore add. M || exitu AS (corr. a) || 4 et om. FC || athomos R atthomos H atomo F animas C || 5 repiunt C || sectionem H sectionem M sectione F || 8 statum F || per] super R || 9 enni C || 10 qui ASC (quis a) qui sed F || sicut] et ut M || di] de AS (corr. a) || 12 hoc] hanc S (hoc s) haec M illud F, om. C || hac om. ASRM || ille om. M || uocat HMF || 13 tristitia FC || nove AH nove R noas M || 14 sensum F || quia] quam FC || 15 litteras om. C || impetum F || 16 imperative] imperatio R, litteras add. FC || ἀπειλητικῶς AS πιαητικῶς R πιαητικῶς H ἀπειλητικῶς M ἀπειλητικῶς C || 17 quadam] quia clam M (t quidam superscr. m) 20 tendit Fabricius || 21 inuenimus C || 22 summam H || 23 uergilium C || 24 et om. M || erroris FC || aduentum F || albanus F || 25 consulesque] consulesque commemoratus AS consulesque commemorat FC, unde consules quos commemorat Lion, consules RHM || brutum Ma: brutus ASF brutos RHC. cf. v. 819

Augustum et multa ad historiam pertinentia hic indicat locus, cetera, quae hic intermissa sunt, in ἀσπιδοποιῶτα commemorat. unde etiam in antiquis invenimus, opus hoc appellatum esse non Aeneidem, sed gesta populi Romani: quod ideo mutatum est, quia nomen non a parte, sed a toto debet dari.

753. TURBAMQVE SONANTEM aut quae tunc propter festinationem sonabat: aut turbae perpetuum est epitheton.

754. LONGO ORDINE non quo nati sunt, sed quo apud inferos stabant: non enim eo quo regnarunt, dicturus est ordine.

755. ADVERSOS LEGERE considerare, relegere.

756. DARDANIAM PROLEM Albanos reges, qui tredecim fuerunt de Aeneae et Laviniae genere: unde ait 'Itala de gente'.

758. INLUSTRES hoc nomen notitiae fuit, non meriti: unde etiam in meretricibus invenitur, nam et nobiles et inlustres vocantur. IN NOMEN ITVRAS in gentem, ut <XII 515> nomen Echionium matrisque genus Peridiae.

760. ILLE VIDES PVRA IVVENIS QVI NITITVR HASTA Aeneas, ut Cato dicit, simul ac venit ad Italiam, Laviniam accepit uxorem. propter quod Turnus iratus, tam in Latinum, quam in Aenean bella suscepit a Mezentio impetratis auxiliis: quod et ipse ostendit dicens <VII 470> se satis ambobus Teucrisque venire Latinisque. sed, ut supra <IV 620> diximus, primo bello periit Latinus, secundo pariter Turnus et Aeneas, postea Mezentium interemit Ascanius et Laurolavinium tenuit. cuius Lavinia timens insidias, gravis confugit ad silvas et latuit in casa pastoris Tyrrhi: ad quod adludens ait <VII 485> Tyrrhusque pater, cui regia parent armenta: et illic enixa est Silvium. sed cum Ascanius flagraret invidia, evocavit novercam et ei concessit Laurolavinium, sibi vero Albam constituit. qui quoniam sine liberis periit, Silvio, qui et ipse Ascanius dictus est, suum reliquit imperium: unde apud Livium est error,

13 hoc . . . fuit] exscr. Isid. or. X 126 || 18 Cato] or. I 11 ap. Pet. cf. Iord. adnot. ad or. I 11 || Aeneas ut Cato dicit e. q. s.] exscr. mythogr. I 202. cf. schol. Veron. ad Aen. VII 485 et Aur. Vict. or. g. R. 16 sq.

1 historiam Romanam D || 2 hic om. ASFC (supr. vers. add. a) || aspidopoeia ASr aspidopoeta R aspidopoeit H aspidotyria M (in libro de armis regum superscr. m) aspidopeia C aspidospia F || 3 aeneiden M || 7 aut quod turbae S || 9 stabunt H || regnaverunt C || 10 relegere considerare M || legere AS (relegere a) || 12 laumiae H || 13 noticiae A || 15 ut] ut ipse in .xii. M ut statius FC || echienium R ichionium M || 16 matresque FC || 18 simul ut R || ad Italiam RM: italiam ASH in italiam FC || 20 et ipse poeta F || 22 perit FC (periit c) || secunda FC || 24 laurolaviam F laurolabiniam C || 25 tyrrhi ASHMFC thyrry R || 26 tyrrusque ASFCm thyrrusque R tirrusque H tyrusque M || 27 sillium H silium M || deflagrasset R || invidie H || uocavit HFC || 28 laurolavinium F

qui Ascanius Albam condiderit. postea Albani omnes reges Silvii dicti sunt ab huius nomine, sicut hodieque Romani imperatores Augusti vocantur, Aegyptii Ptolomaei, Persae Arsacidae, Latini Murrani, ut <XII 529> Murranum hic atavos et avorum anti-
 5 qua sonantem nomina per regesque actum genus omne Latinos. PVRA IVVENIS QVI NITITVR HASTA id est sine ferro: nam hoc fuit praemium apud maiores eius qui tunc primum vicisset in proelio, sicut ait Varro in libris de gente populi Romani.

763. SILVIUS ALBANVM NOMEN quia omnes Silvii dicti sunt.

10 TVA POSTVMA PROLES postumus est post humationem parentis creatus. per hoc autem Aeneas cito ostendit esse periturum, et statim infert consolationem dicens 'quem tibi longaevo', id est deo: aevum enim proprie aeternitas est, quae non nisi in deos venit: Ennius Romulus in caelo cum dis genitalibus aevum degit. male
 15 autem vindicavit usus, per quem dixit <V 715> longaevosque senes.

766. VNDE a quo, ut <I 6> genus unde Latinum: nam posterius eius fuerunt qui postea apud Albanam regnare civitatem.

767. PROXIMVS ILLE PROCAS standi ordine, non nascendi: nam
 20 sextus est rex Albanorum. item Numitor tertius decimus fuit.

770. SI VMQVAM REGNANDAM ACCEPERIT ALBAM Aeneas scilicet Silvius. et hic ostendit omnes Albanos reges Silvios dictos. 'acceperit' autem a tutore, qui eius invasit imperium: quod ei vix anno quinquagesimo tertio restituit. et rem plenam historiae per tran-
 25 situm tetigit.

772. CIVILI TEMPORA QVERCV 'civica' debuit dicere, sed mutavit, ut e contra Horatius motum ex Metello consule civicum, pro 'civilem'. querceam autem coronam accipiebant qui in bello

8 Varro] cf. Kettner Varron. Stud. p. 78 || 10 postumus . . . creatus] cf. Isid. or. IX 5, 22 || postumus . . . in deos venit] cf. Gell. II 16 || 13 Ennius] ann. v. 119 ap. Vahl. || 27 Horatius] carm. II 1, 1 || 28 querceam . . . vescebantur] cf. Gell. V 6, 11 sq.

1 quis ASFC || condiderat F || silui SF || 2 ab] ad F || huius] bunius H || 3 Augusti om. H || aegypti FC || ptolomei A ptolomaei MF ptholomei SRA ptholemei HC || 6 latinos C: latinum reliqui || 7 eius om. M || 8 sicut ait varro RM: sicut ait reliqui || 10 POSTVMA H || posthumus R || umationem M (humationem m) || 11 esse om. FC || 13 proprie om. FC || aeternitatis S et aeternitatis M || 14 diis RFC || eum R || 15 uendicavit mc. fortasse aliud vindicavit || 17 id est a quo F || 18 albam FC || regnauerunt R || 19 standi non nascendi ordine M standi ordinem non ascendit FG || nascendi] ascende H || nam sextus est] nam duodecimus fuit ET CAPYS sextus est D || 22 acceperit Ma: receperit ARH recepit S refert FC || 23 ad tutorem F ad tutore C || anno LII. C || 27 ut MFC: at reliqui || consulem H civicum pro civilem omittens || 28 ciuili AS ciuile MC || quercum F

civem liberassent, ideo quia ante causa vitae in hac arbore hominibus fuit, qui glandibus vescebantur. aliae enim erant murales, aliae agonales, id est lemniscatae. muralis dabatur ei qui prior murum ascendisset.

773. HI TIBI NOMENTVM hae civitates sunt priscorum Latinorum 5 ab Albanis regibus constitutae: quamquam Collatiam Tarquinius constituisse dicatur, qui, ut erat superbus, eam ex collata pecunia constituit, unde et Collatia dicta est. potest tamen fieri, ut ab Albanis fundata sit, aucta a Tarquinio, sicut supra <III 551> de Tarento diximus, quod Taras fecit, auxit Phalantos. Romam etiam 10 Romulus fecisse dicitur, quam ante Euander condidit, ut <VIII 313> tunc pater Euandrus Romanae conditor arcis. VRBEMQVE FIDENAM 'Fidenae' dicuntur, ut 'Thebae'; sed dixit ut *Iuvenalis* <XV 6> atque vetus Thebe centum iacet obruta portis: nam varietati studet. unde etiam ait <776> 'Pometios', cum dicatur numero 15 singulari Pometia.

775. CASTRVMQVE INVI una est in Italia civitas, quae castrum novum dicitur: de hac autem ait 'castrum Inui', id est Panos, qui illic colitur. Inuus autem latine appellatur, graece Πάν: item Ἐπιάλτης graece, latine Incubo: idem Faunus, idem Fatuus, Fatuclus. 20 dicitur autem Inuus ab ineundo passim cum omnibus animalibus, unde et Incubo dicitur. 'castrum' autem civitas est; nam castra

19 Inuus autem . . . Fatuclus] cf. Cledon. p. 35, 22 K. || 22 dicitur autem . . . dicitur] exscr. Isid. or. VIII 11, 103

1 civilem *FC* (ciuem *c*) || liberassent] servassent *M* || 2 vescebantur] unde ovidius in metam. (I 106) 'et quae deciderant patula iouis arbore glandes', unde iouis arbor dicitur quasi per quam iuppiter suos alebat populos *add. D* || enim] autem *F* || erat *H* || muralis *C* || murales . . . ascendisset] murales murales autem dabatur qui prior murum ascendisset aliae . . . lemniscatae *M* || 3 lemniscatae] quae collum tenebant *supra scr. m* || 5 HI TIBI *C* || hae *SM*: haec reliqui || 6 ab *om. R* || conlatiam *FC* || 7 erat] est *FC* || conlata *FC* || 8 constituit] ostendit *H* || ab *om. MC* (*supr. vers. add. m*) || 9 albanus *C* || Tarquinio] sit *add. F* || 10 tharas *R* || phalatos *S* palantus *RM* falanthus *F* falantus *C* || 12 tunc] tum *FC* || 13 dixit] singulariter *add. M* || iuvenalis ut *FC*, ut Iuvenalis *Stephanus* || 14 vetusta *R* || thebae *AMC* || obrupta portus *R* || 15 studet varietati *M* || varietatem *R* (t varietati *superscr. r*) || pometios ait *M* ait pometius *F* || dicitur *R* || 16 pometiam *H* prometia *F* || 17 una *ASRHFC*: q. una *M*. (*Lion qui Burmanni codices ita exhibere testatur, Burmanni adnotationem male interpretatus est.*) Inua coni. Heinsius Inuum Masvicius. ceterum erravit Servius cum unam esse in Italia civitatem dixit, quae Castrum novum diceretur. cf. *Plin. nat. hist.* III § 44 et 51, *Cluverius Ital. ant. lib.* II p. 488 et III p. 978 || in Italia] italiae *M* || quae *Ra*: quod *M*, *om. reliqui* || 18 hac] hanc *H* hanc *C*. 'de hac' i. e. de ea quam Vergilius commemoravit, quae a Castro novo diversa est || autem *om. ASMF* || ait *om. C* || 19 pan *AC* pan *R* || efialtes libri || 20 latine] ab incubendo *add. R* || incubus *AS* (t incubo *superscr. a*) || idem] idem et *A* idem *ex* id est *R* id est *H* || Faunus idem *om. F* || idem] idem *ex* id est *R* id est *H* || Fatuus] fatulus *S* fatus *RH* (fatuus *r*) || fatuclus *AS*; fatudus *R* fatuclus *HM* fatuclis *F* fatuculus *C* || 21 rassim *H*

numero plurali dicimus, licet legerimus in Plauto castrum Poenorum: quod etiam diminutio ostendit; nam 'castellum' dicimus.

776. NVNC SVNT SINE NOMINE TERRAE atqui in catalogo hinc est dicturus aliquas civitates; sed ex persona sua praeoccupat.

- 5 777. QVIN ET AVO COMITEM SESE MAVORTIVS ADDET ROMVLVS Amulius et Numitor fratres fuerunt. sed Numitorem regno Amulius pepulit et Iliam, eius filiam, sacerdotem Vestae fecit. de hac et Marte nati sunt Remus et Romulus. qui cum adolevissent, occiso Amulio avum Numitorem in regna revocaverunt et cum eo uno
10 anno regnaverunt. postea propter angustias imperii Romam captatis auguriis condiderunt. ergo 'avo se addet comitem' aut avito se iunget imperio, aut certe, secundum Ennium, referetur inter deos cum Aenea: dicit namque Iliam fuisse filiam Aeneae. quod si est, Aeneas avus est Romuli. unde etiam addidit 'Assaraci quem san-
15 guinis': nam hoc epitheton non sine causa est introductum, quod est proprium Aeneae; nam Assaracus pater est Capios, Capys Anchisae, Anchises Aeneae.

779. VIDEN 'den' naturaliter longa est, brevem tamen eam posuit, secutus Ennium: et adeo eius est inmutata natura, ut iam
20 ubique brevis inveniatur. GEMINAE STANT VERTICE CRISTAE omnino in omnibus hoc egit Romulus, ut cum fratre regnare videretur, ne se reum parricidii iudicaret: unde omnia duplicia habuit, quasi cum fratre communia. etenim ad captanda auguria montem Palatinum Romulus tenuit, Aventinum Remus. qui prior sex vul-
25 tures vidit, post Romulus duodecim. et cum ille tempore, ille numero de condenda urbe certarent, orta contentione de urbis nomine inter exercitum, a Romuli militibus Remus occisus est. fabulosum enim est quod a fratre propter muros dicitur interemptus.

1 castrum . . . castellum dicimus] cf. Isid. or. XV 2, 13 || 11 ergo . . . Romuli] cf. Ennii ann. I fragm. XXXIII ap. Vahl. || 18 VIDEN . . . inveniatur] cf. Luct. Plac. ad Stat. Theb. X 808

1 poenorum r: poenarum reliqui || 2 deminutio FC (diminutio c) || 3 anti-qui H || 4 sed] et S || prooccupat H || 6 amulius regno F || regno om. C || 7 Iliam] aliam C illiam G || et om. FG || 8 renus H || 9 avium F || reuocarunt FC || 10 angustus H angustia FG || imperiis FG || captis AS || 11 addit ASF addit G || 12 iungit ASFCG || refertur ASFCG || 14 avius FG || est om. FGC || etiam] iam AS || addit FG || assarici A (corr. a) asaraci M || 16 proprium est M || asaracus M || Capios] capys RFCG capios M (capis m) || 17 et anchises RH || 18 den] de RH || eam om. M, supr. vers. add. m || 19 adeo] deo H ad FG || 20 STENT RHM || CHRISTAE R XPE H || 21 omnibus om. FC || 22 patri- cidii H || 24 platinum C || primus M || uultores H || 26 contentione] contentio A (corr. a) certatione FC || 27 milibus F || 28 enim] autem M || propter muros] transcensus add. F

780. ET PATER IPSE SVO SVPERVM IAM SIGNAT HONORE merito virtutis Mars Romulum deum esse significat: 'superum' enim accusativus est singularis ab eo quod est 'superus, superi'.

781. ILLA quam tibi saepe fata promiserunt. INCLITA graecum est: nam *κλυτόν* gloriosum dicunt. 5

782. IMPERIVM TERRIS *hoc est* in quantum tenditur terra. ANIMOS AEQVABIT OLYMPO magnanimitate aequabitur caelo. de hoc autem loco et Trogus et Probus quaerunt.

783. SEPTEMQVE VNA SIBI MVRO CIRCVM DABIT ARCES bene urbem Romam dicit septem inclusisse montes. et medium tenuit: nam 10 grandis est inde dubitatio. et alii dicunt breves septem colliculos a Romulo inclusos, qui tamen aliis nominibus appellabantur. alii volunt hos ipsos, qui nunc sunt, a Romulo inclusos, id est Palatinum, Quirinalem, Aventinum, Caelium, Viminalem, Esquilinum, Ianicularem. alii vero volunt hos quidem fuisse, aliis tamen nomi- 15 nibus appellatos: quae mutata sunt postea, ut de multis locis et fluminibus legimus, ut <VIII 329> saepius et nomen posuit Saturnia tellus.

784. PROLE VIRVM virorum fortium. QVALIS BEREYCINTIA MATER Phrygia: nam Berecyntos castellum est Phrygiae iuxta San- 20 garium fluvium, ubi mater deum colitur. per hanc autem comparisonem nihil aliud ostendit, nisi Romanos duces inter deos esse referendos.

785. TVRRITA quia ipsa est terra, quae urbes sustinet.

788. HVC GEMINAS NVNC FLECTE ACIES totum visum tuum 25 huc dirige et hunc specialiter intueri. sic Asper.

4 INCLITA . . . dicunt] exscr. Isid. or. X 126 || 24 quia . . . sustinet] cf. Isid. or. VIII 11, 64

3 superus] hic superius *F* || 4 INCLITA *ASHM*: INCLITA ROMA inclita *R* INCLITA *FC* || 5 *κλυτόν*] incliton *ASH* inclyton *R* cliton *MF* clyton *C* || 6 in quantum *F* || 7 magnaanimitate *F* magnanimitate *C* || de hac autem re *M* || 8^{et} probus et rokus *M* (et add. *m*). cf. Ribbeckius *prol.* p. 145, Gutschmidius *ann. philol. supplem.* II p. 192, Steupius de *Probis* p. 108. ceterum haud scio an Servius cum Trogo et Probo de hoc loco quaesivisse diceret magis ad illa quae sunt 'imperium terris aequabit' quam ad ea quae sequuntur spectaverit. || 10 roma *FG* || montesed *C* (montes sed *c*) || 11 et om. *C* || 12 tamen] tem *H* || 14 Viminalem om. *R*, ita tamen ut spatium relictum sit || 15 tamen om. *MC* (supr. vers. add. *m*) || 16 quae] qm̄ (i. e. 'quoniam') *F* || ut . . . legimus] ut de omnibus rebus legimus fieri ut (ut fieri *H*) de multis locis et de fluminibus legimus (legimus om. *R*) *RHL* || et de fluminibus *AS* || 19 BEREYCINTIA *ASM F* BEREYCINTIA *R* BEREYCINTIA *Hc* VERECINTIA *C* || 20 berecyndos *AS* berechinthos *R* berecyntus *H* uerecynthus *F* uerecynthos *C* || sangurium *AS* || 21 ibi *H* || 24 quia] uel quia *FG* || 25 tuum om. *M* || 26 hunc *RHa*: huc reliqui || sic Asper om. *RHL*. non puto ab ipso Servio *Asprum* hoc loco commemoratum esse || sic] hic *M*

789. HIC CAESAR ET OMNIS IVLI PROGENIES ut <I 288> Iulius a magno demissum nomen Iulo.

790. CAELI VENTURA SVB AXEM nam cum Augustus patri Caesari ludos funebres exhiberet, stella per diem apparuit, quam per 5 suasionem Augusti Caesaris esse populus credidit. hinc est ecce Dionaei processit Caesaris astrum. 'sub axem' ergo, id est ad divinos honores.

791. HIC VIR HIC EST 'c' littera pro duplici non nisi in monosyllabis habetur, ut <II 664> hoc erat alma parens, per eorum 10 scilicet privilegium. unde falsum est quod Terentianus dicit, eam pro metri ratione vel duplicem haberi vel simplicem. nam si hoc esset, etiam in disyllabis pro duabus haberi debuerat, quod nusquam invenimus. litterae enim naturam servari et in polysyllabis convenit.

792. DIVI GENVS Caesaris, qui factus est deus. 'genus' autem 15 dicit non solum iure adoptionis, sed etiam consanguinitatis: nam Atiae fuit filius, quae erat soror Caesaris. hic autem Augustus Caesar hoc nomen accepit a patre adoptivo: nam ante Octavianus dictus est a patre Octavio, Atiae marito.

793. SÆCVLA QVI RVRSVS LATIO sub Saturno dicit aurea sae- 20 cula fuisse in orbe terrarum, sub Augusto tantum in Italia.

794. GARAMANTAS populi inter Libyam et Africam, iuxta κα- 25 ραμμένην. INDOS populi orientis extremi.

795. IACET EXTRA SIDERA TELLVS nulla terra est, quae non subiaceat sideribus: unde perite addidit 'extra anni solisque vias', 25 ut ostenderet XII. signa, in quibus est circulus solis. significat autem Maurorum Aethiopiam, ubi est Atlas: de qua Lucanus <III 253> Aethiopumque solum, quod non premeretur ab ulla

5 ecce] buc. IX 47 || 10 Terentianus] v. 1657 sqq. gramm. lat. VI p. 374 K.

2 demissum *RM* dimissum *reliqui* || 4 exhiberet *HC* || persuasionem *A* suasionem *H* || 5 populos *HC* (*corr. c*) || 8 'c' littera *e. q. s.*] *cf. Keilius gramm. lat. VI p. 321 sq.* || 10 terentianus *RHM* || 11 mereri *A* (metri *a*) || rationem *H* || vel simplicem . . . haberi *om. H* || 14 id est caesaris *C* || genus *om. RHM L* || 15 dicit autem *RML* (genus *supr. vers. add. l*) dicit aut *H* || iure . . . consanguinitatis] per adoptionem sed et vere *M* || etiam *om. FC* || consanguinitatis *S* || nam *om. H* || 16 atiae *AS*: acciae *R* accie *H* actiae *Ma* octaviae *FC* || filius . . . Caesaris] sororis caesaris filius *M* || filius] quae filia Iuliae *add. Masvicius. fortasse* Atiae fuit filius, quae erat sororis Caesaris filia || soror] socer *F* || autem] non solum iure *add. H* || 17 ante enim *M* || autavianus *H* || 18 octavo *H* || atiae marito *AS*: actiae marito *Mla* octaviae mariti *FC* post augustus (augustus *R*) caesar *RLH* post augustus a caesare *m in marg.* || 20 orbem *R* || sub . . . Italia *om. F* || italiam *A* (*corr. a*) || 21 cecaumenen libri || 22 indyos *F* || populi] poli *H* || 24 addidit] ait *R* || 25 ut *om. F* || 26 atlans *A* (atlas *a*) athlas *R* adlans *H* athlans *F* adas *C* || de qua ait Lucanus *vulgo* || 27 ethiophumque *H*

signiferi regione poli, nisi poplite lapso ultima curvati
procederet ungula tauri.

797. TORQVET sustinet. APTVM vicinum, ut diximus supra
<IV 482>.

798. IAM NVNC ET CASPIA REGNA fines Assyriorum, in quibus 5
sunt *πόλαι* Caspiae. quod autem dicit verum est: nam et Suetonius ait in vita Caesarum <II 94>, responsa esse data per totum orbem, nasci invictum imperatorem.

799. MAEOTIA TELLVS Scythia, cuius palus est Maeotis.

800. TVRBANT turbantur. SEPTEMGEMINI autem septemflui. 10

802. FIXERIT AERIPEDEM CERVAM pro 'aëripedem'. vicit autem
Cerynitin cervam, dictam a loco. 'fixerit' autem statuerit, delassaverit. ERYMANTHI PACARIT NEMORA mons Arcadiae, ubi aper ferocissimus fuit.

803. LERNAM TREMEFECERIT ARCV pro hydra paludem ipsam 15
posuit. et intellegamus ante eam sagittis fuisse confixam, post
exsectam et adustam.

805. NYSAE DE VERTICE mons est Indiae, de quo loquitur.
ceterum est et Nysa civitas, in qua Liber colitur, unde Nysaeus
dictus est. 20

806. ET DVBITAMVS pro 'dubitas': miscuit personam suam.
est autem sensus: cum tibi sit tanta *ex Romanis et praecipue ex*
Augusto praeparata posteritas, dubitas virtutem factis extendere, id
est gloriam? aut est aliquis timor, qui te a regnis Italiae revocet?

10 TVRBANT turbantur] cf. Don. ad Ter. hec. IV 4, 12 || 18 mons est ...
dictus est] exscr. Isid. or. VIII 11, 44

1 poli nisi] poligni si *H* || polite *H* || lapso] flexo *R* labso *C* || curvati *C* ||
2 procedere et *R* (procederet *r*) || 5 IAM NVNC ET *om.* *AC* || assiriorum *A H M F C* ||
6 NYAAI *A* ΠΙΑΙ *R* ΠΙΑΙ *ar* || soetonius *F* sitonius *C* || 7 ait] dicit *R* || vita] utta *C* ||
caesaris *R*, *Stephanus et Daniel* || data esse *M* || 9 scythica *R* schitia *H* scythica *M* ||
cuius *F* || est palus *C* || maeotis est *F* || 10 disturbantur *F* || autem *om.* *F* || septemflui *ASM*: septemfluuii *RFC* septem fluuiis *H* || 11 *scho-*
lium *ad* FIXERIT *A. C. om.* *C* || AERIPEDEM *A* || pro aëripedem *om.* *H* || aeripidem *M* ||
aëripedem] ἐπισυνχλοισή *add. Fabricius* || 12 cerynitim *AS* cerinitin *RH* ceryntin *M* ceryntim *F* ||
loco] re uera ceruam ipse cursu superauit, quae uidebatur aereos pedes habere, unde ille 'non ceruam aeripedes (*sic*!) eripuisse' *add. Fabricius* ||
delassaverit] dilassauerit *AS R H M D*, *om.* *F*. uel quia se (leg. si) telo fixisset non ita esset laudabile *add. D* || 13 nons *C* || archadiae *A R* acradiae est *C* || 15 TREMEFECERAT *MF* (*corr. m*) || idra *H* ydra *FC* || 16 anteam *C* ||
17 exectam *Rm* execatam *M* exsestam *C* || adiustam *H* || 18 NYSAE *ARHC* || 19 et *om.* *F* || nisa *RH* nisa *M* || civitas ... dictus est] ut feri cides (leg. Pherecydes) ait in boetia (leg. Boeotia) in qua colitur liber pater unde nysa ea dictus est *F* || civitas] *om.* *C*, in monte parnasso *add. D* || Liber *om.* *C* || unde et *M* || nyseus *A* niseus *H* nisaus *M* nisaeus *C* || 23 posteritus *H* || extendere] ostendere *R* || 24 gloriam] ab eo quod praecedit ad id quod sequitur nam e uirtute gloria nascitur *add. D* || aut est] aut certe est *G* || a *om.* *RFC*. in editis exemplaribus aut est aliquis ... revocet ab eis quae praecedunt *AVT METVS* verbis pro lemmate interpositis separata sunt

808. QVIS PROCVL ILLE AVTEM nunc redit ad Romanos reges, qui septem fuerunt: Romulus, Numa Pompilius, Tullus Hostilius, Ancus Marcius, Tarquinius Priscus, Servius Tullius, Tarquinius Superbus. mira autem utitur phantasia, ut quasi ostendat se non
 5 agnoscere eum, qui de gente Romana non fuerat. Romulo enim mortuo cum uno anno senatus per quinque dierum interregnum regnas-
 set per decurias, taediosum visum est omnibus et quaesitus est rex. sed cum in urbe nullus idoneus esset inventus, orta est bona Pom-
 pilii fama, quod esset apud Cures, civitatem Sabinorum. rogatus
 10 itaque per legatos accepit imperium. qui ferociam populi a bellis ad sacra contulit: unde etiam Numa dictus est ἀπὸ τῶν νόμων, ab inventione et constitutione legis, nam proprium nomen Pompilius habuit. hic etiam canus fuit a prima aetate, ad quod adludens dicit 'inca-
 naque menta': item propter sacerdotium 'ramis insignis olivae'.
 15 813. OTIA QVI RVMPET de hoc Livius <I 22, 1> inde Tullum, qui ferox et Romulo, quam Numae similis. RESIDES pigros, otiosos, nimium sedentes.
 814. DESVETA TRIVMPHIS a consuetudine triumphandi desciscencia.
 20 815. IACTANTIOR ANCVS id est amans populi favorem. hic Ostiam fecit. Ancus autem dictus ἀπὸ τοῦ ἀγκῶνος, id est a cubito, quem incurvum habuisse dicitur.
 816. AVRIS favoribus: unde et aurarii dicuntur favisores.
 817. VIS ET TARQVINIOS REGES ANIMAMQVE SVPERBAM unus
 25 enim de Tarquiniis fuit superbus.
 818. VLTORIS BRVTI FASCESQVE VIDERE RECEPTOS vis videre

2 tullius *RLa* tullu *H* || hostilus *H* || 3 marcius *RF*: marcus *reliqui* ||
 seruus *H* || tullius *RL*: tullus *reliqui* || 5 fuerit *FG* || 6 uno annos *G* anno uno
MI || regnasset senatus *R* || regnasse *AS* || 7 decurias] decuriam *FGC*, quod
 tempus interregnum dictum est *add. D* || 8 idoneus *om. FGC* || inventus ...
 quod esset *om. FGC* || 9 apud *om. H* || Cures] aeares *R* (cures *r*) et res *H*
 curios *FG* curos *C* || Sabinorum] sedmorum *H* || 11 ἀπὸ τῶν νόμων *R* ἀπὸ τῶν
 νόμων *H* ἀπὸ τῶν νόμων *M* ἀπὸ τοῦ ἀγκῶνος *FG* ἀπὸ τοῦ ἀγκῶνος *C* || ab in-
 ventione ... habuit *hab. U*, edidit *Stephanus* || 12 legum *Masvicius* || pomphilios
F pôpmlios *G* || 13 aetate] dicitur *add. FG* || ludens *H* || 14 ramis] ranū *F*
 itanum *G* ramu *C* || 15 RVMPET *C* || Tullum] gallum *F* || 16 ferox libri ferocior
vulgo || Romulo] romullo *F*, fuit additur *vulgo* || similis] singulis *R* || 17 otiosus
H || 18 desciscencia *C*: desuescentia *A* (sed *esc in ras. a*) *M* descis scientia *S*
 desuentia *R* (t. desciscencia *supr. scr. r*) des eius scientiam *H* discentia *F* ||
 20 hic] autem *R* || 21 hostiam *SR* hostium *F* ostium *C* || ἀγκῶνος *AF*
 ἀγκῶνος *R* ἀνκανος *H* ἀγκῶνος *M* || cubito *F* || 22 habuisse dicitur] habebat
M || 23 et *om. R* || curarii *H* aurarii *FC* || faisores *S*: fautores *a in ras. RM*
 fauis sores *H* fautoris *F* fautores *C*. cf. *Hildebrandus ad Apul. apol. 93*
 (II p. 619) || 24 ANIMAMQVE] ATQVI *S* || SVPERBI *SHC* || 25 tarquinis *HC* tarquinius
F || 26 VLTORIS ... RECEPTOS] Vltoris bruti appendisset civitati nomen dedit
 nam aurum dicitur quod illi aurum fascēs receptos *C*. cf. *ad v. 825* || vis ...
 receptos *om. RC*

etiam ultoris Bruti fasces receptos? historia autem hoc habet. Tarquinius ob multa quidem superbus est dictus, praecipue tamen propter hanc causam. mandavit aliquando cuidam satelliti ut cuiusdam oppidi omnes principes interimeret. profectus ille grandem multitudinem repperit. quod cum ei renuntiasset deambulanti cum 5 virga in hortis, detrectans ille responsionem capita decussit papperum, ut satelles quid fieri vellet, agnosceret. huius filius vitiauit nobilissimam matronam Lucretiam, quod illa dolens se interemit. tunc eius avunculus Brutus, raptus ex eius corpore gladio, processit ad populum et de hac re contionatus est. quo facto omnibus placuit ne reciperetur rex, qui tunc Ardeam expugnabat. propter quod se Tarquinius cum liberis ad Porsennam regem Tusciae contulit et bellum gessit gravissimum contra populum Romanum. tunc duo creati sunt consules, Brutus et Tricipitinus, pater Lucretiae, qui et Tarquinius dicebatur: ob quod solum est urbe depulsus, et in eius 15 locum subrogatus est Valerius Publicola, quo mortuo item alter est factus, et alter similiter. quod cernens taediosum esse Vergilius Brutum solum posuit, qui annum solus implevit. sed Bruti filii amici erant filiis Tarquinii: cum quibus cum inissent consilium, ut eos per noctem intromitterent, proditi sunt a servo Vindicio et a 20 patre interempti. ideo ergo 'ultoris', scilicet libertatis publicae et Lucretiae pudoris.

819. SAEVASQVE SECVRES quae saevierunt etiam contra liberos.

821. PVLCHRA PRO LIBERTATE ingenti arte loquitur consideratione personarum: factum enim laudat dicens 'pulchra pro libertate', personam vituperat. 25

822. VTCVMQVE FERENT EA FACTA MINORES etiamsi lauderis a posteris: extorquere debet naturae vim amor patriae.

1 autem *om.* ASC || 3 mandavit aliquando . . . agnosceret] *pro his quae Fabricius Masvicius Burmannus ediderunt e Livii libro primo (cap. 53 et 54) excerpta sunt* || autem *R* († aliquando *supra scr. r*) || 4 grande miraculum *LH* (*corr. l*) || 6 ortis *HM* || detractans *RHC* detractans *M* (detractans *rm*) || 7 satellis *H* satellit *C* || quod *C* || huius] item huius *M* || 8 quod illa *om.* *H*, illa *om.* *C* || 10 quo facto] tunc *M* || 11 Ardeam expugnabat] ardeame fascesque nide receptos uis uidere etiam ultoris brutis fasces pugnabat *C*. Ardeam obpugnabat *coni. Burmannus* || propter quod] propter eos *H* quo facto *M* || 12 tarquinius se. *M* || 13 populum Romanum] *pr um A* (*p ro m a*) *pr utum S* (brutum *s*), *om.* *C* || tunc] hunc *C* (hunc *c*) || 14 consules *om.* *C* || tripicus *S* tripitinus *R* (*corr. sr*) || qui] iste *M* || 15 ob] ut *AS* (*corr. man. rec. in A*) || 16 publica *C* || quod motuo *C* || 17 factus est *M* || uergilius taediosum esse *FC* || uergilius *AS* (uirgilius *a*) || 18 annum solum *S* || 19 cum inissent] comminissent *H* inuit *C* || 20 notem *C* || uindictio *L* || 21 scilicet et *M* || libertatis publicae] libertatoris reipublicae *FC* || 23. SECVRS *R* SECVRS *FC* || etiam *om.* *FC* || 24 PVLCHRA *AH* PVLCHRA *L* || 25 personarum omnium *FC* || enim factum *F* || 27 lauderis] laudes *FC* || extorquere *ASHLC*: non enim extorquere *Rl* enim non extorquere *M* non extorquere *F*. *cf. quae ad Vergilii verba adnotavit Ribbeckius,*

824. QVIN DECIOS quin immo Decios respice. hi duo fuerunt, qui Mures dicti sunt, pater et filius. horum alter se bello Gallico, alter Samnitico vovit pro republica, cum Terra et Manes universum bello vellent exercitum perdere. DRV SOSQVE PROCVL et hi duo
 5 fuerunt. horum prior vicit Hasdrubalem, alter est filius Liviae, uxoris Augusti. SAEVVMQVE SECVRI ASPICE TORQVATVM hic Gallum quendam in ponte Anienis singulari certamine superavit et eius sibi torquem inposuit, unde nomen accepit. hic ad urbem pergens, praecepit filio, ut tantum castra tueretur. ille *provocatus ab hostibus*,
 10 nacta occasione, victoriam consecutus est. reversus postea pater laudavit fortunam populi Romani, sed filium, ut dicit Livius, fustuario *supplicio* necavit. ergo 'saevum securi' saevum iure occidendi, non ferri genere: nam securi non animadvertit in filium.

825. REFERENTEM SIGNA CAMILLVM Brenno duce Galli apud
 15 Alliam fluvium deletis legionibus everterunt urbem Romam absque Capitolio, pro quo immensam pecuniam acceperunt. tunc Camillus absens dictator est factus, cum diu esset apud Ardeam in exilio propter Veientanam praedam non aequo iure divisam, et Gallos iam abeuntes secutus est: quibus interemptis aurum omne recepit et
 20 signa. quod cum illic appendisset, civitati nomen dedit: nam Pisaurum dicitur, quod illic aurum pensatum est. post hoc tamen factum rediit in exilium, unde rogatus reversus est.

826. FVLGERE ab eo, quod est 'fulgo fulgis'.

6 hic Gallum . . . in filium] exscr. mythogr. I 220 || 11 Livius] cf. VIII, 7 ||
 14 Brenno . . . reversus est] exscr. mythogr. I 221

qui haec Augustini (de civ. dei III 16) verba laudavit: 'quomodolibet, inquit, ea facta posteris ferant, id est praeferant et extollant, qui filios occidit, infelix est. et tamquam ad consolandum infelicem subiunxit: vincit amor patriae laudumque immensa cupido'. fortasse nam extorquere || 2 dicti sunt] qui (fort. quia) partem oris strictam habebant add. M || 3 vocavit F || manes libri praeter M, qui mari exhibet, quod vulgo editur. cf. Liv. VIII 6, 9 'ibi in quiete utrique consuli eadem dicitur visa species viri maioris quam pro humano habitu augustiorisque, dicentis, ex una acie imperatorem, ex altera exercitum deis Manibus matrique Terrae debere.' ceterum Burmannus devovit pro re publica se terrae et manibus ne universum vellent exercitum perdere coniecit. || 4 bello om. ASFC || exercitum vellent F || 5 hasdrubalem A asdrubalem RMF asdrupalem H || liviae ASI: juliae RHLMFC || 6 uxoris ASLH: sororis RMFC || 7 Anienis Daniel: amoenis F || 8 unde et Fabricius || 9 tueretur] meteretur FC et Daniel, qui metaretur edere debuit. tutaretur Masvicius || ille om. H || hostibus Daniel: ostilibus F || 10 nactus F || 11 filium] fidelium H || fustuario] fortuario S (fostuario s) frustuario H i. e. per fustem supra scr. m || 12 securis H || saevum om. RLHM || 13 ferri] ferre H, om. FC || securim M || anladuertit R animadeuertit C || 14 Brenno . . . Alliam om. C || 15 euertunt M || 17 diu om. ASFC || apud ardeam in exilio esset M || apud om. C || exsilio H || 18 uehientanam A uenienz Nam H uegentanam M ueientianam F || praedam] rapinam F || iam] iam pene F || 20 Pisaurum] pinsaurum M aurum C || 21 dicitur] aurum add. H || 23 FVLGERE autem ab eo F || fulgis] accentum habet in prima add. Fabricius

827. DVM NOCTE PREMUNTUR bene adlusit: nam concordiam in humilitate tenuerunt, cum nobilitate vero in bella venerunt.

830. AGGERIBVS SOCER ALPINIS a munimentis Alpium; haec enim Italiae murorum exhibent vicem. 'socer' vero, quia Pompeius habuit Iuliam, filiam Caesaris, quae in partu periit. unde etiam 5 isti facile inter se dimicare potuerunt. ATQVE ARCE MONOECI de Liguria, ubi est portus Monoeci Herculis. dictus autem Monoecus vel quod pulsus omnibus illic solus habitavit, vel quod in eius templo numquam aliquis deorum simul colitur, sicut in Iovis Minerva et Iuno, in Veneris Cupido. 10

831. ADVERSIS INSTRVCTVS EOIS orientis enim auxiliis usus est.

832. ADSVESCITE BELLA mire dictum: ab ipsis enim quasi consuetudinem fecit populus Romanus bellorum civilium. septies enim gesta sunt: ter a Caesare, contra Pompeium in Thessalia, contra eius filium Magnum in Hispania, item contra Iubam et Catonem in 15 Africa: mortuo Caesare ab Augusto contra Cassium et Brutum in Philippis, civitate Thessaliae; Lucium Antonium in Perusia, Tusciae civitate; Sextum Pompeium in Sicilia; Antonium et Cleopatram in Epiro.

834. TVQVE PRIOR TV PARCE Caesari dicit, quem clementem 20 circa Pompeianos legimus: cui vult tunc ab *Anchise* hoc esse mandatum.

836. ILLE TRIVMPHATA CAPITOLIA AD ALTA CORINTHO Mumium significat.

839. IPSVMQVE AEACIDEN necesse est ut 'ille' subaudiamus: 25 Pyrrhum enim, quem Aeaciden dicit, Curius et Fabricius vicerunt

7 dictus . . . colitur] cf. comm. Luc. I 405 || 12 ab ipsis . . . in Epiro] exscr. mythogr. I 222 || 25 necesse est e. q. s.] cf. Gell. X 16, 14 sqq.

1 adlusit *H* || nam] dum pauperes fuerunt concordēs manserunt et *add. D* || 2 humilitatem *H* || uerunt *C* || 3 hae *Mal* || 4 exhibent *H* exhiben *C* || 5 habet *R* || perit *F* *C* || 6 facile *om. M* || potuerunt] potuerant *M*, in quo haec sequuntur facile in bella venerunt, quae alia manus deleuit || inter . . . potuerunt] in bella uenerunt. hinc Lucanus (I 119) 'morte tua discussa fides bellumque mouere permisum est ducibus'. *D* || 6 MONOECI *AR* MONECHI *H* MONECHI *M* || 7 monoeci *AR* *H* monechi *M* monoeci *F* *C* || monoecus *AR* monechus *HM* monoeciis *F* || 8 illic solus] illi sonus *H*, *om. F* || 9 simul colitur] in his verbis desinit *Cassellanus codex* || in ante Iovis *om. F* || Minerva] immineruas *F* || 12 scholium ad v. 832 *om. F* || 13 septies *H* || 14 ter a] terra *H* || 17 philippicis *AS* (philippis *a*) philipicis *H* || tessalica *H* || 18 ciuitate tusciae *M* || Antonium] marcum antonium *M* || 20 caesar *s* || 21 mandatum] licet Lucanus dicat (II 439) 'Caesar in arma furens nullas nisi sanguine fuso gaudet habere uias' item (III 82) 'gaudet tamen esse timori tam magno populis (populus *cod.*) et se non mallet amari *add. D* || 23 mommum *H* mumum *F* Magnum *Stephanus* || 25 IPSVMQVE AEACIDEN] Ipsumque ille truã caeciden *H* || ille] eruat ille tertio *F* || 26 pyrrhum *R* pyrrum *MF* || aeaciden *R* aeaciden *H* || dici *F*

ferentem Tarentinis auxilium. hic postea fugit in Graeciam et illic est occisus in templo. Argos vero et Mycenae alii vicerunt.

840. VLTVS AVOS aut hic distinguendum, ut sit 'Troiae Minervae' pro Troianae, principale pro derivativo: aut certe 'avos 5 Troiae', non quos Troia habuit avos, sed qui de Troia fuerunt, id est avos Troianorum. **TEMPLA TEMERATA MINERVAE** per stuprum Cassandrae.

841. **MAGNE CATO** Censorium dicit, qui scripsit historias, multa etiam bella confecit: nam Vticensem praesente Augusto, contra quem 10 pater eius *Caesar* et dimicavit et Anticatones scripsit, laudare non poterat. **TE COSSE RELINQVAT** Cossus tribunus militaris *consulari potestate* fuit. hic *regem Tuscorum* Lartem Tolumnium, a loco dictum, occidit et *secunda post Romulum* opima spolia revocavit. erit autem nominativus 'hic Lars, huius Lartis'.

842. QVIS GRACCHI GENVS Gracchos seditiosos constat fuisse, nobiles tamen genere: namque per Corneliam nepotes Scipionis Africani fuerunt, unde Iuvenalis ad eam <VI 170> tolle tuum precor Hannibalem *victumque Syphacem*. ergo Scipiones dicit per 'Gracchi genus'. duo autem fuerunt: maior Africanus, Aemilia- 20 nus minor, qui obsidione Carthaginis ab Italia revocavit Hannibalem.

843. **SCIPIADAS** hi gemini fratres fuerunt. qui cum fortissime dimicarent in Hispania apud Carthaginem novam, quae Spartaria dicitur, insidiis interempti sunt. **CLADEM LIBYAE** Scipiones.

844. **FABRICIVM** paupertate gloriosum. hic est qui respondit 25 legatis Samnitum aurum sibi offerentibus, Romanos non aurum habere velle, sed aurum habentibus imperare. **SERRANE SERENTEM**

22 Carthaginem . . . dicitur] cf. Isid. or. XV 1, 66

2 in templo occisus est *M* || templo] templum *F*. nam cum Argos obsideret ictu tegulae periit *add. Fabricius* || vicerunt] Quint. Metellus et Mummius *add. Fabricius* || 3 hic] hoc *F* || 4 diriuatiuo *ARF* deriuatio *M* || 5 avos *om. ASF* || 6 *schol. ad* **TEMPLA** *T. M. om. HLF* et *exemplaria impressa* (*in marg. suppl. D*) || 7 casandrae *R* cassandrae dicit *l* || 8 nunc censorium *s* || 9 praesentem *F* || 10 et ante dimicavit *om. MF* || anticatonem *M* || 11 poterat] supra autem Mineruae templa (templi *R*) temerata (temarata *L*) per stuprum (temerata per stuprum *spatio novem fere litterarum relicto om. R*) Cassandrae (cassandrae *RL*) dicit *add. RL* et *exemplaria impressa* || militum *F* || 12 a loco dictum] fort. ab equo deiectum vel loco deiectum. cf. *Liv.* IV 19, 4 || 13 spolia opima *M* || revocavit] reportavit *Fabricius* renovavit *Dempsterus* retulit *G. Vossius* || autem *om. S* || 14 lar *s* || 15 *GRAI A* *GRECHI H* *GRACHI Ma* || grescos *AH* *grachos Ma* || 16 Scipionis *om. H* || 17 unde Iuvenalis . . . duo autem fuerunt *om. H* || tuumque *AS* (que *del. a*) || 18 annibalem *M* || 19 *GRAI A* *grachi Ma* || Aemilianus minor post Hannibalem collocavit *Masvicius*, cui ita adsentitur *Burmannus*, ut post minor quaedam interciderit dicat, veluti qui urbem evertit vel deleuit. || 20 annibalem *M* || 22 ispalia *H* *ispania M* || 23 sunt] quorum alter pater, alter patruus scipionis africani maioris *add. D* || Scipiones] africanos duos, maiorem et minorem, quorum alter uicit carthaginem, alter deleuit *add. D* || 26 *SERANE H*

Atilius quidam senator fuit, qui cum agrum suum coleret, evocatus propter virtutem meruit dictaturam. Serranus autem a serendo dictus est.

845. QVO FESSVM RAPITIS FABII cur me, o Fabii, fessum ad vestram trahitis narrationem? aut certe 'fessum' tristem — ut <VIII 5 232> ter fessus valle resedit — scilicet propter eorum mortem: nam trecenti sex fuerunt de una familia. qui cum coniurati cum servis et clientibus suis contra Veientes dimicarent, insidiis apud Cremeram fluvium interempti sunt. unus tantum superfuit, Fabius Maximus, qui propter teneram adhuc pueritiam in civitate reman- 10 serat. hic postea cum Hannibalis impetum ferre non posset, mora eum elusit — *nam oportuna loca praeoccupans a vastatione Italiae compescuit* — et ad Campaniam traxit, ubi deliciis eius virtus obtorpuit. ille est, de quo ait Ennius unus qui nobis cunctando restituit rem. sciens enim Vergilius quasi pro exemplo hunc ver- 15 sum posuit. *ILLE*] *notandum est de secunda persona dictum*.

847. EXCVIDENT ALII cudendo efficient: et est rhetoricus locus.

SPIRANTIA animata. Horatius et molles imitabitur aere capillos.

848. VIVOS VVLTVS hoc est quod dixit 'spirantia'. et per aes 20 Corinthios indicat, per marmor Parios, per actionem causarum Athenienses, per astronomiam Aegyptios et Chaldaeos.

852. PACIS MOREM leges leges pacis.

855. SPOLIIS MARCELLVS OPIMIS hic Gallos et Poenos equestri certamine superavit. Viridomarum etiam, Gallorum ducem, manu 25

1 Atilius . . . dictus est] exscr. mythogr. I 223 || 7 nam trecenti . . . posuit] exscr. mythogr. I 224 || 14 Ennius] ann. v. 313 ap. Vahl. cf. Macrob. Sat. VI 1, 23 || 18 Horatius] a. p. 33 || 24 hic . . . Tolumnio] exscr. mythogr. I 225

1 ad illius *H* atillius *F* || suum agrum *M* || 2 dictaturum *SH* || autem *om.* *R* || 4 fauii *F* || 6 residit *F* || 7 nam *om.* *F* || qui coniurati cum cum servis *F* || 8 Veientes] uihientes *A* uehientes *Sa* uientes *R* uegentes *M* uenentes *F*, *om.* *H* || dimicarent] prospere sepe dimicassent *F* || 9 tantum] tamen *F* || 10 maximus fabius *F* *RM* fauius maximus *F* scilicet Fabius Maximus *Fabricius* || pueritiam] iam *add.* *A* || remanserat] a quo per temporis successionem longioris fabius ille maximus creatus est *add.* *D* || 11 annibalis *MF* || inpetum *F* || 13 delitiis *H* || eius uirtus *HMLa*: eius uirtutis *AS* uirtus eius *R* carthaginiensium uirtus *F* || obstopuit *H* || 14 ille est] hic est *Fabricius* hic autem est *Masvicius et Burmannus* ille autem est *Lion* || cunctando *ex* cunctando *H* || 15 restituit rem *RLH*: restituit rem *ASM* constituisset *F* || enim *om.* *F* || uergilius *F* || 16 notandum . . . dictum *post* obtorpuit *praebet* *F* || est et locus *om.* *AS* (*supr. vers. add. a*) || 18 animantia *F* || ut horatius *F* || moles *FG* || capillos] columbas *FG* || 20 quod diximus spirantia *R* quod spirantia dixit *M* || 21 chorinthios *RFa* chorintios *H* || parthos *M* || 22 per astrologiam *G* || chaldaeos *ARM* aldeos *H* || 23 PACIS . . . pacis] PACIQUE INPONERE MOREM id est pacis morem quod est leges pacis *F* || 24 poenas *F* || 25 uiridomorum *ASH*

propria interemit et opima retulit spolia, quae dux detraxerat duci, sicut Cossus Larti Tolumnio.

856. SVPEREMINET OMNES virtutis scilicet genere.

857. REM ROMANAM statum reipublicae. TVRBANTE TVMVLTV
5 ideo 'tumultu', quia res in Italia *adversus Gallos* geritur.

858. SISTET confirmabit, corroborabit.

859. TERTIAQVE ARMA PATRI SVSPENDET CAPTA QVIRINO et
tertia opima spolia suspendet patri, id est Iovi, 'capta Quirino',
qualia et Quirinus ceperat, id est Romulus, de Acrone, rege Cae-
10 ninensium, et ea Iovi *Feretro* suspenderat. possumus et, quod est
melius, secundum legem Numae hunc locum accipere, qui praecepit
prima opima spolia Iovi *Feretro* debere suspendi, quod iam Ro-
mulus fecerat; secunda Marti, quod Cossus fecit; tertia Quirino,
quod fecit Marcellus. Quirinus autem est Mars, qui praeest paci
15 et intra civitatem colitur: nam belli Mars extra civitatem templum
habuit. ergo aut 'suspendet patri', id est Iovi: aut 'suspendet patri
Quirino'. varie de hoc loco tractant commentatores, Numae legis
inmemores, cuius facit mentionem et Livius.

861. EGREGIVM FORMA IVVENEM ET FVLGENTIBVS ARMIS tria
20 sunt secundum Carminium: pulchritudo, aetas, virtus. significat
autem Marcellum, filium Octaviae, sororis Augusti, quem sibi Augu-
stus adoptavit. hic sexto decimo anno incidit in valetudinem et
periit octavo decimo in Baiano, cum aedilitatem gereret. huius
mortem vehementer civitas doluit: nam et adfabilis fuit et Augusti
25 filius. ad funeris huius honorem Augustus sescentos lectos intra

19 tria sunt . . . ei dicit] exscr. mythogr. I 226

1 interimit *H* || dux *om.* *H* || distraxerat *F* || dici *II* || 2 sicut *om.* *F* || Larti
om. *ASF* || columnio *SH* toluminio *R* || 3 OMNIS *MF* || scilicet] scilicet et *R*,
om. *ASH* || 5 ideo] uel bene ideo *H* bene *M* || in italia res *M* || 6 confirmavit
AF (*corr. a*) || corroboravit *AF* (*corr. a*) corroboravit *L* || 7 et] hic *R* hec *L*
|| 8 opima tertia *M* || capta Quirino] capta autem quirino *M* capta autem qui-
rino id est *F* || 9 coeperat *AR* (*corr. a*) || ceniensium *ASRL* ceciniensium *H* ||
11 legem *om.* *AS* (*supr. vers. add. a*) || numae *L* numare *H* cf. *Festus* s. v.
Opima spolia || recipere *F* || 12 feretro *H* || 13 fecit cossus *F* || 14 marcellus fecit
F || id est mars *F* || qui praeest . . . nam belli *om.* *ASH* (qui praeest paci et
intra *supra vers. add. a ita ut extra deleret*) || 16 ergo ut *R* || aut . . . Quirino]
aut patri id est marti quirino *M* || patri *om.* *S* || 17 varie] et varie *F* || 18 et
Livius *om.* *M* (*in marg. suppl. m*) || liuias *H* libius *F*. in libris qui hodie extant
eam legem non commemorat Livius || 20 corminium *H* || pulchritudo *F* || 21 macel-
lum *F* || 22 adobtavit *F* || incipit *FG* || valetudine *A* ualitudine *SH* ualitu-
dinem *RG* valetudinem *Mfa* in valetudinem *vulgo* || 23 periit] perit in *FG* ||
X et *VIII* *H* || Baiano] baiona *Ra* (*corr. r*) baionu *H* libriano *M* || cum] et
cum *ASH* (et *del. a*) || gereretur *H* || 24 ciuitatis *H* || 25 filius] per adoptionem
add. F || sescentos lectos] de lectos *A* (*sed c in ras. a*) delectos *R* delea^z *H*
quingentos electos *mythographus* || intra ciuitatem ire *RHa*: intra ciuitatem *AS*
ire intra ciuitatem *M* intrare ciuitatem *FG*

civitatem ire iussit: hoc enim apud maiores gloriosum fuerat et dabatur pro qualitate fortunae; nam Sulla sex milia habuit. igitur cum ingenti pompa adlatus et in campo Martio est sepultus. ergo modo in Augusti adulationem quasi epitaphion ei dicit. et constat hunc librum tanta pronuntiatione Augusto et Octaviae esse recitatum, ut fletu nimio imperarent silentium, nisi Vergilius finem esse dixisset. qui pro hoc aere gravi donatus est, id est massis: nam sic et Livius argentum grave dicit, id est massas.

862. SED FRONS LAETA PARVM omen est mortis futurae. ex contrario alibi incipe parve puer risu cognoscere matrem. 10

863. VIRVM QVI SIC COMITATVR Marcellum, cui similis est.

865. QVI STREPITVS propter aedilitatem. INSTAR similitudo. et est nomen, quod non recipit praepositionem: 'ad instar' enim non dicimus. quod Probus declarat.

869. OSTENDENT TERRIS HVNC TANTVM FATA parum inlucescet, 15 quia mox peribit.

871. VISA POTENS SVPERI cum indignatione dicit: invidistis et gloriae Romanae et vestris muneribus: nam † felicitas vestra sunt munera. PROPRIA perpetua, ut <I 73> propriamque dicabo.

872. MAVORTIS CAMPVS in quo est sepultus. 20

874. FVNERA propter sescentos lectulos.

875. (NEC PVER ILIACA QVISQVAM DE GENTE LATINOS) IN TANTVM SPE TOLLET AVOS erigit generis antiquitatem. et rhetorice spem laudat in puero, quia facta non invenit. est autem Ciceronis in dialogo Fannio causa difficilis laudare puerum: non enim 25

8 Livius] fragm. incert. libr. IV p. 234 H. cf. Isid. or. IX 2, 63 et XVI 18, 13 || 10 alibi] buc. IV 60 || 19 PROPRIA perpetua] cf. Non. p. 361, 26

1 etiam dabatur vulgo || 2 sylla libri || nam Sulla sex milia habuit] cf. Marquardt Privatl. d. Roem. I p. 343 || 3 cum ingenti gloria et pompa D || adlatus HFG: allatus ARM (sed prius l in ras. a) atlatus S relatus vulgo || 4 modo] magno H, om. AS || adolatione FG || eptaphiton H epitasion G || ei dicit . . . pronuntiatione om. G || diceret F || et om. F || 6 flectu R || nimium G || imperarent RM: imperaret ASHFG, fortasse recte || uergilius S || esse dixisset] eei disisset S (disisset in dedisset mutavit s) || 7 sic et] et sic SR, sic om. FG || 8 libius FG || dixit FG || 9 omen est om. H || ex contrario] contra F || 12 quis AS || 13 recepit H || 14 declarat RLM declarato H declinat ASF. recepi declarat, etsi dubito an ex iis quae Servius ad Aen. II 15 adnotavit nescio quis adscripserit quod Probus declinat: cum quod ad 'ad instar' referendum esse videretur, declinat potest ab alio in declarat mutatum esse || 15 inlucescit FG || 17 invidistis] indidistis H inuidistis enim G || 18 felicitates M felicitates m felicitatis l. fortasse nam deliciae nostrae vel deliciae civitatis (i. e. ei quos cives maxime amant) vestra sunt munera || 21 propter] preter M pro G || sescentos] dē libri quingentos supr. vers. a || lectos FG || 23 TOLLIT A (corr. a) || erigit AFG: eriget reliqui || 24 in ciceronis dialogo AS || 25 fannio libri praeter H qui phannio exhibet. Fanni exemplaria impressa. inter librorum de re. publ. incert. fragmenta verba illa exhibet Halmius IV p. 853, 14. cf. Quintil. IX 3, 75

res laudanda, sed spes est. NEC ROMVLA QVONDAM pro 'Romulea', ut <IV 37> quos Africa terra triumphis dives alit. 'quondam' autem potest et praeteriti esse et futuri.

881. FODERET CALCARIBVS ARMOS species pro genere: equi
5 'armos' pro equo posuit; non enim possunt armi calcaribus fodi.

882. FATA ASPERA RVMPAS posse aliqua ratione fata dirumpi
per transitum docet.

883. TV MARCELLVS ERIS talis, qualis est Marcellus.

884. PVRPVREOS FLORES ut saepe <V 79> diximus, propter
10 sanguinis similitudinem, quia aut anima est, aut animae sedes.

NEPOTIS poster: non enim re vera nepos fuit.

885. INANI MVNERE secundum Epicureos, non profuturo.

886. SIC ista noscentes.

887. AERIS IN CAMPIS conlisionem fecit. locutus autem est
15 secundum eos, qui putant Elysium lunarem esse circulum.

889. INCENDITQVE ANIMVM nam supra ait <806> et dubita-
mus adhuc virtutem extendere factis?

890. EXIN deinde. confert autem in compendium narrationis
prolixitatem: sic Terentius propter longum actum ait intus despon-
20 debitur, intus transigetur, si quid est quod restat.

893. SVNT GEMINAE SOMNI PORTAE pro somniorum. est autem
in hoc loco Homerum secutus, hoc tantum differt, quod ille per
utramque portam somnia exire dicit, hic umbras veras *per corneam*,
per quas *umbras* somnia indicat vera. et poetice apertus est sensus:
25 vult autem intellegi falsa esse omnia quae dixit. physiologia vero
hoc habet: per portam corneam oculi significantur, qui et cornei

---

9 ut . . . sedes] cf. Isid. or. XI 1, 123 || 19 Terentius] Andr. V 6, 17 ||
22 Homerum] Od. XIX 560 || 25 physiologia vero e. q. s.] exscr. mythogr. I
228 et III 6, 24

---

2 ut] aut *AS* (corr. a) || triumphos *RLH* || 3 ad v. 878 hoc scholium edidit
Fabricius PRISCA FIDES quia fidelitas non requirit iuvenes, sed senes: unde Lu-
canus (VIII 282) 'quippe fides robustos exigit annos'. || 5 foderi *F* || 7 per tran-
situ *F* || docet] et aut uacat qua ut sit si fata aut subaudiendum est si qua
ratione *add. M* || 8 talis] hoc est talis *G*, om. *ASM* || est] fuit *FG* || Marcellus]
ille uir amplissimus superius dictus *add. D* || 10 qui *MFG* || aut anima est
om. *FG* || animae est sedis *FG* || 11 fuit] sunt *F* || 13 sic] sic tota *S* || ista]
ista scilicet *R* ista tota *M*, om. *S*, in ras. scrips. a || 14 AERIS *H* || 15 lunare
H || 18 EXINDE *S* || deinde] bera de *F*, om. *AS* (supr. vers. *add. a*) || impendium
S (corr. s) || 19 terentius *ARH* || dispondebitur *F* || 20 transietur *R* transietur
H transigitur *F* || si] sic *H* || quid est ex quidem *R* || 21 pro] per *H* || 22 quod
ille om. *AS* (supr. vers. *add. a*) || per utrum quae portant *H* || 23 exire somnia
AS || exire] ire se ex *FG* || dixit *F* || hic . . . vera] non mutavi ea quae *FG*
praebent, quamquam haec, ni fallor, praestant hic per corneam (vel per alteram)
umbras veras, per quas somnia indicat vera || 24 vera om. *AS* || 25 omnia] somnia
FG || phisiologia *A* phisologia *R* phisiclegia *H* fisiologia *M* fisologia *G* ||
26 corneam . . . emittitur portam om. *H*

sunt coloris et duriores ceteris membris: nam frigus non sentiunt, sicut et Cicero dicit in libris de deorum natura. per eburneam vero portam os significatur a dentibus. et scimus quia quae loquimur falsa esse possunt, ea vero quae videmus sine dubio vera sunt. ideo Aeneas per eburneam emittitur portam. est et alter sensus: 5 Somnum novimus cum cornu pingi. et qui de somniis scripserunt dicunt ea quae secundum fortunam et personae possibilitatem videntur habere effectum. et haec vicina sunt cornu: unde cornea vera fingitur porta. ea vero quae supra fortunam sunt et habent nimium ornatum vanamque iactantiam dicunt falsa esse: unde eburnea, 10 quasi ornatio portae, fingitur *falsa*.

896. INSOMNIA id est somnia.

899. SECAT tenet: unde et sectas dicimus ab eo quod propositum tenent.

900. AD CAIETAE PORTVM a persona poetae prolepsis: nam 15 Caieta nondum dicebatur.

---

2 et] etiam *vulgo*, *om.* S || in libris de deorum natura] *cf.* II 57, *ubi quae de auribus Cicero dicit Servius per errorem ad oculos transtulisse videtur* || 5 per eburneam aeneas FG || 6 somnium RHGa (somnum h) || cum cornu novimus M || scripserunt de somniis M || 8 et haec . . . cornu *om.* M || cornea ex cornia A cornua S || vero FG || 10 cornatum H || dicuntur H || 11 cornatio H || 13 tenet] addinet F || quae R (quod r) || 14 tenent] non tenent F, *quod a christiano homine videtur profectum esse* || 15 prolepsis ARH prolepsis Fa || 16 caietae AHM caetae R caiete S || EXPLICIT LIBER VI. INCIPIT LIBER SEPTIMVS A EXPLICIT EXPOSITIO LIBRI SEXTI INCIPIT EXPLANATIO IN SEPTIMVM S EXPLICIT LIB. VI. INCIP. LIB. VII. M

SERVII GRAMMATICI
IN VERGILII AENEIDOS LIBRVM SEPTIMVM
COMMENTARIVS.

1. Vt et in principio diximus, in duas partes hoc opus diuisum est: nam primi sex ad imaginem Odyssiae dicti sunt, quos personarum et adlocutionum varietate constat esse graviores, hi autem sex *qui sequuntur* ad imaginem Iliados dicti sunt, qui in
5 negotiis validiores sunt: nam et ipse hoc dicit <45> maius opus moveo. et re vera tragicum opus est, ubi tantum bella tractantur. TV QVOQVE sicut Misenus, Palinurus etiam. NOSTRIS *hoc est* Italicis, ut non eadem arboribus pendet vindemia nostris, non, ut Donatus ait, *in comparationem oceani* navigabilibus. AENEIA
10 NVTRIX hanc alii Aeneae, alii Creusae, alii Ascanii nutricem volunt. lectum tamen est in philologis in hoc loco classem Troianorum casu concrematam, unde Caieta dicta est, ἀπὸ τοῦ καίειν.

3. SERVAT tenet, possidet, ut servantem ripas alta non vidit in herba. HESPERIA IN MAGNA 'magna' propter Hispaniae
15 discretionem.

4. SI QVA EST EA GLORIA secundum Epicureos. bene autem interest funeri postquam ab inferis rediit, sicut interfuit antequam descenderet, ut medium actum ostenderet.

6. QUIERVNT Hebrus 'quierant' legit.

---

8 non eadem] georg. II 89 || 9 Donatus] cf. Don. ad Ter. eun. II 3, 22 || 11 lectum . . . καίειν] cf. Aur. Vict. or. g. R. 10 || 13 servantem] georg. IV 459

---

1 hoc opus in duas partes R || opus] corpus V *Burmanni* || 2 odissiae RFHM odissiae L || 4 ad imitationem iliados F || iliadis RHM || 6 tragicum] triacum H || 8 non om. AS || 9 non ut . . . navigabilibus om. RLH (*in marg. add. l*) || non ut om. M || nauigalibus M || 11 lectum est tamen F || philologis L (*i. e. in libris naturalium sententiarum superscr. l*) || classem . . . concrematam] casu classem incensam esse troianam M || 12 casu] ibi *add. F* || concrematum S || caiea H || ἀποδυκαίειν A ἀποτοῦ κείν F ἀπο τοῦ κείν M (*id est aëcrematione superscr. m*) || 13 rip R (*ripas r*) || alte RH (*alta r*) || 16 Epicureos] qui dicunt deos non curare mortalia *add. Ml*, cum ea res nihil ad mortuorum voluptatem attineat sentiendam *add. Fabricius* || 18 actum om. L (*supr. vers. add. l*) || 19 hebrus ASFLHM: hebrus R, cuius *in marg. haec a Petro Daniele*

7. TENDIT ITER VELIS quia prout vela extensa fuerint, ita etiam cursus extenditur, in quo navis est iter. multi dicunt inproprie dictum quod ait 'tendit iter velis', multi nimium proprie. constat tamen secundum illud dictum quod ait supra <V 28> flecte viam velis. aliud est velis iter tendere, aliud per vela iter. quod 5 si dicimus, bene procedit et 'tende viam velis', ut in ipsis velis ratio sit viae.

8. ADSPIRANT AVRAE IN NOCTEM quia, ut diximus <III 568>, temporum mutatione ventus vel minuitur vel augetur. 'in noctem' autem circa noctem. et quotiens tempus exprimitur, accusativum 10 regit ista praepositio.

9. LVNA NEGAT litotes *figura*; nam dicit 'large praestat', ut <261> munera nec sperno. TREMVLO SVB LVMINE ita enim mobilitas aquae facit videri.

10. CIRCAEAE RADVNTVR LITORA TERRAE ut diximus supra 15 <III 386>, mons iste antehac insula fuit; paludibus enim a continenti segregabatur, quas exclusit limus de Albanis montibus *per*

scripta sunt 'Henr. Steph. legit Acron Helenius'. Helenius coni. Parrhasius epist. qu. IV 5. cf. Ribbeckii prol. p. 174 sqq. et Hageni schol. Bern. p. 731 sq. Reginensis memoria Bernensis scholiastae novem locis Ebrii exemplar commemorantis testimoniis magnopere commendatur. ceterum Hebrus expositor in marg. a, s. commentator supr. vers. l || 1 prout] uti F ut pro G || 2 multi dicunt . . . ratio sit viae M, nisi quod lin. 4 pro quod ait supra exhibet nam supra ait et lin. 7 nam ait supra flecte viam uelis post ratio sit viae addit: tenditur (tendit iter a) multi dicunt inproprie dictum quod ait flecte viam uelis. aliud est iter uelis tendere aliud per vela iter quo (quod a) si dicimus . . . ratio sit viae A tenditur multi dicunt inproprie dictum quod ait flecte viam uelis aliud est iter uelis tendere (aliud . . . tendere post deleta sunt) multi nimium proprie constat tamen secundum illud dictum nam ait supra flecte viam uelis. aliud iter uelis tendere aliud per vela iter quo si dicimus . . . ratio sit viae S tenditur (om. R) multi dicunt inproprie (inpropria H) dictum quod ait flecte viam (tendit iter supr. flecte viam l) uelis multi nimium proprie (propriae R propria H). constat (constant H) tamen secundum illud dictum (dictum om. H) nam ait supra (supra ait R) flecte viam uelis (ut in ipsis uelis add. L). aliud est iter uelis tendere (uelis tendere L, uelis iter tendere l item uellis tendere H) aliud per vela iter. quod si dicimus . . . ratio sit viae RLH nam ut (sic) supra flecte viam uelis. et aliud est iter uelis tendere aliud per vela iter tendere. et multi dicunt inproprie dictum (quod ait flecte viam uelis prima, ut videtur, manus supr. vers. add. in F) multi nimium proprie. constat tamen secundum illud dictum quod ait flecte viam uelis (ut in ipsis uelis add. G). quod si dicimus bene procedis (sic) . . . ratio sit viae FG. Servius ipse 'tendit iter velis' inproprie dictum esse censet, ut 'velis' ablativus sit, eamque sententiam simili quinti libri versu prolato defendit. aliis illa nimium proprie dicta esse videri commemorat, ut 'velis' dativus sit. ordo scholii olim ea re turbatus est quod librarii alicuius oculi a priore 'dictum quod ait' ad alterum aberraverunt. || 8 ASSPIRANT R ASPIRANT LHM || 9 tempore AS (temporum a temporis s) tempora H || immutatione S || vel ante minuitur] ut A (corr. a) || S || 10 circa noctem et om. F || 11 regit] casum add. F || 12 nam] autem S (corr. s) non FG || 15 CIRCAEAE ARL, om. H || RADVNTVR A (corr. a) || 16 antea H ante F || 17 segregabantur F || exclusit H excludit M || Albanis] Circaeis coni. Burmannus

paludes Pomptinas fluens. et dicebatur Aeaëus ab horrore trans-euntium, quod homines mutabantur in feras. in hoc summo oppidum fuit, quod et Circeium dictum est et Circei; nam utrumque Livius dicit.

- 5 11. DIVES non addidit cuius rei, cum soleat, ut <IX 26> dives equum, dives pictai vestis et auri. INACCESSOS inaccessibiles, inaccessendos, non ad quos nullus accessit; nam Vlixes illuc venit. ergo 'inaccessos' ad quos nullus debeat accedere, ut aut inlaudati nescit Busiridis aras, hoc est inlaudabilis, nam ab Isocrate con-
10 stat esse laudatum.

12. RESONAT CANTV resonare facit. SVPERBIS *aut altis*, aut nobilibus propter antiquam oppidi magnitudinem.

13. ODORATAM pro 'odoriferam'. hoc autem ideo, quia usus olei apud maiores non fuit, praecipue in Italia.

- 15 14. ARGVTO PECTINE garrulo, stridulo, sonanti, ut forte sub arguta consederat ilice Daphnis. PERCVRRENS PECTINE TELAS aut manu percurrens; aut ictu pectinis, ut videmus; aut quia apud maiores stantes texebant, ut hodie linteones videmus. est autem Homeri, qui ait ἱστὸν ἐποιχομένην.
20 15. GEMITVS IRAEQVE gemitus irascentium leonum, ἐν διὰ δυοῖν.

4 Livius] fragm. 61 ap. Hertz. IV p. 234. cf. Hertzii ind. p. 275 sq. || 8 aut] georg. III 5 || 15 forte] buc. VII 1 || 19 Homeri] Od. V 62

1 aeaëus *Fs*: aëusā *A* aëaëusa *S* etheus *RH* aetheus *LM* || errore *F* || 2 quod] quia *R* quam *H* quo *Stephanus*, *Daniel*, *Lion* || 3 circeium *A*: cir-
//eum *S* circetum *RH* circeum *LM* circaeum *F* || dictum est] a circe *add. D*
|| circei *ARH*: circaeī *SLF* circeium *M* circes a circaeum *l* || 4 libius *F* ||
5 addit *LM* || cum soleat] ut solet *R* || 6 equum] opum *M* || picta *HF* || nester
R || INACCESSOS *L* || inaccessibiles et inaccessendos *R* || 7 inaccessendos *H* || inac-
cedendos . . . debeat accedere *F*: inaccessendos non ad quos nullus debeat
accedere accessit nam ulixes illuc venit ergo inaccessos . . . debeat accedere
AS (debeat et accessit *del. a*, ad debeat *in marg.* f valeat *adscribens*; debeat
accedere *del. s*) inaccessendos nam ulixes illuc venit ergo inaccessos . . . debeat
accedere *RLH* (*ad* inaccessendos *in marg.* non ad quos nullus accessit *add. l*,
idem sed pro ergo *posuit*) inaccessendos nam ulixes illuc venit ergo inaccessi-
biles (*sic*) non ad quos nullus accessit sed ad quos nullus debeat accedere *M*
(nam ulixes illuc venit *post* accedere *collocanda videri signis adpositis signifi-*
cavit m) || 9 basiridis *H* bosiridis *a* || ipsocrate *R* (*corr. r*) ab socrate *La* ab
isocrate *H* ab hisocrate *M* || constat esse laudatum] constat eum esse lauda-
tum *R* laudatus est *M* || 11 facit] hoc ex homero (*Od. X 210 sqq.*) ἐρύον . . .
ἔδωκεν (221 *sqq.*) Κίρκης . . . πέλονται *add. D* (ἔδωκεν et paulo post Κίρκης
e. g. s. Fabricius) || 12 oppidi *om. R* || 13 hoc autem *F*: haec autem *AS* et
hoc *R* et *H* et hoc autem *M* || 15 stridulo *om. R* || 16 arguto *L* (*corr. l*) ||
17 aut ictu pectinis ut videmus *om. M*, homo librario fere aequalis, ut videtur,
in marg. supplevit ita, ut pro aut ictu scriberet tactu || aut hictu *R. fort.* et ictu
|| 18 lintheones *L* || ridemus *H* || 19 icto nectof. xomenh *A* icton ectoxomenh *R*
ictonet. toxomenh *L* icton et toxomenh *H* icton enixomenh *M* icton enoi-
menh *F* || 20 IRAEQVE gemitus *om. F* || gemitus . . . ἐν διὰ δυοῖν] endiadin
gemitus irascentum leonum *M* || endiadyin *A* endiadyin *R* en dia in *L* (en dia
diin *l*) endiain *H*

16. SERA SVB NOCTE quasi eo tempore, quo naturali libertate uti consueverunt. 'sub sera nocte' per noctem seram. RVDENTVM naturaliter 'ru' longa est: Persius <III 9> findor ut Arcadiae pecuaria rudere dicas. systolen ergo fecit. ruditus autem proprie est clamor asinorum, sicut grunitus porcorum, ranarum coax: 5 quae nomina a sono vocis constat esse composita.

17. PRAESEPIBVS caveis, ubi aluntur: non enim re vera praesepia habent.

19. DEA SAEVA aut per se, aut herbis potentibus saeva. Circe autem ideo Solis fingitur filia, quia clarissima meretrix fuit, et nihil 10 est sole clarius. haec libidine sua et blandimentis homines in ferinam vitam ab humana deducebat, ut libidini et voluptatibus operam darent: unde datus est locus fabulae. aperte Horatius sub domina meretrice fuisset turpis et excors.

20. IN VVLTVS AC TERGA FERARVM corrumpebatur enim in 15 illis sensus: animus namque idem manebat.

21. PII PATERENTVR TROES ergo impii qui pertulerunt: impii autem propter occisa Solis armenta.

23. NEPTVNVS VENTIS IMPLEVIT VELA SECVNDIS physice locutus est: motu enim aquae ventus creatur, ut videmus in bombis 20 organorum.

24. PRAETER VADA FERVIDA periculosa navigantibus. et est temesis.

26. IN ROSEIS FVLGEBAT LVTEA BIGIS 'lutea' est crocei coloris,

9 Circe autem . . . locus fabulae] exser. mythogr. II 212 || 13 Horatius] ep. I 2, 25 || 24 lutea est crocei coloris] cf. Non. p. 549, 20 M. Isid. or. XIX 28, 8

2 consueverunt RHM || pro per noctem seram M pro noctem seram l || 3 ru naturaliter M || fidor H || archadiae ARL || 4 petuaria L || facit M || 5 ut

M || grunitus L grannitus H || 6 quae nomina] que^{noa} A (noā a) quoniam S que noam H quae omnia M || 9 circae HM || 10 deo AS (ideo a) || solo A (corr. a) soli// S || qui F || et om. AS || 11 clarius] et hoc ex homero (Od. X 135 sqq.) αἰαίνῃ δ' ἐς νῆσον . . . τὴν Θυεανὸς τέκε παῖδα add. D || in ferinam (feriam G) a uitali humana FG in ferinam a vita humana com. Hagenus || 12 deducebat] conuertebat R || 13 locus est M || fabule R fabale H || apertae ASF. fabulae apertae Stephanus, Daniel, Lion || dominam A || 14 fuisse RHF (corr. r) || 15 IN VVLTVS om. H || 16 sensus] sensus in uultus H sensus et vultus vulgo || manebat] homerus (Od. X 239 sq.) οἱ δὲ σῶν . . . ὥς τὸ πάρος περ add. D || 17 protulerunt S || impii autem . . . armenta] scilicet occidendo impii autem propter occisa solis armenta M (impii . . . occisa post deleta sunt) || 18 acisa R (occisa r) || 19 physice autem vulgo || lautus R (locutus r) || 20 bombis R: bonis AS HF bomis L bolmis M. ad bomis supr. vers. id est bullis aquarum adscripsit Lipsiensis corrector. idem in margine haec adiecit nota motu aquae uentum creari quod uel in bomis i. e. in bullis uel uesicis uidemus. || 21 organorum edidit Stephanus || 22 ET PRAETER VADA F. V. M || 23 mesis AS themesis RLM temesis Fa thesis H || 24 FVLGEBAT om. ARLH || LVTTIA L

ut croceo mutabit vellera luto: unde multi iungunt 'inroseis', id est *non roseis, quasi non rubicundis*, ne sit contrarium. tamen secundum Homerum dictum est, qui interdum *ῥοδοδάκτυλον*, id est rosei coloris digitos habentem, interdum *κροκόπεπλον* dicit Auroram, 5 id est crocei coloris veste circumdatam.

27. CVM VENTI POSVERE cum ortu diei quievire: 'posuere' enim quievire est, sicut contra 'ferre' flare dicimus, ut <III 473> fieret vento mora nequa ferenti, id est flanti. OMNISQVE REPENTE RESEDIT FLATVS 'omnis', id est et qui ripae est *flatus*, et qui pelagi, 10 qui altanus vocatur.

28. TONSAE remi dicti a decutiendis fluctibus, sicut tonsores a tundendis et decutiendis capillis.

29. LVCVM PROSPICIT in quo erat fluminis numen: diximus enim <I 441> numquam sine religione esse lucum a Vergilio positum.

15 30. HVNG INTER per hunc: Terentius dum rus eo, coepi ego met mecum inter vias. est autem crebra Frontonis elocutio. AMOENO umbroso, silvis circumdato.

31. FLAVVS ARENA epitheton proprium. et sciendum exitum Tiberini fluminis naturalem non esse nisi circa Ostiam, ubi prima 20 Aeneas castra constituit: nam aliter non procedit quod ait <IX 466> murorum in parte sinistra opposuere aciem: nam dextera cingitur amni. postea enim in Laurolavinio castra fecit ingentia, quorum vestigia adhuc videntur.

33. ADSVETAE RIPIS VOLVCRES bono compendio usus est.

25 34. AETHERA MULCEBANT *oblectabant*, lenibant. corporalia enim sunt elementa, ut diximus supra <VI 724>; non enim mulcetur nisi quod corporale est. supra ait <VI 726> totamque infusa per artus.

1 croceo] buc. IV 44 || 6 posuere enim quievire est] cf. Non. p. 368, 11 M. || 9 et qui . . . vocatur] cf. Isid. or. XIII 11, 18 || 11 TONSAE . . . capillis] exscr. Isid. or. XIX 2, 6 || 15 Terentius] eun. IV 2, 1

1 mutavit *RLHF* || 2 ne] nec *S* || 3 est *om.* *H* || *ροδοδάκτυλῶν* *A* *ροδοδάκ- τυτῖλον* *R* *ροδοδάκτιλον* *H* *rodadactylon* *M* *ροδοδάκτυλον* *F* || 4 *κροκόπεπλον* *A* *κροκοπέπλον* *R* *κροκονεπλον* *H* *cocropeplam* *M* *κρονοπέπλον* *F* || dicit Auroram *om.* *F* || Auroram *om.* *R* || 6 VENTO *R* (*corr. r*) || diei] dicit *s* || 7 est quievire *M* || ferre flare] flantes ferentes *M* || 8 flantis *H* || 12 decutiendis capil- lis *L* || 13 nam ut diximus enim *M* (*enim post deletum*) || 14 uergilio *AS* || 15 terrentius *ARLH* || rus eo] roseo *AF* ros eo *RH* (*corr. r*) || 16 mecum *om.* *R* || elecutio *A* eloquutio *F* || 19 hostiam *MLa*: hostia *ASRl* ostia *HFm*, sed inubi pro ubi *H*, ut in archetypo ostiam fuisse videatur. ceterum cf. Charis. p. 35, 8 et 98, 14 *K*. || 21 apposuere *L* || 22 nam postea *M* || laurolauino *RH* || 23 adhuc uestigia *F* || 25 lenibant] deliniebant *FG* || 26 elementa sunt *F* || 27 supra enim vulgo

37. NVNC AGE hinc est sequentis operis initium: ante dicta enim ex superioribus pendent. sane ERATO *vel* pro Calliope, *vel pro qualicumque musa* posuit. TEMPORA RERVM quia, ut diximus supra <III 587>, secundum Lucretium tempora nisi ex rebus colligantur, per se nulla sunt. 5

38. LATIO ANTIQVO quia duo sunt, vetus et novum, sicut et in iure lectum est.

40. EXORDIA PVGNAE *id est* cervi interitum.

42. ACTOS aut collectos, aut re vera compulsos: quod est veri simile propter illud <46> 'longa placidas in pace regebat'. 10

43. TOTAMQVE SVB ARMA COACTAM collectam, ut Tityre coge pecus. 'totam' autem *ὑπερβολικῶς* dixit.

47. HVC FAVNO ET NYMPHA GENITVM LAVRENTE MARICA quidam deus est Fatucius. huius uxor est Fatua. idem Faunus et eadem Fauna. dicti autem sunt Faunus et Fauna a vaticinando, id est 15 est fando, unde et fatuos dicimus inconsiderate loquentes. ergo Faunae et Fatuae nomen quasi asperum fugit poeta, et Maricam dixit fuisse uxorem Fauni. est autem Marica dea litoris Minturnensium iuxta Lirin fluvium: Horatius et innantem Maricae litoribus tenuisse Lirin. quod si voluerimus accipere uxorem Fauni 20 Maricam, non procedit: dii enim topici, id est locales, ad alias regiones non transeunt. sed potest dictum esse per poeticam licentiam 'Laurente Marica', cum sit Minturnensis. dicunt alii per Maricam Venerem intellegi debere, cuius fuit sacellum iuxta Maricam, in quo erat scriptum ΠΟΝΤΙΗ ΑΦΡΟΔΙΤΗ. sane Hesiodus Latinum 25

11 Tityre] buc. III 20 || 15 dicti autem sunt . . . loquentes] cf. Don. ad Ter. eun. V 8, 49 || 18 est autem Marica . . . fluvium] cf. comm. Luc. II 424 || 19 Horatius] carm. III 17, 7 || 25 Hesiodus] theog. 1011 sqq.

1 hic AS (hinc a) et hinc F || principium M || 2 sane] om. F || sane erato autem M || 3 possint R || 6 sicut] ut M || et om. M || 8 EXORDIVM A || 14 fatucius ASRMF: fatudus L fatuelus H || idem . . . Fauna] idem sunt faunus et fauna M || 15 eadem om. L || dicti . . . Fauna om. L, *supr. vers. add. l* || dicti ex dicta F || sunt autem R || Faunus et Fauna om. M || a om. S || 16 et] uel F || 18 est autem Marica] quae est M || litoris RLHM: litora uel A (litorum a) litoras uel S (litoris s) litoralis FG, *fortasse recte* || myntirnsensium AS mintirnsensium R myntyrnsensium L myrtirnsensium H mintyrnsensium F || 19 librin S lirim R || minantem R (corr. r) inantem L innante M || 20 librin S lyrin H || 21 non procedit . . . Laurente Marica om. L, *in marg. add. l* || maricam fuisse uxorem fauni M || enim] autem l || topici ex topaci M topyci l || id est om. M, *supr. vers. add. m* || 22 non] numquam Ml || sed dictum est Ml || 23 cum mirtinensis sit M || mintyrnsensium AH myntirnsensium S mintynen-

sium R myntyrnsensis L miriⁿirnsensi F (iū in ras. man. sec.) || aliqui R || 25 ΠΟΝΤΙΗ ΑΦΡΟΔΙΤΗ F: ΠΟΝΤΙΝΑ ΦΡΟΔΙΤΗ A (ΠΟΝΤΙΝΑ in ras. a) ΠΟΝΤΙΝΑΦΡΟΔΙΤΗ S ΠΟΝΤΙΝΑΦΡΑΓΙΝ R ΠΟΝΤΙΝΑ ΦΡΟΔΙΤΗ L ΠΟΝΤΙΗ ΑΦΡΟΔΙΤΗ H ΠΟΝΤΙΝΑΦΡΑΓΙΗ M

Circes et Vlixis filium dicit, quod et Vergilius tangit dicendo <XII 164> Solis avi specimen. sed quia temporum ratio non procedit, illud accipiendum est Hygini, qui ait Latinos plures fuisse, ut intellegamus poetam abuti, ut solet, nominum similitudine.

5. 48. ACCIPIMVS propter varias opiniones hoc adiecit, ut Sallustius urbem Romam, sicuti ego accepi, condidere atque habuere initio Troiani.

49. VLTIMVS AVCTOR primus, ut 'supremum' summum dicimus: pro supreme Iuppiter.

- 10 51. PRIMAQVE ORIENS EREPTA IVVENTA EST per transitum tangit historiam. Amata enim duos filios, voluntate patris Aeneae spondentes *Laviniam* sororem, factione interemit: unde et 'erepta' dixit, quasi per vim. *hos alii caecatos a matre tradunt, postquam amisso Turno Lavinia Aeneae iuncta est.* 'fato' autem dicit voluntate: nam dii id fantur quod sentiunt, non ut homines, de quibus
15 lectum est aliud clausum in pectore, aliud in lingua promptum habere.

53. IAM MATVRA VIRO IAM PLENIS NVBILIS ANNIS non est iteratum, sed secundum ius dictum, in quo et ex annorum ratione et
20 ex habitu corporis aetas comprobatur. primum ergo ad habitum, secundum ad annos pertinet.

54. LATIO Latium pars est Ausoniae: unde dixit primo quod minus est, sic intulit 'totaque Ausonia'.

56. PETIT ANTE ALIOS PVLCHERRIMVS aut 'ante alios petit',
25 aut 'pulcherrimus ante alios'.

57. MIRO AMORE nova intemperantia.

58. SED VARIIS propter apes, incendium, oraculum Fauni.
PORTENTA signa quae sunt media, a *portendendo*: nam et bona et mala sunt portenta.

5 Sallustius] Cat. 6, 1 || 8 VLTIMVS primus] cf. Non. p. 417, 25 M. || 9 pro] Ter. ad. II 1, 42. cf. Don. ad hunc vers. et Luct. Plac. ad Stat. Theb. III 310 || 14 fato . . . voluntate] cf. Non. p. 303, 33 et p. 455, 29 M. || 16 aliud] Sall. Cat. 10, 5

1 circae AL circe S circis RH circis ex circes F || et om. M || uergilius AS || tangit uirgilius M || 3 ygini libri || qui] quod F || 4 nominis M || similitudinem ASH (corr. a) similitude L || 5 salustius ALHM r saluster R || 6 orbem AH (corr. a) || 7 in initio vulgo || 8 et AS (ut a) || 9 ut pro l || 10 EST om. ALM || 12 et om. M, supr. vers. add. m || 15 om̃s L (homines l) || 16 promptum HF || 18 iteratio M || 19 dictum] locutus est M || et ante ex annorum om. RM, supr. vers. add. m || ratione] comparatione R || et ante ex habitu om. R, supr. vers. add. r || 20 habitudinem F || 22 E LATIO M || Latium om. M || Ausoniae] italiae F || 24 PVLCHERRIMVS om. LHM || 25 aut] aut certe MD || pulcherrimus ASM: pulcher RLHF || 26 MIRO P. AMORE M || nova] mira M || 27 et incendium et oraculum D || 28 a portendendo edidit Stephanus || 29 portenta om. M

59. LAVRVS ERAT Latinus post mortem fratris Lavini cum Lavinum amplificaret, ab inventa lauro Laurulavinium id appellavit. IN PENETRALIBVS penetrale est omnis interior pars domus, licet sit intacta: unde laurum in penetralibus fuisse non mirum est.

60. METV religione, quae nascitur per timorem.

5

61. PRIMAS CVM CONDERET ARCES 'primas' circa laurum scilicet: nam iam civitas fuerat.

65. TRANS AETHERA aetherem pro aere posuit.

66. OBSEDERE APICEM verbum oppugnationis est 'obsedere', quo usus est signate propter bellum futurum. PER MVTVA invicem: et est absolutum. Melissus qui de apibus scripsit, ait duobus pedibus se tenent et duobus alias sustinent.

68. VATES divinus: per quam autem artem non dixit, nec nomen eius; sed datur intellegi coniecturis eum quibusdam futura dixisse.

69. PARTES PETERE AGMEN EASDEM intellegimus ab infero mari apes venisse, unde et Troiani. 'partes' autem 'easdem' summitates rerum petere dicit, sicut apes apicem lauri, per quam advenarum victoria enuntiatur.

71. CASTIS piis. et sciendum Latinum sacrificasse iuxta stante Lavinia.

20

73. NEFAS absoluta parenthesis. et est hypallage 'comprehendere crinibus ignem', cum ignis crines comprehendat.

5 METV religione] cf. Non. p. 349, 17 M.

1 post fratris lauii mortem *M* || Lavini] laui *S* || 2 lavinium *RF* lauinum urbem *L* || aedificaret *AS* (amplificaret *a*) || inuento *ASRHF* (inuenta *r*) || laurulavinium *ASRF*: lauinium *LM* lauinum *H* || id *om. AM*, *supra vers.* *add. a.* appellavit id *L* || 3 *IM SR* (*corr. a*) || PENETRALIBVS *ASH* (*corr. a*) || penetrale *RLHFa*: penetral *ASM* || 4 intacta sit *M* || in penetralibus *ALHM* (*corr. a*) impenetrabilibus *R* || non est mirum *LHM* || 5 nascitur] nata est *M* || 6 PRIMVS *R* (*corr. r*) || scilicet] supple *Daniel* || 9 verbum ... futurum] verbum obpugnationis (oppugnationis *M*) futurae *ASM* || verbum] autem *add. FG* || obpugnationis *HFG* || 10 significante *FG* || 11 mellissus *R* melius *F* mellisus *a* || et duobus alias sustinent *RFa*: et duobus alii sustinent *AS* et duobus aliis continent *L* et duobus aliis sustinent *HI* et duobus aliis se sustinent *M* et duobus alis se sustinent *Stephanus* || 13 per quam] per quandam *A* per que quandam *S* || 14 coniecturis *RLMa*: coniecturus *A* coniecturus *SHF* || 15 EASDEM] p. ex. i. *add. M* || infero *LMFa*: inferiore *R* inferiori *ASH* || 16 maria peruenisse *A* (*corr. a*) mari aperuenire *S* (mari aperuenisse *s*) || unde et Troiani *om. M* || eiusdem *R* (*corr. r*) || summitatem *AS. fort.* summitatem eos || petere ... advenarum *om. AS, supr. vers. add. a* || 17 dixit *R* || quem *L* || 18 enuntiatur] praenuntiatur *F*. quod autem in lauro sederunt ostenditur advenarum futura victoria *add. M* || 19 sciendum] intellegimus *M* || 20 lauina *LH* (lauinia *l*) || ad ADOLET in *Turonensi is interpres qui Tironianis notis usus est haec adscripsit* Adolet pro sacrificat vel incendit. adolere .. est crescere sed hic *nota* euphemon. est id est in propria dictio cauebant enim ne in sacris aliquid verbum proferrent quod posset in malam partem poni et malum omen habere ideo adolet pro incendit dixit (*pro notis puncta posui*). cf. *Serv. ad Aen. I 704* || 21 absolute *R* (*corr. r*) || parantasis *R* || et est] est autem *F* || comprehendere *AHM*

76. FVMIDA in fumo est causa lacrimarum *et belli*.

77. VVLCANVM SPARGERE incendium belli significat. his autem duobus hoc ab augurio distat Ascanii, fumo et aspersione flammaram.

81. FAVNI Faunus ἀπὸ τῆς φωνῆς dictus, quod voce, non signis
5 ostendit futura.

82. LVCOSQVE *pro* in lucis.

83. SVB ALBVNEA in Albunea. ALTA quia est in Tiburtinis altissimis montibus. et Albunea dicta est ab aquae qualitate, quae in illo fonte est: unde etiam nonnulli ipsam Leucotheam volunt.
10 sciendum sane unum nomen esse fontis et silvae.

84. SACRO FONTE nullus enim fons non sacer. MEPHITIN mephitis proprie est terrae putor, qui de aquis nascitur sulphuratis, et est in nemoribus gravior ex densitate silvarum. alii Mephitin deum volunt Leucotheae conexum, sicut est Veneri Adonis, Dianae
15 Virbii. alii Mephitin Iunonem volunt, quam aërem esse constat. novimus autem putorem non nisi ex corruptione aëris nasci, sicut etiam bonum odorem de aëre incorrupto, ut sit Mephitis dea odoris gravissimi, id est grave olentis.

85. HINC ITALAE GENTES commendatio oraculi *ipsius*. OENO-
20 TRIA TELLVS proprie Sabinorum tractus.

87. SVB NOCTE SILENTI per noctem silentem.

88. INCVBVIT incubare dicuntur proprie hi qui dormiunt ad accipienda responsa: unde est ille incubat Iovi, id est dormit in Capitolio, ut responsa possit accipere.

90. VARIAS AVDIT VOCES scilicet propter multa simulacra.
25 FRVITVR pascitur: quod de rebus tantum bonis dicimus.

23 ille] Plant. Curc. II 2, 16 'namque incubare satius te fuerat Iovi'

1 fumo] quo *M.* autem *add.* *F* || 2 belli] bellicum *R* bellium *H* belis *F* || autem] enim *M* || 3 hoc *om.* *A* || fumos *F* || et *om.* *M* || 4 ἀπο τῶν *A* (ἀπὸ τῆς φωνῆς *man. rec.*) ἀπο τῆς φωνῆς *R* (hc *add.* *Petrus Daniel*) ἀπο τῆς φωνῆς hic *F* || ἀπο τῆς φωνῆς *F* || 5 futura ostendit *M* || 7 Albunea] unea *in ras.* a albulnea *S.* futura futura *add.* *F*, quae post deleta sunt. Albunea futura *Stephanus* || 8 albulnea *S* || dicta est] dicta *AS* || 9 leucotheam *AR* (corr. a) leucathea *LHF* leucothean *M* || 10 uno *R* (corr. r) || esse nomen *M* || 11 enim *om.* *AS* || sacer] propter attributos illis deos qui fontibus praeesse dicuntur *add.* *D* || MEPHITIN *ASRH* μεφίτην *L* || 12 mephitis *A* || propria *L* || nascitur uel *F* || sulphuratis *H* sulphuratis *M* (sulphuratis *m*) sulphuratis *F* || 13 mephitim *AL* || 14 leuchoteae *R* leucathea *LH* leucotheae *F* || ueneri adonis *in ras.* a || 15 uiruius *AS* (corr. a) uiruius *H* || Mephitin] mephitim *A*, *om.* *F* || iunonest *R* (iunonem *r*) || 16 correptione *A* (corr. a) || 20 tractus] ab Oenotrio rege *add.* *D* || 21 scholium ad v. 87 post scholium ad INCVBVIT praebent libri || silentem] id est per noctis silentium cum omnes tacent *add.* *D* || 23 unde est plantus in curculione *D* || unde . . . Iovi] unde incubavit *AS* (*in marg. inf. schol. ad INCVBVIT plene scrips. a*) || incubit *H* || dormiuit *S* || 24 possunt *R* (corr. r) || 25 simulacra] petentibus oracula apparentia *add.* *Fabricius*

91. ACHERONTA ADFATVR AVERNIS potestates quae sunt in Acheronte, ad quem per Avernum venit. hoc autem ideo, quia Faunus infernus dicitur deus: et congrue; nam nihil est terra inferius, in qua habitat. hinc est quod eum Horatius inducit nocentem, dicens lenis incedas abeasque parvis aequis alumnis. 5

92. PATER IPSE aut honoris est, aut pater Laviniae.

93. CENTVM aut pro qualitate fortunae, unde et 'rite' dixit: aut finitum pro infinito posuit.

94. TERGO pro tergoribus, id est coriis.

97. THALAMIS NEV CREDE PARATIS propter Turnum.

10

98. VENIENT melius 'veniunt', ut iam eos venire significet.

GENERI plurali usus est pro singulari.

99. A STIRPE stirpem cum de genere et *prosapie* dicimus, tantum femininum est, cum de arbore, et masculini generis et feminini invenitur, ut <XII 770> sed stirpem Teuceri nullo discrimine 15 sacrum, contra Horatius stirpesque raptas et pecus et domos.

100. SVB PEDIBVS sub imperio suo ac potestate.

102. MONITVSQVE alibi monita dixit, ut <VIII 336> Carmentis nymphae monita et deus auctor Apollo.

103. NON IPSE SVO PREMIT ORE LATINVS quo a se repelleret 20 generos.

104. SED CIRCVM LATE VOLITANS tmesis est 'circum' 'volitans'.

109. ADOREA LIBA ador proprie est genus farris, liba autem sunt placentae de farre, melle et oleo, sacris aptae.

110. SVBICIVNT EPVLIS subponunt in epularum locum. ILLE 25 qui per harpyiam vaticinatus est, ut <III 251> quae Phoebo pater omnipotens.

111. ET CEREALE SOLVM solum dicitur omne quod aliquid sustinet, unde de mari supra ait <V 199> subtrahiturque solum.

4 Horatius] carm. III 18, 3 || 6 Pater . . honoris est] cf. Isid. diff. verb. 274 || 16 Horatius] carm. III 29, 37 || 23 ador . . . sacris aptae] cf. Non. p. 52, 25 M. et Isid. or. XX 2, 17 || 28 solum . . . solum] exser. Isid. or. XIV 8, 24. cf. or. XI 1, 115

4 habitat] faunus add. D || 5 levis vulgo || incedar R (corr. r) || abeasque F^{rm}: absque ASM abesque RH ab//sque L || aequis ASH equis RL || 6 aut pater Laviniae] aut re vera propter launiam MD || liuiniae A (corr. a) || 8 aut certe finitum F || aut . . . posuit] aut certe finitus sit pro infinito M || 12 pro] per H || 13 A STIRPE] om. AS, AB STIRPE M || stirps ASR. ceterum cf. Neue Formenl. I² p. 668 || prosapiae F || 16 contra Horatius] et feminini ut horatius M contra horatius hae LH || stirpisque M || domus ASL || 18 carmentes F || 20 quo] id est quo F || a om. AS (a se s) || 22 temesis vel theme-sis libri || 23 est om. M || 24 et melle A ex melle H || apta F || 25 supponunt R || ILLE ASRHM: ipse LF || 26 arpiam ASH arpiam RM arpyiam L arpyam F || 28 dicitur] est M || omne dicitur F || 29 solum] et ovidius primo

sic nunc panicias mensas, id est epularum sustentaculum, solum vocavit.

112. FORTE ALIIS abundat 'forte'.

115. FATALIS CRVSTI ad negotium respexit Aeneae, cui hic
5 erat finis laborum. 'crustum' autem et 'crusta'. neutraliter dicimus
de his quae comedi possunt: Horatius ut pueris olim dant cru-
stula blandi doctores, Iuvenalis <IX 5> nos colaphum incu-
timus lambenti crustula servo. feminino autem genere frag-
menta dicimus, quae comesse non possumus, ut concresecunt
10 subitae currenti in flumine crustae. QVADRIS aut mensis:
et est antonomasia, nam supra 'orbem' dixit: aut 'quadris' frag-
menti accipimus, ut Iuvenalis <V 2> ut bona summa putes
aliena vivere quadra.

117. ADLVDENS aut vacat 'ad', et ludentem significat: aut
15 certe 'adludens' ad responsi fidem verba componens. LABORVM
FINEM scilicet maritimorum: nam in terra multa passurus est, ut
ait sibylla <VI 84> sed terrae graviora manent.

118. PRIMAMQVE LOQVENTIS AB ORE ERIPVIT PATER hoc est,
adhuc loquente Ascanio *primus pater* intellexit famem, quam fata
20 praedixerant.

119. NVMINE PRESSIT *id est* oraculi fide ab Heleno et Anchisa
praedicti. 'pressit' autem vocem Ascanii, quo posset ipse numina
deprecari.

120. FATIS MIHI DEBITA bona periphrasis est, ne 'fatalis'
25 diceret, quod est medium: et in precibus nihil esse ambiguum debet.

121. O FIDI Aeneae scilicet, non Troiae, quam nequivere servare.

122. HIC DOMVS aut familia, ut <III 85> da propriam Thym-
braeae domum: aut ordo est, hic est patria, hic domus; ante enim
* patria est, sic domus.

6 Horatius] sat. I 1, 25 || 9 concresecunt] georg. III 360

metamorphoseon (78) dixit 'neu regio foret ulla suis animalibus orba astra
tenent coeleste solum' *add. D* || 1 panitias *L* || solum *om. H* || 5 laboris *M* ||
fort. autem est et || neutro *M* || 6 comedi possunt] esui sunt *F* || dant crustū *F* ||
8 labenti *L* || 9 dicimus] dicuntur *M* || quae comesse non possumus] quae non
sunt esui *ASM* (esuis *a*) || concresecunt *A*, sed unt in *ras. a*, concresecit *S* ||
10 QVADRAGIS *H* || 11 an *AS* (aut *as*) a *L* (aut *l*) || quadragis *H* || 12 accipiamus
F || potes *R* potest *HF* || 16 passuros *R* || est *om. SRH* || 17 terre *R* || 20 pre-
dixerat *H* || 21 fidem *F* || eleno *A* || anchise *F* || 22 praedicti] presenti *R* vel
praesentati *superscr. r* || vocem *om. H* || possit *AS* || ipse] *om. H*, esse *M* ||
24 MEDITA *R* (MIHI DEBITA *r*) || bona periphrasi usus est *F* || frasis *S* (perifrasis *s*)
|| 25 et *om. F* || nihil *om. H* || ambiguum esse debet *H* esse debet ambiguum
M || 26 scilicet] scilicet et *AL* intellegatur *F* || nequiverat *F* || 27 HAC *H* ||
da] a *H* || propria *R* || tymbree *ARH* tymbraeae *L* tymbree *M* tymbraeae *F* ||
28 est *post ordo om. H* || est *post hic om. M* || 29 est *post patria om. L* || sic]

125. ACCISIS undique consumptis. et hoc est apud nos 'ac', quod apud Graecos *ἀϋ*. hinc est <565> amsancti valles, id est undique sancti.

128. HAEC ERAT ILLA FAMES ac si diceret: hoc fuerat timendum periculum, quod pericula determinat. 5

131. HABEANT habitent; hoc enim frequentativum est ab eo quod est habeo. VBI MOENIA GENTIS Laurolavinium significat.

133. NVNC PATERAS LIBATE IOVI ab eo quod continet id quod continetur.

134. ANCHISEN GENITOREM bene Iovem et Anchisen, qui causa 10 oraculi fuerunt. REPONITE MENSIS aut timore verborum Ascanii interrupta renovate: aut 'reponite' frequenter ponite, id est crebro bibite.

135. TEMPORA RAMO IMPLICAT diebus *enim* festis ita epulabantur, id est coronati. 15

136. GENIVMQVE LOCI Apollinem vult intellegi: in tutela enim eius tota fuerat regio, ut <61> quam pater inventam primas cum conderet arces, ipse ferebatur Phoebo sacrasse Latinus. aliter iniquum est si, cum omnes invocet, Apollinem praetermittat, praesertim cum Helenus dixerit <III 395> aderitque vo- 20 catus Apollo. PRIMAMQVE DEORVM quia ipsa est mater deorum.

137. NYMPHASQVE ET ADHVC IGNOTA PRECATVR FLVMINA bonum ordinem sequitur: sic alibi <VIII 71> nymphae, Laurentes nymphae, genus amnibus unde est.

138. NOCTEM NOCTISQVE ORIENTIA SIGNA quae noctem sequun- 25 tur, ut nymphas flumina: invocet enim sibi coniuncta.

139. PHRYGIAMQVE EX ORDINE MATREM aut 'contigue', quia Idaeum dixerat Iovem: aut certe 'rite', id est more sollemni.

6 HABEANT habitent] cf. Non. p. 318, 3 M.

sit *H* et sic *M* ante enim patria est quam sit domus *D* || *ad vers.* 123 NVNC REPETO ANCHISES etc. nusquam legimus quod Anchises praedixerat fame in Italia laboraturos Troianos *Masvicius*, quae in libris non inveniuntur || 1 ACCISIS *S* (corr. *s*) || undique conscisis (sic) vel consumptis *Daniel* || ac libri am *Masvicius*, fortasse recte || 2 am *AS*: am reliqui *ἀϋ* *Stephanus*, fortasse recte. et hoc accisi valde undique caesi id est *ἀμφινοτοι* add. *D* || hinc est *MF*: hoc est *ASLH* ut *R* || amcisi *LH* (amsancti *l*) || id est om. *L*, id om. *H* || 3 scissi *L* (sancti *l*) sanctis *HF* || 5 quae *R* (quod *r*) || 6 habitant *S* || 7 est post quod om. *AL* (supr. vers. add. *l*) || significat] dicit *MF* || 10 bene iovem et anchisen iungit *G* || 12 frequenter ponite om. *L*, supr. vers. add. *l* || crebo *AH* (corr. *a*) || 13 bibite] libate *LDFabricius* libate bibite *Daniel primus* || 14 enim hab. *M* || 18 artes *L* || Latinus] laurentisque ab ea nomen posuisse colonis add. *M* || 19 si . . . invocet] fieri omnes non vocet *H* || 25 quae noctem recte sequuntur *M* || secuntur *H* || 27 ad IDAEVMQVE IOVEM in *Turonensi* haec adscripta sunt Iouis pro locorum diversitatis variis appellatur nominibus. dicitur stator quia exercitum romuli fugientem de bello ab ipso romulo invocatus stare fecit. vocatur

140. DVPLICES duos. CAELO autem Venerem, EREBO Anchisen.

141. CAELO CLARVS AB ALTO in serenitate, quod est augurii; nam in nubibus causa est.

142. RADII ET AVRO radiis aureis. ARDENTEM NVBEM alii
5 fulmen nubem ardentem dicunt, ut Lucanus <X 503> atque ardens
aëre solo, quos hoc loco secutus est. alii fulmen dicunt aëris
scissione ardentem rimam, quos alibi sequitur dicens <VIII 392>
igneâ rimâ micans percurrit lumine nimbos.

146. CERTATIM INSTAVRANT EPVLAS hoc est <134> 'et vina
10 reponite mensis'.

147. VINA CORONANT pro 'pateras'. MAGNO autem OMINE
caelesti dicit: alibi <III 374> nam te maioribus ire per altum
auspiciis manifesta fides.

150. HAEC FONTIS STAGNA NVMICI ista iam ab incolis discun-
15 tur. quod autem ait 'stagna' verum est: nam Numicus ingens ante
fluvius fuit, in quo repertum est cadaver Aeneae et consecratum.
post paulatim decrescens in fontem redactus est, qui et ipse siccat-
us est sacris interceptus: Vestae enim libari non nisi de hoc fluvio
licebat.

20 152. ORDINE AB OMNI ex omni qualitate dignitatum: quod apud
Romanos in legatione mittenda hodieque servatur.

153. AVGVSTA AD MOENIA augurio consecrata. hinc paulo post
<170> illud est 'tectum augustum, ingens'. et nisi in augusto loco
consilium senatus habere non poterat: unde templum Vestae non
25 fuit augurio consecratum, ne illuc conveniret senatus, ubi erant

4 alii . . . rimam] exscr. comm. Luc. X 503. cf. Luct. Plac. ad Stat. Theb.
III 320

herceus id est diuisus quia ara illius a ceteris deorum aris diuisa erat et cultus
specialis illi debebatur. uocatur feretrius a ferendo auxilium quia saepe roma-
nis in bello positus et se innocantibus auxilium uincendi dedit. *ex alio scholio*
ad verba illa adscripto Hageno haec digna visa sunt quae exscriberentur fere-
trius a ferendo quia simulacrum eius in vexillis romanorum ferebatur. || MATREM
om. HM || aut *om. AS* (*supr. vers. add. a*) || contigue *RFa*: contiguere *AS*
contingue *LM* conticue *H* continue *m* || quod *AS* || 135, 28 rite] ex ordine *M*
|| solempni *R* sollempni *H* solemnī *L* || 1 CAELO EREBOQVE caelo autem *M* ||

2 serenitatem *H* || 3 nam . . . causa est] nam si caelo nubilo fuerit causa est *F*
nam si caelum nubilum fuerit causa est *G* nam in nubibus fulminis causa est
D || 6 arris *R* || 7 scissione *AS* || 9 hoc est *M*: id est *ASHF*, *om. R*, ut est
L || et] ut *R* || 11 pateras *ASF*: pateris *RLHMa*. ut alibi (III 525) 'magnum
cratera corona induit' *add. D* || 14 discunt *AS* dicuntur *R* || 15 ait fontis stagna
Masvicius || stanga *M* || 16 consecratus *M* || 18 interceptus *Mr*: interceptis *reli-*
qui || non *del. m* || 20 ex omni *om. AS* || dignitate *S* (*corr. s*) || 24 non ante fuit
om. R, *supr. vers. add. r*

virgines; nam haec fuerat regia Numae Pompilii: ad atrium autem Vestae conveniebat, quod a templo remotum fuerat.

157. FOSSA sulco. et sunt ista reciproca; nam et sulcum ponit pro fossa, ut ausim vel tenui vitem committere sulco, id est fossa. 5

158. MOLITVRQVE LOCVM praeparat. PRIMASQVE IN LITORE SEDES ideo 'primas', quia imperium Lavinium translaturus est. et sciendum civitatem, quam primo fecit Aeneas, Troiam dictam secundum Catonem et Livium: quod et ipse dicit <IX 641> nec te Troia capit. 10

159. CASTRORVM IN MOREM brevem scilicet. PINNIS ATQVE AGGERE muro, in quo pinnae sunt. et est synecdoche. 'aggere' autem fossa.

160. IAMQVE ITER EMENSI TVRRES ET. T. L. hypermetrus versus.

161. MVROQVE SVBIBANT alibi per accusativum, ut <X 798> 15 Aeneae subiit mucronem ipsumque morantem sustinuit. et hoc secundum naturam est, nam 'it sub mucronem' dicimus; per dativum enim figuratum est.

162. PVERI ET PRIMAEO FLORE IVVENTVS bene Romanae militiae exprimit morem; nam post pubertatem armis exercebantur et 20 sexto decimo anno militabant, quo etiam solo sub custodibus agebant. nec est contrarium <46> longa populos in pace regebat: nam licet in pace essent, exercitium tamen vigeat armorum.

4 ausim] georg. II 289 || 7 et sciendum e. q. s.] cf. Serv. ad Aen. I 5 || 20 nam post ... agebant] exscr. Isid. or. IX 3, 37

1 pompili H || alium A, atrium *supr. vers. ipse, ut videtur, librarius* || autem] sane F || 2 conveniebat ... fuerat] seneca conveniebat quod a tempore motum fuerat AS || conveniebat Stephanus || quod ... fuerat] quod fuerat a templo remotum F || tempo R (*corr. r*) || fortasse nam ... Pompilii post fuerat collocanda sunt || 3 nam ... fossa om. RLHM (*in marg. suppl. l*) || 4 sulco committere vitem ASF || id est fossa om. LH (*supr. vers. add. l*). expectatur id est fossae || 6 praeparat] parat LH (*corr. l*). alias fabricat, ut (Aen. III 6) 'et phrygiae molimur montibus idae' *add. D* || 7 ideo primas om. RLH (*supr. vers. add. l*) || translaturus est launium AS || 8 Aeneas] om. RLM (*supr. vers. add. l*) e. H || troia L || 9 et ante ipse om. RLHM || 11 CASTRORVM ... scilicet om. R || brevem scilicet] hoc est breuem LH hoc est breuem scilicet M. fort. breves (*i. e. sedes*) scilicet || 13 autem om. RLH (*add. l*) || fossa] ex fossa Burmannus. fort. 'agger' enim terra effossa. cf. Serv. ad Aen. X 24. possis et autem fossa seclusis et est synecdoche 'aggere'. || 14 ypermetros AS (*ypermetrus a*) || 16 subit ASRHM (*corr. a*) || morando Vergilius || 17 it] om. AS (*supr. vers. add. a*), id H || mucromen L || nam per dativum LF nam per damtin H nam per dativum enim M (*enim del. m*) || 18 figura est L fuguratum est H || 20 exercebantur armis AS || excebantur H || 21 quo ... agebant om. R || quod M || quo etiam solo] quousque Burmannus. sed cf. Serv. ad Aen. V 546 || degebant A (*agebant a*) dicebant S || 22 populos] placidas Vergilius || regebant ASL (*corr. a l*) || 23 essent F: esset reliqui || exercitio RL (*exercitium l*) exercitatio exercitium M (*exercitatio del. m*)

163. DOMITANTQVE IN PVLVERE CVRRVS equos sub curribus
domitant.

164. ACRES ARCVS fortes. et est *κατάχρησις*: nam acrimonia
mentis est. LENTA mollia. ICTV iaculatione.

5 167. INGENTES ex stupore nuntii laus ostenditur Troianorum.
et bene novitatis ostendit opinionem: ingentes enim esse quos pri-
mum videmus opinamur. REPORTAT aut 're' vacat, aut 're' pro
'ad' posuit, ut sit 'adportat'.

168. INTRA TECTA VOCARI dissentit hoc loco a Romana con-
10 suetudine. nam legati si quando incogniti venire nuntiarentur, primo
quid vellent ab exploratoribus requirebatur, post ad eos egrediebantur
magistratus minores, et tunc demum senatus *ab eis* extra urbem
postulata noscebat, et ita si visum fuisset, *in urbem* admittebantur.
sed hoc Vergilius non sine ratione praetermisit: Latinum namque
15 memorem vult esse responsi et avidum satis ad externos videndos,
per quos ei promittebatur felicitas.

169. SOLIO MEDIVS CONSEDIT ut supra <I 506> diximus, solium
est veluti armarium de uno ligno factum ad regum tutelam, secun-
dum alios a soliditate dictum, secundum Asprum per antistichon,
20 [*quod solum id est unum capit*] quasi sodium a sedendo: nam et sella
quasi sedda dicta est.

170. TECTVM AVGVSTVM INGENS domum, quam in Palatio dixi-
mus <IV 410> ab Augusto factam, per transitum laudat: quam
quasi in Laurolavinio vult fuisse.

17 solium e. q. s.] exscr. Isid. or. XX 11, 10 et 16, 4. cf. diff. verb. 524

1 curribus] regibus *Lion* || *ad vers.* 163 *in marg.* Romana iuventus tem-
pore pacis bellico ludo exercebatur in campo marcio currendo uidelicet ad
palum et ibi cum magno impetu ictus mittendo uel etiam ultra equum ligneum
saliendo. ideo hoc faciebant ne cum necessitas euenisset essent expertes artis
militiae *T* || 3 *κατάχρησις* catacresis quos *A* (is in *ras.* a) cata crestiquos *S*
catacresis *R L F* catacretis *H* catacrisis *M* || 4 est] non autem inanimatarum
rerum ut arcuum *add.* *D* || 5 nuncii *A* || 6 et bene . . . opinamur *om.* *LH* (*in*
marg. *add.* *l*) || opinionones *M* || 7 optimamur *R* || uaccat *H* uocat *M* || aut . . .
sit *om.* *L*, *supr. vers. add. l*, ita tamen ut re omittat || re . . . sit *om.* *H* || 9 a
consuetudine romana *ASR* || 10 nuntiarentur *A* nuntiantur *L* || 11 ingrediebantur
L (*corr.* *l*) || 12 extra urbem] extra pomeria *AS* || 13 noscebat *om.* *H* ||
14 hoc *om.* *F* || uirgilius . . . praetermisit *ASR Fl*: prudenter fecit *LHM* ||
15 fatis *HM* || videndos *om.* *R* || 16 per quos . . . felicitas *om.* *LH* (*in marg.*
add. l) || ei *om.* *R* || 17 solium est ut (sicut *F*) diximus supra *ASF* || 18 ad
regum tutelam factum *LHM* || 19 antistochen *R* antisticon *L* antisyscom *H*
antistyon *M* || 20 quod solum unum capit *edidit Stephanus* || sodium] sedium *R*
solum *H* || 21 quasi sedda dicta est] et subsellia quasi subseddia *add.* *Isidorus*:
quae Kettnerus (*Varr. Stud. p. 31*) *Servio tribuit* || 22 domum . . . vult fuisse]
domum in palatio quam supra quasi in laurolavinio vult fuisse *LH* || quam]
quam supra *R* || in *om.* *AS* || 24 vult fuisse *M*: fuisse commemorat *AS Fl* fuis-
set commemorat *R*

172. HORRENDVM venerandum, non quod horron sit.

173. HIC SCEPTRA ACCIPERE hoc in Palatio fiebat.

174. CVRIA TEMPLVM quia, ut diximus <153>, curia non erat nisi in augurato loco.

175. ARIETE CAESO hoc sacrificium in ianua Palatii fiebat festis 5 diebus.

176. PERPETVIS MENSIS longis, ad ordinem exaequatis sedentum: maiores enim nostri sedentes epulabantur. quem morem a Laconibus habuerunt et Cretensibus, ut Varro docet in libris de gente populi Romani, in quibus dicit quid a quaque traxerint gente 10 per imitationem.

177. EX ORDINE prout sibi successerant. [sane intellegendum est, ita ut nati fuerant, sic eorum imagines fuisse compositas.]

178. E CEDRO quod lignum non facile vetustate consumitur. [hoc genus ligni tineam nescit corruptionemque ex antiquitate non 15 sentit.] unde est cedria, quae chartam reservat: hinc est illud et cedro digna locuti. [aut cedria perunctae, quoniam ligna custodit ac conservat.]

179. VITISATOR non inventor vitis, sed qui vitis genus demonstravit Italii populis. SVB IMAGINE FALCEM aut statucae exprimit 20 gestum, ut dicat: ita tenebat falcem, ut eam sub vultu haberet: aut 'sub imagine' sub theca dicit, quae similis falciis est.

7 PERPETVIS longis] cf. comm. Luc. III 485 || 8 maiores enim e. q. s.] cf. Isid. or. XX 11, 9 et diff. verb. 524 || 14 quod lignum e. q. s.] cf. Isid. or. XVII 7, 33 || 16 et cedro] Persius I 42 || 21 ita tenebat . . . similis falciis est] cf. Non. p. 388, 1 et p. 329, 11 M.

1 venerandum] uerendum scilicet *F* || horronis *LF* || 2 HINC *RLHM* || 3 ut diximus supra *RF* || 4 nisi in augurato non erat loco *LHM* || erat] est *F* || 5 sacrificium *L* || palatii *L* || 7 exsecutis *A* (exaequatis *a*) exsequatis *S* || sedentum exaequatis *F* || 8 quem morem habuerunt ('abuerant *L*) a laconibus et cretensibus *RLHM*. ceterum in Monacensi habuerunt . . . in quibus dicit quid, quae librarius omisit, homo ei oequalis in marg. sup. addidit || 9 et] uel *FG* || ut] et *L* || 10 quid a quaque gente transtulerit per imitationem *AS* quid a quaque traxerint gente *RLH* quid a quaque traxerunt per imitationem gente *M* quid a quaque per imitationem traxerint gente *l* quid a qua gente trans/i/erit (transierit *G*) per imitationem *FG*. cf. H. Kettneri Stud. Varr. p. 30 sq. et 60 sq. || 12 sane . . . compositas, quae Tiberii Donati sunt, om. *AF* (in Floriacensi homo inferioris aetatis adiecit) || intellegendus *H* || 13 inimagines *L* || compositas *LM* || 14 consumitur uetustate *RLHM* || 15 hoc genus . . . non sentit, quae Tiberii Donati sunt, om. *AF* (add. f.) || tineae *RH* tineae *M* tineae *m* || corruptionem quam *M* || 16 unde est . . . locuti om. *RLHM* (post conservat in marg. add. *lm*) || quae] qui *l* || cahretam *A* cacetam *l* cartam *m* || 17 locutus Persius || aut cedria . . . conservat, quae Tiberii Donati sunt, om. *ASF* (add. f) || aut] aut certe cedro dicit *M* || custodit ac conservat Donatus: custodita conservat *RLHf* custodita conservant *M* || 19 vitis om. *ASF* || genus uitis *LHM* || 21 ut eam . . . SATVRNVSQVE SENEX om. *M* (in marg. inf. add. m) || 22 sub imaginem *F* || sub teca *Ar* subtae haecta *R* sub ecca *L* (sub ecca id est falce prataria quae similis est falci in marg. *l*) sub haecta *H* sub heccam

180. SATVRNVSQVE SENEX antiqui reges nomina sibi plerumque vindicabant deorum. ergo Saturnus rex fuit Italiae: nam et supra ait 'veterum effigies ex ordine avorum' et infert 'aliique ab origine reges'. hinc est quod apud Cretam esse dicitur Iovis sepulcrum.
 5 Gabalus etiam, Romanus imperator, Solem se dici voluit: nam Hellogabalus dictus est.

181. AB ORIGINE pro 'Aboriginum reges', sed est metro prohibitus.

182. PVGNANDO VVLNERA PASSI pugnando *scilicet* quasi reges.

10 183. SACRIS IN POSTIBVS ubi spolia consecrabantur.

184. CAPTIVI pro 'captivorum': nota figura est.

185. CRISTAE *hoc est* galeae: a parte totum posuit.

186. EREPTAQVE ROSTRA CARINIS bene de omni genere proeliorum spolia illic fuisse demonstrat.

15 187. QVIRINALI LITVO lituus est incurvum augurum baculum, quo utebantur ad designanda caeli spatia, nam manu non licebat. Quirinalem autem ex persona sua dixit, qualem postea Quirinus habuit: nam tunc adhuc non fuerat Romulus. [vel lituum id est regium baculum, in quo potestas esset dirimendarum litium.]

20 188. SVCCINCTVS TRABEA toga est augurum de cocco et purpura. ANCILE scutum breve. regnante Numa caelo huius modi scutum lapsum est, et data responsa sunt, illic fore summam imperii, ubi illud esset. quod ne aliquando hostis agnosceret, per Mamurium fabrum multa similia fecerunt: cui et diem consecrarunt,
 25 quo pellem virgis feriunt ad artis similitudinem. dicimus autem

15 lituus . . . baculum] cf. Macrob. Sat. VI 8, 1 sqq. mythogr. III 11, 11 ||
 20 toga . . . purpura] cf. Isid. or. XIX 24, 8 || 21 scutum breve e. q. s.] cf. Serv. ad Aen. VIII 664

M (id est falcem pratariam *superscr. m*) || falcis similis *F* || falci *L* || falcis est] Quare sub imagine falcem? cum imagine enim pictus est Saturnus. Solvitur: aut 'sub' pro 'in' posuit, aut ipsius quoque falcis non veritas, sed imago, uagina quaedam falcis putatur *add. Fabricius* || 3 et infert] iterum infert *F* || ab origine *F*: ex ordine *reliqui* || 4 iouis dicitur esse sepulcrum *R* || 5 gaballus *RLH* (gabalus *l*) || imperatorem *H* || 6 eliogabalus *AFMI* eli/iogaballus *R* eliogaballus *LH* || 7 ad *R* || originum *S* || 9 PVGNANDO . . . reges *post* LITVO (*lin. 15*) *hab. L* || PVGNANDO *om. A* || pugnando *om. RLHM* || 14 demonstrat fuisse *HM* || 15 litus *L* || est *om. LH* || incurvus et baculus *l* || 16 spacia *LM* || 18 vel . . . litium, *quae Tiberii Donati sunt, om. F* (*add. f.*) || 19 litium *ex* lituum *M* || 21 breve] *om. A*, breuem *H* || Numa] *mūma R* || numae caelo *A* numa e caelo *F* || 23 quod ne aliquando hostis agnosceret *RLH*: quod ne possit (posset *F*) auferri uel (aut *F*) ab hoste cognosci *ASF* quod ne uel posset auferri aliquando hoste cognosci *M* (*post* hoste *supr. vers.* uel *add. m*). cf. Serv. ad Aen. VIII 664 || 24 mamusium *AS* maurium *M* (*corr. m*) || multa romani similia *F* || fecerunt] facta sunt *supr. vers. m* || cui] qui *H* || consecrabant *RLH* || 25 pellem *libri praeter R*, qui peltam *exhibet* (*t. pellem supr. vers. r*). cf. Preller Roem. Mythol. p. 317 adnot. 4 et Marquardt Roem. Staatsverw. III p. 416 adnot. 8 || virgis *om. RLH* (*supr. vers. add. l.*) quo peltam feriunt *videtur Servius scripsisse*

'hoc ancile' et 'haec ancilia', 'anciliorum' vero usurpavit Horatius dicens anciliorum et nominis et togae oblitus. *septem fuerunt pignora, quae imperium Romanum tenent*: † *aius matris deum, quadriga fictilis Veientanorum, cineres Orestis, sceptrum Priami, velum Ilionae, palladium, ancilia*.

5

190. AVREA CONIVNX nam aliter versus non stat. et 'aurea' per ironiam dixit, ut <VI 523> *egregia interea coniunx*: 'coniunx' vero non quae erat, sed quae esse cupiebat, ut <IV 536> quos ego sim totiens iam dedignata maritos. fabula autem talis est. Picum amavit Pomona, pomorum dea, et eius volentis 10 est sortita coniugium. postea Circe, cum eum amaret et spernere-tur, irata eum in avem, picum Martium, convertit: nam altera est pica. hoc autem ideo fingitur, quia augur fuit et domi habuit picum, per quem futura noscebat: quod pontificales indicant libri. bene autem supra ei lituum dedit, quod est augurum proprium: nam 15 ancile et trabea communia sunt cum Diali vel Martiali sacerdote.

194. PLACIDO PRIOR EDIDIT ORE bene 'placido'; legatorum enim fuerat ut ipsi ante loquerentur: sic in secundo <279> ultro flens ipse videbar.

195. DICITE DARDANIDAE aut ex veste eos Troianos esse cogno- 20 scit, quae erat propria gentium singularum; aut κατὰ τὸ διαπόμενον intellegimus famam, quae eos venire nuntiaverat, eandem etiam Troianos esse dixisse: unde infert 'auditique advertitis aequore cursum'. 'Dardanidae' autem, ac si diceret 'o cognati'.

1 Horatius] carm. III 5, 10 || 10 Picum amavit . . . quod est augurum proprium] exser. mythogr. I 182, II 213, III 11, 11. cf. Isid. or. XII 7, 47

2 dicens om. LH (supr. vers. add. l) antiliorum L || et ante nominis om. F || togice H || septem . . . ancilia quae edidit Stephanus, cum e meis libris unus Floriacensis habeat, non puto scripturis, quas Burmannus hoc loco tamquam e suis libris enotatas commemoravit, fidem habendam esse. || 3 pignora quae Preller Roem. Mythol. p. 544 adnot. 5: paria quae F per quae LR Burmanni et Stephanus || Romani Stephanus || tenent F et Vos Burmanni, tenerent vulgo || aius F, acus vulgo. cestus Lobeck Aglaoph. p. 304 lapis Preller l. l. || 4 Veientanorum scripsi: venientorum F Veientorum Vos. Burmanni et Stephanus Veiorum Masvicius || orestes F || priamive Ilione Vos. Burmanni et Stephanus || 6 CONIVNX] scilicet add. AS || versus constat A (corr. a) non stat versus LHM || et aurea] aurea vero R et auream vero F || 7 yroniam RH yroneam L hironiam M yromam R || coniunx vero] coniunx autem R sane hic coniunx F || 8 sed] sed dixit F || 9 quos . . . iam om. LHM || fabula . . . est om. LH, supr. vers. add. l || 10 voluntatis a || 12 artium H || nam altera est pica i. e. nam pica a pico diversa est || 13 qui S || augurus R (corr. r) || 15 huic supra F || 16 Diali uel] dialium AS (corr. a) diali uel et L dialia uel F || marciali RL || sacerdotibus ASF || 17 PLACITO H || placito LH placico F || 18 ante ipsi F || 19 uidebatur F || 20 agnoscit esse R || 21 cata to siopomenon vel cata to siopumenon libri || 22 fama quae RHM quae famam FG || uenisse FG || nunciauerat A nuntia-ret L (corr. l) || eadem RLH || 23 esse] eos R || aequora F

197. (QVID PETITIS . . .) SIVE ERRORE VIAE SEV TEMPESTATIBVS ACTI duo quaerit: si voluntate venistis, quid petitis? si necessitate, tempestas vos an error advexit?
198. VADA CAERVLA caerulum est viride cum nigro, ut est mare.
- 5 200. QVALIA MVLTA ad duo respexit, errorem et necessitatem.
201. PORTVQVE SEDETIS ante enim pro portu erat illic exitus fluminis.
202. NE FVGITE *id est* ne fugiatis, ne ignoretis.
203. SATVRNI GENTEM laus generis.
- 10 204. SPONTE SVA VETERISQVE DEI SE MORE TENENTEM Xenocratis est hoc: qui cum primus philosophiae scolam aperuisset, cum antea in porticibus de philosophia tractaretur, et interrogatus esset, quid praestare posset discipulis suis, respondit, ut id voluntate faciant quod alii iure coguntur. VETERIS antiqui, ac si diceret, 15 aurei saeculi imagine vivimus.
205. FAMA EST OBSCVRIOR ANNIS ac si diceret, nisi esset, iam vos sciretis.
206. AVRNCOS ITA FERRE SENES apud veteres historiae hoc genus fuit, ut maiores natu ante acta posteris indicarent: quod hic 20 indicat locus, Lucanus apertius, cum esset de Antaeo narraturus, ait <IV 592> cognita per multos docuit rudis incola patres: quia adhuc nec annales erant nec historiae. Aurunci vero Italiae populi antiquissimi fuerunt. 'ferre' autem quasi cum ostentatione iactare.
- 25 207. DARDANVS Iuppiter cum Electra, Atlantis filia, Corythi regis Italiae uxore, concubuit. sed ex Iovis semine natus est Dardanus, ex Corythi Iasius. Dardanus profectus ad Phrygiam, Ilium

4 caerulum . . . mare] excscr. Isid. or. XII 6, 10 || 18 apud veteres e. q. s.] excscr. Luc. comm. IV 592

2 petitis *H* || 3 addaxit *F* || 4 ut est] *id est LH* || 5 ad errorem *F* || 6 PORTVQVE *A* || illic *om. AS* (*supr. vers. add. a*), *del. l: fortasse recte* || 8 ne ignoretis *om. F*, *add. f.* || ignoratis *H* || 11 hoc *om. LH* (*supr. vers. add. l*) || philosophiae *om. RLH* (*supr. vers. add. l*) || cum *ASFm*: quod *RLHM* || 12 in porticibus] aut ambulantes *add. FGM* || tractaretur *RLHMF*: tractarent *AS* (tractaret *a*), *fort.* cum antea in porticibus ambulantes de philosophia tractarent || 13 possit *F* || discipulis suis *om. LH* (*supr. vers. add. l*), suis *om. AS* || ut *id*] homines *add. libri praeter FG* || 14 fatiant *L* || ac si] quasi *AS* || 16 ANNIS *om. ASR* || ac si diceret *om. ASF* (*add. f*) || nisi] quae ni *AS* quae nisi *l* || iam] etiam *AS* || 17 sciretis] iretis *H* || 19 fuit *om. A* (*supr. vers. add. a*) || antea acta *HM* || 20 antheo *RF* anteo *LHM* || 21 ait *om. H* || 22 quia . . . historiae, quae *om. RLH in marg. add. l, si modo Servii sunt, post* indicarent videntur collocanda esse || 23 ferre . . . iactare *om. AS* || 25 atlantis *A* athlantis *RLHMF* || corythi *HMF*: corinthy *ASR* corithi *Lar* || 27 corythi *MF*: corinthy *ASR* corithi *LHar*

condidit, Iasius vero Thraciam tenuit, ubi est Samos, quam Samothraciam nominavit: nam Iunonis alia est Samos insula. [quamquam civitas Thraciae, quae est in Cephallenia, Samo dicatur.] unde cum postea responsum esset <III 96> antiquam exquirite matrem, et Aeneas Italiam peteret, profectus ad Thraciam est et Samothracas deos sustulit et pertulit secum propter originem matris: *quod superius* <III 12> *plenius dictum est.* IDAEAS PHRYGIAE PENETRAVIT AD VRBES quia erat *Ida* et Cretae, addidit 'Phrygiae' ad *discretionem.*

209. CORYTHI oppidum et mons dicta a rege *Corytho*, ut *putatur a quibusdam*, patre Dardani, *ibi sepulto.* AVGET adiectione scilicet numinis sui.

212. VOCE SECVTVS plerumque enim consentimus et taciti.

213. REX conciliatio ab honore, inde a genere.

214. SVCCEDERE TERRIS ut <II 723> succedoque oneri. 15

215. NEC SIDVS aspectus siderum: nam tempestatem supra dixit. *nec est bis idem positum.*

217. VRBEM ADFERIMVR ad urbem ferimur.

218. EXTREMO VENIENS id est 'primo': nam alias 'rediens' diceret, non 'veniens'. 20

220. (IOVE) DARDANA PVBES GAVDET AVO generis origine: nam avus non est Troianorum Iuppiter, sed Aeneae *solius* per Venerem.

222. QVANTA PER IDAEOS ad illud respondit 'auditique adver-

1 tenuit . . . dicatur *om. F*, *add. f* || Samos] insula *add. Ml* || quam] quam hic *RH* quam et *M* quam his *f* || 2 quamquam . . . dicatur *seclusi* || quam *AS* (quamquam *a*) quamquam *R* || 3 cefalenia *AS* cefalania *RM* cefallania *Lf* cefellania *H* || samo *libri*, nisi quod samo^s *L* Same *vulgo* || 4 postea cum *RLHM* || 5 peteret *om. AS* (*supr. vers. add. a*) || profectus ad Thraciam est *om. F*, *add. f* || est *del. s* || et samotracas *R*: samotracos *ASL* samotracas *H* et de thracia samotracas *M* de thracia et samothracas *F* est samotracos *s* et de tratia samotracos *l* || 6 secum pertulit *ASF* || 7 PENETRAVIT *R* PEN. *vel P. reliqui* || 8 quia] qui *H* || erant *LM* || frigiae addidit *L* || ad discretionem *hab.*

AS || 10 CORITHI *ASRL* || dicta^s *L* dictus *M* dicti *F* || Corytho *Masvicius*: corynthis *F* || putatur *Commelinus*: putantur *F* || 11 ibi *Masvicius*: bis *F* || ad v. 210 AYREA NVNC quo modo hic dicit illum in coelo esse, si apud inferos hunc vidit Aeneas, ait enim (VI 650) 'Ilus Assaracusque (assaracus *cod.*) et Troiae Dardanus auctor'. Solvitur: quod tribus reddit (tribus tria reddidit *Fabricius*), animam coelo, corpus terrae, umbram inferis *D* || AVGET *ASRLHM* ADDIT augeat *Fl* AVGET addit *Stephanus* || 12 numinis *ASl*: nominis *reliqui* || 13 enim *om. L* || contemus *A* (consentimus *a*) || 14 a genere] agere *F* || 15 honori *AS* honeri *L* (*corr. l*) || 16 tempestas *L* (*corr. l*) || 17 nec . . . positum *hab. AS*, edidit *Stephanus* || 18 Afferimvr *LM* Afferimvs *R* ferimur *F*: referemur *AS* referimur *R* referimur *L* referimur *HMa* || 19 id est *om. LH* || primo] ab oriente primo *M* (ab oriente *del. m*) id est ab oriente *supersr. l* || 20 non veniens] *om. RLH*, non uehemens *M* || 22 solius edidit *Stephanus* || 23 respondit] *om. LH* (*supr. vers. add. l*), respondet *M. cf. Neue Formenl. d. lat. Spr. II*² p. 427

titis aequore cursum', *id est*, haec non mirum te audisse, quae univ-
versus orbis agnovit.

223. TEMPESTAS vis bellorum. ACTVS conlisus. FATIS per
transitum et excusat Troianos et Graecorum laudem minuit.

5 225. TELLVS EXTREMA ut est Britanniae et omnium insularum
oceanii. REFVSO autem refluxo, ut Lucanus <I 409> indicat. et
est *hoc* Homeri.

226. ET SI QVEM EXTENTA PLAGARVM QVATTVOR audierunt
etiam illi qui separantur zona ea, quae est in medio quattuor, id
10 est fervens. significat autem antipodas.

227. INIQVI intemperati vel ardentis.

228. DILVVIO EX ILLO ex illa vastitate. alii hic distingunt et
mutant sensum, ut sit: quos dirimit plaga solis ardentis ex quo
mundus est constitutus, hoc est ex quo chaos esse desiit. *tot*
15 *pro* 'multa'.

229. DIS SEDEM EXIGVAM PATRIS pia et verecunda petitio.

LITVSQVE ROGAMVS INNOCVVM non quod nulli noceat, sed quo vin-
dicato nulli possit noceri. aliter serpentes innocuas dicimus.

230. CVNCTIS VNDAMQVE AVRAMQVE PATENTEM ista enim com-
20 munia sunt.

231. INDECORES decus decoris facit, sicut 'pecus pecoris, nemus
nemoris' 'o' in genetivo correptum est: omnia enim in 'us' exeuntia
neutra in genetivo singulari paenultimam corripiunt, excepto 'pela-
gus', quod Graecum est: unde et 'vulgeris' dicitur secundum regu-
25 lam, licet de hoc nomine aliud auctoritati placuerit. decor vero

17 non quod . . . dicimus] cf. Non. p. 325, 27 M. et Isid. diff. verb. 293

1 aequore cursum *om.* *LHM* (aequora cursu *supr. vers. l*) || haec . . . au-
disse] non mirum est te audisse ea *ASF* haec non mirum te audisse ea *MI* ||
3 collisus *RLM* || 4 et excusat . . . minuit] et troianos eximit culpa et greco-
rum deterit (adtenuat *F*) laudem *ASF* et exemit culpa troianos et grecorum
nertit laudem *supr. vers. l* || 5 britanniae *A* brittanniae *RHM* britania *L* brit-
tania *F* || 6 indicat] 'quaque iacet litus dubium, quod terra fretumque vindicat
(uendicat *cod.*) alternis vicibus, cum funditur ingens oceanus vel cum refugis
se fluctibus aufert' *add. D* || 7 hoc *hab. AS* || Homeri] (*Od. XII 1 sq.*) ἀντάρ
ἐπὶ ποταμοῖσι λίπεν ῥόον Ὠκεανοῖο νῆός ἀπὸ δ' ἔκρετο κῆμα θαλάσσης ἐνερπό-
ροιο *add. D* || 8 audierant *L* || 9 zona] a zona *ASML* zonae *F* || ea *om. AS* ||
11 intemperati vel *om. ASF, add. f* || vel *om. M* || 14 ex quo] ex hoc *AS* ||
cahos *S* chaos *in ras. a* || desiit] post illud diluvium *add. ASF* || 16 DIS *AS* ||
peticio *L* || 17 quo vindicato *MI*: quod vindicato *ASHF* quod vindicatum
RL || 18 noceri *SM*: nocere *reliqui* || innocuos *RLMa* innocuus *F* || 21 decus
decoris . . . ergo aut systole est] decus decoris facit decor decoris. sed hic
indecor dicimus. hic indecus non possumus dicere. unde indecores cum co
(quo *H*) brevis sit aut sistole est *LH* (ea quae eduntur in marg. inf. scrips. *l*)
|| 22 memoris *MF* || desinentia *R* || 24 est] et vulgus *add. R* || vulgeris] ulceris
F || 25 auctoritatis *A*

decoris facit, paenultima in genetivo producta: omnia enim in 'or' exeuntia in genetivo producuntur, exceptis quinque 'arbor marmor memor inmemor aequor'. unde quaeritur 'indecores' a quo sit nominativo: ab eo quod est 'indecus' non potest venire, quia lectum non est et quia 'decus' neutrum regit genus, non masculinum. 5 restat ut dicamus ab eo, quod est 'indecor', venire 'indecores', nam et lectum est. sed decor decoris facit producta paenultima, quam Vergilius corripuit. ergo aut systole est, aut certe dicimus huius nominis nominativum non inveniri, ut in multis nominibus fit: quod et melius est, nam systole sine exemplo fieri non debet. verecunde 10 autem hoc dicit, sua coniunctione etiam ornari Italos.

232. ABOLESCET abolebitur. et usus est inchoativa forma, cum opus non esset.

233. TROIAM id est Troianos.

234. FATA PER AENEAE IVRO quae iam novit Latinus, oraculo 15 scilicet Fauni, per quod audiit <98> externi venient generi.

235. SIVE FIDE SEV QVIS BELLO EST EXPERTVS ET ARMIS in his enim dextera comprobatur, fide et virtute.

237. VITTAS quae religabantur ad ramum: alibi <VIII 128> et vitta comptos voluit praetendere ramos. 20

241. HVC REPETIT scilicet Dardanus, id est Aeneas, qui et Dardanus, ut diximus <IV 159>, vocabatur. et bene 'repetit', non 'petit', quasi ad sua. INGENTIBVS Deliis, quae magna constat fuisse.

243. FORTVNAE PARVA PRIORIS bene medium tenuit: nam ne 25 laudare videretur, ait 'parva', ne deformaret, nam durum est aliquid ab infelicibus accipere, ait 'fortuna prioris'.

1 fecit *R* || penultimam et productam *F* || 6 dicatur *Fl* || indecor *R*: hic decor *ASMFl*. cf. *Prisc.* VI 47 (I p. 235, 15 *H.*) || 8 sistole *AR* sistolen *MFl* || dicendum *F* || huius nominis *om. LH* (*supr. vers. add. l*) || 9 nominatio *F* || sicut *RMF* || fit || nam indecus lectum non (*non om. H*) est *add. LH*, *del. l.* decor decoris sed hic indecor dicimus, hic indecus non possumus dicere. unde indecores cum eo brevis sit aut sistole est aut certe dicimus nominativum non inveniri. ut in multis nominibus fit. nam indecus lectum non est *add. M* || 10 et *om. R* || sistole *libri* || sine exemplo *MFA*: sin exemplum *AS* sine exemplis *RLH* || 11 sua || in sua *L* || ornari etiam *F* || 12 et usus est . . . non esset *om. ASF* (*add. f*) || inchoativa *f* || 14 id est *om. AS* || troianus *F* || 15 quae *ASL*: quem *RHM* (quem iam novit *in ras. f*) || iam || etiam *L* || 18 fide et virtute *om. LH* (*in marg. add. l*) || virtute] veritate *M* || 19 quae religabantur ad ramum || quae pendebant in ramo religatae *ASF* || ad ramum] adriunum *R* || alibi . . . ramos *om. RLH* (*in marg. add. l*) || 20 vitta *F* || 21 scilicet] scilicet repetit *RHM* || qui . . . vocabatur *om. LH* (*in marg. add. l*) || 22 uocabatur ut diximus supra *M* || et bene non petit sed repetit *F* || 23 quasi] scilicet quasi *Ml* || ad sua *ASF*: sua *RLHMs* || Deliis] delus *R* i. e. de his *L* || 25 ne *om. H* || 26 lauderetur *L* (laudare videretur *l*) laudaretur *H* || deformaret] deformare *M* prioris dixit *add. F*

245. HOC PATER ANCHISES AVRO LIBABAT AD ARAS pateram significat.

246. HOC PRIAMI GESTAMEN ERAT diadema dicit: nam sceptrum paulo post dicturus est.

5 247. SACERQVE TIARAS pilleum Phrygium dicit. et sciendum 'hic tiaras' per usurpationem dictum, nam 'haec tiara' dicitur: melius ergo Iuvenalis <VI 516> et Phrygia vestitur bucca tiara.

250. OBTUTV TENET ORA ordo est: Latinus defixa tenet ora et obtutu, id est intuitu solo haeret immobilis.

10 251. INTENTOS VOLVENS OCVLOS cogitantis est gestus: sic de Boccho Sallustius vultu et oculis pariter atque animo variis.

252. REGEM PICTA MOVET quippe regem. et hoc est 'labor Iliadum'.

256. PORTENDI porro tendi, praedici, significari.

15 257. PARIBVS AVSPICIIS pari potestate. et tractum est ex comitiis, ut diximus supra <IV 102>.

259. DI NOSTRA INCEPTA SECVNDENT antiquo more locuturus de publicis rebus, id est de pace et nuptiis filiae, facit ante deorum commemorationem, sicut etiam in omnibus Catonis orationibus legimus. hinc est in divinatione *Ciceronis* <13, 43> si quid ex aliqua
20 vetere oratione Iovem ego optimum maximum. ipse etiam Vergilius <XI 301> praefatus divos solio rex inquit ab alto.

260. AVGVRIVM propter ea quae dicta sunt supra. QVOD OPTAS id est pax.

25 261. NEC SPERNO quia dixerat 'fortunae parva prioris'. et est litotes, id est libenter accipio.

11 Sallustius] Iug. 113, 3 || 19 sicut ... legimus] cf. Jordan proleg. p. XCVI

1 pater consignificat R || 4 paulo post om. LHM (supr. vers. add. l) || 5 et sciendum ... dictum om. A || 7 frigie F || bucea RH || 8 OPTUTV L || oria R || 9 optutu LHM || intuito L || 11 Boccho] hoc/ A hoc RF boeco L hoc hoc H bocho M. i. e. rege afrorum superscr. l, Maurorum rege add. Masvicius || salustius ASLHMF || atque om. L (supr. vers. add. l) atque ut M || uarus R varius libri Sallustiani || 12 PURPVRA REGEM Al || quippe regem] ideo non mouebat purpura latinum quia rex erat ASMF || et ... Iliadum] et in purpura est Iliadum (aliadum F) labor ASF || 15 AVSPICIIS A || 16 supra] in quarto ASF. (Servianum ad IV 102 scholium in marg. adscr. a) || 17 antiquo more] secundum priscam consuetudinem ASF || locuturus Fa loquuturus R: locuturus est ASLHM || 18 de publicis rebus] de publica utilitate ASF || rebus] R. HM || de pace AS: pace RLME pascae H || nuptiis filiae] filiae nuptiis AS de regis nuptiis F || 19 sicuti AS || etiam om. ASF || omnibus om. ASMF || orationibus F et V Burmanni: traditionibus reliqui. cf. Serv. ad Aen. XI 301, ubi omnes orationes libri || 20 hic A (hinc a) || est om. AS (supr. vers. add. a) || 21 neteri R || ratione RHM || ergo F || 22 Vergilius] post add. R alibi add. F || praefatos RH || deos H || 23 ea om. RHM || 25 prioris] munera add. RF || et est om. L (supr. vers. add. l) || 26 figura litotes ASF

262. VBER AGRI ubertas: alibi pecorique et vitibus almis aptius uber erit. et est maior petitione promissio: nam illi tantum litus petierant.

266. PACIS ERIT *id est* foederis: ab eo quod sequitur id quod praecedit. TYRANNI graece dixit, *id est* regis, nam apud eos tyranni et regis nulla discretio est: licet apud nos incubator imperii tyrannus dicatur. declinatur autem etiam haec *τύραννος*.

268. EST MIHI NATA male multi arguunt Vergilium quod Latinum induxit ultro filiam pollicentem, nec oraculum considerantes, quia Italo dari penitus non poterat, nec Aeneae meritum, quem 10 decebat rogari. nam antiquis semper mos fuit meliores generos rogare: sic Terentius hac fama impulsus Chremes ultro ad me venit, unicam gnatam suam. Hesiodus etiam *περὶ γυναικῶν* inducit multas heroidas optasse nuptias virorum fortium.

269. SORTES *modo* abusive pro oraculis posuit; nam ducuntur 15 sortes, et hic a Fauno oraculum, non sortes acceperat. PLURIMA CAELO MONSTRA SINUNT aut per augmentum dixit: aut etiam alia visa intellegamus: nam duo non sunt plurima.

271. HOC LATIO RESTARE CANUNT hoc Italiam manere significant: nam sic dicimus 'hoc mihi restat', id est 'manet me illa res'. 20

273. MENS AVGVRA^t 'auguro' dicimus secundum Plinium, cum praesagio mentis futura colligimus, 'auguror' vero tunc, cum futura veris captamus auguriis.

274. NVMERO OMNI de trecentis. et perite; nam in legione

1 pecorique] georg. II 233 || 4 foederis . . . praecedit] cf. Isid. diff. verb. 243 || 5 graece dixit e. q. s.] exscr. Isid. or. IX 3, 19 || 12 Terentius] Andr. I. 1, 73 || 13 Hesiodus] catal. fragm. 1 ap. Marcksch. p. 275

2 aptior a || petitione om. RHL (supr. vers. add. d) || tantum om. S || 3 litus tantum F || 5 procedit H || id est hab. AS || eos om. F (supr. vers. add. f) || 6 regis et tyranni ASF || 7 declinatur . . . *τύραννος* RHM, nisi quod tyrannos praebent: declinatur autem hic et haec tyrannos (tyrannus l) L sane apud graecos hic et haec tyrannus declinatur F, omittunt verba AS || 9 promittentem F || 10 dari penitus R: penitus dari ASF, penitus om. LHM || miritum H maritum F || 11 nam . . . sic hab. ASMF, om. RLH: non videntur Servii esse || antiquis . . . fuit] apud antiquissimos hoc fuit M || semper om. F || 12 sic] ut l || pulsus S || cremes ALH || 13 natam ASHMF || suam] sua L cum dote summa filio uxorem ut daret additur vulgo || et esiodus etiam M || *περὶ πηλικῶν* A *περὶ πηλικῶν* S *περὶ τυρκῶν* R *περὶ πηλικῶν* L *περὶ τυρκῶν* H *περὶ τυρκῶν* M *περὶ γυνεῶν* F || 14 inducit] dicit AS || aeroidas L || 15 nam ducuntur sortes l, cf. Serv. ad Aen. I 508: nam dicuntur sortes (fortes H) RLH nam sortes (sorte F) dicuntur ASF nam non dicuntur sortes M cum dote proprie dicuntur sortes vulgo || 16 et hic RLH: hic autem ASF et hic aut M || non fortes H || 17 argumentum F || etiam] et ASLH || 18 intellegamus] significat ASH || plurima non sunt ASF || 19 italiam ASR: italiae LHM || significat F (corr. man. rec.) || 20 si (sic a) dicamus AS || 24 de trecentis. et perite] utrum equorum numero an legatorum. sed si de equis trecentis dixit perite locutus est F || de trecentis] id est de .ccc. AS dcccc H || et perite dixit MI || legionem II

non nisi trecenti equites erant: quae *tamen legio* habebat sex milia virorum, per quod ostendit unam habuisse legionem Latinum: unde et alibi <IX 368> tercentum, scutati omnes, Volscente magistro.

- 5 275. IN PRAESEPIBVS ALTIS multa non propter se, sed propter aliud dicuntur: nam per praesepia alta equorum magnitudo monstratur, ut Homerus βαθύπεπλος Ἑλένη, id est longas per vestes.

276. ORDINE pro meritis singulorum.

277. TAPETIS tertio declinatur hoc nomen: 'tapetum tapeti',
10 ut 'templum templi', unde est 'his tapetis' hoc loco: item 'hoc tapete huius tapetis', ut 'sedile sedilis', unde est <IX 323> qui forte tapetibus altis exstructus. declinatur et graece ὁ τάπητος τοῦ τάπητος, unde est <IX 356> pulchrosque tapetas τοὺς τάπητας.

278. DEMISSA MONILIA PENDENT suspendenda pronuntiatio est,
15 et ambitus maior est: nam monilia non nisi hominum dicimus, quae nunc ad laudem pro phaleris posuit.

282. PATRI QVOS DAEDALA CIRCE ingeniosa. et hoc fingit eam fecisse. tractum autem est de Homero, qui tales equos habuisse inducit Anchisen. et bene est compositum ad illud quod supra ait
20 <262> 'Troiaeve opulentia derit', ut Troianis nihil de prisca rerum copia deesse videatur. GENTE autem de equis abusive dixit quod est hominum proprium.

9 tertio declinatur e. q. s.] exscr. Luct. Plac. ad. Stat. Theb. I 518. cf. [Sergii] explan. in Don. p. 541, 26 K.

1 quae . . . Latinum om. RLH (in marg. add. l). non videntur Servii esse haec verba || abebant F || 2 unde et alibi RLH: unde ait alio loco ASM item alio loco F || 3 scutaque AS (corr. a) scutatique M || uolcente A (corr. a) uulcente SF (nulscente s) || magistro] nam in legione .ccc. tantum equites erant add. AS || 6 alta] apta S || equa H || 7 ut om. LHM || βαθυπέπλος αὐτῇ A βαυτῆταος αὐτῇ R βαυτῆτα εὐς αὐτῇ L βαυτῆταος αὐτῇ H βαυτῆταος αὐτῇ M βαυτῆταος αὐτῇ F τανύπεπλος Stephanus. cf. Hom. Il. III 228 Ἑλένη τανύπεπλος || longas per uestas L longas vestes habens Daniel. fortasse longa per vestes vel longa per longas vestes || 8 id est pro M || merito ASF || 9 tapetum tapeti RLH: hoc tapetum huius tapeti ASM est tapetum huius tapeti F || 10 templi om. LH (pli supr. vers. add. l) || unde . . . loco] et hoc tapete huius tapetis hoc loco F || est om. S || his tapetis . . . unde est om. LH (in marg. add. l) || his] pictis Masvicius et Burmannus || item] tamen F || 11 tape] tape F || sedilis om. R || 12 extructus RHM || to tapes to (toy a) tapetos AS hoc tapes R o tapes tu tapetos LHM o tapes τοῦ τανῆτος F || 13 pulchrosque L || tapetos F || τοὺς τάπητας (tanetas F) hab. ASF || 14 dimissa AS || munilia A (corr. man. rec.) || 15 et ambitus maior est RLH: ut crescat ambitus ASMF || munilia ALF (corr. a) || hominum RLH: in hominibus ASMF || 16 faleris libri || 17 PATRE A || CIRCAE AR || 18 tractum hoc uocabulum L (tractum est autem l) || 19 inducit habuisse F || Anchisen] τῆς γὰρ τοῦ γενεῆς . . . ἐνὶ μεγάροισι γενέθλη (Il. V 265 sqq.) add. D || ad RLHM: propter ASFI || 20 derit LH: deerit reliqui || ut . . . videatur om. LH (in marg. add. l) || 21 abesse F || uideretur F || GENTEM libri || abusive dixit de equis ASF || de equis om. R || quod est (est om. H) hominum proprium RLHM: cum gens hominum sit ASF

283. NOTHOS materno ignobiles genere. est autem nomen hoc Graecum, nam latine quemadmodum dicatur non est.

284. DICTIS DONISQVE LATINI equis et pacis nuptiarumque promissione.

286. INACHIIS SESE REFEREBAT AB ARGIS bene 'Inachiis'; non enim una est Argos. fuit enim et in Italia, quam Diomedes condidit, quae primo Argi, post Argyrippa, post Arpi dicta est. fuit et in Thessalia: Lucanus <VI 355> ubi nobile quondam nunc super Argos arant. fuit et haud longe ab Athenis, quod a siti Argos dipsion dictum est. apud quos erat magna societas inter eos qui uno puteo utebantur: unde et fratrias dixerunt ἀπὸ τοῦ φρεάτος, id est a puteo, quas tribus vocamus. et notandum quod, ubi bonus sequitur eventus Troianos, Iuno removetur: et congrue, quasi numen inimicum, quod praesens posset nocere.

287. AVRASQVE INVECTA TENEBAT per elementum suum ibat.

289. ABVSQVE 'abusque' et 'adusque' usurpative dicimus: praepositio enim nec adverbio iungitur nec praepositioni, 'usque' autem aut praepositio est aut adverbium.

290. IAM FIDERE TERRAE per dativum iungendum, aliter non procedit, ut <IX 376> et fidere nocti.

20

291. STETIT quod solet esse cogitantum.

293. FATIS hoc est voluntatibus.

295. CAPTI POTVERE CAPI cum felle dictum est: nam si hoc removeas, erit oxymorum. dicit autem omnia quae contigerunt,

1 materno e. q. s.] cf. Isid. or. IX 5, 23 || 16 abusque e. q. s.] cf. Serv. comm. in Don. p. 419, 15 et p. 442, 15 K. Don. ad Ter. Andr. II 1, 3 et eun. III 2, 18 || 22 FATIS voluntatibus] cf. Non. p. 303, 32 et 455, 26

1 hoc nomen ASF || 2 nam . . . non est RLH: nam in latinitate deficit ASF nam in latinitate deficit quemadmodum dicatur non est M (deficit del. m) || 3 DONIS DICTISQVE M || 6 fuit namque AS namque fuit F || 7 quae primo argi dicta est post argirippa post arpi R || post Argyrippa om. L (post argirippa sup. vers. l) || argyrippa H: argirippa ASM argyripa F. cf. Serv. ad Aen. VIII 9 et XI 246 || arbi S || 8 tesalia L || 9 arat AM erat SRLHFa || hoc L (haud l) || quod a] quodam H || 10 dyspion H dipsyon M || magna societas erat AS || inter eos scilicet ASF || 12 quas tribus] qua fibus AS quas tribi F || ubiubi H ubicumque M || 13 iuno remouetur R: iuno remouet. u. f. L iuno remouet f. H iunonem remouet M iuno longe fuisse inducitur ASF || 16 abusque om. LRM (supr. vers. add. l) || abusque autem F || usque L (adusque l) || usurpative] praepositive Ribbeckius adnot. crit. ad v. 289 || 17 adverbium et praepositionem L, ut videtur (adverbio et praepositioni l) || usque autem aut adverbium est aut praepositio R || 20 ut . . . nocti] datiuo ut fidere nocti AS datiuo usus est ut fidere nocti a datiuo ait ut fidere nocti l || 21 cogitantum] id est stare add. F || 23 huc H || 24 erit] perit R, quam scripturam e corrigendi studio notam esse puto. at nihil mutandum esse Pseudo-Asconius docet, qui ad Cic. in Q. Caec. div. VI 21 'etiamsi taceant satis dicunt', ubi similia protulit 'haec' inquit 'in loco nec oxymora nec cacozeia indicanda sunt; aut enim inferioribus dictis aut supra positis leniuntur'. itaque Servius cum 'capi

non videri contigisse, quia non obfuerunt. 'capti' autem 'capi' sic dixit, ut et Cicero ut in uberrima Siciliae parte Siciliam quaereremus.

297. AT CREDO MEA NVMINA TANDEM id est nec fatigata destiti,
5 nec satiata requievi.

299. PATRIA EXCVSSOS satis signate locutus est.

300. ME OPPONERE PONTO plus est, quam si diceret tempestates. 'me' autem per physiologiam imbres, tonitrua, tempestates.

302. AVT SCYLLA MIHI bene 'mihi', ac si diceret: etiam quae
10 per suam naturam solent nocere, me rogante minime obfuerunt.

303. CONDVTVR THYBRIDIS ALVEO 'condi' proprie dicuntur
qui sibi statuunt civitatem. 'conduntur' ergo sedem stabilem locant:
Sallustius peste conditos orbis terrarum. et sunt propria verba,
quae nulla ratione mutantur, ut sacerdotes creari, virgines capi
15 dicimus.

304. PELAGI propter illud <VI 84> sed terrae graviora
manent. MARS PERDERE GENTEM bene belli et vastationis quae-
rit exempla in rebus huius modi, sicut in primo <39> naufragii.
Pirithous, Lapitharum rex, cum uxorem duceret, vicinos populos
20 Centauros, etiam sibi cognatos, et deos omnes excepto Marte, ad
convivium convocavit: unde iratum numen inmisit furorem, quo
Centauri et Lapithae in bella venerunt.

306. ANTIQVAM GENITOR CALYDONA DIANAE Oeneus, Calydonis

2 Cicero] in Verr. act. II lib. III 18, 47 || 13 Sallustius] ep. Mithridatis
p. 324 Kr. II p. 114 D. p. 123 Iord. || 19 Pirithous e. q. s.] exser. mythogr. I
162. cf. mythogr. II 108 et Luct. Plac. ad Stat. Theb. II 563 et V 261

*potuere capi' cum felle dictum esse ostendit, caveri voluit ne oxymorum admi-
sisse videretur Vergilius. cf. etiam Diomedis de cacozelia praeceptum p. 451, 8 K.
|| oximorum ARL exymorum H oximoron F || 1 videri om. RLH (supr. vers.
add. l) || offuerunt RLHM || capti] capit H || capi] cassis H capi casis L (casis
del. l) || 2 dicit L || et] om. AF, in S || ut ante in om. RMF (supr. vers. add. f)
|| parte siciliae R || 3 que/feremus F (ue et f in ras. f) || 4 TANDEM T. F. AS
id est om. RLHM || 8 me autem . . . tempestates om. L (in marg. add. l) ||
physiologiam AS phisologiam R sysiologiam H fysiologiam M perisologiam
Stephanus et Daniel || 10 per] super A || minime obfuerunt LHM, nisi quod
offuerunt HM: non (minime R) potuerunt obesse troianis ASRF non potue-
rant nocere troianis l || 12 sibi om. H || 13 peste Sall. cod. Vat. 3864: pestem AS
parte reliqui parte vulgo cum peste Dietschius || conditos AS: conditor RHF
conditor o] L conditur M || uerba propria ASF || 14 ut] nam ut ASMF l ||
rapi M || 15 dicimus] ita condi dicuntur qui statuunt civitatem add. ASF l ||
17 bene . . . huius modi] bene hoc loco vastationis et belli quaerit exemplum
dicens mars potuit illam delere gentem item (iter F) illam diana (dianam F)
ASF l || 19 phyrithous A (phyrithous a) pirithous H perithous F || lapytarum A
laphitarum RLM || 20 etiam sibi] etiamsi F || 21 uocavit L || unde . . . furorem]
unde numen iratum talem furorem F || quo] cum LH (quo l), om. F || 22 la-
phyte A laphitae RM || 23 ANTIQVA R || oeneus RH || calidonis ARLM cali-
dionis H chalidionis F*

rex, de primitiis omnibus numinibus sacrificavit, excepta Diana: quae irata aprum inmisit, qui cuncta vastabat, donec a Meleagro occideretur. 'concessit' autem ideo dixit, ut ostenderet minora numina, nisi impetraverint, nocere non posse: Statius de Venere infandum natae concessit honorem.

5

307. QVOD SCELVS AVT LAPITHIS TANTVM AVT CALYDONE MERENTE haec est vera lectio, sic et sensus procedit, ut uterque ablativus sit: nam si 'Calydona' legas, vitium erit nec sensus procedet. 'scelus' autem pro poena posuit, ab eo quod praecedit id quod sequitur, ut <II 229> et scelus expendisse merentem.

10

309. QVAE POTVI INFELIX id est nocens, *irata*, ut contra <I 330> sis felix, id est propitia, ut etiam diximus supra.

311. INPLORARE QVOD VSQVAM EST ac si diceret, etiam humilia. quod autem Iuno ubique alieno uti introducit auxilio, physicum est: natura enim aeris per se nihil facit, nisi aliena conjunctione, ventorum scilicet, qui creant nubes et pluvias.

315. ATQVE MORAS TANTIS LICET ADDERE REBVS ostendit deos retardare posse fata, non penitus tollere, ut <VIII 399> decemque alios Priamum superesse per annos. quae autem dicit etiam a Creusa dicta sunt, ut <II 783> regnumque et regia coniunx parta tibi.

318. SANGVINE TROIANO ET RVTVLO DOTABERE VIRGO ambitiosa execratio est.

319. NEC FACE TANTVM tantummodo.

4 Statius] Theb. V 277 || 17 ostendit . . . tollere] cf. Luct. Plac. ad Stat. Theb. IV 677

1 de . . . sacrificavit] cum de primitus frugum omnibus numinibus sacrificasset *F* || primitiis *R* || excepto diana *AS* || 2 inmisit] regionibus eius *add. F* || qui . . . occideretur] qui segetes eius vastaret. qui postea a meleagro occisus est *R* || vastavit *ASl* vastaret *F* || 4 nisi impetraverint] nisi accepta potestate

R || non posse nocere *S* || 6 LAPHTIS *A* (i *add. man. rec.*) LAP. *R* LAPHTIS *M* || TANTVM . . . MERENTE] et rñq. *F*, qui in textu Verg. habet tantum aut calidone merentem || CALIDONE *ALH* CALIDONA *R* || MERENTE *om. A* || 7 sic] sicut *F* || sensus] casus qui *L* (*corr. l*) casus *H* sensum *F* || ut] si *R*, *om. LH* (*supr. vers. add. l*) || 8 calidona *LM* calidona *R* chalidona *F* || procedet *R*; procedent *H* procedit reliqui || 9 scelos *F* || autem] *om. H*, enim in ras. *l* || procedit *R* || 10 et *om. ASRF* || 12 ut etiam *HM*: ut iam *R* etiam *L* sicut *ASF* || supra diximus *R* || 13 schol. ad v. 311 *om. F* || 14 introducit] dicitur *ASl* || 16 erat *LH* (creant *l*) || plue *L* (pluas *l*) plumae *H* || 17 deos] et pluuias *add. F* || 18 fata posse tardare *ASF* reportare posse fata *R* retardare fata posse *M* || ut decemque] uixq̄ *H* (*ortum ex ut xque*) || 19 quod *F* || dixit *LF* (dicit *l*) || 20 praedictum est *F* || coniunx *om. LH* || 22 ambitiosa execratio est *Stephanus*: ambitiosam execrationem *LH* ambitiosa execratio *R* ambitiosas execrationes *ASFMI*

320. CISSEIS regina Hecuba filia secundum Euripidem Cissei, quem Ennius et Pacuvius et Vergilius sequuntur: nam Homerus Dymantis dicit. haec se facem parere vidit et Parin creavit, qui causa fuit incendii. ergo nunc hoc dicit, talis erit Veneri partus
5 suos: nam sicut per Parin Troia iniuria consumpta est, sic per Aenean reliquiae Troianorum. comparatio autem iniuriosa: nam Veneri Hecubam, Parin Aeneae, Helenam Laviniae comparat. IV-
GALES coniugales, matrimonio et sanguine conceptos.

321. IDEM talis, similis.

10 322. FVNSTAEQVE ITERVM RECIDIVA IN PERGAMA TAEDAE sic taedae recidivae, ut Pergama.

324. LVCTIFICAM ALLECTO Graecus accusativus est. huius autem declinationis tres tantum casus usurpamus, genetivum, ut Allectus, nominativum et accusativum, ut Allecto.

15 327. ODIT ET IPSE PATER PLVTON venerationis est 'pater': nam furiae Acherontis et Noctis filiae sunt.

330. HIS ACVIT VERBIS inritavit et instigavit eius insaniam.

331. PROPRIVM aut tibi aptum: aut certe perpetuum, indefesum, usque ad finem perducendum. et sciendum ideo furiae nihil
20 pro praemio dari, quia praestatur hoc ipsum furiae ut bella commoveat et ut dicatur defendisse Iunonem.

332. INFRACTA aut valde fracta: aut quae fuit antehac semper infracta, ut in XH. <1> Turnus ut infractos adverso Marte Latinos defecisse videt.

25 333. CEDAT FAMA LOCO vincatur: Cicero loco ille motus est, cum est ex urbe depulsus. AMBIRE LATINVM amplecti, circum-

1 regina Hecuba e. q. s.] exscr. Luct. Plac. ad Stat. Ach. I 22. cf. mythogr. II 197 || 25 Cicero] in Cat. II 1, 1 || 26 AMBIRE amplecti circumretire] cf. Non. p. 242, 10 M.

1 CISEIS AL || secundum euripidem filia R || euripidinen S eruipidem F || cisei ASL || 2 pacubius A pacuvius F || nam Homerus Dymantis dicit] nam secundum homerum dimantis filia fuit R || Homerus] loquens de Asio Hecubae fratre add. Fabricius || 3 dimantis libri || dicit] ἀντομασίγνητος . . . Σαγγορίοιο (Il. XVI 718 sq.) Ovidius etiam (met. XI 761) 'proles enixa Dymantis' add. Fabricius || parere] in somniis add. Fabricius || 4 erit om. F || ueneris M || 5 iniuria consumpta est] iniuriam consumpta est L iniuria aliter incensa est consumpta est H incensa est ASRF consumpta est M || 7 comparavit F || IVGALIS coniugalis F || coniugales hoc est LH || 8 conceptum F || 9 talis om. RLH (supr. vers. add. l) || 10 sic tede in recidiva pergama R || 11 ut Pergama om. F || pergama H || 13 nominativum genitivum accusativum ut allecto (alec F) allectus allecto ASFM || allectos R || 15 ipse pater F || 16 noctis et acherontis sunt filiae ASF || 17 et instigavit om. ASF || 18 perpetuum] proprium ASI || indefesum A indefensum L || 21 et ut] ut et L || ut . . . Iunonem] Iunoni prestitisse videatur F || Iunonem defendisse dicatur AS || 22 ante ac A (corr. a) antea F || 23 in XII. om. RLH || infractus F || 26 de urbe expulsus

retire. non ob ambitum dixit: nam 'ambio ad illum' dicimus, non 'ambio illum'.

335. TV POTES VNANIMOS a maiore ad minus.

336. VERSARE vertere. et usus est frequentativo ad vim augendam. 5

337. TIBI NOMINA MILLE facies, ut <II 558> et sine nomine corpus. 'mille' autem secundum Euripidem, in cuius tragoedia dicit furia, se non esse unius potestatis, sed se Fortunam, se Nemesin, se Fatum, se esse Necessitatem. ita dicit etiam Asper.

338. FECVNDVM CONCVTE PECTVS plenum pectus malitiae efficitur. 10

339. COMPOSITAM PACEM quam supra Latinus dederat. CRIMINA BELLI causas, ut <X 188> crimen amor vestrum.

341. EXIN statim, et est ordinis adverbium. GORGONEIS autem pessimis, saevis, a Gorgone. 15

343. TACITVM pro tacite. bene autem OBSEDIR, quasi quae insidiabatur.

345. CVRAEQVE IRAEQVE COQVEBANT perverso ordine respondit; nam ira in Troianos est, cura vero de nuptiis. et primo adventum Teucrorum dixerat. 'coquebant' vero macerabant. 20

346. HVIC DEA figura hyperbaton: namque talis est ordo: huic dea unum anguem in sinum conicit et usque ad intima subdit prae-

AS || amplecti ... non ambio illum] neque nuptiis impetrandis possint latinum amplecti. et circum retiri. non ob ambitum enim dixit ambire. nam ambio ad illum dicimus (cum ob ambitum ob ambitum dicitur et significatur cupio *add. l*) non ambio illum. cum vero ambio illum dicimus significat insidiis circumvenio ut hic M et priore scriptura deleta l || circumretire R: circum retinere ASHF

|| 1 non ob ambitum dixit R: n̄ ābi obitum dixit H et dictum est non ambitū A et dictum est non ab ambitu SF || nam ambio] ama inbio H. non ob ambitum dixit ... ambio illum non videntur Servii esse; nam neque consentiunt cum illis quae ad Aen. IV 283 grammaticus praecepit, neque 'ambio ad illum' locutio unquam frequentata est. || 3 argumentum a maiore a || ad minus] dicimus AS (corr. as) || 6 facies] mille facies R id est facies L || 8 dicitur L || furias non esse unius potestatis LHM furias non se unius esse potestatis AS (se del. a) furia non se unius esse potestatis RF || sed ... Asper] om. R, sed plurimarum* ita factum secundum necessitatem, ita Asper Fabricius || se fortunam LH se esse fortunam ASF esse fortunam MI || se nemesin se fatum se esse necessitatem L (se semper del. l) senem es in se factum se esse necessitatem H nemesin fatum necessitatem ASMF, nisi quod fantum S factum M (fatum m), necessitate AS || 9 dicit etiam om. LH || 10 SECVNDVM M || pectus om. LH || efficacitiae M || 12 supra om. ASRF || 14 adverbium ordinis AF || autem om. LHM || 16 bene ... OBSEDIR] Sedit obsedit. bene autem obsedit M || bene autem] bene L (autem *add. l*) sed bene H || 17 insidiabatur A (corr. man. rec.) insidiebatur F || 18 ad v. 345 FEMINEAE uehementissimae et impatientes edidit Fabricius || respondet L || 19 vero om. LH (supr. vers. *add. l*) || aduentu F || 20 dixerat] dixerant R, om. F || 21 figura yperbaton l: figura perturbata ASRHM F figura per yperbata (yperbaton a) turbata La || hinc M || 22 sinus HM || ad stima F || subdidit R

cordia, quae sunt loca cordi vicina, quibus sensus percipitur. 'an-
guem' autem iniecit partem sui, id est furoris.

349. LEVIA pulchra.

350. ATTACTV NVLLO sine morsu, sine sensu. FALLITQVE
5 FVRENTEM inicit furorem sine accipientis sensu. 'furentem' autem
ut furore teneatur; nam nondum furebat.

352. TAENIA VITAE taenia est vittarum extremitas.

354. VDO SVBLAPSA VENENO hypallage in sensu: venenum enim
udum dixit, quod est de udo corpore; namque serpentum uda sunt
10 corpora, adeo ut qua eunt, viam umore designent.

357. SOLITO MATRVM DE MORE LOCUTA EST nondum ad plenum
furebat; unde per muliebrem iracundiam mixta asperitate loquebatur,
nam hoc est 'matrum de more'. nam paulo post vero furore quatietur.

359. EXVLIVSNE DATVR propter dissuasionem signate loquitur,
15 exules vocans eos qui propria regna repetebant. DVCENDA ab-
ducenda.

362. PRAEDO quasi piratam dicit hominem diu in mari morantem.

363. AT NON SIC PHRYGIUS legitur et 'an non sic'; sed hoc
absolutum est. si autem 'at' legeris, inceptiva particula est, ad
20 ornatum solum pertinens: Horatius at o deorum quicquid in
caelo regit terras et humanum genus.

366. QVID CONSANGVINEO filius enim est Veniliae, sororis
Amatae.

367. SI GENER EXTERNA PETITVR DE GENTE LATINIS de qua
25 litate transit ad finem; nam Turnum extraneum esse definire con-
tendit per callidam argumentationem, dicens eum non subiacere
imperio Latini, cum oraculum de Latinis omnibus caverit. postea

7 taenia ... extremitas] exscr. Isid. XIX 31, 6 || 20 Horatius] epod. 5; 1

1 concordia *F* || precipitur *L* (corr. *l*) || 4 ADTACTV *AHM* || sine sensu *om. LH*,
fortasse recte. (add. *l*) || 5 sensum *F* || autem *om. R* || 6 nam *om. ASR* (add. *a*)
furabat *R* || 7 TENIA *LM* TENEA *R* || tenia *RLHM* || extremitas vittarum *AS* ||
8 hypallagen sensu *R* ypalage sensus *F* || venenum ... dixit] ueneno udo *LH*
|| 10 qua eunt *HM*; quaque eunt *ASl* queunt *Rf* quo eunt *L* || umorem *H*

humorem *F* || 11 nondum ... de more] iracundiam nam hoc est matrum de
more mixta asperitate loquebatur *LH* nam hoc est de matrum more nondum
ad plenum ... loquebatur *M* || 12 furabat *R* || mulierem *R* || mixtam *S* || 13 nam
om. AS || paulo post enim *R* || vero *om. F* || 14 dissuasiones *R* || signa *H* ||
15 exsules *LH* exulos *F* || regna *om. L* (add. *l*) || 17 diui mare morantem *F* ||
18 ad *H* || sic] frygius add. *F* || hic *L* (hoc *l*) || 19 ad *AF* || inceptiva *F* in-
ceptiva *R*: copulativa reliqui. cf. Serv. ad Aen. X 411 || 20 ad *F* || quidquid
F || 22 QVID] ET *F* || uenialae *A* (corr. man. rec.) || 23 amatae sororis *L* || 25 nam]
nam vult *LH* || contendit *om. LH* || 26 callidam] factionem *M* || dicens ... La-
tini] quia imperio latini non subiaceat *LH*, nisi quod subiaceat *H* || 27 cauerit
LH: caueret *ASM* cauerunt *R* cauerat *F*

etiam huic argumento alia subvenit argumentatione, Turnum Graecum esse ab Acrisio commemorans. per quod duas res agit latenter: nam dicendo originem considerandam, docet et Turnum Graecum esse ab Inacho et Acrisio, et Aenean Latinum a Dardano.

368. PREMUNT TE IVSSA urgent, in hoc compellunt. 5

372. INACHVS ACRISIVSQUE PATRES Danae, Acrisii regis Argivorum filia, postquam est a Iove vitata, pater eam intra arcam inclusam praecipitavit in mare. quae delata ad Italiam, inventa est a piscatore cum Perseo, quem illic enixa fuerat, et oblata regi, qui eam sibi fecit uxorem, cum qua etiam Ardeam condidit: a quibus Turnum vult originem ducere.

377. SINE MORE FVRIT sine exemplo. *an sine modo?* et hoc iam contra decus est regium. LYMPHATA percussa furore Lympharum, sicut cerritos a Cerere dicimus.

378. TVRBO Catullus 'hoc turben' dicit, ut 'hoc carmen, 15 *fulmen*'. est autem 'hic turbo', unde 'turbinis' facit: nam si 'turbonis' sit, erit a proprio nomine genetivus, ut *Horatius Turbonis in armis*.

382. INPVBSQUE MANVS aut multitudo puerorum: aut a parte totum posuit, ut pro manu puerum ipsum intellegas. 20

385. SIMVLATO NVMINE BACCHI talem patiebatur furorem, ut speraret se Liberi sacra celebrare; non enim ipsa simulabat, quod est sanorum: nam et paulo post dicturus est <405> Allecto stimulis agit undique Bacchi.

388. QVO id est 'ut'. 25

389. EVHOE BACCHE vox bacchantum est.

390. TIBI SVMERE THYRSOS sumebant. et sunt infiniti pro indicativis.

5 PREMUNT urgent] cf. Non. p. 365, 2 M. || 6 Danae e. q. s.] exscr. Luct. Plac. ad Stat. Theb. II 220, mythogr. I 157 et II 110 || 17 Horatius] sat. II 3, 310. cf. Luct. Plac. ad Stat. Theb. X 552

1 huic . . . argumentatione] huic occurrit LH huic occurrit argumento alia subuenit argumentatione M (alia . . . argumentatione del. m) || huic] hinc F || 2 ab Acrisio] om. ASRF, ab acrisio H || ab Acrisio ortum Fabricius || quod] quas R || ait L || 3 considerandum Fa || Graecum om. M || 4 esse] esse commemorat AS commemorat R || Inacho et om. LHM || 5 urgent AHF || in hoc loco compellunt F || ad v. 368 IVSSA sortes oracula edidit Fabricius || 6 ACHRISIVSQUE A || achrisii AR acrisi F || 9 cum] om. L (add. l), quem H regi pilumno D || 11 deducere R || 14 cyrritos H ceritos M || 15 cattallus F Tibullus coniec. Nansius et Nicolaus Loensis; Tibullum enim I 5, 3 'turben' scripsisse testatur Charisius p. 145, 9 K. cf. Schwabe et Baehrens ad Cat. 64, 107 et fragm. XII (XIII) || hoc om. ASRF || carmen] termen R. Vnger || 16 est autem om. H || 17 sit] facit ARl || genetivus om. LHM || 22 liberi se F || 25 id est] om. LH, pro R, in quo ut omisum supr. vers. add. Daniel || 26 EVHAE H || bacchantum uox est R || bacchantis H bachantis L || 27 THYRSOS] tirsus

396. PAMPINEAS HASTAS pampinis tectas. INCINCTAE PELLIBVS nebridum scilicet.

397. PINVM SVSTINET facem pineam, sicut in Liberalibus fiebat.

398. NATAE TVRNIQVE CANIT HYMENAEOUS hic aperte expressit
5 dementiam: nam cum consecraverit filiam Libero, hymenaeum canit
eius ac Turni. hymenaeum autem nunc carmen nuptiale dixit.

399. TORVVM pro 'torve'. IO vox clamantis. et est tragicus sermo.

401. PIIS ANIMIS id est maternis.

10 403. CRINALES VITTAS quae solarum matronarum erant: nam
meretricibus non dabantur.

406. ACVISSE FVRORES ut supra <330> quam Iuno his acuit
dictis.

407. CONSILIVMQVE OMNEMQVE DOMVM VERTISSE LATINI quod
15 habuerat, ut filiam dando Aeneae bella removeret, quae significaverat
fumus augurii.

410. ACRISIONEIS DANAE patronymicon est, non 'Acrisioneis
colonis': sola enim venerat, non cum colonis.

411. PRAECIPITI DELATA NOTO intra arcem, ut diximus supra
20 <372>.

412. MAGNVN TENET ARDEA NOMEN bene adlusit: nam Ardea
quasi ardua dicta est, id est magna et nobilis, licet Hyginus in

21 nam ardea . . . dicta est] cf. Isid. or. XII 7, 21

(om. LM) genus est (est om. LM) cymbali (cimbali LM) in modum fenestras quadratae factum quod ab utraque manu tenetur (tenet M) et tam (etiam R) aperiendo quam etiam (etiam om. M) claudendo sonat. graece enim fenestra (fenestrae R) thyrsos (tyrsus R tyrsus L) dicitur add. RL M. Tirsi uirginum uelamina quos sponsi deuotacibus iuuenū traendo sumunt in marg. add. f. hoc loco tyrsos appellat uelamina quae sumebant sponsi de uertice sponsarum. dicitur etiam tyrsus fenestra T || sumebant] sumebat ASR, om. F, pro sumebant vulgo || et om. ASRF || infiniti sunt AS infinitiui sunt F infinitiui R || 1 tectis AS (corr. a) || INVINCTAE H || 2 nebridum RLHM: nebridas AS (nebridis a) nebridarum F. expectatur nebridibus. ceterum ad georg. IV 342 'pictis incinctae pellibus ambae' Servius adscripsit 'nebridas habentes'. || 3 PINVM . . . aperte om. M, in marg. sup. add. m || supra facem pineam in Carolirufensi facedla a manu satis antiqua adscriptum est || sicut] ut LHM || fiebat in liberalibus LHM in liberalibus fuit F || 4 HYMENAEOUS H litteram et hoc loco et infra om. libri plerique || expraemit F || 5 clementiam S || 6 ac] et F || hymenaeus F || nunc om. R || dicit R dicitur F || 7 torve] dixit add. ASR, torvae sunt turbatae uel iratae aut asperime add. H torue id est turbate uel irate aut asperime add. M || trugicus R || 12 his] bis S || 13 dictis] uerbis F || 15 dando] donando R || 16 fumus om. H || augurin H || 17 patronomicon ASL patronomicon R patronymicon H patronomicum M || est] nam filiam Acrisii significat add. Fabricius || non . . . colonis] nam male putant acrisioneis (acrisoneis F) colonis cum solam eam uenisse (inuenisse AS) constet (constat F, plurimae adserunt addens) non cum colonis ASRF || 18 sola enim uenerat] cum solam eam inuenisse constet M cum solam eam constat inuenisse l || 19 archam A || supra] a plurimis dicitur add. F et ut a plurimis dicitur Daniel || 22 licet] et quamquam M || yginus AH yginys S iginus R iginus LM igynus F

Italicis urbibus ab augurio avis ardeae dictam velit. illud namque Ovidii in metamorphoseos <XIV 574> fabulosum est, incensam ab Hannibale Ardeam in hanc avem esse conversam. sciendum tamen ardeam *avem κατὰ ἀντίφρασιν* dictam, quod brevitate pennarum altius non volat: Lucanus <V 553> quodque ausa volare ardea 5 sublimis pennae confisa natanti.

416. MEMBRA EXVIT bene 'exuit': nam dii cum volunt videri, induunt se corporibus propter mortalium oculos; nam incorporei sunt.

417. ALBOS CVM VITTA id est etiam vittas albas.

418. RAMVM INNECTIT OLIVAE aut coronam accipit: aut ramum 10 inligat vittis, quod aperte in octavo ostendit <128> et vitta comptos voluit praetendere ramos. supra etiam <237> praeferimus manibus vittas.

419. IVNONIS ANVS TEMPLIQUE SACERDOS *ordo est, ut 'Iunonis templi anus sacerdos'*.

15

421. FVSOS PATIERE LABORES Probus de temporum conexione libellum composuit, in quo docet, quod cui debeat accommodari. ex quo intellegimus hanc quam fecit arduam esse conexionem: nam 'patiere' futuri temporis est, 'fusus' vero participium est praeteritum. dicit autem: patieris ut tot tui labores fundantur in cassum, 20 id est in irritum cadant? incassum autem tractum est a cassibus, id est a retibus.

422. TRANSCRIBI tradi. sermo autem hic tractus est de pecunia, nam 'scribi' est dari: Horatius scribe decem a Nerio: non est satis: adde Cicutae: 'rescribi' vero reddi: Horatius dictantis quod tu numquam rescribere possis.

16 Probus] cf. Keil de M. Val. Probo gramm. (symb. in hon. Ritsch.) p. 94 sq. Steupius de Probis p. 180 || 23 sermo autem e. q. s.] cf. Don. ad Ter. Phorm. V 8 (7), 29 || 24 Horatius] sat. II 3, 69 || 25 Horatius] sat. II 3, 76

1 ardeae ASRF: ardeam LHM || 2 in om. F || metamorphoseos vel metamorphoseos libri praeter Hamburgensem, qui metamorphosetis exhibet. fort. in XIV. metamorphoseon || 3 hannibale ASRL annibale reliqui. Aenea debuit scribere Servius. cf. Salmasius eccerc. Plin. p. 41 || ardeam et in hanc M || 4 cata antifrasi ASRLH catantifrasi MF || pinnarum HMF || 5 altius uolare non potest ASRFI, nisi quod possit F || quoque AS || 6 pinnae HF || confixe F || 8 corporalibus F || mortalibus S (corr. s) lium . . . sunt om. F || 9 albas] Nam nisi uittae essent albae sicut et crines non diceret induit albos cum uitta sed induit albos crines uitta in marg. add. l || 10 RAMVMQUE ASR || 11 ligat ASR || aperto F || ostenditur F || et] ut R ut et M || 16 conixione F || 17 quod LHM: quid ASRF || 18 conexionem esse F || 19 fusus F || 20 dicit autem] est autem sensus ASRFI || patiere ASRFI || 21 irritum F || cadant om. H || et incassum tractum est F || a cassibus id est a om. F || 22 a ante retibus om. LH (add. l) || retibus] quae casses uocantur add. ASRF || 23 et est sermo tractus de pecunia ASRFI, nisi quod penia F || sermo] et sermo M || 24 decem] dote R deam F || a nerio LF: manerios S manerio R // a nerio // A nerio H anerios M || non] si H || 25 rescribi vero] rescribere LH (corr. l) || 26 pos-

424. QVAERITVR HERES de iure traxit ut non generum, sed heredem diceret: nam per coemptionem facto matrimonio sibi invicem succedebant.

426. TYRRHENAS I STERNE ACIES ut <IV 381> i, sequere
5 Italiam ventis. sane notum est bello multum potuisse Tyrrhenos et fuisse praecipue infestos Latinis, ut <VIII 55> hi bellum adsidue ducunt cum gente Latina.

427. HAEC ADEO TIBI ME addit auctoritatem, quia scit anui
10 credi difficile. 'adeo' autem, valde scilicet iussit, ut adulescentem adeo nobilem.

430. LAETVS alacer, festinus; nam laetari non poterat qui perdebat uxorem: sic supra <I 35> vela dabant laeti. FLVMINE PVLCHRO ut supra <30> hunc inter fluvio Tiberinus amoeno.

432. CAELESTVM VIS MAGNA IVBET aut per definitionem ipsa
15 Iuno est vis deorum: aut per augmentum suasit primo per se, deinde per Iunonem, postremo per omnium vim deorum.

434. TVRNVN EXPERIATVR *id est probet* contra se, quem pro se
. probare non potuit.

435. HIC IVVENIS VATEM INRIDENS caluit, quia iuvenis: Hora-
20 tius non ego hoc ferrem calidus iuventa consule Planco.

440. VICTA SITV SENECTVS temporis longinquitate, ex qua nascitur situs. VERIQUE EFFETA cassa veritatis.

441. O MATER inrisionis est, non honoris.

442. FALSA FORMIDINE bene 'falsa', quia 'vatem': namque eam
25 defendebat a bellis si non aetas, saltem religio sacerdotii.

445. EXARSIT IN IRAS communis sermo habet 'ardeo illa re',

9 adulescentem] Ter. eun. I 2, 124 || 19 Horatius] carm. III 14, 27

sis *om.* AR || possis] Terentius (*Phorm.* V 8, 29) argentum illud denuo rescribi iube phormio *add.* D || 2 ceptionem AS (*corr. man. rec. in A*) coeptionem RH || 4 TYRRENAS AM TYRRINAS L TYRRENEAS H || i *om.* F || STERNEB A || i sequere] insequere F || 5 in bello ASRL || posuisse F || tyrrenos AHM tirrenos RL || 8 additut F addidit *vulgo* || scio F || anui credi] aggredi R angredi H annui credi F || 9 valde scilicet] id est ualde ASRF || id est ualde scilicet M || ut Terentius *vulgo* || 11 potest MF || 12 sic supra in primo D || 15 Iuno *om.* AS (*add. a*) || est *om.* F || augmentum LH: argumentum ASR augmentum M armentum F || persuasit R || primum AS || 17 EXPERIATVR F || probet Daniel: probat F || contra se] sentiat (senciat S senaat A) contra se pugnandum (pugnantem a) ASRM || quem] quemque L || pro . . . potuit LHM: pro se laborantem non probavit ASRF || 20 ego] enim AS || plango RH || 21 longinquitatem R || 22 cassa] causa H || 23 inrisionis LH: inrisio ASF irrisiois R inrisio M || non honoris MI: honor ASR non honor Fa, *om.* LH || 24 bene falsa ASMI: bene falsa formidine RF, *om.* LH || quia vatem *om.* ASRF || nam LH || 25 defendebant LH (*corr. l*) || relegio L || sacerdotis F || 26 ardeo . . . figuratus *om.* R

sed figuratius 'ardeo in illam rem' dicimus: et est specialis Cornelii elocutio.

446. ORANTI *non roganti, sed* loquenti: unde etiam oratores dicimus. TREMOR OCCVPAT ARTVS vicinitate scilicet furiae: nam tremor furoris est. 5

448. TANTAQVE SE FACIES APERIT semoto anili vultu, quem finxerat et quo se induerat: sic supra de Venere <I 405> et vera incessu patuit dea.

450. GEMINOS EREXIT CRINIBVS ANGVES similes: nam omnes eam dicit erexisse, non duos. 10

451. VERBERAQVE INSONVIT pro 'verberibus insonuit', id est per verbera. RABIDO ORE habitum futurae orationis ostendit.

454. RESPICE multi hic distinguunt et superioribus iungunt, ut sit sensus: respice eam quam dicis falsa deludi formidine. AD HAEC ADSVM id est ad regum arma et ad bella. quomodo ergo 15 dicis, quod superfluo his inserar rebus, ad quas veni? alii 'respice ad haec' legunt, ut sit quasi demonstrantis 'respice, bella et letum gero'.

456. FACEM IUVENI CONIECIT satis considerate facem iuveni iniecit, quae cito et exardescit et desinit, supra vero Amatae serpentem iniecit, quod in mulieribus semper viget venenum. 20

457. ATRO LVMINE atri luminis taedas, ut <I 75> et pulchra faciat te prole parentem. 'atro' autem 'lumine' furiali, inferno; alias ratione caret. SVB PECTORE ubi fellis locus est, id est iracundiae.

460. FREMIT cum *fremitu et* clamore deposcit. bene autem 25 'amens', quia in toro requirebat.

461. SCELERATA INSANIA BELLI nihil enim tam insanum, quam desiderare id per quod possis perire.

463. VIRGEA de virgis facta, unde est flamma validior. COSTIS autem lateribus. et bene antiquum respexit morem: nam 30 ollas non suspendebant, sed positis circumcirca ignem adhibebant.

1 figuratus *M* || illam] illa *L* || Corneli] *Cornelium Frontonem intellegi voluit Dorrillius, quae suspicio 'haud satis verisimilis' videtur Nabero p. 262 adnot. 5* || 2 locutio *F* elotio *AH* (corr. *a*) || 3 oratiores *F* || 5 est *om. H* || 6 OPERIT *H* || remoto *ASF* || 7 fixerat *F* || quo] que *F* || 9 omnes eam] hominis eadem *F* || 10 eam et erexisse *om. LH* || 12 RAPIDO *RM* || orationis *om. R* || 13 multi autem respice distinguunt *F* || 14 AD HAEC . . . letum gero *om. F* || 15 ASSVM *L* || id est] adsum *add. R* || 16 inserat *SM* inferar *vulgo* || 17 bella manu loetumque gero *R* || laetum *A* loetum *HM* || 18 CONIECIT *L* || 19 et exardescit *HF*: exardescit *reliqui* || 20 quod] quia *L* (quod *l*) quam *H* ut *M* || niget semper *LHM* || 22 atro . . . caret] atro autem lumine atri luminis taedas alias rationale caret *F* || 23 ubi fellis (fallis *R*) et iracundiae locus est *ASRF* || 28 possit *F* || 29 de uiminibus uel virgis facta *D* || 30 lateribus] id est lateribus *M*, ut tardi costas agitator aselli *in marg. add. l* || ad antiquum *Al* || circumcirca] circum *del. a* || ignem] enim *L* (corr. *l*) || adhibebant] adhibebant *S*

464. FVRIT INTVS AQVAI FVMIDVS id est aquae amnis: nec inmerito; nam potest esse et alterius rei amnis, ut fluvios videt ille cruoris. hanc autem diaeresin Tuca et Varius fecerunt: nam Vergilius sic reliquerat furit intus aquae amnis et exuberat
5 amnis: quod satis asperum fuit. *notandum quod in toto Vergilio non reperiuntur nisi quattuor diaereses, hoc loco, et in tertio <354>, ut aulai medio libabant pocula Bacchi, et in VI. <747> ut aurai simplicis ignem, et in IX. <26> dives pictai vestis et auri.*

10 466. NEC IAM SE CAPIT VNDA melius quam si diceret 'nec iam vas undam capit'.

467. ERGO id est quia sic incensus est. POLLVTA PACE vel sua, vel Troianorum.

468. INDICIT signate verbum bellicum posuit.

15 471. IN VOTA VOCAVIT quia nuncupatis votis bella sumebant.

473. HVNC DECVS EGREGIVM FORMAE MOVET Turni scilicet decus; nam hoc dicit: alios pulchritudo Turni, alios nobilitas, alios virtus movebat ad bellum. nam hoc est 'animis audacibus implet',
id est fortibus, adfectione sui inicit omnibus magnanimitatem. qui-
20 dam haec ad singulos, qui se in arma hortabantur, referri volunt.

477. ARTE NOVA dolo. SPECVLATA LOCVM QVO LITORE pro-

---

2 fluvios] Luc. IV 785 || 5 notandum e. q. s.]. cf. [Probi] de ult. syll. p. 263, 20 K.

---

adibebant *L* adhibant *F*. costis id est lateribus ut (*georg.* I 273) tardi costas agitator aselli (oselli *F*) *add. ASRMF* || 1 FVRIT INTVS *om. AS* || AQVAI *HM*: AQVAE *AS* AQVA *L* AQVAE VIS *l e Reginensi et Floriacensi quos cum Lioniano exemplari AQVAI exhibente contuli nihil enotavi* || id est] *om. LH* (*add. l*), id est fumidus *D* || 2 altarius *R* || fluuius et cruores *F*. fluvios non ille cruoris membrorumque videt lapsum *Lucanus* || 3 dieresin libri || uarius *H*: uarus reliqui || 4 furit intus *l* aque amnis et exuberat amnis *L* fu/rit intus aque amnis et exuberat ut aquae omnis *H* furit intus aquae amnis et exuberat aquae amnis *M* FVRIT INTVS AQVAE AMNIS ET EXVBERAT AQVAE AMNIS *AS* furit intus aquae amnis id est furit intus aqua et amnis exuberat *R* furit intus aquae id est furit intus aquae amnis exuberat ut aque amnis *F* furit intus aquae vis, Fumidus atque alte spumis exuberat amnis *Masvicius*, fortasse ex *Pierii adnotatione*, qui in manu scriptis *Servii commentarii* 'aquae vis' se legisse testatur. furit intus aquae [vis fumidus atque alte spumis exuberat] amnis, id est furit intus aqua et amnis exuberat *con. Ribbeckius proleg. p. 94* || 5 notandum . . . auri e *Turonensi Daniel edidit. cf. Probus de ult. syll. p. 263, 21 K.* || 6 diaeresis *T* || 10 *schol. ad v. 466 om. R* || 11 capit] Homérica est comparatio (*Il. XXI 362 sqq.*) ὧς δὲ λέβης . . . ναῦναρα νεῖται *add. Fabricius. cf. Macrob. Sat. V 11, 23* || 12 incensum *L* (*corr. l*) || 14 signate] figurate *Stephanus et Daniel* || belli composuit *L* || 15 quia] qui *F* || nuncupacis *A* nunciipacis *S* nuncupatus *F* post nuncupatis supra versum in *Lipsiensi f. signum positum est quo in marg. iterato haec adscripta sunt* id est acceptis militum sponsionibus quibus denonebant in bella || bello *F* || 16 monet *A* || 17 nobiliter *R* || 19 id est *supr. vers. l* || adfectione . . . magnanimitatem *om F* || 21 pro dolo *F* || qva *H*

nomen pro nomine ponitur, non pro nominibus: unde modo nove inter duo nomina unum pronomen posuit; nam recte 'quo loco' diceret. et hoc semel tantum fecit.

478. INSIDIIS CVRSVQVE cursu agitabat: nam insidiis circumvenimus, non agitamus. 5

479. CANIBVS RABIEM studium mutavit in rabiem.

480. NOTO ODÔRE cervino, solent enim ita institui: Horatius venaticus ex quo cervinam catulus pellem latravit in aula.

481. QVAE PRIMA LABORVM CAVSA FVIT hoc est <40> et primae revocabo exordia pugnae. 10

482. ANIMOS AGRESTES plus est, quam si 'agrestium' diceret 'animos'.

483. CORNIBVS INGENS 'ingens' et ad praestantem formam pertinet et ad magnitudinem cornuum.

484. TYRRHIDAE PVERI Tyrrhi filii. et ut diximus supra <VI 15 760>, adludit ad nomen: nam Tyrrhus dictus est pastor, apud quem Lavinia peperit.

485. CVI REGIA PARENT ARMENTA magistrum hunc pecoris vult fuisse et saltuarium: nam hoc est 'et late custodia credita campi'. magister autem pecoris est ad quem omnia pertinent animalia: 20 Cicero nominat hominem, quem magistrum pecoris esse dicebat.

487. SILVIA bonum puellae rusticae nomen formavit.

489. PECTEBATQVE FERVM quadrupedem, ut <II 51> in latus inque feri curvam compagibus alvum. 25

490. MANVM PATIENS 'patiens illius rei' dicimus, unde apparet

7 Horatius] ep. I 2, 65 || 21 Cicero] in Verr. act. II lib. V 7, 17 || 24 FERVM quadrupedem] cf. Non. p. 307, 19 M.

1 pro uno nomine *ML* || omnibus *L* (nominibus *l*) || modo *om. LH* (add. *l*) || novienter *AS* (corr. *a*) || 3 dicent *H* || 4 agitabat *LM*: agitabant *H* agitamus *ASRF* || nam] nam si *F* || ciruenimus *F* || 5 non agitamus *om. LH* || 6 studium canum mutavit *ML* || 8 venaticus, ex quo tempore cervinam pellem latravit in aula, militat in silvis catulus *Horatius* || 9 QVAE PRIMA LABORVM CAVSA FVIT *AS*: quae prima laborum causa fuit *MALORVM CAVSA FVIT M* *MALORVM CAVSA FVIT reliqui* || 11 AGRESTIS *HM* || est *om. F* || quam si diceret agrestium animos *ASRF* || 12 animos *om. LH* || 13 CORNIBVS ... pertinet *om. LH* (in marg. add. *l*) || 14 pertinet *ASR* (corr. *a*) || et] nec et *L* (nec del. *l*) nec *H* || 15 TYRRHIDAE *A* *TYRRIDE R* *TYRRIDE L* *TYRRIDAE HM* || tyrrhi *AHM* *tyrrhi RL* || 16 tyrrus *LHM* *tyrrhus R* || 17 lauinia silivum peperit *l* || 18 peccoris *A* || 19 laete *A* (corr. *a*) || 20 autem] enim *F* || pectoris *L* || est pecoris *ASRF*, nisi quod peccoris *A* || monia

omnia monia pertinent *A* (monia del. *a*) omnia pertinent *S* || 21 peccoris *AF* || 22 dicebat *ASRF*: decebat *LMHa* || 25 curvam ... alvum] c. c. t. u. *ASH* c. c. e. t. v. *L* c. c. e. t. l. u. *M* || inque feri quod velocitate pedum ferantur *Stephanus* inque feri curvam compagibus alvum: sic dictae quod velocitate pedum ferantur *Daniel. cf. Serv. ad Aen. I 215 et II 51*

unum 'u' causa metri esse detractum. MENSÆ ERILI nove dixit, nam erum non nisi dominum dicimus: nisi forte ideo dixit, quia dat ei humanum sensum; nam ait paulo post <502> imploranti similis.

5 491. ERRABAT SILVIS pascebatur, ut mille meae Siculis errant in montibus agnae. IPSE id est sua sponte.

494. SECUNDO DEFLVERET 'secundo' id est cum aqua, unde et 'adverso' dicimus contra aquam: nam ideo 'deflueret' dixit, et 'secundo' ideo, quia cursus fluminis post natantem videtur.

10 498. DEVS AFVIT Allecto deum dicit, sicut de Venere <II 632> descendo ac ducente deo: nam ut diximus <II 632>, numina utriusque sexus videntur ideo, quia incorporea sunt et quod volunt adsumunt corpus. hoc autem non aperte ponitur, sed in subauditione. ERRANTI licet enim certum esset feritura, tamen bene
15 'errantem' dixit, quia non usquequaque semper certus est ictus: Horatius nec semper feriet quodcumque minabitur arcus.

499. PERQVE ILIA 'hoc ile' et 'haec ilia' facit: hinc et Iuvenalis <V 135> vis frater ab ipsis ilibus? nam quod Marullus mimographus dixit tu Hectorem imitaris: ab ilio numquam
20 recedis, cum de guloso diceret, adludit ad civitatis nomen; nam 'ab ili' debuit dicere. bene autem ea loca vulnerata dicit quae statim mortem adferre non possent, ut domum rediret et esset causa bellorum: nam si statim periret, aut ipse aut vulneris auctor laterent.

5 mille] buc. II 21 || 16 Horatius] a. p. 350 || 18 Marullus] ap. Ribbeckium com. lat. rell. p. 310. cf. Serv. ad buc. VII 26

1 metri causa ASR causa metrica M || esse om. F || HERILI M || 2 arum H herum LM || nisi ante forte om. R || 3 nam ait paulo post ASRFI: ut LH nam ait paulo post ut M || inploranti MF implorantis A || 5 pascebat ASRH || 6 scholium ad IPSE om. F || sponte sua AS || ad vers. 493 RABIDE VENANTIS quare femineo genere (genus cod.) canes posuit? soluitur: ideo noluit masculino genere canes nominare, quod in feminis (femininis cod.) plus sit iracundiae D || 7 DEFLVIT et AS DEFLVERIT L || dixit secundo L || id est om. LH (add. l) || 8 auerso L || defluere F || et om. LH (add. l) || 9 ideo HMI: ab hoc AS ob hoc RFA, om. L || cursus fluminis ASRFI: cursus eius L eius cursus H eius cursus fluminis M || 10 AFVIT RLM || 11 descendendo LH (corr. l) descende F || ab ducente LHM adducentem F || 12 incorporea sunt] per incorporeas F || 13 corpus om. LH (add. l) || hoc autem LH: ut autem deum dicamus pro dea ASRMF, nisi quod pro dea hoc M ut deum pro dea dicamus l || subauditionem AS || 14 esse AS (corr. a) || 16 feret F || ad ERRANTI in marg. quidam intellegunt quod ascanius illo tempore belli primordia incipiebat. ideo uirgilius erranti dextrae dixerit quasi titubanti T || 17 illia F || facit qm. F || 18 quod] et S (corr. s) || marillus AS maryllus RF marulus LHM || 19 mimographus A || tu Hectorem] uectorem AS || haectorem RH || 20 ad ciuitatem nomen ASR || 21 ab ili] alibi HF || 22 possint ASR possit F, in quo haec adduntur et mortem rñ inlatā quā pliā. (leg. et mortem tamen inlatam quoniam 'per ilia') || reuenteretur ASRF || 23 aut ipse ceruus D || 24 lateret FI

503. SILVIA PRIMA SOROR bene puellae dat doloris inpatientiam.
 504. DVROS CONCLAMAT AGRESTES aut qui semper duri sunt:
 aut 'duros', qui cervi interitum non dolebant.
 505. PESTIS furia. TORRE 'hic torris' facit, ut 'hic fustis'.
 507. GRAVIDI gravis, propter nodos scilicet. 5
 509. QVADRIFIDAM quae findi partes posset in quattuor.
 CVNEIS COACTIS satis signate 'coactis' dixit. exprimit autem anti-
 quum morem, ut sed primi cuneis scindebant fissile lignum.
 512. DE CVLMINE SVMMO bene 'culmine', quia de tectis agre-
 stium loquitur. 10
 514. TARTAREAM aut terribilem, aut fortem secundum usum dixit.
 515. NEMVS locus haud longe ab Aricia, in quo lacus est, qui
 speculum Dianae dicitur. et notandum quia vocem eius paulatim
 facit procedere, quod locorum indicat commemoratio.
 516. TRIVIAE LACVS hic est qui Dianae speculum dicitur. 15
 517. SVLPHVREA NAR ALBVS AQVA in LX. Flaminiae est civitas
 Narnia in montibus posita, quibus subest Nar fluvius, qui Tiberino
 coniungitur. ideo autem dicit 'sulphurea Nar albus aqua', quia dum
 currit, est sulphurei coloris, dum hauritur, albi. et Sabini lingua sua
 nar dicunt sulphur. ergo hunc fluvium ideo dicunt esse Nar appel- 20
 latum, quod odore sulphureo nares contingat, sive quod in modum na-
 rium geminos habeat exitus. FONTESQVE VELINI ultra Interamnam
 sunt. nam ut diximus, vox furiae paulatim processit.

7 satis . . . dixit] cf. Non. p. 265, 10 M. || 8 sed] georg. I 144

4 furiae *F* || 6 quae in quattuor partes poterat findi *ASR* quae in quatuor parter *F*, poterat findi *omittens* || 7 satis coactis signate *AS* || coactis *om. R* || dicit *F* || antiquam *F* || 8 sed] nam *RF* || 9 bene culmine *vulgo*: bene culmo *LHM* proprie *ASRF* || de tectis agrestium *ASRF*: de agrestibus *LHM* || 10 loquitur] quae e (e *om. R*, ex *l*) culmis (culminis *S*, *corr. s*) fiebant *add. ASRL*. cf. *Serv. ad Aen.* II 410 || 11 forte *M* || secundum usum dixit *om. F* || dixit *om. LHM* || 12 NEMVS locus] TRIVIAE LONGE LACVS ÷ nemur *F* || aut *SL* (haud *l*) haut *A* aud *F* || arida *F* || in . . . est *om. R* || locus *AS* (*corr. a*) || 14 indicat] facit *R* || 15 *schol. ad vers. 516 om. F* || hoc *RLH* (hic *l*) || 16 in LX flaminiae *H* in LX flaminiae *L* (miliario *supr. vers. add. l*) in LX famine *F*: in uia flamina *A* in uia flaminia *RS* in uia flaminiae *M* || 17 omnibus *L* (montibus *l*) || 18 coniungitur] sulphurea uero sulphurei saporis aut sulphurea id est subuiridi *add. D. cf. quae Lion e Guelferb. I excerpit* quomodo albus, si sulphurea aqua? soluitur, quia hic fluvius ex apennino descendit et uerticosus spumas facit, ideo albus. sulphurea uero sulphurei saporis, an sulphurea subuiridi. || ideo . . . exitus *ex uno Tironensi edidit Daniel.* ideo . . . albi e Tiberii Donati commentario petita sunt || 21 imodum *T.* ceterum sive quod . . . exitus his similia sunt quae is qui Tironianis notis usus est in Tironensi *adscript* nar fluvius est italiae. nar ideo nominatur quia ad similitudinem naris ab uno meatu oritur et in duo flumina diuiditur. || 22 interamnam *AH* in terram nam *S* (in et nam *del. s*) interamnam *R* interamna *L* interamnam *Mal amnam F* || 23 sunt] in Sabinis *add. Fabricius* || nam *om. F* || vox furiae *om. LH* (*add. l*) || processet *L* procedit *ASRF*

518. PRESSERE AD PECTORA NATOS Statius pressitque Palaemona mater, item e contra nec natos ausae deponere matres.

519. AD VOCEM bucinae, ut <III 669> sensit et ad sonitum
5 vocis vestigia torsit: nam quicumque sonus dici vox potest.

522. AVXILIUM CASTRIS EFFVNDIT APERTIS id est ipsa in auxilium effunditur.

523. DIREXERE ACIES ordinarunt in latitudinem.

524. PRAEVSTIS 'prae' brevis fit propter sequentem vocalem:
10 quod in una parte orationis factum tolerabile est, quia compositus est sermo.

525. FERRO ANCIPITI id est utrimque noxio. dicit autem aut gladios, aut bipennes.

526. SEGES terra modo, ut quid faciat laetas segetes. per
15 'atram' vero fertilem significat, ut ostenditur in georgicis <II 203>.

527. SOLE LACESSITA naturale enim est ut metallorum splendor plus fulgeat alia luce percussus.

529. PAVLATIM SESE TOLLIT MARE sic bella dicit surrexisse paulatim, sicut ventis flantibus sensim mare turgescit.

20 531. HIC IVVENIS confundit nomina: nam et puerum et iuvenem nonnumquam indiscrete ponit Vergilius, ut hoc loco; nam Almonem, quem modo iuvenem dicit, paulo post ait puerum, ut <575> Almonem puerum. movet autem miserationem ab aetate cum dicit 'iuvenis', a virtute dicendo 'primam ante aciem'; movet

1 Statius] Theb. I 122 || 2 nec natos] Stat. Theb. XI 20 || 14 quid] georg. I 1

1 status *F* || gremioque Palaemona pressit Statius || 2 e om. *AS* || et Statius || nator *F* || ausae] se *LH* (corr. *l*) || 4 bucinae scilicet *ASRF* || sensit] sit *F* || et om. *L* || 5 nam . . . potest om. *LH* (add. *l*) || vox proprie potest *D* || potest] quare (om. cod.) cum dii inferi inducantur signum bucina datur? soluitur: quod bucina ex capra (ex cornu caprae *Masvicius*) fiat et sit (et quod sit *Fabricius*) proprie ditis patris hostia, et quia capra febriculosa (capra semper febriculosa *Fabricius*) sit: nam et ipsum februm (ipsum februm *Fabricius* ipsam febrim *Masvicius*) esse affirmant. ergo recte ab hac dea hoc signum dixit dari add. *D* || 9 brevis est *L* || 10 tollerabile *LF* || est] fit *R* || quia . . . sermo om. *F* || 12 id est om. *LH* || utrumque *F* || noxia *ASM* (corr. *as*) || dicit] significat *ASRF* || 13 bipinnes *H* bipentes *F* || 15 ut in georgicis ostenditur *ASRF*, nigra (nigram *l*) fere et presso pinguis sub uomere (mouere *A* uemere *R*) terra (terram *AS*) add. *ASR* || 17 fulgeat] luceat *R* || percussus *F* || 18 adtollit *R* || 19 sicut . . . turgescit om. *LH* (in marg. add. *l*) || sensim] om. *M*, sensum *F* || 20 confundit nomina nam om. *F* || nomine *H* || nam . . . ut Almonem puerum] nam dicturus est de hoc almone puerum *LH* (quae eduntur in marg. scripsit *l*) || 21 indiscrete nonnumquam *M* || 22 ut Almonem puerum om. *R* || 23 movet autem . . . crudelitate] cum dicit iuvenis movet miserationem ab aetate. dicendo autem primam ante aciem a uirtute. cum dicit haesit sub gutture nullius a vulneris crudelitate *R* || 24 dicendo] quod dicit *LH* dicendo quod dicit *M* || ante aciem] ante movet aciem *M* (sed movet post seclusum) || movet a dignitate . . . Almo *l*, om. reliqui

a dignitate, ut 'natorum Tyrrhi fuerat qui maximus Almo'; a vulneris etiam crudelitate cum dixit 'haesit sub gutture vulnus'.

532. ALMO bene rustici nomen usurpavit a fluvio.

533. HAESIT ENIM SVB GVTTVRE VVLNVS id est sagitta, ut <II 529> illum ardens infesto vulnere Pyrrhus *insequitur*. 5
VDAE VOCIS ITER hoc est 'udum iter vocis'; non enim vox uda est, sed per udam arteriarum labitur viam: unde in febrientibus deficit.

535. CORPORA MVLTA VIRVM CIRCA constrata sunt. et rhetorice viles trudit in medium, nobiles vero primo et ultimo commemorat loco. 10

536. DVM PACI MEDIVM SE OFFERT nam quid senex bellis intererat?

537. OLIM DITISSIMVS ARVIS secundum antiquum morem: Horatius dives antiquo censu.

538. QVINA REDIBANT ARMENTA pro 'quinque', sicut 'bina'. 15

539. TERRAM CENTVM VERTEBAT ARATRIS duo dixit a Catone memorata, qui interrogatus qui esset paterfamilias, respondit eum, qui bene pascit et bene arat.

540. AEQVO DVM MARTE aperta contentione, bello manifesto; sic enim dicimus. nam 'aequo' aequali non possumus accipere, cum 20 soli interempti sint Itali.

541. PROMISSI DEA FACTA POTENS honesta elocutio 'potens promissi'. promisisse autem eam per consensionem intellegimus: nam non promisit.

542. IMBVIT initiavit. et bene 'sanguine': nam potest bellum 25 et a discordia vel a dissensione inchoare.

13 Horatius] sat. II 3, 168 || 25 IMBVIT initiavit] cf. Non. p. 324, 20

2 cum ... vulnus *MI*, om. *reliqui* || gutture] pectore *MI*. ceterum ad movet autem e. q. s. cf. *Tib. Donati ad h. v. scholium* || 3 ALMON *AS* || ex fluvio *ASF* || 4 HAESIT fixa est enim s. g. vulnus id est sagitta *M* || id est om. *H* || 5 illud *ASMI* || ardens om. *LH* (add. *l*) || 6 VNDE *M* || hoc est ... vocis om. *LH* (in marg. add. *l* || id est *M* || iter] ut *F* || 7 sed ... viam] sed per udum iter labitur *M* || arteriarum *F* || febricitantibus *R* || 8 constata *A* (constrata *a*) constrata *S* strata *R*, fortasse recte || et om. *LH* (add. *l*) || 9 ulis *F* || trudit] ponit *ASRI* || in medio *M* || 11 nam ... intererat *LHM*: reddit causam (causas *F*) quer senex (senes *l*) bellis intererat (intereat *AS*) *ASRFI* || 13 anticum *L* (anticum *l*) || 14 diuos *H* || 15 sine *L* (sicut *l*) || bina] uina *H*, pro duo *supr. vers. add. l* bina manu lato crispans hastilia ferro (*Aen.* I 313) *Fabricius* bina hastilia *Masvicius* || 18 arat] erat *H*. nam pascere per armenta intelligit arare uero per aratris (*sic*) add. *D* || 20 nam sic *LH* || nam ... accipere] aequum autem non est *LH* || nam aequo aequali *ASR*: aequum autem aequalem *M* nam aequum modo aequali *F* nam aequali *l* || non possumus] non possis *ASl* || accipere] dicere *vulgo* || 21 sunt *ASRH* || 22 locutio *M* || 23 promissi om. *LH* (add. *l*) || per consensionem] consensione *HM* consensionem *F* || 24 non om. *H* || 25 IMBVIT *HF* || et bene 'sanguine'] VBI SANGVINE BELLVM bene sanguine *F* || nam non potest *L* (non *del. l*) || potes *AS* (potest *a*) || 26 et a discordia uel a

543. ET CAELI CONVEXA PER AVRAS Probus, Asper, Donatus dicunt, hoc loco 'per' bis accipiendum, ut 'adloquitur Iunonem per caeli convexa et per auras'. potest tamen esse epexegesis 'per auras, id est caeli convexa': nec enim aliud sunt auras. dicit etiam
5 quidam commentarius — *Firmiani* — 'convecta' legendum, ut sit ipsa convecta: quod difficile in exemplaribus invenitur.

544. VICTRIX voti compos. ADFATVR iam cum superbia. bene autem ei in principio denegavit orationem, quasi ad scelera festinanti: quam modo tribuit post bella iam coepta.

10 545. BELLO DISCORDIA TRISTI Iuno enim belli poposcerat semina, haec ipsa etiam bella perfecit.

546. DIC IN AMICITIAM COEANT ac si diceret: ita bella commovi, ut ne tuo quidem imperio possint in pacem redire. et hoc est quod dixit 'adfatur voce superba'. alii dicunt: ego inter hos
15 bella commisi, tu vicinos populos foederibus iunge et partibus Turni et Aeneae favere compelle: quod tamen, si vis, ego faciam; ut hinc sit <559> 'ego, si qua super fortuna laborum est, ipsa regam'.

548. CERTA VOLUNTAS si tua in hoc consentit auctoritas.

550. INSANI MARTIS AMORE Homeri epitheton.

20 551. SPARGAM ARMA meminit sui: nam supra <339> dixit sere crimina belli.

552. TERRORVM ET FRAVDIS ABVNDE EST terror est ex morte tot hominum, fraus vero ex cervi vulneratione.

553. STANT BELLII CAUSAE manifestae sunt, vel placent, ut
25 <XII 678> stat conferre manum.

7 VICTRIX voti compos] cf. Non. p. 418, 22

dissensione inchoare *H*: et ad discordiam vel ad dissensionem indicare *AS* (corr. *a*) vel a discordia vel a dissensione inchoari *R* ^{et} ad discordiam vel a dissensionem inchoare *L* (et *add. l*) et ad discordiam vel ad dissensionem inchoari *M* et a discordia et a dissensione indicare *F* || 1 AVRES *L* || Probus ... et per auras *om. Stephanus et Daniel* || 2 bis per *ASR* per syllabam bis *F* || ut *om. SRF* || 3 efexegesis libri || 4 nec] nihil *ASRF* || sunt aliud *ASR* || etiam enim *LHM* || 5 quidam *om. LH (add. l)* || quidam commentarius convecta] *firmianus* commentatur non convexa sed convecta *F* || ut ipsa sit convecta *AS* || 6 exemplis *M* || 7 voti] uiti *R* promissi uoti *F* || hoc est iam cum superbia *F* || 8 autem] enim *M* || ei] et *A* || in *om. M* || 9 quam ... coepta *om. LH (add. l)* || 10 bellis *F* || 11 etiam ipsa *F* || 12 dicat *LH (corr. l)* || 13 ne] nec *RL* || 14 quod dixit *om. LH (add. l)* || 15 commisi] commoui *R* || uinos *F* || iunge foederibus *ASRF* || Turni et Aeneae *om. LH (add. l)* || 16 ut hinc sit *LHM*: ut ideo sit dictum *ASRF* || ut hinc sit dictum *m* || 17 super] semper *M* || futura *F* || 18 hoc est si tua *F* || 19 epitheton] *Θούριον Ἀργυ* *add. D* || 20 supra *om. LH (add. l)* || 22 terror est *ASMF* terrores *R* terror *LH* || 24 hoc est manifestae sunt *F* || vel *om. ASRMF* || 25 ad v. 555 TALIA CONVRIA concessio ex indignatione *Fabricius*

556. EGREGIVM VENERIS GENVS εἰρωνικῶς dictum est, ut alibi <IV 93> egregiam vero laudem et spolia ampla refertis.

IPSE LATINVS ac si diceret, quem Aeneae causa cogor odisse: unde et Amatae nulla fit mentio, quae est Troianis inimica. Vrbani tamen totum hunc locum per interrogationem accipit 'terrorum et 5 fraudis abunde est? stant belli causae'? ut quasi per gratulationem non credat, sicut illud Terentii quia plus cupio, minus credo.

557. SVPER AETHERIAS quia dixerat <543> 'caeli convexa per auras'.

561. ATTOLLIT ALAS honesta volantis periphrasis.

10

563. ITALIAE MEDIO hunc locum umbilicum Italiae chorographi dicunt. est autem in latere Campaniae et Apuliae, ubi Hirpini sunt, et habet aquas sulphureas, ideo graviores, quia ambitur silvis. ideo autem ibi aditus esse dicitur inferorum, quod gravis odor iuxta accedentes necat, adeo ut victimae circa hunc locum non immola- 15 rentur, sed odore perirent ad aquam adplicatae. et hoc erat genus litationis. sciendum sane Varronem enumerare quot loca in Italia sint huius modi: unde etiam Donatus dicit Lucaniae esse qui describitur locus, circa fluvium qui Calor vocatur: quod ideo non procedit, quia ait 'Italiae medio'. SVB MONTIBVS ALTIS hoc nisi ad totam 20 Italiam referas, non procedit: ut sit, est in vallibus Italiae montuosae: nam in hoc loco montes penitus non sunt.

564. NOBILIS notus, quod et sequentia indicant.

565. AMSANCTI VALLES loci amsancti, id est omni parte sancti: quem dicit et silvis cinctum et fragoso fluvio torrente.

25

7 Terentii] adelph. IV 5, 64

1 hironicos *AM* (yronicos *a*) yronice hoc *R* hyronicos *L* hyronices *H* ironicos *F* || ut ... refertis *om.* *LH* (ut ... laudem *add. l*) || 4 iamate *F* || Vrbani] quidam *F* || 5 tamen totum] tantum *LH* (*corr. l*) tantum totum *M* || accipit *LHM*: nult intellegi *ASRL* uolunt intellegi *F* || errorum *RH* || 6 stant ... credat *om.* *LH* (*add. l*) || ut *om.* *RM* || 7 sicut illud Terentii] *om.* *L* (*add. l*), ut sit terent (*sic*) illud *H* sicut terentii illud *M* || sicut *om.* *R*, *add. Petr. Daniel* || quanto plus cupio tanto minus credo *L* quia tam misere hoc esse cupio verum, eo vereor magis Terentius || 8 svb *AS* (*corr. a*) || 11 corografi *ASR* (chyrografi *a*) historiografi *F* || 12 apuliae *R* || hirpini *HMF*: ispani *AS* (irpini *a*) hispani *R* (hispani *r*) hispini *L* (hyspani *l*) || 13 sulphureas *M* (sulphureas *m*) sulphuratas *F* || ambitur *LHM*: ambiuntur reliqui || 14 ideo *LHM*: propter hoc *ASF* propter *R* || ibi illic *RF* || esse *om.* *LH* || inferorum] esse *supr. vers. add. l* || quod] quia *ASRF* || 16 adplicatae *om.* *R* || 17 sane *LHM*: tamen *ASRF* || quod *LHF* (quot *l*) || 18 lucaniae esse qui describitur locum *H* lucaniae esse qui describitur locus a poeta *M* lucaniae esse quem describit locus *L* (poeta post describit *supr. vers. add. l*) locum istum quem describit poeta lucaniae (canusiae *AS*) esse (esse lucaniae *F*) *ASRF* || 20 qui *M* (quia *m*) || ait *om.* *F* || medium *H* || ad totam nisi *R* || 21 et est *L* (*del. l*) || in *om.* *ASR* (*add. a*) || 22 penitus *om.* *R* || 24 AMSANTI *L* || amscanti *L* || omni parte] undique *ASRF* || scanti *L* || 25 fragosum *ASF* || torrente fluvio *ASRF*

568. HIC SPECVS HORRENDVM hoc nomen apud maiores trium generum fuit. Ennius feminino posuit, Horatius masculino quae nemora aut quos agor in specus, Vergilius neutro, quod hodie in numero singulari tribus tantum utimur casibus 'hoc specus, huius specus, o specus'. nam pluralem tantum a genere masculino habemus in omnibus casibus: hinc est ipsi in defossis specubus. quamquam antiqui codices habeant 'hic specus horrendus'. SPIRACULA DITIS aditus, a spirando. antiqui codices 'piracula' habent, quae dicta sunt ἀπὸ τῶν περάτων, hoc est a finibus inferorum.
569. VORAGO Acherontis exaestuatio.
570. CONDITA ERINYS *recepta*, alii 'condit' legunt et 'se' subaudiunt.
571. CAELVMQVE LEVABAT relevabat, recreabat.
572. EXTREMAM SATVRNIA BELLO IMPONIT REGINA MANVM quod superest perficit. et est translatio a pictura, quam manus complet et ornat extrema.
575. FOEDATI cruentati.
576. IMPLORANTQVE DEOS ad auxilium et ultionem. OBTESTANTVRQVE LATINVM propter caedem factam testem adhibent, et dicunt auctores rupti foederis esse Troianos, cum ipsi pacis iura temerarint.
577. ET IGNI ipso fervore seditionis.
578. TEVCROS IN REGNA VOQARI subaudis 'dicit'. 'Teucros' autem iniuriose, ac si diceret 'exules ac perfidos'.

2 Horatius] carm. III 25, 2 || 6 ipsi] georg. III 376 || 14 quod superest e. q. s.] cf. Don. ad Ter. Andr. II 5, 1

2 femino L || posuit] sub monte specus altae add. Fabricius cf. ann. v. 420 ap. Vahl. || 3 quod] quo a || odie F || 4 hoc ... o specus om. LHM || huius specus] om. AS, hos specus F || 5 o specus] et o specus AS hoc specus R (corr. r) || nam om. LH || 6 ipse L || in om. L (add. l) || defossi R || specibus F || 7 horrendum ASF (corr. a) || 8 ad spiracula in marg. quidam loca huius modi a pestilentia spiritus spiracula uocari dicunt, alii quod terra spiritum reddit T || a] ab F || spirando] quod ibi hostiae admotae concidant et moriantur add. Stephanus: quae unde petita sint nescio. cf. ad v. 363 || piracula ASlm: spiracula R spiracula LH spicula F, om. M || 9 quae dicta sunt om. R || ΠΕΡΑΤΟΝ A ΠΕΡΑΤΟΝ L ΠΕΡΑΤΟΝ H ΠΕΡΑΤΟΝ M || 11 CONDIT F || ERINIS libri, nisi quod ERINIS H || condit] conditae H condidit F || degunt F || 13 reuelabat L || recreabat] cui praesentia sui erat oneri add. D || 15 quam ... extrema om. LH (add. l) || quam] quae F || 16 extrema et ornet l || et] atque F || 18 id est ad auxilium F || et ad ultionem R || 19 et dicunt ... temerarint om. M, in marg. sup. add. m. || 20 cum ... temerarint om. RLH (add. l) || 21 temerarent m || 22 ipso fervore seditionis RLHM: in ipso scilicet seditionis incendio ASF || 23 subaudis] om. LH (add. l), et subaudis AS || dicit subaudis M || teucros autem iniuriose dictum accipe ac si diceret (quia si add. M) exules ac (et M) perfidos ASRMF /// teucros quasi exules diceret perfidos L (teucros autem iniuriose dictum accipe quasi exules diceret ac perfidos l) et teucros quasi exules dixit perfides H || 24 ad v. 579 SE LIMINE PELLI interiore familiaritate ut iuuenalis (III 124) 'limine submoueor' D

580. ATTONITAE BACCHO veluti Baccho: furia enim agebantur. et sic est dictum, ut <XI 648> at medias inter caedes exultat Amazon. NEMORA AVIA per nemora.

581. THIASIS choreis. NEQVE ENIM LEVE NOMEN AMATAE Iuvenalis <VI 617> quae non faciet quod principis uxor? 5

582. MARTEMQVE FATIGANT proelium cum clamore deposcunt.

583. CONTRA OMINA facta superius de Lavinia.

584. FATA DEVM propter oraculum Fauni. PERVERSO irato.

586. VELVT PELAGI RVES cum Cicero seditionem fluctibus comparaverit, ut in illis dumtaxat fluctibus contionum, bene 10 Vergilius eum qui resistit seditioni, rupem vocavit.

589. MOLE TENET hic distinguendum, ut 'scopuli' nominativus pluralis sit.

591. CAECVM CONSILIVM fremitui populi bonum nomen inposuit.

594. FRANGIMVR permansit in rupis translatione. 15

595. SACRILEGO SANGVINE quia bellum sumebant contra voluntatem deorum.

597. VOTISQVE DEOS VENERABERE SERIS quia religio rigida dicit semel male commissa nulla ratione revocari: Horatius dira detestatio nulla expiatur victima. 20

598. PARTA QUIES scilicet vicinae mortis beneficio. IN LI^a MINE PORTVS securitas omnis in promptu est.

599. FVNERE FELICI SPOLIOR exequiis tantum regalibus careo.

601. MOS ERAT Varro vult morem esse communem consensum omnium simul habitantium, qui inveteratus consuetudinem facit. 25 HESPERIO IN LATIO hoc est in antiquo: nam, ut in primo <6> diximus, duo Latia fuerunt, unde non frustra 'Hesperio' addidit. quod

9 Cicero] pro Mil. II 5 || 19 Horatius] ep. V 89 || 24 Varro . . . facit] cf. Macrob. Sat. III 8, 8 sqq. et-Isid. orig. V 3, 2 sq.

2 ad ALF || 4 id est choreis F || 5 facie A || princeps M (corr. m) || 7 ad ILICET *supr. vers.* ultimam fortunae necessitatem significabat apud veteres ilicet. nunc vero a quibusdam pro ilico accipitur T || OMNIA ASHMF (corr. a) || facta AF: FATA reliqui || superius de Lavinia] propter ea quae superius de lauinia (dixit *add. l*) MI superius de apibus et Lavinia Fabricius || 8 propter fauni oraculum ASF || iterato R || 9 seditionem populi ASFI || 10 comparauerit SRal: comparauerat A comparavit LHMF || ut . . . contionum om. RLH (add. l) || contentionum AS || bene . . . vocavit] non enim (ergo F) incongrue uirgilius seditionis obstaculum rupem uocavit ASF || 12 non nominatiuus LH (non *del. l*) nunc nominativus Stephanus || 14 fremitus F || bonum talem nomen F || 16 uoluptatem AS (corr. as) || 19 mala L || nulla ratione] nullatione F || 20 expiabitur ASM || 21 beneficio F || 22 in promptu L inpromptus F || est om. AS || 23 spoliis] v. m. *add. l* || exsequiis A exaequis H exquiis M (exequiis m) || 24 esse om. RLH || 25 omnium consensum R || habitantium A || 26 in ante antiquo om. AS || nam] iam H || ut in primo . . . unde non om. LH (add. l)

autem dicit hanc consuetudinem antiquam fuisse, falsum est; nam a Numa Pompilio primum instituta est. sed carmini suo, ut solet, miscet historiam. notandum sane inconexum esse hunc locum, si quis totius libri consideret textum; nam supra ait <46> longa placidas in pace regebat, item dicturus est <623> ardet inexcitata Ausonia atque immobilis ante, et nunc dicit 'mos erat Hesperio in Latio', supra etiam dixit <184> captivi pendent currus, item <426> Tyrrhenas, i, sterne acies. quae ne sint contraria, accipiamus Italiam primo caluisse bellis, medio tempore quievisse, et ad antiquum studium nunc reverti, sicut Romani bello flagravere sub Romulo, quievere sub Numa, sub Tullo Hostilio pristina studia repeterunt. hinc est quod et ipse Vergilius ait 'longa placidas in pace regebat', non perpetua, item <693> desuetaque bello agmina in arma vocat subito ferrumque retractat: nam retractare est repetere quod omiseras. tale aliquid dicit de genere Sullano Sallustius: nam volens ostendere antiquos maiores eius consulares fuisse, vicinos vero ignavissimos, Sullam autem florentissimum, ait igitur Sulla patriciae gentis fuit, familia iam extincta maiorum ignavia. QVEM PROTINVS iugiter, deinde: nam nunc temporis est adverbium, alibi loci, ut <III 416> cum protinus utraque tellus una foret.

602. MAXIMA RERVVM ROMA imperii potita.

603. MOVENT IN PROELIA MARTEM nam moris fuerat indicto bello in Martis sacrario ancilia commovere, unde est in octavo <3> utque impulit arma.

604. LACRIMABILE BELLVM πολύδακρυν ἄρηα. Getarum fera

15 retractare ... omiseras] exscr. Isid. or. X 235 || 16 Sallustius] Ing. 95, 3 || 19 PROTINVS iugiter] cf. Non. p. 376, 25 || 26 πολύδακρυν] Hom. II. III 132

2 a numa radendo deleta in S || primum] primo RH, om. AS || 3 incon-
rectum L || sicut L (si quis l) || 5 iter F || ardet om. AS || inexcitata F || 6 ante
et ante S || mos] dum mos M || 7 dixit om. LH || iter F || 8 i om. AHF (add. a)
|| contrariae AS (corr. a) || accipimus L (accipiamus l) accipiamur F || 10 ad
adad A, om. L (add. l) || 11 romulo L || tullio RLM || 12 petierunt F || 13
pace] p R parte F || perpetue S || 14 detractat L (corr. l) || 15 omiseras F:
omiserat reliqui. omiseras Isidorus || 16 syllano ASRHM sillano LF || maio-
res eius antiquos fuisse consulares ASRF || 17 ingravissimos H || Sullam autem
florentissimum om. LHM (add. lm) || syllam ASRF sillam l sillanum m ||
autem] uero m || 18 sylla ASRHM silla LF || familiam R || iam] prope F ||
19 extinctam ASR (corr. a) || argiter H || 21 ut samque A (utraque a) || 22 im-
perio R || petita H || 23 PELIA R || nam] quia ASF || 24 ancillia L || moueri
ASRF || octavo] nono R VIII. LH || 25 utquae uq impulit A, cuius quaternio
xxxiii. in his verbis desinit. quaternio xxxiv., qui habuit commentarium usque
ad 'quia primo aquam ferit' (VIII 23), interit. || 26 ΠΟΛΥΔΑΚΡΥΝΑ fere F, qui
unus haec verba praebet || fere R

gens etiam apud maiores fuit: nam ipsi sunt Mysi, quos Sallustius a Lucullo dicit esse superatos.

605. HYRCANISVE gens est dicta a silva Hyrcania, ubi sunt tigres. ARABISVE PARANT venit ab eo quod est 'hic Arabus' — nam ab eo quod est 'hic Arabs, ab hoc Arabe', 'Arabibus' facit — 5 sicut 'Hiberus', unde est in Lucano <II 54> occurrat Hiberis alter, et 'Hiber', ut Horatius discet Hiber Rhodanique poter. item lectum est 'Aethiopus', sed tantum 'Aethiops' dicimus.

606. AVRRORAMQVE SEQVI ingenti ambitu dixit ipsum ortum diei pro populis. PARTHOSQVE REPOSCERE SIGNA hoc in honorem 10 Augusti posuit, quo regnante a Parthis repetita sunt signa, quae Crassus *triumvir* perdiderat. qui cum aviditate sua contra auspicia bellum suscepisset, interdicentibus tribunis plebis, captus cum filio est et necatus infuso in os auro, cuius amore pugnaverat.

607. SVNT GEMINAE BELLI PORTAE sacrarium hoc, id est belli 15 portas Numa Pompilius fecerat circa inum Argiletum iuxta theatrum Marcelli. quod fuit in duobus brevissimis templis: duobus autem propter Ianum bifrontem. postea captis Faleriis, civitate Tusciae, inventum est simulacrum Iani cum frontibus quattuor. unde quod Numa instituerat translatum est ad forum transitorium 20 et quattuor portarum unum templum est institutum. Ianum sane apud aliquos bifrontem, apud aliquos quadrifrontem esse non mirum est: nam alii eum diei dominum volunt, in quo ortus est et occasus

1 Sallustius] hist. IV 38 Dietsch., IV 46 Kr. || 3 gens . . . tigres] cf. Isid. or. XIV 3, 33 || 7 Horatius] carm. II 20, 20

1 mysi S: misii RHM mysii L moesii F || salutius F || 2 esse dicit S || supuratos H soporatos F || 3 est] et LH, om. F || a] et L (corr. l) || hyrcania SH hircani R irecania L hircania M hyrcana F || 4 hic datius uenit Fabricius || 5 hic arabs ab hoc arabe LHM: hic arab arabis ab hoc arabe R arabs arabis arabi arabem arabs arabe SF || 6 iberus LF hiberis R || occurrat L || 7 et Hiber] nam et hiber M, om. SF || ut Horatius] nam oratus S nam eratius hiber dicit ut F || discet] iscet H discat F, om. S || hiberodanique R yberodanique L hiberodanique H hiber rodanique MF yber rodanique l || potori MF || 8 item om. RLH (add. l) || Aethiopus] ethiopus et ethiops MF || sed modo tantum Fabricius || 9 habitu H || 10 diei ortum F || pro populis om. RLH || honorem] oram H onorem F || 11 posuit] sub augusto add. M || regnante] imperante F || a parisiis H || 13 interdicentibus tribunis plebis om. RLHM || intercedentibus Masvicius et Burmannus || plebi F || 14 in os] mos R || cuius amore pugnaverat om. RLH (add. l) || cuius in amore M || 15 hoc sacrarium SF || id est belli portas om. RLH || 16 unum F || argelactum S argeletum L || 18 Ianum] ianum F, om. S || bifontem S (corr. s) || captus R || faleris SRHM falleris L faleratis F || ciuitatibus SLM (a ciuitate l) || 19 quattuor frontibus R || 20 unde . . . est institutum] propter quod in foro transitorio constitutum est illi sacrarium aliud quod nouimus hodieque quattuor portas habere F. eadem edidit Stephanus || quod om. L (add. l) || Numa om. H || 21 unum templum om. S || 22 apud alios bifrontem apud alios SMF || 23 dominum] dominum uel auctorem S auctorem F actorem l || est et] esset F

— Horatius matutine pater, seu Iane libentius audis — alii anni totius, quem in quattuor témpora constat esse divisum. anni autem esse deum illa res probat, quod ab eo prima pars anni nominatur: nam ab Iano Ianuarius dictus est.

- 5 608. RELIGIONE SACRAE tremendae, execrabiles: nam et paulo post dicturus est <617> tristesque recludere portas.

609. FERRI ROBORA bene addidit 'ferri': nam omne quod forte est, robur vocamus.

610. IANVS quidam Ianum Eanum dicunt ab eundo; cumque esse
10 Martem; et quod apud Romanos plurimum potest, ideo primum in veneratione nominari. alii Ianum aërem credunt; et quia vocis genitor habeatur, -idcirco mandari ei preces nostras ad deos perferendas. alii Ianum mundum accipiunt, cuius caulae ideo in pace clausae sunt, quod mundus undique clausus est, belli tempore aperiuntur, ad auxilium
15 petendum ut pateant. nam quasi mundo ei duas facies dederunt, orientis et occidentis, quod iam supra dictum est: alii quattuor secundum quattuor partes mundi. alii Clusivium dicunt, alii Patulcium, quod patendarum portarum habeat potestatem. idem Iunonius; inde pulchre Iuno portas aperire inducitur <620>. idem Quirinus, unde trabeatum
20 consulem aperire portas dicunt, eo habitu quo Quirinus fuit.

612. IPSE QVIRINALI TRABEA Suetonius in libro de genere vestium dicit tria genera esse trabearum: unum dis sacratum, quod est tantum de purpura; aliud regum, quod est purpureum, habet tamen album aliquid; tertium augurale de purpura et cocco. 'Qui-
25 rinali' ergo regali. CINCTVQVE GABINO 'Gabinus cinctus' est toga

1 Horatius] sat. II 6, 20 || 7 nam . . . vocamus] cf. Isid. or. XVII 7, 41 || 21 Suetonius] p. 266 Reiffersch. cf. Isid. or. XIX 24, 8 || 25 Gabinus cinctus e. q. s.] cf. Isid. or. XIX 24, 7

1 saeu iane R saeuiane S || 2 quem] quae H || quattuor] .III. M || 3 nominata est R || 4 nam . . . dictus est om. LH (add. l) || dictus est] dicitur F || 5 RELEGIONE F || 7 ferri addidit HM || 8 uocaturius L (uocamus l) || 9 scholium ad v. 610 Daniel e Turonensi edidit. cf. Macrob. Sat. I 9 || 17 clusivium T Clusium Masvicius. cf. Ovid. fast. I 130 || 18 pulcher T || 20 quirinus T || 21 TRABEA] aut regali aut qua usus est Romulus intellige: Horatius 'trabati iura Quirini' add. Daniel: quae unde petita sint nescio. ceterum 'trabati cura (sic) Quirini' Ovidii sunt, fast. I 37 || sutionius H || 22 tria] tri///ta F || esse genera H || diis RLM || 23 quod est purpureum . . . aliquid] quod habet aliquid album mixta purpura S quod aliquid album mixtum purpure F || 24 aliquid] mixta purpura add. M || aurale H || cocco] mixtum add. Fabricius || 25 ad irse QVIRINALI TRABEA haec in Turonensi adcripta sunt Preter quod seruius dicit quidam dicunt esse tria genera trabearum regiam quirinalem trosulam. regia est tota de sola purpura qua uti solis regibus licebat vel adolescentibus de stirpe regali. Quirinalis est concinior et preliis aptior non a romulo ut quidam tradunt sed a marte appellata quem quirinum uocabant propter hastam. hac cum bellum susciperetur duces uel imperatores amiciebantur cum iani fores aperirentur. Trosula quae purpura coccoque pretexta conficitur cui idcirco

sic in tergum reiecta, ut una eius lacinia a tergo revocata hominem cingat. hoc autem vestimenti genere *veteres Latini, cum necdum arma haberent, praecinctis togis bellabant: unde etiam milites in pro-cinctu esse dicuntur. hoc rursus utebatur consul bella indicturus ideo quia, cum Gabii, Campaniae civitas, sacris operaretur, bellum subito* 5 *evenit: tunc cives cineti togis suis ab aris ad bella profecti sunt et adepti victoriam: unde hic ortus est mos.*

613. INSIGNIS RESERAT STRIDENTIA LIMINA CONSVL insignem accipe primo loco creatum, licet similem habeat potestatem.

614. IPSE VOCAT PVGNAS tria sunt, ut supra <II 157> diximus, 10

10 tria sunt e. q. s.] cf. Don. ad Ter. eun. IV 7, 2 et Isid. or. IX 3, 52 sqq.

coccum adhibetur quod russati antea praeliabantur propter uulnera et asper-siones sanguinis quo posset hoc colore uelari unde russati uocabantur. *videtur scholii exemplum a Daniele ad Scaligerum missum esse, qui in castig. in Fest. (ap. Lindem. p. 740) non nulla ex eis quae supra scripta sunt edidit. monco Scaligerum Trossula pro trosula, concinnior pro concinior, perexta pro pre-texta scripsisse. cf. Fest. Pauli s. v. 'Trossuli' et Plin. nat. hist. XXXIII § 35 sq. — is interpres qui Tironianis notis usus est de trabea haec adnotavit Trabea est uestis imperialis qua imperator uel consul indutus solebat designare locum ubi ciuitas edificanda erat. ea etiam indutus aperiebat tempore belli portas . . (notarum locis puncta posui) templi et causas belli indicabat omnibus. || scholium ad CINCTVQVE GABINO adscriptum habet T || est toga || et oga R (et oga r, in vet. cod. 'est toga' supra scr. Daniel) || 1 una SLMF: na R (una Daniel), om. H. ima est Ferrarii de re vest. lib. I cap. XIV (Graev. thes. VI p. 646) coniectura, probata a Marquardtio Privat. d. Röm. II p. 544 || a tergo om. LHT (add. l). in Regimensi supra a tergo Daniel haec adscripsit 'deest in altero vet. cod.' i. e. in Turonensi || hominem] humerum Heinsium legisse Burmannus comme-moravit || 2 veteres Latini . . . hoc rursus unus Turonensis habet. alienum scho-lium Serviano inepte inmixtum esse apparet: nam praecinctis togis idem est quod hoc vestimenti genere i. e. cinctu Gabino. cf. Marquardt l. l. || 3 arma] saga coni. O. Mueller Etrusk. I² p. 251. sed cf. Serv. ad Aen. IV 495 || 4 consul] ita uelabantur add. F || indicturis R (in vet. cod. rus supr. vers. Daniel) || ideo quia] ideoque L || 5 quia om. T || gabia S (corr. s) gaudi F || cumpaniae F || 6 evenit] et uenit F || tunc cives] et inde T || cineti] cuncti SF (corr. s) cin-tis L || aris] argis M agris l || sunt ad bella profecti SRF || 7 unde hic ortus est mos LHT: propter quod omen tali habitu semper utebantur in bellis*

et SRF unde hic ortus est mos propter quod . . . bellis M propter . . . bellis supr. vers. add. l. ceterum post mos haec add. Turonensis uelites quoque gabi-nati pugnabant, quae cum eis quae lin 2 sqq. ex eo codice edita habes apte coniunguntur. ab eo qui Tironianis notis utbatur de Gabino cinctu in marg. Turonensis haec adscripta sunt Gabis ciuitas est campaniae. ante cuius portas cum sacerdotes sacrificare uellent et detraherent pelles hostiarum superuene-runt lupi et * (evanuerunt pauca, fortasse raptis pellibus) hostiarum coeperunt iterum fugere. tunc illi sicut erant nudi et expediti ad excoriandas hostias raptis togis cinxerunt se illis non ualentes tam cito indui et persecuti * (adde sunt lupos) et pelles hostiarum reportauerunt. et quia uictoriam adepti sunt talem habitum . (notae loco punctum posui) in usu habuerunt ut sinistram par-tem obnuberent dexteram uero exertam haberent sicut et diaconi quadragesi-mali tempore faciunt sinistram humerum tegentes casula dextera parte nuda et expedita remanente. || 8 insignem . . . potestatem SRF, nisi quod accipere primo loco creatum debemus F: is qui prior creatus est LH (prior del. et se-cundus superscr. l. idem insignem . . . potestatem in marg. add.) insignem . . . licet alter similem habeat potestatem is qui propior creatus est M || 10 tria sunt] uel has S

militiae genera: sacramentum, in quo iurat unusquisque miles se non recedere, nisi praecepto consulis post completa stipendia, id est militiae tempora; coniuratio, quae fit in tumultu, id est Italico bello et Gallico, quando vicinum urbis periculum singulos iurare non patitur, ut inter Fabios fuit; evocatio, quod genus nunc tangit. nam ad subitum bellum evocabantur, unde etiam consul solebat dicere 'qui rem publicam salvam esse vult me sequatur'.

615. CONSPIRANT CORNVA nam et tubae simul inflabantur.

619. FOEDA MINISTERIA cruenta, more suo.

10 620. MORANTES scilicet bella, differentes.

622. RVPIT SATVRNIA POSTES acyrologiam fecit commutando Ennii versum: nam ille ait belli ferratos postes portasque refregit.

623. IMMOBILIS ANTE non semper, sed antehac. potest tamen 15 et 'immobilis a furia': nam ante gessit bella, sed iure indicta per fetiales et per patrem patratum.

626. TERGENT ab eo quod est 'tergeo' venit, et 'tergunt' a 'tergo tergis', quod de usu penitus recessit.

627. ARVINA secundum Suetonium in libro de vitiis corpora- 20 libus arvina est durum pingue, quod est inter cutem et viscus. alii arvinam nomine lardum dicunt.

629. ADEO MAGNAE valde magnae, ut Terentius adulescentem adeo nobilem.

630. ATINA POTENS civitas haec est iuxta Pomptinas paludes, 25 dicta Atina a morbis, qui graece ἄται dicuntur, quos paludis vici-

9 FOEDA cruenta] cf. Non. p. 304, 15 || 12 Ennius] ann. 271 Vahl. || 19 secundum Suetonium] p. 272 Reiffersch. cf. Isid. or. XI 1, 81 || 22 Terentius] eun. I 2, 124

1 iuratio H || unusquisque ... iurare non patitur om. LH (add. l) || 3 quae sit tumultum F || italo l || 5 ut ... fuit LHM: sicut de fabiis legimus SRF || 6 evocantur F || conolebat L (con del. l) || 7 esse om. LHM (add. l) || me om. H || 10 scilicet] id est F || differentes om. LH (add. l) || 11 acyrologiam est R (est del. Daniel) || 12 uersus S || feratos SL (corr. s) || 14 antehanc R || potest ex post M || potest tamen] potestate S || 15 cessit R || per fetiales ... patratum om. LH (add. l) || 16 fectiales S feciales MI || et om. MF || ad vers. 623 in marg. quidam etiam dicunt quasdam partes fuisse in italia quae nescierint bella penitus et nunc hoc dicit quod ea pars fuerit ad bellum commota quae antea fuit inbellis T || 17 venit] fuit LH (corr. l) || et ... recessit LHM, nisi quod quo L: nam tergunt quod (quod om. R) uenit a tergo de usu (quod de usu R) iam recessit SRF || 19 sutionium H || libro de om. LHM (add. l) || de] ex SL || corporibus H || 20 pingue durum SRF || duarum H || pingue M || in L (inter l) || uiscera SL || 21 alii arvinarum nomine lardum dicunt Daniel || 22 ut ... nobilem om. LHM (add. l) || 24 est om. SRF || promptinas S se pontinas R (se del. Daniel) pontines L (promptinas l) pontinas HM pontinas F || paludes est SRF || 25 data F || Atina om. LH (add. l) || a om. F || athei S athe Rl ate L atae HM atai F || quas SL quod L

nitas creat. TIBVRQVE SVPERBVM aut nobile: aut per transitum tetigit illud quod aliquando cum a senatu auxilia poscerent Tiburtes sub commemoratione beneficiorum *a se populo Romano praebitorum*, hoc tantum a senatu responsum acceperunt 'superbi estis'.

631. CRVSTVMERIQVE mutavit: nam Crustumerium dicitur. *Cassius Hemina tradidit, Siculum quendam nomine uxoris suae Clytemestrae condidisse Clytemestrum, mox corrupto nomine Crustumerium dictum. alii volunt a crustula panis, quam Troiani coacti fame exedisce dicuntur, appellatum.* TVRRIGERAE ANTEMNAE bene muratae. Antemnae autem dictae sunt, quod eas amnis praeterfluit, quasi 10 ante amnem positae.

632. SALIGNAS VMBONVM CRATES ut dicit Sallustius de Lucanis qui de vimine facta scuta coriis tegebant.

633. THORACAS AENOS bene 'thoracas'; nam apud maiores loricae pectora tantum tegebant: Statius triplici servantur 15 pectora ferro: pectora, nam tergo nullus metus.

634. LENTO DVCVNT ARGENTO flexili argento ducunt, id est extendunt. est autem spondiazon et reciprocus versus.

637. CLASSICA IAMQVE SONANT bene posuit amphiboliam: nam classicum dicimus et tubam ipsam et sonum. classicum autem est 20 flexilis tuba. TESSERA SIGNVM symbolum bellicum, quod ad pugnam exeuntibus datur, scilicet propter confusionem, ut fuit in

---

5 Cassius Hemina] p. 95 Pet. || 10 Antemnae . . . positae] exscr. Isid. or. XIX 2, 7. cf. Varro d. l. l. V 28 || 12 Sallustius] hist. IV 2 Dietsch. IV 23 Kr. || 15 Statius] Theb. VII 311

---

1 nobilem *S* || 2 cum aliquando *F* || auxilio *S* auxilio *F* || 3 memoratone *I* (*corr. I*) commemoratio *F* || beneficiorum] praestitorum *add. SM* || 4 responsa *S* || acceperunt] acceperunt dicuntur *SR* acceperunt dicitur *F* || 5 crustum meritum *S* || Cassius Hemina . . . appellatum *e Turonensi edidit Daniel* || 10 eas amnis] a somnis *F* || 13 qui de vimine *om. R* || qui . . . tegebant] qui de vimine facti (*sic*) scuta recentibus detractis coriis quasi glutino adolescebant *F. cum Sallustii verbis hoc loco laudatis illa quae ad georg. III 155 commemorantur coria recens detracta quasi glutino adolescebant inepte coniuncta esse docuit Kritzius* || 14 bene thoracas nam] quia *LH* || 15 lurice *R* || tantum pectora *LH* ut statius *LH* || tripiei *H* || 16 pectora nam tergo *RM*: pectora nam tellus tergo *S* (tergo tellus *s*) pectorum nam tergo *LH* (pectorum *del. I*) pectonam tergo *F* ter insuto servantem ingentia ferro pectora: nam tergo numquam metus *Statius* || 17 fexilli argumento *F* || 18 et spondiazon *LH* spondaicus vulgo || *ad v. 634 in marg.* reciprocus est uersus et ita compositus ut tudentium malleorum numerus immitetur *T* || 19 bene amphibolos (*amfybolos F*) dixit *SR F* || nam et classicum *M* || 21 *ad v. 637 in Turonensi ab eo qui Tironianis notis utebatur haec adscripta sunt* tessera signum dicitur militare quod aut uocale erat aut mutum. uocale . in uoce mutum uero . in uexillis uel in scutis uel etiam in uestimentis, *ab alio haec tessera dicebatur proprie ducis praeceptum quo ad bellum proficiscebantur uel regrediebantur.* || id est symbolum *F* 22 scilicet] et *add. F*

bello Marii † bardeus, in Sullae Apollo Delphicus, in Caesaris Venus Genetrix.

638. TREPIDVS festinus, more suo.

640. LORICAM INDVITVR dicimus et 'induor illa re' et 'illam rem'.

5 641. HELICONA DEAE Parnasus, mons Thessaliae, dividitur in Cithaeronem Liberi et Heliconem Apollinis, cuius sunt musae. est autem Homeri versus. MOVETE legitur et 'monete'.

644. QVIBVS ARSERIT ARMIS aut splenduerit: aut amore flagrauerit.

10 647. PRIMVS INIT BELLVM non mirum si sacrilegus et contemptor deorum contra piam gentem prior arma corripuit. et scienda est poetae adfectatio — nam ablepsiam nefas est dicere — hic enim aliquos commemorat, quos in bello non invenis, item in sequentibus aliquos invenimus, quorum hic nullam fecit commemoratio-
15 rationem. TYRRHENIS ASPER AB ORIS oriundo Tuscus, non qui nunc de Tuscia venit, quem antea pulsum a civibus constat.

648. AGMINAQVE ARMAT aut eorum, qui eum secuti fuerant, sicut eius filius: nec enim credibile est solum fugisse — nam et Statius dicit vel quos movet exul et haesit tristibus aucta
20 fides — aut certe eorum, quos Turnus dederat, ut Adrastus Poly-
lynici in Statio, qui ait ne parva movens inglorius arma iret.

652. AGYLLINA EX VRBE de Caere oppido. NEQVIQVAM quia in proelio periit nec patrium recepit imperium.

11 et scienda est e. q. s.] cf. Macrob. Sat. V 15, 6 sqq. || 19 Statius] Theb. IV 77 'seu quos movet exul et actis tristibus aucta fides' et 82 'ne rara movens inglorius iret'

1 bello *LHM*: exercitu *SRF* || bardeus libri praeter *H*, qui basdaeus praebet: Lar deus *Fabricius*, quod *W. H. Roscher* (*ann. philol.* CXIX p. 347) defendit. Liber deus *F. Schoellius*. cf. *Plin. n. h.* XXXIII § 150, *Val. Max.* III 6, 6. malim Mars Gradivus. || syllae libri, nisi quod sillae *F* || 4 induar *L* || et illam rem om. *LH* (add. *l*) || 5 ELICONA *LHM* || parnassus *HM* parnasius *F* || Thessaliae] boetiae *F* || 6 chiteronem *LH* || Liberi] patris add. *F* || iliconam *H* || 7 Homeri versus] ἔγνωεν ῥῶν μοι . . . κοίραν ἤσαν (*Il.* II 484 sqq.) additur vulgo || scholium ad MOVETE om. *LH* (add. *l*) || legimus *SRM* || 8 splendiderit *F* || flaglauerit *H* || 9 ad v. 645 in marg. inter memorare et dicere hoc interest quod ille qui memorat omnimodis saepe profert, qui dicit non omnimodis saepe *T* || 10 non mirum . . . corripuit *SRMF*: non mirum contemptor diuum mezentius *LH* || si et sacrilegus *M* || 11 contra pium primus *M* || 12 ablepsiam *SRH*: ablesian *L* ablesian *M* alepsian *F* (id est obliuionem uel neglegentiam superscr. *l*) ἀμβλ-
σία *Fabricius* || 13 enim om. *LH* (add. *l*) || invenis] inuenimus *F* || item . . . invenimus om. *SR* || item] et *M* iter *F* || 14 invenimus] inuenis *M* || quorum . . . commemorationem *SRF*: quos hic omnino non posuit *LHM* || 16 tunc *M* || ante *M* ate *F* || 17 fuerant om. *R* || 18 filium *HF* || fuisse *M* || nam . . . dicit] tale enim aliquid statius posuit *SRF* || 19 exsul *H* || haecsit *F* || 20 turnus ei ante dederat *D* || ut] et *F* || 21 agit *H* || nec *F* || inglorios *H* || 22 AGYLLINA *HF* AGILLINA *SR* AGILLINE *L* AGELLINA *M* || de cere *SR*: docere *H* dicere *F* de cerete *M* || 23 perit *S* || nec . . . imperium *LH*: postquam (per quod *F*) patrium

653. PATRIIS QVI LAETIOR ESSET IMPERIIS dignus qui haberet imperatorem potius, quam exulem patrem.

656. PVLCHRO forti, ut diximus supra <IV 149>.

657. PVLCHER AVENTINVS Aventinus mons urbis Romae est, quem constat ab avibus esse nominatum, quae de Tiberi ascenden- 5 tes illic sedebant, ut in octavo <235> legimus dirarum nidis domus opportuna voluerum. quidam etiam rex Aboriginum, Aventinus nomine, illic et occisus et sepultus est, sicut etiam Albanorum rex Aventinus, cui successit Procas. Varro tamen dicit in gente populi Romani, Sabinos a Romulo susceptos istum acce- 10 pisse montem, quem ab Avente, fluvio provinciae suae, Aventinum appellaverunt. constat ergo varias has opiniones postea secutas, nam a principio Aventinus est dictus ab avibus vel a rege Aboriginum: unde hunc Hercules filium constat nomen a monte accepisse, non ei praestitisse. INSIGNE PATERNVN absolute dixit. 15

658. CENTVM ANGUES secundum Simonidem, ut diximus supra <VI 575>; nam alii dicunt novem fuisse.

659. COLLIS AVENTINI SILVA in silva collis Aventini. et dicendo 'Aventini' ostendit iam antea ita esse nominatum. RHEA SACERDOS adludit ad nomen matris Romuli, quae dicta est Ilia, 20 Rhea Silvia.

660. FVRTIVVM illicite conceptum, quippe a sacerdote: sic ait et dulcia furta.

8 sicut etiam . . . Procas] cf. Aurel. Vict. or. gent. Rom. 18 || 9 Varro] cf. Kettner Varr. Stud. p. 76 || 23 et dulcia furta] georg. IV 346

repetere se sperarat imperium *SRFl*, nisi quod se repetere speraret *l* nec patrium recepit imperium post patrium repetere se speraret imperium *M* || paternum *D* || 1 hoc est dignus *F* || 2 potius *om. M* (add. *m*) || 4 ad v. 657 in marg. quidam aentinum appellatum a uenendo quod omne solum circa ipsum montem stagnabat et nisi nauiculis ad eum accedere non poterant incolae. alii ab aduenientibus sabinis qui templum ibi condiderunt *T* || urbi *R* || 6 residebant *R* || diflarum *F* || 7 oportuna *LHM* || 8 auentus *F* || nomine . . . rex Aventinus *om. L* (add. *l*) || et occisus est et sepultus *SRI* || 9 procax *F* || 10 ingentem *SRLM* || ipsum *L* (istum *l*) || 11 ab aente *MF*: aente *Sl* ab euante *R* habebante *LH* || prouintiae *RLM* || 12 appellauerunt aentinum *M* || ergo] tamen *F* || has varias *F* || secutas] secutos *S* consecutos *L* || 14 non ei praestitisse *om. RLH* (add. *l*) || 15 absolute] ad salutem *F* || 16 supra . . . fuisse *om. LH* (add. *l*) || 17 novem] viii. *M* septem *l* || fuisse] quomodo (cum *Fabricius*) centum angues cum (et *cod.*) quinquaginta fuerint serpentes, ut dictum est (VI 576) 'quinquaginta atris immanis hiatibus hydra'? soluitur magnitudine clypei: per id quod erat ostendit. nam (non *Fabricius*) ideo pictum, quia sublata capita interim crescebant add. *D* || 18 aentinum *SMl* || 19 iam *om. F* || ante *L* || ita esse] id est *F* || 20 adlusit *F* || romoli *L* || ilia, rhea, siluia. *M. fortasse* Ilia nomine secluso Rhea Silvia || 21 rhesa *F* || ad. vers. 659. in marg. docte dicit rheam matrem et aentini et sacerdotem *T* || 22 sic ait *LH*: alibi *RSF* sic ait alibi *M*

661. MIXTA DEO *μῆτις*, graece dixit. MULIER compendiose mortalem dixit: consequens namque fuerat ut diceret 'mixta deo mortalis'. LAVRENTIA ARVA Laurentum civitas plurimum potuit, nam omnia vicina loca eius imperio subiacuerunt: unde nunc
5 ait 'arva Laurentia', cum iuxta Tiberim armenta Hercules paverit. sed secundum antiquum situm, ante Albam et Romam, Tiberis Laurentini fuit territorii.

662. GERYONE Geryones rex fuit Hispaniae. qui ideo trimembris fingitur, quia tribus insulis praefuit, quae adiacent Hispaniae:
10 Baliaricae minori et maiori et Ebuso. fingitur etiam bicipitem canem habuisse, quia et terrestri et navali certamine plurimum potuit. hunc Hercules vicit. qui ideo fingitur ad eum olla aerea transvectus, quod habuit navem fortem et aere munitam. hunc
Geryonem alii Tartessorum regem dicunt fuisse et habuisse armenta
15 pulcherrima, quae Hercules occiso eo abduxit. de cuius sanguine dicitur arbor nata, quae Vergiliarum tempore poma in modum cerasi sine ossibus ferat. sane sciendum declinari 'hic Geryones, huius Geryonae' — unde est <VIII 202> tergemini nece Geryonae — ut
'Anchises Anchisae': unde usurpavit Sallustius 'Geryonis' dicens.
20 veniens autem Hercules de Hispania per Campaniam in quadam Campaniae civitate pompam triumphi sui exhibuit: unde Pompei dicitur civitas. postea iuxta Baias caulam bubus fecit et eam saepsit: qui locus Boaulia dictus est, nam hodie Bauli vocatur. TIRYNTHVS a Tirynthe civitate Argis vicina, in qua nutritus est Hercules.

8 Geryones e. q. s.] exscr. mythogr. II 152 et III 13, 6. cf. mythogr. I 68 ||
20 veniens autem . . . dicitur civitas] cf. Isid. or. XV 1, 51

1 micthisa R megisa L (methisa l, in marg. ab alia manu ΜΗΘΙΣΑ) me-
gisa H methisa M antiqua F || compediose L conpeditione H || 2 dicere LH
(dixit l) || consequens . . . mortalis om. LH (add. l) || 6 sed om. Stephanus et
Daniel || 7 territorii fuit RF territorium fuit S fuit territorium L || 8 geriones
RLHF gerione S geryon M gerion sl || trimembris] ternis membris S ||
10 balearicae SRM balearicae F || et maiori om. L (add. l) et om. H || ebu-
soae M Pityusae mythograph. II et III || ob hoc fingitur SRM || 12 erculus F ||
13 quod] quia RF || hunc Geryonem . . . ferat e Turonensi edidit Daniel ||
18 unde est om. LH (add. l) || sicut SRF || 19 Anchises om. SM || unde appa-
ret usurpauisse sallustium qui dixit gerionis SRF || dicens om. M || 20 de
Hispania per Campaniam om. LH (add. l) || quaeadam H quandam M || 21 Cam-
paniae om. F || ciuitatem MF || sui triumphi S || unde] ex quo sl a quo RF
ut L || pompea L pompe H || 22 dicta est F || bailas S || aulam RH || bobus L
pobus M (sed po in ras. m) || fecit et eam om. L (add. l), et eam saepsit om. H ||
eam saepsit] assepsit F || 23 dictus est] olim add. SRF || hodieque M || bau-
loe S baulei RSHM baulae F. cf. adnot. crit. ad p. 24, 15 || dicitur JH
uocantus F || Tirynthe edidi, quamquam non dubito quin Tiryntha Servius
scripserit: nam thirinda ex thirinda S tirintha R tyrintha LHM thirinta F.
Tyrinthia vulgo || 24 Hercules om. LH (add. l)

663. TYRRHENOQVE BOVES IN FLVMINE LAVIT HIBERAS adm-
ratio locorum longinquitate.

664. PILA MANV pilum proprie est hasta Romana, ut gaesa Gallorum, sarissae Macedonum. DOLONES dolo est aut flagellum, intra cuius virgam latet pugio: aut secundum Varronem ingens 5 contus cum ferro brevissimo. dolones autem a fallendo dicti sunt, quod decipiant ferro, cum speciem praeferant ligni. et multi volunt per teretes mucrones 'dolones' dici, per veru Sabellum 'pila' signifi-
ficari.

666. IPSE PEDES ad genus respicit: nam et Hercules pedes 10 semper incessit, cum equos habuerit nobilissimos. TORQVENS sustinens, ut <IV 482> axem humero torquet.

669. HORRIDVS tremendus, non re vera horribilis.

670. TIBVRTIA MOENIA LINQVUNT de Graecia tres fratres ve-
nerunt ad Italiam, Catillus, Coras, Tibur vel Tiburnus. hi simul 15 omnes unam fecere civitatem et eam de fratris maioris nomine Tibur appellaverunt: licet et alias fecerint singuli. nunc ergo dicit duos ad bella venisse, dimisso in civitate ad custodiam Tiburte vel Ti-
burno.

672. CATILLVS unde mons Catilli, quem Catelli dicunt per 20 corruptionem, *iuxta Tibur*. CORAS a cuius nomine est civitas in Italia.

675. DESCENDVNT CENTAVRI ex hac comparatione equites eos

4 dolo est . . . ligni] exser. Isid. or. XVIII 9, 4. cf. Don. ad Ter. eun. III 3, 9

1 admiratio ad locorum longinquitatem *F* || 3 gaesa *H*: gese *SL* cesa *R* caesa *M* gessa *F* || 4 sarissae Macedonum *om. LH* || sarise *S* sarife *R* sariae *M* (sarissae *m*) || dolo *LH*: dolon *SRMF* || 5 Varronem] *om. R* (*supr. vers. add. Daniel*), uarrationem *II* || 7 decipiunt *F* || 8 uerum *F* || 9 *supr. vers. 665* hoc genus teli tale est. clauo ligneo inmissum ferrum tegitur qui prehensus ab hoste contrario conatu nudatur ut penes conantem sit uagina penes habentem ferrum *T* || 10 et *om. M* || hercolis *H* || 11 incedit *F* || cum *LHF*: dum *SRM* || habuerint *F* || 12 umero *RF* || torquens *SRHM* || *ad v. 668* noue locutus est duo participia ponens sine coniunctione torquens et indutus *T* || 14 tres uene-
rant fratres *SRF*, nisi quod uenerunt *F* || 15 cathillus *R* catulus *L* catilus *H*
catillus *F* || corax *F* || vel *om. M* (*add. m*) || Tyburtus *Masvicius* || hi . . . singuli *LH*: hi diuersas quidem (quidem diuersas *S*) fecere ciuitates unam tamen pariter condiderunt et eam tibur de fratris maioris nomine nuncuparunt (appella-
uerunt *M*) *SRMF* || 17 alios *L* (alias *L*, qui licet . . . singuli non delevit) || 18 demisso *F* || ad ciuitatis custodiam *SRF* || tiburte uel tiburno *LM*: tyburte uel tyburtino *H* tiburno uel tibre *SR* tyburno uel tybure *F* || 20 CATHILLVS *R* CATVLLVS *L* CATILVS *H* CATTHILLVS *F* || cauli *SL* cathilli *R* cathili *LH* cattilli *F*. ceterum dicitur *add. SRF* || catelli libri praeter *L*, qui cathelli exhibet || uocant *SRF* || per corruptionem *om. LH* (*add. l*) || 21 a *om. S* || est *om. SRF* || in Italia] italiae *L*

fuisse intellegimus, quod tamen dicturus est postea <XI 603> nec non celeresque Latini et cum fratre Coras et virginis ala Camillae. HOMOLEN OTHRYMQVE NIVALEM montes Thessaliae.

677. INGENS SILVA LOCVM ET MAGNO CEDVNT VIRGVLTA FRA-
5 GORE defectus 'cedit silva, cedunt et virgulta fragore', cum utique a minore ad maius venire debuerit.

678. NEC PRAENESTINAE FVNDATOR DEFVIT VRBIS de civitati-
bus totius orbis multi quidem ex parte scripserunt, ad plenum
tamen Ptolomaeus graece, latine Plinius. de Italicis etiam urbibus
10 Hyginus plenissime scripsit, et Cato in originibus. apud omnes
tamen si diligenter advertas, de auctoribus conditarum urbium dis-
sensio invenitur, adeo ut ne urbis quidem Romae origo possit dili-
genter agnoscere. nam Sallustius dicit urbem Romam, sicuti ego
accepi, condidere atque habuere initio Troiani et cum his
15 Aborigines; alii dicunt ab Euandro, secundum quos Vergilius
<VIII 313> tunc rex Euandrus Romanae conditor arcis; alii
a Romulo, ut <VI 781> en huius nate auspiciis illa inclita
Roma. si igitur tantae civitatis certa ratio non apparet, non mirum
si in aliarum opinione dubitatur. unde nec historicos nec commen-
20 tatores varia dicentes imperitiae condemnare debemus: nam anti-
quitas ipsa creavit errorem, et plerique fundant, plerique augent et
ad se transferunt nomina. quam rem etiam non parvum errorem
adferre manifestum est, ut ecce Laurentum a Pico factum est, ut
<171> Laurentis regia Pici; item a Lavinio, Latini fratre, Lavi-
25 num dictum; item a Latino Laurentum; item a Lavinia Laurolavi-

11 de auctoribus conditarum urbium e. q. s.] exser. Isid. or. XV 1 sqq. ||
13 Sallustius] Cat. 6, 1

1 intellegimus *LHM*: significat *SRF'l* || tamen] tunc *F* || 3 *OMOLEN SRLHM*
|| *OTHVMQVE S OTHRYMQVE R OTIRIMQVE L THYRIMQVE H OTHRYMQVE MF* || ad
v. 675 in marg. iuxta ostia penei fluminis est et fons in egei maris litore qui
omolis dicitur in qua centauri fuerunt *T* || 5 defectus . . . cum utique] defectus
cedit cum utique (itique *L*) cedit silva cedunt virgulta *LH* (corr. *l*) || caedit
M || caedunt *RM* || et fragore virgulta *M* || fragore *om. R* || 6 debueris *F* ||
7 de civitatibus . . . item a Lavinia Laurolavinum hab. *T* || 8 totius *om. R* ||
ex parte *om. LH* (add. *l*) || ad plenum *F* || 9 ptolemaeus *F* || 10 higinus *SR*
yginus *LM* eginus *HT* oeginus *F* || scripsit plenissime *SRFT* || apud . . .
auctoribus *om. LH* (add. *l*) || 11 de ductoribus in marg. *m* || conditorum *F* ||
12 ne] nec *R* || diligenter possit *SR* || 14 initio habuere *R* || habitauere *T* ||
16 tunc] tu *F* || 17 en huius nate *FT*, nisi quod natae *F*: ennius nate *Sl* en-
nius naturae *RLHM* || 19 unde . . . debemus *om. M* || ne historicos *T* || com-
mendatores *S* || 20 imperitia *Sl* imperiae *H* || nam] quia *SRFT* || 21 ipsa
om. LH || fundant plerique *om. SR* || fundant *H* || et plerique augent *MF'T* ||
23 efferre *S* || laurentium *T* || ut] nam legimus *SRFT* ut legimus *M* || 24 la-
vino *L*: lavinio *SRHMT* lacinio *F* || fratre latini *R* || fratre] et add. *HM*
est add. *L* || lavinum *LH*: lavinium *SRM* laviniam *FT* || 25 dictam *FT* ||
item . . . Laurentum *om. SR* || iter *F* || iter *F*

nium. NEC PRAENESTINAE FVNDATOR DEFVIT VRBIS Praeneste locus est haud longe ab urbe, dictus ἀπὸ τῶν πρίνων, id est ab illicibus, quae illic abundant. ibi erant pontifices et dii indigetes, sicut etiam Romae. erant etiam illic duo fratres, qui divi appellabantur. horum soror dum ad focum sederet, resiliens scintilla eius 5 uterum percussit, unde dicitur concepisse. postea enixa est puerum iuxta templum Iovis abiecitque. virgines aquatū euntes iuxta ignem inventum sustulerunt, qui a fonte haud longe erat: unde Vulcani dictus est filius. Caeculus autem ideo, quia oculis minoribus fuit: quam rem frequenter efficit fumus. hic postea collecta multitudine 10 postquam diu latrocinatus est, Praenestinam civitatem in montibus condidit. et cum ludorum dje vicinos populos invitasset, coepit eos hortari ut secum habitarent, et pro gloria iactare se filium esse Vulcani. quod cum illi non crederent, invocato Vulcano, ut eum filium comprobaret, omnis illius multitudinis coetus est flamma cir- 15 cumdatus. quo facto commoti omnes simul habitaverunt et Vulcani filium esse crediderunt. hinc est 'omnis quem credidit aetas', quasi post dubitationem, et quia sine dubio aetas varia in spectaculis fuit. dicimus autem et 'hoc Praeneste', ut 'quique altum Praeneste viri', et 'haec Praenestis', unde est <VIII 561> cum primam aciem 20 Praeneste sub ipsa stravi.

682. ALTVM PRAENESTE *Cato dicit quia is locus montibus praestet, Praeneste oppido nomen dedit. ergo 'altum', quia in mon-*

4 erant etiam illic e. q. s.] exser. mythogr. II 184. cf. mythogr. I 84 et Cato ap. schol. Ver. ad h. l. || 22 Cato] II 23 Iord., 60 Pet.

1 ergo fundator defuit urbis *F* || 2 est om. *SRF* || ἀπο το πριων *L* ἀπὸ τῶν πρίνων *H* || ab arboribus *LH* (ab illicibus *l*) || 3 ibi habundant *SR* ibi abundant *F* || illic erant *SRF* || erant etiam pontifices *M* || de indigetes *H* dii indigites *F* || 4 etiam] enim *F* || illic duo fratres *LHM*: duo fratres in eodem loco *SRF* || divini *LH* et *mythographus* (divi *l*) || 5 ante focum *SRF* || sederent *M* (corr. *m*) || resiliens *SF* resiliens *M*: desiliens *RLH* || 6 inde *LH* || est om. *MF* || 7 abiecit quem uirgines *MF* || quantum *L* (aquantum *l*) || euntes] eumter *F* || 8 qui] quia *S* qua *F* || haud longe a fonte *SRF* || inde *H* || vulcani filium esse dixerunt *SRF* || 9 caeculum *SF* || ideo dictum *F* || minoribus oculis *SRF* || oculis] ideo *L* (corr. *l*) || 10 quam rem fumi plerumque facit (efficit *l*) acrimonia *SRF* || hic manu contracta postea collecta multitudine *F* || 11 predestinatam ciuitatem *R* || 12 ludorum die] ad ludos *LH* || 13 filium se esse *SR* || 14 vulcanus *H* || cum om. *R* || crederent] credentes *SRM* || 15 filium suum *R* || coetus] coactus *H* || 16 quo . . . simul *LHM*: quo facto commoti populi vicini simul *S* quo vicini facto populi simul *R* quo facto commoti vicini populi et simul *F* || et . . . crediderunt om. *LH* (add. *l*) || vulcanum *F* || 17 hinc ait uirgilius *SRF* || hinc est quod ait uirgilius *l* || credit aetas ceculos *F* || 18 spectaculo *F* || fuit] curiosa fuit *SRM* || 19 autem] enim *S* || quique . . . Praeneste om. *S* et hoc . . . Prae om. *H* || 20 unde est ut *R*, unde est om. *F* || primam] primante *F* || 21 ad v. 678 praenestinae urbis figura graeca est et prolemissis *T* || 22 Cato dicit . . . locatum e *Turonensi* edidit *Daniel*

tibus locatum. QVIQVE ARVA GABINAE IVNONIS Gabii populi, diu in agris morati, tandem Gabios condiderunt: unde perite 'arva' dixit, non moenia. sane illic Iuno religiosissime colitur. est autem locus haud longe ab urbe.

- 5 683. GELIDVMQVE ANIENEM 'Anio' fluvius haud longe ab urbe est, sed hic euphonia secutus est: nam Ennius Anionem dixit iuxta regulam.

684. HERNICA SAXA COLVNT Sabinorum lingua saxa hernae vocantur. quidam dux magnus Sabinos de suis locis elicit et habi-
10 tare secum fecit in saxosis montibus: unde dicta sunt Hernica loca et populi Hernici. DIVES ANAGNIA aut fertilis: aut adludit ad historiam. nam Antonius Augusti sorore contempta postquam Cleopatram duxit uxorem, monetam eius nomine in Anagnia civitate iussit feriri.

- 15 685. QVOS AMASENE PATER aut 'pascis', aut sit antiptosis 'quos pascit Amasenus'. est autem fluvius, qui *Anagninienses agros inrigat.* ARMA scuta.

686. NEC CLIPEI scuta maiora, dicta ab eo quod celent corpus, ἀπὸ τοῦ κλέπτειν.

6 Anionem] ann. 608 Vahl. || 18 scuta maiora . . . κλέπτειν] cf. Isid. or. XVIII 12, 1

1 gabii populi *RM* 1 gaudi populi *S* graui populi *F*: gabii *LH* || 2 com-
morati *R* || perite *om. SR* || 3 religiosissimo *F* || 5 haud longe ab urbe est *LH*:
est urbi proximus *SR* 1 est urbi proximus haud longe ab urbe est *M* (haud
. . . est *del. m*), *om. F* || 6 sed . . . secutus est *LHM*: hic uirgilius euphonia
secutus anienem dixit *SR* sed uirgilius euphonia secutus est amenem dixit
F || nam *om. R* || ennius enim *F* || annionem *F* || dicit *R* || 8 ad v. 684 in marg.
quidam dicunt a pelago hernico originem duxisse istos atque ideo morem eto-
lorum qui originem ducebant etiam a pelagis eis assignasse uirgilium tradunt
ut uno pede calceato procederent in bellum *T.* cf. ad v. 690 et *Macrob. Sat.*
V 18, 13 sqq. || *ERCANICA L* || subinorum *F* || herne *LHF.* cf. *schol. Veron.* ad
h. v. et Fest. Pauli s. v. 'Hernici' || 9 quidam *LH*: quorum quidam *SRMF* 1
magnus] maius *F* Magius vel Marsus *coni. Burmannus* || Sabinos] fabm *F* ||
10 in *om. M* || saxosis *om. LH* (add. *l*) || unde . . . Hernici *L*: unde loca (ipsa
add. *R*) hernica dicta sunt et populi hernici *SRF* unde et loca hernica dicta
sunt et hernici populi *M* loca . . . Hernici *om. H* || 11 ad dives haec adscripta
sunt in *Turonensi* legitur et deus a quibusdam eo quod in deo sit posita
in quibus est probus || *ANAGNIA* MISIT add. *L* || adlusit *F* || 13 uxorem *om. LH*
(add. *l*) || agnia *SHM* agnagnia *F* || 15 pascis] pascuis *F* || aut sit *LHM*: ut
sit *SRE.* fort. aut fit. ceterum pascit v. 684 *Servium legisse* apparet. || 16 quos
pascit Amasenus *om. F* || quos] aut quos *R* || amasenus *S* || est autem fluvius
nam amasenus cum est fluvius *F* || fluvius] uicinus ciuitatis Priuernatum quae
est in Campania add. *Fabricius* || agnanienses *F* || 17 ARMA scuta *om. R* || secuta
H || 18 corpus] a graeco add. *M* || 19 ἀπὸ τοῦ κλέπτειν *RF*, graeca *om. LHM* ||
ad glandes haec ex *Turonensi* exscripsi glandes dicuntur globuli plumbei qui
per fundas mittuntur proprie. his adiecit is qui *Tironianis* notis utebatur glan-
des dicunt massas plumbeas. missa solet medio glans intabescere caelo (*Ov.*
metam. XIV 826

688. FVLVOSQVE LVPI DE PELLE GALEROS galerus genus est pillei, quod Fronto genere neutro dicit 'hoc galerum'.

689. VESTIGIA NVDA SINISTRI INSTITVERE PEDIS atqui ipse est in pugnantibus primus; sed bene nudus est, quia tegitur scuto. dextrum autem tectum conveniebat esse, quasi ab armis remotum. 5

690. PERO autem est rusticum calciamentum. et traxit hoc a Graeciae more, unde isti, *sicut dictum est*, transierant, ubi hoc armorum fuerat genus.

691. AT MESSAPVS EQVVM DOMITOR NEPTVNIA PROLES hic Messapus per mare ad Italiam venit, unde Neptuni dictus est filius: 10 quem invulnerabilem ideo dicit, quia nusquam periit, nec in bello. ignem autem ei nocere non posse propter Neptunum dicit, qui aquarum deus est. ab hoc Ennius dicit se originem ducere: unde nunc et cantantes inducit eius socios et eos comparat cyenis. 'domitor' autem 'equorum', quasi animalium a patre inventorum. 15

695. HI FESCENNINAS ACIES Fescenninum oppidum est ubi nuptialia inventa sunt carmina. hi autem populi ab Atheniensibus ducunt originem. AEQVOSQVE FALISCOS Faliscos Halesus condidit. hi autem, inmutato H in F, Falisci dicti sunt, sicut febris dicitur quae ante hebris dicebatur, Formiae quae Hormiae fuerunt, 20 ἀπὸ τῆς ὀρμῆς: nam posteritas in multis nominibus F pro H posuit. iustos autem dicit Faliscos, quia populus Romanus missis decem

2 Fronto] p. 262 Nab. || 6 PERO . . . calciamentum] exscr. Isid. or. XIX 34, 13 || 9 hic Messapus . . . nec in bello] exscr. mythogr. III 5, 7 || 13 Ennius] ann. XVIII fragm. VI Vahl.

1 galerus *om.* HM || 2 quod fronture ritur genere L (u in o mutavit et re ritur *del. l.* fortasse in archetypo ρητωρ supra fronto fuit) || 3 atqui F || 4 in *om.* SL || primis L (*corr. l.*) || 5 intectum F || conveniebat esse M: conveniebat LH (esse conveniebat l) esse congruum fuerat SRF || 6 a *om.* LH (*add. l.*) || 7 caecie H || transierunt LF || armorum] calciamenti SR calcimenti F || 8 genus fuerat R || 9 Messapus] m. M, *om.* LH || 10 filius dictus est SRF || 11 dicit *om.* R || nec *om.* RF (in bello periit R) || 12 qui LH: quia reliqui || 13 ennius M || dicit se LHM: commemorat se SR commemorat esse F || 14 eius inducit R || eos *om.* LH (*add. l.*) || cygnis MF l cignis R || domitor LH: domitorem reliqui || 15 animalium quae pater innenerat SRF || inventorum] quod fuit in contentione cum Pallade de impositione nominis Athenarum *add. Fabricius* || ad v. 693 resides dicuntur proprie qui militiam detrectant et de ignavis mili-

tibus dicitur T || 16 fescennium S fescenninum reliqui Fescennium *vulgo* || 17 hi . . . originem] ducunt (ducit H) autem originem ab atheniensibus LH dicunt (ducunt m) autem originem hi populi ab atheniensibus M || hii F || ab *om.* R || 18 falicos H haliscos F || alesus RH (alesus faliscos R) || 19 hii F || mutata S inmutata M || dicti sunt] nominantur SRF || sic S || frebris L || 20 nebris F || dicebantur H || ormiaie F || fuerant SM || 21 ἀπο τῆς ὀρμῆς L ἀπο τῆς ὀρμῆς H ἀπο τοῦ ὀρμῆς F || F et H *om.* LH (*add. l.*) || posuit *om.* F || 22 Aequos autem dicit id est iustos quia Daniel || Faliscos *om.* LH (*add. l.*) || decim H

viris ab ipsis iura fetialia et non nulla supplementa duodecim tabularum accepit, quas habuerat ab Atheniensibus.

696. HI SORACTIS HABENT ARCES mons apud Hirpos haud longe a Flaminia, de quo Horatius vides ut alta stet nive candidum
5 Soracte. FLAVINIAQVE ARVA locus est in Italia Flavinium nomine.

697. ET CIMINI CVM MONTE LACVM et lacus et mons hoc nomine appellantur. sane hoc habet fabula. aliquando Hercules, cum de Hispania rediret, ad hos populos venit. qui cum a singulis provocaretur ad ostendendam virtutem, defixisse dicitur vectem ferreum,
10 quo exercebatur. qui cum terrae esset adfixus et a nullo potuisset auferri, eum rogatus sustulit, unde immensa vis aquae secuta est, quae Ciminum lacum fecit. LVCOSQVE CAPENOS hos dicit Cato Veientum (iuvenes) condidisse auxilio regis Propertii, qui eos Capenam cum adoleuissent, miserat. unde et porta Capena, quae iuxta Came-
15 nas est, nomen accepit.

698. AEQVATI NVMERO aequaliter ordinati, digesti in ordinem — hinc est 'saepenumero scripsi', hoc est ordine — congruenter, sicut decebat, rationabiliter.

699. LIQVIDA INTER NVBILA pura, sicca, serena: sed nil tam
20 contrarium nubibus. ergo nubes pro aere posuit, ut diximus supra <V 525>.

4 Horatius] carm. I 9, 1 || 7 aliquando Hercules e. q. s.] exscr. mythogr. I 54 || 12 Cato] or. II 17 Iord, 48 Pet. || 14 unde . . . accepit] cf. schol. vet. in Inv. sat. III 11

1 ab ipsis LHM: inde multa SRF || fetialia] fecialia RL fetiatia H, om. F. collegit add. SRFI || 2 quas abuerat (habuerant L) ab atheniensibus LH: quas habuerat nam ab atheniensibus decem habuerunt tabulas SRM nam ab atheniensibus decem habuerunt tabulas F || 3 SORACTES F || ARTES S ARCIES F || mons] Soracte qui mons L (est add. l) Socracte qui est mons H || apud om. R || Hirpos scripsi (cf. Plin. nat. hist. VII § 19): arpinos SM hirpinos R yrpinos L irpinos H hirpinos est F || longe a] longeam H longe est a M || 4 Flaminia . . . Soracte om. LH (add. l) || ut alta uides F || uidens SML (corr. m) || candidum Soracte om. R || 5 Flavinium libri. a Silio VIII 492 'Flavina' oppidum nominatur || 9 deiecissee SRF || 10 quo . . . auferri om. SR || exercebatur H || qui cum terrae ita esset adfixus ut F || 11 eum] quem R cum F, om. SL || 12 ciminicum R || fecit om. F || hos . . . miserat e Turonensi edidit Daniel || 13 iuvenes addidit Wagnerus. cf. Niebuhrus hist. Rom. I³ p. 134 || 14 camenas SRH: capenas LM camenos F || 15 nomen accepit om. LH (add. l) || 17 hinc . . . ordine om. LH (add. l) || est om. M || congruenti RL congruente L || 18 sicut] si F || rationabiliter om. LH || ad caneabant v. 698 cantu declarabant T || 19 nihil R || tam F || 20 ergo . . . supra] ergo nubes pro aere posuit ut liquidis in nubibus arsit arundo ut diximus supra LHM, nisi quod nam liquidae non sunt ante ergo add. M, in V post supra add. L. nam liquidae non sunt. ergo nubes pro aere posuit ut in quinto ut liquidis in nubibus arsit arundo. unde nubes pro aere accipiamus positas SR nam liquidae non sunt ut etiam in quinto diximus ubi est liquidis . . . arundo. unde nubes pro aere accipiamus positas F || ad cum sese e pastu referunt supr. vers. tunc enim latiores uolitant T

700. ET LONGA CANOROS DANT PER COLLA MODOS secundum Plinium, qui ait in naturali historia, cyenos ideo suavius canere, quia colla longa et inflexa habent, et necesse est eluctantem vocem per longum et flexuosum *meatum* varias reddere modulationes.

701. SONAT AMNIS Caystrum dicit, qui cohaeret Asiae paludi. 5 quam cum significamus, 'A' longa est, cum sit brevis, si provinciam significare voluerimus: quod significatur in georgicis <I 383>, ut et quae Asia circum dulcibus in stagnis rimantur prata Caystri.

705. VOLVCRVM RAVCARVM 'raucarum' τῶν μέσων est, sicut 10 'grave olens': nam legimus graviter spirantis copia thymbrae. sciendum tamen Vergilium secundum morem provinciae suae locutum, in qua bene canentes cyeni rauciores vocantur.

706. ECCE SABINORVM PRISCO DE SANGVINE usurpat hoc: nam Clausus, Sabinorum dux, post exactos reges, ut quidam dicunt, cum 15 quinque milibus clientum et amicorum Romam venit, et susceptus habitandam partem urbis accepit: ex quo Claudia et tribus est et familia nominata. PRISCO DE SANGVINE de antiquis Sabinis.

707. MAGNVM AGMEN propter quinque milia clientum.

709. POSTQVAM IN PARTEM DATA ROMA SABINIS hoc de alia 20 traxit historia. nam post Sabinarum raptum et factum inter Romulum et Titum Tatium foedus recepti in urbem Sabini sunt, sed hac lege, ut in omnibus essent cives Romani, excepta suffragii latione: nam magistratus non creabant.

2 cyenos . . . modulationes] exscr. Isid. or. XII 7, 18 || 11 graviter] georg. IV, 31

2 cignos *RF* cygnos *MI* || 4 flexuosum] collum *supr. vers. add. l* || uaria *F* || 5 Caystrum in Mysia regione dicit *Fabricius* || qui] quo *R* || choeret *F* || 6 cum . . . significatur *om. F* || prouintiam *RLHM* || 7 uolumus *R* || in georgicis] sicut in georgicis legimus *F* || 8 et quae *R*: atque *reliqui* || stagnis *Rm*: pratis *reliqui* || 9 Caystri] nam brevis est provinciam asiam quando dicimus ut postquam res asiae *add. S* nam brevis est *A* quando prouintiam asiam significamus ut . . . asiae *add. R* nam cum asiam de provincia dicimus a brevis est ut . . . asiae *add. F* || *ad* et Asia longe *supr. vers.* est et asia ciuitas sub monte molo in lydia *T* || 10 ton meson *libri* || est] hoc est mediae significatio- nis *add. SRF* || 11 holens *S* || thymbra *F* || 12 prouintiae *RM* || 13 in quo *R* || cantantes *F* || cigni *R* cygni *MF* || rauciones *F* rauci olores *coni. Burmannus* || vocantur] uocatus *F*. est autem haec Homeri comparatio quam ipse etiam de cygnis facit τῶν δ' ὤς . . . Καύστορον ἀμφὶ ῥέεθρα (*Il. II 459 sqq.*) *add. Fabricius* || 15 claudus *M* (*sed* *dus in ras. m*) || dux] rex *SR* dix *M* (*corr. m*) || 17 partem urbis ad habitandum (*ibitandum F*) accepit *SRF* ad habitandum partem urbis accepit *M* || et ante tribus-*om. SI* || 19 milibus *H* || 21 nam post raptum sabinarum et facta foedera inter romulum et sabinorum ducem (regem *F*) titum (*om. F*) tatium recepti *SRF* || facta et foedera *M* || 23 excepta suffragii latione *F*: excepto in suffragii lationem *SLH* excepto in suffragii latione *RM* || 24 magistratibus *S* || crebat *L* (*corr. l*) creabat *H* credebant *F*

710. AMITERNA COHORS de Amiterno oppido. PRISCIQVE QVIRITES id est Sabini. prisci autem ideo, quia post foedus Titi et Romuli placuit ut quasi unus de duobus fieret populus: unde et Romani Quirites dicti sunt, quod nomen Sabinorum fuerat a civitate Curibus, et Sabini a Romulo Romani dicti sunt.

711. ERETI MANVS OMNIS oppidum est dictum a Iunone, id est *Ἥρα*, quae illic colitur. OLIVIFERAEQVE MVTVSCAE haec Trebia postea dicta est, quam modo Trebulam dicunt. apud quam Hannibal delevit populum Romanum: Lucanus <II 46> Cannarum fuisse Trebiaeque iuventus.

712. QVI NOMENTVM VRBEM hoc ex sua persona dicit poeta: nam adhuc civitas Nomentana non fuerat, ut in sexto ait <773> hi tibi Nomentum et Gabios, item <776> haec tum nomina erunt, nunc sunt sine nomine terrae. ROSEA RVRA VELINI Velinus lacus est circa Reate iuxta agrum, qui Rosulanus vocatur. Varro tamen dicit lacum hunc a quodam consule in Narem vel Nartem fluvium derivatum — nam utrumque dicitur — esse diffusum. post quod tanta est loca secuta fertilitas, ut etiam perticae longitudinem altitudo superaret herbarum: quin etiam quantum per diem demptum esset, tantum per noctes crescebat: quod Vergilius ad suam provinciam transtulit, dicens et quantum longis carpent armenta diebus, exigua tantum gelidus ros nocte reponet.

21 et quantum] georg. II 201

1 ad Amiterna cohors in marg. de amiterno oppido sabinorum ex quo fuit sallustius. et amiterna dixit pro amiternina et dictum est oppidum a flumine T || 2 Titi] tatii F || 4 quirites om. M || quod nomen . . . dicti sunt om. L (quod . . . Sabini add. l) || nomen om. H || 5 Sabini] Sabini Quirites con. Burmannus || dicti] vocati SR || 7 ἥρα L hpa H ἡρα M ἀποτέρως S ἀπὸ τῆς ἥρας RF ἀπὸ τῆς ἥρας l || triuia RH treuia M || 8 dicta est postea SRF || trebulam MF: tribulam reliqui. cf. Plin. nat. hist. III § 107 || apud hanc M || 9 delebit populi romani exercitum F || quod non in punica nati tempora cannarum e. q. s. D || cannorum F || 10 triuiaque RHM tribiaque L treuiaque m || 11 hoc om. R || ex persona sua SRF || poeta om. LH (add. l) || 12 ut] etiam SR ut etiam F hic LF || 13 item om. SRF || tum SLF: tunc reliqui || 14 nunc . . . terrae om. LH || ROSEA M ROSCIDA F || 15 rosolanus S. expectatur Roseus vel Roseanus || 16 dicitur F || hinc M (hunc m) || a quodam consule vel ut quidam volunt a Curio Vossianus Burmanni a Curio consule Masvicius. cf. Cic. ad Att. IV 15, 5 || in narem vel nartem SF: in narram vel narien R in narie vel narrem L (in nartem vel narem l) in narram vel nariem H in narram vel nartem M. fortasse in Nar vel Narem cf. Vossius de anal. I 10 p. 411 sq. (p. 300 ed. Foertschiana) || 17 verumque H || dicimus SM || confusum F || 18 etiam om. R || 19 quin etiam . . . crescebat om. R || quantum . . . ad laudem om. S || 20 per noctes L: noctes HF nocte M || quod . . . transtulit] quod ad laudem prouintiae suae uirgilius transtulit R quod uirgilius ad laudem suae prouintiae transtulit F et Sangallensis archetypum, ut videtur, nam ad suae prouintiae S || quod etiam uirgilius M || 21 prouintiam LM || et om. S || carpunt SM

713. TETRICAE HORRENTIS RVPES Tetricus mons in Sabinis asperimus, unde tristes homines tetricos dicimus. MONTEMQVE SEVERVM proprium nomen montis est, sicut agri Roseus.

714. CASPERIAMQVE COLVNT Casperia et Foruli civitates sunt. FLVMEN HIMELLAE Himella fluvijs est *intra Forulos*. et sic dixit 5 'Himellae flumen', ut <III 293> Buthroti urbem.

715. QVI TIBERIM FABARIMQVE BIBVNT bene 'bibunt': namque Tiberis in Tuscia oritur, sed transit etiam per Sabinos, unde 'bibunt', non 'possident' dixit. et sciendum Turno dari auxilium a tractu Piceni, Samnii, Campaniae et pro parte Apuliae: omnis vero 10 Tuscia superior et Venetia Aeneae praestat auxilium. Fabarim autem quem dicit etiam ipse per Sabinos transit et Farfarus dicitur: Plautus dissipabo te tamquam folia Farfari, Ovidius et amoenae Farfarus umbrae. FRIGIDA MISIT NVRSIA Piceni civitas. 'frigida' autem aut re vera, aut certe venenosa, nocens: Gracchi nam- 15 que ubique in contionibus suis Nursinos sceleratos appellaverunt, et scimus amare Vergilium historiarum rem per transitum tangere.

716. ORTINAE CLASSES Ortini equites classes dicuntur, unde et eorum tubas classica dicimus, et partes populi classes vocamus, quae quinque fuerunt. POPVLIQUE LATINI qui intererant Albani 20 montis viscerationi.

717. INFAVSTVM INTERLVIT ALLIA NOMEN Allia fluvijs haud longe ab urbe est. iuxta quem Galli Brenno duce, xv. Kal. AVG. die deletio exercitu, post triduum deleverunt etiam urbem excepto Capitolio. sane 'Allia' additum unum 'l' propter metrum, ut 'reliquias'. 25 Lucanus bene posuit <VII 633> quas Aliae clades.

1 mons ... dicimus] exscr. Isid. or. X 266 || 12 Plautus] cf. Poenul. II 1, 32 || 13 Ovidius] metam. XIV 330 || 22 Allia ... ut reliquias] exscr. Luc. comm. VII 633

1 sabinis *R* piceno *F* || 3 est montis *SRF* || roseus *LHF*: rosei (*i. e. 'roseius'*) *S* rosei *RM* || 4 caspia *S* || feruli *R* faruli *LH* || 6 Himellae ... urbem] ut butroti (bitroti *L*) flumen urbem *LH* (*corr. l*) || botroti *R* butroti *MF* || 7 FABERIMQVE *S* FARARIMQVE *II* || 9 auxilia *SRF* || a *om. S* || 10 piceni et samnii et campaniae *F* || 11 faberim *F* || 12 ipse *om. L* (*add. l*) || et] sed *SRFl* || dicitur ... Farfarus *om. II* || 13 taquam *L* || 14 umbrae] unde *F* et opacae Farfarus undae *Ovidius* || 15 uenenosa *L* || grachi *S* gracchi *L* greci *F* || 16 contentionibus *SRMl* || nursios *M* || 17 historiarum rem] historiam *SRF* || 18 ORTYNAE *H* HORTINAE *MF* || Ortini (hortyni *H*) equites classes dicuntur *LH*: ortini (hortinae *M*) equites qui classes dicuntur *MF* Ordines equites quia (qui *l*) classes dicuntur *Sl* Classes ordines equitum dicuntur *R*. fortasse Ortini equites. equites enim classes dicuntur || dicuntur] ἀπαίσι *add. F*. fort. ῥάσις || 19 tubam eorum *S* tubas eorum *RF* eorum turbas *M* || classicam *SM* || 20 quas quinque fuisse legimus saepius *SRF* || 22 ALIA *F* || alia *F* || 23 ab urbe roma est *SRM* || XII. kal. *M* || die deletio] dielecto *S* (*i. del. s*) || 24 exercitu romano *F* || post triduum etiam (*etiam om. S*) urbem vastauerunt *SRF* || 25 sane alia (*sic*) ... clades *LH* nisi quod unum *om. H*: sane alia dicitur cui propter metri

718. MARMORE mari.

720. VEL CVM SOLE NOVO prima aetatis parte: nam proprie sol novus est VIII. Kal. IAN.; sed tunc non sunt aristae, quas ab ariditate dictas esse constat.

5 721. AVT HERMI CAMPO Hermus Lydiae fluvius, qui superfusus campis gignit fertilitatem, unde harenas aureas fingitur trahere. LYCIAE FLAVENTIBVS ARVIS provincia est fertilis frugum.

723. HINC AGAMEMNONIVS TROIANI NOMINIS HOSTIS hunc Agamemnonis plerique comitem, plerique nothum filium volunt. qui
10 cum venisset ad Italiam, audito adventu Aeneae in bellum ruit, non amore Turni, sed odio hostilitatis antiquae; unde ait 'Troiani nominis hostis'.

725. RAPIT POPVLOS raptim adducit. etiam Campaniae loca commemorat. FELICIA BACCHO MASSICA nam Massicus mons est
15 vitibus plenus. 'Massica' autem dixit, ut Maenala.

727. AVRVNCI MISERE PATRES isti graece Ausones nominantur. SIDICINAQVE IVXTA AEQVORA ab oppido quod Sidicinum dicitur.

728. CALES LINQVNT civitas est Campaniae; nam in Flaminia
20 quae est Cale dicitur. est et in Gallia hoc nomine, quam Sallustius captam a Perperna commemorat. AMNISQVE VADOSI ACCOLA VLVTVRNI fluvius est Campaniae, qui iuxta Cumas cadit in mare.

729. SATICVLVS ASPER populus Campaniae, asper moribus.

730. OSCORVMQVE MANVS Capuenses dicit, qui ante Ophici

15 Maenala] georg. I 17 || 20 Sallustius] hist. fragm. inc. 37 Dietsch., 3 Kr.

necessitatem unum (unum *om. R*) *l* addidit ut allia (alia *F*) diceretur (diceret *F*) sicut reliquias (sicut reliquias et reliquias *F*) unde apparet bene dixisse lucanum quas (qua *F*) aliae clades *SRF* sane allia (alia *m*) dicitur cui additur nuum .l. propter metri necessitatem ut allia diceretur. unde apparet bene dixisse lucanum ut reliquias lucanus bene posuit quas alliae (aliae *m*) clades *M* || 1 mare *F* || 3 quas . . . constat *om. LH* (*add. l*) || 5 fusus *M* (superfusus *m*) || 6 campi *R* || 7 LYCIAE . . . frugum] h. d. frugum provincia *S* || fertilis frugum provincia *RF*, nisi quod provinciae *F* || prouintia *LM* || est] minoris Asiae *add. Fabricius* || fugarum *L* (frugum *l*) || *ad v. 722* 'Pulsuque pedum tremit excita tellus' Homerus (*Il. II 784*) *ὑπὸ ποσσὶ μέγα στεναχίζετο γαῖα Fabricius* || 8 agamemnonis *LM* || 9 comitem plerique *om. SR* || 10 auditoque *SRMF l* || 11 chodio *F* || 12 *ad v. 724 in marg.* quidam tradunt armigerum fuisse agamemnonis et timore factionis clitemestrae fugisse ad italiam *T* || 14 commemorat loca *R* || FELICIA BACCHO MASSICA *om. libri, Lipsiensis corrector supr. vers. adscripsit* || marsicus *F* || 15 menlana *H* || 16 ausones graece *R* || *not lamena* minantur *L* (*t lamena del. l. scripturam ad Maenala in archetypo additam male intellexisse videtur librarius* || augones *S* (*corr. s*) || 17 scholium *ad s. i. a. om. LH* (*add. l*) || 19 LINQVNT *LM* (linquunt *m*) LINQVNT *H* || 20 Cale] non cales *supr. vers. add. l* || Gallia *libri, Gallaccia con. I. Vossius ad Pomp. Mel. p. 186* || 21 perna *RH* perpenna *reliqui* || 22 qui *om. libri, add. Fabricius* || 24 capuensis *S* || Ophici] osci *SR LH* afici *M* os///ci *F* offiuci *l* ofici *Daventriensis. in Reginensis margine 'aliter in v. cod. manuscripto ofici' add. Daniel*

appellati sunt, quod illic plurimi abundavere serpentes. ACLIDES ILLIS TELA aclides sunt tela quaedam antiqua, adeo ut nequaquam commemorentur in bello. legitur tamen quod sint clavae cubito semis factae, eminentibus hinc et hinc acuminibus: quae ita in hostem iaciuntur religatae loro vel lino, ut peractis vulneribus pos- 5 sint redire. putatur tamen esse teli genus, quod flagello in immensum iaci potest.

732. LAEVAS CAETRA TEGIT *caetra* est scutum loreum, quo utuntur Afri et Hispani. FALCATI COMMINS ENSES adfectavit varietatem: nam consequens fuerat ut diceret 'dextras armant gla- 10 dii falcati'. falcatus autem ensis est harpe, qua usus est Perseus: Lucanus ait <IX 663> harpen alterius monstri iam caede rubentem.

734. OEBALE Oebalus filius est Telonis et nymphae Sebethidis. haec autem est iuxta Neapolim. sed Telo diu regnavit apud Ca- 15 preas, insulam contra Neapolim sitam. filius vero eius, patriis non contentus imperiis, transiit ad Campaniam et multis populis subiugatis suum dilatavit imperium.

735. TELEBOVM CAPREAS CVM REGNA TENERET cum teneret Capreas, regna Telebouv: nam Teleboae Caprearum sunt populi, 20 quos Telo suo regebat imperio. *quidam dicunt Capreas a Capreo, qui in illis regionibus potens fuit, nominatas.*

738. SARRASTIS POPVLOS populi Campaniae sunt a Sarno fluvio. *Conon in eo libro, quem de Italia scripsit, quosdam Pelasgos aliosque ex Peloponneso convenas ad eum locum Italiae venisse dicit, cui nullum 25*

2 aclides e. q. s.] cf. Non. p. 554, 4 et Isid. or. XVIII 7, 7 || 8 CAETRA SCUTUM . . . Hispani] exscr. Isid. or. XVIII 12, 5. cf. Non. p. 555, 6 || 14 Oebalus . . . imperium] exscr. mythogr. II 187

1 plurimi *om.* *R* || abundarent *F* || serpentes] nam graece ὄφις serpens dicitur *add.* *D* || ACLIDES *libri*, nisi quod ACLIDI *F* || 2 nequaquam *L*: nequicquam *H* nec usquam *reliqui* || 3 commemorarentur *SRML* || subito *H* || 4 semis factae *L* saeuis facie *H* sertis factae *M* et semis factae *Fabricius* || acuminibus] quibusdam *add.* *SRFL* || in oste *S* || 5 uelino *F* || 6 redire] ad dominos (dominum *F*) reuerti *SRF* ad dominos redire *l* || putantur *S* || teli] leti *M* (loeti *m*) || flagellum *HM* per flagellum *D* || ad aclides in *marg.* hoc genus teli flagello aptatur ut iaci possit et destinata percutere *T* || 8 ECRETA *H* || 9 spani *F* || adfectavit . . . falcati *om.* *L* (*add.* *l*) || 10 ut diceret] *om.* *H*, dicere *M* || 11 arpe *F* arpen *reliqui* || qua *SLH*: quo *RMF* || 12 ait *om.* *SRF* || arpen *libri* || 14 filius *om.* *H* || sebethridis nimphae *R* || sebethri/dis *S* sebethridis *LH* sebethridis *MF* || 15 hoc *S* || telon *SRFL* || apud *om.* *LH* (*add.* *lh*) || 16 vero *om.* *M* || patris non contentus imperio *SR* || 17 transit *M* || subiugatis *om.* *L* (*add.* *l*) || 19 TELEBOVM *LH* || 20 capreas *R* || teleboeum *LH* || teleboae *SM*: teleboes *R* teleboe *LH* teleboi *F* || 21 telon *SRFL* || quidam . . . nominatas *e Turonensi edidit Daniel* || 23 SARRASTIS *libri* || hic populi sunt campaniae *F* || sarro *LH* (sarno *l*) surno *F* || 24 Conon . . . condiderunt *e Turonensi edidit Daniel* || 25 peloponneso *T*

antea nomen fuerit, et flumini quem incolerent, Sarro nomen inposuisse ex appellatione patrii fluminis, et se Sarrastras appellasse. hi inter multa oppida Nuceriam condiderunt.

739. RVFRAS BATVLMQVE TENENT castella Campaniae, a 5 Samnitibus condita. ARVA CELEMNAE Iunonis. locus Campaniae est Celemnæ, sacer Iunoni.

740. ET QVOS MALIFERAE DESPECTANT MOENIA BELLAE multi Nolum volunt intellegi et dicunt iratum Vergilium nomen eius mutasse propter sibi negatum hospitium, et id aperte noluisse dicere, 10 sed ostendere per periphrasin; nam illic Punica mala nascuntur: ut nunc 'Bella' pro 'Nola' posuerit. alii ita volunt accipi, ut sit synalipha et legatur 'moenia Abellæ'. quidam hanc civitatem a rege Murano conditam Moeram nomine vocatam ferunt, sed Graecos primum cam incoluisse. quæ ab nucibus Abellanis Abella nomen accepit. alii 15 quod inbelle vulgus et otiosum ibi fuerit, ideo Abellam appellatam. huius cives cum loca circa Capuam possiderent, † ortu tumultu interisse,

1 quem, quod Daniel edidit, hodie evanuit. Hagenus qui ante me Danielinum exemplar cum codice contulit nihil discrepantiae enotavit. || adcolerent Cluverius Ital. ant. lib. IV p. 1156. || Sarno Daniel || 2 Sarrastes Daniel Sarra-
steis Cluverius || RVFRAS S (corr. s) || BATVLMQVE F || castella || oppida F || 5 RVRA
S || CELENNÆ RS || Iunonis om. SI et exemplaria impressa practer Stephanianum
et Danielinum. Iunonis. locus ego distinxi || 6 celemnæ SRF celemnæ L ce-
lemnæ HM || 7 MALIFERRE L || 9 et id ... dicere om. LH, recte ut videtur.
(add. l) || et id SFI: et ideo R nec id M || voluisse SM (noluisse s) || 10 osten-
dere om. F || ut LHF: unde SRM || 11 bellam F || posuit R || posuerit || Alii
idem a uirgilio in georgicis factum memorant, ut etiam ab aulo gellio (VI
20, 1 sqq.) traditur. qui quom a nolanis aquam petisset uti duceret in propin-
quum rus, nolanos petitem beneficium non fecisse. poetam offensum nomen
urbis eorum quasi ex hominum memoria sic ex carmine suo derasisse (sic Bo-
non. S. Salv. 90, detraxisse D). nam cum primum ab eo recitatum et editum
sic esset (georg. II 224) 'talem diues arat capua et uicina ueste nola iugo'
ora pro nola mutauit atque ita reliquit 'et uicina ueste ora iugo' add. Italici
saec. XV libri, e quibus Bononiensem et D inspexi || ita inseruit Lion || nolunt
F || accipi] moenia abellæ (bellæ F belle l) add. SRMFI || sinalifa libri ||
12 et legatur LH: cum legimus SRF cum legitur M || moenia abellæ SH:
moenia bellæ reliqui. ceterum ad alii volunt e. q. s. in marg. D ab alio hæc
adscripta sunt in alio sic: sed dicere per antiphrasim belle quasi minime belle,
cum quibus consentiunt quæ in Turonensi is qui Tironianis notis utebatur ad-
didit Bellæ autem cata antifrasi dixit id est per contrarium quia non fuit
bella. || quidam ... Abellanos dictos e Turonensi edidit Daniel. veteris inter-
pretis de Abellæ oppidi origine et nomine narrationem ab homine imperito in
brevius contractum esse apparet. || 13 fort. Murrano. cf. Serv. ad Aen. XII 529
et VI 760. videntur igitur fuisse qui Abellam a Latinis conditam esse dicerent ||
Moeram] infra, si modo quid voluerit interpres recte intellexi, Moeranum voca-
tur oppidum || sed ... incoluisse] cf. Iust. XX 1, 13 'Abellani nonne Chalciden-
sum coloni sunt'? || 14 ab nucibus ab nucibus T || acceperit Masvicius ||
15 apellatam T. fort. appellatam dicunt || 16 huius cives e. q. s.] fortasse hoc
dicere voluit interpres, partem civium Abellanorum olim in agro Campano habi-
tasse et seditione orta inde Moeranum fugisse, ubi propter bellum vitatum Abel-
lani dicti sint || ortu tumultu interisse T arto t. i. Daniel orto t. i. Commeli-
nus. orto tumultu multos interisse F. Schoellius

aliosque fugientes Moeranum abisse et eius incolis se iunxisse: et quod inbelliores fuerint Abellanos dictos.

741. CATEIAS tela Gallica: unde et Teutonicum ritum dixit. cateiam quidam asserunt teli genus esse tale quale aclydes sunt, ex materia quam maxime lenta, cubitus longitudine, tota fere clavis ferreis 5 illigata, quas in hostem iaculantes lineis, quibus eas adnexerant, reciprocas faciebant. CATEIAS id est hastas. cateiae lingua Theotisca hastae dicuntur.

742. RAPTVS DE SVBERE CORTEX bene 'raptus', id est raptim sublatus, quia recens suberis cortex in quamvis formam tota flecti- 10 tur facilitate.

744. MONTOSAE NERSAE civitas in montibus posita.

745. INSIGNEM FAMA bene 'fama', quia occidetur, ut <XII 460> Vfontemque Gyas, cadit et Tolumnius augur.

746. HORRIDA PRAECIPVE CVI GENS Aequiculam gentem dicit, 15 et morum et vitae qualitate praeduram. sane aliud pendet ex alio: ideo erant horridi, quia venabantur; ideo venabantur, quia habebant duras glebas, id est infertiles: nam molles feraces sunt, ut in georgicis docet <II 204> et cui putre solum, namque hoc imitatur arando. 20

750. QVIN ET MARRVIA VENIT DE GENTE SACERDOS Medea quando relictis Colchis Iasonem secuta est, dicitur ad Italiam pervenisse, et populos quosdam circa Fucinum ingentem lacum habitantes, qui Marrubii appellabantur quasi circa mare habitantes, propter paludis magnitudinem, docuit remedia contra serpentes: 25 quamquam alii Marrubios a rege dictos velint. hi ergo populi Medeam Angitiam nominaverunt ab eo quod eius carminibus ser-

3 tela Gallica e. q. s.] cf. Isid. or. XVIII 7, 7 || 21 Medea e. q. s.] exscr. mythogr. II 136 extr. cf. Plin. nat. hist. VII § 15, XXV § 11, Gell. XVI 11, 1 sq.

1 abisse et] *primo haec scripserat interpres Turonensis fuisse et eam, tum fuisse et eam oblitteravit et abisse supra fuisse scripsit* || se iunxisse T: struxisse Daniel servisse Commelinus et eius incolas struxisse Moeram Daniellem Hein- sium coniecisse Burmannus refert || 3 teutonico ritu R || 4 cateiam . . . faciebant marg. T. id est hastas . . . dicuntur alius interpres supr. vers. ad 'cateias' ad- scripsit || 5 post lenta lacunam indicavit Daniel || expectatur cubiti || 6 illigatas T, sed s. littera post addita. fort. illigata est. || quas T quam Daniel || eas scripsi: eam T || 7 reciprocam Daniel || 9 id est raptim sublatus om. LH (add. l) || id est om. M || raptim et sublatus F || 11 felicitate II || 12 NAERSAE M || 13 occi- ditur LM || 14 ufontemque H || gias R giyas H gigas M || cadit . . . augur] se adi^t eta H et . . . augur om. RMF || et] ipse Vergilius || 16 qualitate] om. S, qualitate F || perduram II || 18 id est om. F || faraces R feries F || 19 cui putre solum] capud resolum F || imitantur H || 21 MARRVIA S || scilicet Medea Fabricius || Medea om. L || 23 et] quae F || quosdam] quos S || 27 anguiciam Sl angiciam L

pentes angerent. ab his nunc Vmbronem venisse dicit, non regem, sed ducem. sunt autem isti Marsorum populi.

751. FRONDE SVPER GALEAM ET FELICI COMPTVS OLIVA comptus frondibus festae olivae.

5 753. VIPEREO GENERI terrenis serpentibus. GRAVITER SPIRANTIBVS HYDRIS aquae serpentibus. 'graviter' autem 'spirantibus' solo nocentibus flatu: Lucanus <IX 725> ante venena nocens. SPARGERE conficere, ut et spargere venena didicerunt.

755. ARTE LEVABAT leviores esse faciebat, ut <I 330> nostrum-
10 que leves quaecumque laborem.

756. MEDICARI CVSPIDIS ICTVM 'medicor illam rem' et 'illi rei', sicut modolor,

760. LIQVIDI FLEVERE LACVS etiam alii.

761. IBAT ET HIPPOLYTI PROLES PVLCHERRIMA BELLO VIRBIVS
15 Theseus mortua Hippolyte Phaedram, Minois et Pasiphaae filiam, superduxit Hippolyto. qui cum illam de stupro interpellantem contempsisset, falso delatus ad patrem est, quod ei vim voluisset inferre. ille Aegeum patrem rogavit ut se ulcisceretur. qui agitanti currus Hippolyto inmisit focam, qua equi territi eum traxerunt.
20 tunc Diana eius castitate commota revocavit eum in vitam per Aesculapium, filium Apollinis et Coronidis, qui natus erat exsecto matris ventre, ideo quod, cum Apollo audisset a corvo, eius custode, eam adulterium committere, iratus Coronidem maturo iam partu confixit sagittis — corvum vero nigrum fecit ex albo — et exsecto
25 ventre Coronidis produxit ita Aesculapium, qui factus est medicinae peritus. hunc postea Iuppiter propter revocatum Hippolytum interemit: unde Apollo iratus Cyclopas fabricatores fulminum confixit sagittis: ob quam rem a Iove iussus est Admeti regis novem annis

8 et spargere] Cic. in Cat. II 10, 23 || 15 Theseus e. q. s.] exscr. mythogr. I 46, II 128. cf. Luct. Plac. ad Stat. Theb. III 506 et V 444

1 ingerent *F* angerentur *mythographus* || 4 festae] sertae *H* || 6 HYDRIS . . . spirantibus *om. L* (add. *D*) || HYDRIS *R* ydris *l* || sperantibus *H* inspirantibus *M* || 7 nocens *SR*: nocent *reliqui* || 8 et *om. SR* || 10 quicumque *SMl* quique *L* || 11 illam] illa *L* || 12 modolor *libri*. et moderor et comitor *add. D* || 13 *schol. ad v. 760 om. L* || atiam *H* || alii] scilicet praeter *Fucinum* || 15 mortua] priore uxore *add. D* || ippole *R* yppole *LM* ypole *H* || passiphe *R* passiphae *L* pasifae *HM* pasipe *F* || 16 superduxit] nouercam *add. D* || de stupro illam *SR* || contempsisset] spreuisset *L* siesset *H* || 17 delatus est ad patrem *R* || 18 ille] hoc est theseus *add. SR*, sed theseus *add. F* || Aegeum] Neptunum *Masvicius* || agitante *H* || 19 currum *M* || Hippolyto] in litore *add. Fl* || focam] focam in litore *SR et mythographi* in litore focam *m* || distraxerunt *F et mythogr. I* || 20 caritate *F* || in vitam] *om. R*, ab inferis *D* || 21 secto *R* exocto *F* || 25 artis medicinae *RH* || 26 interemit] ab inferis fulmine peremit *F* || 27 fulminis *F* || confixit] amrixit *F* || 28 *viii F*

apud Amphrýsum armenta pascere divinitate deposita. sed Diana Hippolytum, revocatum ab inferis, in Aricia nymphe commendavit Egeriae et eum Virbium, quasi bis virum, iussit vocari. cuius nunc filium cognominem dicit in bellum venire: adeo omnia ista fabulosa sunt. nam cum castus ubique inductus sit et qui semper solus 5 habitaverit, habuisse tamen fingitur filium. re vera autem, ut et supra <84> diximus, Virbius est numen coniunctum Dianae, ut matri deum Attis, Minervae Erichthonius, Veneri Adonis.

762. QVEM MATER ARICIA MISIT civitas iuxta Albam. 'mater' autem propter Augustum dicit, qui fuerat ex Aricina matre pro- 10 genitus: ac si diceret, quae tanti auctor est generis..

763. EGERIAE LVCIS nympa in Aricino nemore, quam amicam suam Numa esse fingeat ad firmandam legum suarum auctoritatem.

764. PINGVIS VBI ET PLACABILIS ARA DIANAЕ 'pinguis' fre- 15 quenti sacrificio, 'placabilis' autem ac si diceret, non qualis ante fuit, vel illic vel apud Tauros, humano gaudens cruore: quam historiam plene in secundo <116> diximus, cum Iphigeniae incidit commemoratio.

765. ARTE NOVERCAE OCCIDERIT bene vim sceleris expressit 20 sola novercae commemoratione.

769. PAEONIS REVOCATVM HERBIS aut medicinalibus, a Pacone medico deorum, qui Paeon secundum Doricos dicitur, secundum rationem Paeon: aut re vera herbam Paeoniam dicit, cuius Creta ferax est. ET AMORE DIANAЕ 'amore'; id est cura. 25

772. MEDICINAE TALIS ET ARTIS quae etiam fata dissolveret.

773. POENIGENAM matris poena genitum: alii 'Phoebigenam' legunt, ut Probus.

775. RELEGAT commendat ab aliis segregatum.

776. SOLVS in solis locis: nam 'solus' quomodo qui filium di- 30 citur suscepisse? IGNOBILIS non vilis, sed ignotus: quamquam

1 afrisum *F* || 3 aegeriae libri praeter *M* || et eum ... filium om. *L* (add. *D*) || uirium *F* || uis uirum *F* || 4 cognomine *LH* || uenisse *F* || 6 fingitur] dicitur *R* || autem] itaque *R* || 7 uerbius *F* || nomen est *S* est nomen *HS* || 8 attis *RLF*: atis *SMI* acis *H* || erichthonius *LHM* erictonius *R* || ueneradonque *F* (ueneri adonis *f*) || 10 dixit *SM* || matre] Atia add. *D* || 11 es *SRl* || 12 LVCIS *M*: LVCO reliqui || 17 tauros *SRMl*: centauros *LH* tauricum *F* || 18 diximus] inuenies *F* || 20 vim] iura *H* || 21 commemoratio *R* || 23 Paeon] Παῖον Fabricius recte, ut videtur || doricus *S* (doricos *s*) || 24 Paeon *SFm*: peoneor *R* peneon *LM* paeneon *H*. cf. ad XII 401 || crea *R* reta *F* || 25 ferat *F* || 27 PENIGENAM *R* AEO-NIGENAM *H* relicto initialis litterae spatio PEONIGENAM *M* || alii om. *M* || febigenam *I*. faebigenam *H* poebigenam *F* || 28 ut Probus om. *F* || 30 in om. *S* || solis in locis *R*

possit etiam ad illud referri quod dicunt quibusdam artibus posse hominum vitam ultra fata protendi, ita tamen, ut solam habeant vitae imaginationem; videntur enim omnia facere nec faciunt.

AEVVM aevum est aetas perpetua, cuius neque initium neque extremum
5 *noscitur*, sed hic modo 'aevum' aetatem Hippolyti posuit. veteres aevum etiam decorum vitam dicebant; nam et Virbius inter deos colitur. Virbium autem quidam Solem putant esse, cuius simulachrum non est fas attingere, propterea quia nec sol tangitur.

777. VERSOQVE VBI NOMINE de re facto, ut oestrum Grai
10 vertere vocantes.

778. VNDE ETIAM TRIVIAE TEMPLO exponit τὸ αἴτιον: nam Callimachus scripsit αἴτια, in quibus etiam hoc commemorat.

779. ARCENTVR EQVI quoniam apud quasdam gentes ad aram equo sedere permittebatur.

15 781. HAVD SETIVS non segnius patre, dicit autem tantae eum fuisse audaciae, ut nec paternae mortis terreretur exemplo.

784. VERTITVR id est agit. ET TOTO VERTICE SVpra EST Statius et toto despectat corpore bellum.

786. AETNAEOS EFFLANTEM FAVCIBVS IGNES nimios, quantos
20 habet Aetna.

787. TAM MAGIS ILLA FREMENS ET TRISTIBVS EFFERA FLAMMIS QVAM MAGIS EFFVSO CRVDESCVNT SANGVINE PVGNAE legitur in arte quod 'tam magis maxime minus minime' positivo tantum iungantur: quod tamen tunc observatur si ponantur ad augmentum istae par-
25 ticularae; tunc enim vitiosam faciunt elocutionem. ceterum si ad exaequationem positae sint, possunt vel comparativo vel superlativo

---

4 aevum . . . noscitur] cf. Isid. or. V 38, 4 || 9 oestrum] georg. III 148 || 18 Statius] Theb. IV 165 || 22 legitur in arte e. q. s.] cf. Serv. comm. in Don. p. 431, 14; Prob. instit. art. p. 73, 9; Don. p. 874 sq.; Pomp. comm. p. 156 sq. K.

---

1 etiam . . . quibusdam om. LH (add. l) || illum F || dicunt F: dicitur SRM || posse om. LHM (add. l) || 2 vita HM || protendi posse M || solum S || 3 imaginationem nitae M || 4 scholium ad aevum e Turonensi edidit Daniel || 5 nascitur Daniel || hoc modo Daniel || yppolyti T || 6 Virbium . . . tangitur] ad vers. 762 ab alio in Turonensi eadem his verbis adscripta sunt quidam uirbium intellegunt solem cuius (sic) nefas est attingere quia sol numquam tangitur || 7 solum T (corr. Daniel) || 8 propter quod Daniel || 11 exponit] et ponit S || to aition S io ation R (τὸ αἴτιον in marg. Daniel) toition L to aition II ro aetion M troaition F || 12 gallimachus S callimachus R callimachus LH || aicia R aitia LH dytia M etiam F || 13 scholium ad v. 779 e Turonensi edidit Daniel || 15 secivs RHF || seginius F || 16 terretur F || 17 id est agit] AESTVAT L Ast agit H ita ut A post additum sit || agit] agitur S agitur l || TVTO F || 18 corpore libri pectore exemplaria nonnulla et toto despectans vertice bellum Statius || 19 EFFLANTVR F || 22 legitur . . . pugnae om. H || 23 iunguntur SF iugantur M || 24 tamen] tunc F tantum Heinsius || obseruabitur L || 25 equationem F || si om. M (add. m)

vel pro his gradibus ipsae inter se iungi: hinc ergo est 'tam magis illa fremens et tristibus effera flammis, quam magis effuso crudescunt sanguine pugnae': non enim ad praelationem positae sunt, sed ad exaequationem. maiores enim nostri vitia non in dicto, sed in significatione esse voluerunt. hinc est in Sallustio ita quam 5 quisque pessime fecit, tam maxime tutus est: nam et hic exaequatio est, non comparatio.

790. IO AVRO INSIGNIBAT haec Inachi filia Argivorum fluminis fuit. hanc amavit Iuppiter. et dum cum ea esset, Iuno supervenit. timens ille ne deprehenderetur, Ionem mutavit in vaccam et eam 10 poscenti dedit Iunoni, ne paelicem confiteretur. cui Iuno Argum, oculatum omnibus membris, Arestoris sive Terrae filium, quem Graeci *panopten appellant*, custodem adposuit. quem cum Iuppiter per Mercurium, qui eum cantu fistulae in somnum compulit, interemisset, Iuno eum in pavonem mutavit, Ioni vero inmisit oestrum, muscam 15 animalibus infestam, quo diu exagitata ad Aegyptum venit et Iovis voluntate in Isin mutata colique coepta est. INSIGNIBAT signo suo clarum esse faciebat.

791. ARGUMENTVM INGENS aut fabula, ut Cicero argumenta erant in valvis: aut re vera argumentum, quo se Graecum pro- 20 bare cupiebat. hoc enim etiam Amata superius dixit <372> Inachus Acrisiusque patres mediaeque Mycenae. CVSTOS ne reverti posset in formam priorem.

792. PATER INACHVS pater non tantum ipsius Ionis, sed auctor originis Turni. 25

794. TOTIS AGMINA DENSENTVR CAMPIS scilicet qui oculis poterant subiacere. DENSENTVR denseo denses dicimus, aliter non. ARGIVAQVE PVBES et hoc ad generis, ut supra diximus, pertinet probationem, quod eum sequebantur Argivi.

5 Sallustio] Ing. 31, 14 || 8 haec Inachi filia e. q. s.] exacr. mythogr. II 89. cf. comm. Luc. VIII 831 || 19 Cicero] in Verr. act. II lib. IV 56, 124

1 est om. S || 3 enim om. S || 5 significationem F || in om. H || asulustio F || 6 quique F || pessima L || totus LH (corr. l) || nam om. R || et om. F || 8 INSIGNIBAT F || 10 prehenderetur F || io SMF || 11 pelicem libri || arguam F || 12 Arestoris Masvicius (cf. Apollod. II 3, 3): aristoris F aristodis reliqui || 14 peremisset F || 16 exagitata] uexata SR || et] et ibique F || 17 isim R nisi in F || INSIGNIBAT L INSIGNIBAT l || 18 faciebat] sua pictura insignem faciebat e Turonensi addidit Daniel || 19 ut] ut in H || argumentum LH (corr. l) || 20 baluis SR (naluis s) ualbis LH ualhis M uallis F || 21 enim om. SR || etiam om. F || dixerat M || 24 ipsius LH: eius SRMI iure F unius F. Schoellius || Ionis om. SRMF || sed pater auctor F || 26 paterant F || 27 DENSENTVR] uero add. Sl autem add. F || densis F || 28 PVBES] sicani LH

795. VETERESQVE SICANI bene 'veteres': nam ubi nunc Roma est, ibi fuerunt Sicani, quos postea pepulerunt Aborigines.

796. SACRANAE ACIES dicunt quendam Corybantem *de Creta* venisse ad Italiam et tenuisse loca, quae nunc urbi vicina sunt, et
 5 ex eo populos ducentes originem Sacranos appellatos; nam sacrati sunt matri deum Corybantes. alii Sacranas acies Ardeatum volunt, qui aliquando cum pestilentia laborarent, ver sacrum voverunt, unde Sacrani dicti sunt. PICTI SCVTA LABICI Glaucus, Minois filius, venit ad Italiam. et cum sibi imperium posceret nec acciperet, ideo
 10 quod nihil praestabat, sicut eius pater praestiterat zonam eis transmittendo, cum antehac discincti essent, ostendit scutum: a quo et ipse Labicus dictus est, et ex eo populi ἀπὸ τῆς λαβῆς, quam latine amplam vocamus. 'picti' autem 'scuta' id est in bello frequenter probati: nam apud maiores virorum fortium picta erant scuta,
 15 e contra inertium et tironum pura erant, unde est <IX 545> parmaque inglorius alba, id est non picta.

797. QVI SALTYS TIBERINE TVOS non originem, ut diximus supra <715>. SACRVMQVE NVMICI LITVS ARANT aut iam tunc sacrum, aut prolepsis est: nam consecratus est Numicus, postquam
 20 inventum est illic cadaver Aeneae.

798. LITVS ARANT litus fluminis, ut <VIII 83> viridique in litore conspicitur sus.

799. CIRCAEVMQVE IVGVM circa hunc tractum Campaniae cole-

---

6 alii . . . dicti sunt] cf. Fest. s. v. Sacrani

---

2 ibi] ubi *S* (corr. s) || ad v. 795 in marg. quidam sicanos proprie sículos intellegunt dicentes numquam in italia fuisse sicanos, sed sículos. qui profecti ad insulam conexam italiae quae tunc sicania dicebatur cognominem sibi reddiderunt *T* || 3 quondam *SH* || coribantem *RLH* heribantem *F* || decreto *F*, *correx*i || 4 urbi] romae *R* || 6 coribantes *RL* choribantes *F* || sacranos *SL* (corr. s) || ardeā tū *F* ardeatum reliqui. Ardeatum *Masvicius*, cf. *Neue Formeln*. II² p. 77 sqq. || 7 pestilentiam *F* || uerum sacrum *SRMF* uera sacra *L* uera sacrum *H* || nouerunt *H* || 8 dicti sunt] uer sacrum autem immolationis est genus. mos enim italis fuit ut magnis in (sic) periculis adducti nouerent quaecumque proximo uere nata essent apud se animalia immolatueros *add. D.* cf. *Fest. Paul.* p. 379 || 9 nec acciperet *om. H* || 10 praestiterat et ad zonam *F* || eis] eius *S* || 11 antea *SRF* || distincti *SM* (corr. s) discuncti *H* discena *F* || scutum militare *SRl*, nisi quod militarem *R* || a *om. SR* || quo] qui s || 12 ἀπο τῆς λαβῆς *R* ἀπο τῆς λαβῆς *H* ἀπο τῆς λαβῆς *F* || 13 amplam] ansam *coni. Valesius* ad *Amm. Marc.* XXI 2, 1, sed 'ansa' illa aetate 'ampla' dicta est || 14 erant scuta depicta *SR* depicta erant scuta *M* || scuta . . . pura erant *om. F* || 15 e *om. SRM* || est *om. S* || 19 prolempsis *R* prolempsis *LMF* prolempsis *H* || est *om. M* || πρὸς ἡνίκα est a cadauere Aeneae *Fabicius* || nam consecratus est *om. H*, sed spatium relictum est || 20 inuentum illic est *M* illic inuentum est *F* || 22 sus] quom ripae proprie fluminis sint (sit *cod.*), litora maris, ut *oidius* (*met.* I 42) 'pro ripis litora pulsant' *add. D*

batur puer Iuppiter, qui Anxyrus dicebatur, quasi ἄνευ ξυφοῦ, id est sine novacula, quia barbam numquam rasisset, et Iuno virgo, quae Feronia dicebatur. est autem fons in Campania iuxta Terracinam, quae aliquando Anxur est dicta.

800. ET VIRIDI GAVDENS FERONIA LVCO non vacat quod addit 'viridi': nam cum aliquando huius fontis lucus fortuito arsisset incendio et vellent incolae exinde transferre simulacra *deorum*, subito reviruit.

801. QVA SATVRAE IACET ATRA PALVS secundum hanc lectionem re vera Saturam paludem intellegimus; sed alii 'Asturae' legunt. quod si est, paludem pro flumine posuit; nam haud longe a Terracina oppidum est Astura et cognominis fluvius.

802. QVAERIT ITER VALLES satis signatis verbis expressit flumen angustum, contra de Tiberino ait <32> in mare prorumpit.

803. HOS SVPER ADVENIT VOLSCA DE GENTE CAMILLA prudenter post inpletam commemorationem virorum transit ad feminas; ita enim et de Troianis legitur, qui ultimum Amazonum auxilium postularunt; quae res ab Homero praetermissa est. sane iam praesagium est infelicitatis futurae quod inter ipsa principia armantur et feminae. VOLSCA DE GENTE de Priverno, Volscorum oppido, ut <XI 540> Priverno antiqua Metabus cum excederet urbe.

804. FLORENTES AERE CATERVAS Ennius et Lucretius florere dicunt omne quod nitidum est: hoc est secutus Vergilius, aliter acyrologia est: Lucretius <V 1442> florebat navibus pontus.

22 Ennius] incert. libr. fragm. XXIV Vahl.

1 anxyrus *H*: anxirus *SLMF* anxiris *F* || ἀναγυροϋς *S* ἀνεγυροϋς *R* νεγυροϋ *L* η̄ρυροϋ *M* ἀνεγυροϋς *F*, *om. H*, sed spatium relictum est || 2 quia] qui *MF* || rasisset *L* rarisset *H* || 3 forma *R* (feronia *supr. vers. Daniel*) || tarricinam *F* || 4 anxir (anxir *F*) est dicta *MF*: anxires dicta *S* anxiris dicta est *R* anxires dicta est *LH* (anxires *in ras. l*) || 6 aliquam *F* || fortuito *S* || 7 simulacra transferre *R* || 8 reueruit *F* || ad Feronia *supr. vers.* hanc quidam a veteribus dictam volunt. quae postea corrupto nomine feronia est dicta *T. post* quidam *pristinum deae nomen ab interprete omissum est. fortasse voluerat* quidam Fidoniam. *cf. ad VIII 564* || 10 satura *RH* || asturae *RLM*: asturam *S* asture *H* sane] sed hic *F* || 11 tarracina *RF* tercyna *L* (terracynia *l*) || 12 est astura *RL*: est satura *SM* est ast/ucra *H* eustura *F* || cognominis *LHF*: eius cognominis *SRMl* eiusdem cognominis *vulgo* || 13 inter *H* || 14 de *om. S* || 15 hoc *S* (*corr. s*) || vvlscā *S v. LHM* || 16 uirorum fortium *S* || 17 auxilia *l* || 18 ab amero *F* || sane] sed hic *F* || 20 vvlscā *SR*: vvlscā *LFm* vlca *H* (*spatio initialis litterae relicto*) vvlscā *M* || priuēno *R* || uulscorum *LHF* || 21 priuernum *RLH* || antiquam et anulsum excederet *M* || antiquo *R* || urbem *F* || ad uolscā *in marg.* quidam uolscos tradunt appellatos a uolseo antifatelis trigonis filio. fabius colchis profectos corrupto nomine uolscos appellatos ait *T. cf. Peter vet. hist. Rom. vell. p. 5* || 22 florere . . . Lucretius *om. L* || florere *RH*: flores *SM* florens *F* || 24 iam mare velivolis florebat puppibus *Lucretius. cf. Lachm. comment. p. 347*

805. CALATHISVE MINERVAE Minerva et armorum dea est et lanificii, sed Camilla animum ad arma sola contulit.

807. CVRSVQVE PEDVM bene 'pedum' adiecit, ne per equum eius gloria minueretur, quod ei obicitur <XI 705> quid tamen
5 egregium, si femina forti fidis equo?

809. ARISTAS primas spicae partes, dictas ab eo quod primae arescant.

811. TINGVERET mergeret, ut <XI 914> tinguat equos.

813. IVVENTVS TVRBAQVE MIRATVR MATRVVM ante ornatum eius,
10 post arma dicturus est: unde hystero proteron in respondendo esse voluerunt, ut ornatum matres, viri vero arma mirentur. sed melior sensus est, si, sicut dictum est, accipiamus: ea enim sexus uterque miratur quae sunt posita contra opinionem, ut mirentur feminae arma in muliere, viri ornatum in bellatrice.

15 814. INHANS stupore quodam, ore patefacto.

816. LYCIAM PHARETRAM quasi Lyciam, ut legimus 'Cretenses sagittas'.

817. PASTORALEM PRAEFIXA CVSPIDE MYRTVM quia hac pugnare pastores solent. MYRTVM non hastam myrteam, sed ipsam myrtum:
20 Statius Lernaeam iacit ille trabem.

6 primas . . . arescant] cf. Isid. or. XVII 3, 16 || 20 Statius] Theb. IX 124

2 camille LH (corr. l) || contulerat SMF || 4 imminueretur S || tamen libri praeter F, qui tam habet, id quod Vergilius scripsit || 5 forte H || fidens F || 6 ad illa uel intactae segetis (segetes cod.) in Floriacensi haec adscripta sunt ovidius (met. X 654 sq.) hunc locum (adde imitatus est) posse putes illos (illum cod.) sicco (siccos cod.) freta radere passu et segetis canae stantes (statis cod.) percurrere aristas || aristae autem sunt primae spicae partes dictas ab eo quod primae arescant dicti (sic) F || 7 arescent l || arescant] est autem homeri (Il. XX 226) αἰ δ' ὅτε μὲν . . . ἐν' εὐρέα ῥῶτα θαλάσσης add. cod. Bonon. || 8 TINGERET LM || intinguat LM intingat S || 10 post LHF: postea SM et postea R || dictura R || in om. RH || 11 ornatu S || sed melior . . . ut mirentur om. L (add. l) || 12 si sic dictum accipimus SL || si om. F || accipimus SML || sexus miratur uterque SL || uterque om. F || 13 ut mirentur . . . bellatrice om. F || 14 ad prospectat in marg. bene dicit prospectat quia quod ualde miramur prosequimur oculis T || 15 quondam S quod F || ore] amore SRLHF, om. M || patefacto] patefactis R patefacto ore M || 16 cretenses sagittas libri praeter H, qui cretes eges sagittas habet; idem in marg. Reginensis adscripsit Daniel || 18 ad. v. 817 in marg. quia hoc (sic) solebant pastores pugnare. quidam intellegunt hastam mirteam sed melius est ut ipsam myrtum accipiamus praefixo ferro grauiorem T. || hoc F || 19 non hastam om. F || 20 larneam F || iacet H || trabeam SLH || LIBER VII EXPLICIT S EXPLICIT LIBER SEPTIMVS INCIPIT LIBER OCTAVVS M

SERVII GRAMMATICI

IN VERGILII AENEIDOS LIBRVM OCTAVVM

COMMENTARIVS.

1. VT BELLI SIGNVM LAVRENTI TVRNVS AB ARCE EXTVLIT apud maiores nostros tria erant militiae genera in bellis gerendis: nam aut legitima erat militia aut coniuratio aut evocatio. legitima erat militia eorum, qui singuli iurabant pro republica se esse facturos, nec discedebant nisi completis stipendiis, id est militiae temporibus: 5 et sacramentum vocabatur, *ut* <II 157> *fas mihi Graiorum sacraata resolvere iura.* aut certe si esset tumultus, id est bellum Italicum vel Gallicum, in quibus ex periculi vicinitate erat timor multus, quia singulos interrogare non vacabat, qui fuerat ducturus exercitum ibat ad Capitolium et exinde proferens duo vexilla, unum 10 russeum, quod pedites evocabat, et unum caeruleum, quod erat equitum — nam caeruleus color maris est, a cuius deo equum constat inventum — dicebat 'qui rem publicam salvam esse vult, me sequatur', et qui convenissent, simul iurabant: et dicebatur ista militia coniuratio. *alii album et roseum vexilla tradunt, et roseum* 15 *bellorum, album comitiorum signum fuisse.* fiebat etiam evocatio: nam ad diversa loca diversi propter cogendos mittebantur exercitus. modo ergo duo sunt genera militiae, coniuratio et evocatio, quippe in tumultu. sane incongruum non est quod signum belli, id est vexilli elevationem Turno dat: *aut* quia de rege Latino dixerat 20 supra <VII 600> rerumque reliquit habenas: *aut quia Turnus*

1 apud maiores nostros e. q. s.] cf. Serv. ad Aen. VII 614

3 erant R || 4 se om. R || 5 discedebant] descendebant LH (discedant l) discedere F || 6 ut inseruit Daniel || graio F || 7 si esset ... timor om. F || 8 italicum bellum R || et gallicum SR || 9 multis F || uocabat HF || dicturus LM (ducturus lm) || 10 ibat om. H || ad om. S || et om. SR || 11 russeum SMI: roseum reliqui || 13 publicam om. R || esse om. LM || vult] ul L (ult l), om. H || 15 ut roseum bellorum F, corr. Daniel || 20 aut Daniel: ut F || quia F: cum reliqui || dixerat F: dixerit reliqui || 21 ad v. 1 in marg. ideo datur turno eleuatio vexilli quia ipse furore succensus maluit hoc efficere ipse quam iubere ut omnes muros (sic) abrumperent T

furore succensus maluit ipse efficere quam iubere, ut omnes abrumperet moras: aut quia, sicut dictum est, Latinus, cui soli imperandi hoc ius erat, abstinerat et nemo, illo abstinente, parebat. Turnus ergo ideo huius modi officium arripuit, quia, etsi ipse non imperabat, tamen
 5 prohiberi non poterat. 'belli' autem 'signum' generaliter dixit, nam multa sunt: sed vexillum significat, quod est tractum a veli diminutione, ut 'velum vexillum'. AB ARCE quoniam vexillum in arce poni solebat, quod esset specimen imperati exercitus.

2. STREPERVNT CORNUA quae simul sonabant, ut <VII 615>
 10 aereaque adsensu conspirant cornua rauco.

3. VTQVE ACRISSIMO EQVOS hoc ad equites pertinet. et utrum hoc epitheton equorum perpetuum est, an dum concutuntur? VTQVE IMPVLIT ARMA hoc ad pedites. est autem sacrorum: nam is qui belli susceperat curam, sacrarium Martis ingressus primo ancilia
 15 commovebat, post hastam simulacri ipsius, dicens 'Mars vigila'. quidam sane suos equos et sua arma de Turno tradunt, scilicet ut ceteris esset exemplum.

4. EXTEMPLO aut subito: aut re vera ex ipso templo, id est post divina arma commota. TVMVLTV TREPIDO festino: more
 20 suo. non enim timere poterant qui pericula iungebant.

5. CONIVRAT nota de re bona coniurationem dici posse: nam coniuratio τῶν μέσων est. IVVENTVS EFFERA efferata per furiam, ut <VII 340> arma velit poscatque simul.

6. PRIMI utrum ordine, an dignitate? MESSAPVS ET VFENS
 25 bona electio personarum ad dilectum habendum: unus eques bonus, id est Messapus, mittitur, alter pedes egregius.

7. CONTEMPTORQVE DEVM MEZENTIVS quis enim iustius quam sacrilegus contra pios et praepararet bellum et gereret?

8. VASTANT CVLTORIBVS abducendo cultores vastos et desertos

---

6 sed vexillum . . . vexillum] cf. Isid. or. XVIII 3, 5

---

2 ius serat G || 6 sed om. H || nexillum ex vexilla S || ueli] belli F || 7 uel- lum] bellum F || ad AB ARCE in marg. ideo vexillum in arce poni solebat ut esset spectamen (sic) imperati exercitus T || 8 specimen] speciem est G || 9 quae] qui S || 10 rauco] Thucydides (V 70) ait Lacedaemonios non cornuum tubarumve cantu sed fidiarum usos. Homerus (Il. III 8) de Achaeis οἱ δ' ἄρ' ἔσαν σιγῇ. et antea (VII 698) 'regemque caneant' dixit add. Fabricius. cf. Gell. I 11 || 11 ad ACRISSIMO supr. vers. perpetuum epitheton est equorum ut acres dicantur T || 12 an Daniel: con F || 13 pedites] pertinet add. SR || 14 bellorum SRM bellis F || curat F || 15 uigilia H || 18 aut ante re vera om. S || 20 iungebant F: vincebant Daniel. fort. qui se ad pericula iungebant || 21 notandum F || nam] ergo F || 22 furiam] scilicet add. m || 23 simul] et riq: add. F || 24 ad PRIMI supr. vers. et ordine et dignitate primi T || 25 selectio H || delectum S delectos R dilectos H || equens F || 26 alter] et ufens alter SM alter id est ufens l || 27 diuvm LH || quid SM || iniustius SM

efficiunt. *Sallustius in Iugurtha* <48, 3> *vastus ab natura et humano cultu, idem alibi quippe vasta Italia rapinis, fuga, caedibus, hoc est hominibus deserta.*

9. MITTITVR ET MAGNI VENVLVS DIOMEDIS AD VRBEM Diomedes *revertens de Troia* postquam repperit ira Veneris a se vulneratae 5 uxorem apud Argos cum Cylaraba, ut Lucilius, vel Cometa, ut plerique tradunt, turpiter vivere, noluit reverti ad patriam: vel, ut dicitur, ab adulteris proturbatus: sed tenuit partes Apuliae, et edomita omni montis Gargani multitudine in eodem tractu civitates plurimas condidit. nam et Beneventum et Equumtuticum ipse condidit, et Arpos, 10 quae et Argyrippa dicitur, ad quam nunc Venulus mittitur, non Arpinum, quam constat esse Campaniae, unde Cicero Arpinas. sane sciendum Apuliam uno dictam vocabulo, sed huius partem quam Diomedes tenuit, Messapiam et Peucetiam a duobus fratribus dictam, qui illic imperarunt: item Dauniam a Dauno rege Apuliae. hunc 15 *Diomedem quidam a Dauno rege Apulorum hospitio receptum dicunt. sane artificiose ad Diomedem mittitur: movenda est enim indignatio et metus Diomedis, ut subveniat Latinis contra Troianos.* VENVLVS hunc fuisse constat Argivum: nam Tiburs est, ut ille indicat locus <XI 757> praedam Tiburtum ex agmine raptam portat ovans. 20 considerate ergo hic ad Diomedem mittitur, ut eum vel quasi civis adduceret, vel citius possit movere. hunc alii Lavini imperasse olim tradunt.

2 idem alibi] hist. I 36 Dietsch., I 19 Kritz. || 4 Diomedes e. q. s.] exser. mythogr. I 141 || 6 Lucilius] ex libr. incert. CXVI p. 153 Muell.

5 revertens de Troia, quae post vulneratae hab. F, aut spuria esse aut post repperit sive Diomedes collocanda existimat Muellerus || vulneratam H || 6 uxorem] aegialiam add. D || Cylaraba scripsi (cf. Pausan. II 4, 5): cillarabo F Cillabaro Daniel || 7 ab om. G || 8 partem mythographus || epuliae H || omnis S MF (corr. s) || 9 Gargani montis R || multitudinem F || plurimas ciuitates R || 10 nam et . . . condidit om. L (add. l) || beuentum F || ecumtuticum SF l Argos Hippium mythographus. cf. Schoemann opusc. III p. 415 adnot. 17 || 11 et ante Argyrippa om. S || argyrippa H MF: argirippa SR argyripa L || non a arpinum L non ad arpinum l et mythographus || 12 quam] quod R || campinae S || 13 dicto F || sed] si F || uius H || 14 mesapiam R || peucetiam H: peauce etiam S peuceciam R LF peuceentiam M || a] ad L || 15 imperarent F || imperarunt] alii aliter sentiunt de mesapiae nomine. in anthedonis enim ora quae boetia (lege Bocotiae) est mons stat mesapius ab duce mesapo nominatus qui aduentans in iapygiam ab se mesapiam regionem appellavit add. D || itam S iter F || dano HF || a quo hunc Diomedem Daniel || a Dauno (ad auinio G) rege Apulorum non edidit Daniel || 17 artificiose] considerate Masvicius || 18 metu F, corr. Daniel || 19 constat fuisse F || Argivum] de tyburte add. M. cf. haec mythographi 'ad quam Venulus Argivus de Tiburte mittitur' || nam tiburs est RH: non tiburem S non tybur est L non tyberem M nam tyburem F non tyburem l || 20 tiburti F || raptam] Tarchon Vergilius || 21 diomedem RH || vel om. SF l || quasi] velut Sl, del. m || civis] ciues S (corr. s) cuus L cuius H || 22 adduceret vel citius edidit Stephanus || posset F

10. CONSISTERE iam esse conditos, id est fundasse civitatem: *plus est enim 'consistere', quam 'venisse'.*

12. *INFERRE hic invidiam facit, ut <I 6> inferretque deos Latio: proprie enim inferuntur penates.* ET FATIS REGEM SE DICERE POSCI
5 unde illud est <38> expectate solo Laurenti. et dicendo 'posci' agit subtiliter: nam si non venit errore, sed fato, omnem sibi utique est vindicaturus Italiam, sine dubio et Diomedis imperium.
VICTOSQUE PENATES ut maior sit indignatio. et amat poeta, quotiens adversum Troianos poscuntur auxilia, penatibus victorum crimen ad-
10 *scribere, ut apud Acolum <I 68> Ilium in Italiam portans victosque penates.*

13. VIRO SE ADIVNGERE GENTES DARDANIO *hic metum inicit. et bene non 'Aeneae' dixit, sed 'viro Dardanio', ut non sit mirum si sequebantur hominem sibi cognatione sociatum, ut <VII 240>*
15 *hinc Dardanus ortus, huc repetit.*

15. QUID STRVAT HIS COEPTIS cum haec iam coeperit. et participialiter dixit. ab eo quod est incipio 'coeptus' facit: hinc est 'coeptis'. QVEM SI FORTVNA SEQVATVR EVENTVM PVGNAE
CVPIAT si eum fortuna comitetur, quem finem suae velit esse victo-
20 riae, ipsum melius nosse, qui iam antiquus est hostis. ergo 'quem' acute pronuntiandum, ut sit ordo: quem eventum pugnae cupiat, si fortuna sequatur. vult autem intellegi Aenean etiam contra Diomedem bella gesturum, non tantum propter praesens imperium, sed et causa hostilitatis antiquae.

25 18. TALIA PER LATIVM 'gerebantur' subaudis: et est formosa eclipsis.

19. CVNCTA VIDENS mente pertractans: nam non videbat.
CVRARVM FLVCTVAT AESTV his verbis futuram praeoccupat compa-

---

1 iam] nam a iam *F* || id est] et *S* || 2 ad CONSISTERE *supr. vers.* bene dicit consistere quia plus est consistere quam uenisse *T* || 3 ad INFERRE in marg. quod dicit inferre ad invidiam exaggerandam dicit ut 'inferretque deos Latio'. proprie enim inferuntur dii penates *T* || 4 proprie] ppē *G* malim peregre: quamquam fortasse scholiastes dicere voluit 'penates terrae inferre' idem esse quod 'terram per vim occupare' || 5 unde] ut *S* || expectante *R* || laurentum *LHF* || et om. *S* || 6 uenerit *S* ueniret *l* || 8 ad VICTOSQUE PENATES in marg. ut maior ... aeolum *T*. ceterum cum illis quae ad INFERRE adscripta sunt hoc scholium coniungendum fuit. || et om. *T* || 10 in om. *F* || portam *F* || 12 inicit et Daniel: inicit *F* || 13 aenea *L* || 16 hoc *L* (corr. *l*) || iam] etiam *F* || 17 participialiter *F*s || coeptus] coeptos *L*. malim coeptum || hinc] hunc *S* hinc ergo *Msl* || 18 coeptis ex coeptus *M* || 19 si] et si *M* || 21 ordio *F* || si fortuna sequatur *Masvicius*: fortune sequatur *F* fortuna sequatur *Daniel* || 22 vult autem ... antiquae 'manifestius ipse' (sic) *lemmate praescripto ab eis quae antecedunt separata exhibet F* || diomedem *HM* || 24 utilitatis *F* || 25 formosa] forma *Masvicius* figura coni. *Burmamnus* || 26 ellepsis *S* (ellipsis s) elyipsis *HF* || 27 nam om. *LH* || uidebantur *L* (corr. *l*) uidebant *H*

rationem, quae est Apollonii verbum ad verbum. *FLVCTVAT AESTV*
utrumque verbum de mari est.

20. *ATQVE ANIMVM NVNC HVC CELEREM NVNC DIVIDIT ILLVC* vel quod
 suis copiis bellum Itali adversus eum parabant, vel quod a Diomede
 vetere hoste suo auxilia postulabant. 'celerem' autem ad corporis com- 5
 parationem, quod tardum est, ut <VI 720> iterumque ad tarda
 reverti corpora.

23. *SOLE REPERCVSSVM* aut vacat 're': aut bene 'repercussum',
 quia primo aquam ferit, inde postea tendit ad tecta. *RADIANTIS*
IMAGINE LVNAE negant omnes physici lumen lunae aliud ex se red- 10
 dere, et vituperatur hoc dicto Vergilius: quod tamen tolerabile est,
 quia non lunam, sed imaginem dixit lunae, quam a sole lumen
 accipere manifestum est. *an ideo 'radiantis', ut, quoniam luna lumen*
de sole mutuatur, idem videatur etiam ipsa efficere, quae de sole procedit.

25. *LAQVEARIA* multi 'lacuaria' legunt, nam 'lacus' dicuntur: 15
 unde est in Horatio nec mea renidet in domo lacunar. *non*
enim a laqueis dicitur, sed ab eo quod sunt lacus.

27. *ALITVVM* pro 'alitur', sed metri causa, ut diximus supra
 <VI 653>, addidit syllabam.

28. *SVB AETHERIS AXE* id est sub aëre.

20

30. *SERAMQVE DEDIT PER MEMBRA QUIETEM* tardam, quippe in
 bellicis curis. 'seram' autem pro 'sero', adverbium temporis in nomen
 deflexum. 'dedit' autem mire dixit, hoc est indulisit quietem corpori suo.

31. *HVIC DEVS IPSE LOCI* cum ipse fluvius Tiberinus sit, quid ita
 intulit 'deus fluvio'? Tiberinus enim deus genius loci. *TIBERINVS* 25
 bene 'Tiberinus', quia supra dixerat 'deus': nam in sacris Tiberinus,
 in coenolexia Tiberis, in poemate Thybris vocatur.

4 Apollonii] Argon. III 755 sqq. || 15 nam lacus dicuntur e. q. s.] cf. Isid.
 or. XV 8, 6 || 16 Horatio] carm. II 18, 2 || 26 nam ... vocatur] Isid. or. XIII 21, 27

1 uerbum ad uerbum *RLHM*: de uerbo ad uerbum *SF* || scholium ad
FLVCTVAT AESTV hab. *Sl.* (his uerbis ... ad uerbum in *Lipsiensi del. corrector*) ||
FLVCTETAT F || 3 ad v. 20 uel quod ... ad comparisonem corporis dixit *T* ||
 vel om. *G* || 4 bellum aduersus eum parabant itali *T* || 5 suo om. *T* || celere *F* ||
 autem om. *T* || 8 percussum *H* || 9 quia primo aquam ferit] ab his uerbis incipit
Caroliruhensis quaternio XXXV. || inde om. *AS* || 11 et om. *AS* || uituperatus
AS (corr. a) || hoc est dicto *S* || 12 quia] qui *AS* || ex sole *AS* || 13 ad *RADIANTIS*
supr. vers. ideo radiantis dicit ut quoniam luna de sole lumen mutuatur
 idem uideatur efficere quae de sole procedit *T* || 14 solae *F* || 15 lacuaria *F*:
 lacuaria reliqui. cf. ad *Aen.* I 726 et *Caper orthogr.* VII p. 105, 15 *K.* || dicitur
F || 16 nec om. *RF* || mea] in ea *As* || renideo *AS* || in domo om. *AS* ||
 18 ut diximus supra om. *R* || supra om. *L* || 19 addit *LH* || syllabam] unum u
R || 21 quippe] q: *F* || 22 curis om. *F* || curis] ab homero ductum (dictum *cod.*)
 qui dicit (*Il.* II 24) οὐ καὶ παννύχιον ... μένῃς add. *D* || ad *SERAMQVE* *supr.*
vers. pro sero, ad *DEDIT* *supr. v.* mire dixit ... suo *T* || 23 ire *F* || 25 enim]
 enum *F* num *G* || loci om. *G* || 27 coenolexia *ASM* (i. e. communi sermone
superscr. m) || thybris *H*: tiberis *ASL* tybris *R* thibris *M* tiberis ex tebris *F*

33. TENVIS GLAVCO VELABAT AMICTV CARBASVS ET CRINES VMBROSA TEGEBAT HARVNDO fluvialem aquam purificationi aptam latenter ostendit in tantum, ut etiam harundinibus, quae fluminum germina esse non dubium est, purificatio rite celebretur. ideo inventa occasione poeta harundinibus tectum fluvium inducit, ut doceat hoc etiam harundinibus in purificatione, quod per aquam, impleri posse, sicut in sacris traditur. ideo et ubique fluminibus harundinem dat, ut <X 205> velatus harundine glauca Mincius, et ripis fluvialis harundo. quod autem ait 'tenuis glauco volabat amictu carbasus' docet quaedam sacra pure a linteatis debere fieri. carbasus autem genus lini est: linum vero, ut ait Plinius, melius inrigatione fluminum, quam pluvia nascitur. ideo et vestis linea fluminibus tamquam propria datur. SENIOR atqui ubique eum flavum dixit; sed 'senior' aut propter spumas dictum est, aut ad reverentiam pertinet: sic Lucanus de urbe Roma adhuc florente <I 188> turrigero canos effundens vertice crines.

35. TVM SIC ADFARI subaudis 'visus'. CVRAS HIS DEMERE DICTIS habitum futurae orationis ostendit.

36. O SATE GENTE DEVM alibi <VI 322> deum certissima proles et <VI 125> sate sanguine divum. sane interdum haec epitheta non vacant, sed vim hortandi obtinent.

37. VRBEM QVI REVEHIS NOBIS ut <I 68> Ilium in Italiam portans: 'urbem' ergo pro civibus posuit. 'revehis' autem propter Dardanum. AETERNAQVE PERGAMA SERVAS pro 'servas et aeterna facis', id est efficis ut aeterna sint.

38. EXPECTATE SOLO LAVRENTI dat adfectum etiam locis, ut ipsae te Tityre pinus, ipsi te fontes, ipsa haec arbusta vocabant.

8 ripis] georg. II 414 || 11 Plinius] cf. nat. hist. XIX § 7 sqq. || ideo . . . datur] cf. Non. p. 541, 12 M. || 26 ipsae] buc. I 38

1 ad v. 33 in marg. fluvialem aquam . . . debere fieri T || 2 purificationibus T || 3 germinam F germanam G genera T || 4 hoccasio G || arundinibus T ab harundinibus Daniel || 5 inducit] in inducit F || hoc Daniel: hos F, om. T || arundinibus T || in purificatione . . . posse] purificationem quae per aquam fit impleri posse T || 6 impleri] pleri G || 7 arundinem T || harundinem glaucam incius F || arundine T || 9 pura T || 10 linteatis T: linteacis F linteaceis Masvicius (linateis ediderat Commelinus) || 10 ad CARBASVS supr. vers. quidam tradunt carbasum esse pallium quo fluvii amiciuntur vel opulentiae causa ut sericum aut lino tenui. ut alii tradunt carbasus genus lini est. linum vero ut ait plinius melius irrigatione fluminum nascitur quam pluvia. ideo et uestis linea flumini tamquam propria datur T || line F || 11 inrogatione F || 12 autqui F || 13 flauum dixit eum R || dictus M || 15 eturrigero F || canus H || 16 ad TVM s. a. supr. vers. scilicet est visus T || 18 ad o s. g. d. supr. vers. haec epitheta non uacant sed vim habent hortandi T || 20 optinent F || 22 portat L portis H || ergo] modo AS || 23 Dardanum] a quo troiani descendunt add. D || 24 ut etna (aeterna G) sint F || 25 dad ad affectum F || 26 fontes] penatus H

39. HIC TIBI CERTA DOMVS quod superius ab Apolline poposcerat, hoc nunc indicat Tiberis: <III 85> da propriam Thymbraee domum, da moenia fessis.

40. TVMOR OMNIS ET IRAE CONCESSERE DEVM *quidam* 'concessere' pro 'discessere' accipiunt. *alii ita tradunt: nondum concesserunt, 5 sed utiliter dissimulat.* sed aliqua hemistichia in Vergilio tam sunt sensu inminuta, quam verbis, ut ecce hoc loco: namque non possumus intellegere quievisse omnem tumorem et iram deorum, cum et adhuc inimica sit Iuno, et ad Troianorum perniciem addantur alia numina, ut furia, ut Iuturna: unde mire quidam conclusit hunc 10 versum, dicens 'concessere deum profugis nova moenia Teucris'. 'concessere' ergo indulserunt vel cesserunt, id est permiserunt, ut nec, si muneribus certes, concedat Iollas, id est permittat, indulgeat, et extremum hunc Arethusa mihi concede laborem. quodsi ita acceperimus, ut dicat Teucros constituere civitatem, nec ea numina, 15 quae irata sunt, vetant, nihil erit contrarium: nam et ipsa Iuno hoc dicit <VII 313> non dabitur regnis, esto, prohibere Latinis: atque inmota manet fatis Lavinia coniunx. hic autem sensus, etiamsi detrahas subauditionem, potest accipi a superioribus, ut sit: tumor omnis et irae concessere deum, ut hic tibi sit certa 20 domus certique penates.

43. LITOREIS INGENS licet possimus etiam de fluvio litus dicere, ponit tamen discretionem, ut hic 'sub ilicibus', paulo post <83> viridique in litore conspicitur sus. hanc autem porcā, ut diximus supra <III 390>, secum habuere Troiani, quam amissam 25 in Campania invenerunt cum fetu circa Laurentem agrum. quam ideo Aeneas immolavit Iunoni, quia ipsa dicitur terra, ut coniugis in gremium laetae descendit. scimus autem hoc animal inimi-

12 nec] buc. II 57 || 14 extremum] buc. X 1 || 27 coniugis] georg. II 326

2 da] ut da RF da ut M (ut del. m) || 4 ad v. 40 quidam concesserunt pro discesserunt accipiunt. alii nondum concesserunt intellegunt. sed melius est ut concesserunt intellegamus indulserunt i. e. permiserunt ut sit 'hic tibi certa domus et certi penates' T || 5 qui nondum concesserunt F, qui *delevi* || 6 dissimulat (scil. Tiberinus) F: dissimulat Daniel dissimulant vulgo || alia q̄mistichia F || 7 sensui F || inminuta] immutata Stephanus || ecce om. R || 8 et iram] etiam F || et ante adhuc om. AS || 10 ut om. AS || furia . . . dicens om. LH (add. l) || aut iuturna F || unde quidam mire concluderunt hunc uersum dicentes M || 11 dicens] pudicens LH || 13 contendat F || 16 vetant] expectatur vetare || 17 dabitur] dubitatur F || 18 manet fatis inmota R || 20 omnis tumor F || 21 certaue F || 22 possumus L || 23 hic om. RLHM (add. l) || 24 hanc autem . . . amissam om. H || hanc autem om. L (add. l) || ut diximus supra MF, om. RL, ut supra dictum est ASl || 25 us autem in campania inuenerunt H (ante us unius litterae spatium relictum est) || 26 laurentium L || 27 ut] ut est F || 28 autem] enim AS

cum esse frugibus, ut caprum vitibus, qui Libero immolatur. *alii de ea sue dicunt, habuisse eam Troianos et ubi primum generasset, ibi certam spem sedis concepisse: alii in litore Laurenti inventam. quam secutos Troianos in eum montem pervenisse, ubi postea Alba a colore*
 5 *porcae, longa a positione, sit condita. sane et 'litoreis' et 'litoralibus' dicitur.*

44. ENIXA IACEBIT participio utens tangit historiam.

45. SOLO RECVBANS 'solo' videtur abundare.

47. EX QVO qua ratiocinatione.

10 49. QVOD INSTAT quod solum ex laboribus restat: cura enim Aeneae praesentis fuerat necessitatis.

51. ARCADES HIS ORIS GENVS A PALLANTE PROPECTVM Euander Arcas fuit, nepos Pallantis, regis Arcadiae. hic patrem suum occidit, suadente matre Nicostrata, quae etiam Carmentis dicta est, quia
 15 carminibus vaticinabatur. *alii ipsam Nicostratam, matrem Euandri, cum esset centum decem annorum, a filio peremptam tradunt. constat autem Arcadas plurimum vixisse, in tantum, ut quidam usque ad trecentos annos vivendo pervenerint. ipse autem Euander, dimissa provincia sua exilio, non sponte, compulsus venit ad Italiam et pulsus*
 20 *Aboriginibus tenuit loca, in quibus nunc Roma est, et modicum oppidum fundavit in monte Palatino, sicut ait Varro nonne Arcades exules confugerunt in Palatium, duce Euandro? hic autem mons Palatinus secundum Vergilium a Pallante, avo Euandri, est dictus, secundum Varronem et alios a filia Euandri Pallantia, ab*
 25 *Hercule vitiata et postea illic sepulta, vel certe a Pallante eius filio illic sepulto immaturae aetatis: alii a filio Euandri, qui post mortem*

3 quam secutos e. q. s.] cf. Aurel. Vict. de or. gent. Rom. 17 || 12 Euander Arcas fuit e. q. s.] exser. mythogr. I 70, II 153 || 22 hic autem mons e. q. s.] cf. Varro d. l. l. V 53, Isid. or. XV 3, 5

1 ut om. H || aprum H || baccho R lebero F || alii e. q. s.] cf. Serv. ad Aen. III 390 || 2 diē ut F || 4 a colore Daniel: colore F || 7 utens om. H || utens tangit] ut enim agit F || tangit] iungit R || hostiam AS. fortasse participio praeterito utens tangit vel iungit historiam. videtur autem Servius dicere voluisse 'iacebit' futuri temporis vim non pertinere ad 'enixa' participium, sed suum tum cum Tiberinus Aeneae futura praediceret iam enixam esse. || 8 schol.

ad. v. 45 om. LH (add. l) || 9 qua om. H || ratione R || 10 quod . . . restat om. RLH (add. l) || 13 palantis L || regem R || hic cum patrem suum occidisset RLHM. mythographorum quoque testimoniis probatur Servium 'suadente matre Nicostrata' non ad 'patrem suum occidit' sed ad 'd. p. s. in Italiam venit' referri voluisse || 14 quia] quae ASLM || 18 demissa F || prouintia ARH || 19 spontem F (sponte G) || et] ut F || 21 palantino F || 23 palante ALH (corr. a) || 24 uarranem F || palantia AL || 25 vel certe . . . sepulto] alii a pallante qui de filia euandri natus et ibi sepultus est F || 26 qui Daniel: quia F

patris seditione occisus est: alii a balatu ovium Balanteum volunt dictum, et exinde per antistichon Pallanteum dictum. sed si a balatu hoc nomen venerit, 'pa' longa est, sicut eam Martialis ponit plerumque; si autem a Pallante, 'pa' brevis est, ut eam ponit ubique Vergilius secundum suam opinionem. GENVS A PALLANTE PROPECTVM 5 *profectum ad has oras genus a Pallante, non a Pallante profectum.*

52. *QVI REGEM EVANDRYM QVI SIGNA id est qui regis Euandri signa sunt secuti, ut <II 116> sanguine placastis ventos et virgine caesa pro 'sanguine virginis caesae'.*

53. *IN MONTIBVS ut diximus supra <VI 784>, in minoribus 10 illis colliculis. an 'pro monte', an 'inter montes'?*

54. *PALLANTIS PROAVI confundit nomina, ut plerumque solet; nam avus fuit. sic et illud dixit <IX 3> lueo tunc forte parentis Pilumni Turnus et alibi <X 619> Pilumnusque illi quartus pater. a quibusdam tamen hic Pallas, auctor Euandrii generis, 15 Aegei filius fuisse dicitur, qui a fratre Theseo Athenis regno pulsus ad Arcadiam venit et ibi regnum tenuit. et hoc poeta quasi Romanis dicit: nam ad Aenean non pertinet.*

55. *HI BELLVM ADSIDVE DVCVNT CVM GENTE LATINA 'ducunt' aut gerunt, aut in longum trahunt. et bene praestandorum auxi-* 20 *liorum exprimit causam, ne magis Turno, quasi Graeco, favere credantur.*

56. *FOEDERA IVNGE legitur et 'foedere iunge'.*

57. *RECTO FLVMINE DVCAM non ad naturam alvei referendum est, nam ait <95> et 'longos superant flexus: sed recto fluminis 25 itinere, quia non sunt erraturi. et sic dixit, ut <VI 900> tunc se ad Caietae recto fert litore portum, hoc est a litore non recedens. sic ergo et nunc a litore fluvii non recedentem significat.*

3 Martialis] VIII 39, 1; IX 24, 1 || 19 ducunt aut gerunt] cf. Non. p. 284, 10 M.

1 est om. G || ab ovium balatu AS || baltu H || ovium om. LHF (add. l) || lallant eum A pallanteum S ballanteum M uallant eum F || 2 et exinde . . . dictum post plerumque hab. L || parantis titron A par antistitron S per antistichon R per antistychon HMF || per antistochen l per antistoichon id est mutata littera Masvicius || baltu H || 3 pa RHMF: ba ASL || longe L (corr. l) || eam LHF: etiam reliqui || marcialis S || 4 est] sit HM fit Stephanus || 6 profectum . . . profectum om. R || profectum hab. SM, om. ALHF || has ex hos M, has om. F || horas SHF || 7 schol: ad v. 52 hab. T || euandri F || 8 sunt secuti om. F || 10 schol. ad v. 53 om. R || supra] sunt LH supra est F || 11 colibus F || 12 PALLANTIS om. AS, PALLANTIS PROAVI om. R || confundit AS || 13 sicut et A || illo L illuc H || loco L lucam F || tum F || 16 Aegei Masvicius: egeii F || quia fraz F || 17 oc F || 22 credatur R || 23 foedere] foedera As || iunge om. SR (add. s) || 25 ait Commelinus: aut F || recte H || fluminis om. H || 26 ut] et R || 28 et om. F || a litore . . . recto flumine om. F || a om. H || cedentem S

est et alia expositio, ut 'recto flumine' edomito, frenato et in tranquillitatem redacto intellegamus: quod etiam fecit, ut <88> mitis ut in morem stagni placidaeque paludis: ut sit 'recto' praeteriti temporis participium ab eo quod est 'rego'.

- 5 59. PRIMIS pro 'primum cadentibus astris', cum primum nox occiderit. et dictum iuxta vulgarem opinionem, tamquam oriente die occidunt astra.

60. IVNONI FER RITE PRECES sicut etiam Helenus monuit. et sic 'fer preces', quemadmodum sacra ferri dicimus.

- 10 61. MIHI VICTOR HONOREM PERSOLVES bene ei adimit bellicam curam promittendo voti fore compotem.

63. STRINGENTEM RIPAS radentem, imminuentem: nam hoc est Tiberini fluminis proprium, adeo ut ab antiquis Rumon dictus sit, quasi ripas ruminans et exedens. in sacris etiam Serra dicebatur, 15 unde ait nunc 'et pingua culta secantem'. in aliqua etiam urbis parte Tarentum dicitur eo quod ripas terat. alii 'stringentem' iuxta veterem morem dictum intellegunt: 'stringere' enim significare dicunt tactu modico praeterire, ut ipse ait <X 478> magno strinxit de corpore Turni.

- 20 64. CAERVLEVS THYBRIS altus, profundus. CAELO GRATISSIMVS pro his qui in caelo sunt.

65. HIC MIHI MAGNA DOMVS scilicet circa exitum suum: *quavis enim alibi ortus, hunc tamen locum incolo.* alii Romam dicunt Tiberini esse domicilium, hanc dixisse magnam domum. alii ostia 25 dicunt ab hoc quod nos, cum per diversa discurrerimus officia, in domum nostram nos recipimus ibique requiescimus, ut idem hic, cum per

12 STRINGENTEM radentem] cf. Non. p. 403, 10 M.

1 flumine] d. (i. e. 'ducam') add. A. in Floriacensis archetypo quoque recto flumine ducam fuisse videtur; nam nunc ducam F || edomitos AS (corr. a) || et frenato R || 2 facit M || 3 perlucidaeque F || recto om. AS || 4 ab eo quod est rego om. LH (add. l) || 5 ad PRIMIS supr. vers. pro primum cadentibus id est cum nox occiderit, in marg. ab alia manu ostendit matutinum tempus diuinis honoribus conuenire. et iuxta vulgarem consuetudinem dixit quod oriente sole astra occidunt T (ostendit . . . conuenire Tiberii Donati sunt) || pro primum] proprium F || 8 docuit R mouit F || 10 ademit ASF (adimit a) || 11 uiti fore compote F || 13 rumon RLMF: romon AS rumor H || 14 excedens M (corr. m) || serra ASLF: seca R sacra H serranus M || dicebantur LH (corr. l) || 15 in aliquam . . . partem RLH (corr. l) || orbis ASMI || 16 tarentum libri, nisi quod tarrentum F. Terentum Masvicius cf. Val. Max. II 4, 5; Preller Roem. Mythol. p. 469; Marquardt Handb. III p. 371 || aliis F || 18 praeterite F, corr. Daniel || ut Daniel: at F || 20 schol. ad CAER. TH. om. F || 23 incolo Daniel: in loco F. ceterum quamvis . . . incolo non debuisse cum Servianis coniungi nemo non videt || 24 hinc Daniel || magnum F (magnam G) || ad hic m. m. d. in marg. quidam magnum (sic) domum intellegunt ostia quod nos . . . peruentura sit T || alii ostia Daniel: aluo istia F || 25 nos qui cum T || discurrerimus F (discurrerimus G) discurrimus T || 26 recipimus nos T || quiescimus T

reliqua spatia discurrerit, recipiat se per ostia in mare. alii domum non Romam significare, quae adhuc non erat, sed regionem illam, ut ostendat sibi eam domum electam, quae ad tantam gloriam perventura sit CELSIS CAPVT VRBIBVS EXIT de Tuscia, quam illis multum constat floruisse temporibus: nam et lucumones reges habebat, et 5 maximam Italiae superaverat partem.

66. LACV FLVVIVS abutitur lacus nomine, ut mox <74> quo te cumque lacus. 'fluvius' autem hic ipse scilicet deus alvei.

67. NOX AENEAN SOMNVSQVE RELIQVIT ut <III 568> fessos ventus cum sole reliquit. † et cito. 10

68. ORIENTIA SOLIS LVMINA pro 'orientis solis lumina'.

69. VNDAM DE FLVMINE PALMIS SVSTVLIT quia dicitur nox etiam solo somno polluere, unde est et noctem flumine purgat.

71. NYMPHAE hic distinguendum, ut generalitatem sequatur specialitas, ut in georgicis <IV 321> mater, Cyrene mater: nam 15 vitiosum est post speciem genus inferre. GENVS AMNIBVS VNDE EST quidam hic hypallagen putant, ut sit: nymphae, quae de omnibus genus habetis. sane cum 'unde' hodie ad locum referamus, veteres etiam personis adplicabant, ita ut ad omne genus et ad omnem numerum referrent, ut hoc loco genus femininum et pluralem numerum posuit, cum 20 alibi masculinum et singularem posuerit <I 6> genus unde Latinum: quod plenius in initio primi libri Aeneidos dictum est.

72. TVO GENITOR CVM FLVMINE sic enim invocatur in precibus 'adesto, Tiberine, cum tuis undis'. Thybrin vero alii a rege Aboriginum dictum volunt, qui iuxta dimicans interemptus est; alii ab 25 eo rege, quem Glaucus, Minois filius, in Italia interemit; alii, inter quos et Livius <I 3, 8>, ab Albano rege, qui in eum cecidit.

73. ARCETE PERICLIS hypallage est pro 'a me prohibete pericula'.

13 et noctem] Persius sat. II 16

1 reliqua] reliquas G diversa T || discurret T || hostiam T || 2 quae necdum erat significare T || regionem illam sibi electa T || 3 ostendant G || domum G: demum F || totam F || 4 esset T || 5 lucomones AF || reges] XII. R || 6 superavit R || 10 ventus om. LH || relinquit L || et cito] fortasse is qui plenior commentarium composuit ad NOX A. S. R. adscriptum invenerat id est excitatur || 12 SVSTINET F || qua M || 13 pollui RH pollue L (corr. l) || purgas Persius || purgat] secretior etiam ratio est quia sacrificaturus superis de vino haurit flumine add. D || 15 nam om. R || 16 ad GENVS A. V. E. in marg. quidam putant hoc loco hypallagen ut sit nymphae quae de omnibus genus habetis T || 17 apallagen F || de om. F, ab omnibus Commelinus || 18 odiae F || 20 expectatur ad genus et ad masculinum || feminum F || 23 CVM FLVMINE SANCTO RF || inuocatur RLH uocatur F: inuocabatur ASlm uocabatur M || 24 thybrin HM: tibrin AS tyberin R tyberim L tiberim F || 25 ab eo rege M: ab rege ASF a rege R ab origine LH a Veiorum rege coni. Preller Roem. Mythol. p. 511 adnot. 1. cf. Varro d. l. l. V 30 || 27 lauius H || albanorum F || 28 est om. RF

74. QVO TE CVMQVE LACVS TENET lacus est quoddam latentis adhuc aquae receptaculum, dictus quasi lacuna. ex quo erumpens aqua efficit fontem, qui cum fluere coeperit, alveum facit: unde tria ista dixit, lacum fontem alveum; hoc enim est 'quocumque solo
5 pulcherrimus exis': quamquam multi hoc versu superfusionem eius velint significari. ideo autem haec dixit Aeneas, quia audierat <65> 'hic mihi magna domus celsis caput urbibus exit'.

76. SEMPER HONORE MEO *amphiboliam facit*. satis autem Aeneas pie pollicetur, cum Tiberis verecunde poposcerit: ait namque <61>
10 'mihi victor honorem persolves'.

77. CORNIGER flumina ideo cum cornibus pinguntur, sive quod mugitum bouum imitatur murmur undarum, sive quod plerumque in cornuum similitudinem curvatas cernimus ripas. HESPERIDVM REGNATOR AQVARVM bene addidit 'Hesperidum', id est Italicarum:
15 nam Eridanus rex est fluminum Hesperiae, ut fluviorum rex Eridanus. FLVVIVS vero vocativus antiquus est: qui apud maiores in omni forma similis erat nominativo, sed modo aliter est in secunda tantum forma. namque si proprium fuerit nomen et 'i' ante 'us' habuerit, 'us' perdita facit vocativum, ut 'Terentius Terenti',
20 nullo excepto; si autem appellativum sit, in 'e' mittit vocativum, ut 'pius pie', 'fluvius fluvie', excepto 'filius', nam 'fili' facit. plerumque tamen poetae euphoniae causa antiquitatem sequuntur.

78. ET PROPIVS legitur et 'proprius'. sed si 'proprius', certius familiarius *stabilis* [significat, ut <I 526> et proprius res aspice
25 nostras;] sin 'propius', citius significat: Cicero in Verrem <II 5, 36, 94> nec quicquam est propius factum, quam ut illud

1 lacus . . . lacuna] cf. Varro d. l. l. V 26 et Isid. or. XIII 19, 2 || 15 fluviorum] georg. I 482 || 16 FLVVIVS vocativus e. q. s.] cf. Gell. XIV 5 et Serv. comm. in Don. p. 409, 10 sqq. K.

1 CVMQVE FONTE LACVS AM || 2 et dictus (dicitur R dictus lacus F) quasi lacuna quaedam ex qua (quae F) ASRMF || 3 cepit L || 4 est om. A || 6 significare AS || hoc F || 8 amphiboliam facit non debuerunt cum Serviano scholio coniungi || 9 tyberinus R tyberis LH || poposcerat L (corr. l) poposceris F || 12 murmur imitatur R || imitantur F || plerumque] ripas quas add. F || 13 cornum H || 14 addit A || 15 heridanus RM heridamus F || heridanus ARLHM || 16 qui HFM: quia ASRLM || 17 erat] est AS || 18 nam RF || proprium si L nominativus R || 19 us perdita] unum i perditum R || 20 nullo excepto om. A nullo] nulla L (corr. l) uno F || si autem . . . excepto om. F || 21 pie] nullo excepto . u. fluvius fluviae add. A || filie F || 22 et poetae R || secuntur A || 23 PROPIVS LHF: PROPIVS ASRM || proprius LH: proprius reliqui || sed] et Masvicius || proprius RL: proprius ASHMF || certius scripsi: centius F (evanuit vox in G) || 24 significat . . . nostras, quae LH omittunt (add. l), seclusi: nam I 526 Servius 'propius' interpretatus est || proprius AR: proprius SMFL || 25 sin H si L: si autem reliqui et l || proprius] proprius AHML (corr. a) in verrem LHM: in uerrinis reliqui et l || 26 nec] ne L nec eo F || est om. H || proprius LM || ut] aut AS

exemplum de Adriano Syracusas referretur. et hoc est melius: nam statim est porca conspecta, et Aeneas non dubitat de fide oraculi, sed exposcit celeritatem. TVA NVMINA tua oracula et promissa.

79. GEMINAS pro 'duas'.

5

80. REMIGIOQVE APTAT id est ad remigium, officium remigantium. alibi pro turba remigantium, ut <III 471> remigium supplet.

81. MONSTRVM quia et subito, et cum triginta porcellis est visa.

82. FETV CONCOLOR ALBO expedita elocutio.

83. VIRIDIQVE IN LITORE fluviali scilicet. CONSPICITVR SVS 10

Horatius et amica luto sus. sciendum tamen hoc esse vitiosum, monosyllabo finiri versum, nisi forte ipso monosyllabo minora explicentur animalia, ut parturient montes, nascetur ridiculus mus: gratiores enim versus isti sunt secundum Lucilium.

84. PIVS AENEAS oportunum epitheton, quoniam rem divinam facit. 15

TIBI ENIM vacat 'enim' et tantum ad ornatum pertinet; integrum est ergo 'tibi', ut ex iteratione crescat augmentum: Terentius o Mysis Mysis. MAXIMA IVNO quaesitum est quae sit 'Iuno maxima': nam, ut diximus <I 8>, variae sunt eius potestates, ut Curitis, Lucina, Matrona, Regina. et dicunt theologi ipsam esse matrem deum, quae terra dicitur; unde etiam et porca ei sacrificatur. ergo perite elegit epitheton, ut maximam diceret.

85. MACTAT mactatio post immolationem est; unde bono usus est compendio. sane hystero proteron est in hoc versu: primum enim est 'cum grege sistit ad aram' et sic 'mactat', id est auget, perficit. 25
SACRA] sciendum 'sacrum' proprie esse quod ad deos pertinet. et hic breviter factum sacrificium dixit. CVM GREGE ambitiose poeta triginta filios gregem dixit.

11 Horatius] ep. I 2, 26 || 13 parturient] Hor. a. p. 139 || 14 Lucilium] lib. IX fr. 32 p. 51 Muell. || 17 Terentius] Andr. I 5, 47 || 26 sacrum . . . pertinet] cf. Isid. diff. verb. 498

1 hadriano R || referetur LHF referitur l || 2 dubitavit F || 6 ad REMIGIOQVE A. in marg. ad remigium applicat id est ad officium remigantium. id enim significat hoc loco remigium. significat autem alibi et turbam T || 8 et ante subito om. AS || 9 expeditae locutio F || 11 amio F || lito II || 12 monosyllaba AS (corr. a) || ni L || ipso] illo S, om. R || 13 parturierunt L (parturient l) parturierat II. parturiunt Horatius || nascentur F || 14 gratiosiores ASMI || versus om. R || 15 schol. ad rivos A. hab. T || 16 enim uacat R || 17 tibi tibi R || 18 omissis myssis A o misis mysis S o missis mysis R o missis mis- sis L (o misis misis l) o myssis myssis H omisis mysis F || quae sit Iuno om. L (add. l) || Iuno sit R || 19 ut] et S et ut M (et del. m) || curritis L cure- tis a || 20 motrona AS (corr. a) || et] ut II || 23 MACTAT SACRA F || 24 sane om. LII (add. l) || enim om. RLII (add. l) || 25 sic] si S || 26 ad SACRA supr. vers. sacrum dicitur quod proprie ad deos pertinet. ideo congrue dixit T || sed sciendum F || proprium G || 27 breuiter et factum F

86. *FLVVIVM* hic 'fluvium' ipsum aquae cursum lenitum accipien-
dum est. QVAM LONGA EST NOCTE in quantum longa est, ut
<IV 193> nunc hiemem inter se luxu, quam longa, fovere.

87. REFLVENS velut in alveum suum recurrens, ut Aeneas
5 contra undas pergens descendantis celeritate propemodum uteretur.

88. *MITIS* vel ad Tiberim, vel ad stagnum referes.

89. AEQVOR AQVIS aquae ipsius aequalitatem; nam et post ait
<96> placido aequore.

90. RVMORE SECVNDO hoc est bona fama, cum neminem lae-
10 derent: aut certe dicit eos ante venisse, quam fama nuntiaret ven-
turos. aut 'rumore' pro 'Rumone' posuit; nam, ut supra <63> dixi-
mus, Rumon dictus est: unde et ficus ruminalis, ad quam eieci
sunt Remus et Romulus. quae fuit ubi nunc est lupercal in circo:
hac enim labebatur Tiberis, antequam Vertumno factis sacrificiis
15 averteretur. quamvis ficum ruminalem alii a Romulo velint dictam,
quasi Romularem, alii a lacte infantibus dato: nam pars gutturis
ruma dicitur. ergo si fuerit 'Rumone secundo', favente fluvio in-
tellegimus.

91. LABITVR VNCTA VADIS ABIES descendantis celeritate prope
20 conscendit: Statius de disco similisque cadenti crescit in ad-
versum. MIRANTVR ET VNDAE laus Troianorum per phantasiam
quandam ex undarum vel nemoris admiratione venientem.

94. NOCTEMQVE DIEMQVE FATIGANT ut <IX 602> silvasque
fatigant: pro 'ipsi fatigantur'. an deest 'se', ut sit fatigant se: an
25 'diem fatigant' pro 'occupant et consummant'?

95. SVPERANT FLEXVS 'superant' transeunt, ut <I 244> fontem
superare Timavi. et hic ostendit non esse alveum fluminis rectum:
quia Tiberim libri augurum colubrum loquuntur, tamquam flexuosum.

20 Statius] Theb. VI 682 || 23 FATIGANT pro ipsi fatigantur] cf. Non.
p. 112, 16 M.

1 cursu *Daniel* || 3 luxum *F* || foueret *ASM* || 4 velut] uel *H* || recurrens
... uteretur *om. H* || 7 *schol. ad v. 89 om. H* || AEQVORE *ASl* || AQVIS *om. ASlF* ||
aquae *om. M*, quae *F* || aequalitate *ASM* || 10 ante eos *F* || famam *L (corr. l)* ||
esse venturos *ASF* || 12 est *om. L* || rumenalis *F* || 13 quae] qui *ASM* ||
14 haec *H* || habebatur *M* || uertumno *ASMI* || uortumno *F*: neciniuno *L* nei-
uno *H* iuno *R* || 15 alia romulam *AS* || dictum *F* || 16 alis *F* || a lacte] allectae
H || guttoris *F* || 17 romune *L (corr. l)* || flauente *H* || 19 IVNCTA *L* || discentis *H*
(descendantis *h*) || 20 conscendit] aduersum *add. M* in aduersum *add. l* || de
disco] dedisse *L* || similesque *F* || aduersu *F* || 21 fantasiam *L* fectasiam *H* ||
22 ammiratione *R* admirationem *L (corr. l)* || ueniente *AS* veniens *vulgo* ||
23 ad NOCTEMQVE *D. F. supr. vers.* aut fatigant se aut fatigant noctem et diem
id est consummant *T* || 25 consumunt *Daniel* || 28 ad ET LONGOS *S. F. supr. vers.*
hac causa libri augurum dicunt hunc fluvium colubrum et flexuosum *T*
augurium *F* || locuntur *F*

VARIISQVE TEGYNTVR ARBORIBVS hoc est <VII 30> hunc inter fluvio Tiberinus amoeno.

96. SECANT PLACIDO AEQVORE SILVAS ostendit adeo perspicuam fuisse naturam fluminis, ut in eo apparerent imagines nemorum, quas Troianae naves secabant. Terentianus natura sic est fluminis, ut obvias imagines [nemorum] receperet in lucem suam.

97. SOL MEDIVM CAELI CONSCENDERAT IGNEVS ORBEM alterius scilicet diei.

98. CVM MVROS ARCEMQUE PROCVL Palatinum vidit. nec situm praesentem considerare debemus: tunc enim nullis obstantibus aedificiis et Tiberi per lupercal, ut diximus <90>, fluente, facile mons poterat videri Palatinus.

100. CAELO AEQVAVIT pro 'ad caelum extulit'.

102. FORTE DIE SOLLEMNEM ILLO εὐσυνβόλως, id est bono omine victori deo Troianis venientibus sacra celebrantur. bona etiam usus est oeconomia.

103. AMPHITRYONIADAE MAGNO DIVISQVE FEREBAT *Amphitryo rex Thebanorum fuit. cuius uxorem Alcenam Iuppiter adamavit, et dum vir eius Oechaliam civitatem oppugnat, de trinotio facta una nocte, cum ea concubuit. quae post duos edidit filios, unum de Iove, id est Herculem, alterum de marito, qui Iphiclus appellatus est. ergo adsumpsit epitheton. et satis perite ait 'divisque ferebat': nam cuius deo sacrificaretur, necesse erat post ipsum etiam reliquos invocari. quidam 'divisque ferebat' sic intellegunt, ergo et Hercules de divis est: ut est illud schema Coeumque Iapetumque creat saevumque Typhoea et coniuratos caelum rescindere fratres, ergo et superiores*

17 Amphitryo . . . appellatus est] cf. Luct. Plac. ad Stat. Theb. XII 301 et mythogr. II 148 || 25 Coeumque] georg. I 279

1 hoc] hinc L || 3 PLACITO A || 4 imagines arborum uel nemorum R || nemorum om. L (add. l) || 5 secabantur S || terentianus ASHFU terentius L. Tiberianus coni. Bachrens 'Uned. Lat. Ged.' p. 38 (poet. lat. min. III p. 269). cf. Keil grammat. lat. VI p. 322 || sic est natura F || naturam L (corr. l) || 6 imaginis F || nemorum ex v. 4 repetunt R L II || 9 SIMVL L || palatium MF, fortasse recte || 10 aedidit L adedificiis H || 11 tiberim F || per om. H || lupercam H || 12 uideri] audiri L || ad CVM MVROS A. P. is qui Tironianis notis utebatur in Tironensi haec adscripsit Solinus dicit enandrum primum condidisse romam quod et uirgilius alibi manifeste designat dicens 'tum rex euandrus romanae conditor arcis' (Aen. VIII 313) || 13 schol. ad v. 100 hab. T || 14 DIEM ASLM (corr. l) || SOLEMNEM SL || ILLO R. A. H. AS || εὐσυνβόλως id est om. AS || eusymbolos R MF eusymbolos L eusymbullos H || 15 uictor ideo RF || celebrantur R celebrantur L: celebrabantur reliqui et l || 17 amphitryo F || 18 alomenam F || 19 oecalios F, corr. Masvicius || 21 Iphiclus Masvicius: fidus F Iphitus Commelinus || appellatus F || 22 adsumsit F || epitheton Amphitryoniadae Masvicius || satis perite om. R || qui L cuius HM (cuius lm) || 23 etiam om. F || innocare M || 24 ferebant F || 25 ut est G: ut et F || scema F || coeumque F || senumque F

tres coniurati; et <III 126> *niveamque Paron sparsasque per aequor Cycladas, ergo et illa e Cycladibus.*

104. ANTE VRBEM secundum antiquum situm: tunc enim brevis civitas fuerat. PALLAS HVIC FILIVS pro 'cum hoc'.

5 105. IVVENVM PRIMI PAVPERQVE SENATVS totam ostendit aetatem, et praemisit iuvenes: nam per senatum seniores significantur. 'pauper' autem aut ad numerum retulit, centum enim sub Romulo fuerunt: aut re vera 'pauper', per quod Romani imperii ostenditur parsimonia, pro laude tunc habita. et libri veterum tradunt a maiori-
10 ribus sacrificando parsimoniam observatam esse.

106. TEPIDVSQVE CRVOR frustra quidam cruorem pecorum, sanguinem hominum volunt: nam Iuvenalis ait <XII 13> sanguis iret et a magno cervix ferienda magistro, Vergilius <IV 687> atque atros siccatat veste cruores. TVRA DABANT 'dabant'
15 verbo sacrorum usus est: nam dici solebat in sacris 'da quod debes de manu dextra aris'.

107. CELSAS VIDERE RATES quia dixit <79> geminasque legit de classe biremes. INTER OPACVM ADLABI NEMVS hoc est per nemus, ut <VII 30> hunc inter fluvio Tiberinus amoenus. et
20 est honesta elocutio, ut si dicas 'inter cenam locutus sum', id est per cenam.

108. TACITIS INCVMBERE REMIS pro 'ipsi taciti', hoc est sine celeumate.

110. CONSVRGVNT MENSIS quidam mensas proprie deorum tradunt:
25 nam et ideo subiunctum 'quos rumpere Pallas sacra vetat' AVDAX QVOS RVMPERE PALLAS SACRA VETAT ne interruptione sacrificii — 'rumpere' enim pro 'interrumpere' posuit — piaculum committeretur: unde etiam Helenus <III 406> nequa inter sanctos ignes in honore deorum hostilis facies occurrat et omina turbet. deni-

11 frustra . . . volunt] cf. Isid. diff. verb. 529

2 aequore ycladas F (ycladas G) || illa e Cycladibus Masvicius: ille cycladis F illa e cycladis Commelinus, fortasse recte. cf. Neue Formenl. I² p. 325 || 3 situm om. L (add. l) || 4 FILIVS VNA R || pro cum hoc om. R, id est cum patre euandro in marg. add. m || 6 et praemisit iuvenes (iuuenis F) non debuerunt cum Servianis coniungi || significavit F || 7 aut om. AS || vero S (enim s) || 8 aut om. A (add. a) || per om. ASRM || 10 in sacrificando coni. Burmannus || 11 quidem SH || 13 a om. F || magna A (corr. a) || uergilius F || 14 sicabam H || ad v. 106 cum dixit dabant verbo sacrorum est usus quia dici solebat da quod debes de manu dexterae T || 17 legit declarasseui remes F || 18 biremis H || 20 honeste locutio F || eloquio H || caenam LM || lotus L (locutus l) locuturus F || 21 caenam L || 23 ἀνερ κελύφατος nam celeusma nauticus est clamor ad hortandum ut (V 189) 'nunc nunc incumbite remis Hectorei socii'. Fabricius || 24 ad v. 110 quidam tradunt quod mensae dicantur proprie deorum et non hominum T || 28 nequam ASH || sacros H || ignes om. AS

que cum ludi circenses Apollini celebrarentur et Hannibal nuntiatus esset circa portam Collinam urbi ingruere, omnes raptis armis concurrerunt. reversi postea cum piaculum formidarent, invenerunt saltantem in circo senem quendam. qui cum interrogatus dixisset se non interrupisse saltationem, dictum est hoc proverbium 'salva 5 res est, saltat senex'. 'audacem' autem dicit ubique Vergilius, quotiens vult ostendere virtutem sine fortuna: unde etiam Turnum audacem vocat <IX 3>.

112. IVVENES QVAE CAVSA SYBEGIT succincta et plena interrogatio, cui per singula respondet Aeneas. 10

113. IGNOTAS TEMPTARE VIAS ideo 'ignotas', quia videt eos esse peregrinos. et bene breviter, sed frequentius interrogationibus eos urget, ut <IX 374> state viri. quae causa viae? quive estis in armis? quoque tenetis iter?

114. QVI GENVS quo genere. et bona est elocutio. VNDE DOMO 15 de qua civitate? AN ARMA tropum fecit metri causa: nam consequens erat ut diceret 'an bellum'.

115. PVPI SIC FATVR AB ALTA sic intellegendum, ut simul dicat et faciat.

116. PACIFERAEQVE MANV RAMVM PRAETENDIT OLIVAE ne moram 20 faceret in responsione. PACIFERAEQVE M. R. P. O.] quoniam Pallas prius de pace quaesierat. et ideo mox signum pacis ostendit, ut cetera Pallas securus audiret.

117. TROIUGENAS AC TELA breviter singulis quaesitis respondit. et 'Troiukenas' ad 'qui genus' referendum. TELA VIDES INIMICA LA- 25 TINIS bona conciliatio: nam audierat <55> hi bellum adsidue ducunt cum gente Latina. ergo 'tela inimica' ad illud pertinet 'pacemne huc fertis an arma'?

118. QVOS ILLI BELLO PROFVGOS sicut et vos. et movet conciliationem etiam ex similitudine fortunae. SVPERBO iniusto. 30

30 SVPERBO iniusto] cf. Non. p. 391, 15 M.

1 ut hannibal nuntiatus est *F* || 2 portum *HF* || collinemus *LH* (collinam *l*) || urbi *om. R* || ingraere *L* ingrueret *II* || reptis *II* || 3 piaculis *AS* || 4 saltantem] saltationem *F* || circu *F* || quendam senem *R* || 5 salutationem *L* saltaciorem *H* || 6 saltantantem senem *H* saltante sene *Fabrizius* || 10 responderet *S* respondit *RLF* || 11 ad ignotas *supr. vers.* quia uidit eos peregrinos ideo dicit ignotas *T* || 12 frequentibus *Masvicius. fort.* brevibus sed frequentibus || 13 gestis *F* || 14 quoque tenetis iter] quo tenditis *F* || 16 nam consequens erat ut cum diceret (*diceret G* dicit *Daniel*) pacem subiunge (subiungat *Daniel*) an (*am G, om. Daniel*) bellum *F* || 18 ad v. 115 ut simul dicat et faciat *T* || 26 ut hi *F* || 28 in arma *F* || 29 et me movet conciliatione *F* || ad profvgos *in marg.* proprie dicitur profugus qui a suis sedibus est fugatus *T* || 30 ad SVPERBO *supr. vers.* ini-quo *T*

119. EVANDRVM PETIMVS hoc ad 'quo tenditis' pertinet. FERTE
HAEC hoc ad ramum pertinet, 'dicite' ad verba. vel 'ferte' vobiscum
et 'dicite', κατὰ τοῦ αὐτοῦ.
120. SOCIA ARMA ROGANTIS hoc ad illud pertinet 'quae causa sub-
5 egit'. 'rogantes' autem ad id pertinet quod a sibylla dictum fuerat
<VI 92> quas gentes Italum aut quas non oraveris urbes?
121. TANTO PERCVSSVS NOMINE Dardani scilicet commemora-
tione. 'tanto' autem, id est magnitudine nominis.
122. QVICVMQVE ES hoc ad nomen Aeneae pertinet: nam esse
10 Troianos audierat.
123. NOSTRIS SVCCEDERE PENATIBVS HOSPES mire sine patris auctoritate
nihil confirmat, et tamen hospitem appellat.
124. DEXTRAMQVE AMPLEXVS INHAESIT ostendit virum et vir-
tutis et hospitalitatis amatorem.
125. SVBEVNT LVCO FLVVIQVE RELINQVNT hypallage in
15 sensu. et hic 'subeunt' iuxta veteres dativo iunxit, cum alibi iuxta
usum praesentem accusativo iunxerit, ut <X 798> Aeneae subiit
mucronem, sicut et 'succede' [veteres] dativo iunxerat: quod significat
'penitus ingredere', ut hoc loco 'ac nostris succede penatibus hospes'.
20 Sallustius tamen, ut dictum est, accusativo iunxit.
127. OPTIME GRAIVGENVM quantum 'ad Aeneam pertinet Graeci
neque boni neque meliores sunt. ergo 'optime Graiugenum' super-
lativus est pro positivo: nam 'optimus malorum' non possumus di-
cere; superlativus enim suo tantum iungitur generi. sic ergo dixit
25 ut Homerus δικαιοτάτος Κενταύρων pro δίκαιος, id est 'iustissimus
Centaurorum' pro 'iustus'. et est rhetorica persuasio: nam principium
ex utriusque persona sumpsit. 'optime Graiugenum' ad Euandrum
pertinet, 'cui me fortuna precari' ad Aenean, qui se fatetur supplicem

18 quod ... ingredere] cf. Non. p. 403, 19 || 20 ut dictum est] buc. V 6 ||
25 Homerus] II. XII 832

1 ad EVANDRVM P. *supr. vers.* hoc pertinet ad quo tenditis T || FERTE HAEC
ET DICITE ferte F || 2 hoc ... ad verba hab. T || dicere R || 1 (i. e. vel) F: et
Daniel || 3 κατὰ τοῦ αὐτοῦ scripsi: catautu F' catatu G κατ' αὐτό Daniel.
dicere voluit interpretes idem esse hoc loco 'ferte' quod 'dicite' || 4 v. 120 ad DAR-
DANIAE haec hab. T hoc ad genus pertinet, ad SOCIA A. R. haec hoc pertinet ad
illud quod ei dixerat sibylla 'quas gentes italum'. || 5 ad id Daniel: id om. F ||
sibylla F || 6 ornaueris G || urbem F || 7 PERCVLVS M || 9 pertinet aeneae AR ||
12 tamae F tā mae G tamen Daniel. fort. tamen Aenean || 14 ospiali L (ospia-
litalitatis l) || 16 sensu] nam primum est fluuium relinquere deinde lucum subire
add. D || 17 acusativo F || iunxerat F, corr. Daniel || 18 veteres seclutit F.
Schoellius. secundum veteres ego conieceram || iunxerunt Daniel || 20 iunxit F ||
21 OPTIME R || 23 est om. SM || pro] prae F || 24 generi iungitur AS || 26 iustus]
cum centauri fuerint crudeles et impii add. D || ad v. 127 in marg. sup. facit
eum benivolum in principio. et est rhetorica persuasio ... incipere debebat T ||
rethorica F || nam principium om. F || 27 personas F

venire. sed quia ignotus est et ostendere vult quid impetrare debet, ait 'Dardanus Iliacae primus pater urbis et auctor'. contra quos auxilium petat 'gens eadem quae te'. quid ipsi etiam sit utile, a quo beneficium postulatur, 'nos si pellant nihil a fore credunt': dicit enim, nos pelli-mur, sed vos servietis. post rem ipsam proposuit 'accipe daque fidem'. 5 ad ultimum possumus reddere beneficium 'sunt nobis fortia bello pectora': nam utrum posset is a quo petebatur, omisit, quia manifestum erat posse, et ignotus a demonstratione personae suae incipere debebat. CUI ME FORTVNA PRECARI servavit τὸ πρέπον dicendo 'fortuna'. et 'cui me precari' antiquum est; nam modo 'quem precari' dicimus: 10 Terentius credo qui mihi sic oret, item facite ut vobis decet, Sallustius locum editiorem quam victoribus decebat. et est Graecum, ut εὖχο 'Απόλλωνι. sane veteres et 'precor illi' pro 'precor pro illo' dicebant: Plautus in Amphitryone noli pessimo precari, hoc est 'pro pessimo noli precari'. aut hyperbaton est hoc modo: tibi 15 me fortuna vitta comptos voluit praetendere ramos et precari.

128. VITTA COMPTOS RAMOS ut in pacis petitione ramus olivae cum vittis offeratur, partim fabulae, partim naturae efficit ratio. nam cum de nomine Athenarum Neptunus et Minerva contenderent et iussisset Iuppiter ut illius nomine diceretur civitas, qui munus 20 melius obtulisset hominibus, equum Neptunus, Minerva olivam protulit, et statim vicit. unde cum eius ramus alicui offertur, indicat eum esse meliorem. hinc est illud proverbium herbam do, id est cedo victoriam, quod Varro in aetiis ponit, cum in agonibus herbam in modum palmae dat aliquis ei, cum quo contendere non 25 conatur, et fatetur esse meliorem. vittas autem habet ramus olivae

11 Terentius] Phorm. I 2, 90 et ad. III 4, 45 || 12 Sallustius] hist. I 98 Dietseh., I 100 Kritz. || 13 εὖχο] Il. IV 101 || 23 hinc est illud proverbium . . . auxilio] exser. mythographus II 119. cf. Mercklin Philol. III p. 272

1 uenire] pertinet add. T || quid] quod Daniel || 2 et rursus contra quos auxilium petat dicit gens T || 3 quae te] ostendit deinde add. T || 4 postulatur] dicens add. T || pellat F || dicit . . . servietis] quasi diceret si nos pellunt uos servietis T || 5 post rem GT: postremi F || proponit dicendo T || 6 possumus reddere] monstrat se reddere posse T || beneficium] cum dicit add. T || forta bella F || 7 patebatur F || 8 persione G || 9 to prepon F || 10 quem] quam H || 12 mediotiorem S || 13 ad CUI M. F. P. in marg. sane . . . precari, supr. vers. ab al. manu quidam hyperbaton accipiunt hoc loco optime graiugenum cui me voluit fortuna praetendere ramos et precari T || 14 plautus F || amphitryone F || noli pessimo Daniel: nobili pessime FT pessimo noli precari Goetz et Loewe fragm. XVII p. 118 || 15 et hoc est F || 16 vitta F || 17 in om. AS || 19 Neptunus] equum add. H || contenderent . . . Minerva om. LH (add. l) || 21 melius munus R || optulisset ASF || 22 ramus eius RL || 23 eum] om. L, enim F || herbam H || 24 aetiis ASM: oetiis RLH antiquitatis libris F || cum imaginibus herbam immodum palmae F || 26 conatur] cupit F || meliorem] est etiam oliua per ἐνυμολογίαν ab ἐλαία id est olea dicta quae a misericordia dicitur id est ἐλεος add. D

ideo, ut inertiam et inbecillitatem offerentis ostendat: scimus enim oves, unde lana, e qua vittae, egere alieno semper auxilio. aut quia et lana in tutela Minervae sit, quae pacis bellique sit cultrix. aut quia mite et quietum animal est ovis, cuius quietem habere debent qui in
 5 foedus et amicitiam coeunt. quaeritur autem quid dixerit 'comptos'. sed ut crines comi dicimus cum nectuntur, ita et hic etiam ramos comptos nexos illigatos intellege, ut ipse <VII 418> tum ramum innectit olivae: ergo quod illic 'innectit', hic 'comptos' dixit. VOLVIT hinc eum laudat, quod tantus eum vir rogare compellitur.

10 129. DANAUM QVOD DVCTOR ET ARCAS nec quod multitudinem haberes extimui, nec quod esses Arcas † ut illuc hoc tendat id est Agamemnoni et Menelao cognatione coniunctus. et hoc ad laudem Euandri pertinet, qui qualitate morum meruit non timeri.

130. FORES pro 'fuisses'. et notandum 'fores' de praeterito.
 15 GEMINIS CONIVNCTVS ATRIDIS geminos hic duos, aliter 'gemi' uno partu editi. quaeritur sane unde Euander Atridis genere fuerit coniunctus. et quamvis Hesiodus dicat qualiter coniunctus sit Euander, tamen quidam aiunt Thestii filias Ledam et Hypermestram fuisse, Ladae et Tyn-
 20 darei filias Clytemestram Helenam et Timandram fuisse, quam duxit uxorem Echemus Arcas, cuius filius Euander: Clytemestram et Hele-
 nam notum est Agamemnoni et Menelao iunctas fuisse. alii ita tra-
 dunt: Steropes et Atlantis filios Oenomaum et Maïam fuisse, Oenomai Hippodamiam filiam, unde Atreus natus; at Maïae filius Mercurius,
 ex quo Arcades, de quibus Euander: quod Accius in Atreo plenius
 25 refert. alii ita narrant: Atlas complures habuit filias, et de Dione

17 Hesiodus] catal. fragm. CV p. 318 Marksch.

2 e qua vittae Commelinus: equavit F' peti suevit Barthius ad Stat. Theb. VII 476 addens 'et sic habent membranae Virgiliani commentarii ἀνώνυμον' || tegere F' || semper alieno R || 4 iouis F' || 5 amicitiam F' || ad comptos in marg. quaeritur cur comptos dixerit. quem ad modum crines comi dicuntur cum nectuntur ita et hic etiam ramos comptos nexos illigatos intellege T || queritur F' || 6 ita . . . intellege om. F' || 9 eum tantus F' || 10 ne quod F' || 11 ut illuc hoc tendat RLHM ut illud hoc tendat AS ut illud ostendit attendant FG ut illuc hoc tendat 'geminis coniunctus Atridis' vulgo. expectatur nec quod esses Arcas et geminis vel duobus Atridis id est e. g. s. fortasse supra et geminis Atridis aliquis adscripserat ut illud hoc tendat, i. e. augeat, idque eo consilio ut Aeneae plus extimescendum fuisse ostenderet quod Atridis cognatione coniunctus esset Euander, quam quod esset Arcas. attendant autem illud Florianensis inde ortum est quod in archetypo supra ostendit adscriptum erat at. tendat. || 13 non timere meruit F' || 14 et] sed AS || 15 ad GEMINIS supr. vers. duobus aliter gemini uno partu editi T || 16 editu F' || 18 Thestii Marckscheffel conl. Apollod. III 10, 5, 2: thyaeeste F' tyaeste G Thyestae Daniel || yperme-
 stram F' thyandarei F' || 19 tymandram F' || 20 echemus F: cohemus Daniel || clitemestram F' || helemam F' || 21 notum est] notiq; G || ita om. G || 22 filio suo enomaum F, corr. Daniel || cenomai ippodamiam F' || 23 at Commelinus: aut F' || 25 atlas complures habuit filios sed de lino pelopem F, correxi. cf. Hygin. fab. 82 et 83 et Ovid. met. VI 172 sqq.

(*Tantalus*) *Pelopem* genuit, is *Atreum*, *Atreus* *Agamemnonem* et *Menelaum*; *Mercurius* deinde est *Nicostratae* pater, quae fuit mater *Euandri*; *Mercurium* *Maia* filia *Atlantis* genuit. sic *Euander* *Atridis* coniunctus est. *Troianis* autem sic iungitur: ex *Electra*, *Atlantis* filia, et *Iove* *Dardanus* nascitur, eius filius *Erichthonius*, ex eo *Assaracus*, ex illo 5 *Capys*, ex illo *Anchises*, ex illo *Aeneas*.

131. MEA ME VIRTVS haec adrogatio ad honorem *Euandri* pertinet. et sane paulo adrogantius videretur virtutem suam laudasse, nisi decorum oracula et fata coniungeret. deinde ut *Euandro* blandiretur, 'tua' inquit 'terris dedita fama'. et ut in audientis mente remaneret, 10 in ultimo addidit 'et fatis egere volentem'. sed hic singula distinguenda, ut maior sit enumeratio. SANCTA ORACVLA DIVVM Tiberini scilicet, vel *Apollinis*, ut <VI 96> via prima salutis, quod minime reris, *Graia* pandetur ab urbe.

132. DIDITA FAMA divulgata, ut <VII 144> diditur hic subito 15 *Troiana* per agmina rumor.

133. FATIS EGERE VOLENTEM id est, quod voluntatis fuerat egit necessitas fati.

134. DARDANVS ILIACAE PRIMVS PATER VRBIS ET AVCTOR *Dardanus* ex *Iove* et *Electra*, *Atlantis* filia, genitus de *Italia* sorte abire 20 compulsus, agros *Troicos* petit ibique *Dardanium* oppidum in regione *Dardania* conlocavit. sane hic reddit quod ait supra 'cognatique patres'. sane sciendum *Atlantes* tres fuisse; unum *Maurum*, qui est maximus; alterum *Italicum*, patrem *Electrae*, unde natus est *Dardanus*; tertium *Arcadicum*, patrem *Maiae*, unde natus est *Mercurius*. 25 sed nunc ex nominum similitudine facit errorem et dicit *Electram* et *Maiam* filias fuisse *Atlantis* maximi. nec praeter rationem ait et <136> 'maximus' et <140> 'Atlas idem Atlas generat': nam et ipse habuit etiam horum nominum filias, id est *Electram* et *Maiam*.

135. VT GRAI PERHIBENT id est, ut vestrae continent litterae: 30 firminus enim est quod ipsorum testimonio infertur.

23 sane sciendum . . . *Electram* et *Maiam*] exscr. mythogr. III 13, 5

2 *nicostratias* F *nicostratis* G, corr. *Daniel* || 3 genit F || 4 autem] aut G ||

i
alectra G || 5 ereththonius F || erithonius G || assarachus F || ex illa capis F ||
9 fata scripsi: facta F || 10 fort. remanerent || 12 tyberini RH tiberis F || 15 DE-
DITA libri, nisi quod DIDITA m || diditur HM: deditur AS Rm dedi///tur L di-
diē F || 18 pati H || 20 adlantis F athlantis G || 21 dardanium G || 23 sane]
sed F || qui est] quem F || 24 italum F || 26 non L (nunc l) || 27 nec praeter
rationem ait et maximus om H || 28 maximi AS L || generarat H || 29 etiam
om. L (add. l) || 30 ut] et M || 31 firmus F, corr. *Daniel*

136. *ADVEHITVR TEVCROS* et homines et regionem significat. sane prolepsis est: nam post Dardanum Teucris appellati sunt.

138. *MERCVRIVS PATER EST* Mercurius Iovis et Maiae, quae est una de pleiadibus, filius, auctor eloquentiae et lyrae, internuntius deorum. 5 iste etiam palaestrae inventor hoc modo esse narratur. Choricus, quidam rex Arcadiae, filios habuit Plexippum et Enetum et Palaestram filiam. sed iuvenes cum casu inter se haberent certamen, inpressione et nisu corporum invenere luctamina. qui cum hoc patre praesente facerent et ille re nova delectaretur, ex ea re ludus factus est, quam rem Pa- 10 laestra, soror iuvenum, Mercurio amanti se prodidit. qui cum rem novam vidisset, pleniorē de industria artem homines docuit. hoc seni iuvenes a sorore proditum nuntiant. ille iratus est potius filiis, quod non tamquam furem Mercurium insequerentur. quem cum illi in monte dormientem invenissent, manus ei amputaverunt: unde et ipse Cyllenius 15 et mons dicuntur; namque graece κυλλούς aliqua mutilatos parte corporis dicunt: unde etiam hermas vocamus quosdam stimulos in modum signorum sine manibus. Mercurius vero Iovi conquestus, Choricum evisceratum in folliculum redigi fecit, amatam vero suam Palaestram remuneratus omne luctamen, quod corpore conficitur, palaestram vocari 20 fecit. alii Mercurium quasi Medicurrium a Latinis dictum volunt, quod inter caelum et inferos semper intercurrat. hic etiam mercimonii deus est. quidam hunc in petaso et in pedibus pinnas habere volunt propter orationis, cuius auctor est, velocitatem. caduceum illi ideo adsignatur, quod fide media hostes in amicitiam conducat: quae virga ideo serpen- 25 tibus inligata est, ut sicut illi obliti veneni sui in se coeunt, ita hostes contemptis et depositis inimiciis in amicitiam revertantur. CANDIDA MAIA splendidior enim est Maia inter pliadidas, quae est una de Atlantidibus, hoc est pliadibus. non ergo 'candida' pulchra, ut <V 571> candida Dido. meminit autem Maiam Atlantidem esse, ut

1 scholium ad v. 136 hab. T || ADVEHITVR F || ad homines F || sane] et est T || 2 prolepsis F || proleptis G T || est om. T || nam] quia T || fuerunt teucris appella- ti T || 3 schol. ad MERCVRIVS P. E. hab. T || 4 pliadibus F || lyrae F || 6 arcadia filius F || plexippum F || Enetum] antea T || phalaestram F || 8 invenere T: invenere F || invenerunt Daniel || 9 ludo F || palaestram F || 10 amantis F || 12 iuvenis T || 15 dicuntur T || dir F || cyllus FT || 16 dicuntur T || hermas Com- melinus: hermos FT || stimulos] mutilos F. Schoellius, στυλίσκος ego || 17 Iovi] novi T. idem edidit Daniel, ut dubitem satisne accurate legerim hoc loco Floria- censem. ceterum Iovi Commelinus || corycum F || 19 palaestra F || 20 facit F || a Latinis] adla F || 21 incurrat Daniel || 22 est om. F || pennas T || 23 ideo Commelinus: adeo F, om. T. a deo Daniel || 25 inligata est ideo serpentibus T || coeunt ita] coeuntia F || hostis contemptis F || 27 enim om. LH || 28atlan- tidis R || atlantibus HMF || hoc] id F || est om. R || non ergo a plenioris com- mentarii auctore additum esse videtur ut alienum scholium cum Serviano co- necteretur || 29 atlantidem F

*ante tibi Eoae Atlantides abscondantur et multi ante occasum
Maiae coepere, cum vellet per Maiam etiam ceteras Atlantis filias
intellegi.*

139. CYLLENAE mons est Arcadiae, ubi Maia Mercurium est enixa. FVDIT autem non iniuriose dictum est, ut in Pisonem 5 quae te beluam ex utero, non hominem fudit, sed celeritatem parientis ostendit, quod infantibus dicitur omen felicitatis adferre. spectat etiam ad rationem physicam: nam celer est ubique Mercurius, ut diximus *supra* <IV 239>, et ideo dicit eum etiam in ortu fuisse velocem. 10

142. GENVS AMBORVM aut meum et tuum, aut Troianorum et Arcadum. ergo 'amborum' potest 'utrorumque' accipi.

144. TEMPTAMENTA TVI PEPIGI cum nullo ante pactus sum, ut te aut per artem aliquam, aut per legatos probarem, sed intrepidum me tibi commisi. 'temptamenta pepigi' experimenta pactus 15 sum: nam geminus est † hic praeteritus ab eo quod est paciscor: facit enim et 'pepigi' et 'pactus sum', sicut 'placeo' et placui et placitus sum. 'pago' enim, unde multi volunt venire 'pepigi', nusquam est lectum. *et altera est expositio: non temptavi te quibusdam pactionibus, quibus crederem tuto ad te venturum: ut haec fuerit ars 20 temptantis. aut 'non legatos' tale est, quemadmodum in oratione ab alio in aliud initium transitur, ut <IX 425> me me adsum qui feci, et non respondetur propositis. ergo illud refertur 'non legatos misi', aut tale aliquid, quod sententiam compleat.*

146. GENS EADEM QVAE TE sic agit, ut et ipse praestare videatur; nam et *supra* ait <120> 'socia arma rogantes'. *et argute inseruit 'eadem', nec addidit 'nos'.* DAVNIA Rutula, a Dauno. CRVDELI BELLO *supra* <118> 'bello profugos egere superbo'.

147. NIHIL AFORE sibi offuturum nihil arbitrantur.

---

1 ante] georg. I 221 || multi] georg. I 225 || 5 in Pisonem] fragm. VI p. 1066 Halm.

---

2 etiam ceteras etiam atlantis filias *F* || 6 beluam *LF* bellam *H* belua *ASRM* || 7 om̄ felicitatem *R* || 8 etiam] enim *M* || 9 et *R*: sed *ASLM*, om̄. *HF* || etiam dicit eum *F* || 11 ad GENVS A. *supr. vers.* aut dardani aut mercurii aut meum aut tuum aut arcadum aut troianorum *T* || et tuum *Masvicius*: aut tuum *F* || 13 ante] autem *M* || 16 nam geminus est hic praeteriti usus *F*. *Schoellius. fort. n. geminus e. hic praeteriti, ut geminus substantivum sit.* nam geminum est hic praeteritum *Stephanus* || 17 et pepigi om̄. *F* || 18 pago] pango *ASM. cf. Prisc. l p. 523, 23 H.* || 19 lectum est *RM* || non temptavi . . . ars temptantis hab. *T* || non] ne *G* || 20 malim crederem me || 21 aut] fort. et || 22 me me] mene *G* || 25 agit] ait *LHF* || 28 *supra bello om̄. F* || 29 AFORE *LF*: AFORE *ASH* AFORE *RM* || abfuturum *M* || v. 148 ad QVIN *supr. vers.* ut non, ad OMNEM *supr. vers.* bene omnem ne solum euandrum contemnere viderentur *T*

148. QVIN OMNEM ut non omnem. et bene 'omnem', ne solum Euan-
drum contemnere viderentur. PENITVS SVA SVB IVGA utrum 'penitus
sub iuga mittant', an 'omnem penitus Hesperiam'?

149. QVOD SVpra TENEANT Adriaticum dicit. QVODQVE ADLVIT
5 INFRA Tyrrhenum dicit: omne enim mare, quod a Sicilia usque ad
Hispaniam tendit, inferum appellatur ideo quod sol ibi ad inferiores
caeli partes delapsus occidat.

150. ACCIPE DAQVE FIDEM ab utili agit. et hoc est quod ait
in decimo <152> humanis quae sit fiducia rebus. SVNT NOBIS
10 FORTIA BELLO PECTORA iterum sic laudat iuventutem suam, quasi praestet
auxilium.

151. REBVS SPECTATA IVVENTVS experimentis probata, decennali
scilicet proelio. et bene promissionem rebus confirmat et testimo-
niis, quae est verbis invalida.

152. ILLE OS OCULOSQVE LOQVENTIS suffecerat ad recordationem An-
15 chisae vultum agnovisse. addidit 'et totum lustrabat lumine corpus': quod
sine dubio non vacat. nam quia Aeneas de virtute sua multa prae-
dixerat, orationem eius voluit aestimare de corpore: et postquam fides
facta est, inde coepit 'ut te fortissime Teucrum accipio'.

153. TOTVM LVSTRABAT LVMINE CORPVS paterna in eo linea-
menta cognoscens. 'lumine' autem pro luminibus, id est oculis.

154. PAVCA REFERT non pauca, sed paucis, id est breviter.
hoc vult dicere: multa eum dixisse, sed paucis. VT TE quem-
admodum. VT TE FORTISSIME TEVCrvM ad 'optime Graiugenum' reddidit
25 'fortissime Teucrum'.

155. AGNOSCOQVE LIBENS postquam probavit ex habitu corpo-
ris vera esse quae dicebat Aeneas, per Anchisen eum laudat adu-
latione deposita. sane inter agnosco et cognosco superfluo quidam
volunt facere discretionem, ut cognoscamus novos, agnoscamus
30 antiquos. sed haec a poetis metri necessitate variantur; nam 'agno-
sco' propter synalipham dixit.

12 SPECTATA experimentis probata] cf. Non. p. 402, 23 M. || 28 sane ...
antiquos] cf. Isid. diff. verb. 62 et 89

1 ne] non F ne non Daniel || 2 videretur F || 3 ominem F || 4 hadriati-
cum G || 5 tyrrenum F || 6 apellatur F || 8 ab utili agit edidit Stephanus || ait
est S || 12 ad SPECTATA supr. vers. probata T || 13 proelio] probata add. Sa ||
ex testimoniis R || 14 uerbis est M || verbis] uerba R, om. LH (in uerbis add. l)
|| 17 de] in Daniel || 19 accipere F accipe G || 20 lineamenta F: liniamenta
reliqui praeter H, qui liam . c. menta exhibet. i. e. figuras superser. m || 21 re-
cognoscens R || ad LVMINE supr. vers. oculis F || 23 hoc] et hoc F || sed e pau-
cis H || 24 ad VT TE F. T. supr. vers. ad hoc respondit quod ille dixerat optime
graiugenum T || 28 cognosco et agnosco SL || et cognosco om. H || 29 et agno-
scamus AS || novos agnoscamus om. L (add. l)

156. *VOCEM ANCHISAE MAGNI mire quod non fecit Aenean dicentem qui sit, Euandrum cognoscentem.*

157. *HESIONAE VISENTEM REGNA SORORIS commemorationi necessitudinis reddit commemorationem hospitii. sane fabula de Hesione et nota est et aliquot locis exposita. quis enim nescit a Laomedonte mercedem 5 Neptuno et Apollini ob muros Troiae fabricatos negatam; cumque incursu maris civitas vexaretur, coactum Laomedontem filiam Hesionam ceto obicere; eamque ab Hercule liberatam, eversa Troia et occiso Laomedonte propter negatum praemium, Telamoni suo comiti in matrimonium datam. quae causa fecit ut Priamus ad visenda sororis regna 10 proficiscens, cum Salaminam tenderet, iter per Arcadiam faceret et tunc ab Euandro esset susceptus Anchises.* *HESIONAE VISENTEM REGNA SORORIS* ut diximus supra <I 619> Hercules eversa Troia Hesionam, Laomedontis filiam, Telamoni suo comiti dedit, ex qua natus est Teucer. Priamus postea cum Salamina tenderet ad visendum regnum 15 sororis, per Arcadiam iter fecit, et tunc ab Euandro est susceptus Anchises. *VISENTEM REGNA* videre cupientem.

159. *PROTIVS uno eodemque tempore, hoc est dum pergit, vidit Arcadiam; nam non possumus 'simul' intellegere, cum Salamina insula sit, Arcadia in continenti.* 20

161. *MIRABARQUE DVCES TEVCROS hos laudat, quo melior sit ille quem praefert.*

162. *CVNCTIS ALTIOR non solum ad staturam, sed ad omnia.*

163. *IVVENALI ARDEBAT AMORE inest enim strenuis iuvenibus studium adquirendarum amicitiarum: Horatius animusque virilis 25 quaerit opes et amicitias.*

165. *CVPIDVS ἐπιθυμῶν.* *PHENEI oppidi Arcadiae: Homerus οἱ Φένειον τ' ἐνέμουντο. nec nos debet movere quod, cum Euander de Pallanteo sit, dicit 'Phenei sub moenia', cum sciamus poetas vicinas omnes pro uno habere civitates, sicut de Didone facit, quam 30 nonnumquam Tyriam, aliquotiens Sidoniam vocat.*

166. *ILLE MIHI INSIGNEM PHARETRAM ius hospitii habet inter*

25 Horatius] a. p. 166 || 27 Homerus] Il. II 605

1 mirere Schoellius. quod deleri malim || 2 qui sit F: qui scit Daniel || 4 fabule F || 5 aliquod F || 6 apollino F || incursum G || 7 filiam . . . Laomedonte om. G || 8 cito F || 11 Salamina tenderet et iter Daniel || 16 susceptus est ASR || 19 salania H || 20 insula RLHF: in insula ASMI || archadia autem R arcadium H arcadiae F || 23 ad cunctis A. supr. vers. non solum ad staturam sed ad omnia referendum altior T || 26 opes et om. AS || 27 ἐπιθυμῶν Commelinus: en. emon F ἐπιθυμῶν Daniel || FINEI AS PHINEI M PHYNEI F || 28 οἱ ΦΙΝΕΟΝΤΕΝΕΜΟΝΤΕ libri praeter F, qui οἱ ΦΙΝΕΟΝ tene amicitias ΝΕΜΟΝΤΕ exhibet || 29 phenei S fenei L: phinei vel finei reliqui || poetam ASLM || 30 una l et vulgo || 31 aliquando L

se remunerationem, sed verecunde tacet Euander de suis muneribus.

LYCIASQVE SAGITTAS enumerando singula efficit ne communia et ficta videantur.

167. AVRO DEDIT INTERTEXTAM legitur et 'intertexto'. et figurate dictum est, intertextum aurum habentem.

168. FRENAQVE BINA poetice, nam 'duo' debuit dicere: 'bina' enim secundum Ciceronem non dicuntur nisi de his quae sunt numeri tantum pluralis. nam Cicero per epistolam culpat filium, dicens male eum dixisse 'direxi litteras duas', cum 'litterae', quotiens epistolam significant, numeri tantum pluralis sint. contra 'epistolas binas' non dicimus, sed 'duas'.

169. IVNCTA EST MIHI FOEDERE DEXTRA antiquis amicitii per Anchisae hospitium.

171. AVXILIO LAETOS DIMITTAM haec sunt pauca quibus auxilium pollicetur. OPIBUS id est militibus. 'opes' antiqui vocabant milites.

172. QVANDO HVC VENISTIS AMICI siquidem amici iam venistis: extraneos enim ad sacra non licebat adhibere. hos autem adhibet ad sacra quasi antiquis iunctos amicitii: unde infert 'et iam nunc sociorum adsuescite mensis'.

173. ANNVA QVAE DIFFERRE NEFAS anniversaria sacrificia, id est sollemnia, ideo non differuntur, quia nec iterari possunt. sollemne autem hoc esse ipse ait <102> forte die sollemnem illo rex Arcas honorem. nam kalendaria si qua fuerint ratione dilata, possunt repeti, nec piaculum eorum intermissione committitur. sane hoc sacrum pollutum vocatur, quod populo annis singulis luitur. FAVENTES ut in sacris 'favete linguis', 'favete vocibus'.

174. ET IAM NVNC ordo est 'et iam sociorum'.

175. DAPES epulae deorum propriae, ut Iovis cena. SVBLATA REPONI POCVLA quoniam metu reliquerant mensas, ideo ait 'reponi'.

6 bina enim e. q. s.] cf. Isid. diff. verb. 159 || 8 Cicero] fragm. p. 972, 33 Or.

2 ad v. 166 enumerando singula efficit ne videantur communia et ficta sed propria et gentilicia troianorum T || 4 figurate Daniel: figura F || 5 ad INTERTEXTAM supr. vers. intertextum aurum habentem T || 7 Ciceronem . . . pluralis om. H || 8 numero tantum plurali L tantum numeri pluralis A tantum in numero plurali S || per epistolam] pepta H || 9 direxi tibi L direxit H || 10 sint] sunt AS, ciceronem non dicuntur . . . pluralis sint add. H || 15 scholium ad OPIBUS edidit Daniel e Turonensi, in quo ab eo scriptum est qui Tironianis notis utebatur || 16 iam amici F || 20 e Floriacensis additamentis hoc scholium constituendum est ANNVA i. e. sollemnia. sollemne autem . . . honorem. ceterum sollemne . . . honorem edidit Stephanus || 23 si om. R || 24 ad v. 173 in marg. hoc sacrum pollutum (sic) vocabatur apud antiquos quod singulis annis populo luitur i. e. persolvitur sacrificatur T || 25 pollutum Dorvillius, ipsius interpretis errorem corrigens || 28 caena ARM || 29 ait addidit Daniel

176. GRAMINEO hic 'de gramine facto', alibi 'gramineo' pro graminoso, ut <VII 106> gramineo ripae religavit ab aggere classem. SEDILI bene 'sedili': nam in templo Herculis lectisternium esse non licebat. *quamvis apud veteres omnes sedentes vescerentur.*

177. PRAECIPVVM potest et 'praecipue' accipi.

5

178. ACCIPIT aut suscipit ad sedendum: aut pascit, ut <III 353> illos porticibus rex accipiebat in amplis. torum autem herbarum super solum fuisse intellegamus, ne sit sedili contrarium. congrue autem de leonis pelle dicit coopertum, quasi in Herculis sacris. * INVITAT et ACCIPIT verba hospitalia.*

10

179. TVM LECTI IVVENES non vacat 'lecti': in sacris enim Herculis nec servi intererant nec liberti, adeo ut Appius, qui sacra haec transtulit in libertos *vel, ut quidam volunt, in servos publicos*, et caruerit oculis et intra annum omnem familiam perdiderit Pinariorum. CERTATIM id est studiose. ARAEQVE SACERDOS maximae scilicet: nondum enim templum Herculis fuerat, sed ara tantummodo, quam maximam dicit <271> ex magnitudine fabricae.

15

181. LABORATAE CERERIS quae eget laboris, ut mox et frumentis labor additus, ut mala culmos esset robigo: glandes enim sine ullo labore nascuntur.

20

183. PERPETVI TERGO BOVIS [aut] secundum Homerum intellegendum, qui dicit carnes dorsi apponi solitas honorabilioribus, ut sit sensus talis: posuit ante eos magni bovis carnes eas quae apud maiores in honore fuerunt. et re vera 'perpetui': nam de hoc bove immolato Herculi carnes carius vendebantur causa religionis, et inde alter redimebatur, qui ex illius pretio comparatus quasi perpetuus esse videbatur. 'tergo' autem potest a parte totum intellegi:

25

1 hic ... graminoso] cf. Isid. diff. verb. 223 || 3 bene sedili ... licebat] cf. Macrobian. Sat. III 6, 16 || 16 nondum enim ... fabricae] cf. schol. vet. in Iuven. VIII 14 || 18 mox] georg. I 150 || 21 Homerum] Il. VII 321

5 ad PRAECIPVVMQVE supr. vers. potest pro praecipue accipi T || 8 intelligimus H || 9 congrue autem sicut de leonis pelle sicut dictum est dicitur coopertum F. sicut et sicut dictum est omisit Daniel. fortasse sicut dictum est post intellegamus addi voluit plenioris commentarii auctor, cum supra ad 'gramineo' adscriptum esset 'de gramine facto'. || de] fort. sedile vel id || pelle leonis R || quasi ... sacris] quia nihil opportunius in Herculis festo Daniel || 10 INVITAT ... hospitalia post Pinariorum hab. F || 13 vel ut Daniel: velit F || inserios F inferios G, corr. Daniel || 14 Pinariorum] immo Potitiorum. cf. Macrobian. Sat. III 6, 13; Liv. I 7, 14; Fest. s. v. 'Potitium'. ceterum pinnariorum LH || 17 maxima F || dixit AS || fabricae] Viscera. uiscus viscera (visceri ead.

man. lege visceris) facit add. F || 19 robigo AM rubigo reliqui || 21 aut seclusi et infra (lin. 24) et re vera scripsi pro aut re vera: nam secundum ... fuerunt non ipsa quoque eo spectant ut 'perpetuus bos' qui sit intellegendus exponatur || 26 alter] alter bos M vitulus alter Fabricius || qui ... videbatur om. R

quamvis alii dicant ideo 'tergo bovis', quod ad aram maximam aliquid servari de tauro nefas est; nam et corium illius mandunt. LVSTRA-LIBVS aut pinguibus: moris enim fuerat completo lustris pingues victimas offerre censores: aut certe de quinquennali bove, id est 5 perfectae aetatis: nam Homerus dicit *πίονα πενταέτηρον*. aut quia per quinquennium ipsis victimis urbs lustrari solebat. alii proprie 'lustralia' dicunt quae duabus manibus accepta in aram pontifex vel censor inponit: quae non proseantur.

184. POSTQVAM EXEMPTA FAMES ET AMOR COMPRESSVS EDENDI 10 postquam et necessitati satis factum est et voluptati.

185. REX EVANDRVS aut non servavit nominis declinationem: nam 'Euander' facit, sicut ipse alibi <X 515> Pallas Euander in ipsis: aut graece declinavit ὁ Εὐανδρος. NON HAEC variat in uno pro- nomine 'non haec sollemnia nobis, has ex more dapes, hanc tanti 15 numinis aram'.

187. VANA SUPERSTITIO superstitio est timor superflus et de- lirius. aut ab aniculis dicta superstitio, quia multae superstites per aetatem delirant et stultae sunt: aut secundum Lucretium <I 66> superstitio est superstantium rerum, id est caelestium et divinarum, 20 quae super nos stant, inanis et superflus timor. VETERVMQVE IGNARA DEORVM duo dicit: non ideo Herculem colimus, aut quia omnem religionem veram putamus, aut quia deos ignoramus anti- quos. cautum enim fuerat et apud Athenienses et apud Romanos, ne quis novas introduceret religiones: unde et Socrates damnatus 25 est et Chaldaei vel Iudaei sunt urbe depulsi. sane quidam veteres

3 aut pinguibus . . . censores] cf. Luct. Plac. ad Stat. Theb. I 507

1 ad TERGO *supr. vers.* quidam dicunt tergo propterea quia ad aram maxi- mam aliquid servare de tauro nefas erat T || bovis] ionis F. 'tergum' moneo 'corium' intellegi ab interprete || ad om. F. ara in maxima Lion || 2 ante nam lacunam indicavit Daniel || mandant F, corr. Daniel || 5 ΠΙΟΝΑ ΠΕΝΤΑΕΤΗΡΟΝ AS: ΠΙΟΝ ΠΕΝΤΕΤΗΡΟΝ R MONANENTAEN L MONANENTA. en. pon. H ΠΤΟΝΠΕΝΤΑ ET ΗΡΟΝ M ΠΙΟΝΑ ΜΕΝΤΑ ΕΡΟΝ F ἄρσενα πενταέτηρον Homerus Il. VII 315 || 6 lustrari Daniel: lustralim F || ad LVSTRA-LIBVS *supr. vers.* quidam proprie dicunt lustralia quae manibus duabus uel censor uel pontifex ponit in aram T || 10 postquam autem L || necessitatis factum F || satis om. L (add. l) || 13 ΕΥΑΝΔΡΟΣ F || 14 sol- lemnia F || 16 delirus R dilisus F || 17 superstitio est R || quia] quae ASF || multae LH multe R: multis AS multi F mulieres M. cf. Isid. or. VIII 3, 6 'alii dicunt (scil. superstitionem dictam esse) a senibus, quia multis annis super- stites per aetatem delirant' et mythogr. III 5, 2 'hoc autem vel ab aniculis ultra consuetudinem humanae vitae superstitibus, teste Servio, vocabulum sumptum est'. Don. ad. Ter. Andr. III 2, 7 || 18 dilirant LF || 19 est et superstantium H || VETERVMQVE RM: VETERVMVE reliqui || 22 veram] ream H || aut quia deos igno- ramus apud (apud A) antiquos enim cautum fuerat ASR || 23 cautum enim fuerat] nam statutum fuerat M || 25 vel] et Stephanus || sane quidam e. q. s.] cf. Arnob. adv. nat. III 38 sq. unde dubitandum esse videbis rectene veteres dei dicantur novensiles, si quis eos ex hominibus factos intellegat.

deos novensiles dicunt, quibus merita virtutis dederint numinis dignitatem. ergo ideo 'vana', quia superstitio ignara deorum.

189. NOVAMVS HONORES detraxit 're', nam 'renovamus' debuit dicere: quam particulam alibi addidit, ut <III 717> fata renarrabat divum. aliter in quarto <260> tecta novantem dixit. quidam intellegunt proprie esse 'novare' replicando vetera quandam facere novitatem ac per hoc excludere vetustatis iniuriam.

190. SVSPENSAM HANC ASPICE RVPEM Cacus secundum fabulam Vulcani filius fuit, ore ignem ac fumum vomens, qui vicina omnia populabatur. veritas tamen secundum philologos et historicos hoc habet, hunc fuisse Euandri nequissimum servum ac furem. novimus autem malum a Graecis κακόν dici: quem ita illo tempore Arcades appellabant. postea translato accentu Cacus dictus est, ut 'Ελένη Helena. ignem autem dictus est vomere, quod agros igne populabatur. hunc soror sua eiusdem nominis prodidit: unde etiam sacellum meruit, in quo ei per virgines Vestae sacrificabatur. SVSPENSAM RVPEM quasi iam iamque lapsuram.

193. RECESSV a vestigiis scilicet hominum.

194. SEMIHOMINIS hoc est feritate corrupti. FACIES pro 'universus visus'.

195. INACCESSAM participium sine verbi origine, 'accedor' enim non dicimus; sed tale est, ut placita nupta triumphata regnata. et quaeritur quis hoc ante Vergilium dixerit? ORA VIRVM hoc est capita.

198. HVIC MONSTRO bene vitavit casum, in quo inerat turpis significatio verbi, ne diceret 'huic Caco'.

200. ET NOBIS sicut multis, quibus Hercules profuit monstra purgando. AETAS beneficium temporis, ut <IX 7> volvenda dies en attulit ultro.

201. AVXILIVM ADVENTVMQVE DEI hysteropteron; ante enim ad-

8 Cacus e. q. s.] exser. mythogr. I 66, II 153, III 13, 1 || 19 FACIES . . . visus] cf. Don. ad Ter. eun. II 3, 5 et Gell. XIII 30

2 ergo] inepte hac particula usus est plenioris commentarii auctor, ut scholium ad VANA adscriptum cum superioribus coniungeret || 4 addit ASL || 5 quidam . . . iniuriam e Turonensi edidit Daniel || 10 hoc om. LH (add. l) || 11 fuisse hunc R || fuisse om. F || 12 cacoon libri, nisi quod cacom F || 13 helenus helena ASR helenae helena L aelene elena H helene helena MF || 14 igni L || 15 eius nominis F || 16 in quo ei peruigili igne sicut uestae sacrificabatur F, quam scripturam vulgatae praestare vidit Prellerus Roem. Mythol. p. 647 adnot. 4 || Vestae om. R, sicut Vestae Masvicius || 20 uisum F, corr. Daniel || 22 regnata om. LH (add. l) || 23 uergilium F || ad ORA supr. vers. i. e. capita T || 24 uitavit ex uitat A mutauit F || casum] causam H cacum M || in om. S || intererat F || 26 quibus om. L (add. l) || profuit hercules R || 27 uoluendo AS || 29 ad AVXILIVM A. D. in marg. hysteropteron est hoc loco quia primo fuit aduentus et postea auxilium T || aduentum om. F, add. Daniel

ventum, sic auxilium debuit dicere. MAXIMVS VLTOR non tantum noster, sed omnium terrarum.

202. TERGEMINI NECE GERYONAE hanc fabulam diximus illo loco <VII 661> postquam Laurentia victor Geryone extincto
5 Tiryntius attigit arva. SPOLIISQVE SVPERBVS atqui boves abduxerat: sed spoliū est quicquid de hostibus tollitur, ut <XI 80> addit equos et tela quibus spoliaverat hostem item <VI 168> postquam illum vita victor spoliavit Achilles. sane aliter supra <196> foribusque superbis.

10 203. VICTOR perpetuo epitheto Herculis usus est, quia omnia animalia vicit: quod in sequentibus plenius dicitur. sane de Caco interempto ab Hercule tam Graeci quam Romani consentiunt, solus Verrius Flaccus dicit Garamum fuisse pastorem magnarum virium, qui Cacam adflixit, omnes autem magnarum virium apud veteres Hercu-
15 les dictos.

205. AT FVRIS CACI MENS pro ingenti scelere furis nomen posuit: capitale enim crimen apud maiores fuit ante poenam quadrupli. sed hic quidam ab Euandro tamquam in degeneri fraude furem appellatum volunt.

20 208. AVERTIT erat proprium 'abegit'; sed respexit ad praedam, quae averti dicitur, ut <I 528> raptas ad litora vertere praedas.

209. ATQVE HOS quotiens masculinum et femininum iunguntur, haec disciplina est, ut etiam si posterius est femininum, masculino respondeamus. PEDIBVS RECTIS pro 'pedum rectorum', dativus pro
25 genitivo.

210. VERSISQVE VIARVM INDICIIS] hoc est vestigiis, quod aversi trahebantur. VERSISQVE VIARVM INDICIIS id est contra naturam incipientibus errorem indicii. ipsa, inquit, decipiebant indicia, quae indicare consueverunt; nam 'indicium' ab indicando nomen accepit.

12 solus Verrius Flaccus . . . dictos] cf. Aurel. Vict. or. gent. Rom. VI | 17 capitale . . . quadrupli] exscr. Isid. or. V 26, 18

2 sed] sed et RM || terrarum om. LH. unde lucanus (IV 610) 'terras montis aequorque leuantem magnanimum alciden libycas exciuit in oras' add. D || 3 haec fabula dicta est illo loco F || 6 adduxerat L (corr. l) || 9 superbus F || 10 ephteeto F, corr. Daniel || 12 ab Hercule Daniel: alii hercule F || 13 Caranum Jordan Herm. III p. 409 || 16 FVRIS LF'a || MENS EFFERA M || 17 quadruplicem R || 18 in degeneris frade (fraude G) F, quod correxi. degenerem autem fraudem dixit interpret quae genus Caci dehonestaret, ut Tacitus ann. XII 19 degenerem precem. fortasse plenius scholium, quo monitum erat Euandrum, cum furem diceret Cacam, a fabula discessisse, neglegenter in brevius contractum est. cf. Serv. ad v. 190 et 226 || 19 apellatum G || 20 refflexit H || 22 quotiescumque R || iungitur L || 23 ut etiam ut si F' est om. L (femininum sit l) || 24 ad PEDIBVS R. supr. vers. pro pedum rectorum T || 26 VERSISQVE v. i. hoc est . . . trahebantur id est contra e. q. s. F. hoc est . . . trahebantur edidit Stephanus

212. *SIGNA et hic 'signa' pro vestigiis.*

215. QVERELLIS IMPLERI NEMVS non, ut multi dicunt, quia consortes perdiderant, sed quia avellebantur a pascuis: insita enim est bubus aviditas edendi, unde est ite domum pasti, si quis pudor, ite iuveni: *vel certe propter stabulorum mutationem.* 'im- 5 pleri nemus' pro 'impletur et relincuntur', infinitum pro indicativo.

216. ET COLLES CLAMORE RELINQVI cum clamore, ut <I 519> *et templum clamore petebant et atque Ixionii vento rota constitit orbis, id est cum vento. et hoc est melius. nam multi dicunt: relinquebantur colles etiam a clamore, hoc est tantum re-* 10 *cesserant a collibus boves, ut nec echo resultaret, scilicet ad colles iam clamore non perveniente. quod non procedit, quia hoc sensu illud excluditur 'reddidit una boum vocem': si enim tam longe fuerunt, ut nulla ratione recedentium boum mugitus colles derelictos feriret, quemadmodum inclusi bovis est clamor auditus ab Hercule?* 15 *alii ita: linquit imago vocis evanescens, tamquam relictis collibus inaudita.*

217. REDDIDIT quasi inclamata. VNA BOVM figura Graeca, quia τῶν βοῶν.

218. MVGIT more suo pro 'mugivit', ut <VII 516> audiit et 20 Triviae longe lacus. CVSTODITA FEFELLIT id est dum custodiretur fefellit.

219. EXARSERAT pro 'exarsit'. ATRO FELLE DOLOR quo irascimur secundum physicos, ut splene ridemus: Persius <I 12> sed sum petulanti splene cachinno. 25

220. RAPIT ARMA MANV NODISQVE GRAVATVM ROBVR duo dixit, sagittas et clavam. et non vacat 'que': nam si armorum epexege sis est

4 ite] buc. VII 44 || 8 atque] georg. IV 484 || 23 quo irascimur . . . ridemus] cf. Isid. or. XI 1, 127

1 ad SIGNA FEREBANT *supr. vers.* uestigia ducebant T || *schol. ad SIGNA edidit Stephanus* || 2 non] nam F || 3 uellebantur M || 5 ad DISCESSV M. B. *in marg.* quidam dicunt propter stabulorum mutationem coeperunt mugire T. *in eodem* implebantur (sic) et relinquebantur ad IMPLERI et RELINQVI *adscriptum est* || 7 CLAMARE L || RELIQVI LM (corr. l) || 8 petebant] pote petebant F || 9 id est] om. AS LH, hoc est M || conuento LH (corr. l) || melius . . . hoc est om. LH (add. l) || 10 relinquebant F || 11 resultarent RM (corr. m) || 12 clamorem non pervenientem RH || quia hunc sensum illud excludit R || sensu H || 13 boum LH || 14 recedente AS || relictos AS || 15 feriret] non feriret et F || 16 linquit (scil. colles) scripsi: inquit F || evanescens scripsi: euandens G || euandens F || colibus F (collibus G) || inaudita scripsi: inauditur F. possis et minus auditur || 19 tvin F || 21 ad CVSTODITA *supr. vers.* dum custodiretur T || 23 ad EXARSERAT *supr. vers.* pro exarsit T || 25 sum] sub RH || petulantis R || plene R || chachinno A chachinne S chacinno H cacinno F || 26 duo dixit et et clavam edidit Stephanus

'nodis robur gravatum', vacat 'que'. 'gravatum' autem pro 'grave' posuit: nam grave est per naturam ponderosum, gravatum quod oneratur extrinsecus. *sed quidam melius 'gravatum', quam 'grave' dictum volunt, quasi extrinsecus nodi sint additi.*

5 222. TVM PRIMVM id est primo Herculis beneficio.

223. TVRBATVMQVE OCVLIS ea parte turbatum, quae proditrix mentis est. alii 'oculi' legunt et accipiunt a superioribus 'videre turbatum oculi'. *ILICET potest 'ilicet' accipi pro 'igitur' aut 'continuo'.*

226. ARTE PATERNA perseverat in fabula. *sane aliter ferro,*
10 *aliter arte.*

227. FVLTVSQVE EMVNIIT hysteropteron: *fulsit ut muniti essent.* et 'emuniit' sicut 'mugiit' et 'emuniit' pro emunivit. OBICE POSTES hanc obicem dicimus, ut <X 377> ecce maris magna claudit nos obice pontus. dubitant enim multi, utrum masculinum sit.

15 228. TIRYNTHIVS a Tiryntia, in qua nutritus est civitate, ut diximus supra <VII 662>. *et est versus hypermetrus.*

230. DENTIBVS INFRENDENS proprie 'infrendens' est inter se comprimens dentes: nam et frendere significat dentibus frangere, unde nefrendes infantes, quia nondum habent dentes. et Varro frenos hinc putat
20 dictos. frendere ergo quoquo modo frangere, ut 'fresa faba' fracta.

231. AVENTINI MONTEM ut <I 244> fontem Timavi, <III 293> Buthroti urbem.

232. TER FESSVS VALLE RESEDIT egens consilii: Sallustius

2 grave . . . extrinsecus] cf. Isid. diff. verb. 266 || 17 proprie e. q. s.] cf. Luct. Plac. ad Stat. Theb. V 663 et IX 446. Isid. or. X 105 et 137; XVII 4, 4 et XX 16, 1. Isid. diff. verb. 226. Fest. Paul. s. v. frendere. Plac. gloss. p. 31, 16 Deuerl. || 23 Sallustius] hist. inc. 10 Dietsch. II 39 Kritz.

1 robur om. R || autem om. R || 3 oneratur] meratur F || ad NODISQVE G. supr. vers. quia extrinsecus fuerunt nodi additi T || 5 ad PRIMVM supr. vers. primo T || 7 et accipiunt . . . oculi om. R || a superioribus] nostri add. M || 8 oculis As || ad ILICET supr. vers. igitur aut continuo ilicet in hoc loco intellegitur T || 9 sane et alitur (sic) ferro et alitur (sic) arte edidit Stephanus || 11 ad FVLTVS- QVE E. id est fulsit ut muniti essent. et est hysteropteron uel hypallage T || MVNIIT LHM || 12 sicut . . . emunivit] sicut muniit et mugiit pro emuniuit ASH (corr. a) pro emuniuit R sicut mugiit et muniit pro muniuit L sicut mugit et munit pro muniuit M sicut emuniit et mugiit pro emuniuit F. post mugiit vulgo additur pro mugiuit || 14 multi] non nulli F || sit om. LH || sit] an femininum add. D || 15 tiryntia A tyrrintha S tyrintha RL thyrrintha H tirintha M tyrhinta F || in qua nutritus est] ubi natus est F || 17 ad DENTIBVS I. in marg. dentes inter se comprimens proprie. et frendere est dentibus frangere unde et infrendes dicuntur infantes qui non habent dentes. hinc quidam frenos dictos aestimant hinc et faba fresa T || infrendus F, corr. Daniel || 18 et ante frendere delendum videtur || unde et nefrendes Daniel || 20 quoquo modo G. Becker mus. rhein. XXIX p. 495: quo modo F || 22 botroti R bithroti L bitroti M butroti F || urbem] id est auentinum montem add. D || 23 egens] fessus egens R

fessus in Pamphyliam se receperat. nam corpore 'fatigatum' dicimus, animo vero 'fessum', quamvis hoc saepe confundat auctoritas. *sane quidam sic distinguunt 'ter saxea temptat limina', subiungunt 'nequiquam ter', ac post 'fessus valle resedit', ut semel sederit.*

233. STABAT ACVTA SILEX paene omnes hunc silicem dixerunt: 5 nam et Varro et Lucretius ita dicunt. tanta tamen est Vergilii auctoritas, ut persuadeat nobis etiam hanc silicem dici. DIRARVM VOLVCRVM modo 'dirarum' non mali ominis dicit, ut sunt bubones, sed quae humanis cadaveribus vescebantur: dixit enim <196> foribusque adfixa superbis ora virum tristi pendebant pal- 10 lida tabo.

237. DEXTER hoc est a dextra parte consistens. CONCVSSIT solvit, inpulit. satis signatis usus est verbis.

240. REFLVITQVE EXTERRITVS AMNIS rem naturae vertit in fabulam, cum ruina rupis in se recurrere necesse sit impetum flu- 15 minis.

242. INGENS REGIA regia, sicut Cacus putabat. sic est et illud dictum <I 140> illa se iactet in aula Aeolus. PENITVS PATVERE admissum lumen est usque ad secreta speluncae. cavernas autem speluncae per tapinosin dixit. *sane veteres loca concava, vel 20 si quid incurvum fuisset, cavernas appellabant.*

243. SI QVA VI terrae hiatus non nisi ex terrae motu fit. qui quoniam aut motu aquae inferioris nascitur, aut crebris tonitribus, aut de concavis terris erumpentibus ventis, ideo ait 'si qua vi'. quod autem dicit 'infernus reseret sedes', notandum est etiam de 25 impossibilibus fieri posse comparisonem.

245. DIS INVISA superis scilicet.

246. TREPIDENT INMISSO LVMINE MANES Lucanus <VI 744> et subito feriere die.

248. INSVETA RVDENTEM clamantem. et abusive dictum est, 30 sicut supra de leonibus <VII 16> et sera sub nocte rudentum, nam rudere proprie asinorum est: Persius <III 9> findor ut Arcadiae pecuaria rudere dicas. *aut ideo 'rudentem', quia supra ait <194> semihominis Caci.*

1 nam ... fessum] cf. Isid. diff. verb. 241 || 22 terrae hiatus ... ventis] excr. Isid. or. XIV 1, 3

2 confundit F || 3 distinguunt F || 6 et ante Varro om. AS || Varro] de o. add. L || dicunt] dixerunt F || 12 ad DEXTER supr. vers. in dextera parte consistens T || 15 recurrere] recurrere faciat ASRM || 17 regia om. L || 20 veteres ... appellabant hab. T || 23 inferioris] de inferioribus M || nascuntur AS (corr. a) || 25 reserat ASMF || 26 posse fieri R || 28 TREPIDANT AMI || 29 ferire A periere F || 33 petuaria L petuaria H

249. TELIS PREMIT omne quod iaci potest telum vocatur ἀπο τοῦ τηλόθεν, unde addidit 'omniaque arma advocat'.

250. MOLARIBVS asperimis saxis, non unde molae fiunt. et secundum Homerum dixit, μυλοειδέϊ πέτρῳ. aut certe magnis et
5 molis convenientibus.

252. FAVCIBVS INGENTEM FVMVM MIRABILE DICTV consuetudine sua usus est, ut cum aliquid contra naturam factum infert, praedicat unde incredibile videatur, ut <565> cui tres animas Feronia mater, horrendum dictu, dederat. et 'mirabile dictu' parenthesis est.

10 255. FVMIFERAM NOCTEM non est noctis epitheton, sed quam Cacus fumum evomens faciebat. COMMIXTIS IGNE TENEBRIS utrumque enim evomebat.

256. NON TVLIT non sustinuit. ANIMIS pro ira: unde iracundos dicimus animosos. PER IGNEM per eam rem, unde ille sperabat
15 auxilium.

259. INCENDIA VANA 'vana' quantum ad Herculem pertinet.

260. ANGIT INHAERENS ELISOS OCVLOS ET SICCVM SANGVINE GVTTVR 'angit guttur' bene dicimus, 'angit oculos' non procedit. ergo 'angit' ad unam rem pertinet, ut <XII 435> disce, puer,
20 virtutem ex me verumque laborem, fortunam ex aliis: nam fortuna non discitur. unde multi 'elidens' legunt, et integer sensus est: nam 'elisos' soloecophanes. est, ut sit ita 'angit guttur et elisos oculos facit'.

261. SICCVM SANGVINE per hoc iam exanime cadaver ostendit.

25 263. ABIVRATAEQVE RAPINAE abiurare est rem creditam negare periurio. sed hoc isti loco non congruit: unde modo 'abiuratas rapinas' contra ius retentas intellegamus. alii 'abiuratas' abductas atque alieni iuris factas, alii fraude et furto abductas tradunt.

1 omne . . . τηλόθεν] cf. Isid. or. XVIII 7, 10 || 4 Homerum] Il. VII 270

2 THAYΘEN AS THAEON R TIAOΘEN L TIAOΘEN H TIAOΘEN M THNOEN F. ceterum dictum ἀπὸ τοῦ τηλόθεν vulgo || addit L || et aduocat L (et del. l) || 3 et] ut ASR (corr. a) || 4 ΜΥΛΟΕΙΔΕΠΕΤΡΩ AS ΜΥΛΑΕΙΑΕ ΠΕΤΡΩ R' ΜΥΛΑΕΙΑΕ ΠΕΤΡΩ L ΜΥΛΑΕΙΑΕ ΠΕΤΡΩ H ΜΥΛΑΕΙΑΕΤΙΕΤΡΩ M ΜΥΛΑΕ ΕΤΡΩ F || ad MOLARIBVS supr. vers. magnis et molis convenientibus T || 6 consuetudine . . . videatur hab. T || 7 factum om. T || praedicet Daniel || incredibile F || 9 ad MIRABILE D. supr. vers. parenthesis poetica T || parthesis F || 10 ad FVMIFERAM n. in marg. hoc non est epiteton noctis sed quam faciebat cacus euomens fumum T || 11 ad COMMIXTIS i. t. supr. vers. quia utrumque euomebat ignem et fumum T utramque G || 13 ad ANIMIS supr. vers. ira. inde animosi T || 18 nam angit oculos M || 22 soloecophanes . . . facit om. L (in marg. add. l) || soloecophanes AR (corr. a) solecopanes S solicophanes M solos H foloecofuner F || est libri praeter H, qui facit exhibet || est] id est figura quae masculinum et neutrum uel accusatiuum cum nominatiuo iungit add. D || angit] exclusos add. M, del. m || 23 oculos solos facit l || 24 ostenditur F || 26 periurio] plantus in curculione (IV 2, 10) 'qui abiurant si quid creditum est' add. D || isto R || 27 intellegimus R

264. INFORME CADAVER 'informe' magnum, cuius formam non sit facile conplecti. et cadaver est corpus nondum sepultum, dictum cadaver quod careat honore sepulturae.

265. NEQVEVNT EXPLERI CORDA TVENDO non poterant homines videndo cadaver sua corda satiare. 'tuendo' autem pro 'intuendo'. 5

267. SEMIFERI bene 'semiferi', cum supra <194> 'semihominis'.

268. LAETIQVE MINORES nove et satis licenter 'minores' dixit, cum ab ipso Euandro Herculem constet esse susceptum, et minores non dicamus, nisi quotiens graduum deficit nomen, ut puta 'filius nepos pronepos abnepos adnepos'. ubi isti gradus defecerint, merito 10 iam dicimus minores, sicut etiam maiores dicimus post patris avi proavi abavi atavique vocabulum. ergo 'minores' accipimus pro deinceps. vel certe 'minores' cum quibus vivit, quia ipsum constat esse longae-
gævum: nam post ait <560> o mihi praeteritos referat si Iup-
piter annos. 15

269. PRIMVSQVE POTITIUS AVCTOR ET DOMVS HERCVLEI CVSTOS PINARIA SACRI apud maiores nostros raro advenae suscipiebantur, nisi haberent ius hospitii; incertum enim erat quo animo venirent. unde etiam Hercules primo non est ab Euandro susceptus; postea vero cum se et Iovis filium dixisset et morte Caci virtutem suam 20 probasset, et susceptus et pro numine habitus est. denique ara est ei maxima constituta, quod Herculi Delphicus Apollo in Italia fore praedixerat. cum ergo de suo armento ad sua sacrificia boves dedisset, inventi sunt duo senes, vel ut quidam tradunt ab Euandro
dati, Pinarius et Potitius, quibus qualiter se coli vellet ostendit, 25 scilicet ut mane et vespere ei sacrificaretur. perfecto itaque matutino sacrificio cum circa solis occasum essent sacra repetenda, Potitius prior advenit, Pinarius postea, extis iam redditis. unde iratus Hercules statuit ut Pinariorum familia tantum ministra esset epulantibus Potitiis et conplentibus sacra: unde et Pinarii dicti sunt 30

1 informe . . . conplecti] cf. Isid. diff. verb. 162 || 8 et minores . . . vocabulum] exscr. Isid. or. IX 5, 31 || 19 Hercules primo e. q. s.] exscr. mythogr. I 69; II 153; III 13, 7. cf. Aurel. Vict. or. gent. Rom. VIII

1 cuius . . . conplecti edidit Stephanus || 2 dictum om. LH || 3 sepulturae honore R || 5 cadauer videndo L || ad TVENDO supr. vers. intuendo T || 10 adnepos M: atnepos LH, om. ASRF, abneptis trinepos D || 12 abavi om. ASR attavique L || vocabula R || ad MINORES in marg. minores pro deinceps accipiamus siue cum quibus uiuit quia constat ipsum fuisse longeuum T || 13 quia] qui G || 19 primum ex primus F || ab euandro non est susceptus F || postea . . . susceptus om. H || 20 diceret R || 21 probasset et om. R || et ante pro om. L (add. I) || 22 constituta] consecrata F || 25 et Potitius . . . Pinarius om. F || 26 uesperī ASH || ei om. R || 30 complenti L (corr. I)

ἀπὸ τῆς πείνας, id est a fame; nam senem illum Pinarium constat alio nomine nuncupatum. hinc est quod paulo post Potitii tantum facit commemorationem, ut 'primusque Potitius ibat'. quod autem dicit 'domus Herculei custos Pinaria sacri' non est contrarium; nam
 5 'custos' est ministra, ut in undecimo <836> at Triviae custos iamdudum in montibus Opis alta sedet, id est ministra. alii 'custos Pinaria sacri' dicunt, quod cum ara maxima vicino incendio conflagraret, a Pinariis liberata sit. et ideo 'custos sacri'. 'auctor' vero 'Potitius' quare? num quod sine familia Potitiorum sacra ista
 10 non fiebant, donec illos Appius Claudius corrumpit pecunia, ut servos publicos hoc sacrum docerent, propter quod dicitur et ipse mox caecus factus et Potitiorum familia intra breve tempus extincta.

270. CVSTOS PINARIA SACRI quidam tradunt ideo 'custos', quod Potitii sacra publica servis publicis prodiderint. et quamvis tradatur eos
 15 ideo ad sacra Herculis non admitti, quod serius venerint, et ideo 'custos', quoniam nec prandendi habuerint facultatem, et id quasi irreligioso datum sit quod ignorantiae eventus attulerat, tamen habent Ciceronem auctorem, qui in de domo sua Pinarium Nattam appellans sic dicit <52, 134> quem ego tamen credo, si est ortus ab illis, quos
 20 memoriae proditum est ab ipso Hercule, perfuncto iam laboribus, sacra didicisse. quidam tradunt ideo Potitiis ab Hercule sacra commissa, quod cum ipse Hercules, rem divinam faciens, preces praecaneret, quas Potitius diceret, et pro eo deo, cui Hercules rem divinam faciebat, ipsum Herculem fortuitu invocasset Potitius, fertur
 25 tunc Herculem accepto omine divinitatis, reiecto Pinario, perpetuae

6 alii e. q. s.] cf. Macrob. Sat. III 6, 12 sqq.

1 ἀΠΟ ΤΗΣ ΠΗΝΑΣ Α ἀΠΟ ΤΕΤΗΣ ΠΗΝΑΣ L ἀΠΟ ΤΗΝΗΣ ΙΤΙΝΑΣ H ἀΠΟ ΤΗΣ ΠΗΝΑΣ M ἀΠΟ ΤΕΣ ΠΗΝΑΣ F ἀΠΟ ΤΗΣ R spatio relicto (πένης add. P. Daniel) || a om. M || 3 facit commemorationem tantum AS || 4 Herculei om. R || pinaria custos R || Pinaria . . . nam om. F || sacri] sacra AS (corr. a), om. R || est] hoc est F ||

5 ut in ^{mo} XI. ait M || 7 ad CVSTOS P. s. in marg. quidam custos herculei sacri pinaria domus quia haec ara maxima cum vicino incendio conflagraret a pinariis est liberata T || vicino] uino F || 9 Potitius] potius F || 13 schol. ad cvstros P. s. hab. G || lemma omisit Daniel || Potitii Daniel: potiti in F || 14 publicis

Daniel: suplicis F (supblicis G) || prodederint F || quamvis] quia uis G || eos] i. e. Pinarios || 16 prandendi scripsi (cf. Veranius ap. Macrob. III 6, 14): pro-
 17 dendi F pro indendi G || et id quasi irreligioso datum sit scripsi: et id quasi
 18 religioso dictum est F et id quasi religioso datum G. Floriacensem secutus
 19 est Daniel, nisi quod religiose edidit. et id quamvis religiosum dictum sit
 20 proposui quaest. Serv. p. 34 || 18 indae F inde G || Nattam] notam G || apel-
 21 lans F (appellans G) || sic F || 19 ubi illis F || 20 memoria F || iam laboribus]
 21 iamboribus F laboribus Daniel || 21 quidam etiam Daniel || tradicunt ideo po-
 22 titius F, corr. Daniel || 22 diuinum F || 23 quas potius diceret et pro G: quas
 24 potitius diceret pro F || 24 diuinum F || potius G || 25 omne F

epulationis sacrum Potitio tradidisse, a quo videbatur consecratus, et Potitios dici, quod eorum auctor epulis sacris potitus sit, Pinarios, quod eis, sicut dictum est, fames epularum sacrarum indicta sit: hoc enim eis Hercules dixisse dicitur ὑμεῖς δὲ πεινάσετε.

271. LVCO templum enim nondum habuerat Hercules, sed aram 5 tantummodo, ut diximus supra <179>. MAXIMA ingens enim est ara Herculis, sicut videmus hodieque post ianuas circi maximi. alii maximam ideo dicunt, quia illo tempore omnibus erat honore potior quam sibi Hercules, postquam se a matre Euandri Iovis filium esse et immortalem futurum cognovit, statuit. 10

272. ERIT QVAE MAXIMA repetitio verbi ad honorem et potestatem pertinet.

273. IN MVNERE non tam 'in officio', quam 'in honore' hic accipiendum.

274. PORGITE DEXTRIS praebete invicem pocula. et est Ho- 15 meri. PORGITE DEXTRIS] id est 'propinate mutuo'. an divisae sunt personae, ut 'cingite fronde comas' ad convivas referatur, 'pocula por- gite' ad ministros.

275. COMMVNEMQVE VOCATE DEYM aut quia Argivus est Hercules et supra dixit Aeneas tam Graecos quam Troianos de uno 20 sanguinis fonte descendere: aut communem deum dixit inter deos atque homines: unde medius fidius dictus: aut utriusque naturae medium, id est inter mortalitatem et divinitatem. sunt enim numina aliqua tantum caelestia, aliqua tantum terrestria, aliqua media: quos deos Apuleius medioximos vocat, hoc est qui ex hominibus dii 25 fiunt. alii communem deum ideo dictum volunt, quia secundum pontificalem ritum idem est Hercules, qui et Mars: nam et stellam Chaldaeis dicentibus unam habere dicuntur, et novimus Martem com-

21 aut communem deum dixit e. q. s.] cf. mythogr. III 13, 8 || 25 Apuleius] de dogm. Plat. I 11

1 potiti F, corr. Daniel || videbantur G || 2 potitius F, correxi || pinarius F, correxi || 3 eis . . . hoc om. G || 4 ὑμεῖς δὲ πεινάσετε om. G || ΠΕΙΝΑCΕΤΑΙ F || 7 hodie L (hodieque l) || 8 era F || 10 mortalem F, corr. Commelinus || 13 MVNERA F || ad in m. supr. vers. in officio aut in honore T || in hore F || 15 Homeri] τοὺς μὲν ἄρα χερσέοισι κνπέλλοις νίεσ' Ἀχαιῶν δειδέχατ' ἄλλοθεν ἄλλος (Il. IX 670) add. Stephanus et Fabricius || 16 ad porgite supr. vers. propinate mutuo, in marg. ab alia manu Divisae sunt hoc loco personae. ad conuiuas pertinet cingite comas ad ministros porgite pocula T || muto F || 17 scingite F || conuiuas F || pocula porrige F || 21 inter deos . . . aut edidit Stephanus || 22 medius fidius G mediufi fidius F. cf. Schoemann opusc. I p. 30 || innaturae H || medius F || 25 sepuleius H || medioximos F || qui] quia H || defunt AS (dii fiunt a deficiunt s) || 27 hercules est L || et ante stellam om. M || 28 caldei F || novimus martemque M!

munem dici: Cicero Martemque communem, Vergilius (XII 118) et dis communibus aras. item paulo post dat salios Herculi, quos Martis esse non dubium est. alii 'communem' humanum, beneficium, φιλόανθρωπον: unde et communes homines dicimus. Varro dicit
 5 deos alios esse qui ab initio certi et sempiterni sunt, alios qui immortales ex hominibus facti sunt: et de his ipsis alios esse privatos, alios communes. privatos quos unaquaeque gens colit, ut nos Faunum, Thebani Amphiaräum, Lacedaemonii Tyndareum: communes quos universi, ut Castorem Pollucem Liberum Herculem. DATE VINA quia tantum
 10 diis superis vino libari decebat.

276. HERCVLEA POPVLVS Herculi consecrata. qui cum ad inferos descendens fatigaretur labore, dicitur de hac arbore corona facta caput velasse: unde foliorum pars temporibus cohaerens et capiti aluit sudore, pars vero exterior propter inferorum colorem
 15 nigra permansit. et honeste ait 'pependit populus', id est corona de populo. atqui lauro coronari solebant qui apud aram maximam sacra faciebant. sed hoc post urbem conditam coepit fieri, neque alia fronde circumdat caput praetor urbanus, qui Graeco ritu sacrificat. sed poeta ad illud tempus retulit, quo Euander apud aram maximam sacra
 20 celebravit. Varro enim rerum humanarum docet in Aventino institutum lauretum, de quo proximo monte decerpta laurus sumebatur ad sacra: quamvis ipse dixerit populus Alcidae gratissima.

278. SACER IMPLEVIT DEXTRAM SCYPHVS legitur in libris anti-

1 Cicero] pro Mil. 21, 56 || 16 atqui lauro e. q. s.] cf. Macrob. Sat. III 12, 1 sqq. || 22 populus] buc. VII 61 || 23 legitur in libris antiquis . . . scyphus] exscr. mythogr. III 13, 7

1 uergilius F || Vergilius ipse inquit in medioque focos et dis communibus aras Fabricius || 2 alios H || 3 dubium est] est et alia ratio herculem deum communem uocari. nam constat herculem hominum commodis tutelaque seruasse, unde lucanus (IV 610) 'terras monstria aequorque leuantem magnanimum alciden libycas exciuit in oras add. D || ad COMMVNEMQVE V. D. sup. vers. quidam intellegunt communem deum beneficium inde communes id est beneficos homines dicimus, in marg. ab alia manu est etiam et alia causa varro dicit . . . herculem T || beneficium F || 4 φιλάνθρωπον F φιλάνθρωπον G || 5 qui om. F || 6 ex hominibus immortales T || et de his ipsis F: et deis ipsi G ex his T || alios esse priuatos alios communes priuatos T: alios communes priuatos priuatos F || alios communes priuatos G || 7 quas G || colit T: colitur F calitur G || ut nos . . . Tyndareum om. T || thebani amfiaracum F thebafiaracum G || 8 lacedaemonia F || indareu F || quos T: quas F || uniuersi ut] uniuersū G || 9 castorem T: pastorem F partorem G || et pollucem T pollicem F || liberum et herculem T || 10 vina Daniel || 13 temporibus] dunauingan superscr. a || et del. as || 14 caput L || aluit SLMF (corr. m) || sudorem AS. ex capitis vel capitis aluit sudore coni. Burmannus || 16 ad v. 276 in marg. quidam tradunt quod lauro solerent coronari qui apud aram . . . gratissima T || atque F || 17 cepit F || 18 sacrificat T: significat F || sed] expectatur et || 21 lauretum T, om. F || decerpta T: coepta F || fumebatur F || 22 quamvis ipse dixerit] videtur interpres reprehendere Romanos quod lauro usi sint in Herculis sacris, quamvis ipse Vergilius docuerit populum Herculi gratissimam esse.

quis Herculem ad Italiam ingens ligneum poculum attulisse, quo utebantur in sacris. quod ne carie consumeretur pice oblitum servabatur, cuius magnitudinem *et religionem simul* significat dicendo 'implevit dextram sacer scyphus'. *scypho praetor in anno semel vino libabat, neque hoc sine sacra fiebant. possumus et illud accipere, quod* 5 *inter munera deorum etiam pocula sunt: Sallustius historiarum secundo pocula et alias res aureas, diis sacrata instrumenta, †convivo mereantur.*

279. IN MENSAM LAETI LIBANT hoc est 'date vina volentes'. quaeritur sane, cur in mensam et non in aram libaverint? sed apud anti- 10 quos inter vasorum suppellectilem etiam mensam cum aris mos erat consecrari quo die templum consecrabatur: unde bene ait 'in mensam laeti libant', quam constabat cum ara maxima dedicatam, ut alibi (II 764) mensaeque deorum.

280. DEVEXO OLYMPO inclinato in noctem caelo. 15

282. PELLIBVS IN MOREM CINCTI aut in morem Herculis: aut certe sacerdotum: aut 'ex more', quia Pan, deus Arcadiae, pellitus sit, unde Euander.

283. ET MNSAE GRATA SECVNDAE DONA FERVNT quia, ut diximus (I 216) una carnis fuerat, altera pomorum. mensae autem 20 secundae † quae sunt alioquin gratae.

284. CVMVLANTQVE ONERATIS LANCIBVS ARAS id est reddunt exta.

285. SALII salii sunt, qui tripudiantes aras circumibant. saltu-

5 Sallustius] hist. inc. 88 Dietsch. 56 Kritz. || 9 quaeritur sane e. q. s.] cf. Macrobr. Sat. III 12, 5 sqq.

2 utebatur AS R et mythographus || necarie] nefarie F || 3 dicendo om. AS || 4 scypho F. fortasse scypho hoc. ceterum scholio quod exscripsit plenioris commentarii auctor cur sacer dictus esset scyphus expositum erat || praeter F, corr. Daniel. cf. Preller Roem. Mythol. p. 651 sq. || bino F || 5 libavit F, corr. Daniel || posumus F || 6 historiarum secundo F. Schoellius: his sunt secundum F, hii sunt secundum Daniel hi sunt qui secundum Masvicius hi sunt qui sine verecundia Dietschius || 8 convivio] cum pino Commelinus convivio Masvicius, receperunt Kritzius et Dietschius. malim ad convivia || post mereantur lacunam indicavit Daniel. mercantur edidit Commelinus. idem coniecit Kritzius, recepit Dietschius, recte ut opinor: quamquam incerta est horum verborum emendatio, cum nesciatur integramne Sallustii sententiam interpretes exscripserit. || 9 LAETI DABANT F || ad v. 279 in marg. quaeritur cur in mensa libauerint et non ad aram. sed apud antiquos . . . dedicatam T || 10 arum F || aput F || 11 suppellectilem F || cum aris om. T || 12 consecrabitur F || laeti om. T || 13 dedicata F || 16 aut certe secundum nom (morem Daniel) sacerdotum F || 17 pellitus scripsi: pelleus F. possis et pelle uti solet vel pelle uestitur || 19 dixi F diximus supra vulgo || 20 carniarum R || ad SECVNDAE supr. vers. prosperae ut quidam intellegunt T || mensae autem secundae uvae sunt olivaeque gratae F. Schoellius coniecit || 23 alii sunt F || ad v. 285 in marg. Tum salii genus ministrorum erat quos a saltu quidam appellatos dicunt. saltabant autem more veteri armati . . . ultimus fuit T

- bant autem ritu veteri armati post victoriam Tiburtinorum de Volscis. sunt autem salii Martis et Herculis, quoniam Chaldaei stellam Martis Herculeam dicunt: quos Varro sequitur. et Tiburtes salios etiam dixerant. quidam hos a saltu appellatos tradunt. quos alii a Numa institutos dicunt, ut arma ancilia portantes saltarent: ergo bene a saltu appellati. horum numerum Hostilius addidit; nam duo sunt genera saliorum, sicut in saliaribus carminibus invenitur: Collini et Quirinales, a Numa instituti, ab Hostilio vero pavorii et pallorii instituti. habuerunt sane et Tusculani salios ante Romanos. alii dicunt Salium quendam Arcadem fuisse, qui Troianis iunctus hunc ludum in sacris instituerit. non nulli tamen hos a Dardano institutos volunt, qui Samothracibus diis sacra persolverent. quidam etiam dicunt salios a Morrio, rege Veientanorum, institutos, ut Halesus, Neptuni filius, eorum carmine laudaretur, qui eiusdem regis familiae auctor ultimus fuit.
288. LAVDES HERCVLEAS ET FACTA FERVNT senes tantum voce laudes Herculis exsequebantur, iuvenes et gestu corporis eius facta monstrabant. unde ibi innotandum est 'hic iuvenum chorus', ut 'salii' iuvenibus conveniant, carmina ad senes pertineant. et bene senes facta Herculis canunt, quorum aetas scire et interesse gestis Herculis potuit, antequam is ab hominibus transiret ad deos. sane quaeritur cur huic deo aperto capite sacrum fiat. legitur enim in libris antiquioribus ipsius admonitio his verbis 'mihi detecto vertice cuncti sacrificanto'. et fuit observatio ne quis in aede Herculis eius habitum imitaretur: signum

2 sunt autem e. q. s.] cf. Macrob. Sat. III 12, 5 sqq. || 20 sane quaeritur e. q. s.] cf. Macrob. Sat. III 6, 17

1 digulscis F || 2 caldei F chaldei T || 3 Herculeam F. Schoellius: herculem F || quos uarro etiam sequitur T || alios G || 4 quidam . . . quos om. T || a Numa] anima F || 5 acilia G || a saltu bene T || 6 fort. horum numero XII. Hostilius addidit. Dempsterus auxit pro addidit coniecit || hostili G || 7 carminibus saliaribus T || 8 pauori et pallori F. cf. Preller Roem. Mythol. p. 612 adnot. 3, Marquardt Roem. Staatsverw. III p. 412 adnot. 4. Livii verba quae sunt (I 27, 7) 'Tullus in re trepidam duodecim vovit Salios fanaque Pallori ac Pavori' scholiastae fraudi fuerunt || 9 tusculani G Tuscani Dempsterus || 11 hos] saos quod Lobeckius Aglaoph. p. 1292 veteri scholiastae Aen. II 325 restituit hoc quoque loco scribendum esse censet Kettnerus Varron. Stud. p. 9 adnot. || samothracibus libri || 12 dis T || etiam om. F || tradunt T || Mamorrio Marquardt l. l. adnot. 8 dubitanter proponit || 13 alesus F || 14 laudaret T || auctor F, om. T, auctae Daniel || 16 et del. s || gesto A gesta S (corr. as) || 18 convenient Masvicius: conueniunt F || pertineant Masvicius: pertinent F pertinent Daniel. fort. et s. i. conveniunt, c. a. s. pertinent || 20 is scripsi: his F hic Daniel || adeos F, corr. Daniel || quor F, om. G || 21 operto F, correxi || legitur enim . . . amictu in dextro Floriacensis margine scripta sunt, itaque desunt in Autissiodorensi, qui superiorem scholii partem habet || 22 ipsius admonitio omisit Daniel || detecto F || sacrificanto. et fuit scripsi: sacrificanti fuit F sacrificant. id facit Daniel || 23 ne quis Masvicius: ne F || habitum imitaretur F, corr. Daniel

enim eius operto capite est. constat tamen ante adventum in Italia Aeneae aram Herculi consecratam, ab Aenea vero morem operiendorum capitum inductum, sicut ait <III 405> purpureo adopertus amictu.

PRIMA NOVERCAE MONSTRA bene 'prima'; nam et alia omnia Iunonis insidiis pertulit. fabula autem hoc habet. Hercules natus 5 est cum Iphiclo, Amphitryonis filio. sed cum Iuno duos serpentes inmisisset Herculi, Iphiclus de cunis terrore lapsus suo vagitu excitavit parentes. qui cum surrexissent, viderunt Herculem angentem manibus angues inmissos ei novercalibus odiis.

289. ELISERIT praefocaverit. et hunc versum iunge: unum est 10 *enim 'monstra' et 'angues'.*

291. TROIAMQVE ut supra diximus, Troiam Hercules evertit propter negatos sibi a Laomedonte equos divino semine procreatos et Hesionae nuptias, quam a ceto liberaverat, *necato patre eius Laomedonte.* sane critici frustra culpant Vergilium, quod praesentibus 15 Troianis Troiae laudari introduxit excidium, non respicientes quia hoc ratio fecit hymnorum, quibus aliquid subtrahere sacrilegium est. alii magis hoc in solacium Aeneae cantatum posse accipi tradunt: nam quod Herculi datur, Graecis aufertur. et potest oblitteratus dolor videri [praeteritus], quando ad fatalem terram perventum est, sicut alibi ait 20 Aeneas <I 206> illic fas regna resurgere Troiae, ut ibi iam dixerat <VII 120> salve fatis mihi debita tellus, quia expectatus venerat solo Laurenti arvisque Latinis. OECHALIAMQVE Oechalia civitas in Euboea insula fuit, cuius Eurytus rex Iolen filiam dene- gavit Herculi, victori certamine sagittarum ante promissam, ideo 25 quod eum fuerat filius dehortatus, dicens ab Hercule et Megaram uxorem et ex ea filios interemptos, quod factum fuerat Iunonis instinctu. unde iratus Hercules propter nuptias sibi denegatas,

5 Hercules . . . odiis] exscr. mythogr. I 50 || 10 ELISERIT praefocaverit] cf. Non. p. 291, 33 M. || 24 Eurytus rex e. q. s.] exscr. mythogr. II 159

1 tamen] autem Daniel || in italiae enee F: Aeneae in Italiam Daniel Aeneae in Italia Gavius Bassus apud Macrobius || 4 schol. ad PRIMA NOVERCAE MONSTRA om. F || 6 ifido AR ificho H || 7 idus A (ifidus a) inficlus H || 8 herculem angues tenentem manibus singulis inmissos AS mythographus, nisi quod hic singulis omittit || angentem] tenentem R || 10 praefocaverit LHMFa: pro focauerit AS pro suffocauerit R || 12 euertendi F || 15 creti AS cretici RL tritici H greci M (critici m) || uergilium F || 16 Troianis om. R || laudari] om. ASML, laudare F || quia] quod L || 19 hercula F, corr. Daniel || oblitteratus F oblyteratus G || 20 praeteritus seclusi || 22 telus debita F, et cet add. G || 23 oethalia F || 24 eurytus (euritius M) rex oechaliae (oecaliae L) libri Serviani || iolem ASFl: ionem RLHM || 25 herculi uictori certamine sagittarum denegavit F || ideo et fuerat om. R || 26 megeram libri, correxi || 28 instructa L (instinctu l)

eversa civitate, interemit Eurytum et Iolen sustulit. MILLE pro multis.

292. MILLE LABORES REGE SVB EVRYSTHEO cuius asperrima imperia sustinuerat Hercules voluntate Iunonis: nam hoc est quod
 5 dicit 'fatis Iunonis', id est voluntate: *vel certe responsis, quae Eurystheo in Herculem dederat. et quidam bono auspicio 'fatis Iunonis' positum volunt, hoc est quam etiam Troiani gravem sustinent, ut dei iuventur exemplo, qui tametsi multis eius instinctu subiacerit aerumnis, virtute tamen ad divinitatem pervenerit.*

10 293. NVBIGENAS de Ixione et Nube procreatos Centauros, ut superius <VI 286> diximus. *Pindarus † opsum, cum equas pasceret, incestasse eas, inde Centauros natos dicit.*

294. HYLAEVMQVE PHOLVMQVE Hylaeum Theseus interemit, Pholus vero Herculem suscepit hospitio eo tempore, quo ad ex-
 15 pugnandos Centauros esset profectus: Lucanus <VI 391> hospes et Alcidae magni, Phole. unde apparet per poeticam licentiam nomina esse pro nominibus posita. *alii Pholum non abhorreere a vera historia tradunt. Pholus enim dum miratur sagittas Herculis, quibus tot Centauros interfecerat, una ex illis in pedem eius decedit,*
 20 *cuius vulnere sanari non potuit.* CRESIA MACTAS PRODIGIA 'mactas' bene ad leonem, quem interemit, refertur: nam Cretensem taurum non mactavit, sed *cum eum incolumem ad Eurystheum perduxisset, ille eum licet flammis vomuisse dictus sit, inlectus pulchritudine, in Atticam regionem reliquit. qui cum Marathonem vastaret, a Theseo*
 25 *postea occisus est.* uno tamen verbo utrumque saepe concluditur, aliquotiens una pars, ut <XII 435> disce puer virtutem ex me verumque laborem, fortunam ex aliis. *alii 'mactas' ad Centauros sicut ad leonem referri volunt.*

---

18 Pholus enim . . . potuit] cf. comm. Luc. VI 391, Luct. Plac. ad Stat. Ach. I 238 || 23 ille . . . occisus est] cf. mythogr. I 47 et II 120; Luct. Plac. ad Stat. Theb. V 441

---

1 iolen F: iolem AS | ionem reliqui || 3 cuius] huius F || 7 iuventur scripsi: iubentur F || 8 tam et simul F tam multis Daniel || 9 adiunitatem F || 10 creatos R || 11 supra AS || opsum] Ipsum Daniel. fort. Pindarus Centaurum, Ixione et nube ortum e. q. s. cf. Pind. Pyth. II 78 sqq. et scholia || equos F, corr. Daniel || 12 natus F, corr. Daniel || 13 interemit] occidit F || 15 est profectus Lion || hospes et alchidae et magnis folus F || 16 alcides LH || 17 aborrere F || a vera Daniel: vera F || 18 Pholus Daniel: plus F || 19 in pedem Daniel: in palem F || 21 bene] sane R || nam Cretensem . . . IPSE TYPHOEVS (v. 298) om. H || 22 cum eum e. q. s.] his additionibus Servianum scholium moleste interrumpitur. fabula ipsa neglegenter narrata est. cf. mythogr. I 47, II 120 || 23 uomisset dictos sit inlectos pulchritudine F, corr. Daniel || 24 reliquid F || 25 saepe . . . laborem om. L (in marg. add. l) || 27 verumque saepe laborem F || ad MACTAS supr. vers. quidam ad omnia superiora referunt mactas T || centauro F

295. NEMEAЕ SVB RVPE Nemea silva est vicina Thebis, in qua Hercules interemit leonem, *qui Lunae filius et invulnerabilis dictus est*. 'Nemeae' autem anapaestus est: nam et 'ne' et 'me' breves sunt.

296. STYGII TREMVERE LACVS *id est inferni*, quo tempore descendit ad rapiendum Cerberum.

297. OSSA SVPER RECVBANS aut ad terrorem dictum est: aut certe illud est quod etiam supra <VI 395> diximus, Cerberum esse terram, quae corpora sepulta consumit; nam inde Cerberus dictus est quasi *κροβοόρος*. alii pueriliter volunt a Cerbero Amphiarai ossa consumi, qui hiatu terrae secundum Statium descendit ad in- 10 feros. SEMESA 'semensum' non dicimus, sicut nec 'ensum': nam 'esum' facit et 'comesum'.

298. NEC TE VLLAE FACIES 'facies', id est species, more suo: *vel periculorum vices multae, ut <VI 104> nova mi facies et <VI 560> quae scelerum facies: subauditur tamen 'terruere'*. IPSE 15 TYPHOEVs et hoc poetice; nam si interemit Centauros, quemadmodum etiam Gigantum interfuit proelio, qui ante innumeros annos fuisse dicuntur? ergo 'non terruit' pro 'non terreret' vel 'terruisset', ut sit 'nec te Typhoeus ipse terreret'.

299. NON TE RATIONIS EGENTEM litotes figura; nam minus 20 dixit et plus intellegimus: hoc enim dicit: prudentissimum te non circumvenit Lernaëus anguis, id est hydra, turba capitum. et est talis figura, qualis <VII 261> munera nec sperno. *aliis amphibolia videtur. (nam) si ordinaveris 'non te Lernaëus turba capitum circumstetit anguis', remanet 'rationis egentem', (si 'non te rationis 25 egentem') ordinaveris, remanet 'Lernaëus t. c. c. a.' et est: non eguisti ratione cum te Lernaëus anguis circumstetit capitum turba. praeter haec quae Herculem hoc loco poeta fecisse memoravit, alia facta Herculis haec sunt. superatus aper Erymanthius; post cerva; item Stympthalides*

2 qui Lunae . . . dictus est] cf. Luct. Plac. ad Stat. Theb. II 58 || 10 Statium] Theb. VII 809 sqq.

2 lueine G || 3 ne et me] neme F || breves sunt] ae autem longa diphthongo. Interemit et alterum leonem apud cleonas graeciae urbem cuius pellem gestabat in tutamen et laudem unde lucanus (IV 612) 'ille cleonaei proiecit terga leonis' add. D || 4 descendit ad rapiendam proserpinam M || 8 nam et inde L || 9 alii om. AS || a om. AS || 10 Statium] fabulas F || vivus descendit Fabricius || 11 SEMESA F || mensum AS || 13 facies om. L || 22 circumvenit. Et est . . . sperno. LERNAEVs A. . . . TYRBA CAPITVM aliis amphibolia *exemplaria impressa* 23 aliis amphibolia . . . capitum turba] *sic locum constitui*. aliis amphybolia videtur si ordinaveris (ordinaveris om. Daniel) non te lernaëus turba egentem capitum anguis remanet rationis egentem ordinaveris remanet lernaëus t. c. c. a. sed (si Daniel) est non eguisti ratione cum te lernaëus anguis circumstetit capitum turba F || 27 praeter haec . . . quo facto inter deos relatus est hab. TD || 29 superatos hec sunt superatos aper F || cerva] cerberus D || stympthalides FT

aves, quae alumnae Martis fuisse dicuntur, quae hoc periculum regionibus inrogabant, quod cum essent plurimae, volantes tantum plumarum de se emittebant, ut homines et animalia necarent, agros et semina omnia cooperirent. inde ovilia Elidensium regis, quae stercore animalium congesto pestilentiam tam suis quam vicinis regionibus creaverant, inmisso Alpheo flumine purgavit et regionibus salubritate reddita, ipsum regem negata sibi mercede interemit. inde equos Diomedis Thracis, qui humanis carnibus vescebantur, abduxit. inde ad Hippolytae cingulum petendum perrexit eamque ablato cingulo superavit. ad Geryonem autem, sicut iam supra <VII 662> dictum est, navi aenea navigavit tergo leonis velificans, ibique primum canem, Echidnae filium, peremit, deinde Eurytiona pastorem, Martis filium, novissime Geryonem, cuius abduxit armenta. item ad Hesperidas perrexit, et Antaeum, filium Terrae, victum luctatione necavit. inde in Aegypto Busiridem necavit, qui advenientes hospites immolare consueverat. post Prometheum, Iovis imperio in Caucaso monte religatum, occisa sagittis aquila liberavit. Acheloum etiam fluvium, qui se propter Deianiram, Oenci filiam, certando cum Hercule in formas varias commutabat, mutatum in taurum, avulso ab illo cornu, victoria cedere compulit. post Lycum regem, qui se apud inferos constituto, Megaram uxorem eius temptaverat, reversus peremit: propter cuius necem Iuno ei insaniam misit, ut uxorem necaret ac filios. qui post, recepta sanitate, cum expiationem parricidii ab Apolline petisset nec ab eo responsa meruisset, ira concitus cortinam ipsam et tripodem Apollinis sustulit: ob quod iratus Iuppiter eum Omphalae servire praecepit. cuius finis humanitatis talis fuit. cum Deianiram coniugem per fluvium, in quo Nessus Centaurus commeantes transvehebat, etiam Hercules transvehere vellet, ausus est Nessus occulte Deianiram de stupro interpellare. quod cum Hercules agnovisset Nessum peremit. sed Nessus moriens Deianiram monuit, ut sanguinem suum exceptum servaret, et si quando advertisset Herculem altera fe-

1 alumine FT || 2 volentes F || plumarum] stercorumque add. D || 3 necarentur D || agro sed F || 4 coeoperirent F || inde ... regis] inde ab augia eliensium rege rogatus ovilia D || unde F || bovia Masvicius || 5 quam et vicinis F || creuerant F || 6 repurgavit F || 7 ande F || diomedes F || Thracis] trachis FT, om. D || 8 unde F || ad D: ab FT || yppolite FT || 9 eumque T || gersonem FT || 10 aeneas T || 11 ergo FT || cantem edi id ne filium F || cante mechidne filium T caute mathonae filium D, corr. Daniel. Orthrum c. E. f. Masvicius || 12 gerionem FT || 13 ab FT || hesperida T || abantheum F || 14 necavit om. D || 15 prometheum F || 16 occiso T || liberauerit T || 17 fluvium] fluvii deum D || deseianiram FT || filium T || 20 Megaram Masvicius: megaram FT, om. D || 21 ut] et FT || necavit T || 22 sanitatem F (post receptam sanitatem Daniel) || expiatione FT || parricii F || 25 onfale F onfali T || 26 deianeram T || nesus FT, sic et infra semper || centaueros F centauros TD, corr. Fabricius || 27 transvehere D: transfuere F transire T || 28 deianeram FT, sic et infra || cum om. F || cognovisset D

mina delectari, sanguine ipso vestem inlitam marito daret, per quam vindicari posset. sed Deianira cum audisset maritum Iolen, Euryti Oechaliensis amare filiam, vestem tinctam Nessi sanguine Lichae servo dedit ad eum perferendam. qui cum Herculi in Oeta occurrisset, munus uxoris tradidit. quam cum ille Iovi sacrificaturus induisset, tanto corporis ardore correptus est, ut non invento remedio pyram construi iuberet donatisque Philoctetae sagittis peteret ab eo ut cremaretur. quo facto inter deos relatus est.

301. SALVE hic 'salve' sic dictum est ut alibi <I 330> sis felix. hic Divus Fidius solus dicitur, quod solus fidem fecit (esse) se Iovis 10 filium. VERA IOVIS PROLES nullus enim humano sanguine procreatus tanta perficeret.

302. DEXTER ADI id est propitius. PEDE SECVNDO omine prospero.

303. SVPER OMNIA CACI id est hoc factum laudant ultra omnia. 15 et sic est dictum, ut <IX 281> sed te super omnia dona unum oro. et bene, quantum ad ipsos pertinet, rem maiorem et sibi utiliore servavere post omnia: quia ita saepe fit, ut ea quae in praesente aguntur, fabulis omnibus postea addantur, et quae experti erant, potiora videantur ignotis, et fides habeatur illis quae audierant ex his 20 quae viderant.

307. OBSITVS AEVO aetate involutus, ut Terentius ait annis pannisque obsitus. nonnulli 'obsitum' quasi insitum et obsessum et possessum tradunt.

310. FACILESQVE OCVLOS FERT OMNIA CIRCVM physici dicunt 25 ex vino mobiliores oculos fieri: Plautus faciles oculos habet, id est mobiles vino. hoc etiam Maecenas in symposio, ubi Vergilius et Horatius interfuerunt, cum ex persona Messalae de vi vini loqueretur,

13 DEXTER propitius] cf. Non. p. 290, 11 M. || 22 Terentius] eun. II 2, 5 || 23 obsitum . . . obsessum] cf. Isid. or. X 197

2 possit F || euryti etalensis F euryti et haliensis T euryti D || 3 lycae D || 4 in uota T || munus Daniel: manus FT || munus uxoris | manibus uxoris datam D || 5 induxisset D || 6 adore F || invento remedio om. D || 7 cremaretur ne inueniretur add. D || 10 fecit esse se Dorvilius: fecis se F fecit se Daniel || 11 procreatus qui tanta M || 15 id est om. AS || 16 ut] ut est LHM || sed] et libri praeter RF || malim rem, quantum ad ipsos pertinet, maiorem || 17 et utiliore edidit Stephanus || 18 servare L servant re F || 19 aguttur F || experti erant scripsi: experierant F expetierant Commelinus || 20 ignoturis F, corr. Daniel || ex F et Daniel || 22 ait] ait ut F || ad OBSITVS A. supr. vers. quasi insitum et obsessum T || 23 insitum] fort. indutum || 27 hoc etiam . . . reducit bona hab. T || mecenas F mecaenas T || symposio F || ubi] cui Masvicius || uergilius F || 28 ex personam ee ledem uino F ex personam ee lederi uino T ex persona Messalae Danielis, de vi vini Hageni est coniectura || loqueretur ita ut T: loqueretur aut F loqueretur ait aut Daniel (aut. del. Heinsius, quem Masvicius et Burmannus secuti sunt)

ita: ut idem umor ministrat faciles oculos, pulchriora reddit omnia et dulcis iuventae reducit bona.

311. CAPITVRQVE LOCIS delectatur. CAPITVRQVE LOCIS] *nam uno loco diutius retinetur.*

5 313. ROMANAE CONDITOR ARCIS conditor Pallantei, ubi nunc Palatium est: quod non est re vera arx, sed tenet rerum omnium principatum. *et hic subtiliter videtur significare Romam initium ab Euandro ducere.*

314. HAEC NEMORA INDIGENAE FAVNI 'indigenae', id est inde
10 geniti, ἀντόχθονες. et sciendum secundum Hesiodi theogoniam primo deos genitos, inde hemitheos, post heroas, inde homines innocentes, ultimos sceleratos: quem et hic nunc ordinem servat. sane, sicut supra <VII 48> dictum est, Faunus Pici filius dicitur, qui a fando, quod futura praediceret, Faunus appellatus est: quorum etiam
15 responsa ferebantur. hic Faunus habuisse filiam dicitur † omam castita et disciplinis omnibus eruditam, quam quidam, quod nomine dici prohibitum fuerat, Bonam Deam appellatam volunt. hos Faunos etiam Fatuos dicunt, quod per stuporem divina pronuntiant. quidam Faunum appellatum volunt eum quem nos propitium dicimus.

20 315. TRVNCIS ET DVRO ROBORE NATI hoc figmentum ortum est ex antiqua hominum habitatione, qui ante factas domos aut in cavis arboribus aut in speluncis manebant. qui cum exinde egredierentur aut suam educerent subolem, dicti sunt inde procreari.

316. NEQVE CVLTVS ERAT id est nullam sui curam habebant.
25 alii ad animum referunt, ut Sallustius indocti incultique. alii

3 CAPITVR delectatur] cf. Non. p. 253, 12 M. || 9 indigenae . . . ἀντόχθονες] cf. Isid. or. IX 4, 39 et X 147; comm. Luc. II 432 || 20 hoc figmentum e. q. s.] cf. Luct. Plac. ad Stat. Theb. IV 276 || 25 Sallustius] Cat. 2, 8

1 idem umor Masvicius ex Ryckii, ut Burmannus opinatur, coniectura: idem uinor F' idem amori T' (sed amori moneo ab eadem manu supra vers. scriptum et r litterae formam eius similem esse qua hodie Galli scribentes utuntur) vinum (deleto idem) Heinsius id et in vino est Bentleius ad Hor. carm. III 21, 13. cf. Hertz anal. ad carm. Horat. hist. III p. 11 adnot. 5 || pulchriora F' || 3 ad CAPITVR supr. vers. delectatur diutius tenetur T || delectatur] locorum pulchritudine add. Fabricius || nam] id est nam F' || 5 pallante ASH (corr. a) || 6 omnium rerum F' || 10 theogoniam F' teugoniam L theugoniam H: theologiam ASRI theologoniam M i. e. librum de genere deorum superser. l || 11 emitheos libri || 12 ultimo AS || et hic] hinc H || ad v. 314 in marg. faunus a fando dictus quod scilicet futura praediceret cuius responsa ferebantur. et faunos inde genitos dictos voluit quasi fatuos quod per stuporem mentis futura pronuntiant T || 14 quorum] i. e. Pici et Fauni || 15 filium F', corr. Daniel || omā castita F' Faunam castitate Heinsius bonam castitate Burmannus omnium castissimam Masvicius Romam, castitate Bursianus Liter. Centralbl. 1859 p. 609 cf. ad Aen. I 273 et 277. summa castitate Iordanus (Preller Roem. Mythol. ed. 3 p. 400 adnot. 1) || 17 bonum F' || fauno et fatuo F' || 20 DVRO] RVPTO LH || NATA R || figmentum] Homericum est et add. Fabricius || ortum] natus F' || 21 domus M || 23 sobolem ASRMF' || procreati ASMF' || 24 sui om. M || 25 ferunt G || sallustius F'

(*'quis neque*) *mos (neque cultus erat')* hoc est qui neque legibus aut imperio cuiusquam regebantur, quia mos est lex quaedam vivendi nullo vinculo adstricta, hoc est lex non scripta. sed hic *'cultum'* legem, imperium dictum volunt. alii mores pro legibus, ut <I 264> moresque viris et moenia ponet et <VII 204> veterisque dei se more 5 tenentem.

317. *COMPONERE OPES* reservare, ordinare. *PARCERE PARTO* de die, inquit, vivebant nec inventa servabant.

318. *RAMI ATQVE ASPER VICTV VENATVS ALEBAT* cognato quodammodo victu alebantur, aut venatu montium aut arborum ramis: 10 *hinc enim ali debebant ex arboribus nati.*

319. *PRIMVS quasi et alius venerit e caelo; sed primus in Italiam venit.* *AB AETHERIO VENIT SATVRNVS OLYMPO* hoc dicit secundum poeticum morem; nam Saturnus rex fuit Cretae, quem Iuppiter filius bello pepulit. hic fugiens ab Iano rege, qui urbem habuit, ubi nunc 15 *Ianiculum*, est susceptus, qui regnabat in Italia. quem cum docuisset usum vinearum et falcis et humaniorem victum, in partem est admissus imperii et sibi oppidum fecit *sub clivo Capitolino, ubi nunc eius aedes videtur.* qui postea suum repetivit imperium. ex hoc et *Saturnalia, ut essent memorialia vitae quam Saturnus docuerat: qua 20 die simili et promiscuo victu utuntur servi et liberi. ideo autem in aede ipsius Saturni aerarium, quod ibi potissimum pecunia servaretur, eo quod illi maxime credatur.*

321. *IS GENVS INDOCILE* pro *'indoctum'*: nam *'indocile'* est quod penitus non potest discere, *'indoctum'* quod nondum didicit. 25 hos autem dicit esse compositos, unde apparet quia *'indocile'* dixit pro *'indoctum'*. hoc autem est quod dicit Cicero in primo rhetoricorum, feros adhuc homines magni cuiusdam viri oratione compositos.

2 quia mos . . . scripta] cf. Isid. diff. verb. 339 || 14 nam Saturnus e. q. s.] exser. mythogr. III 1, 2 || 24 nam indocile . . . didicit] cf. Isid. diff. verb. 292 || 27 Cicero] cf. de inv. I 2, 2

1 mos *F* (mons *G*): ad morem *Daniel*. sed apparet plen. comment. auctorem scholii quod exscripturus erat lemma mutilasse. || legimus *G* || 3 sed hic] fort. et hi || 4 ut addidi: veluti *Daniel* || 5 moenia ponet] moenp. *F* || 8 iuuenta *H* inuent *F* iumenta *Stephanus* || 9 cognato . . . ramis om. *H* || cognati *F* || 11 hunc *G* || debebant scripsi: debant *F* debent *Daniel* || 12 ac celo *F* (e caelo *G*) || 18 sub diuo capitulino *F*, corr. *Daniel* || 20 esset *F*, corr. *Daniel*. fort. ut esset memoria illius vitae || 21 simili *Commelinus*: simile *F* simul *Masvicius* || 22 potissimum *F*. ceterum ideo autem in aede ipsius Saturni erat aerarium, quod ibi pro tutissimo populi pecunia servaretur, eo quod illi maxime credebatur *Schoellius*, ideo . . . aerarium quo vel in quo publica potissimum pecunia servabatur, quod illi maxime credebant vel credebatur *ego* || 24 nam . . . indoctum om. *L* (add. *t*) || nam om. *R* || 25 discere] docere *F* doceri *Daniel* || 26 incompositos *LM* || 27 est quod om. *L* || 28 adhuc om. *R* || iurio rationis *H*

322. LEGESQVE DEDIT atqui dixit <VII 203> haud vincolo nec legibus aequam; sed intellegimus Saturnum dedisse leges, quibus adeo obtemperaverunt, ut iam ita per naturam sine legibus viverent. *hunc sane deum et leges recipere et legibus praeesse docet*
 5 *antiquitas; nam ideo et acceptae a populo leges in aerario clauderantur, quoniam aerarium Saturno dicatum erat, ut hodieque aerarium Saturni dicitur.* LATIVMQVE VOCARI MALVIT bene 'maluit': nam et Saturnia dicta est, ut <329> et nomen posuit Saturnia tellus. et Vergilius Latium vult dici, quod illic Saturnus latuit *fugiens Iovem.*
 10 *fabula nota est, quod Saturnus filios suos de Ope genitos voraverit, cum audisset a filio se regno esse pellendum, et quod ei uxor nato Iove lapidem pro infante obtulerit devorandum.* Varro autem Latium dici putat, quod latet Italia inter praecipitia Alpium et Apennini. *quidam ferunt a Latino dictum Latium, alii ipsum Latinum a Latio.*
 15 325. SIC PLACIDA POPVLOS IN PACE REGEBAT ut merito aurea saecula crederentur.

326. DECOLOR AETAS vitiosa, quae decoloraret veteres mores: in omni enim vitioso corpore inest pessimus color. et adludit ad naturam metalli, quam cernimus discolorem: nec inmerito; supra
 20 enim dixerat 'aurea saecula', ideo nunc dixit 'aetas decolor', *id est aurea et ferrea, sicuti Hesiodus dicit. sane 'decolor aetas' quis ante hunc?*

328. TVNC MANVS AVSONIAE omnes terrae habitatores aut indigenae sunt aut advenae aut convenae. indigenae sunt inde geniti, ut <314> de Faunis dixit: advenae de uno loco venientes, ut Saturnus: convenae de diversis, ut Ausones et Sicani: *quamvis quidam Ausones cognominatos ab Ausone, Vlixis et Circes filio, dicant.* Sicani autem secundum non nullos populi sunt Hispaniae, a fluvio Sicori dicti: Lucanus <IV 14> Hesperios inter Sicoris non ultimus amnis. hi duce Siculo venerunt ad Italiam et eam tenuerunt ex-

7 nam et Saturnia . . . latuit] cf. Isid. or. XV 1, 50 || 24 advenae . . . diversis] exscr. Isid. diff. verb. 34

4 hunc sane . . . dicitur hab. T || legos FT, corr. Daniel || recipere] malim praecipere || 5 et ideo T || 6 dicatum erat] dictum G || 9 uergilius F || fugiens Iovem e. q. s.] fortasse scholium ad ARMA I. F. (v. 320) adscriptum huc translatum est || fabulā F || 4 de Ope genitos Masvicius: deo progenitos F || 11 esset F || 12 dicitum putat M || 13 praecipitia H precipicia L: praerupta ASRM loca F, inde iuga Commelinus || 19 metallorum F || 22 omnis R || indigenae ASRMl: incolae LHF || 23 sunt om. ARMLH || advenae] abitatores L habitatores H || convenae] cumuenaes R aut incolae sunt add. F, quae delevi || indigenae sunt] ut idē add. F || geniti] quos uocant aborigines latine graece uero ἀντόχθονες add. D || 24 de uno . . . convenae de om. LH (add. l) || 25 ausonii H || 26 ulixes et arte filio F, corr. Daniel || 27 sicolori L (corr. l) || 28 lucanus dicit M || hisperio AS hesperio Ra || 29 amnes R || siculo RL: sicelo AS sicaelo HMF

clusis Aboriginibus. mox ipsi pulsi ab illis quos ante pepulerant, insulam vicinam Italiae occupaverunt et eam Sicaniam a gentis nomine, Siciliam vero a ducis nomine dixerunt: quamquam Thucydides dicat de Sicilia Italum regem venisse et ab eo esse Italiam appellatam. *alii sic distinguunt 'Sicaniae' et subiungunt 'saepius et nomen 5 posuit Saturnia tellus': semel enim Sicani ex Hispania in Italiam venisse dicuntur. at Italia plura nomina habuit, dicta est enim Hesperia, Ausonia, Saturnia, Italia.*

330. INMANI CORPORE THYBRIS hic Tuscorum rex fuit, qui iuxta hunc fluvium pugnans cecidit et ei nomen inposuit: *vel ut 10 quidam volunt a Glauco, Minois regis filio, occisus est. alii volunt istum ipsum regem latrocinatum esse circa huius fluminis ripas et transeuntibus crebras iniurias intulisse, unde Thybris quasi ὕβρις dictus est ἀπὸ τῆς ὕβρεως, id est ab iniuria: nam amabant maiores ubi aspiratio erat Θ ponere. alii Tiberim, Iani et Camasenae filium, 15 ibi in bello perisse tradunt. Varro Tiberim a Thebri quodam vel a * qui ibi perierit, dictum tradit. alii, ut supra <III 500> diximus, volunt eos qui de Sicilia venerunt, Thybrin dixisse ad similitudinem fossae Syracusanae, quam fecerunt per iniuriam Afri et Athenienses iuxta civitatis murum: nam quod Livius <I 3, 8> dicit, ab Albano 20 rege Tiberino Thybrin dictum, non procedit ideo, quia etiam ante Albam Thybris dictus invenitur. sed hic Alexandrum sequitur, qui dicit Tiberinum, Capeti filium, venantem in hunc fluvium cecidisse et fluvio nomen dedisse: nam et a pontificibus indigitari solet.*

331. POST ITALI etiam Euander se Italum dicit.

25

332. ALBVLA NOMEN antiquum hoc nomen a colore habuit.

333. ME PVLSVM PATRIA aut, ut diximus supra <51>, propter

3 Thucydides] VI 2 || 9 hic Tuscorum rex fuit e. q. s.] exscr. mythogr. I 193, cf. Isid. or. XIII 21, 27; Aurel. Vict. or. gent. Rom. 18

4 italium F || 5 alii . . . Italia hab. T || distinguunt F || 8 Vitalia Daniel || 10 ei om. LH (add. l) || posuit F || 11 monois F || 13 ὕβρις^r ubispc L ibpic H || 14 dictum est F || ΥΒΡΕΑΣ LH ΥΒΡΕΟΣ F || 15 o ponere LMF: o ponere ASR (s supra o in Regin. Daniel) opponere H S ponere vulgo. ut ἐπρά septem uel f ut ἑλένα felena quod aeolicum digamma dicitur nunc pro s t ponitur ut thybris add. D || thiberini F Tyberim Commelinus Tiberinum Cluverius || Camesenae Masvicius || 16 Tiberim . . . perierit sic locum constituimus: tiborinate bre quodā t a quibus perierit F Tyberin a Tyberino quodam rege Latinorum quod ibi interierit Daniel. respicere videtur interpres ad Varr. d. l. l. V 30, ut inde lacuna explenda sit. || 18 a similitudine ASRF || 20 Livius] lius F || 21 thybrin RHM: thibrin A tyberin L tybrin Fl || 22 thybris RLM: thibris A tybris HF || 23 tyberinum F || 24 malim ita indigitari. cf. Serv. ad v. 31 'nam in sacris Tiberinus' et ad v. 72 'sic enim invocatur in precibus: adesto, Tiberine, cum tuis undis' || 26 a calore AF || 27 supra om. AS

parricidium: aut certe oraculorum necessitate compulsus. PELA-
GIQVE ĒXTREMA *id est aut per extrema pelagi actum: aut, ut dicit*
Donatus, per pelagus extrema sequentem, ut 'pelagi' adverbium
sit. PELAGIQVE EXTREMA] *pro 'in pelago', aut pelagi pericula.*

- 5 334. FORTVNA OMNIPOTENS ET INELVCTABILE FATVM secundum
stoicos locutus est, qui nasci et mori fatis dant, media omnia for-
tunae: nam vitae humanae incerta sunt omnia. unde et miscuit, ut
quasi plenum ostenderet dogma: nam nihil tam contrarium est fato
quam casus; sed secundum stoicos dixit. alii 'fortuna omnipotens'
10 *propter fugam et exilium, 'ineluctabile fatum' idcirco, ut se sceleris et*
parricidii crimine purgaret.

335. EGERE coegerunt, ut quasi ostendat invitum.

336. CARMENTIS NYMPHAE MONITA matris eius, quae Nicostrate
dicta est, sed ideo Carmentis appellata a suis, quod divinatione fata
15 caneret: nam antiquae vates carmentes dicebantur, unde etiam libuarios
qui eorum dicta perscriberent, carmentarios nuncupatos. alii huius
comites Porrimam et Postvertam tradunt, quia vatibus et praeterita et
futura sunt nota. alii etiam Tiburtem dictam. 'nymphae' autem
maritae dicit: nam graece sponsa νύμφη dicitur. haec autem non
20 vere nympa fuit, sed vaticinatrix. alii nympham ideo dictam, quo-
niam qui res Arcadum scripserunt, tradunt sex feminas ibi fuisse quae
nymphae vocarentur, in quis et Carmentem: proprio ergo vocabulo, non
epitheto poetico usus est. AVCTOR scilicet oraculorum.

337. MONSTRAT ET ARAM aut quam Euander matri fecit ex-
25 tinctae: aut 'aram' pro monumento: aut ideo aram, quia ibi sepulta
est et post excessum dea credita. est autem iuxta portam, quae primo

5 secundum stoicos e. q. s.] cf. Isid. diff. verb. 219 || 13 quae . . . caneret]
cf. Isid. or. I 4, 1

1 patricidium *F* || 2 pelagi actum *om. LH (add. l. in Hamb. post extrema legitur hoc nomen, quod ex scholio ad v. 332 errore repetitum est || ut dicit Do-*
natus] ut dicunt quidam F || 3 extrema] ex pelagi LH (corr. l) || ut] //u L
aut M. in Hamb. inter sequentem et ut octo fere litterarum spatium relictum
esse moneo || 4 sit] est HM et L, ut videtur; nam sit in ras. l || 6 dant] dicant
R || 7 et ante miscuit om. F || ut] et LH || 8 ostendere LH || 9 ad INELVCTABILE
r. in marg. insuperabile ut se parricidii crimine purgaret ideo dicit ineluctabile
fatum T || 10 exilium F || factum F || 11 paricidii F || 13 eius] euandri F ||
ad v. 336 in marg. haec carmentis proprio nomine nicostrata dicta est et a
suis carmentis dicebatur quod diuinatione facta caneret quia omnis vates apud
ueteres carmentes dicebantur et libuarios qui eorum dicta perscriberent car-
mentarios nuncupabant T || quae] qui F || 14 apellata G || facta F', corr. Daniel ||
16 nuncupatos F, lege nuncupabant vel nuncupatos esse dicunt || 17 porrimam G
porramam F cf. Ovid. fast I 633. Varro ap. Gell. XVI 16 Prorsam vocat ||
posuetam F Postvotam Daniel Postvortam Masvicius || 22 queis Daniel || 24
extincta R || 25 munumento F || quia ibi extincta et sepulta est Masvicius et
Burmamnus || 26 est autem] haec ara F'

a Carmente Carmentalis dicta est, post scelerata a Fabiis CCCVI, qui per ipsam in bellum profecti, non sunt reversi. VATIS FATIDICAE bene addidit 'fatidicae': nam vatem et poetam possumus intellegere, unde solum plenum non erat. ergo tale est ut illud in Sallustio in tugurio mulieris ancillae, non quia mulieris statim 5 et ancillae, si autem ancillae statim et mulieris.

340. QVAE PRIMA quia postea etiam sibylla dixit.

341. NOBILE PALLANTEVM futurum scilicet, sicut et Aeneadas: *ad sequens enim Romanorum retulit tempus.*

342. ASYLVN RETVLIT postquam Hercules migravit e terris, 10 nepotes eius timentes insidias eorum quos avus adflixerat, Athenis sibi primi asylum, hoc est templum misericordiae, collocarunt unde nullus posset abduci, quod etiam Statius dicit, ut Herculeos fama est fundasse nepotes. ideo ergo ait 'quod Romulus acer asylum retulit', hoc est fecit ad imitationem Atheniensis asyli: quod ideo 15 Romulus fecit, ut haberet advenas plures cum quibus conderet Romam. ergo 'retulit' aut restituit aut nominavit. Iuvenalis (VIII 272) et tamen ut longe repetas longeque revolvās nomen, ab infami gentem deducis asylo. sane hoc non ad Euandri personam adplicatur, quod ipse Aeneae retulerit. 20

343. GELIDA MONSTRAT SVB RVPE LUPERCAL sub monte Palatino est quaedam spelunca, in qua de capro luebatur, id est sacrificabatur: unde et lupercal non nulli dictum putant. alii quod illic lupa Remum et Romulum nutrierit: alii, quod et Vergilius, locum esse hunc sacratum Pani, deo Arcadiae, cui etiam mons Lycaeus 25 in Arcadia consecratus est. et dictus Lycaeus, quod lupos non sinat in oves saevire. ergo ideo et Euander deo gentis suae sacravit locum et nominavit lupercal, quod praesidio ipsius numinis lupi a pecudibus arcerentur. *sunt qui dicant hunc Πᾱνα ἐννάλιον, deum*

4 in Sallustio] Iug. 12, 5. cf. Serv. ad Aen. I 409 || 10 postquam Hercules ... deducis asylo] exscr. mythogr. I 60. cf. II 166 || 13 Statius] Theb. XII 497 sqq.

1 celerata F || cccvii. LH trecentis viris Stephanus || 3 intellegere] Lucanus (Lucill. Fabricius Lucilius vulgo) 'nec si te pectore uates accipiam' add. D. vid. Phars. I 63 || 4 unde] ut F || ut om. ASMl || illud] illud est LH (est del. l) || 7 sibillam R sibillam H || 8 aeneades LHM || 10 RETVLIT libri, nisi quod RETVLIT a || 12 sibi asilum primi L || mage L (misericordiae l) maē H || 13 hercules F || 14 est] et F || 15 hoc est templum fecit M || 17 ergo ... nominavit non edidit Daniel || 18 et] sed L || ut] et LH || longe repetas om. F || reuoluam F || 19 asilum A asylum S asilo LF || 20 quod] fort. quasi || 23 non nulli putant dictum AS || 24 quod et uirgilius RLH: quod est uerius ASF || quod est ueri similis M || 25 esse om. R || 26 est om. F || quod λύκων hoc est lupos Fabricius || sinit L || 29 sunt qui dicant ... februm vocabant hab. T || sunt] in F || Πᾱνα ἐννάλιον] pana enyalion T panēny alii F (panaens alii G) Panem alii Daniel || deum fuisse bellicosum T

bellicosum: alii Liberum patrem, eo quod capro ei fit divina res, qui est hostia Liberi propria. in huius similitudinem intecti cultores eius: cui lupercalia instituta sunt, quia deus pastoralis est. nam Remum et Romulum ante urbem conditam lupercalia celebrasse eo quod quodam
 5 *tempore nuntiatum illis sit latrones pecus illorum abigere: illos togis positis cucurrisse caesisque obviis pecus recuperasse: id in morem ver- sum, ut hodieque nudi currant. non nulli propter sterilitatem hoc sa- crum dicunt a Romulo constitutum, ideoque et puellae de loro capri caeduntur, ut careant sterilitate et fecundae sint: nam pellem ipsam*
 10 *capri veteres februm vocabant.*

344. PARRHASIO DICTVM PANOS DE MORE LYCAEI ordo est: monstrat lupercal Panos Lycae, dictum de more Parrhasio, id est ostendit lupercal Panos Lycae, dicatum ex more Arcadico: nam Parrhasia Arcadia est. DICTVM dicatum, consecratum. PANOS
 15 LYCAEI 'huius Panos' genetivus est Graecus, et 'Panos Lycae' sic dictum est, ut 'Iovis Olympi', 'Apollinis Delphorum'.

345. SACRI MONSTRAT NEMVS ARGILETI 'sacri' execrabilis. sane Argiletum, quasi argilletum, multi volunt a pingui terra; alii a fabula. nam Euander Argum quendam suscepit hospitio. qui cum
 20 de eius cogitaret interitu, ut ipse regnaret, Euandro hoc non sentiente socii intellexerunt et Argum necarunt: cui Euander et sepulchrum fecit et locum sacravit, non quod ille merebatur, sed hospitalitatis causa. bene autem in hac re Euander inmoratur et docet causas, ne apud hospitem veniat in suspicionem. ergo Argiletum
 25 ab Argo illic sacrato et sepulto. alii Argum occisum dicunt ab ipso Euandro, auxiliante sibi Hercule, quod is ex hospite factus esset inimicus. alii Danaen cum duobus filiis Argo et Argeo, quos de Phineo habuit, venisse in Italiam et locum ubi nunc Roma est tenuisse, ibique Argum Aboriginum insidiis interfectum loco nomen dedisse. alii Ar-
 30 giletanam portam appellari, quod eam Cassius Argillus sive fecerit sive refecerit: (vel) quod ibi Cassius Argillus bello Punico primo sit inter-

17 sane . . . terra] cf. Varro d. l. l. V 157

1 capra *T* || res *om. libri*, add. *Daniel* || quae *T* || 4 eo *T*: ex *F* || 5 illi *T* || 6 obuiis *F*: obuius *G* obuios *T* || 7 sterilitatem *F* || 8 caprae *T* || 9 sterilitate *F* || fecundae *T*: fec̄ duę *F* || pallem *G* || 10 februm *libri* februm *Masvicius* || vocabunt *F* || 12 dictum . . . Lycae *om. LH* (add. *l*) || de more dictum *R*, in quo Parrhasio . . . ex more *omissa sunt* || 13 dicatum *ex* dictum *H* || 14 archadia dicta est *R* || 16 olympici *F* || delfos *M* Iovis Olympici Apollinis Delphici
vulgo || 18 argilletum *R*: argriletum *A* a//griletum *S* ag.iletum *L* argiletum *H* quasi argilletum *om. M* || 20 de eius] dedis *H* de eius *ex* decius *M* || consen-
 tiente *R* sciente *F* || 22 locum] lacrum *F* || non] nam *F* || 25 sepulto et sacrato *Masvicius* || 27 quos *Daniel*: quod *F* || 30 Cassius post Argillus *Daniel*

fectus ob turbulentam et seditiosam naturam. alii quod Argillus senator post Cannense proelium suaserit a Poenis pacem postulari, ideo in senatu carptum domumque eius dirutam et locum Argiletum appellatum. quidam dicunt cum Capitolii, ubi nunc est, fundamenta iacerentur, caput humanum quod Oli diceretur, inventum: quo omine sollicitatos conditores misisse ad Tusciam ad aruspice[m] illius temporis nominatum, qui iam indicaverat Argo filio suo, tributum fataliter esse, ut is locus orbi imperitaret, in quo illud caput esset inventum. obvii igitur Argo hi qui missi erant ubinam esset pater interrogaverunt. qui cognita causa itineris eorum, omne responsum patris prodidit monuitque ut caverent, ne ab eo interrogatione deciperentur. sed cum legati ad eum pervenissent et de significatione inventi capitis quaererent, volens ille dominatum orbis patriae suae potius adscribere, interrogavit, ane hic, suum locum ostendens, invenissent. illis negantibus suspicatus proditum esse responsum, quaesivit an quemquam obvium habuissent. illis simpliciter confitentibus occurrisse sibi iuvenem, tunc aruspex consensu equo secutus Argum occidit eo loco, ubi nunc Roma est, a cuius caede Argiletum. quamvis haec historia etiam de alio nomine saepe celebrata sit.

346. TESTATVR LOCVM iurat non sua culpa iura hospitii esse violata. TESTATVRQVE LOCVM] vel in testimonium ducit nomen loci, vel detestatur.

347. TARPEIAM SEDEM prolepsis: duo haec enim nomina postea monti indita sunt.

348. AVREA NVNC 'nunc' ad utrumque pertinet, et ad 'aurea' et ad 'Tarpeiam sedem': nam Tarpeia sedes dicta est a Tarpeia virgine. cum enim Romulus contra Sabinos bella tractaret et Tarpeio cuidam dedisset arcem tuendam, filia eius Tarpeia aequatum profecta in hostes incidit. quam cum hortarentur ad proditionem arcis, illa pro praemio poposcit ornatum manuum sinistrarum, id est armillas. facta itaque arcis proditione hostes ingeniosa morte promissa solverunt: nam scuta, id est sinistrarum ornatum, super illam iacentes eam luce privarunt. quae illic sepulta Tarpeiae sedi nomen inposuit.

4 quidam dicunt e. q. s.] cf. Arnob. adv. nat. VI 7 p. 219 Reiffersch. || 25 Tarpeia sedes . . . inposuit] exscr. mythogr. I 155

1 seditiosam F || senator post Daniel: senatorq: F || 5 cupud F || olli F || omine Commelinus: omnis F omnes Daniel || 7 is] his F || 8 imperatores F, correxi. imperaret Daniel || 9 hii F || misi F || 12 illi F || 13 potius F potens Daniel || 15 habuissent scripsi: fuissent F fecissent Daniel || illi F || 18 istoria F || alio] fort. Capitolii] cebrata F, corr. Daniel || 19 TESTATVRQVE Fa || 20 ad TESTATVRQVE L. supr. vers. in testimonium deducit nomen loci T || 22 prolempsis F || 26 Romulus om. ASR || 30 ingeniose S || 31 sinistrarum manuum F || 32 luce] vitā F vita Daniel

349. RELIGIO id est metus, ab eo quod mentem religet dicta religio.

350. DIRA magna, admirabilis, ut <IX 183> an sua cuique deus fit dira cupido? *SAXVM sic appellatur Capitolum.*

5 351. HOC NEMVS bene ubique 'nemus' dixit: nam tunc aedificia non erant.

352. *QVIS DEVS dubitando 'quis deus' adfirmat deum esse.*

IPSVM CREDVNT SE VIDISSE IOVEM in hoc scilicet nemore. sane ad illud adludit quod primi dicuntur Iovi templā et rem divinam fecisse

10 — *Aeacus enim primus in Arcadia templum Iovi constituisse dicitur* — nec enim longe sunt a Iove Olympico: unde eos dicit Iovem vidisse, et quod ipsi sunt *προσέληνοι*, ut ait Statius Arcades astris lunaeque priores: licet dicat Sallustius Cretenses primos invenisse religionem, unde apud eos natus fingitur Iuppiter.

15 354. AEGIDA CONCVTERET hic distinguendum: nam aegida, id est pellem Amaltheae caprae, a qua nutritus est, in sinistra Iuppiter tenet. sane Graeci poetae turbines et procellas *καταιγίδας* appellant, quod haec mota faciat tempestates. ergo 'nigramentem' tempestatem commoventem. DEXTRA NIMBOSQUE CIERET et de dextera fulmina com-

20 moveret: nam modo nimbos pro fulminibus posuit, quae de dextera iacit. aegidis autem concussio commovet pluvias. ergo 'concuteret aegida atque per eam nimbos moveret'.

355. DISIECTIS OPPIDA MVRIS unum Iani, aliud Saturni, iam tunc vetusta.

25 356. MONVMENTA VIROVRM hoc sermone ostendit etiam Saturnum virum fuisse.

357. *IANVS PATER Ianus in Ianiculo habitavit. qui quod una navi*

1 RELIGIO id est metus] cf. Non. p. 379, 14 M. || 12 Statius] Theb. IV 275. cf. Luct. Plac. ad h. v. || 13 Sallustius] hist. III 60 Dietsch., 63 Kritz. cf. mythogr. III 3, 9 || 27 qui quod . . . signata est] cf. Macrob. Sat. I 7, 22

1 rediget *F* || 7 ad *QVIS* d. *supr.* vers. dubitando quis deus adfirmat esse deum *T* || 9 allusit *L* || 11 nec] non *L* || a ioue olimpico *ASRF* || a longe olympo *L* a longe lympico *H* a monte olympico *M* || 12 *προσέληνοι* vulgo: πρωτοκεαννοί *ASF* πρωτοκεαννοί *RH* πρωτοκεαννοί *L* τιπατοκεαννοί *M* id est ante lunam creati *add.* *D* || lunaeque *M* || 13 licet et dicat *LH* || primo *M* || 14 unde et apud *R* || 16 caprae *S* caprae *F* || 17 ad v. 354 in marg. greci poetae procellas et tempestates appellant aegidas quod haec scilicet mota faciat tempestates. ergo nigramentem tempestatem commoventem *T* || categidas *F* || appellant *F* || 18 faciet *F* || 19 et *om.* *ASR* || commouit *R* commouet *LH*. *haud scio an Servius scripserit* in sinistra Iuppiter tenet et de dextera fulmina commouet, ut lemma post interpositum sit || 20 nimbosque *F* || 25 MONIMENTA *RM* || 27 ad v. 357 hic ianus in ianiculo habitavit. et quia una navi exul uenit in eius pecunia ex altera parte figurabatur eius caput et ex altera parte signabatur navis *T* || in *om.* *F*

exul venit, in pecunia eius ex una parte Iani caput, ex altera navis signata est.

359. *dictis* dubium est, nomen sit 'dictis', an participium.

360. PASSIMQVE ARMENTA VIDEBANT quae post mortem Caci passim nullo timore vagabantur. 5

361. ROMANOQVE FORO Romanum forum est ubi nunc rostra sunt. *sed et hic prolepsin fecit: nam postea sic dictum est.* LAVTIS MVGIRE CARINIS carinae sunt aedificia facta in carinarum modum, quae erant circa templum Telluris. lautas autem dixit aut propter elegantiam aedificiorum, aut propter Augustum, qui natus est in 10 curiis veteribus et nutritus in lautis carinis. alii dicunt carinas montem nominatum, quod ager suburbanus ante portas carus erat. alii lauta loca legatorum, quae in ea regione instructa accipere consuerant. alii quod ibi Sabini nobiles habitaverint, quorum genus invidere et carinare solebat. carinare autem est obtrectare: Ennius contra carinan- 15 tes verba atque obscena profatus, alibi neque me decet hanc carinantibus edere chartis. alii quod Romani Sabinis instantibus fugientes, eruptione aquae ferventis et ipsi liberati et hostes ab insequendo repressi (sint. aut) quia calida aqua lavandis vulneribus apta fuit, locus lautulus appellatus est. 20

363. VICTOR ALCIDES SVBIIT hic ius pontificale quibusdam videtur subtiliter tangere: domus enim, in qua pontifex habitat, regia dicitur, quod in ea rex sacrificulus habitare consuesset, sicut flaminia domus, in qua flamen habitat, dicebatur: quod hic ostendit ex persona Euandri, quem facit orantem ut Aeneas suam ingrederetur domum, non utique 25 profanam, sed sacratam, scilicet quae fuerit hospitium Herculis, illis versibus 'haec, inquit, limina victor Alcides subiit, haec illum regia cepit'. quem etiam honore divinae dignationis sociat adiciens 'aude hospes contemnere opes et te quoque dignum finge deo': haec enim di-

15 Ennius] ann. 181 et 229 Vahl.

1 ultra F (altera G) || 2 ignata F (signata G) || est om. G || 3 an] a G || 4 schol. ad v. 360 om. F || 7 prolepsin F || 9 quae circa templum telluris erant AS || circa] intra HM inotra L (circa l) || lautis R || 10 est om. H || in curiis veteribus] in cunis ueteribus ASM in cuniis ueteribus R cunis ueteribus LH in lautis in cunis ueteribus F || 11 lautis secluserim || alii . . . obtrectare in marg. hab. T || alii] quidam T || 12 subarbanus F || carus T: cariis F || alii . . . consuerant om. T || 13 legatorium F || 14 alii dicunt quod T || sabinorum T || quorum genus] qui inuicem T || irridere Masvicius || 15 solebat] om. T, solebant G || carine F || est autem obtrectare maledicere T || obtrectere G || 16 atque] atq;ne G || neque me] nec me rem Ilbergius || 17 cartis G || 18 aquae Daniel: atque F || 19 sint addidi || aut addidit Masvicius || callida F || 21 hic] ihic F || Virg. hic Daniel || 22 angere F || domum Daniel || 23 consuisset F || 25 ingrederetur F || 28 quem] i. e. Aeneas || 29 contemnere F

cendo quid aliud agit, quam ut sacratae religionis usum tribuat antisti
 * divina communia, utpote quem etiam pontificali honore nuncupaverat,
 dicens <470> 'maxime Teucrorum ductor': neque enim quia ductor eo
 maximus, sed quia maximus eo * omnia. regiae autem verius meminit
 5 dicendo 'tectis subibant pauperis Euandri' (et) 'Romanoque foro': quis
 enim ignorat regiam, ubi Numa habitaverit, in radicibus Palatii fini-
 busque Romani fori esse? VICTOR ALCIDES SVBIIT εὐσυμβόλως,
 id est bonum Aeneae omen ostenditur: Varro enim *divinarum* libro
 10 *iv. Victorem Herculem putat dictum, quod omne genus animalium dein-*
ceps vicerit. sed Romae Victoris Herculis aedes duae sunt, una ad
portam trigeminam, alia ad forum boarium: cuius commentum causa haec
exponitur. Marcus Octavius Hersennus in prima adolescentia tibicen,
postquam arti suae diffusus est, mercaturam instituit. bene re gesta
decimam Herculi dicavit. postea cum navigans hoc idem ageret, a prae-
 15 *donibus circumventus fortissime pugnavit et victor recessit. quem in*
somnis Hercules docuit sua opera servatum. cui Octavius, impetrato
a magistratibus loco, aedem cum signo sacravit et Victorem incisis li-
teris appellavit. ergo Vergilium non tantum ad victoriam praesentem
victorem dixisse, sed occulte perpetuo eius epitheto usum debemus acci-
 20 *pere, quippe quem Romae sub hoc nomine sacratum coli videbat; nam*
supra ait <203> taurosque hac victor agebat, cum de pugna eius
alia loqueretur. sane hic 'subiit' iuxta usum praesentem accusativo
iunxit, cum antiquo more alibi dativo iunxerit, ut <125> progressi
subeunt luco. CEPIT mire dixit, ut alibi <IX 641> nec te Troia
 25 *capit.*

364. AVDE HOSPES CONTEMNERE OPES bene 'aude', quasi rem
 arduam et difficilem. AVDE HOSPES CONTEMNERE OPES ideo dixit 'aude',
 tamquam virtute opus sit animi et ad expellendum amorem divitiarum.

8 Varro enim e. q. s.] cf. Macrobb. Sat. III 6, 9 sqq.

1 antisti] lacunam significavit Daniel. antistiti et divina communia Mas-
 vicius; sed verum potius quam verbum intercidiisse puto: id quod facillime fieri
 potuit; nam tanti ambitus scholium dubitari non potest quin in eo quoque libro
 ex quo Floriacensis descriptus est minutissimis et litteris et linearum intervallis
 scriptum fuerit. cf. praef. p. LX || 4 eo omnia F. post omnia lacunam indicavit
 Daniel. eo omnia regit Masvicius. mihi hoc fere modo sententia supplenda vi-
 detur sed quia maximus eo (ductor: maximus autem quia pontifex qui curat
 sacra) omnia. cf. ad v. 470 || 7 uictor autem alcides subiit F || eusymbolos A H M
 eusimbolos R eusymbolus S eusimbolus L εΥCΙΜΒΟΛΟΣ F || 8 libro V. Merke-
 lius praef. ad Ovid. fast. p. CXVIII || 9 deinceps scripsi: dicens F decies Da-
 niel || 10 aedes duae] aedesq: F || 11 altera Daniel || 12 octauus F || Hersennus]
 Herrenus Macrobbi libri Esernius Masvicius || tibicem F || 13 difusus F ||
 16 imperato F || 17 incissis F || 22 acusatuo F || 27 difficilem opes contempnere
 nam ideo dixit aude tamquam F (lemma supplervi, nam delevi) opes ... aude
 omisit Daniel

DIGNVM FINGE DEO compone te et forma* in similitudinem numinis: quod iuxta sectam cynicam hospes Herculis suadet. sane quidam 'deo' pro immortalitate dictum volunt.

365. NON ASPER non aspernator, id est fastidiosus.

366. ANGVSTI SVPTER FASTIGIA TECTI INGENTEM AENEAN DVXIT 5 ex contrarietate quaesitus ornatus, ait enim 'angusti tecti supter fastigia ingentem Aenean duxit'.

368. EFFVLTVM sicut supra dictum est, apud veteres dicebatur, super quod unusquisque iacuisset. PELLE LIBYSTIDIS VRSAE species pro genere: nam cuiuslibet ferae possumus accipere. 10

370. EXTERRITA MATER ideo territa, quia mater.

371. TVMVLTV ut 'Gallicus tumultus'.

373. DICTIS DIVINVM ADSPIRAT AMOREM id est dictis suis addit venustatem, ut amabiliter eius audiatur oratio. DICTIS DIVINVM INSPIRAT AMOREM petitura pro filio de adulterio procreato orationem 15 suam ingenti arte composuit: quod etiam Vulcanus ipse testatur, dicens <395> 'quid causas petis ex alto?' non enim aperta est eius petitio, sed longo prooemio perversam amore mariti circumvenit mentem. ergo quaestionem hanc quae nascitur ex petitione Veneris inpudica, solvimus his modis: primo quod Vulcanum amore circum- 20 venit, nam et post completam orationem statim eum complectitur et molli amplexu fovet: deinde quod nacta est occasionem eius temporis quo Marti arma faciebat, quem fuisse sciebat adulterum: per quod datur intellegi Vulcanum iam omnem suspicionem et iram quam habuit circa Venerem, deposuisse, adeo ut arma etiam ipsi fabri- 25 caret adultero. praeterea Vulcanum uxorium fuisse testatur et ipse Vergilius dicens <394> tum pater aeterno fatur devinctus

1 compone] come S || 2 iuxtā F || cynica oспes F. ceterum de Hercule An-
tisthenis cogitat interpret. cf. Brandis Gesch. der Griech.-Röm. Phil. II p. 75 sq. ||
5 SVPTER LH || 6 ex] e L at F || angusti LH || supter] super AHM subter
reliquit || 8 ad EFFVLTVM in marg. apud ueteres dicebatur effultum super quo
unusquisque iacuisset T || sicut supra dictum est] cf. ad buc. VI 53 'apud
veteres unusquisque eo super quod iacebat fultus dicebatur'. ex his apparet eo
fultus vel eo fultum esse post iacuisset addendum esse || 10 quae post accipere
e Turonensi edidit Daniel ideo dicit lybistidis ut ex pretio bestiae aliquid
gratiae potuisset ipsis stratis accedere seclusi: sunt enim Tiberii Donati ||
12 TVMVLTVM F TVMVLTV IN G TVMVLTV ut Burmannus || 13 dictis . . . oratio
hab. T || 14 oratio sane uenus petitura F || 15 AMOREM] amoterraem H || mater
petitura L || procreationem LH (procreato orationem lh) || 18 premio longo A
prooemio longo Sa || prooemio RLM praemio H prohoemio F || perversam . . .
mentem] peruersum amorem arte circumuenit praesentem F (praesentem cum
iis quae sequuntur coniunxit Daniel) || peruersam RM: peruersa ASH peruerso
La || amare R || 21 complectitus F || 22 deinde quod . . . adultero] cf. v. 433 sqq. ||
quod om. F || nacta est om. R || nacta F nata H || 25 arma] eius add. L (del. t)
ei add. H || 26 propterea L || testatur MF (corr. m) testatur H || ipse om. AS ||
27 uergilius H uergilius F || tunc LHM

amore, et Statius ubi Martem Venus adloquitur, ut at non eadem Vulcania nobis obsequia, et laesi servit tamen ira mariti. nam quod dicit Donatus potuisse fieri ut cum Anchisa concumberet Venus, ante quam Vulcano nuberet, non procedit: constat enim a
5 principio Venerem uxorem fuisse Vulcani. sane 'divinum' θεῖον debemus accipere.

374. DVM BELLO ARGOLICI 'dum' pro 'quam diu'. sane haec oratio rhetorica suasio est. nam principium a verecundia sumpsit; dicendo enim numquam se molestam antea fuisse, ostendit se impetrare debere,
10 praesertim ex eo quod non timuerit petere. 'nunc Iovis imperio Rutilorum constitit oris, ergo eadem supplex venio': haec non tantum rogandi, sed etiam impetrandi vim habent. verso tamen ordine: nam primo arma petit, deinde adiuvat exemplo dicendo 'te filia Nerei' etc., deinde causam 'aspice qui coeant populi'; ipsum enim 'populi' multi-
15 tudinem significat, et quasi non impugnet, sed impugnetur Aeneas, ita pathos fecit dicens 'in me excidiumque meorum': nam quod a principio arma petit haec ratio est, quod rem nec magnam nec difficilem Vulcano petebat. ideo et statim posuit; nam ubi maius aliquid est, ante causa dicenda est, ut praemollitis animis, tunc quod petitur suggeratur.

20 375. DEBITA fataliter ad exitium destinata. CASVRASQVE INIMICIS IGNEIVS ARCES causa cur non petierit.

376. MISERIS atqui honestum est miseris subvenire; sed hoc dicit: cur te fatigare pro hominibus fati necessitate perituris?
ARMA ROGAVI argute hic in principio arma nominat, ut iam intellegatur
25 quid petitura sit.

377. ARTIS OPISQVE TVAE duo duobus reddit, (auxilium) 'opis', arma ('artis'): aut certe idem valet 'opis' quod 'artis'; hinc opifices.

1 Statius] Theb. III 275 || 3 nam quod dicit Donatus e. q. s.] cf. Luct. Plac. ad Stat. Theb. VII 62

1 at] ad HMF || 2 servi H || 5 οεαν F τὸ θεῖον Daniel. fort. θεῖος || 7 pro 'quam diu' ego: pro quam F postquam Daniel || ad v. 374 in marg. haec oratio rhetorica est suasio et principium a verecundia sumitur quia dicendo numquam se molestam fuisse antea ostendit se impetrare debere praesertim ex eo quod non timuerit petere T || 8 rhetica F || sumsit F || 9 se om. F || 10 quod non timuerit petere] fort. quod non debita vel quod contra fata timuerit petere vel quod noluerit vetita petere. cf. schol. Floriacense ad v. 375 || 11 rogandis F || 12 fort. imperandi propter 'imperio' || fort. inverso tamen utitur ordine || 14 fort. deinde causam addit || coeant] anqd F || 15 significabat F || impugne sed F || 19 dicendo F || 20 schol. ad DEBITA om. F || CASVRASQVE F CONSVRASQVE G || 24 ad NON ARMA R. in marg. argute ponit arma in principio et haec ratio est quod arma petat in principio quod rem nec magnam nec difficilem vulcano petat. nam ubi maius est aliquid ante causa dicenda est ut praemollitis animis tunc id quod petitur suggeramus T || nomina F || intellegat G || 26 ad ARTIS o. t. supr. vers. duo duobus reddit. artem referamus ad arma opem ad auxilium T || 27 idem Daniel: id ÷ (= id est) F || opices F, corr. Daniel

378. *INCASSVMVE TVOS ordo est: tuosve labores incassum exercere volui.*

379. *PRIAMI DEBEREM PLVRIMA NATIS* scimus quod Paridi tantum debuit, sed hoc velat aliarum commemoratione personarum, ne ex turpi causa Paridi debuisse videatur. *simul et, ut quidam tradunt, pulchritudinis suae Vulcanum admonet, hoc est 'formae iudicio Iovis coniugem vici'.*

380. *AENEAE FLEVISSEM SAEPE LABOREM* bene post Pergama, post Troianos, post Priami liberos cum excusatione fit Aeneae commemoratio; dicit enim se eius infelicitate commotam: *ut illud causas habeat, hoc miseratione consistat.*

381. *NVNC* id est 'nunc vero'. et subdistingue: *nunc autem, Iovis imperio.* *IOVIS IMPERIO* ne videretur inpudens, si aliena regna deposceret. et hoc latenter dicere videtur: fave huic cui etiam Jupiter favet.

382. *EADEM* quae tunc scilicet silui, *quae nihil petii.* *SANCTVM MIHI NVMEN* si 'sanctum' simpliciter accipiat, leve est. 'numen' ergo 'sanctum' ut 'leges sanctas' dicimus, id est firmas, a sanciendo.

383. *ARMA ROGO* hic distinguendum, ut cui petat, non dicat, sed relinquat intellegi, *ne foede apud maritum et amorem suum circa Anchisen memoret et susceptum de adulterio filium.* *GENETRIX NATO. TE FILIA NERI* hoc est, soles hoc praestare matribus. et dicit Thetidem, quae Achilli arma inpetravit. et bonis utitur comparationibus dicendo 'filia Neri', cum ipsa Iovis sit filia, item 'uxor Tithonia', cum sit ipsa Vulcani. 'Neri' autem pro 'Nerei': omnia enim quae in 'eus' exeunt hodie apud maiores in 'es' exhibant, ut 'Nereus Neres, Tydeus Tydes', et genetivum in 'is' mittebant, 'Tydis Neris'. sed quia plerumque 's' *supra* in latinitate detrahitur, rema-

1 exerceri *Masvicius* || 4 sed hoc velat . . . personarum scripsi: sed hoc vel ad aliarum commemoratione personarum *LH*, consentiunt reliqui libri *Serviani*, nisi quod add om. *ASM* vel om. *R*. sed hoc honestius vel ad aliarum commemoratione personarum aduci (traduci *G*) potest *F*. traduci potest post personarum in marg. add. m || 5 et om. *G* || 6 pulchritudinis *G* || admonet *G* admoneret *F* || 7 vici ei *G* || 9 post ante Priami om. *LH* (add. *l*) || 12 ad v. 381 haec non tantum vim rogandi habent sed etiam impetrandi verso tamen ordine quia primo arma petit deinde adinuat exemplo dicendo filia nereis et itq. *T* || *IOVIS IMPERIO* id est . . . imperio ne videretur e. g. s. *F* || et om. *G* || 14 videtur videretur *L* || 16 quae om. *M* || scilicet tunc *L* || peti *F* || ad *SANCTVM M. N. supr. vers.* si tantum simpliciter accipiamus leve est. ergo sanctum ut leges sanctas id est firmas dicimus a sanciendo. ergo sanctum sancitum intellege *T* || 19 petit *ASM* || 22 *NEREI ARF* || ad *TE F. N. supr. vers.* etiam hoc soles praestare matribus quanto magis mihi *T* || thetis libri *Serviani*, filia nereis add. *ASM* || 24 nereis *ARF* || thitonia *ALHF* || 25 nereis *F* || 26 eius *AS* (eus as) || exhibant ut] exhibant *F* || exiebant *LM* || 27 Tydeus . . . Neris om. *LH* (add. *l*) || is *R*: eis *ASM* *F* ei *l* || thideis nereis *AS* tideas nereis *R* tydeis nereis *ML* tideis nereis *F* || 's' *suprema F. Schoellius*

nebat 'i'. hinc est 'filia Neri', <I 30> inmitis Achilli, item in Sallustio ad bellum Persi Macedonicum. sic Asper.

384. TITHONIA CONIVNX Aurora pro Memnone.

385. ASPICE QVI COEANT POPVLI τὸ αἰτιον, ut praesentem ostenderet
5 necessitatem. dicendo autem 'populi' phantasiam fecit. CLAVIS FER-
RVM ACVANT PORTIS ut ostenderet festinationem: dixit enim superius
<VII 629> quinque adeo magnae positae incudibus urbes
tela novant. IN ME artificiose arma petit etiam sibi profutura;
nisi enim subvenis, iterum vulnerabor; nam a Graecis fuerat vulnerata,
10 unde est <X 29> equidem credo mea vulnera restant.

388. CVNCTANTEM scilicet de promissione, quam rem per am-
plexum suum inmisso amore persolvit.

389. ACCEPIT SOLITAM FLAMMAM vel quasi maritus; vel adludit
ad rem naturalem: namque ideo Vulcanus maritus fingitur Veneris,
15 quod Venerium officium non nisi calore consistit, unde est frigi-
dus in Venerem senior.

390. LABEFACTA PER OSSA si ossa labefecit, quanto magis
animum?

391. ATQVE OLIM fere, ut solet; nam non est adverbium temporis.

20 392. IGNEA RIMA MICANS id est fulmen, cuius naturam expressit;
namque nubes vento coactae plerumque rumpuntur et ex se fulmen
emittunt. quamvis philosophi fulgura et tonitrua simul exprimi dicant,
sed illud celerius videri, quia clarum est, tonitrua autem ad aures tar-
dius pervenire. alii 'rima micans' fulgetram dicunt: et hoc ad veloci-
25 tatem amoris, qui momento Vulcanum percussit.

393. FORMAE CONSCIA CONIVNX intellexit se dolis et pulchri-
tudine pervertisse mentem mariti. alii duabus rebus Venerem volunt
maritum adgressam, dolis et pulchritudine: et volunt melius 'dolus [et

1 in Sallustio] hist. I 6 Dietsch., I 7 Kritz. || 14 namque . . . senior] exscr. Isid. or. VIII 11, 78; mythogr. III 10, 5 || 15 frigidus] georg. III 97 || 22 quamvis . . . pervenire] cf. Isid. or. XIII 8, 2

1 i] ei libri || nereis libri || atque inmitis R || achillei M || 2 persi libri || sic Asper om. F || 3 aurora petiuit pro memnone D || 4 TO ΑΙΤΙΟΝ F, om. G ita ut spatium relictum sit || 5 dicendo qui populi et quae moenia fantasiam fecit hab. T Tiberii Donati ad h. v. scholio inserta || 6 ut] at G || enim moneo ad lemma referri || 8 sibi] ubi F || 9 fuerit F || 10 credo quidem mea F || 11 dubitantem scilicet Fabricius. cf. Non. p. 252, 18 M. || rem om. F || 17 labefecit om. R. in eodem libro supra lemma ipse librarius haec adscripsit vim amoris ostendit || 19 OLIM olim hoc est supr. vers. add. m || non] nunc L hic non m || 21 nubes a vento RL || 22 emittant F || quamvis] quam G || fulgura F (fulgura G) || 23 videri Masvicius: uidetur F || 25 amoris Daniel: moris F || 26 dolis et] dolis in H sola F. cf. praef. p. XVI || 27 duabus rebus . . . genetiuo hab. T || 28 pulchritudinē F || et formae secl. F. Schoellius

formae] conscia', quam 'laeta', et 'formae' melius dativo casu quam genetivo.

394. DEVINCTVS hoc sermone ostendit eum posse cuncta concedere.

395. EX ALTO † mirum et hoc libenter et olim de promittentis. 5
EX ALTO argumentatione longe repetita. est autem de usu dictum: Cicero primo libro ad Brutum si Pompeius non ex alto peteret et multis verbis me iam hortaretur.

397. TVM QVOQVE sicut nunc. et 'tū quoque' bis audiendum.
TEVCROS ARMARE FVISSET per 'Teucros' Aenean debemus accipere, quia 10
Venus ante ait 'arma rogo' et subiungendo 'genetrix' et rel. per similitudinem significat Aenean. ergo poeta aliud dicendo aliud dedit intellegi. sane 'fuisset', in proximo repetitum, decorem addidit.

398. NEC PATER OMNIPOTENS notandum quod hic Iovem a fati separat, cum alibi iungat, ut <III 375> sic fata deum rex sortitur. 15
sed hanc imminetium malorum dilationem Etrusci libri primo loco a Iove dicunt posse impetrari, post a fati: unde et hic ait 'nec pater omnipotens, nec fata vetabant'. NEC FATA VETABANT STARE atqui supra <375> ait 'debita'. sed sciendum secundum aruspinae libros et sacra Acheruntia, quae Tages composuisse dicitur, fata decem annis 20
quadam ratione differri: quod nunc dicit Vulcanus potuisse fieri. ergo non est contrarium; nam fata differuntur tantum, numquam penitus inmutantur: quod etiam Iuno dicit <VII 314> atque in mota manet fati Lavinia coniunx; at trahere atque moras tantis licet addere rebus. 25

400. SI BELLARE PARAS quia dixerat 'in me excidiumque meo-

7 Cicero pr. l. ad Br.] fragm. p. 971, 17 Or.

3 DEVINCTVS RH || procedere LH (corr. l) || 5 EX ALTO mirum ... promittentis et utitur argumentatione l. r. F. fortasse QUID CAUSAS PETIS E. A. mirum ἤθος libenter et statim repromittentis. ex his mirum ἤθος debetur F. Schoellio. Daniel post promittentis lacunam indicavit. solide pro olim de Masvicius coniecit. et utitur quod a plenioris commentarii auctore inepte additum est ut hoc scholium cum Serviano coniungeretur, delevi et Servianis suum lemma reddidi || 6 de usu] deus G || 8 uerbis et me F (et del. Daniel) || 9 ad TVM q. supr. vers. hoc est sicut nunc T || tunc quoque F' || 10 ARMATE F' || per] et per G || Aenean] enen F' || 11 et rel. F': nato Daniel || per simplicitudinem G || 12 significant F' aliud dedit intellegi om. G || 13 in proximo Commelinus: in proximum F' fort. in proximo uersu || decorum Masvicius || 14 ad v. 398 notandum est nobis hoc loco quod iovem separat a fati cum alibi iungat quia etrusci libri primo loco a iove dicunt posse impetrari post a fati T || separet F' || 15 eum alibi iungant et F, corr. Daniel || 16 malorum Commelinus: maiorem F' || 17 post a F' postea Daniel || 19 secundum om. LH (add. l) || aruspinae libros LHMF: artem aruspinae R artem aruspinae libros AS || 20 acheruntia ASRM: eruntia L aeruntia H acheruntia F' || anni F' || 23 iuno etiam AS || dicit ut vulgo || 24 manet ... moras om. F' || moras AS' moram reliqui || 26 BELLA REPARAS M

rum'. *quidam hunc sensum illi iungunt 'absiste precando viribus indubitare tuis': cetera enim per parenthesin dicta sunt.*

401. POSSVM PROMITTERE CVRAE quicquid in me curae est, id est officii et sollicitudinis.

5 402. LIQVIDO ELECTRO *aut liquefacto, aut puro.* et secundum Plinium in naturali historia <XXXIII § 80> tria sunt electri genera; unum ex arboribus, quod sucinum dicitur; aliud, quod naturaliter invenitur; tertium, quod fit de tribus partibus auri et una argenti: quas partes etiam si naturale solvas, invenies. unde errant qui
10 dicunt melius esse naturale. electri autem natura probatur veneno, quo recepto et stridorem emittit et varios ad iridis similitudinem reddit colores. *et ad lumina in convivio clarius auro et argento lucet.*

403. ANIMAEQVE VALENT *fabrica Vulcani duobus constat, ventis et igne; hic ergo 'animae' pro spiritu, quo fabriles folles inflari solent.*

15 ANIMAE venti, ἀπὸ τῶν ἀνέμων: Horatius inpellunt animae linthea Thraciae: unde et 'anima' dicitur, quae secundum aliquos ventus est, ut <IV 705> atque in ventos vita recessit. PRECANDO VIRIBVS INDVBITARE TVIS id est dubitare, nam 'in' vacat. et hoc dicit: precum nimietas postulafionis significat dubitationem.
20 sane 'indubitare' quis ante hunc?

404. EA VERBA LOCUTVS *quidam humiliter dictum accipiunt.*

406. CONIVGIS INFVSVS GREMIO hoc est ante concubuit et sic quievit. Probus vero et Carminius propter sensum cacenphaton 'infusum' legunt, ut sit sensus: dormiit cum coniuge dormiente,
25 id est petiit soporem, infusum etiam coniugis gremio. alii 'infusus'

6 tria sunt electri genera . . . lucet] cf. Isid. or. XVI, 24 et XVI 8, 6 sq. ||
14 hic ergo animae pro spiritu] cf. Macrob. comm. in somn. Scip. I 14, 14 ||
15 ANIMAE venti] cf. Non. p. 233, 33 M. || Horatius] carm. IV 12, 2 || 22 hoc est e. q. s.] cf. Gellius IX, 10

2 parentesin F || 3 POSSVNT ASM || 7 sacinum F || 8 fit om. F || partibus] duabus F || auri et om. F || 9 naturale solvas ASRF: natura resoluas LH naturale resoluas Ml || inuenies manifestas Masvicius || 10 naturale melius esse AS || 11 quo] quod H q: (= que) F || ad iridis similitudinem, quod Servium scripsisse conieceram (praef. p. XLIII), Monacensis praebet, cuius libri eam partem qua libri VII—XII continentur anno 1882 exeunte contuli: ad dissimilitudinem ASRL ad similitudinem H ad similitudinem arcus caelestis F || 12 reddidit H || lucent F || 13 ad v. 403 (fabrica) vulcani duabus rebus constat (uentis) scilicet et igne hic ergo ani(mae pro spiritu accipiunt quo fabriles (folles) solent inflari T. quae inclusi umore deleta sunt || 14 igne] flatu F. fort. ventis, id est flatu, et igne. ceterum cf. Isid. or. XIX 6, 4 'fabrica duabus rebus constat, ventis et flammis' || solent id est uenti F || 15 inpellant F || limea F || 16 et om. F || 18 tvs id est dubitare om. F || 22 ante confessionem L ante confusionem H (ante concubuit l) || 23 sensum om. A || 24 dormit ASL || 25 soporem petiit AS || infusum etiam coniugis gremio ASM: infusum in coniugis gremio R infusum in etiam coniugis con gremio LH infusum etiam coniugis e gremio F

legunt, ut significetur coisse illos et sic sopitos, et volunt esse *emphasin* coitus: nam 'infusum gremio soporem' nihil esse dicunt. multi autem *cacemphaton* accipiunt, ne duo *epitheta* videantur, 'placidum' et 'infusum'. alii *figurate* accipiunt 'placidum per membra' pro eo quod est placidum membris. PER MEMBRA potest ambiguum videri, Vulcani an Veneris. 5

408. CVRRICVLO tempore modo; alias loco, alias officio. Cicero in Oratore <3, 12> pro loci spatio haec sunt *curricula* ac *spatia multiplicium* variorumque verborum. et multi sic distinguunt inde ubi prima quies — medio iam noctis abactae *curriculo* expulerat somnum — cum femina primum, cui tolerare colo vitam tenuique Minerva inpositum'; nam 'quies *curriculo* expulerat somnum' aut paene nihil est — quid enim est quies nisi somnus? — aut ut sit aliquid, non est abstemia matrona illa, cum surgit quiete satiata maxime. 'cui tolerare colo vitam tenuique Minerva inpositum' et hic distinguitur; quid enim est 'inpositum cinerem'? cum illud sit pulchrius: cui castitas inposuit lanificio tolerare vitam, ut sequatur 'cinerem et sopitos suscitatur ignes', ut alibi <542> et sopitas ignibus aras excitat. 15

409. COLO hunc sequimur: nam 'huius coli' dicimus, non ut Statius 'huius colus'. TENVIQUE MINERVA non filo tenui, id est subtili artificio; sed parvo pretio lanificii, id est tenuiter et exiliter 20 victum praebente. et alii hic distinguunt et subaudiunt 'mos est' aut 'placet', ut sit sensus 'cui tolerare colo vitam tenuique Minerva mos est' vel 'placet' et sic inferunt 'inpositum cinerem et sopitos suscitatur ignes', ut e contra Horatius incedis per ignes suppositos cineri doloso. alii sic legunt 'tenuique Minerva inpositum', 25 quasi *fato datum*, id est cui haec est necessitas fataliter data.

411. NOCTEM ADDENS OPERI per transitum ostendit noctem esse partem diei.

18 hunc sequimur . . . huius colus] cf. Prob. cath. p. 24, 6 K. || 24 Horatius] *carm.* II 1, 7

1 coisse *Commelinus*: odisse *F* || sepitos *F*, corr. *Daniel* || *enfasin F* || 3 epitheta *F* || 5 et PER MEMBRA *Daniel* || an *Daniel*: a *F* || 7 haec] illa enim *Ciceronis libri* || ac spatia *om. iidem* || 8 distinguunt *F* || 9 inde ubi e. q. s.] *voluisse videtur* interpretis medio . . . somnum *parenthesin* esse et expulerat ad *Vulcanum* referri || nocti *F* || 10 feminam *F* || primam *F* || 11 aut scripsi: cum *F* || paene *Daniel*: pene *F. matim* plane || 13 cum *F*: dum *Daniel* || quiete satiata scripsi: quiet est tiata *F* (*possis et nam vel quae cum surgit quiete est satiata*) quia est tiata *Daniel* quia festinat *Masvicius* || cui scripsi: aut *F* || 18 hunc] hoc *L* || 19 colus] colis *F*. in vi. thebaidos (380) 'extrema iam fila colu datur ordo senectae' et in quarto (III 241) 'nigraeque sororum iurauere colus' add. *D* || 20 subtili *Daniel*: subtilio *F* sub stilio *G* || ad tenuique *supr. vers.* tenuiter et exiliter victum praebente *T* || tener *F* tener *G* || 21 distinguunt *libri* || 23 ut sic *ASH* it sic *M* (et sic *am*) || 24 ignem *F* || subpositos *ASHM* inpositos *F* || 26 hoc est *F* || cuius *R*

412. EXERCET PENSO fatigat: Terentius primo haec vitam parce ac duriter agebat. hinc ergo traxit Vergilius ut diceret 'castum ut servare cubile coniugis', *id est ne cogatur propter paupertatem pudorem deserere.*

- 5 414. IGNIPOTENS Vulcanus, ut diximus <I 171>, ignis est, et dictus Vulcanus quasi Volicanus, quod per aerem volet; ignis enim e nubibus nascitur. unde etiam Homerus dicit eum de aere praecipitatum in terras, quod omne fulmen de aere cadit. quod quia crebro in Lemnum insulam iacitur, ideo in eam dicitur cecidisse
10 Vulcanus. claudus autem dicitur, quia per naturam numquam rectus est ignis. *NEC TEMPORE SEGNIOR ILLO bene comparationis similitudini duo reddidit, festinationem et industriam.*

415. AD FABRILIA dura. et ex contrariis epithetis fecit ornatum, dicens 'mollibus e stratis surrexit ad opera fabrilia'.

- 15 416. INSVLA SICANIVM IVXTA LATVS AEOLIAMQVE ERIGITVR LIPAREN physiologia est, cur Vulcanus in his locis officinam habere fingatur inter Aetnam et Liparen: scilicet propter ignem et ventos, quae apta sunt fabris. 'Aeoliam' autem 'Liparen' ideo, quia una est de illis septem insulis, in quibus Aeolus imperavit.

- 20 418. EXESA CAMINIS 'exesa' ad usum caminorum, qui sunt Cycloppum: an 'caminis exesa' pro 'ignibus exesa'?

419. ANTRA AETNAEA TONANT magnitudinem ictuum ostendit, quibus etiam vicini montes resultabant: aut certe 'Aetnaea' quasi Aetnae dixit.

- 25 420. AVDITI REFERVNT GEMITVS echo breviter significavit. *AVDITI R. G.] id est referentes gemitus audiuntur: non enim prius audiuntur et postea referunt gemitus. potest et bis intellegi audiri eos, primum*

1 Terentius] Andr. I 1, 47 || 5 Vulcanus . . . ignis] exscr. mythogr. II 40; III 10, 4; Isid. or. VIII 11, 39 sqq. || 16 physiologia est . . . imperavit] exscr. mythogr. III 10, 5

2 ac] hac RF || uergilius F || 3 ad CASTVM v. s. c. sup. vers. ne cogatur . . . deserere T || 4 pudorē F || 5 ut diximus supra RH || 6 quasi volicanus om. R || 7 e] om. L (add. l), ex M || 8 fulmen om. L || 9 in ea LH || 10 Vulcanus] ubi eum Sinties nutriuērunt add. Fabricius || rectus] repertus H || 11 ignis] hoc enim ex Homero tractum ubi dicit (Il. I 590) ἦδη γὰρ με . . . θυμὸς ἐννῆεν add. Fabricius. ipsa Homeri verba D quoque habet || ad NEC T. S. I. sup. vers. pigrior. bene comparationi duo reddit festinationem et industriam T || comparationi F, corr. Daniel || 13 dura om. H || facit AS || 14 e om. ASLH || 17 fingatur habere R || 18 apta] accepta H || idē LH || quia] quae I qui H || 20 ad EXESA c. sup. vers. ad usum caminorum exesa siue ignibus exesa T || EXESSA F || exesa F || 23 quasi aenea AS, om. F || 25 GEMITV A || echo AS: echo et M et hoc RLF (c del. l) haec hoc H || ad AVDITI R. G. sup. vers. id est audientes id est referentes gemitus audiuntur. non enim prius audiuntur et postea referuntur gemitus T || 26 genitus F || 27 genitus F || audiri scripsi: audire F

cum eduntur, postea per echo, cum venerunt in ea loca, ex quibus repulsi vocis imaginem referunt.

421. STRICTVRAE CHALYBVM strictura est terra ferri in massam coacta. Chalybes autem proprie populi sunt, apud quos nascitur ferrum, ut ipse at Chalybes nudi ferrum virosoque Pontus 5 castorea: unde modo 'Chalybum' posuit 'stricturas' pro ferri massis.

423. HOC TVNC id est huc tum. et 'hoc' pro 'huc' posuit secundum antiquum morem: nam antea 'hoc' adverbium loci fuit, quod nunc abolevit: nam crebro in antiquis lectionibus invenitur, 10 sicut in epistulis probat Verrius Flaccus exemplis auctoritate ratione, dicens in adverbiiis pro 'u' 'o' plerumque maiores ponere consuetos. et sic pro 'huc' 'hoc' veteres dicere solebant, sicut pro 'illuc' 'illo' dicimus: unde etiam 'hoc' o longum esse apparet, sicut 'illo', cum pro 'illuc' ponitur. 15

424. FERRVM EXERCEBANT *oeconomia*.

425. BRONTESQVE quid facturi sint ex nominibus docet: nam Brontes a tonitru dictus est, Steropes a fulgetra, ἀπὸ τῆς στεροπῆς. Pyragmon vero, qui numquam a calenti incude discedit, ἀπὸ τοῦ πυρὸς καὶ τοῦ ἄκμωνος; nam πῦρ ignis est, ἄκμων incus. NVDVS 20 MEMBRA per hunc etiam ceteros nudos fuisse significat.

426. INFORMATVM in quandam formam designatum et compositum. dicit autem in fulmine partem non perfectam, partem iam politam fuisse. MANIBVS deest 'in', ut sit 'in manibus'.

427. TOTO GENITOR QVAE PLVRIMA CAELO 'toto caelo', id est 25 ab omni parte caeli: nam dicunt physici de sedecim partibus caeli

3 strictura e. q. s.] cf. Non. p. 21, 14; p. 524, 3 M. Plin. nat. hist. XXXIV § 142 sqq. || 5 at] georg. I 58 || 8 hoc i. e. huc] cf. Prisc. XV 6 (II p. 64, 7 H.) || 17 quid facturi sint e. q. s.] exscr. mythogr. III 10, 5 || 25 toto caelo . . . fulmina] exscr. mythogr. III 10, 5

1 eduntur F || cum] eum G || in eā loco F in eā locū G, *correxi*. in eos locos Daniel || 4 autem om. AS || 5 ferrum nascitur AS || ut om. AS || at] ait at R ait ad F, om. AS || 6 chalybes posuit stricturas RH || 7 massis ferri L || 8 hoc tvnc libri praeter R, qui hoc tvnc exhibet || tum] tunc H || 9 fuit] posuit R || 10 abolebit F || 11 epistulis M: epistolis reliqui, nisi quod epistolas F || nerijs SHF || auctoritate AS || 12 adverbio LHM || pro u o] proba AS prouo F || 13 pro illuc] pro huc AS || illo om. H || 14 sicut illo] dicimus add. LHM (del. l) || cum M: quod F, om. reliqui || 16 ad FERRVM E. in marg. oeconomia est in hoc loco quia exercetur primo et postea praeparatur ad aliquod opus T || 17 quod R || facturus RH || sit R sit ex sint H || 18 dictus est] quod graeci βροντήν dicunt add. D, ἀπὸ τῆς βροντῆς additur vulgo || a fulgetra RLH: a fulguratione ASM (fulguratione am) ad fulgeratione F || ἀστράπης AL ἀστρά-

πῆς S στεράπης R (corr. Daniel) ἀστράπης H σαστράπης M ἀστράπης F || 19 incudine F || descendit R discedat L || 20 ἀκμωνος AS RH M ἀκμωνος L ἀκλαωνος F || pyr ALHM pir R || agmon RLHM F || incus] INOS A || 25 toto caelo om. L (add. l) || caelo] caelo caelo R eccaelo H || 26 de om. L (add. l)

iaci fulmina. 'quae' autem qualia, ut <IX 479> hunc ego te, Euryale, aspicio, id est talem. ergo hoc dicit: faciebant fulmen in eorum similitudinem, quae Iuppiter iacit toto caelo, hoc est de diversis partibus caeli, scilicet sedecim.

5 428. *DEICIT quibusdam videtur humiliter dictum. alii 'de' pro 'valde' accipiunt, sicut dicimus 'deamo' pro 'valde amo'.*

429. TRIS IMBRIS TORTI RADIOS constricti et coacti in grandinem: Statius sicco quos asper hiatu praesolidat Boreas. et sciendum hoc eum velle ostendere, toto anno iaci fulmen: nam
10 per has periphrasis tempora ostendit anni totius, quae et quattuor esse et ternos menses habere manifestum est: unde dicit 'tris imbris torti radios', hoc est grandinis, quae abundat per hiemem; 'tris nubis aquosae', hoc est veris, quo tempore nimiae sunt pluviae, ut et ruit imbriferum ver; 'rutili tris ignis', hoc est aestatis; 'et
15 alitis austri', id est autumnii, quo ventorum crebra sunt flamina. et prudenter his omnibus naturam exprimit fulminis, quod necesse est ut per nubes nascatur et ventos: *nam alibi ait <II 649> fulminis adflavit ventis et contigit igni. et bene in materiam fulminis vertit ea ex quibus fulmen nascitur, nubem imbrem ventum: nam*
20 *ut physici volunt, cum nubes ventis vehementer agitatae sunt, sic incallescunt, ut accendantur. sane fulmen triplici praeditum potestate est: est ostentatorium, peremptorium, praesagum. ostentatorium est quo terror incutitur, ut 'fulgores nunc terrificos sonitumque metumque'. at cum dicit 'flammisque sequacibus iras' peremptorium docet. praesagi*
25 *autem sic meminit <X 175> tertius ille hominum divumque interpres Asilas, cui pecudum fibrae, caeli cui sidera parent et linguae volucrum et praesagi fulminis ignes. non nulli vero manubias fulminis his numinibus, id est Iovi, Iunoni, Marti et Austro*

8 Statius] Theb. I 352 || 9 et sciendum . . . et ventos] exscr. mythogr. III 10, 5 || 14 et ruit] georg. I 313 || 18 et bene . . . ut accendantur] cf. Luct. Plac. ad Stat. Theb. III 321

1 pro qualia *F* || 2 fiabant *F* || 5 schol. ad *DEICIT* e *Turonensi* edidit *Daniel* || 8 sicco *F*: siccos *ASRLH* sic eos *M* || hasper *AS* per *L* || hiatu *RHF*: hiatus *ASLM* || 9 fulmina *R* || 11 unde dicit] unde *F* (unde est *Daniel*) || 12 torti . . . nubis *om.* *H* || 12 habundat *libri* || 14 et] cum *Vergilius* || fuit *F* || rutuli *ASLHM* (corr. a) || 15 fulmina *RL* flumina *H* || 18 ventus *F* || 20 fisici *F* || 21 ad v. 429 in marg. sup. prudenter his omnibus naturam fulminis exprimit quod necesse est nascatur per nubes et ventos. et triplici potestate est praeditum fulmen. est enim ostentatorium . . . findit *T* || 22 et praesagum *T* || 23 horricos *F* || at . . . docet] peremptorium docet cum dicit flammisque sequacibus iras *T* || 24 peremptorium *F* || praesagum sic meminit in tertio ille *T* || 25 interpres . . . ignes *om.* *T* || 28 nominibus *FT*, corr. *Daniel* || id est . . . attributas] asserunt attributas ioui marti iunoni simulque austro vento *T*

vento, adserunt attributas, quod hoc loco ostendunt. nam cum dicit 'tris imbris torti radios', Iovem significasse intellegitur; cum vero 'tris nubis aquosae', Iunonem intellegit; cum autem 'rutili tris ignis', Martem; et sic adiectum 'alitis Austri', scilicet venti. alii ideo ternorum radorum volunt mentionem factam, quia fulmen trisulcum est: aut enim terebrat aut incendit aut † disclina. et 'imbris torti radios' pro 'tortos radios', 'torti' autem vehementis. et hoc verbo frequenter utitur quotiens vim aliquam vult exprimere, ut <IX 668> torquet aquosam hiemem et <IV 208> an te genitor, cum fulmina torques.

431. FVLGORES NVNC TERRIFICOS quas fulgetras dicunt. 10
SONITVMQVE METVMQVE non quem habeant, sed quem inferant. et per sonitum tonitrua ostendit, per metum fulgetras. et hunc ordinem sic posuit, ut hominibus videtur: nam re vera prior est conlisis nubium, unde ignis emicat: nos autem ideo prius fulgetras videmus, quam tonitrua audiamus, quia velocior oculorum, quam aurium 15 sensus est.

432. SEQVACIBVS persecutricibus: quoniam rapax natura ignis est. et ordo est 'irasque flammis sequacibus'.

433. CVRRVMQVE ROTASQVE nova elocutio 'currum et rotas instabant'. nec nos moveat quod in domo Vulcani Marti currus fabricatur; eo 20 enim absente fabricabatur.

435. AEGIDAQVE HORRIFERAM aegis proprie est munimentum pectoris aereum, habens in medio Gorgonis caput: quod munimentum si in pectore numinis fuerit, aegis vocatur: si in pectore ho-

1 ettributas *F* || quod hoc loco ostendunt *om. T* || dicunt *F* || 3 intellegi *F* || cum autem *om. T* || 4 et sic adiectum *om. T* || alitis austri scilicet venti] alitis aliis ventis *F* alitis austri ventum austri significasse videtur *T* alitis austri ventis *Comelinus* alitis austri venti *Masvicius*. scilicet ego addidi, id est venti *Heinsius* || ideo *om. T* || 5 factum *F* || fulmen intrisulcum *F* (ni*trisulcum *Daniel*) || trisulcum *T* || 6 terebrat scripsi (cf. *Festus s. v. 'trisulcum'*, *Serv. ad Aen. II 649*): gerebat *F* afflat *Masvicius* || aut incendit *Masvicius*: incenditur *F* || aut disclina *F*: aut dissipat *Masvicius*. afflat intercidissee *Festi* et *Servii* testimoniis modo commemoratis ostenditur. cf. etiam *ad Georg. I 332*. disclina natum videtur ex disciplina, ut his fere lacuna explenda sit ut testatur Etruscorum de fulguratura disciplina. cf. *ad Aen. I 42*. afflat enim terebrat incendit ut ait *Caecina* de Etrusca disciplina *coni. F. Schoellius*. ceterum pro aut enim ... disclina haec exhibet *T* fulgur quod tangit fulgur quod incendit et urit fulmen quod cuneat id est findit || 7 vehementis scripsi: ehimentis *F* elementis *Daniel* || 10 TERRIFICOS *om. libri praeter M*, qui t. habet || quas] quae *L* (quas *l*) quos *M* || fulgora *LH* (fulgetras *l*) fulgestras *F* fulgoras *m* || 12 ordinem non sic *M*. sed pertinet haec adnotatio non ad sonitumque metumque, sed ad fulgores n. t. sonitumque || 14 emicat *ASM*: emanat reliqui || 15 audiantur *M* audimus *F* || 16 est *om. F* || 17 ad SEQVACIBVS *supr. vers.* persecutricibus quoniam natura ignis rapax est *T* || 19 ad INSTANT *supr. vers.* instant (lege instant) efficiebant. et est nova elocutio *T* || noue locutio *F* || curruum *F* || 22 proprie ... aegis *om. LH* (add. *l*) || indumentum *R* nunimentum *F* || 23 aerum *M* (aereum *m*) uerum *F* || 24 uocatur] quid sit aegis add. *A* (del. *a*). idem in marg. exhibet *S* || si in pectore hominis *om. R*

minis, sicut in antiquis imperatorum statuīs videmus, lorica dicitur.

TYRBATAE *vel concitatae et iratae: vel pro 'turbantis':* nam timuit homoeoteleuton, et fecit supinam significationem. alii ad fabulam referunt, quia dicitur in bello Gigantum arma perdidisse turbata, 5 ut quasi ipsa nunc reparet: cuius dicti nullus auctor invenitur idoneus.

436. SQVAMIS SERPENTVM AVROQVE POLIBANT aegida horriferam aureis squamis serpentum certatim polibant. alii volunt re vera de corio serpentum dicere eum arma esse levigata.

10 437. CONEXOSQVE ANGVES Gorgonis scilicet capiti. *IPSAMQVE IN PECTORE DIVAE hoc est quae in pectore ponatur.*

438. DESECTO VERTENTEM LVMINA COLLO aut sua lumina circumferentem et mortis indignatione quaerentem, quorum se interitu posset ulcisci: aut certe intuentum lumina in saxa vertentem: aut 15 horrore suo aliorum oculos avertentem, ne cum periculo videretur. hoc autem caput ideo Minerva fingitur habere in pectore, quod illic est omnis prudentia, quae confundit alios et inperitos ac saxeos conprobat. *DESECTO VERTENTEM quomodo 'vertentem'? id est secto collo non sua lumina vertentem, sed immutantem eorum faciem qui hanc 20 vidissent: aut 'vertentem' dixit 'lumina' aversa habentem, ut habuit cum secaretur ei collum, et quaereret aspectibus vindicari.*

439. TOLLITE CVNCTA INQVIT vile est quod plerique dicunt, propter arma Martis iratum esse Vulcanum, praesertim cum et arment Minervam et fabricant fulmina Cyclopes, et Vulcanus dixerit 25 'cuncta tollite'. ergo 'tollite' aut differte est, aut celerius terminate.

COEPTOSQVE AVFERTE LABORES quia dixerat <424> 'his informatum manibus iam parte polita fulmen erat'.

440. AETNAEI CYCLOPES ut <III 678> Aetnaeos fratres.

441. NVNC VIRIBVS VSVS *hoc est nunc est* vestrarum virium 30 exercitium, id est tempus est exercendae virtutis circa arma viri

15 hoc autem caput . . . conprobat] exscr. Isid. or. VIII 11, 73 et mythogr. III 10, 2

2 ad TYRBATAE *supr. vers. concitatae iratae* T || pro] per L (*corr. l*), om. F || 3 supinam L, sed su in ras. l, item o in i mutavit l || fulam AS (*fabulam s*) || 4 turbata aut L turbat anti H || 5 forte reparentur || dictis RH || 8 aureis] cum aureis ASM || certatim . . . serpentum om. L (*add. l*) || de corio] dō. orior H || 12 DESECTO L DESECTO H || schol. ad IPSAMQVE I. P. D. post conprobat hab. F || 16 fingitur habere minerua R || Minerva] amiuersia F || 17 confudit F || im-peditos R inpeditos H || 19 immutantem Daniel: mutantem F || 20 ad VERTENTEM L. C. *supr. vers. auersa lumina habentem ut habuit cum secaretur ei collum* T || 20 uerentem F || lumina uersa F lumina adversa Daniel || 21 et quaereret] forte aut quaerentem || 22 plerumque F || 23 praesertim cum et arma mineruae fabricant et fulmina cyclopes R || 24 arment//// L armentū H || 25 ergo tollite om. F

fortis. et sic dictum est, ut dicimus 'opus est viribus': et hoc quidam non ad difficultatem operis, sed ad celeritatem referunt.

442. RAPIDIS paratis. ARTE MAGISTRA ambitiosius quam si 'magistri' diceret: et rem personae in artem transtulit, ut si dicas 'opus est peritia medicinae', non 'medici'. 5

443. PRAECIPITATE MORAS praecipitanter, id est festinanter abicite. NEC PLVRA EFFATVS sicut festinantem decebat.

444. OCIVS INCVBVERE quam ille praeceperat. PARITER pari modo. dicitur et pro 'similiter' et pro 'simul'.

445. SORTITI diviserunt inter se laboris officium, ut <III 510> 10 sortiti remos.

446. VVLNIFICVSQVE CHALYPS populum, apud quos nascitur, pro ferro posuit. et 'liquescit' dixit proprie: nam ferrum non semper solvitur, sed mollescit.

447. INFORMANT designant. INGENTEM autem et magnitu- 15 dine et soliditate: nam et clipeum dixit, qui magnitudine corpus furatur, unde et clipeus dictus est ἀπὸ τοῦ κλέψαι: et dicturus est 'septenosque orbibus orbis inpediunt', id est veluti septem scuta facta in unitatem conectunt.

449. VENTOSIS ventos gignentibus: aliter ventosa per aequora 20 vectis, quae ventis turbentur.

450. ACCIPIVNT REDDVNTQVE iungendum: uno enim eodemque tempore parte reddunt, parte ventos accipiunt. STRIDENTIA TIN-
GVNT tingendo stridere faciunt.

451. AERA LACV amat lacum pro aqua ponere. 25

452. ILLI quidam pro 'alii' accipiunt. IN NVMERVM in ordinem, ut tunc vero in numerum Faunosque ferasque videres ludere.

453. FORCIPE forfices sunt quibus incidimus, forcipes quibus

1 et sic ... opus est viribus] cf. Non. p. 419, 23 M. || 12 populum ... posuit] cf. Isid. or. XVI 21, 1 || 16 nam et ... κλέψαι] cf. Isid. or. XVIII 12, 1 || 20 ventosa] georg. I 206 || 27 tunc vero] buc. VI 27 || 29 forfices e. q. s.] cf. Non. p. 531, 30; exser. Isid. or. XIX 7, 3. cf. or. X 99 et XX 13, 3 et diff. verb. 262

1 quidem F, corr. Daniel || 2 difficultatem G || 3 paratis scripsi: satis F
latis Daniel || quam si dixisset magistri F || 5 peritia om. R || 6 praecipitantes
LH (corr. l) || festinantes L (corr. l) || 7 abice H || festinantes L (corr. l) festi-
nant H || 8 OTIVS ARMl || 12 CHALYPS F CALIPS R CALYPS L CALIBS A CHA-
LIBS H CHALYBS M || nascitur ferrum pro ipso ferro posuit R || 13 pro ferro
posuit] superbo posuit H ferrum pro posuit F || et om. ASM || dixit ... mol-
lescit om. L (add. l) || improprie R improprie Ma || 17 est om. RH || ΚΑΕΥΑΙ S
ΚΑΕΥΑ R ΚΑΕΥΤΙΝ L ΚΑΕΥΑ H ΚΑΕΥΑ M || 18 inpediuit F || 19 unitate HM ||
20 ad VENTOSIS supr. vers. uentos gignentibus alibi uentosa per aequora quae
uentis turbantur T || uentis G || 21 uecte F || que F qui Daniel || tubentur G ||
22 enim om. L || 24 tinguendo libri

aliquid forvum tenemus, quasi forvicares; nam forvum est calidum: unde et formosos dicimus quibus calor sanguinis ex rubore pulchritudinem creat. *has tamen forcipes in medicinalibus Græci ardiotheres appellant, quibus solent in bello vulneratis spicula extrahi.*

- 5 454. DVM HAEC PROPERAT *hoc est properanter facit: et est honesta elocutio.* AEOLIS nam, ut diximus <416>, Vulcania una est de septem Aeolis, *in quibus Aeolus regnaverat.* LEMNIVS quia in Lemnum insulam, ut diximus <414>, cecidit, *a Iove præcipitatus vel a Iunone propter deformitatem deiectus, quam aerem esse constat, ex quo fulmina procreantur.* ideo autem Vulcanus de femore Iunonis fingitur natus, quod fulmina de imo aere nascuntur: quod etiam Lucanus dicit <II 269> fulminibus terrae propior succenditur aer, pacem summa tenent.

456. VOLVCRVM SVB CVLMINE potest et generaliter accipi volumus quarumvis, *quæ matutinae sonant; potest et specialiter, ut hirundinum; potest et gallorum: quæ omnia propter sermonis humilitatem vitavit.*

458. TYRRHENA VINCVLA Tusca calciamenta. et dicit crepidas, quas primo habuere senatores, post equites Romani, nunc milites. 20 *alii calceos senatorios volunt, quia hoc genus calciamenti a Tuscis sumptum est.*

459. TEGEAEVM ENSEM Arcadicum gladium.

460. DEMISSA AB LAEVA PANTHERAE TERGA RETORQVENS a sinistro humero pellem demissam habuit, quam retorquens et in 25 dexteram revocans partem se amiciebat.

461. GEMINI CVSTODES hoc et in Homero lectum est et in historia Romana, quæ ait Syphax inter duos canes stans Scipionem appellavit.

464. SERMONVM MEMOR scilicet promissi auxilii, ut <171> auxi-

7 LEMNIVS quia . . . summa tenent] exscr. mythogr. III 10, 4

1 furuum *H* forbum *F* || foruicâpes *H* foruicapiens *M* forbicares *F* || furuum *H* || 2 color *F* || robore *F* || 3 ἀρδιοθήρες *Daniel* || 5 properantes *H* properantis *F* || 6 honesta locutio *R* honeste locutio *F* || vulcani *H* || 7 in quibus *Daniel*: in *om.* *F* || aeolis *F*, corr. *Daniel* || regnavit *Daniel* || 10 flumina *AS* (corr. *s*) || lucanus *H* || 11 natus est *H* || 12 vulcanus *F* || dicit] dicit ut *ASRF* dixit *M* || propior *ASH* (corr. *s*) || succiditur *R* succiditur *MH* || 13 summam *F* || 15 matutine *Daniel* matutino *Lion* || 16 humilitatem *Daniel*: humitatem *F* humanitatem *G* || 22 gladium] totum hoc legitur in homero de agamemnone (*Il.* II 42) ἔξετο δ' ὀρθωθεῖς . . . ξίφος ἀγυρόηλον add. *D*, totum hoc ex Homero (*Od.* II 2—4) add. *Fabritius* || 23 dimissa *ASHM* || 24 sinistris *L* (corr. *l*) || umero *H* || dimissam *ASHM* || qui *L* (quam *l*) || 26 lectum est] de telemacho ulixis filio (*Od.* II 10) βῆ δ' ἵμεν . . . ἀγροὶ ἐπ' οὐτο add. *D* || 27 syfax *ASMF* sifax *RLH* || duas *M* duo *F* || canens *L* || 28 apellavit *LH* || 29 ut . . . dimittam *om.* *F*

liō tutos dimittam opibusque iuvabo. HEROS hoc nomen non tantum praesentis est virtutis, sed et praeteritae: unde est quod Euandrum heroem dicit, cum sit virtutis emeritae. plerumque heros et generis est.

465. MATVTINVS AGEBAT rem temporis ad personam transtulit. 5

467. IVNGVNT DEXTRAS sic enim se antiqui salutabant.

468. LICITO TANDEM SERMONE 'tandem', quia amborum desiderio nox fecerat moram: vel 'tandem' dato secreto.

470. MAXIME TEVCRORVN dicendo 'maxime' subtiliter ostendit eum pontificis maximi et scientiam et potestatem habere. 10

471. NVMQVAM RES EQVIDEM TROIAE VICTAS satis mature 'equidem' dixit, id est ego quidem Troiam te vivo victam non arbitror, quantum est in opinione mea.

472. PRO NOMINE TANTO pro tui nominis gloria.

474. HINC RVTVLVVS PREMITS hoc est <146> gens eadem, quae te 15 crudeli Daunna bello insequitur. ET MVRVM CIRCVMSONAT ARMIS et brevitatem sui ostendit imperii et hostilem necessitatem, ob quam se penitus exarmare non poterat. 'amni' autem 'claudimur Tusco' ideo dixit, quia ipse fuit Romani finis imperii: Iuvenalis <VIII 264> et quae imperii fines Tiberinum virgo natavit. 20

475. SED TIBI EGO artificiose agit, ut etiam quae monstrantur auxilia, ipsius esse videantur. 'ingentes' autem 'populos' non sine causa dixit: nam Tuscia duodecim lucumones habuit, id est reges, quibus unus praeerat: unde est <X 202> gens illi triplex, populi sub gente quaterni. 25

476. QVAM FORS INOPINA hoc beneficium casus praestat, qui efficit ut eo tempore quaeras auxilium, quo Tyrrheni ducem requirunt.

477. FATIS HVC TE POSCENTIBVS ADFER perge illuc poscentibus fatis; nam talis est sensus, si legeris 'adfer'. et similiter iungit fortunam fato, ut supra, ubi ait <334> fortuna omnipotens 30 et ineluctabile fatum. si autem legeris 'adfers', sensus erit talis:

1 totis II laetos Vergilius. cf. Aen. I 571 || 2 praesentis est] praesentem R || 3 herodem F' || ad emeritae haec in marg. adscr. l id est iam non poterat militari. et unde dicit emerite. quasi sine meritis id est sine militia || 6 ad IVNGVNT D. sup. vers. sic se salutabant antiqui T || se antiqui se F' || 7 quia maiori amborum desiderio ASl || 8 ad TANDEM sup. vers. dato secreto T || 9 dicendo ... habere hab. T || suptiliter T || 10 maximi honorem et prudentiam habere T || 11 ego equidem F' || 13 quantum ... TANTO om. L (add. l) || 15 schol. ad HINC R. P. post natavit hab. F' || 18 ob quam] ob quam rem F' || 21 agit] ait RHF' || ut om. H || 22 ipse RH || ingentis R || 28 ADFER] A. libri praeter F' qui ADTERS

exhibet || 29 adfer et ASHF: affer et Ra affer^{et}/// L (et sup. scr. l) adfert et M || iunxit F' || 30 ubi om. AS || 31 si autem ... factum est om. L (add. l) || affers Rl

fati necessitate factum est ut venires; fortunae beneficium ut illi ducem requirant. legimus ergo et 'adfer' et 'adfers'.

478. *HAUD PROCVL HINC ut ire ei facile persuadeat.* SAXO COLITVR FVNDATA VETVSTO antiquo opere, ut <III 84> templa dei
5 saxo venerabar structa vetusto.

479. VRBIS AGYLLINAE SEDES quae nunc Caere dicitur.
LYDIA QVONDAM GENS 'quondam insedit', non 'quondam bello praeclara': nam etiam tunc florebat. sane etiam supra <II 781> diximus, Maeoniam provinciam esse. cuius dum brevitudo duos fratres,
10 Lydum et Tyrrhenum, ferre non posset, ex sorte Tyrrhenus cum ingenti multitudine profectus est et partem Italiae tenuit et Tyrrheniam nominavit. hi diu piraticam exercuerunt, ut etiam Cicero in Hortensio docet, cum captivos novis poenis adfigerent, occisorum eos religantes cadaveribus. quod Vergilius dat Mezentio, sciens
15 lectum esse de gente Tyrrhenorum. sane illo tempore Tyrrheni dicti sunt, post Tusci ἀπὸ τοῦ θύειν. Lydi autem a Lydo, regis fratre, qui in provincia remanserat. et 'Lydia' provincia positivum, 'Lydia' gens derivativum pro 'Lydica'. sane hanc Agyllam quidam a Pelasgo conditam dicunt, alii a Telegono, alii a Tyrrheno, Telephi
20 filio. 'insedit' autem secundum Sallustium montem sacrum atque Aventinum insedit.

482. *SAEVIS TENVIT MEZENTIVS ARMIS unde illi magis indigni iniuriis, quorum persona laudata. et hoc positum est, ut ostendatur an utile illis sit iungi Aeneae.*

25 483. QVID MEMOREM INFANDAS CAEDES figura oratoria, quae paralipsis vocatur: Cicero nam illa nimis antiqua praetereo.

484. EFFERA cruenta. DI CAPITI IPSIVS ut <II 190> quod di prius omen in ipsum convertant. quando enim volumus ex-

8 sane etiam . . . nominavit] cf. Isid. or. XIV 3, 43 || 12 Cicero in Hortensio] fragm. 92 p. 987 Or. || 19 a Tyrrheno Telephi filio] cf. comm. Luc. II 210 || 20 secundum Sallustium] hist. I 9 Dietsch., I 10 Kritz. || 26 Cicero] in Cat. I 1, 3

1 fata *F* || necessitatem *A* || venire *F* || beneficio *L* || 2 adfer *ASH*: affer *Ra* afferat *L* (afferat *l*) adfert *M* adferes *F* || affers *RLa* || 6 quae . . . dicitur] quae nuncreditur *F* || cere libri praeter *F* || 7 bello] in bello *LH* || 9 cuiusdam brevitudo cum duos *F* || 11 tyrrhenam *F* || 13 hensio *A* ortensio *LF* || novis *om.* *H* || adfigeret *M* || 14 uergilius *F* || 15 de tyrrhenorum gente *AS* de tyrrhenorum agente *F* || Tyrrhenorum *om.* *LH* (add. *l*) || 16 post Tusci *om.* *L* (add. *l*) || tascia *AS* (corr. *a*) || ΕΥΕΥΝ *A* ΟΥΡΕΝ *R* (corr. *Daniel*) οὔριν *H* ούειν *M* ούειν *F* || lidii *R* || rege (regis *l*) fratre *LH* rege fratre tyrreni *M*, fort. recte || 17 lidia *F* || 18 lidia *F* || diriuatium *F* || Lydica *Masvicius*: lidia *F* || agillam *F* Agyllinam *Daniel* || 19 pelasgo *F* || telogono *F* || telesi *F*, correxi || 22 unde] fort. videntur vel sunt enim || 26 paralipsis *AS*: paralempsis reliqui || praetereo *M* || 27 ut est *F* || 28 ad *DI* c. 1. *supr. vers.* quando volumus indignitatem rei exprimere quasi commoti auertimus orationem *T*

primere indignitatem rei, quasi commoti avertimus orationem, ut <VI 529> di talia Grais.

485. *MORTVA QVIN ETIAM quod supra dictum est: quod Cicero etiam in Hortensio de Tuscis dixit.*

487. *TORMENTI GENVS exclamatio est inventi supplicii, et etiam 5 detestatio. SANIE TABOQVE sanies mortui est. 'tabo' viventis scilicet sanguinis.*

489. *AT FESSI cum essent fessi, tandem circumsistunt.*

493. *CONFGERE confugiebat: et ut diximus <II 132>, historicus stilus est. DEFENDIER defendi, id est defendebatur. et vertit historiam; nam, ut diximus <IV 620>, Turnus magis confugit ad Mezentium.*

495. *AD SVPLICIVM bene, non ad bellum. PRAESENTI MARTE sine aliqua dilatione.*

496. *HIS EGO TE AENEA DVCTOREM quasi grande incrementum. 15 ADDAM aut dabo; aut re vera addam habentibus Tarchonem. TOTO NAMQVE FREMYNT vel praeterita narrat; vel coniectura est, utrum velint qui cessant.*

498. *LONGAEVVS ARVSPEX argumento aetatis vult doctum videri. quibusdam sane displicet, quod aruspiciis nomen (non) addiderit, 20 cuius aetatem auctoritatemque designat.*

500. *FLOS VETERVM Ennianum.*

502. *SVBIVNGERE coniungendo subiungere.*

503. *OPTATE DVCES votis scilicet: vel certe expectate vel legite.*

504. *HOC ACIES CAMPO quasi iam in bellum parati. 25*

505. *REGNIQVE CORONAM insigne, non re vera coronam, quam Tusci reges numquam habuerunt. ergo species est pro genere.*

506. *MANDATQVE INSIGNIA aut mittit insignia, id est omnia ornamenta regalia, aut re vera 'mandat insignia', id est magna,*

6 sanies . . . sanguinis] cf. Isid. or. IV 8, 22 et diff. verb. 234 || 22 Ennianum] cf. ann. v. 309 Vahl.

2 grecis *G* || 5 exclamatio . . . detestatio hab. *T* || etiam om. *F*. et detestatio edidit Stephanus || 8 ad TANDEM supr. vers. istud tandem ad armati circumsistunt refertur *T* || circumsistant *F* || 10 defendi om. *F* || euerit *l* || 14 dubitatione *F* || 15 DOCTOREM *F* || 16 tarchonem *M* || 17 vel praeterita . . . cessant hab. *T* || aut coniectura est *T* || 20 quibusdam Daniel: quibus *F* || nomen non Masvicius: nomen *F* || 23 ad SVBIVNGERE supr. vers. subiungendo coniungere *T*. ceterum hoc scholium Servianis ad v. 504 adiecit Daniel || 24 ad OPTATE supr. vers. expectate legite *T* || et expectate vel *F*, et cum Daniele delevi || 25 iam om. *R* || bello *LM* (corr. *l*) || 26 coronam omeonia lidia tusci reges nū habuerunt *L* (corr. *l*) || 29 re vera] ipse tharchon oratores ad me misit coronamqui (coronamque Daniel) cum sceptro regni add. *F*: quae huc relegavi. nam ab ipso plenioris commentarii auctore videntur addita esse: quem Serviana non intellexisse inde apparet quod a verbis quae sunt mandat insignia novum scholium

ut castris succedam, capessam regna Tyrrhena. alii 'insignia' pro fascibus accipiunt, qui ad Romanos a Tuscis translati sunt; aliud est enim 'insigne' singulari numero, aliud 'insignia', in quibus vestis et sella regia accipi potest. vel 'mandat' tradit, ut dicimus mandari
 5 magistratum: Sallustius ad consulatum mandandum M. Tullio Ciceroni.

508. SED MIHI TARDA GELV occurrit tacitis quaestionibus, dicens se non isse propter aetatem senilem, filium vero propter mixtum genus per originem matris: unde Aenean dicit ire debere, cui et
 10 aetas et origo regna concedunt. SAECLISQVE EFFETA SENECTVS notandum dicta 'saecula' etiam in uno homine secundum eos qui dicunt saeculum triginta annos habere: nam alii volunt centum et decem, alii mille annis putant saeculum contineri.

509. INVIDET IMPERIVM bona elocutio est, ut Liber pampineas invidit collibus umbras.

510. MIXTVS MATRE SABELLA pro 'duplici genere natus'.

511. PARTEM PATRIAE TRAHERET sic dixit 'traheret' quomodo dicitur originem ducere. ET ANNIS ad se retulit.

512. GENERI FATVM INDVLGET ad Pallanta retulit. QVEM NVMINA
 20 POSCVNT ut <508> 'externos optate duces'.

513. ITALVM FORTISSIME DVCTOR εὐθυμβόλως iam ductorem Italiae vocat Aenean.

514. SPES ET SOLACIA 'spes' quia multa sibi de eius virtute promittebat pater, 'solacium' quia amissa coniuge unici filii utebatur solacio.
 25

515. TOLERARE quasi rem asperam et difficilem. et per hoc significat nondum eum sufficere, ut intellegatur quid nolit: nam et pater nam sollicitudinem servat et heroicam virtutem, et ideo non vult simpliciter dicere nondum debere puerum pugnare, sed verecunde 'sub te
 30 tolerare magistro'.

5 Sallustius] Cat. 23, 5 || 14 Liber] buc. VII 58

incipere putavit, quod Floriacensis, cum ea quae antecedunt in sinistro margine scripta sint, in dextro exhibet, omittit Autissiodorensis, quamquam superiora habet. || 1 ad v. 506 in marg. quidam insignia accipiunt pro fascibus qui a tuscis ad romanos translati sunt. aliud est enim insigne singulari numero et aliud numero plurali in quibus potest intellegi mandat tradit (sic) T || 3 insignia F || 6 ad v. 507 ex Autissiodorensi hoc scholium exscripsi succedam castris pro in castra veniam ut (Aen. IV 10) 'quis novus hic nostris successit sedibus hospes'. || 8 senilem aetatem RF || propter om. M || 9 et ante aetas om. LR || 10 EFFETA A Sm EFFATA M || 12 nam] non F || volunt om. F || cxx. LM || 16 ad MIXTVS M. S. supr. vers. duplici genere natus T || genere natus] generatus G || 18 ad CIVIS E. A. supr. vers. cum dixit annis ad se retulit et generi ad pallantem T || 19 GENERIS G || 21 eusimbolos vel eusymbolos libri || 24 solatia F || 25 solacio] est autem solatium praesentis diminutio tristitiae add. D || 29 sub tetto lerare G

517. MIRETVR imitetur: Lucanus <IX 807> miratoremque Catonis, *id est imitatore*: optima enim ingenia necesse est ut ea quae mirantur, imitentur.

519. SVO NOMINE bene in omnibus filii gratiam facit: nam dicit: dat tibi Pallas milites ducentos suo nomine, ipse vero a me 5 accipiet ducentos. *SVO NOMINE*] **maluit enim munus suum cum persona eius dividere, quam suo nomine totum dare.**

520. DEFIXIQUE ORA TENEBANT aut tacebant, ut tenuitque inhians tria Cerberus ora: aut stupebant.

522. TRISTI CVM CORDE propter brevitatem auxiliorum. 10 *PVTABANT* figura per tempora: 'putabant' quasi putassent, nisi signum dedisset. aut certe 'putabant' cogitabant: unde et arbores putari dicuntur, quia diu deliberatur, quid eis adimi debeat, quid relinquere. putare est et discernere et in partes redigere, inde disputare.

523. CAELO APERTO sereno, ut et aperta serena prospicere. 15 †*in eo est enim quod aperti.*

524. IMPROVISO nullum enim indicium praecesserat nubium. *VIBRATVS* proprium telorum ad fulgorem transtulit. *FVLGOR* id est fulgetra. et tria genera fulgoris esse dicuntur: unum consiliarium, ubi quid cogitantibus nobis accidit, quod vetat aut hortatur; alterum 20 auctoritatis, quod evenit re gesta, quod probet; tertium statum est, ubi nec novi quicquam gessimus nec cogitamus, sed quietis nostris rebus

8 tenuitque] georg. IV 483 || 12 aut certe . . . relinqui] cf. Don. ad Ter. ad. V 3, 10 et eun. IV 7, 43. Non. p. 369, 17 M. || 15 et aperta] georg. I 393 || 19 et tria genera e. q. s.] cf. Sen. quaest. nat. II 39

1 Lucanus . . . imitentur om. R || miratoremque] imitatoremq̃ue H miratorique Lucanus || 2 optim (optimo I) enim ingenio L || 3 mirentur F' || 4 faciat maluit enim . . . dare namque dicit F'. ad v. 519 maluit suum munus cum persona (adde filii) dividere quam sibi totum arroganter dare T || nam] nam hoc a || 5 ducentes H || 6 accipiet ASRLM: accipient H accipiat F' accipies Vossianus Burmanni || 9 cerberus] cerus F' || au stupebant F' || 11 ad PVTABANT in marg. figura est per tempora quasi putassent aut certe putabant cogitabant. unde putari arbores dicuntur quia diu deliberatur quid eis adimi quid relinquere debeat. item putare discernere et in partes redigere inde discernere T' || 14 impartes F' || 15 aspicere R || 16 post aperti lacunam indicavit Daniel. in eo est enim quid aperti Masvicius. fort. et in eo est omen quod aperto caelo fulgur mittitur. cf. Serv. ad georg. I 487 || 19 fulgori F', correxi. fulgora Daniel fulgura Commelinus || ad v. 524 in marg. (vibrare) est proprie commouere (et tor)quere. interdum fulgere (et) splendere significat. et quod (pro)pr̃ium est telorum transtulit ad fulgor T. quae inclusi umore deleta sunt || ad v. 524 in marg. super. tria genera esse dicuntur fulguris: unum consiliarium ubi quid cogitantibus nobis accidit quod aut vetat aut hortatur. alterum auctoritatis quod evenit re gesta et quod probat. tertium est statum ubi nec quicquam novi gerimus aut cogitamus sed quietis nostris rebus utimur. sed haec duo non pertinent ad praesentem locum primum vero congrue adiungitur quia et aeneas de breuitate auxilii cogitat et sic fulgur factum (sic ex factus) est quod eum hortetur ne de inbecillis subsidiis desperet T' || 20 accedit F'

fruinur. sed duo haec, quae sequuntur, ad locum hunc non pertinent. primum sane apte videtur adiungi, ubi quid cogitantibus nobis accidit, quod vetat aut hortatur, quod consiliarium dicitur: nam et hic modo Aeneas de breuitate auxilii cogitat, quia ait 'multaque dura suo tristi cum corde putabant' et sic fulgur factum est, quod cum hortetur, ne de bellicis subsidiis desperet.

525. CVM SONITV tonitrus scilicet. et, ut diximus supra <431>, ordinem tenuit qui nobis apparet, ut fulgetras dicat priores, cum sint ante tonitrua. RVERE OMNIA sic enim sonat, ut videatur
10 ruina: alibi <I 129> caelique ruina. bene autem temperavit dicens 'visa', id est ad opinionem animi.

526. TYRRHENVSQVE TVBAE MVGIRE PER AETHERA CLANGOR Tyrrhenum clangorem dixit tubae ideo, quia apud Tuscos tubam constat inventam. ergo 'Tyrrhenus clangor' sonus Tyrrhenarum
15 tubarum. et bene congruis omnibus arma nuntiantur, per sonum tubarum. et figurate per epitheti inmutationem Tyrrhenae tubae. Varro de saeculis auditum sonum tubae de caelo dicit. videtur autem hic oportune Tyrrhenae tubae facta mentio, ut iam (ad) Tyrrhenorum castra vocari videatur Aeneas.

20 527. FRAGOR INTONAT 'fragor' est proprie armorum sonus. quod autem dicit 'intonat', illuc spectat <XII 654> fulminat Aeneas armis, quae vult fragore tonitrua, splendore fulgetram imitari. non autem mirum est a Venere allatis armis inesse fulgorem: nam et Homerus dicit a Thetide oblata arma habere motum
25 quendam et spiritum, quae duo in aqua esse manifestum est. Thetidem autem novimus nympham esse.

528. INTER NVBEM per nubem, more suo. et dicit in serena parte caeli fuisse nubem, per quam arma portata sunt.

---

13 Tyrrhenum . . . inventam] cf. Luct. Plac. ad Stat. Theb. VI 404 et Isid. or. XVIII 4, 2 || 16 Varro de saeculis] p. 258 Ries.

---

1 secuntur *F* || 2 adiuncti uerbi quod *F* adnecti ubi quod *Commelinus* adnecti ubi quid *Masvicius* || 4 quia *Daniel*: q: *F* || 5 fulgor *F* || eum] cum *F* || 6 subdiis *F* || disperet *F* || 7 tonitrum *F* || 8 ut] et *F* || dicit *H* || 10 alibi caelique ruina *om.* *AS* || alibi] alibi ait *F* || 14 constat esse inuentam *l* || 15 tubarum . . . nuntiantur *om.* *F* || omnibus libri omnibus vulgo || per sonum *ASMFI*: per sonos *R* per sono *L* per sonis *H.* fort. ut per sonum || 16 malim Varro . . . dicit. et figurate . . . tubae || expectatur 'Tyrrhenus tubae clangor' pro 'Tyrrhenae tubae' || 18 ad addidi || 19 vocare *Daniel*, ut iam Tyrrhenorum castra vocare videantur Aenean *Burmannus* || 21 illud *L* || 22 quia vult fragorem tonitrua splendorem fulgetram imitari *R* || 23 adlatis *F* || armis *om.* *F* || 25 esse *om.* *F* || 26 nympham] Homerus autem sic (*Il.* XIX 12) ὧς ἄρα φωνή-σασα . . . ὧς μιν μάλλον ἔδν χόλος add. *Fabricius*. quinque versuum spatium relictum est in *D.*

529. PER SVDVM 'sudum' est quasi sub udum, serenum post pluvias, ut ver sudum. alii 'sudum' semiudum volunt dici, cum per nubes ad nos perveniat solis ictus non integer. PVLSA TONARE recte arma, quae iisdem ignibus, quibus fulmina, facta sunt, ait tonare pulsa. et hic magis proprie, quam Homerus: ille enim spirare ait et moveri, 5 hic vero armis Aeneae caelestem sonitum dedit, unde veniebant.

531. AGNOVIT SONITVM hoc est quid sonitus significaret. DIVAE PROMISSA PARENTIS κατὰ τὸ διαπόμενον intellegamus Venerem ei promississe.

532. HOSPES et qui suscipit et qui suscipitur 'hospes' vocatur, 10 ut hoc loco Euander, item supra <463> hospitis Aeneae sedem.

NE QVAERE PROPECTO hic 'profecto' vetuste pro expletiva coniunctione positum. NE VERO HOSPES NE QVAERE PROPECTO ambae particulae ad ornatum pertinent tantum.

533. PORTENTA modo bona omina. EGO POSCOR OLYMPO 15 aut de Olympo poscor, id est haec signa mei causa fiunt: aut certe in Olympum poscor. alii 'Olympo poscor', alii 'Olympo' sequentibus iungunt.

534. DIVA CREATRIX rerum omnium generaliter.

537. HEV adeo de victoria fretus est, ut etiam hostium mise- 20 reatur. et hinc nascitur ille sensus <XI 152> non haec o Palla dederas promissa parenti. item Aeneas <XI 54> hi nostri reditus expectatique triumphi? haec mea magna fides!

540. POSCANT ACIES quasi cant nunc et flagitent bellum. FOE- DERA RVMPANT quae se facturum Latinus promiserat; non enim 25 erant facta: aut certe 'foedera', quod in septimo <243> legati cum muneribus missi.

1 sudum . . . non integer] cf. Non. p. 31, 14 M. || 2 ver] georg. IV 77 || 10 HOSPES . . . vocatur] cf. Isid. diff. verb. 160

2 pluuiam *R* || ver nactae sudum *D* || ad PER SVDVM in marg. quidam intellegunt sudum quasi semiudum quod ad nos solis ictus per nubes non integer perveniat. et ideo pulsa tonare dicit quia hisdem ignibus facta sunt quibus fulmina. et pulsa significat collisa *T* || sūmiudum *F*. cf. Philarg. ad georg. IV 77 || 4 hisdem *F* || 7 quod *SMI* || 8 intellegimus *ASM* || 9 ei *MF*: et *H* haec *KL*, om. *AS* || promissae *A* promissae *S* || 11 ut om. *LH* (add. 7) || in hoc loco *M* || Euander om. *AS* || sedem] sic et uector qui uehit et qui uehitur et alumnus qui alit et qui alitur add. *D* || 13 positum ambae particulae *e. g. s. F* || VERO PROPECTO *ASM* QVAERE PROPECTO *RLH* || 15 bona modo *L* || 17 in olympo *II* || poscor] dempta praepositione ut (V 451) 'it clamor caelo' add. *D* || olymposeor *F*, corr. *Daniel*. in olympo poscor *Masvicius* || olympos sequentibus *F* || 20 ideo *F* || misereatur] quod aeneae κατὰ τὸ πρότερον recte tribuitur qui pius ubique inducitur add. *D* || 21 dederam o palla *R* || opallean *AS* (corr. *a*) || 22 dederam *LH* || 24 ad POSCANT *A. supr. vers.* flagitent bellum *T* || 26 ad FOEDERA *R. supr. vers.* quia in septimo missi sunt legati cum muneribus *T*

542. HERCVLEIS SOPITAS IGNIBVS ARAS hypallage est, id est suscitavit aras Herculeas, in quibus erant ignes sopiti.

543. HESTERNVM autem LAREM cui pridie sacrificaverat. et est iteratio: nam male quidam 'externum' legunt, id est extraneum.

5 544. MACTAT LECTAS *de more lectas, an de more mactat?*

545. EVANDRVS pro 'Euander', sed vitavit ὁμοιοτέλετον sequentis verbi.

546. POST HINC AD NAVES GRADITVR unum vacat, aut 'post', aut 'hinc', ut post hinc digrediens iubeo frondentia capris
10 arbuta: tale est et illud <II 40> primus ibi ante omnes.

547. QVI SESE IN BELLA SEQVANTVR in expeditionem et bellicam praeparationem: nam, ut supra diximus, 'bellum' est tempus omne quo vel praeparatur aliquid pugnae necessarium, vel quo pugna geritur, 'proelium' autem dicitur conflictus ipse bellorum:
15 unde modo bene dixit 'qui sese in bella sequantur', non 'in proelium'; nam ad auxilia petenda vadit, non ad pugnam. quamquam etiam si sic diceret 'qui se in proelium sequantur', non valde ab re esse videbatur: hi enim equites, cum a Tarchone accepisset Aeneas auxilia, cum aliis Etruscis equitibus per terram missi, ob
20 vios statim habuere bellantes, et quasi iam hinc recte pergere videntur in proelium: unde etiam a Cymodocea naviganti Aeneae dicitur <X 238> iam loca iussa tenent forti permixtus Etrusco Arcas eques.

549. SEGNIS sine remigio, *id est cessans, nihil administrans.* et
25 respexit ad descendentes, de quibus ait <94> remigio noctemque diemque fatigant, licet fuerit lenissimus fluvius. *epitheton ergo ad tempus, non enim ignavos dixit: aut 'segnis' certe, quia meliores elegerat.* DEFLVIT defertur.

550. RERVV quas gesserat. PATRIS ubi esset.

30 552. EXORTEM AENEAE per id quod non est factum, quod factum est indicatur. per 'exortem' autem optimum et praecipuum

---

3 cui . . . extraneum] cf. Isid. diff. verb. 178 || .9 post] georg. III 300

---

2 suscitabat *F* || sopiti ignes *R* || 3 EXTERNVM *F* || autem *om.* *RH* || quo *R* || sacrificabatur *ASM* || 5 *ad de more videntes supr. vers.* siue mactat de more siue lectas de more id est secundum ritum *T* || 6 omoeteuluton sequentib: verbi *F*, corr. *Daniel* || 10 et *om.* *AS* || 11 et in bellicam *AS* || 12 diximus] dictum est *F* || 13 quo] quod *AF* q; *H* || uel quod *A* uel co *H* || 15 non ad proelium *F* || 18 tharchonte *R* tharconte *M* thachonte *F* || 19 auxilium *F* || 20 recta *F* rectae *M* || uiderentur *M* || 21 ad praelium *F* || 22 tenent *ASLH*: tenet *reliqui* || 30 EXORTEM . . . non est factum *om.* *AS* per id quod non est factum *om.* *M*. dicit autem *Servius*, quod Aeneae non sortito equus adductus sit, ea re indicari ceteris sorte equos datos esse.

significat. 'exortem' autem, ut 'exlegem'. et multi hoc loco reprehendunt Vergilium, quod, cum Aeneam ubique pontificem ostendat, et pontificibus non liceat equo vehi, sed curru, sicut et in septimo (280) a Latino ei currum missum dicit, cur hic equo eum usum faciat, dicens 'ducunt exortem Aeneae, quem fulva leonis pellis obit totum prae- 5 fulgens unguibus aureis' item (585) 'iamque adeo exierat portis equitatus apertis Aeneas inter primos'. cuius rei haec redditur ratio: Aeneam non tantum pontificii iuris, sed omnium sacrorum et peritum et primum fuisse, Vergilium autem inventa occasione ritum Romanarum caerimoniarum exponere. etenim veteri sacrorum ritu neque Martialis 10 neque Quirinalis flamen omnibus caerimoniis tenebatur, quibus flamen Dialis: neque diurnis sacrificiis destinabantur, et abesse eis a finibus Italiae licebat, neque semper praetextam, neque apicem nisi tempore sacrificii gestare soliti erant. ergo si ire eis in provinciam licebat, et equo sine religione vehi licuit: quod hic ostendit, velut in provinciam 15 misso Aeneae equum datum: nam Euander hoc ait (475) 'sed tibi ego ingentes populos opulentaque regnis iungere castra paro', deinde infra de potestate obtinendae provinciae subtexit 'ipse oratores ad me regni-que coronam cum sceptro misit', et excusatione interposita hortatur Aeneam, ut Etruscis, regem et ducem desiderantibus, praesit: ait enim 20 (511) 'tu, cuius et annis et generi fatum indulget, ingredi'. ergo et equo merito uti potuit, si ei ire in provinciam fas erat. sciendum tamen poetam contentum esse universum ius pontificale, dum aliud narrat, attingere.

553. PELLIS OBIT TOTVM pellis ostenditur magnitudo in hoc, 25 quod dicit 'totum obit', id est circumdat. VNGVIBVS AVREIS aut

1 multi hoc loco reprehendunt . . . dum aliud narrat attingere in marg. sup. hab. T || 2 Vergilium om. F || quod] qui T cur Schoellius || Aeneam] eam F || 3 curru] tyrru F || et om. F || 4 hic equo] haequo F || usum faciat Commelinus: ipsum faciat F' evanuerunt haec verba in Turonensi || dicens ducunt] ducunt inquit T || 5 exortem T || pellib; F || otum F || 6 in quibus F || itemque iamque T, et iterumque F, correxi || 7 apertis om. F || 8 pontificium T || sed etiam omnium T || 9 uergilium F || ta occasione evanuerunt in T || romanorum F' romanarum T || 10 etenim . . . ritu T: more etenim ueteri sacrorum F || 11 flaminum T || tenebantur Masvicius || 12 neque] que F || diurnis . . . praetextam neque om. F || destinabantur] distinebantur Masvicius. cf. Gellius X 15, 16 'Dialis cotidie feriat' || 14 gestare] cessare T || prouintiam F || 15 religione F || dit velut in pro evanuerunt in T || uelud F || 16 aenea T || namque T || ho F || 18 de potestate] debita potestate T. fort. de oblata vel de delata || obtinente F || subtexit om. T || 19 et T: tum F || terposita horta evanuerunt in T || 20 desiderare T || ait enim tu om. T || ens F || 21 cuius inquit et annis T || generis factum F' || ingredi reposui: incredere F' (incedere Daniel), om. T || 22 merito] ei T. fortasse voluerat interpret ei uti licuit || si] quia T || in provinciam ire T || 24 poetam . . . esse] poetam con evanuerunt in T, extat temptum esse || uniuersum scripsi: diuersum FT || 25 pellis MF: obit pellis AS, om. RLH || hoc] eo ASF || 26 obit om. AS || ad obit supr. vers. circumdat T

quia ungues ipsi cum aruerint, auri imitantur colorem; aut quia solebant deaurari: Statius auro mansueverat ungues.

554. SVBITO VVLGATA cur 'subito'? ipse dicit: quasi 'per parvam urbem'.

- 5 555. OCIVS positivus antiquus est, id est 'celeriter'; nec enim potest esse comparativus ubi nulla est comparatio. *tractum ex Graeco ὠκέως.*

556. VOTA METV DVPLICANT MATRES bene 'duplicant metu', nam inest semper in matribus votum. PROPIVSQUE PERICLO IT
10 TIMOR 'it timor propius periclo', id est ad periculum vicinias: aut certe 'it timor propius periclo' pro 'propior'; nam matres quod timent, hoc putant liberis posse contingere. *aut certe 'aequatur periculo timor', et per dativum extulit, ut propius stabulis armenta tenerent: aut poetice dicit timorem periculo comitem.*

- 15 557. IAM APPARET adhuc illis pergentibus iam proelium cogitabatur a matribus. *ergo ut solet, imaginem τὴν φαντασίαν, ut est <II 369> et plurima mortis imago: hanc Sallustius speciem dicit: speciem captae urbis efficere.*

558. PATER EVANDRVS cum dicit 'pater', ostendit cuius. DEXTRAM
20 COMPLEXVS EVNTIS filii scilicet, quia dixerat 'pater'.

559. HAERET INEXPLETVS multi hic distinguunt, ut sit 'inexpletus haesit et talia locutus est lacrimans'. alii legunt 'inexpletus lacrimis'. honestius tamen est 'inexpletum lacrimans', ut sit nomen pro adverbio, id est inexplebiler.

- 25 560. O MIHI PRAETERITOS REFERAT SI IVPPITER ANNOS et 'o' et 'si' optantis sunt, *id est utinam*: quae nunc iunguntur; nam singula ante ponebantur, ut <VI 187> si nunc se nobis ille aureus

2 Statius] Theb. VI 724 || 13 propius] georg. I 355 || 17 Sallustius] hist. fragm. inc. 38 Dietsch., 4 Kritz.

1 auri inmittantur *L* aurum mittantur *F* || 2 solebat *R* solent *F* || mansuevere *R* mansuerat *F* || unguis *F* || 6 comparatio] aut comparativum pro positio] ponitur ut senior pro sehex. est autem ab graeco nomine comparativus ὠκέως *add. D* || 8 bene modo duplicant metum *L* (metu *l*) || 9 votum *om. F* || 10 it timor *om. libri praeter LHM* || propius *om. libri praeter ASm* || vicinias *AHML*: vicinus *SLRF* || 11 propius *LM* || pro propior] pro propior *HM* propius propior *F* || 12 ad PROPIVSQUE *p. supr. vers.* vicinus ad periculum vel aequatur periculo timor *T* || 16 ad IMAGO *in marg.* fantasia poetica est hoc loco. et hanc imaginem sallustius speciem dicit sicut ipse dicit speciem captae urbis *T. post urbis una vox evanuit.* discedentes quod Daniel Sallustii verbis addidit in Turonensi ad EVNTIS (v. 558) *supr. vers. adscriptum est* || 17 dicūt *F* || 21 INEXPLETVM *R* || multi . . . inexplebiler] lacrimis honestius tamen est in-expletum lacrimans multi hic distinguunt ut sit inexpletus hesit et alia] cutus est lacrimans ut sit nomen pro adverbio id est inexplebiler *F* || distinguunt *libri* || inexpletus] inexplebiler *R* || 22 alia *R* || exinpletus *H* || 23 lacrimans . . . inexplebiler *om. LH (add. l)* || ut non sit nomen *R* || 25 et ante o *om. R* || 27 ponebantur ante *AS*

arbore ramus: ergo unum vacat, quantum ad antiquitatem. et notandum votum de praeterito fieri.

561. QVALIS ERAM aut ut sim talis, qualis tunc eram, quando ista perfeci: aut certe laudantis est 'qualis eram cum primam aciem Praeneste sub ipsa stravi'. et bonum principium parentis, qui filium 5 ad bella mittens cohortatur: ab aetate enim iuvenum coepit, cui facile esse debet hostem prosternere. simul et filium paternis exemplis admonuit, ut <III 343> et pater Aeneas et avunculus excitat Hector.

PRAENESTE SVB IPSA in septimo neutro genere dixit <682> quique altum Praeneste viri. 10

562. SCVTORVMQVE INCENDI VICTOR ACERVOS hoc traxit de historia: Tarquinius enim Priscus victis Sabinis in honorem Vulcani eorum arma succendit: quem postea secuti sunt ceteri.

564. CVI TRES ANIMAS per transitum ostendit illam Platonis et Aristotelis contentionem, qui dubitant, utrum quattuor, an tres 15 animae sint in homine, φυσική αἰσθητική νοητική, remota κινητική. hoc autem loco per 'tres animas' magnum et perfectum indicat virum; nam quantum ad fabulam pertinet, tres animas propter tria habuit corpora. attendendum sane, hoc sibi Euandrum vindicare quod fuit in Hercule; nam ut ille Geryonem extinxit, ita hic 20 Erylum occidit. inde est quod paulo post dicit 'neque finitimo Mezentius umquam huic capiti insultans'. Herculis enim mos fuit, ut etiam non rogatus laborantibus subveniret. tunc enim, sicut et Varro dicit, omnes qui fecerant fortiter, Hercules vocabantur: licet eos primo XLIII. enumeraverit. hinc est quod legimus Herculem 25 Tirynthium, Argivum, Thebanum, Libym. FERONIA MATER nymphea Campaniae, quam etiam supra <VII 799> diximus. haec etiam libertorum dea est, in cuius templo raso capite pilleum accipiebant. cuius rei etiam Plautus in Amphitryone <I 1, 305> facit mentionem quod utinam ille faxit Iuppiter, ut raso capite portem 30

3 ut om. ASLF || 5 sub ista M || bonum principium . . . Hector in marg. hab. T || qui] quo T || 6 cohortatur T: cohortetur F cohertetur, G || 7 pronerere G || 8 excitet T || 12 priscus] primus add. ASM || honore R || 13 ceteri] victor Euandrum in Italiam Noentem Herilus, rex Praenestinus, auxilio suorum civium noluit expellere: quos uicit Euander et Herilum interfecit et interfectorum clypeos combussit add. Fabricius || 14 tris RF || 16 physice etheticeo etice remota cinetice A siticae. hethicae. noiticae remota cineticae R pisicae est haeticae notice remota cecineticae L sytice ethaeticae noaeticae remota cinetice H fysice est et hetice Noetice remota cinetice M fysice est etethice noetice remota cinetice F || 17 tris RF || 18 propter] per F || 20 extinxit LIIM || 21 herilum A erilum SRLF ycerilum H eryculum M || dicit] ait F || 23 sicut om. L (ut add. l) || et om. F || 25 eos qui primo AS || enumeraverint RIIM || Herculem om. F || 26 libym MF: lybyn AS libium R libim L lybim H || 28 in om. F || raso F || 30 ut ego hodie raso capite caluus capiam pilleum D || portet R

pilleum. in huius templo Tarracinae sedile lapideum fuit, in quo hic versus incisus erat bene meriti servi sedeant, surgant liberi. quam Varro Libertatem deam dicit, Feroniam quasi Fidoniam.

565. HORRENDVM DICTV dictum est e persona poetae, qui his quibus
5 fides difficilior est, interponit adfectum, ut alibi <II 204> horresco referens et <IV 454> horrendum dictu, latices nigrescere sacros: et hoc facit, ut probabilitas credendi nascatur. TERNA ARMA MOVENDA figura poetica, nam 'trina' debuit dicere: 'arma' enim numeri sunt tantum pluralis. 'movenda' autem vel contra ipsum, vel ab ipso.

10 569. FINITIMO aut in finitimo: aut finitimo capiti, id est vicino.

570. HVIC CAPITI INSVLTANS ad curam enim viri fortis et viri boni pertinet, ne quid iniuriose fiat alicui homini: ergo et hinc contumeliam ducit, quod finitimos a tyranni iniuria non defenderit.

571. VIDVASSET CIVIBVS VRBEM scilicet viris fortibus peremptis.
15 et proprie 'viduasset' dixit, quia urbs generis est feminini: Horatius abusive et satis incongrue in genere masculino posuit, dicens viduus pharetra risit Apollo.

572. AT VOS O SVPERI iam hinc quasi pater loquitur. divisa enim est haec adlocutio, et ultima pars eius habet parentis adfectum,
20 quod et ipse ostendit dicens 'et patrias audite preces'; prima vero viri fortis est, ut 'qualis eram, cum primam aciem Praeneste sub ipsa stravi'.

574. PATRIAS AVDITE PRECES poterat videri idem dixisse, nisi libenter voto suo immoraretur.

575. DVRARE LABOREM ipsius scilicet senectutis: Terentius senectus ipsa morbus est. 'durare' autem est sustinere: Horatius ac sine funibus vix durare carinae possunt imperiosius aequor.

---

15 Horatius] *carm. I 10, 11* || 25 Terentius] *Phorm. IV 1, 9* || 26 Horatius] *carm. I 14, 6*

---

1 templae arracinae sedille *F*, corr. *Daniel* || 2 surgant *Masvicius*: surgunt *F* surgunt *Daniel* || 3 libertatem *F* libertorum *Masvicius* || 4 dictus *F*, corr. *Daniel* || e persona poetae qui his scripsi: per poeta (poetam *Daniel*) his *F*. possis et est parenthesis. poeta his ut dictus tamquam falso iteratum secludatur. dicit Asper: poeta his *F*. *Schoellius* || 5 difficilior est scripsi: difficiliorem *F* || 6 orrendum *F* || 7 schol. ad TERNA A. M. om. *F* || 9 pluralis] cui non iunguntur nomina numeralia ut supra diximus. non enim dicimus tria arma add. *Fabricius* || 10 aut finitimo om. *F* || ad FINITIMO supr. vers. vicino sibi *T* || 11 ad auram *G* || 12 pertinet ne *Daniel*: pertinere *F* || hinc *Daniel*: huic *F* || 13 tyrā *F* || iniuriam *G* || 16 satis] pro tis *H* || posuit] non posuit *L* (non del. *t*) || vidus *F* || 17 fisit *F* || 18 iam] nam *AS* || 19 haec om. *L* || adfectum parentis *F* || 20 et om. *L* || 22 stravi] NVMINA VESTRA vestra, mihi faventia add. *Fabricius* || 26 senectus ... memorare om. *F* || 27 possint *L* || 28 aequor] et Vergilius (I 207) 'durate et vosmet rebus servate secundis' add. *Fabricius*

578. INFANDVM CASVM parentis est quod formidat nolle memorare.

579. CRVDELEM VITAM quae filio est superstes.

581. SOLA ET SERA quia et unus erat, et serius susceptus, id est a seniore. vel propter hoc vitam optat longiorem, quod brevem ex illo fructum consecutus sit, vel quod sera ex filiis voluptas est. 5

583. SVPREMO hoc ex persona poetae, quia periturus erat Pallas.

585. IAMQVE ADEO EXIERAT 'adeo' ad ornatum pertinet tantum.

587. INDE hic 'deinde' significat: et est polysemus sermo. IPSE AGMINE PALLAS IN MEDIO hic enim mos fuit, ut tirones ponerentur in medio, ambirent viri fortes exercitum. aut certe honoris est medium locum in exercitu tenere, ut ipse alibi <IX 28> medio dux agmine Turnus. 10

588. CONSPECTVS conspicuus, conspicabilis, nam pro nomine participium posuit. sic est <XI 93> et versis Arcades armis. 15

589. QVALIS OCEANI Homericum est.

590. ANTE ALIOS ASTRORVM DILIGIT IGNES Venus in caelo habet unam propriam stellam, quae oriens luciferum, occidens vesperum facit: inde Statius et alterno deprenditur unus in ortu. habet etiam duas alias, unam in signo tauri et unam in septentrione, unde etiam taurus domus esse dicitur Veneris: ideo dicit 'quem Venus ante alios astrorum diligit ignis'. 20

591. SACRVM venerabile. TENEBRAS autem RESOLVIT propter iubar, quod sola possidens aliquod efficit lumen.

592. OCVLISQVE SEQVUNTVR mira brevitae hoc explicuit, id est quam longissime possunt prospiciunt. 25

593. PVLVEREAM NVBEM hysteropteron.

594. QVA PROXIMA META VIARVM qua proximus circuitus est.

595. AGMINE FACTO agmen est proprie exercitus ambulans: quicquid fuerit aliud abusive dicitur. 30

16 Homericum est] Il. XXII 317. cf. Macrob. Sat. V 8, 10 || 19 Statius] Theb. VI 241. cf. Luct. Plac. ad h. v. et Isid. or. III 70, 19 et V 31, 5 || 29 agmen . . . dicitur] exscr. Isid. or. IX 3, 64

4 serus F || ad MEA SOLA E. S. V. *supr. vers.* quia serius erat susceptus id est a seniore patre uel . . . uel quod sera uoluptas est ex filiis T || 7 ad DIGRESSV D. S. *supr. vers.* ex persona poetae hoc accipe quia periturus erat pallas T || 9 ad INDE *supr. vers.* deinde T || 10 AGMINE ET PALLAS LH (et del. l) || mos] haec LH (corr. l) || fuit mos M || 11 medio] medio et ASRM || habirent LH hambirent l || 12 ipse] et ipse R, om. AS || 15 posuit] est R || sic Daniel: hic F || 16 ad QVALIS V. O. *supr. vers.* haec comparatio homerica est T || 19 deprenditur RL deprehenditur M depreditur F || uenus M || 20 hortu M ortum F || 21 septemtrionem HF || 24 iurar F || efficiat LH (corr. l) affert M adfert F || 25 ad OCVLISQVE S. *supr. vers.* mira . . . prospiciunt T || 26 posunt F, om. Daniel || 27 ysterio proteron F || 28 schol. ad v. 594 hab. T || 30 aliud fuerit R ||

597. PROPE CAERITIS AMNEM Agylla civitas est Tusciae, a conditore *Agella* appellata, cui ex inscitia Romana aliud est inditum nomen. nam cum Romani euntes per Tusciam interrogarent Agyllinos quae diceretur civitas, illi, utpote Graeci, quid audirent ignorantes et optimum ducentes si prius eos salutarent, dixerunt χαῖρε: quam salutationem Romani nomen civitatis esse putaverunt, et detracta aspiratione eam Caere nominarunt, ut dicit Hyginus in urbibus Italicis. 'amnis' autem *aut tacuit nomen, aut, ut quidam volunt, Minio* dicitur, ut <X 183> qui Caerete domo qui sunt Minio-
10 nis in arvis. *alii Caere montem putabant, ab hoc oppidum dictum.*

598. LATE SACER hoc est non solum colebatur a civibus, sed etiam ab accolis. *VNDIQUE deest 'quem', vel 'cum'.*

599. NIGRA umbrosa, more suo.

600. VETERES SACRASSE PELASGOS de his varia est opinio; 15 nam alii eos ab Atheniensibus, alii a Laconibus, alii a Thessalis dicunt originem ducere, quod est propensius: nam multas in Thessalia Pelasgorum constat esse civitates. hi primi Italiam tenuisse perhibentur. *Philochorus ait ideo nominatos Pelasgos, quod velis et verno tempore advenire visi sunt, ut aves. Hyginus dicit Pelasgos esse*
20 *qui Tyrreni sunt: hoc etiam Varro commemorat.*

601. ARVORVM PECORISQVE DEO publica caerimoniarum opinio hoc habet, pecorum et agrorum deum esse Silvanum. prudentiores tamen dicunt, esse eum ὕλικὸν θεόν, hoc est deum ὕλης. ὕλη autem est faex omnium elementorum, id est ignis sordidior et aer,
25 item aqua et terra sordidior, unde cuncta procreantur: quam ὕλην Latini materiam appellaverunt; nec incongrue, cum materiae silvarum sint. ergo quod Graeci a toto, hoc Latini a parte dixerunt. LVCVMQVE DIEMQVE hoc a Romanis traxit, apud quos nihil fuit tam

14 de his e. q. s.] cf. Isid. or. IX 2, 74 || 25 quam ὕλην ... silvarum sint] exscr. Isid. or. XIII 3, 1 et mythogr. III 8, 2

ad v. 596 is qui Tironianis notis utebatur in Turonensi haec adscripsit quadrupedante sonitu, nouum uerbum est quadrupedante sonitu id est sonitu equi quattuor pedes habentis || 1 CERETIS *ALMF* || agilla *libri praeter R*, qui agillina *exhibet* || 2 ex *om. R* || inscitia *Rm*: inscitia *A* (inscitia *a*) inscia *S* inscicia *L* iustitia *H* inscientia *MF* || 4 audier *R* audierant *L* audierint *ex* audierent *M* || 5 eos *om. AS* || salutauerint *L* || *KAIFE R* († chere id est salue *superscr. al. man.*) *xhpe L xhpe M* || 6 Romani *om. R* || 7 cere *libri* || hyginus *AS* ign *R* iginus *LH* yginus *MF* || in] de *F* || 8 autem] ipsius ciuitatis *add. M* || 9 Minio] |||||o *R* (quattuor litterae deletae sunt) || ut] quia alibi dicit *F* || cerete *libri praeter R* qui certe *exhibet* || domos q̄ *F* || 10 Caere *Burmamnus*: certe *F* || ab hoc *Masvicius*: ob hoc *F* || 12 *ad VNDIQUE supr. vers. deest quem lucum T* || 18 Philochorus *Masvicius*: filiocorus *F* filocorus *Commelinus* || 19 yginas *F* || 20 tyrreni *F* || 24 ignis *ASF*: igni *RH* igne *Lm* ignes *M* || sordidior et] subduceret *AS* || et] ut *L* || aere *RMI* || 25 aque terrae *L* aque terra *H* aquae et terrae *F* || sordidiora *RHF* || 26 materia *LH* (*corr. l*) || 27 hoc *om. RL*

sollemne quam dies consecrationis: hinc est illud <I 733> nostros-
que huius meminisse minores. *ecce et hic luco et numen et con-*
secrationem dedit.

603. TARCHO ET TYRRHENI Tarcho, *sic legitur, et* Latinus
nominativus est de Graeco veniens, ab eo quod est Tarchon, per- 5
dito 'n' et 'ω' in 'o' mutata, ut Apollo Ἀπόλλων: aliter versus non
stat. TVTA TENEBANT CASTRA LOCIS hoc est et industria et natura
munitissima. sed novimus castra per naturam munita esse non
posse, nisi in collibus fuerint: quod si in montibus sunt, quomodo
procedit 'latis tendebat in arvis'? ne sit ergo contrarium, intelle- 10
gamus quod hodieque videmus et legimus, hanc collium fuisse natu-
ram, ut planities esset in summo, in qua inerant castra Tarchonis.
quamquam multi velint 'celsoque omnis de colle videri iam poterat
legio' ad Aenean referre, ut intellegamus venientes in collibus fuisse
Troianos, castra vero Etrusca in campis. quod si velimus accipere, 15
quemadmodum procedit 'tuta tenebant castra locis'? *tuta*, id est per
naturam locorum.

604. DE COLLE VIDERI *incertum, utrum ipsa in colle agens, an ab*
his qui de colle prospiciunt.

605. TENDEBAT IN ARVIS ut <II 29> hic saevus tendebat 20
Achilles, *hoc est tentoria habebat.*

606. ET BELLO LECTA quia ait supra <547> 'qui sese in bella
sequantur, praestantes virtute legit': aut 'lecta' proprie, quia di-
lectus militum est.

607. EQVOS ET CORPORA CVRANT ingenti arte quod sequebatur 25
omisit, redditurus in decimo: namque si vellet dicere venisse Aenean,
vidisse Tarchonem, petisse auxilia, satis longum fuerat et peribat
illud quod ait supra <497> toto namque fremunt condensae
litore puppes, cum Etruscorum festinationi dicentis brevis con-
gruat. verum hoc quod in isto loco praetermisit, reddit in decimo 30
<148> dicens namque ut ab Euandro castris ingressus Etru-
scis, regem adit et regi memorat nomenque genusque.

4 TARCO L, ET TYRRHENI Tarcho *omittens* || tarco H || sic Daniel: sit F' || et] et est F' || 5 ab eo om. R || quod] qui R || perdita littera n F' || 6 Apollo om. LH || apollon apollo RI || Ἀπόλλων] plato πλατων add. D || 7 natura erant munitis-
sima R || 10 tenebant AS (tendebat a) || 12 tarcontis M torchonis F' || 13 velint] uolunt F', om. LH (add. l) || 16 nam tuta Daniel || 18 ad DE COLLE v. supr. vers. siue ipsa legio in colle agens siue ab his qui de colle prospiciebant T' || 21 ha-
bebat Masvicius: habet F' || 26 redditurus L || 27 tbarthontem L tarchontem M || 29 cum] cum et LH ut cum M || festinationis edicentis AS (et dicentis a) || 30 reddidit HM || 32 adiit H || ad DONA FERENS ADERAT (v. 609) hoc scholium hab. D homerus ait (II. XXI 3) ἦ δ' ἐς νῆας ἔκλινε θεοῦ πάρα δῶρα φέρονσα

608. AETHERIOS NIMBOS per aerem numinum, scilicet purgatiorē, qui circa deos est.

609. REDVCTA secreta.

610. EGELIDO SECRETVM FLVMINE VIDIT 'egelido', id est nimium
5 gelido: et est una pars orationis, ut eduramque pirum, id est valde duram. et sic dixit 'secretum flumine egelido', hoc est praesidio fluminis, ut dicimus 'secretus est monte' vel silvis. latenter autem ostendit, Aenean non nisi flumine ablutum, numen videre potuisse.

10 611. OBTVLIT VLTRO id est deam confessa, ut in secundo <591> dixit. *est autem hysteroptereron*, et est ordo 'obtulit se et locuta est'.

612. PROMISSA κατὰ τὸ σιωπώμενον, ut supra <534> hoc signum cecinit missuram diva creatrix.

15 613. LAVRENTES SVPERBOS ut <118> quos illi bello profugos egere superbo.

614. ACREM TVRNVN fortem. et proprie apud nos acer est qui apud Graecos δεινός dicitur: nam fortem et vehementem et asperum et amarum potest significare. POSCERE provocare, Cicero
20 poscunt maioribus poculis, id est provocant.

617. DEAE DONIS propter arma. TANTO LAETVS HONORE munere divae: quod manifestam viderat matrem et plenam numinis sui.

619. INTERQVE MANVS ET BRACCHIA VERSAT iungendum est, ut
25 intellegas Aenean manibus minora, bracciis maiora arma considerasse, ut puta lorica et scutum: haec enim sunt arma maiora: minora vero galeam gladium ocreas. VERSAT considerat, ut <V 408> huc illuc vinclorum immensa volumina versat.

621. FATIFERYMQVE ENSEM *fatum saepe pro morte positum legitur*,
30 'fatiferum' ergo letiferum. RIGENTEM, SANGVINEAM, INGENTEM

5 eduramque] georg. IV 145 || 17 ACREM fortem] cf. Non. p. 241, 8 M. || 19 POSCERE provocare] cf. Non. p. 374, 15 M. || Cicero] in Verr. act. II 1, 26, 66

4 id est nimium gelido et om. R || id om. H || 7 vel silvis] uel egelido R L H (silvis superscr. l) || 10 ut ipse in R ut inisse L (isse del. l) inesse H || 11 et est autem yproteron nant (lege nam) ordo est F || ad v. 611 in marg. hysteroptereron T || 18 dinos dicitur A S M F l: dicitur R noscitur L H || vehementem] dinos add. F || 21 LAETVS HONORE om. A S R L H (munere divae grandibus litteris scriptum in A S R) || 22 manifestum L H (corr. l) manifeste F || 24 VERSAT] et hoc ex homero (Il. XIX 18) τέρετο δ' ἐν χεῖρεσσιν ἔχων θεοῦ ἀγλαὰ δῶρα add. D || iungendum] distinguendum Masvicius seiungendum F. Schoellius || 25 intellegas] manu aeneae add. F || 26 et A R uel reliqui || sunt om. R L H || 29 ad FATIFERYM supr. vers. loetiferum T || factum F

distinguendum propter plura epitheta. 'sanguineam' autem velut cruentam, terribilem.

623. SOLIS INARDESCIT RADIIS Irin physica ratione describit, quae fit cum aquosam nubem solis ardor inradiat. nec est incongrua haec comparatio, cum lorica de diversis metallis fieri plerumque consueverit.

624. LEVES OCREAS *id est* nitida tibialia. RECOCTO saepe purgato, quia quanto plus coquitur, melius fit: ergo ad qualitatem et ad commendationem refertur.

625. NON ENARRABILE TEXTVM bene 'non enarrabile': cum enim in clipeo omnem Romanam historiam velit esse descriptam dicendo 'illic genus omne futurae stirpis ab Ascanio pugnataque in ordine bella', carptim tamen pauca commemorat, sicut in primo <456> ait videt Iliacas ex ordine pugnās, nec tamen universa descripsit. sane interest inter hunc et Homeri clipeum: illic enim singula dum fiunt narrantur, hic vero pro perfecto opere noscuntur: nam et hic arma prius accipit Aeneas quam spectaret, ibi postquam omnia narrata sunt, sic a Thetide deferuntur ad Achillem. oportune ergo fecit Vergilius, quia non videtur simul et narrationis celeritas potuisse coniecti et opus tam velociter expediri, ut ad verbum posset occurrere.

627. HAVD VATVM IGNARVS litotes figura, id est futurorum non inscijs. et quibusdam videtur, hunc versum omitti potuisse. VENTVRIQVE INSCIJS AEVI non 'aevi', sed quae in aevo erant futura.

629. STIRPIS AB ASCANIO usque ad Augustum Caesarem. PUGNATAQVE IN ORDINE BELLA et hic subaudiri potest 'ab Ascanio'; et bella Albanorum, † quae a Romanorum in clipeo dicit.

630. MAVORTIS IN ANTRO potest accipi et 'fecerat lupam Mavortis' et 'Mavortis in antro'. Fabius spelunca Martis dixit.

28 Fabius] I fragm. 4 ap. Pet. p. 109

1 ad SANGVINEAM *supr. vers.* cruentam terribilem T || 4 ardor solis F || 5 de om. L (add. l) || 6 consuerit L consueuerat F || 7 saepe purgato] sic Homerus (Il. XVIII 608 sqq.) αὐτὰρ ἐπεὶ δὴ . . . ἔαυοὺ κακαστέγοιο add. D || 11 historiam romanam F || velit] uel R nellet F || 12 figurae F || 15 describit AL (describit a descripsit l) describit F || ad v. 625 in marg. hoc interest inter homeri clipeum et uirgiliū quia ibi singula dum fiunt narrantur . . . occurrere T || 16 pro perfecto T: profecto F profecto Daniel || 17 ibi] et ibi T || postquam T: potestquam F || 18 a tetide T ad hedide F || 19 fecit om. F || uergilius F || videtur] auditur Daniel || 20 post coniecti lacunam indicavit Daniel || 21 ad HAVD v. i. *supr. vers.* quibusdam uidetur hunc uersum emitti potuisse T || 22 uersum] casum G || emitti F, corr. Daniel || 23 non aevi om. F || 25 ad v. 629 in marg. subaudiri potest ab ascanio usque ad augustum bella romanorum et albanorum T || de Ascanio Daniel || 26 Albanorum Masvicius: bonorum F || quae a] quae Daniel, fortasse atque vel post ea || dicit] lacunam indicavit Daniel, fort. fuisse vel depicta fuisse addendum. et bella Romanorum et Albanorum in clipeo fecit F. Schoellius || 28 speluncam Daniel

dicendo autem 'et' ostendit multa alia fuisse depicta. *est autem elegans figura 'fecerat procubuisse'. sane laus est operis, ut talis videretur. 'fetam' vero quae peperit et nutrire potuisset.*

631. PROCUBVISSE id est prima parte se inclinasse, quod Graeci
 5 *προκύπτειν* dicunt, ut inclinatione corporis ubera praeberet infantibus: nam si 'procubuisse' iacuisse accipias, contrarium est quod dicit 'ludere pendentes pueros'. *quod si 'procubuisse' ut <82> cum fetu concolor albo procubuit accipiamus, intellegere debemus 'pendentes' desiderio alimoniae suspensos vel intentos, ut <IV 79> pendet-*
 10 *que iterum narrantis ab ore. alii 'pendentes' cessantes, ut <IV 88> pendent opera interrupta.* sciendum tamen, voluisse eum gestum proprie exprimere, quem in ipsius lupae cernimus statuis. GEMINOS HVIC re vera geminos modo, alias similes. sane totus hic locus Ennianus est.

632. LVDERE moveri: Terentius congrum istum maximum
paulisper in aqua sinito ludere. MATREM quasi matrem, cuius adfectum pueris exhibebat. *sane veteres etiam nutrices matres vocabant, ut ait Plautus in Menaechmis et mater non possit dignoscere, quae mammam dabat.*

633. TERETI CERVICE rotunda, cum longitudine, ut incumbens
 20 tereti Damon sic coepit olivae.

634. MVLGERE ALTERNOS non quod in pictura erat dicit, sed id quod intellegimus factum fuisse, ut <I 483> ter circum Iliacos raptaverat Hectora muros. CORPORA FINGERE LINGVA id est

---

13 modo ... similes] cf. Non. p. 316, 17 M. || 14 Ennianus] ann. I fragm. L ap. Vahl. p. 13 || 15 Terentius] ad. III 3, 23 || 17 sane ... vocabant] cf. Non. p. 343, 32; 423, 23 M. || 18 in Menaechmis] prol. 19 || 20 incumbens] buc. VIII 16 || 24 id est ... tergebatur] cf. Isid. or. XII 6, 60

---

1 fuisse] esse *F* || picta *RL* dicta *H* (depicta *l*) || ad v. 630 in marg. est autem ... potuisset *T* || 2 eligans *FT* || facerat *F* || est om. *F* || talis (*i. e. lupa*) *T*: tale *F* || 3 fetas *F* || 5 *ΠΡΟΚΥΠΤΙΝ R ΠΡΟΚΥΠΤΙΝ LH ΠΡΟΚΥΠΤΙΝ M πειν F* || 6 accipies *L* || 7 *supr. vers.* 631 si procubuisse iacuisse accipiamus debemus tunc intellegere pendentes suspensos alimoniae desiderio vel intentos ut pendetque iterum narrantis ab ore *T* || quodi *F*, corr. *Daniel* || 10 narrantes *F* || alii ... interrupta] cf. adnot. crit. ad lin. 16 || 11 tamen est *M* || gestum] habitum add. *M* || 12 de scholio ad GEMINOS H. in sinistro marg. haec tantum hab. *F* sane hic totus locus ennius est. in dextro margine scripta sunt Geminus huic modo re uera geminos modo alias similes sane totus hic locus inmanis est || 15 congruum *ASLH* (corr. s) gongrum *M* || maxima *////* *L* (duae vel tres litterae deletae. maximum *l*) maximam *H* || 16 ludere] alii pendentes cessantes ut pendent opera interrupta add. *MF* et *Vossianus Burmanni*, nisi quod operam interruptam *F* id est moveri. PENDENTES cessantes ut pendent opera interrupta minaeque add. *Stephanus* || 17 ad v. 632 in marg. nutricem quasi matrem cuius affectum prebebat pueris sane ueteres ... dabat *T* || 18 plautus *F* || menecmis *T* menedimis *F* || matrem *T* || posei *F* || dinoscere *T* || 23 id] hic *H*, om. *R*

tergere: Cicero in Sestiana <35, 77> spongiis sanguis effingebatur, id est tergebatur. *ingere tamen et formare aliquid et ad integram faciem arte producere significat; inde fictores dicuntur qui imagines vel signa ex aere vel cera faciunt.*

635. NEC PROCVL HINC ROMAM congrue, iuxta proprios conditores. RAPAS SINE MORE SABINAS raptas spectaculo sine ullo exemplo, aut sine ullo bono more: vel 'raptas' stupratas, id est per vim. historia autem talis est. Romulus cum turbam civium non haberet, asylum condidit, ad quem locum si quis confugisset, cum exinde non liceret auferri. hic cum videret virorum multitudinem sine coniubiis posse deperire, a vicinis civitatibus matrimonia postulavit, sed ab eis contemptus celetes se Neptuno, equestri deo, qui et Consus dicitur, editurum proposuit. ad quos celetes cum de vicinis civitatibus maxima multitudo cum omnibus feminis convenisset, Romulus eas signo dato rapi de spectaculo fecit: ob quam rem a Sabinis bellum ei indictum est. in quo cum iam capto a Sabinis Capitolio in foro Romano pugnaretur et eius milites fugerent, Iovi Statori templum se facturum esse promisit, si eius stetisset exercitus. quo voto restituta pugna cum anceps esset, intervenientibus mulieribus Sabinorum, quae iam Romanis nuptae erant, pugna sedata est et icto foedere Tatius rex Sabinorum in partem urbis acceptus est: unde Romani a Curibus Quirites appellati sunt.

636. CONSESSV CAVEAE cavea est ubi populus spectat. vallis autem ipsa ubi circenses editi sunt, ideo Murcia dicta est, quia quidam vicinum montem Murcum appellatum volunt; alii, quod fanum Veneris Verticordiae ibi fuerit, circa quod nemus e murtetis fuisset, inmutata littera Murciam appellatam; alii Murciam a Murcido, quod est marcidum, dictam volunt; pars a dea Murcia, quae cum ibi Bacchanalia essent, furorem sacri ipsius murcidum faceret. MAGNIS CIRCENSIBVS

22 vallis autem ipsa . . . faceret] cf. Becker Handb. d. roem. Alterth. I p. 467 adn. 972

1 e foro spongiis effingi sanguinem Cicero || 2 ad FINGERE L. in marg. tergere.ingere tamen est proprie formare aliquid . . . faciunt T || ingram F || 3 perducere Daniel || fectores F || 4 faciunt] itemingere add. F || 6 raptae F || e spectaculo AF || Raptas sine more id est sine ullo exemplo aut sine bono more. historia autem talis est . . . Quirites appellati sunt in marg. inf. T || 7 ullo aut bono F || 13 utinis F || 14 annibus F || 15 spectaculo F || 18 quo || duo F || 19 sapinorum F || naptae F || 20 pugnas F || hicto F || 22 exspectat F || spectat] Plantus in Amphitryone (prol. 65) 'ut conquisitores singuli in subsellia eant per totam caueam spectatoribus add Fabricius || 23 murgia F || quidem F || 24 uicinum emontem F || aliquod F || 25 ubi F || inde mutata Daniel || 26 littera F || murtiam F || Murciam Commelinus: murcidam F || murcido] murco Commelinus || martidum F, correxi. murcidum Daniel || 27 Bacchanalia Commelinus: baci canali F || 28 murcidum Commelinus: martidum F || marcidum Daniel. cf. August. de civ. dei IV 16 'deam Murciam, quae praeter modum non moveret ac faceret hominem, ut ait Pomponius, murcidum, id est nimis desidiosum et inactuosum'. || faceret Commelinus: facerent F. lacunam indicavit Daniel

ACTIS 'magnis' quantum ad paupertatem pristinam pertinet: nam legimus propter equorum inopiam diversis eos tunc usos animalibus. raptae autem sunt Sabinae Consualibus, hoc est mense Martio. Consus autem deus est consiliorum, qui ideo templum sub circo
 5 habet, ut ostendatur tectum esse debere consilium: inde est quod et Fidei panno velata manu sacrificabatur, quia fides tecta esse debet et velata. ideo autem dicato Consi simulacro rapuerunt Sabinas, ut tegeretur initum de rapto consilium. iste Consus et eques Neptunus dicitur, unde etiam in eius honorem circenses celebrantur.
 10 errant ergo qui dicunt 'magnis circensibus' aut Megalesiacis, aut Romanis, quos constat fieri ante KAL. IAN. 'actis' autem cum agerentur, quia non erat praesens a passivo participium, ut <I 121> et qua vectus Abas. CIRCENSIBVS circenses dicti vel a circuitu, vel quod ubi nunc metae sunt, olim gladii ponebantur, quos cir-
 15 cumibant. dicti autem circenses ab ensibus, circa quos currebant. sane notandum positos circenses sine adiectione ludorum, cum ita dicamus ludos theatrales, ludos gladiatorios, ludos circenses.

638. ROMVLIDIS hic dativus pluralis venit ab eo, quod est 'hic Romulida'. CVRIBVSQVE SEVERIS mire et merito dixit 'severis':
 20 cum enim filias perdiderint Caeninenses, Antemnates, Crustumini et Sabini, ceteris quiescentibus Sabini soli bella sumpserunt. interuenientibus postea triginta feminis, iam enixis, de illis quae raptae erant, pax facta est: ex quarum nominibus curiae appellatae sunt. in communem etiam mulierum honorem kalendae eis dicatae sunt
 25 Martiae: Horatius Martiis caelebs quid agam kalendis? Iuve-

4 Consus autem e. q. s.] exscr. mythogr. I 191. cf. Pseudo-Asconius p. 142, 19 sqq. Or. || 13 circenses ... currebant] exscr. Isid. or. XVIII 27, 3 || 24 in communem e. q. s.] cf. schol. vet. in Iuv. IX 53 || 25 Horatius] carm. III 8, 1

1 magnum R || quantum] tantum quantum H || ad om. H || 4 sub circo RLHF: sub tecto circo ASD sub tecto Ml et mythogr. sub tecto in circo Fabricius. fort. sub terra in circo. cf. Tertull. de spect. 5 'et nunc ara Conso illi in circo defossa est ad primas metas sub terra' || 5 debere esse F' || 6 et om. F' || 8 egeretur L (tegeretur l) egrederetur H || inito AS (corr. a) initium H inicium F' || rapta F' raptu Masvicius || consilio AS (corr. a) || equestris Masvicius || 9 Neptuni mythogr. || circum LII (circenses l) || celebrabantur M || 10 ergo enim L || megalensiacis AS megalenacis F' || 13 schol. ad CIRCENSIBVS om. F' || 14 monetae AS (metae a) mometae L (mo del. l) metetae H || olim om. L (add. l) || gradus L (gladii l) gaudii H || circumibant ... circenses om. L (circumibant ... ludorum add. l) ibant ... ludorum cum om. H || 15 autem M, om. ASRI, inde vulgo || circenses om. l || currebant] circumibant vulgo || 16 ludos circenses ludos theatrales ludos gladiatores R || 17 gladitores H || 18 ROMOLIDIS F' || 19 romolida LII || miro F' || emerito F', corr. Daniel || 20 ceninenses H: cenienses AS cerinenses RL cetinenses M cenienses F' || antemmate AH (corr. a) autemmate S autemnates L (corr. l) auṛauṛ natei F' || cristāmini F' || 21 sumpserunt] sicut dictum est add. F' || qui interuenientibus ASH. ante interuenientibus tres litterae deletae in L || 23 quorum ASM (corr. m) || 24 dictae RF || 25 martius M || caelebs] calior F'

nalis <IX 53> munera femineis tractat secreta kalendis. nec enim aliter congruit Martias kalendas esse feminarum, nisi quia, ut diximus, feminae bella sedarunt. sane sciendum omnes virgines raptas excepta Hersilia, quam sublatam a marito sibi Romulus fecit uxorem, aut 'severis' disciplina: aut rem hoc verbo reconditam dixit, 5 quia Sabini a Lacedaemoniis originem ducunt, ut Hyginus ait de origine urbium Italicarum, a Sabo, qui de Perside Lacedaemonios transiens ad Italiam venit et expulsis Siculis tenuit loca quae Sabini habent: nam et partem Persarum nomine Caspiros appellare coepisse, qui post corrupte Casperuli dicti sunt. Cato autem et Gellius a Sabo Lacedae- 10 monio trahere eos originem referunt. porro Lacedaemonios durissimos fuisse omnis lectio docet. Sabinorum etiam mores populum Romanum secutum idem Cato dicit: merito ergo 'severis', qui et a duris parentibus orti sunt, et quorum disciplinam victores Romani in multis secuti sunt.

15

639. POSITO CERTAMINE finito, ut <I 374> ante diem clauso componet Vesper Olympo.

640. IOVIS ANTE ARAM ante templum Iovis Statoris, quod fecerat Romulus, postquam orans elatis armis meruit ne suus exercitus fugeret.

20

641. IVNGEBANT FOEDERA PORCA foedera, ut diximus supra <I 62>, dicta sunt a porca foede et crudeliter occisa; nam cum ante gladiis configeretur, a fetialibus inventum ut silice feriretur ea causa, quod antiqui Iovis signum lapidem silicem putaverunt esse. Cicero foedera a fide putat dicta. sed huius porcae mors optabatur ei, qui 25 a pace resillisset. falso autem ait 'porca': nam ad hoc genus sacrificii porcus adhibebatur. ergo aut usurpavit genus pro genere, ut timidi venient ad pocula dammae, cum has dammas dicamus,

10 Cato] or. I 7 p. 5 Iord.; 51 p. 66 Pet. || Gellius] fragm. 10 p. 168 Pet. || 21 foedera . . . resillisset] exscr. Isid. or. XVIII 1, 11 || 28 timidi] buc. VIII 28

3 a feminis bella sedate (sic) sunt F || 4 aersilia L || qua R || 5 ad v. 638 in marg. quidam seueris disciplina intellegunt au (lege aut) duris parentibus hortos (i. e. ortos) id est a lacedaemonibus quos durissimos fuisse omnis lectio docet T || seuiris F || 6 laiedaemoniis F || dicunt F || de origine in orbium itascim F || 7 Sabo Daniel: sabone F || 10 Casperuli Daniel: casperin F || uicti sunt F, corr. Daniel || gelius F || a Sabo Daniel: asco F || 12 mores Daniel: maiores F || 13 siuiris F || 14 uictoris F || 16 id est finito F || 19 elatis] datis A || emeruit Ml || ne suus exertius fugeretur F (exercitus fugaretur Daniel) || 22 cum] eum F || 23 confugeretur F || iuuentum F || sicile F || 24 antiqui ego: antiq: F antiquum Daniel || lapidem silicem Masvicius: lapidis silicem F lapidis siliceni Daniel || 25 sed huius porcae F: cuius libri Serviani || 26 resillis-sed F resiluisset Burmannus. cf. Neue Formenl. II² p. 482 sqq. || 27 aut ergo F || 28 damnae AS (corr. a) || damnas SF

item supra <631> 'lupam', cum artis sit 'hic' et 'haec lupus': aut certe illud ostendit, quia in omnibus sacris feminini generis plus valent victimae. denique si per marem litare non possent, succidanea dabatur femina; si autem per feminam non litassent, succidanea
 5 adhiberi non poterat. *quidam 'porcam' euphoniae gratia dictam volunt. huius autem facti in sacra via signa stant, Romulus a parte Palatii, Tatius venientibus a rostris.*

642. CITAE METTVM IN DIVERSA QVADRIGAE Donatus hoc loco contra metrum sentit, dicens 'citae' divisae, ut est in iure 'erecto
 10 non cito', id est patrimonio vel haereditate non divisa; nam 'citus' cum divisus significat, 'ci' longa est. ergo 'citae' veloces intellegamus. quem autem dicit Vergilius Mettum Mettius Fufetius dictus est, quod nomen mutilavit causa metri. novimus autem nominum vel mutationem vel mutilationem concessam poetis: sic pro Polluce
 15 Castorem, pro Cytheride Lycoridem posuit, ut sed quae legat ipsa Lycoris. hic autem Mettius Fufetius cum apud Albanos summam rerum teneret, a Romanis in auxilium contra Fidenates vocatus, iure societatis venit quidem, sed in ipso proelio ad hostes defecit. quod cernens Tullus Hostilius ait voce maxima militibus
 20 suis, ita ut etiam hostis audiret 'ne trepidetis: meo consilio factum est, ut factiose Mettius Fufetius ad hostes transiret': quo consilio et suis paene iam amissas reddidit vires et effecit ne hostes crederent Mettio. quem post victoriam captum Tullus Hostilius reli-
 gavit ad binas quadrigas, ita ut ab unis quadrigis traherentur
 25 manus, pedes vero ab alteris: quibus agitatissimos eum crudeli morte discerpit. videns itaque poeta Romano nomini incongruam esse vindictam, culpam in criminis retorquet auctorem, dicens ex sua persona ad ipsum Mettium 'at tu dictis Albane maneres'. ideo etiam 'mendacis' infert, ut tacitae quaestioni et invidiae crudelitatis

9 'citae' divisae] cf. Non. p. 265, 24 M. || 15 sed quae] buc. X 2

1 lupam om. LH (add. l) || lupus] communis genus esse add. M, del. m
 2 in om. LH || feminini RLHM feminei ASF femini M || 3 succidanea ASM
 (corr. a) succidanea F || 4 feminina L || litasset LHM (corr. l) || succidanea
 ASM (corr. a). uictima supr. vers. add. l || 5 adhibere F || gratiam F
 6 pacti coni. Burmannus || a parte Daniel: aperte F || palati F || 7 rostros F
 9 erecto AS eroto R recto F || 11 intellegimus F || 12 Mettum] mettus AS
 metius S metcius L || fufecius AS fuffecius L sufetius HM || 14 mutilationem
 uel mutationem L || Polluce] pulliae F || 15 sed] sit R || 17 summum HM ||
 19 tullius AR || uoce magna L || 20 ita om. F || 22 ammissis (sic) iam F || red-
 dit LH || 23 postquam Lm (corr. l) post quem HM || captam L (corr. l)
 tullius RLF || 24 aduas (ad duas Daniel) quadrigas F || ita ... quadrigis om. L
 (add. l) || abinis AS (ab unis a) || 26 romani nominis (ominis H) RLH || 27 in
 om. F || retorquetur F retorquet in Daniel || 29 crudelitatis H

occurrat. sane constat post victoriam de Albanis Romanorum, quam per conditionem Horatiorum et Curiatorum adepti sunt, hoc factum esse quod hoc loco poeta narravit: nam quemadmodum Mettius vel ad auxilium facile nisi iussus venisset? vel post cognitam fraudem acciri tam facile potuisset, nisi tamquam subiectus congratulatum victoriam 5 ad Tullum Hostilium venisset?

646. NEC NON TARQUINIVM EIECTVM PORSENNA IVBEBAT Tarquinius Superbus habuit perditos filios, inter quos Arruntem. qui dum in castris esset, patre suo Ardeam obsidente, et ortus esset inter eum et Collatinum, maritum Lucretiae, de uxoribus sermo, 10 eo usque processit contentio, ut ad probandos earum mores arreptis equis statim domos suas simul proficiscerentur. ingressi itaque civitatem Collatiam, ubi fuit Lucretiae domus, invenerunt eam lanificio operam dantem et tristem propter mariti absentiam. inde ad Arruntis domum profecti cum uxorem eius invenissent cantilenis et 15 saltationibus indulgentem, reversi ad castra sunt. quod Arruns dolens cum de expugnanda Lucretiae castitate cogitaret, mariti eius nomine epistulam finxit et dedit Lucretiae, in qua hoc continebatur, ut Arruns susciperetur hospitio. quo facto per noctem stricto gladio eius ingressus cubiculum cum Aethiope, hac arte egit ut secum 20 coiret, dicens 'nisi mecum concubueris, Aethiopem tecum interimo, tamquam in adulterio deprehenderim'. timens itaque Lucretia ne castitatis amore famam deperderet, quippe quam sine purgatione futuram esse cernebat, invita turpibus imperiis paruit. et altero die convocatis propinquis, marito Collatino, patre Tricipitino, Bruto 25 avunculo, qui tribunus equitum celerum fuerat, rem indicans, petiit ne violatus pudor, neve inultus eius esset interitus, et coniecto

7 Tarquinius Superbus e. q. s.] exscr. mythogr. I 74

1 uictoriam *F* || 2 curatiorum *F* || factum est *F* || 3 Metius *Commelinus*: dii metius *F* dum et ius *Daniel* || ad auxilium *Masvicius*: ad *om. F* || 4 nisi *Commelinus*: misi *F* || venisset *Commelinus*: uenisse *F* || acciri tam *Commelinus*: attirenitā *F* atcirementam *Daniel* || 8 filios perditos *LH* || 9 erat *L* (esset *l*) || 10 Lucretiae] et arruntem filium tarquinii superbi et bruto magistro equitum *add. M* || 13 collatinam *L* collaetiam *H* colletiam *M* || 14 ad *om. ASM* || 15 adruntis *M* || 16 quod] ad (*pro at*) *F* || 18 in quo *LM* in co *H* || 20 Aethiope . . . concubueris *om. F* || ut secum *om. L* (*add. l*) || 21 coire *L* (*corr. l*) || 22 timens itaque Lucretia . . . uirgatis ergo ac si diceret purpuratis (*v. 660*) *om. H* || ne castitatis amore famam *ego*: ne famam castitatis amorem *A* ne famam castitatis amore *Sa* ne castitatis famam amore *RLM* ne castitatis famam castitatis amore *F* ne castitatis famam morte *Fabricius* || 23 quippe quam deine dubitatione futura esse cernebat *F* || 24 altera *F* || 25 tripicitino *AS* || 26 equitum *om. F* || scelerum *F* || 27 violatus ei pudor *A* violatus eius pudor *R* || esset . . . Brutus de *om. L* (*add. l*) || indultus *F* || coniecto *mythographus*: eiecto *ASRF* accepto *ML* erecto *Fabricius* detecto *Burmmanus*. exerto *F. Schoellius*. fort. arrepto

gladio se interemit. quem Brutus de eius corpore extractum tenens processit ad populum, et multa conquestus de Tarquinii superbia et filiorum eius turpitudine, egit ne in urbem reciperentur, auctoritate qua plurimum poterat: nam ut diximus, Brutus tribunus
 5 equitum fuerat. sed cum non susciperetur Tarquinius contulit se ad Porsennam, regem Tusciae. qui pro Tarquinio cum ingentibus copiis capto Ianiculo et illic castris positus, Romam vehementer obsedit. et cum per sublicium pontem, hoc est ligneum, *qui modo lapideus dicitur*, transire conaretur, solus Cocles hostilem impetum
 10 sustinuit, donec a tergo pons solveretur a sociis: quo soluto se cum armis praecipitavit in Tiberim, et licet laesus *esset* in coxa, tamen eius fluenta superavit: unde est illud ab eo dictum, cum ei in comitiis coxae vitium obiceretur 'per singulos gradus admoneor triumphi mei'. in tantam autem obsidionis necessitatem populus venerat, ut
 15 etiam obsides daret. ex quibus Cloelia inventa occasione transnavit fluvium et Romam reversa est, redditaque rursus est, pacis lege eam Porsenna repetente. qui admiratus virtutem puellae dedit ei optionem, ut cum quibus vellet rediret. illa elegit virgines, *quae iniuriarum poterant esse obnoxiae*, unde Porsenna hoc quoque miratus
 20 concessit, et rogavit per litteras populum Romanum, ut ei aliquid virile decerneretur: cui data est statua equestris, quam in sacra via hodieque conspicimus. ELECTVM facile poterat suscipi et occidi. sed ideo non est susceptus, quia occidi non poterat religione impedi-
 25 sunt consules, alii reges sacrorum. PORSENNA unum 'n' addidit metri causa: unde et paenultima datus accentus est: nam Porsena dictus est: Martialis <I 21, 6> hanc spectare manum Porsena non potuit.

648. AENEADAE satis longe petatum epitheton. *et potest hoc*
 30 *loco historia de Mucio accipi.*

---

8 qui modo lapideus dicitur] cf. Becker Handb. der roem. Alterth. I p. 695 sqq. || 15 ex quibus Cloelia e. q. s.] cf. schol. vet. in Iuv. VIII 265

---

1 de eius abstulit corpore R || extractum LF mythogr. exertum AMs exercitum S exertumque R || 6 porsenam R || cum om. L (add. l) || 7 ianiculo capto R || 8 supplicium ASI subulbium La sublitum R suplicium s || 11 licet] scilicet S || inlaesus esset coxam F || 12 eius om. AS || fluentam uexauit F || cum ei om. F || comitiis L (comitiis l) commitias M comicis a || 15 codia R || transmutavit tyberim F || 16 redigitaque est F || 17 lege eam om. F || repente LF (corr. l) || 19 obnoxiae Daniel: obnixe F || 22 eietum autem quare aut qui facile F || 24 etiam om. ASI || postea] praeterea L (corr. l) etiam F || 25 sane porsena F || addit L (corr. l) || 26 causa metri R || 27 marcialis SL || exspectare manu F || porsenam R porsenna LF (corr. l) || 28 no F || 29 repetitum R

649. ILLVM Coclitem *scilicet*. et modo 'Cocles' in hoc homine, de quo dicit, proprium est nomen, in aliis appellativum, nam luscus 'coclites' dixerunt antiqui: unde et Cyclopas 'coclites' legimus dictos, quod unum oculum habuisse perhibentur: *quasi στρωγγυλῶπας a rotunditate*.

5

651. VINCLIS INNARET CLOELIA RVPTIS atqui obsides non ligantur; sed vincla pro custodiis accipiamus, *aut certe pro foederibus*: aut certe 'ruptis vinclis pontis', id est ponte resoluto.

652. IN SVMMO CVSTOS TARPEIAE MANLIVS ARCIS in summa clipei parte; *nam postea ait* <675> '*in medio classes aeratas*'. et bona 10 ratione utitur in pictura apta unicuique rei loca distribuens. ideo enim in summa clipei parte dicit factum esse Capitolium, quia hoc arcem urbis esse manifestum est. *haec historia autem* talis est: Brenno duce Senones Galli venerunt ad urbem et circa Alliam fluvium occurrentem sibi deleverunt exercitum omnem populi Romani. 15 aliaque die cum vellent ingredi civitatem, primo cunctati sunt timentes insidias, quia et patentes portas et nullum in muris videbant. postea paulatim ingressi cuncta vastarunt octo integris mensibus, adeo ut quae incendere non poterant, militari manu diruerent, solo remanente Capitolio, ad quod cum utensilibus reliqui confugerant cives: qui tamen a Gallis obsidebantur etiam id penetrare 20 cupientibus, quos alii per dumeta et saxa aspera, alii per cuniculos dicunt conatos ascendere. tunc Manlius, custos Capitolii, Gallos detrusit ex arce, clangore anseris excitatus, quem privatus quidam dono Iunoni dederat: namque secundum Plinium nullum animal ita 25 odorem hominis sentit. *qua causa postea eo die quo hoc factum est, canes qui tunc dormientes non senserant, cruci suffigebantur, anseres auro et purpura exornati in lecticis gestabantur. sane hic Manlius*

2 nam luscus . . . perhibentur] exscr. Isid. or. X 163. cf. Varro d. l. l. VII 71 || 25 nullum . . . sentit] exscr. Isid. or. XII 7, 72

1 coclitem RF: cocletem AS id est cocletem L porsennam M id est porsennam l. || coelis F || in hoc loco de co dicit F || 2 lucos ex locus F || 3 coclitas F || coclites Masvicius: coclitas AS MF l coelias RL || 4 perhibentur] Plautus in curculione (v. 393, Fl.) 'de Coclitum prosapia te esse arbitror nam ii sunt unoculi' add. D || strangylo opas F strangilo opas G || 5 runditate G || 7 accipimus F || 8 id est etiam ponte AS id est iam ponte RM || 12 esse factum F || 14 et om. F || aliam R allum L (allium l) alium F || 15 omnem deleberunt exercitum F || 17 insidias timentes F || 18 vastantes L (vastarunt l) || 19 quae] ea quae M || potuerant R || delerent R diruerunt LF diruerant l || 20 confugierunt F || 21 id ex ad L || 22 prius alii om. AS || 23 manilius R mallius L MF a || 24 de arce AS || privatus] princeps superscr. s || 26 sentire dicitur F || sentit] quod ovidius in metamorph. (II 538) intelligens dixit 'nec servaturis uigili Capitolia uoce crederet anseribus' add. D || 28 purpora F || Manlius Daniel: manibus F

post defensum Capitolium pro praemio singulis libris farris ob virtutem a populo donatus est. in tantam autem cibi penuriam redacti erant in obsidione, ut coriis madefactis et postea frictis vrescerentur: cuius rei argumentum est quod hodieque ara in Capitolio est Iovis Tutoris, in
 5 qua liberati obsidione coria et sola vetera concremaverunt. hic tamen Manlius, postmodum adductus in suspicionem regni appetiti vel inimicorum oppressus factione, a populo damnatus est.

653. PRO TEMPLEO pro defensione templi, hoc est 'in templo'; nam 'ante templum' non procedit, cum obsessus intra templum
 10 esset. sic in nono <674> ipsi intus dextra ac laeva pro turribus adstant, Terentius nam ni haec ita essent, pro illo haud stares Phaedria. TENEBAT defendebat: et est militare verbum, ut etiam Sallustius dicit. unde e contra victos 'loco motos' dicimus: Cicero loco ille motus est.

15 654. HORREBAT REGIA CVLMO Curiam Calabram dicit, quam Romulus texerat culmis. ideo autem 'Calabra', quod cum incertae essent kalendae aut idus, a Romulo constitutum est, ut ibi patres vel populus calarentur, id est vocarentur, et scirent, qua die kalendae essent vel etiam idus. a rege sacrificulo idem fiebat ut, quoniam adhuc fasti
 20 non erant, ludorum et sacrificiorum praenoscerent dies.

655. ATQVE HIC 'hic', in Capitolio scilicet. et satis prudenter argenteum anserem dixit: nam quasi et epitheton est coloris et significavit rem veram. nam in Capitolio in honorem illius anseris, qui Gallorum nuntiarat adventum, positus fuerat anser argenteus.
 25 AVRATIS PORTICIBVS hoc ad tempus retulit florentis Romanae rei publicae: nam illo loco ubi dixit 'horrebat regia culmo', ideo addidit 'Romuleo', ut incipientis et pauperis adhuc imperii tempora designaret.

656. GALLOS Senones, qui Senones dicti sunt, quod Liberum patrem

9 nam . . . procedit] cf. Non. p. 523, 7 M. || 11 Terentius] Phorm. II 1, 39 ||
 14 Cicero] in Cat. II 1, 1 || 29 Senones . . . recepissent] cf. Isid. or. IX 2, 106

1 libius farris ubi *F*, corr. *Daniel* || 2 in tantum aut ubi *F*, corr. *Daniel* ||
 3 corus *F* || uascerentur *F* || 4 odioque *F* || captonio *F* || tutoris ego: sutoris *F* ||
 soteris *Daniel* || 5 obsidioni *F* || 6 inimicorum *Daniel*: muiediorum *F*. invidio-
 rum ego malevolorum *F*. *Schoellius* || 9 namque *F* || 11 ni *Fm*: nisi *SRL* nihil *A*
 ni/// (duae vel tres litterae deletae) *M* || 12 aut *RF* || fedria libri || et est] id est
F || 13 et contra *R* e contrario *F* || 14 est om. *M* || 15 calebram *F* calabram
 reliqui || 18 populos *F* || 19 pidus *F* || 20 praenoscerent dies om. *F* || ideo autem
 . . . praenoscerent dies] dedi quae *Floriacensis* exhibet. *Servii* haec sunt ad quam
 calabatur id est uocabatur senatus uocabatur (om. *LM*) et populus a rege
 sacrificulo ut quoniam adhuc fasti non erant ludorum et sacrificiorum prae-
 noscerent dies || 21 hinc *F* || et om. *F* || 22 dixerat *A* dixerit *S* || quaresa *F* ||
 24 argenteus anser *R*

hospitio receperissent. CANEBAT quasi praedivinabat: nam 'canere' et dicere et divinare significat.

657. ARCEMQVE TENEBANT deest 'paene': nam prope tenuerunt.

658. DEFENSI TENEBRIS ET DONO NOCTIS OPACAE multi iterationem volunt, alii dicunt 'tenebris' propter cuniculos, 'dono noctis' 5 somno *Manlii*; nam somnus noctis est donum.

659. CAESARIES coma, ab eo quod caedi potest. AVREA VESTIS hoc est barba: unde contra investes dicimus inberbes: unde est <166> tunc mihi prima genas vestibat flore iuventas.

660. VIRGATIS LVCENT SAGVLIS quae habebant in virgarum 10 modum deductas vias. et bene adludit ad Gallicam linguam, per quam virga purpura dicitur. 'virgatis' ergo, ac si diceret virga tinctis, id est purpuratis. GAESA hastas viriles: nam etiam viros fortes Galli gaesos vocant.

662. SCVTIS LONGIS per hoc corporum ostenditur magnitudo, 15 ut supra <VII 275> stabant ter centum nitidi in praeseptibus altis, per quod equorum magnitudinem expressit.

663. HIC in eodem scuto. et congrue sacerdotes statim post templa commemorat. SALIOS qui sunt in tutela Iovis, Martis, Quirini. dicti Salii ideo quod circa aras saliunt et tripudiant. alii 20 a *Salio*, *Aeneae comite*, dictos volunt. NVDOSQVE LVPERCOS cum in honorem Panos Lupercaliorum sollemnitas celebraretur, pecora Romanorum subito a latronibus rapta sunt. illi proiectis vestibus persecuti sunt latrones: quibus oppressis et receptis animalibus, propter rem a nudis prospere gestam consuetudo permansit ut nudi 25 Lupercalia celebrarent.

664. LANIGEROSQVE APICES flamines in capite habebant pileum, in quo erat brevis virga desuper habens lanae aliquid. quod

1 nam canere . . . significat] cf. Isid. diff. verb. 98 || 8 unde . . . inberbes] cf. Non. p. 45, 27 M. || 13 GAESA . . . vocant] cf. Luct. Plac. ad Stat. Theb. IV 64; Non. p. 555, 10 M. || 27 flamines . . . sunt reperta] exscr. Isid. or. VII 12, 18 sq. cf. Varro d. l. l. V 84

1 hospicium *F* (corr. *Daniel*) || recipissent *F* || q̄in p̄conabat *F* (quasi prae-canebat *Daniel*) || perdiuinabat *L* (corr. *l*) || 5 dicunt *om.* *R* || 7 ad CAESARIES *supr.* vers. coma a cedendo dicta *T* || ab eo *ego*: adō *F* adeo *G* ideo *Daniel* || 8 e contra *L* || 11 vias] strias *Masvicius*: cf. *Marklandus ad Stat. silv.* V, 2, 152 || 12 uirga// *A* (uirgae fuisse videtur) uirgae *S M F* uirge *R L* (uirga *l*) || virga tinctis scripsi: uircatis *As* uirgatis reliqui. ceterum uirgatis id est omnes quod sciam *Serviani commentarii editores abiecerunt* || 13 CESA *SG* CAESA *R* || hasta est uirilis *F* || viros fortes *om.* *F* || 14 gaesos *Ha* caesos reliqui. gaesatos *coni.* *Vossius de vit. serm. lib.* I 2 p. 12 || 15 per hoc *LMF*: per haec *ASRHm* || 16 ut *om.* *LH* || 20 saliant *R* || tripudiant *R* tripudiunt *F* || 22 honore *R* || solemne *R* sollemne *F* || 24 insecuti *F* || latrones quibus] is (his *Daniel*) latronibus *F* || 25 prospere] propere bene *F*

cum per aestus ferre non possent, filo tantum capita religare coeperunt; nam nudis penitus eos capitibus incedere nefas fuerat: unde a filo quo utebantur, flamines dicti sunt, quasi filamines. verum festis diebus filo deposito pillea necesse erat accipere, quae secundum alios ad ostendendam sacerdotii eminentiam sunt reperta, sicut columnae mortuis nobilibus superponuntur ad ostendendum eorum columen. alii dicunt non propter eminentiam dignitatis hoc factum, sed quia cum sacrificarent apud Laurolavinium et eis exta frequenter aves de vicinis venientes lucis abriperent, eminentia virgarum eas terrere voluerunt. exinde etiam consuetudo permansit, ut apud Laurolavinium ingentes haberentur virgae, non breves ut in urbe.

LAPSA ANCILIA CAELO regnante Numa Pompilio scutum breve et rotundum caelo lapsum est. et cum aruspices respondissent illic fore orbis imperium, ubi illud fuisset, diligentia Numae, ne quandoque ab hostibus posset auferri, adhibito Mamurio fabro multa similia facta sunt et in templo Martis locata. quod autem dicit ancilia, plurali utitur numero pro singulari: nam unum lapsum est. ancile autem dicitur aut quasi undique circumcisum, aut quasi ἀμφίχειλον, id est undique labrum habens.

20 665. EXTVDERAT studiose fecerat. DVCEBANT deducebant: haec enim fuerat consuetudo.

666. PILENTIS MATRES IN MOLLIBVS pilenta sunt vehicula, sicut nunc basternas videmus. erant autem tunc veneti coloris, non ut nunc sunt, russati, quibus nisi castae non utebantur. 'mollibus' autem pensilibus, ut <XI 64> molle feretrum et oscilla mollia: ut contra 'plumas pensiles' dicimus et molles significamus. aut 'mollibus' molliter stratis: quidam pilenta †laeta occisia sed vulgo

17 ancile . . . labrum] cf. Varro d. l. l. VII 43; Isid. or. XVIII 27, 3; comm. Luc. IX 477 || 22 pilenta e. q. s.] cf. Isid. or. XX 12, 4 || 25 oscilla mollia] georg. II 389

1 ferre] portare F || 2 eos penitus AS || 3 sunt dicti F || filamines AS (corr. as) flamines R || 5 sunt reperta . . . propter eminentiam om. L, add. l || 7 propter] populo AS (propter a), om. l || eminentia l || 8 ei ASH || 9 lucis venientes R || 10 etinde F || 11 haberent uirgas LF || urbe] sunt et qui flamines ab gestamine pilei dicti sint (dictos aiunt Fabricius) quasi pilaminis (pilamines Fabricius) add. D || 14 orbis SLF: urbis reliqui || illud suis fuisset H || numae] inuniae F || 15 manurio L mario F || 17 nam . . . circumcisum om. F || 18 ἀμφίχειλον ASRLH ἀμφίχαιον M ἀμφίχαιον F || 20 deducebant om. ASF || 23 uideamus F || 24 russati ASL russaci M || quibus nisi castae non utebantur ASL: quibus nisi castae HM (non utebantur sicut nec uittis unde addit castae in marg. add. m) spatium relictum est in Reginensi in quo quibus nisi castae utebantur scripsit Daniel quibus nisi castae matronae utin poterant F quibus nisi castae matronae uti non poterant sicut nec uittis Isidorus || 26 ut ante contra omisit Daniel || ad MOLLIBVS supr. vers. pensilibus siue molliter stratis T || aut] ut Daniel et Masvicius || quidam pilenta tecta cisia vulgo dicta tradunt Schef-

dicta tradunt. HINC PROCVL bene longe a templis inferos facit. et bene Tartareas sedes, ut nihil praetermissum videretur.

668. SCELERVN POENAS pro 'sceleratorum'. et bene ait 'scelerum poenas'; in crimina enim personae incidunt, non ipsarum sunt proprie crimina: unde et sceleribus sunt statuta supplicia, quae in se incidentes homines obnoxios faciunt. ET TE CATILINA MINACI PENDENTEM SCOPVLO hoc quasi in Ciceronis gratiam dictum videtur.

670. SECRETOSQVE PIOS aut in secreto morantes; aut participialiter, ab illis secretos. HIS DANTEM IVRA CATONEM ut supra <VI 841> diximus, Censorium significat, non Vticensem, qui contra Caesarem 10 bella suscepit. quomodo enim piis iura redderet, qui in se impius fuit? et supergressus est hoc loco Homeri dispositionem, siquidem ille Minoem, Rhadamanthyn, Aeacum de impiis iudicare dicit, hic Romanum ducem innocentibus dare iura commemorat.

671. HAEC INTER bene inter inferos et superos mare factum 15 dicit, quod, ut supra <VII 226> diximus, nos ab antipodis dividit, qui inferi sunt nostri comparatione.

672. IMAGO AVREA non est contrarium quod et caerulam et auream et argenteam maris esse dicit imaginem, quam scimus pro ventorum qualitate mutari et colores varios reddere: quod expressum 20 in scuto fuisse significat. IBAT autem quidam pro 'erat' accipiunt, ut <I 46> ast ego quae divum incedo regina. sane ubique propositum est poetae Augusti gloriam praedicare; itaque maiorem partem operis in hoc clipeo Augusto adsignat. CAERVLA id est maria. FLVCTV CANO omnis enim spuma alba est. 25

673. IN ORBEM in circuitu.

674. AESTVMQVE SECABANT naturalem rem ostendit: nam semper mare turbatur, quando delphini apparuerint.

12 Homeri] Od. XI 568 || 27 naturalem ... apparuerint] cf. Isid. or. XII 6, 11

ferus de re vehic. I 25 coniecit, quam coniecturam receperunt Masvicius et Burmannus. sed cum cisia duabus, pilenta quattuor rotis instructa fuisse constet, non puto Schefferi sententiam probari posse. fortasse interpres pilentis 'laeta' i. e. festa 'occasione' matronas uti solitas esse dixerat et magis frequentatum pilentis nomen, veluti petorritum, commemoraverat. cf. Isid. orig. XX 12, 4. quidam pilenta redas ac cisia esseda vulgo dicta tradunt F. Schoellius. cf. Marquardt Privatl. d. R. p. 712 || 1 ad templis longe F || 2 ad TARTAREAS s. supr. vers. ideo tartareas dicit ut nihil videatur esse praetermissum T || 5 propria F || unde sceleribus AS || 6 obnoxios F || 8 ad SECRETOS F. supr. vers. aut in secreto morantes aut separatos ab illos (sic) T || participialiter F || 9 ut] ut et ASm et H et ut F || 11 quomo F || 13 radamantin ASH radamantum RF radamantem LM (sed e in ras. l) || ab impiis M || 16 antipodibus m || 17 inferiores H || 18 IMAGO AVREA] Imago autem est aurea F || ceruleam ASRMl || 20 immutari L || 21 ad IBAT supr. vers. ibat pro erat quidam intellegunt T || 22 regine F || 24 Augusto Masvicius: augustum F. post adsignat lacunam indicavit Daniel || 25 est] quae e fluctibus nascitur add. D || 26 ORBE ASLHM || 28 quando ASr: quo RM quod cum L (quo tempore l) quod H cum F

675. IN MEDIO utrum clipeo an mari?

676. CERNERE ERAT Graeca figura est.

677. FERVERE ab eo quod est 'fervo' facit: nam ab eo, quod est 'ferveo' 'fervere' facit 've' producta: sic 'effulgere'. alii dicunt anti-
 5 que per tertiam coniugationem correpta media syllaba positum, ut lavit
 ater corpora sanguis pro 'lavat'; de eo in tertio georgicorum <221>
 in ipso loco plenius dictum est. LEVCATEN in promontorio Epiri
 est mons Leucata: quod quia saxa nuda in cacumine habuit, ex horum
 candore Leucates appellatus est. AVROQUE EFFVLGERE FLVCTVS non quod
 10 hic ex auro fluctus esse dicat, quos supra canos dixit, sed cum mare
 ex auro expressum sit, fluctus per aurum effulgent.

678. HINC AVGVSTVS AGENS ITALOS cum de statu reipublicae
 esset longa contentio inter Augustum, Antonium et Lepidum, pla-
 cuit ut totum Orientem teneret Antonius, Augustus Gallias et Hi-
 15 spanias cum Italia, Lepidus Africam Siciliam Sardiniam. ad causam
 maioris fidei Antonius sororem Augusti duxit uxorem. profecti itaque
 sunt in provincias suas. sed Antonius in Aegypto captus est amore
 Cleopatrae, non usque quaque adeo, ut ea dimissa contra Parthos
 proficisceretur. quibus victis dum Cleopatrae cupiditate festinat,
 20 exercitum omnem frigore in Armenia perdidit, ipse tamen anima-
 lium cadaveribus pastus cum paucis ad Aegyptum est reversus.
 ubi ei coepit suadere Cleopatra ut se sortiretur uxorem, derelicta
 sorore Augusti. quo facto Augustus vehementer accensus contra
 eum coepit bella moliri. Antonius re comperta, collectis Orientis
 25 viribus, prior cum uxore Cleopatra venit ad bellum. conflictum est

5 lavit] georg. III 221. cf. Philarg. ad h. v.

1 schol. ad IN MEDIO post circuitu hab. F. ad MEDIO supr. vers. scilicet
 scuti T || 2 est] sicut graece dicitur ὁπλῶν ἔνεσσι add. D || 3 habeo F || facit
 Daniel: fac F || habeo F || 4 efulgere F || ali F || 5 sillaba F || 6 atur F ||
 7 promunturio H: promontorio AS promuntorio RM promuntorio LF || 8 ad
 vers. 677 in marg. hic mons saxa habet nuda in cacumine ex quorum candore
 leucates est appellatus quia leucon dicunt graeci album T || quia] q: F || ex
 orum F || 10 sed cum scripsi: cum om. F, sed quod Masvicius || mare et ex auro
 Daniel || 11 effulgeant F, correxi || 12 dum L (cum l) || 13 Lepidum F: catulum
 AS LH catullum R Mal || 14 spanias AS H (hispanias a) || 15 Lepidus F:
 catulus AS LH catullus R Mal || et ad causam F || 17 sed Antonius in Aegypto]
 sed antonius hic in prima aetate cte (creatus Daniel, fort. contra legem) tri-
 bunus plebi caesareanas partes cum curione defendens bellum ciuile (ciuile
 Daniel) inter caesarem pompeiumque commouit, quaestor fuit idemque augur
 quo consule in senatu caesar occisus est. hic sicut dictum est cum diuisa rei
 publice (re publica Daniel) ad orientem isset in aegypto F. quae huic scholio
 addidit plenioris commentarii auctor non recepi: nam non solum nullius sunt pre-
 tii sed etiam Serviana corrumpunt. || 19 quibus victis] quibus cum ante victor
 esset post repulsus F || festinaret La (corr. l) || 20 frigore] et famae add. R ||
 24 moliri . . . cum impetu con (v. 689 et 692) om. H || re comperta] reperta R

navali certamine circa Actium Epiri promunturium: ubi victi sunt Antonius et Cleopatra et in fugam coacti. postea occiso Antonio illa sibi serpentes adhibuit. sed quia belli civilis triumphus turpis videtur, laborat poeta ut probet iustum bellum fuisse, dicens Augustum esse 'cum patribus populoque penatibus et magnis dis', contra 5 cum Antonio auxilia peregrina et monstrosa Aegypti numina. et re vera in exercitu Antonii omnes barbari fuerunt: quod et Vergilius dicit 'Aegyptum viresque Orientis atque ultima secum Bactra vehit'. unde etiam de hoc bello egit triumphum: nec enim civile putatum est, quod tantummodo Romano duce gestum est, qui et 10 ipse barbarae serviebat uxori, adeo ut praetoria ei castra concederet, quorum qui potiebatur imperio, ipse vocabat exercitum: unde est illo loco de Cleopatra 'patrio vocat agmina sistro': nam Antonius consulare sibi tantum detinuit imperium, in quo sola est potestas iubendi. ille enim ducit exercitum qui habet in potestate castra 15 praetoria.

679. PENATIBVS ET MAGNIS DIS alii unum volunt esse, alii separant, ut magnos deos accipias Iovem Minervam Mercurium, quos Aeneas de Samothracia sustulit.

680. TEMPORA FLAMMAS LAETA VOMVNT naturaliter enim Augustus igneos oculos habuisse dicitur, adeo ut *obutatum eius nemo contra spectare posset*, denique quidam eques Romanus, interrogatus ab eo, cur se viso verteret faciem, dixerit 'quia fulmen oculorum tuorum ferre non possum', sicut ait Suetonius.

681. APERITVR VERTICE SIDVS *apparet* sidus in vertice, hoc 25 est super galeam. nam ex quo tempore per diem stella visa est, dum sacrificaretur Veneri Genetrici et ludi funebres Caesari exhiberentur, *per triduum stella apparuit in septentrione*. quod sidus Caesaris putatum est Augusto persuadente: *nam ideo Augustus omnibus statuis, quas divinitati Caesaris statuit, hanc stellam adiecit*. ipse vero 30 *Augustus* in honorem patris stellam in galea coepit habere depictam.

24 Suetonius] cf. vit. Aug. 79

1 promontorium *AS* promuntorium *Rm* promutorium *L* promoncturium *M* promunurium *F* || 2 in *om. ASL* (*add. at*) || fuga *s* || coecti *A* (*corr. a*) coepit *S* (coepit est *s*) || 3 adhibuit] sed antonius cum alexandriam obsideret (obsideri *Daniel*) uideret et in eo esse ut capi posset se ipsum occidit cleopatra vero cum ad augustum esset adducta et in custodia esse iussa esset admotis sibi ut putatur serpentibus uitam finivit *add. F* || 5 esse] fuisse *L* || 6 monstrosa *LMF* (monstruosa *m*) || 15 iubentis *R* uiuendi *F* || 17 alii id unum *F* || 22 espectare *F*, *corr. Daniel* || 24 possumus *F* || sutionis *AS* (suetonius *a*) || 28 septentrione *F* || quod] cuius *Serviani libri* || 30 statius *F* || divinitati *scripsi*: diuinitate *F* ob diuinitatem *Daniel* || 31 in honorem patris augustus stellam *libri ne Floriacensi quidem excepto: quamquam is qui plenior*

honorifice autem poeta unam stellam 'sidus' dixit, cum sidus ex multis stellis constet.

682. PARTE ALIA non e contra, sed in alia parte aciei.

VENTIS ET DIS AGRIPPA SECVNDIS *Agrippa dicitur ab aegro partu,*
 5 *id est qui pedibus nascitur. sed hic Agrippa non adeo claro genere*
ortus, viribus et societate Augusti ad summos honores pervenit: nam
et tribunus plebi quietissimus fuit, et post tertium consul, et in multis
bellis cum Augusto gestis victoriam Augusto sua virtute confecit: nam
et Sextum Pompeium apud Mylas ipse devicit, et apud Actium Anto-
 10 *nium et Cleopatram navali certamine prope ipse superavit: ob quod*
meruit etiam gener esse Augusto. 'secundis' ergo dixit Augusti com-
paratione: nam hoc dicit: Augustus nimio ventorum et numinum
utebatur favore, Agrippa sequenti, hoc est, ille habuit primum favo-
rem, hic secundum. Hadrianus scribit Agrippam solitum tempestate
 15 *orta milites cogere naves in fluctus urgere, ut consuetudine discriminis*
dempto metu redderet eos adversum pericula fortiores: ergo πρὸς ἀντι-
διαστολήν saevi maris, quod exercitationi militibus erat, ait 'diis et
ventis secundis' esse pugnatum, ut tempestatem quidem Agrippa non
timuerit, sed favor divinus maria constraverit. nam et ipsa Actiaca
 20 *pugna cum aquilo ei esset adversus, eo exercitio, quo milites adsueverat*
adversum fluctus naves agere, ad portum se fugere finxisse: qua re cum
hostes decepti insequi conati essent, conversis subito navigiis suis Alexan-
drinas naves incurrisse et telis ac flammis in eas missis, refragante
hostibus flatu, cum nihil ipsi tale facere possent, victoriam consecutum.
 25 *merito ergo 'ventis secundis'.*

683. INSIGNE SVPERBVM quasi principale decus.

684. NAVALI FVLGENT ROSTRATA CORONA Sextus Pompeius, Pompei filius, in Sicilia piraticam exercuit. contra quem primo

4 Agrippa . . . nascitur] cf. Loewe prodromus p. 19 et p. 396 sq.

commentarium composuit Augustus delere debuit || habere in galea coepit depictam *L* || in galileam *R* in galilea *F* || 1 *ad v. 681 in marg. honorifice poeta unam stellam sidus appellavit cum sidus ex multis stellis constet* *T* || 3 non haec contra *F* || 4 ab aegro partu *Daniel* (cf. *Plin. nat. hist. VII § 45, Gellius XVI 16, Nonius p. 558*): ab egypto partu *F* || 5 qui pedibus *Masvicius*: qui odieb; *F* qui hodie bis *Daniel* || 8 conficit *F* || 9 moelas *F* || 10 nauari *F* || ob quo *F* || 11 generis se *F* || 13 sequentibus *F*. AGRIPPA SECVNDIS *vulgo* || 14 *Hadrianus*] *fort. Haterianus* || agryppam *F* || 15 urgere *F* || 16 demtū mecu *F*, *corr. Daniel* || psantidiastollens aevi *F*, *corr. Daniel* || 17 exercitationi *Masvicius*: exercitatione *F*. post erat lacunam indicavit *Daniel*. *fort. quod exercitatione militibus notum erat* || *ad DIS A. S. supr. vers. quia diuinus fauor ei maria constrauerit non quod non timuerit tempestatem* *T* || 20 exercitio *F* || adsua-uerat *F* || 21 finxit *Masvicius* || qua re *Daniel*: queri *F* || 22 conuersi *F* || suisi *F* || 23 incurrit *Masvicius* || talis *F* || refragante *F* || 24 flatu *F*: fluctu *Daniel* || ipse *F* || consecutus est *Masvicius* || 25 *ad INSIGNE S. supr. vers. id est principale decus belli* *T* || decus] deus *G* || 27 siciliam *ARL* (sicilia *a*)

cum Agrippa dimicavit Augustus; postea Agrippae cura data est, qui eum delevit. ob quod ei Augustus rostratam dedit coronam, quia vicerat navali certamine.

685. HINC a parte contraria. OPE BARBARICA crimen Antonii, quod ope barbarica Romanus pugnet. 5

686. VICTOR AB AVRORAE POPVLIS quia primo vicerat Parthos, ut diximus. atqui Antonium Parthi postea pepulerunt; sed videtur hoc ideo tacuisse, ne Augustus inbellem superasse videatur. ideo addidit victorem Orientis Antonium, ut maiorem hostem Augustus vicisse videatur. LITORE RVBRO Erythraeo mari, quod est inter Aegyptum 10 et Indiam.

687. VLTIMA SECVM BACTRA VEKIT 'ultima' non quantum ad fines spectat orbis terrarum, sed 'ultima' in imperio Antoniano: constat enim Bactrianos post se habere gentes innumeras.

688. NEFAS exclamatio est, quasi 'pro nefas'! aut per paren- 15 thesin dictum est. et nefas non in eo tantum quod Aegyptiam Romanus duxerat, sed etiam quod mulier castra sequebatur, quod in ingenti turpitudine apud maiores fuit: unde bellaturus Pompeius in Lesbo reliquit uxorem.

689. RVERE ruebant, id est veniebant cum impetu. et hoc verbo 20 more suo ostendit velocitatem.

691. CREDAS pro 'credat quis'.

692. CONCVRRERE MONTIBVS ALTOS alii 'altis' legunt, unum tamen est.

693. TVRRITIS PVPIBVS INSTANT hoc de historia traxit: nam 25 Agrippa primus hoc genus turrium invenit, ut de tabulatis subito erigerentur, simul ac ventum esset in proelium, turres hostibus improvisae, in navigando essent occultae.

694. TELISQVE VOLATILE Cato sub tela volantia.

695. ARVA NOVA NEPTVNIA CAEDE 'nova caede' magna, nimia: 30

---

28 Cato] incert. libror. fragm. 12 p. 86 Iord.

---

7 ad v. 686 in marg. atqui idem parthi postea pepulerunt antonium sed ... uideatur T || atqui] aut qui F || aut quia Daniel || parchi G || 8 auigustus G || uideretur T || ideo ... Antonium] merito ergo uictorem dicit T || 9 Augustus om. T || vicisse] superasse T || 13 spectat] pertinet F || 15 aut ... nefas edidit Daniel, non inveni in Floriacensi || 16 quod] quam L || 17 dixerat F || 20 ruebant om. F || ad RVERE supr. vers. hoc uerbo ... uelocitatem T || 21 ad v. 690 in marg. conuolsus proprie dicitur cui ui aliqua sua adimuntur. unde naus conuolsa cui eminentia ui tempestatis auferuntur et conuolsus dicitur disruptum dissipatum euersum T || 22 ad CREDAS supr. vers. credat quis T || 27 erigentur ASL II (corr. a) || 28 nauigendo F || 30 magna om. F

nam non dicit re vera 'nova'. (non) 'nova arva', sed 'nova caede':
Homerus ἐρυθραίνετο δ' αἵματι γαῖα. sed non est hoc 'rubescunt'.

696. PATRIO VOCAT AGMINA SISTRO Cleopatra sibi tantum ad-
 sumpserat, ut se Isin vellet videri. Isis autem est genius Aegypti,
 5 qui per sistri motum, quod gerit in dextra, Nili accessus recessus-
 que significat: per situlam, quam sinistra manu retinet, ostendit
 fluentiam omnium lacunarum. Isis autem lingua Aegyptiorum est
 terra, quam Isin volunt esse. hanc Isim et alios deos ideo Aegyptii
 colunt, quia deos reges habuisse dicuntur; ergo in obprobrium Alexan-
 drini exercitus pro classico sistrum posuit. quod autem ait 'vocat
 10 agmina', hoc est quod superius dictum est <678> et Augustus in com-
 memoracione vitae suae refert, Antonium iussisse ut legiones suae
 apud Cleopatram excubarent eiusque nutu et iussu parerent.
 bene ergo 'vocat agmina' quae signum dabat.

697. A TERGO RESPICIT ANGVES hoc est, nondum videbat mor-
 tem futuram. traditur enim ne ad triumphum Augusti reservaretur,
 admota sibi aspidē defecisse. tum 'geminos', cum unum sibi admoverit.

698. DEVM MONSTRA ideo 'monstra' dixit, quia sub Augusto
 needum Romani Aegyptia sacra susceperant. et admittebat locus pro
 20 laude Augusti aliquid etiam in deos inclementius dici. Varro indignatur
 Alexandrinos deos Romae coli. LATRATOR ANVBIS quia capite ca-
 nino pingitur, hunc volunt esse Mercurium, ideo quia nihil est cane
 sagacius. bello autem Gigantum plures deos ferarum formas accepisse
 traditur.

699. CONTRA NEPTVNVM Homerum sequitur, qui deos dicit
 contra se pro diversis partibus habere certamen. et quidam latenter

2 Homerus] II. X 484 || 4 Isis autem . . . volunt esse] exscr. mythogr. II 90;
 III 7, 4 || 21 quia . . . sagacius] exscr. mythogr. II 42 || 26 et quidam e. q. s.]
 cf. Isid. or. XII 6, 34; Don. ad Ter. Andr. IV 3, 24; comm. Luc. VI 675

1 nam non *RI*: nam *ASLHM* anon *F* non *a* || nova] naua *F*. cum alia
 fuerint bella civilia et caedes aliae in ipsis *add. Fabricius* || non noua arva
scripsi: noua arua *G*, noua *om. F* || sed nova . . . γαῖα *om. G* || malim sed 'noua
 caede rubescunt' || 2 ἐρυθραίνετο *F* || sed hoc est nunc rubescunt *coni.*
Burmamnus. sed . . . rubescunt secludenda videntur || 6 per sistollam *II* (alterum
 s. ead. *man. del.*) per sitellam *F* || 7 adfluentiam *F* || lacunarum] lacrimarum *AS*.
 i. e. fossarum in quas nilus stagnans recipiebatur *add. D* || Isis] Sis *AS* ||
 8 terra *om. A* || alio *F* (*corr. Daniel*) || aegypti *F* aegyptii *G* || 9 quia] q: *F* q̄ *G* ||
 10 sistorum *F* || 12 legione *G* || suas *F* || 13 Cleopatram *Daniel*: decoratum *F*
 decorarum *G* || excubarent *F* || iussus *F* || 16 triumphum *F* || aeseruaretur *F*, *cor-*
rexi. adseruaretur *Daniel* || 17 admota *Burmamnus*: admoto *F* || defecissetum
Daniel: defecisset cum *F* || ad GEMINOS A. T. R. A. *supr. vers.* pluralem numerum
 posuit pro singulari quia unum non duos sibi admouit *T* || admouerit *Masvicius*:
 admoueretur *F*. cum unus sibi admoueretur *Lion* || 18 ad MONSTRA E. I. A. *supr.*
vers. admittebat locus pro laude augusti aliquid in deos inclementius dicere
 et ideo uituperat sacra quae postea susceperunt romani *T* || 19 atmittebat *F* ||
 20 inclementius *F* || dici] cidi *F* || 21 coli] lico *F* || 23 ferrarum *F*

illud tetigisse Vergilium volunt, quod Plinius Secundus in historia naturali <IX 79, XXXII 2> dicit, quod Antonii navem piscis echeneis retinuerit, qui piscis latine remora dicitur.

701. CAELATVS FERRO aut in armis locatus: aut de ferro sculptus, scilicet metallo sibi congruo: aut 'sacvit ferro'. DIRAE 5
Dirae proprie sunt ultrices deae. et bene has interesse dicit proelio, aut a Iove missas ad terrorem Aegyptiis inferendum, aut ad puniendum Antonium, qui matrimonii laeserat foedus.

702. SCISSA DISCORDIA PALLA utrum 'scissa palla gaudens', an 'scissa palla vadit' et seorsum 'gaudens'? ideo autem Discordia, quia 10
unius civitatis et cives principes erant. et bene Diras Discordia sequitur, quam Bellona comitatur: nam per Discordiam venit ad bellum, in quo necesse est sanguinem fundi, ideo ait 'sanguineo flagello': Horatius ira truces inimicitias et funebre bellum.

704. ACTIVS HAEC CERNENS quem postea Actium nominavit 15
Augustus.

706. VERTEBANT TERGA SABAEI omnes isti populi Orientis sunt.

707. IPSA VIDEBATVR VENTIS apud plures (legitur) Cleopatram priorem fugisse, post insecutum Antonium.

708. IAM IAMQVE INMITTERE F. scilicet aviditate fugiendi. et 20
bene 'iam iamque' addidit, quia tempus operis in pictura declarari non poterat.

709. INTER CAEDES inter suorum cadavera. MORTE FVTVRA
omine mortis futurae.

710. IAPYGE FERRI vento, qui de Apulia flans optime ad Orientem 25
ducit; Iapygia enim Apulia dicta est: Horatius obstrictis aliis praeter Iapyga. quem Varro de ora maritima argesten dicit, qui de Occidente aestivo flat. hic in Apulia pestilens est.

711. MAGNO CORPORE aut ita eum, tamquam deum, magno cor-

---

13 Horatius] ep. I 19, 49 || 26 Horatius] carm. I 3, 4 || 27 quem ... flat] cf. Isid. or. XIII 11, 10

---

1 tegisse F || uergilium F || 2 echeneis Masvicius: echen F || 5 sculptus L scultus HF || DIRAE dirae ASH || sunt proprie RL || 7 ad ante puniendum om. F || 8 foedus] fidem F || 9 ad v. 702 siue scissa palla gaudens siue scissa palla vadit gaudet seorsum T || 10 uidit F || 11 diras R: dira ASLH diram M diri F || 15 anum AS (actium a) actium LH || 16 augt F || ad ARCVN I. A. supr. vers. cum dicit intendebat perpetuam operam pugnantis ostendit T || 18 legitur addidi || 20 ad v. 708 in marg. ideo dicit iam iamque quia ... poterat T || 21 declarare F || 25 qui de Apulia] om. L (add. l), quod capulia H || ad orientem Fas: ad horientem L adherentem ASRH ad tarentum MI || 26 dicit R || obstrictis ASRH || 27 ore F || argestem F || 28 in Daniel: an F || 29 ad MAGNO M. C. supr. vers. magno corpore id est tamquam deum ingenti forma T

pore formatum accipiendum est: aut 'magno', septemfluo. et non 'corpore maerentem', sed 'magno corpore pudentem sinus'.

713. VOCANTEM CAERVLEVUM IN GREMIUM hoc de historia est; nam legitur Cleopatram praesagio mortis futurae oblitam esse recessus Aegypti petere, in quibus facile poterat bella reparare. de qua re se moriens dicitur increpasse. bene ergo poeta adicit hortatum fuisse Nilum ut interitus fugeret, ideo 'tota veste vocantem caeruleum in gremium'. LATEBROSAQVE FLUMINA quia Nili origo nescitur, licet Plinius <V 51> dicat haud longe ab Aethiopia Maurorum, post maiorem Atlantem, lacum esse, ex quo Nilus erumpit. quod videtur esse veri simile ex beluarum similitudine.

714. TRIPLICI TRIUMPHO tres enim Augustus habuit triumphos: nam primo die triumphavit exercitus qui Antonium vicerat navali bello, secundo qui Dalmatas vicerat, tertio ipse cum Alexandrino est ingressus triumpho.

715. DIS ITALIS VOTUM IMMORTALE SACRABAT videtur aedem Apollinis dixisse, quae est in Palatio.

716. TERCENTVM hoc est pro multis.

717. LVDISQVE VIAE PLAVSVQVE FREMEBANT hoc est, compitalicii ludi celebrati sunt. et est zeugma: nam et delubra fremebant.

720. CANDENTIS LIMINE PHOEBI in templo Apollinis in Palatio de solido marmore effecto, quod adlatum fuerat de portu Lunae, qui est in confinio Tusciae et Liguria: ideo ait 'candentis'.

721. DONA RECOGNOSCIT POPVLORVM aurum coronarium dicit, quod triumphantibus hodieque a victis gentibus datur. inponebant autem hoc imperatores propter concessam immunitatem. ideo ergo dixit 'dona': nam si hoc non esset, spolia diceret. APTATQVE SVPERBIS POSTIBVS porticum enim Augustus fecerat in qua simulacra omnium gentium conlocaverat: quae porticus appellabatur 'ad nationes'.

724. HIC NOMADVM GENVS atqui Antonius Orientis habuit populos; sed intellegamus has gentes Africae operas suas locasse et simul cum Antonio ab Augusto esse superatas. DISINCTOS vel habitum eorum ostendit, qui usque in talos fluebat: quod Plautus ridet in

2 pendentem F || 4 nam] non F || esse om. F || receptus R || 6 ad VOCANTEM supr. vers. ut scilicet interitus fugeret T || ortatum F || 8 quia . . . nescitur] de quorum nil origine scitur R quam loriginae scitur H || 10 post maiorem om. RLH (add. l) || 15 ingressus est RM || 16 schol. ad v. 715 post Augustus (v. 704) exhibet F, huc collocavit Daniel || aedem Apollinis Daniel: eadem opollonis F || 18 ad TERCENTVM supr. vers. finitus pro infinito T || multos F || 19 compitalicii RL compitalicium F || 20 zeumu G || frenebant F || 21 apollonis F || 24 POPVLI F || 26 autem om. R || immunitatem Masvicius: emunitatem RM monetam L (f emunitatem f uitam superscr. l) unitam H uitam ASF || 27 dicit F || nam om. F || 30 NVMADVM ASRLM || 33 fluebat Fa: fluebant reliqui

Poenulo <V 2, 15> dicens quae est illa avis? cum Afrum vidisset vestem dimissam trahentem; *neque enim utuntur hodieque zonis*: aut 'discinctos' dixit inhabiles militiae; omnes enim qui militant cincti sunt: aut certe inefficaces, ut contra 'praecinctos' strenuos dicimus: Horatius altius ac nos praecinctis unum. unde et Graece εὔζω- 5 vos appellatur non qui bonam zonam habet, sed qui est strenuus.

MVLICIBER Vulcanus, ab eo quod totum ignis permulcet: *aut quod ipse mulcatus pedes sit, sicut quibusdam videtur: aut quod igni mulceatur.*

725. LELEGAS Thessalos: Lucanus de Thessalia <VI 383> mox Lelegum dextra pressum descendit aratrum. CARASQVE 10 Carae insulani populi fuerunt piratica famosi, victi a Minoe, ut et Thucydides et Sallustius dicunt. GELONOS populus Scythiae.

726. EVPHRATES IBAT IAM MOLLIOR VNDIS sentiens quasi se esse superatum: Horatius minores volvere vertices.

727. MORINI populi Galliae in finibus, qui Britanniam spectant, 15 *proximi oceano.* RHENVUS fluvius Galliae, qui Germanos a Gallia dividit. 'bicornis' autem *aut commune est omnibus fluviis, aut proprie de Rheno*, quia per duos alveos fluit: per unum qua Romanum imperium est, per alterum qua interluit barbaros, ubi iam Vahal dicitur et facit insulam Batavorum. 20

728. DAHAE populi Scythiae, a parte septentrionali iuncti Persidi: unde Davi dicti. ARAXES hic fluvius Armeniae, quem pontibus nisus est Xerxes conscendere. cui Alexander Magnus pontem fecit, quem fluminis incrementa ruperunt. postea Augustus firmiore ponte eum ligavit, unde ad Augusti gloriam dixit 'pontem' indignatus 25 Araxes'.

5 Horatius] sat. I 5, 5 || 7 Vulcanus . . . permulcet] cf. Macrobi. Sat. VI 5, 2. Don. ad Ter. ad. I 2, 10; hec. I 1, 8 || 12 Thucydides] I 4 || Sallustius] hist. inc. 8 Dietsch., I 78 Kritz. || 14 Horatius] carm. II 9, 22 || 22 Araxes . . . ruperunt] cf. Isid. or. XIII 21, 16

2 demissam H || odieque sonis F || 4 certe] cetera F || strenuos . . . unum om. F || 5 praecinctis unum] praecincti sunt unum ASRLM (corr. m) praecincti sunt H || euzonos LM euzona AS uzono R euzono H euzonus F || 6 qui est om. F || qui om. ASHL || est] et L es H || strenicus F || 7 MVLICIBER ASRHM || 8 ipso F || mulcatus Masvicius || mulceatur F: mulcatur Daniel mulcatur Masvicius. fort. igni ferrum mulceatur || 9 schol. ad LELEGAS om. F || 11 cara H || insulam SF (insularum s) insulai L (corr. l) || et om. F || 12 tuchidides ARL tucydides SH duchydides M tuchidides F || dicit H || populos F || 15 in galliae finibus F || 18 alveos om. H || qua] quo M || 19 post per alterum in Reginensi spatium relictum est in quo qua interluit barbaros scripsit Daniel. interluit Barbaros edidit Stephanus: quae puto Servii esse, cui nolim tribui per alterum qua Dahae populi Scythiae || 21 DAHAE A DANAE S INDAE L (Indomiti dae l) INDA H INDOMITI DAHAE M INDOMITI DACHAE R INDOMITE DAHAE F || scythiae populi F || 22 daui F: Dani Daniel || armeniae fluvius F || quem . . . conscendere om. MF || quem] quae AH || 23 xerses AS exerses L serxes H || cui] vel cui Masvicius. cui Alexander . . . Araxes in marg. inf. scrips. l || 24 ruperant l || 25 ad] et l || dicit l

729. *PER CLIPEVM VVLCANI hic distinguendum: nam 'Vulcani parentis' non procedit.* PARENTIS nunc honoris.

730. RERVM futurarum, quae nondum fuerunt. *IMAGINE GAVDET ignarus erat veritatis, sed triumphorum imagine delectabatur.*

5 731. ATTOLLENS VMERO FAMAMQVE ET FACTA NEPOTVM si 'fata' legeris, hoc est, quae nepotes fataliter fecerunt. hunc versum notant critici quasi superfluo et humiliter additum nec convenientem gravitati eius: namque est [eius] magis neotericus. FAMAMQVE gloriam. NEPOTVM posterorum.

---

2 PARENTIS . . . fuerunt om. *F* || nunc honoris] in aliquibus autem libris ita habetur, Per clypeum Vulcani: hic distinguendum est, nam Vulcani parentis non procedit: nam dona parentis, id est matris accipiendum est *add. Fabricius.* nunc Veneris *pro* nunc honoris *coni. Burmannus.* sed nihil mutandum: *Servius enim parentis ad Vulcani refert, ideo dicit honoris esse, non cognationis* || 5 legeris *Daniel:* legiri *F* || 6 quae *F:* quod *Daniel* || fataliter *F* || cretici *F* || 7 superfluo *Daniel:* profluo *F* || humiliter *F:* inutiliter *Daniel* || 8 eius *seclut* *Masvicius* || neutericus *F* netutericus *G* || FAMAMQVE . . . posterorum om. *F*

SERVII GRAMMATICI
IN VERGILII AENEIDOS LIBRVM NONVM
COMMENTARIVS.

1. ATQVE EA DIVERSA PENITVS DVM P. G. in hoc libro mutatio est rerum omnium: nam et personae et loca alia sunt et aliud negotium incipitur; ab Aenea enim transit ad Turnum, a Tuscia ad Ardeam, a petitione auxiliorum ad bellum. quem transitum quidam culpant, nescientes Vergilium prudenter iunxisse superioribus negotiis sequentia per illam particulam 'atque ea d. p. dum parte geruntur', scilicet dum offeruntur arma, dum dantur auxilia. 'dum' enim cum sit coniunctio, hic tamen adverbii vim obtinet: Terentius mea nihil refert, dum patiar modo. sane formatus est iste liber ad illud Homeri, ubi dicit per noctem egressos esse Diomedem et Vlixen, cum capto Dolone castra penetrarunt: nam partem maximam et oeconomiae et negotiorum exinde habet. DIVERSA PENITVS valde diversa, id est longius remota, vel apud Pallanteum vel in Etruria: unde paulo post <10> dicit 'nec satis, extremas Corythi penetravit ad urbes Lydorumque manum'.

15

2. IRIM Iris quasi Ἴρις dicta est: numquam enim ad conciliationem mittitur, sicut Mercurius, sed ad disturbancem. et est ministra non tantum deorum, sed et deorum: nam praeter Homerum et Vergilius hoc probat, dicens <800> aeriam caelo nam Iuppiter Irim dimisit, germanae haud mollia iussa ferentem.

20

8 Terentius] Eun. II 3, 29 || 16 Iris . . . dimisit] exscr. mythogr. II 6 et Luct. Plac. ad Stat. Ach. I 220. cf. mythogr. III 4, 2 et 6

2 nam et aliae personae vulgo || 3 incipit L || transit RMF et in ras. l: traxit ASH || tusciam H || ad om. LH (add. l) || 4 petitione ALM || 5 uergilium F || superioribus negotiis iunxisse R || 6 sequentia om. R || illam] eam R || 8 adverbis obtinet F, corr. Daniel. possis et adverbii locum tenet || 9 ad illa RF || 11 penetrarent ASM || 13 id est] et H || 16 IRIN ALHM, om. R || Iris om. M || eris ARLF || enim om. AS || 18 nam praeter homerum F: nam praeter deorum ASRL (praeter in ras. l) nam pater deorum H nam praeter deorum Ml, om. mythogr. II et Stephanus || 20 irin L || dimittit S (corr. s) demisit F

3. AVDACEM AD TVRNVN fortem sine felicitate, sicut de Palante diximus <VIII 110>. *et modo audaciae laus oportuna, quia ad audendum exhortandus est.*

4. PARENTIS PILVMNI Pilumnus et Pitumnus fratres fuerunt dii.
 5 horum Pitumnus usum stercorandorum invenit agrorum — unde et Sterculinius dictus est — Pilumnus vero pinsendi frumenti: unde et a pistoribus deus colitur. ab ipso et pilum dictum est. *quidam Pilumnus et Pitumnus Castorem et Pollucem accipiunt: non nulli laudum deos: Varro coniugales deos suspicatur.* SACRATA VALLE
 10 ideo 'sacrata', quia, ut diximus <I 441>, numquam est lucus sine religione. SEDEBAT ut Asper dicit 'erat', quae clausula antiqua est et de usu remota. secundum Plautum *autem* 'sedere' est consilium capere, qui inducit in *Mostellaria* <V 1, 54> servum dicentem sine iuxta aram sedeam, et dabo meliora consilia. sed se-
 15 cundum augures 'sedere' est augurium captare; namque post designatas caeli partes a sedentibus captantur auguria: quod et supra ipse ostendit latenter, inducens Picum solum sedentem, ut <VII 187> parvaque sedebat succinctus trabea, quod est augurum, cum alios stantes induxerit. ergo 'sedebat' aut erat aut consilia capiebat
 20 aut augurabatur. *unde et hic lucus vice aedis sacratae accipi debet: quod plenius illo loco dictum est <VII 174> hoc illis curia templum. aut quia in locis sacris sedentes (qui) consilia habituri erant, curiam in templo habent: quod Numa cum sciret, Vestae aediculam, non templum statuit, ne ibi senatus haberi posset et ipsa necessitate vir*

4 Pilumnus et Pitumnus ... dictum est] exser. mythogr. II 182. cf. Isid. or. XVII 1, 3

1 de] et *F* || *ad v. 3 in marg.* oportuna est hoc loco laus audaciae quae ad audendum exhortatur *T* || 2 audaciae] aut latio *F* || 3 audiendum *F* || exhortandus *G* || 4 PARENTIS ... dictum est *om.* *F* || pitumnus *RLHM* bitumnus *AS.* ab aliis scriptoribus Picumnus vocatur. cf. Preller Roem. Mythol. I³ p. 376 || fuerunt et dii *Masvicius* || 5 bitumnus *Sa* piturnus *H* || 6 stercolinius *ASH* sterquilinius *RM* stercolinius *H* || Pilumnus ... dictum est *post sacrata hab.* *H* || pensende *ASH* (pensendi *a* pinsendi *s*) pensendi *L* || 7 quidam ... suspicatur *e Turonensi* edidit *Daniel* || 9 laudum] infantium *Burmamnus e scholio ad Aen. X 76* adscripto. sed *e Varronis (d. v. p. R. lib. II) verbis a Nohio (p. 528 M.)* laudatis 'infantium' deos parum accurate dictos esse apparet quos Varro ipse 'coniugales' appellari docuerit. quod interpretes dicit laudum deos *a non nullis* putatos esse Pilumnus et Pitumnus inde videtur explicandum esse quod veteres *a Castoribus, quibuscum illi comparantur, equites in re fortiter gerenda adiuvare crediderunt.* cf. Preller Roem. Mythol. II³ p. 300 sqq. || 10 ut diximus supra *LF* || 13 monte laria *F*, corr. *Daniel* || 16 captantur *LM*: captare namque *ASH* optabantur *R* captabantur *F* || 18 succinctus] *om.* *AH*, sede *M* sua intus *F* || 20 uicæ aedis se sacratae accipi debet *F*, quocum consentit *G*, nisi quod accipiebant *exhibet pro* accipi debet, quod ipsum *Daniel* correxit || 22 qui *add. Masvicius* || abituri *G* || 23 stiret ueste ediculam *G* || 24 templum *om.* *G* || senatos habere *F*, corr. *Daniel*

introiret locum. nam et ipsa consilia a sedendo quasi considia dicta sunt; sedentium enim animi tranquillores fiunt.

5. THAVMANTIAS secundum poeticam Thaumantis filia. ceterum ex admiratione hoc nomen accepit, quae admiratio de eius coloribus nascitur.

5

6. DIVVM PROMITTERE NEMO 'nemo' pro 'nullus' posuit. et est acyrologia: nam 'divum nemo' non possumus dicere, cum proprie 'nemo' sit 'ne homo'.

7. AVDERET docet per transitum multa interdum temporum ratione provenire, quae numina praestare non possunt: quod etiam 10 paulo post in matris deum petitione Iuppiter prôbat, dicens <96> cui tanta deo permissa potestas. VOLVENDA pro 'volubilis'.

8. AENEAS VRBE ET SOCIIS ab occasione. et ostendit quid illi expugnandum sit, quia caret defensore. VRBE urbs ista, quae est † tutam <VII 157> ipse humili designat moenia fossa. hanc castrum Lau- 15 rens ait dici Varro, oppidum tacet. sed ubi primum Aeneas egressus sit, eum locum Troiam nuncupari traditur.

9. PALATINI prolepsis est.

10. NEC SATIS quia occurrebat ab Euandro eum facile posse remeare. CORYTHI PENETRAVIT ut totam [in] Etruriam peragrasse 20 videatur. Corythi autem montis Tusciae, qui, ut diximus <VII 209>, nomen accepit a Corytho rege, cum cuius uxore concubuit Iuppiter, unde natus est Dardanus. 'penetravit' autem bene, quia supra dixerat 'penitus'.

---

1 nam ... dicta sunt] cf. Isid. or. VI 16, 12 || 3 THAVMANTIAS ... nascitur] exscr. mythogr. II 6 et Luct. Plac. l. l. || 6 nemo ... ne homo] cf. Charis. p. 96, 15 K. et Isid. or. X 184

---

1 considia] consilia F || 2 animi om. G || tranquillores F. ex verbis quae sunt unde et hic ... tranquillores fiunt eum qui plenior commentarium composuit nihil ab auctoribus suis accepisse puto nisi haec hic locus ... curia templum et quia in locis sacris sedentes consilia habere solebant: nam et ipsa consilia ... tranquillores fiunt: illa ad LYCO (v. 3), haec ad SACRATA VALLE SEDENTES (v. 4) adscripta fuisse videntur. reliqua ipse e Servianis ad VII 153 et 174 scholiis addidit. singulae scholii sententiae quam non sint apte inter se conexas nemo non videt. || 3 poetam R poetica Stephanus || 4 quae] quia Burmannus || 5 nascitur] et Graece Θάυμας dicitur add. Fabricius || 8 ne homo F: nec homo reliqui || 10 peruenire L (corr. l) || quae ... possunt] quae numquam praestare possunt H || praestare non possunt om. L (add. l) || 11 improbat R || 13 ad v. 8 in marg. agit ab occasione T || 14 quae est tutam] quae est dicta Troia ut Burmannus. fort. quae est tutamentis ab Aenea firmata vel saepta, ut ipse e. g. s. urbs ista, quia est tuta, ut F. Schoellius || 15 castrum F || 17 traditur F traditus* Daniel tradit Masvicius || 18 prolepsis F prolempsis G || 20 remeare] ad troiam scilicet quam fecerat in morem castrorum in marg. add. l || in secl. Daniel. totam ille Etruriam F. Schoellius || 21 qui] quia F || 23 ad PENETRAVIT supr. vers. bene dicit penetravit quia supra dixerat penitus diversa parte T

11. *LYDORVMQVE MANVM omnia haec ad occasionem faciendi pertinent ex longinquitate, ut dictum est, regionis.*

12. *NVNC TEMPVS a metu. ARMAT AGRESTES ne ei formidinem inicit, agrestes esse commemorat.*

5 13. *TVRBATA ARRIPE CASTRA aut 'arripe et turba': aut turbata invade per absentiam Aeneae. 'turbata' autem inordinata: aut certe 'turba et arripe'.*

14. *PARIBVS ALIS id est aequalibus. et ostendit aequalem volatum.*

15 15. *FVGA pro 'veloci reditu'; neque enim fugit. SECVIT SVB NVBIBVS ARCVN hoc est duxit, ut <VI 899> ille viam secat ad naves. et re vera arcus ipse variis coloribus sectus est. bene autem 'sub nubibus', quia sine nubis beneficio arcus non videtur.*

16. *AGNOVIT IVVENIS deest 'eam'. et Irim tantum agnovit, non et a quo missa esset, utrum a Iove, an a Iunone. hinc est quod*
15 *dicit 'quis te mihi nubibus actam detulit in terras'? unde apparet eum scisse nuntiam illam et Iovis et Iunonis esse.*

19. *REPENTE item aliud augurium: namque cum Iris sine nubibus non possit videri, post eius abscissum statim est secuta serenitas. CLARA autem bene addidit, quia tempestas τὸν μέσων est.*

20 20. *DISCEDERE CAELVM chasma dicit factum, id est subitam aeris disruptionem et quendam recessum: per quod vult videri chasma Irim se recepissee. MEDIVM autem bene dixit; nam est et summum, unde est <I 225> sic vertice caeli constitit. nubes autem in medio sunt, ubi omnia ista sunt signa quae dicit, id est Iris, serenitas, chasma: nam si in summo fierent, nullus videre potuisset. humani enim oculi altiore et nimium splendorem ferre non possunt. sane chasma est, ita enim Plinius vocat, disruptio et quidam caeli recessus. in auguralibus libris inter ostenta etiam caelum discessisse dicitur. et quidam hic 'caelum' pro aere accipiunt, ut Lucretius <IV 134> in hoc caelo qui dicitur aer.*

27 Plinius] nat. hist. II § 96

4 *supr. vers.* 11 omnia ista ad occasionem faciendi ex longinquitate regionis pertinent *T* || hoccasionem *F* || pertinet *F* || 3 ad NVNC *T. supr. vers.* agit a metu *T* || a *om. G* || nei formidini none iniceat *L* (*corr. I*) || 6 invade *om. R* || ad TVRBATA *supr. vers.* inordinata *T* || inordinata autem aut certe *F, correxi* || 8 ALIIS *F* || 9 ad FVGA *supr. vers.* veloci reditu *T* || 12 quia] quasi *M* || 13 IVVENIS ... dicit *om. H* || 14 esset] sit *F* || 15 apperet eam *F, corr. Daniel* || 17 Iris] ipsis *F* || 18 post cuius abscissum *F* || 19 addit *H* || 20 DISCEDERE *L* (*corr. I*) DISCINDERE *H* DISCERE *F* || chasma autem *A* || 21 disruptionem] distinctione *H* || secessu *F* || per *om. L* (*add. I*) || videre *F* || casma irim *A* casmatrim *S* casmatrim *H* inter chas marim *F*, Irim *om. R* || 22 nam] irim *a* || 25 fierent *R*: fiet reliqui || 26 humani autem *AS* || splendorem *F* et exemplaria: altiore *AS R H M* alciora *L*. aetherem et nimbium altiore *F*. Schoellius || 28 discessus exemplaria non nulla || in fulguralibus libris *coni. P. Regell* || ostenta *Daniel*: est emta *F* || disscisse *F, correxi*

21. PALANTESQVE POLO STELLAS bene 'palantes', quasi in alienum tempus errore venientes: aut 'palantes' quae sunt palantes, epitheton stellarum perpetuum. OMINA TANTA scilicet caelestia. et haec omina pro signis vel auspiciis posuit.

22. QVISQVIS IN ARMA VOCAS vel Iuno vel Iuppiter. 5

24. ONERAVITQVE AETHERA VOTIS iterum atque iterum, aut alia atque alia est vota pollicitus. locus autem iste dictus est secundum augurum morem, apud quos fuerat consuetudo, ut si post acceptum augurium ad aquam venissent, inclinati aquas haurirent exinde et manibus et fuis precibus vota promitterent, ut visum 10 perseveraret augurium, quod aquae intercessu dirumpitur: unde etiam in duodecimo visum augurium non procedit neque sortitur exitum firmum, quia cygnus, dimissus ab aquila, in fluvium cecidit, ut <XII 255> praedamque ex unguibus ales proiecit fluvio. hinc videtur etiam Turnus minime potuisse liberari. 15

25. IAMQVE OMNIS CAMPIS EXERCITVS IBAT APERTIS intellegamus hunc exercitum primo confuse in campos ruisse, post digestum in ordines, ut sit sequentium fluminum congrua comparatio: quae flumina dicit post camporum inundationem in alveos suos reverti. nam hoc vult dicere: ut de campis flumina in alveos redeunt, sic digesta est in acies militum multitudo, quae fuerat ante diffusa.

26. DIVES EQVVM per genetivum frequentius utimur hac figura, quam per ablativum. sane hic secutus veteres cuius rei dives addidit, cum alibi subtraxerit, ut <IV 263> dives quae munera Dido et 25 <VII 11> dives inaccessos ubi Solis filia lucos.

27. COERCENT cogunt, colligunt, alias 'continent', alias 'compescunt'. non nulli 'postrema' pro 'postremas partes' accipiunt.

29. SEDATIS AMNIBVS quia Nilus exundat aestate, cum cetera flumina inminutione quieta sunt. 30

1 in alienum errorem venientes AS (corr. a) || 3 perpetum F (perpetuum G) || OMNIA ASF (corr. a) || ad OMINA T. in marg. quasi diceret in campo (sic) uocor sequor prouocantem. omina autem hoc loco signa et auspicia debemus intellegere T || 4 haec] hic Masvicius || 10 et fuis] effusis F || vota om. R || mitterent ... aquae om. RLH (in marg. add. l) || 11 intercessum F || 12 in .XI. M || non procedit nec sortitur exitum firmum F: quod aquae intercessu dirumpitur firmum Serviani libri, nisi quod firmum est RM firmum non est l || 15 hic M || turno H turnum F || liberare H || 18 sequentium in fluminum ASH (in del. a) || 19 suos ... alveos om. F || 20 alveos suos vulgo || 26 dives incesso rubi solis et rtq. G || 27 colligunt om. H || ad COERCENT supr. vers. cogunt colligunt interdum significant (sic) continent et interdum compescunt T || 28 ad POSTREMA supr. vers. id est postremas T || 29 ad SEDATIS A. supr. vers. quietis quia nilus aestate exundat cum ... sunt T

30. ALTUS PER TACITUM GANGES fluvius Indiae est, qui secundum Senecam in situ Indiae novem alveis fluit, secundum Melonem septem: qui tamen et ipse commemorat non nullos dicere, quod tribus alveis fluat. Vergilius tamen, Nilo eum iungens, septem alveos
5 habere significat. hanc varietatem Donatus fugiens longum hyperbaton facit, dicens 'ceu surgens septem amnibus Nilus aut Ganges'.

ALTUS PER TACITUM sane bene addidit 'per tacitum altus', hoc est per profundam altitudinem; nam licet crescat, intra ripas tamen est, nec, *ut Nilus*, superfunditur campis; unde Asper distinxit 'altus
10 per tacitum'. *et bene agmen exercitus flumini comparavit, quia et fluviorum agmina ipse dicit* <II 782> *leni fluit agmine Thybris*.

PINGVI FLVMINE NILVS Nilus dictus est quasi *νέαν ἰλύν*, hoc est novum limum trahens: quod volens exprimere dixit 'pingui flumine', id est fluore, quae res fecundam efficit terram: quod et ipse
15 in georgicis <II 187> ostendit dicens liquuntur montibus amnes felicemque trahunt limum item et viridem Aegyptum nigra fecundat harena.

31. CVM REFLVIT CAMPIS hoc est a campis rediit; tunc enim omnia ora eius apparent: alias, cum abundat, una eius facies est.

20 34. AB ADVERSA castris opposita, an venienti agmini? QVIS GLOBVS id est quantus: admirantis enim est, non interrogantis; nec enim interrogat qui nuntiat.

37. HOSTIS ADEST hic distinguendum, ut 'heia' militum sit properantium clamor. et est Ennianum, qui ait heia machaeras.
25 ergo 'heia' ingenti clamore dicentes ad portas ruebant. alii 'hostis adest, heia' legunt. *alii 'heia' non a persona ad personam dictum putant, sed ipsum poetam quasi actu rei et imaginatione exclamasse.*

1 secundum Senecam in situ Indiae] fragm. 11 ap. Has. III p. 420 || 12 Nilus . . . fecundam efficit terram] cf. Isid. or. XIII 21, 7 || 16 et] georg. IV 291 || 24 Ennianum] ann. v. 585 ap. Vahl. p. 85

2 fluit . . . alveis om. R || Melam Masvicius. cf. Mel. III 7, 68 || 3 quod tantum tribus alveis Fabricius quod tribus tantum alveis Masvicius || 4 vergilius F || 7 addit H || 8 per ante profundam om. F || crescant RH || 9 nec ut nilus F: nec iussu A nec ius S nec tacitum ius RLH (del. V), om. M. fortasse intra ripas tamen est taciturnus nec superfunditur campis || distinxit] dixit R || 10 et om. G || exitus G || 11 agmina thyibris F || 12 neanei ayn AS nean εὔαιν R neaneylin L neane iacin H νεανείαιν M νεανείαιν F || 15 liquuntur L lincuntur H || 19 aparent F || habundat F || 20 ad ADVERSA supr. vers. castris opposita siue ab agmine ueniente T || agmini G agmmine F, sed ne add. man. rec. || 23 eia RL ea L || 24 annianum R enniarum H iniarum F || ait] it AS arc H || eia ASRH, om. L || macheras libri, nisi quod machera F || 25 eia RF || portam R || ad heia supr. vers. quidam heia non a persona ad personam dictum uolunt sed ipsum poetam sub imaginatione actae rei exclamasse T || a] ad F || a persona om. G || 27 quasi tactum rei et imaginatione (magnatione G) et clamasse F, quasi tactum rei imaginatione F. Schoellius quasi in actu rei et imaginatione vel quasi in actae rei imaginatione ego

39. NAMQVE ITA DISCEDENS PRAECEPERAT excusatio Troianorum, ne portas clausisse timore viderentur. OPTIMVS ARMIS peritus armorum, dux egregius, qui et futura provideret.

40. SI QVA INTEREA FORTVNA FVISSET scilicet bellicus casus.

42. TVTOS SERVARENT AGGERE MVROS *id est tutos beneficio aggeris* 5 *muros.*

43. PYDOR IRAQVE MONSTRAT licet eos hortaretur ira et pudor.

44. OBICIVNT obices ponunt, vel obicibus muniunt, et per hoc claudunt. *FACESSVNT hic 'faciunt', alias 'discedunt', ut illa hinc facessat.*

45. TVRRIBVS *pro 'in turribus'.* 10

46. TARDVM AGMEN peditum dicit, qui equitum comparatione tardi sunt.

47. VRBI Troiae, quam fecerat Aeneas castrorum in morem.

48. MACVLIS QVEM THRACIVS ALBIS *figura: maculas albas habens.* et nove albas maculas dixit, cum proprie macularum haec sit natura, 15 ut obscuritate sua album aliquid infuscent.

49. CRISTAQVE TEGIT GALEA AVREA RVBRA *pro 'galea cristas habens rubras'.* sed duo ablativi sunt et duo nominativi, quos metrica ratione discernimus; nam 'rubra crista' longae sunt ultimae, quia ablativi sunt casus. sane huius modi versus pessimi sunt. 20

51. EN AIT *eclipsis festinationis exprimendae gratia: quidquid enim addideris sensus admittet.*

52. PRINCIPIVM PVGNAE hoc de Romana sollemnitate tractum est. cum enim volebant bellum indicere, pater patratus, hoc est princeps fetialium, proficiscebatur ad hostium fines, et praefatus 25 quaedam sollemnia, clara voce dicebat se bellum indicere propter certas causas, aut quia socios laeserant, aut quia nec abrepta animalia nec obnoxios redderent. et haec clarigatio dicebatur a claritate vocis. post quam clarigationem hasta in eorum fines missa indicabatur iam pugnae principium. *post tertium autem et tricesimum* 30

9 illa] Ter. Phorm. IV 3, 30. cf. Serv. ad Aen. IV 295

1 DESCEDENS *L* DESCENDENS *H* || 2 uideantur *H* || 4 schol. ad v. 40 om. *F* || scilicet et bellicus casus *AS* || 5 ad TVTOS s. A. M. *supr. vers.* beneficio aggeris servarent tutos muros *T* || AGGE *G* || aggeres *F* || 6 muros om. *G* || 8 ad OBICIVNT *supr. vers.* obices ponunt vel obicibus muniunt et ab alia manu claudunt obstruunt *T* || claudunt] ludunt *F* || 9 ad FACESSVNT *supr. vers.* faciunt implent *T* || 14 ad MACVLIS q. T. A. *supr. vers.* id est maculas albas habens *T* || figura (figuras *Daniel*) maculis albas habens *F*, *correx* || 15 hoc sit macularum *R* haec sit macularum *L* || natura] om. *RL* (*add. l*), macularum *H* || 17 ad CRISTAQVE T. G. A. R. *supr. vers.* tegit illum galea cristas rubreas (*sic*) habens *T* || 18 rubans *F* || 19 crista rubra *R* || 21 ad EN A. *supr. vers.* eclipsis est festinationis exprimendae gratia facta *T* || 28 reddiderant *Stephanus primus* || a claritate vocis om. *R* || 30 principium pugnae. hasta in hostium fines missa indicabatur principium pugnae post tertium autem et tricesimum diem . . . primamque deorum tellurem hab. *T* || tricesimum *F* (*corr. man. rec.*)

diem quam res repetissent ab hostibus, fetiales hastam mittebant. denique cum Pyrrhi temporibus adversum transmarinum hostem bellum Romani gesturi essent nec invenirent locum, ubi hanc sollemnitatem per fetiales indicendi belli celebrarent, dederunt operam, ut unus de Pyrrhi militibus
 5 caperetur, quem fecerunt in circo Flaminio locum emere, ut quasi in hostili loco ius belli indicendi implerent. denique in eo loco ante aedem Bellonae consecrata est columna. Varro in Caleno ita ait duces cum primum hostilem agrum introituri erant, ominis causa prius hastam in eum agrum mittebant, ut castris locum caperent.
 10 ergo bene hoc poeta de more Romano tractum Turno utpote duci dedit. sed in hac consuetudine fetialis, qui bellum indicebat, antequam hastam iaceret, etiam terram hostium contestabatur: unde quidam volunt Aenean scientem quod bellum gesturus esset, sicut a sibylla cognoverat, ubi ad Italiae partem debitam venit, primum adorasse terram, ut <VII 136>
 15 geniumque loci primamque deorum Tellurem.

53. CLAMOREM EXCIPIUNT SOCII legitur et 'clamore'. si 'clamore', sensus erit talis: hastae iactum socii clamore comitantur; si 'clamorem', intellegimus Turni eos clamorem excepisse et cum fremitu eum secutos esse, id est excipiunt clamorem Turni et cum fremitu eum sequuntur.
 20

54. INERTIA CORDA non re vera, sed sicut hostibus videbatur.

56. ARMA VIROS vehementius 'viros' pronuntiantum. CASTRA FOVERE veteres 'fovere' pro 'diu incolere' vel 'habitare' dicebant.

57. ADITVMQVE PER AVIA QVAERIT etiam per avia. sane ex-
 25 primitur Turni violentia; nam viam per avia nullus requirit.

59. AD CAVLAS munimenta et saepta ovium. est enim Graecum nomen 'c' detracto: nam Graeci ἀνλάς vocant animalium receptacula.

[7 Varro in Caleno] Riese p. 247 || 26 munimenta . . . receptacula] exscr. Isid. or. XV 9, 6

1 faciales F || 2 pyrri F || 3 hubi F || sollēnitāte itatem F || fitiales F (corr. man. rec.) || 4 celebrent F || pyrri F || 5 flāminio T flumineo F (corr. man. rec.) || ut] āt F || 6 ante edem T: antea dem F ante pedem Daniel || 7 columna] bellone add. T || in calencita ait F || 8 introituri erant T: introitum rerant F introitum ierant Daniel || omnis F || 9 mitebant F || 10 bene] be F || duce FT, corr. Commelinus || 11 hoc F || 12 unde quidam uolunt scienter aeneam fecisse qui cum bellum gesturus esset . . . primum adorauerit terram . . . tellurem T || 13 sybilla F || 17 actum H || 19 eum ego: eos F || secutos Daniel: secutus F || 20 sequuntur] secutos l. ceterum verba quae sunt et cum fremitu . . . Turni Servii esse videntur et a librario aliquo a priore et cum fremitu ad alterum aberrante omissa || 21 non] nam R || 22 ad viros supr. vers. uehementer in hoc loco pronuntiantum est uiros, ad FOVERE in marg. fouere ueteres pro incolere et . . . habitare ponebant sicut . . . T (ante habitare duae litterae evanuerunt. post sicut quid olim scriptum fuerit hodie non potest cognosci) || 23 inicolere F || vel] et Daniel || ducebant F, corr. Commelinus || 25 per avia] peruiam H || querit L || 26 enim] autem F || nomen om. AS || detracto] adiecto R tracto L (corr. l) nātracto H || aulas libri

unde in sacris aedibus et in tribunalibus saepta, quae turbas prohibent, caulas vocamus.

60. NOCTE SVPER MEDIA ultra mediam noctem, id est *plus quam media*, vel maiore eius parte. et est bona elocutio, facta per syllepsin, ut si dicas 'legi nocte super media', id est ultra mediam 5 noctem; nulla enim syllepsis est, quae non et casum mutet, et egeat subauditione, ut <285> hanc ego nunc ignaram huius quodcumque pericli.

61. INPROBVS IRA non 'ira improbus', sed 'ira saevit': totum autem summa brevitate narratum. 10

62. SAEVIT IN ABSENTES fantasiam saevitiae expressit, qua lupi sic circa caulas fremunt, ut in ipsis animalibus solent.

63. EX LONGO RABIES absoluta elocutio, ut si dicas 'ille fame fatigatur ex longo'. SANGVINE pro 'a sanguine'.

66. ET QVA VIA CLAVSOS 'qua' adverbium loci est, non pro- 15 nomen: nam non stat versus, si 'via' septimus sit, non nominativus. ergo 'qua via' per quam partem via vallo Troianos excutiat. legitur tamen 'et quae via', et est sensus absolutior.

67. EFFVDAT IN AEQVVM in planum, in campum.

70. INVADIT SOCIOSQVE INCENDIA POSCIT OVANTES hystero-proteron, ut 20 aviditatem iuvenis ostenderet. 'incendia' autem pro materia, ex qua incendia sequuntur: et videtur eventum posuisse.

72. TVM VERO ut signum incendendarum navium datum est.

73. FACIBVS PVBES ACCINGITVR ATRIS pro 'ad faces accingitur', ut sit dativus, ut <II 235> accingunt omnes operi: aut 'accingitur' 25 armatur, instruitur facibus.

74. DIRIPERE FOCOS quaeritur, quid ibi faciant foci. sed in carminibus quaedam nec ad subtilitatem nec ad veritatem exigenda sunt.

1 tribunalibus *F* || 2 caulas *Salmasius exercit. Plin. p. 647: clausas F aulas Daniel. sciens videtur monachus aliquis clausas pro caulas posuisse* || 3 ad nocte *s. m. supr. vers. plus media nocte T* || 4 parte] transacta additur vulgo || facta *om. LH* || 5 syllepsin *A* sillemosin *S* syllepsin *R* silensin *L* syllepsin *H* syllepsin *M* syllepsin *F* || 9 irāpbis *F* || 11 fantasiā nrę saevitiae *R* fantasia nra euitae *H* || qua] quia *RF* || 12 solet *RF* || ad solent in marg. haec add. l: hoc dicit: sicut lupus veniens ad caulas ovium fremit et audiens agnos exercere balatum, seuit in ipsos absentes, tamquam inter illos sit, non aliter infiammantur irae in turno lustranti et muros et castra. || ad fatigat *supr. vers.* instigat cogit *T. cf. Non. p. 304, 8 M.* || 13 soluta *R* || 15 est loci *AS* || 17 per quam partem via *F*: p. q. p. viam *ASH* p. q. p. viae *RLMa* || extiat *F* || 18 quae] qua *H* || 19 EFFVDAT *F* || ad in AEQVOR *supr. vers.* in planum campum || 21 ad incendia *supr. vers.* non re vera incendia sed materiam *T* || 22 sequitur *F*, corr. *Daniel* || etentum *G* || 23 ad TVM v. *supr. vers.* ut signum datum est incendendarum navium *T* || 24 FACIBVSQVE ACCINGITVR ATRIS libri *Serviani* || ad facibus *supr. vers.* pro ad faces *T* || accingitur *F* || 25 clausus *F* || 26 instruitur] Atris quasi letiferis: nam faces ardentes sunt add. *Fabricius* || 27 faci *F*, corr. *Daniel*

aut certe 'focos', quos ibi habere potuerunt. PICEVM FERT FVMIDA
LVMEN sordidior enim in taedis et ignis et fumus est.

76. QVIS DEVS O MVSAE quia res deorum est et ardua, ideo
per se eam non potest dicere. hic autem gloria Turni latenter
5 ostenditur, cuius vis nisi a numinibus repelli non potuit. TEVCRI
aut detraxit praepositionem 'ab', ut sit 'ab Teucris'; aut 'Teucris' in
honorem salutemque Teucrorum incendia classibus avertit.

78. PRISCA FIDES FACTO SED FAMA PERENNIS omnis antiquitas
difficile pura et incorrupta manat in posteros. hoc enim dicit:
10 factum hoc licet priseum sit, id est antiquum, tamen fama eius non
est obliterata temporis vetustate. alii sic intellegunt: fabulosum est
quidem, sed fides eius rei penes priscos est: eius enim rei, cuius aucto-
rem facere noluit, sic ordinem protulit. alii: iam quidem evanuit fides,
hoc est nemo credit factum, adhuc tamen fama vivit et dicitur. 'prisca'
15 autem 'fides' ἀξιολογία, quasi non sit facta historia.

79. QVO PRIMVM hoc est 'in initio'; non enim secundo factae
sunt naves apud Idam ab Aenea. FORMABAT id est formare
cogitabat; non enim in Ida, sed apud Antandrum factae sunt. et
bene PHRYGLIA IN IDA, quia et in Creta est alia Ida, ut <III 105> mons
20 Idaeus ubi et gentis cunabula nostrae.

80. ALTA PELAGI absolutum est, ut 'laeta camporum'.

81. IPSA DEVM FERTVR GENETRIX figmentum hoc licet poeti-
cum sit, tamen quia exemplo caret, notatur a criticis: unde longo
prooemio excusatur. nam ideo et prisca ratione religionis et Iovis
25 beneficio dicit esse perfectum, ut naves mutarentur in nymphas,
quo vel aliqua ex parte possit esse verisimile. sane quidam 'fertur'
reprehendunt, quod dicendo auctoritatem rei detraxerit. alii laudant,
quod dicendo 'fertur' incredibili rei auctoritatem dare noluerit.
BERECYNTHIA mater deum a monte Phrygiae Berecyntho, cuius ultima

1 hibi *F* || 2 ex tedis *ML* || 3 et om. *F* a || 4 tanta *L* (t latenter superscr. *l*)
litante *H* || 6 ad INCENDIA t. supr. vers. aut a teucris auertit aut in honorem et
salutem teucrorum de classibus auertit incendia *T* || ut si *F* || 9 manet *S* ma-
nuat *R* || postera *F* || hoc . . . dicit] ergo hoch (sic) dicit *F* || 10 non est fama
eius *AS* || 11 temporum *F* || ad v. 78 in marg. quidam hoc sic intellegunt fabu-
losum est quidem sed eius rei fides penes priscos est non nulli autem evanuit
quidem fides id est nemo credit factum sed adhuc fama uiuit *T* || 12 rei] ei *F* ||
an cuius se auctorem? || 13 iam] tam *F* || 15 axiopiastia *F* || ficta *Bentleius* apud
Hedicke Varia p. 7 facta historica (scil. fides) *F. Schoellius* || 16 in om. *LF* ||
secundae *R* || 17 formare cupiebat t cogitabat *L* forma t recogitabat *H* || 19
frigia *F* || 20 nostra *F* || 23 ceticis *RLF* priscis *Masvicius e Regio codice* ||
26 ad v. 81 quidam reprehendunt cur dixit fertur quod auctoritatem rei detra-
xit. alii laudant quod in re incredibili noluit auctoritatem dare *T* || 27 rep-
dunt *G* || 28 incredibi *F* incredibile *G* || 29 BERECYNTHIA *AS* BERECHINTIA *R*
BERECINTIA *Lm* BERECHINTIA *HM* VERECYNTHIA *F* || berecyntho *A* berechinto *R*
bereginto *L* uerecincto *F* || cuius *F*: quibus *Serviani libri*

syllaba caret aspiratione, quam addimus quotiens montem Deli Cynthum dicimus. est autem tenuis ista discretio, quibus nominibus subtrahi debet aspiratio: nam ecce Ripaei, montes Arcadiae, non scribuntur cum aspiratione: quam addimus cum Riphaeos, montes Scythiae, significamus.

5

82. DA NATE PETENTI ac si diceret, ei quae iubere debuerat. *et dicendo 'nate' et 'parens' iteratione auxit adfectum.*

83. DOMITO TE POSCIT OLYMPO videtur hoc dicere: praesta ei, cuius beneficio servatus ad Olympi regna venisti. Saturnus enim cum omnes consumeret filios, Iovem solum esse non potuit, celatum 10 matris auxilio. 'domito' ergo 'Olympo' in tuas scilicet leges per beneficium meum mundo redacto. *sane haec narratio tertii libri erat, sed dilata est, ut hic oportunius redderetur, aut ne bis idem diceretur: potest ergo aut κατὰ τὸ σιωπώμενον videri, aut hystero proteron.*

84. PINEA SILVA MIHI congrue: nam pinus in tutela est matris 15 deum.

85. IN ARCE FVIT SYMMA hoc est apud Gargara, quae dicta sunt quasi cara caros, id est caput capitis, altitudinis altitudo: cara est enim κεφαλή. Gargara autem sunt montis Idae cacumina, propter quod dixit 'in arce summa'. *sane et hic locum sacratum ostendit. 20 et 'pinca silva lucus fuit' tale schema est ut nec tamen interea raucae, tua cura, palumbes feminino plurali femininum singulare iungitur, item neutrum singulare, ut ite meae, quondam felix pecus, ite capellae, aut duobus femininis pluralibus masculinum singulare, ut <XII 336> Iraeque Insidiaeque, dei comitatus. qvo sacra 25*

17 Gargara . . . κεφαλή] cf. Luct. Plac. in Stat. Theb. I 549 || 21 nec tamen] buc. I 57 || 23 ite meae] buc. I 74

1 quotienscumque F || 2 cinthum ALH chinthum R canthum F || 3 debeat MF || riphei ASH ripei RLM rifei F || non] montes ASH || 4 cum] quam F || quam] quod M || rephacos F || 7 ad TVA CARA PARENS *supr. vers.* cum dixit nate et cara parens auxit affectum T || 9 cuius *om.* ASH (*add. a*) || beneficia AS (*corr. a*) beneficiis L beneficios II || 10 filios] suo (*lege suos*) *add. F* || Iovem . . . auxilio] iouis solus esse potuit celatus matris auxilio H || esse] absumere *add. F* || 11 in tuasilect lege L (*corr. l*) || 12 tertii *scripsi Burmannum secutus qui haec adnotavit 'puto respici ad initium lib. III ut pro II legendum est'*: tunc II F tunc hii G || erant G || 14 cata to siopomenon F || 15 matris deum est F || 18 cara caros S *καρά κατός vulgo* || cara] carie R || 19 κεφαλή MF || 20 dicit R duxit H || ad LVCVS *supr. vers.* id est consecratus locus id est in summa religione T || 21 ut *om.* Daniel || 22 palumbes] ubi *add. Daniel* || feminium F || singulare iungitur . . . comitatus] *sic locum constitui singit aeneae quodam felix pecus aut duobus feminis pluralibus masculinum singulare que deico mitatus F* || singulare iungit. Et ite meae quondam felix pecus, ubi duobus foemininis pluralibus neutrum singulare que dei comitatus* *Daniel, quem Masvicius secutus est, nisi quod ite capellae post pecus addidit et que dei comitatus omissis neutrum singulare respondet scripsit* || 25 scholium ad qvo s. r. *post quod est prius (v. 87) hab. F* || ad qvo s. r. *supr. vers.* scilicet frigis T

FEREBANT non addit qui, sed intellegimus Phrygas: item <III 106> centum urbes habitant magnas, id est Cretes. et bene arbores consecravit quibus immortalitatem petitura est.

86. NIGRANTI PICEA 'nigranti' umbrosa. et 'picea' arboris
5 genus est, unde pix desudat. harum autem secundum Plinium quinque sunt species, sicut etiam supra <VI 180> diximus.

87. HAS EGO non 'trabes', nam de acere naves non fiunt: unde melius arbores intellegimus, referentes ad piceas vel pinos. sane notandum trabes *cum dixisse de arboribus, cum non dicantur trabes,*
10 *nisi iam caesae et compositae. abutitur ergo eo quod posterius est pro eo quod est prius.* CLASSIS EGERET pro 'classe', genetivus pro ablativo. et iusta Aeneae petitio, et concedentis benignitas numinis exclusit piaculum: nam his remotis sacrilegium committeretur. *ideo addidit 'laeta dedi'.*

88. TIMOR ANXIVS aut perpetuum est timoris epitheton: aut certe verum timorem voluit significare, ut separaret ab eo qui ex cupiditate nascitur prosperorum, ut <V 137> exultantiaque haurit corda pavor pulsans.

89. SOLVE METVS id est meos.

91. PROSIT NOSTRIS IN MONTIBVS ORTAS bona brevitate detraxit et 'his' et 'esse'; nam plenum est 'prosit his ortas esse in montibus nostris': quod fecit elocutionis causa. *sane hic ostendit quod supra arcem dixit pro monte. et bene 'ortas', ut sensum quendam navibus daret, verbum de origine commoda.*

92. TORQVET QVI S. M. aut sustinet, aut nutu suo regit.

93. QVO FATA TRAHIS ostendit fata posse aliquatenus trahi, non tamen usquequaque. hinc enim dicit 'quo', id est ad quam rem. PETIS ISTIS id est pro istis; nam sic dicimus 'peto tibi', id est pro te. *aut 'istis' utrum precibus, an navibus?*

95. FAS HABEANT ius; nec enim possunt aeterna esse quae ab hominibus facta sunt: Horatius debemur morti nos nostraque. nam sicut animi facta immortalia sunt, ita corporis pereunt: Sallu-

5 Plinius] nat. hist. XVI § 38 sqq. || 31 Horatius] a. p. 63 || 32 Sallustius] cf. Iug. 2, 2

1 addi *F* || 3 petura *F* || 7 acerte *H* || 8 pinus *F* cf. *Neue Formenl.* I² p. 515 || 9 eum . . . trabes *Servii sunt* || trabes] non dici *add. M*, non *add. l* || 10 caesae] sint *vulgo additur* || et diu compositae *l* || 11 genetivus *Daniel*: sed dativus *F* || 17 prosperitate *L* prosperitatis *l* || 19 ad METVS *supr. vers.* scilicet meos *T* || 24 dare *F* || commodi *G. fort.* verbum de origine animantium commodavit || 25 regit *om. L* || 26 TRIHIS *H* VOCAS TRAHIS *F* || 29 istis utrum *Daniel*: sistis utrumque *F* || 31 nos *om. ARLH* (*add. l*) || 32 animae *LM* || ita . . . immortalia sunt *om. LH* (*add. l*)

stius ceterum studia omnia nostra, sicuti anima, immortalia sunt. CERTVSQVE INCERTA PERICVLA LVSTRET AENEAS *securus dubia temptet*. et hoc dicit: casibus licentiam haec petitio vult adimere. nam Aeneas sorte qua homo est, navigationis debet timere periculum: quod perit, si eius navibus aeternitas detur. 5

96. CVI TANTA DEO PERMISSA POTESTAS 'cui' ac si diceret 'ne regi quidem deorum'. '*permissa*' autem data, ut hoc possit praestare.

97. DEFVNCTAE liberatae, ut <VI 83> o tandem magnis pelagi defuncte periculis. PORTVSQVE TENEBVNT nautico usus 10 est verbo, cum de navibus diceret.

98. QVAECVMQVE hic ostendit aliquas esse perituras. EVASERIT VNDIS de undis exierit, cum venerit ad eum locum, de quo navigatura iam non sit. alii legunt 'evaserit undas'; quod si est, intellegimus 'quaecumque evaserit undarum periculum'. 15

100. MORTALEM ERIPIAM FORMAM bene dixit 'mortalem': nec enim potest fieri ut eadem res et mortalis sit et immortalis; sed ut sit immortalis, ante est ut desinat esse mortalis.

101. QVALIS NEREIA DOTO non dixit 'tales erunt': sic supra <II 223> qualis mugitus, fugit cum saucius aram taurus. 20

104. PER PICE TORRENTES ardentis: et est figmentum poeticum.

105. TOTVM NVTV TREMEFECIT OLYMPVM *Homericum est μέγαν δ' ἐλέλιξεν Ὀλυμπον*.

106. ADERAT PROMISSA DIES promissum tempus advenerat.

107. TVRNI INIVRIA scilicet, quam inferebat. et modo 'iniuria' 25 est ἀδίκημα, id est iniustitia. hinc est apud comicos iniurius qui audet aliquid contra ordinem iuris. et bene 'iniuria', quia et contra necessitatem fati, quod Troianos ad Italiam venire compulerat, et contra rationem foederis bella commoverat. alii 'iniuria' violentia accipiunt. 30

109. NOVA LVX hoc est *repentina*, id est nimbus deorum: quod

22 Homericum] II. I 530. cf. Macrob. Sat. V 13, 22 || 25 iniuria est iniustitia . . . iuris] exscr. Isid. or. V 26, 10

1 immortalia sunt sicuti anima R || 2 ad CERTVS securus, ad INCERTA dubia *supr. vers.* T || 3 licentia F || 4 qua] quia H || 7 ne regi H: nec regi ASRM | ne egi L nerigi F || permissio F || 13 cum venerit om. F || 14 nauigandum R nauigatur H || undas . . . evaserit Servii sunt || 17 sed ut sit immortalis Servii sunt || 19 DOTA F CLOTO l || talis F || erunt] sed intellegendum est scilicet *add. l* || 23 ΕΑΕΑΙΖΕΝ ΟΑΙΜΙΤΟΝ F || 24 schol. ad ADERAT P. D. om. F || 26 ΔΑΙΚΗΜΑ A ΔΑΙΚΝΜΑ H ΔΑΙΚΗΜΑ M || 27 quia] om. ASRLH, nam Stephanus || 28 fati RM: faci ASLH || fati quod Troianos Commelinus: factque troianos F fas ēē q; troianos G fati Troianos Daniel || compulerant F || 29 rectionem F

ipse paulo post dicit. *in secundo* <616> *nimbo effulgens. et hic 'lux' proprie, aliter postea* <728> *continuo nova lux oculis effulsit.*

110. *NIMBUS lumen, quod capita deorum ambit.*

113. *NE TREPIDATE* pro 'ne festinetis'. et per hoc significatur
5 *ideo ad navium defensionem egressos non esse Troianos, quia numen vetavit.*

115. *QVAM SACRAS DABITVR PINVS fabula talis est: Attis, puer speciosus, cum matris magnae praeesset sacris, a rege civitatis suae adamatus est; sed cum intellexeret vim sibi a rege instare, clam in*
10 *silvas profugit. cum ergo inventus vim sibi videret inferri, verenda stupratoris abscidit, qui moriens eandem ipsam partem corporis puero abscidit. quem semianimem sub pinu latentem cum invenissent antistites matris magnae, perlatum in templum deae frustra conati reficere, defunctum sepelierunt. cuius ut perpetua maneret memoria, mater*
15 *magna instituit, ut quotannis in sacris suis plangeretur, pinumque arborem, sub qua iacuerat, tutelae suae adscripsit, et effecit ut cultores sui viriles sibi partes amputarent, qui archigalli appellantur.*

116. *ITE DEAE PELAGI alii hucusque volunt matrem deum locutam: prope enim videtur absurdum ipsam indicare quae sit, cum iam*
20 *nymphis et audientibus utique et videntibus dicat. alii iungunt 'genetrix iubet': et putatur melius, quia postea ait* <X 220> *quas alma Cybebe numen habere maris nymphasque e navibus esse iusserat.*

121. *OBSTIPVERE ANIMI RUTVLIS hoc est Rutulorum; dativus pro*
25 *genitivo. OBSTIPVERE RUTVLI timuerunt ergo Rutuli, timuit Messapus, numinis marini filius, qui utique fiducia patris et sui nihil ex mari timere debuerit, vel certe* <VII 692> *quem neque fas igni cuiquam nec sternere ferro; timuit Tiberis. per hos autem gradus, id est Rutuli, Messapus, amnis, maior Turni designatur audacia. tale*
30 *est et in quarto* <529> *at non infelix animi Phoenissa.*

122. *ET AMNIS RAVCA SONANS licet antiquitas habuerit 'hic' et 'haec amnis', melius tamen est accipere 'rauca sonans' pro 'rauce', quam 'rauca amnis'.*

4 *NE TREPIDATE* pro *ne festinetis*] cf. Non. p. 408, 5 M.

1 effulgens] . . . legens *F* (quinque fere litterarum spatio relicto) legen *G* || 3 abyf *F*, ambit *Daniel*, qui addidit ut saepe dixi: quod nescio unde petatum sit || 6 vetuit *RF* || 8 a rege *Daniel*: a gere *F* || 9 a rege . . . vim sibi om. *G* || clam] quasdam *Daniel* || 11 ipsa paritem *G* || 12 semaninem *G* || antistes *F*, corr. *Daniel* || 15 quodannis *F* || 17 amputarent *F* || apellantur *G* || 19 cum iam nemphus *F*, corr. *Daniel* || 21 quia *Daniel*: que *F* || 26 fiducia *F* || et haud scio an secludendum sit || nihil et mari *F*, corr. *Daniel* || 27 fas] stas *F* || 28 timuit] etiam add. *Daniel* || 29 Messapi *Daniel* || amius *F* || talis *F*

123. REVOCATQVE PEDEM TIBERINVS AB ALTO nunc ipsum deum territum dixit: supra, undas fuisse perterritas et in se repressas.

124. *AVDACI TVRNO* ecce ubi confirmat epitheton, quod Turno semper inponit. et hoc colore futuram orationem ostendit.

125. ANIMOS TOLLIT DICTIS magnanimitatem suam, quia ipse 5 non terreatur, conprobat dictis. tale est et illud e contrario <VIII 223> turbatumque oculis. potest tamen accipi, eorum animos tollit, qui erant territi: et hinc 'increpat'.

126. TROIANOS HAEC MONSTRA PETVNT id est appetunt, hoc est ad Troianorum pertinet damnum, ut <I 717> reginam petit. 10 IUPPITER IPSE scilicet qui omnibus praestare consuevit: unde et Iuppiter dictus est, quasi iuvans pater. ergo 'auxilium solitum' non circa Troianos accipimus, sed quod ipse omnibus praestare consuevit. alii 'auxilium solitum' auxilium fugae accipiunt.

127. NON TELA NEQVE IGNES EXSPECTANT RVTVLOS non ex- 15 pectant Troiani ut Rutulorum telis aut ignibus pereant, qui iam navium amissione perierunt.

128. MARIA INVIA TEVCRIS color est: nam rem quam pro se Troiani putabant, in contrarium vertit, dicens navigationis et fugae auxilium perdidisse Troianos, quos constat pro felicitate habuisse 20 navigationis vitare discrimina.

129. RERV M PARS ALTERA ADEMPTA id est naturae rerum. RERV M PARS ALTERA DEMPTA humanae enim naturae duo elementa concessa sunt, mare et terra.

131. NIL ME FATALIA TERRENT nihil pro 'non'. et tacitis oc- 25 currit quaestionibus, dicens: si fataliter se ad Italiam venisse dicunt, iam venerunt, completa sunt fata. et callide tacuit quod erat fatale: Troiani enim dicebant Italiae sibi regna deberi. et est oratorium quaestiones ita proponere, ut facile solutionis sortiantur eventum.

11 scilicet . . . iuvans pater] cf. Gell. V 12, 4; Isid. or. VIII 11, 34 || 25 Nihil pro non] cf. Don. ad Ter. Eun. IV 5, 9

1 ad REVOCATQVE P. *supr. vers.* cum proprie animantium sit revocare pedem notandum est quod sua auctoritate fluviorum posse dici ostendit virgilius T || deum territum] tieum eritum F || 2 supra] cf. VIII 240 || 4 et hoc loco refuturam F, corr. Commelinus || 6 dictum R || de contrario ASF || 7 ad ULTRO ANIMOS T. *supr. vers.* potest accipi quod eorum attollat animos qui erant territi T || 8 hinc Daniel: ins F || 9 appetunt] contra troianos *supr. vers. add. l* || hoc est . . . damnum non debuerunt cum Servianis coniungi || 10 ut reginam petit om. F, reginam petit post adpetunt hab. G || 13 quod om. L || 14 ad AUXILIUM S. *supr. vers.* quidam intellegunt auxilium solitum auxilium fugae T || 16 ignibus aut telis F || quia navium L (corr. D) || 17 perierunt om. LH (add. D) || 20 habuisse] quod iam habebant finem vagandi *supr. vers. add. l* || 23 naturae] vecturae Buherius || 25 et Daniel: ut F || 27 sunt om. AS (add. s) || 28 dicunt LH (dicebant D) || oratorum AM || 29 facilem F

132. SI QVA PHRYGES PRAE SE IACTANT 'iactant', quasi et ista confingant. *aut 'prae se iactant' prae se ferunt.*

133. TETIGERE QVOD ARVA quaestio est, an superare possint qui sorte venerint. et, sicut supra dictum est, per concessionem argumentatur: 5 *etiam si vera sint quae iactant, tamen iam completa sunt 'tetigere quod arva fertilis Ausoniae Troes'.*

134. SVNT ET MEA CONTRA FATA MIHI hoc falsum est quod dicit Turnus. sed in arte rhetorica tunc nobis conceditur uti mendacio, cum redarguere nullus potest, ut hoc loco est: quis enim 10 vere potest scire, Turno data sint, necne, responsa? *sane quia scit falsum esse quod dixit, argumentis probare dicta contendit, dicens esse sceleratam gentem, raptam sibi coniugem: in quo facto utitur Graecorum exemplo, qui rapta Helena gentem delevere Troianam.*

136. CONIVGE PRAEREPTA invidiose sponsam coniugem vocat. 15 NEC SOLOS TANGIT ATRIDAS ISTE DOLOR cur non in similitudine criminis sit poenae similitudo? si culpa repetitur, supplicia quoque gementur.

138. PERISSE SEMEL SATIS EST quasi obiectio est, ut si dicatur: sed perissem semel satis est, immo vero semel satis fuit eos peccasse: ex quo 20 colligitur quotiens peccaverunt, totiens eos perire debere.

139. PENITVS MODO NON GENVS OMNE PEROSOS FEMINEVM modo omne genus femineum non eos penitus perosos decebat, *propter quod ante perierunt.* locutus est autem figurate.

140. MEDII FIDVCIA VALLI quod inter Troianos Rutulosque sit me- 25 dium. et bene de muris nihil dixit.

141. FOSSARVMQVE MORAE non tutela, sed mortis dilatio.

142. AN NON VIDERVNT legitur et 'at non viderunt': si 'an non', absolutum est; si 'at non', inceptiva est particula, ad ornatum pertinens: Horatius at o deorum quidquid in caelo regit. tale

29 Horatius] epod. V 1. cf. Don. ad Ter. Andr. IV 1, 42

2 fingant RH fingunt L (confringunt l) confringant F || aut Daniel: eam F || prae se ferunt Masvicius: praeferunt F || 3 ad v. 133 in marg. per concessionem argumentatur hoc loco quasi dicat etiamsi vera sint quae iactant iam completa sunt T || possent F, correxi || 5 sunt F || 9 in hoc loco Fl || est om. F || 10 vere om. F || Turno data sint] si turno vere data sint F || Turno] cur non H || sunt AL (sint al) || 11 dixit] loquitur F || 12 sceleratam esse R || ob raptam Fabricius || vocatur H iaci F || 13 ob raptam helenam F || 14 vocat] dixit R || 15 similitudinem HF || 18 ad PERISSE supr. vers. quasi obiectio est haec T || 19 et quo F, corr. Daniel || 21 modo] ita inquit sunt mulieris causa vexati ut detestari deberent etiam nomen femineum supr. vers. add. l || 22 perosos esse vulgo || dicebat ASL (corr. l) oportebat F || 24 ad MEDII F. v. supr. vers. quod inter troianos et rutulos erat medium T || intra F || 26 quasi non tutela Fabri- cius || 27 VIDEVNT A || ad non F || 29 caelo est regit M

est <VII 363> at non sic Phrygius penetrat Lacedaemona pastor. *et est exemplum a maiore ad minus, hoc est: at, credo, non viderunt Neptuni manu fabricata moenia conflagrasse, ut fiduciam vitae in exiguo (vallo) et parva fossa habeant.*

144. *LECTI FERRO* utrum 'ad ferrum lecti', an potius 'acie lecti', ⁵ *ut si dixisset 'virtute lecti'.* *VALLVM* historice locutus est. vallum autem dicitur ipsa munitio; nam valli fustes sunt, quibus vallum munitur: ipse de sustentaculis vitium primus vallos sub tecta referto.

145. *TREPIDANTIA CASTRA* ut <13> *turbata arripe castra.* 10

146. *NON ARMIS MIHI VULCANI* bene arma generaliter dixit: nam et ipse habuit a Vulcano, sed solum gladium, ut <XII 90> ensem, quem Dauno ignipotens deus ipse parenti fecerat et Stygia candentem tinxerat unda. per hoc autem quasi latenter dicit se Achille esse meliorem, qui se Troianos etiam sine divinis ¹⁵ armis superare posse confidit.

147. *ADDANT SE PROTINVS OMNES* ne timere videatur auxiliorum multitudinem, dicit incrementa esse victoriae. *quidam 'protinus' hic pro 'licet' accipiunt.*

151. *LVCE PALAM* propter tenebras et furta inertia. *vel 'luce',* ²⁰ *quod Ilium nocte captum est: 'palam', quia insidiis.*

153. *QVOS DISTVLIT HECTOR* bene solius Hectoris facta est commemoratio, ut ostendatur perisse eum, qui potuit esse terrori: per quod vult Aeneas nihil fortiter in bello fecisse Troiano. *et satis Hectori dedit, quasi plus esset differre, quam vincere.* 25

154. *MELIOR QVONIAM PARS ACTA DIEI* id est maior et prima. *an quoniam diei hoc optimum, quod matutinum?*

155. *BENE GESTIS CORPORA REBVS* in eo tantum, quod hostes

6 vallum . . . munitur] cf. Isid. or. XV 9, 2 || 8 primus] georg. II 409 || 27 an quoniam . . . matutinum] cf. Non. p. 2, 14 M.

2 *supr. v.* 142 argumentum a maiore ad minus siue a specie quia quod semel potuerunt ipsi greci facere possunt et alii *T* || 3 nectuni *G* || conflagrasset *F*, *corr.* *Daniel* || 4 vallo *add.* *Masvicius.* in exigua et parva f. h. *Commelinus* || 5 acie lecti *Daniel:* ac relictis *F* *malim* 'a me lecti' || 7 autem *Daniel:* aut *F* || 10 arripere *F* || 14 haec *F* || 17 *ad* *ADDANT* s. p. o. *supr. vers.* pro qualitate materiae deprimit omnia. et in hoc loco protinus quidam intellegunt pro licet *T* (pro . . . omnia *Tiberii Donati sunt*) || 20 inertia] quia noctu captum est ilium *supr. vers. add. l* || *ad* *LVCE* p. *supr. vers.* quia nocte ilium captum est propterea dicit luce et palam quia per insidias captum est *T* || 23 perisse *RLHF:* ipse *ASMl* || 24 et satis . . . vincere *post* Troiano collocavi, *post* terrori habet *F* || 27 diei *F.* *Schoellius:* diei *F* dicit *Daniel* an quoniam dicitur hoc e. q. s. ego

non ausi sunt egredi: nam nihil egerant. ergo hortativa est oratio ad socios, ut audaciores esse debeant, cum videant se timeri.

156. *PROCVRATE* verbum compositum, id est curate. *PVGNAM SPERATE* PARARI scilicet contra Troianos, non a Troianis, ne videatur contra supra dicta omnia nunc sociis inferre terrorem. ergo a me parari sperate, id est pugnatueros vos scitote, licet hostes muris se teneant, ut <XI 18> arma parate animis et spe praesumite bellum.

157. *VIGILVM EXCVBIIS* excubiae diurnae sunt, vigiliae nocturnae.

160. *CENTENI QVEMQVE SECVTI* centurionum scilicet, ex more Romanae militiae: nam ex numero militum qui eos sequuntur, gradus dignitatis apparet.

161. *PVRPVREIS CRISTIS IVVENES* hic versus per figuratum ablativum prolatus est.

162. *VARIANTQVE VICES* ut invicem potent.

163. *INDVLGENT VINO* ablativus casus est, et deest 'sibi', ni figuratum est. *INDVLGENT VINO*] ex fiducia scilicet: sequitur <186> cernis quae Rutulos habeat fiducia. *VERTVNT CRATERAS AENOS* potantes exhauriunt. et est hemistichium Ennianum.

164. *CVSTODIA* nomen ambiguum, sed modo 'quae custodit'.

166. *E VALLO* pro muro. *ARMIS ALTA TENENT* bona elocutio, id est armati tenent alta, hoc est muros. 'tenent' autem custodiunt.

167. *TREPIDI FORMIDINE* festini per formidinem: nam non est iteratio.

168. *EXPLORANT* confirmant. *PONTESQVE* qui fiunt in muris angustioribus, ut sit facilior transitus ad divisas muri partes. *PROPVGNACVLA* pilas murorum.

9 excubiae . . . nocturnae] cf. Isid. or. IX 3, 42 || 19 Ennianum] ann. v. 502 Vahl.

1 egredi] Homeri est (Il. II 381) *ῥῶν δ' ἐγχεσθ' ἐπὶ δειπνον ἵνα ξυνάγωμεν ἄρματα* add. D || egerent F || hortativa F || 2 socios G || audaciores F || timere G || 4 PARATI ASL || 5 omina Masvicius || sociis (sotiis M) inferre terrorem MF: socios inferuorem ASH || 6 socios putare inferiores R || 7 socios inferre terrorem L, sed re terrorem in ras. l || terrorem] sperate autem dixit quia cupidos eos ostendit pugnae et victoriae, ut viros fortes add. D || 8 a me pararis parat F, corr. Daniel || 9 nocturnae sunt M || 10 more om. RLH (in ras. ser. l) || 11 romana militia R || 12 apparet] unde et milites dicti a mille et tribuni militum dicti sunt *χιλάρχου* add. D || 13 PVRPVREI Daniel || 15 ut . . . potent] vices stationum Commelinus, quem Masvicius et Burmannus secuti sunt. || 17 cernis] om. Daniel, enim Masvicius || 19 emisthium L emistichium H emistichium reliqui || 20 ad CVSTODIA s. v. quae custodiebat T || 21 ad E VALLO s. v. de muro, ad ET ARMIS s. v. bona est elocutio id est armati custodiebant alta id est muros, ad TENENT s. v. custodiunt T || pro] e Daniel || bone locutio (lucutio G) F || 22 tenent om. G || aut G || 25 ad EXPLORANT s. v. attentius observant T || 27 pilas] om. L (add. l), pinnae F

171. RECTORES IUVENVUM legitur et 'iuveni': si 'iuveni', Ascanio; si 'iuvenum', magistros militum accipe.

172. SORTITA PERICLVVM *aut* sorte divisa ad defensionem pericli: *aut par timens periculum, quod quisque experiretur.*

173. QVOD CVIQVE TVENDVM EST exercet unusquisque vices ad 5 id quod accipit tuendum.

175. IDA VENATRIX a plerisque Ida mater Nisi accipitur, quia dixit 'venatrix': nam si montem volueris accipere, abusive Idam venatricem dictam intellege, pro 'venationibus abundantem': nam 'venatrix' est proprie quae venatur, non quae venationibus abundat. 10 *aut 'venatrix' pro his qui in ea venantur, ut domitrixque Epidaurus equorum.*

176. IACVLO CELEREM bene inducit Nisum optimum esse iaculatorem, et hanc praemittit armorum peritiam, qua plurimum poterit in Euryali defensione. 15

178. TROIANA NEQVE INDVIT ARMA hoc est qui nondum belliosa arma induerat, id est acceperat. et hoc dicit: pulcher quidem erat, sed nondum bellandi peritus.

179. PRIMA IVVENTA num prima lanugine? INTONSA hoc ad sua tempora rettulit; alioquin heroes non tondebantur. 20

180. AMOR VNVS ERAT id est eodem studio flagrabant. PARITERQVE IN BELLA RVEBANT *aut simul, aut similiter et pari virtute, id est aequae fortes erant.*

182. DINE HVNC ARDOREM MENTIBVS ADDVNT EVRYALE AN S. C. D. F. D. C. apud Plotinum philosophum et alios quaeritur, utrum 25 mentis nostrae acies per se ad cupiditates et consilia moveatur, an impulsu alicuius numinis? et primo dixerunt, mentes humanas moveri sua sponte; deprehenderunt tamen ad omnia honesta impelli nos genio et numine quodam familiari, quod nobis nascentibus datur, prava vero nostra mente nos cupere et desiderare: nec enim potest 30

11 domitrixque] georg. III 44 || 21 PARITER similiter] cf. Don. ad Ter. Eun. I 2, 12 || 25 apud Plotinum e. q. s.] exscr. mythogr. III 6, 19

1 iuuenis RF || si iuveni] si iuuenis R, om. MF || ascanium RF || 3 diuisi L diuise H || 4 ad SORTITA P. S. V. id est par timens periculum . . . experiretur T || aut parturiens periculum F || 5 TVENDI A TVENDO F || EST om. AHF || 8 Idam id est AS (del. a) || 11 hiis F || 14 qua ex quia L || poterit om. AS, potuerit M || 15 defensionem R defensionem L (corr. ?) || 16 TROIANA NEC RF TROIANAQVE L TROIANEQVE H || 19 ad INTONSA I. definit tempus aetatis. lanugine id est primam lanuginem barbae tunc emittebat T (definit tempus aetatis Tib. Donati sunt. id est . . . emittebat is scripsit qui Tironianis notis utebatur) || 20 rettulit F || 21 ad AMOR V. E. S. V. id est . . . flagrabant, ad PARITERQVE I. B. R. aut simul . . . erant. ruebant cum impetu se effundebant T || eodem T: eorum F || 22 et] aut T || id est om. T || 25 plotinam F || 27 duxerunt S || 30 proba F (prava man. rec.)

feri ut prava numinum voluntate cupiamus, quibus nihil malum constat placere. unde nunc hic ortus est sensus: hoc enim dicit Nisus: o Euryale, dine nostris mentibus cupiditates incipiunt et desideria, an deus fit ipsa mentis cupiditas? MENTIBVS vero ADDVNT
 5 bene dixit 'addunt': nam animus sui natura prudens est, sed ei additur ut aliquid inpatienter desideret. *non nulli tamen inter cupiditatem et cupidinem hanc differentiam esse volunt, ut masculino genere Cupidinem deum ipsum, id est τὸν Ἑρῶτα significemus, feminino cupiditatem: quamvis hoc auctores plerumque confundunt.*

10 183. DIRA magna.

184. ALIQVID MAGNVN scilicet per hostes transitum.

185. AGITAT molitur. QUIETE modo otio, non somno; nam in vigiliis fuerat collocatus. *qui enim custos est de insomnia suo queri non potest.*

15 186. CERNIS QVAE RVTVLOS HABEAT FIDVNCIA RERVN ipsius desiderii vult esse rationabiles causas, *ne vanum mens agitare videatur: nam et neglegentia hostium per fiduciam nimiam ostenditur, et occasio dabatur aliquid strenue gerendi.*

187. SOMNO VINOQVE SEPVLTI alterum pendet ex altero. et
 20 'sepulti' quasi sine pulsu et nihil sentientes.

188. PORRO hortantis est: *aut num coniunctio expletiva?*

189. QVID DVBITEM id est cogitem: omnis enim cogitatio in dubitatione est ante sententiam.

190. POPVLVSQVE PATRESQVE transfert in Troianos Romanam
 25 consuetudinem, ut solet plerumque: prius enim iubebat aliquid populus, postea confirmabat senatus.

191. REPORTENT portent: nam 're' vacat. *aut † ab eo reportare.*

192. SI TIBI QVAE POSCO PROMITTVNT poscere est secundum Varronem quotiens aliquid pro merito nostro deposcimus, petere
 30 vero est cum aliquid humiliter et cum precibus postulamus. et bene quod Euryalum nolit ducere latenter ostendit: *nam ideo adiecit 'mihi facti fama sat est'.*

20 sepulti . . . sentientes] cf. Isid. or. X 262; XI 2, 37; diff. verb. 522 ||
 21 PORRO . . . expletiva] cf. Don. ad Ter. Andr. I 5, 43 et III 4, 17 || 28 poscere
 . . . postulamus] cf. Don. ad Ter. Andr. II 5, 11

1 proba F || capiamus S || 4 ipse AS LH (corr al) || 6 desideret] desideraret F. quasi praeter eius naturam adiunctum ex altero add. D || non nulli . . . confundunt post magna (v. 183) colloc. Daniel || cupidatem F (cupiditatem G) || 8 οὐκ ἐπιβλέπει F || 16 uidetur F || 17 fidatiam F fidutiam G || 19 SEPVLTI] om. ALH, s. M || 23 sientiam L (id est deliberationem supr. scr. l) || 26 post AS || 27 uacant M || aut ab eo quod est reportare Daniel aut pro eo quod est adportare coni. Burmannus coll. Servii ad VII 167 scholio. fortasse aut ab eo (i. e. ab Aenea) reportent || 28 est secundum] enim est sciendum L || 30 uere H || est om. S || cum ante precibus om. F || 31 dicere ASM

193. SVB ILLO PRO 'ex illo': praepositionem mutavit.

194. MOENIA PALLANTEA ubi nunc credit esse Aenean. +

196. ARDENTEM modo ardentem, ut <IV 101> ardet amans Dido: an festinantem? ut <I 423> instant ardentem Tyrii: an cupiditate caedis flagrantem? ut <XII 71> ardet in arma magis: an propter 5 illud quod ipse dicit 'dine hunc ardorem mentibus addunt' et deinde 'aut pugnam aut aliquid iamdudum invadere magnum'.

197. SYMMIS ADIVNGERE REBUS 'summum' et extremum dicimus et laudabile. bene ergo in re dubia sermone usus est dubio; nam hoc dicit: non debes me nec a tua gloria nec a periculis 10 segregare.

199. GENITOR BELLIS ADSVETVS ipse puer est necdum probatus: unde se et a belli temporibus et a patris virtute commendat.

200. ARGOLICVM TERROREM quem Graeci inferebant. TROIAE-
QVE LABORES bene κατὰ τὸ σιωπώμενον annos Euryali ostendit: nam 15 si a coepto Troiano bello, quod decennium tenuit, septem anni erroris addantur, anni vix decem et septem sunt. est ergo aetas paene ad bellum inhabilis; sed exercitium ostenditur, quod inter bella nutritus est.

201. SYBLATVM susceptum.

202. MAGNANIMVM AENEAN (ET FATA EXTREMA SECVTVS) ideo secutus, 20 non ut vitae studeam, sed gloriae.

203. EST HIC EST ANIMVS 'hic' potest esse et adverbium demonstrantis, ut sit 'est hic', id est in meo pectore. potest et sic accipi, ut dicas: est hic animus lucis contemptor, hoc est iste animus. ergo 'hic' et produci potest et corripit. 25

204. ISTVM QVI VITA BENE CREDAT EMI QVO TENDIS HONOREM qui istum honorem, quo tendis, id est ad quem niteris, libenter emat vita, id est vitae pretio.

205. NIL TALE VEREBAR quale tu suspicaris.

206. NON distinguendum, ut initium iuris iurandi sit 'ita me refe- 30 rat'. REFERAT TIBI MAGNVS OVANTEM IVPITER mire ius iurandum con-

8 summum . . . laudabile] cf. Non. p. 401, 33 M. || 19 SYBLATVM susceptum] cf. Non. p. 316, 28 M.

1 ad SVB s. v. ex T || 2 aeneā esse AS || 3 ad ARDENTEM A. A. s. v. aut reuera ardentem aut festinantem aut cupiditate caedis flagrantem aut propter illud dixit diine hunc ardorem et reliqua T || ut Daniel: aut ut I' aut G || 4 cupiditate G || 5 caedi F || 6 dicat Daniel || dine] ne F || 8 aut extremum F || 9 in rebus dubiis F || 13 a belli temporibus F: ab illis temporibus Serviani libri || 15 cata to siopomenon F || euryali F || 16 a coepto Daniel: accepto F || decendium F || 20 ad FATA EXTREMA SECVTVS s. v. scilicet ut non studeam vitae sed gloriae T || 28 vitae om. AS || 30 ad NON s. v. hic est separandum ut initium sit iurandi ita me T || 31 mireus iurandum G

positum; sic enim iurat, quasi relicturus eum, cum de virtutibus eius optime sentiat.

207. HAEC humana negotia: vel quae loquitur.

208. SED SI QVIS multas causas praetendit: primam ipsius pueri, 5 secundam propter se, tertiam matris. et est parenthesis 'quae multa vides discrimine tali', hoc est quae multa, ut in tali discrimine, accidere posse intellegis.

211. PRETIOVE pro 'vel': 've' enim syllaba proprie 'vel' significat.

212. MANDET HVMO multi hic distinguunt; alii iungunt 'man- 10 det humo solita'; ut sit 'commendet in terra'. 'solita' autem 'fortuna', quae piis invidere consuevit: Statius, hinc trahens colorem, ait invida fata piis et fors ingentibus ausis rara comes.

213. ABSENTI quem non sepelierit. ABSENTI FERAT INFERIAS hoc est cenotaphion faciat et impleat honorem sepulcri. de inferiis 15 autem plenius in quarto georgicorum invenies.

214. MISERAE ad illum exitum, quem timet, retulit: an dolenter iam 'miseræ', quae in hoc consilio filii periclitatur?

215. PVER mire dissuadet dicendo 'puer'. E MATRIBVS e nobilibus; nam matres non nisi nobiles dicimus: unde et matronae dictae 20 sunt. scimus autem non omnes mulieres in Sicilia remansisse: nam legitur in XI. <35> et maestum Iliades crinem de more solutae.

216. NEC MOENIA CVRAT ACESTAE id est nec tenetur desiderio Segestae civitatis.

217. ILLE AVTEM hunc locum esse interrupta oratione Nisi 25 intellegimus.

219. VIGILES SIMVL EXCITAT qui vigiliarum officium habebant,

---

11 Statius] Theb. X 384

---

1 enim iurat *F* enumerat *Daniel* || 3 vel om. *R* || locuntur *L* (loquitur *I*) || 4 ad RAPIAT CASVSVE DEVSVS s. v. multas causas praetendit primam ipsius pueri secundam propter se tertiam matris *T* || 5 et est parenthesis siquis in adversum et riq. hoc est e. q. s. *F*, reposui ea Vergilii verba, ad quae hoc est . . . intellegis sine dubio pertinent || 8 sillaba *F* || 9 hic om. *ASM* || distinguunt libri alii iungunt om. *ASM* || 10 solito *ASM* (corr. a) silito *H* || commendat *L* || solita . . . consuevit] solita aut id est cui mandari defuncti (defuncti *G*) solent fortuna scilicet quae piis invidere consuevit *F*. voluerat fortasse plenioris commentarii auctor commendat in terra solita id est . . . solent. Solita aut fortuna scilicet quae e. q. s. || 13 ad ABSENTI s. v. quem non sepelierit *T* || ABSENTI f. i. absenti quem non sepelierit hoc est e. q. s. *F* || 16 supr. vers. 214 hoc ad illum exitum retulit quem timebat siue dolenter dicit quia mater in consilio filii iam periclitabatur *T* || dolenter *F*: dolent* *Daniel* dolet vicem *Masvicius* || 17 misere *G* || pariclitator *F* || 22 ad MAGNI NEC M. C. A. S. V. id est nec disiderio (sic) tenetur acestae siue regis siue ciuitatis *T* || id est om. *F* || 24 hoc loco esse interruptam orationem Nisi ab Euryalo intellegimus *Fabricius* || interruptum *R* || Nisi] p ñ (i. e. pro non) supr. scr. l || 26 EXCITANT *ASHM* (corr. am) || qui . . . procedit om. *H* || offitia *R*

hoc est futuros vigiles; alioquin quomodo excitat? et totum iunctim legendum est, ut simul et dictum et factum videatur.

220. SERVANTQVE VICES hic distinguendum est, alias sensus non procedit. *STATIONE RELICTA* hoc ad Nisum et Euryalum pertinet, ut sit sensus '*statione relictâ ipse comes Niso graditur*': quidam '*ser-* 5
vantque vices statione relictâ' pro '*stationis relictâe vices servant*' intellegi volunt, ut <I 75> et pulchra faciat te prole parentem, hoc est pulchrae prolis.

221. REGEMQVE REQVIRVNT *id est* regis filium, ut <VI 28> magnum reginae sed enim miseratus amorem. 10

222. CETERA PER TERRAS OMNES exaggerat more suo vigilan-
tium laborem.

225. CONSILIVM SVMMIS REGNI DE REBVS HABEBANT '*summîs*'
utrum maximis, an quod putabant eas in extremo sitas? et est Lucilii
versus uno tantum sermone mutato; nam ille ait consilium sum- 15
mis hominum de rebus habebant.

226. IAM NVNTIVS ESSET '*iam*' aut cito, *ut festinandum sit et*
iam nuntiandum Aeneae nec differendum: aut cum nullum invenirent,
ad desperationem, quasi nemo esset iam, qui posset audere.

227. *ADNIXI HASTIS mira facies consilii: in rebus dubiis non sedent, 20*
sed stant. ADNIXI HASTIS ostendit iam eos diurna statione fatis-
gatos. quod autem stant et Romani moris est et bellicae necessi-
tatis. hunc autem standi habitum et Sallustius commemorat, ut
fessi arma sua quisque stantes incumbere.

228. CASTRORVM ET CAMPI MEDIO in medio campi spatio, qui 25
campus castrorum medius fuit. *CASTRORVM ET CAMPI MEDIO*] *quia in*
mediis castris principia sunt semper. et bene 'campi medio', quam
'campo medio': tunc enim 'campo medio', cum aliquot campi sunt et
unus est medius campus, 'campi' autem 'medio' in media parte unius
campi. 30

229. *ALACRES concitati: Terentius quid tu es tristis? quidve*

14 Lucilii versus] lib. I fragm. VI ap. Muell. p. 2 || 18 iam . . . differen-
dum] cf. Don. ad Ter. Eun. II 1, 13; Ad. II 1, 21; Phorm. II 3, 4 || 23 Sal-
lustius] hist. III 72 Dietsch., 87 Kr. cf. Keil grammat. Lat. VII p. 478 || 31 Te-
rentius] Eun. II 3, 13

1 *ad VIGILES* S. E. *ILLI* S. V. *iunctim* est hoc intellegendum (*sic*) ut simul
dictum et factum intellegatur *T* || *iunctum* *I'* || 2 ut] et *I'* || 10 miseratur *II* ||
13 *ad SVMMIS* R. D. R. siue maximis siue in extremo sitis *T* || 14 eas in] *cafine* *G* ||
lucili *I'* || 15 consiliis *I'* || summi *II* || 18 inuenissent *ASMI* || 20 *ad v. 227 in*
marg. mira . . . stant *T* || 21 stant ostendit ergo iam eos *e. q. s. I'* || diuturna *I'* ||
25 campi spatio *I'*: campi statio *Serviani libri, nisi quod* campis *H* campi
est statio *Stephanus* || 27 principes *Daniel* || sunt *om. G* || 28 cum aliquot . . .
autem medio *om. G* || 29 *ad CASTRORVM* E. C. M. S. V. quidam intellegunt in me-
dia parte unius campi *T*

es alacris? ADMITTIER ORANT hoc verbo ostendit olim et apud reges admissionum fuisse officium.

230. REM MAGNAM PRETIUMQVE MORAE FORE dicebant se adferre rem magnam, cuius mora pretium posset adferre, id est poenam: Terentius ego pretium ob stultitiam ferō: ut sit sensus, si tardius mittamus ad Aenean, luemus hostibus poenas. alii sic intellegunt: scimus quidem adventum nostrum moram vestris adferre consiliis, verum huius morae erit pretium, id est remuneratio: namque hoc offerebant quod illi cogitabant, ut diximus supra 'quisve
10 Aeneae iam nuntius esset'? alii deesse putant 'adfirmantes', ut sit sensus, adfirmantes rem magnam futuram et multum illos consecuturos, si audiendi se moram pertulissent. alii, qui pretium pro poena dicunt positum, ita tradunt, eos anxios tam diu super rebus dubiis futuros, quam diu se non admiserint ad loquendum.

15 231. ACCEPIT TREPIDOS festinos, more suo. ergo per metalepsin cupidos dixit ἀγωνιῶντας: non enim possumus timentes accipere, quod festinabant.

233. NEVE HAEC NOSTRIS SPECTENTVR AB ANNIS bene excusat, quia scit de aetate puerorum posse dubitari, dicens non ex suggerentum persona, in qua est maior auctoritas, sed sua vi consilia ponderanda. 'spectentur' autem aestimentur.

234. RVTVLI SOMNO VINOQVE SEPULTI occasio prius narratur, sic consilium, ut necessario ad id quod nuntiat, veniat.

235. LOCVM INSIDIIS CONSPEXIMVS IPSI ordo est 'locum conspeximus, 25 qui insidiis patet'. 'ipsi' autem ad fidem pertinet: qui enim rem tantum nuntiat, debet firma auctoritate contendere. et communicat cum socio quod solus conspexit.

5 Terentius] Andr. III 5, 4. cf. Don. ad hunc vers.

1 ad ADMITTIER s. v. hoc uerbo ostendit apud reges admissionis officium T || ADMITTIER F || 2 admissionum F || 5 ego ASM: ergo reliqui || pitium H || ob stultitiam] pro stultitia R ab stulticiam L obstaculi M || 6 mittamus ASP: mittamur R L H M || 8 rememuratio L || 10 s. v. 230 quidam putant deesse affirmantes ut sit sensus affirmantes rem magnam p. m. f. T || adfirmantis F || 11 multum Daniel: multos F || 15 metalepsin F || 16 ἀγωνιῶντας scripsi: ΑΤΟΝΙΟΝΤΑΣ F ἀγωνιῶντας Daniel ἀπογοῦντας Commelinus || possum F || quod Daniel: quid F. an qui? || 18 SPECTENTVR ESSET ASHM || 19 dubitare F || 21 ad SPECTENTVR s. v. aestimentur T || 22 ad RVTVLI s. v. s. s. v. congrue dicit quia prius causa narratur deinde consilium . . . ueniat T || RVTVLI G || hoccasio F || sic] quam Masvicius || 23 ad id] adit F || 24 ad LOCVM i. c. i. s. v. ordo est locum conspeximus ipsi in biuio qui patet insidiis. et quod dicit ipsi ad fidem pertinet T || 25 que F (qui G) || 26 nuntiet F || auctoritatem F || cum socio scripsi: cumscio F conscio Daniel. cum inscio F. Schoellius. sententia est: Nisus quod solus conspexit Euryalum quoque conspexisse dicit. cf. v. 193 'tumulo videor reperire sub illo posse viam' et Serv. ad v. 243

236. *QVI PATET IN BIVIO necessarie signa addidit.* PORTAE QVAE PROXIMA PONTO apparet, ut et supra <VII 31> diximus, castra Troiana in Ostiensi fuisse, siquidem nullus alter locus in Laurolavinati hinc fluvio cohaeret, hinc pelago: et nunc dicit 'portae quae proxima ponto', item paulo post <466> dicturus est *murorum in parte sinistra* opposuere aciem: nam dextera cingitur amni. 5

237. INTERRVPTI IGNES supra <187> aliter lumina rara micant. FVMVS ERIGITVR signum est sopitorum ignium quotiens maior fumus erigitur.

238. FORTVNA occasione *ad inquirendum Aenean. alii hunc 10 ordinem volunt 'si fortuna permittitis uti, mox hic cum spoliis, ingenti caede peracta, adfore cernetis. nec nos via fallit cunctes quaesitum Aenean et moenia Pallantea'.*

239. QVAESITVM ut quaeramus.

240. CVM SPOLII hinc est quod supra <206> Euryalo dixit 15 me referat tibi magnus ovantem Iuppiter, respiciens ad id quod posset fortiter facere.

241. NEC NOS VIA FALLIT bene ubique cuncta cum amico communicat.

242. OBSCVRIS PRIMAM SVB VALLIBVS VRBEM nos in obscuris 20 vallibus positi vidimus primam urbem, hoc est primam partem urbis; nam Palatium in monte est, non in vallibus.

243. TOTVM AMNEM hoc est regionem amnis.

244. ANNIS GRAVIS ATQVE ANIMI MATVRVS ALETES Sallustius de Philippo qui aetate et consilio ceteros anteibat. 25

246. NON TAMEN OMNINO TEVCROS DELERE PARATIS ac si diceret: licet irascamini ad tempus, hinc *tamen* apparet non velle vos penitus delere Troianos, quod tales animos nostris iuvenibus datis.

247. *CERTA hoc loco firma vel fortia.*

248. VMEROS DEXTRASQVE TENEBAT AMBORVM hoc ad adfectum 30 retulit; nec enim simul fieri potest. intellegimus autem quod et singulos, et membratim amplectebatur.

10 Fortuna occasione] cf. Luct. Plac. ad Stat. Theb. V 132 || 24 Sallustius] hist. I 47 Dietsch., 50 Kr.

1 *ad* QVI P. I. B. s. v. hoc dicendo necessario addit signa T || necessariae G necessaria Commelinus || 2 apparet . . . proxima ponto om. H || troianorum R || 3 laurolauinio RL lauronaunati F || 4 cohaeret hinc pelago om. M || dixit F || 7 aliter] om. R, aliter ait F || 10 aeream F || 12 caede . . . cernetis] et rtq. F || 16 referebat ASH (corr. a) || 17 quod possit facere fortiter L || 20 PRIMVM ASHM || 21 primum urbem ASH (corr. a) || 23 *ad* TOTVM C. A. s. v. id est regionem amnis T || 24 ANIMIS ASM || 25 anteibat] nam in senioribus uiget prudentia, unde Ouidius (met. VI 29) 'seris uenit usus ab annis' add. D || 27 irascimini M || non om. LH || 29 *ad* CERTA s. v. firma fortia T || 32 membra- tim AL || amplectabatur AS amplexabatur R

249. VVLTVM LACRIMIS ATQVE ORA RIGABAT poetice iunxit, et modo unum significant: est autem iteratio. interdum recipiunt discretionem; *nam os est naturaliter facies, quam habemus; vultus vero, quem pro motu animi ad tempus formamus.*

5 250. PRO LAVDIBVS id est virtutibus: ab eo quod praecedit id quod sequitur, *ut <V 355> primam merui qui laude coronam.*

252. DI MORESQVE DABVNT VESTRI Ciceronis est, tractum de philosophia, qui dicunt sufficere ad gloriam bene facti conscientiam: scit enim poeta nihil esse maius, quam quod vel a diis meruerimus
10 vel moribus.

253. ACTVTVM confestim, sine dilatione: et est adverbium temporis. INTEGER AEVI 'integri aevi', *figurate: id est adulescens, cui aetas integra superest, unde Ennius deos aevi integros dicit quibus multum aevi superest. et bono omine ad pericula pergentibus*
15 *etiam per Ascanium praemium pollicetur: longiorem enim eis vitam promittit, si ea exspectent quae Ascanius dare maior possit.*

254. MERITI praestiti, ut <V 801> merui quoque, item <VI 664> quique sui memores aliquos fecere merendo.

255. IMMO EGO VOS pulchre poeta fidem sponsionis Aleti addidit,
20 *ut cum statim promissa Ascanii sequerentur. vos autem NISE figurate, ut <523> vos, o Calliope. SOLA SALVS vero, cui una est salus genitore reducto.*

256. EXCIPIT ASCANIVS id est subsequitur: et a poeta dictum est. PER MAGNOS NISE PENATES *hoc est quod ait <III 12> penatibus*
25 *et magnis dis, id est quos Aeneas secum adveherat; nam ideo ait 'Assaracique larem', id est familiae nostrae vel generis proprium, vel quos nos Troiani praecipue colimus, de quibus ait <III 148> Phry-*

---

3 nam os . . . formamus] cf. Luct. Plac. ad Stat. Theb. I 89; Isid. or. XI 1, 34 et diff. 589 || 12 adulescens . . . superest] cf. Don. ad Ter. Eun. III 2, 20 || 13 Ennius] trag. rell. v. 403 ap. Ribb. ed. II, v. 444 ap. Vahl.

---

2 significat *M* || 3 ad ATQVE o. r. s. v. proprie os est facies quam habemus naturaliter vultus uero quem pro motu animi ad tempus formamus *T* || os] mos *F*, omisit *Daniel* || 4 mutu *F* nutu *Daniel* || 5 procedit *L* || 8 philosophis *F* || qui] om. *L* (add. *l*), quia *s* || dicit *l* || bene factam *L* (corr. *l*) || conscientia *RHF*. quod et uirgilius supra (I 604) ait 'et mens sibi conscia recti' add. *D* || ad v. 252 in marg. scit poeta quod nihil maius est quam quod a diis meruerimus uel rectis moribus fecerimus *T* || 9 manus *G* || 10 vel moribus] vel rectis moribus fecerimus e *Turonensi Daniel* || 13 superest] manet *Masvicius* || 16 maior *F*: maiora *Daniel* || 17 pretii *AS* preteriti *H* || 18 alios *R* || merendo] cum mereri sit conferre ut (IV 317) 'si bene quid de te merui' add. *D* || 19 alaeti *F*. fort. fidem sponsioni Aletis addidit, ut eam || 20 vos autem . . . reducto post dictum est hab. *F* || nisi *F* || 21 o] a *G* || Calliope SOLA SALVS] callio posse lasalvus *F* || cui una *Daniel*: cū cuna *F* || 23 schol. ad v. 256 post dea est Terra hab. *F* || 24 nisi PENANTES *F* || 26 ad ASSARACIQUE l. s. v. id est familiae nostrae et generis proprium *T* || generi *Daniel* || 27 frigiique penantes *F*

giique penates, quos mecum a Troia mediis ex ignibus urbis extuleram. qui tamen dii qui sint, a diversis varie traditur, sicut supra <III 119> dictum est.

257. CANAE VESTAE venerabilis, antiquissimae: ipsa enim antiquissima dea est, Terra. 5

258. OBTESTOR adiuro. et est ordo 'immo ego, cui sola salus genitore reducto, vos obtestor per deos, revoke parentem'. FORTUNA FIDESQUE EST id est quicquid casu, quicquid consilio egero, vobis committam: nam per fidem consilia significat, per fortunam opes, imperium, cuiuslibet rei possibilitatem. alii sic tradunt: 'fortuna' ut possit, 'fides' ut velit promissa persolvere. alii ita: quantum habeo fortunae in vestris pono gremiis, doque fidem me ita animatum esse et sic sentire: 'mihi', inquit, 'habeo coniunctam fortunam et fidem'. nam cum volumus ostendere quantum in nostra sit potestate, duo dicimus fortunam et fidem: fortuna de nostris est possessionibus, fides quantum nobis creditur ab inimicis. 15

260. NIHIL ILLO TRISTE RECEPTO subaudis 'erit'.

261. ARGENTO PERFECTA id est tota argentea.

262. DEVICTA GENITOR QVAE CEPIT ARISBA atqui secundum Homerum Arisba Troianis misit auxilia et ab Achille subversa est. 20 sed accipimus, aut ante bellum Graecorum Arisbam a Troianis captam et in amicitiae foedus admissam: aut certe pocula haec data ab Heleno, qui in Achillis bona per Pyrrhi successerat hereditatem, ut sit 'quae cepit' pro 'quae accepit' devicta Arisba, scilicet ab Achille. dicta est Arisba ab Meropis vel Macarei filia, quam primum Paris in coniugio habuit. quidam ab Abante, qui Troica scripsit, relatum ferunt, post discessum a Troia Graecorum Astyanacti ibi datum regnum: hunc ab Antenore expulsum sociatis sibi finitimis civitatibus, inter quas et Arisba fuit: Aencan hoc aegre tulisse et pro Astyanacte arma cepisse, ac prospere gesta re, Astyanacti restituisse regnum. quod si ita est, merito cum Aeneas et vicisse et haec pocula inde cepisse memoratur. 25

6 OBTESTOR adiuro] cf. Don. ad Ter. Andr. I 5, 56 || 19 secundum Homerum] ll. II 836

2 sint Masvicius: sunt F || tradentur F, correxi. traduntur Daniel || 5 eterra F. fortasse id est Terra || 7 reuocate per deos F || 10 et cuiuslibet vulgo || fortunam F || 11 ut ante velit om. G || 12 vestris Daniel: ius F || doque dequo G || me ita animatum Daniel: mei daminatum F || 13 inquit F || abeo G || fidem] esse add. F || 14 XII F, dicimus Daniel: duo dicimus, fortunam et fidem scripsi || 15 fortunam de nostris G || 21 accepimus R accipiamus l || 22 dicta F || 23 successit F || 27 fuerunt F || astyanocti F || 28 societatis F, corr. Daniel || 29 hastynacte F bastinocte G || 30 gesta re] gesa G || quod sita est F

263. DVO MAGNA TALENTA bene addidit 'magna', nam varium apud diversas gentes pondus est talenti: unde talentum potest et breve aliquid et magnum significare. nam ut supra <V 112> diximus, secundum Plautum talentum septuaginta librarum est: qui
5 cum dixisset deberi centum quadraginta libras, paulo post intulit duo talenta, per iocum dicens debentur talenta tot, quot ego et tu sumus. item Homerus talentum breve quiddam ostendit, quippe quod accepit victus, cum victori levia data sint munera.

264. CRATERA ANTIQVVM hoc est antiquo opere factum, ut ei pre-
10 tium crescat ex tempore.

265. CAPERE ITALIAM obtinere.

266. DICERE SORTEM statuere. alii proprie 'ducere' legunt, quod est sortium, ut <VI 22> stat ductis sortibus urna. alii
'deicere' legunt secundum illud <V 490> deiectamque aerea sortem
15 accepit galea, id est sortiri praedam.

267. VIDISTI QVO TVRNVS EQVO melior oeconomia: Nisum noluit inducere postulantem equum Turni praemii loco, sed honestius facit ultro offerri, cum Homerus fecerit Dolonem Achillis currus inprobe postulantem.

20 268. IPSVM ILLVM equum scilicet, cui ex pronomine addidit dignitatem.

269. EXCIPIAM SORTI extra sortem seponam, ut tibi dari possint, id est praeter sortem dabo. IAM NVNC aut 'iam nunc excipiam'.

270. MATRYM cum dicit 'matrum', non solum sexum ostendit, sed
25 etiam propter muneris laudem vult ostendere fecundas.

271. CAPTIVOSQVE DABIT subaudiendum 'bis sex'.

272. INSVPER HIS super haec: est figurata elocutio, per dativum casum. CAMPI QVOD REX HABET IPSE LATINVS mos fuerat ut viris

1 bene addidit magna e. q. s.] cf. ad Aen. V 112 || 6 debentur] Plaut. Mostell. III 1, 114 || 7 Homerus] Il. XXIII 263 sqq. || 18 Homerus] Il. X 321 || 22 extra sortem seponam] cf. Non. p. 293, 9 M. || 28 mos fuerat e. q. s.] cf. schol. vet. in Iuven. II 132

2 talenti] talenta R talem F || et breue et magnum aliquid R || 4 plauta F || 5 deberi] om. AS, debere L || cxi L || 6 per icum odicens F || quod HF || ego] et ego L || 7 ostendit] apud quem in equorum cursu tertium praemium est lebes quarto autem duo talenta argentea ut aurea τῷ δὲ τετάρτῳ δῆκε δῶν χρυσοῖο τέλειαντᾶ add. D || 8 sunt L || 9 ad CRATERA A s. v. antiquo ... tempore quasi ipsa uetustate mirabilem T || hic est F || 11 ad CAPERE s. v. optinere T || 12 DICERE F DVCERE Serviani libri || alii 'ducere' legunt, quod est proprie sortium Burmannus || 14 deiere F || 15 sortili F || 16 meliore Daniel || oeconomia G || 18 offerri Daniel: effiri F || dilonem F Didonem Daniel || 23 per L (praeter I) || fortasse id est iam nunc excipiam vel iam n. TVA P. aut 'i. n. e.' dubitatum esse videtur iam nunc utrum ad excipiam an ad tua praemia referendum esset || 24 schol. ad MATRYM e Turonensi edidit Daniel. est autem Tiberii Donati || 27 figurate locutio F

fortibus sive regibus pro honore daretur aliqua publici agri particula, ut habuit Tarquinius Superbus in campo Martio: quod spatium ab Homero *τέμενος* dicitur. hoc ergo, quod Latinus pro honore de republica habuit, ab Ascanio intellegamus esse promissum.

274. PECTORE TOTO omni adfectu. *et est de proverbio: Cicero 5 de legibus* <I 18, 49> *nisi toto pectore amatur, ut dicitur: cum enim dicit 'ut dicitur' ostendit proverbiale.*

277. RERVVM VERBORVMQVE FIDES et rem publicam tibi committam et tecum omne communicabo consilium.

278. CONTRA QVEM TALIA FATVR EVRYALVS cur cum duobus sit locutus 10 Ascanius, et unus illi respondit, id est Euryalus, et minor? quia Euryalo et familiaris et posterius est locutus, dein quia Euryalus matrem commendare debeat.

279. ME NVLLA DIES TAM FORTIBVS AVSIS DISSIMILEM ARGVERIT ab hoc officio et ab hac audacia accessu temporis inferior non pro- 15 babor, qualiscumque fortuna comitetur. id est numquam aut tam secunda fortuna acciderit, aut tam adversa, ut me dissimilem mei faciat, hoc est neque secundis intumescam, neque adversis deiciar.

280. TANTVM tantummodo hoc possum de me promittere, ut semper audeam, semper velim fortiter facere: nam hoc est quod 20 dicit 'fortibus ausis dissimilem arguerit'. tantum ergo meum est hoc promittere, sive prospera, sive adversa fortuna comitetur: nam 'aut' disiunctiva particula est, non negantis adverbium. quidam sic intellegunt: tantummodo fortuna prospera non in contrarium recidat: tamquam nunc in secundis rebus sit, cum obsideatur. alii ita putant: 25 me nulla dies dissimilem arguet, sive quae est hodie fortuna permanserit, sive etiam laeta fuerit, id est nec si feliciter mihi, nec si infeliciter cesserit, dissimilis ero huic conatui. et melius legitur sine aspiratione, id est 'aut adversa'.

281. SVPER OMNIA DONA ultra omnia, magis quam omnia; pro- 30 prie enim 'super' hoc significat: ut sit 'pro omnibus donis'.

282. PRIAMI DE GENTE VETVSTA de familia. et bene eam etiam ex cognatione commendat: nam Ascanius nepos est Priami per Creusam.

1 sive] atque Masvicius || 3 temenos libri || 4 intellegamus niso esse promissum *MI* || 6 amator *F* (corr. Daniel) amor *G* || 7 enim om. *G* || dicit] dicitur *G* || dicitur] datus *F* || 10 cur cum Daniel: circum *F* || 11 illi Masvicius: ille *F* illis Daniel || et minor? quia Commelinus: et minorque *F* || 12 deinde Commelinus || qui *F*, correxi. quod Commelinus || 13 malim debebat || 16 committeretur *L* (corr. l) committitur *F* || id est ad ipsius poetae verba pertinet || 17 dissimi *G* || 18 intumescam Daniel: uttumescam *F* || 21 meum hoc est promittere *L* || 22 committetur *AF* (corr. a) committetur *L* || 23 negantis] i. e. haut superscr. m || 30 ad SVPER o. d. in marg. super his ut sit supra his omnibus *T* || 31 hoc scripsi: his *F* id Daniel || omnibus *F* || 32 eum *LH* || 33 cogitatione *AS* (corr. a) cogatione *L* (corr. l)

283. MISERAM quae sic inpatienter diligit filium.

284. MECVM EXCEDENTEM ut <VI 112> ille meum comitatus iter: vult enim intellegi, sui causa matrem secutam.

285. IGNARAM hic 'ignaram' cui non dixerit. QVODCVMQVE
5 PERICLI EST syllepsis: nam subaudis 'periculum'.

286. INQVE SALVTATAM LINQVO insalutatam: et est tmesis, ut
<X 794> inutilis inque ligatus cedebat.

287. QVOD NEQVEAM LACRIMAS PERFERRE PARENTIS excusat,
ne videatur crudelis: unde sequitur matris eius tragicus et misera-
10 bilis ille conquestus <480> potuisti linquere solam crudelis
et talia.

288. INOPEM modo auxilii egentem. RELICTAE aut a me, aut
ab hominibus.

289. AVDENTIOR ut 'sapientior', ab appellatione, non a participio
15 † futura cum: Terentius in heauton timorumenos <IV 1, 32> natu
gravior, ignoscentior.

290. IN CASVS OMNES ut supra <280> 'fortuna secunda, aut
adversa cadat'.

291. PVLCHER IVLVS incongruum epitheton pulchritudinis po-
20 suit, cum res sit in hoc loco religionis.

292. STRINXIT PIETATIS IMAGO praestrinxit, momordit, admo-
nuit. sensus autem est: aut postquam vidit istum sic amare ma-
trem, paternae pietatis virtutem coepit agnoscere: aut certe coepit
etiam ipse sic in pietatem moveri, ut eius consueverat pater: aut
25 certe exemplo Euryali avidius coepit amare patrem etiam ante
dilectum.

296. NEC PARTVM GRATIA TALEM PARVA MANET debet ab omni-
bus coli quae talem creavit: non ergo a te tantum, sed per te com-
mendatur.

30 297. CASVS FACTVM QVICVMQVE SEQVETVR satis congrue; prae-
mia enim non debentur eventui, sed voluntati: hoc est quidquid eve-
nerit, praemia dabo.

21 STRINXIT praestrinxit] cf. Non. p. 365, 11 M. || 22 aut postquam e. q. s.]
cf. Macrob. Sat. IV 6, 9

4 agnaram F || 6 est] esto F || mesis A temesis Ra themesis LM mes-
sis HF || 7 caedebat RH concedebat l || 11 alia ASF || 12 auxilio H || 13 omi-
nibus F || 14 AVDIENTIOR F || 15 cum del. Masvicius. fortasse futura cum ortum
est ex futur. a. i. c. o i. e. futurus audientior in casus omnes || nata gravius
ignoscenti (i. e. ignoscentur) F || 21 momordit perstrinxit F || praestrinxit ASLM
praestrinxit H: perstrinxit RF || 23 paternam F || agnoscere . . . avidius coepit
om. L (add. l) || 24 sic] hic H || in pietatem vulgo: impietatem H pietate ASL
impietate R in pietate MF || 28 a te Commelinus: ante F || 30 SEQVITVR LH ||
31 hoc est ad poetae verba pertinet || exuenerit F

298. PER QVOD PATER ANTE SOLEBAT alii volunt ideo 'ante', quia absens est Aeneas: sed iurare possumus etiam per absentis filii caput. alii ad causam religionis trahunt, quae praecepit, ut filii imitentur in omnibus rebus suos parentes: ut nunc quasi imitatio sit iuris iurandi, ut dicat Ascanius 'iuro per caput meum',⁵ sicut praesens pater per suum caput iurare consueverat quotiens fidem suam confirmare cupiebat. alii volunt ideo dictum 'ante', quia pontificibus per liberos iurare non licebat, sed per deos tantummodo, ut sit 'ante' antequam pontifex esset Aeneas. *ergo 'ante' aut temporis est aut ordinis.*

10

299. REDVCI REBVSQVE SECVNDIS mira arte moratur in prosperis et ea iterat, tacet adversa et magis intellectui et subauditioni relinquit. cum enim non dicat 'si non redieris', ait 'matricque tuae generique manebunt'. hoc autem secundum morem Romanorum dicit, apud quos ita praemia decernebantur 'illi liberisque eius', ut 15 darentur liberis quae accipere non potuissent parentes.

302. LYCAON GNOSIVS Cretensis: et est laus ab artifice. hunc autem gladium Euryalo datum intellegimus: nam Nisus accepit pellem et galeam.

304. PELLEM HORRENTISQVE LEONIS EXVVIAS τὸ αὐτὸ dixit, 20 hoc est bis idem, ut <III 247> bellum etiam pro caede boum stratisque iuvenis, Laomedontiadae, *bellumne inferre paratis?*

305. GALEAM FIDVS PERMVSTAT ALETES galeae enim sunt explorantium, sicut etiam Homerus ostendit. '*permutat*' autem *conpo-* 25 *situm pro simplici.*

307. PRIMORVM genetivus hic venit et ab eo quod est 'hic primus hi primi', et ab eo quod est 'hi primores', sicut 'hi proceres':

2 sed iurare possumus] non iurare non possumus *LH* (corr. *l*) nam iurare possumus *Stephanus* || 3 quia *L* (quae *l*) || praecedat *L*, ut videtur (praecepit *l*). *malim* praecipit || 4 imitarentur *L* (imitentur *l*) || rebus *om. AS* || quasi *om. R* || 5 ut] *an* et || 9 ante ante antequam *om. RLHM* (add. *l*) || 12 iterata *ASML* || 13 non ante dicat *om. RLH* (add. *l*) || 15 illi liberisque eius *om. ML* || 19 galea et pellem *F* || 20 *καὶ το αὐτο H* || 21 est *om. AS* || 22 bellumine *F* || 24 galeae *Commelinus*: alia *ASLM* aliae *RHF* || explorantium] arma add. *F* || 25 ostendit] nam ut quidam dicit alia bellatoria galea alia speculatoria in *marg. add. l*. qui exploratores sic armat et (ut *Fabricius*) primo de diomede (*Il. X* 261) ἀμφὶ δὲ οἱ κινέην κεφαλῆσιν ἔθηκε . . . μέσση δ' ἐν πῖλος ἀρήρει. sed de illa diomedis (galea vulgo additur) proprie intellegendum est quae sine cono est ut occultior sit explorator. talis enim vocatur *καταῖτις* quia sit humilis fabricata (fabrica *Masvicius*) id est κάτω τετυγμένη add. *D*. his aliae bellantium ut idem de Paride (*Il. III* 336) κρατὶ δ' ἐπ' ἰσθμῷ κινέην εὐρυκτον ἔθηκεν, ἔκποιον· δεινὸν δὲ λόφος καθύπερθεν ἔνευεν add. *Fabricius* || 27 venit] est *F* || et *om. RMF* || hic primus . . . quod est *om. RLHM* || 28 hi ante primores *om. F*

quorum nominum nominativus singularis non invenitur, licet dicamus 'huius primoris' 'huius proceris'.

308. VOTIS aut cum votis: aut pro reditu vota facientes. *an iuvenumque senumque manus ad portas votis prosequitur? an iuvenum*
 5 *quidem manus ad portas, senum vero votis prosequitur, ut iuvenes quidem illos deduxerint, senes vero optaverint illis reditum.*

310. PORTANDA nuntianda.

311. ET NVBIBVS INRITA DONANT ut ipse <XI 795> partem volucres dispersit in auras.

10 312. SYPERANT transgrediuntur.

313. CASTRA INIMICA non tantum hostilia, sed et pernicioosa; nam cum dolore dictum est 'inimica', unde scilicet redituri non erant, quod ex sequentibus conprobatur: dicendo enim 'multis tamen ante futuri exitio', *id est antequam ipsi perirent*, ostendit pernicioosa
 15 *esse castra quae ipsis mortem fuerant adlatura. et bene cito dictus est exitus, cum castra mortifera dicuntur.*

315. LITORE CVRRVS quia ante <236> dixerat 'portae quae proxima ponto': aut aream litori proximam, sicut solet. quidam 'litore' fluminis volunt.

20 317. VINA SIMVL hoc est vasa vini, scilicet in quibus vina ponuntur. ORE LOCVTVS non est perissologia: nam secundum Homerum exploratores quae volunt, plerumque nutu plerumque sibilo significant.

318. AVDENDVM DEXTRA quia audemus et cursu et animo.

25 NVNC IPSA VOCAT RES *id est somnus et vinum.*

319. HAC ITER EST per hostium caedem et audaciam nostram.

SE ATTOLLERE adsurgere.

320. CONSVLE provide.

321. HAEC EGO VASTA DABO de quibus dixit <315> 'corpora
 30 fusa vident'.

2 huius proceris *om. LHM* (huius proces (*sic*) *add. l*) || 4 senumque] senu *F*, *om. Daniel* || 5 iuuenis *G* || 6 deduxerunt et optauerunt *F*, *corr. Masvicius* || 7 nuntianda] fiuntianda *F* || *ad AVRAE OMNIA DISCERPVNT hoc scholium edidit Fabricius* quia non pertulerunt illa mandata Aeneae. quae inutiliter iubentur dicitur ventus discerpere. || 8 partim *ASM* || 11 pernitiōsa et hic et *lin. 14 libri plerique* || 13 ex sequentibus] x in *ras. l.* et sequentibus *Lion, fortasse recte* || 14 ipse *F* || 15 et bene cito dictum est exitio *Daniel. nisi fallor, laudandum esse dicit poetam interpretes quod in initio narrationis infelicem fore rei susceptae exitum significaverit.* || 17 LITORE aut aream . . . volunt. CVRRVS quia . . . ponto *Daniel* || 18 fortasse proximam dixit || quodam et voluunt *F* || 22 quae] quod *R*, *om. LH* || plerumque sibilo *om. M*, plerumque sibilo significant *om. LH* (p. s. significare *add. l*) || 23 significant] apud quem Vlixes Diomedi sibilo innuit (*Il. X 502*) *βοιξήσεν δ' ἄρα πυρρῶν Διομήδει δῖος* *add. D* || 25 *ad RES S. v. somnus et vinum T* || 27 *schol. ad SE ATTOLLERE et CONSVLE hab. T* || 29 VASTABO *HF*

322. VOCEMQUE PREMIT aut summissa voce loquitur, aut tacet.

SVPERBVM cur 'superbum' dixerit enarrat 'qui forte tapetibus altis exstructus': superbum enim est et nobile, ut <VII 630> Tiburque superbum. 'exstructus' autem pro 'exstructis tapetibus altis'. veteres et mensarum et tori struices appellabant.

5

324. TOTO PROFLABAT PECTORE SOMNVVM periphraasis est, ne verbo humili stertentem diceret.

326. SED NON AVGVRIO POTVIT DEPELLERE PESTEM 'augurio' hic pro scientia augurii: et ostendit per transitum fati necessitatem nulla peritia posse depelli. est autem Homericus versus.

10

327. TEMERE passim, fortuito, neglegenter. vel humi vel periculose, ut in consuetudine solemus dicere temerarios homines. 'temere' significat et 'facile': Plautus magnus est hic fluuius, non hac temere transiri potest. significat et 'subito': Ennius † quod tam temere itis citate catomerariis. significat 'sine causa': Ennius haud temere est quod tu tristi cum corde gubernas.

328. PREMIT opprimit, occidit. SVB IPSIS EQVIS circa ipsos equos.

329. PENDENTIA quasi ebriorum: aut ita iacentium, ut colla penderent.

331. SINGVLTANTEM cum singultu animam efflantem. ATRO 20 potest et superioribus adplicari, ut sit intellectus 'sanguine singultantem atro', potest et sequentibus iungi; sed melius sequentibus.

1 aut . . . tacet] cf. Non. p. 365, 11 M. || 3 superbum . . . nobile] cf. Non. p. 391, 13 M. || 12 temere significat et facile] cf. Charis. p. 221, 11 K. || 13 Plautus] Bacch. I 1, 52 || 14 Ennius] ann. v. 543 Vahl. || 15 Ennius] ann. v. 473 Vahl. || 17 PREMIT occidit] cf. Non. p. 365, 18 M.

1 ad VOCEMQUE P. S. V. aut summisce loquitur aut tacet et premit hoc loco frenat cohibet T || 4 exstructis F || ad QVI F. T. A. E. S. V. pro exstructis tapetibus altis figurate T || exstructus F || apertibus F || altus F, altis Daniel || mensarum ego: mensura F || 5 tori struices F. Schoellius: toris traes F. cf. Fest. s. v. struix et ad Aen. IV 267. mensa et toris tapetes appellabant Daniel mensis et toris tapetes appendebant Fabricianum exemplar anni 1613 mensis et toris tapetes aptabant Commelinus. || 6 perifrasis . . . diceret hab. T || perifrasiis F || humili uerbo T || 7 stertentem T sterentem F humilis terrentem G || 8 ad AVGVRIO S. V. augurii scientia T || 10 versus] ἄλλ' οὐκ ὀλνοίειν ἐρύσσατο ἦρα μέλαιναν (Il. II 859) add. D || 11 fortuito ASLHM || ad TEMERE I. T. I. S. V. humi uel periculose et temere aliquando significat subito aliquando facile aliquando sine causa T || vel humi e. q. s.] cf. ad v. 373 || 13 rapidus fluuius est hic Plautus || 14 quo Masvicius || 15 temere Daniel: te in re F' catomecariis Daniel Ac temere erratis Scaliger citati catomitarii Masvicius. Vahlenus nihil nisi quo tam temere itis citati Ennio tribuit, in catomerariis latere suspicatur Cato temere fieri quae e Charisio adscripta e margine in ipsum scholium inlata sint. similiter iudicasse videtur Hauptius, quem Keilius ad Char. I. I. sibi indicasse commemorat post Ennii verba quo tam temere itis legendum esse citat e Catone Charisius. || 17 ad SVB I. E. S. V. inter ipsos equos T || 18 ad SECAT PENDENTIA C. S. V. id est quorum colla pendebant iacendo siue quorum colla pendebant cum secarent T || aut ita Daniel: haud ditta F' haddita G

333. PLVRIMA LVSERAT pro 'plurimum luserat': *vel per plurimam noctem.*

335. DEO *vel* vino, *vel* somno. PROTINVS hic 'porro tenuis'.

337. PER OVILIA TVRBANS perturbans ovilia: nam tmesis est.

5 339. MVTVMQVE METV scilicet pecus; nam male quidam accipiunt 'mutum fremit' de leone: quod si dixeris, vacat 'metu'.

340. INCENSVS ET IPSE PERFVRIT exemplo Nisi.

341. SINE NOMINE PLEBEM bene expressit et bellatoris peritiam et tironis inconsideratam aviditatem; nam Nisus reges interimit, 10 Euryalus saevit in plebem: Sallustius ex insolentia avidus male faciendi. 'sine nomine' autem dixit sine gloria, quorum per humilitatem non sunt omnibus nota nomina. *atqui adiecit nomina; nam ait 'Fadumque Herbesumque subit': ergo aut 'sine dignitate et nobilitate', aut seorsum plebem dicit et seorsum nobiles, quorum nomina inseruit.*

15 343. RHOETVM VIGILANTEM hoc loco non tantum Rhoeti timor, sed et Nisi audacia conprobatur. VIGILANTEM] *hoc est qui in tantum potando vigilaverat, ut metuens post magnum cratera se tegeret.*

346. ET MVLTA MORTE RECEPIT PURPVREVM multi hic distinguunt, ut sit sensus talis: eduxit gladium multo cruore purpureum. 20 alii 'multa morte recepit', ut sit: eduxit gladium cum multo cruore, et sic inferunt 'purpuream vomit ille animam' secundum eos, qui animam sanguinem dicunt. 'recepit' eduxit, ut <X 383> hastamque recepat ossibus haerentem. *vel secundum Homerum *** Cornutus 'nocte' legit et adnotavit utrum 'nocte' pro morte, an cum* 25 *multa nox esset?*

10 Sallustius] hist. inc. 77 Dietsch., 43 Kr.

1 ad PLVRIMA N. s. v. id est per plurimam noctem ut quibusdam placet T || luserat] x add. F, inde dixit Daniel || 3 vel ante somno om. R || ad PROTINVS s. v. quasi porro tenuis id est continue sine intermissione T || PROTINVS pro continuo, proprium Virgilio Fabricius || ad v. 336 continuasset per noctem aut aequalem fecisset nocti si uis per datinum legere id est usque ad lucem produxisset T || 4 perturbans om. F || 8 et ante bellatoris om. ASL (add. l) || 9 interimit MF: interimit reliqui || 10 saevit in plebem] saevitiam implevit H || ut salustius MD || ex F: et Serviani libri || avidus LM: avidius ASRHF || 11 humilitatem] smâtu superser. a || 12 atqui F || subiecit G || 13 radumque F || herbaesumque F herbesumque G || 15 ROETHVM libri Serviani || 16 Nisi] Euryali Masvicius || conprobetur AS (corr. a) conprobantur H || hoc est . . . tegeret post ἀναφέρει (p. 341 lin. 2) hab. F || 17 tegero F || 18 PURPVREVM RM: PURPVREAM SLF

PURPVREVM A PURPVREA H || multi] morti AS || 19 multo] cum multo M || 20 multo om. AS, del. l || 22 eduxit] extraxit supr. vers. add. l || 23 secundum Homerum] Graeca nescio quo modo ex codice non exscripsi, sed vehementer corrupta esse adnotavi. hinc illud certe praestare posse videor, non laudasse interpretem ea quae Daniel ediderit (Il. V 83) ἔλλαβε πορφύρεος θάνατος καὶ μοῖρα κραταίη. || 25 nox] noc F

348. VINA REFERT proprie, quae paulo ante potaverat. 'refert' autem reicit; Graeci, ut ille, dicunt ἀναφέρει. HIC FVRTO FERVIDVS INSTAT scilicet Euryalus, qui saeviebat latenter, ut sit 'furto' nocturno proelio: nam fures ideo dicti sunt, quod furvo, id est nigro tempore furta committunt: aut re vera 'furto fervidus', 5 quia Messapi galeam sustulit et Rhamnetis phaleras.

350. DEFICERE EXTREMVM utrum 'ignem extremum', an 'deficere extremum'? RELIGATOS non resolutos, sed diligenter ligatos: unde addidit 'rite', id est ex militari consuetudine optime ligatos. RITE ex more. 10

352. SENSIT ENIM parenthesis. NIMIA CAEDE FERRI deest 'illum'. FERRI φέρεσθαι.

353. LVX INIMICA proditrix.

354. POENARVM EXHAUSTVM SATIS EST bene 'exhaustum', ut ostendat eos avidos caedis fuisse et cruoris hostilis. VIA FACTA 15 PER HOSTES ut <321> haec ego vasta dabo et lato te limite ducam.

355. MVLTA VIRVM ... TAPETAS nire artum tempus expressit, quo necesse erat haec omittere.

356. PVLCHROSQVE TAPETAS secundum Graecos per masculinum genus. 20

357. EVRYALVS PHALERAS RHAMNETIS ET AVREA BVLLIS CINGVLA TIBVRTI phalerae ornamenta equorum sunt. et est sermo Graecus καὶν φάλαξ' εὐποίητα. 'cingulum' autem hominum generis neutri est, nam animalium genere feminino dicimus 'has cingulas'.

358. TIBVRTI REMVLO DITISSIMVS OLIM QVAE MITTIT DONA 25 consuetudo erat apud maiores ut inter se homines hospitii iura mutuis muneribus copularent, vel in praesenti vel per internuntios. sensus ergo nunc talis est: Caedicus quidam Tiburti Remulo, cum eum sibi absens hospitio vellet adiungere, misit phaleras et cingula, bullis aureis, hoc est clavis insignita. Remulus moriens nepoti suo 30

4 nam fures ... committunt] cf. Gell. I 18, 4; Isid. or. X 106; diff. verb. 340 || 20 secundum ... genus] cf. Non. p. 229, 8 M. || 22 phalerae ... Graecus] exscr. Isid. or. XX 16, 1. cf. Non. p. 554, 16 M. || 23 καὶν] Hom. Il. XVI 106 || cingulum ... has cingulas] exscr. Isid. or. XX 16, 4

1 ad REFERT s. v. reicit, ad HIC s. v. aut pro tunc aut hic euryalus T || 3 qui saeviebat L (quia saeviebat l) qui furebat F || 6 et om. ASHM F || 7 ad DEFICERE E. s. v. aut extremum deficere aut extremum ignem T || 8 religatos R diligatos L || 9 rite H: re reliqui || optime om. M || ad RITE s. v. ex more T || 11 deest Masvicius: id est F || 16 uastabo H || 18 mira arte Daniel || 20 CAPE-TAS F || 23 καφφαλαρεπούνητα F καφφαλαρεπούνητα G καπφάλαι' εὐποίητα Daniel τὰ φάλαξ' εὐποίητα Commelinus. in Servianis libris deesse moneo haec verba. || cingula AS || 27 vel per internuntios vel in praesenti AS || vel ante in praesenti om. R || 28 nunc om. AS || 29 cingulas AS (corr. a) || 30 clavis] ana-glis superscr. l || insignata ASL (corr. a)

cognomini haec reliquit, qui postea victus a Rutulis est et occisus: post cuius mortem apud Rhamnetem Rutulum ab Euryalo haec reperta sunt munera. quod autem dixit 'Tiburti Remulo', aut Tiburtino intellegamus, hoc est de Tibure, ut sit dativus ab appellativo veniens hic Tiburs: aut 'Tiburti', hoc est filio Tiburti ab eo quod est hic Tiburtus, huius Tiburti, ut sit 'Tiburti Remulo' sicut <VI 36> Deiphobe Glauci.

359. *CVM IVNGERET ABSENS aut cum se illi iungeret, aut cum iungeretur.*

10 360. SVO MORIENS DAT HABERE NEPOTI *nepoti* Remulo, quem supra avo cognominem diximus. nam quotiens aperte non ponitur nomen filii vel nepotis, cognominem eum esse intellegimus avo vel patri, quorum nomen aperte positum invenimus; et e contra si filii vel nepotis positum nomen fuerit, praetermissum autem parentum, 15 cognomines eos esse intellegamus necesse est.

361. POST MORTEM scilicet Remuli, secundum supra dictum sensum: nam Donatus dicit post mortem Nisi et Euryali bello potiti sunt Rutuli: quod non procedit, si diligenter advertas. sane sciendum locum hunc esse unum de XII. Vergilii sive per 20 naturam obscuris, sive insolubilibus, sive emendandis, sive sic relictis, ut a nobis per historiae antiquae ignorantiam liquide non intellegantur.

362. NEQUIQVAM non fruiturus. et est 'nequiquam aptat', non 'nequiquam fortibus'.

25 363. GALEAM MESSAPI non occisi Messapi abstulit galeam — nam dimicaturus est paulo post — sed invenit iacentem et sustulit.

CRISTISQVE DECORAM bene praemittit dicens 'decoram'; nam eius splendore prodente Euryalus capitur. *denique Nisus hac ratione non proditur, cui habenti † inferiore galeam, habiliorem galeam Aletes* 30 *permutavit.*

364. EXCEDVNT CASTRIS Rutulorum scilicet: nam supra dixit <313> castra inimica petunt.

2 haec *om. H* || 3 dixit *om. AS* (dicit *add. a*) || 4 intellegimus *F* || 6 remulu *R* remulus *LH* (*corr. l*) || 8 IVNGERE ET *F* || aut . . . iungeretur *hab. T* || illi *om. T* || iungere *F* || 10 Remulo *om. R* || 11 avo *om. RM*, *del. l* || cognomine *SHF* || diximus] dictum est *F* || 12 cognominem . . . vel nepotis *om. R* || cognomine *HF* || eum cognominem *S* || 13 inuenies *AS* || et e contrario *AS* || 14 autem] ut *R* || 15 cognomine *AH* (*corr. a*) || 18 adtendas *AS* || 19 hunc locum *F* || XII.] duocim *L* (duodecim *l*) XIII *F*. id est unum de inuictis *supra scr. l* || uergilii *F* || 20 sic] si *L* (sic *l*), *om. H* || relictis] relictis sunt *F* || 21 antiquae *om. AS* liquide *om. M* || 23 et est . . . fortibus *om. R* || 25 occiso messapo *L* (*corr. l*) || 29 habendi *F* || inferiore *Daniel* insigniorem *Burmannus*. fortasse infestioem *i. e. perniciosam, vel ferream.* || abiliorem *F* || ateles *F.* ceterum denique . . . permutavit non videntur antiqui interpretis esse || 31 nam] ut *ASMl* || dixit *om. ASM*

365. VRBE LATINA non est contrarium illi loco, ubi ait <VII 600> saepsit se tectis rerumque reliquit habenas, quod modo a Latina urbe auxilia venire commemorat: intellegimus enim Latinum in principio discordiae et tumultus paululum se abstinuisse, postea tamen nec suorum copias nec propria denegasse consilia; 5 nam eum et coetui et foederibus interfuisse dicturus est. *PRAEMISSI EQVITES hos neque alio loco a Turno missos usquam dixit, nec prius de eis mentionem fecit: dubitatur ergo a quo sint vel quibus praemissi, vel cur praemissi, cum eos constet aliis iam in campo positus advenire.*

366. LEGIO CAMPIS INSTRUCTA MORATVR proprie; nam legiones 10 peditum sunt, turmae vero equitum.

367. TVRNO REGI in omnibus bonis 'regis' dicitur inventum: nam quasi absurdum est, duobus positus, Turnum potius quam Latinum responsa dare.

368. TERCENTVM quia Romani equites primo trecenti fuerunt; 15 de singulis enim curiis deni dabantur, quas triginta fuisse diximus <VIII 638>. an 'tercentum' ut οἱ δ' ἐννέα πάντες ἀνέσταν. SCVTATI OMNES armati: a parte totum: non clipeati; nam clipei peditum sunt, scuta equitum. VOLSCENTE MAGISTRO proprie: nam magister equitum dicitur more Romano qui dictatori adiungi solet. 20

369. MVRO Troianorum. MYROSQVE SVBIBANT Troianorum. et est locutio de Cicerone poterisne eius † oratione subire?

370. LAEVO FLECTENTIS LIMITE respiciens situm regionis locutus est.

371. SVBLVSTRI NOCTIS IN VMBRA sublustris nox est habens 25 aliquid lucis: Horatius nocte sublustri nihil astra praeter vidit et undas.

17 οἱ δ'] Il. VII 161 || 18 clipei . . . equitum] cf. Isid. or. XVIII 12, 1 || 22 de Cicerone] divin. in Caec. 14, 46 || 26 Horatius] carm. III 27, 31

2 quo *L* (quod *l*) || a om. *F* || 4 paululum *ASM* (corr. *a*) || obtinuisse *AS* (corr. *a*) || 7 susquam *G* || de eis *Daniel*: decis *F* || 8 dubitatus *G* || 9 constat *F*, corr. *Masvicius* || 12 'regis' malim 'Turno regis', id quod *Servium* legisse ex scholio ad VRBE LATINA adscripto apparet || nam . . . responsa dare] qui haec adnotavit videtur cavere voluisse ne aut 'Turni regis' aut 'Turni regi' (i. e. Latino) legeretur. verba quae sunt duobus positus interpretor: cum aut Turnus Latino aut Latinus Turno responsa dedisse putandus sit. ceterum totum scholium non videtur antiqui interpretis esse. cf. Ribbeck prol. p. 189 || 17 expectatur an 'tercentum scutati omnes' || οὐα ἐννεαπντέκαν *F* οὐα ἐννεαπντέκαν *G* ἐννέα πέντε ἔσαν *Daniel* || ad SCVTATI o. s. v. a parte totum intellege *T* || 19 equitum] ut haec breviora illi uero longiores sunt add. *D* || 20 qui ego: quae *F* quod *Daniel* || 21 Muros muro troianorum *F* Murosque subibant muro troianorum *G* || 22 poterisne] pone *G* || orationem *Daniel*. scripsisse videtur interpret quod *Ciceronis* libri exhibent orationis subire invidiam cf. *Nonius* p. 404 et *Arus. Mess. gramm. lat.* VII p. 507, 11 *K*.

372. INMEMOREM amentem, ut <II 244> instamus tamen inmemores: vel incuriosum, vel incautum. RADIIS lunaribus intellegendum.

373. HAVD TEMERE particula haec modo 'non sine causa' significat, alias 'fortuito', alias 'male', alias 'inprovidē', alias 'passim', ut <327> temere inter lora iacentes, alias 'facile': *Plautus rapidus fluvius est hic, non hac temere transiri potest: quae pro loco accipiuntur et intelleguntur. adverbium sane qualitatis relatum est.*

375. NIHIL ILLI TENDERE CONTRA hoc est 'nihil contra responderunt': nam 'tendo contra sermonem tuum' est 'respondeo tibi', 'tendo contra iter tuum' est 'occurro tibi': ergo 'nihil contra tendebant', id est nihil respondebant e contra.

377. AD DIVORTIA viae in diversa tendentes, hoc est ad diverticula viae militaris: Terentius ubi ad ipsum veni diverticulum. 15 diverticula autem sunt semitae transversae, quae sunt a latere viae militaris.

378. ADITVM CORONANT melior est lectio 'abitus', quam 'aditum': cingunt enim silvam, ne abeant, non, ne adire possint.

381. DVCEBAT SEMITA 'legitur et 'lucebat': quod si est, 'rara' 20 pro 'raro' accipiendum, ut sit 'raro lucebat', herbis scilicet in aliquibus locis intervenientibus: si 'ducebat', intellegimus inter calles pecorum raram fuisse semitam, hoc est hominum viam. et non ostendit quo ducebat: sed intellegamus euntes.

383. EVRYALVM INPEDIVNT 'inpedio te' dicimus per accusativum, et casus mutari non potest, nisi deseras verbum, ut dicas 'inpedimento mihi es'. sciendum sane multas conferri in Euryalum excusationes. 25 REGIONE VIARVM regionem hic rectum iter dixit, ab eo quod regat tramitem.

6 Plautus] Bacch. I 1, 52 || 13 vias in diversa tendentes e. q. s.] cf. Isid. or. XV 16, 11 (cf. praef. p. XLII); Non. p. 290, 23 M. || 14 Terentius] Eun. IV. 2, 7. cf. Don. ad hunc vers.

1 ad INMEMOREM s. v. amentem uel incautum uel incuriosum T || 4 non om. AS || 5 fortuito SLHa fortuite A || male alias om. H || alias passim e. q. s.] cf. ad v. 327 || 6 teme G || lora] tela Daniel || apud G || 7 transi F || 8 intellegantur F || adverbium] p adverbium F (pro ut ex iis quae praecedunt temere repetitum deleui) adverbio Daniel || qualitatis sane Daniel || est] hoc loco add. Daniel. sententia haec est: fuerunt sane qui 'temere' adverbium qualitatis esse referrent. inter adverbia sane q. r. e. F. Schoellius || 9 nihil contra] illi contra nihil H nihil illi contra M || 13 vias Masvicius || deuerticula AF (diuerticula a) || 14 Terentius . . . militaris om. R || deuerticulum HF || 15 deuerticula AIIF (diuerticula a) || autem om. L || 17 ADITVM AM || est om. LF (add. l) || habitum LF (corr. l) || aditu H || 18 habeant RLH (corr. l) || abire H. ne habeant unde abire possint Guelferb. I || 22 pecodum M || 23 ostendit F' (ostendit G) || 25 deseras HM: dederas AS detrahas RL deras F' || 26 es] est LH || inferri F' || 27 ad REGIONE v. s. v. id est recto itinere inde appellatum quod regat tramitem T || rectum] rerum F'

384. NISVS ABIT bene meminit velocitatis, quam ei in quinto <318> dedit, ut primus abit longeq̃ue ante omnia corpora Nisus emicat. INPRVDENS scilicet remanentis Euryali: aut 'inprudens' se evasisse; alii 'inprudens' valde prudens accipiunt.

385. ALBAE DE NOMINE vel porcae, vel civitatis, vel regis 5 Albani, cui successit Procas.

388. INFELIX QVA TE REGIONE RELIQVI se infelicem dicit qui dolet, non illum propter quem dolet.

389. ITER OMNE REVOLVENS FALLACIS SILVAE Vrbanus huc usque verba Nisi vult esse, alii poetae dant 'rursus perplexum iter 10 omne revolvens fallacis silvae', ut Nisus usque 'quave sequar' dixisse videatur.

391. OBSERVATA id est observans. SILENTIBVS pro 'ipse silens': aut 'silentibus', ut <IV 525> cum tacet omnis ager.

392. SIGNA SEQVENTVM militarem sonum dicit, qui varius est: 15 nam interdum canit, ut insequantur eos qui fugiunt, interdum receptui.

393. NEC LONGVM IN MEDIO TEMPVS inter auditum sonum et visum Euryalum. et est eclipsis.

395. FRAUDE LOCI ET NOCTIS 'fraude loci' difficultate loci, 'noctis' pro tenebris et obscuritate fraudem appellat. quidam 'noctis subito tur- 20 bante tumultu' legunt, ut sit 'noctis tumultu' nocturno. tumultum explorantium dicit.

396. OPPRESSVM RAPIT hoc est 'quem iam manus omnis rapit'; nam male quidam 'videt rapi' accipiunt: quod si admiseris, vacat 'quem iam manus omnis'. 25

397. QVID FACIAT mire adfectum suum poeta interposuit.

398. IN HOSTES quidam 'in enses' legunt et melius hoc putant, quam in hostes.

399. PVLCHRAM PROPERET PER VVLNERA MORTEM aut deest 'adire', aut deest 'ad', ut sit 'ad mortem properet': aut certe antiquae 30

---

4 se evasisse scripsi e schol. Veron.: suasisse F || ad INPRVDENS s. v. quidam accipiunt ualde prudens T || pruden F || 5 vel porcae] de portae F || 7 dixit F || 9 RESOLVENS TEXERE SILVAE F || Vrbanus] quidam F || 11 revolvens] resoluens F. et deinceps s. v. add. l || fallacis silvae pro lemmate exhibent exemplaria impressa || usquequaque Daniel || 12 videatur Daniel: audeatur F. an audiatur? || 13 ad OBSERVATA s. v. pro obseruans ipse, ad SILENTIBVS s. v. pro ipse silens T || observans] obstruens F || 14 ut addidi || 16 receptui] receptus ASF, ut recipiantur milites ipsi add. Ml || 18 et est olypsis F ut est olipsis G || 19 NOCTI G || 20 obscuritatem F || 21 tumultu Masvicius: tumultum F || noctis tumultus F || tumultum G tumultu F || 22 post dicit lacunam indicavit Daniel. ceterum cf. schol. Veron. || 24 vident F || rapit M || amiseris RLH || 26 ad v. 397 hoc loco mire affectum suum interponit poeta et ex addubitatione rei mouet pathos T || adfactum F || 30 adire Commelinus: audire F

'properet mortem', ut *Plautus* *properate prandium*, *Ennius festi-
vum festinant diem*. 'pulchram mortem': gloriosum enim est pro
amico perire. et 'pulchram' ex persona poetae dictum est: *vel certe*
'pulchram' ad eum, qui hoc putat.

5 400. OCIVS pro 'ociter'.

402. TV PRAESENS NOSTRO SVCCVRRE LABORI non dicit 'quae
praesens es' sed 'praesens succurre', id est ilico, statim. et consue-
tudinis eius est, ut de vicino et proximo ducat opportunas invocationes:
<XII 777> 'Faune, precor, miserere' inquit: et <III 34> nym-
10 phas venerabar agrestes Gradivumque patrem Geticis qui
praesidet arvis. et in repetitione 'tu dea, tu praesens' maior empha-
sis videtur.

404. SI QVA 'qua' vacat et hic et in sequenti.

406. SVSPENDIVE THOLO tholus proprie est veluti scutum breve,
15 quod in medio tecto est, in quo traves coeunt: ad quod dona
suspendi consueverant. quae tam diu dona dici poterant, quam diu
non profana fierent, sicut in libris sacrorum refertur. bene autem
venatorem inducit numen invocare silvarum. alii tholum aedium
sacrarum dicunt genus fabricae, ut Vestae et Panthei est. alii tectum
20 sine parietibus columnis subnixum. aedes autem rotundas tribus diis
dicunt fieri debere, Vestae, Dianae, vel Herculi vel Mercurio.

407. TVRBARE GLOBVM sana petitio: nam quia tot vincere in-
possibile fuerat, petit ut saltem eos perturbet telorum beneficio.

REGE TELA PER AVRAS per noctem, in qua sine auxilio numinis
25 recti iactus esse non possunt.

409. FERRVM CONICIT. HASTA de ferro ad hastam transiit.
'conicit' pro 'coicit': nam 'conicit' antiquum est.

1 Ennius] trag. rell. v. 395 Ribb. ed. II, v. 434 Vahl. || 14 tholus ... co-
cunt] exscr. Isid. or. XIX 19, 6. cf. Luct. Plac. ad Stat. Theb. II 734 et IX 195

1 festinum et dies F, corr. Daniel. cf. Philarg. ad georg. IV 170 || 3 pe-
rire] deficere F || ad ET PVLCHRAM P. P. V. M. S. v. aut ex persona poetae accipe
dictum aut ex persona illius qui hoc putabat gloriosum T || 5 ad ADDVCTO
S. v. quidam 'producto' intellegunt. alii 'reducto' quia reducitur manus ut
fortius exeat quod fuerit destinatum T. cf. Tiberii Donati scholium || ad SVSPEN-
CIENS S. v. aut veneratus est ut deam aut in superna respiciens T || 7 es] om.
AS, est L (corr. l) || ilico] illicet L loco F, unde loco statuto pro ilico statim
Daniel || et consuetudinis] ex consuetudine Masvicius || 8 eius] i. e. Vergili.
est addidi || ut] et G || utino G || proxima dicat F, corr. Daniel || inuocatione F ||
9 misere F || inquit F || 10 venerabor F || graduumque F || 11 repetitione F,
corr. Daniel || enfasis F || 15 tecta AS (tecto a tecti s) || 16 consueuerat HMF ||
18 tholu medium G || 19 ut inserui || Panthei est] pantei e G pantherē F Pan-
theon Commelinus. cf. Iordan in Preller Roem. Myth. ed. III vol. II p. 372
adnot. || 20 ades G || 21 vel] ne G || herculae F hercule G || 22 quia om. AS ||
tot om. RLHM (add. l) || vincit F || 23 saltim LM || eos om. LH (add. l) ||
25 tecti F || 26 transilit R || 27 coicit libri, nisi quod icit L (coicit l) || conicit
RLHMFal: conum AS coicit L. cf. Brambach Lat. Orthogr. p. 199 sqq. et 300

410. ADVERSI IN TERGV M SVLMONIS IBIQVE FRANGITVR 'tergum' pro 'tergus' dixit — Sallustius tergis vinciebant pro 'tergoribus' —, ut intellegamus hastam in scutum venisse et illic esse conlisam — ut 'frangitur' sit 'conliditur' — fissoque scuti ligno etiam praecordia penetrasse: aliter non procedit; nam si hastam re vera 5 fractam accipiamus, ratione caret quod dicit 'fisso transit praecordia ligno'. alii re vera in tergum volunt esse percussum: quod falsum est; nam quo modo ante fissum lignum est et sic praecordia penetrata? sciendum tamen locum hunc unum esse de his quos *insolubiles* diximus supra <361>.

10

411. LIGNO quidam humiliter dictum accipiunt.

414. HOC ACRIOR IDEM quod latuerat et quod ei primus prospere cesserat iactus.

415. TELVM LIBRABAT AB AVRE gestus iaculantis exprimitur: duobus autem generibus manualia tela mittuntur; aut enim ab aure, 15 aut a latere tela iaciuntur.

416. PER TEMPVS VTRVMQVE congrue dicit telum per tempus utrumque transisse; ait enim 'diversi circumspiciunt', hoc est 'huc et illuc ora circumferunt', per quam oportunitatem potuit telum tempus utrumque transire. Asper tamen dicit: 'per tempus utrumque', hoc est 'inter tempus utrumque', ut e contra <VII 30> hunc inter fluvio Tiberinus amoeno, id est 'per hunc'. quod si est, intellegamus in fronte esse vulneratum.

417. TEPEFACTA CEREBRO alibi <698> et fixo ferrum in pulmone tepescit.

25

420. INTEREA donec ille invenitur. CALIDO MIHI SANGVINE POENAS Ennius in primo nam mi calido dabis sanguine poenas.

421. PERSOLVES AMBORVM aut occisorum, aut tuas et Nisi: nam duos eos fuisse novit, supra enim ait 'state viri'.

424. AMPLIVS de cetero, posthac: interdum et quantitatem significat, 30

1 tergum ... dixit] cf. Non. p. 414, 9 M. || 2 Sallustius] hist. inc. 48 Dietsch., 14 Kr. || 27 Ennius] ann. v. 101 Vahl. cf. Macrob. Sat. VI 1, 14

2 vinciebat A (vinciebant a) || 4 pro conliditur F || scuti] excuti AS (corr. a) scuto F || 5 praecordio M (corr. m) || 6 accipiam H || 7 percursum AS (corr. a) || 8 quo modo om. M, modo om. LH || fissum est lignum R fissum lignum esse F, inde f. l. esset Daniel || 9 hunc] om. L, hinc H || unum om. F. unum de inuictis in marg. adscr. l || quos supra insolubiles dictum est F || 14 schol. ad v. 415 et 416 om. F || 15 duobus ... mittuntur unus hab. M, edidit Stephanus || aut enim ab aure om. H || 17 PER TEMPVS VTRIQVE R. idem liber infra ter tempus, semel tempus ex tempus exhibet || 21 hoc est ... utrumque om. AS || 24 fixo] pede add. R, pedem add. LH (del. l) || 27 mi Daniel: mihi F || dabis F: das Daniel || 28 schol. ad v. 421 om. F || 29 eos om. M (add. m) || 30 ad AMPLIVS s. v. de cetero posthac T || de cero F

ut Terentius quod tibi mea ars efficere hoc possit amplius.

TANTVM POTVIT hoc quamvis ad animum Nisi pertineat, tamen sympathiam etiam poeta ex sua persona fecit.

425. ME ME subaudis 'interficite': et est interrupta elocutio
5 dolore turbati.

427. NEC POTVIT validior argumentatio ex impossibilitate, ut
<I 232> quid Troes potuere? item <I 529> non ea vis animo,
nec tanta superbia victis.

428. TANTVM INFELICEM NIMIVM DILEXIT AMICVM contra illud:
10 cur ergo venit? dicit: tantum amicum dilexit, ut, cum nihil posset,
tamen veniret.

431. VOLVITVR EVRYALVS LETO aut septimus est, aut dativus;
sed si dativus fuerit, figuratum est, id est 'in letum', ut <V 451>
it clamor caelo.

15 433. PURPVREVS VELVTI CVM FLOS SVCCISVS ARATRO habetur
ratio comparationis: videtur enim Euryalo Hyacinthum comparare,
qui pulcherrimus fuit et post mortem conversus in florem est.

434. LANGVESCIT MORIENS duplex similitudo et pulchritudinis et gestus.

435. LASOVE PAPAVERA COLLO DEMISERE CAPVT Homeri est
20 et comparatio et figura; nam et ille sic ait, ut multorum unum
diceret caput.

436. SOLVMQVE PER OMNES an per obstantes, an protegentes?

437. VOLSCENTEM PETIT appetit: petitiones enim proprie dici-
mus impetus gladiatorum, unde Cicero quot ego tuas petitiones
25 ita coniectas, ut vitari nullo modo possent, parva quadam
declinatione et, ut aiunt, corpore effugi. MORATVR per-
severat.

1 Terentius] Andr. I 1, 4 || 19 Homeri est e. q. s.] cf. Macrob. Sat. V 10, 13
24 Cicero] in Cat. I 6, 15

1 possim *F* || 2 ad AVT TANTVM P. P. D. S. V. quamvis ad animum nisi per-
tineat istud tantum tamen sympathiam facit ex sua persona poeta *T* || synpha-
tiam *F* || 4 schol. ad v. 425 om. *F* || 5 turbati] corrupti *H* || 7 item] et *F* ||
9 schol. ad v. 428—433 om. *F* || 10 amicum] animum *H* || amicum dilexit] in.
f. a. nimium dilexit amicum *L* || 13 figura *L* || 16 iacinthum *Al* iacinthum *S*
iacinctum *R* iacinctum *L* iacynchtum *H* yacinctum *M* || 17 conversus est in
florem *M* || 18 pulchritudinis *G* || 19 DIMISSERE *AS* DIMISERE *LHMa* || 21 caput]
μήνων δ' ὡς ἐτέρωσε νάρεν βάλειν . . . πλήρη βαρυνθέν (Il. VIII 306 sqq.)
add. *D* || 22 ad PER O. S. V. per obstantes *T* || ac protegentes *G* || 23 schol. ad
VOLSCENTEM P. OM. *F* || petitiones vulgo: petas libri || 24 unde et cicero *M* ||
quod *RLH* || 25 coniectas *LH* || posse viderentur *Ciceronis libri* || quaedam *R*
(corr. *Daniel*) quidem *H* || 26 declamatione *R* (corr. *Daniel*) || corpore effugi]
corporeae *A* corpore e. *S* corporeę fugi *R* (sed fugi add. *Daniel*) corporeae *L*
(ae del. et exedunt supr. scr. *l*) corpore *H* corporea excessi *M*. haud scio an
Servius scripserit corporea e. || ad MORATVR S. V. perseuerat *T*

439. PROTVRBANT *modo* confodiunt, unde paulo post 'confosus'. NON SETIVS non segnius, quamquam vulneratus.

441. IN ORE CONDIDIT ADVERSO archaismos est, ut supra <345> pectore in adverso totum cui comminus ensem condidit.

443. PLACIDAQVE IBI DEMVM MORTE QVIEVIT aut proprium est 5 mortis epitheton: aut ex affectu pereuntis dictum est, qui cum amico moriebatur.

444. FORTVNATI AMBO *prospheesis est. mire horum mortem non luctu aut misericordia, sed felicitatis testimonio prosequitur.* SI QVID MEA CARMINA POSSVNT verecunde. 10

446. DOMVS familia. CAPITOLI IMMOBILE SAXVM ACCOLET in urbe Roma Iovis templum non fuit. quod cum iam devotum a Prisco Tarquinio vellet Superbus Tarquinius aedificare, coepit auguriis captare qui mons huic templo esset aptissimus. et cum in omnibus Tarpeius esset inventus, in quo erant multa diversorum numinum 15 sacella, actum est, ut exinde ad alia templa numina evocarentur sacrificiis, quo posset libere et sine piaculo templum Iovis *exa*edificare. cumque omnes dii libenter migrassent, Terminus solus, hoc est limitum deus, discedere noluit, sed illic remansit. tunc de hoc ipso sacrificatum est et deprehensum, quod Terminus cum Iove 20 remanens aeternum urbi imperium cum religione significaret; unde in Capitolio prona pars tecti patet, quae lapidem ipsum Termini spectat; nam Termino non nisi sub divo sacrificabatur. hinc ergo nunc dixit 'Capitolii immobile saxum accolet', quia Terminus non est revulsus de loco. 25

448. PRAEDA RVTVLI SPOLIISQVE POTITI non solum suis armis eos exuerunt, sed etiam illa praeda, quae Rutulis fuerat ante detracta.

1 modo non confodiunt *Burmans* || unde] ut *F* || confossos *ASF* confossis *R* || 2 quamquam vulneratus *om.* *F* || 3 archaismos *RHM* sarcasmos *L* (sarcasmos *l*, *idem* casus pro casu *superscr.*) archasmos *F* || 4 pectora *AS* || 6 quia *L* || 8 ad v. 444 in marg. aequat amborum fidem et laudem et mirabiliter istorum mortem non luctu atque misericordia sed felicitatis testimonio prosequitur *T* || *prospheesis F* *profonesis G* || 10 verecunde] ad euitandam arrogantiam dictum *add.* *D* || 11 DOMVS . . . aedificare *om.* *F* || CAPITOLI *AH* CAPITOLIA *R* INMANE *M* || 12 cum *om.* *AS* || 13 vellet] cum vellet *a* || 14 ex omnibus *ASM* || 16 ad *om.* *LH* (alia ad templa *l*) || 17 posset et libere *M* || 18 cumque inde omnes *R* || dii] di *MF*, *om.* *LH* (*add.* *l*; *spatium relictum in H*) || libenter] inde libenter *L* libenter inde *vulgo* || 19 discedere *ASRl*: addicere *LH* (*cf.* *Liv.* I 55, 3) abscedere *M* descendere *F* || illa *F* || tunc deo ipsi sacrificatum est *R* || de hoc ipso] i. e. propter hoc ipsum *superscr.* *l* || 21 significaret] sacrificaret *AS* || unde . . . patet *MF*: unde hoc in capitolio una pars templi patet *AS* unde in capitolio vel prona pars tecti patet *R* unde capitolii// prona pars tecti patet *L* (unde in capitolio pars tecti patet *l*) unde in apitolii prona pars tecti patet *H.* fortasse unde in Capitolii prona pars tecti patet || 22 terminis petat *AS* (termini petat *a*) || 23 sub cliu *F* || 26 eos armis *F* || 27 illa *om.* *R LH* (*add.* *l*)

450. *NEC MINOR IN CASTRIS LVCTVS decens repetitio.*

452. SERRANOQVE NVMAQVE decima antapodosis, quae fit quotiens commemorantur ea quae non sunt ante praedicta: *neque Numam induxit occisum.*

5 453. TEPIDAEQVE RECENTEM CAEDE LOCVM hypallage est, tepidum locum recenti caede; unde multi legunt 'tepidumque recenti caede locum'.

454. SPVMANTEM SANGVINE RIVOS spumas tunc habet sanguis cum effunditur, nam postea conquiescit; unde bene dixit 'spumantes
10 rivos', quia praemisit 'seminecesque viros'.

457. *ET IAM PRIMA NOVO Lucretianum est. et bene descripturus caedes et bella morose diem oriri facit.*

459. IAM REBVS LVCE RETECTIS supra <VI 272> et rebus nox abstulit atra colorem.

15 461. COGIT QVISQVE SVOS scilicet comites; nam plenum est 'aeratasque acies'.

462. ACVVNT RVMORIBVS IRAS quia duo ausi sunt per eorum castra transire.

465. EVRYALI ET NISI volunt non nulli clamorem esse militum;
20 sed melius hoc a poeta dictum accipimus — nam Rutuli eorum non noverant nomina — ut sit 'quin etiam capita Euryali et Nisi praefigunt in arrectis hastis et cum magno clamore comitantur'.

466. *MVRORVM IN PARTE SINISTRA aliud agens situm castrorum ostendit. praeterea et prooeconomia est, quia postea castris per fluvium
25 Turnus evadit.*

467. CINGITVR AMNI 'amne' debuit dicere: numquam enim bene in 'i' exeunt nisi quae communis sunt generis, ut 'docilis' 'agilis'; sed ideo ausus est ita ponere ablativum, quia, ut supra <122> diximus, apud maiores hic et haec amnis dicebatur.

11 Lucretianum] II, 144. cf. Macrob. Sat. VI 1, 25

1 repetito *F* || 2 SERRANOQVE *R* || antepodosis *AS* antipadosis *ex* antepadosis *L* antipodosis *F* antapodosis greca figura *M* || 4 indixit *F* || 5 hypallage . . . locum *om.* *LH* || est pro tepidum *Lion* || 6 locum] sic alibi (VIII 106) 'tepidusque cruor fumabat ad aras' *add.* *D* || 8 SPVMANTEM *F* || 9 spumantis *LH* spumantem *F* || 10 sanguineosque viros *R* || 11 *ad v.* 457 *in marg.* bene descripturus bella et caedes diem morose facit oriri, *ad TITHONI* c. s. v. istud lucretianum est *T* || 15 plena *ASLH* (plenum *l*) || 19 volunt . . . militum *om.* *F* || 20 accipiamus *ASM* || 23 ad illud agens iscum castrorum ostendit *F*, *corr.* *Daniel* || 24 *ad* NAM DEXTERA c. a. s. v. prooeconomia est quia turnus postea e castris per fluvium enadet *T* || 29 dicebatur] uerumtamen quae duas habent consonantes ante 'is', in 'i' et 'e' ablativum mittunt, ut ignis igne uel igni: uirgilius (*Aen.* IV 2) 'uulnus alit uenis et caeco carpitur igni': et uectis uecte uel uecti: terentius in eunucho (IV 7, 4) 'cum uecti dorax' (*sic*) *add.* *D*

468. TENENT FOSSAS tuentur, defendunt.

470. NOTA NIMIS MISERIS hoc plus commovebantur: quoniam etiam abscisi vultus necdum agnitionis amiserant notas.

471. PINNATA quidam volunt ideo hic Famam pinnatam a poeta inductam, quia tumultum et res adversas nuntiet, ut illud tangere videretur, quod qui bellum nuntiaret pinnatas litteras diceretur adferre.

473. SVBITVS MISERAE potest pro 'subitus miserae', vel pro 'subito miserae'; ergo et genetivus potest esse.

474. EXCVSSI MANIBVS RADII bene 'excussi', quasi nescienti: melius, quam si diceret 'proiecti'.

10

475. FEMINEO VLVLATV impatienti, ut <XI 782> femineo praeda et spoliolorum ardebat amore.

477. PRIMA PETIT ideo 'prima', quia solent in extrema necessitate etiam mulieres muros ascendere, ut <XI 891> ipsae de muris matres. NON ILLA VIRVM NON ILLA PERICLI unum pudoris 15 est, aliud salutis.

478. TELORVMQVE MEMOR hanc impatientiam matris Euryali illo loco poeta praemisit, cum eam Euryalus nec protectionem suam ad requiring Aenean scire significat, et tantopere commendat Ascanio: nam et Nisus propter illam dicit nolle Euryalum sibi comitem iungere, 20 quod sciret, si quid ei accidisset, intolerabiliter eam laturam.

479. HVNC talem. et est conquestio matris Euryali plena artis rhetoricae: nam paene omnes partes habet de misericordia commovenda a Cicerone in rhetoricis positas. HVNC TE ASPICIO a qualitate caedis.

25

480. SERA MEAE REQVIES Euander <VIII 581> mea sera et sola voluptas. et 'requies' hic pro solacio. POTVISTI LINQVERE SOLAM ab intercepto solacio.

11 impatienti] cf. Isid. or. XI 2, 24 || 22 hvnc talem] cf. Don. ad Ter. Ad. III 2, 14

2 commovebatur AS (corr. a) || quoniam] quia ASF || 3 abscissi AS (corr. a) absi L (abscisi l) amisissent RL (amiserant l) amisisse H || 4 ad PINNATA P. V. s. v. quidam pennatam famam a poeta inductam ideo volunt quod tumultum et res adversas nuntiet ut illud tangere videatur quod qui bellum nuntiabat litteras pennatas dicebatur afferre T || 5 quae F, correxi || 8 ad MISERAE CALOR O. R. haec edidit Fabricius Homericum (Il. XXII 448) τῆς δ' ἐλελήχθη γυνῆ, χαμαὶ δὲ οἱ ἔκπεσε κερυῖς. || 10 melius om. libri praeter R M l || quasi diceret et proiecti R || 13 ideo ASF: ideoque RLH, om. M || quia petit solent RLH || 15 matres] ita Homerus (Il. XXII 462) αὐτὰρ ἐπεὶ πύργον τε καὶ ἀνδρῶν ἔξεν ὄμιλον add. Fabricius || 17 hanc impatientiam . . . laturam hab. T || 18 cum eam ego: cum ea T, eam om. F || 19 tanto G || 20 nole G || 21 accedisset F || 22 id est talem M l || 23 cum RLH (nam l) || de om. H || convenienda L || 24 πάθος a qualitate caedis Fabricius || 26 sola et sera RF || 27 ad REQVIES s. v. pro solacio T || solatio F || 28 solatio libri

481. CRVDELIS qui potuisti linquere solam, cum pius esses.

SVB TANTA PERICVLA 'sub' pro 'in', ut <I 453> namque sub ingenti lustrat dum singula templo.

482. ADFARI EXTREMIS Anchises <II 644> sic o sic positum
5 adfati discedite corpus, Terentius quin igitur, dum licet,
loquimini mecum, Antipho? MATRI melius 'matri', quam si
dixisset 'mihi'.

483. LATINIS id est Latinorum.

484. NEC TVA FVNERA MATER id est 'funerea': nam apud
10 maiores funeras dicebant eas ad quas funus pertinet, ut sororem,
matrem: nam praeficae, ut et supra <VI 216> diximus, sunt plan-
ctus principes, non doloris. funeras autem dicebant quasi funereas,
ad quas pertinet funus. vel derivavit veteres secutus, ut 'funeram'
pro funesta diceret, ut homo 'scelerus' sicuti scelestus vel scelerosus
15 dicebatur: Plautus in Pseudulo <III 2, 28> teritur sinapis scelera,
in eadem <IV 5, 3> nunc iube venire Pseudulum, scelerum caput,
id est scelestum.

485. AVT VVLNERA LAVI Romana consuetudo fuit ut mortui lava-
rentur, ideoque hos qui hoc officium implebant, pollinctores appellatos
20 dicunt, qui mortuis os polline oblinebant, ne livor appareret extincti.

486. FESTINA pro 'festinans', nomen pro participio: vel a verbo
derivatum, ut ab eo quod est 'festino' 'festinus' dicatur, ut hic 'festina',
quomodo superius 'funera': Sallustius in secunda cohortes festinas
composuerat: ut ipse ab eo quod 'propero' <XII 85> circumstant
25 properi aurigae, ut sit nominativus 'hic properus'. et bene 'festina',
nam ait superius <474> 'excussi manibus radii revolutaque pensa'.

488. QVO SEQVAR id est inquiram.

489. FVNVS LACERVVM dilaniatum cadaver: nam 'funus' pro ca-

5 Terentius] Phorm. III 3, 16 || 21 pro festinans e. q. s.] cf. Luct. Plac. ad
Stat. Theb. VI 75 || 23 Sallustius] hist. inc. 44 Dietsch., 10 Kr.

1 qui] quia L (corr. l) cum F || solam om. RLF (add. l) || 2 ad SVB T.
s. v. in tanta T || 4 EXTREMIS ASHM et L, ut videtur: EXTREVM RFal. cum
mos fuisset dicere uale uale add. D || 5 quin] tum Terentius || 6 loquimini ...
Antipho] loqui cumifo F || mecum] mecum cum AS || ad MATRI s. v. melius
matri dixit quam mihi T || 8 ad LATINIS s. v. pro latinorum T || 9 funerea] fu-
nera RF || 10 pertinebat F || 11 planctus] plantus L (corr. l) plantus H, genits
superscr. a || 12 funereas] funeras ASH (corr. a) || 13 ad FVNERA M. in marg.
i. e. tua funerea mater uel certe deriuauit ueteres secutus ut funeram diceret
pro funestam et tales deriuationes in antiquis repperiuntur ut homo scelerus
... id est scelestum T || 15 pseudolo F (pseudolo G) || 16 spendolum F pseu-
dolum T || capud F || 18 ad v. 485 in marg. Romana ... extincti T || laneren-
tur F || 19 polliciores F || 20 ne libor apparet F || 21 FVNESTA G || 22 ut om. G
23 Sallustius] scdt G || secunda] scda G. fortasse in secundo || 24 sicut Daniel ||
ipsi G || 25 augurie F || 26 ut excussi G || nianibus G || 27 ad qvo s. s. v. i. e.
inquiram T || 28 cadauer F

davere posuit. ergo ex posteriore intellegitur prius. HOC MIHI DE TE hoc caput intuens ait.

491. SI QVA EST PIETAS si qua pietas in occidendo est, in me probetur.

492. ME PRIMAM ABSVMITE FERRO unusquisque enim in pro-
prie salutis desperatione credit universa etiam posse consumi, unde
est quod modo dixit 'me primam': quasi mortuo Euryalo omnes Troiani
perituri essent. .

494. INVISVM HOC DETRVDE CAPVT SVB TARTARA TELO invisum
quidem est hoc et odiosum caput, verum misericordiae genus est, 10
si me etiam iratus interimas. [INVISVM] *deest 'tibi'. et si 'invisum',
quo modo 'miserere'?*

495. QVANDO ALITER NEQVEO CRVDELEM ABRVMPERE VITAM
hinc traxit illum colorem Iuvenalis <X 255> quod facinus dignum
tam longo admiserit aevo? 15

497. TORPENT INFRACTAE antea infractae, nunc tamen torpent,
ut <XII 1> Turnus ut infractos adverso Marte Latinos.
[INFRACTAE] naturaliter enim homines dolore ac miseratione franguntur.

498. IDAEVS ET ACTOR ex nominibus personarum et fidem et digni-
tatem rei addit. 20

499. LACRIMANTIS IVLI puero dat lacrimas, cui potest sine
pudore; viris fortibus tantum dolorem.

500. SVB TECTA REPVNT honorifice. quod autem dicit 'cor-
ripiunt', non iniuriae est, sed celeritatis, id est raptim tollunt.

501. AT TVBA TERRIBILEM SONITVM hemistichium Ennii: nam 25
sequentia iste mutavit. ille enim ad exprimendum tubae sonum ait
taratantara dixit. et multa huius modi Vergilius cum aspera
invenerit, mutat. bene tamen hic electis verbis imitatur sonum
tubarum.

25 Ennii] ann. v. 452 Vahl.

1 ad v. 489 in marg. ab eo quod sequitur id quod praecedit T || ad hoc
M. D. T. S. v. caput intuens haec dicebat T || 3 si qua pietas om. LHF || in
occidendo est] sin occidendum est F || 5 PRIMVM F || 6 credit] decreditur LH
(corr. l) creditum F, inde credit tum Daniel || 7 ne primum F || 10 hoc est F ||
odiosum caput ergo deest tibi . . . miserere verum . . . interimas F || 11 si me
sine RF || 14 quod om. LH (add. l) || fatimus L (fatinus l) || dignus LH (corr. l)
18 ad INFRACTAE A. P. V. S. v. quia naturaliter omnes homines . . . franguntur
T || dolore cmiseratione G || 19 ad ILIONEI M. S. v. ex nominibus . . . addit T ||
hominibus F || fidem T: finem F || 23 honorifice ASF: homerice RLHMD.
in D duorum versuum spatium relictum est, Homerice *σις δῶμα γέγονσι* Fa-
bricius || dicitur ASLM || 24 non iniuria sed F || est] ut raptos distrahunt
add. D || 25 emisthitiū L emisthiciū H emisthiciū reliqui || enni F ||
26 sequentia . . . exprimendum om. RLH (add. l) || 27 tharantanta L thara-
thantara H || uergilius F || 28 invenit F

502. INCREPVIT et insonuit et segnitiam increpavit.

503. VOLSCI non mirum quia dicit Volseos, cum et Camilla de Volscis sit, ut <VII 803> Volsca de gente Camilla: namque pars aliqua Tusciae dat Turno auxilia, cum Tuscos dixerimus <VII 715> specialiter Aeneae favere. item e contra pars Venetiae auxilium praestat Aeneae, quam Turni fuisse superius diximus.

TESTVDINE testudo est scutorum conexio, curvata in testudinis modum et similitudinem, cum a militibus aliqua civitas obsidetur, et fit ut murus eius subruatur. namque in armorum generibus milites sumunt ab animalibus nomina, ut 'aries': Sallustius in modum ericii militaris. inventor autem testudinis Artemon Clazomenius fertur, idemque arietis repertor dicitur. scuta aerea gestare Curetes primi invenerunt. galea Thracicum tegmen est. thoraces Thorax quidam rex dicitur invenisse. Lycaon Arcas gladium longiore lamina produxisse narratur. Peleus primus machaeram dicitur invenisse. harpen, id est curvum gladium in modum falcis, a Perseo inventam multi dixerunt.

504. FOSSAS IMPLERE PARANT vertit ordinem: nam ante est ut impleatur fossa, tollantur valli, et sic testudine accedatur ad murum. quamquam possumus intellegere etiam ad fossas eos facta venisse testudine. proprie tamen 'fossas implere', 'vallum vellere': sic enim et historici.

507. EFFVNDERE CONTRA proprie; tela enim non iaciuntur in subiectos, sed funduntur. et dicendo 'omne genus telorum' ostendit telum vocari omne quod iacitur.

509. ADSVETI LONGO M. D. B. docet usum in rebus omnibus plurimum posse.

510. INFESTO VOLVEBANT PONDERE hoc est infesti ponderis.

SVBTER DENSA TESTVDINE hoc est sub testudine.

1 INCREPVIT insonuit] cf. Non. p. 329, 23 M. || 7 testudo . . . ericii militaris] Serviana exscr. Isid. or. XVIII 12, 6 || 10 Sallustius] hist. III 22 Dietsch., 23 Kr. || 24 telum . . . iacitur] cf. Isid. or. XVIII 7, 10

1 in segnitiam AS (in del. a) || 8 et similitudinem testudinis cum G || 10 ab animalibus om. R || aries] aeris A eris S || iricii ASM irici LF (erici l) hirci R inci H || 11 inventor testudinis . . . multi dicunt (sic) hab. T || clazemur F clazamenus T || 12 arietes F || repertor arietis T || scuta aerea F. Schoellius: stauera F || curetis F || 13 galeae F || trachicum T || toraces G || torax T troax G || 14 lammina T || 15 machaeram repperisse dicitur T || machaeram F || inuenis G || arpen libri || currum F || 16 inuenta F || multa G || 18 accendatur F || 19 possumus R || etiam om. LH (add. l) || facta testudine uenisse M || 21 ad VELLERE v. s. v. bis idem dixit T || 23 subiecto LH (corr. l) || 24 iacitur] iactibus R et L, ut videtur, actibus H iacitur l. graeci τὰ βέλη ἀπὸ τοῦ βάλλειν sicut latine tela ἀπὸ τοῦ τῆλε id est longe add. D, edidit Stephanus || 25 ADSVETI . . . omnibus om. RLH (add. l) || 26 potest R || 27 hoc est subter infesti F || pro infesti ponderis L || 28 sub testudine Masvicius: subter testudine F

513. NEC IAM SVFFICIVNT diu iam non sustinent. RVVNTQVE
hic 'ruunt' pro deiciunt.

515. ARMORVMQVE RESOLVIT TEGMINA hic ostendit armorum
conexionem esse testudinem: Lucanus de testudine <III 484> at
postquam virtus incerta virorum perpetuam rupit defesso 5
milite cratem singula continuis cesserunt ictibus arma.

519. ETRVSCAM PINVM hoc est ipse Etruscus. 'quassabat' autem
et 'infert' mutatio temporum, ut <I 471> Tydides multa vastabat
caede cruentus ardentesque avertit equos in castra.

523. VOS O CALLIOPE PRECOR syllepsis per numeros; erat enim 10
rectum 'vos musae, aut te, Calliope'. ADSPIRATE favete, ut <II
385> adspirat primo Fortuna labori.

526. ORAS EVOLVITE BELLII hoc est ingentis belli narrate non
tantum initia, sed etiam extrema bellorum: nam orae sunt extremi-
tates. est autem Ennianum qui potis ingentis oras evolvere belli. 15

527. TVRRIS ERAT turris huius modi esse ad munitionem civi-
tatum et in secundo legimus; sed hae plerumque mobiles sunt,
plerumque fixae: fixae, ut in secundo <445> turris ac tecta do-
morum, mobiles, ut in duodecimo <675> meminit subdideratque
rotas pontesque instraverat altos. PONTIBVS pro tabulatis. 20

528. OPORTVNA LOCO pro 'oportuno', scilicet circa portas.

2 ruunt pro deiciunt] cf. Don. ad Ter. Ad. III 2, 21 || 15 Ennianum] ann.
v. 178 Vahl. cf. Macrobian. Sat. VI 1, 18

1 diu om. L (add. l) || 2 ad RVVNTQVE s. v. deiciunt T || 3 περιφραστικῶς
hic ostendit D || hic ostendit . . . testudinem om. RLH (in marg. add. l). dubito
num Servii sint haec verba || hinc ASl || 4 testudinem. RESOLVIT TEGMINA lucanus
de testudine c. q. s. ASFl || ac in ras. l || 5 defesso L || 6 limite R || gratem F ||
continuisse cesserunt A continuis se///cesserunt L (duae litterae radendo dele-
tae sunt, tum c et prior s in ras. l) continuis secesserunt H || 7 quassabat et
infert . . . cruentus hab. T || 8 tytides T || multas G || 9 auertite F || castras G ||
10 CALIOPE RL || sillemopsis A silempsis S silemsis R psillemsis L sylempsis M
syllemopsis F syllepsis est vulgo || 11 aut o caliope L et te o caliope l || 12 la-
bori] ductum est verbum a prospere navigantibus, quibus ventus dicitur ἐξ
οὐρίων spirare add. Fabricius || 13 narrate] narrat enim R narrante F || 14 ini-
tia ASMF: inimititias R inimiticias L (initicia l) inimicitia H || extremitates]
ET MEMINISTIS ENIM DIVAE ET MEMORARE POTESTIS differt meminisse ac memorare,
cum illud sit memoriter tenere, memorare vero exponere et narrare. est autem
homeri (sententia add. Stephanus, sententia: ait enim add. Fabricius. Il. II 484)
ἔσπετε νῦν μοι μῦσαι Ὀλύμπια δώματ' ἔχονσαι, ὑμεῖς γὰρ θεαί ἐστε, πάρεστε
τε, ἴστε τε πάντα add. D, edidit Stephanus || 16 ciuitatis H || 17 haec A hec L
haec HM hac F || 18 plerumque fixae fixae ut hic mobiles in secundo meminit
subsideratque rotas pontesque strauerat altos R plerumque fixae mobiles ut
in duodecimo subdideratque rotas fixae ut in secundo turris ac tecta domorum
mobiles ut XII meminit subdideratque rotas pontesque intrauerat altas F ||
turris . . . domorum om. LH (add. l) || 19 subsideratque H || 20 strauerat L
stauerat II || altos] lucanus (III 455) 'stellatis axibus agger erigitur geminasque'
aequant moenia turres accipit add. D || ad PONTIBVS s. v. tabulatis T || 21 OP-
PORTVNA La || pro oportuna G

529. OPVM VI potest et hypallage esse, ut sit 'ope virium'.
 530. CERTABANT zeugma: potest et ad Latinos et ad Troianos referri.
 531. CAVAS patulas. DENSE pro 'tela densa'.
 533. FLAMMAM ADFIXIT adfectate: debuit enim dicere, adfixit
 5 aut facem aut malleolum, non flammam. QVAE PLVRIMA VENTO
 gliscens et magna facta per ventum.
 534. HAESIT ADESIS non iam 'adesis', sed quos exedit adhae-
 rendo, *id est haesitans adedit vel adesos reddidit*.
 535. MALORVM VELLE FVGAM honestissima elocutio.
 10 537. PESTE incendio, ut <V 683> et toto descendit cor-
 pore pestis.
 541. VNVS subaudis 'et alter': nam non procedit 'unus Helenor
 et Lycus elapsi'. ELAPSI scilicet non mortem, sed turris ruinam.
 543. MAEONIO REGI aut proprium patris nomen est, aut cogno-
 15 minem eum filio intellegamus, quia, ut supra <360> diximus, cum
 filii vel patris nomen praemittitur et aliud tacetur, cognomines eos
 esse intellegimus. FVRTIM SVSTULERAT e stupro educaverat: hinc
 est et dulcia furta.
 544. VETITISQVE AD TROIAM MISERAT ARMIS secundum Dona-
 20 tum 'vetitis fato', quia stare Troia diutius vetabatur; sed melius lege
 militari intellegimus, quia servi a militia prohibebantur: unde in
 Deiotariana <8, 24> purgat hoc Cicero, cum fuisset obiectum inter
 equites quos Deiotarus miserat Caesari, unum servum fuisse: Ver-
 gilium autem novimus trahere aliqua de historia. servos sane num-
 25 quam militasse constat nisi servitute deposita, excepto Hannibalis
 tempore, cum post Cannense proelium in tanta necessitate fuit urbs
 Roma, ut ne liberandorum quidem servorum daretur facultas.
 545. ENSE NVDO id est stricto. 'ense levis' (levis) armaturae
 est; 'nudo' autem stricto vel sine vagina. PARMAQVE INGLORIVS

18 et dulcia furta] georg. IV 346 || 24 servos sane . . . facultas] exscr. Isid.
 or. IX 3, 38

1 scholium ad OPVM VI post patulas exhibent libri Serviani || uirum F ||
 4 adfectat H || 8 haesitans Daniel: haesitat F || 9 elocutio] cum honestius sit
 forti mala fugere uelle quam timere mala, quod timidi est non fortis add. D ||
 13 scilicet om. R || 14 est om. F || aut cognomines eos esse intellegamus R
 cognomine HF || 16 cognomine H || eos om. H || 17 intellegamus LHM ||
 19 secundum quosdam F || 20 facto RLF (corr. rl) || qui F, corr. Daniel ||
 deuitius F || sed om. F || lege militari] legebatur milita militare F || 21 intellegamus ASM || malitia AR (corr. a) || 22 denotariana H deiatariana F || 23
 fuisse] at (sic) nescio quem ex eo numero seruum iudicatum. non arbitror,
 non audiui; sed in eo, etiamsi accidisset, culpam regis nullam fuisse arbitra-
 rer add. D || 24 sane] namque Masvicius || 28 ad NVDO s. v. stricto aut sine
 uagina T || structo F

ALBA quasi tiro, ut diximus supra <VII 796>, quia picta arma iam probati in bellis habebant.

548. VT FERA quidam pardum significari volunt.

553. LONGE MELIOR LYCVS ergo et Helenor bonus. INTER 'per', ut <VII 30> hunc inter fluvio Tiberinus amoeno. 5

555. PRENDERE SAXA MANV quia tunc alti non erant muri, sed ad impetum tantum repellendum, ut etiam Sallustius ostendit, ubi Sertorium umeris sublatum per muros ascendisse commemorat.

556. CVRSV TELOQVE SECVTVS nimiam eius ostendit celeritatem, qui potuit telum missum consequi: nam hoc dicit, cum praemisso 10 telo ad hostem venit: Statius et emissum cursu comprehendere telum.

558. REVELLIT in verbo 'vello' facit in participio 'vulsus'.

560. QVALIS VBI AVT LEPOREM pro 'qualiter'.

561. PEDIBVS IOVIS ARMIGER VNCIS quia dicitur aquila in bello 15 Gigantum Iovi arma ministrasse. quod tamen fingitur: nam, ut supra <VIII 319> diximus, Iuppiter et Saturnus reges fuerunt. sed Iuppiter dum cum patre Saturno haberet de agris contentionem, ortum bellum est. ad quod egrediens Iuppiter aquilae vidit augurium. cuius cum vicisset auspicio, fictum est quod ei pugnanti tela 20 ministraverit: unde etiam a felici augurio natum est, ut aquilae militum signa comitentur.

562. QVAESITVM qui requiritur: nam praesens a passivo non habuit. et est hystero-proteron; nam post raptum requiritur: vel 'quaesitum' requirendum, ποθητόν. MVLTIS BALATIBVS id est cum 25 multis balatibus.

563. MARTIVS LVPVS aut cruentus, aut Marti dedicatus.

11 Statius] Theb. VI 568 || 15 quia dicitur e. q. s.] exser. mythogr. II 3 et III 3, 4 || 19 ad quod egrediens e. q. s.] cf. Isid. or. XVIII 3, 2

1 tyro libri || ad ALBA in marg. quia probati in bello milites solebant habere arma picta T || picta] puto F || 3 quidam . . . volunt hab. T || perdom F || significare G || 6 PENDERE AH PRAETENDERE F || 7 ad om. H || tantum om. F || ubi . . . eius ostendit om. H || 8 humeris ASRLH || 10 qui] quia F || telo praemisso L || 11 emissum F: missum Serviani libri || comprehendere ASHM (compendere a) comprehendere L || 13 uello ASRF, om. LH (add. l), uelli ex uello, ut videtur, M uelli a. in perfecto velli Burmannus in Vergilio 'velli' facit in perfecto F. Schoellius. cf. Diom. p. 372, 12 K. || 14 qualiter] comparatio homerica (Il. XXII 308) οἰμῆσεν δὲ ἀλλεῖς . . . ἢ πτόκα λαγῶν add. D, edidit Stephanus || 15 in bello gigantum aquila F || 21 ministraverit ASM: ministraret RLHF ministrasset mythographi ministravit Guelferbytani || augurib; F || ut aquila militaria signa comitetur F || 23 queritur F || 24 habet F || protysteron AHH (ysteroproteron a) proysteron S || 25 ad QVAESITVM s. v. aut qui requiritur aut requirendum T || ποστόν F, corr. Daniel || ad MVLTIS b. s. v. scilicet cum T || 27 morti M (corr. m) marte F || dicatus F

564. AGGERE COMPLENT agger est cuiuslibet rei coacervatio, unde fossae aut valles possunt repleri. *subaudiendum tamen 'alii'.*

566. INGENTI FRAGMINE MONTIS supra dicti saxi exaggeratio est.

567. LVCETIVM solum hoc nomen est, quod dictum a Vergilio
5 in nullo alio reperitur auctore. sane lingua Osca Lucetius est Iupiter, dictus a luce, quam praestare hominibus dicitur. ipse est nostra lingua Diespiter, id est dei pater: Horatius namque Diespiter plerumque per purum.

569. *HIC IACVLO BONVS nescias de quo dixerit.*

10 570. CAENEA TVRNVS TVRNVS ITYN ut ait Lucilius bonum schema est, quotiens sensus variatur in iteratione verborum, *et in fine positus sequentis sit exordium, qui appellatur climax.*

572. PRO TVRRIBVS aut pro defensione turrium: aut sic magni,
15 ut turres putares.

573. HASTA THEMILLAE Themillas Themillae, ut Aeneas Aeneae. 'levis' autem 'hasta' pro 'leviter veniens': unde et 'strinxerat' dixit, id est paululum vulneraverat, ut <X 478> tandem etiam magno strinxit de corpore Turni.

20 574. DEMENS qui scutum quo se tuebatur, abiecit.

575. ALIS pennis.

576. LAEVO ADFIXA EST LATERI ostendit vulneris locum, quem ante suppresserat. sic in quarto <689> infixum stridit sub pectore vulnus.

25 577. SPIRAMENTA ANIMAE definitio pulmonum.

579. PICTVS ACV CHLAMYDEM hoc est habens chlamydem Phrygiam, ut <III 484> et Phrygiam Ascanio chlamydem. *et est figuratum 'pictus chlamydem'.* FERRVGINE CLARVS HIBERA ferrugo

1 agger . . . reperi] exscr. Isid. or. XV 9, 3 || 5 sane . . . dei pater] cf. Gell. V 12, 5 sqq. || 7 Horatius] carm. I 34, 5 || 10 Lucilius] lib. IX fragm. XXXIV Muell. || 17 STRINXERAT paululum vulneraverat] cf. Non. p. 403, 12 M. || 28 ferrugo . . . subnigrae] cf. Isid. or. XIX 28, 6 et XIV 3, 36

1 rei om. F || cumlatio F || 4 LVCETVM F || a] cum H || uergilio F || 5 reperitur RF reperiatur ASM reperiabatur L repperiebat H || lucecius S lucetium H || 6 dicitur hominibus F || ipse est enim nostra D || 7 diei] dies F || 9 ad hic i. s. v. id est alter de illis duobus T || 10 ITYN Rl SITIN L SYTIN H YTIN MF || 11 scena RLM || quoties R quociens F || verborum] variatur L (corr. l) || 15 turrem F turrim Stephanus et Daniel || 17 ut extrinxerat dixit F || strinxerat] extrinxerat AS (corr. a) || 18 paululum ASM (corr. a) paulum F || 20 quo tegebat F quo se tegebat Daniel || 21 pinnis HF || 23 sup L || 25 pulmonum] pulmorum F. quia dicitur (sic) a spirando i. e. a pulsu, sicut graece πνεύμων ἀπὸ τοῦ πνέειν add. D || 26 PICTVS . . . Ascanio chlamydem om. R || hoc est . . . Ascanio chlamydem om. LH (add. l) || id est M || frigidam clamidem M || 27 ut . . . chlamydem om. M || frigidam F || et est figuratus pictus clamide F, corr. Masvicius

coloris genus est, qui vicinus est purpurae subnigrae. 'Hibera' autem modo non Hispana, sed Pontica: nam Hiberia pars Ponti est *inter Persidem et Armeniam*, ubi optime colores diversi tinguntur, ut ostendit Horatius dicens herbasque quas Iolcos atque Hiberia mittit, venenorum ferax.

5

580. GENITOR QVEM MISERAT ARCENS ordo est 'stabat Arcentis filius Arcens in armis egregiis': nam non congruit ut huius filii praetermisso nomine, bis fiat patris commemoratio.

581. SYMAETHIA CIRCVM FLVMINA Symaethos fluvius est Siciliae, a rege Symaetho dictus, haud longe ab urbe Catinensi, circa quem 10 sunt Palici dei, quorum talis est fabula: Aetnam nympham, vel, ut quidam volunt, Thaliam, Iuppiter cum vitiasset et fecisset gravidam, timens Iunonem, secundum alios ipsam puellam terrae commendavit, et illic enixa est: secundum alios partum eius. postea cum de terra erupissent duo pueri, Palici dicti sunt, quasi iterum venientes: nam 15 *πάλιν ἔλθιν* est iterum venire. hi primo humanis hostiis placabantur, postea quibusdam sacris mitigati sunt et eorum inmutata sacrificia. ideo ergo 'placabilis ara', quia mitigata sunt eorum numina. *Palicos nauticos deos Varro appellat. alii dicunt Iovem hunc Palicum propter Iunonis iracundiam in aquilam commutasse. alii Vulcani et 20 Aetnae filium tradunt. sed incertum ex qua recondita historia Arcentem istum induxerit: neque enim sine ratione vel lucus Martis appositus est. et quid homo Siculus in hoc bello facit, quem nusquam supra cum Aenea dicit ad Italiam pervenisse?*

585. LIQVEFACTO TEMPORA PLVMBO DIFFIDIT plumbum enim 25 iactum nimio rotatu et aeris calore dissolvitur: Statius et arsuras caeli per inania glandes.

586. PORRECTVM EXTENDIT HARENA intellegimus eum cecidisse trans murum. dicendo autem 'multa' ostendit corporis proceritatem.

587. TVM PRIMVM BELLO hoc loco puerum ideo poeta fecit armari, 30

4 Horatius] epod. V 21 || 9 Symaethos e. q. s.] Serviana exscrips. mythogr. I 190, II 45. cf. Luct. Plac. in Stat. Theb. XII 156 et Macrob. Sat. V 19, 15 || 26 Statius] Theb. X 533. cf. Luct. Plac. ad hunc vers.

2 ispana L spana H || Hiberia] libera F || 3 persidam F || coloris F || 4 Iolcos] colchos ASM ioleos F colcos l || 7 egregius ASRM egrediens H || 8 permissio M || 9 symaethus L ymettos F || siliciae AS ciliciae H || 10 ymeto F Symetho Daniel || quam L (quem l) || 11 pallici L falici F || 12 taliam G || 13 ipsam . . . secundum alios om L, add. l || ipsam puellam] partum eius R || 14 secundum alios post partum eius cum de terra erupissent duo pueri mythogr. I || 15 pueri om. LH (add. l) || 16 ΠΑΛΙΝΚΙΝ ALH ΠΑΛΙΝΚΙΝ R (corr. Daniel) ΠΑΛΤΝΙΚΙΝ M naxinion F || 18 inde ergo F || 19 appellant F || hunc iouem F || 20 iunonem F || 23 quem Daniel: quae F || 26 arsura R || 30 ad v. 587 in marg. ideo hoc loco poeta puerum facit armari . . . donavit T || poeta] postea Daniel

quia legit in historia pueros de bellis gloriam reportasse: filium Marci Drusi annorum sedecim; Crispini filium Crispinum in Corsica, cum fugeret exercitus Spuriū Carviliū consulis, bellum restituisse; apud Soram bello Italico ab Herennio puerum in aciem eductum, a quo hostem
5 occisum spoliatumque; Lucii Tarquiniū filium, quem ob hoc pater aurea bulla praetextaque donavit.

590. MINOREM GERMANAM quia maior nympha fuerat, Iovis voluntate.

592. DIGNA ATQVE INDIGNA RELATV 'indigna', id est turpia et
10 obscena, ut dici solet 'fanda et nefanda'.

593. NOVO REGNO aut nova regii generis adfinitate: aut quia etiam ipsi per regis filiam portio debebatur imperii: aut partem regni a Turno acceperat.

594. INGENTEM SESE CLAMORE FEREBAT non erat ingens, sed
15 se esse clamitabat ingentem.

595. ITERVM denuo: nam iam tertio obsidentur, et 'iterum' non nisi de duobus dicimus.

596. BIS CAPTI PHRYGES semel ab Hercule, post a Graecis. alii tradunt semel a Graecis et nunc a Latinis: hoc et magis aptum
20 esse Numani personae, ut se vicisse existimet, qui tam iactans et petulans inducatur. MORTI PRAETENDERE MVROS emphasis est; 'morti' enim pro 'bello' posuit: sic supra <141> leti discrimina parva.

MORTI P. M.] cum potuerit 'hosti' dicere: scilicet ut nihil Troianis reliquum sit, quam perire.

597. NOSTRA CONVIA aut quasi Turni cognatus loquitur: aut invidiose retorquet 'nostra conubia', et vult causam omnium esse communem.

598. ITALIAM ad Italiam.

599. NON HIC ATRIDAE exaggeratio vituperationis: nam non
30 tantum se Troianis, sed etiam eorum victoribus praefert. potest et 'Atridae' intellegi, quorum coniuges aut deserunt maritos, aut inter-

1 marti drusi F || 2 in om. G || 3 fugeret et exercitus G || 4 ad herennio F ||

5 post spoliatumque lacunam indicavit Daniel || locii tarquini G || filius libri, corr. Daniel || 9 hoc est AS || 10 obscura RH obscenia F || 12 etiam] et F || per] pro M || 15 clamabat F || 16 denuo . . . et iterum om. RLII (add. l) || 19 ad ITERVM v. t. s. v. quidam iterum semel a grecis intellegunt et nunc a latinis T || hoc et magis ego: hoc est magis F et hoc magis Daniel || 20 se vicisse ego: se uisisse F feuisse G se coepisse (i. e. 'cepisse') Daniel || 21 enfasis libri || 22 discrimine parvo vulgo. cf. Aen. III 685. ceterum x. f. m. add. AS || 24 reliquum sit quam perire Masvicius: reliquam perire F || 25 cognatos H cognatis F || 26 indiuidiose II || retorquens L (corr. l) retorquent II || 28 ad ITALIAM s. v. ad italiam T || 29 nam . . . Troianis om. LH || 30 tantum] solum R || 31 atridas F, correxi || terimunt G

imunt revertentes. FANDI FICTOR VLIXES aut fallax, aut λογοδαί-
δαλος, id est qui dolum celat sermonis ornatu.

600. DVRVM A STIRPE GENVS Italiae disciplina et vita laudatur:
quam et Cato in originibus et Varro in gente populi Romani com-
memorat.

601. GELV DVRAMVS ET VNDIS undis gelidis: et est ἐν διὰ δυοῖν,
ut <III 467> hamis auroque trilicem: nam nemo quod plus est
prius dicit; si enim duo essent, ante aquam diceret, sic gelu.

602. VENATV pro 'venatui', ut 'curru' pro 'curui': *ablativus*
dubius, vel pro dativo. PVERI bene venationem pueris dedit, opus rusti- 10
cum iam iuuenibus. SILVASQVE FATIGANT ipsi fatigantur in silvis:
aut pro feris silvas posuit, in quibus sunt ferae.

603. FLECTERE LYDVS EQVOS aliorum labor nostrae pueritiae
ludus est. 'flectere' autem verbo antiquo usus est: nam equites apud
veteres flexuntae vocabantur, sicut ait Varro rerum humanarum. sane 15
poeta meminit sui, nam ait superius <VII 162> ante urbem pueri
et primaevio flore iuventus exercentur equis.

604. AT PATIENS OPERVM PARVOQVE ADSVETA IVENTVS hoc
et in georgicis <II 472> laudat: nam magnae virtutis est in nimio
labore parvis esse contentum.

605. TERRAM DOMAT bene bellico usus est verbo: et ne a re
militari discederet, non dixit 'terras colimus', sed 'domamus', ac si
diceret, cum hostes desunt, terras ferro domamus. QVATIT OPPIDA
BELLO oppidum quidam a vico castelloque magnitudine scernunt: alii
locum muro fossave aliave qua munitione conclusum: alii locum aedi- 25
ficiis constitutum, ubi fanum comitium forum et murus sit: alii oppi-
dum dici ab oppositione murorum; vel quod hominibus locus esset opple-
tus; vel quod opes illo munitionis gratia congestae sunt.

606. IVVENCVM TERGA FATIGAMVS HASTA agriculturam sine
officio belli non gerimus. est autem cacosyntheton et homoeote- 30

24 oppidum . . . congestae sunt] cf. Isid. or. XV 2, 5 sq.

1 logodedalus AMI a loco dedalos R locodedalos LH longodedalos F ||
2 dolum celat] doloscebat F || ornatu AS et in ras. l: ortu RHM ornato F ||
6 en dya dyin A endiadun R en dia diin L endyin H enniadin M andyan-
din F || 8 si] sic F || duo] dicti S || antequam SLH (corr. sl) ante aquam iam
M || 9 uenato H || 10 dedit opus Commelinus: deditores F || 11 iubenibus F ||
12 aut] uel F || silvas] siluam L || 13 LYDOS AHF || 14 ad v. 303 in marg. cum
dicit flectere antiquo uerbo usus est quia apud ueteres equites flexuntae uoca-
bantur T || 15 flexuntae F flexeunte G. cf. Plin. nat. hist. XXXIII § 35 'cele-
res sub Romulo regibusque sunt appellati, deinde flexuntes' flexutes Salmasius
ad Lamprid. Commod. 11 || humanorum F || 17 iuuentus et exercentur F (et et
equis om. G) || 22 disceret F || 23 ferro] fere R || 24 oppidum quidam . . . con-
gestae sunt hab. T || 25 aliave qua] aliqua T || monitione F || 28 opus T || moni-
tionis F || 29 agriculam F || 30 cacosyntheton et omoteleuton R cacosyntheton

leuton: nam † sit ita 'versa hasta iuvenorum terga fatigamus', id est caedendo urgemus.

607. SERA SENECTVS in aliis 'tarda senectus'.

608. DEBILITAT VIRES ANIMI bene 'animi', quia non est ausus
5 corporis dicere: nec enim potest fieri, ut quamvis robustus senex vires habeat prioris aetatis et suae conparetur adulescentiae. nunc ergo licet dicat fortes esse etiam senes, bona tamen usus est temperatione, ut diceret nihil animorum vigori derogare temporis vetustatem.

10 609. CANITIEM GALEA PREMIMVS id est semper militamus.

611. VOBIS PICTA CROCO vituperatio Troianorum, in qua utitur argumentis, quae in rhetoricis commemorat Cicero, a gente, ab habitu, a gestu, ab animo. et sunt molliores versus, apti ad carpendam molliem. sane vestes acu pictas coloribus Phryges primi invene-
15 runt: nam ideo et artifices talium vestium phrygiones appellati sunt.

FVLGENTI MVRICE purpura. hanc autem vitio et dedecori apud maiores fuisse constat: Iuvenalis <XIV 187> peregrina ignotaque nobis ad scelus atque nefas quaecumque est, purpura ducit.

20 612. DESIDIAE CORDI vobis sunt: et est ab animo argumentum.

CHOREIS servavit hoc loco naturam syllabae, quam in sexto <644> metri causa corripuit, ut pars pedibus plaudunt choreas et carmina dicunt.

613. ET TVNICAE MANICAS tunicae vestrae habent manicas,
25 quod etiam Cicero vituperat, dicens manicatis et talaribus tunicis: nam colobiis utebantur antiqui. sane 'habent' bis audiendum.

ET HABENT REDIMICVLA MITRAE illud dicturus fuerat, habetis in pilleis redimicula: quod convertit in vituperationem maiorem, dicens

1 nam . . . urgemus] cf. Pompeii comm. p. 295, 3 K. Charis. p. 271, 22 K. Donat. p. 395, 18 K. || 14 sane vestes . . . appellati sunt] cf. Isid. or. XIX 22, 22 25 Cicero] in Cat. II 10, 22 || 26 nam . . . antiqui] cf. Isid. or. XIX 22, 24

ex omoeoteleuton A cacosinthe-ton (cacosintethon H) exomoeteleuton LH cato-sinthe-ton ex homo oeteule-ton M cacosinthe-ton ex homoe teleutō F || homoeoteleuton] nam terga cum eodem fine casus terminatur ut uersa hasta add. D || 1 nam est ita Masvicius. fortasse nam sic ista iunge || 3 schol. ad v. 607 om. RLHM (add. l) || TARDa F || alii F || tarda] sera F || 10 ad CANITIEM G. P. S. v. semper militamus T || 12 ab] et Ml, om. F || 13 et gestu F || ab animo om. RLHF (ab habitu a gestu ab animo in ras. l) || molliores Daniel: meliores F || 14 molliam F moliam G, corr. Daniel || aco F || fryges F || 15 artificis F || taliam G || frygiones F || appellantur Daniel || 16 haec L (t hanc superser. l) || 18 nobilis H || adque LF || 19 dicit ASH || 20 ad DESIDIAE C. S. v. ab animo argumentum T || 21 quam in sexto metri] quamque in tri F || in sexto] dixi AS (ut dixi in textu, in vi. in marg. a) || 25 et] ac F || 26 colobis F || antiqui] quae sunt ἀπὸ τοῦ κολοῦ add. D (quae dicta sunt ἀπὸ τοῦ κολοῦ Fabricius) || 27 illos F

'religatas habetis mitras'. nam pillea virorum sunt, mitrae feminarum, quas calauticas dicunt. mitra autem proprie Lydorum fuit, ut <IV 216> Maeonia mentum mitra: quem habitum imitati sunt Troiani. *alii mitras meretricum esse voluerunt, quod hic tamquam effeminatis obicitur.*

5

614. O VERE PHRYGIAE ipsos vituperaverat 'Phryges', nunc ad maiorem iniuriam Phrygias, non Phryges dicit. ALTA DINDYMA montes matris deum. 'ite' autem 'per alta' sic dixit, quasi currite per Dindyma et ducite choros per Dindyma. nec sufficit Numano loqui iniuriam Troianorum, nisi etiam sacris numinum contumeliam 10 faciat. sed hoc iam quasi moriturus loquitur: hoc est enim 'digna atque indigna relatu vociferans', ut 'digna' sint quae de suorum virtute dixit, 'indigna' quae impia et in deos ausus est.

615. BIFOREM DAT TIBIA CANTVM bisonum, inparem. et servavit eis tibiarum suarum, id est Phrygiarum, naturam. nam tibiae 15 aut Serranae dicuntur, quae sunt pares et aequales habent cavernas: aut Phrygiae, quae et inpaes sunt et inaequales habent cavernas. ergo 'biforem' dissonum, dissimilem; non enim sunt pari modulatione compositae: ut enim ait Varro tibia Phrygia dextra unum foramen habet, sinistra duo, quorum unum acutum sonum 20 habet, alterum gravem.

616. BVXVSQVE VOCAT BEREYCINTIA a monte Berecynto dicta. dicitur autem et 'haec buxus' et 'hoc buxum', ut et torno rasile buxum: unde superfluo quidam arborem generis feminini esse volunt, cum hoc loco etiam de ligno generis feminini habeamus exemplum. 25

1 nam pillea . . . feminarum] exscr. Isid. XIX 31, 4 || 23 et torno] georg. II 449

1 pillei R || 2 calauticas ASRHF: ca//laticas L (caulaticas fuit, ut videtur) calaticas M calanticas vulgo || 3 moenia HMF melia L (corr. l) || 4 metricum F, corr. Daniel || hic est tamquam F, est deleui || 5 effeminatis Daniel: obfemitiatis F || obicitur F: obiectum Daniel || 6 vituperat RL (corr. l) || frigis L frygas A: frygas ASHMF frigas R || sed nunc ASML || ad maiores iniurias L || 7 Phrygias || frigas H frygas MF || fryges M frigis F al: frigas ASRLH || dixit F || dicit || sicut homerus (Il. VII 96) ὦ μοι ἀπειλητῆρες . . . αἰνόθεν αἰνῶς add. D || 9 dindima F || chorus F || dindima F || 10 ad v. 616 in marg. . . troianorum contumeliam numinibus facit. et haec quasi iam moriturus loquitur. et haec sunt illa indigna quae supra dixit T (ante troianorum una vox evanuit) || nomano F || contumeliam F: coniunctam Daniel || 12 relato F || quae Daniel: qua ē (i. e. qua est) F || 15 fragiarum F || nam om. RLH (add. l) || 16 aut] autem R || serranae libri. cf. quae Mommsenus corp. inscr. lat. vol. I p. 153 ad tit. 549 exposuit. || 17 aut Phrygiae . . . habent cavernas om. ASMF || 18 bifonem S biforem A, sed r in ras. a || dissimilemque F || enim om. F || 23 et] aut Vergilius || 24 esse volunt . . . feminini om. LHF (add. l) || volunt] lignum incisum neutri add. R || 25 cum om. ASl

617. ET CEDITE FERRO aut ferrum relinquit, et est iteratio: aut 'caedite ferro', id est cum viri non sitis, abscidite partem virorum.

618. IACTANTEM de suorum gloria. DIRA CANENTEM ad iniuriam Troianorum.

5 619. NERVOQVE EQVINO quia in arcubus nervi equini solent esse: Accius Philocteta tendens nervo equino concita tela.

621. ANTE IOVEM SVPPLEX PER VOTA PRECATVS atqui Apollinem debuit invocare iaculaturus sagittas; sed dicimus ideo Iovem invocatum, quia omne initium *et incrementum* Iovi debetur, ut ab
10 Iove principium musae. unde nunc Ascanius non quid faciat, cogitat, sed quod primum faciat: inde invocatur Iovem.

622. IVPPITER OMNIPOTENS hoc epitheton interdum ad gloriam numinis ponitur, interdum ad causam dicentis. namque hoc loco dicendo 'omnipotens' ostendit eum etiam his qui per se minus valent,
15 praestare posse virtutem.

623. IPSE TIBI bene 'ipse', quia adhuc pro Ascanio pater solebat sacrificare: nam ideo et 'sollemnia' ait, quae fieri solerent, ut se ostenderet, si victoria et pax esset secuta, etiam illius officii capacem esse.

FERAM SOLLEMNIA DONA 'feram' de iuvenco non dicimus, sed
20 'adducam'. intellegimus ergo alia dona eum ferre promisisse: singulis enim numinibus certa sunt dona quae offeruntur: inde est <V 54> strueremque suis altaria donis, id est congruis.

624. STATVAM ANTE ARAS aptam se daturum victimam ostendit: alibi et ductus cornu stabit sacer hircus ad aram. quo-
25 tiens enim victima reluctabatur, ostendebat se improbari: Lucanus <VII 165> discussa fugit ab ara taurus. 'iuvenco' autem secundum Romanas caerimonias dixit: nam Iovi de tauro non immo-

---

6 Accius Philocteta] fragm. IX ap. Ribb. p. 206 ed. II || 9 ab Iove] buc. III 60 || 23 aptam e. q. s.] cf. Macrob. Sat. III 5, 8 || 24 et ductus] georg. II 395

---

1 CAEDITE *Ha* CAEDETE *R* || 2 aut] *om. ASM* (*add. a*), et *F* || caedite *R*: cedite *reliqui* || abscidite *RLHMa*: abscidite *ASF* abscindite *vulgo* || virorum] i. e. castrare vos debetis more uestrorum gallorum cybeles sacerdotum ut iuvenalis (II 115) 'phrygio quos tempus erat iam more supervacuam cultris abscindere (abrumper *Iuvenalis libri*) carnem *add. D* || 5 NERVO *G* || nervi] nervini *G* || 6 filateta *F* Philoctetae *Daniel* || tendere *G* || contita *G* || 7 PER] i. *L* i. *M*, *om. H*. *fuisse videntur qui IN VOTA legerent.* || atqui] aut quia *AS* || 8 diximus *RLH* (*corr. l*) || 10 num (non *l*) quid fatiet *L* || 11 cogitat ... faciat *om. LH* (*add. l*) || sed quod primum faciat *ML*: sed primum faciat *AS* sed quod primum *F* sed primum *R* || inde *om. R* || 12 ad numinis gloriam *AS* || 13 nominis *RH* || 16 *ad* IPSE *T. A. T. T. F. S. v.* bene dicit ipse quia pro ascanio solebat adhuc pater sacrificare *T* || 17 *malim* id est quae *f. s.* || 18 si] sic *G* || 20 eum alia dona *R* || promisse *LF* (*corr. l*) || 21 unde *ASM* || 22 strueremue *F* || 23 aptam] param *F* per aras *Daniel* || 24 aras *F* || 25 uictime luctabatur *F* || 26 discussa fugit] ad aram diffugit *AS* ad aram fugit *M* || 27 non *om. F*

labatur, ut etiam in tertio <21> diximus, nisi cum triumphi nomine suovetaurium fiebat: quod tamen ideo admissum est, quia non tantum Iovi, sed et aliis diis qui bello praesunt, sacrificatur. AVRATA FRONTE ita enim victimae ornari consueverant.

625. CANDENTEM candidum: Iuvenalis <X 65> duc in Capitolia magnum cretatumque bovem. CAPVT CVM MATRE FERENTEM aequalem matri, nondum patri: Iuvenalis <XII 8> quem iam pudet ubera matris ducere, qui vexat nascenti robora cornu.

627. DE PARTE SERENA ut non causae sit, sed augurii, et 10 *auspicii vis ostenderetur: solent enim tonitrua per tempestatem inferri.*

628. INTONVIT LAEVVM prosperum: ut enim etiam supra <II 54, 693> diximus, quae sinistra nobis videntur, intuentibus caelum, illic dextra sunt: non quod sinistra bona sunt, sed quod dextra caeli nobis sinistra sunt. SONAT VNA FATIFER ARCVS simul atque 15 cognovit augurium.

629. ET FVGIT melius 'effugit' lègitur. et figura est 'horrendum effugit'.

630. PERQVE CAPVT REMVLI VENIT figmenta haec vulnerum plerumque non sine ratione ponunt poetae: nam modo hunc ideo 20 in capite dicit esse percussum, quia eum supra vaniloquum introduxerat et superbum: quod vitio capitis evenit: Horatius attollens vacuum plus nimio gloria verticem. sic Homerus Thersiten a tergo vulneratum dicit usque ad praecordia — nam ait *μετάφρενα* — quia eum stultum induxerat. item de Achille dicit *πόδας ὠκὺς* 25

22 Horatius] carm. I 18, 15 || 25 πόδας] Il. I 58

1 in nomine *M* || 2 suovetaurium fiebat *RLHM* (sacrificium uetutum *superscr. l*) suo uicarium faciebant. uetaurum fiebat *AS* suo uicarium faciebant *F* sue vel tauro fiebat *Stephanus et Fabricius* suovetaurium faciebant *Daniel* suovetaurilia fiebant *Masvicius* || 3 et *om. ASLEF* || 5 dum in capitolum *F* || 6 creatumque *ASL* (*corr. l*) || quae post FERENTEM *ex uno Turonensi Daniel* edidit hoc est non iuueni matrem sed quae iam peperisset. unde consuetudo permansit ut uacca simul et taurus auratis cornibus ioui capitolino mactentur (*immolarentur Daniel*) e *Tiberii Donati commentario petita sunt.* || 10 causa *F* || 11 auspici *F* || tempestate *F* || 12 etiam *om. F* || 15 FATIFER] *L. (i. e. LETIFER) LM* || simulatque c. augurium] simul augurium *L* (atque cognouit *add. l*) simul atque augurium *H* simul atque argentum; *M* simul ut cognouit augurium *F* || 17 ET FVGIT *RMF*: EFFVGIT reliqui || effugit *LHM*: efugit *R* effudit *F* et fugit *ASl* || 19 vulnerum plerumque] uulnerumque *LH* (plerum *add. l*), plerumque *om. M* || 20 hunc] hoc *F* || 21 uaniloquum *A* uanilocum *LHF* || 22 attollens *F* et tollens *Horatius* || 23 iacuum *S* || hersiten *A* thersiten *RL* (*corr. l*) || 24 *μετάφρενα AS*: ΜΕΤΑΦΡΕΝΑ *R* ΜΕΤΑΦΡΕΝ *L* ΜΕΤΑΦΡΕΝΑ *H* ΜΕΤΑΦΡΕΝΑ *M* ΜΕΣΑΦΡΕΝΑ *F. Hom. Il. II 265 σκήπτρῳ δὲ μετάφρενον ἥδ' ἐκὼ μὼ πλῆξεν* || 25 eum *om. F* || ποδας ὠκὺς ἀχίλλαις *A* ποδας ὠκὺς ἀχίλλαις *R* ποδας ὠκὺς ἀχίλλαις *L* ποδας ὠκὺς ἀχίλλαις *H* ποδας ὠκὺς ἀχίλλαις *M* ποδας ὠκὺς ἀχίλλαις *F*

Ἀχιλλεύς, quem legimus in talo esse vulneratum. *vel ideo 'per caput et cava tempora', ut divinitus misso telo nulla pars alia corporis, sed caput vulneraretur, scilicet ut hominis, qui infanda et impia de religionibus dixerat, sacrilegium capite expiaretur.*

- 5 631. VIRTUTEM INLUDE 'inludo tibi' et 'insulto tibi' dicimus: nam 'inludo te' figuratum est, ut hoc loco, item 'insulto te': Sallustius multos a pueritia bonos insultaverat.

632. HAEC RUTYLIS pro 'talìa': vitavit pronomen.

633. HOC TANTVM ASCANIVS et dixit et fecit.

- 10 634. ANIMOSQVE AD S. T. aut suos, aut Ascanii, per favorem.

636. ACIES VRBEMQVE syllepsis.

637. NVBE SEDENS sicut solent numina: Iuno <XII 810> nec tu me aëria solam nunc sede videres digna indigna pati.

VICTOREM bene ei qui unum occiderat, addidit dignitatem. ADFATVR

- 15 IVLVM non ita, ut Iulus audiret.

641. MACTE magis aucte, adfecte gloria. et est sermo tractus a sacris: quotiens enim aut tus aut vinum super victimam fundebatur, dicebant 'mactus est taurus vino vel ture', hoc est cumulata est hostia et magis aucta. 'macte' ergo pro 'mactus esto', vocativum
20 pro nominativo posuit, ut Persius <III 28> stemmate quod Tuscorum millesime ducis censoremve tuum vel quod trabeate salutas pro 'millesimus' et 'trabeatus', et Vergilius <III 382> vicinosque ignare paras invadere portus pro 'ignarus', et alibi <VII 685> quos Amasene pater pro 'Amasenus': sic ergo et 'macte' pro
25 'mactus'. quod autem 'esto' non addidit, ab antiquitate descivit; nam veteres 'macte esto' dicebant. sed hoc secutus suam consuetudinem fecit: nam et alibi <VII 11> dives inaccessos ubi Solis filia lucos et iterum <IV 263> dives quae munera Dido praetermisit cuius rei dives, cum veteres 'dives illius rei' dicerent, quod ipse alibi dives opum

6 Sallustius] hist. inc. 83 Dietsch., 50 Kr. cf. Serv. ad Aen. X 643 || 16 MACTE magis aucte] cf. Non. p. 341, 29 M. || et est sermo . . . magis aucta] exscrips. Isid. or. X 165 et mythogr. III 6, 32. cf. Luct. Plac. ad Stat. Theb. VII 280 || 29 alibi] geogr. II 468

1 Ἀχιλλεύς] et alibi (II. I 121) ποδάρεως δῖος Ἀχιλλεύς add. D || 3 capud G || legionibus G || 6 infiguratum F || ut] in L || 7 puericia M || 8 ad haec s. v. talia T || 9 et dixit] edixit F || 11 syllepsis F || 12 sicut solent] ut sedent F || 13 aëriam LH (corr. l) aream F || videre AS || 14 ad victorem A. I. s. v. ei qui unum occiderat bene addidit dignitatem T || 16 auctae M || adfectate gloriae A adfectate gloria S affectatae gloriae R affectate gloria L adfectatae gloriae H affectate gloriae M adfecte gloriae F. adfecte gloria ego posui || 17 sacris] grecis R || aut tus] aut thus R auctus M mactus F, om. AS || 18 thure R || 21 censoremque Persii libri praeter Montepessulanum 125, qui censoremve exhibet || 22 vicinasque et pares F || 25 desiuit F || 26 macto F || 27 ubi s. p. l. F || 29 veteres] iterantur in codice inaccessos . . . cum ueteres || illis F

variarum et <IX 26> *dives pictai vestis et auri. item cum veteres natalem diem vel locum vel tempus dicerent, ut Horatius natalemque mares Delon Apollinis et Plautus in Pseudolo* <I 2, 46> *natalem hunc mihi diem scitis esse, Vergilius his omissis dixit Phyllida mitte mihi, meus est natalis, Iolla. ergo et hic ita* 5 *subtrahit; nam integrum est 'macte esto nova virtute puer'. 'mactus' autem apud veteres etiam 'mactatus' dicebatur, ut Ennius Livius inde redit magno mactatus triumpho. et Lucilius lib. v. macte, inquam, virtute simulque his versibus esto, et in pontificalibus sacrificantes dicebant deo macte hoc vino inferio esto.* NOVA 10 *VIRTUTE aut magna et mira, ut Pollio et ipse facit nova carmina: aut re vera 'nova', id est rudi, quantum ad bellum.*

639. DIS GENITE propter Venerem. GENITVRE DEOS propter Iulium Caesarem et Augustum. IVRE merito.

640. GENTE SVB ASSARACI sub gente Romana: Assaracus enim 15 *pater est Cappyos, avus Anchisae. FATO VENTVRA magna: haec enim bella sunt gravia, quae fatali ratione contingunt, ut Troiana et Thebana. RESIDENT sedabuntur, ut tempestatem residere dicimus.*

641. NEC TE TROIA CAPIT *vel maior es, quam patria, vel maior es meritis, quam civitas in qua nunc es: Lucanus de Caesare* <I 175> 20 *plus patria potuisse sua.*

642. SPIRANTES vitales, quibus spiramus et vivimus.

643. PETIT notandum 'petit' sine insidiis dictum.

644. ANTIQVVM IN BVTEN *hic Butes semel hic nominatur, ut in v.* <704> *Nautes.* 25

645. FIDVSQVE AD LIMINA CVSTOS aedituus fuit: quod, ut supra <I 726> diximus, in ingenti honore apud maiores fuit. illic enim et epulabantur et deos colebant; census etiam omnis illic servabatur:

1 item cum . . . Iolla] cf. Don. ad Ter. Phorm. I 1, 14 || 2 Horatius] carm. I 21, 10 || 5 Phyllida] buc. III 76. cf. Serv. ad h. v. || 7 Ennius] ann. v. 302 Vahl. || 8 Lucilius lib. v.] fragm. I Muell. || 11 Pollio] buc. III 86

1 picta F || et item F || 3 maris F || spendulo F || 4 dixerit F, correxi || 6 mactus Daniel: macte F. ceterum mactus . . . triumpho post inferio est collocanda videntur, ut ut Lucilius scribatur || 8 magnum F || 9 versibus esto Nominiani libri: uiribus F, esto suppl. Daniel || 10 sacrificandes F || macte . . . esto] cf. Cato d. r. r. 132, Arnob. VII 31 || inferior F, corr. Daniel || 14 iulum F || et augustum caesarem R || merito] more M || 15 enim] etiam AS || 16 capios AM (capis a) capio//s L (o in ras. l) capyonis H capys RF || FATIS AS || haec om. F || 17 quae . . . Thebana om. F || contingunt] om. LH (add. l), proueniunt M || 19 maior es meritis SFA: maiorem meritis A maioris meriti es R maiores meriti L maioris meritis H maioris meriti M || 21 patriam et tua F || 24 hic Butes] nam alii sunt qui V 372 et XI 690 commemorantur || nominatur F || ut in V. Nantes scripsi: ut innautes F ut bis Nantes Daniel || 26 edituus LM || 27 ingenti] distinguenti F || illic i. e. in aede, quae vox in aeditui nomine latet. aedem autem atrium intellexit grammaticus. || 28 colebant] caelabant H celebrabant Lion || illinc seruabant F

quod et Plautus docet in *Asinaria*, in qua inducit Sauriam, servum atriensem, in tota familia plurimum posse. '*ad limina*' sane figuratum.

648. SAEVA SONORIBVS ARMA strepitu terribilia. *et utrum saeva arma quae habent sonorem, ut* <357> *aurea bullis cingula, an*
5 *etiam sonoriŭs saeva?*

649. ARDENTEM desiderio dimicandi: unde <634> '*animosque ad sidera tollunt*' melius Ascanii intellegimus, sicut Statius de Menoeceo et laudibus inplet honestis.

650. AENIDE patronymicon hoc non venit ab eo, quod est 'hic
10 Aeneas': nam 'hic Aeneades' et 'o Aeneade' faceret.

651. PRIMAM HANC TIBI MAGNVS APOLLO dicendo '*primam hanc*' pollicetur et aliam. concedere autem se ideo dixit, quia sagittarum deus est: et licet eum Iuppiter iuverit, Apollo tamen sibi suum officium vindicat, quod dicit se concessisse, quia non
15 prohibuit. ea enim quae ab aliis numinibus poscimus, tunc inplentur, si non adversantur numina quorum propria sunt quae poscimus: unde et in quarto <125> Iuno ait adero et, tua si mihi certa voluntas, hoc est, quod in me est, iungam eos: restat ut et tu tuum impleri velis officium.

20 652. PARIBVS NON INVIDET ARMIS pari gloriae: nam ut Apollo puer occiso Pythone ultus est matris iniuriam, sic 'Ascanius occiso Numano Troianorum castra iniuriasque defendit. '*paribus*' ergo '*armis*', id est similibus, non peritia, sed genere victoriae.

653. CETERA deinceps: et est adverbium. CETERA] *id est in*
25 *ceterum: est autem Ennianum cetera quos peperisti ne cures.*

ORSVS modo locutus, *id est pro eo qui desierit*: alias coepit, quod magis est proprium, ut <I 325> sic Venus, et Veneris contra sic filius orsus.

---

7 Statius] Theb. X 685 || 25 Ennianum] ann. v. 57 Vahl.

---

1 etiam plautus *F* || asiria *A* (*asinaria a*) *assiria S* (*assirina s*) || in *om. F* || saurium seruum amensen im tota *F* || 2 ad *FIDVSQVE A. L. C. S. V.* *fidus* ad limina figurate dixit pro *fidus* liminis custos *T* || 3 utrum *scripsi*: ut sum *F* ut sunt *Daniel*, ut *del. Masvicius*. *dubitare videtur interpres*, sonoriŭs utrum qualitatŭs ablatiŭs sit, an causae? || 7 menoeceo *A*: menaeceo *SF* moeceo *R II* moonio *M* meonio *in ras. l* || 8 atque ignibus inplet honestis *Statii exemplaria* || 9 AENIDE *RLH*: AENIDAE *AM* AENEIDE *F* || patronomicon *libri plerique* || hic *om. L*, hic Aeneas *om. H* || 10 hic aeneides et o aeneidae *M* || faceret] sed ab eo quod est aeneus ut theseus theside *add. D* || 11 dicendo primam hanc *om. LF* (*add. l*) || 12 ideo se *F* || 14 suum sibi *F* || 16 aduersantur *HM*: aduersentur *reliqui* || 17 adero *om. AS* || si tua *R* tunc si *H* tua sit *F* || 18 eas *F* || 19 uelis impleri *F* || 20 nam ut . . . defendit] nam ut apollo puere extinxit pythinem in uindictam matris sic numanum ascanius *F* || 21 pithone *R* phitone *L* fitone *HM* || ultus est] ultor *H* || 23 id est *om. ASF* || peritia *R* perititia *L*: peritiae *ASHMF* perititiae *l*

654. MEDIO SERMONE ideo 'medio', quia non respondit Ascanius. *sermo est enim duorum vel plurium oratio.*

657. FVGA abscessu. *et more suo abeuntes deos inducit agnoscere.*

PHARETRAMQVE F. S. SONANTEM quia dixit supra <648> et saeva sonantibus arma. 5

658. DICTIS propter auditam orationem. NVMINE propter agnitum deum.

660. ANIMASQVE IN APERTA PERICVLA MITTVNT *plus enim quam manifesta sunt praesentia pericula, quando audientibus Troianis bello prohibebatur Ascanius, ne periclitaretur.* 10

662. INTENDVNT ACRES ARCVS pro 'ipsi acres': ut enim et in primo <318> diximus, arcum unusquisque habet pro viribus suis. AMMENTAQVE TORQVENT pro 'tela ammentis torquent': nam ammentum est lorum, quo media hasta religatur et iacitur.

664. FLICTV pro adflictu, *vel inflictu*, id est ictu: nam detraxit 15 more suo praepositionem. *et loquutus est iuxta antiquum morem: Pacuvius Teucro flictus navium.*

665. PLVIALIBVS HAEDIS supra tauri cornua est signum, cui auriga nomen est: hunc cum tauro una clara stella coniungit. retinet autem auriga stellas duas in manu, quae Haedi vocantur, *et 20 capram quam Amaltheam dicunt: quorum et ortus et occasus tempestates gravissimas facit. oriuntur autem cum scorpione mense Octobri.*

667. IVPPITER aer, ut manet sub Iove frigido venator Horatius. 25

670. EDVXIT quidam pro 'educavit' volunt intellegi.

13 nam ammentum . . . iacitur] cf. Isid. or. XVIII 7, 6 || 17 Pacuvius Teucro] fragm. XV (v. 335) ap. Ribb. p. 119 ed. II || 18 supra tauri e. q. s.] cf. Luct. Plac. ad Stat. Theb. III 25 || 25 Horatius] carm. I 1, 25

1 ideo medio *om.* *F* || medio] sermone *H* || Ascanius] totus autem sermo ex dicente respondenteque conficitur *add. D* || 2 sermo est *Daniel*: senone *F* sermone *G* || 3 mure *F* || 4 dixit] ait *F* || 5 arma] sicut homerus (*Il.* I 46) ἐκλεγεσθαι δ' ἄρ' οἰστροὶ ἐπ' ὅμων χροαίνοντο αὐτοῦ νιπηθέντος *add. D* || 7 deum *om.* *AS* || 11 INTENDENT *ASM* || pro *om.* *F* || 12 primo] proximo *M* || 13 AMMENTAQVE *ASL* ARMENTAQVE *M* || ammentis *A* amentis *RL* armentis *M* || ammentum *A* amentum *RLM* animentum *F* || 14 lorum] telorum *H* || media *M* || religatur *RLH*: ligatur *ASMF* || 15 FLICTVM *ASLM* (*corr. a*) || afflictu *ASRLM* || 17 pacuiuius *F* pacui uius *G* || 18 AEDIS *LHM* || sub tauri cornu *F* || 19 hunc] hoc *R* || setinet *H* || 20 aedi *LHM* || 21 amalteam *F* alžam (*i. e.* 'alteram') *G* || et ante ortus *om.* *F* || grauissimas tempestates *F* || 22 faciunt *F* || oriuntur . . . octobri] Oriente autem cum scorpionem occidunt *F* oriente autem scorpione occidunt *Daniel* || scorpione *RMI*: scorpine *L* scorpio *ASH* || 23 octobrio *RLH* || 24 ut Horatius *vulgo* || 25 Horatius *om.* *F* || 26 ad EDVXIT s. v. educavit *T*

671. MONTIBVS AEQVOS Idae, vel eius arboribus exaequandos.

672. DVCIS IMPERIO COMMISSA aut quae eis fuerat commissa imperio absentis Aeneae: aut, quod est melius, quae imperio Aeneae fuerat 'commissa', id est clausa: unde et commissurae dicuntur coniunctiones
 5 tabularum. secundum superiorem sensum contrarium est quod dixit <171> 'rectores iuvenum et rerum dedit esse magistros'. Aeneas enim abscedens principibus omnium rerum commiserat curam. alii 'ducis' Ascanium accipiunt. alii commissam ideo clausam accipiunt, quia superius <37> lectum est 'heia ingenti clamore per omnes conduunt se
 10 Teuceri portas': quietis enim rebus portae patebant, per quas se Teuceri sub adventum hostis receperant: propterea quod ait <39> 'namque ita discedens praeceperat optimus armis Aeneas, si qua interea fortuna fuisset, <55> non aequo dare se campo, non obvia ferre arma viros, sed castra fovere'. sane 'commissa' deest 'sibi' vel 'illis'. DVCIS
 15 IMPERIO COMMISSA scimus quod Mnestheo et aliis ducibus imperaverat Aeneas, ad petenda auxilia proficiscens, ne portas aperirent, ut <42> 'castra modo et tutos servarent aggere muros'. item legimus Mnesthea et Serestum ductores fuisse et rerum magistros, non Pandarum et Bitiam: unde apparet quia hunc locum male intellexit
 20 Donatus, dicens, commissam portam, id est creditam, Pandaro et Bitiae: qui duces non erant. Cornutus vere et melius sensit, dicens, portam quae ducis imperio commissa fuerat, hoc est clausa, eam aperuerunt. commissura enim dicitur tabularum coniunctio, sicut Cicero in Fundaniana meminit. ergo melius est ut commissam dica-
 25 mus clausam, quam creditam Pandaro et Bitiae.

673. MOENIBVS pro 'in moenia'.

674. PRO TVRRIBVS aut vice turrium: aut pro defensione.

20 Donatus dicens . . . creditam] cf. Non. p. 249, 12 M. || 24 Cicero in Fundaniana] fragm. 4 ap. Orell. p. 932

1 idaeo L ideo M || arboribus] ^{bo} arribus L (prius r in ras. et s. v. bo I) auribus H ardoribus M || 2 ei Daniel || 3 quid F, corr. Daniel || 8 clausa Daniel || 10 patebant Daniel: putabant F || 13 se dare F || 14 Servianum scholium deest in Floriacensi. Caroliruhensis et Sangallensis ante Servii expositionem haec exhibent quae ab homine imperito e Floriacensi scholio petita sunt DVCIS IMPERIO COMMISSA aut quae eis commissa fuerat imperio habentes (absentis Sa) aeneae aut quod est melius quae imperio aeneae fuerat commissa pandaro (pandaro a) et bitiae ne contrarium sit quod dixit rectores iuvenum et rerum dedit esse magistros. eadem edidit Stephanus, nisi quod ei pro eis posuit || 16 proficiscens auxilia ASM auxilia om. H || 17 ut] in A || 18 mnesthea H mnestea R mnesthae L: mnesteum AS mnestum M mnesthaeum l || rerum] fuisse add. AS || 19 bitian L bitia H || 20 partem H || 21 nere et ASRH: uero et L uero M || 22 portamque AS partemque M || 23 appaernerunt A appaernerunt Sa apenerunt L || tabularum dicitur R || 24 in fundania nam AS (corr. a) in Fonteiana Masvicius || 27 aut ante uice om. F

675. ARMATI FERRO aut bene instructi armis: aut, ut Asper dicit, ferrea corda habentes, id est dura et cruenta cogitantes: ut Ennium sit secutus qui ait succincti corda machaeris.

676. LIQVETIA FLVMINA iuxta Padum et Athesin, Venetiae flumina, est etiam fluuius Liquetius, quem nunc commemorat. ergo 5 'Liquetia' proprium est nomen, non epitheton, ne incipiamus a generalitate ad speciem reverti: quod vitiosum est, ut si dicas 'circa flumina nascuntur arbores' et sic inferas 'circa Tiberim vel Anienem'; sufficit enim dixisse 'circa flumina' generaliter. unde apparet quia 'Liquetia' legendum est, non 'liquentia'. LIQVENTIA FLVMINA Padus, 10 Italiae fluuius, aliquot provincias dextra laevaque contingit, inter quas et Venetiae partem praeterfluit. Athesis Venetiae fluuius est, Veronam civitatem ambiens et in Padum cadens. Liquetia Venetiae fluuius est inter Altinum et Concordiam, quem nunc commemorat. nam 'Liquetia' non est epitheton: nemo enim a generalitate transit ad species. 15

678. INTONSAQVE CAELO A. C. hoc ad supra dictas cristas refertur. GEMINAE QVERCVS non quia tantum duae nascuntur; sed ad istorum similitudinem respexit, id est quando similes elewantur quercus.

681. PVLCHER AQVICVLVS ARMIS ut 'pulcher vestibus', sic 'pulcher armis', hoc est per arma: quod erat armorum retulit ad personam. et melius figuratum, quam si dixisset 'pulchris armis'.

682. PRAECEPTUM ANIMI figurate genetivo iunxit; nam dicimus 'praeceptum iracundia' 'praeceptum furore'. MAVORTIVS HAEMON non Martis filius, sed bellicosus. 25

683. AGMINIBVS TOTIS deest 'ab': et significat eos primo fugatos esse, mox occisos: aut certe aliquos fugatos, aliquos interemptos.

3 Ennium] ann. v. 392 Vahl.

2 corda om. H || dura et om. F || comitantes L (cogitantes l) || ut] et ut M || 3 succincti . . . machaeris] suavitius maceris F || succinti LH (corr. l) || mache-
ris ASRLM maceris H || ad v. 676 QVALES AERIAE comparatio ex homero ille
enim ait (Il. XII 127) *νήπιοι ἐν δὲ πύλῃσι . . . μέγαν Ἄσιον οὐδὲ φέβοντο* D ||
4 LIQVENTIA LM F (n del. l) || iuxta Padum . . . non liquentia om. F || athesin
M: aethesin AS (corr. a) aetates in R atesin LH || 5 est om. ASM || 6 li-
quaetia M || 7 specialitatem Ml || si om. RH || 8 nascuntur . . . circa flumina
om. M || amenem R || 9 enim om. RLH || 10 non linquentia H || 11 aliquot ego:
aliquid F aliquas Daniel || 12 atesis F || ueronan ciuitate F || 13 ueneciae F ||
15 epythethon F || 16 christas AS cripta R cristes F || 17 scholium ad GEMI-
NAE q. om. F || 20 AQVICVLVS A (corr. a) AQVILCVS L AQVILVS H || ut pulcher
armis pulcher uestibus F || 21 hoc est . . . ad personam om. F || per arma]
parma R || 24 iracundia praeceptum om. LHM (add. l) || ad MAVORTIVS h. s. v.
bellicosus non martis filius T || 26 ab et] habet LH (corr. l) ab ē et F || pri-
mos LHM (corr. l) || 27 alios fugatos alias (sic) interemptos F || fugatos ali-
quos om. ASH

quidam dubium putant, utrum 'ab agminibus totis terga dedere', an 'ab agminibus versi'.

684. POSVERE IN LIMINE VITAM ut animasque in vulnere ponunt.

685. ANIMIS DISCORDIBVS hostilibus, scilicet Troianorum, qui a
5 Rutulis discordabant.

689. NVNTIVS et qui nuntiat dicitur, et qui nuntiatur; sed modo hic quod nuntiatur.

692. FRATRESQVE S. quos supra dixit portam tenere.

693. SE PRIMVS AGEBAT iuxta veteres 'se agebat' pro 'veniebat',
10 ut <VI 337> ecce gubernator sese Palinurus agebat, Plautus in Mostellaria <I 4, 28> unde agis te? ut enim nos e contrario dicimus 'duco me', ita illi 'agit se', † ἀπο θυ αὐαν. 'se agebat', hoc est incedebat, ut sese Palinurus agebat. tractus autem sermo est a ratione physica; nam agitur corpus animi iudicio: unde Te-
15 rentius quo te agis?

694. THEBANA DE MATRE parenthesis est. sane Thebae aliae Aegyptiae, aliae Boeotiae, aliae Phrygiae. SARPEDONIS ALTI id est nobilis.

695. ITALA CORNVS telum de Italia cornu factum. et materiam pro opere posuit.

20 696. STOMACHO Graecus sermo est.

697. SPECVS VVLNERIS poetica exaggeratio: specum enim pro cavatione posuit.

698. ET FIXO FERRYM IN PVLNONE et ferrum fixum, et pulmonem fixum possumus accipere.

25 699. ERYMANTA MANV 'manu' id est gladio comminus ferit: nam et illi de quibus superius dixit, manu occisi sunt, sed misso iaculo. ergo ad differentiam teli iacti accipe 'manu', id est gladio.

700. ARDENTEM OCVLIS ANIMISQVE FREMENTEM et gestu corporis et mente commotum.

3 animasque] georg. IV 238 || 6 Nuntius et qui nuntiat . . . nuntiatur] cf. Isid. or. X 189 || 14 Terentius] Andr. IV 2, 25. cf. Don. ad h. v.

1 s. v. 683 potest intellegi ab agminibus totis terga dedere aut agminibus versi T || quidem F || 3 animasque F || 5 discordabunt M || 6 ad NVNTIVS s. v. nuntius in hoc loco quod nuntiatur T || 7 quod] qui Daniel || 8 portam dixit F || 9 se ante agebat addidi || 11 mustellaria G || e contrario Daniel: eque contrario F eā (i. e. 'equae') contraria G. ceterum ut 'agere se' ita 'ducere se' veteres dicebant. cf. Lorenz ad Plauti Pseud. v. 535 p. 146 || 12 ἀποθυαῖαν ἀπὸ τοῦ ἄγειν Daniel. fortasse ἄγει ἑαυτὸν || 13 ut . . . agebat Floriacensem hoc quoque loco habere moneo || autem om. H || 17 oboactiae F || schol. ad SARPEDONIS A. om. F || nobis M || 18 italia AS || et . . . posuit hab. T || 20 sermo graecus est AS || 25 schol. ad v. 699 post pro reddidisset (p. 373 lin. 2) hab. AS, om. F || ERYMANTHA A FREMANTIA S ERIMANTHA R ERIMANTA LH ERIMATA M || manu om. AS LH || 26 et om. RLH et exemplaria impressa || non manu o. s. exemplaria impressa || 28 ANIMVMQVE RLH

701. NEQVE ENIM IACVLO *parenthesis*. VITAM DEDISSET pro 'reddidisset'.

702. FALARICA VENIT de hoc telo legitur quia est ingens, torno factum, habens ferrum cubitale et rotunditatem de plumbo in modum sphaerae. in ipsa summitate dicitur etiam ignem habere 5 adfixum, *stuppa circumdatum et pice oblitum, incensumque aut vulnere hostem aut igne consumit*. hoc autem telo pugnatur de turribus, quas falas dici manifestum est: unde et in circo falae dicuntur *divisiones inter euripum et metas, quod ibi constructis ad tempus turribus, his telis pugna edi solebat*: Iuvenalis <VI 590> consulit ante falas 10 delphinorumque columnas. ergo a falis dicta est falarica, sicut a muro muralis. sane falaricam Lucanus dixit nervis mitti tortilibus et quadam machina, ut <VI 198> hunc aut tortilibus vibrata falarica nervis obruat, Vergilius vero ait Turnum manu iaculari potuisse: unde apparet aut a Lucano ad auxesin illius qui occiden- 15 dus fuerat, esse dictum, aut a Vergilio ad laudem Turni, qui talem hastam manu iaculatus est.

703. FVLMINIS ACTA MODO amat tela cum impetu venientia fulminibus comparare. TAVREA TERGA usurpavit pro 'taurina', alibi taurinis follibus: unde, sicut et Plinius dicit, derivationes 20 firmas non habent regulas, sed exeunt prout auctoribus placet. bene autem per transitum eius arma descripsit.

704. DVPLICI SQVAMA ET AVRO id est duplicibus squamis aureis. squamae autem sunt loricarum catenae in modum squamae compositae. sane squama et splendorem significat, si a piscibus veniat, 25 et sordes, si a squalore; sed in Vergilio splendorem ubique significat.

3 de hoc telo e. q. s.] Serviana exscr. Isid. or. XVIII 7, 8. cf. Non. p. 555, 14 M. veterum de falarica testimonia accurate composuit Sieglin mus. Rhen. XXXVIII p. 356 sq. || 20 alibi] georg. IV 171 || sicut et Plinius dicit . . . placet] cf. Pomp. comm. p. 144, 14 K. vide Kirchnerum de Servi auct. grammat. p. 507 sq. || 24 squamae autem sunt . . . compositae] cf. Isid. or. XVIII 13, 2

1 parentes his *F* || 3 ad PHALARICA v. s. v. quidam phalaricam dicunt triduum gladium qui igne armabatur unde nunc dicit fulminis acta modo *T* || FALARICA *F* || 4 cubitalem *ASH* (corr. a) || et rotunditatem . . . habere adfixum] supra quod veluti quaedam spera cuius pondus etiam plumbo augetur dicitur enim ignem habere adfixum *F* || rotunditate *AS* (corr. a) rotunditatem *L* || de plumbo] factum add. *ML* || 5 sperae *ASRM* || 8 dicimus manifestum est *F* || unde et e. q. s.] cf. *Salmasius Plin. exercit. p. 640 sq. et Friedlaender ap. Marquardtium Roem. Staatsverw. III p. 491 adnot. 1* || falo *F* || 9 hibi *F* || 10 pugnedi *F* || 11 adelphinorumque *AS* (corr. a) || ergo . . . muralis] hinc falaria hasta dicitur sicut alia muralis *F* || 12 sane . . . iaculatus est om. *F* || dicit *AS* || 13 et] e *Masvicius primus* || tortilibus om. *RLH* (add. l) || librata *ASM* || 14 obruat om. *LH* (add. l) || 19 comparet *F* || schol. ad TAVREA t. om. *F* || 20 plinius *L* plenius *H* || dixit *L* || dirivationes *RL* || 23 DVPLICIS QVAM *HF* || 25 squame *AL* (corr. a) || significant *F* || ueniet *F* || 26 a] ab *F* || uergilio *F* || ubique om. *M*

dicit. sed Inarime nunc Aenaria dicitur. et saepe fulgoribus petitur ob hoc quod Typhoeum premat, et quia in † eamdi contumeliam simiae missae sunt, quas Etruscorum lingua arimos dicunt: ob quam causam Pithecosum etiam vocitant: licet diversi auctores varie dicant: nam alii hanc insulam Typhoeum, alii Enceladum tradunt premere. et putatur 5 nove dictum 'Inarime', quod et singulari numero, et addita syllaba dixerit, cum Homerus εἰν Ἀρίμοις posuerit, ut prior syllaba praepositionis locum obtineat. Livius in libro nonagesimo quarto Inarimen in Maeoniae partibus esse dicit, ubi per quinquaginta milia terrae igni exustae sunt. hoc etiam Homerum significasse vult. DVRVMQVE 10 CVBILE hoc est mortiferum, ad poenam statutum.

715. STIMVLOS ACRES saeviendi scilicet: nam sunt et timoris et libidinis stimuli. notanda quoque proeconomia, quae id agit ut veri simile sit, Turnum victorem evasisse de castris.

717. VNDIQUE CONVENIUNT non dicit qui conveniunt, sed illi 15 sine dubio, quibus Mars iniecit audaciam, inventa oportunitate inruperunt castra Troiana. QVONIAM postquam.

722. OBNIXVS conisus, conabundus.

723. DVRO IN CERTAMINE LIQVIT sine spe evadendi.

724. AST ALIOS SECVM INCLVDIT pro hostibus, quoniam multos 20 suos exclusisset: Statius par operis iactura lucro: namque hoste recepto excludere suos. potest tamen et dubium esse 'includit' utrum hostes, an suos? VLTRO insuper.

7 Homerus] II. II 783 || 8 Livius] fragm. 21 ap. Hertz. IV p. 228 || 17 Quoniam postquam] cf. Don. ad Ter. Ad. prol. 1 || 18 Obnixus . . . conabundus] cf. Isid. or. X 198 || 21 Statius] Theb. X 513

1 Inarime Salmasius *Plin. exercitat. p. 68: narimes F || etnaria dñ G || et saepe . . . premat haud scio an post vocitant collocanda sint, ut scribatur sed Inarime, quae n. A. dicitur, dicta est quia e. q. s. || 2 ob hoc cottiphoeum F || in eam dictumeliam G in eandem contumeliam Daniel in eam ad contumeliam Salmasius l. l., fortasse recte. sed non dubito quin vetus interpret cuius expositione plen. comment. auctor usus est, notam illam de Cercopibus propter fraudem Iovi factam in simias mutatis et in Pithecosas insulas missis fabulam paulo accuratius narraverit. || 3 quas Etruscorum lingua arimos dicunt Salmasius l. l. conl. Strab. XIII p. 626 C οἱ καὶ τοὺς πιθήκους φασὶ παρὰ τοῖς Τυφῶνι οἷς ἀρίμους καλεῖσθαι: quas atorum lingua narius dicunt F. quas Graiorum lingua ἀρίμα (ἀρῆινας Commelinus) id est enarias dicunt idem Salmasius coniecit. cf. Hesychius s. v. ἀρίμος cum adnotatione Schmidtii et Steph. Byz. p. 118, 14 || 4 pithecosam F || uocitant Daniel: uocitate F || uariae G || 5 tradunt Daniel:*

traum F tracum G || 6 inarimē F || 7 εἰμαρυός F εἰαίapyός G || 8 libius F || nongesimo F || inarime F || 9 ubi quinquaginta milia iugera terrae *Burmamus* terrae igni] τριγυτὸ G || 10 Homerum *Salmasius l. l.*: numerum F || 11 ad] et *M* || 13 notandum *R* || 15 convenient *Masvicius* || 16 inruperent *AS* irrumpere *Masvicius* || 18 contra nisus *Isidorus* || 19 LIQVIT F || 21 exclusisset *Daniel*: exduxisset F || par operis F: paruoperit *R* par operi reliqui || 22 retento *Statii* exemplaria || ad *AST A. s. v.* potest et de hostibus et de suis intellegi *T* || includit F || 23 VLTRO insuper *om. F*

725. *DEMENS pathos per personam poetae proferendum.* DEMENS hoc ex affectione sua posuit poeta: alibi <VI 171> sed tum forte cava dum personat aequora concha, demens, et cantu vocat in certamina divos. *RVTVLVM potest accusativus esse, potest et 5 genetivus.*

734. DOTALIS REGIA AMATAE aut tibi data per dotem; aut quae sperabatur. et bene 'Amatae', quae illum sola generum esse cupiebat contra mariti iudicium: ergo eum mulieri probatum, non viro dicit. notandum sane quia id agit, ut ostendat se non per imprudentiam
10 Turnum inclusisse, sed illum per temeritatem sibi minime profutura castra penetrasse.

736. *EXIRE pro 'exeundi'.*

737. OLLI SVBRIDENS magnam confidentiam virtutis ostendit.

739. PRIAMO NARRABIS ACHILLEM propter illud Sibyllae <VI
15 89> alius Latio iam partus Achilles. et dictum est, ut illud <II 549> degeneremque Neoptolemum narrare memento.

740. RVDEM NODIS non levem, nec pulchram, sed fortem.
CORTICE CRVDO viridi: nam hastae igni plerumque torrentur.

742. VVLNVS SATVRNIA IVNO DETORSIT VENIENS 'vulnus veniens',
20 id est ictum, quo vulnerari debuit. plerique, sed non idonei commen-
tatores dicunt, hoc loco occisum Turnum, sed causa oeconomiae
gloriam a poeta Aeneae esse servatam: quod falsum est. nam si
veritatem historiae requiras, primo proelio interemptus Latinus est
in arce: inde ubi Turnus Aenean vidit superiorem, Mezentii implo-
25 ravit auxilium: secundo proelio Turnus occisus est, et nihilo minus
Aeneas postea non comparuit: tertio proelio Mezentium occidit Asca-
nius. hoc Livius <I 2> dicit et Cato in originibus.

744. TELVM hoc loco 'telum' gladium dixit a longitudine: unde
et mustela dicitur, quasi mus longus. telum autem posuisse pro
30 gladio illud significat, quod infert paulo post 'consurgit in ensem'.

VERSAT librat, iactat: et est Ennianum versat mucronem.

28 telum . . . longus] exscr. Isid. or. XII 3, 3 et XVIII 7, 10 || 31 Ennia-
num] ex incert. libr. fragm. III ap. Vahl. p. 174

1 Servianum ad DEMENS scholium om. F || ad CLIPEOQVE M. F. M. (v. 730) s. v. id est in clipeum. aut ex suo clipeo emittebat micantia fulmina id est fulgentes gladios T || ad INVISAM (v. 731) s. v. odiosam (odiosa cod.) aut ante non visam T || 6 quae] quia Daniel || 9 quid agit R || non se F || 12 ad EXIRE s. v. exeundi T || exeunde F || 13 ad CONSERE D. (v. 738) s. v. aperta manu dimica T || 15 hoc autem sic dictum est F || 17 NOBIS A F (corr. a) || ad ADNIXVS V. H. (741) s. v. incumbens et fortiter uestigia firmans T || 20 quo] quod G || debuit Com-
melinus: habuit F || plerumque F || 21 dicunt] docuit F || causa oeconomiae om. F || 23 historiae] hisgloriae A S II || 24 inde . . . in originibus] postea simul
turnus et aeneas postea mezintius ab ascanio F || turnus et aeneam R || 28 hoc
loco om. F || gladium telum F || 31 ad VERSAT s. v. uibrat T

745. *is talis, par, similis.*

746. ALTE CONSVRGIT IN ENSEM genus ferendi Gallicanum: Sallustius regressi ad faciliores ictus loco cedebant.

748. *INPVESQVE pathos ex aetate movit.*

752. *HVC CAPVT 'huc pependit' figurate.*

5

756. BELLO GENTIQUE FVISSET duo dicit: et bellum finiri potuit omnibus interemptis, et gens penitus fuisset extincta occiso Ascanio, a quo Romani ducunt originem. ideo 'bello gentique' dixit, quia plerumque bellum finitur gente superstite, ut in bello Troiano contigit.

757. CAEDISQVE INSANA CVPIDO *oeconomia est, quae excusat* 10 Turnum, cur non a porta fugatis Troianis, penitus deleta sint castra.

759. PRINCIPIO intra castra, post Troianorum fugam. SVCCISO POPLITE GYGEN EXCIPIT ordo est: excipit et succidit poplitem, ut <534> *postibus haesit adesis et* <III 237> *scuta latentia condunt:* nam ante fuit ut eum circumveniret insidiis. 'poples' autem 'po' cor- 15 repta est, sicut in Sereno legitur; sed producitur positione.

760. HINC nec loci est, nec temporis, sed ordinis, id est 'deinde'. RAPTAS autem 'de hostilibus cadaveribus'; nam quod dicit Donatus 'ab armigero', non procedit; nec enim lectum est, *cum solus inclusus fuerit Turnus, ut post ait* <780> 'unus homo': 20 *quamvis possit, sicut in* (X.) <333> *suggere tela mihi et tum magnam corripit hastam et iacit.*

761. IVNO VIRES ANIMVMQVE MINISTRAT *oeconomia, ut quod dicit possit esse veri simile.* IVNO VIRES ANIMVMQVE MINISTRAT ne sit incongruum unum tot occidisse, dat Iunonis auxilium: Horatius in arte 25 poetica <191> nec deus intersit, nisi dignus vindice nodus inciderit.

763. MARTEMQVE CIENTES *pugnam agitantes.*

764. ALCANDRVMQVE HALIVMQVE NOEMONAQVE PRYTANIMQVE

3 Sallustius] hist. inc. 56 Dietsch., 22 Kr.

1 *IS TELI* *F* || *talis et similis om.* *F* || 3 *locos quaerebant Guelferbyt.* *I* || 4 *ad INPVESQVE s. v. pathos est ab aetate* *T* || 5 *ad ILII P. A. S. v. figurate dixit* *T* || 6 *BELLO G. F. et quia illic ascanius extinguebatur* *F*, duo dicit . . . contigit *omittens* || finire *M* || 7 *fecisset ASII (fuisset a)* || occiso autem ascanio *AS* || 11 *Turnum om.* *F* || *delecta* *R* || 12 *post T. fugam Al: pro T. fuga SM et T. fugam R post T. fuga F, post om. H post et fugam om. L* || 15 *poplet (sic) autem sciendum est po breuem esse sicut in sereno legitur et fit longa positione* *F* || 17 *nec loci . . . deinde* || *deinde nam ordinis est aduerbium non loci* *F* || 18 *hostium Fa* || 19 *nec enim lectum est om.* *F* || 20 *fuerat F, correxi* || 21 *quamvis possit] scilicet 'dici Turnus rapuisse hastam ab armigero'.* || x. *addidi* || et] paulo post *add. Daniel* || 23 *oceanoma F, corr. Daniel* || 24 *Serviana ad v. 761 om.* *F* || 28 *pugnam agitantes hab.* *T*

Homeri versus, tantum coniunctione mutata: unde apparet non ad historiam, sed ad ornatum poematis haec nomina pertinere.

765. TENDENTEM CONTRA in se facientem impetum.

768. CVM GALEA LONGE IACVIT CAPVT ad exprimendam cele-
5 ritatem praeterito usus est tempore. potuisse autem caput cum
galea longe iaci, praemissa loci altitudo significat. ergo eum com-
minus percussum intellegamus, sed tantam vim ictus fuisse, ut longe
caput excuteret.

769. FELICIOR peritior; nam in ungendis telis non est felicitas,
10 sed peritia. sane nec 'ungo' nec 'ungentum' u recipit, excepto uno
nomine, ut 'unguen'; unde est et pingues unguine ceras. est
autem mira brevitate inducta descriptio.

770. FERRVMQVE ARMARE VENENO speciose dictum 'armabat
ferrum', quo nos armare consuevimus: *ut ex venenato ferro vehemen-*
15 *tius et perniciosius vulnus sit.*

771. AMICVM CRETHEA MVSIS poetam lyricum. et tale est schema
per repetitionem, ut <X 180> sequitur pulcherrimus Astur,
Astur equo fidens.

772. MVSARVM COMITEM *nōn re vera 'comitem', sed carminum stu-*
20 *diosum.*

773. NVMEROSQVE INTENDERE NERVIS rhythmos facere inten-
tione nervorum: nam numeri sunt rhythmi, ut numeros memini,
si verba tenerem. hoc ergo dicit: secundum chordas verba con-
ponebat.

25 775. AVDITA CAEDE SVORVM servat τὸ πρέπον, ne praesentibus
ducibus Turnus tot strages fecisse videatur.

778. QVO DEINDE FVGAM aut vacat 'deinde', ut 'tandem' 'gen-

1 Homeri] Il. V 678. cf. Macrob. Sat. V 17, 17 || 11 et pingues] georg.
III 450 || 13 speciose . . . consuevimus] cf. Macrob. Sat. VI 6, 17 || 22 numeros]
buc. IX 45

1 mutata] Ἀλκανδρόν θ' Ἀλιόν τε Νοήμονά τε Πρύτανιν τε add. D || 4 IAC-
CVIT LONGE AS || 6 ergo . . . excuteret om. F || 7 tantam] tam AS (corr. a) ||
tantam v. i.] tam uictus H || 9 FELICIOR LF: FELICIVS reliqui || peritior L: periti-
tius reliqui || ungendis L (quamquam alterum n in ras. l): iungendis F unguen-
dis reliqui || 10 ungo] unguento H || unguentum Fh || 11 ut] quod est M, om. R ||
ungen R unguem F || pinguis R || 13 speciose . . . ferrum om. F || 14 quo ar-
mari consuevimus F || consueuerat L (corr. l) || ad FERRVMQVE A. v. s. v. hoc
propterea dicit ut ex uenenato ferro vulnus uehementius et perniciosius esset
contra feras T || 15 perniciosus F pernitiosus G || ad AEOLIDEN (771) s. v. eoli
filium quasi diceret optimo sanguine generatum T || 16 CRETHEA RH: CRETEA
ASLF CHEREA M || 19 non . . . studiosum hab. T || studiosum om. F || 23 hoc
enim R || hoc . . . componebat om. F || 25 seruat ΤΟΡΙΠΠΟΝ AS seruat ΤΟ ΠΡΟ-
ΠΟΝ R seruatον πρεπον L seruato ΤΙΡΕΠΟΝ H seruat ΤΟ ΠΡΙΠΟΝ M seruato
προν F || 26 uideretur F || 27 QVOD AS QVODVE F

tium' 'locorum': aut intellegimus mente eum tractasse quod de campis milites solent ad castra confugere, et sic dixisse 'quo deinde'? scilicet, de castris quo fugietis ulterius? et hoc est melius; unde et sequitur 'quos alios muros'. et sic est dictum post cogitationem 'quo deinde'? sicut Terentius dixit quid igitur faciam? *est ea autem amara accusatio.*

780. VNVS HOMO ac si diceret 'mortalis'. et bona attenuatio, cum supra <725> dixerit 'Rutulum in medio non agmine regem'.

783. INFELICIS PATRIAE Troiae, in qua nunc sunt. VETERVMQVE DEORVM Penates significat, quos semper coluere Troiani. 10

784. MISERETQVE PVDETQVE sic Pallas <X 368> nunc prece, nunc dictis virtutem accendit amaris.

788. ACRIVS HOC TEVCRI cum eum decedentem viderent.

789. CEV SAEVVM TVRBA LEONEM sensus hic est: haud aliter Turnus retro cedens petebat fluvium, ac solet leo, pressus multitudine, nec terga praebere propter iram et pudorem, nec posse, licet cupiat, in venantes impetum facere. 15

793. ILLE QVIDEM parenthesis. POTIS EST 'ille' enim 'tendere contra potis est per tela virosque'.

796. INVASERAT HOSTES aut speciem praeteriti temporis mutavit, 20 aut tempora: nam cum dixisset 'invaserat', subiunxit 'vertit'.

799. NEC CONTRA VIRES AVDET SATVRNIA IVNO SVFFICERE atqui favente numine debuit etiam contra multitudinem posse; sed hoc Iuppiter vetuit. SVFFICERE subministrare.

801. HAVD MOLLIA IVSSA FERENTEM melius quam Homerus 25 hunc locum exsecutus est: salvo enim sensu vitavit et fabulosa et vilia; nam ille ipsas minas exsequitur.

803. ERGO quia numinis est desertus auxilio.

5 Terentius] Eun. I 1, 1. cf. Don. ad h. v.

3 confugietis *MI* || et hoc est melius . . . quid igitur faciam] sic terentius quid igitur faciam. et hoc est melius . . . quos alios muros *F* || 7 bene *RL* (bona *l*) benae *H*. fort. bona est || attenuatio *ASH* (corr. *a*) tenuatio *M* extenuatio *F* extenuatio est vulgo || 8 dixerat *H* || 13 ad *ACRIVS* *H*. t. s. v. propter hoc quod volebat discedere *T* || 14 sensus hinc est aut alter turnus *F* || 15 ut *L* (ac *l*) || 16 et pudorem *RF*: nec pudorem *ASH* uel pudorem *MI*, om. *L* || 17 facere] comparatio autem Homeri (*Il.* V 136) δὴ τότε μιν τοῖς τόσσον ἔλεν μένος . . . βαδῆς ἐξάλλεται ἀνλῆς add. *D* || 18 ad *ILLE* q. s. v. parenthesis *T* || 19 ad v. 794 in marg. Physici dicunt naturam hanc inesse leoni quod si consideret ut homo eum prior uideat non fugit quamuis timeat. si uero non uideatur fugit et summitate caudae quae longissima est uestigia sua cooperit *T* || 20 ad MEDIOS INVASERAT *H*. s. v. id est in medios hostes bis impetum fecit. tempus pro tempore *T* || INVASSERAT *G* || 21 nam cum *Daniel*: nam. d. cum *F* non. d. cum *G* || 24 ad SVFFICERE s. v. subministrare *T*. post exsequitur hab. hoc. schol. *F* || 27 exsequitur] *Il.* VIII 413 πῇ μέματον . . . ἃ κεν μάρπησι κερανρός add. *D*

804. *NEC DEXTRA VALET cum dixisset 'clipeo', non subiunxit gladium, sed dextram, ut ostenderet, eum nec se armis tegendo, nec hostem telis petendo valuisse.*

805. *TELIS OBRVITVR* Lucanus eundem sensum per declamationem <IV 776> telorum nimbo peritura et pondere ferri.

TEMPORA CIRCVM totus locus Homeri est.

807. *IVBAE CAPITI pro 'quae in capite sunt'. VMBO* id est scutum, nam a parte totum significat.

810. *ET PICEVM NEC RESPIRARE POTESTAS FLVMEN AGIT ordo* 10 est 'sudor piceum flumen agit', hoc est sordidum, quia sine respiratione pugnabat.

811. *FESSOS QVATIT AEGER ANHELITVS* *Probus ait commodius hic est 'aeger', quam in quinto <432> 'vastos quatit aeger anhelitus artus': quamvis consuetudo sit Vergilio ista mutandi.* 15 *quidam 'acer' legunt: et volunt in quinto 'aeger' aptius dictum de sene, hic de iuvene 'acer' melius convenire.*

812. *TVM DEMVM* postquam se aliter evadere posse non vidit. *OMNIBVS ARMIS 'cum' minus est.*

813. *ILLE SVO CVM GVRGITE FLAVO* hystorologia est 'cum ille' 20 eum excepit: non enim procedit 'cum suo gurgite', quasi posset fieri, ut eum Tiberis sine suis fluentis exciperet. sane quaerunt multi, cum Tiberis Aeneae faveat, cur liberaverit Turnum; sed solvitur ista ratione: nam ob hoc Turnum esse liberatum, ut maior Aeneae gloria servaretur. *alii tradunt a Thybride, qui Aeneae favet,* 25 *nunc Turnum in Iunonis gratiam esse servatum.*

6 totus locus Homeri est | Il. XVI 102. cf. Macrob. Sat. VI 3, 2 || 7 Vmbo ... significat] cf. Isid. or. XVIII 12, 2

1 *ad* *NEC D. v. s. v.* consequens erat cum dixisset clipeo ut diceret gladio sed posuit dextra ut ostenderet eum nec armis se tegendo valuisse nec telis hostem petendo *T* || 2 ostenderat *F* || 4 sensum] posuit *add. M* || declinationem *L* (*corr. l*) declamatione *H* declinationem *M* || per declamationem dicit *vulgo* || 5 et] ac *Lucani exemplaria* || pondera *F* || 8 totum a parte *F* || significat]

umbo enim media clipei pars eminens est *add. D* || 10 sordium *F* || 12 aut *G* || 16 hic *Daniel*: huic *F* || convenire *Masvicius*: conveniet *F* cum d. i. a. m. conveniat *F. Schoellius* || 17 alias *F* || non posse *F* || posse *om. M* || 19 hystorologi *F* ysterologia reliqui. cf. *Serv. ad Aen. II 162 'nam hystorologia unius sermonis est'*. || cum ille] ait *add. l* || 20 excepit] excipit *M.* fluvium autem pro deo posuit, unde subdit 'ille', scilicet deus, suo gurgite eum accepit: aliter superfluum est 'et fluvius suo gurgite accepit' *add. D* || 21 fieri] *om. R*, fieri *F* || 23 ratione *MF* || ratio reliqui || nam] nunc *L* (*corr. l*), *om. F* || ob hoc *T. e. l.* constat *R* ob hoc *T.* dicitur *e. l. M* ob hoc *T.* dicit *e. l. vulgo* || 24 a Thybride *ego*: thybride *F* de Tibri *Daniel* || 25 iunonum *F*, *corr. Daniel* || EXPLICIT LIBER VIII. INCIPIT LIBER DECIMVS *AM* EXPLICIT TRACTATVS LIBRI NONI INCIPIT TRACTATVS LIBRI DECIMI *L*

SERVII GRAMMATICI IN VERGILII AENEIDOS LIBRVM DECIMVM COMMENTARIVS.

1. PANDITVR INTEREA DOMVS OMNIPOTENTIS OLYMPI secundum poeticum morem hoc dicit 'factus est dies', quia poetae dicunt matutino tempore aperiri caelum, noctu vero claudi — unde est illud <I 374> ante diem clauso componet Vesper Olympo — nam et paulo post descripturus est noctem, ut <215> iamque dies caelo 5 concesserat, ut intellegamus alium diem esse consumptum, et nunc eum more solito noctis praetermisisse descriptionem. quamquam 'panditur caelum' etiam simpliciter possimus accipere, quovis tempore, scilicet ad numina convocanda: quod et melius est, quia ait 'interea', id est dum haec geruntur: nam 'interea' particula 10 praeterita negotia coniungit futuris. *OLYMPI caeli, quasi ololampi, ideo quia totum lucet.*

2. DIVVM PATER pro 'divorum', sicut 'Argivum' 'Danaum' 'Teu-
crum'. videtur accusativi singularis specie pro genetivo plurali usus.

3. SIDEREAM IN SEDEM in astriferum circulum: non enim omnes 15 circuli astriferi sunt, sed solus superior. aut 'sidercam' lucidam dixit.

VNDE ARDVVS OMNES ut *alibi* <I 223> et iam finis erat, cum Iuppiter aethere summo despiciens mare velivolum.

4. CASTRAQVE DARDANIDVM SPECTAT post generalitatem intulit speciem; consequens enim est, ut omnes terras videns, cernat etiam 20

11 caeli ... lucet] cf. Isid. or. XIV 8, 9

1 secundum ... dies] factus est dies secundum poeticum morem *F* || 2 quia ... illud *om. F* || 4 alibi ante *F* || componit *F* || 5 descripturus *et lin.* 7 descriptio-
nem *F* || 6 ut] unde *F* || aliam *A* (*corr. a*) aliam *S* || esse diem *AS* || 8 possu-
mus *F* || pro quovis tempore *D.* sed quovis tempore scil. 'panditur caelum, non
solum matutino' || 10 geruntur *RIHM*: aguntur *ASl* gerunt *F* || nam haec
particula *F* || 11 ad *OLYMPI* s. v. olimpus dicitur quod totus luceat *T* || ololampi
ego: ola lampi *F*. cf. *Serv. ad Aen.* IV 268 (I p. 514, 19) cum *adnot. crit.* ||
14 acusatui *F* || 15 enim *om. F* || 16 ad *SIDEREAM* s. v. lucidam *T* || 19 SPECTAT]
s. v. *AMH* sp. *L.* e *Reginensi* et *Floriacensi*, quos cum *Lionis exemplari*,
ASPECTAT exhibente, contruli, nihil enotavi, neque *Hagenus* e *Sangallensi* quid-
quam adscripsit || 20 est enim *F*

castra Troiana. *non nulli sane 'Dardanidum' pro 'Dardanidarum' adserunt, ut sit genetiuis generis masculini specie feminina.*

5 5. BIPATENTIBVS physice dixit: nam caelum patet ab ortu et occasu. est autem sermo Ennianus, tractus ab ostiis, quae ex utraque parte aperiuntur: unde et modo 'bipatientibus' apertis intellegimus. *BIPATENTIBVS] quod intransitibus et exeuntibus pateant.*

6. CAELICOLAE MAGNI orationis istius intentio hoc agit, ut ab odiis Troianorum Iuno revocetur. QVIANAM cur, *quare*: Ennianus sermo est *quianam legiones caedimus ferro.*

10 7. VERSA RETRO mutata, ut <I 237> quae te genitor sententia vertit? *quidam 'versa retro' intellegunt, quod rursus ad discordias videntur redisse. alii 'versa retro' pro 'inversum acta', quasi quae prius rectum iter pergebat, derivata.* CERTATIS aut contra vos, aut contra meam sententiam.

15 8. ABNVERAM BELLO ITALIAM CONCVRRERE TEVCRIIS id est prohibueram Italiam contra Troianos bella suscipere. atqui dixit in primo <263> bellum ingens geret Italia. quod ita solvitur: aut quia cum uno deo vel dea aliter loquitur — unde est in primo <261> hic tibi, fabor enim, quando haec te cura remordet —, 20 aliter vero cum omnibus diis utilitatis causa propter removendam eorum contentionem et dissensionem: aut certe quia ait in primo <266> ternaue transierint Rutulis hiberna subactis. illic enim dixit Aeneas in Italia contra Rutulos tantum esse pugnaturum, nunc autem omnis est Italia in bella commota Iunonis instinctu, 25 quod et Allecto promisit, ut <VII 549> finitimas in bella feram rumoribus urbes, et Iuno pollicita est se magis esse facturam, ut <VII 559> ego, siqua super fortuna laborum est, ipsa regam. 'abnueram' autem prohibueram, ut contra 'adnuat' promittit

4 sermo Ennianus] ann. v. 62 Vahl. || 8 Ennianus sermo] ann. v. 130 Vahl.

2 species femina *G* || 3 nam caelum ab orto et ob occasu patet *F* || 4 autem] enim *L* || hostiis libri || 6 ad BIPATENTIBVS s. v. apertis quod intransitibus pateant *T* || patrant *F* || 8 QVIANAM *R*: QVENAM *AS* - QVAENAM *LHMF*. cf. *Serv. ad Aen. V 13* || ad QVIANAM s. v. cur quare *T* || 9 sermo ennianus *F*, est omittens || 12 reddisse *F* || ad v. 7 in marg. quidam uersa intellegunt [uersa (*sic*) quasi deuata quae ante recto itinere pergebat *T* || abi *F*, corr. *Daniel* || 13 schol. ad CERTATIS om. *F* || 15 ABNVERAM B. I. C. T. prohibueram . . . suscipere. quo modo abnueram cum ipse in primo dixerit bellum . . . italia. sed secundum . . . dissensionem. aut quia ait . . . subactis nunc autem . . . rumoribus urbes. et iuno dixit se magis esse staturum (*sic*). abnueram autem prohibueram ut contra annuo promitto significa et consensio *F* || ad v. 8 in marg. atqui supra dixerat bellum ingens geret italia. sed secundum sapientes alia est deorum uoluntas alia fati necessitas. et illud bellum feris et indomitis gentibus illaturum esse aeneam praenuntiabat hic autem hanc fuisse dispositionem dicit ne itali troianis uim belli inferrent. *T* (et illud bellum . . . inferrent *Tiberii Donati sunt* || 20 vero om. *R* || 23 in italiam *RH* || 24 in bellum *R* || 26 futuram *AS*

et consentit significat. ABNVERAM B. I. C. T.] *quo modo 'abnueram', cum ipse in primo dixerit bellum ingens geret Italia? sed secundum sapientes quosdam alia est necessitas fati, alia voluntas deorum, vis nulla est: quod ipse manifestius in quinto <706> ostendit his versibus vel quae portenderet ira magna deum vel quae factorum 5 posceret ordo: nam et in primo <32> de ira Iunonis ait acti fati maria omnia circum, et iterum in primo <262> factorum arcana se dixit moturum, non suam voluntatem ostensurum. sed ibi secreto filiae dicit, hic alter idem invidiose diis omnibus praesentibus videtur loqui propter removendam eorum dissensionem.* 10

9. QVAE CONTRA VETITVM DISCORDIA *vetationem*, prohibitionem meam. et sic dixit 'vetitum', ut 'aequum', unde est <II 427> et servantissimus aequi. sane sub comminatione omnium deorum maxime solam tangit Iunonem, cuius odia insequerantur hoc etiam bello Troianos: quod etiam sequentes Iovis allocutiones manifestius 15 indicant.

10. FERRVMQVE LACESSERE pro 'ferro se lacescere'. ordo autem 'quis metus suasit aut hos arma sequi ferrumque lacescere'; non est enim, 'hos suasit', ne fiat *σολοικοειδής*: quamvis inveniatur huius modi figura, ut <XII 813> Iturnam misero, fateor, succurrere fra- 20 tri suasi, et Ennius quis te persuasit?

11. NE ARCESSITE, TEMPVS nolite bellorum tempora praeoccupare. et bene satis facit uxori cum prohibitione. significat autem bellum Punicum secundum, quo Hannibal ingressus Italiam cum plurimis locis vicerit, praecipue apud Cannas, vicum Apuliae, omnem 25 populi Romani deleuit exercitum.

12. OLIM quandoque.

13. ALPES INMITTET APERTAS emphasis est; non enim dixit 'per Alpes inmittet exercitum; sed 'ipsas Alpes', quas patefecit non sibi tantum sed omnibus gentibus, quae secundum Catonem et Li- 30 vium muri vice tuebantur Italiam: quas Hannibal post bella Hispa-

21 Ennius] ex incert. libr. IV p. 175 Vahl. || 30 secundum Catonem] or. IV fragm. 11 ap. Iord. p. 20 || 31 quas Hannibal ... Alpes vocantur] exscr. Isid. or. XIV 8, 13. cf. schol. vet. in Iuven. X 155

3 fati Daniel: fac (i. e. facit) F || 8 moturum scripsi: moriturum F narraturum Daniel || 9 alter (i. e. alius) F, aliter Daniel || 11 in prohibitionem RL || 12 sic dixit] est F || 13 sane ... indicant om. F || comminatione RL: comminatione ASH communionem Ml commotionem vulgo || 14 sequebantur ASM || hoc etiam om. R || 15 bello] contra L (corr. l) || 18 suasiti F || ut G || 19 suasit F || soli quodies F soli quodies G || 20 fig autriturum nam F || 22 ARCESSITE AS || praeoccupasse H (one del. h) praeoccupare F || 24 quod RLHM (quo l) co F || 25 vicum italiae R || 26 delebit F || 28 INMITTIT F || 29 per om. R || inmittit F || 31 quas] has F, Hannibal ... confecit omittens

niae, quae XVII annis confecit, ante exustas aceto infuso rupit: Iu-
 venalis <X 153> et montem rupit aceto. denique loca ipsa quae
 rupit, Poeninae Alpes vocantur. quamvis legatur a Poenina dea, quae
 ibi colitur, Alpes ipsas vocari. sane omnes altitudines montium licet a
 5 Gallis Alpes vocentur, proprie tamen iuga montium Gallicorum sunt.
 quas quinque viis Varro dicit transiri posse: una, quae est iuxta mare
 per Ligures; altera, qua Hannibal transiit; tertia, qua Pompeius ad
 Hispaniense bellum profectus est; quarta, qua Hasdrubal de Gallia in
 Italiam venit; quinta, quae quondam a Graecis possessa est, quae exinde
 10 Alpes Graiae appellantur.

14. RES RAPVISSE] *veteres laedere 'res rapere' dicebant, etiamsi
 rapinae nullum crimen existeret; similiter satis facere 'res reddere'
 dicebant.* RES RAPVISSE LICEBIT clarigationem exercere, hoc est
 per fetiales bellum indicere: nam Ancus Marcius cum videret popu-
 lum Romanum, ardentem amore bellorum, et plerumque inferre bella
 15 gentibus nulla iusta extante ratione, et exinde pericula creari, misit
 ad gentem Aequiculanam et accepit iura fetialia, per quae bellum
 indicebatur hoc modo, sicut etiam de Albanis retulit Livius <I 24>.
 nam siquando homines vel animalia ab aliqua gente rapta essent
 20 populo Romano, cum fetialibus, id est sacerdotibus qui faciendis
 praesunt foederibus, proficiscebatur etiam pater patratus et ante
 fines stans clara voce dicebat belli causam, et nolentibus res raptas
 restituere vel auctores iniuriae tradere, iaciebat hastam, quae res
 erat pugnae principium, et iam sic licebat more belli res rapere.
 25 clarigatio autem dicta est aut a clara voce, qua utebatur pater
 patratus, aut a κλήρω, hoc est sorte: nam per bellicam sortem in-
 vadebant agros hostium: unde et κληρονόμοι dicuntur Graece qui
 iure sortiuntur bona defuncti.

1 XVII] et duocī M (duodecim m) XII l || exhustas F || infuso hannibal
 rupit F || 2 rupuit F || 3 poeninae HF: poenninae AS (o del. a) puninae R
 apenninae LM || ad v. 13 in marg. legitur in antiquis appennina (sic) dea . . .
 appellantur T || 4 hibi F || licite T || 5 uocantur FT || iuga om. F || 7 leguras F
 lygures T || altera qui hannibal transit F || ab F || 8 profatus F profectus G ||
 asdrubal T hasrubal G || 9 quinea F || e gretis F || qui exinde F || 10 graiae T:
 res graeciae F || 11 ad v. 14 in marg. ueteres . . . existeret. e contra satis facere
 reddere. quod tangit hic nirgilius T || 13 clarificationem as || 14 foetiales A fecia-
 les LM fatales F || inducere (sic) nam ueteres . . . dicebant sed ancus marcus
 e. q. s. F || marcus MF's mancus reliqui || 16 creari Ms: recreari ASRLH
 procreari F || 18 libias F || 19 nam . . . populo Romano om. F || 20 cum om. LH
 (add. l) || id est . . . foederibus om. F || 21 etiam om. F || 22 nolentibus . . .
 tradere om. F || 23 hastam . . . licebat om. RLH (add. l) || quae] quo F ||
 24 sic om. F || 25 aut a clara voce dictae (sic) est F, qua . . . patratus omit-
 tens || 26 ἀκαήρω SI κἀρω R κἀρω L ακαήρω H ακαήρω M adero F, radendo
 deleta sunt in A. ἐπὶ τοῦ κλήρου vulgo || sortem ALH (sorte al) || 27 κληρονο-
 μοι F cleronomoe reliqui || 28 bona defuncti] hereditates F

15. PLACITVM aut mihi scilicet, aut fatis: aut quod velim vobis placere.

16. IUPPITER HAEC PAVCIS habet personarum considerationem, ut superioribus personis det breuiloquium, e contra inferiori potestati prolixam orationem, unde ait de Venere 'at non Venus aurea 5 contra pauca refert': quia Veneri causam necesse est reddere, ideo non pauca refert, aut quia mater dolens, aut quia inferior. item Dido quasi regina paucis locuta est, ut <I 561> tum breviter Dido.

18. O PATER O HOMINVM et Titianus et Calvus, qui themata omnia de Vergilio elicuerunt et deformarunt ad dicendi usum, in 10 exemplo controversiarum has duas posuerunt adlocutiones, dicentes Venerem agere statu absolutivo, cum dicit Iunoni 'causa fuisti periculorum his quibus Italiam fata concesserant'; Iunonem vero niti statu relativo, per quem ostendit Troianos non sua causa laborare, sed Veneris. O PATER generaliter 'pater' accipe, non tantum 15 Veneris: nam supra ait <2> 'divum pater atque hominum rex'. et bene in principiis favorem sibi arte conciliat. HOMINVM DIVVMQUE AETERNA POTESTAS hunc locum Probus quaerit; sed dicit unam rem secundum physicos, alteram secundum mathematicos. nam divum potestas est, quia ipse est aether, qui elementorum possidet prin- 20 cipatum; hominum vero ideo, quia bona Iovis inradiatio honores hominibus tribuit. 'aeterna' autem 'potestas' adiecit propter aliorum numinum discretionem: nam legimus et Apollinem deposuisse divinam potestatem, et Herculem vel Liberum patrem non semper deos fuisse. sicut autem hominum, et rerum potestas est: an quemadmodum 25 pro rege vel magistratu potestas solet dici?

19 hunc locum . . . non semper deos fuisse] exscr. mythogr. III 3, 2. cf. Steupius de Probis p. 108 sq.

1 factis *F* fastis *Daniel*, corr. *Commelinus* || 3 considerationem] acceptionem *F* || 4 breuiloquium sic alibi tum (tunc *G*) breuiter dido vultum dimissa profatur adnon (adno *G*) uenus . . . inferior *F*, item . . . Dido *omittens* || s. v. 17 quia necesse est causam reddere aut quia mater dolens aut quia inferior *T* || 6 uenerit causa *F*. ceterum inapte hoc scholium cum *Serviano coniunctum est.* || 9 et Titianus et Calvus] et uetanus et catulinus *F* || 10 elucuerunt *ASH* (corr. *as*) elignerunt *F* || adformauerunt *F* || 12 absoluto *F*. absolutivus status videtur intellegendus esse quem *Fortunat.* I 15 (p. 93, 10 *Halm.*) remotivum dixit. sed cf. *Serv.* ad v. 31 || 14 statu causativo et relativo *Lion.* de relativo statu cf. *Fortunat.* l. l. || non sua culpa troianos *F* || 15 O PATER . . . Veneris om. *F* || 16 diuom *F* || 18 hunc locum . . . divum potestas om. *II* || dixit *F* || 22 potestas secl. *Steupius*, om. *mythographus* || 23 diuinam deposuisse *F*. deposuisse om. *R* || 25 fuisse] unde et deae arborum cum arboribus uiuunt et cum arboribus dicuntur mori: quocirca et ἀκαθάρταες sunt appellatae add. *D* || et rerum] RE-
RVMQVE igitur apud Vergilium legit interpretes, non DIVVMQUE, quod *Servius* testa-
tur || 26 dici *Steupius*: dicere *F*

19. NAMQVE ALIVD QVID SIT ac si diceret, cum paene omnes dii in favorem Iunonis concesserint: 'namque' enim coniunctio ostendit eam hanc habuisse cogitationem. *est autem parenthesis.* IMPLO-
 5 RARE implorare est auxilium cum miseratione deprecari, quia
 ratione bene dicimus 'imploro te ut misero feras auxilium'; contra
 'imploro te ad diem festum' non procedit.

20. CERNIS ad augendam invidiam ait 'cernis', ac si diceret, non est opus narratione, cum Troianorum miseras ipse conspicias.

INSULTENT RUTULI propter illud <118> interea Rutuli portis
 10 circum omnibus instant. insultare autem est inimicis irridere per cavillationem, exultare vero gloriari et laetum esse.

21. PER MEDIOS SUOS scilicet. INSIGNIS EQVIS propter illud
 <IX 47> viginti lectis equitum comitatus: nam castra non
 eques irruperat. *et ambiguum, utrum 'equis insignis', an 'equis fera-*
 15 *tur'.* SECUNDO MARTE ad illud respicit <IX 714> hic Mars ar-
 mipotens animum viresque Latinis addidit.

22. RVAT inruat. CLAVSA MOENIA *ad quae in extremis solent*
adfecti confugere. magna invidia: scimus enim ultimum esse prae-
 sidium in castra confugere et hostilem impetum plerumque differre,
 20 sicut factum est in bello Troiano. modo ergo dicit ademptam esse
 etiam hanc aram misericordiae, siquidem intra muros hostis insultat.

23. QVIN quinetiam. IPSIS in ipsis. 'aggeribus' autem munitionibus, sed abusive. et in muris ideo, quia supra dixit <IX 763>
 ignaros deinde in muris Martemque cientes.

24. AGGERIBVS agger proprie dicitur terra illa quae vallo facto
 propius ponitur, sed abusive et muros et munimenta omnia aggerem
 dicimus, sicut modo 'aggeribus moerorum' pro munimentis.
 MOERORVM pro 'murorum' antique: nam veteres pleraque eorum

25 agger . . . dicimus] exscr. Isid. or. XV 9, 3

2 nam RLH (namque I) || enim om. M || 4 memoratone L (miseratione I) ||
 6 non procedit narratio F || 7 ad . . . cernis om. F || 8 ratione AR (narratione a) || cum . . . conspicias om. F || ipse om. RLH || conspicias] cernis M ||
 9 insultant autem propter quod dicturus est interea e. q. s. F || 10 insultare
 autem . . . suos scilicet om. F || inimici R (corr. Daniel) || 11 cavillationem]
 unde et graeci ἐμπαισσαντιαν uocant add. D || 12 scilicet suos M || 14 inrum-
 perat F || ad v. 21 in marg. aut portetur equis aut feratur superbia ut uictor.
 et potest intellegi insignis ipse equis et potest feratur equis ipse insignis T
 (aut . . . uictor Tiberii Donati sunt) || 15 respexit M || arnipotens Fl harmi-
 pos L: omnipotens reliqui || 16 animos F || 17 RVAT inruat om. F || 18 magna
 invidia . . . insultat om. F || 20 ademptam LM: adeptam ASRH || 21 aram S
 et A, ut videtur: partem RMI rem La rammis H || insultant M || 22 agge-
 ribus . . . cientes om. H || autem MF: aut in ARL autem in S || 23 in muris
 autem ideo quia ait supra ignaros e. q. s. F || 25 schol. ad AGGERIBVS om. F ||
 illa om. M || 27 pro munimentis MOERORVM om. ASM || 28 antique ait pro mu-
 rorum F || antique . . . pro murorum om. M

quae nos per 'u' dicimus, per 'oe' diphthongon pronuntiabant. hinc est 'moerorum' pro 'murorum' et e contra 'punio' pro 'poenio', quod verbum a poena venit, hinc est et <I 338> Punica regna vides, cum Poenos ubique legerimus. hoc autem facit orthographia Graeca: nam quam nos 'u' habemus, illi diphthongon habent 'ov': 5 et ideo putarunt posse pro hac littera, licet non eandem, diphthongon poni. INVNDANT implent et inundare faciunt.

25. AENEAS IGNARVS ABEST ne merito videatur pati: neque enim potest videri fecisse bellum qui factum esse ignorat: aut hoc ipso miserabilis, quia ignarus † excessus. LEVARI OBSIDIONE SINES liberari: 10 et oblique per Iovem invidiam commovet Iunoni.

27. NASCENTIS TROIAE invidiose: quia iam ruinis periclitatur quae modo nascitur.

28. AETOLIS SVRGIT AB ARPIS atqui non est venturus: unde accipiamus Venerem non quasi deam loqui, sed quasi unam de Tro- 15 ianis — ut in primo <251> unius ob iram prodimur, item <250> caeli quibus adnuis arcem —, ne futura ignorare videatur. 'Aetolis' autem 'Arpis' sic dixit, ut <VI 2> Cumas Euboicas: nam de Aetolia Diomedes venit, qui Arpos in Apulia collocavit.

29. MEA VVLNERA RESTANT ut possim iterum vulnerari. 20

30. DEMOROR exspecto, sustineo. MORTALIA D. A.] id est ut dea mortalium armis intersim et ipsa depugnem. et sic dixit 'mortalia arma', ut in duodecimo <797> vulnus mortale.

31. SI SINE PACE TVA si sine tua benevolentia, ut <I 519> orantes pacem, <XI 101> veniamque precantes, item <III 370> 25 exorat pacem divum: ergo 'pace' benevolentia, suffragio. dicendo autem, si ad Italiam sine deorum voluntate venerunt, dent poenas, ostendit statum esse absolutum. *SINE PACE TVA sine voluntate tua,

28 SINE P. T. . . . dixerim] cf. Don. ad Ter. Eun. III 2, 13

2 est] enim AS (est a) || et contra RLH || punio pro poenio F: poenio pro punio reliqui, nisi quod pro ponio H || 3 poena] poeta M || venit] quod graecum est vocabulum ποινή dictum add. D || 4 poenas ubique legeremus F || faceret F || orthographia Graeca nam ego: graeca orthographia nam F orthographia quae canam AS orthographia quae i eā canā R orthographia quae canant L orthografagio quae canam H orthografia quae cunā MI || 5 qua MI || ov] os H || 6 putarent R || pro hac litera diphthongon (sic) poni licet aliam F || eandem R: eadem ASLHM || 10 excessit F. Schoellius rei cessat ego || SINES] PARAS M || 11 Iunoni] in iunonem F || 12 ad NASCENTIS T. S. V. nascentis invidiose dicit quasi iam ruinis periclitatur quae modo nascitur T || 16 unius . . . item om. F || 19 aetolia RMF: etholia ASL (etholia aI) aetoli H || condidit F || 20 schol. ad v. 29 om. F || ut possim L (ut possim l) || 21 ad MORTALIA D. A. in marg. id est ut dea mortalium armis pugnem T || 22 interseni F, corr. Daniel || 24 si SINE . . . suffragio] pro his quae Floriacensis exhibet post absolutum collocari || benivolentia libri || 25 pacem] veniam Vergilius || precantes] rogantes Vergilius || 26 benivolentia libri plerique || 27 ad si AS (corr. a) || poenam F || 28 statum] fatum Masvicius primus || absolutum] et insinuatione utitur id ficta

sine tua concessione, ut solet dici 'pace illius dixerim'. INVITO NV-
MINE TROES syllepsis per genus est.

32. LVANT PECCATA 'luant' id est absolvant. dicimus autem
et 'luo poenam' et 'luo peccatum'; nam peccatum solvitur poena.
5 qui enim crimine tenetur obnoxius, poena eum a pristina liberat
obligatione. contra 'luo poenam' si dixeris, non procedit qua re
poena solvatur: tamen auctoritas licenter ista confundit more, quo
solet poni vel a sequenti quod praecedit, vel a praecedenti quod
sequitur.
- 10 33. NEQVE ILLOS IVVERIS AVXILIO concessivus est iste modus
secundum Probum; namque in artibus non invenitur. fit autem
quotiens taedio contentionis quasi videmur concedere quod tamen
nolumus fieri: nam id agit Venus hoc loco, ut Iuppiter magis prae-
stet auxilium. RESPONSNA SECVTI hoc est si non solum prohibiti
15 non sunt, sed eis etiam concessum est.

34. SVPERI ut Apollo. MANES ut Creusa et Anchises, *vel*
Hector. QVISQVAM verecunde: quia apud maritum contra uxo-
rem agit.

35. NOVA CONDERE FATA *quasi adversus illa quae tu statuisti.*

- 20 36. EXVSTAS ERYCINO IN LITORE CLASSES *nunc per ἀντικατη-*
γορίαν ad accusationem alterius transit: argumentum est enim, utrum
habeat voluntatem nocendi quae nocuit. 'Erycino' autem 'in litore'
secundum opinionem suam dixit; nam alii apud Caietam dicunt
exusta navigia, unde et Caieta dicta est ἀπὸ τοῦ καῖναι. *quamvis*
25 *quattuor nares exustae sunt, haec tamen exaggerat.*

37. QVID TEMPESTATVM REGEM *ubique 'repetam' subaudiendum.*

38. ACTAM NVBIBVS IRIM inpulsam, scilicet ut persuaderet

---

10 concessivus est . . . nolumus fieri] cf. Keilius gramm. lat. IV p. XIX et
Steupius de Probis p. 179

---

condicione concedendo, quod non esse uerum uenus conscia est, ut deinde cum
diu rem indignam ostenderit et indignitatem auxerit, nihil simile a se factum
ostendens magis ac magis iouis exoret fauorem *add. D* || *ad* SINE P. T. S. v.
uoluntate concessione. et hoc est quod solemus dicere pace tua dicam *T* ||
3 solvant *Masvicius* || 4 et et duo poenam sed melius est luo peccatum *F* ||
poenam melius et luo peccatum *M* || peccatum solvitur] peccalutur *A* pecca-
nitur *S* peccatum luitur *a* || 6 si dixeris *om. F* || qua re] quia re *H* quasi *F'* ||
7 soluetur *F* || 8 procedit *RLF* (*corr. r*) || 11 in aliis artibus *Steupius* || 13 uo-
lumus *AS* uolunt *M* || 15 eis *om. H* || etiam eis *L* || 16 id est ut apollo manes-
que dabant *F* || uel anchises uel haector *F* || 19 *ad* NOVA C. F. S. v. quasi ad-
uersus illa quae tu statuisti *T* || qua aduersus qui statuisti *F* quae aduersus
quae statuisti *Daniel* || 20 *scholia ad v. 36—52 om. H* || anticathoria *F*, *corr.*
Daniel || 21 *ad Daniel*: nunc *F* || utrum] ut *M* || 22 in litore *om. F* || 23 dixit
et apud *om. F* || 24 κατέσθαι *Daniel* || 25 *ad* IN L. C. S. v. quattuor naues appel-
lat classes ad augendam inuidiam *T* || 26 *ad* REGEM S. v. scilicet repetam *T* ||
subaudiendum est *Daniel*

matribus incendium navium: ut secundum artem rhetoricam rem unam in duas diviserit, *ut latius pateret rei acerbitas interposito alio crimine*: nam per Irim naves exustae sunt. sed melius est, ut non sit iteratio, ad Turnum missam *Irim* intellegere: nec nos moveat ordo conversus, solent enim graviora in principiis et in fine secundum artem rhetoricam poni. NVBIBVS per nubes.

40. SORS RERVM id est regnum: nam per sortem inter se fratres, *Iuppiter Neptunus et Pluton*, mundi regna diviserunt, quae Iuno praeter inferos in Troianorum perniciem moverat. SVPERIS INMISSA ac si diceret, non iam Troianis, sed diis. respexit autem ad illud <VII 543> et caeli convexa per auras.

41. BACCHATA PER VRBES *non vagata, sed 'bacchata', id est perfuruit*: et bene 'bacchata per urbes', quia per simulationem sacrorum Liberi patris matres egerat in furorem.

42. SVPER IMPERIO *id est de imperio, ut <I 750> multa super Priamo rogitans. et quasi de salute sua se dicit laborare*. est autem verecunda petitio et obliqua, per quam magna Iovi invidia commovetur, *qui imperium Troianis promiserat*. SPERAVIMVS ISTA absolute dixit.

44. CONIVNX DVRA hic distinguendum, ne incipiant esse duo epitheta 'dura fumantia excidia': quod contra artem fit, nulla interposita coniunctione. 'dura' autem debere distinguere, ipse ex persona Iunonis ostendit <72> quae dura potentia nostra egit? et mire 'coniunx', quasi vitium mariti sit. NVLLA autem REGIO invidiose dixit, ut supra <I 233> cunctus ob Italiam terrarum clauditor orbis, cum a sola arceantur Italia.

45. PER EVERSAE GENITOR FVMANTIA TROIAE cum dicimus 'rogo te per deos', hoc videmur dicere: memineris religionis curae esse petitionem meam, sicut in primo expressit <543> at sperate

1 ut] aut L || secundum praeceptum artis rethoricae F || rem unam ... artem rhetoricam om. M || 2 diues F || 3 nam ... sunt om. F || peperi AS (per irim a) || non om. libri Serviani || 4 quam ad turnum Rl || irim add. a || finem F || 6 schol. ad NVBIBVS om. F || HAEC INTEMPTATA parentesis add. G || 8 quae Iuno ... moverat om. F || 10 dis MF || 11 cumuexa R || aures M || 12 BACHATA AM BACCATA F || bacata F baccata G || perfuruit] per urbes furuit R || 13 bachata ASM baccata LF || urbes Fal: auras ASRLM || simulationem R similitudinem M || simusacrorum A (simu del. a) simulacrorum S || 15 ut ... rogitans om. F || 16 solute F, corr. Daniel. ceterum quasi ... laborare ad MOVEOR pertinent || 18 schol. ad SPERAVIMVS I. om. F || 20 DIRA M || hinc incingendum R hinc distinguendum L (sed sti in ras. l) hic distinguendum est M || 21 dura fumantia excidia om. R || quod ... coniunctione om. F || 23 qua et dura F || ad TVA c. s. v. bene dicit coniunx quasi vitium mariti sit T || 24 autem om. F || 25 cunctos LF cinctus ex cunctus M || 26 a om. F || 27 VERSAE RL || 28 hoc videmur ... at sperate deos om. L (in marg. add. l) || religioni F || curae religionis l || 29 adspirate ASl (corr. a) at spirate M ad sperate F

deos memores fandi atque nefandi; cum autem dicimus 'rogo te per miseras meas', videmur dicere: memineris ab eo te rogari qui miseras pertulit, ut qui rogatur ad misericordiam miseriarum commemoratione flectatur, sicut est nunc in Veneris petitione: nam
 5 ideo sic rogat, ut commemoratione infelicitatis Troianae impetret misericordiam. alias stultum est cum adiuratur Iuppiter per excidia Troianorum. *Sallustius in primo postremo ipsos colonos per miseras et incerta humani generis orare. 'fumantia' autem 'quae fumaverunt', non enim fumant iam.*

10 47. INCOLV MEM ASCANIVM ideo Venus pro Aenea non petit hoc loco, non quia pro eo non movetur, sed aut quia scit eum celerius esse moriturum, aut quia soli Ascanio debetur imperium, ut <IV 275> cui regnum Italiae Romanaque tellus debentur.

48. AENEAS SANE quidam 'sane' pro valde accipiunt, ut Cicero pro
 15 Quinctio <III 11> sane ceterarum rerum pater familias et prudens et attentus.

51. AMATHVS et PAPHOS Cypri insulae civitates sunt, Veneri consecratae. EST AMATHVS 'Amathus' ab Amathonte. CELSA PAPHOS antiqua Paphos, quae nunc Palaepaphos dicitur, in excelso fuit posita,
 20 ex quo loco aedificia, permittente pace, in planum litoris deducta sunt.

CYTHERA insula est contra Laconicam, Veneri consecrata. dicimus autem 'haec Cythera', sicut haec Solyma, haec Artaxata, haec Megara.

1 cum autem dicimus . . . flectatur] cf. Don. ad Ter. Hec. III 3, 27 || 7 Sallustius in primo] 19 Dietsch., 21 Kr. || 14 quidam . . . accipiunt] cf. Don. ad Ter. Andr. I 1, 24

2 misericordias LF (corr. T) || 3 ad miseridiam (sic) qui rogatur F || 4 flectatur . . . ut commemoratione om. M || 6 misericordiarum R miseriam M || alias . . . Troianorum om. R || 7 salustius G || colonos F || 8 ad FVMANTIA T. s. v. non re vera fumantia sed quae fumaverunt T || 9 fumant iam Commelinus: fumantia F nunc fumant Masvicius || 10 INCOLV MEM ASM || ideo Venus . . . debentur] scit autem in ascanio esse summam rerum ut cui regnum italiae romanae. t. d. ideo est pro eo sollicita non quia pro filio non movetur F: quae Masvicius ita cum Servianis coniunxit, ut et summa rerum post imperium et ideo est . . . movetur post debentur insereret. || non petit pro aenea M || 11 moveatur Stephanus || 14 SANAE F || pro Quintio Daniel: pro quis Atio F, in quo aeneas sanae . . . pro quis cum scholio ad v. 45 coniuncta, Atio . . . actantus seorsum posita sunt || 16 actantus F || 17 ET AMATHVS amatus et paphos . . . sunt. amathus ab amathontonte (sic) e. g. s. F || ET Serviani libri || 18 ad AMATHOS (sic) s. v. insula ab amazonte vocata, ad CELSA s. v. quia in excelso fuit posita ex quo loco permittente pace in planum litoris fuerunt educta aedificia T || 19 Palaepafos Commelinus: palepases F || 20 loca F || in in litoris F in * litoris Daniel in litoreis Commelinus in littus Masvicius. pro ex quo . . . deducta sunt Barthius ad Stat. Theb. V 61 coni. aut estque eo loco Zephyria prominentia, ut reliqua lacuna deformata esse dicat quam e Strabone (IV p. 683 C.) explendam esse opinatur: aut ex quo loco aedificia per sexaginta stadia in littus deducta sunt. pro permittente pace Burmannus permittente Agapenore, pace proposuit || 22 ut F || soloema libri Serviani solima F || cartaxata R artax acta F

52. *IDALIAEQVE DOMVS* Idalium civitas Cypri est. et hic *Idaliam* dixit, cum ipse dixerit <I 681> aut super *Idalium*.

53. *AEVVM* hic vitam, alias aetatem. *INGLORIVS* sine triumphis, inmemor gloriae. *Cicero in Tusculanis* <III 34, 81> quae de vita inhonorata et ingloria dici solent. 5

54. *INDE* id est ab Ascanio Tyrii nihil timebunt. et verum est; nam Scipio vastaturus est Africam.

55. *QVID PESTEM EVADERE BELLII IVVIT* in fine iam agit miserabiliter, sicut egit et in principiis: nam hoc praecipit ars rhetorica, ut epilogi et principia pari argumentatione tractentur. 'pestem' 10 autem incendium significat, ut <V 683> et toto descendit corpore pestis, cum de navibus loqueretur incensis.

56. *FVGISSE PER IGNES* exprimit quid sit 'pestem belli evadere'.

58. *RECIDIVAQVE PERGAMA* renascentia. tractus autem sermo est ab arboribus, quae taleis sectis pullulant. ergo illud solum 15 recidivum dicimus, quod postea nascitur: unde modo recidiva *Pergama* dixit, quae renovantur ab his, qui sunt superstites Troianis periculis.

59. *NON SATIVS deest 'fuit'*. *CINERES PATRIAE INSEDISSE* propter illud <IV 342> dulcisque meorum reliquias colerem. 20

60. *ATQVE SOLVM QVO TROIA FVIT* sic in tertio <11> et campos ubi Troia fuit. *XANTHV M ET SIMOENTA REDDE ORO* MISERIS ambiguum est utrum dicat, redde nobis re vera Troiam antiquam, an, redde nobis terras in Italia ad similitudinem Troiae: novimus enim hanc fuisse consuetudinem, ut advenae patriae suae 25 imaginem sibi redderent, ut <III 497> effigiem Xanthi Troiamque videtis. bene ergo Venus medio usa est genere loquendi, ut utrumque significaret, et antiquae reditum Troiae et imperium Italiae, quod Troianis Iuppiter ad similitudinem Troiae fore promiserat. et magis hoc est quod latenter desiderat atque petit. 30

3 *INGLORIVS* . . . gloriae] exscr. Isid. or. X 138 || 14 tractus . . . pullulant] cf. Isid. or. XVII 6, 10

1 *IDALIVM* *Serviani libri* || et est *F* || *adaliam G* || 2 *idaliam F* *adaliam G* || 3 ad EXIGET H. A. S. v. ducet hic vitam *T* || 4 inmemor] sinememor *F* || 5 ingloriam *F* || 6 id est om. *F* || timebat *M* || 8 finem *SH* || tam *F* || 9 et om. *F* || praecepit *ASM* || 10 pestem autem . . . belli evadere om. *F* || 14 tractus est autem hic sermo *F* || 15 taleis *Burmamnus*: aliis libri et *Isidorus* || pullulant *F*: repullulant *Serviani libri* (nisi quod repululant *LHM*) et *Isidorus* || illud . . . modo om. *F* || 16 dicamus *AS* || renascitur *vulgo* || 17 dixit om. *F* || renovantur] novantur *AS* fuere *F* || superstites sunt *F* || romanis *R* || 18 periculis *RL* || 20 propter illud] sic in quarto *F* || 23 antiquam om. *F* || 24 redde nobis om. *F* || in Italia] alias *F* || 25 nam nobimus *F* || 26 sibi imaginem *F* || Troiamque] unigue *F* || 27 bene ergo . . . petit om. *F* || 28 redditum *vulgo*

62. CASVS DA PATER ILIACOS reddantur nobis errores pristini, dummodo praesentia bella vitemus. ITERVMQVE REVOLVERE CASVS si ad Troiam vis referre, sic dic: da nobis Troiam per naufragia et pericula, id est patiamur denuo quae pertulimus, dumtaxat nobis
5 Troia reddatur. si vero ad Italiam vis referre, sic intellege: redde nobis Italiam, et libenter repetimus ea quae in Troia pertulimus.

63. ALTA SILENTIA Iuno ubique silens inducitur, unde ei oratio nisi ex nimia necessitate non datur: hinc est 'acta furore gravi': Statius Iunonem tacitam furibunda silentia torquent. et
10 notandum quia singillatim dicta Veneris hac oratione solvuntur.

SILENTIA COGIS RVMPERE silentium rumpere est non tacere: unde apparet usurpative dictum esse <II 129> composito rumpit vocem, id est loquitur: nam vocem rumpere silere est, silentium rumpere loqui.

64. OBDVCTVM DOLOREM celatum et diuturna iam cicatrice coopertum: nam obduci dicuntur vulnera, quae cicatrice clauduntur.

65. AENEAN HOMINVM QVISQVAM DIVVMQVE s. ad illud <34> quae superi manesque dabant. et celans quae facta sunt ea quae non sunt facta, commemorat: nam non Aeneas, sed Turnus Iunonis
20 instinctu bella commovit. utitur autem replicatione rerum obiectarum; post enim sequitur resolutio. SEQVI autem 'petere', ut <193> sidera voce sequentem.

67. ESTO modo adverbium est concedentis; nam Graecum est: illo autem loco verbum est <XII 176> esto nunc Sol testis.
25 FATIS AVCTORIBVS num hic 'responsis'? quia hoc sequitur *

68. CASSANDRAE IMPVLSVS FVRIIS bene 'furiis' plurali numero, quod de vaticinantibus non dicitur, ut videantur merito esse decepti

9 Statius] Theb. X 896. Luct. Plac. ad h. v. Servium exscripsit. || 11 silentium rumpere est non tacere] cf. Non. p. 382, 27 M.

1 DE G || erroris G || 2 Servianum ad v. 62 scholium om. F || 3 sic dic da nobis a: sic dic nobis A sic diae nobis S sicut dicit redde nobis R sic dicit redde nobis L (1 da supra redde I) sic die nobis H sic dic nos M || 7 ratio pte F, inde oratio pro re Daniel oratio πῶτον F. Schoellius || 8 hinc] unde F || feruore F || 9 tacita F || 10 ueris ac ratione L || 11 SILENTIA ... loqui] silentia autem rumpere loqui propria (proprie Daniel) dictum. secundum (sciendum enim Daniel) quod uocem rumpere est tacere. unde apparet usurpatione dictum esse composito rumpit uocem id est loquitur F || non tacere SMI: tacere A RH loqui a, om. L || 12 esse et R || compositae R || uoce LH || 13 uoce LH || 15 celatum iam et diuturna cicatrice F || trice (de cicatrice) ... quae non sunt om. H || 18 celans ... ea om. RL, celans ... quae non sunt om. AS (add. a) || celat M || ea] et M || 20 utitur ... resolutio om. F || 23 modo ... concedentis] est concede adverbium F || Graecum est] ἔστω add. D || 25 num hic responsis e. g. s.] dubitare videtur interpres num fata hoc loco intellegenda sint responsa deorum, (cf. v. 33) quia hoc sequatur 'Cassandrea impulsus furiis' || 27 non om. R || ut] ergo ut F

qui Cassandreae insanienti crediderunt: quod falso dicitur a Iunone, sicut ex verbis probamus Anchisae, qui ait <III 187> aut quem tum vates Cassandra moveret? *NVM LINQVERE CASTRA illa ait 'abest', haec ait 'reliquit', ut ipsi adsignet culpam. et est status finitivus non tam dicendo 'abesse', quam 'reliquisse'.* 5

69. VITAM COMMITTERE VENTIS *non quia enavigavit, hoc dixit; sed 'ventis', id est incertis et inanibus rebus.*

70. NVM PVERO SVMMAM BELLI quod Venus ad miserationem, haec ad indignationem posuit. exaggeratio est ab aetate.

71. TYRRHENAMQVE FIDEM 'fidem' auxilium petens; an 'fidem' sacramentum, quod adhibetur ad belli societatem? 'agitare' autem ad gentes pertinere melius est. ergo 'Tyrrhenam fidem' extrinsecus accipiendum 'invocare' aut 'petere'. TYRRHENAMQVE FIDEM inire societatem cum inimicis gentibus Turno: aut certe dirumpere foedera, quae Turnus cum Tyrrhenis inierat. sciendum sane Turnum auxiliorum causa ad Mezentium confugisse. GENTES QUIETAS nam licet vellent in bella prorumpere, tamen erant quietae propter illud oraculum <VIII 503> externos optate duces.

72. QVIS DEVS IN FRAVDEM interrogatio. 'in fraudem' autem in periculum: ita enim in iure lectum est fraudi erit illa res, id est est periculo. DVRA POTENTIA NOSTRA ad illud respicit <44> si nulla est regio Teucris quam det tua coniunx dura.

73. VBI HIC IVNO melius quam si dixisset 'ego', ut <II 549> degeneremque Neoptolemum narrare memento. NVBIBVS IRIS propter illud <38> aut actam nubibus Irim. 25

74. INDIGNVM EST ITALOS TROIAM CIRCVMDARE FLAMMIS rhetoricum est: nam quotiens aliqua non possumus solvere, paria opponimus. quod nunc Iuno facit: nam negare non potest nec solvere quia obsidentur Troiani: unde dicit, hoc indignum est, Troianos

10 Fidem auxilium petens] cf. Don. ad Ter. Andr. IV 1, 1

1 insaniam *F'* || quod nunc falso *F'* || 2 qui ait in tertio *D* || aut *F'*: ut *Serviani libri* || 3 tunc *AS* || moneret *L* || ad *NVM* *L. c. s. v.* uenus dixit abest haec dixit reliquid ut ipsi assignet culpam. et est status finitivus hoc loco *T'* || 5 tam *Daniel*: tam *F'* || dicendo *Masvicius*: dicendum *F'* || abisse *Daniel* || 6 quia ego: qui *F'* || 8 nam *RH* || ad *v. 70* in marg. Argumentum iunonis contra inuentum ueneris. ueneris consilium fuit non accusare alios, haec nititur sibi conciliare et adiungere alios. et quod uenus ad miserationem posuit hoc ponit ista ad indignationem cum dicit num puero *T.* (Argumentum . . . alios *Tiberii Donati sunt*) || et miserationem *F'* || 9 exaggeratio est ab aetate *om. F'* || 10 TYRRHENAMQVE *F.* inire . . . turno fidem autem . . . petere *F'*, aut certe . . . optate duces *omittens* || ad TYRRHENAMQVE *F. s. v.* aut auxilium aut sacramentum intellegit *T* || 15 ingeret *L* (inierat *I*) || 16 mezentium *R* || 17 licet *LH* || in *om. AM* || 20 ita . . . periculo *om. F'* || 21 respicit . . . Teucris *om. F'* || 22 dat *F'* || 23 degeneremque neoptolemum *F'* || 24 schol. ad NVBIBVS *I. om. F'* || 29 quia] qui *F'* || hoc *om. F'*

obsideri, aliena eos matrimonia praeripere dignum est. sic in bucolicis <III 104> dic, quibus in terris et eris mihi magnus Apollo, tris pateat caeli spatium non amplius ulnas: quod quia non potuit solvere, et ipse obiecit dic, quibus in terris in-

5 scripti nomina regum nascantur flores.

75. NASCENTEM ὑπόκρισις.

76. PILVMNVS AVVS comparat genus Turni cum Aeneae, dicens etiam avum eius deum esse. Varro Pilumnum et Pitumnum infantium deos esse ait eisque pro puerpera lectum in atrio sterni, dum

10 exploretur an vitalis sit qui natus est: Piso Pilumnum dictum, quia pellat mala infantiae. sed Pilumnus idem Stercutius, ut quidam dicunt, qui propter pilum inventum, quo fruges confici solent, ita appellatus est. si ergo proavus Latini est, non Turni avus: nam Stercutii Picus, Pici Faunus, Fauni Latinus est filius. sed in his nominibus abutitur

15 poeta. DIVA VENILIA MATER hoc ad Veneris obtrectionem dicit 'cui diva Venilia mater': nam Venilia nympa est. Pilumnum autem avum Turni ideo dicit, ut a vicino nobilis genere esse videatur, sicut est Aeneas: nam paulo post dictura est ipsa Iuno <619> Pilumnusque illi quartus pater. sane hanc Veniliam quidam Salaciam

20 accipiunt, Neptuni uxorem: Salaciam a salo, Veniliam quod veniam det † negentibus.

77. ATRA FACE saevo bello. et est belli definitio: non enim facibus Troiani pugnaverant, sed ferro, id est bello.

78. AVERTERE PRAEDAS invidiose: ceterum nihil rapuerant.

10 Piso] fragm. 44 ap. Peterum p. 137 || 19 Sane hanc Veniliam e. q. s.] cf. Varro d. l. 1. V 72

1 obsidere R || patrimonia H || 2 et eris . . . quibus in terris haud scio an Servii sint || 3 non] nam G || ulnes F || 4 quie F || abiecit F, corr. Daniel || 6 ὑποκρισις F, corr. Daniel || 7 cum om. F || cum Aenea Stephanus || 8 etiam turni avum deum esse F || ad v. 75 in marg. Pilumnum et pitumnum infantium deos esse varro affirmat eisque . . . abutitur poeta T || pitumnum T: picumnum F || pitumnum G || 10 vitalis Casaubonus ad Pers. II 31 (cf. Non. p. 528, 12 M.): utilis T utili F || qui] quia G || Piso . . . sed Pilumnus om. T || 11 pellet mala infantia F, corr. Daniel || stercutius T: strictus F structus G || ut quidam dicunt] dictus est T || 12 inventum om. T || ita] pilumnus T || 13 si ergo] fortasse Stercutius autem: nisi is qui plenior commentarium composuit ex eis quae apud auctorem suum inveniebant non nulla omisit, ad quae si ergo referebatur. || non Turni avus] non est avus turni T || stercutii T: stricuti F || 14 Fauni] fau G || 15 hoc] item Serviani libri || 17 nob generis F || 18 nam qui p. p. dicturus est i. i. L (corr. l) || dicturus F || 19 ad v. 75 in marg. quidam salaciam uxorem neptuni hanc ueniliam accipiunt. et salacia a salo uenilia quod ueniam det periclitantibus T || ueniliem quidam salaciam F || 20 salaciam F || 21 negentibus] exigentibus Daniel vehementibus F. Schoellius navigantibus aut egentibus ego || 22 saevo bello et om. F || belli definitio est F || definitio] ut Homerus (Il. XI 596) ὧς οἱ μὲν μάραντο δέμας πρὸς αἰθουμένοιο add. D || nam non F || 23 ad FACE s. v. id est bello T || 24 rapuerant om. R

79. LEGERE furari: unde et sacrilegi dicuntur, quia sacra legunt, hoc est furantur: alibi vel quae sublegi tacitus tibi carmina nuper. GREMIIS ABDVCERE PACTAS id est sponsas: nam ante usum tabularum matrimonii cautiones sibi invicem emittebant, in quibus spondebant se consentire in iura matrimonii, et fideiussores 5 dabant: unde admissum est ut sponsum dicamus virum a spondendo, et sponsam promissam. ceterum proprie sponderi puellae est: ergo sponsus non quia promittitur, sed quia spondet et sponsos dat. sane exaggeratio est nimia in eo quod ait 'gremiis abducere', tamquam iam uxores.

10

80. PRAEFIGERE PVPIBVS ARMA propter illud <VIII 93> scuta virum fluvio pictasque innare carinas, scilicet quando ad petenda navigavit auxilia. PACEM autem ORARE propter <VII 153> centum oratores augusta ad moenia regis ire iubet.

82. PROQVE VIRO NEVLAM ad obprobrium pro viro dixit, non 15 pro filio, rem inanem obpositam. dicit autem quando eum Venus a Diomede liberavit, vel Neptunus ab Achille: quod Veneri imputatur, quia in eius gratiam factum est. VENTOS INANES vacuos. et est nebulae definitio.

83. ET POTES IN TOTIDEM CLASSEM CONVERTERE NYMPHAS 20 licet hoc mater deum fecerit, tamen hoc Veneri imputatur, quia eius gratia factum est, ut illo loco quas illi Philomela dapes, cum Procne fecerit, sed propter Philomelam: aut certe quia Venerem dicunt esse matrem deum.

1 unde et . . . furantur] exscr. Isid. or. X 252 || 2 vel quae] buc. IX 21 || 3 nam ante . . . sponsos dat] exscr. Isid. or. IX 7, 3 sq. cf. Don. ad Ter. Andr. I 1, 75; Non. p. 439, 12 M.; Luct. Plac. ad Stat. Theb. III 172 || 22 illo loco] buc. VI 79

1 quia ASM: que R quasi L qua H qui F || leguntur R, hoc est *omit-tens* || 4 matrimoniis F || 5 fidei iussos RM || 6 unde et *vulgo* || ut . . . promissam] *sic locum constitui*: ut dicamus uirum a spondendo et sponsam primus ASLH ut dicamus uirum a spondendo sponsum R ut dicamus uirum a spondendo et sponsam Ml ut sponsum dicamus uirum a spondendo et sponsam F ut sponsum dicamus uirum ab spondendo et sponsam similiter Isidorus sponsum et sponsam ut dicamus a spondendo Daniel ut dicamus virum a spondendo sponsum, sponsam quae promittitur Lion. cf. Gell. IV 4, 2 || 7 sponderi ASML: spondere RLH et Isidorus spondet F || puella F velle Isidorus || est] esse F || 8 qui promittitur F || quie spondet F || sponso reddit AS (sponsos dat a) || 9 sane . . . uxores om. F || in eo om. R || 10 iam om. RH (add. h) || uxor esset L || 12 innare] exure F || 13 auxilia nauigauit RF || 14 debet AH (iubet a) || 15 ad obprobrium . . . factum est] iniuriose pro uiro re (sic) inanem dicit quando . . . quod ueneri quia in eius gratiae factum est imputatur F || ad] aut L || 18 quia in eius gratiam . . . tamen hoc Veneri imputatur om. S || gratia M || factum est] (Il. XX 321) *ἀντίπα τῷ μὲν ἔπειτα κατ' ὀφθαλμῶν χέεν ἀχλὺν Πηλεΐδῃ Ἀχιλλῆι* add. D || 21 licet dea mater hoc fecerit L || hoc om. LF || quia . . . Philomelam om. F || in eius gratiam M || 22 illi Ra: cum AS tum LHM || 23 procne L progne H progne reliqui || certe om. F || Venerem dicunt] dicunt ipsam F

84. NOS ALIQUID RVTVLOS CONTRA IUVISSE NEFANDVM EST *verecunda confessio est: non enim negat se iuvisse, sed adtemuat dicendo 'aliquid'.*

85. AENEAS IGNARVS ABEST ea quae solvere non possumus, inridemus, ut hoc loco. sic in bucolicis <III 37> praemisit divini
5 opus Alcimedontis, postea per inrisionem ait <44> et nobis idem Alcimedon duo pocula fecit.

87. GRAVIDAM BELLIS VRBEM alibi <I 263> populosque fero-
ces contundet. 'urbem' autem provinciam dicit, quo modo <I 380>
Italiam quaero patriam.

10 88. NOSNE TIBI FLVXAS status relativus, per quem ostendit Venerem magis Troianis causam fuisse periculorum. FLVXAS molles, quae possent etiam sine inimicis perire. 'res' ergo 'fluxas' fluxam rempublicam dicit: *vel 'fluxas' labefactatas.*

89. QVI TROAS ACHIVIS atqui de Venere loquitur: sed quia dei
15 ἀρσενοθήλεις sunt, ut diximus supra <II 632>, ideo sic dixit: nam in subauditione ponuntur ea quae non possumus dicere aperte.

90. CONSVRGERE IN ARMA *pro 'consurgendi': infinitus modus verbi pro participato.*

91. FOEDERA SOLVERE FVRTO legitur in historiis quod Troiani
20 cum Graecis foedus habuerunt. tunc etiam Paris est susceptus hospitio et sic commisit adulterium. ergo 'foedera solvere furto' amicitias adulterio dissipare: nam furtum est adulterium, unde est et dulcia furta. et eversi Ilii haec est vera causa: nam foedera quae inter Graecos et Troianos fuerunt, ita soluta sunt. Hercules
25 cum expugnato Ilio filiam Laomedontis Hesionam, Priami sororem, Telamoni dedisset, profecti sunt legati cum Priamo et eam minime

---

3 ea quae solvere non possumus e. q. s.] cf. Macrob. Sat. IV 6, 24 || 19 legitur in historiis e. q. s.] exscr. Luet. Plac. ad Stat. Ach. I 21 et 393. cf. mythogr. II 199; III 3, 8 || 23 et dulcia furta] georg. IV 346

---

1 s. v. 84 verecunda confessio non enim negat sed extenuat cum dicit aliquid iuvisse T || 2 confession F || non om. F || se iuvisse] senuisse F || divedo F || 8 urbem . . . patriam om. F || prouintiam ALHM || 13 rempublicam fluxam F || 14 scholium ad v. 89 post scholium ad v. 91 hab. Serviani libri || atqui . . . aperte] quideo masculinum genus posuit quia dearseno telo sunt ut dictum est supra ideo dicit qui deuenire et in subdicionem ponuntur ea non possumus dicere aperte F || atqui R || dii RML de ASLH || 15 arseno theli AS arsenoteles R arsenothelys LH arsenothelis M || ut M: om. reliqui, sicut add. l || 17 ad v. 90 in marg. consurgere pro consurgendi T || CONSVRGERE IN ARMA concurrere pro currendi (lege concurrendi) infinitus modos uerbi pro participatio F, quem in Vergiliano quoque carmine concurrere exhibere moneo. || 18 participato Schoellius, participio Daniel || 19 storiis F troiis G || 20 habuerint RF || tunc] unde F || receptus est paris F || 21 et . . . adulterium om. F || soluere est furto amicitias ML || 22 unde est] ut F || 23 furta an quod paridem . . . per furtum F, et eversi Ilii . . . a poetis composita omittens || est om. RLH (add. l) || 26 dedisset et profecti LH || a priamo l

repetere potuerunt, illis dicentibus se eam habere iure bellorum. unde commotus Priamus misit Paridem cum exercitu, ut aliquid tale abduceret, aut uxorem regis, aut filiam. qui expugnata Sparta Helenam rapuit. hinc ergo Vergilius utrumque tangit, et istam historiam quam modo diximus, et propter iudicium Paridis: quamvis fabula sit illa res et a poetis composita. *FOEDERA SOLVERE FVETO*] *an quod Paridem victum a Menelao subripuit morti? an quod Pandarus dissipavit, ut sit 'per furtum'?*

92. DARDANIVS non praeter iniuriam Aeneae hoc posuit, quia Dardanus dicitur: nam perite dubium nomen elegit, quod contumeliam communicaret Aeneae. SPARTAM EXPVGNNAVIT hoc de historia est, ut diximus: nam cum sollicitata Helena Parin sequi nolisset, egressus ille civitatem obsedit. qua eversa Helenam rapuit: unde et recipi meruit a marito.

93. TELA DEDI aut amoris *Alexandri*, aut bello. *CVPIDINE EO* 15 *scilicet, quo in amorem Paridis Helena compulsa est.*

94. DECVIT METVISSE optima est elocutio, nam utrumque praeteriti est temporis. si enim dixeris 'decet metuisse', incongruum est, quia 'decet' praesentis est, 'metuisse' praeteriti. SERA pro 'sero', *ut nec sera comantem narcissum.* 20

95. INRITA vana, substantiam non habentia. IACTAS ventilas.

96. ORABAT loquebatur: unde et oratores dicimus. nam 'rogabat' si dixeris, non procedit, quia magis conviciabatur.

97. ASSENSV VARIO quia pars Veneri favebat, pars Iunoni.

98. DEPRENSA FREMVNT SILVIS non subito deprensa, sed aut in silvis detenta, aut intellecta. CEV FLAMINA PRIMA C. D. F. S. ET CAECA VOLVTANT MVRMVRA non tempestatis facit comparisonem, sed signi

20 nec sera] georg. IV 122 || 22 ORABAT loquebatur] cf. Don. ad Ter. Hec. IV 4, 95

5 propter adverbium est, iudicium pendet a tangit || 6 illa res] i. e. iudicium Paridis || ad v. 91 in marg. siue quod paridem victum a men . . . . tens historia docet su . . . . quod pandarus dissipavit T (inter men et tens, su et quod non nulla evanuerunt) || 7 Menelao] moenei ac F' moen ac G' || quod] i. e. foedus || pandarus F' || 9 non praeter] non propter AS praeter M propter l' qui RF' || 10 dardius F' || dubium est nomen L (est del. l) || legit L (corr. l) || quod . . . Aeneae om. F' || quod R: qui reliqui. malim quo || 11 communicaret et aeneae H || hoc om. F' || 12 ut diximus om. F' || cum om. ASH (add. a), post Helena hab. RM || 14 et] postea F' || a marito] amatori H || 15 aut bello aut amore alexandri F' || ad FOVIVE c. b. s. v. id est cupiditatem (sic) alexandri scilicet quo in amorem paridis compulsa est helena T || 16 amore F' || elena F' || 17 schol. ad DECVIT m. om. F' || 21 ad INRITA s. v. vana substantiam non habentia T || substantia non habentiae F' || IACTAS ventilas post conviciabatur hab. Serviani libri || 22 oratores dicti sunt F' || nam . . . conviciabatur om. F' || 24 quia pras venire pras faueat iunoni F' || 25 ad DEPRENSA s. v. aut intellecta aut detenta in ipsis silvis T || depressa F', corr. Daniel || 26 detempta F' || 27 non tempestatis futurae parationem facit L

tempestatis futurae: quadam enim arcana ratione fit ut sit murmur in silvis ante ventorum adventum: unde ait 'caeca murmura', quorum ratio non apparet, ut <IV 209> caecique in nubibus ignes terrificant animos. sic in georgicis <I 356> continuo ventis
5 surgentibus aut freta ponti incipiunt agitata tumescere et aridus altis montibus audiri fragor.

102. TREMEFACTA SOLO TELLVS loquente Iove stupor elementorum *omnium* ostenditur per naturae mutationem: nam et quicquid in aeterno motu est, quievit, et contra terra mota est, semper im-
10 mobilis, unde Horatius et bruta tellus.

103. ZEPHYRI POSVERE *Sallustius iam repente visus lenire Tagus.* PREMIT PLACIDA *id est premendo reddit placida.*

104. ACCIPITE ERGO ANIMIS totus hic locus de primo Lucilii translatus est *libro*, ubi inducuntur dii habere concilium et agere
15 primo de interitu Lupi cuiusdam ducis in republica, postea sententias dicere. sed hoc quia indignum erat heroo carmine, mutavit et induxit primo loquentem Iovem de interruptis foederibus, cuius orationem interruptit Venus, post secuta Iunonis verba sunt quibus redarguit Venerem: unde nunc Iuppiter illud quod omiserat, reddit,
20 dicens: ergo quoniam pacem esse non sinitis, ea quae sum dicturus accipite. *et hoc significant versus, qui subsequuntur.*

105. QVANDOQVIDEM bene sententiae dicendae ordinem servat: nam sicut et in Sallustio et in Philippicis legimus, ante quam dicatur sententia, eius praemittitur ratio: quod hodieque in usu est.

25 106. HAVD LICITVM EST et 'licuit' dicimus et 'licitum est', sicut et 'placuit' et 'placitum est': Terentius ubi sunt cognitae, placitae sunt.

10 Horatius] *carm. I 34, 9* || 11 Sallustius] *hist. inc. 71 Dietsch., 37 Kr. || 13 de primo Lucilii] fragm. IV ap. Muell. p. 1* || 25 et licuit . . . placitum est] *cf. Don. ad Ter. Andr. II 6, 12* || 26 Terentius] *Heec. prol. II 12*

2 adventum] *ut testatur lucanus (V 551) cum amyclas caesari futurae signa tempestatis enarrat 'sed mihi nec motus nemorum nec litoris ictus nec placet incertus qui prouocat aequora delphin' add. D || caeca . . . ut om. F || 3 ignes] ignem F, coruratio non apparet addens || 4 terrificant animos om. F || 6 aridis AM (corr. a) arduus l || 8 naturae om. F || munitionem L (corr. l) || et quicquid] aether add. AS (quicquid del. et qui post aether s. v. add. s) || 9 contra om. F || motus L (corr. l) || 11 ZEPHYRI F] iane F, corr. Daniel || lenire scripsi: lanire F saevire Daniel. cf. Gell. XVIII 12 et Lorenz ad Plaut. mil. glor. II 6, 100 (p. 148) || tagis F, corr. Daniel || 12 ad PREMIT P. A. P. S. V. non re uera placida premit sed premendo reddit placida T || reddidit F || 13 lucili F || 14 indicuntur F || di H || 15 ducis MF, om. reliqui. iudicis Masvicius || in re p. ASM1: in rebus RLH, om. F || 16 quia] quor F || 18 sequentia ASI secutia H || 19 nunc om AS || 20 sinitis] uultis MF || 21 significat Daniel || subsequuntur F subsequitur Daniel || 22 dicendae sententiae MF || tiae (de sententiae) . . . in eius scilicet commendationem om. H || 23 dicantur sententiae RL (corr. l) || 25 EST om. M || licitum est] edictum est add. L (del. l)*

107. QVAE CUIQUE EST FORTVNA HODIE specialiter Iuppiter pro Troianis agit, sed hac arte, ut videatur totum pro Iunone loqui. et re vera verba pro Iunone sunt, sed altius intuens deprehendit Troianorum favorem: nam dicendo 'nulli favebo' et in eo statu fore res in quo sunt hodie, significat se favere Troianis, quorum ducis adventu statim victoria consequitur. et vult nihil valere ea quae aut Venus conquesta fuerat de absentia Aeneae, aut Iuno de Turni parentibus dixerat, in eius scilicet commendationem. SECAT sequitur, tenet, habet, ut <VI 899> ille viam secatur ad naves: unde et sectas dicimus habitus animorum et instituta philosophiae circa disciplinam.

108. FVAT id est 'fuerit': futuri temporis est verbum defectivum.

109. SEV FATIS ITALVM CASTRA OBSIDIONE TENENTVR sive [malo] fato Italorum obsidentur castra Troiana, sive Troiani malo errore et sinistris monitis ad Italiam venerunt, neminem absolvo: 15 unde propter amphiboliam distingue 'Italvm' et infer 'castra obsidione tenentur', scilicet Troianorum; ipsi enim obsidentur, non Itali.

110. NEC RVTVLOS hoc et de Troianis accipe. SOLVO absolvo: nam aphaeresin pertulit 'solvo'. MONITIS autem SINISTRIS propter <68> Cassandrae impulsus furii. 20

111. EXORSA rerum initia, actus hodierni diei: id est secundum sua coepta habebit eventum. LABOREM FORTVNAMQVE periculum et felicitatem.

113. FATA VIAM INVENIENT scit enim hoc esse fatale, ut Aeneas imperet in Italia. et videtur hic ostendisse, aliud esse fata, aliud 25

8 SECAT sequitur] cf. Non. p. 404, 9 M.; Isid. or. XIX 19, 8 || 10 unde et ... disciplinam] exscr. Isid. or. VIII 3, 4 || 12 FVAT i. e. fuerit] cf. Don. ad Ter. Hec. IV 3, 4 || 18 solvo absolvo] cf. Non. p. 390, 33 M.

1 QVAECVMQVE F || Iuppiter om. M || 2 ait ASL || loqui] dicere MF || 4 nulli fabobe F || 5 troianis se favere significat MF || aduentum L (corr. l) || 6 victoria] inadria F || consequetur RL consequeretur I' || et] aut R || 8 commentationem AS commendatione RF commendacione M || SECAT SPEM MF || 9 habet om. MF || 10 dicimus] philosophorum add. F || habitus ... disciplinam om. MF || 12 id est fuerit et verbum defectivum om. MF || id est fuerit D (cf. [Sergii] explan. in Don. p. 557, 16 K. 'fuit ponitur pro fuerit futuri temporis'): fuerit om. ASRLH || 13 FACTIS H || sive] seu M || 14 malo] om. H recte, ut videtur, malo ex malū F || facto ASLH (corr. as) fatu M || troiae MF || seu M || 15 monitis aduersis MF || neminem absolvo nam afferes in (afferens F) pertulit ... furii MF || 16 amphibolia LH || sic distingue ASL || inferrae A (corr. a) inferre S inferre H || 18 NE G || accipe] dictum accipe Daniel || 19 soluo hab. M || autem hab. M || 20 impulsus As impulsus L (corr. l) impulsū M || furias R furii F || 21 EXORSA MF || rerum] facta M fata F || actus om. MF || hodierna L hodiernae l || id est ... eventum hab. M || secunda M || 22 suā F'. malim secundum sua quisque coepta || FORTVNAMQVE FERENT MF' || laborem periculum fortunam et felicitatem F || 24 fato F || 25 italiam H

Iovem. STYGII PER FLUMINA FRATRIS hypallage est 'per Stygia fratris flumina'. et bene etiam iure iurando dicta confirmat, *ut rem immobilem necessitate constituat.*

115. TOTVM NVTV TREMEFECIT OLYMPVM *hoc* Homeri est.

5 117. CAELICOLAE MEDIUM *poetice mores hominum ad deos refert: ut magistratum deducunt.*

118. PORTIS CIRCVM OMNIBVS INSTANT instant portis omnibus circum, id est circumeirca fusi: nam modo 'circum' adverbium loci est.

120. AST LEGIO *prolepsis: nam legionis nomen Troiani temporis*
10 *non fuit.* VALLIS intra vallos, id est fustes fossarum, qui valli vocantur: nam munitio ipsa vallum dicitur neutraliter. et hoc dicit: tenebantur Troiani intra vallos quos ipsi posuerant, ne eorum castra facile inrumperent Rutuli. vallum enim modo non obsidentium, sed obsessorum debemus accipere.

121. NEC SPES VLLA FVGAE fuga miserrimum et ultimum praesidium est, tamen etiam hoc carebant.

123. IMBRASIDES Imbrasi filius. HICETAONIVS Hicetaonis filius. et bene ex varietate syllabarum quaesivit ornatum: nam patronymica aut in 'des' aut in 'ius' exeunt, quibus et uti possu-
20 mus. quae enim 'on' terminantur, ad nos transire non possunt.

124. SENIOR CVM CASTORE THYBRIS possumus et solum Thybrin senem accipere: possumus et Castorem, si legamus 'et senior cum Castore *Thybris*': nam amphibolia est.

125. PRIMA ACIES hoc est magni viri: et est definitio eorum
25 qui in prima acie fuerunt: unde laudis magis est quod dixit 'prima acies': ordinis enim esse non potest, quia res in muro agitur.

GERMANI SARPEDONIS aut inter se germani filii Sarpedonis, aut Sarpedonis fratres *ex eadem matre.*

1 iuonem *F* || est *om.* *AS* || fortasse pro per || 2 flumina fratris *MF* || ius iurando *M* cuius iurando *F* || dicta] statuta *MF* || 4 est] (*Il.* I 530) μέγαν δ' ἐλέλιξεν Ὀλύμπον *add. D* || 5 refert: ut *dist. Schoellius* || 8 id est circa *M* || fusi *om. MF* || 9 *ad* AT L. A. S. V. prolempsis est hoc loco quia legio non erat tempore troianorum *T* || *ad F* || prolempsis *F* || troianis *F*, *corr. Daniel* || 10 id est *om. MF* || fossarum fustes *MF* || 11 neutro dicitur genere *MF* || et hoc dicit . . . accipere *om. MF* || 15 fuga . . . est] miserrimum et ultimum fugae (fugem *F*)

praesidium est *MF* || 17 INBRASIDES ^A INBISIDES *H* || 18 et bene *om.* *AS* || varietate *RH* || 19 patronimica *H* patronimica *F* patronimica *reliqui* || 20 enim on *LM* enim in on *RH* immon *F*, on *om. AS* || possunt] ut Πηλείων *add. D* || 21 THYBRIS *RF* T. *M* || possum *AS* || et solum *ASL*: et absolute *R* et solutum *H* et in solum *MF* || tibrim *AR* tibrin *S* thybrin *LH* thybirim *M* thybrim *F* || 22 possumus *om. LMF* (*add. l*) || et castorem etiam *MF* || et . . . Castore] et cum castore senorum *M*, si modo compendium extremae senorum vocis syllabae recte interpretatus sum || 23 thibris *F* || nam amphibolia est *om. MF* || 24 hoc est . . . unde *om. MF* || 25 quod . . . acies] nam hoc dicit magni viri *MF* || 26 agitur] est *MF* || 27 sarpedonis filii *MF*

126. ALTA nobili. *LYCIA COMITANTVR AB ALTA*] quos comitantur qui sunt Lycia ab alta.

127. *FERT INGENS TOTO* quidam sine effectū ferentem saxum inproprie inductum accipiunt; sed hoc ita resolvunt, quod qui iactum saxum refert, unius tantum rei eventum ostendit, qui ferentem dicit, longum 5 actum notat.

128. *LYRNESIVS* id est Phryx: Lyrnesos enim civitas est Phrygiae, unde fuit Briseis, quam civitatem Achilles expugnavit. * *Acmon ergo et Menestheus filii Clytīi*.*

129. *MENESTHEO* non 'Mnestheo', de quo paulo post dicturus 10 est, legendum est, ne versus non stet, sed 'Menestheo', ita tamen ut meminerimus in ultima syllaba esse synaeresin propter rectam scansionem.

130. *HI IACVLIS* Rutuli scilicet. *ILLI CERTANT DEFENDERE SAXIS* id est Troiani. 15

131. *MOLIRIQVE IGNEM* quid est moliri? num inicere, an temptare iacere? et subaudiendum 'alii atque alii'.

132. *VENERIS IVSTISSIMA CVRA* de quo merito curet: quia illi debebatur imperium.

133. *CAPVT DETECTVS* sine galea, quasi non pugnaturus; nam 20 audierat <IX 653> cetera parce puer bello. erat autem inter duces quasi dux. *ECCE pro admiratione et demonstratione. HONESTVM pulchrum*: Terentius ita me di bene ament, honestus est.

134. *MICAT* scilicet Ascanius fulget qualiter gemma.

135. *AVT COLLO AVT CAPITI* figurate: nam 'colli vel capitis' 25 erat commune.

23 Terentius] Eun. III 2, 21. cf. Don. ad h. v.

1 *LICIA ALTA* nobili quos comitantur *e. q. s. F* [*LICIA hab. M*] || 3 *s. v.* 127 quidam ... longum actum significat *T* || 4 quod ita resolvitur *T* || 5 iunius *F* || qui ferentem dicit] qui fert *T* || dicit] *dr G* || longum iactum *Daniel*; sed hoc voluit interpretes: *Vergilius cum ferentem saxum Acmonem inducit, eum non semel, sed saepius saxum tulisse et iecisse significat.* || 6 notat] significat *T* || 7 id est *frix acmon* ergo ... *elycii (sic)* nam *lyrnessos*, ciuitas est *e. q. s. F* || nam *lyrnessos M* || *lyrnesus L* || 8 fuit] fugit *AS* || *braeseis AS* *bresais RLH* *bresenis M* *bresens F* || 10 *MENESTHEO* non *om. R* || 11 legendum ... stet] nam non stat uersus *MF* || sed *Menestheo* ... scansionem *om. MF* || *mnesteo A* (*corr. a*) *mnestheo S* *menesteo R* || 12 in ultima syllaba *vulgo*: ultima syllaba *libri, nisi quod* silaba *L*, ultimam syllabam *h. possis et ultimae syllabae* || sectam *AS* || 14 scilicet *om. MF* || *SAXIS Troiani om. R* || *ILLI C. D.* et id est *hab. M* || 16 *ad MOLIRIQVE* *i. s. v.* inicere siue temptare ut inicerent *T* || *moleri F* || 18 *ad VENERIS* *i. c. s. v.* de quo merito curabat *T* || *illi ei MF* || 20 nam audierat] propter *MF* || 21 erat ... dux] intererat quasi dux *MF* || 22 dux] duces *AS* || *ad ECCE P. D. H. s. v.* admirandus et demonstrandus fuerat ideo dixit *ecce T* || 23 bene aomen *AS* benea omen *R* bene amen *H* || honestus est] *h. M, om. F* || honestum *AS* || 24 *QUALIS GEMMA MICAT M* || micat sicut gemma *M* micat quasi gemma *F* || 25 *COLLO DECVS AVT M* || figurate est *M* figuratao est *F* || 26 nam commune est colli uel capitis decus *MF*, nisi quod decus *om. M*

136. ORICIA TEREBINTHO Oricos civitas est Epiri, iuxta quam nascitur terebinthus, nigrum lignum habens, folia in buxi speciem. retulit autem comparisonem ad candidum vultum, qui erat *nigris* crinibus cinctus.

5 137. *CVI melius quam si dixisset 'cuius'.*

139. MAGNANIMAE 'gentes' scilicet. *MAGNANIMAE GENTES hic est ordo, aliter non stat versus: est autem prosphonesis.* ISMARE modo nomen est proprium: nam 'Ismarius' facit appellativum a monte Ismaro Thraciae.

10 140. *VVLNERA DIRIGERE pro 'dirigentem': 'vulnera' autem 'dirigere', id est sagittas quibus fiunt vulnera: est autem hysteropteron.* VVLNERA DIRIGERE aut vulnus pro sagitta posuit, ut <II 529> insequitur infesto vulnere Pyrrhus: aut acerrime expressit inevitabiles sagittas, dicens eum vulnera, non tela dirigere.

15 141. MAEONIA Lydia, quae ante Maeonia vocabatur. *ergo ideo 'generose', quod Lydius.* PINGVIA CVLTA aut figuratum est, quae exercendo culta faciunt: aut 'cultae' pro arvis.

142. PACTOLVSQVE INRIGAT AVRO Pactolus et Hermus Lydiae flumina sunt, aurum sicut Tagus trahentia. *sed Pactoli fabula talis*
 20 *est: Mida rex cum ibi regnaret, Silenus captus ab eius sociis et vinctus est. miseratione vel prudentia cum et resolveri fecit et omni adfabilitate fovit. quibus rebus ille gratiam rependens, praestitit Midae, ut quicquid tetigisset, in aurum verteretur; sed cum ille quaecumque contigisset in aurum convertens, fame periclitaretur, ex praecepto in Pactolum*
 25 *fluvium ablundi gratia se mittere iussus est. in quem se cum iecisset, ferendi auri naturam flumini dedit, ipse destitit in aurum quae con-*

18 Pactolus . . . trahentia] cf. Isid. or. XIV 4, 29; 3, 43; XIII 21, 21 sq.

1 ORYTIA AS CORITIA R ORYCIA HM || orykos AH corycos R oricus L (corr. l) || 2 folia] solida H folia solida M || speciae A specie l || 3 nigris s. v. add. a || 5 scholium ad CVI non edidit Daniel || cuius ego: cuius F || 6 MAGNANIMAE gentes scilicet om. MF || MAGNANIMAE . . . versus hab. M || esto M || 7 aut G || scholium ad ISMARE om. MF || ISMAREAE R ISTMARE H || 8 istmarius ASH || 9 istmaro ASH || 10 scholia ad VVLNERA D. om. M || ad VVLNERA D. s. v. pro dirigentem, in marg. ab eo qui Tironianis notis utebatur Vulnera i. e. sagittas cum quibus vulnus infligitur. vulnera in hoc loco pro sagittis posuit T || 11 sagitta F sagitta G || isteroproteroni F || 12 Serviana om. F || 13 aut vulnere R, pro sagitta . . . sagittas omittens || sagitta] sagitata ex salutata H || 16 ad VBI PINGVIA C. s. v. aut figuratum est hoc est quae exercenda (l. exercendo) fiunt culta. aut etiam culta pro ipsis arvis posuit T || 18 pactulus MF || 19 aurum trahentia sicut tagus MF || sed Pactoli . . . inveniri dicantur hab. T ||

pactuli F || 20 silenus captus T || et vinctus est Daniel: ei vinctus est F euinctus oblatu est T || 21 qui miseratione T || 22 gratiam ille T || reprehendens G || 23 tegisset F || uerteretur . . . in aurum om. G || reuenteretur F || contegisset F tetigisset T || 24 ex praecepto om. T || 25 ablundū F || se gratia ex praecepto mittere T || gecisset F || 26 ferendi F || contigebat F

tingebat mutare. 'inrigat' autem 'auro' mire, cum ramenta quaedam auri inveniri dicantur.

145. ET CAPYS HINC NOMEN CAMPANAE DVCITVR VRBI iste quidem dicit a Capy dictam Campaniam. sed Livius <IV 37, 1> vult a locis campestribus dictam, in quibus sita est. sed constat eam 5 a Tuscis conditam viso falconis augurio, qui Tusca lingua capys dicitur, unde est Campania nominata. Tuscos autem omnem paene Italiam subiugasse manifestum est. *HINC NOMEN CAMPANAE DVCITVR VRBI iste quidem hoc dicit, sicut Ovidius, qui Capyn de Troianis esse commemorat ille dedit Capyi repetita vocabula Troiae, Coeliusque* 10 *Troianum Capyn condidisse Capuam tradidit eumque Aeneae fuisse sobrinum. alii Campum Samnitum condidisse Capuam confirmant. sed Capuam vult Livius a locis campestribus dictam, in quibus sita est. alii a Capy Atyis filio, Capeti patre, tradunt. alii hunc Capyn filium Capeti volunt esse, Tiberini avum, ex quo fluvius Tiberis appellatus* 15 *est, eumque Capuae conditorem produnt. constat tamen eam a Tuscis conditam de viso falconis augurio, qui Tusca lingua capys dicitur: unde est Capua nominata. Tuscos autem aliquando omnem Italiam subiugasse manifestum est. alii a Tuscis quidem retentam et prius Vulturnum vocatam: Tuscos a Samnitibus exactos Capuam vocasse ob* 20 *hoc quod hanc quidam Falco condidisset, cui pollices pedum curvi fuerunt quem ad modum falcones aves habent, quos viros Tusci capyas*

6 viso falconis . . . dicitur] cf. Isid. or. XII 7, 57 || 9 Ovidius] fast. IV 45 || 10 Coelius] fragm. 52 ap. Peterum p. 162 || 21 Falco] cf. Loewe Prodr. p. 390

1 mire dixit T || 2 auri] i. e. particulae add. T || 3 ET CAPYS . . . manifestum est om. F ET CAPYS om. M || histe L || 4 hoc dicit M, a . . . Campaniam omittens || Campaniam] quod et lucanus sensit (II 393) 'moenia dardani tenuit campana coloni' add. D || sed capuam vult libius M || 5 constat tamen M || 6 falcanis M || capis RLHM || 7 capua M || autem] aliquando add. M || 8 subiugasse M || 9 capim F || 10 Capyi Scaliger: capis F || repetite F repetita praestantiores Ovidii libri, recidiva deteriores || Caelius (sic) capin condidisse capuam tradit eumque fuisse aeneae sobrinum. alii hunc capyn . . . eumque capuae conditorem ferunt (sic) uarro . . . salutis et fructuum. alii a tuscis quidem . . . capuas uocarunt T || 11 troianim F || 12 campum F: Capyn Daniel. cf. Liv. IV 37, 1 || 13 libius F || 14 alii . . . tradunt non edidit Daniel || a Capy Atyis ego (cf. Liv. I 3, 8): a capiatris F || alii hunc Capyn . . . produnt post sobrinum collocavit Daniel || capym F || filii F || 15 uolunt esset iberi nianū filiū F || tyberini T || tyberis fluvius T || appellatu F || 17 falcanis F || capis F || 18 unde . . . manifestum est] unde est unde est capua nominatus quos auctor aliquando omnē italiam subiugasse manifestus est F || 19 retentam num verum esset iure dubitavit Muellerus Etrusk. I² p. 166. scholium non tam librariorum erroribus quam brevioris temeritate corruptum videtur || et] sed Iordanus prol. ad Cat. p. XLVIII || 20 Vulturnum Dempsterus Etrur. regal. I 9 p. 39 (cf. Liv. IV 37, 1): aliter num F aliternum T Alturum Cluverius Ital. ant. IV 2 p. 1094 et 3 p. 1174. cf. Deecke ap. Muell. l. l. || uocatum F || Tuscos . . . vocasse] Tuscis exactis Samnites Capuam vocasse coni. Cluverius l. l. p. 1087 || tuscos autem a samnitibus T || capuam T: caputem F || ob hoc om. T

vocarunt. Varro dicit propter caeli temperiem et caespitis fecunditatem campum eundem Capuanum cratera dictum quasi sinum salutis et fructuum.

147. CONTVLERANT nocte interveniente peregerunt. et est ex-
5 planatio rerum, quas Aeneas gessit postquam est profectus ab
Euandro ad petenda auxilia, dum inter suos et Turnum bella gere-
bantur: rem enim ante omissam breviter exsequitur. *MEDIA AENEAS*
FRETA NOCTE SECABAT aut 'media nocte', aut 'freta media'.

149. *REGEM ADIT instanti tempore adit.*

10 150. QVIDVE PETAT scilicet auxilium. QVIDVE IPSE FERAT
vicissitudinem auxilii, ut supra Euandro <VIII 150> accipe daque
fidem. multi autem 'quidque petat quidque ipse ferat' dicunt oportuisse
dici, sed mutatam coniunctionem: neque enim ex alterius persona ex-
ponitur, sed totum ex Aeneae, et ideo 'que' coniunctione opus fuisse;
15 've' enim proprie 'vel' significat, ut sic <IV 427> nec patris An-
chisae cineres manesve revelli. MEZENTIVS ARMA QVAE SIBI
CONCILIET inicit latenter timorem, ne forte possit collectis auxiliis
Mezentius in regna remeare, a quibus fuerat ante depulsus.

151. VIOLENTAQVE PFCTORA TVRNI superba, ut est illud <VIII
20 118> quos illi bello profugos egere superbo, id est violento.

152. HVMANIS QVAE SIT FIDV CIA REBVS latenter hoc dicit: no-
lite putare fixam esse et stabilem felicitatem, magna est enim rerum
varietas: in*u*icem accipietis auxilia.

153. ADMONET INMISCETQVE PRECES partim rogat, partim ad-
25 monet hoc solacium esse vitae humanae tutissimum, si vel mutua
dantur auxilia, vel in prosperis positi etiam subiecta considerent.
et est superioris versus expressio: nam edocet, quae peterent et
quod eum sollicitabat. 'admonet' vero vel causa Mezentii, vel quia
instabilis est et vaga fortuna. TARCHON hoc nomen ubique graece

1 Varro dicit e. q. s.] cf. Isid. or. XV 1, 54 || 9 ADIT i. t. adit] cf. Non.
p. 237, 26 M.

1 uorro dicat *F* || cespites *F* || fecunditatem *F* || 2 capuanum siue campu-
num dictum cratera quasi sinum *T* capua nume oratera dictum quasi signum *F* ||
cratera] *καμπήρα F. Schoellius* || 4 peregerant *MF* || et est . . . gerebantur *om.*
MF || 5 ad euandrum *l* || 7 rem . . . exsequitur ut peculiare scholium ad NAMQVE
VT AB EVANDRO exhibent *MF* || enim *om.* *MF* || antea *F* anit ea *F* || ommissam *M*
obmissa *F* || ad MEDIA s. v. non nocte sed freta media *T* || 11 auxilii vicissitu-
dinem *MF* || euandro hab. *M* || ad QVIDVE s. v. ne posuit pro que *T* || 12 ferat]
proferant *F* || 13 persono *F* || 16 MEZENTIVS . . . remeare post scilicet auxilium
hab. *F* || 18 a quibus . . . depulsus *om.* *MF* || 21 scholium ad v. 152 *om.* *MF* ||
25 hoc esse tutum humanae uitae solacium *MF* || 26 positus *MF* || subiecta *AS*
subiecta *RLH* obiecta *MFa* || 27 et est . . . vaga fortuna *om.* *MF* || quid
peteret *Stephanus* || 28 quid eum sollicitabat *Stephanus* quid eum sollicitaret
Masvicius || vel ante causa *om.* *AS* || 29 graece] ce *MF*

ponit, excepto uno in loco, ut est <VIII 603> haud procul hinc Tarcho et Tyrrheni: quod metri causa fecit.

154. *FERIT facit, ex more Romano, propter porcum qui de lapide feritur.* LIBERA FATIS exempta fatali necessitate, qua pugnare non poterant propter illud <VIII 503> externos optate duces. 5

155. *GENS LYDIA per derivationem 'Lydia gens': nam 'Lydia' provincia proprium est.*

157. PRIMA TENET more viri fortis in principiis est: alibi <V 833> princeps ante omnes densum Palinurus agebat agmen.

ROSTRO PHRYGIOS SVBIVNCTA LEONES pro 'subiunctos leones habens'. 10
vult pro iugo rostrum navis fuisse, leones autem singulos in singulis navis partibus fuisse depictos. sane notatur a criticis Vergilius hoc loco, quemadmodum sic cito dixit potuisse naves Aeneae fieri: quod excusat pictura, quam solam mutatam debemus accipere. *ergo hanc navem Aeneae ab Etruscis datam intellegamus. quidam vo-* 15
lunt hanc navem ex his esse quibus Aeneas ad Euandrum erat evectus, et ad Etruriam terra esse portatam.

158. GRATISSIMA propter illine facta navigia.

160. EVENTVS BELLI VARIOS licet haberet fortissimum militem, cogitabat tamen incerta bellorum. 20

161. *IAM QVAERIT SIDERA deest 'de Aenea'. et 'quaerit sidera' num de sideribus quaerit, an ipsa sidera, id est percenset. aut num causa quaerendi quod cupiat lucem.*

162. NOCTIS ITER aut per quae nox decurrit: aut quae intuentes nautae iter peragunt noctibus. IAM modo, ut <IV 157> iam- 25
que hos cursu, iam praeterit illos. *QVAE PASSVS TERRAQVE MARIQVE num quia audiendo res gestas Aeneae incendatur et ipse ad imitandi cupiditatem?*

3 FERIT facit] cf. Non. p. 311, 17 M.

1 in om. HMF || est hab. M || 2 quod fecit propter metrum M quid propter metrum F || causa metri AS || 3 FERIT facit hab. M || 4 FACIS M FATI F || necessitate fatali MF || 5 poterat MF || 6 dirivationem F || 8 principis MF || 11 rostrum] transtrum M nostrum F || leones . . . fuisse om. LMF (add. l) || 12 sane . . . fieri] sane hoc loco notant cretici quemadmodum tam cito potuerint fieri naues aeneae MF || cretici libri || 14 pictura om. RLH (add. l) || 15 ad v. 157 hanc nauem datam aeneae ab etruscis datam (sic) intellegamus quamvis quidam uelint unam esse ex illis quibus aeneas euectus fuerat ad euandrum et ad etiriam (sic) deportatus T || aene F || etrucis G || 18 illic RMF || nauigia fabricata M nauia fabrica F || 21 ad QVAERIT s. s. v. deest ab aenea, in marg. aut quaerit percenset ipsa sidera T || aeneae G || 22 praecenset F recenset Commelinus || 23 cubiat G || lucem scripsi: bicem F vicem Daniel lacunam indicans, uicem discere Commelinus || 24 per quod L (per que l) || quod L (quae l) || 25 iter] per R inter F || 26 MARIQVE TERRAQVE F

163. PANDITE NVNC HELICONA DEAE Parnasus mons est Thesaliae iuxta Boeotiam, quem locum aliquando Aones tenuerunt, qui in duo finditur iuga, Cithaeronem Liberi et Heliconem Apollinis et Musarum. ex quo fons manare dicitur, quem Pegasi ungula protulisse
5 fertur, qui vocatur Hippocrene.

164. TVSCIS Tusci a frequenti sacrificio sunt dicti ἀπὸ τοῦ θύειν: unde Tuscos populos bene dicimus. Tusciam vero non debemus dicere, quia nequaquam in idoneis auctoribus legitur, sed aut Etruria dicenda est ab Etrusco principe, aut Lydia a Lydo, aut Tyrrhenia ab eius
10 fratre, qui, ut supra <II 781> diximus, cum parte populi de Maeonia venit ad Italiam. quod ergo hic dicit Vergilius 'Tusci comitetur ab oris', de Tuscorum finibus intellegendum est.

166. MASSICVS AERATA PRINCEPS SECAT AEQVORA TIGRI inter auxilia accipiendum: nam Aeneae prima est navis. et licet sit cata-
15 logus in quo enumerantur hi qui venerunt de Tuscia, invenit tamen aliquam varietatem, quod hos navibus venisse commemorat, cum in septimo Turni praesidia per terram venisse memoraverit. sane sciendum amare Vergilium Italis ducibus dare nomina vel fluviorum vel montium. ut ergo supra Almonem et Aventinum commemoravit,
20 sic nunc Massicum dicit: nam Massicus mons est, unde et vinum Massicum dicitur. plerique tamen Massicum nolunt proprium esse nomen, sed appellativum, dicentes Osinium esse Massicum regem: nam paulo post dicturus est <655> qua rex Clusinis advectus Osinius oris, et nunc dicit 'qui moenia Clusi'. multi alium Mas-
25 sicum, alium Osinium esse volunt. 'tigri aerata' cuius rostrum erat in similitudinem tigridis; namque solent naves vocabula accipere a pictura tutelarum. hinc est <209> hunc vehit inmanis Triton, item <171> et aurato fulgebat Apolline puppis. 'tigri' autem

1 Parnasus . . . Boeotiam] exscr. Isid. or. XIV 8, 11 || 6 Tusci e. q. s.] cf. Isid. or. XIV 4, 22 || 14 licet sit catalogus . . . memoraverit] cf. Macrob. V 16, 4 || 21 plerique tamen . . . esse volunt] cf. Macrob. V 15, 4 sqq. || 26 namque solent . . . tutelarum] cf. Luct. Plac. ad Stat. Theb. VIII 270

1 AELICONA AL ELICONA H HELICON M || parsanus A pernasus L || est hab. M || boetiam libri || 3 feronem AS (corr. a) in citeronem L theronem H citheron M || et om. AS (add. a) || aliconem A aeliconem S eliconem RLHa helicon M elicon a F || 4 quam F || 5 ippocrene F || 6 scholium ad. v. 164 ex uno Turonensi edidit Daniel. cf. Isid. or. XIV 4, 22 || 6 EIN T || 13 ad PRINCEPS s. v. inter auxilia scilicet T || 14 fit M || catalogus] id est inscriptio vulgo additur || 15 hi] i F, om. M || de tuscia uenerunt FM || 16 cum navibus Stephanus || 17 praesidia] sotios M socios F || per terram om. L (add. l) || memoravit AS || 18 uergilium MF || vel montium . . . commemoravit om. F || 22 hosinium AS (osynium a) asinium F || esse om. AS || 24 osynius A || dicitur F || Massicum alium om. L || 25 et alium F || osynium AS osium R || uoluerunt F || aerata autem tigri F || 26 a om. H || 27 tutellarum F || 28 fulgebat] nefuligit F

secundum regulam dixit: nam Graeca nomina quae genetivum singularem in 'dis' mittunt, in eo tantum et in dativo crescunt, in accusativo et ablativo paria sunt nominativo, ut 'tigris tigridis tigridi tigrin tigris a tigris', 'Isis Isidis Isidi Isin Isis Isi': si aliter invenerimus, abusive dictum est, ut in Lucano <V 405> ocior et 5 caeli flammis et tigride feta.

167. MOENIA CLVSI pro 'Clusii': nam Clusium dicitur: et est dictum per synizesin, sicut nec cura peculi pro 'peculii'. Clusium autem est oppidum iuxta Massicum, quod in Etruria condidit Clusius Tyrrheni, sive Telemachus Vlixis filius. 10

168. COSAS civitas Tusciae, quae numero dicitur singulari secundum Sallustium: unde apparet esse usurpationem.

169. CORYTIQVE coryti proprie sunt arcuum thecae; dicuntur tamen etiam sagittarum, quas et pharetras nominamus.

170. VNA ad totam classem refert. TORVVS pro forti et aspero: 15 vel terribilis.

171. FVLGEBAT scilicet puppis Apolline, armis exercitus.

172. POPVLONIA est civitas Tusciae. matrem autem eorum qui venerant, patriam dixit, ut alibi <VII 762> insignem quem mater Aricia misit. quidam Populoniam post XII. populos in Etru- 20 ria constitutos populum ex insula Corsica in Italiam venisse et condidisse dicunt: alii Populoniam Volaterranorum coloniam tradunt. alii Volaterranos Corsis eripuisse Populoniam dicunt.

173. EXPERTOS BELLI peritos: nam 'expertes' sunt ignari. 'belli' autem potest pro 'in bello' accipi. ILVA quidam Ilvam Ithacen dictam 25 volunt; est autem insula adiacens Tusciae, in conspectu Populoniae. Probus 'trecentos' subdistingui vult, ut 'insula' sequentibus iungatur.

174. IN EXHAVSTIS CHALYBVM GENEROSA METALLIS quanto ex-

8 nec cura] buc. I 32 || 11 Sallustium] hist. I 51 D., 54 Kr. || 13 coryti ... nominamus] cf. Luct. Plac. ad Stat. Theb. IV 269 et IX 730; Non. p. 556, 27 M.; Isid. or. XVIII 9, 2 || 24 EXPERTOS peritos] cf. Don. ad Ter. Eun. V 2, 42

2 dativo] genetivo F || in accusativo] et in dativo F || 3 et om. ASLH (add. l) || in ablativo AS || nomina AS || 5 abusium est F || laicano R || otior R ocior H || 6 feta H: foeta R fera ASL faera M facta F || 8 synigesin AH sineresin S sineresin R sineresint L (sinezesint l) sinizesin M sinirisin F || 10 tyremsi F, corr. Daniel || 12 unde apparet esse cossas huius usus pati uedixisse F (lege u. a. Cosas hunc usurpative dixisse) || 14 feretras H || 15 ad VNA s. v. una ad totam classem refer T || totum F || 16 terribili Daniel || 17 scilicet om. F || aurato Apolline exemplaria pleraque || arma ASLH (armis l) || exercitus F: exercitu reliqui || 18 populonia ē A POPVLONIAE SRH POPVLONIA IMF || 20 artia A arcia S aritia Ra || 24 EXPERTES R || ad EXPERTOS s. v. peritos in bellum T || 25 Ithacen] Aethalen Cluverius Ital. ant. II p. 502. cf. Plin. nat. hist. III § 81 'Ilva ... a Graecis Aethalia dicta.' Αἰθάλια graece F. Schoellius || 26 populinae F, corr. Daniel || 27 probos F || ut insula Daniel: intersula F

hausta fuerit, tanto generosior, *hoc est πολύγονος*. ergo 'in exhaustis' non est una pars orationis: namque Plinius Secundus dicit, cum in aliis regionibus effossis metallis terrae sint vacuae, apud Ilvam hoc esse mirum quod sublata renascuntur et rursum de isdem
 5 locis effodiuntur. Varro et aliud dicit, nasci quidem illic ferrum, sed in stricturam non posse cogi nisi transvectum in Populoniam Tusciae civitatem, *ipsi insulae vicinam*.

175. INTERPRES HOMINVM DIVVMQVE 'interpres' medium est: nam et deorum interpretator, et hominum, quibus divinas indicat
 10 mentes, interpres vocatur. et notandum quod ait Nigidius Figulus, has artes ita inter sese esse coniunctas, ut alterum sine altero esse non possit: unde his quos perfectos vult probare Vergilius, omnium divinandi artium praestat scientiam, ut hoc loco, item supra Heleno, de quo ait <III 359> Troiugena, interpres divum, qui numina
 15 Phoebi, qui tripodas, Clarii lauros, qui sidera sentis. Nigidius autem solus est post Varronem, licet Varro praeceat in theologia, hic in communibus litteris: nam uterque utrumque scripserunt.

176. FIBRAE *fibrae sunt* iecoris extremitates. PARENT autem est 'peritissime agnoscuntur': quod ad omnia referendum est, fibras,
 20 sidera, voces avium et fulmina: nam si 'videntur' tantum accipias, cuius possunt videri, nec tamen intellegi. item voces avium non videntur, sed agnoscuntur auditae. nec 'parent' obtemperant procedit. nam quomodo sidera vel fibrae vel aves vel fulgura possunt obtemperare? **PARENT apparent ac patent, quasi nihil ei abscon-*

8 interpres . . . vocatur] cf. Isid. or. X 123 || 18 fibrae . . . extremitates] exscr. Isid. or. XI 1, 126

1 polygonus *F* || 2 non] nunc *L*, om. *M* || nam *R* || 3 cum *RMF*: tunc reliqui. ceterum erravit Servius cum Plinio haec tribuit || sint vacuae *M* vacuae sint *R* sint vacuae *F*: sunt vacuae *ASl*, sint vel sunt om. *LH* || 4 sublato *AS* sublato *L* (corr. *l*) sublato *F* || rursus *F* || 5 varro et alii dicunt *L* || aliud] alio *F* || 6 stricturam *ASRLH*, non . . . civitatem omittentes (stricturam restituit et non . . . civitatem add. *l*) || structuram *F* || populonia *M* || 7 vicinam huc transposuit Daniel, post Populoniam hab. *F* || INTERPRES . . . vocatur] HOMINVM D. I. ASILAS deorum quos interpretatur hominum quibus interpretatur et divinas indicat mentes *F* || 9 interpretator *RM*: interpretatur *ASL* interpretatus *HS* quos interpretatur *a* interpretaturo *l* || 10 vocantur *RL* (corr. *l*) || nigridius *Ra* nigridus *H* || 11 ita om. *LF* (add. *l*) || sese] esse *H* se *F* || 12 vergilius *F* || 13 diuinarum *R* || praestat] praestare facit *F* || 15 nigridius *AR* nigridus *H* || 16 in om. *M* || 17 hic] figulis hic *F* || utrumque] om. *RLH* (add. *l*), utryque *F* || 18 extremitatis *H* || 19 est om. *RMF* || agnoscuntur quod si parent obtemperant nam quo modo sidera vel fibrae vel figura possunt obtemperare aut parent apparent . . . subiectas sed parent i. e. agnoscantur quod omnia referendum est . . . auditae *F* || quod] quia *R* || ad fibras *D* || 20 et om. *MF* || 21 cuius *ARsl*: cuius *SLHMF* || 22 cognoscuntur *H* || nec . . . obtemperare] parent obtemperare *M* || 23 fulgora *ASRH* (corr. *a*) || possunt obtemperare] obtemperant *R* || 24 ad v. 176 parent peritissime agnoscuntur quasi nihil ei abstrusum sit an hyperbolice . . . subiectas *T* || apparent om. *G*

ditum vel abstrusum sit. an hyperbolice tantam illi scientiam siderum vel ceterarum quas dixit rerum esse, ut ei parere videantur, sicut dicimus artes quibusdam esse subiectas?*

177. *PRAESAGI FULMINIS IGNES* 'praesagi' futura denuntiantis, ut de caelo tactas meminī praedicere quercus. est enim † Iovi filius 5 fulmen, de quo tantum futura noscuntur, ut in octavo <429> plenius de fulminis generibus dictum est. alii non ipsum fulmen praesagum accipiunt, sed eos praesagos, qui inde futura praedicunt.

178. *RAPIT raptim ducit. DENSOS ACIE* in acie constrictos et coniunctos. 10

179. *ALPHEAE AB ORIGINE PISAE* Alpheus fluvius est inter Pisas et Elidem, civitates Arcadiae, ubi est templum Iovis Olympici: ex quibus locis venerunt qui Pisas in Italia condiderunt, dictas a civitate pristina, unde *nunc* addidit 'urbs Etrusca solo', cum praemisisset 'Alpheae ab Origine Pisae'. sane Pisas antiquitus conditas 15 a Peloponneso profectis, vel ab his qui cum Pelope in Elidem venerunt. alii Pisum, Celtarum regem, fuisse Apollinis Hyperborei filium et cum Samnitibus bellum gessisse, a quorum regina, quae post coniugis mortem imperio successerat, receptum, in Etruria oppidum suo nomine condidisse. alii † locum ex deo privigno genitum, iuvenem viribus magnis, 20 Pisas condidisse aiunt. Cato originum qui Pisas tenuerint ante adventum Etruscorum, negat sibi conpertum; sed inveniri Tarchonem, Tyrrheno oriundum, postquam eorundem sermonem ceperit, Pisas con-

5 de caelo] buc. I 17 || 21 Cato originum] II 13 Iord., 45 Pet.

1 han hiperbolice *F* || 4 *PRAESAGI FULMINIS* (*sic*) futura denuntiantis ut ... quercus hab. *M* || ad *PRAESAGI* s. v. futura praenuntiantis *T* || *IGNIS F* || 5 Iovis filius *Daniel* Iovis solius *Masvicius*. quercus. quercus enim est Iovis, illius fulmen ... noscuntur, ut in primo <42> dictum est: at in octavo ... dictum est *F*. *Schoellius* est autem Iovis illud fulmen ... noscuntur, ut ... dictum est *seclusis*, ego || 7 fulmini *F* || 9 ducitur *M* || in acie constrictos et om. *F*, constrictos et om. *M* || 11 *ALFEA AMF* || *PISCAE A* (*corr. a*) *PISAE L* || 13 dictas] dictas autem *L* appellatas *MF* || 14 unde addidit om. *R* || nunc hab. *M* || addit *LH* || 15 alfea *M* || sane Pisas ... cognominavit hab. *T* || antiquitas *T* || 16 pelopenose *F* peloponesso *T* || cum Pelope in Elidem] cum pelopē elidem *F* cum pelope elidem *T*. cum Pelope Lidem *Daniel* cum Nestore ad Ilium coni. *Salmasius Plin. exerc. p. 43 coll. Strab. V p. 222* (cum Nestore ab Ilio *Masvicius*) sane Pisas antiquitus conditas aiunt a Pisanis e Peloponneso profectis videlicet ab his qui cum Pelope in Elidem venerunt *Cluverius Ital. ant. II p. 464* || 17 pysum *T* || iperborei *F* yperborei *T* || 18 Samnitibus] Liguribus coni. *Cluverius l. l.* || gestasse *Daniel* || 19 imperio sumpserat *T*. voluisse videtur interpret imperium sumpserat || de suo nomine *Cluverius* || 20 locum] locum *Hagenus e Turonensi enotavit*, ego locum legi || 21 condidisse *F* || cato in originibus *T* Cato originum I *Commelinus* || tenuerit *G* tenuerunt *Daniel* || 22 inueniri *T*: inuenerit *F*. invenitur coni. *Iordanus prol. p. XLI* || tharchonem *F* || 23 thyrreno *F* tyrreno *G* || eorundem sermonem *F*. postquam eorum locorum dominum ceperit *Salmasius l. l.* postquam eorundem regionem occupaverit *Cluverius l. l. cf. Iordani adnotatio. fort. postquam locum desertum manu ceperit*

didisse, cum ante regionem eandem Teutanes quidam, graece loquentes, possederint. alii ubi modo Pisae sunt, Phocida oppidum fuisse aiunt, quod nobis indicio est ex Peloponneso originem id oppidum trahere. alii incolas eius oppidi Teutas fuisse, et ipsum oppidum Teutam nomi-
 5 natum, quod postea † Pisas Lydia lingua sua singularem portum significare dixerunt; quare huic urbi a portu lane nomen inpositum. alii ab Epeo, Troiani equi fabricatore, conditum tradunt, qui cum aliis Graecis in hanc regionem reiectus est: ubi postquam Troianae captivae metu dominarum, ad quas deducebantur, naves incenderunt, despera-
 10 tione reditus remansit, urbemque condidit et ab ea, quae est in Peloponneso, Pisas cognominavit.

181. EQVO FIDENS id est eques optimus. quidam 'Astur' pro 'Astures' accipiunt, apud quos equi et equites optimi perhibentur.

VERSICOLORIBVS ARMIS depictis: per quod bellicosus ostenditur.

15 182. TERCENTVM ADICIVNT accedunt et consentiunt eius voluntati: unde ait 'mens omnibus una sequendi', id est coniurati sunt. Probus 'adiciunt' adiacent et quasi iuxta sunt tradit.

183. QVI CAERETE DOMO ac si diceret 'qui sunt domo Carthagine'. Caere autem, ut et supra <VIII 597> diximus, etiam Agylla
 20 dicitur, ἀπὸ τοῦ χαίρειν, quod verbum salutandi gratia apud Graecos dici solet. hanc Pelasgi condiderunt, qui cum sitim passi nec usquam aquam inveniunt, casu quodam fontem inveniissent, in eodem loco oppidum condiderunt. nec videatur contrarium, quod ait <VII 652> ducit Agyllina nequiquam ex urbe secutos, quasi et Turno
 25 et Aeneae praestet auxilium: nam illi Lausum fugientem secuti sunt, hi vero communi odio et consilio totius civitatis in Mezentium arma commoverunt. MINIONIS fluvius est Minio Tusciae, ultra Centumcellas.

1 Teutanes *Salmasius* l. l. coll. *Plin. nat. hist.* III 50: teutones libri || 2 posseder G || focida F focula T || fuisse om. T || 3 ex] et *Daniel* a *Commelinus* || peloponneso libri || 4 incoles T || Teutanas *Salmasius* l. l. || et . . . nominatum] ex ipsis oppidi nomen teutam nominatum T || 5 pissas G || lydia F lydia lidia T *Lydi Daniel* || sua om. G || singularem] Lunarem *Cluverius* l. l. || portum et dixerunt om. F || 6 lane] lunae *Daniel* || 7 epio T epheo G || troiano equo T || conditam T || 9 ducebantur T || desperationes F || 10 peloponneso libri || 12 FIDENS EQVO *ASRH* || 13 et quiete quietes F, corr. *Daniel* || 14 per que M || 15 consentiunt (consentiunt M) accedunt eius voluntati quod sequentia explanant MF, sequuntur in *Floriacensi* Probus . . . tradit mens . . . sunt || 16 sequentibus L (sequenti l) sequenti HF || 17 Probus . . . tradit] cf. *Ribbeckius prol.* p. 146, *Steupius de Probis* p. 110 || 19 dixit MF || etiam om. MF || agyllina R || 20 ad v. 183 in marg. Caere oppidum vocatur ἀπὸ τοῦ χαίρειν . . . condiderunt T || apotu cherin F, ceterum quam inepte haec cum *Servianis coniuncta* sint nemo non videt || 21 pelagi G || situm F || 22 inveniunt aquam T || repperissent T || 24 secutus F || 25 Aeneae] ei L ea H || praestent R || nam et illi RLH || 26 et consilio totius (sic) civitatis hab. M || 27 ad MINIONIS γ. A. s. v. minio fluvius tusciae ultra centumcellas T

184. PYRGI VETERES hoc castellum nobilissimum fuit eo tempore quo Tusci piraticam exercuerunt; nam illic metropolis fuit: quod postea expugnatum a Dionysio tyranno Siciliae dicitur, de quo Lucilius scorta Pyrgensia. INTEPSTAEQVE GRAVISCAR Graviscanum oppidum alii intepstum dicunt ventis et tempestatibus 5 carens: quod nulla potest ratione contingere. intepstas ergo Graviscas accipimus pestilentes secundum Plinium in naturali historia et Catonem in originibus, ut intepstas intellegas sine temperie, id est tranquillitate: nam ut ait Cato, ideo Graviscae dictae sunt, quod gravem aerem sustinent. 10

185. LIGVRVM DVCTOR nam Liguria post Tusciam est, circa Gallos.

186. CVNARE quidam duci nomen datum tradunt a Cunaro monte, qui in Piceno est. CUPAVO o Cupavo: et declinatur 'Cupavo', sicut 'Cicero' 'Cato'.

189. NAMQVE FERVNT LVCTV CYCNVM PHAETHONTIS AMATI Phae- 15 thon Clymenes et Solis filius fuit. qui cum doleret obiectum sibi ab Epapho, rege Aegypti, quod esset non de Sole, sed de adulterio procreatus, duce matre venit ad Solem et poposcit, ut si vere esset eius filius, petenda praestaret. quod cum Sol iurasset per Stygem paludem se esse facturum, petit ille ut eius currus agitaret. Sol 20 post iusiurandum negare non potuit. acceptis itaque curribus Phaethon, cum orbitam solis exisset, et coepisset mundus ardere, a Iove fulminatus in Eridanum cecidit, qui et Padus vocatur. huius interitum flentes sorores, Phaethusa et Lampetusa, deorum miseratione in arbores commutatae sunt, ut hic dicit, in populos, ut in buco- 25 liciis <VI 63>, in alnos. fuit etiam quidam Ligus, Cycnus nomine, dulcedine cantus ab Apolline donatus, amator Phaethontis. qui cum

4 Lucilius] libr. inc. fragm. CXVII ap. Muell. p. 153 || 9 Cato] or. II 20 Iord., 46 Pet. || 15 Phaethon ... in alnos] exser. mythogr. II 57. cf. mythogr. I 118

3 dyomsio *F*, corr. *Daniel* || qua *F* || 4 pyrgentia *Daniel* || schol. ad INTEPSTAEQVE G. om. *F* || 7 accipiamus *ASM* || secundum Plinium] nihil de hac re *Plinius* habet || 9 id est in tranquillitate *M* || ut ait Cato om. *M* || ait] ita *H* || 11 LIGVRVM ... est hab. *M* || nam om. *M* (add. *m*) || Tusciam *Commelinus*: tuscia *MF* || 12 ad CYNRE s. v. a monte cynro qui est in piceno ita appellatus sed proprium est cupabo *T* || CYCNE Cunare *Daniel*. cf. *Ribbeckii adnotatio* ad v. 186 || 13 est om. *Daniel* || o cupavo *AL* hoc cupavo *S* occupabo *RH* hic cupabo *M* hic cupavo *F* || et et Cupavo om. *MF* || Cupavo ... fuit qui om. *L* (add. *l*) || sicut et cicero et cato *AS* sicut cato vel cicero *MF* || 15 pheton *ASH* pheton *R* facton *M* feton *F* || 16 climenes *AS* climenes *RH* cli-
menis *MF* dimenes *l* || fuit om. *MF* || 19 petita *MF* || stigiem *AS* (corr. *s*) stige *L* styge *F* || 20 sese facturum *H* || 21 post iurandum *AS* || 22 cum exisset orbitam solis *MF* || excessisset *ASRI* || coeperit *AS* || 23 et om. *MF* || 24 fle-
tusa libri praeter *M*, qui faetusa exhibet || lampatusa *AS* lampesa *L* (lam-
petusa *l*) iampetusa *M* lampetusa mythogr. codex || 25 i. a. mutatae s. deorum miseratione *MF* || 26 quidam hab. *M* || cignus *ARLMF* cignus *S*

eum fleret extinctum, *longo luctu* in avem sui nominis conversus est. *qui postea ab Apolline inter sidera conlocatus est.* cuius nunc filium Cupavonem dicit habere cycni pennas in galea ad formae paternae insigne monstrandum. CRIMEN AMOR VESTRVM Phaethontem amatum a Cycno aut pie aut turpiter, accipiamus necesse est. si turpiter, talis est sensus: crimen vestrum est, o Cycne et Phaethon, quod sic amastis; hoc vobis tantum potest obici. alii 'vestrum' pro 'tuum' accipiunt, et ad solum Cycnum referunt, ut <IX 523> vos, o Calliope, precor. si pie amavit, secundum Asprum 'crimen' erit
10 'causa', ut alibi <II 65> et crimine ab uno disce omnes, ut sit sensus: o Phaethontides sorores et o Cycne, causa vestrum, id est vestrae mutationis, amor est, *quia sic Phaethontem amastis, ut periretis.*

190. VMBRAMQVE SORORVM ambitiose dictum pro 'inter arbores de sororibus factas'. et est unum de his, quae habet Vergilius ini-
15 mitabilia et sua propria: tale est *illud* sinuatque alterna volumina crurum, item cum primum sulcos aequant sata.

191. MVSA carmine, cithara, cantilena.

192. CANENTEM SENECTAM qui canentem senectam mollibus transegit in plumis. *CANENTEM SENECTAM pro albo colore neoterice

20 dictum putant.*

193. SIDERA VOCE SEQVENTEM cum cantu caelum petentem: vel quod est re vera relatus in sidera, sicut videmus in sphaera.

194. FILIVS deest 'eius'. AEQVALES COMITATVS CLASSE CATERVAS aut per naues aequaliter habens distributas catervas: aut ipsi
25 duci pares virtute.

195. CENTAVRVM aut nomen navis; aut qui erat in navi pictus.

198. OCNVS iste est Ocnus, quem in bucolicis <IX 59> Bianorem dicit, ut namque sepulchrum incipit apparere Bianoris. hic Mantuam dicitur condidisse, quam a matris nomine

---

15 sinuatque] georg. III 192 || 16 cum primum] georg. I 113 || 29 hic Mantuam e. q. s.] cf. Isid. or. XV 1, 59

---

1 deferret *Fm* || longo luctu *hab.* *M* || uersus est *MF* || 2 conlocata *F* || huius *MF* || 3 Cupavonem] cum pavonem *M*, qui post tea inter sidera ab aquilone collocatus est *addens* || pinnas *HMF* || 5 cigno amatum *M* a cigno amatum *F* || 7 hoc ... obici *om.* *MF* || 8 referuntur *MF* || ut vos ... distributas catervas (v. 194) *om.* *H* || 9 asperum *Ma* || 12 quia ... periretis *hab.* *M* || quia *Daniel*: que *M* quae *F* || sit *F* || factontem *M* fetontem *F* || 14 habebat *M* || uergilius *F* || imitabilia *M* imirabilia *F* || 16 item] et *MF* || 17 cithara *om.* *MF* || 18 quia *MF* || senectam pro albo ... putant canentem senectam inollibus ... plumis *F* || mobilibus *L* || 24 hoc est per naues *L* || aequaliter habens per naues *MF* || 26 ad CENTAVRVM s. v. aut ... depictus (*sic*) *T* || ut nomen *G* || navis est aut *T* || 27 AGNVS *M* (OGNVS *m*) || agnus *M* (ognus *m*) aue- nus *F* || 29 hic ... appellavit *om.* *M*

appellavit: nam fuit filius Tiberis et Mantus, Tiresiae Thebani vatis filiae, quae post patris interitum ad Italiam venit. *alii Manto, filiam Herculis, vatem fuisse dicunt. hunc Ocnium alii Aulestis filium, alii fratrem, qui Perusiam condidit, referunt: et ne cum fratre contenderet, in agro Gallico Felsinam, quae nunc Bononia dicitur, condidisse: per-* 5 *misisse etiam exercitui suo ut castella munirent, in quorum numero Mantua fuit. alii a Tarchone Tyrrheni fratre conditam dicunt: Mantuam autem ideo nominatam, quod Etrusca lingua Mantum Ditem patrem appellant, cui cum ceteris urbibus et hanc consecravit.* MANTVS genetivus Graecus est: nam si latine declinaveris 'Mantonis' 10 facit, sicut in Plauto legimus Ionis.

201. DIVES AVIS maioribus praepotens. *et bene 'dives avis', quia non ab Ocnio, sed ab aliis quoque condita fuit: primum namque a Thebanis, deinde a Tuscis, novissime a Gallis, vel, ut alii dicunt, a Sarsinatibus, qui Perusiae consederant.* SED NON GENVS OMNIBVS 15 VNVM quia origo Mantuanorum et a Tuscis venit, qui in Mantua regnabant, et a Venetis: nam in Venetia posita est, quae et Gallia cisalpina dicitur.

202. GENS ILLI TRIPLEX POPVLI SVB GENTE QVATERNI quia Mantua tres habuit populi tribus, quae in quaternas curias divide- 20 bantur: et singulis singuli lucumones imperabant, quos tota in Tuscia duodecim fuisse manifestum est, ex quibus unus omnibus praeerat. hi autem totius Tusciae divisas habebant quasi praefecturas, sed omnium populorum principatum Mantua possidebat: unde est 'ipsa caput populis'. *ergo Vergilius miscet novam et veterem* 25 *Etruriam, ut utriusque principatum patriae suae adsignet, cum aliquin Mantua ad haec auxilia pertinere non debeat, quia Aeneas nulla*

11 Plauto] cf. Aul. v. 556 || 17 nam in Venetia . . . dicitur] cf. Paul. hist. Langob. II 23

1 tyberine MF || mantois L (mantus l) || Thebani om. MF || 2 quae ad italian post parentis interitum venit MF || ad v. 198 quidam manthos filiam herculis vatem fuisse dicunt et in altero marg. hunc ocnium alii . . . consecravuit T || Manto ego: mantos F || 3 Ocnium] coonum F || Aulestis Masvicius || 4 fratrem] i. e. Aulestis. cf. Mueller Etrusk.² I 125 et II 287 adnot. 34 || perusianam F || ferunt T || 5 Felsinam Cluverius Ital. ant. I p. 255: celsenam F celsinam T || Bononia Cluverius l. l.: bona F boia T || condidisset F || permisisset F || 6 muniret T || 7 tharchone F || thyrre F || fretri F || Mantuam . . . nominatam] dicta autem mantua T || 8 dite F || 9 cui cum T: cui etiam cum F || et hanc T, om. F || MANTOIS L (MANTVS l) || 10 genetivus . . . Ionis] graece declinavit nam si latine vellet mantonis diceret ut ait plautus ionis (ionis F) MF || 12 ad GENS I. T. S. V. quia primo a thebanis secundo a tuscis novissime a gallis fuit condita T || dives aidis F || 13 Ocnio] hocno F Oeno tantum Cluverius l. l. || 15 percusiae G || considerant F || 16 quare L (quia l) || et a . . . regnabant om. M || in] a F || 17 a venetiis RMF || 20 tris M || populi om. AS || quae et in quaternas curia diuidebatur F || ternis L (quaternas l) || 21 in tota MF || 23 praeerat] imperat F || 25 populi R || uergilius F

a transpadanis auxilia postulaverit, cum omnis exercitus adversum Mezentium uno loco consederit. et propterea putatur poeta in favorem patriae suae hoc locutus, ut de hac sola trans Padum pro Aenea adversum Mezentium auxilia faciat venisse, quod nec populorum nomina, 5 nec lucumonum rettulerit.

203. TVSCO DE SANGVINE VIRES quia robur totum a lucumonibus habuit.

204. IN SE ARMAT *id est odio sui in arma compellit.*

205. PATRE BENACO VELATVS HARVNDINE GLAVCA MINCIUS I. 10 D. I. A. PINV Benacus lacus est Venetiae, de quo fluvius nascitur Mincius. iure ergo dux Venetus fluvium provinciae suae depinxit in navi: quem Benaci filium, quia ex ipso habet originem, dicit.

207. GRAVIS fortis, ut <XII 458> ferit ense gravem Thymbraeus Osirim: *vel 'gravis' aut animo, aut aetate, aut 'gravis' propter 15 navem, nam sequitur 'centenaque arbore fluctum verberat assurgens'.*

CENTENAQUE ARBORE non ait remis, sed arboribus, ad exprimendam navis magnitudinem, quae plures habuit remorum ordines: unde ait Lucanus <III 537> et summis longe ferit aequora remis.

208. MARMORE mari.

20 209. TRITON pictus in navis prora: et sic ait quasi de vero Tritone, ut <VII 785> galea alta Chimaeram sustinet, Actnaeos efflantem faucibus ignes. CAERVLA 'caerula freta', non 'caerula concha', nam versus non stat.

210. LATERVUM TENVS ut crurum tenus, ἄχρι τῶν πλευρῶν. 25 HISPIDA horrida, saetosa.

211. FRONS HOMINEM PRAEFERT modo frontem primam partem hominis intellegere debemus; nam hoc dicit: a capite usque ad ima latera hominis monstrabatur effigies.

212. SPVMEA SEMIFERO incertum, utrum pictus, an ex aere factus.

10 Benacus . . . Mincius] exscr. Isid. or. XIII 19, 7 || 24 crurum tenus] georg. III 53

1 a om. G || 2 metentium G || propterea Daniel: ppea F || putatur scripsi: putetur F || poeta in] poetam G || 4 uenisse et quod F, et deleui || 5 locomonum F || retulerit G || 6 lucomonibus libri, nisi quod lucumonibus ar || 9 PATRI RL || 12 quia A: quae M qui reliqui || originem dicit] filium origine ducit M || 13 ut ferit] inferet F || fert AS || timbreus R thymbreus M thymbreus reliqui || 14 osirin A osyrin HM || ad GRAVIS s. v. fortis uel grauis aetate aut grauis animo aut etiam grauis propter naum T || aut gravis] atguis F || 16 ita non ait ASLH || 18 longa M || petit F || ramis M || 20 TRITO F || post prora s. v. manus recens sedere add. in Floriacensi, inde in navis prora sedens Daniel || 21 sustineat F || 22 CAERVLA CONCHA EXTERRENS FRETA caerula freta (c. f. om. G) non concha (conca G) cerula ne non stet uersus si cerula fuerit septimus casus F || 24 ΑΧΡΙ ΤΩ ΠΛΑ ΕΙΡΩΝ F || 25 horrida] terga M, om. F || 26 primam om. F || 27 hominis partem intellegimus F || 28 littera R || 29 incertam F

213. *TOT LECTI PROCERES quare Tarchonem praeteriit: an quia illi omnes sub imperio eius fuerunt?* TER DENIS triginta accipiamus naves fuisse, non, ut quidam volunt, singulos duces tricenae naves habuisse: nam enumeratorum militum non convenit numerus, praesertim cum sequatur 'subsidio Troiae', id est parvo auxilio: nam 5 apud maiores bella non ambitu, sed virtute constabant. *TROIAE aut castra Aeneae dixit: aut 'Troiae' pro Troianis.*

215. *IAMQUE DIES CAELO CONCESSERAT non dicit diem intervenisse; nam supra ait <147> media Aeneas freta nocte secabat. et 'caelo concesserat' pro 'in caelo', et deest 'nocti'.* 10

216. *NOCTIVAGO nomen mire compositum.* PHOEBE luna, sicut sol 'Phoebus', item 'Titan' sol, et 'Titanis' luna. describit autem noctem mediam et dicit finitum diem secundum Romanum ritum, qui a media nocte diem numerant, et noctem similiter a medio die. nec lunae fit sine causa commemoratio: nam aliter nymphae videri 15 non poterant.

217. *NEQUE ENIM M. D. C. q. parenthesis est.*

218. *CLAVVMQVE REGIT pro 'clavo navem regit'.* CLAVVMQVE REGIT iam ei et in quinto libro <868> dedit gubernandi peritiam. *VELISQVE MINISTRAT 'velis' quidam dativum volunt, non ablativum, ut si 20 dicamus aliquem ministrare convivis.*

219. *MEDIO IN SPATIO inter navigandum.* CHORVS COMITVM NYMPHAE de navibus factae. et mire 'comitum', quia cum eo venerant.

220. *ALMA CYBEBE a Cybebo Phryge, qui primus ei sacrum instituit.* CYBEBE ALMA mater deum, dicta Cybele vel ἀπο τοῦ κυβέ- 25

1 ad v. 213 in marg. Tarchonem ideo praeterit quia omnes istae naues et duces sub imperio eius fuerunt *T* || tharchonem *F* tharconem *G* || 3 voluit *H* || trigenas *R* tricinas *F* || 5 sequantur *F* || 6 ambitus sed *H* ambitus et *F* || ad *TROIAE* s. v. aut castris aeneae aut troiae pro troianis dicit siue propterea troiae quia salus in patria consistit quam moliebantur *T*. (siue . . . moliebantur illis similia sunt quae *Tib. Donatus* ad h. v. adnotavit.) || sed troiae *F* || 10 ad *CONCESSERAT* s. v. aut recesserat aut subaudiendum est nocti *T* || pro in caelo *Masvicius*: pro caelo *F* || 11 *CYRRV* *NOCTIVAGO* cursus enim lunae non rectus est per zodiaci medium sicuti solis, qui cursus agit per eclipticam lineam quae zodiacum bifariam dividit, cum luna ad extremas zodiaci decurrat oras, nunc in austrum nunc in septentrionem declinans et uagans. id autem uagum appellatur quod non rectam secatur uiam, sed errare dicitur, unde et ἀπὸ τῆς πλάνης id est ab errore ac uagatione πλανῆται uocati sunt *D* || 13 romanorum *R* || 15 luna *F* || fit om. *F* || causa . . . videri om. *F* || 18 ad *CLAVVMQVE* *R. s. v.* id est clauo regit nauem *T* || regit et dat aeneae sicut in quinto libro gubernandi dedit peritiam *F* || 21 conviviis *Lion* || 25 *Servianum lemma om. F* || *CYBEBE M*: *CYBELE reliquit. CYBELE* *Stephanus. idem Italorum libri exhibere videntur. Wagner* enim ad v. 220 haec adnotavit 'Cybelle *Servium legisse, ut est in codice Dresdensi, probat ipsius scholion "Cybele autem Bacchius est; nam Cybele Anapaestus est".* || dictam *M* || cybele *ASRH*: cybebe *M* cybebo

F, om. L || vel om. *HF* || ἀπο τοῦ κυβείαι τὴν κεφαλὴν *A* ἀπο τοῦ κυβείαι τὴ κεφαλὴν *R* (ἀπο τὸν κυβιστὰν τὴν κεφαλὴν quod vulgo editur *P. Daniel*) ἀπο

σαι τὴν κεφαλὴν, *id est capitis rotatione*, quod semper Galli, per furorem motu capitis comam rotantes, ululatu futura praenuntiabant: Lucanus <I 566> crinemque rotantes sanguinei populis ulularunt tristia Galli. 'Cybebe' autem bacchius est; nam 'Cybele',
 5 anapaestus est, ut <III 111> hic mater cultrix Cybele, vel a Cybelo sacerdote † dici vel a Cybele.

222. INNABANT PARITER quia de navibus versae.

223. QVOT PRIVS *id est 'quantae'*; ad numerum retulit: ergo subtrahit 'tot'.

10 224. LVSTRANTQVE circumdant et circumeunt.

225. DOCTISSIMA CYMODOCEA poetice, sicut etiam mutatio ipsa confingitur: ergo 'doctissima' quae divinitus hanc doctrinam fuerit consecuta: nam stultissimum est, quod ait quidam: ideo 'doctissima', quia Ilionei navis fuit.

15 226. PONE SEQVENS hoc quidam ideo dictum tradunt, quod adversae videri nolunt: undē est transque caput iace, ne respexeris.

DORSO EMINET peritia natandi ostenditur.

227. TACITIS aut ipsa tacita; aut pro 'tacite et leniter'. SVB-REMIGAT subnatat.

20 228. IGNARVM ADLOQVITVR aut praesentiae suae ignarum, aut quod

16 transque] buc. VIII 102

TE
 ΤΟΥ ΚΙΒΙC/// ΤΙΝΗ ΚΕΦΑΛΗΝ L (TE superscr. l) αῖο ΤΟΥ ΚΥΒΙCΑΙ ΤΙΝΗ ΚΕΦΑΛΗΝ H
 ΑΠΟ ΤΟΥ ΚΥΒΙCΕ ΤΙΝΗ ΚΕΦΑΛΗΝ M ΑΠΟ ΤΟΝ ΚΥΒΙCΤΑΙ ΤΙΝΗ ΚΕΦΑΛΗΝ F. cf. ad Aen.
 III 111. e Sangallensi Hagenus nihil enotavit || 1 ratione F rotatione man. rec.
 calli H || 2 motu capitis per furorem F || ululatum LH || pronuntiabant F ||
 3 sanguinei MF: sang. vel sang. reliqui || populeis F || ulularunt om. M || 4 tri-
 stiae M || cybebe M cibebe S: cybele AF Bele R cybelle L c. bele H
 bachius ALM bachus R || cybele AMH: cybebe Sl chybele R cibebe L ci-
 bebe F || 5 hinc L || mater] magister F || cybebe F || vel ... Cybele om. F ||
 6 cibebe ASL (cybebo l) || sardote AS || dici] dicit L, om. M. dicuntur Lion ||
 uel a cibe A uel a cibebe S || scholium aut sic videtur constituendum esse mater
 deum, dicta Cybele vel ἀπό ... tristia Galli, vel a Cybelo sacerdote vel a Cy-
 bello monte. Cybebe autem ... anapaestus ut 'hic mater cultrix Cybele', aut
 sic mater deum dicta Cybebe ἀπό ... anapaestus ut ... Cybele. Cybele autem
 vel a Cybelo sacerdote dicta vel a Cybello monte. neque tamen adversabor si
 quis p. 415, 25 dicta Cybebe ἀπό e. g. s. scribendum, vel a Cybello ... Cybele,
 quae omittit Floriacensis, secludenda esse dicit || 8 QVOD ASHF || 10 ad LV-
 STRANTQVE s. v. circumdant T || 11 CYMODOCEA ... ideo doctissima om. M || etiam] et F || 12 consecutam F || 13 ideo ... fuit] ilione in auem fuisse et ideo eam
 esse doctissimam fandi F. ceterum is qui Tironianis notis utebatur in Turonensi
 haec adscripsit haec navis fuerat ilionei. et quia ilioneus ubique eloquentissi-
 mus introducitur recte eius naui eloquentia datur. || 15 ad v. 226 in marg. retro
 incedens. et pone dicit quia nolunt se dii uidere (l. uideri) unde est trans caput
 iace ne respexeris T || dictam F || aduse uidere F adverse videri Daniel ad-
 versae videri Commelinus || 16 caput om. F || iace ne] iacere F (iace nec Ver-
 gilius) || 17 natantis F || 18 ad TACITIS s. v. aut tacita ipsa aut tacite id est
 leniter T || ipse F || tacitus Daniel || lenē G || 20 ad IGNARVM s. v. aut prae-
 sentiae suae ignarum aut mutationis navium inscium T || ad praesentiae sua
 ignarum F

e navibus nymphae factae sunt. VIGILASNE DEVM GENS AENEAE VIGILA verba sunt sacrorum; nam virgines Vestae certa die ibant ad regem sacrorum et dicebant 'vigilasne rex? vigila'. quod Vergilius iure dat Aeneae, quasi et regi et quem ubique et pontificem et sacrorum inducit peritum. *et bene primo interrogat, deinde quod vigilat,* 5 *approbat.* 'deum' autem 'gens' propter <IX 639> dis genite et geniture deos.

229. *VELIS INMITTE RVIDENTES hoc est rudentibus vela inmitte, id est laxa, ut est illud notas oder attulit auras. inmitti autem dicuntur rudentes cum vela laxantur.* 10

230. *SACRO DE VERTICE argute 'sacro', ne miretur Aeneas deas factas.* PINVS hoc loco secundum quartam dixit declinationem, in bucolicis <VIII 22> iuxta secundam, ut Maenalus argutumque nemus pinosque loquentes semper habet. NOS SVMVS loquitur per definitiones. *sane declamatorie hos versus explicuit.* 15

231. PERFIDVS qui post foedus bella commovit: hinc Latinus <VII 595> ipsi has sacrilego pendetis sanguine poenas. alii *e communi sermone perfidum Rutulum dici volunt, quia ipsa Troiana est.* *vt autem pro 'quoniam':* Plautus in *Pseudulo* <II 2, 66> *ut lassus veni de via, me volo curare, et in Mostellaria* <I 3, 63> 20 *eundem animum mihi oportet esse gratum ut impetravi pro 'quoniam'.*

232. *PRAECIPITES nomen pro adverbio, 'praecipitanter'.*

233. *RVPMIVS propter illud <IX 117> continuo puppes ab-rumpunt vincula ripis.* INVITAE ac si diceret: malueramus tibi 25 potius servire, quam in nympharum numina commutari. TEQVE PER AEQVOR QVAERIMVS *id est haec nobis vagandi est causa, ut te invenire possimus.*

234. REFECIT aut 're' vacat: aut quia ante in ipsis forma fuerat navium. *ergo alteram fecit.* 30

9 notas] georg. III 251

3 uigilia L uigila H || uergilius F || 4 et ante quem om. ASRL || 8 ad INMITTE s. v. laxa T || ARDENTES G || 9 odor F || 10 radentes F || 11 ad SACRO D. V. S. V. hoc argute dicit ne miretur aeneas deas esse T || 12 dixit] dicit R, om. AS || 13 argumentumque A (men del. a) argentumque M || 14 nos . . . definitiones] et loquitur per definitiones. Nos sumus ideae pinus nipse classis tuas sane e. g. s. F || 17 pendes R || ad v. 231 in marg. quidam communi sermone . . . quoniam T || 18 volunt om. F || 19 autem om. F || pro quoniam posuit T || 20 lapsus F || immostellariae F in mustellaria T || 21 undem F || oportet ex oportebit T || ut impetraui] impetu qui F || ut impetu T || 22 ad PRAECIPITES s. v. praecipitanter T || PRECIPIENTES G || pro] quod G || pro praecipitantur G || 24 ad RVPMIVS s. v. propter . . . ripis T || continue F || 25 malueram M || 26 nomina HF || 27 causa est F, ut . . . possimus omittens || te invenire] te iuvare Fabricius, te invenire et iuvare Masvicius || 29 reuocat ASH uacat re F || in . . . navium] nauum iniserat forma F || 30 alteram Daniel: altam F

235. DEDIT ESSE DEAS Graeca figura, at <V 262> donat habere viro. *AEVVM immortalitatem. AGITARE* διδάγειν, hoc est agere.

238. IAM LOCA IVSSA TENENT ut et supra <VIII 547> diximus, hoc κατὰ τὸ σιωπώμενον accipiendum est; nam intellegimus, eum
5 equites misisse per terram.

240. NE CASTRIS IVNGANT aut 'se' subaudis: aut 'iungant' pro 'iungantur'.

241. *SOCIOS VENIENTE VOCARI* antiquo verbo militiae usus est: viros enim 'vocari' significat eos, qui necessitate in bellum, non voluntate
10 conveniunt.

244. *CRASTINA LVX* deest 'veniat', hoc est crastina lux veniat tantum. [et crastina lux] si ad Aeneam referas 'spectabis' et 'non inrita dicta putaris', 'crastina lux' subaudiendum 'cum venerit'. si autem ad lucem 'spectabit' legas, 'crastina lux' suspendendum. quidam *CRASTINA*
15 *LVX MEA SI NON INRITA DICTA PVTARIS INGENTES RVTVLAE SPECTABIT CAEDIS ACERVOS* 'spectabit' est vera lectio, et ordo est 'si mea dicta inrita non putaris, crastina lux ingentes acervos caedis videbit': nam male quidam 'spectabis' legunt et ad lucem referunt. quod non procedit; nullus enim sic loquitur: o Aenea, nisi quae
20 dico minime credis, o lux crastina ingentes caedis acervos videbis. alii more antiquo 'lux' pro 'luce' accipiunt: Lucilius in tertio hinc media remis Palinurum pervenio nox pro 'nocte'. Longus ait deest 'venerit': unde et ipse 'spectabis' legit.

246. *DEXTRA DISCEDENS INPVLIT* mire 'discedens': adiuatur enim
25 pulsus recedente eo qui inpulerit.

247. *HAVD IGNARA MODI inpulit navem libramenti peritia et moderationis*: quippe quae fuerat navis. *FVGIT* pro 'velociter' posuit.

21 Lucilius in tertio] fragm. XV ap. Muell. p. 13

2 ad *AEVVM* s. v. immortalitatem, ad *AGITARE* s. v. agere *T* || diatein *F* || 3 TENET *MF* || dixit *F* || 4 nam intellegimus equites eum per terram quas paulo post pallas fugientes reuocat misisse *F* || 8 ad v. 241 in marg. cum dicit socios uocari primus in arma iube antiquo uerbo . . . conueniunt *T* || 11 ad *CRASTINA* l. s. v. scilicet ueniat tantum *T* || 12 et crastina lux seclusi || et] fort. ut vel ut et || 13 crastina] et crastina *Daniel* || si autem ad lucem] scilicet 'referens' || 14 crastina lux suspendendum] i. e. post 'crastina lux' sermo suspendendus est. suspendendum distinxi, ut quidam ad *Servium* eosque qui sententiam eius probant referatur. *Daniel* post suspendendum quidam lacunam indicavit. ceterum *Masvicius* et *Burmannus* *CRASTINA LVX* . . . quidam non ediderunt. ac verum est deest . . . tantum et si ad Aeneam . . . cum venerit verba non solum inter se simillima esse, sed etiam ad illud redire quod infra Longo tribuitur || 16 spectabit om. *F* || haec est uera lectio *F* || 18 spectabilis *H* || 19 nisi scripsi: si libri || 20 minime] firmiter *MI* || 22 pro nocit *F*, corr. *Daniel* || 24 adiuuator *F* || 25 pulsas *F* || 26 nouem *F* || libramenti peritia *Heynius* adnot. ad v. 247: libramento peritiae *F* || 27 schol. ad *FVGIT* ante schol. ad *HAVD* i. m. hab. *F* || ad *FVGIT* s. v. fugit a (l. ad) celeritatem nimiam pertinet *T* || fort. pro 'velociter' pergit vel procedit] posuit. possis et propter velocitatem posuit

248. OCIO ET IACULO breviter tribus comparavit, quoniam et sagittam ventis aequavit.

249. INDE ALIAE CELERANT CVRSVS hoc est, inde aliae nymphae aliarum navium cursus celeriores efficiunt, sicut fecerat Cymodocea. an 'aliae' naves? INSCIUS id est rerum quas audierat; nam credere ex aperto non poterat.

250. OMINE augurio promissae victoriae.

251. CONVEXA hic 'convexa' epitheton est, quia ait 'supera convexa': alibi solum 'convexa' principale est.

252. ALMA PARENS IDAEA DEVM alma proprie est tellus ab eo 10 quod nos alat, abusive tamen etiam aliis numinibus hoc epitheton datur. terram autem ipsam constat esse matrem deum: unde et simulacrum eius cum clavi pingitur; nam terra aperitur verno, hie mali clauditur tempore. DINDYMA mons Phrygiae.

253. TVRRIGERAEQVE VRBES civitates turritae, quas terra gerit; 15 unde et cum corona turrita mater pingitur deum. AD FRENA LEONES ideo hoc fingitur, quod omnis feritas maternae subiaceret adfectioni et subiugata est. figurate autem 'leones ad frenas cordi', id est frenati leones.

254. PROPINQVES familiare efficias, prosperes, matures, propitium 20 facias, ut <I 526> et propius res aspice nostras.

255. PHRYGIBVSQVE ADSIS ac si diceret, et cultoribus tuis.

256. TANTVM EFFATVS breviter, ut supra <251> ait, propter lucem iam maturam, id est plenam; nam non crepusculum, sed lux iam matura describitur. REVOLVTA id est aperta, sicut contra 25 involutum dicimus esse quod clausum est. RVEBAT autem non occidebat, sed oriebatur, cum impetu veniebat, quia per orbem: ut <II 250> et ruit Oceano nox. et est in sensu hysteronproteron: prius enim nox fugatur, sic dies oritur.

10 Alma ... tempore] exscr. mythogr. III 2, 3

3 hoc est *Daniel*, est om. *F* || 4 celeriores efficiunt] efficiunt contationes *F*, celeriores om. *G*. fortasse in archetypo fuit efficiunt citatiores || 8 ad CONVEXA s. v. conuexa aut aliquando est epiteton ut in hoc loco aut principale ut (cf. IV 451, VII 543) per caeli conuexa *T* || epiteton *G* || quia *Daniel*: qui *F* || 10 alma] ordo est alma *F* || proprium *AS* || 11 tamen om. *MF* || numinibus *MF*: nominibus reliqui || 15 tera *F* || 16 cum terrata corona mater deum pingitur *F* || 17 ideo hab. *M* || maternae] id est terrae superscr. *l* || subiecit *AS* subiaceret *F* || 18 et subiugata est om. *F* || ad AD FRENA s. v. id est frenati *T* || cordi] biugi *Daniel* || 20 familiare] facilius *F* || ad PROPINQVES s. v. propitium facies (sic) matures *T* || maturas *F* || 23 EFFATVS *F* || ait] dixit *F* || 24 non] nec *F* || culum (de 'crepusculum') ... prius om. *H* || 25 sicut e contrario quod involuitur clausum est *F* || 28 est autem in sensu ysteronproteron ante enim est ut nox fugetur et sic lux adveniet natura *F*. (natura videtur ex lemmate insequentis scholii per errorem iterato ortum esse. naturae coni. *F*. Schoellius)

257. *MATVRA multa, quasi tempestiva et quam iam esse oportebat: aut satis plena et clara.*

258. *SOCHS EDICIT secundum dicta nymphae. † SIGNA SEQVAN- TVR numquid litterarum figura faciunt pervolutam? SIGNA SEQVAN-*

5 *TVR vel tesserae vel tubarum, vel re vera signa militaria.*

264. *QVALES SVB NVBIBVS ATRIS altis modo.*

265. *STRYMONIAE vero GRVES a fluvio Thraciae Strymone, iuxta quem habitant. haec autem comparatio non ad telorum pertinet iactum, sed ad Troianorum clamorem.*

10 266. *FVGIVNTQVE NOTOS aut quosvis ventos frigidos: nam etiam grues significant tempestatem futuram, ut in georgicis <I 374> legimus aut illum surgentem vallibus imis aerieae fugere grues: aut re vera 'notos'; horum enim calorem fugiunt cum rever- tuntur in Thraciam ex Aegypto. SECUNDO num laeto? Troianorum*
15 *clamor ex gaudio.*

269. *ADLABI CLASSIBVS AEQVOR cum classibus labi; aut aequore classem labi. quidam ita exponunt, ut hoc ad phantasiam Rutulorum referant, quoniam admirantibus his unde tanta fiducia animos Tro- ianorum incessisset, repentina facies multarum navium adpropinquan-*
20 *tium perinde visa est, atque si ipsum aequor cum classibus allaberetur.*

270. *ARDET APEX CAPITI ex sequentibus intellegimus Aeneae armorum fieri descriptionem; nam dicturus est <276> 'at non audaci Turno fiducia cessit', quamvis talia arma conspiceret. si tamen primam respicias conexionem, quasi de Turno videtur dicere: quod*
25 *non procedit. 'apex' conii altitudo hoc loco. est autem Homeri et locus et comparatio. hoc autem iste violentius posuit, quod ille stellae tantum facit comparationem, hic etiam stellae pestiferae,*

25 apex conii altitudo] cf. Isid. or. XVIII 14, 2 et Serv. ad Aen. XII 492

3 secundum edicta *M* || *Floriacense ad signa s. scholium, quod non recepit Mas- vicius, Burmannus a Cerda et alii ad ea quae v. 265 sqq. de gruibz dicta sunt relatum esse narrat. interpretem scripsisse conicio DANT signa num quia litterarum figuras faciunt per volatum? cf. Serv. ad Aen. I 398. pro figura Daniel figu- ram edidit* || 4 *SEQVAMVR* *M* || 5 uel tubarum uel tesserae uel re uera signum lita- ria *F* || 6 *QVALIS libri* || altis modo] id est altis *M* || 7 vero om. *F* || strimo- niae *R* || 9 clamorem] nam et homerus sic posuit a quo sumpta est comparatio (*Il.* III 2) *Τρῶες μὲν κλαγγῇ . . . κακὴν ἔριδα προσφέρονται* add. *D* || 10 *NOTOS* *AR* *NOTOS* *L* *NATOS* *M* || frigidos om. *F* || 11 etiam] etiam et *F* || grues] gra- uem *M* || ut . . . legimus] ut ostendit ipse uergilius dicens *F* || 12 aut] ut *ASL* || 13 grues] graues *F* || 14 in Thraciam] ad macedoniam *F* || 16 labi cum clas- sibus *F* || 17 ad v. 269 in marg. quidam . . . allaberetur *T* || ut] et *Daniel* || 18 referant *T*: referunt *F* || animos *T. i.*] animorum inuasisset teucros *T* || ani- mos *Masvicius*: animo *F* || 19 reptina *F* (repentina *G*) || navium om. *F* || 20 ac si *T* atque se *G* || alaberetur *F* || 22 at non] cf. IX 124 || 23 quamvis] licet *F* || 25 apex . . . loco] apicem tamen modo conii altitudinem dicit *F* || 26 compa- ratio] *Il.* XXII 26—31 add. *Stephanus Fabricius alii, Il.* VI 506 *ὡς δ' ὄρε τις . . . ἔπλεον* add. *D.* *Servius ipse Il.* V 4 sqq. comparari voluisse videtur.

respiens quas clades Rutulis sit inlaturus Aeneas. *possumus tamen 'apex capiti' accipere utrumque eum fuisse complexum cum dicit 'ardet apex capiti cristisque a vertice flamma funditur', et sacerdotis per apicem et viri fortis facere mentionem. dicitur autem apex virga, quae in summo pileo flaminum lana circumdata et filo conligata erat, unde 5 etiam flamines vocabantur. hoc autem nomen a veteribus tractum est: apere enim veteres ritu flaminum adligare dicebant; unde apicem dictum volunt.*

272. COMETAE SANGVINEI LVGVBRE RVBENT pro 'lugubriter'. cometae autem latine crinitae appellantur. et stoici dicunt has stel- 10 las esse ultra XXXII. quarum nomina et effectus Avienus, qui iambis scripsit Vergilii fabulas, memorat. Plinius etiam Secundus dicit, cometas stellas esse naturales, quae apparent certis temporibus. item hoc quoque commemorat, cometas fieri de planetis quinque, unde interdum bonum, interdum pessima significant. nam si de 15 Venere aut Iove fiant, optima praenuntiant; si de Marte aut Saturno, deteriora: nam Mercurialis semper talis est, qualis ille cui cohaeret; unde et minister deorum fingitur. hinc est ergo quod modo ait 'cometae sanguinei lugubre rubent', id est noxii. *hanc stellam Electram dicunt, cum qua Iuppiter concubuit. quae cum Troiam 20 ardentem videret, capillum lacerabat atque ita in astra est recepta. sane Avienus cometarum has differentias dicit: stella, quae obliquam faciem post se trahens quasi crinem facit, Hippus vocatur. ista si ab occasu solis in ortum veniat, mala Persidi et Syriae ostendit; si ad meridiem attenderit, Africam et Aegyptum a malis relevat, solis pecoribus pestem 25*

4 dicitur autem apex e. q. s.] cf. Isid. or. XIX 30, 5 || 10 cometae . . . memorat] exscr. Isid. or. III 70, 17 || 11 Avienus] in Arateis Avienus cometarum nomina et effectus non commemorat || 12 Plinius] nat. hist. II § 89 de cometis loquitur: neque tamen illa quae Servius ei tribuit ibi inveniuntur. ceterum Serviana exscripserunt schol. Strozianus ad Germ. Ar. p. 186, 15 Breys. et mythogr. III 9, 6 || 19 Hanc stellam . . . recepta] cf. Avien. Arat. 585 sqq.; schol. Germ. p. 149 Breys.; schol. Luc. I 529

1 quasi (l. quas sit) rutulis clades inlaturus *F* || 2 cum dicit . . . funditur *secludenda videntur* || 3 a] ac *F* || 4 fortis] fortes *F* || 5 pileum *F*, *correci. cf. Serv. ad Aen. II 683. pileum Commelinus* || lana *Commelinus*: luna *F* || 10 cometas autem latina lingua crinitas appellamus has autem stellas stoici ultr xxxa (sic) dies esse dicunt *F* || isthoici *H* || 11 affectus *RH* || abienus *M* abiemus *F* || 12 commemorat qui uirgilii fabulas iambis scripsit *F* || 13 apparent] appellarent *F* || 14 item] ita *F* || 15 bona *M*, bonum interdum *om. F* || 16 pronuntiant *ASH* || optima p.] meliora significant *F* || 17 mercurialis *AS* (*corr. as*) mercurius *F* || 18 fungitur *M* || 19 ait modo *F* || hanc stellam . . . quaerat *hab. T* || 21 uiderat *libri, corr. Daniel* || ita *om. T* || 22 auienius *F* || comitarum *F* || faciem post] facemq: *F* || 23 crim *F* || ippius *F* iuppius *G* ippus *T* || 24 solis *om. T* || hortum *G* || perside *F* perside *T* || sirie *G* sirie *T* || 25 attenderit *G* || aficam *F* || egyptum *T* || reuelat *F*

denuntians; si septemtrionem respexerit, Aegyptum bellis et miseris premit; si occidentem attenderit, gravat Italiam et quicquid ab Italia usque ad Hispanias tenditur; si a meridie in septemtrionem icrit, a bellis quidem externis securitatem denuntiat, sed seditiones domesticas
 5 significat. alter cometes est, cui ex gladio nomen est, nam graece ξιφίας appellatur. cuius tractus est longior et pallidus color, neque comas habere dicitur, et hebetior eius flamma est. qui si orientem attenderit, regem Persidis dolis significat appetendum, denuntiat et bella; etiam Syrios pari conditione involvit; et Libyam atque Aegyptum fraude
 10 et insidiis nuntiat posse laborare. quod si occidentem attenderit, foedera nocua regionis eius regi significat, quae dicit per puellam conrogatam in nuptias posse dissolvi. alter cometes est, qui lampas appellatur et quasi fax lucet. hic cum orientem attenderit, omnes illas orientis partes dicit nebulis posse laborare frugesque eorum caliginoso aere cor-
 15 rumpi; si meridiem attenderit, Africam dicit siccitate et serpentibus posse laborare; si occidentem spectaverit, Italiam dicit adsiduis fluminum inundationibus laborare; si septemtrionem viderit, famem gentibus septemtrionalibus significat. est etiam alter cometes, qui vere cometes appellatur; nam comis hinc inde cingitur. hic blandus esse dicitur.
 20 qui si orientem attenderit, laetas res ipsi parti significat; si meridiem, Africae aut Aegypto gaudia; si occidentem inspexerit, terra Italia voti sui compos erit. hic dicitur apparuisse eo tempore quo est Augustus sortitus imperium; tunc denique gaudia omnibus gentibus futura sunt nuntiata. si septemtrionem attenderit, prospera universa significat. est
 25 alter cometes in tympani modum, qui nec valde lucet, et electri colorem habet, quem disceum vocant. iste quoniam ex uno loco non solet gigni, orbi terrarum caedes, rapinas, bella et cetera mala significat. sextum cometen appellari ex regis Typhonis nomine Typhonem dicunt, qui semel in Aegypto sit visus, qui non igneo, sed sanguineo rubore fuisse
 30 narratur; globus ei modicus dicitur et tumens, crinem eius tenui lumine

1 denuntias *F* || septemtrionem *F* || repexerit *G* || Aegyptum] ex egyptum *F* || premit] pmisit *F* || 2 attenderit *G* || 3 tendit *Daniel* || in septemtrionem *om. T* ||

ierat *F* || 5 comites *F* || 6 xifas *F* siphax *T* || 7 hebetior *F* || se *G* || attenderit *F* || 8 persidi *F* || significet *F* || denuntiauit *F* || denuntiat et bella] significat et bella] significat et bello *T* || 9 sirios *libri* || patri *F* || inuolui *T* || libiam *libri* || 10 nuntiet *F* || laborare *T*: laborem *F* || attenderit *T*: etende *F* || 11 nova *libri*, corr. Schoellius || regis *G* || conrogatam *T*: congregatam *F* || 12 aliter *G* || Lampadias Masvicius || 13 quasi si fax *T* || attenderit *F* || partes *om. G* || 14 frugesque . . . posse laborare *om. F* || caligoso *T* || 16 assiduis *T* || 18 est et cometes *T* || qui vere *om. G* || 19 comis] comes *F* || hinc blandus *T* || 21 gaudias *F* || terre taliae *F* || 23 ortitus *F* || 25 aliter *F* || tympani *F* || qui nec *T*: quia et *F* || 26 iste . . . gigni *T*: quoniam iste ex uno loco sol et gignit *F* q. i. ex imo loco solet gigni Masvicius || 28 cometem *F* || 29 sanguine *F T*, corr. *Daniel* || 30 crim *F* || lumen *F*

apparere ferunt, qui in septentrionis parte aliquando fuisse dicitur. hunc Aethiopes dicuntur et Persae vidisse et omnium malorum et famis necessitates pertulisse. quarum † ple uel inpleniores differentias, vel in Campestro vel in Petosiri, siquem delectaverit, quaerat.

273. SIRIVS ARDOR Sirius stella est in ore canis, quae, ut in 5 tertio <141> diximus, quantum in ipsa est, pestifera est, sed pro qualitate adiacentium aut vincitur aut maioribus utitur viribus: hinc est quod, cum certo tempore semper oriatur, non semper est noxia. *sed secundum physiologicos, idcirco (canis) caloris sidus putatur, quod id animal igneam vim habet: nam quod natura inimicum umorem habeat, 10 propterea fieri ut aegre aquam hauriat ad restinguendam sitim: nam ideo eos, qui rabidi canis morsu continguntur, aquam refugere et, ni cito subveniatur, perire siti, quia † nifus eius animalis, quod contrarium umori sit, similiter in corpore humano saeviat.*

275. LAEVO noxio hic, ut <II 54> si mens non laeva fuisset: 15 alibi pro bono, ut siquem numina laeva sinunt. an potius 'laevo' notio, quia canis circa austrum est et astrologi notia quae sunt in caelo sinistra vocant? quod autem ait 'contristat lumine', cum de stella loqueretur, quam armis splendentibus comparavit, bene hoc Statius ad ipsa arma transtulit, dicens armaque in auro tristitia. 20

5 Sirius . . . non semper est noxia] exscr. schol. Strozz. ad Germ. Ar. p. 167 Breys. et mythogr. III 9, 6 || 16 siquem] georg. IV 6 || 19 Statius] Theb. III 223

1 septemtrionib; F septemtrioni T || 2 et omni malorum et famis necessitatis FT, corr. Masvicius || 3 quarum] i. e. stellarum. quorum Masvicius, fortasse recte || ple uel inpleniores differentias F plena uel in pleniores differentias T. fortasse plures differentias vel in Plinio, ut vel in plinio in archetypo vel supr. vers. vel in marg. adscriptum fuerit: nam non puto ab ipso interprete Plinium laudatum esse. plures differentias vel in Avieno Schoellius || in Campestro] in Neepso Masvicius; sed cf. Zinck 'der Mythol. Fulgentius' p. 91 || 4 uel impetus sirisque F uel impetus syrisique T, corr. Commelinus. Petosirin Plinius inter auctores libri secundi commemorat et Firmicus Maternus math. praef. 2 et aliis locis. cf. Teuffel Gesch. d. roem. Lit. ed. IV p. 952 || 6 sed] et F || 7 aut . . . tempore om. F || 8 oriatur om. F || 9 fisiologicos F || idcirco Barthius ad Stat. Theb. I 634: idcirca F id circa Daniel || canis addidi. possis et secundum physiologos canis idcirco || calidius Masvicius || id animal igneam scripsi: idâ aligneam F Ida malignam Daniel ita malignam Barthius l. l. || 10 natura inimicum umorem ego, naturam inimicam humori Barthius l. l.: natura inimicum morem F naturam inimicam ori Masvicius natura vermiculum in ore conl. Plin. n. h. XXIX § 100 Schoellius || 11 aegre scripsi: aegro F agro Barthius l. l. || aquam h. a. r. s. idoneam. Eos e. q. s. Barthius l. l. || 13 cito Daniel: tico F || nifus F: nius Daniel virus Barthius l. l. fortasse aquae metus; nam aq; (i. e. 'aquae') post qz (= quia) facile omitti poterat. λῦτα vel λύσσα Schoellius || 14 umori Barthius: ori F || 16 nomina F || sinum F || ad LAEVO s. v. noxio siue notio quia illa quae sinistra sunt in caelo astrologi notia uocant a noto id est austro T || leue F || 17 noxio Daniel || astralogi F || notia quod T exhibet coniectura invenit Barthius l. l.: uotitia F iudicia Masvicius || in eo caelo Masvicius || 18 ait om. F || 20 austro M (corr. m) || tristitia ASHF tristicia L (corr. T)

277. *PRAECIPERE pro 'praecipendi et depellendi'.*

279. QVOD VOTIS OPTASTIS ADEST magna ars persuadentis est, ut quod cupit fieri, in praeiudicium trahat. sic hoc loco quia vult Turnus, ut optent pugnam eius socii, hanc eos semper dicit optasse.

5 PERFRINGERE DEXTRA fortiter facere. et bene verbo usus est militari.

280. IN MANIBVS non iam in votis, sed in manibus res est. ESTO pro 'sit': tertia *namque* persona est. 'referto' autem pro 'referat'.

10 281. REFERTO FACTA PATRVN alii hic distinguunt, ut sit, referat modo unusquisque facta patrum et laudes. et secutus Sallustium hoc dixit, qui ait, Hispanorum fuisse, ut in bella euntibus iuvenibus parentum facta memorarentur a matribus. alii distinguunt 'nunc magna referto facta', ut duas res dixerit: nunc unusquisque
15 et suorum factorum meminerit, et laudis parentum.

283. *EGRESSIQVE si 'egressi', figurate dictum est.*

284. AVDENTES FORTVNA IUVAT Terentianum fortes fortuna adiuvat. et potest haec sententia et superioribus adplicari et per se separatim intellegi.

20 285. VERSAT QVOS DVCERE CONTRA cogitat quidem, sed non facit, ne diviso exercitu utrobique vincatur: quod sequentia indicant, nam paulo post <308> dicturus est 'et rapit acer totam aciem in Teucros'.

286. CONCREDERE 'con' vacat.

25 287. ALTIS 'puppibus', non 'pontibus'.

288. PONTIBVS transtris, scalis navium. *SERVARE pro 'servaverunt'.*

289. LANGVENTIS tranquilli. BREVIBVS vadis. *SE CREDERE pro 'crediderunt'.*

30 290. PER REMOS id est scaphis. et deest 'descendunt'.

291. NON SPIRANT legitur et 'sperat', quod et melius est: nam

11 Sallustium] hist. II 14 Dietsch., 19 Kr. || 17 Terentianum] Phorm. I 4, 25

2 OPTASTIS LM || OPTASTIS H || ars] res AS || persuadendi R, est *omittens* || 4 dixit M || 5 PERFRINGERE M || 7 res est] *om.* AS, est res F || 8 pro *om.* F || sic F || est] usus est M || autem *om.* M, autem pro *om.* F || 10 alii . . . facta patrum *om.* F || distinguunt libri || 11 et . . . ait] traxit autem hoc de Sallustio qui dicit F || 12 fuisse] morem *add.* Stephanus || 13 iuvenibus *om.* RLH (*add.* l), adolescentibus F || facta parentum F || maioribus RL matoribus H. cf. Dietschii *adnot.* || 14 in duas res l || 21 utrobique Fa || vincantur *vulgo* || 24 CONCREDERE F || concauat L conuocat H uacat con F || 25 potentibus F || 26 ad PONTIBVS s. v. navium transtris T || trastris F || scalis *om.* F || ad SERVARE s. v. pro servaverunt T || 30 ad PER R. s. v. id est scaphas scilicet descendunt T || 31 sperat] sperant AS spera ut F || et *om.* F

dum vada esse non sperat, incidit in ea. *NON SPERAT*] quia 'fracta non remurmurat unda, sed mare inoffensum crescenti adlabitur aestu'.

293. *PRECATUR modo cum precibus hortatur.*

295. *TOLLITE FERTE* ad celeritatem nimiam dictum est.

FINDITE ROSTRIS militari felle dictum est, ut etiam terra ipsa quodam modo sentiat hostis adventum.

297. *STATIONE* statio est portus temporalis; nam portus est ubi hiematur. sed modo statio siccum litus significat: hoc enim dicit: potiar terra, et navem frangere non recuso.

302. *INNOCVAE* innocuus est cui non nocetur, innoxius qui non novit nocere; sed hoc poetae plerumque confundunt. 'innocvae' quibus non sit nocitum; alibi <VII 229> *litus innocuum*, quod non noceat. *SED NON PVPPIS TVA* ἐπιδιόρθωσις et προσφώνησις.

303. *DORSO INIQVO* dorsum est durior harena, quae remean-
tibus fluctibus et euntibus plerumque densetur et in modum saxi
durescit, quod a nautis pulvinus vocatur, a Graecis θῖν: *Homerus*
παρὰ θῖνα πολυφλοίσβοιο θαλάσσης. *Probus* 'vadi dorso' pro 'vado'
dictum putat, ut in *georgicis* <III 436> *dorso nemoris*. *INIQVO*
sibi nocenti.

304. *SVSTENTATA* non ab alio, ut <338> *fratremque ruentem* 20
sustentat dextra, sed quasi ἀνακωχέουσα: vel 'sustentata' cum
sustentaretur. *Melissus* 'sustentata' pro suspensa accipit: nam ideo et
'anceps' est, cum huc atque illuc mutaret. *FLVCTVSQVE FATIGAT*
subaudis 'eam': nam 'fluctus' nominativus est singularis.

7 statio . . . hiematur] cf. *Isid. or.* XIV 8, 39; diff. verb. 535 || 10 inno-
cuius . . . quod noceat] cf. *Non. p.* 444, 27 M. *Isid. or.* X 125; diff. verb. 293 ||
15 et in modum saxi durescit] cf. *Isid. or.* XI 1, 91 || 16 *Homerus*] *Il.* I 34 ||
17 *Probus*] cf. *Steupius de Probis p.* 101

2 inoffensum suum et rtq. *F* || 3 ad *PRECATUR* s. v. cum precibus hortatur
T || 4 *schol.* ad *TOLLITE F. om. F*, sed ab alia manu ad *Tollite haec in marg.*
adscripta sunt erigite ad celeritatem nimiam. eadem *G* in *marg.* habet || ad *TOL-*
LITE F. R. S. V. bis idem dicit tollite ferte tamen ad hortationem conuenit *T* ||
nimiam] *om. M*, nimirum *Masvicius* || 6 sentiat *om. M* || 7 statio est *om. F* ||
portu temporali *F* || 8 stationem *F* || hoc autem *R* nam hoc *F* || 9 potior *A*
patiar *F* || 10 innocius *R* innocuus primo *F* || qui nocere nescit *F* || 11 hoc]
om. AS, haec *R* || ad *INNOCVAE* s. v. id est quibus non est nocitum *T* || inno-
cium *F*, correxi || 12 non noceat *Burmannus*: non *om. F* || 13 ad *PVPPIS* *T. T.*
s. v. profonesis id est exclamatio hoc loco *T* || epidiorthisis et prosphonesis *F* ||
15 et euntibus *om. F* || densetur *RF*: densatur reliqui. cf. ad *Aen.* VII 794 ||
16 indurescit *vulgo* || quod] hoc *F* || omnia *F* omnia *G* || 17 παρὰ θῖνα *F* ||
vadis dorso *Daniel* || 18 *schol.* ad *INIQVO* *om. F* || 20 ad v. 304 in *marg.* susten-
tata pro dum sustentaretur. quidam intellegunt suspensa *T* || 21 rustentat *F* ||
ἀνακωχέουσα *Schoellius*: ἀντοκωχέουσα *F* ἀντοκωχέουσα *Daniel* || ut *F*, vel *Daniel* ||
22 *Melissus scripsi*: melis *F* melius *Daniel*. *Melissus* ad *Aen.* IV 146 comme-
moratur || accipitur *Masvicius* || 23 mutaret *G*

305. EXPONIT IN VNDIS ideo 'in undis', non 'in undas', quia in ipso loco res agitur, nec est mutatio.

306. FRAGMINA *antique dictum: nam 'fragmenta' dici debere non nulli adserunt.*

5 311. OMEN PVGNAE Sallustius pugnam illam pro omine bello futuram. ideo ergo 'omen', quia, sicut nunc, sic ubique vincet Aeneas. INVASIT AGRESTES quia dixit <VIII 8> et latos vastant cultoribus agros.

312. THERONE hoc nomen in Pindaro lectum est tantum. et
10 bene in honorem victoris victum laudat.

314. TVNICAM SQAULENTEM splendentem loricam. 'squalentem auro' splendentem auro. et significat copiam densitatemque auri in squamarum speciem intexti: squalere enim dictum a squamarum crebritate atque asperitate, quae in serpentum pisciumve coriis visuntur:
15 alibi <XI 770> quem pellis aenis in plumam squamis auro conserta tegebat, et alibi <XI 487> iamque adeo rutilum thoraca indutus aenis horrebat squamis. quidquid igitur inculcatum ob-
situmque aliqua re erat squalere dicebatur. HAVRIT 'ferit' modo significat, sed non nudum laetis, sed quod aperuerat: et putatur hystero-
20 proteron. quidam militarem elocutionem putant: cum enim a latere quis aliquem adortus gladio occidit, 'haurit illum' dicunt.

316. ET TIBI PHOEBE SACRVM omnes qui secto matris ventre procreantur, ideo sunt Apollini consecrati, quia deus est medicinae,

5 Sallustius] hist. inc. 61 D. 27 Kr. || 11 SQAULENTEM splendentem] cf. Non. p. 404, 14 M. || squalentem auro e. q. s.] cf. Gell. II 6, 19 sqq.; Macrob. Sat. VI 7, 17 sqq. || 18 HAVRIT ferit] exscr. Luct. Plac. ad Stat. Theb. II 46. cf. Non. p. 319, 25 M. || 22 omnes . . . dicantur] exscr. mythogr. III 8, 15. cf. Isid. or. IX 3, 12

1 quia non est loci mutatio sed in uno eodemque loco res agitur F || 3 ad FRAGMINA s. v. fragmenta T || FRAMINA F || 5 omine AL: omni SRHM omnibus F (ominibus Daniel) omine omni coni. Dietschius. cf. ad Aen. I 456 || 6 belli Stephanus || 7 vincit ASF || dixit] supra ait F || laetos F || 9 ad o. THERONE s. v. bene . . . laudat victum T || 10 victoris asuictum F. an victoris Aeneae victum? || 11 loricam RL || ad v. 314 in marg. squalere non sordium plenum esse tantummodo, ut nunc consuetudine persuasum est, sed honesta re habundare et refertum esse ueteres probabili auctoritate posuerunt ducique hanc proprietatem a squamis putauerunt: ut quod fuerit qualibet re densatum et honestum squalere dicatur. ergo hic squalere intellegitur copiam densitatemque auri intexti in squamarum speciem id est a squamarum crebritate T. squalere . . . squalere dicatur e Nonii cap. VI p. 452, 19 M. petita sunt || squalentum auras F || 12 densitatem G || 13 intertexti Daniel || 14 visunt F, corr. Daniel || 15 pelli F || plumum F || 16 tegerebat F regerebat G || rutilum thoraca F || 17 horrebat F || quis G || 18 ad HAVRIT A. s. v. et in marg. non nudum sed quod apparuerat. et putatur esse histeroproteron. quidam italicam elocutionem accipiunt quia cum aliquis quemlibet aggressus gladio occidit haurit illum dicunt T || modo ferit sed non F || 20 militarem Schoellius: italicam libri || 21 aurit F e corr. quid a prima manu scriptum fuerit non potest dignosci. ausit Daniel || 22 secto ex matris M || 23 ideo AS Ml: deo RL H, om. F || apollini consecrati sunt F

per quam lucem sortiuntur: unde Aesculapius eius fingitur filius; ita enim eum procreatum supra <VII 761> diximus. Caesarum etiam familia ideo sacra retinebat Apollinis, quia qui primus de eorum familia fuit, exsecto matris ventre natus est, unde etiam Caesar dictus est: licet varia de etymologia huius nominis dicantur, ut 5 diximus supra <I 286>.

317. QVOD LICVIT PARVO legitur et 'cui licuit'. *et respexit ad illud, quod ferrum nunc iuuenis vitare non potuit, quod parvus evasit.*

NEC LONGE pro 'nec multo post', adverbium loci pro temporis antiquae.

320. IVVERE MANVS *id est suae.*

10

321. VSQVE tamdiu, donec. *DVM TERRA donec [in] terra.*

LABORES PRAEBVIT nove dixit, cum bona praeberi dicantur. an ideo 'praebuilt', quod haec Herculi profuerunt, ut ad immortalitatem per ista perveniret.

322. ECCE PHARON legitur et 'Phäro', ut <V 451> it clamor 15 caelo, ut sit dativus ab eo, quod est 'hic Pharus'. si autem 'Pharon' legeris, figuratum est; nam de nominativo transit ad dativum, dicens 'clamanti'. *INERTES aut quod alii inertiam obiecerint: aut quia, ubi pugnari oportet, loqui inertis est.*

324. FLAVENTEM MALAS flaventes malas habentem, primae 20 aetatis. *et est ordo: tu quoque Cydon miserande iaceres, dum sequeris Clytium flaventem prima lanugine malas, id est dum adolescentem sectaris, cuius amore flagrabas: qui iuvenum tibi semper erant.*

325. INFELIX NOVA GAUDIA CYDON de Cretensibus accipimus quod in amores puerorum intemperantes fuerunt: quod postea in 25 Laconas et in totam Graeciam translatum est, adeo ut et Cicero dicat in libris de re publica, obprobrio fuisse adolescentibus si amatores non haberent. propter quod poeta Cydonem inducit ama-

26 Cicero in libris de re publ.] p. 835 Halm.

1 per quem *mythographus* || fictus est *F* || 2 ita enim cum esset procreatum ium ut supra *F* || 3 qui *om.* *ASH* || 4 etiam et *F* || 5 ethimologia *libri perique* || 7 ad *CASVS E. F. S. v.* ad hoc respicit hoc quod ferrum iuuenis . . . evasit *T* || 9 ad *NEC L. S. v.* nec multum post *T* || 10 ad *MANVS S. v.* scilicet suae *T* || 11 donec *om.* *F* || ad *DVM S. v.* donec *T* || 12 ad *v.* 321 in marg. nove dixit praebuit labores cum bona praebere (*sic*) dicantur. sed ideo praebuit quia haec herculi profuerunt ut per ista ad immortalitatem veniret *T* || 13 ertuli pfuerunt *F* || pesrista *G* || 14 perveniret *F* || 15 PHARO *F* || ut . . . caelo *om.* *F* || 17 transit *ASH* || 18 clamanti] clamantis in ore *F* (clamantis ortum ex clamanti *s. =* sistit) || ad *INERTES S. v.* aut quod . . . inertis est *T* || alii] malim alii ei || obiecerint *Comelinus*: obiecerint *F* obiciur *T* (ur litteris deletis alia manus superser. ret, ut factum sit obiciret) || 20 *Serviana Serviani libri post in propriis nominibus (p. 428 lin. 6) habent, ubi Floriacensis quoque flaventē malas habentem iterat* || primae aetatis *om.* *F* || 22 males *F* || aduliscentem *F* || 23 inter flagrabas et qui haud scio an Dardania stratus dextra securus amorum omiserit librarius || 25 fuerint *M* || 26 lacones *LH* || in] non *F* || 27 libro *F*

torem. novimus autem Cydonas Cretenses dici. sane 'Cydon' quando nomen est proprium, 'Cy' naturaliter producit; si appellativum, corripit 'Cy', ut <XII 858> Parthus sive Cydon, telum inmedicabile torsit. tamen Statius etiam in proprio corripuit, ut haec
 5 regi promissa Cydon haec Lampe dabamus: quod fecit, abutens licentia qua utimur in propriis nominibus. NOVA GAUDIA quem tunc primum amare coeperat.

326. STRATVS id est paene. SECVRVS AMORVM hoc loco 'oblitus': aliter <I 350> securus amorum germanae, id est contemnens, non
 10 curans.

327. MISERANDE pro 'miserandus'; nam pro nominativo vocativum posuit, ut contra <XII 192> socer arma Latinus habeto: licet illic possit accipi 'socer arma Latinus habeat': nam 'habeto' et secunda et tertia persona est. tamen etiam et alibi nominativum
 15 pro vocativo posuit, ut <VIII 77> corniger Hesperidum fluvius regnator aquarum.

328. STIPATA COHORS id est unanimiter veniens.

329. SEPTEM NVMERO hoc est pro 'septem': et deest 'quia': veteres enim ita enuntiabant: Lucilius in iv. hi prae se portant ingentes
 20 munere pisces triginta numero. an potius proprie? credibile est enim ut saepius iecerint. SEPTENAQVE TELA more suo pro 'septem', ut 'bina' pro duobus: <VIII 168> frenaque bina.

331. STRINGENTIA CORPVS quidam ἐμπατισσόμενον putant, id est iam stringentia. alii participium praesens pro futuro accipiunt, id est
 25 quae nisi essent deflexa, stringere habuerant. DEFLEXIT PARTIM S. C. ALMA VENVS male ait Donatus, hoc loco ante dictorum oblitum esse Vergilium, quod post Iovis prohibitionem bellis facit numina interesse, non respiciens, Iovem magis deos hortatum esse in foe-

4 Statius] Theb. II 623 || 19 Lucilius in iv.] fragm. XXVI ap. Muell. p. 25

1 novimus enim *F* || cydonas *M* || quando . . . sive Cydon *om. F* || 2 si *om. RLH* (add. *l*) || 4 etiam et *H* || ut *om. F* || 5 legi *F* || 6 qua utimur in omnibus propriis *MF* || 7 quem] quae *R* ergo quem *F* || tum *F* || primum *om. M* || 8 id est] deest *MF* || poenae *F* || ad SECVRVS A. S. V. oblitus in hoc loco alibi contemnens *T* || oblitus] *om. F*, indulgens Masvicius || 9 contempnens *F* || 12 contra *om. F* || 13 illic] hic *L* || 14 et secundae et tertiae personae est *M* || persona *om. L* || 15 posuit] *om. L*, legimus *F* || 17 coors *AL* choors *SRFa* conors *H* || unanimiter *LHF* || 19 hi] bi *F* || m̄ingentes *F*. mi ingentes *con.* Muellerus || 21 iacerint *F*. ceterum et deest 'qui', sic enim pro quia scribendum videtur, post Lucilii verba, an potius . . . iecerint post Servianum ad SEPTENAQVE T. scholium collocanda esse puto. || 23 ad STRINGENTIA C. S. V. quidam enfaticos accipiunt id est iam stringentia. ergo stringentia nudantia ac per hoc vulnerantia. alii accipiunt praesens pro futuro participio id est quae nisi essent deflexa stringere habuerant *T* || enfaticoteron *F* || 24 pro *om. F* || accipiunt *G* || 25 stringere debuerant Masvicius, sed cf. praef. p. LXXIII || 27 uergilium *HF*

dera, quam a bellis prohibuisse: nam et paulo post tam Iuno, quam Iuturna bellis intererunt.

332. ACHATEN omnia nomina quae in 'tes' exeunt, vocativum in 'a' mittunt, ut 'Achates Achata', 'Thymoetes Thymoeta'.

333. SVGGERE TELA MIHI ordo est: suggere tela mihi, quae in 5 campis Iliacis in Graecorum stetero corporibus: nullum enim dextera mea in Rutulos sine causa iaculabitur telum eorum, quae iam sunt caede hostium comprobata. *qui vero 'steteruntque in corpore Graium' per coniunctionem, non per pronomen legunt, hi non 'que' sed 'autem' debuisse dici putant, et mutatam a poeta coniunctionem. alii 'que' 10 coniunctionem pro 'enim' ponunt, ut <VII 51> primaque oriens erepta iuventa est.*

336. TRANSVERBERAT scindit.

338. HVIC FRATER SVBIT 'huic subit' id est prope venit.

339. TRAIECTO MISSA LACERTO quae fuerat missa retro acto 15 lacerto.

340. PROTINVS iugiter, continue. TENOREM currendi modum, id est eodem impetu fertur.

341. MORIBVND A morienti similis. quod ita esse etiam Sallustius comprobat et ostendit, qui ait quasi vitabundus per tra- 20 mites et saltuosa loca exercitum ductare: nam Iugurtha non vitabat legatum, sed se eum vitare simulabat. nam quia nomen est, ideo significat similitudinem, non passionem. quod si participialiter diceretur, a passivo veniret: omnia enim a passivo participia in 'dus' exeunt. MORIBVND A similis morienti: non enim 25 participialiter aliquid significat, sed nominis habet significationem. nominis autem significatio similitudinem habet, non passionem. quando dico 'moriturus est', vere moriturus est; moribundus autem

19 morienti similis e. q. s.] cf. Gell. XI 15; Diom. p. 402, 30 K.; Prisc. IV 35 (I p. 137, 16 H.); Serv. comm. in Don. p. 441, 18 K. Isid. or. X 181 || Sallustius] Iug. 38, 1

1 et om. AS || 4 achate L (achata l) || 6 mea dextera M || 7 in rutulos destare (sic) mea F || sine causa] sine in casu F. incassum in archetypo supra sine causa adscriptum fuisse videtur || 8 steterunt quae F, corr. Daniel || grauum F || 9 iunctionem F, corr. Daniel || non 'que' sed 'autem' Ribbeckius adnot. crit. ad h. v.: neque sed and (aut G) F neque sic haud Daniel neque sic Masvicius. possis et non 'que' sed 'ut' || 10 deci F || ad STETERANTQUE I. C. G. S. V. quidam accipiunt que coniunctionem pro enim positam T || 11 pima quae F || 14 ad SVBIT A. S. V. succedit siue huic prope venit T || venit om. F || 15 fuerat missa om. M || 17 ad TENOREM S. V. id est modum hoc est eodem impetu fertur T || 19 quod ita] qui ait F || 20 comprobat et H: comprobans RL, om. reliqui || per saltuosa loca et tramites Sallustius || 21 saltuosa] occulta F || 22 eum RFl: cum reliqui || 23 quod si] nam si F || 24 participia] pia R principia F || 25 MORIBVND A . . . quasi vitabundus om. F

non vere, sed similis morienti est: unde et Sallustius dixit quasi vitabundus. *NERVIS aut necessarie additur 'nervis', aut 'nervis' tantum 'pendit'.*

342. FRATRIS DE CORPORE RAPTO si diceret 'fratrum de corpore', speciosius esset: quod ideo omisit, quia hasta Alcanoris tantum vulneraverat manum, in Maeonis vero haeserat corpore.

344. *EST LICITUM quoniam non contra dixerat.* FEMVR 'femur' dicimus, quia legitur et declinatur 'huius femoris'; illius vero ablativi non invenitur nominativus <788> laetus eripit a femine, licet Caper in libris enucleati sermonis dicat 'femen'; sed non ponit exemplum. ergo aut 'hoc femur', aut 'hoc femen': nam 'femus' non dicimus penitus.

345. HIC CVRIBVS hoc est 'tunc'. et est ordo: tunc fidens primaevio corpore advenit Clausus Curibus, qui erat de Curibus, ut Verres Romulia: aut 'fidens Curibus', *id est multitudine*, ut <VII 706> ecce Sabinorum prisco de sanguine magnum agmen agens Clausus.

346. RIGIDA *id est* tenens eam, non vibrans et iaciens.

350. BOREAE DE GENTE SUPREMA aut originem ducentes a Zetho et Calai, qui filii Boreae et Orithyiae nymphae fuerunt, ut 'de gente' de genere accipiamus: aut certe in hyperboreis montibus natos, unde est origo venti Boreae. 'suprema' autem pro 'supremi Boreae'. si autem, ut quidam volunt, Boream principium generis accipiamus, erit 'suprema' dictum pro 'summa': quod si ventum intellegimus, 'suprema' ultima modo: sicut (enim) dictum est, initium flandi Boreas concipit (ab hyperboreis montibus). ISMARA Thraciae civitas a monte Ismaro dicta. hic autem feminino 'Ismara', quia patriam dixit, ibi neutro iuvat Ismara Baccho conserere.

7 femur dicimus e. q. s.] cf. Charis. p. 87, 2 et p. 130, 36 K.; Prisc. VI 52 (I p. 238, 9 H.) Ritschl. opusc. II p. 439 sqq. || 15 Verres Romulia] Cic. in Verr. act. I 8, 23 'Q. Verrem Romilia' || 28 iuvat] georg. II 37

1 morientis *M* || 4 si] ac si *M*. ceterum hoc scholium non consentit cum illis quae ad v. 339 Servius adnotavit || 6 maonis *ASH* madeonis *F* || haeserat] heicerat *F* || 7 quoniam non contra dixerat quid sibi velint non intellego. fortasse q. n. contra direxerat i. e. hastam, ut adversum Aeneae corpus figeret. || 8 dicitur *F* || quia lectum est et declinatur *FM* || 9 femine] femore *H* || 10 ponit *RL*: ponat *ASHM* probat *F* || 14 clausus qui clausus curibus qui erat de curibus *ASHF* lausus qui lausus (lassus *L*) curibus qui erat de curibus *RLh* lausus qui erat de curibus *M* lausus curibus id est qui erat de curibus *l* || 15 uerres uel uerus *L* uerus *H* ueris *F* || de romula *M* de romulia *l* || 17 lausus *LMh* || 18 hoc est *M* || 20 zeto *M* || et Orithyiae om. *M* || orithyiae *AR* horithyiae *L* orithyae *H* orinthiae *F* || 22 uento *F* || 25 enim add. *Masvicius* || 26 boras *F* laboras *G* || ab hyperboreis montibus supplevi. cf. *Isid. or.* XIII 11, 13 || 27 hinc *G* || autem ego: n *F* enim *Daniel* || faeminio *F* (feminino) *G* || 28 ibi] malim alibi || neutro ego: neutra *F* neutri id est *Daniel* neutrius est *Masvicius* || Ismara] in maria *F* baccha *F* bacca *G*

354. EXPELLERE TENDVNT *hoc est loco se invicem movere contendunt.*

355. LIMINE *decenter dictum, id est in litore.*

356. MAGNO AETHERE id est aere in magno; nam venti in aethere non sunt, sed in aere: sic supra <265> atque aethera 5 tranant cum sonitu pro 'aerem'.

359. OBNIXA OMNIA CONTRA mare mari, nubes nubibus, venti ventis. legitur et 'obnixi', ut referatur ad ventos.

361. HAERET PEDE PES pro 'pedi'; nam antiptosis est. et est Homeri versiculus. 10

362. ROTANTIA ut Eleusinae matris volventia plaustra: 'rotantia' ergo quae rotantur.

363. TORRENS non Tiberis, sed quicumque alius fluvijs ad tempus crescens.

364. INSVETOS ACIES INFERRE PEDESTRES quia saxis, quae torrens 15 intulerat, impediti Arcades, omissis equis pedestrem pugnam insueti inierant et a Latinis pellebantur. ARCADAS accusativus est pluralis, cuius ultima syllaba ideo brevis est, quia nominativus pluralis 'es' terminatur, ut 'hi Arcades', ut 'delphines delphinas'.

365. LATIO SEQVACI metonymia pro 'Latinis', ut alibi <II 265> 20 invadunt urbem somno vinoque sepultam.

366. DIMITTERE QVANDO 'quando' siquidem. et est Romanae militiae: nam in locis impeditis equos comitibus dabant et pedestri certamine conflegebant.

369. QVO FVGITIS hoc amare dictum est. et iam preces se- 25 quantur. PER VOS ET FORTIA FACTA adiurat eos per ipsorum facta, quoniam non habet puer proprios titulos: nam est ei prima militia.

370. PER DVCIS EVANDRI melius 'ducis', quam si dixisset 'regis': hoc enim nomen exprimit ducentem in proelia: Sallustius quo cupi- dius in ore ducis se quisque bonum et strenuum ostentantes. 30

11 Eleusinae] georg. II 37 || 28 melius ducis e. q. s.] exscr. Isid. or. IX 3, 22 || 29 Sallustius] hist. inc. 63 D. 29 Kr.

6 aere HMF || 7 OBNIXIA M || 8 omnixa R obnoxi L omnixi H || 10 et versus est homeri F || versiculus] (Il. XVI 215) ἀσπίς ἄρ' ἀσπίδ' ῥεῖδε, κόρυς κόρυ, ἀνέρα δ' ἀνέη vulgo additur || 11 ad ROTANTIA s. v. quae rotantur voluntur T || 12 rogantia F || 13 ad TORRENS s. v. quilibet fluvijs ad tempus crescens T || 15 quae Commelinus: quos F || 16 arcade F Arcadae Daniel || insuaeti F || 17 merant F, corr. Daniel || 18 ultima pars sillaba AS || 19 ut item F, om. M || 20 metonymia F || 22 ad QVANDO s. v. siquidem siue aliquando T || 23 comitibus] militibus F || 25 CON FVGITIS R CONFLIGITIS H || et iam] nam M iam F || secuntur ASF || 26 adiuret F || 27 malitia F || 28 medius F || 29 praelia Daniel: pba F || 30 sese Isidorus || et strenuum ostentantes om. Isidorus

non dixit 'proconsulis'. DEVICTAQVE BELLA finita, exhausta: nam hostis vincitur, non bellum.

371. *SVBIT succedit, ut <VI 812> cui deinde subibit. LAVDI ut solet, virtuti: potest et proprie intellegi.*

5 372. FIDITE NE PEDIBVS dativus est 'pedibus': nam 'fido tibi' dicimus.

374. HAC VOS ET PALLANTA DVCEM PATRIA ALTA REPOSCIT hoc vult patria, ut per caedes hostium revertamur.

375. NVMINA NVLLA PREMVNT argumentatur a facili, dicens,
10 non contra deos, sed contra mortales bella tractamus.

377. ECCE MARIS quod est efficax, in fine posuit: nam dicit eos quo fugiant non habere, cum terra teneatur ab hostibus, mare autem pedibus transire non possint. castra vero ingredi turpissimum est: aut certe etiam hoc impossibile, si ab hostibus obsidentur, ut
15 quidam volunt, intellegentes <308> 'et rapit acer totam aciem in Teucros' scilicet suam, quam ducebat, ceteris relictis. MAGNA CLAVDIT NOS OBICE PONTVS *periphrasis, id est mari claudimur. et modo usus habet, ut 'hic obex' dicamus, unde quidam 'magno obice' legunt. antiqui etiam 'haec obex' dicebant, secundum quod*
20 *est 'magna obice'. hinc est quod non nulli vitant generis dubietatem et legunt 'magni', scilicet 'maris'. Caper tamen in libris dubii generis probat dici et 'hic obex' et 'haec obex', quod, ut diximus, hodie de usu recessit.*

378. TROIAM *id est castra Troianorum.*

25 379. DENSOS PRORVMPIT IN HOSTES ut eos hortaretur exemplo.

380. FATIS INIQVIS exitum praeoccupavit futurum.

381. MAGNO PONDERE *hoc est magni ponderis, ut <III 286> aere cavo clipeum pro 'aeris cavi'.*

383. RECEPTAT ideo frequentativo usus est, quia haerentem
30 hastam ossibus avellere facile non poterat. *et expressit moram quandam et molitionem extrahentis. ergo 'receptat' est frequenti con-*

29 ideo frequentativo usus est e. q. s.] cf. Macrob. de diff. et soc. gr. lat. v. 21, 8; de verbo 8, 14

1 non dixit in ore consulis *Isidorus* || 3 ad SVBIT s. v. succedit T || 5 nam fidenti dicimus LH (corr. l) || 8 per decaedes hostium F || 10 non deo sed contra mortalis F || 12 quo] qui F || terra] contra R || 14 est ASRL: sit reliqui || etiam hoc om. F || obsidentur om. AS || 16 ceteris RL: certis ASHF certens M || 17 ad CLAVDIT n. o. p. s. v. periphrasis est hoc loco id est claudimur (sic) mari T || 19 haec obix F || 20 quod] quia F || vitantes F || 21 Caper] asper F || 22 haec obix F || quod] quia F || 24 ad TROIAMNE s. v. hoc est castra troianorum T || 28 clipeum] magni gestamen abantis add. F, pro aeris cavi omittens || 29 quia ossibus inhaerentem hastam facile avellere minime poterat F || 30 ad RECEPTAT s. v. hoc dicendo exprimit magnam moram et molitionem extrahentis T || 31 frenti F

cussione divellit. *tale est et illud* <II 671> *clipeoque sinistram insertabam aptans.*

384. QVEM NON SVPER OCCVPAT 'quem super' Lagum, subauditur 'stantem'. SVPER OCCVPAT quem non desuper occupat: ideo autem 'desuper', quia Pallas ad evellendam hastam fuerat inclinatus. 5

385. NAM PALLAS ANTE RVENTEM DVM FVRIT ordo est: nam eundem Pallas ante excipit, id est dolo interimit; ille enim incautus fuerat, furens propter crudelem mortem sodalis, unde et incautus fuerat.

387. TVMIDO IN PVLNONE et naturaliter tumido, et quia fure- 10 bat. 'in pulmone' autem 'recondit' archaismos est pro 'in pulmonem'.

388. HINC STHENIVM PETIT pro 'tunc', loci adverbium pro temporis.

RHOETI DE GENTE VETVSTA ANCHEMOLVM haec fabula in Latinis nusquam invenitur auctoribus. Avienus tamen, qui totum Livium iambis scripsit, hanc commemorat, dicens Graecam esse. Rhoetus 15 ergo Marrubiorum rex fuerat in Italia, qui Anchemolo filio Casperiam superduxit novercam: hanc privignus stupravit. quo cognito cum eum pater persequeretur et ad poenam vocaret, fugiens ille se ad Turnum contulit: ad Daunum. merito ergo in bello Turni Dauni filio Anchemolus gratiam reddit. 'gente' autem 'vetusta' ideo, quia a 20 Phorco, deo marino, originem ducere legitur. hoc totum Alexander Polyhistor tradit, quem Lucius Sulla civitate donavit.

390. VOS ETIAM GEMINI ut supra <324> tu quoque flaventem prima lanugine malas.

392. SVIS etiam suis: Lucanus <III 608> et amissum fra- 25 trem lugentibus offert. *et est absolutum, suis omnibus, non suis parentibus tantum.*

393. DISCRIMINA differentias.

2 aptant *F* || 3 malim 'quem super' id est super Lagum. et subauditur 'stantem': ut interpres poetam hoc voluisse dicat: Pallantem super Lagum stantem non occupat Hisbo. || 4 stantem id est quem e. q. s. Masvicius || SVPER OCCVPAT . . . occupat om. *F* || quem Servius ad Pallantem referri vult || 7 interemit *F* || 8 fuerat RLHM: om. AS, ruebat *F* et Vossianus Burmanni. ruebat Masvicius. malim ille enim ruebat furens || 12 STELENUM *G* || 13 ROETHI vel ROETI libri || Latinis om. *M* || 14 abienus *MF* || qui totum vel virgilium et roetus lium iambis scripsit haec commemorat *M*, hinc qui totum Virgilium et Livium Stephanus || libium *F* || 15 scribit *R* || 16 ergo] go *M* || miarrubiorum *H* marriurorum *F* || in Italia om. *F* || anchemolo AS a nec hemoco *H* || oasperiam *M* || 17 qua re cognita *F* || 18 insequeretur *F* || se ille *F* || 19 ad Turnum Floriacensem quoque hoc loco habere consulto moneo, se ille contulit ad Daunum Commelinus ille se ad Daunum contulit Masvicius || ad Daunum] corrigitur Servianum scholium ex alius interpretis testimonio, qui ad Daunum, Turni patrem Anchemolus fugisse narravit || an Turno? || 20 anchemelus *F* || ad v. 388 in marg. ideo dicit de gente vetusta quia a deo phorco marino originem duxisse legitur *T* || 21 forco *F* || origine *F* || 22 lucilius silla *F* || 26 lugentibus *M*

394. THYMBRE pro 'Thymber', metri causa metaplasmum fecit: *ipse enim superius 'Thymber' dixit.* EVANDRIVS possessivum est modo, non patronymicon.

395. *DECISA SVVM mire 'suum', tamquam dominum, a quo fuerat*
5 *separata.*

396. SEMIANIMESQVE MICANT DIGITI FERRVMQVE RETRACTANT
Ennii est, ut oscitat in campis caput a cervice revulsum, semianimesque micant oculi lucemque requirunt: quem ver-
sum ita *ut fuit*, transtulit ad suum carmen Varro Atacinus.

10 397. TVENTES modo videntes, alibi defendentes *significat.*

398. DOLOR ET PVDOR sic de Mezentio <870> aestuat ingens
uno in corde pudor mixtoque insania luctu. *alii dolorem ali-*
cuius studii ardorem et promptam gloriae cupiditatem veterum more
dictum volunt, ut Graeci πόνον appellant: Lucilius in quinto nam
15 *omnibus unus dolor est captus labosque.*

399. FVGIENTEM RHOETEA PRAETER *id est praeterfugientem.*

400. TANTVMQVE MORAE FVIT ILO subaudis: ad mortem Ili hoc
spatium fuit tantum, et haec sola mora, quo minus Ilus periret.
de cuius mortē cum nihil dicat, intellegendum est.

20 402. INTERCIPIT *quia intercipi aliena dicuntur.* TEVTHRA ab
eo quod est 'hic Teuthras huius Teuthrae', quomodo 'Aeneas Aeneae'.

403. TYREN ab eo quod est 'hic Tyres'.

404. SEMIANIMIS *potest et 'semianimis' ab eo quod est 'semiani-*
mus' legi.

25 405. OPTATO id est ex voto: per aestatem enim venti frequen-
ter optantur et quasi contingere videntur ex voto, *quia †difficili*
aestate validiores sunt.

406. DISPERSA *ex diversis locis.*

407. MEDIIS *absolute dixit.* EXTENDITVR VNA sicut duces di-
30 *versis locis commissa proelia continuaverant.*

7 Ennii est] ann. v. 462 Vahl. || 14 Lucilius in quinto] v. 55 Muell. || 20
quia . . . dicuntur] cf. Don. ad Ter. Eun. I, 1, 35

1 THYMBRAE A TIMBRE L THIMBRE H || 4 ad SVVM s. v. scilicet corpus uel
dominum T || 5 separata F superata G || 7 Ennii est ut] de ennio sublatum
est ille enim ait F || 9 ad suum carmen transtulit F || atacenus *Serviani libri* ||
10 modo intuentes alias F || 11 si F || de *hab.* Mi || 12 ad DOLOR s. v. dolorem
quidam accipiunt alienius studii ardorem et prompta gloria (*sic*) cupiditatem T ||
alienius tudi F || 15 est captus Muellerus: recaptus F receptus Daniel || lapus-
que F, corr. Daniel || 16 propter fugientem LH (corr. L) || 17 subaudis . . .
tantum] hoc tantum spadium F || et] ut et M || 19 cum] eum F || 20 uocatiuus
ab eo M || 21 huius Teuthrae et Aeneae om. F || quomodo] sicut F || 23 semia-
nimus legi Daniel: semanibus imus legi F. fortasse semianimus intellegi || 25
frequentis F || 26 difficili Daniel difficulter Burmannus quia inde igniculi a.
v. sunt vel fiunt Schoellius || 28 ad DISPERSA s. v. in diuersis locis T || 29 schol.
ad EXTENDITVR v. om. F

408. ACIES VVLCANIA ideo abusus est, quia comparatio ad bellum pertinet: nam de igne aciem dicere satis incongruum est: ergo 'acies Vulcania' vis ignis, quæ late per campos effunditur.

409. ILLE SEDENS non quasi Pallas, pugnantibus suis, nihil agat, sed comparatur illius securitati huius voluntas. VICTOR cui vota 5 processerunt, voti compos, ἐπιτυχών. OVANTES abusus est, non proprietas.

410. COIT OMNIS IN VNVM id est compellitur: unanimiter omnes fortiter faciunt.

411. SED BELLIS ACER 'sed' modo inceptiva particula est, ut 10 in Sallustio saepius, sicut 'at' interdum: nam non est coniunctio ratiocinantis.

412. IN SVA COLLIGIT ARMA post scutum se clausit, alibi <XII 491> et se collegit in arma.

415. ELATAM IN IVGVLM iugulo suo vulnus minantem. 15

417. FATA CANENS quasi divinus. alii 'cavens' legunt; secundum quod non statim et divinus: nam et ab aliis audita cavere potuerat.

418. CANENTIA LVMINA aut hypallage est pro 'ipse canens': aut physicam rem dixit; dicuntur enim pupillae mortis tempore 20 albescere.

419. INIECERE MANVM PARCAE traxerunt debitum sibi. et sermone usus est iuris: nam manus iniectio dicitur quotiens, nulla iudicis auctoritate expectata, rem nobis debitam vindicamus.

TELISQVE SACRARVNT EVANDRI multis experimentis ostenditur Vergilium 25 subtiliter et aliud agentem ritum vetustissimorum sacrorum referre. hic ergo cum dicit 'telisque sacrarunt Euandri' docet, quidquid destinatum fuerit diis, id sacrum appellari. perveniri autem ad deos non posse, nisi libera ab onere corporis fuerit anima: quod nisi morte fieri non

10 'sed' modo . . . ratiocinantis] cf. Don. ad Ter. Andr. II 1, 10 et IV 1, 42; Eun. II 3, 55 || 25 multis experimentis ostenditur e. q. s.] cf. Macrob. Sat. III 7, 3

1 abusus est] aciem dicens add. *ML* || 2 nam de igne om. *F* || dicere aciem *RM*, aciem om. *LH* (add. *l*) || satis] nimis *F* || ergo] enim *F* || 4 non quasi . . . voluntas hab. *T* || pallus *G* || ageret *T* || 5 cui vota processerunt om. *F* || 6 voto *R* || ΕΠΙΤΥΧΩΝ *A* ΕΤΙΝΥΧΩΝ *R* ΕΠΙΝΥΧΩΝ *H* ΕΠΙΤΥΧΩΝ *F*, om. *M*, radendo deleta vox in *L* || 8 compellit *F*, correxi || unanimiter *RLHF* || 11 at] ait *H* ad *F* || 13 post . . . alibi] scuto se tegit albi *F* || se clausit] sed audit *R* || 16 divinus] accipitur add. *ML*, apparet add. *Masvicius* || 17 nam om. *F* || cauere potuerat et ab aliis audita *F* || 19 est om. *F* || 23 est om. *F* || 25 multis experimentis . . . interitus hab. *T* || 26 subtiliter *T* || et om. *T* || referre *F* || hinc *T* || 27 quicquid *T* || destinatum *F* || 28 fuerit om. *F* || 29 liber ab onere *F* *T* libera onere *Daniel* || fuerit] non fuerit *F* || mortem *F*

potest. oportune ergo his sacratum Halesum loquitur, cum imminabat interitus.

421. DA NVNC THYBRI PATER vicinum invocat numen, circa cuius ripas bella tractantur: sic supra <IX 402> tu, dea, tu prae-
5 sens nostro succurre labori.

422. DVRI aut fortis, aut asperi et crudelis in hostes.

423. TVA QVERCVS in tuis ripis creata. sane superius de speciebus stativi augurii dictum est, in quibus capillorem esse diximus, quod hoc loco tangit. capillor autem dicitur cum auspicato arbor
10 capitur et consecratur Iovi Fulguri: dicit enim his versibus 'da nunc, Thybri pater, ferro, quod missile libro, fortunam' et reliqua, 'haec arma exuviasque viri tua quercus habebit': hic ergo cum arborem nominat, videtur veteris ritus inducere mentionem.

424. AVDIIT modo exaudiit et ad effectum deduxit, paulo post
15 tantum audiit, ut <464> audiit Alcides iuvenem. DVM TEXTIT dum spoliatur; nam tempus praesens est, non praeteritum ab eo quod est 'tego': sic Plautus ego hunc hominem hodie texam pallio. et 'tegit' 'te' primam syllabam corripit, ut tantum positione longa sit.

425. INERMVM et 'inermem' dicimus et 'inermum'.

20 426. AT NON CAEDE VIRI TANTA PERTERRITA SINIT AGMINA subaudis 'esse'.

427. PRIMVS ABANTEM ideo 'primus', quia comites eius exemplum secuti sunt; nam infert 'sternitur Arcadiae proles sternuntur Etrusci' et 'agmina concurrunt ducibusque et viribus aequis'.

25 428. OPPOSITVM obstantem, fortiter pugnantem. et quidam dubium volunt, utrum 'pugnae oppositum', an 'nodum pugnae', quod est melius.

NODVMQVE MORAMQVE bene addidit 'moram', ne 'nodum' aliud acciperemus: nam 'nodus' proprie est densa peditum multitudo, sicut 'turma' equitum, ut lectum est in disciplina militari. 'nodum' ergo
30 pro difficultate accipe, quae vix possit resolveri.

7 superius] cf. Aen. III 83 || 17 Plautus] Amphitr. I 1, 138 || 28 nam nodus ... resolveri] exscr. Isid. or. IX 3, 60

1 his] hic Daniel || alesum T || 4 sicut L sicu H || 6 schol. ad v. 422 hab. T || crudeli G || 7 superius ... mentionem hab. T || 8 esse diximus om. F || 9 capillor T capillas F || arbor Masvicius: arbore FT || 10 consecratur F || ioui fulgori F iouis fulguri T cf. Preller Roem. Mythol. I p. 190 sq. ed. III || 13 ritus om. F || 15 ut audiit om. F || DVM et dum om. F || 16 non praeteritum om. R || non] nam F || 17 tego] texo RM, non praeteritum ab eo quod est tego add. R texis non pmtu ab eo quod est tego add. M || sic om. RLH (add. l) || hodie texam ASMF: detexam RLH. cf. Goetzii et Loewii adnot. ad Amphitr. I 1, 138 || 18 syllabam F sillabam G || corripit Masvicius: corripuit F || longo F || 22 PRIMVM F || 25 ad OPPOSITVM s. v. obstantem fortiter pugnantem T || 27 addit R || alium RH aliu F || 29 turma LF: turmae ASRM turmo H || ut] et AS || nodum ... accipe] modo autem nodum pro difficultate posuit F || 30 difficultate S

430. GRAIS INPERDITA CORPORA TEVCRI quos Graeci perdere nequiverunt. Teucros autem accipimus quos secum duxit Aeneas; nam ait <VIII 547> quorum de numero qui sese in bella sequantur praestantes virtute legit. aliter non procedit: nam paulo post erupturi sunt qui obsidentur in castris. *'inperdita' autem 5 quis ante hunc?*

432. EXTREMI ADDENSENT ACIES Lucanus <IV 780> quantum pede prima relato constringit gyros acies. *'denseo' autem secundae coniugationis est. NEC TVRBA MOVERI TELA MANVSQVE SINIT* Lucanus <VII 495> gladiosque suos compressa timebat. 10 *quidam sane 'turbam' multitudinem accipiunt; nam plurali numero 'turbas' perturbationes dixerunt et strepitus: unde et Terentium turbas lampadas propter strepitum volunt dixisse, cum parcus senex (nec) puerperam per publicum duci suadeat nec strepitum per turbas adhiberi.*

438. MAIORE SVB HOSTE sub hostilitate: nam sub diversis ho- 15 stibus pereunt.

439. MONET SVCCEDERE LAVSO expositio talis est: *monitus a sorore continuo secatur agmen, atque ut vidit socios.*

442. FEROR pro *'ferri debeo', id est ire debeo.*

443. CVPEREM IPSE PARENS SPECTATOR ADESSET aspere et amare dictum: 20 *multa enim mala graviora videntur si ante oculos nostros eveniant, quam si audiantur. tale est et in secundo <538> de Polite qui nati coram me cernere letum fecisti: non enim obicit Pyrrho, quod occiderit, quia hoc ius belli exigebat, sed quare vidente patre: et his similia, ut <VI 308> inpositique rogis iuvenes ante ora paren- 25 tum et <XII 636> an fratris miseri letum ut crudele videres? et <XII 638> vidi oculos ante ipse meos et <XII 936> victum tendere palmas Ausonii videre.*

444. AEQVORE IVSSO pro *'ipsi iussi'.* et est usurpatum par-

12 Terentium] Adelph. V 7, 9 || 29 pro ipsi iussi] cf. Macrob. Sat. VI 6, 3

1 quae F || 2 teucros vero accipiamus F || 4 aliter ASM: alias reliqui || 5 erupti RL (corr. l) || qui obsidentur om. F || 7 ADDENSENT HF || 8 primo M || relato R relecto F || 10 gaudiusque RH || 11 ad v. 432 turba multitudinis constipatio. nam plurali numero . . . adhiberi hab. T || 13 nec add. Schoellius || puerperam Burmannus: perperam libri || 14 dissuadeat Burmannus || 15 aduersis F || bus (de hostibus) pereunt om. F || 17 ad MONET s. l. s. v. expositio . . . socios T || 18 agmentatque F || 19 ad FEROR s. v. ferri debeo id est ire T || ire debeo scripsi: credebo F redibo Daniel || 20 ad v. 443 hoc aspere et acerbe est dictum quia multo sunt graviora mala quae ante oculos nostros eveniunt quam quae audiuntur. tale est et in secundo . . . ausonii uidere T || 22 et] ut F || polito T || 23 licitum F || fecisti] fecisse F, om. T || pirro F pirho T || 24 hoc ius] ocus G || 25 regis F rugis T || 26 misere F miserae T || ut om. T || uiderem F uidere T || 29 schol. ad v. 444 om. F || ipsi iussi] ipsius R

ticipium: nam 'iubeor' non dicimus, unde potest venire 'iussus'. sic ergo hic participium usurpavit, ut Horatius verbum, dicens haec ego procurare et idoneus imperor et non invitus. ergo satis licenter dictum est, adeo ut huic loco Probus [hic corruptum]

5 alogum adposuerit.

445. TVM deinde.

446. STVPET IN TVRNO id est in Turnum intuens.

447. OMNIA quae omnia? an circa Turni arma et corpus?

448. TYRANNI regis superbi.

10 449. AVT SPOLIIS EGO IAM RAPTIS LAVDABOR OPIMIS AVT LETO INSIGNI dilemma argumentum, quod est ab utraque parte firmissimum et concludit adversarium. SPOLIIS OPIMIS quae dux duci detrahit, ut diximus supra <VI 855>, sunt spolia opima.

450. SORTI PATER AEQVVS VTRIQVE EST 'sorti' pro 'casui' et 'fortunae'. AEQVVS hoc est aequo animo feret, si cecidero: quia dixerat Turnus 'cuperem ipse parens spectator adesset'.

452. FRIGIDVS ARCADIBVS COIT IN PRAECORDIA SANGVIS praesagio mortis futurae.

453. PEDES APPARAT IRE ne videatur pugnae iniquitate vicisse.

2 Horatius] ep. I 5, 21

nam iubeor . . . hic participium *om. LH* (add. *l*) || iussus] quamvis interdum sic dicatur, ut Lucanus (III 146) 'cuius servaveris umbram si quidquid iubere velis add. Fabricius || 2 sic *om. R* || hoc participium *R* || dicens *om. RLH* (add. *l*) || 3 ergo libri || icloneus *L*, ut videtur, idoneos *ML* || inperor *H* || 4 dictum est] dicemus *L* (corr. *l*) dicem *H* || huic *Masl*: hic *ASRLH* || probus a longam posuerit *AS* probus ad longam posuerit *RLH* probus hic corruptum a. longam posuerit *M*. adeo ut huic loco Probus hic correptum *A* longam posuerit *Stephanus*, adeo ut Probus huic loco corrupto alogum apposuerit vel hoc loco corrupto alogum posuerit *Burmannus*, ut hoc loco Probus ut corrupto alogum posuerit *Steupius de Probis* p. 85, ut Probus hunc locum corruptum aut ἀνυπολόγητον posuerit *Wollenbergius de Probo* p. 11. cf. *Bergkii opusc. philol.* I p. 591, *Ribbeckius prol.* p. 151. hic corruptum cum unus *Monacensis* habeat haud scio an eam scripturam rectius dicas inde ortam esse quod ad a longam aliquis adscripserit hoc corruptum, ut *Servii* sint adeo ut huic loco (vel hoc loco) Probus alogum adposuerit (vel posuerit). quod si verum est Probus alogum posuisse putandus est quod poetam mendose scripsisse, non quod verba corrupta esse indicaverit. cf. *Isid. or.* I 20, 27 'alogus nota quae ad mendas adhibetur'. hic ἀλογον Probus posuerit *F. Schoellius*. ceterum *Maximiliano Bonnet qui Parisinum* 7530, ex quo commentarius de notis editus est, iterum contulit, in eo codice a prima manu alongus scriptum esse, alogus correctori debere visum est. || 7 ad STVPET I. T. S. V. intuens turnum *T* || 8 ad OMNIA S. V. et arma et corpus *T* || 11 dilemnatum argumentum *AS* delima argumentum *ML* argumentum dilemmatum *F*. Dilemma est et cornutus syllogismus argumentum *Stephanus*. cf. *Serv. ad Aen.* II 675 || quod . . . adversarium] quod adversarium ab utraque parte concludit *F* || 13 supra *om. F* || spolia opima sunt *F* || 14 ad SORTI S. V. condicioni casui fortunae, ad AEQVVS S. V. aequo animo *T* || et] an vel? || 15 ferit *F* feret et si *F. Schoellius* || occidero *Daniel* || quia] quae *F* || 16 spectabor *F* || 19 ad PEDES A. I. S. V. ne uideretur aequa non uicisse pugna *T*

454. SPECVLA CVM VIDIT AB ALTA hoc ad currus altitudinem spectat, leo ad Turni violentiam atque feritatem. et est ordo: utque leo advolat, talis est Turni imago venientis.

457. CONTIGVVM postquam vidit eum venisse intra iactum teli, scilicet ut posset feriri. 5

458. IRE PRIOR PALLAS subaudis 'voluit'. alii 'ire' pro 'it' legunt, ut sit infinitivus pro indicativo. SI QVA si quo modo. FORS fortuna. et dictum est propter illud <284> audentes fortuna iuvat.

AVSUM num pro 'audentem'?

460. PER PATRIS HOSPITIVM deest 'mei'. 10

461. TE PRECOR ALCIDE supra contra inferiorem hostem fluminis imploravit auxilium: nunc contra hostem maiorem viribus deum invocat virtute praestantem.

462. CERNAT SEMINECI ad illud quod ait Turnus 'cuperem ipse parens spectator adesset' hic dicit 'ipse suum cernat interitum'. 15

463. VICTOREMQUE FERANT MORIENTIA LVMINA TVRNI Donatus dicit 'meminerint', sed melius est 'sustineant', quasi pondus et poenam: nec enim meminisse possunt oculi.

465. LACRIMASQUE EFFVNDIT INANES hic ostendit eventum futurum. 20

467. STAT SVA CVIQUE DIES sectis philosophorum poetae pro qualitate negotiorum semper utuntur, nec se umquam ad unam alligant nisi quorum hoc propositum est, ut fecit Lucretius, qui Epicureos tantum secutus est. scimus autem inter se sectas esse contrarias: unde fit ut in uno poeta aliqua contraria inveniamus, non 25 ex ipsius vitio, sed ex varietate sectarum. illud namque quod ait in quarto <697> sed misera ante diem, Epicureorum est, qui casibus cuncta concedunt: nunc quod dicit 'stat sua cuique dies', stoicorum est, qui dicunt fatorum statuta servari. sane prudenter fecit ut fluxam et vagam opinionem Epicureorum daret homini, 30 *id est sibi*, — nam illud ex persona poetae dictum — hanc autem validam daret Iovi: nam stoici et nimiae virtutis sunt et cultores

21 sectis philosophorum e. q. s.] exscr. mythogr. III 9, 9

3 imago] magno R || venientis] Homerus (Il. III 23) ὡς τε λέων ἐχάρη μὲν γὰρ ἐπὶ σώματι κύνεας add. Fabricius || 4 vidit eum] uidus F || actum F || 5 possit HF || 6 voluit] voluit ire Daniel || alii ire Daniel: abire F || 7 legunt] an intellegunt? || pro om. G || ad siqva s. q. si quo modo T || si quando Daniel || 9 ad AVSUM s. v. audentem T || 11 fluminis . . . contra om. LH (add. l) || 14 ad] contra R || 15 hoc M || 19 eventum] exitum R euandrum H uentum F || 23 hoc om. RLH (add. l) || fecit] sicut R || 24 contrarias] uarias F || 29 est om. RL (add. l) || 31 dictum] in quarto add. M, est add. F

deorum. 'stat' *autem* fixa est. 'dies' *vero* tempus vitae; nam feminino usus est genere: cum enim masculino utimur, re vera diem significamus. *sane prudenter negaturus a causa coepit, quia qui rogat, dum suspensus expectatione est, potest audire causam, cur sibi postea*
 5 *negatum sit; ceterum si statim neges, non admittit excusationem: ideo negaturus Iuppiter sic coepit.* BREVE TEMPVS VITAE quia quandoque finitur: ipse paulo post <861> Rhaebe diu, res si qua diu mortalibus ulla est, viximus, item Cicero quid est enim hoc ipsum diu, in quo est aliquid extremum?

10 468. OMNIBVS EST magna consolatio, quae ostendit non esse dolenda communia. *quis enim indignetur, contingere eum quod omnium est?* SED FAMAM EXTENDERE FACTIS contra illud quod occorrebat, vitanda esse ardua, si *communis omnibus mors esset*, vita brevis, dicit ideo amandas esse virtutes, ut vitae breuitas fama et gloriae
 15 meritis possit augeri.

469. OPVS officium.

470. GNATI DEVM ut Achilles Thetidis, Memnon Aurorae, Ascalaphus Martis.

471. SARPEDON secundum Vergilii declinationem, ut <IX 694>
 20 nothum Sarpedonis alti, paenultima habebit accentum in nominativo; secundum Homerum, qui et Sarpedontos et Sarpedonos facit, et ultima et paenultima *syllaba habet accentum.* ETIAM SYA TVRNVNVM multi 'et iam' legunt, ut sit 'ecce'. et pertinet ad consolationem si cito periturus est ille qui vincit.

25 472. METAS fines, ut <I 278> his ego nec metas rerum nec tempora pono. PERVENIT bene ad exprimendum celerem mortis adventum praeterito usus est tempore.

473. RVTVLORVM REICIT ARVIS respiciendo fecit partem feliciorem, ut <II 690> aspice nos hoc tantum: quicquid enim Iuppi-

1 stat fixa est] cf. Non. p. 391, 32 M. || 8 Cicero] pro Marcello 9, 27

2 nam cum masculino dicimus *F* || 3 prudenter . . . excusationem *hab.* *T* || cepit *F* *T* || quia . . . est] dum enim rogat et suspensus expectatione est *T* || 4 postea sibi *T* || 5 non *T*: nec *F* || 7 finitur] finitum *F*, ideo breue tempus dixit *add. Ml* || 8 mortalibus] egris *add. R* || viximus *om. F* || Cicero] uō *F* || quod *F* || enim *om. R* || 9 ipsum cicero diu *M* || in] iri *AS* || 11 eum] sibi *Masvicius* || quod omnium *Daniel*: quodemonium *F* quodemonio *G* quod *δαίμων* *Schoellius* || 12 ostendere *H* || 13 si brevis est uita *Serviani libri* || 14 famae *AS* || 15 inmeritis *F* || 19 uergilii *F* || 20 paenultima *F. Schoellius de acc. ling. lat. p. 213*: ultima *libri* || habebit accentum] heccentum *F* || 21 sarpedonis et sarpedontos *F* || 23 multi et iam legunt] licet possit etiam legi multi et iam legunt *Ml* || et iam] en iam *coni. Heynius* || 24 si cito *ASl*: scito *RLH* sic cito *M* cito *F* || 26 ad exprimendam celerem mortem aduentum *H* ad primendum celeritatem mortis aduentum *F* || 29 quicquid *ASMF*: quippe quidquid *R* quippe quod *L* quippe quid *H*

ter videt, admodum iuvat. REICIT 're' naturaliter brevis est et eam pro longa posuit: sic alibi reice, ne maculis infuscet vel lera pullis: quod licet possit excusari, quia cum facit 'reieci', 'i' inter duas vocales posita, producit superiorem, ut dicamus longam eam esse spe, quia per declinationem longa futura est: tamen quia 5 in hac re argumentum magis est quam ratio, dicamus ectasin factam, quae poetis plerumque conceditur.

475. FVLGENTEM DIRIPIT ENSEM ne iacto telo inermis esset.

477. VIAM MOLITA hoc est cum difficultate quaesivit: per quod et soliditas clipei, et minus firmus hastae iactus ostenditur. 10

478. STRINXIT tactu modico praeteriit: ita enim ab antiquis dicebatur: et est significatio levis vulneris.

479. FERRO PRAEFIXVM ROVR periphrasis hastae.

481. NVNC MAGE SIT legitur et 'nunc magis est', unus tamen sensus est. sed si 'mage' legamus, propter metrum dictum est pro 15 'magis', sicut etiam 'pote' pro 'potis': Persius <I 56> qui pote? vis dicam? nugaris, cum tibi, calve: quod adeo in usum venit, ut etiam in prosa inveniatur: Cicero in frumentaria mage condemnatum hominem in iudicium adducere non posse.

PENETRABILE pro 'penetrabile' dicitur: nam quod penetrat 'penetrabile' 20 dicitur, quod autem penetratur 'penetrabile'.

482. TOT FERRI TERGA non dicit quot terga, sed multa.

483. CVM PELLIS quidam 'pellis' humiliter dictum accipiunt.

484. CVSPIS INGENS ita accipiendum est, ne incongruum sit, de puero si dixeris 'ingens pectus'. sane cuspidem abusive pro 25 hastae mucrone posuit.

485. ET PECTVS PERFORAT hic subdistinguendum, ut 'ingens', sicut diximus, ad superiora possit referri.

2 reice] georg. III 389 | 9 MOLITA . . . quaesivit] cf. Don. ad Ter. Andr. IV 2, 24 || 15 pro magis e. q. s.] cf. Don. ad Ter. Adelph. II 3, 11 || 20 nam quod . . . penetrabile] exscr. Isid. diff. verb. 435

1 uidit F || 3 reieci 'i' inter ego: reiecit inter Hl reicit inter L reiactet inter R reieci inter reliqui || 4 vocales 'i' posita vulgo || 5 spe om. II || quia LH: qua ASRM p qua F || 6 re om. LH || ectasin] haectasin AS tectas in R et ectasin L sectas in II || 7 plerumque poetis AS || 8 DERIPIT F || acto L iacito F || 9 ad VIAM m. s. v. rei inanimatae dat senum T || 11 scholia ad v. 478 et 479 hab. T || modico tactu T || ita . . . dicebatur om. T || 13 peristrasis G perifrasis est T || 14 NVNC RLHM: TVNC AS NVN F || MAGE SIT] MAGIS F || 15 est sensus F || magea R || 16 etiam pote] etiam potes H, om. F || potis L positus F: potes reliqui || 17 vis dicam] iuridicam F || mugaris R || cum tibi calve om. F || 18 cicero in uerrinis F || condempnatum ASRM (p del. a) || 20 schol. ad PENETRABILE om. F || pro penetrati L (corr. l) pro penetrabili H || dicitur om. A || nam . . . dicitur om. LH (add. l) || dicitur om. R || 22 quod F || 24 est om. F || 25 si dixeris om. F || 27 PERFORAT . . . SEQVNTVR om. H || ut ingens om. L (add. l)

487. ANIMVSQVE SEQVNTVR 'animus' pro anima: nam animus consilii est, anima vitae. *quidam secundum Epicureos animam per totum corpus divisam esse volunt, et exinde posse fieri ut quis amputata parte corporis vivat: animum vero esse τὸ ἡγεμονικὸν animae, sine*
 5 *quo vivere non possumus: ergo secundum sectam sibi notam poetam locutum.*

488. SONITVM SVPER ARMA DEDERE *Homeri est ἀράβησε δὲ τεύχε' ἐπ' αὐτῷ.*

491. REFERTE EVANDRO potest et hic distingui, potest et supra
 10 'referte', ut sit 'Euandro remitto qualem meruit filium'.

493. QVIDQVID pro 'quodcumque': *Plautus in Bacchidibus quidquid est nomen sibi.* SOLAMEN HVMANDI EST solacium dolentis scilicet patris: quia hoc solacium est viventium, humare defunctos.

494. STABVNT constabunt. *hoc ergo dicit: non illi parvo, non*
 15 *parvo periculo, constabunt Aeneae hospitia. et est proverbialis sensus.*

496. BALTEI potest et synaeresis esse 'baltei', potest et hypermetrus versus; nam sequens a vocali inchoat. balteus autem a numero singulari masculini est tantum generis: Iuvenalis <VI 256> balteus et tunicae et cristae: in numero vero plurali et neutri:
 20 idem Iuvenalis <IX 111> quotiens rumoribus ulciscuntur baltea.

497. INPRESSVMQVE NEFAS insculptum Danaidum nefas. Donatus tamen 'inpressum' dicit coactum, quod a patre compulsae sunt facere. *sane fabula talis est. Aegyptus et Danaus fratres fuere. sed*

---

1 nam ... vitae] exser. Isid. or. XI 1, 11; diff. verb. 37 || 7 Homeri] ll. IV 504 || 11 Plautus in Bacchidibus] v. 19 Ritschl.

---

1 SECVNTVR LF || 2 quidam ... poeta loquitur (sic) hab. T || 3 totam T || 4 τὸ ἡγεμονικὸν Daniel: τὸ ΝΟΜΟΝΙΚΟΝ F' τὸ ΝΟΜΟΝΙΚΟΝ T in ras. || sine qua F || 5 sectam om. F || notam sibi F || poeta locutus Daniel || 9 et hic distingui potest et supra R || supra 'referte'] ad superiora referri L superare ferte H || 10 qualem mernit filium om. F || 11 QVICQVID G || Plautus] plabitus F || haccidibus G || quicquid est nomen est sibi G || 13 solacium RF: solatium reliqui || 14 parvo non parvo periculo om. LHM (add. l). ceterum PARVO ASR || 15 hospitium F || 16 BALTHEI LF || sinheresis AS sineresis RL syneresis HM || baltei] om. ASM, balthei F || 17 sequens ... singulari om. LH (add. l) || inchoat F || autem ... Iuvenalis balteus om. F || a numero ASM: numero R in numero vulgo || 19 baltheus L || manicae Iuvenalis || et neutri est MI || 20 ut idem F || quoties R quociens L || rumoris AS || balthea F || ad BALTEI quae Isidorus or. XIX 33, 2 de balteo exponit (balteum ... dependent) in marg. Turonensis adscripta sunt || 21 scholium ad v. 497 hab. T || insculptum] inscultum L (corr. l) instultum H sculptumque FT || 22 compulsi H || sint compulsae T || ad Danaidum haec in marg. adscripsit l quorum (sic) fabula talis est. danaus et egistus beli filii fuerunt. ex his danaus l. filias habuit et egistus totidem filios. danaus coactus a fratre ut filias suas eius iuuenibus daret in matrimonium in ipso nuptiarum die gladios uirginibus dedit quibus illae ex praecepto patris sponso suos interfecerunt excepta una (excepta Hypermetra quae Lynceum servavit Steph. et Fabr.): quae post facere collocata ediderunt Stephanus et Fabricius

cum inter eos contentio de Memphidis imperio fuisset, multis saepe
 † aduotus contumeliis Danaus fratri Aegypto cessit imperio et relicta
 (patria) ad Peloponnesum perrexit. cuius cives ibi rex factus a suo
 nomine Danaos appellavit. quod cum Aegyptum momordisset, veritus,
 ne Danaus de filiabus per generos et nepotes auxilia conquireret, fraude 5
 concepta, filiis suis quinquaginta fratris filias in matrimonium postu-
 lavit. quas Danaus, dolorem exilii retinens, mox promisit. sed cum
 factae essent nuptiae, sponsae omnes sponso suos, monente patre Da-
 nao, nuptiali nocte necaverunt: sola Hypermestra servato Lynceo fugam
 dedit, qui post adeptus patrum Danaum interemit. hae Danaides 10
 apud inferos hanc poenam habuisse dicuntur, ut in dolium pertusum
 aquam mittant. NEFAS declinatione caret. SVB NOCTE pro 'in nocte'.

499. CLONVS EVRYTIDES laus ab artifice, ut <IX 302> mira
 quem fecerat arte Lycaon, item divini opus Alcimedontis.

CAELAVERAT AVRO non auro caelaverat, sed in auro.

15

500. OVAT iactat, gloriatur. et est ordo, quo spolio potitus ovat
 gaudetque.

501. NESCIA MENS HOMINVM hoc ad Turnum pertinet: quia
 propter hunc periturus est balteum, quem nunc se sustulisse laetatur.

502. SERVARE MODVM num quia 'nescia', ideo 'nec servare modum'? 20
 SVBLATA elata.

503. MAGNO CVM OPTAVERIT EMPTVM 'magno emptum', scilicet
 pretio: sic et alibi <II 104> et magno mercentur Atridae. et
 est sensus talis: erit tempus quo Turnus optabit quovis pretio redi-
 mere, ne ipse Pallantem occidissee videatur.

25

505. MVLTQ GEMITV cum multo gemitu. MVLTQ GEMITV lacri-
 mis: minus est hic 'cum'.

507. O DOLOR hos duos versus plerique a poeta dictos volunt,
 alii a sociis qui reportant cadaver. 'dolor' autem propter illud 'haec

14 divini] buc. III 37

1 memfidis F memfitidis T || 2 aduotus F provocatus T adductus Daniel.
 fort. adrosus vel violatus vel adfectus || imperio om. T || relicta patria scripsi:
 riq. F, om. T. Minervae consilio Masvicius. possis et relicta Memphide || 3 pe-
 loponessum F poloponessum T || 4 danaus F || veritas F || 5 conquirere F ||
 6 quinquaginta Commelinus: ut F, om. T. ul Daniel, lacuna indicata. ultra
 Burmannus. error inde videtur ortus quod L. numeri nota pro 'vel' coniunctio-
 nis compendio habita est || filius F || postulavit in matrimonium T || 7 quas
 qua T || exili F exillii T || 9 servato . . . interemit om. F || lincoo T || 12 mit-
 tunt F || 13 CLONIVS L || EVRYTIDES H: EVRYTIDES F EVRYTIDES reliqui || 15 ceta-
 verat F || 16 ad OVAT s. v. iactat gloriatur T || 18 ad v. 501 hoc ex persona
 poetae dictum est et licet generalis (sic) sit proprie tamen ad turnum perti-
 net T || 20 ad ET SERVARE M. s. v. quia nescia ideo nec servare T || num quia
 scripsi: numquam F || 24 sensus autem talis est F || 26 cum multo gemitu]
 subaudi cum R, om. F || 28 duos an omittendum sit dubitat Ribbeckius

te prima dies bello dedit, haec eadem aufert', 'decus' propter illud
'cum tamen ingentes Rutulorum linquis acervos'.

510. *MALI TANTI* de morte Pallantis scilicet, ut postea inferantur
quae praeterea addit. CERTIOR AVCTOR id est nuntius verus.

5 511. TENVI DISCRIMINE LETI modico mortis interstitio: per
quod magna Pallantis virtus ostenditur, quo interempto omnis est
in fugam conversus exercitus.

512. VERSIS fugatis.

513. *LATVMQVE PER AGMEN* 'latum limitem ardens agit per agmen',
10 id est facit: sic melius, quam si dicas 'latum per agmen'. ergo sic
intellegamus, aut per ordinem, aut per hypallagen; nam et supra
sic ait <IX 321> haec ego vasta dabo et lato te limite ducam.

515. PALLAS EVANDER IN IPSIS OMNIA SVNT OCVLIS erat rectum:
Pallas, Euander, mensae quas advena primas tunc adiit, dextraeque
15 datae, in ipsis omnia sunt oculis. sed perite scissa est narratio,
per quam animus Aeneae perturbatus exprimitur.

517. *TVNC ADIIT* quidam 'tunc' pro 'quondam' accipiunt.

518. *QVATTVOR HIC IUVENES* emphasis virtutis quod multos, quod
iuvenes, quod armatos, quod rapit: minus enim fuerat si dixisset 'capit':
20 unde in XI. <81> vinxerat et post terga manus, quos mitteret
umbris inferias.

519. INFERIAS QVOS IMMOLET VMBRIS inferiae sunt sacra mor-
tuorum, quod inferis solvuntur. sane mos erat in sepulchris virorum
fortium captivos necari: quod postquam crudele visum est, placuit
25 gladiatores ante sepulchra dimicare, qui a bustis bustuarii appel-
lati sunt.

520. CAPTIVO SANGVINE pro 'captivorum', ut <VII 184> captivi
pendent currus, item <II 765> captivaque vestis congeritur:
et est, ut diximus, speciosus ornatus.

30 521. MAGO dativus est, ut supra <401> Ilo namque procul.
CONTENDERAT adversum iecerat.

522. *ILLE ASTV* 'astu' pro scientia bellica. SVBIT subsidit.

3 ad MALI TANTI s. v. id est de morte pallantis T || MALI TANTI] ADVOLAT
AENEAE F || 5 schol. ad TENVI D. L. post fugatis hab. F || per] propter F || 6 quo]
quod eo L || 7 uersus AS || 9 agit id est facit per agmen F || 10 sic ... agmen
om. F || ergo ... hypallagen om. LH (add. l) || ergo] et F || 14 primus HM ||
16 exprimitur] ostenditur F || 17 ad TVNC s. v. quondam T || quodam F || 18 ad
v. 518 enfasis est hoc loco uirtutis quod multos quod iuvenes quod armatos
quod uiuentes rapuerit T || enfasis F || 20 post erga G || 22 QVAS F || 23 quod
... solvuntur] ab inferis dictae F || quod] quae R || 25 bustuarii H bustia-
rii F || dicti sunt F || 26 sunt] nam et homerus facit ab achille seruari quos
ad patrocli sepulcrum immolet (Il. XXI 26) ὁ δ' ἐπὶ κάμῃ χεῖρας ἐναίπων ...
θανόντος add. D || 29 ut dictum est F || 31 schol. ad CONTENDERAT et ILLE A.
hab. T || 32 astu om. G || subsidus R subiit M subdidit F

524. PER PATRIOS MANES ET SPES SVRGENTIS IVLI per eas personas rogat, propter quas precatur. *et bene, ut in belli calore, breviter omnes locos ad impetrandam veniam complectitur.*

526. PENITVS DEFOSSA TALENTA multi enim divitias suas ob-
ruebant: unde Horatius quid iuvat inmensum te argenti pon-
dus et auri furtim defossa timidum deponere terra? sane
melius 'infossa' diceret, quam 'defossa', ad quod est metri necessi-
tate compulsus: nam fugit dubiam syllabam. *et quidam volunt, tria
genera argenti vel auri poetam complexum, signatum, factum, infectum:
signatum, quod in vasis et signis, ut 'caelati argenti'; infectum quod* 10
*in massis, ut 'infectique mihi'. atqui talentum non ad numerum solet,
sed ad pondus referri; nisi forte usum temporis sui heroicis temporibus
poeta voluerit applicare.*

528. NON HIC VICTORIA TEVC RV M VERTITVR in meo scilicet in-
teritu. Lucanus <III 337> non pondera rerum, nec momenta 15
sumus.

529. DABIT DISCRIMINA 'dabit' aut compensabit, aut faciet, ut quas
turbas dedit. 'discrimina' autem differentiam circa eventum et victoriam.

532. GNATIS PARCE TVIS 'talenta parce' per accusativum Plan-
tine dictum, qui ait in Milite <IV 6, 5> parce vocem. sane qui in 20
Vergilium scripsit declamationes, de hoc loco hoc ait ex persona
Aeneae: 'inprobus es, qui aut regi dones, aut filios exheredes'.
'parce' autem est secundum antiquos 'serva', ut apud Lucilium et
Ennium invenitur. quod autem dicit 'gnatis parce tuis', cum supra

5 Horatius] sat. I 1, 41 || 17 quas turbas dedit] Ter. Eun. IV 3, 11 || 23
apud Lucilium] ex libr. inc. CXVIII Muell. || 24 Ennium] cf. Vahleni ad ann.
v. 200 adnotatio || quod autem dicit e. q. s.] cf. Gell. II 13 et Don. ad Ter.
Hee. II 1, 15

2 propter quod *F* || precatur] petatur *H*, aeneas add. *ML* || ad PER P. M.
s. v. bene ... complectitur *T* || breviter om. *T* || 3 inperandam *F* perandam *G* ||
6 timidum *F* || supponere *R* ponere *H* || 8 syllabam] et hic locus est homeri
(Il. VI 46) ζῳγῶσι Ἀργείος νῆε ... ἐπὶ νηυσὶν Ἀχαιῶν add. *D* || ad TALENTA in
marg. talentum non ad numerum sed ad pondus solet referri. usum temporis
sui heroicis temporibus voluit applicare, s. v. 527 tria genera auri et argenti
est poeta complexus signatum in caelatis uasis factum in speciebus diuersis.
infectum in massis *T* || gera *G* (genera *g*) || 10 signatum ... signis] signatum
est quod in nummis, factum quod in vasis et signis Masvicius ex Isidoro, ut
videtur, cuius haec verba sunt (or. XVI 18, 13) 'tria autem sunt genera argenti
et auri et aeris: signatum, factum, infectum. signatum est quod in nummis est,
factum est quod in vasis et signis, infectum quod in massis'. cf. praef. p. XLV.
refutavit interpretis ineptias Heynius. || 14 ad NON H. s. v. id est in meo interitu
T || 17 ad DABIT s. v. compensabit siue faciet, ad DISCRIMINA s. v. id est ...
victoriam *T* || facit *F* || 20 dictum] volunt add. *G* || in] inter *LH* (corr. *l*), om.
AS || 21 dedamnationes scripsit *F* || declinationes *SH* || de] in *ASML* || 24 GNA-
TIS PARCE TVIS atqui supra dixit gnatoque patrique. quo modo ait gnatis? non
est contrarium Serviani libri

dixerit 'gnatoque patrique', non est contrarium: nam 'liberos' etiam unum dicimus filium, adeo ut Terentius etiam filiam 'liberos' dixerit, ut in Hecyra (II 1, 15) qui illum dignum decreverunt, suos cui liberos committerent, ubi pater de filio ad uxorem loquitur.
 5 ergo usurpavit, respiciens ad 'liberos', ut gnatos de uno diceret.
 COMMERCIA vicissitudines et ignoscendi facultatem; *vel captivorum redemptionem.*

533. IAM TVM PALLANTE PEREMPTO pro 'iam tum cum Pallantem peremit'.

10 534. HOC PATRIS ANCHISAE MANES idem sentire et patrem et filium dicit, quasi hoc commodum ad illos pertineat.

537. NEC PROCVL HAEMONIDES hoc nomen licet possit esse patronymicon, quia in 'des' exit, ut dicamus Haemonis filius, tamen melius est ut id proprium esse dicamus, quia nusquam aliud nomen
 15 eius aut praemisum est aut secutum: ergo simile est patronymico, ut sit 'Haemonides' sicut Thucydides.

538. INFVLA fascia in modum diadematis, a qua vittae ab utraque parte dependent: quae plerumque lata est, plerumque tortilis de albo et cocco.

20 539. INSIGNIBVS ARMIS Asper sic legit et utitur Sallustii exemplo, qui ait equo atque armis insignibus: Probus vero 'insignibus albis' dicit legendum, ut vestes albas accipiamus, quae sunt sacerdotibus congruae, sicut Statius de Amphiaraeo dicit.

540. AGIT CAMPO insequitur per campum.

25 541. IMMOLAT quasi victimam, ut ille consueverat: nam hoc verbo ad sacerdotis nomen adlusit. *sane immolari proprie dicuntur hostiae, non cum caeduntur, sed cum accipiunt molam salsam: Cato in originibus ita ait Lavini boves immolatos, prius quam cae-*

---

17 fascia . . . cocco] exscr. Isid. or. XIX 30, 4 || 20 Sallustius] hist. inc. 85 D. 53 Kr. || 25 quasi . . . adlusit] exscr. Luct. Plac. ad Stat. Theb. VII 710 || 27 Cato in originibus] II fragm. 27 Iord., 55 Peter.

---

3 ut ante in om. F || haecira AS echyra R echira L ecyra HMF || decreuerant AS decreuerint F || 4 libertos committerent H || filia exemplaria impressa pleraque || 5 ut gnatos] gnatos AS (ut gnatos a cum gnatos s) gnatos cum M || 6 COMMERTIA RLM || schol. ad COMMERCIA hab. T || vicissitudines] belli add. T || et om. F || facultatem ignoscendi F || vel] siue etiam T || 12 esse et patronymicon L || 14 id] ad AS || numquam MF || 15 permissum F || 16 tuchidides ASL thuchidides R heücydides H tuchydides M tydides F || 18 quae] quia F || 20 legunt F || 22 albus R || albas uestes F || 23 sunt om. F || congruum F ||

dicat de amphiaraeo F || eam fiaraco R amfiaraco H || dicit] albaque ^{purpureas} punciæas interplicat infula cristas (Theb. IV 218) add. D. Barthius Servium de Theb. VI 330 sq cogitasse dicit || 24 ad AGIT s. v. insequitur per campum T || 27 con ceduntur G || 28 lauiui F Lauius Daniel || immolatus F, corr. Masvicius

derentur profugisse in †siciliam. INGENTIQVE VMBRA TEGIT aut magnitudine corporis sui, aut clipei obumbrat eius cadaver: aut 'ingenti umbra', id est morte tegit, ut <746> in aeternam clauduntur lumina noctem: aut 'ingenti umbra tegit' secundum usum accipiendum, id est insultatione eum opprimit et adumbrat, ut 5 *superatos dicimus adumbratos: aut 'ingenti umbra tegit' † aut inferior tegat adversum hostes a fortiore quod institutum uiuunt causa spoliolum detrahendorum: sequitur enim 'arma Serestus lecta refert humeris'.* SERESTVS Serestos duos intellegamus, unum in castris et unum cum Aenea: nam Troiani nondum erupere de castris, ut in- 10 tellegamus eum quem supra <IX 169> dixit. ergo duo sunt; nec mirum, cum et ipse dixerit, quod exemplo esse possit <124> Assa- racique duo.

542. LECTA REFERT proprie dixit: nam spolia quae aptantur tropaeis, legi dicuntur, id est eligi. TIBI REX GRADIVE ut <VI 18> 15 *tibi, Phoebe, sacravit.* TROPAEVM declinatio latina est, unde paenultima habebit accentum; in numero vero plurali quia tropaea dicimus, sicut Graeci, nec aliquid inde mutilamus, erit in antepaenultima accentus, sicut apud Graecos.

543. INSTAVRANT ACIES κατὰ τὸ σιωπώμενον ante fusas acci- 20 *pimus ex eo quod dixit 'instaurant'.* VVLCANI STIRPE CREATVS notandum stirpem de patre dictam, cum semper de longa generis significatione dicatur.

544. VENIENS pro 'qui venerat'.

545. DARDANIDES patronymicon a maioribus. ANXYRIS ENSE 25 *SINISTRAM quidam ex hoc volunt intellegi etiam Vmbronem occisum: constat enim vere ab Aenea occisum, sicut ipse in catalogo ait <VII 756> sed non Dardaniae medicari cuspidis ictum evaluit.*

22 cum semper . . . dicatur] exscr. Isid. or. IX 5, 13

1 in silvam *Brissonius de form.* I 27. cf. *Iordani adnot.* || 3 tegit *om. F* || ut] aut *F* || in aeternum nam c. l. nocte *H* || 5 insultatione] in salutatione *AS* vel in salutatione insultatione *L* (vel in salutatione *del. l*) exultatione *F* || 6 superato *F* || aut] ut *Daniel.* ut inferiorem tegit adversum hostes fortior *Masvicius.* malim ut inferior tegitur a. h. a fortiore || 7 minuit *Daniel* innuit *Burmamnus,* fortasse recte. videtur enim interpres poetae hoc tribuisse: *Aeneam Haemonidis corpus quasi umbram texitisse, ut ipse tutus spolia detraheret.* ut inferior (*i. e. Serestus*) tegatur a. h. a. f. q. i. volunt *Schoellius* || 9 scholium *ad SERESTVS om. F* || 10 nam *ASRL:* tamen *LHM* || 15 tropeis *HF* tropheis *reliqui* || legi *om. R* || id est eligi] unde ista legit *F* || 16 TROPEVM *ASRM* TROPHAEVM *L* TROPAEVM *HF* || 17 habebit . . . in antepaenultima *om. LH* (*add. l*) || habet *l* || vero *om. R* || 18 mutamus *Lion,* inde mutamus *Schoellius de acc. ling. lat. p. 210* || erit . . . Graecos] erit graecus accentus scilicet tertia syllaba a fine *F* || 20 ante] nam ante *L* || fusos *RH* confusas *L* || 21 ex . . . instaurant] ergo instaurant adversus aenean *F* || stirpe . . . notandum *om. M* || 22 dictum *H* || 24 ad *VENIENS s. v.* pro cui (*sic*) uenerat *T* || 26 uolunt intellegi uolunt *F* || 27 sicut ipse hoc libro in catalogo *Daniel* || 28 dardanum edicari *F* || ebaluit *F*

546. *DEIECERAT plusquamperfecto usus est ad exprimendam celeritatem, ut <XII 430> suras incluserat auro.*

547. *DIXERAT ILLE ALIQUID proverbialiter dictum est, ac si diceret, non mirum sic occisum esse eum qui sibi plurimum ad-
5 rogabat. Cornutus ut sordidum inprobat.*

548. *CAELOQVE ANIMVM FORTASSE FEREBAT forte se exaequa-
verat caelo, ut de Aenea Drances <XI 125> quibus caelo te lau-
dibus aequem: aut 'ferebat' elevabat, quod solus esset maiore sene-
ctute victurus, debellatis omnibus, id est Aenea cum suis.*

10 549. *LONGOS pro 'multos'.*

551. *SILVICOLAE FAVNO DRYOPE QVEM NYMPHA CREARAT Fau-
nus hoc loco quidam rusticus intellegendus est, non deus, sicut
supra Anxyr, quem legimus Iovem. alii Fauni filium, sed antequam
Faunus in deorum numero recipetur. non nulli etiam nympham
15 non deam volunt, sed graece sponsam dictam, vel quae recens nupta
sit, ne incredibile sit ex duobus numinibus procreatum esse mortalem:
quamquam haec numina secundum Aristotelem aliquando moriantur:
nam et Eryx, Veneris et Neptuni filius, ab Hercule occisus est.*

552. *ILLE REDVCTA id est longa, ut <VI 703> interea videt
20 Aeneas in valle reducta. et intellegimus protenta hasta Tar-
quiti arma esse impedita. alii 'reducta' retro acta dicunt, quod non
procedit.*

553. *INPEDIT non permisit usui esse ad protegendum Tarquitum.*

555. *DETVREAT TERRAE hoc est in terram.*

25 556. *SVPER HAEC INIMICO PECTORE FATVR quaeritur quid tantum iste
commiserat, ut sic saeviret Aeneas? sed ubique de morte Pallantis obi-
citur dolor.*

557. *ISTIC NVNC sarcasmos est, id est hostilis inrisio. 'istic'
autem pro 'hic'. NON TE OPTIMA MATER utrum vere mater, an terra
30 patria?*

4 adrogabat] μή μέγ' εἴη add. Fabricius. cf. Soph. Ai. 386 μηδὲν μέγ' εἴη || 5 Corintus Daniel Corinthus Commelinus || 6 exaequauerat se M || 7 quibus] p quibus R || 8 aut ferebat add. Daniel. elevabat autem . . . cum suis in dextro Floriacensis margine a manu recentiore scripta sunt || 11 faunus quidam hoc loco F || 12 intellegendum F || non] nam F || 13 ansyr F || 14 etiam] et F || 15 sed om. LH (add. l) || dictam sponsam M || dictum F || 17 quamquam] quandoque R || aristotilem ARF aristotelen LH || moriantur] perire credantur F || 18 Neptuni] nuptum F || 20 tarcyti ASRL tarquito H tarquiti F || 23 ad INPEDIT H. s. v. non permittit usui esse ad se protegendum T || tarquinius F || 24 ad DETVREAT T. s. v. deicit in terram T || 25 ad INIMICO P. F. s. v. irato. et hoc dicendo exprimit irati personam. et haec omnia morte pallantis agebantur T || quid] qđ F || 26 serviret G || 28 ISTINC R ISTA H || sarcasmos HM arcaismos F || inrisio] homeri est nersus (Il. XXI 122) ἐνταυθοῖ νῦν κείσο . . . ἀγέερα θυρόν add. D || ad ISTIC s. v. hic T || 29 ad OPTIMA M. s. v. aut re vera mater aut patria terra T

558. PATRIO SEPVLCHRO *aut* etiam hinc apparet, Faunum hominem fuisse: *aut, ut quidam volunt, potest hoc ad matrem referri, ut dicat Aeneas quod mater eum sepelire non possit in sui patris monumentis, id est in avi eius materni.*

559. ALITIBVS FERIS *σαρκοφάγοις οἰωνοῖς*: *Plautus avi me ferae 5 similem faciam, ut praedicas.*

560. INPASTI ita avidi, ut semper credantur inpasti, sicut de harpyiis dixit <III 217> et pallida semper ora fame, quasi fame.

561. PRIMA AGMINA *qui agminis erant primi.*

562. FORTEMQVE NVMA FVLVVMQVE CAMERTEM *fulvum ξανθόν. horum 10 in catalogo meminit.*

564. AVSONIDVM pro 'Ausonidarum', sicut 'deum' pro 'deorum': nam 'Ausonidum' a genere feminino venit ut 'haec Ausonis' et 'haec Ausonides'. 'Ausonidarum' vero venit ab eo quod est 'hic Ausonida huius Ausonidae'. TACITIS REGNAVIT AMYCLIS inter Caietam et 15 Terracinam oppidum constitutum est a Laconibus, qui comites Castoris et Pollucis fuerunt — *cum Glaucō, filio Minois, in Italiam venerunt et misti cum Ausonis* — et ab Amyclis, provinciae Laconicae civitate, ei inditum nomen est. Lacones itaque isti cum secundum Pythagoream sectam a caede omnium animalium abstinerent 20 — unde Iuvenalis <XV 173> cunctis animalibus abstinuit qui tamquam homine — et ex vicinis paludibus natas serpentes occidere nefas putarent, ab iisdem interempti sunt: unde Amyclas tacitas dicit, id est Pythagoreas: nam Pythagorica virtus est quinquennale silentium. *Cicero propter nimiam modestiam perisse illos ait, 25 dum a finitimis accipiunt iniurias et tacent eas.* est et alia expositio: cum frequenter falso nuntiarentur hostes et inani terrore civitas quassaretur, lata lege cautum est ne quis umquam hostis nuntiaret

5 Plautus] Captivi I 2, 14

1 hic *ASR* || 5 capto φαγοῖς κλωσ *F* *σαρκοφάγοις ὀρνέοις Daniel οἰωνοῖς* *ego* || 8 arpiis *ALHF* arpyis *RM* || ora famae *L* ora stime *F* || quasi fame *ASM*: quasi famae *R* quasi prae fame *H* quasi de fame *F* quasi famelicae *Fabricius. cf. Serv. ad Aen. III 218* || 9 *ad PRIMA A. s. v.* qui primi erant agminis id est praecipui et praestantes virtute *T* || *FVLVM* *F* || 10 *ad FVLVVMQVE s. v.* aut splendidum aut rufum aut flavum *T* || 11 in catalogon *F* || 13 haec ausonides *ASLM*: huius ausonidis *R* haec ausonides *H* haec ausonidis *F* || 14 venit *om. F* || 15 huius] et hic *F* || *AMYCLIS ALH MYCLIS R* || caietam *ASM* || et Terracinam *om. M* || 16 tarracinam *AS* terrecinam *L* terraecinam *H* || 18 *expectatur* et misti sunt cum Ausonibus || provinciae suae laconicae *F* || 20 phitagoricam *L* proagoream *H* pitagoriam *F* || 21 unde . . . homine *om. F* || a cunctis *ASM* || se abstinuit *ASM* || qui *AS*: quia *RLH, om. MI* || 22 homine] homines *AS, om. RLH*, ab hominibus *MI* || et *om. RLH (add. I)* || ex vicinis] a tucinis *F* || notos *R* natos *L* || 23 amiclis tacitis *R* || 25 nimiam *F* || illo *F* || 26 et tacentas *F* || 27 inani terrore] iam in errore *F* || 28 quassaretur] conculcetur *F*

adventum. postea cum vere hostis veniret, nullo nuntiante, ex improviso civitas capta est: unde tacitae Amyclae dictae sunt, quod periere silentio. hinc est quod ait Lucilius mihi necesse est loqui: nam scio Amyclas tacendo perisse. *vel 'tacitis' de quibus taceatur, id est ignobiles et non dignae aliqua opinione: vel hypallage est pro 'ipse tacitus'.*

565. AEGAEON QVALIS ipse est qui et Briareus dicitur, Caeli et Terrae filius. alii hunc ex Terra et Ponto natum dicunt, qui habuit Cottum et Gygen fratres. hic contra Titanas Iovi adfuisse dicitur, vel,
 10 ut quidam volunt, Saturno. IGNUM PECTORIBVS ARSISSE Asper dicit, ignem hunc animae intellegendum calorem, venientem ex ferocia, ut sit 'cum vim suae crudelitatis efflaret', ut in georgicis <II 140> spirantem naribus ignem de equo. alii ignem hunc fulminis volunt, ut sit dictum quemadmodum in primo <44> illum
 15 expirantem transfixo pectore flammam. sane notandum 'ignem arsisse', cum igni alia res ardeat.

567. IOVIS CVM FVLMINA CONTRA quia dicitur flammam emisisse oribus suis contra Iovis fulmen. Homerus nihil dicit aliud, quam centum manus eum habuisse et auxilio eum Iovi adversus Neptunum,
 20 Iunonem et Minervam fuisse. et forte aut suum ignem, aut Iovis acceptum spirasse pro eo, ut sit 'contra' non adversus Iovem, sed similiter, a pari, ut Terentius in Adelphis in capite comoediae <I 1, 25> ille ut item contra me habeat facio sedulo.

568. PARIBVS id est inter se paribus.

25 569. SIC ut non unam manum putares: namque ad hoc pertinet

---

3 Lucilius] fals. adscript. XXVI Muell. cf. Ribbeckii adnot. ad Afran. Prodit. I || 7 cum schol. ad v. 565 et 567 cf. Luct. Plac. ad Stat. Theb. II 596 || 18 Homerus] II. I 403

---

1 postquam F || veniret om. LH (add. l) || 3 hinc ... Lucilius] unde lucilius ait F || est om. H || 4 sico H || amielas RLF miclas H || ad TACITIS R. A. s. v. de quibus ... pro ipse tacitus uolens T || uel tacite F || 5 taceatur F || et indignae T || vel] el F || 7 Briareus] homerus ἐν τὸ (sic) ἂν ἱλιάδος (403) δὲν Βριάρεων καλέουσι θεοί, ἄνδρες δὲ τε πάντες Ἀργείων in marg. add. D. his in VI. (287) 'et centumgeminus Briareus' add. Fabricius || 8 ponte F || 9 Cottum scripti: coeum F || gigen F || 10 IGNUM ARSISSE IN PECTORIBVS F || ARSSE R || ARSISSE Asper] Aristaeus H || 11 animae] anime RH nā nimium F na* nimium Daniel, inde nativum Masvicius animae nimium Burmannus || calorem] excalare H || 12 suam F || afflaret L || ut ... de equo] non edidit Daniel. non tauri spirantes naribus ignem Vergilius || 16 alia ardeant F || 17 emissee F || 18 Iovis Masvicius: iouem F || 19 cum F || 20 ad v. 567 in marg. quidam intellegunt aut suum aut iouis ignem acceptum spirasse ut sit contra non adversus sed similiter id est a pari quia secundum fabulam ioui dicitur affuisse pugnanti contra titanam T || 21 spirasse pro eo] intellegendus est vel fingitur vel simile quid videtur supplendum esse. et forte ait aut (l. 20) Schoellius || non T: nra F nostra Daniel || 24 ad PARIBVS s. v. inter se T

comparatio, ut intellegamus, eum multitudinis vice dimicasse.

DESAEVIT autem hic valde saevit, alias saevire desinit.

570. INTERVIT MVCRO nimia scilicet caede.

571. QVADRIIVGES propter homoeoteleuton noluit dicere 'quadriugos', et contulit se ad aliam declinationem: nam et 'quadriugus' 5 et 'quadriugos' dicimus, sicut 'inermis' et 'inermus', 'exanimis' et 'exanimus'.

572. ATQVE ILLI equi scilicet, nam ad superiora retulit: quod sciendum est esse vitiosum; interposuit enim 'adversaue pectora'.

LONGE GRADIENTEM longis gradibus incedentem: et est militaris 10 incessus. *aut e longinquo.*

574. EFFVNDVNTQVE DVCEM et hoc loco omisit occisum, ut supra <545> *Dardanides contra furit.*

575. BIIVGIS erit nominativus 'hic biugus': nam *alias* biugibus faceret, si esset tertiae formae ab eo quod est 'hic biugis, huius 15 biugis'.

579. ADVERSAQVE INGENS hoc est adversus ipse cum hasta apparuit. et bene 'ingens' visus, cum adversa hasta minaretur.

581. NON DIOMEDIS EQVOS NEC CVRRVM CERNIS ACHILLIS duos obicit a quibus est victus Aeneas, nec tamen usquequaque: nam 20 eorum impetus evitavit.

583. VESANO hic poeta adfectionem suam accommodavit dicendo 'vesano'.

585. DICTA PARAT potest legi et 'dicta parat contra'.

586. PRONVS PENDENS 'pronus' nomen est, nam et comparatur, 25 ut 'pronior'. si autem participium esset, fieret vitiosa elocutio sine interpositione coniunctionis.

587. ADMONVIT praeterito praesenti. PROIECTO extento, ut <III 699> *proiectaque saxa Pachyni. PROIECTO] id est ante iacto.*

2 ad DESAEVIT s. v. hoc loco valde saevit *T* || 4 quadraiugos dicere *F* || 5 contulitque *M* || se ad aliam . . . dicimus *om.* *LH* (add. *l*) || quadriugos et quadraiugis *F* || 6 inermes et inermos *ASMl* inermus et inermis *F* || exanimis et exanimos *ASMl* exanimus et exanimis *F* || 8 nam et superiora *LH* (corr. *l*) || 9 nitium *RLH* (nitiosum *l*) || pectora] alibi (VIII 207) 'praestanti corpore tauros avertit, totidem forma superante iuvenas atque hos add. *Fabrizius* || 11 incessus] et est homeri ut *μακρὰ προβίβας* add. *D.* cf. *Il.* XIII 18 || aut longinquo *F*, *correci* || 12 ad EFFVNDVNTQVE s. v. effusum in hoc loco et iam occisum debemus intellegere *T* || misit *F*, corr. *Daniel* || 15 si esset formae tertiae declinationis ut hic biugis; huius biugis faceret *F* || 17 ad v. 579 aduersa hasta id est ipse aduersus *T* || aduersas *F* || hasti *G* || 18 visus cum adversa *Commelinus*: usus cum ad diuersa *F* || 20 usque *LH* (quaque add. *l*) || 21 impetus] tempus *F* || 22 VAESANO *G* || hoc *F*, corr. *Daniel* || adfectionem *Daniel* || 23 uaesano *G* || 24 para *H* parent *F*. dicit *Servius* et post parat et post contra distinguere posse || 26 locutio *LF* (elocutio *l*) || 28 praeteritum pro praesenti *Masvicius* || extento *ASMf*: intento *RH* extento *L*, sed ex in ras. *l.* cf. *schol. Dan.* ad *Aen.* III 699 || 29 ad PROIECTO s. v. intento ante iacto *T*

592. LVCAGE NVLLA TVOS CVRRVS FVGA SEGNIS EQVORVM
 PRODIDIT A. V. V. E. H. V. haec adlocutio contraria est superiori,
 hoc enim continet: obiecisti mihi quod sim et a Diomede et ab
 Achille conversus in fugam; te vero, o Lucage, nec equorum tar-
 5 ditas prodidit, quod mihi contigit cum a Diomede occisus est Pan-
 darus qui in eodem curru dimicabat, nec aliqua umbra equi tui
 sunt territi, quod factum saepius in Homero legitur, sicut et paulo
 post <643> Turnum agit imago bella deserere. potest tamen et ad
 illud referri quo tempore eum ab Achille nube cava Neptunus eri-
 10 puit, ut in quinto <808> commemoratur. *potest et ad aliud referri,*
quod Niphaeus paulo ante <570> ab equis suis proditus est.

594. IPSE ROTIS SALIENS sarcasmos est; nam per inrisionem
 dictum est, *qui non morte deiectus es*: ille enim vulneratus ceciderat.
 'rotis' autem curru, a parte totum.

15 598. SINE permittite, relinque, patere, *id est συγχώρησον.*

601. LATEBRAS ANIMAE PECTVS definitio est pectoris, *id est in*
quo anima latet et continetur.

602. EDEBAT quasi ad spectaculum: unde et munerum editores
 vocantur. *FVNERA caedes, ut <II 361> quis funera fando explicet.*

20 603. TORRENTIS AQVAE notandum quod 'aquae' addiderit, cum ab-
 solute 'torrens' dicatur.

604. MORE FVRENS exposuit superiora epitheta. TANDEM ERVMPVNT
 solutam obsidionem ostendit.

605. ASCANIUS PVER syllepsis. est ordo: Ascanius et iuventus; nam
 25 'obsessa' et ad Ascanium pertinet.

608. VT REBARE ut arbitraberis, verum est quod Troiani Ve-
 neris virtute nituntur. et dictum est per ironiam: nam superfluo
 quidam hanc orationem simpliciter dictam volunt, ut re vera dicat
 Iuppiter per se nihil posse Troianos. quod falsum est, adeo ut
 30 Iunonis oratio ad ironiam, non ad simplicia verba respondeat.

NEC TE SENTENTIA FALLIT hoc per parentheses dictum est.

1 ad AMARIS (v. 591) s. v. acerbis duris. et hoc cum dicit habitum futurae
 orationis ostendit T || 7 et Daniel: a F || 8 agit RLH: cogit reliqui || 9 cava
 om. RLHM (add. D), causa F || 10 ut om. F || commemorat F || 11 nifaeus F ||
 palilo F || 12 sarcaismos est qui non morte deiectus est nam per e. q. s. F.
 verborum ordinem emendavit et es pro est scripsit Masvicius || 15 CYNXWPHCON A
 CYNXWPHCON SM ECYNXWPHCON RH CYNXWPHCON L CYNXWPN F || 16 est ante
 pectoris om. RHM || ad LATEBRAS A. s. v. in quibus anima latet et continetur
 T || 19 ad FVNERA s. v. scilicet caedes T || caedis F || 20 schol. ad v. 603 hab. T ||
 21 torrens absolute T || 22 epithea F (epitheta G) || ad ERVMPVNT s. v. nunc
 ostendit solutam obsidionem T || ad v. 604 in marg. sillemis, s. v. 605 talis
 est ordo tandem erumpunt ascanius et iuventus et castra relinquunt ut obsessa
 ad ascanium referatur T || 24 syllepsis F sillemis G || 26 ueneris utuntur
 auxilio F || 27 superflue F || 28 hanc orationem uolunt dictam simplicem F ||
 29 quod] quia F || 30 respondent AS responderit R respondeant H

609. VIVIDA *id est* fortis, ut <V 754> sed bello vivida virtus.

611. CVI IVNO SVMMISSA humilis. et quia intellexit obliqua Troianorum accusatione inugnari suum pudorem, etiam ipsa respondet oblique.

612. TRISTIA *vel quae tristem faciant: vel quae severa*: Terentius tristis veritas inest in vultu atque in verbis fides, item contra Vergilius furias amnemque severum, *id est tristem*.

615. QVIN ut non: nam confirmativa particula est. *quidam hunc ordinem esse volunt: namque si mihi, quae quondam fuerat, vis in amore foret, non hoc mihi negares, quin possem pugnae subducere* 10 *Turnum. alii hoc genus elocutionis accipiunt, ut per ea quae per parentheses posita sunt, reliquo sensui occurratur, non his quae primo posita sunt: hic enim ad illud quod insertum est 'non hoc mihi namque negares omnipotens' 'quin et pugnae subducere Turnum et Dauno possem incolumem servare parenti'. alioquin dempta hac parenthesi, 15 non congruit primum cum postremo, si ita dicas 'si mihi quae quondam fuerat quamque esse decebat, vis in amore (foret), quin et pugnae abducere Turnum et Dauno incolumem possem servare parenti': Plautus in Cistellaria is servus, sed abhinc annos factum est xvi, cum conspicatus est primo crepusculo puellam exponi.* 20

617. NVNC PEREAT TEVCRISQVE PIO DET SANGVINE POENAS ductus est; nam non agit ut pereat, sed magis favet eius saluti: *nam statim subicitur, cur indigne fiat 'ille tamen nostra deducit origine nomen', ut in secundo <103> iamdudum sumite poenas, hoc Ithacus velit et magno mercentur Atridae. quod autem dicit* 25 *'pio sanguine', Aeneae eum latenter exaequat, qui ubique inducitur cultor deorum.*

5 Terentius] Andr. V 2, 16 || 7 furias] georg. III 37 || 18 Plautus in Cistellaria] Casin. prol. 39

1 sed] seuo *H* sit *F* || 2 intellegit *F* || 3 troianorum ex accusatione *AS* || 5 *ad* TRISTIA s. v. seuera uel quae tristem faciunt *T* || 6 ueritas libri, nisi quod seueritas *l* || in *om. F* || atque . . . fides *om. F* || fides *H*: fidens *RL*, *om. ASM* || 7 e contra *F* || uergilius *F* || 8 non *om. L* || nam] iam *S*, *om. H* || firmatina *L* affirmatiua *vulgo* || est] non est *AS* || quidam . . . puellam exponi hab. *T* || 9 uolunt esse *T* || quandam *G* || fuerant *F* || 10 amore] mare *F* || foret] fuisset *T* || necares *F* || subduceretur nam *F* || 11 per parentheses *T*: parenthesis *F* parenthesis *Daniel* in parenthesi *Commelinus* || 13 non] nam *F* || 14 omnipotens] accommodatur supplendum videtur. dic enim (*l.* 13) *Schoellius* || 15 empta *F* || parentesi *T* || 16 primo *F* || si ante mihi *om. G* || 17 uis in amore *T* iusta *F* (ortum ex uis *i. a.*) || 19 cistellarius seruus *F* cistellaria seruus *T* || factus *T* || xvi *T* xui *F* xiii. *Daniel* || 22 ductus est libri. cf. *Fortunat. ars rhet.* I 5 (p. 84, 23 *Halm*) 'quid est ductus? quo modo tota causa agenda sit.' fortasse ductus subtilis est scripsit *Seruius*. cf. *Fortunat. l. l.* p. 85, 1 'subtilis qui est? cum aliud est in themate, aliud in agentis voluntate'. apud *Seruium* sermo obliquus, non aperte ductus edidit *Fabricius*, reliqui *Stephanum* secuti sunt qui δειντικός dedit || non enim *F* || 23 uŕa (*i. e. vestra*) *F* || 24 addudum *F*

618. ILLE TAMEN quamquam moriturus est, tamen a diis originem ducit. NOSTRA divina, *id est aut Iovis, aut Iunonis, aut omnium deorum.*

619. QVARTVS PATER abavus: nec est contrarium illud, *quod*
 5 *ait supra* <76> cui Pilumnus avus: potuit enim fieri ut et avus eius et abavus a Pilumno Pilumni nominarentur. *ergo per patris appellationem ostendit cognationem.*

621. REX AETHERII BREVITER SIC FATVR ubique reges breviter loquentes
 ostendit <16> Iuppiter haec paucis et <I 561> tum breviter Dido
 10 *vultum demissa profatur.*

622. SI MORA PRAESENTIS LETI ex Iovis concessione quali arte egerit Iuno, cognoscitur, scilicet ut Turnus posset evadere. CADVCO morituro.

623. PONERE facere, *vel, ut quidam volunt, constituere et decer-*
 15 *nere: alii 'ponere' pro 'dare', ut <XII 878> haec pro virginitate reponit? sane 'ponere' facere, sicut Lucilius Homerum secutus, qui ait ἄλγε' ἔθηκε id est fecit. alii 'ponere' putare, ut solet dici 'pone me hoc fecisse'.*

625. HACTENVŠ INDVLSISSE VACAT *id est sufficit.* ingenti arte
 20 locutus est: nam dicendo 'vacat' ostendit, supra hoc breve spatium ulterius bonam stellarum inradiationem Turni fata differre non posse: unde non ait 'indulsisse libet', sed 'vacat', ac si diceret: iam undique in mortem truditur Turnus, hoc tantum vacat spatium, *id est intervallum temporis, quasi hoc spatium, hic locus est ut parumper*
 25 *differatur.* hinc est quod et supra ait <472> metasque dati pervenit ad aevi.

626. VENIA VLLA beneficium, quod te speras mereri. *et duas habet significationes: quod petitur, ut hic, et quod conceditur, ut <903> si qua est victis venia hostibus, oro.*

30 627. MUTARIVE deest 'posse'. *an mutatum iri?*

· 16 Lucilius] ex libr. inc. CXIX ap. Muell. p. 153 || Homerum] Il. I 2

1 a diis *RL*: ab his *ASH* ad his *F* a nobis *M* || 2 et iunonis *G* || 4 nec] non *L* || 6 atavus *F* || s. v. 619 per istius appellationem ostendit cognationem. ideo non est contrarium quod alibi dicit cui pilumnus avus *T* || 8 ad *BREVITER* s. v. breuiloquium dat semper regibus virgilius *T* || *FATVS F* || 11 artu *H* astu *Masvicius* || 12 possit *ASF* || 14 ad *PONERE* s. s. v. quidam intellegunt constituere decernere alii facere alii dare ut haec pro virginitate reponere (*sic*) *T* || 17 ΑΛΤΕΘΗΚΗΝ *A* ΑΛΕΘΗΚΗΝ *S* ΑΦΕΘΗΚΗΝ *R* ΑΦΕΘΗΚΗΝ *L* αφε εοκην *H* αρεθ-
 ΚΗΝ *M* ΒΑΤΕΘΗΚΗ *F* || 19 ad *VACAT* s. v. sufficit *T* || 20 supra h. b. s. nullum (nullam *Daniel*) b. s. i. futuram ex quo turni e. q. s. *F* || 21 bonarum *Fab-*
rius || differri *L* || 22 licet *F* || 23 traditur *F* || ad *VACAT* s. v. id est hoc tantum
 uacat spatium id est intervallum temporis ut parumper differatur *T* || 28 ad
 VENIA v. s. v. beneficium et uenia duo significat quod petitur . . . uictis hosti-
 bus uenia (*sic*) *T* || quod ponitur *F*

628. QVAE VOCE GRAVARIS quae negas fato; vox enim Iovis fatum est: Statius et vocem fata secuntur. hoc autem dicit: utinam quae negas voce, id est fato, mente praestares. nam si Iovis vox fatum est, potest aliud fando fati ordinem commutare. 'gravaris' autem negas, graviter fers. et hac elocutione non nisi 5 per accusativum utimur, ut si dicas 'gravor adventum tuum', id est graviter fero, gravor praesentiam tuam: nam et ipse sic dixit 'quae gravaris'. aliter non dicimus in hac significatione. similiter etiam accusativo casu utimur, cum volumus absolutam facere elocutionem et per gerundi modum aliquid dicere, ut 'petendum mihi est equum, 10 codicem, byrrum' — hinc Vergilius <XI 230> aut pacem Troiano ab rege petendum, sic Sallustius castra sine vulnere introitum — nam si dixeris 'petendus est codex', iam non per gerundi modum *agis*, sed participialiter loqueris.

629. RATA firma, perpetua.

15

631. VERI VANA FEROR *id est* sum veritatis ignara.

632. ORSA *pro dictis et fatis*.

634. NIMBO SVCCINCTA *id est* nubibus, quia praemisit 'agens hiemem': quod nisi esset, splendorem acciperemus, qui est circa corpus deorum.

20

636. TVM DEA *potest sensu integro* 'dea' *detrahi*. NVBE CAVA erit nominativus 'haec nubes'; nam 'nubs' non dicimus, quod ait Livius Andronicus, qui primus edidit fabulam [Latinam] apud nos.

638. IVBASQUE propter equinam caudam, quae esse solebat in galeis, ut <869> cristaque hirsutus equina.

25

639. DIVINI ADSIMVLAT CAPITIS hoc ex persona poetae dictum est *de Aenea*, intuentis futura: nam post mortem in numerum referetur deorum. INANIA nec a membris, nec a mente venientia.

641. OBITA *morte* sumpta, suscepta et completa: *obiri enim supremus dies dicitur*.

30

1 Statius] Theb. I 213. cf. Lucret. Plac. ad h. v. || 12 Sallustius] hist. IV 45 D., 3 Kr. || 15 RATA firma perpetua] cf. Isid. or. V 24, 21

1 QVOD RLH || quae om. RLH (add. l) || 2 fata om. LH || autem] enim F || 4 aliud] aliquid exemplaria pleraque || fati ordinem om. F || 5 feres ASM || 6 adgrauor LH (grauor l) || 7 sic] id F, om. LH (add. l) || 10 gerundum R || ut petendum . . . gerundi modum om. L (ut petendum pacem troiano ab rege petendum . . . modum add. l) || 11 birrum M || uergilius F || aut F: ait ASM et RH || 12 Sallustius . . . introitum om. RH || 15 FATA AS || 16 summitatis ignara H || 17 ad ORSA s. v. dicta T || 21 ad TVM D. s. v. integro sensu potest subtrahi dea T. in marg. idem haec habet cana. sinuosa concaua et potest hoc de corporalibus et de incorporalibus intellegi || senso L' || detharai F detharai G || 22 nominatiuus est F || nubs] nubis M || 23 liquius H libius F || Latinam om. F || 25 ut] unde est F || 27 inuentis L (intuentis l) innuentis Masvicius || feretur F || 29 sumpta om. F || ad MORTE O. S. V. suscepta impleta quia obiri dicitur proprie supremus dies T

642. *AVT QVAE SOPITÓS D. S. S. 'quae somnia' pro 'qualia insomnia', quae per somnum videmus.*

643. EXVLTAT 'exultare' est gaudere, et per se plenum est: nam 'insultare' est irridere inimicos. et dicimus 'insulto tibi', licet
5 Sallustius dixerit multos ab adulescentia bonos insultaverat: quamvis possit illic alia esse significatio, id est in multos bonos insultaverat, hoc est impetum fecerat.

644. INRITATQVE VIRVM TELIS ideo hac arte agit Iuno et imagine decipit Turnum, quia si ei ex aperto fugam suaderet, more
10 viri fortis ille fugae praeponeret mortem, cum praesertim ipse in sequentibus dicat <XII 646> usque adeone mori miserum est?

648. TVRBIDVS elatus adrogantia, tumens.

649. *PACTOS nunc passivum, ut 'pacta puella'.*

650. TELLVS QVAESITA PER VNDAS sic alibi <XII 359> en
15 agros et quam bello, Troiane, petisti Hesperiam metire iacens.

651. VOCIFERANS SEQVITVR sequens clamabat, non ante dixit et sic est secutus.

652. NEC FERRE VIDET SVA GAUDIA VENTOS proverbium est
20 'venti ferunt gaudia', id est laetatur incassum: sic supra <IX 310> sed aurae omnia discerpunt, item <XI 794> partem mente dedit, partem volucres dispersit in auras.

653. FORTE RATIS descriptio per parebasin facta, non enim a superioribus pendet, sed ante dictis adiungitur, ut <VIII 416>
25 insula Sicanium iuxta latus. has autem descriptiones esse aptas et raras convenit, sicut etiam Horatius docet in arte poetica, dicens <15> purpureus late qui splendeat unus et alter adsuitur pannus: sunt enim ornatui. CREPIDINE SAXI crepido est abrupti saxi altitudo. *crepidines etiam templorum dici ipsos suggestus, in qui-*
30 *bus aedes sunt conlocatae: et crepidines viarum, id est ipsae eminentiae*

5 Sallustius] hist. inc. 83 D. 50 Kr. || 28 crepido est e. q. s. ap. Serv.] exscr. Isid, or. XVI 3, 3

1 pro] per *G* || 2 per] pro *G* || 4 non insultare et inridere *F* || 5 multos *om. ASM* || ab *om. R* || adulescentia *LF* adulescia *H* || insultaverat] sultaverat *F* || 6 quamvis ... insultaverat *om. F* || significatione *con. Dietschius* || id est ... fecerat *om. RLH (add. l)* || 7 exultaverat *AS* || 8 hoc *F* || 9 decepit *H* || quia si] quasi *HF* || 10 fugae *om. LHM (add. l)* || 16 iaces *LF*, corr. *l* || 17 non] nam *LM* || 18 et *om. F* || 20 laetantur *R* || 21 discrepant *F* || 22 volucris *LF* uoluens *H* || 23 parebasin *RH* parentesin *L* (ecbasin *l*) parechasin *F* || 24 a *om. ASM (add. a)* || 26 et] sed *H* || sicut ... poetica] sicut etiam in arte poetica sicut aratius docet *F* || 27 aduetur *F* || 29 ad v. 653 in marg. crepidines dicuntur etiam suggestus id est eminentia loca in quibus collocantur aedes. et altitudines viarum dextra leuaque dicuntur etiam crepidines *T* || 30 conlocutae *F* || id est] idem *F*

dextrae sinistraeque. sane hoc loco antiptosis facta est propter metrum: 'coniuncta' ergo 'crepidine' pro 'crepidini', sicut <361> haeret pede pes pro 'pedi'. *est autem ablativus pro dativo*.

655. OSINIVS ipse est quem supra <166> Massicum dixit. ergo, ut diximus, [si] Osinius proprium est, Massicus appellativum: licet 5 possit fieri ut duo nomina unius sint, ut Numa Pompilius, Alexander Magnus, *Numanus Romulus* <IX 589>. *alii volunt non eundem esse Massicum, quem Osinium; nam duas civitates supra commemorat, Clusium et Cosam: et tradunt potuisse fieri ut hic Osinius rex quidem unius de memoratis fuerit civitatibus, sed sub imperio Massici egerit:* 10 *nam et Rhamnetem* <IX 325> *et Romulum* <IX 593>, quos in ducum ordinem non numeravit, reges fuisse dixit. *alii hunc postea κατὰ τὸ σιωπόμενον volunt venisse, quia in catalogo eius non meminit.*

CLVSINIS ORIS Tusciae civitate.

658. TRANSILIT hoc sermone festinantis celeritas indicatur. 15

659. *VIX PRORAM asyndeton: sic enim melius.* RVMPIT SATVRNIA FVNEM debuit dici 'cum rumpit Saturnia funem', ut <I 34> *vix e conspectu Siculae telluris, cum Iuno aeternum servans. ideo autem 'rumpit',* ne deprehenso dolo Turnus ad bellum rediret.

660. *REVOLVTA PER AEQVORA NAVEM hypallage est pro 'revolutam 20 navem'.*

661. ILLVM AVTEM AENEAS ABSENTEM IN PROELIA POSCIT sic melius, quam sicut non nulli volunt — Vrbanus namque sic legit — 'ille autem Aenean absentem in proelia poscit', ut 'obvia multa virum dat corpora morti' de nautis in navi inventis intellegamus. 25 quod non procedit; nam absens dicitur qui recedit: quod nunc Turno congruit, non Aeneae qui interest proeliis. 'ille autem Aenean'

4 ipse est e. q. s.] cf. Macrob. Sat. V 15, 7

1 dextra F || hoc loco] hoc AS hic Fa || 2 crepidinis HF || 5 ut diximus] ut supra dixi F || si om. F. fortasse ergo, ut diximus supra, Osinius e. q. s., ut si ortum sit ex s. (= 'supra') || est om. LH (add. l) || 6 posset F || 7 Magnus] paris F || quidam volunt . . . non meminit hab. T || 8 qmosinium G || 9 cossam T || rex quidem unius Daniel: rex quidmunius F rex qd minimus T || 10 ciuitatibus T: ciuitatis F || 11 ducam F || 12 hanc F || 13 quia] quā F || 14 CLVSINIS] OSINIVS H || ciuitatem L (corr. l) ciuitatis F || ad TREPIDA (v. 656) s. v. aut festina aut re vera trepida T || 16 ad RVMPIT s. v. cum T || 18 e] eo F || 19 in bello F || 20 s. v. 660 quidam volunt hypallagen hoc loco non per aequora reuoluta sed reuolutam nauem T || 22 sic melius . . . poscit om. H || sic melius . . . intellegamus] sic melius quam sicut nonnulli volunt ille autem aenean absentem in proelia poscit ut sicut urbanus obuia multa uirum demittit corpora morti de nauibus inuentis intellegatur F || 24 aeneam ASM || poscit . . . non procedit] poscit, ut quasi ad Turnum possit referri. OBVIA MVLTa VIRVM DEMITTIT CORPORA MORTI Quod Vrbanus dici arbitrat de nautis in navi inventis, non procedit Fabricius || obuiam ASM (corr. a) || 25 in] de L || 27 ille autem Aenean . . . corpora morti haud scio an secludenda sint. nam Servianae ex-

legunt, † quo si ita est quia Aeneas 'multa virum demittit corpora morti'.

665. MEDIO ad medium. TVRBO vis venti.

666. IGNARVS RERVVM id est artis per quam evaserat: hoc est
5 nesciens hoc pro salute sua factum, ideoque et 'ingratus', nam et queritur.

668. OMNIPOTENS GENITOR duo antonomasiva pro uno proprio,
ut <II 615> Tritonia Pallas. TANTON pro 'tantone'. et constat
mutilatas partes orationis accentum in eodem loco habere, in quo
etiam integrae habuerunt: nam moria, id est minores particulae, ut
10 ut 'que, ne, ve, ce', quotiens iunguntur aliis partibus, ante se accen-
tum faciunt, qualislibet sit syllaba quae praecedat, sive brevis siue
longa, ut 'musaque, huiusve, illucce, tantone', adduce, deduce: et haec
mutilata similiter proferuntur, scilicet sub eodem accentu.

670. QVO FEROR? VNDE ABII? bene variavit adverbia et pronomina.
15 QVEMVE REDVCIT? 'quem' qualem, ut <IX 479> hunc ego te
Euryale aspicio? et quasi nescius sui est in tanta rerum per-
mutatione.

671. LAVRENTISNE ITERVM M. quasi deliberatio est.

672. QVID MANVS ILLA VIRVM? syllepsis per genus: nam a
20 manu, id est multitudine, ad viros, a feminino ad masculinum, tran-
situm fecit. ergo figuratum et per genus et per numerum. est autem
mira defectio, id est quid dicunt?

673. QVOSVE NEFAS Asper 'quosne' legit et adnotavit 'ne' pro 've',
quasi expletiva particula.

25 674. PALANTES VIDEO intellegimus eum non longe a terra
fuisse: nam quod ait supra 'medio fert aequare', ut diximus, 'ad
medium' accipiendum est. aut quia medium dicitur omne quod est

positionis argumentum iterari videtur, quod primo in margine scriptum tum ipsi
scholio adiunctum esse suspicor. || aeneā F || 1 quo si ita est F quosita est G
quod si ita est Commelinus quod si ita est, qui Aeneas ... morti? Schoellius
quod frustra est ego. Masvicius haec edidit Illi autem Aeneas legunt, quod ita
est quia e. q. s. || 3 TVRBO vis venti om. LH || 4 ad INGRATVSQVE s. s. v. nesciens
pro salute sua hoc gestum et ideo conqueritur T || 5 nescies F || 6 antono-
masiva R antenomasiva F: antonomasia reliqui || proprio] posuit add. R ||
7 TANTO HF || 9 memoria ASLH (corr. al) || 10 ce] se F || quoties R || 11 sit
om. LH || syllaba praecedat L || 12 huiusue R (probat F. Schoellius de acc. ling.
lat. p. 140): huiusue L huiusce reliqui || illucce RM: illuc LH (del. l), om. re-
liqui || tantone LH || adduce deduce del. F. Schoellius l. l., deduce om. F || et
haec] ad haec F || 13 accentum F || 14 adurbia F || 18 ad LAVRENTISNE s. v.
potest esse genitius si subandias urbis et accusatius T || 19 syllepsis est L ||
nam a manu om. H || 20 id est multitudine ... transitum fecit] sic locum con-
stituit Masvicius: id est multitudine ergo a feminino ad masculinum dicendo
manus adiuro (leg. ad uiros, om. Daniel) transitum fecit F || 21 facit ASM ||
ad QVID M. l. v. s. v. figura est hoc loco per genus ... quid dicunt T || 22 qd
F || dicent Masvicius || 23 QVOSQVE G || ad QVOSVE s. v. ue in hoc loco potest
pro expletiva accipi T || asper quos neglegit G || 24 explatina F || 26 ad] aut L
|| 27 omne] romane H

inter finem et initium, ut <V 1> interea medium Aeneas iam classe tenebat. GEMITVMQVE CADENTVM ACCIPIO hinc apparet de Aenea dictum <662> 'obvia multa virum demittit corpora morti'.

675. IMA TERRA dolet sibi etiam infeliciam vota sublata: siquidem in mari constitutus optare *sibi* hiatum non potest terrae. 5 imam autem terram prudenter dixit, quae *sustinet et continet* maria.

676. MISERESCITE VENTI pro petentis qualitate nonnumquam etiam mors videtur esse miseratio, ut hoc loco, item supra <IX 491> figite me, si qua est pietas. 'miserescite' autem quis ante hunc? ab eo quod est 'miseresco' et 'miserescimus'. 10

677. TVRNVS ADORO id est iuxta veteres, qui 'adorare' adloqui dicebant: nam ideo et adorea laus bellica, quod omnes eum cum gratulatione adloquebantur, qui in bello fortiter fecit. ADORO 'ad' vacat, et est metri causa additum.

678. SYRTIS ubi harenosa sunt loca syrtis vocantur: ergo 'in- 15 mittite me ad saeva vada syrtium' aut *ad* harenosa loca, aut re vera ad syrtis, id est *ad* mundi extrema, quo me nec fama comitetur, id est ubi me nemo sciat desertorem esse.

681. MUCRONE INDVAT aut *καταχρηστικῶς* dixit 'induat' pro 'feriat': aut hypallage est pro 'mucronem suo induat corpore'. si 20 enim 'induere' est vestire, non mucrone corpus induitur, sed induitur mucro corpore, id est tegitur et vestitur.

682. CRVDVM crudelem, cruentum. EXIGAT aviditas mori cupientis ostenditur.

686. ANIMI MISERATA pro 'animo miserata': nam figurate lo- 25 cutus est, sicut <XII 19> o praestans animi iuuenis pro 'animo', id est illa re.

15 ubi . . . vocantur] cf. Isid. or. XIII 18, 6

2 hoc R (hinc r) huic H || 3 aduia H || dimittit Serviani libri || 4 etiam om. F || lata (de sublata) . . . potest om. LH (add. l) || siquidem] nam F || 9 si qua] quasi F || 11 ad VOLENS VOS TVRNVS A. S. V. cupiens et desiderans. potest intellegi et iuxta veteres qui adoro alloquor dicebant. inde et adorea laus bellica quod eum omnes cum gratulatione qui fortiter fecisset in bello adloquebantur T || id est] alloquor add. Masvicius || 12 adoria F || eum] cum Daniel || cum gratulatione] congratulatione F || 13 adloquebantur eum Daniel || fecit. alii 'adoro' pro 'oro' ut 'ad' uacet et sit metri causa additum Daniel || 15 SYRTES RHIF || sunt om. H || 16 me om. AS || aut re vera . . . comitetur om. LH (add. l) || 18 ad NEG CONSCIA F. S. S. V. id est ubi nesciat me quisquam fuisse desertorem quia desertores dicebantur qui deserta militia uagabantur T || 19 catacresticos AF catachresticos RHM catachresticus L || 23 ad EXIGAT E. S. V. compellat. et hoc uerbo aniditas moriendi ostenditur T || 25 ANIMIS LH || misera M || 26 animi] animis L (corr. l) animus H || animo] et illius rei add. Stephanus et Fabricius, et praestans illius rei add. Masvicius et qui eum secuti sunt || 27 id est] om. LHM (add. l), pro Stephanus et Fabricius. id est illa re secludenda videntur.

688. AD VRBEM Ardeam. et ideo sic longe, ne ex propinquo statim rediret, et ut eum adfectus retineret parentis.

689. AT IOVIS INTEREA MONITIS novimus sacrilegum esse Mezentium, *novimus quoque* Iovem etiam adhortatum esse alios deos, ut a bello desisterent, et dixisse <112> rex Iuppiter omnibus idem. quomodo ergo procedit 'at Iovis interea monitis'? dicimus primum, Iovem iustitiae favere, non partibus: quod si est, iure Mezentium in Turni locum facit venire, ut iustum proelium inveniatur, ne una penitus sit pars a ducibus destituta. quod autem dicitur, 10 sacrilegum Iuppiter admonere non debuit, non admonet, ut vincat, sed ut possit perire. illud etiam frustra quaeritur, quemadmodum numini sacrilegus obtemperare potuerit, cum Mezentium non aperte Iuppiter moneat, sed ei iniciat tale desiderium: unde est <IX 182> dine hunc ardorem mentibus addunt, Euryale? an sua cui- 15 que deus fit dira cupido? MONITIS ab eo quod est 'haec monita' hic venit dativus; nam et 'hos monitus' dicimus, ut Persius <I 79> hos pueris monitus patres infundere lippos. sed a quarta declinatione nec singulari dativo utimur nec plurali: nam unum nomen est de his, quae licet duplicem habeant declinationem, 20 tamen aliquibus eorum casibus propter asperitatem non utimur, ut 'laurui lauribus', cum et 'huius laurus' et 'ab hac lauru' dicamus.

691. CONCVRRVNT TYRRHENAE ACIES quae specialiter odio Mezentii in bellum ruebant.

692. VNI ODIISQVE bene repetitur 'uni', ut ostendat conspirationem 25 Etruscorum olim Mezentio incumbere.

693. PRODIT IN AEQVOR extenditur: hinc Iuvenalis <XII 77> quae pelago occurrunt medio longeque relinquunt Italiam.

694. PONTO contra pelagus: nam dativus est.

695. VIM CVNCTAM id est violentiam, impetum. CAELIQVE MARISQVE 30 sicut Mezentius odiorum et telorum totius exercitus.

697. FVGACEM velocem modo, vel fugientem.

1 et ideo sic longe *om.* LH (*add.* l) || 2 statim rediret] posset in bella redire R || redirent F, et *omittens* || et ut . . . parentis *om.* R || 3 novimus . . . Mezentium] supra legimus R || 4 adhortatum A: et ortatum SH et hortatum MF exhortatum L hortatum R || 7 primo AS MF || 9 una pars penitus sit F || dicit RLH || 12 obtemperare] oboedire F || potuit RLH || 13 ei *om.* F || iniciat RM || 16 hic dativus venit ab eo . . . monita F || ut] ex F || 17 hoc H || lyp- pos H || 19 nomen est] singulari dativo *add.* LH || 20 asperitatem] auctoritate (*sic*) F || ut] sed F || 21 laurui] lauri AS || lauru ASLM: lauro RH laura F || 22 mezentii HF || 23 in bella R || 24 *ad v.* 692 *in marg.* bene repetit ut ostendat conspirationem etruscorum olim praemiditatem (*sic*) fuisse contra mezen- tium T || uni] cunii F || 25 mezentii G || 27 quod F || longe R || relinquunt F || 28 contra *om.* F || 29 *ad vim c. s. v.* violentiam, *ad minas s. v.* impetum T || CUNCTANTEM F || 30 totius exercitus *om.* F || 31 *ad FVGACEM s. v.* velocem vel fugientem T

698. LATAGVM OCCVPAT OS pro 'Latagi os occupat'. et est Graeca figura, in Homero frequens, ut si dicas ἔκρουσεν Ἀχιλλῆα τὸν πόδα, id est Achillem percussit pedem pro percussit Achillis pedem.

699. POPLITE PALMVM ea parte, qua plurimum poterat. 5

700. SEGNEM SINIT qui vulneratus nihil iam efficere potuit.

701. DONAT HABERE Graeca figura, ut <V 248> argenti magnum dat ferre talentum.

703. THEANO mater Mimantis.

705. CISSEIS Hecuba filia Cissei secundum Euripidem, nam 10 secundum alios Dymantis est. quod autem ait 'face praegnas', haec ratio est, quia antequam pareret, facem se peperisse vidit in somnis. PARIN CREAT plus est, quam si diceret 'face praegnas † incendit parit'. VRBE PATERNA OCCVBAT subaudis 'Paris': quod ut non diceret, metri est necessitate compulsus: nam deest 'qui', ut sit 15 'qui urbe paterna'.

706. IGNARYM LAVRENS HABET ORA MIMANTA scilicet casus sui; vera tamen est lectio 'ignarum', id est ignoratum, qui nesciatur: et est supina significatio, sicut in quarto <71> liquitque volatile ferrum nescius pro 'qui nesciebatur'. alii hypallagen 20 volunt esse, ut sit 'Mimas in Laurenti ora ignota iacet'.

707. AC VELVT ILLE antiqui 'ille' vel magnitudini vel nobilitati

18 ignarum . . . nesciebatur] cf. Gell. IX 12, 20 sqq.

1 occupatur exemplaria pleraque || 2 ΕΚΡΟΥΣΕΝ ΑΧΙΛΛΕΥΣ ΤΟΝ ΠΟΔΑ Α ΕΚΡΟΥΣΕ ΝΑΚΙΑΔΑ ΟΝΑΔΑ L ΕΚΡΟΥΣΕΝ ΑΧΙΑ ΛΕΑ ΤΟΝ ΛΟΛΑ Η ΕΚΡΟΥΣΕ ΛΑΧΙΑΔΑ ΤΟΝ ΠΟΔΑ Μ ΕΚΡΟΥΣΕ ΑΧΙΜΕΑ ΤΟΝ ΠΟΔΑ F || 3 pro . . . pedem om. L || 6 ad SEGNEM s. s. v. segnem dicit inutilem qui nihil efficere potuit iam vulneratus T || potuit] om. F, possit Commelinus || 8 talentum ferre dat LHM || 9 minantis F || 10 secundum Euripidem] secundum eripiden AS secundum eripedem F, om. LH (add. l), in Hecuba (v. 3) Πολύδωρος 'Εκάρης παῖς γειῶς τῆς Κισσέως add. Stephanus || 11 ait om. ASF || praegnas LHF: pregnantis A pregnans RMa || 12 quod F || faculam ASF || 13 diceret Daniel: dicere F || *incendit Parin Daniel, genuit Parin Masvicius. Daniele sequor qui inter praegnas et incendit non nulla intercidisae indicavit. videtur enim interpres de creandi verbo insolentius de matre posito dubitasse. itaque persuasit sibi fortasse sic dixisse poetam, ut Hecubam cum Parin ederet simul incendium Troiae 'creasse' i. e. effecisse significaret, vel Hecubam Paride edito causam factam esse 'incendii patriae', quae voces ipsae haud scio an lateant sub corruptis 'incendit parit'. cf. Serv. ad Aen. VII 320. face praegnas Parin edit parit coni. F. Schoellius || 14 OCCVPAT ASF OCCVPABAT H || 15 nam sine ratione positum esse moneo, nisi coni. F. Schoellius || ut sit qui om. F, hab. G || 17 ignarus scilicet F || 18 ignorum ASRH || 19 sopina AS || in quarto liquitque] in quarto libro ut quae (que M) ASM || 20 ad v. 706 in marg. quidam volunt esse hypallagen hoc loco ut sit at mimas in laurentis ora ignota iacet T || ypallagen F || 21 ut] aut F, sit omittens || iacet] ille gravi add. F, quibus verbis suum locum dedit Daniel || 22 ad v. 707 in marg. ille. antiqui hoc pronomem magnitudini vel nobilitati assignabant T || magnitudine G || nobilitate F

adsignabant, ut <I 3> multum ille et terris et <XII 4> Poenorum qualis in arvis saucius ille gravi.

708. ACTVS coactus in retia.

709. DEFENDIT textit, ut hic mihi dum teneras defendo a
5 frigore myrtos. VESVLVS mons Liguria est iuxta Alpes. Li-
guria autem cohaeret Tusciae, de qua fuerat Mezentius: unde satis
est congrua comparatio. *sane de hoc Vesulo quidam duo flumina,*
Rhodanum et Padum, nasci dicunt, quorum unus, id est Rhodanus,
in Tyrrhenum mare, alter, id est Padus, in Adriaticum fluit. MVL-
10 TOSQVE pro 'multosve': non enim vicina est palus Laurentia monti
Vesulo, ut possit unus idemque aper intellegi. *sane LAVRENTIA*
pro 'Laurens': nam *vera et recta derivatio haec est.*

710. PASTVS pro 'pastum', nam supra ait 'quem': ergo antipto-
sis est.

15 711. INHORRVIT ARMOS id est armis inhorruit: aut certe in
armos horruit et erexit saetas.

712. IRASCI deest 'est'.

713. TVTIS CLAMORIBVS praeter periculum: *id est ipsi tuti.*

714. IVSTAE IRAE quibus quasi odium est propter illud <VIII
20 485> mortua quin etiam iungebat corpora vivis componens
manibusque manus atque oribus ora.

717. CVNCTATVR disponit se per omnes partes. TERGO scuto,
ut <IX 410> et venit adversi in tergum Sulmonis.

719. CORYTHI DE FINIBVS Corythus est et civitas Tusciae, et
25 mons, et rex, pater Dardani: unde nunc ad quodvis potest referri
'de finibus Corythi'.

720. GRAIVS HOMO oriundo quidem Graecus, sed qui nunc de
Tuscia venisset ad bellum.

721. MISCENTEM perturbantem.

4 hic mihi] buc. VII 6 || 22 TERGO scuto] cf. Non. p. 414, 8 M.

1 signabant G || 2 anaruis F || 4 huc Vergilius || 5 uesulus mons est ligu-
riae autem iuxta F || est hab. M || 7 est satis congrue F || ad VESVLVS q. p. A.
s. v. et in marg. mons liguriae. de hoc monte dicunt quidam rhodanum et
padum principium sumere quorum rhodanus defluit in tyrrhenum mare padus
in adriaticum fluit T || 8 nas F nasci Daniel || 10 multasuae F || palus] pars A
monti] a monte F || 12 nam haec est uera (uera et Daniel) recta derivatio F.
ceterum scholium ad LAVRENTIA post antiptosis est hab. Serviani libri || 13 pro
pastus LH (corr. l) || 16 et ... saetas] per quod erectas sutas (sic) accipimus F ||
17 ad VIRTUS s. v. scilicet est T || 18 propter periculum RL || ad TVTISQVE s. v.
ipsi tuti T || 19 ad IVSTAE s. v. quibus est quasi odium T || quasi quibus F ||
illud om. F || 23 integrum AM (corr. a) || ad INFRENDENS s. v. seuiens. proprie
infrendens dicitur dentes inter se comprimens quia proprie frendere est den-
tibus frangere T || 25 pater dardani rex F || quosuis AS quossuis H || 27 qui-
dam F || 28 venit R

722. PURPVREVM PENNIS *galeam significat purpureas cristas habentem; aut certe 'purpureum pinnis' pulchrum, bene galeatum, ut <IX 161> purpurei cristis iuvenes, id est pulchri.* PACTAE CONIVGIS hic ordo est: conciliata primo, dein conventa, dein pacta, dein sponsa. 5

724. VAESANA FAMES alibi <VI 276> et malesuada Fames. FVGACEM velocem.

725. SVRGENTEM IN CORVYA *id est crescentem, cornibus eminentem.*

726. COMASQVE ARREXIT naturale enim est, ut irati leones erigant iubas. 10

727. LAVIT ab eo quod est 'lavo lavis': nam hoc verbum et primae est coniugationis et tertiae, a qua nunc ait 'lavit', item Horatius lavit amne crines, item *alibi* neque dulci mala vino lavere. ergo 'lavitum' et 'lavit', sicut Plautus in *Pseudolo* <I, 1, 10> *casque lacrimis lavis, id est umectas.* 15

731. INFRACTA aut valde fracta: aut re vera infracta.

732. ORODEN istum Oroden, virum fortem, intellegimus in fugam necessitate esse conversum: nam ipse paulo post dicturus est ad hortandos socios <737> 'pars belli haud temnenda viri, iacet altus Orodes'. 20

733. NEC LACTA CAECVM unum sensum per duos extulit. 'caecum vulnus' autem, quod averso infigitur.

735. FVRTO insidiis.

736. PEDE NIXVS ET HASTA deest 'ait'.

737. HAVD TEMNENDA VIRI Asper 'viris' legit, *ut sit, aliis haud temnenda: alioqui ipse ait 'fugientem haud est dignatus Orodem sternere'.* ALTVS magnus, ut <875> sic pater ille deum faciat, sic altus Apollo. 25

12 Horatius] carm. IV 6, 26 || 13 item alibi] carm. III 21, 1

1 s. v. 722 hoc est bene galeatum aut significat galeam purpuream habentem aut purpureas cristas *T* || PINNIS *HF* || 2 galeum *F* || ut *om. ASM* (*add. a*) || 3 pulchri *om. H*, id est pulchri *in ras. l* || *ad v. 722 in marg.* pactae aut conuentae aut promissae. talis autem ordo est ut primo dicatur conciliata deinde conuenta postea pacta nouissime sponsa *T* || PACTA CONIVGI *F* || 7 velocem] *Homerus* (*Il.* III 24) *εὐρών ἢ ἔλαφον κερᾶν ἢ ἄγριον αἶγα* *add. D* || 10 arrigant iubar *H* || 12 a *om. LH* || qua] quia *L* || 13 lavis *Horatius* || namque *F* || malo *L* || 14 taut *F* || 15 lavis] laus *F* || *ad ALACER* (729) s. v. argutus uelox expeditus, *ad ATRAM* (730) s. v. contritam aut squalidam cruore *T* || 16 valde] nimium *F* || 19 ad hortandos socios *om. F*, pro est pars *idem exhibet* certari || aut *L* (*hand l*) haut *H* || uiris *M* || 21 per duos *scripsi*: et duos *F*. *ἡθικῶς F. Schöclius.* possis et unus sensus est sed duos extulit || *ad CAECVM D.* s. v. id est quod auersum infigitur *T* || 22 aduerso *F* || 25 ut sit aliis *Masvicius*: ut ait *allf F* ut ait *all* Daniel* || and *F* || 27 deum ille *HM*, ille *om. L* (*add. l*) || 28 apollini *ASM* (*corr. a*)

738. PAEANA SECVTI paeon proprie Apollinis laus est, sed abusive etiam aliorum dicitur; unde Pindarus opus suum, quod et hominum et deorum continet laudes, paeanas vocavit. *quamvis quidam alium Paeana esse, alium Apollinem velint, sed vere 'Paean'*

5 Apollo. tamen paeana carmen esse victoriae Aeschylus docet, quod ideo Apollini dicatum est, quia malorum avertendorum potens est: unde et ab Homero ultricem inmittens pestilentiam inducitur.

740. NEC LONGVM LAETABERE duo dixit: nec diu laetaberis, nec diu me indefenso. Homeri autem more morienti dedit scientiam

10 futurorum. LONGVM autem pro 'longe': nomen pro adverbio posuit.

742. SVBRIDENS per iracundiam ridens loquitur: unde et illud per inrisionem dictum accipitur 'ast de me divum pater atque hominum rex viderit', id est viderit utrum Mezentio possit nocere ille quem vos deorum et hominum creditis esse rectorem.

15 744. EDVXIT CORPORE TELVM quo facilius posset perire: Lucanus <VI 232> non eget ingestis, sed vulsis pectore telis.

745. DVRA QVIES blandae contraria: sic dictum est et 'somnus ferreus'.

747. CAEDICVS ALCATHOVVM hoc loco est confusio in aliquibus 20 nominibus: nam quis sit Troianus, quis sit Rutulus, ignoratur.

748. RAPO Rapon dicitur, sicut Tarchon; sed metri causa 'n' detraxit, ut possit synaliphe fieri, sicut supra <VIII 603> haud procul hinc Tarcho et Tyrrheni tuta tenebant.

750. INFRENIS casu equi asperrimi, qui frenorum sperneret 25 regimen. infrenos autem etiam homines dicimus, ut <IV 41> hinc

1 sed om. *F* || 2 etiam] et *F* || 3 ad PAEANA s. s. v. quidam affirmant esse paeon proprie carmen uictoriae quod ideo dicatum apollini tradunt quia potens est repellere uel inmittere mala *T* || quamvis ... inducitur] uberiorem de Paeane expositionem contrahendo ab homine imperito corruptam esse apparet. cf. Macrob. Sat. I 17, 15 sqq. || quidem *F*, corr. Barthius ad Stat. Theb. VIII 224 || 4 alium Apollinem Barthius: alii apollinem *F* || 5 aescilus *F* || 8 dicit *F* || 9 diu me *F* || autem more morienti ... tua autem pietas prudenter est additum quasi (v. 812) in Lipsiensis fol. 242 a manu recentiore, quae correctoris (l) esse videtur, scripta sunt. || 10 futurorum] veluti Patroclum morientem Hectori mortem praedicere (Il. XVI 861) ἄλλο δὲ τοι ἐρέω . . . Ἀχιλλῆος ἀνήμερος Ἀλεξίδαο et Hectorem Achilli (Il. XXII 358) φράξω νῦν . . . ἐνὶ Σκαιῇσι πύλῃσιν add. Stephanus. Homeri versus *D* quoque habet || nomen est pro adverbio *F*, posuit omitens || 11 et illud om. *F* || 15 quo] equo *S* a quo *ML* || 16 neget *A* || vulsis *M*: auulsis reliqui || corpore *F* || 17 blandae *H* blande *R*: blanda *ASML* blanda et *F* || ad v. 745 in marg. a contrario declamavit dicendo duram requiem et ferreum somnum *T* || est om. *F* || et] ut *F* || 18 ferreus] est autem homeri (Homeri comparatio Stephanus) Il. XI 241 ὥς δ' μὲν ἀνδρὶ πεισὼν κοιμήσατο χάλκεον ὕπνον add. *D* || 21 metri causa] propter synalipham *F* || n] om. *HM*, nam *F* || 22 ut ... fieri om. *F* || sinalyffa *A* sinalyffa *S* synalipha *RH* synalifa *M* sinalipha *L* || 24 spernet *AS* spernet ex sperneret *L* spernit *a* || 25 hinc] hunc *M*, et Vergilius

Numidae infreni cingunt. dicimus autem et infrenus et infrenis, sicut inermus et inermis.

751. PROCESSERAT AGIS *scilicet* contra Messapum dimicaturus: quod nequivit efficere, nam a Valero ante quam ad Messapum perveniret, occisus est. 5

752. HAVD EXPERS non ignarus virtutis parentum.

754. IACVLO ET LONGE FALLENTE SAGITTA iactu longe fallentis sagittae: nam ἐν δια δύοῖν dixit, ut <III 467> hamis auroque trilicem, item <I 61> molemque et montes *insuper altos. an 'longe' valde?* 10

755. MAVORS fortuna bellica.

756. FVNERA mortes. CADEBANT legitur et 'cedebant', id est terga vertebant, secundum quod 'ruebant' insequabantur significat. si autem 'cadebant', id est occidebant, 'ruebant' id est cadebant.

758. IRAM MISERANTVR INANEM generaliter dicit omnem iram 15 bellicam: ubi enim tam inanis iracundia est, quam in bello, ubi ut pereamus irascimur? *aut quia nulla causa tam iusta est, ut propter eam bellum geri debeat: nam ideo ait 'et tantos mortalibus esse labores'. an 'inanem' non iuste conceptam? sic inanis fletus Aristaei, ut qui scilicet tanti non fuerint, propter quos ille sic lamentaretur.* 20

759. AMBORVM pro 'utrorumque'.

761. PALLIDA TISIPHONE non ipsa dea, sed effectus furiae, *id est furialis ardor, hoc est insania.*

763. ORION CVM PEDES INCEDIT MEDII PER MAXIMA NEREI STAGNA Orion, ut etiam in primo <535> diximus, Oenopionis regis 25 filius fuit, ei concessus a Iove, Mercurio Neptunoque, susceptis hospitio. hic venator immensi corporis fuit, qui quodam tempore susceptus a rege Oenopione, cum vellet eius filiam vitiare, ille iratus opem Liberi patris, cuius erat filius, imploravit. is satyros misit, qui soporem infunderent Orioni et sic velut vinctum Oenopioni traderent 30

19 inanis] georg. IV 375 || 25 Orion e. q. s.] cf. mythogr. I 33

1 cingitur AS cinguntur M || 3 mesapum ASR || 4 quod] quem F || nequid R || a om. AS || mesapum ASR || ueniret H || 7 iactu] iaculo F || 8 en dya din A en dia dum R en dya diin L en dia dyn HM en dia di in F || 10 ad LONGE s. v. valde T || 11 ad MAVORS s. v. id est fortuna bellica T || 12 mortis F || CADEBANT R || caedebat ASML cadebant H || 13 vertebat a || 14 cedebant R || ruebant est M: ruebant id est reliqui || cadebant L cedebant H (corr. man. rec.) || 15 MISERANT R MISERATVR F || dixit R || 17 ad v. 758 in marg. inanem iram quia nulla causa tam iusta est ut propterea debeamus bellum gerere. siue inanem inutiliter conceptam sicut fletus aristei T || propterea Daniel || 18 generi F || 19 iusta F || fletur G || 24 ad QVAM m. o. s. v. quam posuit per defectionem tam T || 25 regis om. R || 26 ei] et RH || ab F || 27 qui diu F || 29 implorabitis G || satiros F

arbitrio eius puniendum. tum ille Oenopion sopito ei oculos sustulit. caecus itaque Orion cum consuleret quemadmodum oculos posset recipere, responsum est ei, posse lumina restitui, si per pelagus ita contra orientem pergeret, ut loca luminum radiis solis semper offer-
 5 *ret. quod ille efficere ita potuit: nam cum audisset strepitum cyclopum Iovi fulmina fabricantum, sono ad eos ductus, unum de his suis humeris superposuit et eo duce oraculi praecepta complevit. non autem incongrue fingitur ire potuisse per medium pelagus, quasi filius pro parte Neptuni. haec autem comparatio pertinet ad*
 10 *solam corporis proceritatem. alii hunc Orionem tantae magnitudinis dicunt fuisse, ut nulla cum altitudo maris ingredientem potuerit morari, unde inter sidera receptus. sane 'incedit' pro 'incessit', praesens pro praeterito. PER MAXIMA autem NEREI STAGNA epitheto elevavit tapi-*
nosin more suo.

15 766. REFERENS pro 'ferens' more antiquo: nam 're' abundat.

770. IMPERTERRITVS prima est compositio, non secunda: nam hoc est 'perterritus' quod et 'territus', et tunc est vera compositio, cum sermonis natura corrumpitur. sane 'imperterritus' quis ante hunc?

771. MOLE SVA STAT hoc est in sua mole, ut dicitur 'in vestigio'.

20 772. SPATIVM EMENSVS QVANTVM SATIS HASTAE speciosa elocutio.

773. DEXTRA MIHI DEVS sic dictum est, ut <280> in manibus Mars ipse viri, ut non alium sibi putet deum esse sacrilegus, quam dextram et fortitudinem.

25 774. VOVEO consecro et dico. PRAEDONIS praedones sunt qui populandam alienam invadunt provinciam, ut alibi <VII 362> perfidus alta petens abrepta virgine praedo.

775. TROPAEVM tropaeum dictum est ἀπὸ τοῦ τρέπεσθαι, id

25 praedones sunt ... provinciam] exscr. Isid. or. X 219 || 28 tropaeum ... ab exultatione] exscr. Isid. or. XVIII 2, 3

1 onepion G || eius oculos tulit F || 2 posset oculos ASL || 3 ei om. H || posse hoc fieri F || 4 luminis F || referet F, referret Daniel || 5 ita non potuit a || 6 ductus est F || 7 umeris F || 8 nam incongrue F (non autem incongrue man. rec.) || 10 alii ... praeterito post more suo hab. F, huc transposuit Daniel || 13 releuavit F || 15 ad REFERENS s. v. re abundat et more antiquo posuit T || ad ANNOSAM M. O. S. V. annosam multorum annorum. et potest hoc referri ad comparisonem hastae T || ad v. 767 INGREDI TVRQVE s. e. q. s. Homeri versiculus (Il. IV 443) οὐρανῷ ἐστήριξε κάρη καὶ ἐπὶ χθονὶ βαίνει Fabricius || 18 cum sermo natura conuertitur F || 19 ad MOLE s. s. s. v. id est in vestigio suo T || sua] saeva Daniel || 20 speciosissima F || 21 locutio M || 22 ad v. 773 in marg. sic est hoc dictum quemadmodum ... fortitudinem T || in omnibus G || 23 uirris TG || deum putet sibi esse T || 24 dexteram T || 26 populando Isidorus || prouintiam Serviani libri || 27 abrepta] obducta F abducta Vergiliani libri || 28 TROPEVM AS TROPHEVM RM TROPHVM L TROPHAEVM H || tropaeum] om. ASML, tropheum R tropeum H || ἀπὸ τοῦ τροπῆσθαι R ἀπὸ τοῦ τρεπεσθαι L ἀπὸ τοῦ τρεπεσθαι H ἀπὸ τοῦ στρεπε F

est ab hostium conversione: unde qui hostem fugasset, merebatur tropaeum, qui autem occidisset, triumphum, ἀπὸ τοῦ θριαμβεύειν, id est ab exultatione. sciendum sane Lauso propriam ideo nihil profuisse pietatem, quod in eum pater mente sacrilega munera transferebat deorum et ei occisorum spolia devovebat.

5

778. ANTOREM erit nominativus 'hic Antores', quomodo 'Diores': nam si 'Antor' fuerit nominativus *singularis numeri*, metri ratio non procedit: omnia enim Graeca nomina 'or' terminata, in obliquis casibus corripuntur, ut 'Hector Hectoris', 'Nestor Nestoris', 'Castor Castoris'.

10

779. MISSVS AB ARGIS *profectus, ut* <VI 812> *missus in imperium magnum.*

781. ALIENO VVLNERE telo quod in Aenean fuerat destinatum.

CAELVMQVE ASPICIT ut <IV 691> alto quaesivit caelo lucem item <X 899> hausit caelum mentemque recepit: naturaliter 15 enim morientes cupiunt satiari extremo lucis aspectu.

782. DVLCES MORIENS REMINISCITVR ARGOS inter physica signa moriturorum etiam hoc legitur, patriae aspectum desiderare perituros, ut <IV 468> et *Tyrios deserta quaerere terra. an ex facti paenitentia? qui ad patriam redire contempserat.*

20

784. LINEA TERGA lino enim tegebantur scuta, ut posset inhaerere pictura.

785. INTXTVM TAVRIS OPVS *pro tergis: Plautus ubi vivos homines mortui incursant boves.* IMAQVE SEDIT INGVINE hypallage est 'ima hasta' pro 'in imo inguine'.

25

788. A FEMINE ut etiam supra <344> diximus, secundum Caerum erit nominativus 'hoc femem', licet nusquam lectum sit, ut etiam ipse commemorat.

790. LACRIMAEQVE PER ORA VOLVTAE non viri fortis, sed filii est considerata persona.

30

791. OPTIMA FACTA alii legunt 'optime': *est autem prosphe-sis.* HIC in hoc loco, vel in hoc bello: nam adverbium est.

23 Plautus] Asin. I 1, 20

2 ἀΠΟ ΤΟ ΠΛΑΜΒΕΥCIN A ἀΠΟ ΤΟΥ ΘΡΙΑΜΒΕΥC R ἀΠΟ ΤΟΥ ΠΛΑΜΒΕΥCIN L ἀΤΟ ΤΟΥ ΘΡΙΑΜΒΕΥC HM ἀΠΟ ΤΟΥ ΘΡΙΑΜΒΕΥCIN F || 3 nil ASL || 8 in] ino AS o in L || 9 corripunt Hs. fortasse Servius scripsit 'o' in obliquis casibus corripunt || 11 ad MISSVS s. v. profectus T || 13 telum AS || 15 haud sit RH hauxit F || 19 ad DVLCES M. R. A. s. v. id est ex facti penitentia recordatur doloris sui pondus qui in patriam redire contempserat T || 20 paenitentia F || quia Masvicius || 24 IMA HASTA hypallage est pro in imo inguine RH || 30 consideranda F || 31 est autem prosphe-sis Daniel: si autem propanesis F || 32 in hoc loco vel in hoc bello Lion: in hoc loco uel bello M in hoc bello ASRL in hoc loco H in loco F, nam omittens

792. SI QVA FIDEM TANTO EST OPERI L. V. 'si qua' pro 'si',
ut <I 181> *Anthea si quem: aut pro 'si quam fidem'. et quaeritur*
'si qua fides' a praeterito, an de futuro dicat. 'tanto' autem 'operi'
non de suis carminibus dicit — nec enim sibi adrogaret — sed
5 'tanto operi', id est pietati et virtuti tuae: nam hic est sensus: ego
quidem facta tua, o Lause, et mortem ex pietate venientem non
silebo, si tamen credet vetustas ex scelerato homine pium filium
fuisse procreatum.

794. INVILIS pro 'vulnere debilitatus'. INQVE LIGATVS pro
10 'inligatusque': et est tmesis cum hystherologia.

795. INIMICVM HASTILE cuiusdam quasi picturae pompa de-
scribitur.

797. IAMQVE ADSVRGENTIS DEXTRAE ordo est: iamque subiit
mucronem Aeneae dextrae adsurgentis et plagam ferentis. 'subiit'
15 autem 'mucronem' iuxta usum praesentem accusativo iunxit, cum alibi
antique dativo iunxerit, ut <VII 161> *muroque subibant: quod suis*
locis plenius dictum est.

798. MORANDO SVSTINUIT moram iniciendo eius impetum lusit.

800. DVM GENITOR NATI PARMA P. A. de historia est: nam
20 Scipio Africanus cum esset vix annorum decem et septem, patrem
suum defendit in bello, nec cessit viginti et septem confossus vul-
neribus.

802. FVRIT AENEAS dolore scilicet, quod sibi Mezentius esset creptus.
et est integrum: quamquam furit, tenet se tamen.

25 803. EFFVSA SI QVANDO GRANDINE praeteritum pro instanti posuit.

804. PRAECIPITANT praecipitantur.

805. TVTA LATET ARTE quod scilicet se perite a tempestate defendunt.
'tuta' autem 'arte' quae tuetur.

806. ALTI FORNICE SAXI concameratione, caverna.

---

3 a praeterito *F* an praeterito *Daniel* an de praeterito *Masvicius*. fortasse
et quaeritur 'si qua fidem' et reliqua de praeterito an de futuro dicat *i. e.*
quaeritur poetae sententia utrum haec fuerit: si vetustas rei permittet ut ei fides
habeatur, an haec: si posteri tanto operi fidem habebunt || 5 ergo *F* || 7 crederet
vulgo || 8 creatum *R* || 9 ad INVILIS s. v. vulnere debilitatus *T* || pro] prout *G*
ad INQVE LIGATVS s. v. hystherologia est quia primo debuit illigatum dicere postea
inutilis *T* || 13 iamque] quae *F* || 14 et] ac *R* ad *H* || ad SVBIIT s. v. cum qua-
dam evitacione suscepit *T* || 15 iunxerit *F* || 21 nec cessit] cum esset *RH*
confusus *F* || 23 ad FVRIT A. T. T. S. S. V. scilicet qui mezentius fuit ei ereptus.
et subaudiendum est quamquam furit tenet se id est cohibet *T* || 26 schol. ad
v. 804 om. *RH* || 27 ARCE *F* || ad TVTA L. ARTE s. v. qua se tutatur quod perite
se defendat a tempestate *T* || dependunt *F* || 28 tuta autem arce *leg.* arte
Masvicius: ut aut ante *F* || qu&tuetur *F* qu&netur *G* quae tuetur *Daniel* ||
29 ad ALTI F. S. S. V. conca molis curvae *T* || concameratione caverna *scripsi*:
concam arationis curvae *F* concavi arationis curvae *Daniel* concavi, arcuatio-
nis curvae *Masvicius*

807. DVM PLVIT hic distinguendum: nam si iunxeris 'dum pluit in terris', erit archaismos; debuit enim dicere 'in terras'. tamen sciendum est hemistichium hoc Lucretii <VI 630> esse, quod ita ut invenit Vergilius *ad suum transtulit carmen*. IN TERRIS VT

POSSINT et viator et rusticus, quibus opera sunt in terris. 5

808. EXERCERE DIEM hypallage est pro 'ipsi per diem exerceri'.

809. NVBEM BELLI DVM DETONET bellantum impetum sustinet, donec deferbeat. et bene translationem fecit a vicina conparatione.

812. FALLIT TE INCAVTVM PIETAS TVA quod credis idcirco me pium tibi veniam posse concedere, quia et ipse pietatis intuitu dimicas pro patris salute. 'tua' autem 'pietas' prudenter est additum, quasi non a parente descendens.

815. FILA LEGVNT proprium fuerat 'rumpunt'; tamen 'legunt' aut colligunt est, aut transeunt, ut <III 292> litoraue Epiri legimus. EXIGIT ENSEM PER MEDIVM et cetera. poetica descriptio 15 est: nam re vera fieri non potuit, ut gladius et transiret per *medium* corpus iuvenis, et in corpore iuvenis absconderetur: nam 'exigit' est 'ex eo agit trans corpus'.

817. PARMAM id est levia arma, non clipeum. 'minacis' autem non Lausi; non enim ipse minatus fuerat. ergo ordo est 'muero 20 minacis', Aeneae scilicet. *aut si ad Lausum referas 'minacis', num audacis et fortis?*

819. IMPLEVITQVE SINVM SANGVIS mire expressus est sinus tunicae sanguinem excipiens nec tramittens. VITA PER AVRAS CONCESSIT MAESTA AD MANES *vita*, id est anima. et abusive dictum est; nam 25 ad inferos simulacrum pergit, non anima.

820. CORPVSVQVE RELIQVIT potuit sine hoc sensus esse.

825. PRO LAVDIBVS ISTIS quia et contra fortiozem et pro patris salute dimicare conatus est: ideo enim *et pluraliter 'laudibus'* dixit. *alii 'laudibus' pro virtutibus, ut solet poeta, dictum tradunt.* 30

13 legunt colligunt] cf. Non. p. 332, 3 M. || 19 PARMAM id est levia arma] exscr. Isid. or. XVIII 12, 6 || 23 mire ... tramittens] cf. Macrob. Sat. IV 6, 13 sq.

1 hic distinguendum ... dum pluit om. H || 2 sarcasmos L archaismo H || 4 ut om. ASLM (add. a) || inuentum L || uergilius F || 6 pro ut ipsi per diem exerceri possint Daniel, sed ut et possint a recentiore manu in Floriacensi addita sunt || 7 DETONET F: DETINET ASRLM et Et H || bellantium F || 8 facit H fecit ex facit L || 10 condere AS || 12 descendens] discedens F. cum in deos pater sit impius et pietas in filio sit nulla patris imitatione add. D || 14 aut colligunt aut rumpunt aut etiam transeunt Masvicius || 16 et om. F || 17 iuvenis ... corpus om. H || exiit AS (exigit a) exigit ensem M || 18 est ex eo] et haec M (et eo m), om. F || 21 ad v. 817 in marg. si ad lausum minacis referas audacis et fortis accipe T || 23 ad IMPLEVITQVE s. s. s. v. mire ... transmittens T || 25 usque F || 29 nam ideo F || 30 ad LAVDIBVS I. s. v. quidam laudibus uirtutibus accipiunt T || ut solet a poeta Daniel

826. PIVS AENEAS TANTA DABIT INDOLE DIGNVM propter vitandam adrogantiam tertia persona usus est, *ut* <I 48> *et quisquam numen Iunonis adoret?* 'indoles' autem est proprie imago quaedam virtutis futurae.

5 827. QVIBVS LAETATVS HABE TVA moris enim fuerat ut cum his rebus homines sepelirentur quas dilexerant vivi.

828. SI QVA EST EA CVRA REMITTO aut more illo dixit quo solet sepultura ad ipsa cadavera non pertinere — licet umbris, sicut in sexto <326> legimus, prosit — ut <VII 4> si qua est ea gloria signant, item de Pallante <XI 52> vano maesti comitatur honore: aut certe, si qua est ea cura Mezentio, id est patri sacri-lego, qui superos inferosque contemnit. *an de tota hac re dubitat?*

830. AENEAE MAGNI DEXTRA CADIS sic alibi <XI 688> nomen *tamen* haud leve patrum manibus hoc referes, telo ceci-
15 disse Camillae.

832. SANGVINE TVRPANTEM *non ipsum turpantem, sed ut accidit, ita dixit.* COMPTOS DE MORE CAPILLOS antiquo scilicet more, quo viri sicut mulieres componebant capillos: quod verum esse et statucae non nullae antiquorum docent, et personae quas in tragoedis
20 videmus similes in utroque sexu, quantum ad ornatum pertinet capitis.

833. INTEREA dum haec geruntur. et omnino sic est apud poetas 'interea', sicut apud Sallustium 'eodem tempore'.

834. VVLNERA SICCAT LYPHIS *siccabat aqua. sed et nove*
25 *et physice locutus est; nam cum aqua omnia infundantur, hic ait siccari vulnus aqua. et ratio vera est; fluxus enim sanguinis aquarum frigore continetur. LEVABAT inclinatione recreabat.*

835. ADCLINIS *quis ante hunc?* PROCVL modo 'iuxta' significat, ut sarta procul, tantum capiti delapsa, iacebant.

30 836. GRAVIA ARMA QVIESCVNT *cur illa pendeant, haec in terra sint, docuit dicendo 'gravia arma': unde et 'quiescunt' dixit. bene 'gravia', ut et galeam arma, sed levia intellegamus. et talis est*

3 indoles . . . futurae] exscr. Isid. or. X 124. cf. comm. Luc. V 17 || 29 sarta] buc. VI 16

1 DABAT *ASMI* || 7 quo] quod *ASMF* || 8 sepulturam *F* || 9 in sexto *ASF*: in septimo *RLM* in septem *H* || 12 contempnit *ASRM* || tote *G* || 14 haec *F* || 16 ad *TVRPANTEM* s. v. fedantem *T* || sed] si *G* || 17 more *om.* *LH* (*add. l*) || 18 et statucae et nonnullae *RLH* (*alterum et del. l*) || 19 et ante personae] *om. R*, etiam *F* || tragoediis *LM* targoedis *H* || 24 aqua sed et *Daniel*: quasedet *F* || 25 infunduntur *RL* (*corr. l*) || 26 quia fluxū enim *F* || 27 *LAVABAT F* || reclinatione *F* || 28 iuxta *om.* *ASR* || 29 iacebat *F* || 31 graviora arma *F* || bene ergo gravia *Daniel* || 32 et ante galeam *om.* *F* || galeam et alia arma *Lion* || sed] et *F*

figura, sicut illa Sallustii leonem atque alias feras, ergo et leo fera est. 'quiescunt' autem quasi in terra posita, quoniam galea, quae pendebat, poterat et moveri.

838. COLLA FOVET sustinens se arboris trunco. FVSVS PROPEXAM IN PECTORE BARBAM barbam in pectus *infusam* habens. 5
archaismos autem est quod ait 'in pectore' pro 'in pectus', sicut alibi <VI 339> mediis effusus in undis pro 'in medias undas'.
'*propexam*' autem quis ante hunc?

839. MVLTA pro 'multum', sicut et pede terram crebra ferit pro 'crebro'. *MVLTYMQVE REMITTIT hoc pro 'saepe'*. 10

841. SVPER ARMA FEREBANT supra scutum, *sicut supra* <506> inpositum scuto referunt Pallanta frequentes.

842. INGENTEM ATQVE INGENTI VVLNERE *Homeri dictum κείτο μέγας μεγαλωστί.*

845. AD CAELVM TENDIT PALMAS increpans deos, quasi sacri- 15
legus. et sciendum uno eodemque tempore non eum potuisse et inhaerere corpori et manus ad caelum levare, licet poeta ista coniunxerit. CORPORE INHAERET aut inhaeret Lauso suo corpore: aut certe hysterologia est, ut sit 'haeret in corpore': melius tamen est ut sit antiptosis pro 'corpori', ut <361> haeret pede pes pro 20
'pedi'.

848. PER VVLNERA SERVOR aut re vera 'per vulnera', quia per totum eius corpus mucro transierat: aut invidiose 'vulnera' ait pro 'vulnus', sicut Terentius non perpeti meretricum contumelias, cum de Thaide loqueretur. 25

850. NVNC DEMVM EXILIVM INFELIX NVNC ALTE VVLNVS AD-
ACTVM solacio enim viventis filii utrumque fuerat ante tolerabile.

851. IDEM EGO qui nunc causa tuae mortis fui, feci ut et exulis et sacrilegi filius esse dicereris.

1 Sallustij] Iug. VI 1 || 9 et pede] georg. III 499 || 13 Homeri] Il. XVI 776 || 24 Terentij] Eun. I 1, 3

2 est *om.* *LH* (*add. l*) || 8 *ad* PROPEXAM *s. v.* promissam longam siue compositam id est fusam habens propexam barbam in pectus *T* || 9 crebre *F* || 10 *ad* REMITTIT *s. v.* iterum dirigit *T* || 12 scuto *F*: clipeo *Serviani libri* || 13 ΚΕΙΤΟ ΜΕΤΑC ΜΕΤΑΛΟC *F* λελασμένος ἱπποσυννάων *add. Daniel* || 16 et sciendum non enī unū eodemque tempore potuisse *F* || uno *om.* *H* || *ad* SVCCEDERE *D.* (v. 847) succumbere id est uictum summitti *T* || 23 ait pro] aut per *R* || 24 per te *LH* (perpeti *l*) || 25 cum una esset thais de qua loquebatur *F* || de *om.* *LH* (*add. l*) || thalide *R* thelide *H* thaide *L*, sed ai in ras. *l* || 27 solatio libri || *ad v.* 850 in marg. tacite movet pathos et quasi per definitionem. rem enim quae mouere miserationem potest dilucide non dicit sed facit intellegi. nihil enim aliud ex hoc intellegendum est quam hoc esse altum vulnus amittere filium *T* ex *Macrobii Sat.* IV 4, 23 || 28 fui] qui *RH* (fui feci in ras. *l*) || fecit *H*

852. PVLSVS OB INVIDIAM excusat, ne merito expulsus esse videatur.

854. OMNES PER MORTES per omnia mortis genera, *nam una mors est: aut 'per mortes omnes', id est per diversa supplicia: aut* 5 *quasi non una tantum morte dignus.*

857. VIS ALTO VVLNERE TARDAT alti vulneris violentia.

858. HAVD DEIECTVS non deiectus animo.

860. ADLOQVITVR MAERENTEM tristem. haec enim animalia secundum Homerum, cum sint tristitia, indicant dominorum mortem 10 futuram. *et proprie 'adloquitur' dixit: est enim 'adloqui' consolari.*

861. RHAEBE DIV RES SI QVA DIV MORTALIBVS VLLA EST hoc loco notant Vergilium critici, quod homini sacrilego dedit prudentem sententiam: quam rem ratio naturalis excusat. ea enim quae per naturam movent animos, in quamvis personam cadunt, illa vero 15 tantum sunt prudentium, quae non nisi consilio et ratione deprehenduntur: unde et Terentius servis dat plerumque sententias prudentissimas quidem, sed quae se per naturam offerunt cunctis, ut ne quid nimis.

862. SPOLIA ILLA CRVENTA arma Aeneae, Lausi cruore perfusa 20 — inde intulit 'et caput Aeneae', per quod etiam spolia Aeneae intellegimus — nam Lauso nihil detraxerat; dixit enim <827> 'arma, quibus laetatus, habe tua'. *si autem 'cruenti', intellexeris scilicet crudelis: sic enim convenit personae loquentis.*

863. LAVSIQVE DOLORVM num 'Lausi dolorum' ut <II 784> lacri- 25 *mas dilectae pelle Creusae?*

864. AVT APERIT SI NVLLA VIAM VIS aut si nullam ostendit fortitudo rationem. *'aperit' autem praesens pro futuro.*

865. NEQVE ENIM FORTISSIME CREDO quod dignaberis habere

16 Terentius] Andr. I 1, 34

3 nam *om. G* || 4 supplicia] per quae uenitur in mortem *add. D* || *ad OMNES* P. M. S. V. scilicet non una morte dignus *T* || 6 TARDAT *Serviani libri* TARDAT *F* || 7 *ad DEIECTVS* S. V. scilicet animo *T* || 9 cum sint tristitia] tumescunt tristitia quando *AS* sunt tristitia quando *F* tunc sunt tristitia *l* || 10 futuram] est autem Homeri comparatio (*Il. XIX 404*) τὸν δ' ἄρ' . . . οὐδ' αὖτε ἐκείνῃ *add. Stephanus.* ex his ἄρα δ' ἤμυνε . . . ἐκείνῃ *D* quoque habet || *ad ADLOQVITVR* S. V. proprie dicit. alloquitur enim more ueteri significat consolatur *T* || 11 *ad v. 861* pathos cum scilicet ad muta vel ad inanimalia dirigitur sermo *T* ex *Macrob. Sat. IV 6, 10* || RHOEBE *AS* RHEBE reliqui || 12 uergilium *F* || critici *RLFa* stritici *H* || 14 illa . . . deprehenduntur *om. LH* (*add. l*) || 15 sunt tantum *M* || 19 Lausi cruore . . . spolia Aeneae *om. LH* (*add. l*) || 20 unde *MF* || 21 detraxerat] dixerat *F* || enim] autem *F* || 22 letatur *R* || ruenti *F*. ceterum ipse interpret scripsisse videtur CRVENTI scilicet crudelis e. g. s.; si autem et intellexeris is qui plenior commentarium composuit parum apte addidit, ut hoc scholium cum *Serviano* coniungeret. || 26 nulla *ASMl* || ostenderit *F* || 27 *ad APERIT* S. V. ostendit praesens pro futuro *T* || 28 ENIM *om. RLH*

dominos Teucros, scilicet ignavos: nam hoc intellegimus ex eo quod dixit equo 'fortissime'. plerumque enim ex alterius personae vituperatione vel laude, quid de alia dicatur, agnoscimus, ut hoc loco Troianos vituperatos ex equi laude cognoscimus. item alibi e contra <IV 215> et nunc ille Paris, scilicet adulter: nam illo loco ex 5 persona Paridis vituperatur Aeneas.

867. EXCEPTVS TERGO equo se praebente susceptus: quod fieri plerumque conspiciamus.

868. IACVLIS ONERAVIT A. aviditas saevientis exprimitur, ut saepius.

10

869. AERE CAPVT FVLGENS quia supra <835> procul aerea ramis dependet galea.

871. VNO IN CORDE PVdor 'uno' autem pro eodem. tribus vero affectibus conturbatum significat, pudore, ira, dolore, quae potentia sunt singula.

15

875. SIC PATER ILLE DEVM FACIAT bene in perniciem contemptoris deorum deos invocatur. SIC ALTVS APOLLO aut venerabilis; aut quia in excelso loco consecratus est.

876. INCIPIAS deest 'ut'. INFESTA HASTA in vulnus parata, id est protenta.

20

879. QVA PERDERE POSSES deest 'me': nam hoc dicit, nisi extincto filio nulla se ratione potuisse superari.

880. NEC DIVVM PARCIMVS VLLI hoc ideo, quia Aeneas invocaverat deos, ut 'sic pater ille deum faciat, sic altus Apollo'.

881. DESINE scilicet mortem minari: quoniam libenter mori- 25 turus advenit.

883. INDE ALIVD id est iacit telum.

884. VMBO scutum: nam a parte totum intellegimus.

885. TER CIRCVm enarravit quid esset 'ingenti gyro'. LAEVOS

21 nam ... superari] cf. Macrob. Sat. IV 4, 24

2 equo om. R || 3 alio AS || ut ... cognoscimus om. AS || 5 et] ut RLH || nam illico F || 7 exceptus ASFI || 8 conspiciamus] in consuefactis (mansuefactis Masvicius) equis add. D || 9 ut om. RLHM (add. l) || 11 aera G || ramis] armis F || ad RAPIDVS (v. 870) iratus aut ardens cupiditate dimicandi T || 13 PVdor] et riq. add. G || 14 podore G || ad VNO I. C. S. V. id est in eodem corde, ad v. 871 in marg. tribus affectibus ... dolore quae per se plurimum valent T || 15 v. 873 TER id est saepius D || 16 bene ... invocatur hab. T || 17 ad sic A. A. S. V. venerabilis aut qui in excelso loco est consecratus T || uenerabis F || 19 ad INCIPIAS S. V. scilicet ut T || 20 protenta] portenta R parata H, id est protenta om. L (add. l) || 22 nulla potuisse potuisse ratione A (prius potuisse del. a) nulla potuisse ratione S nulla se potuisse ratione F || 26 aduenit H: adueni R aduenio ASMF aduenio L, sed o in ras. l || 27 ad INDE A. S. V. scilicet telum iecit T || 29 ad TER C. S. V. nunc exponit quid sit ingenti gyro T || TE G

EQVITAVIT IN ORBES secundum artem militiae: nam eques stans facillime superatur a pedite. in laevam autem partem ideo circuibat, ut Aeneae dexteram partem circumveniret, quae utique nuda erat.

888. TOT SPICVLA TAEDET hic ostendit quid sit 'figitque volatque'.

5 889. PVGNA INIQVA pedes contra equitem.

890. MVLTA MOVENS utrum in ipsum, an in equum tela torqueret; quo vulnerato Mezentius carebat effugio. INTER TEMPORA id est in frontem.

891. BELLATORIS EQVI per quem bellum geritur. aliter hominem dicimus bellatorem, qui bellum gerit.

894. INPLICAT inedit. CERNVVS cernuus equus dicitur qui cadit in faciem, quasi in eam partem cadens qua cernimus: unde et pueri quos in ludis videmus ea parte, qua cernunt, stantes, cernuli vocantur, ut etiam Varro in ludis theatralibus docet.

15 895. CLAMORE INCENDVNT CAELVM implent. et abusive dixit. TROESQVE hoc est Troiani gaudio. LATINIQVE scilicet dolore.

896. ADVOLAT AENEAS multi haec nolunt distinguere, quasi simul fiant.

899. HAVSIT CAELVM M. R. hoc est aerem: Lucretius <IV 132> in hoc caelo, qui dicitur aer. et hoc dicit: postquam respiravit
20 et mentem recepit post perturbationem ex equi venientem ruina.

900. HOSTIS AMARE aspere. et hoc Homeri est de telo dictum, quod hic ad hominem transtulit: ille enim ait *πικρὸν δίστόν*.

901. NVLLVM IN CAEDE NEFAS mori viro forti nefas non est,

11 cernuus e. q. s.] cf. Non. p. 21, 3 M. || 21 Homeri] Il. IV 118

1 artes A (artem a) || 2 partem om. LH || circuibat ASLM circumibat RF circabat H || 3 ut aeneae in dexteram partem veniret R || partem om. SF || 4 ad TAEDET s. v. piget. hic . . . volatque T || SPECVLA F || fugitque G || 5 pedes] pes de H pedis F || equitem] equa est H || 7 IN TEMPORA ASM || 9 geritur] πολεμιστηρίον add. D || aliter om. F || hominem] non bene L || 10 geritur F || 11 cernulus F (puncta infra posuit man. rec.) || dicitur equus ASF || 12 quasi in ea parte H || cadens om. LHM || qua cadens R || qua La: quae AHM que F quam Stephanus et Daniel. e Sangallensi Hagenus qui cum Danielino exemplari eum contulit nihil enotavit. || cernitur R || 13 pueros F || quos . . . stantes] quos ludentes videmus et a parte qua cernunt stantes R || ludis] ludenste H || ea a parte L, sed a eadem, ut videtur, manus delevit || qua] quae ASH (corr. a) || stantes] πρὸς τὰς ἑσθλὰς Commelinus a Salmasio (cf. Plin. exercit. pag. 148) accepti, sed idem Salmasius (p. 628) stantes probat et verba Servii his interpretatur 'Cernui pueri in ludis dicebantur qui capite in solo sistebant pedibus in aerem erectis.' || cernuli ASRFL (sed nuli in ras. l) cernui HM || 14 vocatur H || ludis] videmus ea parte add. F, libris Stephanus || licet H docet L, sed do in ras. l || ad CERNVVS A. S. V. cernuus dicitur proprie inclinatius quasi quod terram cernat T || 15 et om. H || 17 ATVOLA G || fiunt F || ad ET SVPER HAEC (v. 897) aut insuper aut super ipsum loquitur T || ad EFFERA VIS (v. 898) ultra humanum modum fera T || 20 turbationem RLF (perturbationem l) || 21 aspere libri || et est hoc homeri R et est homeri LH (hoc et est h. l) et hoc est h. M || 22 καὶ πικρὸν AS πικρὸν L ρικρὸν H || 23 more uiri fortis L (corr. l) || non est] unde in primo (94) aeneas et fortis et pius (inducitur add. Fabricius) sic loquens 'o terque quaterque beati' add. D

nec ego sic ut vincerem veni, hoc est cum voluntate procumbo. ergo aut nihil acerbi in morte se passurum ait; aut nihil nefandum Aenean commissurum, si se volentem interfecerit, quia mori decreverit, si mortem filii non potuisset ulcisci. *NEC SIC AD PROELIA VENI hoc est ut vincerem, aut victus mortem deprecarer: ergo libenter occumbo.* 5

902. NEC TECVM MEVS HAEC PEPIGIT MIHI FOEDERA LAVSVS hoc est non cum hoc pacto a te Lausus recessit, ut ego vitam requiram: 'foedera' autem 'pepigit' per translationem dixit, id est non sic pugnavit Lausus, ut ullum mihi vitae relinqueret desiderium.

903. VENIA beneficium, ut <I 519> orantes veniam. 10

904. ACERBA MEORVM quasi hoc de Aenea non senserit.

905. HVNC ORO DEFENDE FVROREM inimicorum iram et post fata saevire cupientem. 'defende' autem est prohibe, ut dum tenebras defendo a frigore myrtos. et bene petit ab Aenea sepulturam, quod scit eum ultro concedere, ut probavit in filio: petit 15 autem non de eius pietate dubitans, sed timens iram suorum.

907. HAVD INSCIVS litotes figura: non enim dicit 'non ignarus', sed expectans omnibus votis, ut <VII 261> munera nec sperno, id est libenter accipio. in hac autem figura plus cogitatur, quam dicitur. 20

908. VNDANTIQVE ANIMAM DIFFVNDIT IN ARMA CRVORE ordo est 'in arma undanti cruore animam diffundit', cuius sedem plerique sanguinem volunt esse. et sic est dictum hoc, ut <487> una eademque via sanguis animusque sequuntur.

13 dum] buc. VII 6

2 s. v. 901 id est nihil acerbi se passurum in morte ait . . . decreuerit *T* || ergo aut nihil . . . libenter occumbo *post nefas non est hab. F, in quo Serviana* nec ego . . . procumbo *a reliquis maiore spatio separata sunt.* || acerui *F* || 3 eneam *T* || commissurum *F* || interfecerit *F* || mori] mortem ipse *T* || 4 potuisset ego: notuisset *F* uoluisset *Daniel* ualuisset *Commelinus* || ad v. 901 in marg. id est ut vincerem nec victus mortem deprecarer. ergo voluntate occumbo *T* || 8 dixit *om. AS* || 9 mihi *om. RLH (add. l)* || 12 et *om. R* || 13 facta *AS* || 15 ultra *L (corr. l)* || 17 non ante ignarus *om. L (add. l)* || 18 expectans] spectans *AS* || expertus *L* || 23 et sic est dictum *om. AS* || ut] quomodo illud *F* || 24 sanguisque *La* || sequuntur] item (I 98) 'tuaque animam hanc effundere dextra' quasi quae in cruore fouetur *add. Fabricius* || EXPLICIT LIBER DECIMVS . INCIPIIT LIBER VNDECIMVS FELICITER *A* EXPLICIT LIBER X. INCIPIIT LIBER XI. *LM*

SERVII GRAMMATICI

IN VERGILII AENEIDOS LIBRVM VNDECIMVM

COMMENTARIVS.

1. OCEANVM INTEREA SVRGENS AVRORA RELIQVIT more suo praetermisit noctis descriptionem, quam transisse indicat praesens ortus diei. et hoc est unde ait Horatius nec verbum verbo curabis reddere fidus interpres: quae enim naturalia sunt omnibus
5 patent. *'surgens' autem quae surrexit, ἀναστῆσα.*

2. AENEAS QVAMQVAM ET SOCIIS DARE TEMPVS HVMANDIS P. C. consuetudo Romana fuit ut polluti funere minime sacrificarent. si tamen contingeret ut uno eodemque tempore et funestaretur quis et cogeretur operam dare sacrificiis, elaborabat ut ante sacra comple-
10 ret quam funus agnosceret: unde etiam Horatius Pulvillus in Capitolii dedicatione cum ab inimicis ei filius nuntiaretur extinctus, *ut quidam putant falso, ut alii, pro vero*, ait *'cadaver sit'*, nec voluit funus agnoscere, donec templa dedicaret. secundum quem ritum etiam Aeneas inducitur ante operam dare sacrificiis, et sic ad so-
15 ciorum et Pallantis sepulturam reverti.

3. PRAECIPITANT CVRAE urgent: longam enim dilationem sepultura non patitur. *sane cum 'quamquam' praemisisset, non intulit 'tamen', ut alibi libertas quae sera tamen respexit inertem cum 'tamen' dixerit, non praemisit 'quamquam'. 'dare' vero 'tempus' relin-*
20 *quere, id est ut breve: et habet emphasin propter multitudinem nego-*

---

1 more suo e. q. s.] cf. Don. ad Ter. Eun. III 5, 46 || 3 Horatius] a. p. 133 ||
7 consuetudo Romana fuit e. q. s.] cf. Serv. ad Aen. VI 8 || 13 secundum ...
reverti] exscr. mythogr. III 6, 28 || 18 libertas] buc. I 27

---

3 unde] quod *F* || ait] ēut *R* || verbo] uerbū *H* || 5 ad v. 1 surgens quae surrexerat transacto tempore noctis *T* || surgentis *F* || surrexit ἀναστῆσα scripsi: surrexanaetaca *F* surrexit ἀνὰ et κατὰ *Daniel* || 9 laborabat *LH* (elaborabat *l*) elaborat *F* || sacra om. *LH* (add. *l*) || 10 pulvillus *RH* || 14 ad sociorum ad pallantis *F* || 16 arguent *F* || sepulturae *F* || 17 ad vota deum (v. 4) s. v. deest hic tamen *T* || 18 ut tibi *F* || 19 vero] ūro (i. e. 'vestro') *G* || 20 et abec emfasin *F* || negotiorum *F*. post negotiorum lacunam indicavit *Daniel*. ceterum ad v. 4 in marg. habet hic locus enfasin propter multitudinem negotiorum *T*

tiorum. TVRBATAQVE FVNERE MENS EST funere Pallantis κατ' ἐξοχήν: nam est haec consuetudo apud poetas, ut a plebe segregent duces. sic paulo post ait <22> interea socios inhumataque corpora terrae mandemus et intulit *segregans* maestamque Euandri primus ad urbem mittatur Pallas. sic dictum est <I 30> reliquias Danaum atque inmitis Achilli, item <II 506> forsitan et Priami fuerint quae fata requiras.

4. PRIMO VICTOR SOLVEBAT EOO antequam luctum subiret et funestaretur. 'primo' autem 'Eoo' subaudimus 'tempore'; nam graece ὥς dicitur quam nos auroram vocamus: Homerus ait ῥοδοδάκτυλος ὥς. quod nomen Latini traxerunt per derivationem, ut dicerent <II 417> et laetus eoīs Euris equis, item <I 489> eoasque acies. sane ut etiam supra <II 417> diximus, in hoc sermone prima syllaba naturaliter longa est, sed cum opus fuerit, corripitur, aut licentia nominis proprii, aut quia eam vocalis sequitur. 15

6. CONSTITVIT TVMVLO in colle, quia tropaea non figebantur nisi in eminentioribus locis: Sallustius de Pompeio ait devictis Hispanis tropaea in Pyrenaei iugis constituit. ex quo more in urbibus tropaea figuntur arcubus exaedificatis. ideo autem nunc tropaeum ponit Aeneas, quia nondum plenam est victoriam consecutus, sed occiso Mezentio fugavit exercitum: plenae enim victoriae, ut supra <X 775> diximus, triumphus debetur. et persolvit vota vel propter tanti ducis interitum, vel quia fas erat etiam de primitiis belli sacrificare. 'tumulo' autem deest 'in', id est in tumulo.

INDVIT ARMA ut <83> indutosque iubet truncos hostilibus armis. 25

7. TIBI MAGNE TROPAEVM BELLIPOTENS videtur interrupta descriptio. hoc per parenthesin dictum est et *prospheonesin*. [et post

17 Sallustius] hist. IV 29 D., 53 Kr. || 19 ideo autem e. q. s.] cf. Isid. or. XVIII 2, 3

1 Pallantis] scilicet et est *add. R* || et aetexochen *AS* catexochen *RHM* catexo khem *L* || 3 ait *om. LH* || 9 funeraretur *ASHF* (*corr. a*) || primo autem eoo ... triremis aplustre (v. 9) *om. L* (*in marg. add. l*) || 10 eos libri || ροαοακτῆρας πῶς *A* ροαοακτῆρας *l* rododactilos eos reliqui || 14 corripitur] eos *add. AS* eos *add. F* || 15 aut quia etiam nomenclator sequitur *F* || 16 in colle] in tumulo in colle *ASML* || non figebantur ... Hispanis tropaea *om. H* || 17 nisi *om. R* || ait] aut *ASl*, *om. F* || de victis *Dietschius* || 18 spanis *F* || impyrena ei *A* impyrenei *S* in pirinei *RH* in pyrenei *l* in pyrinee *F* || 19 figuntur *F's*: finguntur *AS* figebantur *RMI* fingeantur *H* || in arcubus *ASML* || in eo *RH* || 20 quia] quoniam *ASR* || 21 plena victoria enim *F* || 23 fas erat ut etiam de primitiis (primiciis *AS*) sacrificaretur *ASML* || 25 armis] sine nomine *add. F*, quod librarii errore ex insequenti scholio huc inlatum esse apparet || 26 ad tibi *m. t. s. v.* uidetur hic interrupta esse descriptio. et est *prospheonesis* id est exclamatio. et duo epiteta ponit sine nomine *T* || interruptio *F* || 27 et post reddita *seclusi*. voluit significare is qui *plen. comm.* composuit descriptionem, *prospheonesi interruptam*, verbis quae sunt 'aptat rorantes' e. q. s. continuari. si

reddita.] 'magne' autem 'bellipotens' antonomasia per duo epitheta sine nomine.

8. APTAT apte locat et congrue ponit vel figit, ut <VIII 721> aptatque superbis postibus.

- 5 9. TELAQUE TRVNCA VIRI id est prae fracta; ita enim in tro-
paeis poni consueverunt: Iuvenalis <X 134> et fracta de casside
buccula pendens et curtum temone iugum victaeque tri-
remis aplustre. vel 'trunca tela' quae de suo clipeo legerat: ideo
enim 'trunca', quod in evellendo prae fracta. ET BIS SEX THORACA
10 PETITVM PERFOSSVMQVE LOCIS duodecim vulneribus adpetitum: quia,
ut supra <II 278> diximus, totius Tusciae populus in duodecim
partes fuit divisus, ut <X 202> gens illi triplex, populi sub
gente quaterni, qui singulis lucumonibus parebant. moris autem
fuit ut interemptos duces omnis vulneraret exercitus, sicut etiam
15 de Hectore Homerus commemorat. unde est <II 278> quae cir-
cum plurima muros accepit patrios. non ergo ab Aenea, sed
ab his qui <X 692> uni odiisque viro telisque frequentibus in-
stant: quod ostendit Mezentius, cum sub Aenae telis iaceret <X 904>
scio acerba meorum circumstare odia: neque enim hoc in illo
20 momento periculi meminisset, nisi eos cerneret imminere.

10. CLIPEVMQVE EX AERE figuratius, quam si 'aereum' diceret,
ut alibi <IV 138> cui pharetra ex auro.

11. ENSEM COLLO SVSPENDIT EBVRNVN vaginam eburneam. sane
'ebur eboris' facit, non 'eburis', sicut 'murmur murmuris': unde quia
25 in principalitatis declinatione varietas invenitur, etiam derivatio
varia est: nam 'eburnus' facit ab eo quod est 'ebur', 'eboreus' ab
eo quod est 'eboris'. 'collo' autem, id est de collo. paulatim de trunco
arboris humanam figuram fecit, ut et sinistram illi det et collum: quod
valde quaeritur, an bene.

- 30 14. MAXIMA RES EFFECTA VIRI occiso tanto duce: simul etiam

quis retineri velit et post reddita, ei sic verba collocanda videntur videtur inter-
rupta descriptio et post reddita. hoc . . . prosphonesin vel sic hoc . . . dictum
est. videtur i. d. prosphonesi, et post reddita || 3 apta F || ad APTAT s. v. figit
atque ponit ut aptat superbis postibus T || fugit F || 5 post fracta R prae-
fecta H per fracta FL || 6 cassile F || 7 pucula F || pendet F || currum RM ||
te more F || iugumque R || trireremissaplustre H || 8 aplustra R aplaustre F ||
ad TRVNCA v. s. v. id est de suo clipeo quasi in evellendo prae fracta T || ques F ||
legeret F, correxerit || 12 sibi genti F || 15 commemorat] (Il. XXII 367) ἡ δὲ καὶ
ἐν νεοπότῳ . . . ἀνοστήσει γὰρ παρ' ἐστῆν add. D || 16 accipit HF || 17 unū odiis
quiro F || 18 eum F || 19 acerbum eorum F || 20 immineret F || 24 ebor F ||
26 eburneus R || eboreus] eborneus AS eburneus RLHMF || 27 quod est
ebor eboris D || ad COLLO s. v. de collo, ad v. 11 in marg. paulatim . . . col-
lum T || 28 fecit figuram T || illum F

tropaei ostenditur causa. *et verecunde cum ipsius opus sit, impersonaliter ait.* ABESTO absit: nam tertia persona est.

15. QVOD SVPEREST id est de reliquo: et est absoluta elocutio, *ut* <IX 155> *quod superest lacti bene gestis corpora rebus.* ET DE REGE SVPERBO PRIMITIAE aut hoc dicit: primitiae istae quas 5 fecimus, non de plebe sunt, sed de rege superbissimo, *id est Mezentio*: aut certe regem superbum Turnum accipiamus — nam de ipso legimus <X 445> at Rutulum abscessu iuvenis tum iussa superba miratur — ut sit sensus: haec spolia et hanc primam belli partem superbo Turno sustulimus. nam hoc epitheton pro- 10 prium Turni est, quod ei Vergilius pro ingenti scelere dat. apud maiores enim superbia ingens facinus fuit, adeo ut Tarquinius pro multis sceleribus superbi nomen acceperit.

16. MEZENTIVS HIC EST *pro* 'talis est', ut <IX 479> hunc ego te Euryale aspicio? *id est talem. et utrum per contemptum an per* 15 *commendationem hoc pronuntiandum?* MVROSQUE LATINOS *bene quasi hoc solum restet. et hoc dicit*: iam campestri superavimus proelio, restat ut etiam obsidione vincamus: credit enim quod sibi iam aperte nullus occurrat. nec inaniter: nam et paulo post dicturus est Turnus <515> furta paro belli, et in duodecimo <34> Latinus 20 vix urbe tuemur spes Italas.

18. ARMA PARATE ANIMIS aut hypallage est *pro* 'armis parate animos': aut certe est mutanda distinctio, ut sit 'animis et spe praesumite bellum'. 'praesumite' vero 'bellum' id est mente praeco- 25 cuate, ut supra Turnus <IX 156> et pugnam sperate parari. bene autem ait 'praesumite', quasi rem iam sui iuris, ut ei deberi videatur certa victoria.

19. NE QVA MORA ordo 'ne qua mora impediat'. VELLERE SIGNA ADNVERINT SVPERI ne in mora sitis, cum captatis auguriis ad bellum exire coeperimus. 'vellere' autem proprie dixit, quia Romana 30 signa figebantur in castris, et cum ad bellum eundum fuisset, captatis auguriis avellebantur e terra: nam alibi ea figi non licebat.

2 nam *om.* AS || 3 id est *om.* RLHM (*add.* l) || 8 at ASF: ac reliqui || rutulo RH || iuuentis H iuvenes F || tum F: tunc reliqui || 9 miratus Vergilius || 10 superbo *om.* F || 11 est turni R, est *om.* H || uergilius F || 12 pro *om.* H || 13 superbi nomen *om.* AS || acciperet LH acciperat F || 14 est *om.* LHM (*add.* l) || 15 ad MEZENTIVS H. E. S. V. id est talis et siue per contemptum siue per commendationem est pronuntiandum istud hic T || 16 bene dicit quasi . . . restet hab. T || 17 campestri] pedestri L || 18 restat] superest F || etiam *om.* F || 21 tuentur L (*corr.* l) || 23 mutata LH (*corr.* l) || et spem praesumite rebus L (bellum l) et pe praesumite rebus H || 24 vero et id est *om.* LHF (*add.* l) || 25 parari] pari H sperari F || 26 deberi *om.* AS || 28 ne qua mora Daniel: ne quā ordo F || 29 nec mora sit cum ASMl || 30 dictum ASM || 31 figebantur] uidebantur RH || 32 e *om.* AS || figi ea RL

sed inter auguria etiam hoc habebatur, si avellentem facile sequerentur, adeo ut cum filio in Orodís bello sit Crassus occisus, qui iturus ad proelium avellere signa vix potuit. *quod etiam Flaminio contigit, qui cum imperasset signa tolli eaque non possent moveri, effosso solo in quo erant fixa, vi magna extrahi praecepit, et infeliciter apud Trasimennum pugnavit. alii 'vellere' movere accipiunt: Ennius rex deinde citatus convellit sese, et in sacris 'convelli mensa' dicitur cum tollitur.*

20. *ADVERINT SUPERI bene in adhortatione nihil se inauspicato vel sine deorum voluntate facturum promittit: ideo non dixit, cum ego iussero, sed cum dii iusserint.*

22. *INTEREA SOCIOS donec tempus obsidionis adveniat. et 'interea socios inhumataque corpora terrae' ἐν δὴὰ θύοις pro 'corpora sociorum'.*

23. *QVI SOLVS HONOS ACHERONTE SVB IMO EST hoc ideo intulit, quia in sexto <329> de insepultis dixit centum errant annos volitantque haec litora circum: Palinurus Aeneae <VI 366> portusque require Velinos sedibus ut saltem placidis in morte quiescam. et bene 'Acheronte sub imo', quia haec res ad umbras tantum pertinet: nam apud prudentes homines nullius momenti sunt ista.*

24. *ITE AIT vitiose in media oratione 'ait' positum critici notant.*

EGREGIAS ANIMAS ingenti arte laudat potius quam miseratur extinctos, ut praesentium animos in bella succendat. QVAE SANGVINE

25 *NOBIS HANC PATRIAM eleganter hoc et oratorie ad exhortationem audientium sumptum est: nam laus defunctorum viventium exhortatio est. et*

6 Ennius] ann. v. 449 Vahl. || 25 eleganter hoc e. q. s.] cf. Macrob. Sat. IV 4, 9

1 habebant *L* (habebatur *l*) habebantur *H* || 2 in Orodís] modoris *LH* in orientis *M*, in *om. R* || Crassus] ausus *LH* || occisus *om. L* || 3 proelium] parthiam *F* || hoc flaminio contigit qui . . . tollitur *hab. T* || flaminio *G* || 4 moveri] loco euellere *T* || effusio *F* suffosso *T* || 5 magnam *F* || extra *G* || praecepit *F* || 6 trasynimynan *F* trasyniminan *G* trasymenium *T* || alii] quidam *T* || Ennius . . . sese *om. T* || 7 in sacris etiam *T* || conuelle *F* || 9 bene satis in adhortatione . . . ideo non dicit cum iussero sed cum dii noluerint *hab. T* || 11 diuusserint *F* divi iusserint *Daniel* || 12 ad socios i. c. s. v. ἐν δὴὰ θύοις dixit pro corpora sociorum *T* || 13 endyadi in *F* endiadi in *G* || 16 propter 'centum . . . circum' *Serviani libri* || 17 pallinurus *F* || 18 saltim *F* || 19 et bene acherontis ait quia *R* || acherontis *M* || 22 ad v. 24 in marg. notant critici vitiose positum a virgilio in media oratione ite ait *T* || critici *F* || 24 succendat] succendant *F*. Homerus (*Il.* I 3) ἰφθίμους ψυχὰς add. *Fabricius* || ad ANIMAS q. s. n. s. v. animas ponit pro corporibus. in quo est etiam novum quod patriam pro regione posuit uel terra cum patria sit ciuitas ut non nullis idoneis placet auctoribus uel urbes (*l.* urbs) parentum *T* || 25 s. v. 25 eleganter et oratorie . . . et bene patriam quasi fiduciam gerat quasi uicerit. et uelut dum hortatur epitaphion facit *T* || et hoc *F*, transposui || 26 est *om. T*

bene 'patriam' ait, tamquam fiduciam gerit quasi vicerit. sane cum hortatur socios ut sepeliantur occisi, ipse defunctis velut epitaphion dixit.

27. QVEM NON VIRTUTIS EGENTEM Ennii versus est. *'egentem' sane nos ablativo iungimus.*

28. FVNERE MERSIT ACERBO *'acerbo' immaturo: translatio a 5 pomis.*

31. QVI PARRHASIO EVANDRO Arcadico a civitate Arcadiae, quam Donatus vult a parra avi dictam: quod procedit, si parra nomen est Graecum; si autem Latinum est, stulte sensit, nam Graecum nomen etymologiam Latinam non recipit. *alii Iovis filium 10 Parrhasium dicunt, qui habuit Arcadem filium, ex quo primo Parrhasii, post Arcades dicti sunt. sane Arcadum genera fuerunt quatuor, Parrhasiorum, Maenaliolorum, Azanorum, Cynaethorum. alii non Azanos et Cynaethos, sed Azanes et Cynaetheos dicunt.*

32. FELICIBVS AEQVE *hic non felicitas comparatur, sed ut est illud 15 di meliora piis: non quia haec bona sunt, sed bona optat.*

33. IBAT pro *'ierat'*. ALVMNO alumnus est qui graece τροφίμος dicitur: quod nomen quia Latinum non est, ut ab eo quod est nutritor, inveniamus eum qui nutritus est, transiit ad nomen aliud et alumnum dixit. 20

35. ILIADES CRINEM DE MORE SOLVTAE has Aeneae ancillulas intellegimus: nam omnes matres, hoc est mulieres nobiles, in Sicilia remansisse dixit, excepta Euryali matre, de qua legimus <IX 215> quae te sola puer multis e matribus ausa persequitur? *'crinem' autem 'solutae', ut <VII 503> palmis percussa lacertos. 25*

36. VT VERO AENEAS FORIBVS SESE INTVLIT ALTIS naturale enim est ut intermissa lamenta repetantur, cum aliquis notus advenit: sic in Statio ingressis ducibus denuo defletur Archemorus.

---

3 Ennii] ann. v. 587 Vahl. || 12 sane Arcadum ... dicunt] cf. Luct. Plac. ad Stat. Theb. IV 292 || 16 di] georg. III 513 || 28 in Statio] Theb. VI 37, quem ad verum Luct. Plac. Servianum ad h. l. scholium adscripsit.

---

3 egentes *G* || 7 arcadio *F* || 8 a parra avidiae tā *A* a parraui dictam *HM* || 10 quidam iouis filium ... dicunt *hab. T* || 11 parasium *G* || archadem *G* || prima *F* || 12 genera autem arcadum .iv. fuerunt *T* || 13 parrasiorum *F* || moenaliolorum *F* || menaliolorum *T* || cynethorum *G* || alii autem non *T* || 14 azanos *T*: exanas *F* || cynethos *T*: cythenos *F* || Azanes *ego*: axanes *libri* || Cynaetheos *ego*: cyneros *F* || cyrenes *T* || 15 ad SED NON *F. A. s. v.* non est comparatio felicitatis sed sic est dictum quem ad modum in superioribus dii meliora piis *T* || hic *Masvicius*: hinc *F* || 17 trofimos vel trophimos *libri* || 18 Latinum] in latino *s* in latinitate *F* || 19 nutritur *F* || ad ALVMNO *s. v.* hoc loco veteres accipiunt positum a virgilio alumno pro domino *T. cf. Non. p. 243, 7 M.* || 22 omnes honestas matres *M* || 24 multis *RF*: tantis *reliqui* || 25 crimen *F* || ut] in *G* || 28 Archemorus] aethemorus *RF* aetemorus *H.* mox ut maerentia dignis ... accensae clamore fores *add. Itali*

39. NIVEI FVLTVM PALLANTIS late patet hoc epitheton: referri enim potest et ad candorem pristinae pulchritudinis, et ad pallorem ex morte venientem, et ad frigus quod proprium mortuorum est, ut <VI 219> corpusque lavant frigentis et ungunt.

5 40. LEVI IN PECTORE pulchro, puerili, nondum saetoso.

42. TENE INQVIT iteratio est; nam supra ait 'lacrimis ita fatur obortis', sicut in quinto posuit <547> et fidam sic fatur ad aurem et paulo post <551> intulit dic ait. sane sciendum hanc adlocutionem talem esse, qualis illa <IX 479> ubi defletur Euryalus: nam
10 locis omnibus commovet miserationem, ab aetate, a tempore, a vulnere, a spe parentis. CVM LAETA VENIRET INVIDIT FORTVNA MIHI ac si diceret: quantum noceret adversa, cum laeta talem intulit casum? videtur autem dolere quod queri non potest de Fortunae crudelitate, quae ei uno eodemque tempore et tanta contulit
15 beneficia, et tale intulit damnum. 'tene' autem 'invidit Fortuna mihi', ut Liber pampineas invidit collibus umbras.

45. DISCEDENS DEDERAM κατὰ τὸ σιωπῶμενον hoc intellegimus: nam abscedens nusquam est Euandrum adlocutus Aeneas.

48. CVM DVRA PROELIA GENTE subaudimus 'fore'.

20 50. FORS ET VOTA FACIT forte — *utrumque enim dicimus* — etiam vota suscipit. potest et unum esse 'forset', id est 'forsitan'.

CVMVLATQVE ALTARIA DONIS *id est* et sacrificat, et suscipit vota. naturaliter autem queritur de errore mentis humanae.

51. NIL IAM CAELESTIBVS VLLIS DEBENTEM vivi enim supero-
25 rum sunt, mortui ad inferos pertinent, unde in duodecimo <646> vos o mihi manes este boni, quoniam superis aversa voluntas. superis autem debemus omnia donec vivimus, ideo quia, ut dicunt physici, cum nasci coeperimus, sortimur a Sole spiritum, a Luna corpus, a Marte sanguinem, a Mercurio ingenium, a Iove
30 honorum desiderium, a Venere cupiditates, a Saturno humorem:

16 Liber] buc. VII 58 || 27 superis autem . . . extincti] cf. Beda de temporibus IV (vol. VI p. 124 Gil.) de temp. rat. VIII (VI p. 160 sq. Gil.), exscrips. mythogr. III 9, 7

2 candorem] splendorem ASM || 3 et ante ad frigus om. ASHM || proprie ASM || 4 urgunt H || 5 pulchre AS || 6 ita F: sic Serviani libri || 7 sicut] sin F || 8 et paulo post . . . Euryalus om. RH || 9 illa] illa non F illa noni Lion || 10 ab aetate . . . a spe parentis om. F || 12 talem om. F || 13 dolore ASHF || 15 tene om. AS || invidit] inquit F || 20 VOTA FACIT . . . forset om. H || 21 etiam] etiam et F || suscepit R || id est] ideo AS unum F || forsitan F, in quo haec adduntur vota facit et iam vota suscipit || 23 horrore H terrore F || 24 supero sunt AS (ad superos s) superiorum sunt F || 26 uosq. mihi R || manes om. RH || 27 vivimus] debemus autem omnia add. AS debemus autem add. R || ideo om. AS || 30 honorum ASM: horum RH omnium F. cf. Serv. ad Aen. VI 714 || cupiditatem AS || umorem HF

quae omnia singulis reddere videntur extincti. *secundum physicam disciplinam dicit: tradunt enim physici omnia nos mereri a superis, quae rursus extincti reddimus ipsis potestatibus supernis. quod et Plato videtur astruere qui dicit, quod cum de effluxione fontium non aliarum quarumlibet rerum, sed ipsarum stellarum, fuerint animae corporibus commodandae, quicquid de ipsis fontibus stellarum ebullit, hoc intellegi debere stellas. ergo priusquam in corpora ingrediantur animae per haec signa erratica transeuntes, singula supra dicta singulae accipiunt, item exeuntes singula singulis redhibere dicit quae in corpus venientes perceperunt.*

52. VANO MAESTI COMITAMVR HONORE inani, ut supra <X 828> diximus, quantum ad vivos pertinet.

53. INFELIX NATI FVNVS hoc quidam ἀνακόλουθον et vulgare accipiunt; sed eleganter ad exprimendum patris adfectum ad patrem orationem convertit.

54. HI NOSTRI REDITVS id est tales, ut <16> manibusque meis Mezentius hic est. EXPECTATIQVE TRIVMPHI modo de se loquitur.

55. HAEC MEA MAGNA FIDES κατὰ τὸ σιωπῶμενον: quam de Pallantis reditu promiserat patri. AT NON EVANDRE aut mutavit declinationem: nam 'Euander' facit, ut ipse x <515> Pallas, Euander in ipsis: aut Graecum vocativum fecit ὦ Εὐανδρε. PVDENDIS VVLNERIBVS id est a tergo inlatis: et est consolatio. quid autem 'pudendis' sit, ipse exposuit dicendo 'pulsum aspicias'.

56. NEC SOSPITE antiptosis est pro 'sospiti'. et hoc dicit: si fugisset vulneratus a tergo, ipse ei optares interitum. alii: non talem habes, inquit, filium, quo sospite tibi dirum funus optares, quod parentes sibi precari solent ob nequitiam liberorum. alii: non optabis, inquit, sospiti filio mortem. quod magis heroicae personae convenit. et [quero] 'sospite' pro 'sospiti'.

59. HAEC VBI DEFLEUIT hoc est postquam haec cum lacrimis dixit; 'flere' enim est cum voce lacrimare: unde habemus in sexto

1 uiderentur AS || secundum physicam . . . perceperunt e Turonensi edidit Daniel || et hoc secundum Daniel || 2 dicit om. Daniel || 12 diuos F || pertinet] nam talia de mortuis fiunt ad solatium superstitem ut est apud Ciceronem in Catone maiore (XX 73) 'Solonis quidem sapientis elogium est quo se negat velle suam mortem dolore amicorum et lamentis vacare: vult, credo, se esse carum suis' add. Fabricius || 13 schol. ad v. 53 e Turonensi edidit Daniel || anacoluthon T ἀνέκδοτον Daniel || 14 eleganter T decenter Daniel || ad patrem o. c.] nunc ad patrem redit Daniel || 16 id est om. RH || ad nostri r. s. v. totum dolendo dicit, ad EXPECTATIQVE s. v. et de se ait et a te T || 19 AVT NON EVANDER F || 21 EVANAPE F || 24 est om. RH || 25 fuisset M || ipsi Stephanus et Daniel || ad v. 55 in marg. quidam sic accipiunt non habuisti inquit talem filium cui sospiti dirum funus optares quod parentes solent precari ob nequitiam liberorum. alii ita non optabis inquit sospiti filio mortem et hoc magis heroicae personae conuenit T || 29 quero F quare Daniel

<426> continuo auditaē voces, vagitus et ingens infantum-que animae flentes in limine primo.

60. TOTO LECTOS EX AGMINE Troianos, Tuscōs, Arcadas.

63. EXIGVA quamvis enim magna sint, orbitati patris prodesse
5 non possunt; sed tamen exhibenda sunt patri, quia debentur. aut est
sensus: non quidem responsura luctui, sed tamen sollemnia: ergo iustitiae potius causa quam solacii.

64. FERETRYM 'feretrum' locus ubi mortui feruntur. et est Graecum nomen: nam graece φέτρων dicitur, unde per diaeresin fere-
10 trum fecit, dictum a ferendo: nam latine capulus dicitur: unde ait Plautus capularis senex, id est vicinus capulo, qui dictus est capulus ab eo quod corpus capiat.

65. VIMINE QVERNO sunt aliquae durae derivationes; tamen eis sic utimur ut 'quernum vimen', item 'columnum veru', ut pin-
15 guiaque in veribus torrebimus exta columnis, 'ficulnum lignum', ut Horatius olim truncus eram ficulnus, inutile lignum, item 'apragnum callum'.

66. OBTENTV FRONDIS INVMBRANT veluti cameram quandam capulo ramorum extensione fecerunt.

67. AGRESTI SVBLIMEM STRAMINE hoc est supra frondes ponunt: nam hic reddit quod omiserat supra dicens 'extractos toros', nec addens unde.

68. DEMESSVM participium est, veniens ab eo quod est 'metor'. sane ab eo quod est 'meto' praeteritum perfectum 'messui' facit.

69. LANGVENTIS HYACINTHI 'languentis' aut postquam decerptus sit: aut quia non est acuti coloris: aut quando demittit caput. sane Hya-

8 feretrum . . . eo quod corpus capiat] cf. Isid. or. XX 11, 7 || 11 Plautus] mil. glor. III 1, 34 || 14 pinguique] georg. II 396 || 16 Horatius] sat. I 8, 1

1 continue *F* || 3 arcades *F* || 5 ad SED DEBITA P. S. V. id est quae debentur et est sensus non quidem profutura sed tamen sollemnia. ergo iustitiae causa non solacii fiunt ista *T* || aut] autem *G* || 6 sollemnia *G* || 9 feretron *ASH* feretron *R* feretron *M* ferton *F* || per diaeresin . . . fecit] per diaeresin dicitur in feretrum feretrum fecit *H* per diaeresin feretron feretrum fecit *M*. fort. φέτρων feretrum || 10 capulus] poculus *H* || unde et plautus ait *F* || 11 vicinus] dignus *AS* || qui . . . capiat om. *HF* || qui] et *M* || 12 ab om. *M* || 14 seis sicutos *F* || utimur] cum adiunctione alterius nominis add. *Fabricius* || item om. *F* || columnum *AS* colyrnum *F* colyrnu *H* || 15 colyrnis *H* colarmis *F* || 16 inutile lignum om. *F* || 17 callum] gallum *RH*. pro aprinum ut Plautus (*Pers.* II 5, 4) add. *D* || 20 SVBLIMEN *F* || hoc est . . . unde om. *H* || super *MF* || 21 reddidit *ASR* || omisit *F* || instructos *R* || 23 principium *F* || est om. *AS* || 24 sane . . . meto om. *RH* || meto] metū *AS* || 25 ad LANGVENTIS *H*. in marg. aut postquam decerptus est aut qui non est acuti coloris aut quando demittit caput. fuit autem secundum fabulas filius eurotae vel ut quidam uolunt yali *T* || decerptos *F* || 26 dimittit *F* || hiacinthus *F* hiacincthus *G*

cinthus puer fuit Eurotae, vel, ut quidam volunt, Oebali filius. cetera de hoc in bucolicis <III 63> dicta sunt.

70. SVA FORMA RECESSIT *id est* propria pulchritudo.

72. AVROQVE OSTROQVE RIGENTES unum 'que' vacat et est additum hiatus causa. 5

73. LAETA LABORVM figura est 'laetus illius rei'; nam modo dicimus 'laetus labore', 'laetus ingenio'.

74. SVIS MANIBVS SIDONIA DIDO ut <IV 263> *dives quae munera Dido. 'suis' autem 'manibus' ut heroides solebant.*

75. DISCREVERAT depinxerat. simul et amantis adfectus ostenditur. 10

76. HARVM VNAM 'unam' pro 'alteram', de duobus scilicet et 'horum alterum' et 'horum unum' possumus dicere: nam artigraphi hoc tantum vetant, ne de duobus 'aliud' dicamus, quod de multis proprie dicitur. sane figurate dixit 'vestem induit', ut <II 275> 15 exuvias indutus Achillis, cum in usu sit 'induit illa re', ut <83> indutosque iubet truncos hostilibus armis, *id est truncos indutos iubet offerri. sane hoc videtur secundum caerimonias flaminum subtiliter dixisse. flamini enim nisi unum mortuum non licet tangere, sed Aeneas plurimos postea occidit. sed aliud est in bello occidere, 20 aliud mortuum tangere. sciendum est tamen, Aeneae omne genus sacerdotii tribui.*

77. ARSVRASQVE COMAS OBNUBIT AMICTV hârum unam, *id est de duabus vestibus, induit iuveni, altera caput eius velavit: nam supra duas vestes dixit esse prolatas. 'obnubit' autem velavit, translatio a nubibus quibus tegitur caelum: unde et nuptiae dicuntur, quod nubentum capita obnubantur, id est velantur.* 25

78. LAVRENTIS PRAEMIA PVGNAE mittit praemia, quae de praeda

12 de duobus . . . dicitur] cf. Isid. diff. verb. 30 || 25 translatio . . . velantur] exscr. Isid. or. IX 7, 10. cf. Donat. ad Ter. Hec. IV 4, 34

1 eorotae F || Oebali Commelinus (cf. Ovid. metam. X 196): hybabili F || quae ad seu mollis violae Masvicius edidit subaudi florem in libris non inveniuntur || 6 LAETA ROVM F || 7 labore] ut indutusque inuât truncos hostibus add. F. cf. lin. 16 || laetus ingenio om. HF || 8 didines F didues G || ad SVIS QVONDAM s. v. sicut heroides solebant T || 10 et om. ASM || mentis H || 12 ad VNAM s. v. alteram T || alternam F || 13 alternum F || unum] omnium F, om. H || orthographi R || 14 uetunt dicere ne . . . dicamus F || 16 indutus] induit M || achilli F || illas res R illa res H || ut] et RH, om. F || 17 iube F || ad v. 76 in marg. secundum caerimonias flaminum uidetur hoc dixisse . . . tangere. et omne genus sacerdotii tribuitur aeneae T || 19 non nisi T || non om. T || 20 aeneas autem postea plurimos T || 21 aliud ante mortuum om. G || sane sciendum est tamen F || sacerdotio F || 23 ad AMICTV s. v. scilicet alterius uestis T || 24 duobus F || 25 autem] autem est ASM aut F || 26 nupte R || 27 uelentur M || 28 mittit] multi F

Laurentis pugnae sustulerat: nam praeda est quae eripitur, praemium quod offertur.

80. EQVOS ET TELA QVIBVS SPOLIAVERAT HOSTEM vel Pallas, vel Aeneas: nam ambigue positum est. spolia autem cum proprie
5 ea tantum sint quibus hostis spoliari potest, ut lorica vel vestis, abusive iam spolium dicitur quicquid hostibus tollitur: unde est
<VI 168> postquam illum vita victor spoliavit Achilles. alii 'equos et tela, quibus spoliaverat hostem' ad Pallantem volunt tantum
pertinere, quia in antiquis disciplinis relatum est, quae quisque
10 virtute ornamenta consecutus esset, ut ea mortuum eum condecorarent: Sallustius exuant armis equisque.

81. VMBRIS INFERIAS proprie: nam inferiae sunt sacra mortuorum.

82. CAESO SANGVINE pro 'caesorum', ut supra <X 520> capti-
15 voque rogi perfundat sanguine flammis: nec enim sanguis caeditur.

84. IPSOS FERRE DVCEs suos scilicet, qui illis mille praeerant. melius tamen est, iubet truncos ferre ipsos duces, id est ducum spolia, ut tropaea duces ipsos dixerit: sic supra <16> manibus-
20 que meis Mezentius hic est de tropaeo. 'duces' autem, ut Halae- sum et eiusmodi, quos occiderat Pallas, duces ipsi portarent; nam ducum fuerat tropaea portare: ut habeat pater solacium de victoria filii et honor funeri accedat. INIMICAQVE NOMINA FIGI pro 'inimicorum'. dicit autem adfixos tropaeis titulos cum nominibus occisorum.

85. DVCITVR INFELIX ACOETES quasi qui consternatus nimio dolore ire non poterat. et bene ex rerum permutatione expressit doloris magnitudinem, dicens ita doluisse Acoeten, ut paene carens humano sensu per se ire non posset, et equum ita sensisse interitum domini, ut in humanum migraret adfectum: nam et lacrimabat et

---

11 Sallustius] hist. inc. 22 D., hist. III 68 Kr. || 14 pro ... caeditur] cf. Macrob. Sat. VI 6, 3 || 26 et bene ... cadaver] cf. Luct. Plac. ad Stat. Theb. IX 207

---

7 uictus R || 8 quidam equos et tela ... equisque hab. T || uolunt referri quia T || 9 qua T || 10 esses F || eā mortuum F || eum om T || condecoraret F || 11 exuit T || 12 proprie enim F || 15 nec enim sanguis caeditur om. HF || 16 caeditur] dicitur R || 17 suos] sua R. an eos? || 18 melius tamen est truncos iunet pro ducum spoliis ferre ipsos duces F || 19 dixerint F || sicut F || 20 de tropaeo. duces halesum accipiamus et huiusmodi quos occidit pallas ut ipsos portarent ipsi duces nam ducum ... accedat T || alesum F || 22 victoris F || 23 onor fueri G || 24 occisorum] duci add. R || 27 acoetē A acoethaeno H, ut omittens || 28 posset H: posse F possit reliqui || et om. ASF || uita R || 29 migraret] negaret F || lacrimat F

sponte sequebatur cadaver. et bene cum hominis sit 'ire', equi 'duci', de homine ait 'ducitur', de equo 'it lacrimans'.

86. FOEDANS vel cruentans, vel lacerans.

87. TERRAE id est in terram. et figurate 'sternitur terrae', ut
<XII 382> truncumque reliquit harenae. 5

88. PERFVSOS SANGVINE CVRRVS aut captivos, aut ipsius Pallantis.

89. POST BELLATOR EQVVS militaris enim disciplinae fuit, ut equus usque ad sepulchrum duceretur, armiger perversa arma gestaret: unde hanc consuetudinem videtur poeta servasse. POSITIS INSIGNIBVS sine faleris. quod autem equum dicit lacrimare non mirum est, cum 10
Homerus etiam divinantem induxerit. Plinius solum equum praeter hominem lacrimare et doloris adfectum sentire dicit. AETHON nomen equi, quo etiam Aurorae equus vocatur. quod autem equus bellator dicitur et phalanx comitatur, iuxta morem Romanum ait, ut dignitas in regii adolescentis servetur exequiis, quia apud Romanos quod erat 15
vivo concessum, mortuo non adimebatur.

90. GVTTIS GRANDIBVS bene 'grandibus', quia de equo.

91. NAM CETERA TVRNVS VICTOR HABET κατὰ τὸ σιωπώμενον et alia eum sustulisse intellegimus, non tantum balteum, ut legimus supra <X 496>: nam sola hasta et galea ostenditur remansisse. 20

92. PHALANX phalanx lingua Macedonum legio. quod autem ait 'maesta', Arcadas intellegimus: unde infert 'Teucrique sequuntur Tyrrhenique duces'. et hoc est quod ait supra <60> et toto lectos ex agmine mittit mille viros.

11 Plinius] nat. hist. VIII § 157. cf. Isid. or. XII 1, 43 || 21 lingua Macedonum legio] cf. Isid. or. IX 3, 46

1 equi 'duci' de homine ait 'ducitur' scripsi: equi duce homine autem ducitur *F* equi ducere hominem autem duci ait *Daniel* || 2 de eo quo *F*, corr. *Daniel* || id *F* || 4 in terra *MF* || 6 ad CVRRVS s. v. aut captivos currus aut ipsius pallantis *T* || captivus *F* captivorum *Daniel* || 8 gestiret *F* || 9 schol. ad POSITIS i. om. *H* || 10 quod autem . . . mirum est om. *F* || equum] eum *R* || cum horus et diuinitatem induxerit *F* || 11 induxerit] Xanthum equum Achillis mortem (*Il.* XIX 408) καὶ λίην σ' ἔτι νῦν . . . μοῖρα καταιγὴ et paulo post (416) ἀλλὰ σὺ αὐτῷ . . . δαμῆναι. equos autem Achillis inducit Patroclum lugentes (*Il.* XVII 426) ἔμποι δ' Ἀλεξίδαο . . . ὅφ' Ἑκτορος ἀνδροφόνου add. *D* || 12 DETON *AS* || nomen om. *F* || 13 vocatur] uocatus *H*. vel a splendore nam αἰθῶ ardeo dicitur, vel a cursus celeritate quasi αἰεὶ θεῖσι (αἰεὶ θεῖον vulgo) id est perpetuo currens indefessus add. *D* || ad v. 89 in marg. quod equus bellator dicitur . . . adimebatur. militaris autem disciplinae erat ut equus ad sepulchrum usque duceretur armiger arma gestaret unde hanc consuetudinem videtur poeta servasse *T* || 14 falanx comitatur *T*: pallanx omittatur *F* || 15 regni adolescentis *F* || exequiis conseruetur *T* || 16 adimabatur *F*. militaris autem disciplinae erat non debuit e Tyronensi addere *Daniel*; pertinent enim haec verba ad ea quae in illo codice sequuntur. cf. lin. 7 || 17 ad VMECTAT GRANDIBVS o. s. v. bene dicit grandibus quia de equo loquebatur. plinius dicit solum animal praeter hominem equum lacrimare et doloris affectum sentire *T* || 19 ut legis supra *H* || 22 inferius *ASM* || teucrique secuntur quasi tyrrhenique omnes *F*

93. VERSIS ARCADES ARMIS lugentum more mucronem hastae, non cuspidem contra terram tenentes: *quoniam antiqui nostri omnia contraria in funere faciebant*: scuta etiam invertentes propter numina illic depicta, ne eorum simulacra cadaveris polluerentur aspectu,
 5 *sicut habuisse Arcades Bacchylides in dithyrambis dicit: et hoc, ut non nullis frustra placet: nam lugentum mos est prioris habitus inmutatio. alii 'versis armis' in oblicum versis scutis, ne splenderent insignia: arma autem scuta dici ipse declarat, ut <X 841> Lausum socii exanimem super arma ferebant. sed potest hoc de armis*
 10 *versis non ad Arcadas solum, sed ad omnes pertinere. an 'versis armis' quod interempto Pallante victos iam se Arcades arbitrabantur. alii dicunt hunc morem fuisse, ut de suo duce numquam voce quereretur exercitus, ne seditio paulatim insurgeret, verum armorum ordinem mutant scuta supina portarent. ergo vel Aeneas ab Arcadibus arguitur*
 15 *quod Pallas non sit vindicatus, vel Euander quod novi hospitis gratia adolescentem temere in bella proiecerat.*

94. COMITVM potest pro 'comitantum' accipi.

95. GEMITVQVE deest 'cum'.

96. NOS ALIAS HINC AD LACRIMAS ad aliam sepulturam, *id est*
 20 *ad ceteros sepeliendos, qui eodem proelio ceciderunt.*

97. SALVE AETERNVM MIHI MAXIME PALLA AETERNVMQVE VALE Varro in libris logistoricis dicit, ideo mortuis 'salve' et 'vale' dici, non quod aut valere aut salvi esse possunt, sed quod ab his recedimus, eos numquam visuri. hinc ortum est ut etiam maledicti
 25 significationem interdum 'vale' obtineat, ut Terentius valeant qui inter nos discidium volunt, hoc est ita a nobis discedant, ut numquam ad nostrum revertantur aspectum. ergo cum mortuo dicitur 'vale', non etymologia consideranda est, sed consuetudo, quod nullis 'vale' dicimus nisi a quibus recedimus.

30 100. ORATORES legati, a perorando pro republica nominati:

---

5 Bacchylides in dithyrambis] p. 1231 ap. Bergkium poet. lyr. Gr. ed. III || 22 Varro in libr. logist.] p. 258 Ries. || 25 Terentius] Andr. IV 2, 13. cf. Don. ad hunc v. || 30 legati . . . nominati] exscr. Isid. or. X 195.

---

1 lugentium *RF* || mucronem hastae] nam hastam *AS* || hastam *M* || 3 faciem *G* || numina] omnia *F* || 4 aspectu sicut habuisse aspectu sicut habuisse *e. g. s. F* || 5 bachilides *F* || 7 quidam uersis accipiunt in obliquum uersis scutis . . . adolescentem temere produxerat in bella *hab. T* || oblicum] est *add. G* || 8 autem arma *T* || declarat locus ille *T* || 10 ad ante Arcadas *om. F* || an] siue *T* || 11 interfecto *T* || arcades se victos arbitrabantur *T* || 12 duce] ducere *G* || 16 aduliscentem *F* (adulescentem *G*) || tenere *F* || 17 comitatum *F* comitantium *Daniel* || 19 id est . . . ceciderunt *hab. T* || 22 historicis *R* locistoricis *H* || 23 possint *M* || 24 nusquam *F* || est *om. AS* || 25 ualeat *H* || 26 recedant *F* || 29 nisi a *om. H* || 30 a perorando] o porando *R*

quod 'orabant', id est agebant: unde et actores causarum 'oratores' appelluntur. VRBE LATINA pro 'Latini', id est [de] Laurolavinio.

101. VELATI RAMIS OLEAE non coronati: nec enim lugentes decebat, *ut qui pro mortuis precabantur*: sed instructi et ornati, id est in manibus olivae ramos ferentes: sic Homerus *στέμματα ἔχων ἐν* 5 *ἡρώσιν*. 'velari' autem ornari et illo loco significat <V 366> victori velatum auro vittisque iuvencum, cum vittis non aut velentur aut coronentur victimae, sed ornentur: *aut certe 'velati' ab omni iniuria tecti iure gentium.* VENIAMQVE ROGANTES beneficium. *et iuxta antiquum modum dictum est, hoc est sepulturam suis petentes.* 10

102. FERRO QVAE FVSA 'fusa' modo interempta, alias fugata; sed discernuntur epithetis, ut si dicas 'ferro fusus', vel 'metu fusus'.

103. REDDERET ostendit iam campos in Troianorum esse potestate.

104. NVLLVM CVM VICTIS CERTAMEN *deest 'esse oportere'.* ET 15 AETHERE CASSIS *id est luce vacuis*: unde et retia 'casses' dicimus, et vestimenta araneorum casses dicuntur. hoc autem bene addidit, quod victi possunt innovare certamen.

106. BONVS AENEAS *ideo, quia ab eo facile impetratur.* HAUD ASPERNANDA iusta, non contemnenda: sepulturae enim beneficium 20 generaliter debetur universis.

107. VENIA *quam petebant: aut 'venia' humanitate.* INSVPER ADDIT accumulat verbis beneficium, dicens pacem se etiam vivis velle praestare. 'pacem' autem ideo defunctis, quia ait supra <104> nullum cum victis certamen, et mortuorum pax sepultura est. 25 unde elegit verbum *quod* utrisque, *tam vivis quam mortuis aptum esset.*

108. QVAENAM quanta et qualis: nam mirantis est; nec enim

5 Homerus] Il. I 14

1 *ad* ORATORES s. v. orare est agere inde actores causarum oratores dicuntur *T* || quod orabant] qui adorabant *G* || auctores *G* || 2 de om. *RH* || 3 nam coronati *F* || 4 ut quia *F* || 5 sicut *F* || *CTEAAAAA* EXON EN XEPIN *R* *CTEAAAAA*. exonen xepui *H* *CTEAAAAA* exonen xepim *M* *CTEMMAT* EXON XEPOIN *F* || 6 velari autem] uel amavit *R* || 7 non ut uelentur *AS* non haud uelentur *F* || 8 *ad v.* 101 *in marg.* quidam uelati accipiunt tecti scilicet ab iniuria iure gentium *T* || 9 *VENIAM* precantes *AS* *VENIAM* p. *HM* || *ad* *VENIAM* r. s. v. beneficium et iuxta . . . petentes *T* || et om. *F* || 10 modum] morem *T* || est post dictum om. *F* || petentibus *F* || 11 fusa] quae fusa *RHM* || 12 ferro fusus est *ASMF* || metu fusus est *AS* || 15 *ad* CERTAMEN s. v. scilicet esse oportere *T* || esse] et se *F* || oportet *Daniel* || 16 *ad* AETHERE c. s. v. luce uacuis *T* || priuatis uacuis *AS* priuati uacuis *M* || 17 et . . . dicuntur om. *HMF*. cf. *ad* georg. IV 246 et *Aen.* II 85 || et *R*: sed *S*, om. *A* || 18 quod] quoniam *ASF* || 19 quia . . . impetratur hab. *F* || 22 *ad* *VENIA* s. v. aut uenia quam petebant aut etiam humanitate *T* || patebant *F* || 24 pacem om. *AS* || autem] aut *AS* || ait supra om. *R*, supra om. *H* || 26 legitur *RH* || quod tam vivis q. m. utrisque a. e. *F* utrisque om. *Daniel*

dubitat, cum ipse dicat 'indigna'. *ergo potest ἐπεξηγήσεις esse: quatenam vos fortuna implicuit, quae est indigna bello. et mira est oratio conciliantis se hostibus suis.*

109. INPLICVIT id est involvit invitos. 'bello' autem incertum
5 *dativus an ablativus.*

110. MARTIS SORTE PEREMPTIS ad illud <104> *nullum cum victis certamen.*

112. NEC VENI pro 'nec venissem': tempus est pro tempore.
et vitavit ὁμοιοτέλετον.

113. NEC BELLVM CVM GENTE GERO *subaudiendum* 'sed cum
Turno': per quod *populariter* eorum captat favorem, *aut seditionem*
eorum adversum regem invocat.

114. HOSPITIA hoc verbum duo significat: (et quo ab alio recipimur,) *et quo aliquem recipimus.*

115. HVIC MORTI *δεικτικῶς*, quasi ostendit iacentes.

116. SI BELLVM FINIRE MANV hoc est internecione: potest enim
et pace finiri.

117. HIS MECVM DECVIT CONCVRRERE TELIS *aut quibus Teucros parat*
pellere, aut tela sua ostendit, ut armatus in concilio fuerit.

118. VIXET pro 'vixisset': et est syncope. DEVS AVT SVA
DEXTRA DEDISSET *victoria enim*, vel vita duplici ratione consistit,
aut virtute aut voluntate Fortunae.

119. MISERIS CIVIBVS quasi aliena culpa pereuntibus. *et bene*
commendatur dicentis bonitas, quasi et ipse eorum misereatur.

120. OBSTIPVERE SILENTES id est obstupefacti sunt et silere
coeperunt.

122. TVM SENIOR cui ab aetate praestabatur auctoritas. ODIIS
ET CRIMINE DRANCES INFENSVS IVVENI TVRNO *aut qui cum odio*
semper et criminationibus persequabatur: aut propter suum crimen, id

13 hoc verbum . . . recipimus] cf. Isid. diff. verb. 160

1 s. v. 108 potest hic esse efexegesis quatenam vos fortuna implicuit absolute. et quatenam fortuna tanto bello implicuit *T* || efexegis *F* || 6 ad MARTIS s. v. ad illud respicit . . . certamen *T* || 8 pro om. *RHF* || 9 oemoteleuton *F* || 11 ad v. 113 in marg. quasi seditionem eorum adversum regem vocat *T* || aut] aut ut *F* || 13 et quo ab alio recipimur *inseruit Masvicius. cf. Serv. ad Aen. VIII 532* || 15 HVIC TVRNVN id est morti dicticos *e. q. s. F* || dicticos libri || ad SE OPPONERE *M. in marg.* quidam hic morti periculum accipiunt ex posterioribus intellegentes quod prius est *T* || 16 internecione *AS* internecione *M* internecione *F* || 18 ad HIS M. D. C. T. S. v. aut . . . ostendit quibus armatus in concilio fuerat *T* || MEVM *F* || quibus *T*: qui se *F* || 21 victoriam vel uitam (victoria vel uita *M*) quia duplici ratione consistit victoria aut *e. q. s. ASM* || consistunt *RF* consistant *H* || 23 bene commendatur . . . misereatur *hab. T* || 24 miseratur *F* || 26 coeperunt] uotum tantae benivolentiae et virtutis mirantes *add. ASM, nisi quod mirantes om. AS* || 27 praestolabatur *F* || 29 persequabantur *F*

est inertiam, quam semper virtuti constat esse contrariam: aut Turni crimine, qui tot viris causa mortis exstiterat.

124. ORSA REFERT coepta verba. O FAMA INGENS INGENTIOR ARMIS frustra ait Donatus, hoc nomen de his esse quae non recipiunt comparationem: nam quia augmentum recipit, et comparatur. 5 alia illa sunt nomina, in quibus est dubitatio utrum comparentur, ut est 'perfectus': quod si velis comparare, incipit 'perfectus' non esse 'perfectus'.

125. CAELO TE LAVDIBVS AEQVEM pro his qui in caelo sunt, id est diis, ut <VIII 64> caeruleus Thybris caelo gratissimus 10 amnis. *et est oratorium, non invenire paria verba virtutibus. 'caelo' autem dativus, 'laudibus' ablativus.*

126. IVSTITIAENE PRIVS MIRER BELLINE LABORVM figura Graeca 'miror illius rei' et 'regno illius rei', ut *Τενέδοιο τέ ἱφι ἀνάσσεις*: inde Horatius ait et qua pauper aquae Daunus agrestium 15 regnavit populorum pro 'agrestibus populis'. *ita et hic 'iustitiae' 'laborum' genetivum pro ablativo posuit. si autem 'iustitiae' legeris, subaudiendum 'iustitiae laudibus'; si 'iustitia', subaudiendum 'praeditum'.*

128. SI QVA VIAM DEDERIT FORTVNA 'viam' rationem. et bene cum exceptione pollicetur dicens, si voluntatem nostram fortuna 20 comitetur.

129. FOEDERA TVRNVS vel coniugii vel amicitiarum. *et potest videri deesse 'alia'.*

130. FATALES MOLES quia audierat <112> *nec veni, nisi fata locum sedemque dedissent.* 25

131. SAXA TROIANA ambitiose ait, quasi Troianis fataliter debita. *vel 'Troiana' in usum Troianorum.*

133. PEPIGERE DIES pacti sunt: nam ab eo quod est 'paciscor'

7 ut est perfectus e. q. s.] exscr. Isid. or. X 202 || 14 *Τενέδοιο*] II. I 38 || 15 Horatius] carm. III 30, 11

3 ORSA . . . verba om. *F* || 7 quod] quia *M* || 11 ad quibus et LAVDIBVS s. v. ablativus, ad CAELO s. v. dativus, ad AEQVEM s. v. oratorium est . . . virtutibus ut hoc loco *T* || patria *F* || 14 ut] *θανμάζω ἐκείνον καὶ ἄρχω ἐκείνον* add. *Stephanus* || *TENEAOIO TE EIPIANACCIC A TENOAIOTEICXI ANACCIC R* *tēno . aio . techian . accic H* *TENOAOIO TEICHI ANACCIC M* *TENEAOIO TE IPI ANACCIC F* || 15 inde] ideo *R* || paupere *H* pauperi *M* || aquae om. *AM* || 16 id est pro *ASM* || pro agrestibus populis om. *H* || iustitiae (iustitiae *G*) laboribus *F* || 17 si autem . . . laudibus om. *G* || iustitiā egeris *F*, corr. *Daniel* || ad IVSTITIAENE p. s. v. si per ablativum legerimus iustitiane subaudiendum est praeditum *T* || 18 perditum *G* || ad GRATI R. A. V. (v. 127) id est gratiam servantes, et gratus tantum animo, gratissimus et animo et corpore *T* || 19 viam . . . et om. *MHF* || 22 ad FOEDERA s. v. id est alia *T* || 26 ambitiose] utiose *F* || 27 ad TROIANA I. S. V. praeter hoc quod servius dicit saxa troiana possumus intellegere in usum troianorum *T*

et 'pepigi' et 'pactus sum' facit, sicut ab eo quod est 'parco' et 'parsi' et 'peperci' facit. PACE SEQUESTRA media; namque sequester est aut medius inter duos altercantes, aut apud quem aliquid ad tempus seponitur: dictum autem a sequendo, quod eius qui electus sit, 5 utraque pars fidem sequitur. 'pacem' ergo 'sequestram' indutias dicit, id est pacem temporalem et mediam inter bellum praeteritum et futurum.

134. MIXTIQVE INPVNE LATINI apud maiores enim magna erat cura fidei, adeo ut indutiis factis conloqui soliti essent duces populi 10 Romani cum hostium ducibus, summaque severitate vindicaretur, si iniuriam se passos quererentur: denique obsessa urbe a Tarquiniiis inter Porsennam et Romanos factis indutiis, cum ludi circenses in urbe celebrarentur, ingressi hostium duces curuli certamine contenderent et victores coronarentur. 'inpune' autem hoc loco sine periculo.

135. FERRO BIPENNI ad epitheton transtulit nomen proprium: nam bipennis per se plenum est et securim significat, ut <II 627> crebrisque bipennibus instant.

137. ROBORA modo genus ligni: nam est inter specialia nominatum.

138. PLAVSTRIS GEMENTIBVS sub pondere sonantibus.

141. QVAE MODO VICTOREM LATIO PALLANTA FEREBAT 'Latío' pro 'in Latío'. bene 'modo'; uno enim eodemque die et fortiter fecit et periit, ut <X 508> haec te prima dies bello dedit, haec eadem aufert. alii 'modo' paulo ante accipiunt, sed 'modo' ait cum 25 adfectu, ut acerbior luctus de tanta mutatione nasceretur: alii 'modo' paene accipiunt.

2 SEQUESTRA media e. q. s.] cf. Gell. XX 11; Suet. verb. diff. p. 276 Reifersch.; Luct. Plac. ad Stat. Theb. II 425 et VII 542; Isid. or. X 260 et diff. verb. 195. vid. praef. p. XLI

1 et parsi et persi et peperci H || 2 media] ac (et R) temporali add. ASR || 3 apud] ad F || 5 indutias F: inducias reliqui || ad PACE s. in marg. sequestrum est proprie quicquid ad breue tempus apud aliquem deponitur certa sponsione T || 8 ad v. 134 in marg. praeter hoc quod serius dicit de cura fidei (apud maiores) etiam hoc adicere possumus (quod indutiis factis) soliti erant duces populi romani (cum ducibus) hostium colloqui summaque seueritate vindicabatur si iniuriam se (passos) quererentur T. quae uncis inclusi in codice evanuerunt. || 9 indutus G || conloquiis F || 10 hostiam F || seueritatem F || uindicatum F, correxi || 11 Tarquinio Daniel || cum inter F || 12 et Romanos om. F || 13 hostium duces] quidam hostium R || curuli RH eurili F || certamine] certe manice F || 14 ad INPVNE s. v. sine periculo T || 15 ad ERRAVERE s. v. libere discurrerunt, ad IUGIS s. v. hic quidam distinguunt et sequentibus applicant 'iugis', hoc est 'in iugis f. s. a.' quia 'errauere per siluas iugis' male iungi putant T || 21 ad DOMVS (sic) E. M. R. (v. 140) per domos et moenia publica et priuata aedificia comprehendit T || 22 enim om. AS || 24 s. v. 141 quidam modo paulo ante accipiunt sed commouet affectum ut . . . accipiunt T || ait scripsi: haud F aut G || 25 adfecto G || ut] et G || tanto F || 26 pene FT poene G

142. ARCADES AD PORTAS RVERE eos nunc *Arcadas* dicit qui intra civitatem sunt. multa tamen exemplaria 'Arcades at portis ruere' habuerunt, ut coniunctio sit, non praepositio, ut <IV 404> it nigrum campis agmen pro 'per campos' et <IV 130> it portis iubare 'per portas'. 'ruere' autem, id est magna velocitate ferri, ut <III 676> excitum ruit ad portus et ruuntque effusi carcere currus. et 'ruere' pro 'ruebant', infinitum pro pronuntiativo. DE MORE VETVSTO quia antea per noctem cadavera funerabantur cum faculis.

143. RAPVERE FACES 'rapuere' raptim et festinanter tulerunt. sed apud Romanos moris fuit ut noctis tempore efferrentur ad funalia 10 — unde etiam funus dictum est — quia in religiosa civitate cavebant, ne aut magistratibus occurrerent aut sacerdotibus, quorum oculos nolebant alieno funere violari. inde etiam qui funeri praeerant a vespera primum vesperones, deinde vespillones dicti videntur. et magis moris Romani ut inpueres noctu efferrentur ad faces, ne funere immaturae 15 subolis domus funestaretur: quod praecipue accidebat in eorum qui in magistratu erant filiis. ideo Vergilius Pallantis corpus facit excipi facibus, quia acerbum funus. funera autem alii a funalibus candelis, sebo vel cera circumdatis, dicta (tradunt), quod his praelucentibus noctu efferrentur mortui: alii a fungendo, quod eo supremo in eo qui decessit, 20 officio fungimur, vel quod hi qui mortui sunt 'vita functi' dicuntur. alii tradunt, de filiis qui in potestate patris sint, non putari ius esse funus vocari fierique, quia servi loco sint parenti, et si id fiat, familia funestata sit. ergo hic merito Pallantis funus facibus celebratur, ut filii. alii, sicut Varro et Verrius Flaccus, dicunt: si filius familias 25 extra urbem decessit, liberti amicique obviam procedunt, et sub noctem

6 ruuntque] georg. III 104 || 10 sed apud Romanos . . . violari] cf. Don. ad Ter. Andr. I 1, 81 et 88

2 infra RH || ad v. 142 multa exemplaria at portis habuerunt . . . pro ruebat T || arcadas ut portis ruere habuerunt ut e coniunctio sit e. g. s. F, inde et portis interpretem legisse Ribbeckius coniecit. || 3 sit nigrum F || 4 agmen campis T || it] ait G || 5 excitum . . . et om. T || 6 ruunt T || 7 pro nuntiativo G || 8 funerabantur ASR: pel. pro funera ferebatur (ferebantur h) H perferebantur M proferebantur F pro funere ferebantur Stephanus || 10 moris fuit apud romanos ut . . . nemo rogabatur hab. T || noctis tempore T: noctites F noctibus Kirchmannus de fun. Rom. II 2 noctu Commelinus || efferentur F || 11 quia om. T || religiosa F || cauebatur T || 13 hi qui T || 14 vesperones primum T || vespillones FT || et magis . . . faces] maxime autem inpueres noctu efferebantur ad faces T || 15 efferentur F || 16 in eorum filiis qui magistratui praeerant. ideo uirgilius corpus pallantis excipi facibus facit quia acerbum funus praemonstrat T || 17 uirgilius F || 18 aceruum F || alii] alia F, om. T || a funalibus cera uel sebo circumdatis candelis T || 19 quod . . . a fungendo om. F || 20 supremo T: praesumo F || 22 sunt T || 23 quia . . . sit] serui loco ne familia funestata dicatur T || 24 ergo et pallantis T || 25 alii sicut om. T || 26 suo noctem F

in urbem infertur cereis facibusque praecluentibus, ad cuius exsequias nemo rogabatur. sane haec corpora sive proici iubebantur, a cadendo, sive quod sepultura carebant 'cadavera' dicta.

144. DISCRIMINAT *id est* dividit: unde et discrimen capitis muliebris dicitur, ex eo quod caput auro discernat.

146. SUCCEDERE ut <103> tumulto sineret succedere terrae.

147. INCENDUNT implent, ut <X 895> clamore incendunt caelum Troesque Latinique.

148. VIS VLLA nec aetatis inbecillitas, nec severitas regia.

149. FERETRO PALLANTE REPOSTO *id est* posito Pallantis feretro: nam antiptosis est.

152. NON HAEC O PALLA DEDERAS PROMISSA PARENTI CAVTIVS v. s. v. t. c. m. duplex expositio est. aut enim hoc dicit: non mihi talia promittebas, ut crederem cautius te dimicaturum; ut intellegamus proficiscentem Pallantem promisisse patri victoriam, caedem hostium, plurima spolia; qui enim haec cogitat, cautelae obliviscitur aviditate vincendi. aut certe 'non' pro 'nempe' accipiamus, ut in Terentio non tu hunc rus produxisse aiebas? *id est* 'nonne', 'nempe', ut nunc sit sensus: nempe haec mihi dederas promissa discedens, quia cautius fueras dimicaturus. alii non 'parenti', sed 'petenti' legunt, ut non iure adfectionis quam filius patri debebat, sed humanitatis eum convenire videatur: petenti mihi, o Palla, fidem dederas te cautius quam fortius dimicaturum: et adfirmant, si 'parenti' legendum esset, potuisse dici 'non haec, o fili, dederas promissa parenti'. alii haec κατὰ τὸ σιωπώμενον dicta accipi volunt.

154. IN ARMIS apud armatum, cuius consilium cupiditas victoriae plerumque conturbat.

---

2 sane . . . cadavera dicta] cf. Isid. or. XI 2, 35 et diff. verb. 522 || 4 dividit . . . discernat] cf. Isid. or. XIX 31, 8 || 17 in Terentio] Adelph. IV 2, 21

---

1 infertur in cereis *F* i. cum cereis *Masvicius* || facibusque *T*: facibus quoniam *F* || 2 rogatur *Lucius* || 4 mulierum *R* mulieribus *H* mulieris *M* || 5 capud *F* || 9 nec aetatis nec inbecillitatis *F* || 10 posito *om.* *AS* || 17 pro nonne et nempe *Fabricius* || nempe] nomen *H* || 18 non tu hunc rus produxisse aiebas *AS* non tu rus hinc produxisse aiebas *M* non tu hunc rus produxisse et aiebas *F* non tu hinc rus hunc produxisse aiebas *R* non huc rus hinc produxisse aiebas *H* non tu eum rus hinc modo produxe aiebas *Terentius*. non tu rus eum produxisse aiebas *Donati ed. pr. in lemmate exhibere testatur Vmpfenbachius* || nonne] *om.* *ASF*, non pro *M* || 19 mihi haec *AS* || dederis *F* || 20 fueris *R* || pugnaturus *F* || ad v. 152 quidam legunt petenti ut non ex affectione sed ex humanitate eum convenire videatur . . . dederas promissa parenti *T* || 21 petenti] petenti *F* parenti *G* || debebat *Masvicius*: ducebat *F* || 22 eum venire *F* || 24 potuisset *IT* || filii *F* || 25 cata to siopomenon *F* || 26 armatos *R* || cuius] cum *RH* || consilio *R* || cupido *RH* cupidos *F* || ad HAVD IGNARVS E. (v. 154) ex eo quod speravit movit pathos *T.* cf. *Macrob. Sat.* IV 6, 8

155. *PRAEDVLCE DECVS aut valde dulce, aut quasi immaturum.*

156. *PRIMITIAE rudimenta, quasi Troiani. BELLIQUE PROPINQVI vel quod ante maturam aetatem Pallantis venerit: aut 'propinqui' nimum vicini, quo Pallas mitti posset. sane hoc bellum 'antarium' vocari solitum, quod sit ante urbem, quasi ante aras.* 5

157. *DVRA misera et infelicia.*

158. *VOTA PRECESQVE MEAE supra <50> fors et vota fecit. TVQVE O SANCTISSIMA CONIVNX 'sanctum' non semper sacrum, neque religiosum est, ut hic, ubi 'sanctissima' incorruptae castitatis significat: unde et sanctae leges appellantur quae neque corruptae sunt, neque corrumpi 10 possunt.*

159. *FELIX MORTE TVA ea re felix, qua ceteri dolent. et bene 'tua', ne, ut ipse, filii morte fieret infelix.*

160. *VIVENDO VICI MEA FATA diu vivendo, ut in bucolicis <IX 2> o Lycida, vivi pervenimus. 'vici' autem 'mea fata', id 15 est naturalem ordinem vita longiore superavi, in hoc tantum, ut superstes essem filio meo: namque hic ordo naturalis est, ut sint parentibus superstitibus liberi. fata ergo eius generalia dixit, referens se ad naturalem ordinem, non ad fatum proprium; nam fata superare nemo hominum potest. unde multi sic distinguunt 'contra ego 20 vivendo vici' vitam scilicet filii: nam hoc est 'superstes restarem ut genitor': ut 'mea fata' per exclamationem dictum sit. sciendum tamen, etiam inrationabilia dolentibus dari. VIVENDO VICI] *id est supervixi: veteres enim 'vivendo vincere' dicebant supervivere, ut multa virum volvens vivendo saecula vincit: nam et in togatis 'victi- 25 ces' appellantur, quae viros extulerunt: Plautus in Epidico <II 1, 8> quia tibi licuit eum vivendo vincere*.*

161. *RESTAREM essem.*

4 sane ... aras] cf. Fest. Paul. s. v. antarium || 8 sanctum ... possunt] cf. Macrobian. Sat. III 3, 6 et Don. ad Ter. Adelph. V 7, 1 || 24 multa] georg. II 295

1 aut ... immaturum hab. T || 2 quasi Troiani quid sibi velit non intellego. fort. quasi tironis || 3 aut quod ante ... ante aras hab. T || ante naturam aetatem et pallantis F || 4 sane om. T || antarium vocabatur quod esset ante urbem id est ante aras T || 6 ad DVRA s. v. infelicia T || 7 ad TVQVE O S. C. S. V. incorruptae castitatis, in marg. frequenter sanctum religiosum significat. inde etiam sanctae leges dicuntur quae ... possunt T || 8 relegiosum F || 10 corrupti sunt F || 12 re] sorte ASF || dolent Ma: dolentur reliqui || ad v. 159 bene tua dicit ne ut ipse morte filii fieret infelix uiuendo T || 13 ipsa G || fierit F || 15 vici ... fata om. R || 16 in G: an F || ut] et G || 18 liberi] filii M || ergo eius R: eius ergo H, eius om. reliqui || generaliter AS || 21 scilicet filii id est superuixi ... eum uiuendo uincere nam hoc est ... dolentibus dari F || est om. R || superstitute starem RH || 23 dari om. H || ad VIVENDO VICI s. v. hoc dicit uixi supra ueteres enim uincere uiuendo superuiuere dicebant nam in togatis uictrices appellabantur quae uiros extulerant T || 25 vivendo] durando Vergilius

162. *OBERVERENT RUTVLI TELIS id est 'me'. et bene etiam sibi irascitur: sic enim natura maerentis exprimitur.* DEDISSEM reddidissem.

163. *POMPA exequialis scilicet. ME vehementius pronuntiandum. et bene 'Pallanta' ipsum nomen.*

5 164. *NEC VOS ARGVERIM T. exonerat eorum pudorem, ne videantur ei causa orbitatis fuisse, dicens sibi hoc fataliter debitum. 'arguerim' autem alias indicaverim, ut <IV 13> degeneres animos timor arguit, alias accusaverim, ut nunc: Cicero arguis fatentem.*

165. *SENECTAE deest aetati; nam senecta aetas dicitur: Salustius senecta iam aetate. per se autem plenum est si 'senectus' dicamus, quod metri causa minus dixit: nam si 'senecta', aut addendum 'aetas', aut intellegendum.*

166. *QVOD SI INMATVRA MANEBAT magnifice servat decorum, quod se revocat ad heroicam consolationem.*

15 168. *DVCENTEM IN LATIVM TEVCROS CECIDISSE IUVABIT lucrum quodammodo putat, inpendisse pro amicorum felicitate filium, qui morti fuerat acerbo funere fataliter debitus. et est a qualitate beneficii solacium.*

169. *NON ALIO DIGNER TE FVNERE PALLA latenter hic Aeneas ostenditur pietas, qui in amici funus tanta contulit, ut pater amplius praestare non possit. Alii 'dignem' legunt iuxta veteres ab eo quod est 'digno': Calvus hunc tanto munere digna, Pacuvius in Hermione cum neque me inspicere aequales dignarent meae, ipse Vergilius <III 475> coniugio Anchisa Veneris dignate superbo.*

25 170. *QVAM PIVS AENEAS deest 'quo', ut sit 'quam quo'.*

173. *TV QVOQVE NVNC STARES INMANIS TRVNCVS IN ARMIS id est in trunco armatus, sicut isti duces, de quibus haec sunt tropaea: nam supra ait <83> indutosque iubet truncos hostilibus armis ipsos ferre duces.*

30 174. *ESSET PAR AETAS vel mea, vel filii; nam ad utrumque potest referri.*

---

8 Cicero] pro Ligario IV 10 || 9 Sallustius] hist. inc. 115 D., 86 Kr. || 22 Calvus] fragm. 15 ap. Lachmannum || in Hermione] fragm. IV ap. Ribb. p. 97 ed. II

---

1 ad v. 162 bene irascitur sibi T || etiam Daniel: et in F || 2 naturā merentis F natura immoerentis Daniel || redissem R reddissem H || 4 hmen F omen Daniel nominavit Heinsius nomen posuit Masvicius || 7 ad ARGVERIM s. v. accusaverim alias indicaverim ut . . . arguit T || 8 accusat F || fatantem F || 9 aetatis RHM || 10 tam M || 11 quod . . . dixit om. HF || 13 magnifice . . . consolationem hab. T || magnifici F || 17 et est . . . solacium om. H || ea qualitate AS aequalitate R || 18 solatium libri || 21 posset ASM || 22 digna F || huic t. m. magna F, corr. Daniel || pacavius in hermione F || 23 meae] me F, om. Daniel || hinc ipse Daniel || 24 uergilius F || 25 ad QVAM s. v. scilicet quo T || 26 ad IN ARMIS s. v. inter arma et inter tropea T || 28 inductosque F

175. TEVCROS QUID DEMOROR ARMIS 'ab armis'. et hoc videtur dicere: dimittendi sunt Troiani, ut morte Turni satis fiat doloribus meis: quod etiam posteriora significant.

179. MERITIS VACAT HIC TIBI SOLVS FORTVNAEQVE LOCVS nihil est aliud quod possit vel virtus tua, vel fortuna praestare — nam 5 his rebus victoria contingit — nisi ut occiso Turno et vindices filium et patrem consoleris orbatum.

181. SED GNATO MANES PERFERRE SVB IMOS ac si diceret hanc solam esse causam, quae eum cogat ad vitae patientiam, ut filio Turni nuntietur interitus. 10

183. EXTVLERAT LVCEM Asinius Pollio dicit, ubique Vergilium in diei descriptione sermonem aliquem ponere aptum praesentibus rebus, ut hoc loco, quia funerum et sepulturarum res agitur, dicit 'extulerat': item in quarto, quia est navigaturus Aeneas et relicturus Didonem, dicit <585> Tithoni croceum linquens Aurora cubile. 15 quod licet superfluum sit, in multis tamen locis invenitur *necessarium*. MISERIS MORTALIBVS qui sunt subiecti tot casibus: Homerus *δειλοῖσι βροτοῖσι*, id est miseris mortalibus, non timidis.

184. OPERA ATQVE LABORES 'hoc opus' et 'haec opera' tunc dicimus, quando negotium ipsum quod geritur significamus; si autem 20 feminino genere dixerimus 'operas', ipsas personas quae aliquid faciunt significamus; sicut 'custodia' dicitur quae custodit, ut <VI 574> cernis custodia qualis vestibulo sedeat: nam ut hi qui custodiuntur 'custodiae' dicantur, usurpatum est. unde male est in usu 'custodiae audiuntur'. 25

185. CONSTITVERE PYRAS 'pyra' est lignorum congeries; 'rogus' cum iam ardere coeperit dicitur; 'bustum' vero iam exustum vocatur. quem ordinem servat poeta, dicens 'constituere pyras', item <186> 'subiectisque ignibus atris ter circum accensos decurrere rogos', item postea <200> 'semustaque servant busta'. 30

186. MORE TVLERE PATRVN quia apud varias gentes diversa fuerunt genera sepulturae, inde est quod alii obruuntur, alii exurun-

11 Asinius Pollio] cf. Bergk Zeitschr. f. Alterthumsw. 1845 p. 119 || 17 Homerus] Il. XXII 31 || 26 pyra e. q. s.] exscr. Isid. or. XX 10, 9 diff. verb. 444. cf. comm. Luc. VIII 778 et p. 288 ed. Usener. || 31 quia apud varias gentes ... resolvi] exscr. mythogr. III 6, 29

3 etiam om. R || 8 solam om. AS || 9 cogit R || 10 territus H || 11 pallio F || uergilium F || 12 discriptionem AS discriptione F || 13 agetur RH || dicit] om. AS, dicit H || 14 extulerat] nam et efferre est ad sepulturam ferre. Terentius (Andr. I 1, 90) 'effertur imus' add. D || 17 qui sunt ... non timidus om. F || 18 ΑΙΑΥΙ ΒΡΟΤΥΚΙ R ΑΙΑΥΙ ΒΡΟΤΥΚΙ HM || timidus] cum *δειλός* et miserum et timidum significet add. D || 23 uetiuolo F || 24 dicuntur HF || 27 iam exustum ... inde est (lin. 32) om. F || extinctum AS || 32 exuruntur alii om. R

tur, alii proprias remittuntur ad patrias; alii per diem, ut nunc isti, alii per noctem, ut supra Pallas. et perite has varietates Vergilius posuit: namque Heraclitus qui omnia vult ex igne constare, dicit debere corpora in ignem resolvi. Thales vero qui confirmat omnia
 5 ex umore creari, dicit obruenda corpora, ut possint in umorem resolvi. IGNIBVS ATRIS atqui ignes atri non sunt; sed epitheton traxit de negotio, ut 'atris' diceret, hoc est funebribus, ut paulo post <189> maestum funeris ignem, id est funebrem: nam maestus esse non potest ignis. *ATRIS cum concipiuntur.*

10 187. CONDITVR IN TENEBRAS ALTVM CALIGINE CAELVM id est aer fumi obscuritate completur.

188. CINCTI FVLGENTIBVS ARMIS *id est incincti et instructi.* frustra hoc epitheton notant critici, quasi circumeuntes rogos alia arma habere debuerint. CINCTI instructi.

15 189. DECVRRERE ROGOS pro 'circum rogos cucurrere'. bene autem ait 'decurrere', non 'decucurrere': namque verba quae in praeterito perfecto primam syllabam geminant, ut 'curro cucurri', 'tondeo totondi', cum composita fuerint, geminare non possunt: nam 'decurri' et 'detondi' dicimus, non 'decucurri' neque 'detotondi': ex
 20 ceptis tantum duobus.

191. SPARGITVR ET TELLVS LACRIMIS *hysterologia est: nam prius est ut arma spargantur lacrimis, quae corpori adhaerent, quam terra.*

192. IT CAELO pro 'in caelum'. CLANGORQVE TVBARVM ante enim mortui ad tubam deducebantur: unde Persius <III 103> hinc
 25 tuba, candelae, tandemque beatulus alto compositus lecto.

193. HIC ALII SPOLIA OCCISIS DEREPTA LATINIS secundum suae gentis ritum alii hostilia arma, alii peremptorum cremabant.

195. FERVENTESQVE ROTAS nimio scilicet cursu: alibi volat vi fervidus axis, Horatius metaque fervidis evitata rotis.
 30 et 'ferventes' non 'modo ferventes', sed quae soleant fervere, ut <IV 135> spumantia frena.

23 ante enim . . . lecto] cf. Luct. Plac. ad Stat. Theb. VI 121 || 28 volat] georg. III 107 || 29 Horatius] carm. I 1, 4

2 superius R || uergilius F || 3 igni AS || 4 debere om. R || thalesius M || 5 ex umore . . . resolvi om. F || umore unus H || procreari M || umorem unus H || 7 funeribus ASM (corr. am) || 10 schol. ad v. 187 om. A || 12 ad CINCTI s. v. incincti instructi parati T || 13 alia . . . ROGOS om. H || 14 CINCTI instructi om. F || id est instructi vulgo || 15 rogos . . . cucurrere om. R || currere H || 16 non decurrere RHF || nam F || 17 ut curro curri toideo tondi H || tondo tondi M (totondi m) || 18 geminari MF || 19 decondi H || totondi H detondi F || 20 duobus] do et sto add. MD || 21 s. v. 191 ysterologia prius est enim . . . terra T || 22 lacrimas F || 23 ad CAELO s. v. ad caelum T || 25 canendae lae AS || 28 scilicet om. H || 29 evitata] enictita RH enectita M || 30 ad FERVENTESQVE R. s. v. non modo feruentes sed quae soleant feruere nimio scilicet cursu T || ferventes post modo om. F || sed om. G || 31 ad NOTA (v. 195) aut cara aut re uera nota T

196. NON FELICIA TELA quibus se defendere nequiverunt.

197. MACTANTVR CORPORA MORTI aut 'in mortem': aut 'Morti' ipsi deae: Statius in scopulis Mors saeva sedet, Lucanus <VI 600> ipsamque vocatam quem petat e nobis Mortem tibi coge fateri. CIRCA autem ideo, quia, ut Homerus dicit, in morte 5 Patroeli circa corpus extincti tam homines, quam pecora immolabantur, ut uno igni cremarentur: unde est in sexto <228> ossaque lecta cado texit Corynaeus aeno.

198. RAPRAS raptim advectas; nam post indutias rapere non poterant: aut certe ante 'raptas', belli scilicet tempore. 10

199. IN FLAMMAM id est in rogam.

201. BVSTA bustum dicitur in quo mortuus combustus est, ossaque eius ibi iuxta sunt sepulta. alii dicunt, ubi homo combustus est, nisi ibidem humatus fuerit, non esse ibi bustum, sed ustrinum.

202. INVERTIT CAELVM † pater illud quod in promptu est 'invertit 15 caelum', ut ea pars quae noctem haberet, sub terra esset. STELLIS APTVM coniunctum, ἀπὸ τοῦ ἀπτεσθαι.

204. INNUMERAS STRUXERE PYRAS hoc loco multis rebus ostendit immensam caedem factam esse Rutulorum.

206. FINITIMOS TOLLVNT IN AGROS qui enim e longinquo venierant, referri non poterant. VRBIQVE REMITTVNT deest 'unicuique'. et meminit antiquae consuetudinis: nam ante etiam in civitatibus sepeliebantur, quod postea Duellio consule senatus prohibuit et lege cavuit, ne quis in urbe sepeliretur: unde imperatores et virgines

3 Statius] Theb. IV 528 || 12 bustum dicitur . . . ustrinum] cf. Fest. Paul. s. v. bustum

3 deae] quae dea est *R* dea est *H* || speluncis *AS* scopulis *H* speculis *Statii libri* || lumus *H* || 4 quem *RHMF*: quos *AS* || petat e *HM*: pietate *R* petat a *ASF* || 5 cogis *RH* || 7 et uno igne cremabantur *F* || 8 aeno] Homerus ἐν τῷ ψ (170) ad patroeli pyram ἐν δ' ἐτίθει . . . δύο δειροτομήσας add. *D* || 9 post] per *ASF* || inducias *libri* || 10 belli *om. F* || 11 ad FLAMMAM s. v. id est rogam *T* || 12 s. v. 201 bustum est quod mortuo soluitur ossaque eius ibi usta sunt. alii dicunt . . . sed ustrinum *T* || in quo . . . sunt sepulta *Kirchmannus de fun. Rom.* III 1: id quo mortuos combusta ē ossa quae eius sibi iusta sunt sepulta *F* id quo mortuus combustus* ossaque eius ibi usta, sunt sepulta *Comelinus* id quo mortui combusta ossa sunt sepulta *Lucius* id quo mortui combusta erant ossa, quod eius ibi ossa usta sint sepulta *Heinsius* || 13 nisi humatus ibi fuerit *T* || 14 ibi *Daniel*: ubi *F*, *om. T* || astrinum *F* || 15 s. v. 202 illud scilicet quod in promptu est ut ea pars . . . esset *T* || pater] patet *Daniel*. *mihi interpretis nomen latere videtur. fortasse Hater. id est Haterianus, in archetypo fuit. cf. schol. Ver. ad X 397. possis et de Aspri nomine cogitare.* || promptu *F* promptu *G* || 17 ἀπο τοῦ ἀποθεῖναι *A* ἀπο τοῦ λατεῖναι *R* ἀπο τοῦ λατεῖναι *H* ἀπο τοῦ ἀνέσθαι *M* || ad NEC MINVS (v. 203) similiter *T*, etiam *D* || 20 a longinquo *AS* || 22 ciuitates *H* ciuitate *M* || 23 duellio *RH*: a duellio *AS* duellino *M* a diulio *F*. cf. *Mommensen C. I. L. I* p. 39 adnot. || 24 lege cavuit *ASF*: legauit *RHM* || unde et imperatores *AS*

Vestae quia legibus non tenentur, in civitate habent sepulchra. denique etiam nocentes virgines Vestae, quia legibus non tenentur, licet vivae, tamen intra urbem in campo scelerato obruebantur.

208. NEC HONORE ideo 'nec honore', quia 'nec numero', quod
5 in numero et ordine honos spectatur: nam aliud verbum pendet ex altero. alii 'nec' pro 'sine' accipiunt. TVNC pro 'tum', id est postquam cremare coeperunt.

210. TERTIA LVX mos enim erat tertia die ossa crematorum legi.

211. MAERENTES hoc et ad Latinos et ad Troianos potest referri.
10 sane 'maerere' est cum silentio dolere, 'flere' ubertim lacrimas demittere, 'plorare' cum voce flere, 'plangere' cum aliquibus dictis miserabilibus pectus et faciem tundere, 'lugere' etiam cum habitus mutatione.

ALTVM CINEREM quia dixerat <204> 'innumeras struxere pyras'. CONFVSA RVEBANT OSSA FOCIS aut quia dixit simul multos crematos:
15 aut si ad honoratorum cadavera referas, ut supra <197> diximus, 'confusa' propter simul animalia concremata. 'ruebant' autem de cineribus eruebant. adnotandum sane quod 'focos' dixerit pyras, cum focus ara sit deorum penatium. an quod focum dicat ubicumque ignis est et fovetur: unde et Varro focum dici vult.

20 212. TEPIDOQVE ONERABANT AGGERE TERRAE hypallage, hoc est 'ossa tepida'.

213. PRAEDIVITIS more Graeco epitheton incongruum loco posuit.

214. LONGE PARS MAXIMA LVCTVS valde: et hoc est melius, quam quod legatur 'et longi'.

25 215. HIC MATRES quia scit ad aliquid haec nomina pertinere, non addidit 'deflebant filios aut maritos aut fratres'. CARA PECTORA

10 sane maerere ... mutatione] exscr. Isid. diff. verb. 227 || 16 RVEBANT eruebant] cf. Non. p. 380, 8 M. || 18 an quod ... vult] cf. Isid. or. XX 10, 1 et diff. verb. 307

1 quia legibus ... virgines Vestae om. R || 5 onus F honus G || verbum om. AS || ex alio AS || ad NEC N. N. H. s. v. aliud pendet ex altero. quidam nec pro sine accipiunt T || 6 ad TVNC s. v. pro ... coeperunt T || 8 ad v. 210 mos erat ... legi. hoc tangit nunc T || 9 ad v. 211 hoc et ad latinos ... mutatione. altum cinerem ... pyras. notandum hoc loco quod focos ... varro focum dictum putat (sic) T || 10 sane] et T || dolore F || flere] ferre G || ubertim om. G || 11 miserabilis F || 12 faciem et pectus tundere T pecus aut faciem condere F || pectus aut f. tondere Daniel || lugere etiam om. T || 13 dixerat T: dixerit F || 14 simul om. F || 16 autem om. RHM || 17 cinibus H || adnotantum F || focus F || cum ... ubicumque] cum focus sit deorum tantum penatium nisi forte focum dicat ubicumque T || 19 fouebar F || 20 schol. ad v. 212 om. F || 22 incongruum loco H: incongruum (congruum AS) huic loco ASM incongruo loco RF || 23 LONGO AS LONGI F || et om. F || 24 quam quod] quamquam AS, quod om. F || 25 ad aliqua ea nomina pertinere F || 26 addit R || deflebant] et efflebant M || ad CARA s. s. v. fratres desiderantia T

id est [caros] fratres desiderantium, ut <I 646> cari stat cura parentis: et est periphrasis.

218. *IPSVM ARMIS bene repetitum 'ipsum'.* IVBENT volunt, exposcunt.

220. INGRAVAT maiorem invidiam concitat, *id est graviora facit 5 et onerat.* VOCARI provocari.

221. TESTATUR testificatur etiam legatorum fidem, qui cum eo fuerunt. SOLVM et hic bene repetitum 'solum'.

222. SIMVL CONTRA VARIIS scilicet ut illi paci faverent, alii Turno.

223. OBVMBRAT subaudis 'Turnum': tuetur, defendit. *et est 10 translatio ab arboribus facta, quia nomen nobilium tamquam umbra est pro aliis.* hoc autem dicit: amor reginae ad favorem popularem plurimum proderat Turno.

224. MERITIS SVSTENTAT FAMA TROPAEIS *vel quia multos occiderat, ut etiam ipse dicturus est: vel secundum illud <XII 22> sunt 15 oppida multa capta manu.*

226. ECCE SVPER insuper, *hoc est ad cumulationem malorum.* MAESTI hoc sermone eos nihil egisse significat. MAGNA DIOMEDIS AB VRBE legitur et 'magni'. *et tanto asperius videtur, quod, cum 'magnus' sit 'Diomedes', non audet adversus Aenean pugnare.* 20

227. NIHIL OMNIBVS ACTVM breviter et laborem et studium comprehendit.

228. NIL DONA NEC AVRVM ordinem legationis exsequitur dicens, inaniter perfecta esse omnia, quae possent efficaces legati perficere auro, precibus, promissione. 25

230. PACEM TROIANO AB REGE PETENDVM sicut etiam supra <X 628> diximus, cum per gerundi modum aliquid dicimus, per accusativum elocutionem formemus necesse est, ut 'petendum mihi est equum': Lucretius <I 111> aeternas quoniam poenas in morte timendum, item Sallustius castra sine vulnere introi- 30

30 Sallustius] hist. IV 45 D.; 3 Kr.

1 caros seclusi || desideratum Daniel desiderarunt Commelinus || stat] constat F || 5 conficit F || ad INGRAVAT s. v. graviora facit T || id est] ideo G || 6 oneravit F honeravit G || ad SOLVMQUE v. s. v. turnum in bella T || 8 repetitum soluto F, corr. Daniel || 9 ad MVLT SIMVL c. v. s. v. ut alii scilicet fauerent turno alii paci T || ad DICTIS s. v. illorum scilicet qui aderant pro turno T || 10 ad OBVMBRAT s. v. tuetur et est translatio ab arboribus. nomen enim nobilium quasi umbra est pro aliis T || et est om. F || 12 dicit om. F || 14 vel quia . . . capta multa manu hab. T || 17 hoc est insuper hoc est ad e. g. s. F || 19 tanto asperius . . . pugnare hab. T || 21 breviter . . . comprehendit hab. T || 25 auro precibus promissione om. HM F (add. m) || 27 gerendi AS || 28 firmemus RH || ut . . . equum om. HM || 29 aeternas . . . Sallustius om. H || 30 item om. F

tum: nam 'castra' accusativus pluralis est, qui multis errorem facit, ut videatur esse nominativus, quia neutra triptota sunt et similis est nominativus accusativo.

231. REX IPSE LATINVS qui aut consolari debuit, aut defendendae reipublicae aliud inire consilium.

232. FATALEM AENEAN MANIFESTO NVMINE FERRI modo 'fatalem' perniciosum omnibus Aenean, *vel exitio futurum omnibus*. 'manifesto numine' autem, id est manifesto deorum iudicio, ad Italiam venisse, numinum ira testatur, quam cognoscimus tantorum caede sociorum. *et est ordo: fatalem Aenean ferri manifesto numine admonet ira deum.*

235. ALTA INTRA LIMINA COGIT quaeritur cur ad privatam domum convocetur senatus, qui non nisi ad publica et augurato condita loca convenire consuevit. sed scimus domum Latini augurato conditam et eandem tam templum fuisse, quam curiam: namque in superioribus legimus <VII 170> tectum augustum, id est augurio conditum, item paulo post <173> hinc sceptrum accipere et primos attollere fasces regibus omen erat, hoc illis curia templum. merito ergo ad domum regis, quasi ad locum gentibus publicum, convocatur senatus: nam ait in septimo <192> tali intus templo divum patriaque Latinus sede sedens. idcirco etiam in Palatii atrio, quod augurato conditum est, apud maiores consulebatur senatus: ubi etiam aries immolabatur, quod, ut in septimo <175> diximus, Vergilius ad Latini transtulit domum. multi dicunt perite Vergilium nec templi nec curiae hoc loco fecisse commemorationem, sed tantum dixisse 'tectum regia', ut ostenderet, consilium quod initur, non esse complendum, quia nec rite est inchoatum: ea enim quae dicit Latinus, effectu carebunt.

236. OLLI 'illi' secundum Ennium. *et intellegendum κατὰ τὸ σιωπώμενον, Turnum quoque venisse, qui in superiore libro a Iunone subtractus pugnae Ardeam pervenerat.* FLVVNT festinanter incedunt.

238. ET PRIMVS SCEPTRIS primus inter sceptriferos. namque apud maiores omnes duces cum sceptris ingrediebantur curiam;

4 aut om. F || consulari F || aut] et R et aut H || defendendae rei p. M: defendere ip. AS defendere R defende rei p. HF aut defendere rem publicam aut aliud inire consilium Lion || 7 ad FATALEM s. v. perniciosum et exitio futurum omnibus T || 9 iram R || agnoscimus H || 10 falem F || nomine F || ad ANTE ORA R. (v. 233) ante faciem prospicientium scilicet admonent T || 13 condita . . . augurato om. R || 14 consueverit AS consuerit M || 20 nam ait . . . consulebatur senatus om. R || 22 atrio] traio H || ditum (de conditum) est . . . Cumarum adlabitur oris (v. 239) om. H || 26 dixisse intra tecta AS || 27 rite] rectum F || est om. AS || 28 ea enim] et ea F || 29 ad v. 236 hic intellegitur cata to siopumenon etiam turnum uenisse qui in superioribus a iunone . . . peruenerat T || 31 schol. ad FLVVNT om. F || RVVNT AS

postea coeperunt tantum ex consulibus *sceptra gestare*, et signum erat eos consules fuisse. *aut quia et alii eiusdem partis reges erant, ut Turnus. sic Agamemnon dux (fuit) totius exercitus, diversae civitates proprios reges habuerunt.*

239. AETOLA EX VRBE REMISSOS quam condiderunt hi qui de 5 Aetolia venerunt, Graeciae provincia, unde Diomedes habuit socios de tribus eius civitatibus, quas habet Aetolia, Pleurona, Olenon, Calydon. sic ergo dixit 'Aetola ex urbe', ut <VI 2> et tandem Euboicis Cumarum adlabitur oris. *ideo autem Diomedem Aetolum dicit, quia pater eius Tydeus Aetolus fuit, qui ad Argos fugit, quoniam fratrem patris sui occiderat.* 10

240. ET RESPONSA REPOSCIT mire ait 'reposcit': ante enim rex solet a legatis universa cognoscere et sic eos praesente populo iterum omnia iubere narrare. unde est ORDINE CUNCTA SVO: nam nihil licet praetermittere: unde et superflua narrare consueverunt. 15

243. VIDIMVS O CIVES DIOMEDEM *rhetorice protinus a re coepit; neque enim opus erat principio aliquo legationem referenti. et hic figura est hystero proteron: natura enim hoc fuit prius dicendum 'atque iterum emensi casus superavimus omnis' et tunc 'vidimus Diomedem Argivaeque castra'. sed habet consuetudo ut qui tale aliquid nuntiant, protinus ad-* 20 *moneant, ut puta 'vidi illum, erat illic, faciebat illud': ideo adiecit 'ille urbem Argypipam patriae cognomine gentis' et reliqua. illud etiam ordine congruo subiunxit ad perlicendum animum priusquam quicquam diceret 'munera praeferimus'. inde ordine 'nomen patriamque docemus, qui bellum intulerint', hoc est qui, unde, contra quos, qua causa. deinde* 25 *ponitur oratio Diomedis, cuius sunt partes duae: una, qua se excusat; alia, qua etiam illis suadet ut bellum deponant: nam hoc in fine ora-*

2 consules fuisse AS: consulares fuisse RMF consulares esse Daniel. cf. de hoc scholio Mommsenus Roem. Staatsr. I¹ p. 341 adnot. 6 || partes F || 3 sicut Masvicius || fuit addidi || civitates Masvicius: ciuitatis F || 4 regis F || habuerint F, correxi || 6 venerant M || diomedis AS || sotios et de tribus M || 7 oleon M oleum F || calcedonia R || 9 adlabimur AS || ad v. 239 diomedem ideo dicit aetolum quoniam pater . . . occiderat T || diomedem F || 10 aeolus T || 14 iubere] uiuere F || narrari M || 15 licet om. HF || praetermittunt F || narrari M || consueverunt H consueuerunt F || 16 DIOMEDE AS || rhetorice primo a re coepit neque enim principio opus fuerat legationem referenti. et est hic ystero proteron. natura enim hoc prius dicendum fuerat . . . sicut ad singula inuenies dictum hab. T || rethoricae (rethorice G) protinus are cepit F rhetorica protinus arte coepit Daniel || 17 aliquid G || 18 atque iterum casus F || 21 ut puta vidi T: ut putauit F || addidit T || 22 argiripam F agriripam G || et reliqua om. F || 23 ordines G || congruo om. F || subiunxit G || perlicendum T: perlicendum G proliciendum F || priusquam quicquam diceret om. T || 24 inde congrue T || unde F || 25 intulerat F || hoc est om. F || quia causa F || 26 ponitur om. F || partes sunt duae T || una quasi F quasi una G || 27 alia qua] aliaque F altera qua T || illi et deponat T || finem G

- tionis Venulus addit 'et responsa simul quae sint, rex optime regum, audisti'. excusatio Diomedis duplex est: fortes sunt Troiani et felices. fortes breviter ostendit per intermissionem 'mitto ea quae' et reliqua: frigidus enim locus erat, si virtutem eorum timere diceret quos vicit.
- 5 Secundus locus multa continet: tam felices esse, ut de omnibus vindicarentur, et singula de singulis mire augendo exsequitur. novissimo loco de se dixit, ne ei obiceretur: quid te ista movent, si tu nihil passus es? et auxit quod amisit, et socios adiecit cum exclamazione 'haec adeo ex illo mihi iam speranda fuerunt tempore'. ideo se contra Veneris
- 10 filium excusat pugnare; nam sequitur 'ne vero, ne me ad tales impellite pugnas'. supererat ut pacem suaderet; ait enim 'munera quae patriis ad me portastis ab oris' et cetera. inde laudem Aeneae ita addidit, ut suam laudem servaret: ibi enim ubi se excusat, non hoc ait, quia fortis est non adero, sed illud 'quicumque Iliacos ferro violavimus
- 15 agros', quasi hoc fatum fuerit omnium; hic ubi suadet pacem, aperte dicit, pares mihi non estis, et ait 'experto credite, quantus in clipeum adsurgat, quo turbine torqueat hastam', id est ego fatum timeo, vos virtutem timere debetis. nam quod adiecit 'si duo praeterea talis Idaea tulisset', non fuit contentus illum Hectori comparare, nisi adiunxisset
- 20 'hic pietate prior: coeant in foedera dextrae', id est quia pius est, bonus amicus erit. statim conclusit, sicut ad singula invenies dictum. quod autem ait 'vidimus, o cives, Diomedem', quasi res magna ei contigerit, qui talem virum viderit. sane aut 'Diomedem' legendum, ut sit Latinus accusativus: et admittitur ecclipsis, ut <I 3> multum ille

23 aut Diomedem e. q. s.] cf. Macrobr. Sat. V 17, 19

1 addit dicens *T* || simul et reliqua *G*, quae . . . audisti *omittens* || 2 audisti] et cetera *add.* *T* || item excusatio diomedis duplex inducitur *T* || sunt inquit troiani *T* || 3 per intermissionem] dicendo *T* || 4 frigidus . . . vicit] turpe enim erat dicere eorum virtutem timere quos uicerat *T* || virtute *G* || an timere se? || 5 tam] scilicet ita *T* || ut de *T*: unde *F* || 7 dicit *T* || ne] tamquam *T* || nihil tu *T* || 8 omisit *T* || socios *om.* *T* || adiecit *F* || 9 mihi] et reliqua *add.* *G*, iam . . . tempore *omittens* || se post excusat *hab.* *T*. excusat fort. pro excusans negat posuit interpres: quamquam suspicari possis ideo c. V. f. recusat pugnare || 11 ut] et *G* || ait enim] dicit ergo *T* || numera *F* || quae et reliqua *G*, patriis . . . oris *omittens* || 12 et cetera *om.* *F* || laudem addit aeneae ita *T* || 13 laudem *om.* *T* || seruet *T* || ubi enim se excusat *T* || ait] aut *F* || 14 non adero scripsi: non adeo *F*, *om.* *T*, non audeo *con.* *Burm.* illud *om.* *T* || 15 fuerit *T*: fuit *F* || omnium *om.* *T* || perte *G* || aperte . . . ait] aperte sibi diceret pares esse nisi adiunxisset *T* || 16 ait] ut *G* || 17 adsurgat *om.* *F* || id est] veluti diceret *T* || 18 ad ea tulisset *F* adtulisset *G* || 19 non fuit . . . nisi adiunxisset] i. e. non putavit Hectore comparato satis laudatum esse Aenean. nisi adiunxisset || hector *F* || 20 hic] hoc *G* || hoc est *T* || qua *F* || plus *FT*, *corr.* *Daniel* || 21 fort. et satis multa conclusit || 22 ad vidimus o c. d. s. v. sic dicit quasi res magna ei contigerit . . . viderit, ad ARGIVAQVE c. s. v. quia milites argiuos habuit qui eum secuti sunt *T* || res] rex *G* || 23 sane hic *Daniel* || 24 et] *om.* *RH*, aut *F* || ecclipsis *AS* ecclipsis *RF* etclipsis *HM*, *correxi*

et terris iactatus. et alto: aut si Graecum accusativum facere voluerimus, 'Diomedē' legamus, ut possit fieri synalipha, sicut <IX 388> Euryale infelix, qua te regione reliqui? si autem 'Diomedē' dixerimus, nec Latinum est, nec Graecum, nec versus ratio consistit: numquam enim ecthlipsis fit per 'n' litteram. tamen me- 5
lius est ut 'Diomedē' legamus, ut sit Graecus accusativus. nomina enim Graeca in 'ης' exeuntia, quae genetivum in 'εος' mittunt per plenam elocutionem, cum eundem casum per synaeresin in 'ους' miserint, accusativum in 'η' mittant necesse est, ideo quia cum naturam suam servant, accusativum in vocalem mittunt, non in con- 10
sonantem, et debet synaeresis plenitudinis servare rationem: ut ecce Διομήδης plena declinatio est τοῦ Διομήδεος τῷ Διομήδει τὸν Διομήδεα, per synaeresin autem facit τοῦ Διομήδους τῷ Διομήδει τὸν Διομήδη. ergo hic accusativus ideo in 'η' exit, non in 'ν', quia cum integrum est hoc nomen, in 'εος' exit et crescit eius genetivus: 15
si enim isosyllabus sit nominativo, accusativum in 'ν' mittit nec habet 'σ' in genetivo, ut Θουκιδίδης, τοῦ Θουκιδίδου, τὸν Θουκιδίδην: nam Διομήδης ideo in genetivo 'ς' habet, quia et cum integrum est et Διομήδεος facit, habet 'ς' consonantem.

244. CASVS S. OMNES itineris scilicet. et bene vilitatem singu- 20
larum rerum generalitate vitavit, ne diceret flumina, latrones et cetera.
mire autem multa congesta, ne possit de legatorum desidia queri.

245. CONTIGIMVSQVE MANVM bene, quasi divinam: sic <243> 'vidimus, o cives, Diomedem'. QVA CONCIDIT ILIA TELLVS ἐμπατικῶς dixit pro 'urbs Ilia': nam terra non concidit, sed civitas, *Ilum*. 25

246. ARGYRIPAM Diomedes fuit de civitate quae Argos Hippion dicitur, de qua Homerus Ἄργεος ἱπποβότοιο, Horatius aptum dicet

27 Homerus] Il. II 287 || Horatius] carm. I 7, 9

1 iactatur F || 2 legatus H legatur M || ut] et AS || 3 diomedem F || 4 latinus AS || ratio om. HM || 5 constitit AS || ecthlipsis F eclipsis ASM eclipsis RH || 6 legatur HM || 7 ης] graeca quae in hoc scholio inveniuntur in libris moneo latinis litteris scripta esse. librariorum errores omnes in hunc commentarium transcribere inutile visum est. || 9 miserunt H || 10 suam om. M || 11 et iam debet F || ut ecce . . . facit om. R || 12 plena declinatio est] plenā elocutionem H || 13 per synaeresin servare facit F || 14 ν] en AS || 15 cum] om. R, non H || 16 sit] om. RH, sit in F || nominativus AS || ν] en AS || 17 in genetivum F || τοῦ Θουκιδίδου] thoxeydidov A τῶν tuchididu R totu chididu H totuchydidu M huc udiditon F || 18 σ] es R us F || habet] et habet M || 20 uilitate AS utilitatem F || 21 generalitatem AS generalitas F || 23 ad MANVM s. v. scilicet divinam T || fort. bene 'contigimus' || 24 diomedem G || emphaticos A enfaticos reliqui || 25 terra non concidit M: terrena (terra as) non cecidit AS terra noncidit RH terrena non concidit F || 26 ARGYRIPAM ASM ARGIRIPAM RH ARGIRIPAM F || argosippon AS argeripion R argorippion H argosippion MF || 27 de qua] quia AS || ἀργεὶς ἱπποβότοιο AS Argos yppobotyo R argos ipsobotyo H argos ippobotyo M argos ippobotio F || dicit RF diē A

equis Argos. hic in Apulia condidit civitatem, quam patriae suae nomine appellavit et Argos Hippion dixit: quod nomen postea vetustate corruptum est, et factum est ut civitas Argyrippa diceretur: quod rursus corruptum Arpos fecit. sane Diomedes multas condidisse
 5 per Apuliam dicitur civitates, ut Venusiam, quam in satisfactionem Veneris, quod eius ira sedes patrias invenire non poterat, condidit, quae Aphrodisias dicta est. item Canusium Cynegeticon, quod in eo loco venari solitus erat: nam et Garganum a Phrygiae monte Gargara vocavit. et Beneventum et Venafrum ab eo condita esse dicuntur.

- 10 247. GARGANI CONDEBAT IAPYGIS ARVIS Iapygia pars est Apuliae, in qua est mons Garganus, imminens Sipontinae civitati, qui per Calabriam usque in Adriaticum tenditur pelagus: Lucanus (V 380) Apulus Adriacas exit Garganus in undas. 'Gargani' autem 'Iapygis' figura est pro 'Gargani Iapygii'. et haec est Iapygia
 15 Apuliae, a qua et Iapex ventus est nominatus, ad quam Iapex delatus, unde sic nominatus est: nam Iapydia Venetiae regio est, ab oppido dicta, unde est tunc sciat aerias Alpes et Norica si quis castella in tumultis et Iapydis arva Timavi. sed in Gargani summitate duo sepulchra esse dicuntur fratrum duorum, quorum
 20 cum maior virginem quandam (sibi) despondisset et eam minor frater conaretur auferre, armis inter se decertati sunt ibique ad memoriam, invicem se occidentes, sepulti: quae res admirationem habet illam, qua si qui duo inter ipsam silvam agentes iter, uno impetu vel eodem momento saxa adversum sepulchra iecerint, vi nescio qua saxa ipsa sepa-
 25 rata ad sepulchra singula decidunt.

---

17 tunc] georg. III 474

---

1 argos equis AS || 2 et om. F || argosippon ASRMH argosippon F || 3 agrippa RH argiripa F || 5 i satisfactionem F || 7 aphrodisias F: astrodisias G Afrodisia Daniel || item . . . Cynegeticon] ne canussu cine zeti G || cynegeticon F, corr. Daniel || 8 solitos F || frigia F strigia G, corr. Daniel || 9 Venafrum Commelinus: beneafu F beneafu G Beneafum Daniel || ad victor (v. 247) uel ex troia uel noti compos T || victor distingue R et Vossianus Burmanni || 10 GARGANI HMF || ARVIS om. A || 11 mons] apuliae memores R apulia mens H || Garganus om. H || imminens F || 12 in om. AS (add. a) || adriacum R || 13 exiit F || garganus S gargarum H gargania F || 14 pro garganii iapygis AS pro gargani igypsi M pro garganii autem iapigii F || 15. apulia AS || a qua et om. AS || iapys F || 16 an nominata || apiadia F iapidia reliqui || 18 iapigis R || ad v. 247 in gargani summitate . . . singula decidunt T || 19 sepulchre F sepulchra T || dicuntur esse duorum fratrum T || 20 maior T: nor F || quondam F || sibi addidi || dispondisset F desponsasset T || et hanc ei conaretur minor auferre T || fratres F || 21 decertati sunt F (cf. Neue Formenl. II² p. 277): decertantes T decertarunt Masvicius || 22 se occidentes invicem sepulti sunt T || illum F illa T || qua si Daniel: quosi F ut si T || 23 siluam ipsam T || iter om. F || 24 sepulchra T || iacerint F || ui nescio T: umescio F

249. *MVNERA PRAEFERIMVS ut illa ante orationem auxilium impetrent.*

250. *QVI BELLVM INTVLERINT quasi nominatis Troianis, quos vicerat, prior futurus esset ad ferendum auxilium.*

251. *PLACIDO SIC REDDIDIT ORE ut solet, habitum futurae orationis ostendit.*

252. *O FORTVNATAE GENTES qui habitatis regna Saturnia, id est o viri semper pace gaudentes! nam legimus <VIII 324> aurea quae perhibent, illo sub rege fuere saecula, sic placida populos in pace regebat. et bene hoc laudat, quod eis persuadere desiderat.*

253. *ANTIQVI AVSONII quia, qui primi Italiam tenuerunt, Ausones dicti sunt. QUIETOS quibus est amor pacis a maioribus traditus propter regnum Saturni.*

254. *IGNOTA LACESSERE BELLA scilicet Troianorum, non omnia generaliter bella: nam legimus <VII 184> captivi pendent curvus curvaeque secures: aut 'ignota' quae ignoraverint, quasi non suscepturi, si scissent. SVADET autem 'vobis' subaudis: nam 'vos' a superioribus non potest subaudiri, quia non 'te', sed 'tibi suadeo' dicimus.*

255. *VIOLAVIMVS quasi sacros: nam violare de religionibus dicimus. et ingenti arte agit, ne aut victoriam suam sileat, aut non procedendo contra eos quos vicit, confiteatur ignaviam, dicens non esse contra eos pugnandum, quos vincere perniciosissimum est.*

256. *MITTO EA oratorie, ut etiam sine illis, quae memoraturus est, quae omittit graviora videantur.*

257. *QVOS SIMOIS PREMAT ILLE VIROS id est toto orbe celebris: et 'premat' quasi hostes: alibi <I 100> ubi tot Simois correpta sub undis scuta virum galeasque et fortia corpora volvit. alii 'quos' pro 'quantos' accipiunt, ut sit pronomen pro nomine. 'ille' autem mire execratur.*

1 ad *MVNERA* P. S. V. ut illa scilicet ante orationem auxilium praestarent *T* || 3 quasi . . . auxilium hab. *T* || 5 ad *PLACIDO* S. R. O. S. V. habitum . . . ostendit *T* || 7 habitatis om. *II* || 8 aureaque *RHF* || 12 quia om. *RH* || 13 amor pacis om. *R* || 17 ad *IGNOTA* L. B. quasi quae ignorauerint non suscepturi *T* || aut ignota . . . si scissent huc transposuit *Daniel* || 18 autem] om. *AS*, aut *F* || nam vos . . . dicimus *M*: nam non potest dici suadeo te sed tibi *AS* nam uos a superioribus non potest dici *R* nam uos a superioribus non potest *H* nam uos a superioribus pendet aut ignota . . . suscepturis scissent (sic) *F* || 20 dicimus suadeo *M* || 21 de (om. *H*) religionibus (relegionibus *F*) dicimus *HFF*: de religiosis (religionis *S*) dicimus rebus *AS* de religiosis dicimus *R* de religionibus dicimus rebus *M* || 22 agit] ait *R* dicit *HM* || 24 perniciosum *AS* || 25 s. v. 256 oratorie dicit ut etiam illis quae memoraturus est graviora videantur quae omiserat *T* || memoratus *F* || 27 celeris *H* celebres *F* || 28 ad *PREMAT* s. v. quasi hostes *T* || 29 undas *HM* || 30 ad *ILLE* s. v. ille dicendo mire execratur *T*

258. SCELERVM POENAS EXPENDIMVS OMNES id est luimus omnes poenas, quae sunt statutae sceleribus. alii 'sceleris omnis' legunt: nam 'omnes' non potest ad Graecos referri, quia non omnes pertulere supplicia. *sed si 'omnes', mire, ne putes forte factum. et*
 5 *adiuvandum pronuntiatione.*

259. VEL PRIAMO MISERANDA MANVS etiam Priamo, ut carmina vel caelo possunt deducere lunam. est autem Pacuvii qui ait si Priamus adesset, et ipse eius commiseresceret: *id est ut calamitas eorum qui vicerunt, gravior crederetur miserantibus*
 10 *victis.* SCIT TRISTE MINERVAE SIDVS fabula hoc habet: propter Cassandrae stuprum Graecis iratam Minervam, vel quod ei victores per superbiam sacrificare noluerunt: unde eos redeuntes gravissima tempestate fatigatos per diversa dispersit: Horatius cum Pallas usto vertit iram ab Illo. re vera autem constat Graecos tem-
 15 pestate laborasse aequinoctio vernali, quando manubiae Minervales, id est fulmina, tempestates gravissimas commovent. unde perite dicendo 'sidus' utrumque complexus est: nam sidus et tempestatem significat et re vera sidus. haec autem numina quae inter sidera non videmus, licet sua signa propria non habeant, cum aliis potestate
 20 sunt permixta. ut ophiuchus ipse est Aesculapius, gemini Apollinis et Herculis esse dicuntur, sic Minervae aries esse dinoscitur.

260. VLTORQVE CAPHEREVS τὸ αὐτὸ est, id est cautes Euboeae: nam Euboea insula est in qua mons Caphereus, circa quem Graeci perire naufragio. 'ultor' autem ideo dixit, quia Nauplius,
 25 Palamedis pater, dolens filium suum factione interemptum, ut in secundo <81> memoravimus, cum videret Graecos tempestate laborare, montem Caphereum ascendit et elata facula signum dedit vicini portus, qua re decepti sunt Graeci et inter asperrimos scopulos naufragium pertulerunt.

6 etiam Priamo] cf. Don. ad Ter. Andr. III 2, 9; Hec. I 1, 8 || carmina] buc. VIII 69 || 7 Pacuvii] ex inc. fab. XXVIII Ribb. p. 129 ed. II || 10 fabula hoc habet . . . dinoscitur] exscr. mythogr. I 181 et III 10, 6 || 13 Horatius] epod. X 13 || 23 Euboea insula est . . . pertulerunt] exscr. mythogr. I 144; II 201; Luct. Plac. ad Stat. Ach. I 93

2 sceleris omnis] sceleribus omnes R sceleris omnes H || 4 factum Com-
 melinus: fructum F || 7 pacunii H || 8 commiserescet H commiseresceret M ||
 10 schol. ad scit T: M. S. et ad v. 260 om. F || 11 iratam esse minervam R ||
 uictores saperbia H uictores superbia mythographi || 15 manubiae H || 16 unde
 et perite R || 19 habent ASHM || 20 sunt om. ASHM || 22 ad EYBOICAE C. S. V.
 fidem necessario et rebus et locis adhibet T || to auto AHM tu auto S || est]
 ESIN R ē in H || 23 mons] mons est RM || 26 cum videret . . . adulteri mani-
 bus interit (v. 268) desunt in Hamburgensi cuius margines tanti ambitus scho-
 lia non capiebant || cum videret] eos uidere R || 27 cafareum R || 28 et] et eos
 AS, om. M || 29 pertulere naufragia AS

262. ATRIDES PROTEI MENELAUS Agamemnon et Menelaus uno quidem fataliter fuerant supplicio destinati. namque Atreus et Thyestes fratres fuerunt in se invicem saevi, adeo ut Thyestes cum Aerope, fratris uxore, concumberet: quod dolens Atreus liberos ei epulandos adposuit. sed cum Thyestes post cognitum facinus requireret ultionem, ei Apollo respondit, posse alio scelere illius facinoris vindicem nasci, scilicet si cum Pelopia, filia sua, concumberet. quo facto natus est Aegisthus, fatalis in Atrai geminam subolem. sed Iuppiter Menelai fata miseratus est propter Helenae iugale consortium, et eum per diversa errare maluit, quam Aegisthi manibus interire. hic errans ad Aegyptum usque pervenit, ubi Proteus, deus marinus, regnaverat, cui aliquando rapta a Theseo Helena dicitur commendata: unde quidam dicunt quod ad eam petendam Menelaus ad Aegyptum profectus sit post bella Troiana. sunt qui volunt nec raptam esse a Paride Helenam, sed aliam causam belli fuisse Troiani, illam scilicet, quod Herculem, quaerentem Hylam, suscipere noluerunt. qui autem volunt eam raptam a Paride, hoc dicunt, quod recepta a Proteo per Theseum ad Menelaum transitum fecerit et sic eam Paris rapuerit: secundum quod, ut supra diximus, Menelaus ad Aegyptum Iovis voluntate pervenit, scilicet ne ab Aegistho posset interimiri: quod autem ait 'Protei columnas' ratione non vacat: nam columnas Herculis legimus et in Ponto et in Hispania. hunc autem Proteum fortissimum et invictissimum constat fuisse. novimus autem quod omnes fortes Hercules dicebantur: unde videtur hoc adfectasse Vergilius, ut pro finibus 'Protei columnas' diceret, quas habuit Hercules, ut ostenderet eum etiam Herculem dictum. ADVSQVE COLVMNAS PROTEI usque ad fines Aegypti, hoc est usque ad Pharon, ante insulam, nunc partem Alexandriae: Lucanus <X 509> nunc claustrum pelagi cepit Pharon: insula quondam in medio stetit illa mari sub tempore vatis Proteos, at nunc Pelaeis est proxima muris. 'Protei' autem Latinus est genetivus, constrictus per synaeresin. 'adusque' autem sic est dictum quemadmodum <VII 289> Siculo prospexit abusque Pachyno: nam

2 fuerunt *AS* || 3 fuerunt et in se *R* || in se] ense *F* || cum maeropa *AS* cum merope *RM* cum europe *F* || 4 liberos eius ei *M* || 7 uī inuicem nasci *AS* uim ulcisci *M*, in quo supra alio . . . ulcisci *man. rec. haec scr.* alium sceleris illius vindicem nasci || 9 facta *F* || 11 hic] is ergo menelaus *F* || protheus, ut et infra, *ASRM* || 14 post om. *R* || quidam uolunt raptam esse *F* || 16 ylam *RF* yliam *M* || 18 per] apro *R* || 20 peruenerit *AS* || ne ab aegypto potuisset interim *F* || possit *AS* || 22 calumnias herculis *F* || 23 innictum *F* || constat om. *RM* || 24 hoc om. *F* || 25 uergilius *F* || ut om. *AS* (add. a) || 26 herculis *F* || 29 plaustrum *A* laustrum *F* || coepit *AMF* coepti *R* || 30 proteus *F* || peleis *AM* palleis *R* pellacis *F* || 32 constrictus om. *AS* || 33 Pachyno] protei *F* || nam cum praepositioni numquam cohaereat praepositio *AS*

cum praepositio praepositioni numquam cohaereat, 'abusque' et 'ad-usque' licenter admissum est.

263. EXVLAT proprie: nam exulare dicuntur qui extra solum eunt. sane sciendum quia quo tempore Menelaus iit ad Aegyptum, 5 perdidit Canobum gubernatorem, a quo vicina civitas nomen accepit, quae hodieque mutata littera Canopos nominatur. *VIDIT mire addidit, ut* <III 431> *quam semel informem vasto vidisse sub antro Scyllam.* CYCLOPAS Graecae declinationis accusativus est. unde Graecum habebit accentum: nam latine 'cyclopes' diceret; sed 10 sic versus stare non poterat.

264. REGNA NEOPTOLEMI REFERAM subaudis 'eversa', quod ex posterioribus intellegitur. Pyrrho autem quid contigerit manifestum est: nam, ut in tertio legimus, cum vellet ducere Hermionen, Oresti ante desponsatam, ab eo est inter aras Apollinis interemptus: unde 15 est <III 331> scelerum furiis agitatus Orestes excipit incautum patriasque obtruncat ad aras. *VERSOSQVE PENATES* IDOMENEI Idomeneus rex Cretensium fuit: qui cum tempestate laboraret, vovit se sacrificaturum *Neptuno* de ea re quae ei primum occurrisset. casu ei primus filius occurrit: quem cum, ut alii dicunt, 20 immolasset, ut alii, immolare vellet, ob crudelitatem regno a civibus pulsus est: unde est <III 121> fama volat pulsum regnis cessisse paternis Idomeneia ducem. alii dicunt quod abscedens cuidam suum commendaverat regnum, qui per eius absentiam occupavit imperium et reversum pepulit. ergo 'versos penates' aut 25 eversos et funditus dirutos accipiendum: aut certe in aliena iura conversos.

265. LIBYCONE HABITANTES LITORE LOCROS ut etiam in tertio <399> diximus, Locri, socii Aiakis Oilei, fuerunt Epizephyrii et Ozolae; sed hi tempestate divisi sunt adeo, ut Epizephyrii tenerent Brut-

---

3 exulare . . . eunt] exscr. Isid. or. X 84 || 17 Idomeneus e. q. s.] cf. Serv. ad Aen. III 121

---

1 cohaeret *RM* || 3 *EXVLIS R* || 4 eunt] sunt *AS* || quia *om. F* || iit] *om. AS*, ut *F* || 6 hodie *F* || canobis *F* || 7 vidisse] lldisse *F* || 9 inde *F* || dicimus *AS*, sed *omittentes* || 12 superioribus *A* (posterioribus *a*) || 13 ermionen *R* hermi-nem *ASF* ermionem *M*. Menelai et Helenae filiam *add. Fabricius* || 14 despon-satam *Mas*: depositam *AS* dispositam *R* disponam *F* || in aras *AS* (inter aras *a*) || 18 uoluit *F* || primo *M* || 19 occurrisset] si reuersus fuisset sed *add. Fabricius* || casu ei cum primus filius occurrisset *RM* || primum *F* || quem] mox Iovi *add. Lion* || ut *om. AS* || 20 immolari *F* || uoluisset *MF* || 23 cuidam] iaudam *F* || commendauerit *R* || 24 et reuersum populi tergo *F* || 25 accipien-dum est *R* || iura *om. R* || 28 epizephirii *Am* epizefiri *RF* epizeferii *M* || ozoloi *AS* ozolei *R* ozoli *M* ozolo *F* || 29 hi] in *AS* || adeo] ab eo adeo *R* || brit-tios *ASRM* obryttios *F*

tios, de quibus ait in tertio <399> hic et Narycii posuerunt moenia Locri, Ozolae vero deferrentur Pentapolim, de quibus nunc queritur dicens 'Libycone habitantes litore Locros'? *quamvis quidam dicant, etiam in ipsis Brutiis litus Libycum dici. alii hos circa Syrtes posuisse sedes: alii in Libya insulas quasdam inhaerentes occupasse, eosque initio Mesammones, postea corrupte Nasamones appellatos: alii amissa in Syrtibus classe, per mediterranea arietis fortuito ductu iter facientes ad Ammonem pervenisse et oppidum †Aucela inter Nasamones condidisse: alii Africae insulam tenuisse, quae nunc Cercina dicitur. et pronuntiandum, ut longinquitas doceatur exilii.* 10

268. DEVICTA ASIA SVBSEDI ADVLTER quidam 'sub' pro 'post' accipiunt, ut sit pro 'post possedit'. legitur et 'devictam Asiam': quod si est, ita intellegimus ut 'subsedit' sit dolo possedit — Lucanus <V 226> subsidere regnum Chalcidos Euboicae magna *sperapte parabas*: unde et subsessores dicuntur, qui in insidiis tauros 15 interimunt, et hostium dolos subsessas vocamus — ut sit sensus: ab Agamemnone devictam Asiam adulter Aegisthus *insidiis et factione* possedit. melius tamen est ut 'devicta Asia' legamus, secundum quod 'subsedit' erit remansit, ut <V 498> extremus galeaque ima subsedit Acestes, ut sit sensus: Asia propter adulterium 20 pertulit bella, quae remanente adultero finita esse nihil profuit, ut cum indignatione sit dictum, dum primum vindicatur adulterium, aliud rursus emersit. *sane Clytemestram Orestes filius postea in vindictam patris necavit. quidam dicunt Clytemestram non manu filii, sed iudicum sententia peremptam. alii hunc Orestem filium Menelai 25 et Helenae tradunt; quidam inventam †ingeniam aboetiam uxorem ei volunt fuisse.*

267. PRIMA INTRA LIMINA in ipso limine imperii, id est in

1 hic et inaricii *R* hic azia *F* || 2 ozoloi *AS* ozolei *R* zoloi *F* ozoli *M* || deferrentur *RM*: tenuerunt *AS* delati *F* || pentapolin *AS* || 3 quaeritur *AS* querit *R* || 4 brutiis *F* britus *G* || hos] hoc *F* oc *G* || 5 sirtes *F* || quas *G* || inhaerens *F*, corr. *Daniel* || 6 Mesammones ego (cf. *Plin. nat. hist.* V 33 'Nasamones quos antea Mesammones Graei appellavere ab argumento loci, medios inter harenas sitos'): nisammones *F* nisammones *G* || nasammones *F* || 7 ammissam *F* || classem *G* || mediterranea *F*, correxi || ductu *Masvicius*: docunt *F* ducunt *G* dicunt *Daniel* || 8 iter om. *G* || Aurela *Daniel*. Augyla vel Augila vel Angilam coni. *Burmmanus. fort. Vzzalin* (cf. *Serv. ad Aen.* III 399) aut Tauchira (cf. *Herod.*

IV 171 *Plin. nat. hist.* V 32) || 9 aricae *G* || 10 longinquitatis *F* longtatis *G*, corr. *Daniel* || 11 DEVICTAM ASIAM *F* || 13 ut et sit om. *F* || possedit] psedit *F* || 14 subedere *F* || calchidos *ASM* calchides *R* || 15 in om. *ASM* || tuos *F* || 17 ab om. *F* || 19 subsedit] contigerit *R* || 21 protulit *F* || adulterio *M* || nil *ASM* non *F* || 22 dum] non *F* || 23 clymestram *F* || 24 clymestram *F* || 25 sentena *F* || perempta *F* || 26 abetiam *G*. Iphigeniam abortiam *Daniel* Iphigeniam abortiam *Daniel* Iphigeniam abortivam *Masvicius*. mihi in mentem venit inventam Iphigeniam ab eo etiam uxorem e. q. s. || 28 INTER *M*

litore, quia secundum Homerum Clytemestra Agamemnoni occurrit ad litus et illic eum susceptum cum adultero inter epulas interemit: quod et Iuvenalis tangit dicens <VIII 216> quippe ille deis auctoribus ultor patris erat caesi media inter pocula. alii
 5 autem dicunt [*Clytemestram dolore pellicatus, quod conperisset Cassandram a marito electam,*] quod in ipso regressu, id est prima die qua domus suae limen ingressus est, [*blande suscepisse, cumque ille diis penatibus se sacrificare velle dixisset,*] consilio Aegisthi ab uxore vestem accepit clauso capite [*et manicis,*] qua implicatus adulteri
 10 manibus interiit.

269. INVIDISSE DEOS Stheneli filius Cyllarabus Aegialiam, Diomedis uxorem, cognovit adulterio: quo comperto Diomedes reverti noluit et in Apuliae partibus sibi condidit sedes. quod Veneris dolo dicitur esse perfectum, quam in bello Troiano vulneraverat: unde
 15 ait 'invidisse deos'.

270. PVLCHRAM CALYDONA VIDEREM unam de supra dictis civitatibus, quibus imperavit.

271. NVNC ETIAM HORRIBILI VISV P. S. hoc loco nullus dubitat fabulae huius ordinem a Vergilio esse conversum: nam Diomedis
 20 socios constat in aves esse conversos post ducis sui interitum, quem extinctum inpatienter dolebant. hae aves hodieque Latine Diomedezae vocantur, Graeci eas ἐρωδιούς dicunt. habitant autem in insula quae est haud longe a Calabria, in conspectu Tarentinae civitatis. quinetiam de his avibus dicitur quod Graecis navibus laetae
 25 occurrant, alienas vehementer fugiant, memores et originis suae et

19 nam Diomedis e. q. s.] exscr. mythogr. I 143. cf. Plin. nat. hist. X § 126 sq.; August. de civ. dei XVIII 16 et 18; Isid. or. XI 4, 2 et XII 7, 29

2 submisso adultero *Stephanus* || adulterio *M* || interemit] interimit *M*. (*Od.* XI 409) ἀλλὰ μοι Αἴγισθος . . . βόων ἐπὶ φάρνῃ add. *D* || 3 deis] de his *AS* dihis *R* || 4 ultor om. *M* || 6 ingressu *Fabricius* || 7 suscepisset *Daniel* || 9 adulteri in manibus *M* || 10 interutus *F*. ceterum quae huic scholio in *Floriacensi* addita sunt secludenda esse significavi, quia orationi *Servianae* nullo modo accommodari possunt. || 11 cyllarabus *ASR*: cillarabus *M*, om. *HF*, *Cometes Masvicius*. cf. ad VIII 9 || aegeli aliam *A* egi aliam *HM* aegialam *F* || 16 una *RMF* || 17 in quibus regnavit *R* || quibus om. *H* || imperabat *F* || 19 uergilio *F* || 21 hae] hinc *R* hanc *H* || latina *H* || 22 eas om. *F* || erodios *Serviani libri* herodius *F* || dicunt] cuius generis auem auspicio dixit *homerus* *diomedes* et *ulix* speculatoribus apparuisse (*Il.* X 274) τοῖσι δὲ δεξιὸν ἦκεν ἐρωδιὸν ἐγγὺς ὁδοῖο Πάλλας Ἀθηναίη add. *D* || in insula *RHF*: insulam febram siue electridem *AS* insulam electridem siue febram *M* et *mythographus*. *Febra* insula hoc uno loco commemoratur. *Plinius* nat. hist. III 151 alteram *Diomediam* insulam 'Teutriam' a quibusdam appellatam esse narrat, § 152 *Electridas* insulas commemorat || 23 quae] tot annos add. *F* || aut *F* || 24 laete *F* || 25 alienas] roma (romã *R*) uenientibus latinas *ASR* romanas latinas *H* romanas id est latinas *M* romanas et latinas *F*. cum *mythographus* ex his nihil nisi latinas habeat, Roma uenientibus vel Romanas ut interpretationis causa adscriptum abieci. sed

quod Diomedes ab Illyriis interemptus est. PORTENTA S. re vera enim portentum est homines in aves esse conversos.

272. ET SOCI AMISSI legunt non nulli et 'admissis pennis', sed melius est 'amissi'.

274. LACRIMOSIS VOCIBVS dolentes vel suam mutationem, vel 5 regis interitum: namque hoc tangit latenter.

275. SPERANDA pro 'timenda', ut <IV 419> hunc ego si potui tantum sperare dolorem.

276. CAELESTIA CORPORA Martis et Veneris, quae numina vulneravit in bello. 10

277. VENERIS VIOLAVI VVLNERE DEXTRAM artificiose agit: nam sciens ea quae dicuntur in fine, animis inhaerere, suos casus ultimos memorat. perite etiam Venerem tantum vulneratam a se esse dicit, Martis suppressens nomen, quod ei poterat esse gloriosius: ut videatur omnia quae pertulit, odio Veneris pertulisse, contra 15 cuius filium nunc vocatur ad pugnam, ut negans etiam nunc paria formidare videatur. 'dextram' autem secundum Homerum dicit, qui ait ἐπὶ καρπῷ.

278. TALES INPELLITE PVGNAS quarum est periculosa victoria.

279. NEC MIHI CVM TEVCRIS VLLVM POST ERVTA BELLVM PER- 20 GAMA ne ei obiciatur illa coniuratio quam apud Aulidem Graeci inierunt, dicit in Troiae excidio sacramentum coniurationis esse completum; namque in Troiam, non in Troianos coniuraverant Graeci: huc enim spectat quod dicit, nullum se cum Troianis habere bellum post dirutam Troiam. 25

280. NEC VETERVM MEMINI LAETORVE MALORVM nec meminisse volo victoriarum mearum quarum nullus oblivisci consuevit, nec laetor Troianorum malorum pro 'Troianis malis' quae nobis bellantibus pertulerunt: non enim potest de suis malis dicere, cum et mala sua nullus obliviscatur, et ea ipse paulo ante memoraverit. 30 'laetor' autem 'malorum' figura Graeca est, sicut Horatius agrestium regnavit populorum pro 'agrestibus populis'.

17 sec. Homerum] Il. V 883 || 31 Horatius] carm. III 30, 11

ne latinas quidem verum est. nam propter memoriam Diomedis ab Illyriis interempti non apte dicuntur aves illae latinas naves fugere. itaque alienas scripsi. cf. Plin. et Isidorus. || 1 illoriis RH illiricis M || 2 enim om. AS || 3 pinnis RM || 4 sed om. ASR || admissi E || 5 VOCIBVS VLVL^s R || 8 dolorem] et est ΑΧΙΡΟΛΟΓΙΑ add. AS et est acyroloya add. M || 12 nam] nunc H || 13 memorasse F || 14 numen F || gloriosus R || 16 nunc] nunc cum R nuncu H || 17 videatur formidare F || dicit] om. AS, dixit F || 18 ἐπὶ καρπῷ A ἐπὶ καρπῷ R ἐπὶ καρπῷ H in .π. καρπῷ M ἐπικατο F || 22 excidium AS || 23 Troiam non in om. RH || 24 secum nullum AS || 28 malis] dicere add. R. quae nobis ... de suis malis om. H || 29 non enim] nihil F || 30 memoravit F

281. MVNERA QVAE PATRIIS AD ME PORTASTIS AB ORIS hinc iam suasio est et consilium; nam finita est auxiliorum negatio: unde et paulo post Venulus ita dividit dicens <294> 'et responsa simul quae sint, rex optime, regis audisti et quae sit magno sententia bello', scilicet audisti et quemadmodum negarit auxilia, et quod nobis dederit de pace consilium.

282. STETIMVS TELA ASPERA CONTRA CONTVLIMVSQVE MANVS id est et comminus, et e longinquo inter nos bella tractavimus.

284. QVANTVS IN CLIPEVM ADSVRGAT aut 'quantus' est quotiens in hostem pergens erigit scutum: aut pugnandi exsecutus est genus. qui enim scripserunt de arte militari dicunt summum genus esse dimicandi, quotiens calcato umbone adversarii se in hostilem clipeum erigit miles et ita contra stantis vulnerat terga. *vel 'quantus adsurgat', [vel] quanto sit maior.*

285. SI DVO PRAETEREA hoc est alios duos.

287. DARDANVS pro 'Dardanius populus'. et posuit principale pro derivatio: sic Homerus τὸν δ' ἔκτανε Δάρδανος ἀνὴρ *LVGERET morem lugendi quidam dicunt Aegyptios invenisse: eos enim primos Liberum, quem Osirim appellant, a fratre Typhone per insidias inter-*
emptum atra veste luxisse: inde ceteris gentibus traditum ut post inter-
itum proximorum suorum veste mutata lugerent, ita tamen, ut intra
annum finiretur luctus.

288. CESSATVM EST tardatum est: et mire quia non habet quos inputet Troianis triumphos, vult eis excidii tarditatem pro victoria
 25 cedere.

290. HAESIT retardata est. VESTIGIA RETTVLIT retro acta est et repulsa, ut <II 169> *ac retro sublapsa referri.*

292. HIC PIETATE PRIOR id in Aenea plus laudat quod Latinis, *sicut suadet*, pacem petituris est utile, ut eum se credant posse fa-
 30 cilis exorare. 'prior' autem praestantior, melior.

17 Homerus] Il. II 701

2 iam om. *M* || 4 sunt *RF* || 5 et quemadmodum *ASM*: ut quemadmodum *R* ut *H* et quod *F* || 8 e om. *AS* || 9 quantus est *secludenda videntur* || 10 *malim* erigat || 11 qui autem *AS* || 13 miles] milites *H* bellum *F* || contra instantis *F*. *vereor ut Servius haec quae ab artis militaris scriptoribus petita esse dicit, ipse intellexerit.* || quantos adsurgit *F*, corr. *Masvicius* || 14 vel *seclusi* || quanto sit *Masvicius*: quanti sit *F* quantis sit *Daniel* || 16 *darnius AS* || populus om. *F* || 17 deriuato *H* diriuatino reliqui || sic om. *AS* || δ' om. *libri* || schol. ad *LVGERET hab. T* || 18 tradunt *T* || eos enim primos enim liberum *F* || 19 *osyrim T* || a om. *T* || interemptus *F* perempto *T* || 20 atra ueste indutos dicunt luxisse *T* || 21 ueste uitata *F* || lugerent *Daniel*: lugeret *F* unusquisque lugeret *T* || 26 ad *HAESIT s. v. retardata est T* || *HAESIT tarda est edidit Stephanus* h. tardata est *Daniel. om. hoc schol. F* || *RETVLIT AM* = et retro *AS* || 27 ut] aut *F* || 28 id in aenea *F*: id aenea *H* id in aenean *M* ideo aenean *ASR* || 29 petiturus *ASR* (corr. *s*)

293. QVA DATVR qua potest, quacumque ratione permittitur.

296. PER ORA TVRBATA pro 'per ora turbatorum'.

298. CLAVSO GVRGITE saxorum obiectione praecluso.

299. FREMVNT RIPAE antiqui aquae sonitus 'fremitus' dicebant:
Ennius ratibusque fremebat imber Neptuni. 5

301. PRAEFATVS DIVOS more antiquo: nam maiores nullam orationem nisi invocatis numinibus inchoabant, sicut sunt omnes orationes Catonis et Gracchi; nam generale caput in omnibus legimus. unde Cicero per inrisionem ait si quid ex vetere aliqua oratione 'Iovem ego optimum maximum'. 10

302. ANTE EQVIDEM SVMMA DE RE STATVISSE LATINI latenter arguit Turnum, quod sibi non obtemperaverit, ut foedus fieret, in septimo scilicet ubi dixit <596> te, Turne, nefas, te triste manebit supplicium: nam modo hoc tempus revolvit. VELLEM STATVISSE olim est quod volui his malis terminum dare. 'vellem' 15 autem 'statuisse' sic dixit ut 'vellem fecisse': et est compendiosa elocutio, cum querimur non esse factum quod fieri debuit.

303. NON TEMPORE TALI adiuvandam pronuntiatione: id est post tanta quae pertulimus mala. et oportune deliberandi quidem de hac re existimat intervallum esse, hostili exercitu imminente, et per hoc magis 20 suadet, dum tam infestos probat, ut sibi nec pacem petere permittatur.

305. BELLVM INPORTVNVM concepit gravem iracundiam, et sic in haec verba prorupit. 'inportunum' autem est ubi nullum refugium est, quod caret portu, id est quiete, ubi nullus portus est. nam hoc quodammodo dicit, in naufragium fertur ista contentio, 25 quia supra audierat periculum esse etiam superare Troianos. et enarrat cur 'inportunum', dicens 'cum gente deorum invictisque viris

5 Ennius] ann. v. 489 Vahl. || 9 Cicero] divin. in Caec. XIII 43. cf. Pseudo-Ascon. p. 116, 7 Or. || 23 inportunum autem . . . portus est] cf. Isid. or. X 136 et XIV 8, 39

1 permittitur] sicut supra (I 18) 'siqua fata sinant' add. D || 2 pro per oratorum R || pro pe ora F || 3 praecluso ASM || 4 ad FREMVNT R. s. v. antiqui aquae (sic) sonitus fremitus vocabant T || antiquae F || 6 nam] ñ (i. e. non) A || 7 nisi MF: si H sine ASR || inuocatiuis M || 8 cantonis S catatonis H catones F || gracchi RHM: greci ASF || 9 quis F || sex H || 10 maximum] et Demosthenes in oratione contra Aeschinem πρώτον μὲν, ὃ ἀνδρες Ἀθηναῖοι, τοῖς θεοῖς εὐχόμεν πᾶσι καὶ πάσαις add. D || 12 arguunt F || abtemperaverit F || 13 scilicet et ubi RH || 14 revolvunt F || 15 volui] vellem R || 18 ad v. 303 hoc adiuvandum est pronuntiatione id est post tanta quae pertulimus mala T || 20 existimet F || 22 concepit RHF: coepit AS, om. M || grandem AS || 24 quieto F || portus est] sicut contra opportunum cui commoditas et occasio obuenit ut portus add. D || 25 nam hoc dicit in naufragium quodammodo fertur AS || illa F || 26 quia] quasi M || 27 enarat G || gente] igne F

gerimus'. CIVES ἐκφώνησις. CVM GENTE DEORVM qui a diis originem ducunt.

306. INVICTISQVE VIRIS GERIMVS atqui supra legimus <IX 596> bis capti Phryges. sed invictos ideo dicit, quia sequetur 'nec victi possunt absistere ferro'. 'possunt' autem 'absistere' mire ait, ac si diceret: etiam si velint, eos a bellis discedere natura non patitur. Ennius qui vincit non est victor, nisi victus fatetur. Varro et ceteri invictos dicunt Troianos, quia per insidias oppressi sunt: illos enim 'vinci' adfirmant qui se dedunt hostibus.

10 308. ADSCITIS evocatis, adiunctis. ergo et gradatim accedit ad desperationem, quae cogit pacem esse poscendam. AETOLVM IN ARMIS
† a patri usque adde id Diomedis mentionem intulit.

309. PONITE deponite. SPES SIBI QVISQVE subaudis 'sit'. et late patet ista sententia, vel quod alienis egere auxiliis non oporteat, vel
15 quod meminisse singuli spei suae debeant, ut ea sperent tantum, quibus possunt potiri. SED HAEC QVAM ANGVSTA VIDETIS ut unusquisque in se tantum spem habeat quam sit angustum, videtis. CETERA absolute dixit, id est exercitus, auxilia, vires imperii: quae quia sic videtis adflicta, quid restat, nisi ut pacem petamus?

20 311. ANTE OCVLOS INTERQVE MANVS SVNT OMNIA VESTRAS ac si diceret, non egent narratione. 'inter manus' autem, quod Graeci πρὸ χειρῶν.

312. NEC QVEMQVAM INCVSO excusatio haec ostendit et obliquam esse in Turnum orationem Latini.

7 Ennius] ann. v. 485 Vahl.

1 fefonesis *F* || qui] quia *M* || dis *H* || 2 dicunt *RHF* || 3 autqui *R* || 4 bes *F* || victos *H* inuictis *F* || sequitur *RM* sequeretur *F* || 5 ferro *RM*: bello *ASF*, om. *H* || ferro] et sicut supra dictum est, latenter occurrit illi forsitan vincemus, ergo hic si vincamus proficiemus add. Daniel: quae nescio unde petita sint. simile est Tib. Donati ad h. v. scholium. || 6 nellent *R* uellint *H* || eos om. *AS* || 7 ad v. 307 qui uincit non est victor nisi uictus fateatur. Varro et ceteri dicunt ideo invictos fuisse troianos quia per insidias oppressi sunt. illos enim uinci affirmant qui se dedunt hostibus *T* || uicit *F* || 8 auarro *G*. ceterum Varronis auctoritatem, qua 'vinci' quid esset firmatum inveniebat, plen. comm. auct. ad illa quoque transtulisse videtur quibus exponitur cur hoc loco invicti dicantur Troiani. || 9 sedunt *G* || hostibus om. *F* || 10 ASCITIS *R* || adiungitis *F* || accedit unde sperationem *G* || 12 a patria usque Diomedis mentionem intulit Masvicius Aetolum a patria, et ideo Diomedis m. i. coni. Burmannus. fortasse a patris patria quae Aetolia fuit vel qui Aetolus fuit Diomedis m. i. cf. ad v. 239 || 13 subaudis 'sit' id est unusquisque in se ipso tantum spem habeat. CETERA e. q. s. Stephanus || s. v. 309 haec sententia late patet . . . potiri *T* || 14 alienis auxiliis egere *T* || 15 tantum om. *F* || 17 sint angusta *R* sit angusta *HM* || 18 exercitum *RH* || uires auxilia imperii *F* || quae quia sic uidetis *ASR*: quasi uidetis *H* quia sic uidetis *M* quae si uideatis *F* || adflicta *H* || 21 narrationem *HF* || 22 ΤΙΡΟΧΩΣ *RMH* ΠΡΟΧΙΡΩΣ *F* προχείρας vulgo || 23 abliquam *M* obliquam *F* || 24 in om. *R*

313. FVIT exhausta et consumpta est. TOTO CERTATVM EST CORPORE REGNI *id est imperii omnibus viribus bellamus.*

314. DVBIAE MENTI meae, scilicet cogitanti.

315. PAVCIS ANIMOS ADHIBETE DOCEBO aut 'paucis docebo', aut 'animos paucis adhibete'. 5

316. EST ANTIQVVS AGER TVSCO MIHI PROXIMVS AMNI hoc loco Donatus erravit dicens, agrum quem Latinus donare disponit, esse in Campania iuxta Vfentem fluvium, *quod etiam Clanarius ait*, cuius terras vicinas Tusci aliquando tenuerunt, ut inde dictum sit 'Tusco mihi proximus amni'. agit etiam hoc argumento, quod illic est locus 10 qui hodieque pinetum vocatur. sed constat omnia illa loca esse campestria, nec procedit quod dicitur 'celsi plaga pinea montis'. unde sequenda est potius Livii, Sisennae et Catonis auctoritas: nam paene omnes antiquae historiae scriptores in hoc consentiunt. Cato enim in originibus dicit Troianos a Latino accepisse agrum, qui est 15 inter Laurentum et castra Troiana. hic etiam modum agri commemorat et dicit, eum habuisse iugera IIDCC. sane 'antiquus' potest et nobilis accipi: vel secundum Trebatium qui de religionibus libro septimo ait luci qui sunt in agris qui concilio capti sunt, hos lucos eadem caerimonia moreque conquiri haberique oportet, 20 ut ceteros lucos qui in antiquo agro sunt. 'antiquum agrum' Romanum cogit intellegi. TVSCO MIHI PROXIMVS AMNI Tiberino.

317. LONGVS IN OCCASVM ea parte, qua in occidentem tenditur, longior: potuit ergo usque ad Laurentum et ad Hostiam tendi. FINES SVPER VSQVE SICANOS usque ad fines Sicanos, quos Siculi ali- 25

13 Livii] I 1 || Sisennae] fragm. 2 ap. Pet. p. 277 || 14 Cato in originibus] I 9 Iord., 8 Pet. p. 53

2 bellavimus Masvicius || 4 ad ET PAVCIS A. A. D. S. v. aut paucis docebo i. e. breuiter aut paucis-adhibete T || DECEBO et decebo F || 7 danare disponit F donat et disponit R donatur et disponit H donaturum se disponit M donare debuit AS || 8 iuxta ufentem fluvium R: iuxta //// v. flontem fluium A (*quinque fere litterae deletae sunt*, metra fuisse visum est) iuxta .v. flontem fluium S i. uferentem f. H i. uflentem f. M i. ufentem fluentem F || danarius G. Clanarius cont. Osannus symb. litt. II 329. cf. Iahnus mus. rhen. IX p. 626, Ribbeckius prol. p. 181 || 9 dictum ex ductum H || sit] est F || 10 atigit M || illi F || 11 binetum AS || sed om. F || 13 cantonis S catanos H || nam paene] nempe R nam pae H || 15 accepisse F || 17 IIDCC RF: II. Dā. II. dū A .II. dcc. II. dii S II. d. cc. H dcc. M nda G || ad ANTIQVVS s. v. antiquus potest nobilis accipi siue antiquum romanum uult accipi T || sane ... intellegi post Tiberino hab. F || 18 relegionibus F || 19 concilio] novitio Salmasius Plin. exerc. p. 412 quondam bello Hushkius || 20 cadem G || cerimonia F || conquiri] coinqui Salmasius l. l. p. 412 (conquiri p. 61): sed cf. Iordan krit. Beitr. p. 284 sqq. || 21 locos G || 23 ea ... qua] et aperte quia F || qua M: quae AS quia RH || 24 s. v. 317 qui tendebatur usque ad laurentum et hostiam ab ea parte qua uergebatur in occasum T || 25 id est usque ad ad fines sicanos loquitur quos F

quando tenuerunt, id est usque ad ea loca in quibus nunc Roma est: haec enim Siculi habitaverunt, unde est <VIII 328> et gentes venire Sicanæ saepius. *qui a Liguribus pulsati sunt, Ligures a Sacranis, Sacrani ab Aboriginibus.*

- 5 318. AURENCI RUTULIQUE SERVINT subaudis a superioribus 'mihi': nam et supra ait 'est mihi antiquus ager'. ergo suum agrum pollicetur, aut quem tamquam stipendiarium habebant Rutuli et Aurunci, aut ad quem colendum quasi regi operas dabant: unde superfluum est quod ait Donatus, non potuisse fieri ut praesente
10 Turno ager Rutulorum a Latino donaretur Aeneae.

319. DVROS EXERCENT COLLES extenuat agri meritum, quo vile videatur esse quod donat: *vel ne grave videatur his, quibus auferendus est.* hinc etiam illud est 'atque horum asperrima pascunt', et supra 'Aurunci Rutulique serunt', id est nec operis suis exco-
15 litur. *ASPERRIMA autem PASCUNT quidam pro 'asperrimas partes', vel 'asperrima pascunt loca' accipiunt.*

321. CEDAT AMICITIAE id est in pretium concedat amicitiarum. et bono verbo usus est 'amicitiae', non pro hostibus, hoc est ne quasi victi demus.

- 20 322. AEQVAS DICAMVS LEGES ut pari inter nos societate versemur, id est ut sit neuter inferior. SOCIOSQUE IN REGNA VOCAMVS non stipendiarios, ut in quarto <213> cuique loci leges dedimus.

325. POSSVNTQUE SOLO DECEDERE NOSTRO scit eos fataliter
25 ad Italiam venisse: nam audiit et a Fauno <VII 98> externi venient generi et ab Ilioneo <VII 239> sed nos fata deum vestras exquirere terras imperiis egere suis. tamen propter Turnum simulat ignorantiam, ut se etiam circa eum aequum praestare videatur. multum est autem quod ait 'possunt'.

- 30 326. BIS DENAS ITALO TEXAMVS ROBORE NAVES *quaeritur unde scierit Latinus, viginti naues habuisse Aeneas; sed ita absolvitur: potuit*

1 in quibus om. R || 2 singuli A || 3 saepius] prius M || qui] illi autem Daniel || 4 sacranii F || 6 nam ait supra M || 8 ad om. F || regi] rei R || dabunt F || 9 quod om. R || potuisset R || ut om. F || 12 vile] utile M || ad v. 319 in marg. extenuat meritum agri ne graue videatur his quibus auferendus est T || 13 illud om. HMF || 14 nec non F || operibus HM || 15 ad ASPERRIMA s. v. quidam asperrimas partes accipiunt. alii asperrima loca subaudiunt T || ad HAEC O. R. (v. 320) hoc dicendo latitudinem agri ostendit T || 18 ad AMICITIAE s. v. et bono verbo usus est om. F || an non hostibus i. e. 'cedat'? || 19 uictas F || 21 neutrum F || 28 aequam F || 29 uidetur F || 30 ad v. 326 quaeritur unde scierit latinus aeneas xx naues habuisse. sed potuit aut rumore aut speculatione cognoscere postremo aestimatione. solet enim complecti amplius quam numerus habeat. texamus quidam hic proprie dictum accipiunt quia loca in quibus naues fiunt tetrina dicuntur T

speculatione, potuit rumore cognoscere, postremo aestimatione dixit, quae amplius solet complecti: quia de viginti navibus unam perisse cum Oronte, quattuor in Sicilia concrematas. *TEXAMVS* quidam 'texamus' proprie dictum tradunt, quia loca in quibus naves fiunt, graece *ναυπήγια*, latine *textrina* dici: Ennius dicit idem 'campus habet *tex-* 5 *trinum* navibus longis: *navalia* enim non esse *ναυπήγια*, sed *νεώρια*.

327. *COMPLERE VALENT* proprie verbum nauticum: nam graece *πλήρωμα* dicitur. *IACET OMNIS AD VNDAM MATERIES* hic 'omnis' pro ea quae sufficit. iterum extenuat, ut sine magno negotio posse fieri videatur. *MATERIES* antique dictum: nam materiam dici debere 10 multi adserunt.

328. *NVMERYMQVE MODVMQVE* eleganter quot et quantae magnitudinis sint.

329. *MANVS artifices.* *NAVALIA DEMVS* hoc loco ipsae res *navales* sunt, id est *pix*, *cera*, *funes*, *vela* el alia huius modi. 'navalia' 15 dicimus loca ubi naves sunt; sed modo de Graeco transtulit et 'navalia' posuit pro *trabibus* de quibus naves fiunt: nam *Homerus* *νήγιον* dicit *navale lignum*.

331. *PRIMA DE GENTE* et ex numero et ex nobilitate legatorum intellegitur negotii magnitudo. 20

333. *AVRIQVE EBORISQVE TALENTA* ad aurum refertur: an et ad ebur? quia et ebur ad pondus venditur.

334. *ET SELLAM REGNI TRABEAMQVE INSIGNIA NOSTRI* bene 'nostri'. Romanorum enim imperatorum insigne fuit *sella curulis* et *trabea*: nam *diadema*, ut aliarum gentium reges, non habebant. 25

4 quia loca e. q. s.] cf. *Isid. or. XIV 8, 38* || 5 *Ennius*] ann. v. 468 *Vahl.* || 14 *MANVS artifices*] cf. *Isid. or. XI 1, 66* || 17 *Homerus*] *Il. III 62*

1 speculationem *F* || romore *F* || aestimatione *T*: extimatione *F* extenuatione *Masvicius* || 2 completi *G* || navibus *Daniel*: manibus *F* || 3 orante *F* || concrematas *F*. ceterum legimus vel tale quid audiendum || 4 *nauegia* *F* || item *F* || 5 extrinum *F* || 6 *nauegia* sed *neoria* *F* || 7 ad *COMPLERE* s. v. proprie nauticum uerbum. graece enim *πλήρωμα* dicitur *T* || *naucicum* *G* || 8 *plerima* *F* || ad v. 327 omnis id est ea quae sufficiat, et iterum extenuat ut sine magno negotio posse fieri uideatur *T* || 9 propea *F*, corr. *Daniel* || iterum] cf. ad v. 319 || extenuat] est autem *materies* et *materia lignum*, unde *Cicero* in officiis (*III 13, 54*) 'domus male materiata' add. *Fabricius* || ut om. *F* || posse om. *F* || 10 ad *MATERIES* s. v. antique. nam materiam dici debere multi testantur *T* || *materia* *G* || 13 sit *F*, corr. *Daniel* || 14 ad *MANVS* s. v. *artifices* *T* || ad *NAVALIA* d. s. v. et in marg. hoc loco ut quorundam est sententia ipsae res *nauales* dici possunt id est *pix* *cera* fines et alia huius modi *T* || 15 *naulia* *AS* || 16 sunt ... naves om. *R* || 18 *NIION* *AS* *NIION* *R* umū *H* union *M* *NIION* *F* || *nouale* *F* || 21 ad *TALENTA* s. v. hoc quod dicit *talenta* et ad aurum et ad ebur respicit quia et ebur dipondiis uenditur *T* || 22 *pontus* *G* || 24 enim om. *AS* || *currulis* *R* *culuris* *F* || 25 ut aliarum] *italarum* *AS*, ut om. *F* || non om. *R*

et sciendum sellam curulem a curru dictam, quod hi tantum ea utebantur qui triumphali curru invecti fuissent: sicut etiam palmata dicitur toga quam merebantur hi qui reportassent de hostibus palmam.

335. IN MEDIUM in commune, ut in medium quaerebant.

5 336. TVM DRANCES IDEM videlicet qui supra apud Aenean egerat.

337. OBLIQA INVIDIA hoc est qui non ex aperto inpu gnabat Turnum, sed eum reipublicae simulata defensione lacerabat.

338. LARGVS OPVM abundans opibus, dives, non qui multa donaret. LINGVAE MELIOR ut <I 441> lactissimus umbrae, Sallustius
10 frugum pabulique laetus ager.

339. NON FUTTILIS AVCTOR non inanis: nam futtile vas quoddam est lato ore, fundo angusto, quo utebantur in sacris Vestae, quia aqua ad sacra Vestae hausta in terra non ponitur, quod si fiat, piaculum est: unde excogitatum vas est, quod stare non posset, sed
15 positum statim effunderetur. inde et homo, commissa non retinens, futtilis dicitur, contra 'non futtilis' bonus in consiliis, non inanis.

340. SEDITIONE POTENS praepotens in movenda, non in comprimenda seditione. SVPERBVM pro 'nobile'.

341. INCERTVM DE PATRE FEREBAT non ignobile, sed penitus
20 ignoratum significat. alii 'incertum' aut ipsum patrem, aut genus tradunt. et bene segni homini paternam non dedit nobilitatem.

2 palmata . . . palmam] exser. Isid. or. XIX 24, 5 || 4 in medium] georg. I 127 || 9 Sallustius] hist. II 91 D., 92 Kr. || 11 nam futile e. q. s.] cf. Don. ad Ter. Andr. III 5, 3 et Phorm. V 1, 19; Luct. Plac. ad Stat. Theb. VIII 298; Isid. or. X 109; mythogr. III 2, 5

1 cerulem F || hi tantum ea] intantum ea M ea tantum F, hi omittens || 2 inuenti AS (inuecti as) || 3 toga] tunica F || hi. om. F || palmam] cumque a curru dicta sit cuius prima syllaba producitur tamen curulis sedes primam corripit: lucanus (III 107) 'uacuaeque loco sedere curules' add. D || ad v. 334 pertinet scholium trium versuum in summo margine Turonensis scriptum. de primo versu qui folio circumciso imminutus est haec legi diadema id est ornamentum matronarum in capite contextum auro et gemmis, v. 2 et 3 haec habent trabea togae species ex purpura et cocco qua operti reges in initio procedebant. inuentor autem dicitur fuisse romulus istius uestis ad discretionem principum et regum. et a transbeando i. e. in maiorem gloriam deducendo hominem et dignitatem uocata trabea. is interpretis qui Tironianis notis utebatur ad v. 334 haec adscripsit trabea est imperialis toga dicta a transbeando. || 5 ad IDEM i. s. v. scilicet qui . . . egerat T || 6 non experto M || 7 dissimulata R || 8 opibus om. AS || diuitiis AS || qui] quod M || 9 LINGVA F, sed LINGVAE legisse interpretem suo iure monuit Bibbeckius || umbra F umbra Daniel || 10 frugum Serv. ad Aen. I 441 et Arusianus p. 490, 4 K.: fructum F fructuum Daniel || 11 FUTTILIS A FUTTILIS F FUTTILIS reliqui || futile SM futtil A, tuentur Donatus et Luct. Plac.: futtilis R futtilis F futis H et mythographus || condam H || 12 quo] anguste add. F || utebatur RH || 13 terram F || 14 possit F || 15 unde ASF || 16 futtilis AS futulis RF futiles H futilis M || non futulis R non fuit illis H non futilis M || 17 praep. non in m. sed in c. s. M || mouendam RH || conprimendam RH || 18 seditionem R || ad SVPERBVM s. v. nobile T || 19 ignobilem F || 20 ad INCERTVM D. P. F. s. v. ignoratum. quidam incertum . . . nobilitatem T || parentem T || 21 signi G || non dedit paternam T

342. *SVRGIT hic reddidit sensum 'tum Drances surgit'.* ONERAT
 DICTIS hoc sermone ostendit, eum etiam exhortatione gravatum
 Latini. *IRAS Turni, an omnium qui bellum detestabantur?*

343. REM NVLLI OBSCVRAM callide et oratorie agit et in omni-
 bus adulatorie respondet dictis Latini: supra enim ille dixerat <311> 5
 ante oculos interque manus sunt omnia vestras. sane quasi
 praedictum oratorem exprimit, quia supra de eo dixit 'et lingua
 melior'. et 'rem consulis' pro 'de re consulis': *Plautus consulere*
quiddam est quod tecum volo. sed Drances, sicut dictum est, rhe-
torice suadet de pace. nam et pacem faciendam hortatur, et accusatio- 10
nem in Turnum dirigit, et quae a Latino indubitanter universa dicta
sunt, quae pacem fieri suadeant, Drances eadem omnia respondens, ad-
dit etiam de filia danda Aeneae, quod Latinus ante reticuerat, <355>
quin natam egregio genero: quasi non aliter firma erit pax, quam
fieri vis: quia sciebat hoc Turnum graviter esse laturum, in invidiam 15
personam eius adducens <348> dicam equidem, licet arma mihi
mortemque minetur. et ne mirum esset, qui sic libere responderet,
ante eius et mores et causam praedixit 'lingua melior', 'seditione po-
tens', 'idem infensus, quem gloria' et reliqua. duae tamen hic faciendae
pacis praecipue causae sunt, quod victi sunt, et Turnus singulari cer- 20
tamine congredi debeat. VOCIS EGENTEM genetivo iunxit, ut <IX 87>
 cum classis egeret.

344. O BONE REX bene addidit 'bone', et auxit epitheto digni-
 tatem: 'rex' enim medium est; nam et bonus esse et pessimus potest.
 alii 'bone rex' exprobratione accipiunt, ut quidam volunt †se bonum dici. 25

345. MVSSANT modo 'verentur' vel 'timent' significat; alias 'du-
 bitant', ut <XII 657> mussat rex ipse Latinus quos generos
 vocet; interdum 'susurrant', ut de apibus dicit. et proprie 'mus-

8 Plautus] Mostell. V 1, 53 || 26 MVSSANT modo verentur e. q. s.] cf. Non.
 p. 427, 17 M.; Don. ad Ter. Adelph. II 1, 53; Luct. Plac. ad Stat. Theb. III 92.

2 eum Serviani libri, turnum *F.* malim concilium. cf. v. 234 'ergo con-
 cilium magnum . . . cogit' || exhortatione *R.* exortatione *H.*: ex oratione reliqui ||
 5 respondit *HMF* || 6 quasi praedictum displicet. fort. quasi perfectum || 8 ad
 REM N. O. S. V. rem consulis id est de re consulis, ad v. 343 in marg. rhetorice
 sicut supra de pace. et pacem enim ostendit faciendam et accusationes et
 omnia quae a latino sunt dicta addit. nec non et de filia danda aeneae unde
 latinus reticuit *T* || 9 quidam *F* || 11 dirigi et quem latino *F* diri et quē la-
 tino *G* dirigi et quae in latino *Daniel* (dirigit *Commelinus* a Latino *Masvicius*) ||
 12 suadent *G* || ad eadem *Masvicius* || 13 silia *F* || retierat *F* || 14 qui *G* || na-
 tum *F* || 15 latorum *F* || in invidiam *Daniel*: in om. *F* || 17 liberi *F* || 20 tur-
 nos *F* || 21 iunxit *F* || 23 bone om. *F* || 25 alibi *F*, corr. *Daniel* || an exprobra-
 tionem? || se vum bonum (sic) *Masvicius* servum bonum *Burmannus*. fort. qui-
 dam nolunt se bonos dici aut q. v. saepe κατ' ἀντίφασιν vel ἐλεγχτικῶς bonum
 dici. cf. Don. et *Eugraph.* ad Ter. Andr. III 5, 10 || 26 significant *F* || 28 susur-
 rat *ASM* || dicit] mussant oras et l. add. *AS* || sed proprie *AS* || obmussare *F*

sare' est obmurmurare et *queribundum tectius velut* muto esse vicinum. *alias 'tacent', alias 'quiescunt'.*

346. FLATVSQVE REMITTAT aut ponat superbiam: aut 'nostros flatus remittat', id est nobis respirare concedat. '*remittat*' autem
5 *nunc pro 'laxet', ut 'remissis artubus' pro 'laxatis'.*

347. CVIVS OB AVSPICIVM invidiose Turni auspiciis imputat quod tantus periit exercitus, ac si diceret: si malis *et infaustis* tuis omnibus non egrederentur, possent forsitan superare virtute. sane sciendum hunc exprimere quicquid verecunde celavit Latinus. MORES-
10 QVE SINISTROS contrarios, quia in principio Latino obtemperare noluit.

348. LICET ARMA MIHI '*licet*' pro '*quamvis*'. *et est parenthesis.*

349. LVMINA DVCVM id est proceres, ut <II 281> o lux Dardaniae.

350. CONSEDISSE VRBEM LVCTV in luctum esse demersam.
15 *TEMPTAT mire 'temptat', non pugnat.*

351. FVGAE FIDENS illud respicit quod bella deseruit, Iunone faciente: *vel quia eius exercitus fugit.* 'fugae' autem figurate dixit pro 'fuga fidens'. CAELVM TERRITAT ARMIS dictum quidem Vergilii gravitati non congruit, sed perite Dranci haec data sunt verba,
20 qui tumida uti oratione inducitur: unde ei paulo post Turnus obicit, <381> quae tuto tibi magna volant, item <383> proinde tona eloquio, item <390> ventosa in lingua. deinde diximus Drancem librare se ad orationem Latini: unde nunc dicit 'et caelum territat armis', quia audierat 'bellum inopportunum, cives, cum gente
25 *deorum', id est contra eos pugnat, qui favore (deorum) nituntur.*

CAELVM T. A.] '*quasi vanus et qui ventis minetur.*'*

352. ETIAM hoc loco '*etiam*' pro '*adhuc*', ut Terentius hunc ego

27 Terentius] Eun. V 7, 6 et V 8, 54

1 tectius *scripsi*: letius *F* let*ius *Daniel* || 2 *ad* MYSSANT s. v. trepidant uerentur interdum tacent interdum quiescunt *T* || 3 FLATVSQVE tumores *AS*, REMITTAT *omittentes* || 4 *ad* REMITTAT s. v. relaxet, cui alia manus adiecit superbiam *T* || 5 artabus *F* || 7 periuit *HF* (qui *add. H*) || omnibus *M*: omnibus reliqui || 9 hunc] drancis *add. F* (Drancem *Masvicius*) || suppressere *F* || quidquid *HF* || celauerit *F* celaverat *Masvicius* || 10 latino morigerari nolunt *F* || 11 s. v. 348 in inuidiam adducit eius personam quod sciebat grauiter esse laturum, *in marg.* licet pro quamvis et est parenthesis *T* || pro quamvis et *om. F* || 14 LVCTVM *F* || 15 *ad* TEMPTAT s. v. mire ait temptat non pugnat, quibus alius interpres adiecit id est exagitat sine aggreditur insidiosae *T* || 16 illuc *ASR* || deserit *HMF* || 18 pro *RM*: quod non *AS* non *HF* || fugat fidens *R* || uergilii *F* uirgilique *H* || 19 conuenit *ASF* || data] dicta *M* || 20 uti *om. RF* || orationem *R* || ei et paulo *M* || turnus obicit *R* obicit turnus *AS*: turnus dicit reliqui || 21 tota *F* || 22 iter uentosa *AS* || 23 librare se *M*: librare sed *AS* librasse *R* librante librarem sed *H* liberare se *F* || 24 armis aut quasi . . . monetur quia audierat *F* || 25 pugnet *F* || *deorum add. Masvicius* || 26 *ad* CAELVM T. A. s. v. quasi uanus et qui uentis minetur *T* || qui uentus minetur *F* || quumentus monetur *Daniel* cum uentis movetur *Masvicius* || 27 *ad* VNVM E. s. v.

numquam videram etiam et mox unum etiam vos oro, ut me in vestrum recipiatis gregem.

MITTI DARDANIDIS DICIQVE I. 'mitti' aurum, ebur, sellam et cetera, 'dici' de navibus vel agro. et bene 'Dardanidis' quasi cognatis et ab origine generis propinquis.

354. ADICIAS pro 'adice': Terentius abeas si sapis: quia indecens erat imperative ad regem loqui. et bene hic quod honeste Latinus reticuerat dicit, Laviniam quoque ei offerendam.

355. EGREGIO GENERO DIGNISQVE HYMENAEIS ergo Turnus videtur indignus.

356. AETERNO FOEDERE FIRMES natae scilicet coniunctione: 10 nam munera et contemni poterant, generis vero coniunctione in aeternum pacis foedera firmabantur. hoc autem dicto latenter etiam Latini pudorem exonerat, qui Turno etiam suam promiserat filiam, dicens causam reipublicae praeponderare debere et propter pacem civium Turno Aenean esse praeferendum. 15

357. TERROR 'terror' est proprie qui aliis infertur, ut si dicas 'ille mihi habet terrorem', id est timendus est: unde et terribilis dicitur. 'metus' autem est quem habent timentes. sed nunc usurpative terrorem pro metu posuit, nam hoc dicit: quod si tantum Turnum timemus. et bene involvit quod turpe esset audiente Latino 20 dicere, ut Turnum timeat.

358. IPSVM invidiose repetitum pronomen. VENIAMQVE OREMVS AB IPSO CEDAT Asper hic distinguit, id est hanc veniam oremus, ut cedat: aut si coniuncte legeris 'cedat ius proprium regi', nova erit elocutio accusativo iunctum 'cedat'. et 'cedat ius proprium (regi)', id est 25 quod proprium regum est, aut 'cedat' Aeneae. quod autem hic dixit 'cedat', mox 'pone animos et pulsus abi.'

360. QUID MISEROS TOTIENS IN APERTA PERICVLA CIVES PROICIS quasi viles et abiciendos. et ingenti pondere universa verba sunt posita.

30

5 Terentius] Heautontim. II 3, 138

etiam adhuc T || terrentius F || 2 regem F || 3 mitti dardanidis et cetera F || ebur sellam om. H || sella ASM || 4 s. v. 353 bene dicit dardanidis quasi cognatis et origine generis propinquis T || orige G || 5 s. v. 354 adice et hoc bene dixit quia indecens erat ad regem imperativae loqui T || 6 imperazione F || 7 offerendum F || ad QVIN s. v. ut non T || 11 nam ... coniunctione om. ASRH || genero F || in om. ASM || 12 aeternae ASM || firmantur M || 15 esse] necesse RH. necesse esse Burmannus || 19 dicitur AS || 20 ad v. 357 bene voluit quod ... timeat T || et bene involvit scripsi: aliene voluit F aliene loqui voluit Masvicius. possis et A. (i. e. Asper) bene involvit || audiente T: audienti F || 21 dicere scilicet ut T || 22 ad IPSVM s. v. invidiose ... pronomen T || 23 hasper F || 24 s. v. 358 si coniunctim legeris ... pulsus abi T || 25 regi addidi || id est quod] quod scilicet T || 26 quod autem dicit cedat hoc est quod mox dicit T || 27 pulsos F || 28 ad PROICIS s. v. demittis siue cogis T

361. LATIO non uni civitati. CAPVT principium. et est antiquum: quia qui auctor et princeps rei gestae fuerat, 'caput' a veteribus dicebatur: Terentius nam si hic mali est quicquam, illic huic rei est caput, *Plautus in Asinaria* <III 3, 138> ego caput
5 huic fui argento inveniundo.

362. NVLLA SALVS BELLO plus est, quam si 'spes' diceret 'nulla'. 'bello' autem per bellum. PACEM TE POSCIMVS OMNES 'te poscimus', qui solus es causa bellorum: nam Aeneas iam pacem promisit. 'omnes' invidiose, ut et *Latinus hoc poscere videatur*.

10 363. SOLVM INVIOLABILE PIGNVS id est Laviniam. et hoc est quod ait supra <356> 'pacem hanc aeterno foedere firmes'.

364. INVISVM QVEM TV TIBI FINGIS id est inimicum: et bene 'quem tu tibi fingis', ne ei tamquam inimico minime credatur. et hoc dicit: non sum quidem inimicus, sed si velis esse, non recuso:
15 nam hoc est 'et esse nil moror'.

366. FVSI fugati.

367. DESOLAVIMVS AGROS vel dum occiduntur *agri cultores*, vel dum coguntur ad militiam: nam legimus <VIII 8> et latos vastant cultoribus agros.

20 369. DOTALIS REGIA CORDI EST hoc est regnum Latini: sic alibi <IX 734> non haec dotalis regia Amatae.

371. SCILICET VT TVRNO CONTINGAT REGIA CONIVNX haec cum quadam inrisione dicuntur. et ostendit hoc nec utile nec honestum esse.

372. INHMATA INFLETAQVE TVRBA atqui sepulti sunt omnes
25 qui in bello perierant, ut legimus supra <142>. sed hoc factum est Aeneae beneficio, qui sepulturae eorum reddidit socios. ergo quantum ad Turnum pertinet, insepulti sunt: nam campos in sua potestate retinebat Aeneas.

373. ETIAM TV heia: nam hortantis adverbium est hoc loco:
30 *Terentius etiam responde*. alias 'adhuc' significat et est temporis adverbium, ut <VI 485> etiam currus, etiam arma tenentem.

---

3 Terentius] Andr. II 6, 27. cf. Don. ad h. v. || 30 Terentius] Andr. V 2, 8

---

1 ad CAPVT s. v. principium . . . dicebatur T || 2 quia quis auctor Daniel || aput F || 3 quidquam F || illic est rei caput AS || 4 asinoria F || 7 OMNES te poscimus om. AS || 8 iam om. HF || 9 omnes . . . uideatur hab. T || invidiose dicit ut hoc Latinus T || 12 bene . . . fingis om. H || 15 nihil RHM || 17 agri cultores F || ad CONCIPIS (v. 369) in ius iurandum verba accipere est proprie concipere secundum quendam modum T || 23 hoc ne utile ne (ne hoc G) honestum F, corr. Daniel || 25 perierunt ASM || 26 qui in sepulturae F || 27 pertinent F || in om. H || 29 heia . . . loco] nunc etiam hortantis adverbium est ut eia F || eia R

alibi pro coniunctione, ut <X 390> vos etiam gemini. ponitur etiam pro 'nondum': Afranius etiam quicquam egisti. apud maiores 'etiam' consentientis fuerat, quod tamen in his recentibus idoneis non invenitur. non nulli 'etiam tu' pro 'quin tu' tradunt. VIS virtus.

374. *SI PATRII QUID MARTIS HABES id est si quid bellicae virtutis habes; neque enim a Marte oriundus est. nam 'patrii' et a patre, et et a patria potest dici.*

377. *IMO PECTORE VOCES ut qui diu tacuerit, dum audit inimicum. dicendo autem 'imo pectore voces' more suo habitum futurae orationis ostendit.*

378. *LARGA QVIDEM SEMPER DRANCE TIBI COPIA FANDI TVM CVM BELLA MANVS POSCVNT sunt multa sua vi optima, quae quoniam per se non possunt vituperari, ab accidentibus vituperantur, ut hoc loco quoniam eloquentia per se est optima, eam culpatur ex tempore, dicens: tunc incumbis eloquentiae, cum manus bella desposcunt. et ostendere vult omnem illam orationem Drancis non consilio, sed timiditate prolatam. sane rhetorice responsurus Turnus bene coepit a Drance: ante enim se defendit, tunc de bello sententiam dicit. et primum hoc dicit, quod eloquens et infirmus sententias de bello audeat ferre, dicendo 'larga quidem semper Drance' et cetera, et 'dum destinet hostem' et reliqua. inde pro se agit, per enumerationem ostendens id falsum esse, quod dicatur victus 'Iliaco tumidum qui sanguine Thybrim' et cetera. sed obicitur: in futurum spes nulla est. execratur omen 'capiti cane talia demens Dardanio', et ex adversariorum persona rem adtenuat dicendo 'extollere vires gentis bis victae'. etiam illi rei re-*

2 Afranius] v. 424 p. 186 Ribb. || apud maiores . . . invenitur] cf. Don. ad Ter. Hec. V 3, 13

1 ad ETIAM s. v. eta (sic) hoc loco pro coniunctione ut vos etiam gemini. ponitur et pro n̄ ut afranius etiam quicquam egisti. non nulli etiam pro quin tu T || 3 idoneis] auctoribus add. D || 4 pro quinto F || VIS uirtus] Vir iustus H, om. F || 5 si quid . . . dici hab. T || 6 habens F || neque enim est a. M. o. T || morte F || patrii] patri F || 7 possunt T || 8 ad HAS IMO P. V. S. V. quasi qui . . . inimicum T || tacuerat T || 9 more suo post ostendit hab. ASF || 11 TVNC RHM || 12 sunt om. R || sua uis R suauia F || 13 uituperare non possunt F || 14 est om. F || eam] etiam H || 15 incumbes R incumbens HF || 16 in marg. sup. Larga quidem. ostendere uult orationem drancis non consilio sed timiditate prolatam. et rhetorice . . . quasi aliam orationem inchoat nunc ad te T || 17 prolatim sane F prolati insane G || responsurum F || Turnus om. T || 18 drante F || ante enim se defendere debuit et tunc d. b. s. ferre T || bella F || 19 dicit T: uicit F || quod infirmus et eloquens timide audeat de bello sententiam proferre larga iniquens quidem T || infirmas F || 20 destinet hostis F || 21 agit pro se T || id om. T || 22 iliaco] iliaco inquit T illia c̄ G || tybrum F || 23 spes nulla in futurum est T || execratur . . . Dardanio] nulla f. b; (lege nulla scilicet tibi) capiti cane inquit t. d. d. T || umen F || 25 adtenuit F extenuat T || his G || etiam illi rei ego: etiam ille rege F etiam et illi parti T etiam ille regem Daniel etiam ille ad rem Masvicius || respondet T: respondit F

spondet quam dixerat Drances, vim se timere 'vel cum se pavidum' et reliqua, et 'numquam animam talem' et reliqua. dilata autem de singulari certamine quaestione quasi aliam orationem inchoat 'nunc ad te et tua' et reliqua. sed haec in sequentibus singulatim tractanda sunt.

5 379. PATRIBVSQVE VOCATIS PRIMVS ADES bella penitus ignorans atque formidans, primus es inter senes ad danda consilia.

380. REPLENDA EST CVRIA VERBIS *emphasis loquacitatis*.

381. TVTO dativus, an adverbium, ut 'falso'? MAGNA VOLANT
Homerus ἔπεα πτερόεντα προσηύδα DISTINET arcet, repellit, nam
10 'dinet' est proprie extra tenet. nam 'dis' separantis est, unde et
'diduco' et 'distraho' dicimus.

383. PROINDE 'pro' syllaba metri causa excluditur. TONA ELOQVIO
non strepitu armorum. MEQVE TIMORIS ARGVE TV DRANCE ut in
bucolicis <III 25> cantando tu illum? 'arguo' autem genetivum
15 regit, ut 'arguo te caedis, insidiarum'. et est de Graeco: nam ita dicunt
κατηγορῶ σε φόνον.

384. QVANDO siquidem. et per inrisionem in illum suas confert laudes.
STRAGIS TEVCRORYM duo genetivi.

386. INSIGNIS CAMPOS nobilitas, clarificas: nam verbum est
20 'insignio insignis'. et dicit exauctorari eius debere sententiam, quod
de bello iudicat virtutis ignarus. QVID VIVIDA VIRTVS id est tua,
vel certe mea.

389. IMVS IN ADVERSOS contra illud <374> illum aspice contra,
qui vocat.

25 390. ISTIS δεικτικῶς.

392. PVLSVS EGO quia ille dixerat <366> pone animos et
pulsus abi. et agit coniectura: nam hoc vult intellegi, non posse

9 Homerus] II. II 201

1 pavidum inquit et cetera *T* || 2 singulare *F* || 3 alium *F* || nunc a te *F* ||
5 ignoratus *F* || 6 primus es *om.* *F* || est *H* || ad] et *HF* et ad *M* || 7 enfasis *F* ||
ad REPLENDA E. C. V. S. V. enfasis est loquacitatis *T* || 8 an] in *G* || falso] uolant
add. *F* || 9 ἔπεα πτερόεντα προσηύδα *A* ἔπεα τίς ἐρενε ἀροῦσθαι *R* etieati ce-
pena ἀροῦσθαι *H* ἔπεα πτερόεντα προῦσθαι *M* ἐνεα πέρεοντα προσηύδα *F* || προς-
ῆύδα] id est pennata et uolatilia uerba add. *D* || DESTINET *RF* (corr. f.) || 10 de-
stinet *F* || diis enim reparantis est *F* || 12 ΤΟΛΑ *F* || ad TONA E. S. V. quasi
diceret non strepitu armorum *T* || 13 ARGVITO *R* ARGVETO *H* || TV *om.* *F* || DRANCE
om. *RHM* || 15 argue te caedes *F* || 16 καίντορῳ σε φόνου *A* κατήγορῳ σε
φόνου *H* κατήγορῳ εφονος *F* || φόνον] ἐλέγχω σε φόνον ἢ κλοπῆς add. *D* ||
17 suas in illum *F* || suas *om.* *RH* || offert *RHM* conferet *F* || 19 AGROS *F* ||
20 insignis *om.* *RHF*. pro insignio autem insignios *H* inutsigni *F* || et *HF*:
nam *ASM* nam se *R* || dicitur *AS* || dicit et exauctorari eiu debere fama quod *F* ||
21 iudicat] cogitat *RHM* || ad v 386 insignio proprie est insigne facio siue
signum impono translatum ab animalibus quae signis notantur *T* || ad VIRTVS
s. v. tua uel mea *T* || 23 ad IMVS I. A. contra . . . uenit (sic), ad AN TIBI M. S. V.
ad illud respondit si patrii q. m. h. *T* || 25 dicticos libri || 27 agit *om.* *F* || con-
iecturam *RM*

dici merito pulsum eum, qui insequendo *hostem* bella deseruit. aperte autem hoc dicit: potest merito credi quod pulsus sit is, cuius tot extant tropaea? *et rerum commemoratione falsum probat.*

394. CVM STIRPE occiso enim Pallante interiit eius cuncta posteritas. 5

395. EXVTOS ARCADAS ARMIS aut suis, aut sui ducis: unde per 'Arcadas' etiam Pallantem intellegi quidam volunt.

396. BITIAS subaudis 'ingens' a consequentibus. MILLE finitus numerus pro infinito.

398. INCLVSVS MYRIS quem pulsum ille iactabat. AGGERE SAEP- 10
TVS sicut supra <IX 780> vestris, o cives, undique saeptus aggeribus.

399. NVLLA SALVS BELLO CAPITI CANE TALIA DEMENS DARDANIO quotiens argumentum non possumus solvere, aut contraria obiectione aut risu aut maledicto, ut hoc loco, adversario respondemus. 'cane' autem pro 'divina'. et bene hic male ominantem canere dicit, ut vatem. quibusdam videtur vulgare convicium, ut est 'tibi et capiti tuo', sed honestatem dicto additam per varietatem. DARDANIO REBUSQUE TVIS simul eum Aeneae iungendo vult latenter ostendere proditorem. 20

400. PROINDE itaque. et est ordo 'nulla salus bello; proinde omnia magno ne cessa turbare metu': cetera per parenthesin dicta sunt, hoc est 'capiti cane talia demens Dardanio' et cetera.

401. EXTOLLERE VIRES GENTIS BIS VICTAE CONTRA PREMERE ARMA LATINI haec est virtus eloquentiae. 'bis' autem 'victae' ab 25
Hercule et ab Argivis. 'arma' autem 'Latini' invidiose dixit: nam debuit 'mea' dicere. et hoc ad illud quod ille dixerat <359> ius proprium regi patriaeque remittat.

403. MYRMIDONVM PROCERES Graecorum principes. dicit autem Patroclum et Achillem: nam licet ipsi aliunde fuerint, tamen Myr- 30
midonibus imperarunt. haec autem ponit inter impossibilia. et uti-

1 sequendo *H* || deserunt *F* || 2 dicitur *A* || potest] pro *F* || 3 ad v. 392 rerum commemoratione falsum probat esse quod drances dixerat *T* || 6 ad ARMIS s. v. aut suis aut sui ducis *T* || sui om. *F* || 8 bis subaudis *ASM* || 10 ad INCLVSVS M. s. v. quem pulsum iactabat *T* || 11 sicut supra *F*: supra et *AS* ut *HM*, om. *R* || 16 canet prae diuinat *H* || pro divina] praediuiua *S* || ad CANE T. D. S. V. praediuiua. et bene hic male ominantem canere dicit. ut autem (sic) quibusdam uidetur vulgare est convicium. et dicendo dardanio rebusque tuis vult latenter ostendere proditorem *T* || omni ante *F* homini ante *G* || 17 convicium *F* || 18 dictu *F* || DARDANO *F* || 19 iungendi *F* || 26 arguus *F* || dixit] ut drancem latino reddat inuisum add. *D* || 28 patriaeque] proprieque *G* || 30 nam dicit ipse aliunde fuerunt *F* || licet et ipsi *R* || 31 et utitur] adutitur *AS*

tur Graeco proverbio ἔνω ποταμοί: sic Horatius et ante Padus Matina laverit cacumina. et sic est modo dictum, ut in quarto <377> nunc Lyciae sortes, nunc et Iove missus ab ipso.

405. RETRO FVGIT AVFIDVS VNDAS *quod est contrarium. Aufidus*
5 *autem* Apuliae fluvius est, *iuxta Canusium civitatem* cadens in Adriaticum pelagus.

406. VEL CVM SE PAVIDVM CONTRA MEA IVRGIA FINGIT contra illud quod ait <346> det libertatem fandi flatusque remittat. nam hoc dicit: timorem suum naturalem invidiose in meam causam
10 retorquet, ut meae praesentiae, non illius naturae, quod timet esse videatur. hoc est enim quod planius infert, dicens 'et formidine crimen acerbat', *id est quam simulat.*

407. ARTIFICIS SCELVS nam sceleratorum est simulare formidinem. *ACERBAT nomen sine verbi origine: non enim facit 'acerbo'.*

409. HABITET TECVM ET SIT PECTORE IN ISTO *id est pessima*
et vilis anima habitet in membris congruis: nam 'talem' vilem et
pessimam accipimus, quam nefas est perire ea dextera, quae *non*
inertes, sed quae viros fortes tantum consuevit occidere. et hoc ad
illud <348> *licet arma mihi et cetera.*

410. CONSVLTA REVERTOR 'consultor' est qui consulit, 'consultus' qui consulitur, 'consultum' vero res ipsa de qua quis consulitur. *bene ergo 'consulta' de quibus consulis.*

411. SI NVLLAM NOSTRIS VLTRA SPEM PONIS IN ARMIS insinuatione utitur, id est callido et subtili aditu ad persuadendum: vult
25 enim dicere melius esse interire, quam pacem rogare. quod quia aperte non audet, latenter et paulatim ad hoc serpit. namque inter principium et insinuationem hoc interest, quod principium est aperta rei enuntiatio, insinuatio autem, ut diximus, est callida et subtilis oratio. 'in armis' *autem* aut meis, aut Latinorum omnium
30 generaliter. *VLTRA modo tempus significat, alias locum.*

1 Horatius] epod. XVI 27 || 23 insinuatione utitur e. q. s.] cf. Fortunat. art. rhet. II 14 sq. et Don. ad Ter. Eun. V 8, 41

1 ανω ος ποταμοι AS ανω λοταμοι RH ανω ποταμοο F ἔνω ποταμῶν
ἐξῶν θέουσι πηγάς Fabricius || et om. F || 2 inatina AS matutina M matini
F || et est om. AS || sic est] sicut et F || ad v. 404 in marg. totum istud per
contrarium dicitur et mire inter haec quae vera non sunt sententiam diomedis
abscondit. uiderat enim granari causam quod ille negauerat auxilium. quodque
dissimulari non potest commemorat et falsis uera miscendo extenuat T || 5 can-
sium F || 8 quo F || 11 est om. F || plenius F || infert ASR: iterat HMF ||
14 ad ACERBAT s. v. acerbius facit T || 16 et vilis om. F || vilem et om. F ||
17 accipiamus F || ea] mea F || 18 inertis F || vires F || 20 consultare F ||
25 esse] est R || 26 audet] dicere add. ASM || et om. M || 28 ut diximus om. R
est] et R post H

412. SI TAM DESERTI SVMVS *si ita, si valde. et hoc* propter Diomedem, qui solus negavit auxilia. ergo 'deserti' ab auxiliis accipiendum.

413. NEQVE HABET FORTVNA REGRESSVM omnia quae sibi posunt obici, ponit, sed cum solutionibus suis; nam et fortuna non est immutabilis, et qui semel pellitur, iterum in proelium potest reverti. et ab auxiliis non sunt penitus destituti, et in ipsorum exercitu est adhuc plurimum spei. est autem syllogismus.

414. OREMVS PACEM *argumentum ab honesto.* DEXTRAS TENDAMVS INERTIS *felicitem rei verbis expressit.* 10

415. QVAMQVAM O SI SOLITAE QVIDQVAM VIRTVTIS ADESSET non se inertiae arguit, sed queritur de virtute omissa per negligentiam. *et videtur voluisse dicere: si solitae quicquam virtutis adesset, numquam ad hoc cogeremur; sed reliquit.* 'o' autem dolentis est exclamatio, et intellegimus inmoratam esse illic eius orationem: nam exarsit dolore, quia aperte non potuit dicere moriendum potius esse, quam hostes rogandos: quod tamen dixit, conferens se ad alias personas et laudans eos quibus contigit perire, ne ista conspicerent. *et servavit viri fortis personam, ut paenituerit eum dixisse 'oremus pacem'.* 15

416. ILLE MIHI ANTE ALIOS *utrum generaliter 'ille' pro 'quicumque' occubuit accipiendum est, an Mezentius?* ANTE ALIOS *melior, omnibus praeferendus.* FORTVNATVSQVE LABORVM *sicut <73> laeta laborum: et est Graecum.* 20

417. EGREGIVS ANIMI *figure dixit.* TALE VIDERET vel hostes rogari: vel, quod latenter insinuat, tradi alteri sibi ante desponsatam. *ideo et medie dicto, quoniam res eius agebatur, 'ne quid tale videret' posuit: quis enim eum ferret dicentem moriendum potius, quam de nuptiis eius mutandum?* 25

418. SEMEL ORE MOMORDIT 'semel' cito, confestim, id est qui

14 o autem e. q. s.] cf. Macr. Sat. IV 6, 20 sq.

1 si hoc F || 2 diomedem H || ad DESERTI s. s. v. ab auxiliis T || 7 suorum S ipso R || 9 scholia ad v. 414 hab. T || 10 hoc dicendo felicitatem T || felicitatem F. ceterum haec scholia non ad ea quae praescripta sunt verba, sed prius ad v. 415 sqq., alterum ad v. 419 sqq. pertinere videntur. || 13 ad v. 415 videtur hoc dicere . . . reliquit. et servavit . . . oremus pacem T || virtutis quicquam T || 14 ad om. T || o om. RH || est autem dolentis R || 15 immolatam H inmoderatam M || ei S || nam] nunc A || 16 dicere] om. F || 17 dicit ASM || 20 ad ILLE M. A. A. S. v. aut generaliter quicumque aut specialiter mezentius T || 21 schol. ad ANTE A. om. F || 22 laeta laborum ASM: letorae malorum R laeta borum H laetatus laborum F || 23 Graecum] εὐρυχῆς τῶν πόρων add. Fabricius || 24 te laudare vel hostes rogare Fabricius || 25 rogari ex rogare H rogare F || ante om. R || desponsa ex desponso H desponsum F || 26 ad NE QVID T. v. s. v. medie hoc dicit quia res eius agebatur T || medie dicto F: media dicto Daniel media dicta Masvicius || 29 SIMVL F

tota mortis celeritate consumptus est, *quasi nihil ultra passurus*. vulnerati autem solent vel terram vel arma mordere, ne dolorem eorum indicet gemitus: Lucanus de Pompeio <VIII 616> timuit, ne quas effundere voces vellet et aeternam fletu corrum-
5 pere famam.

419. *ADHVC INTACTA IUVENTVS non quae non pugnavit, sed de qua adhuc delectus habendus est.*

420. VRBES ITALAE quia Diomedes peregrinus fuerat. nam hoc dicit: habemus robur Italum, non Graecum militem, inertem et dis-
10 solutum. SVPERSVNT superabundant, adsunt ultra quam bella de-
poscunt.

421. SIN ET TROIANIS CVM MVLTO GLORIA VENIT SANGVINE mire agit, post confirmatas partes suas Troianorum *integras* vires inminuens. quid enim proderat dixisse, quod superessent Latinis
15 auxiliâ, si etiam Troianorum integrae vires esse probarentur?

CVM MVLTO GLORIA VENIT SANGVINE ac si diceret: non est iudicanda victoria quae per inmensa detrimenta contingit. et hoc est unde laudat Sallustius duces, qui victoriam incruento exercitu reportaverunt.

422. SVNT ILLIS SVA FVNERA id est Troianis. legitur et 'illi', et aut 'Aeneae' intellegimus, aut adverbium loci est pro 'illic', ut in secundo <661> patet isti ianua leto pro 'istic'. PARQVE PER OMNES TEMPESTAS sic alibi <VII 222> quanta per Idaeos saevis effusa Mycenis tempestas ierit campos: nam bello
25 crebro comparat tempestatem.

423. INDECORES 'decor' decoris facit, sicut 'auctor' auctoris: 'decus' decoris, sicut 'pecus' pecoris. similiter facit in compositione 'indecor' indecoris, 'indecus' indecoris. ergo in neutro 'co' brevis est, in masculino producitur: unde apparet systolen fecisse Vergi-
30 lium. nam 'indecors' nominativus est pluralis a masculino, ab eo quod est 'indecor': nam non potest 'hic indecus' facere: neutrum

---

2 vulnerati autem e. q. s.] cf. comm. Luc. VIII 616 || 10 SVPERSVNT superabundant] cf. Gell. I 22, 3 sq. || 18 Sallustius] hist. III 16 D. et Kr. || 26 decor decoris facit e. q. s.] cf. Serv. ad Aen. VII 231

---

4 ne quas] nefas AS || vellet] uel F || et om. HF || fleti F || 5 famam] et est homeri hemistichium (Il. II 418) ὁδᾶξ λαζολατο γαῖαν add. D || 6 ad ADHVC I. I. S. V. non quae non pugnaverant sed de qua delectus est habendus T || 8 ITALAE HM || 9 italium A || inermem AS || 13 agitur S || post om. F || 14 dixisset F || 15 etiam et RF || 16 CVM . . . contingit] ergo cum multa gloria venit sanguine acsita (acquisita Daniel) convenit F || 17 contigit AS || 18 quia F || incruentato RH. cf. Dietschii adnotatio || 21 aut adverbium] ut (et a) aut verbum AS || 23 sic om. F || 27 in] et in AS || compositionem F || 28 in utro HF || co] o F || 29 uergilium F || 31 quod est] quidem F

enim 'us' terminatum, masculinum ex se non facit. aut certe dicamus 'indecores' declinationem esse, cuius nominativus singularis non invenitur. IN LIMINE PRIMO quasi in ipso initio et aditu infelicitatis: et ad illud respexit quod supra dixerat <412> et semel agmine verso funditus occidimus.

425. MVLTA DIES illi rei vehementer incumbit, quia dixerat <413> neque habet Fortuna regressum, dicens Fortunam tam labores, quam felicitatem pro temporum qualitate mutare. 'dies' autem tempus. *quidam sane non 'dies multa' accipiunt, sed 'multa retulit in melius': et 'varii aevi' non ut ipsum varium sit, sed ut fortuna eius.*

427. LVSIT decept, ut <I 407> quid natum totiens, crudelis tu quoque, falsis ludis imaginibus? ET IN SOLIDO RVRSVS FORTVNA LOCAVIT subaudis 'multos'. et est sensus: in solidum revocavit oppressos et paulo ante derelictos, lusit vero et decepit felices.

428. NON ERIT AVXILIO NOBIS AETOLVS ET ARPI reddit ad rem, quia occurrebat: sed negantur auxilia. Aetolum autem dicendo eius vires ex Graecae gentis commemoratione debilitat, *ut ostendat plus esse in Messapo ac Tolumnio, si Diomedes, et infelix et alienus finibus, commemoraretur.*

429. AT MESSAPVS ERIT FELIXQVE TOLVMNIVS bene duo iunxit quae quaeruntur in bello, fortitudinem et felicitatem: nam de Messapo iam legimus <VII 692> quem neque fas igni cuiquam, nec sternere ferro. utrumque autem contra Diomedem dixit, quem dicendo Graecum, inertem significavit. infelicitatem vero eius supra dicta legatorum verba testantur. *oportune ergo hic 'felix', quod Diomedes nec post victoriam contingit.*

430. NEC TARDA SEQVETVR GLORIA litotes figura: minus enim dixit quam voluit. nam hoc significat: Latina pubes celerrime victoriam adipiscetur, quam vix Graeci post decennium sunt adepti.

432. EST ET VOLSCORVM EGREGIA DE GENTE CAMILLA ut in septimo, segregem eam a virorum efficit multitudine: et quoniam a

1 non om. F || 6 quia] quam R || 8 felicitates ARM || temporis F || 9 ad MVLTA D. S. V. tempus. et quidam non multa dies sed multa rettulit accipiunt T || 10 varii aevi ego: varia cui F varia cui Daniel || ad ALTERNA REVISENS (v. 426) repetens recognoscens. alterna quasi quae huc et illuc mutet et variet T || 14 subaudis . . . in solidum ASM: subaudis et multos nam in solidum RHF || et om. ASM || 15 derelictos ante RH || 18 quia] quae R qui F || 19 plus essem messapo ae tolumnio F, corr. Daniel || 20 diomedis F || 22 duo om. H || 25 contra om. F || diomedem R || 27 oportuna F, corr. Commelinus || 29 TARDA HM PARVA reliqui || SEQVETVR F || 31 adipiscetur R: adipiscitur reliqui || quamvis ASH || Graeci vix Stephanus || 33 segregat R segreget F || a virorum om. F

sexu non potest, laudat ex gente. *et vult ostendere de viris amplius sperandum, si et femina dimicaret: aut ut Dranci exprobraret, puellam non metuere Troianos, quos Diomedes timeret et Drances.*

434. *QVOD SI E. Q. S.] quasi falsum sit quod Drances dixerat:*
 5 *supra enim ait <374> illum aspice contra. QVOD SI ME SOLVM*
TEVCRI IN CERTAMINA POSCVNT quia audiit <374> illum aspice
contra qui vocat. etiam utitur ductu: nam oblique promittit se
singulari certamine dimicare velle, cum nolit. similiter etiam in
duodecimo agit, dicens inrisorie <15> sedeant spectentque Latini.
- 16 435. *IDQVE PLACET hinc apparet eum nolle pugnare: si placet, in-*
quit, vobis hoc fieri quod hostis postulat. TANTVMQVE BONIS COM-
MVNIBVS OBSTO et in tantum obsum commodis publicis, ut nisi so-
lus dimicavero, concidat universa res publica. et imputat tamquam
†hoc faciat, quod pro omnibus facturus est.
- 15 436. *NON ADEO non multum: nam verecunde dicit adsuetam*
manibus suis esse victoriam. et bene MANVS per quas fit ipsa victo-
ria. et contra 'manus dare' dicuntur qui dedunt se victi.
437. *TANTA PRO SPE ut solus dicar servasse rempublicam: vel*
spe matrimonii.
- 20 438. *IBO ANIMIS CONTRA ac si diceret, si desunt corporis vires.*
commendat autem gratiam certaminis, ne invitus videatur adduci.
VEL etiam. MAGNVM PRAESTET ACHILLEM et 'praesto illum', id
est melior illo sum, et 'praesto illi' dicimus: Cicero in Caesarianis
tanto ille superiores vicerat gloria, quanto tu omnibus
 25 *praestitisti.*

439. *VVLCANI MANIBVS PARIA INDVAT ARMA bene addidit 'paria',*
nam etiam Aeneas habuit arma Vulcania: licet possimus dicere quod

23 Cicero in Caesarianis] pro Deiot. IV 12

1 ex sexu *R* || *ad v. 432 vult ostendere amplius de uiris sperandum . . .*
diomedes et drances timebant T || 2 separandum *G* || sic *F* || demicaret *F* ||
demicaret G || aut] siue *T* || dransi exprobare *G* || 3 non] nom *G*, om. *T* || metue-
ret F || meturet *G* || quod *F* || *ad AERE* (v. 433) pro ferro posuit antique *T* ||
 4 POSCVNT quodsi (sic) falsum . . . contra quia audiit *F* (quodsi . . . contra non
edidit Daniel) || quasi scripsi || 5 ait scripsi: aut *F* || 7 dictu *F* || 8 uellet *HF* ||
 9 inrisores *R* || inrisoris *HF* || 10 s. v. 435 hic ostenditur nolle eum pugnare
 singulari certamine. si placet inquit hoc quod hostis postulat *T* || 13 dimica-
 ueris *F* || res publica om. *F* || 14 hoc] fortasse hosti. praeterea et imputat . . .
 facturus est cum scholio *ad IDQVE P. adscripto coniungenda videntur* || 16 *ad*
MANVS V. F. S. V. bene dicit manus . . . qui uicti dedunt se hostibus T || ria-
 nus *F* || fit *T*: sit *F* || 17 sicut econtra *T* || 18 dicar *RHa*: dicat *ASM* di-
 cam *F* || dicatur *Stephanus* || servasse rem p.] pro spe publica *F* || uel spem
 trimonii *G* || 20 si ante desunt om. *ASHM* (add. s) || derunt *G* || 21 commen-
 dat gratiam . . . adduci hab. *T* || 24 superioris *AS* || gloria uicerat *M* || quantu
F, tu omittens || 26 addit *M* || 27 etiam om. *R* || *ad PARIA I. A. S. V.* quia et
 aeneas habuit arma vulcania *T* || vulcani (sic) et mire . . . vulcani licet . . .
 conprobatur *F* || possumus *F* || quod hoc Turnus] coturnus *AS* (quod coturnus *a*)

hoc Turnus ignoret; quod tamen non valde idoneum comprobatur.
VULCANI e. q. s.] *mire, quasi falsum sit Aenean habere arma Vulcani*.

440. VOBIS ANIMAM HANC SOCEROQVE LATINO bene sibi et favore conciliat populi, et a soceri nominis praeiudicio Latini implicat voluntatem.

5

441. *TURNVS EGO quem Drances contemnit.* VLLI VETERVM SECVNDVS dicimus et 'secundus illi' et 'secundus ab illo'.

442. *SOLVM AENEAS VOCAT contra illud <374> illum aspice contra qui vocat.*

443. NEC DRANCES POTIVS SIVE EST HAEC IRA DEORVM MORTE LVAT SIVE EST VIRTVS ET GLORIA TOLLAT sensus obscure quidem dictus, sed facilis et qui de usu numquam recedat: nam ita irati de inimico dicere consuevimus 'abeat, nec bonis meis nec malis rebus intersit: nolo sit aut meae particeps gloriae, aut in me invidiam ex infelicitatis communione commoveat': sicut nunc de Drance 15 dicit 'sive est haec ira deorum, morte luat', id est, si periturus sum iracundia deorum, nolo invidiam sustinere, si Drances forte pariter moriatur; si vero me virtus et gloria comitabuntur, nolo ignavus felicitatis alienae sit particeps, si, dum meis pugnat auspiciis, forte superarit. alii sic accipiunt: 'sive est haec ira deorum' uter, inquit, 20 eventus ex hac pugna sequetur: vel ira deorum, si vincar, vel gloria, si vicero: mihi potius quam Dranci adscribatur. alii sic: nec Drances potius, si pereundum est, ira deorum pereat; aut, si vincendum est, gloriam consequatur.

445. *ILLI HAEC INTER SE aut communiter Latini, aut Drances et Turnus.* CASTRA AENEAS ACIEMQVE MOVEBAT id est ducebat exercitum, ut <III 519> nos castra movemus: Lucanus <V 374> Brundisium decimis iubet hanc attingere castris, decima deductione.

453. *ARMA MANV nam praeter vocem, gestum etiam flagitantis ex- 30*

1 quod . . . non] non tamen hoc *M* || 4 impubliat *R* impubliat *H* || 6 contempnit *F* || 7 ulli *HF* || ullo *F* || 8 ad *SOLVM* A. V. S. V. ad illud respicit illum respice contra qui venit *T* || solvs *F* || 11 quidem obscure *F* || 12 ita irati] staurati *F* || 13 de inimico *om. RH* || dicimus *F* || abeat] tamen *add. ASR* || bonum eis *F* || 14 me *ASH* (meae *a*) mene *F* || participi groriae *F* || in me] mihi *AS* || 15 ex *om. RHM* || 16 dici *F* || si pereundum est *AS* || 17 iracundia deorum *om. RHF* || pariter forte *AS* || pariter *om. HF* || 20 superarit *R*: superari *AS* superaret *HMF* || ad v. 443 quidam sic accipiunt . . . consequatur *T* || uter . . . eventus] id est ut eventus *T* || iter *G* || inquit *F* || 22 ascribatur *T* adscribatur *F* || alii ita *T* || nec *om. T* || 24 gloria *F* || 25 ad *ILLI H. I. S. S. V.* aut latini communiter inter se aut turnus aut (sic) drances *T* || autem communiter *G* || aut drances turnus *G* || 27 ut] quod *AS* in *F* || 28 brondisium *R* brundisium *H* || inuet *F* || attingere *F* || id est decima *vulgo* || 29 ad *ECCE RVIT* (v. 448) ruit significat cadit irruit festinat siue dissipat *T* || 30 *ARMA M. T. P. S. V.* festini vel metuentes. et praeter uocem gestum etiam flagitantium expressit *T*

pressit, nec est superfluum 'manu', ut quidam volunt. FREMIT ARMA
IVVENTVS *expetit: et absolute, id est hoc fremebant 'arma arma'. et*
militaris vox est.

454. MYSSANT modo 'queruntur'.

5 455. DISSENSV VARIO alii enim Turni dicta, alii Drancis probabant.

457. PISCOSOVE AMNE PADVSAE Padusa pars est Padi: nam
Padus licet unus sit fluvius, habet tamen fluentia plurima, e quibus
est Padusa, quae quibusdam locis facit paludem, quae plena est
10 cygnorum. alii Padum tribus fontibus nasci dicunt, ex quibus uni sit
vocabulum Padusa: qui diffusus in modum stagni in amnem digeritur;
nam ideo 'per stagna loquacia.' alii partem fluminis Padi, in quam
descenditur fossa: Valgius in elegis et placidam fossae qua iun-
gunt ora Padusam navigat Alpini flumina magna Padi. ce-
15 terum illud incongruum est Padusam feminino genere iuxta veteres
Padum dictum: Titinius in Setina vidistin Tiberim? vidi: qui
illam derivet, beaverit agrum Setinum.

458. STAGNA LOQVACIA hypallage: in quibus habitant cygni
loquaces. 'rauci' autem ~~τοῦ πατρὸς~~ est: nam modo canoros signi-
20 ficat, alias vocis pessimae: Iuvenalis <I 2> rauci Theseide Cordi:
sicut 'venenum' et de bono et de malo dicitur, ut 'odor' et bonus
et malus vocatur.

459. ARREPTO TEMPORE hic inventa oportunitate, id est occasione.

460. COGITE CONCILIVM Drancis vitium omnibus exprobrat, quod
25 belli tempore in curiam convenient, ut <378> larga quidem semper
Drance tibi copia fandi tum cum bella manus poscunt.

SEDENTES pigri, ut immunisque sedens aliena ad pabula fucus:
vel 'sedentes' invidiose, ut <XII 15> sedeant spectentque Latini.

10 alii Padum . . . digeritur] cf. Isid. or. XIII 21, 26 || 13 Valgius in elegis] cf. Teuffel G. d. r. L. § 241, 2 || 16 Titinius in Setina] fragm. XI Ribb. p. 129 || 27 immunisque] georg. IV 244

2 hoc om. AS || fremebat AS (fremebant a) || arma arma HM: alterum arma om. reliqui. cf. Burmanni adnot. || 5 turni et alii drancis dicta M || Turni dicta] tumidi H || probant H || 7 PADVS F || Padi] dicta R || 8 unius F || plurime quibus quae est H || 9 quae quibusdam F: et quibusdam R, quae om. reliqui. possis et e quibus quae est Padusa quibusdam e. g. s. || qua F || 10 cygnorum ASF escarum RH cignerum M || ad v. 457 quidam dicunt padum tribus fontibus nasci e quibus unus habet vocabulum padusa qui . . . loquacia T || uni sit F: sumpsit Daniel || 11 in amnem digeritur] amnem sinu dirigit Isidorus || 12 nam ideo dicit T || alii . . . Padi] scil. volunt esse Padusam || descenditur F || 13 forsa G || vulgius F, corr. Daniel || 14 padusama uigat G || 15 padusan F || 16 sentina F || vidistin tiberini F || 17 dirinet F || sentinum F || 18 υπαλαγην AS ypallage R: om. reliqui || 20 uoces pessimas MF || rauci] et rauci AS reuici F || teretde H || codri M || 21 ut om. HM || 24 ad v. 460 Drancis . . . conuenerint (sic) T || exprobat T || 27 ad SEDENTES s. v. pigri uel inuidiose dicit ut . . . latini T

463. ARMARI EDICE figura est, dic ut armentur: *verbum verbo iunxit, ut* <I 79> *tu das epulis accumbere divum*. 'edice' autem plenus est imperativus; nam ab omnium coniugationum infinito detracta 're' ultima syllaba fit imperativus, ut 'amare ama', 'docere doce', 'legere lege', 'audire audi'. cum autem 'fac' vel 'dic' dicimus, 5 apocopen verba patiuntur *ex* 'face' 'dice'. *conposuit* 'edice'. *expressa autem festinantis oratio, quia Turnum non praedixit locuturum*. MANIPLIS ars quidem exigebat ut 'ma' haberet accentum: 'ni' enim longa quidem est, sed ex muta et liquida: quod quotiens fit, tertia syllaba a fine sortitur accentum, ut 'latebrae' 'tenebrae'. tamen in 10 hoc sermone ut secunda a fine accentum habeat usus obtinuit. MANIPLIS signiferis, qui secundum antiquum morem in legione erant triginta: legio autem habebat decem cohortes, sexaginta centurias, licet in his rebus accessu temporis ducum varietas semper mutaverit militiae disciplinam. 15

464. EQVITEM MESSAPVS IN ARMIS ET CVM FRATRE CORAS LATIS DIFFVNDITE CAMPIS 'equitem in armis', id est armatum; nam figura est. 'Messapus' autem ut diceret, vitavit *ὁμοιοτέλετον*: nam vitiosum erat 'Voluse' 'edice' 'Messape'. ergo 'Messapus' aut antiquus vocativus est, ut <VIII 77> Hesperidum fluvius regnator 20 aquarum, item <XII 192> socer arma Latinus habeto: aut certe nominativus est pro vocativo. quamquam possit etiam nominativus esse, ut sit 'Messapus et Coras equitem diffundite' pro 'diffundant': melior tamen est sensus superior.

465. CVM FRATRE CORAS scilicet Catillo, nam legimus <VII 25 672> Catillusque acerque Coras, Argiva iuventus.

467. QVA IVSSO pro 'qua iussero': et est antiquum.

2 edice autem . . . patiuntur] cf. Don. ad Ter. Adelph. III 4, 36 || 27 QVA . . . antiquum] cf. Sen. ep. VI 6, 4

1 figurate dicit ut armentur R || dic] dicta H edic F edicere G || armentum F || 3 nam in omnium coniugationum verbis infinito modo detraxe ultimam syllabam et facit imperativus F || 4 're' ultima] om. HM || 6 ex] et G || composuit F nonposuit G cum posuit Daniel. fort. compositum est || expressa] expressit expresso F expressit expressa Daniel (expressit del. Masvicius) || 7 autem om. Masvicius || quia scripsi: qua F || 8 exiebat HF || ni] nos F || enim om. RHM || 9 sit AS || 12 MANIPLIS . . . disciplinam om. F || 13 habebat om. R || cohortes decem AS (duodecim a) septem cohortes RM VIII cohortes H || sexaginta] vel quadraginta superscr. a || centuria AS (corr. a) || 18 Messapus . . . *ὁμοιοτέλετον*] fortasse inter diceret et vitavit quaedam interciderunt, veluti metri necessitas fecit et, ut scribatur M. a. u. d. metri necessitas fecit. et v. o. possis et 'Messapus' autem dicendo vitavit || 19 uolupe F || 22 uocatio ut quamquam F || 23 diffundite pro om. F || 24 sensus est ASF || 25 cum catillo ASR || catilo H catoli F || 26 catilusque H catiluque F || 27 pro om. ASF

468. ILICET confestim, ilico: quod ne diceret, metri necessitas fecit; nam 'ilico' dicimus.

469. MAGNA INCEPTA quia de pace cogitabat, quae impleri non potuit.

5 471. MVLTAEQUE SE INCVSAT pro 'multum'. et est Graeca figura.

472. GENERVMQVE ADSCIVERIT VRBI *id est* propter urbem, *quantum de praesentibus rebus colligebatur*: Lucanus de Catone <II 388> urbi pater est, urbiue maritus. gener autem ideo dicitur, quia ad augendum genus adhibetur.

10 473. PRAEFODIVNT ALII PORTAS *id est* ante portas fossas faciunt: *hoc enim est quod supra dixit* <466> *pars aditus urbis firmit*: quae res nimiam indicat desperationem.

474. BELLO DAT SIGNVM RAVCA CRVENTVM BVCINA bene 'bello dat'; nam bucina insonans sollicitudinem ad bella denuntiat: sic in
15 septimo <519> qua bucina signum dira dedit. proelium autem tubae indicant, ut <IX 501> at tuba terribilem sonitum procul aere canoro increpuit.

476. MATRONAE nunc feminae. quidam sane arbitrantur inter matronam et matremfamilias hoc interesse, quod matrona dicatur primi
20 pueri mater, materfamilias quae plures peperit. alii hoc putant rectius, matronam dici quae in matrimonium cum viro convenerit et in eo matrimonio manserit, etiam si liberi nondum fuerint: dictam matris nomine, spe atque omine, unde et matrimonium dictum. matrem vero familias eam esse, quae in mariti manu mancipioque, aut in cuius
25 maritus manu mancipioque esset, quoniam in familiam quoque mariti et sui heredis locum venisset? alii matronas virgines nobiles dicunt, matresfamilias vero illas quae in matrimonium per coemptionem conveniunt: nam per quandam iuris solemnitatem in familiam migrant mariti.

1 ILICET . . . dicimus] cf. Charis p. 200, 27 K. || 14 nam bucina . . . increpuit] exscr. Isid. or. XVIII 4, 4. cf. diff. verb. 77 || 18 quidam sane arbitrantur e. q. s.] cf. Gell. XVIII 6, Isid. diff. verb. 373, or. IX 5, 8 et 7, 13

1 quod indicaret F || 3 implere R ineliri F || 6 ASCIVERIT R ASSCIVERIT M || urbi propter urbem R || 11 dixerit F || urbis] vobis F || 12 indicabat F || 13 bene addidit bello F || 14 dat om. AS || nam et propter hoc bucina F || sonans AS || ad bella AS RF Isidorus: ac bella HM || 18 nunc feminae . . . in familiam migrant mariti hab. T || sane om. T || 19 dicitur T || primi T: prima F || 20 rectius putant T || retius G || 22 permanserit T || matri G || 23 omne F || 24 esse eam T || mancipioque] est add. Isidorus diff. || aut . . . mancipioque om. G || aut in eius in cuius maritus e Gellio Masvicius || 25 maritus . . . esset] manus maritus mancipiumque esset T || quoniam in mariti quoque familia T || quoniam] quomodo F || familia F || 26 heredis T et Isidorus: heredes F, locum e Gellio addidit Masvicius || matrimonias G || nobiles Isidorus || dici T || 27 vero illas om. T || coemptionem G || uenerunt T || 28 migrant F mignat G || mariti] inter matrem vero et matrem familias hoc interest (quod mater est add. Masvicius) praeter illam significationem quae est ad aliquid quae tantum convenit

VOCAT LABOR VLTIMVS OMNES omnes ad laborem ultima necessitas convocat. *alii 'ultimus' hypallagen volunt esse pro 'ultimis'.*

477. NEC NON AD TEMPLVM secundum Homerum, qui inducit in summa desperatione matres ad templa concurrere, ut victoria, quae non potest viribus, possit deorum favore *conquiri.* 5

478. SVBVEHITVR proprie: matronae enim pilentis vehebantur ad templa pergentes, ut <VIII 666> pilentis matres in molibus. *MAGNA MATRYM deest 'cum', non enim caterva subvehitur.*

479. DONA FERENS peplum scilicet, sicut dixit in primo <480>, unde id omisit hoc loco. 10

480. MALI TANTI pro *'malorum tantorum'.* OCVLOS DEIECTA DECOROS deorsum habens. *et sic ait 'deiecta oculos', sicut <I 22> oculos suffusa nitentes.*

481. SVCCEDVNT MATRES pro *'intran't.* *et est ordo: succedunt matres templum ture vaporant.* 15

482. DE LIMINE ad preces festinantium mulierum ostenditur desiderium.

483. ARMIPOTENS PRAESES BELLI TRITONIA VIRGO antonomasiva sunt pro proprio. haec autem omnis oratio verbum ad verbum de Homero translata est. *'praeses' autem 'belli', id est quae praeest omnibus bellis, cuius nutu semper bella tractantur. sane qui 'praesens' legunt, quasi praestans in bellis intellegunt; qui 'praeses' sine n littera, quasi quae praesideat rei. sic praesides dii urbis appellantur. cuius genitivus 'praesidis' facit.* 20

484. FRANGE MANV TELVM aut tua manu, aut in eius manu 25 tela confringe: Homerus ἄξον δὴ ἔγχος Διομήθεος.

26 Homerus] II. VI 306

in matrimonium quod alii matrifamilias sicut hoc loco dictum est applicauerunt *add. F, quibus Masvicius haec adiecit materfamilias vero quae convenit, ut iam diximus, per coemptionem: quae additamenta non recepi quia e Serviano ad v. 581 scholio exscripta sunt* || 2 ultimas ypallagem *F* || ultimos *Masvicius* || 5 *conquiri*] sic enim monet helenus (*II. VI 86*) Ἐντορ . . . ἐπὶ γούνασιν ἠνυόμοιο *add. D* || 7 ut pilentis *om. F* || pilentis] uehebantur *add. HM* || 8 ad *MAGNA s. v.* scilicet cum *T* || 9 diximus *R* || 10 unde id] ideo *M* || dimisit *HM* || loco] nam homeri locus est hecuba peplum ferente (*II. VI 287*) τὰ δ' ἄρ' ἀόλλισαν . . . ἔργα γυναικῶν et paulo post (293) τῶν ἔν' ἀειραμένη . . . ἥ δὲ μέγιστος *add. D* || 12 ad DEIECTA *s. v.* deorsum habens *T* || 13 effusa *R* suffossa *F* || 14 ad SVCCEDVNT *s. v.* intrant *T* || intrantes est ordo *F, corr. Masvicius* || 15 et templum *Commelinus* || 16 ostendit *F* || 18 duo antonomasiva *R* || 19 pro *om. RHF* || proprie *H* || uero ad uerbo *F* || 20 translata est] (*II. VI 305*) πότνι' Ἀθηναίη, ἐρβολέπολι, δία θεάων *add. D* || praesens *F* || praes *M* potest *F* || 21 ad *v. 483* praeses quasi praesideat rei unde et praesides urbis appellantur *T* || 22 praestans] praesens *coni. Ribbeckius* || praesens sine *n* *Masvicius*: praesint. *u. F* praesens *u. G* praesens sine *n* ou *N Daniel* || 23 rei] bellicae addendum esse *coni. Ribbeckius* || 24 facti *G*

485. PRONVM STERNE SOLO Homerus *πρηνέα δὸς πεσέειν*.

PORTISQVE EFFVND E SVB ALTIS Homerus *Σκαίων προπάροιθε πύλων*. bene autem sub ipsis portis, quasi ad quas festinabat Aeneas: unde est et illud <473> praefodiunt alii portas.

- 5 486. CINGITVR IPSE FVRENS CERTATIM IN PROELIA TVRNVS oeconomia omnis haec est: nam Turnus ideo cum mora armatur et in-
tecto capite circa arcem incedens admonet singulos, ut et a Lavinia
possit videri, et ut sit maior causa dimicandi, dum sponsae placere
contendit. alii 'cingitur' propere armatur accipiunt: nam ait et 'su-
10 rasque incluserat auro', et 'certatim' pro festinanter. 'cingitur' ergo
accingitur: nam et Terentius de futura contentione ait accingere, et
'procinctus' appellatur. 'furens' amore Laviniae, quam videbat: quod
etiam sequens indicat comparatio; nam dicturus est <494> aut ille
in pastus armentaque tendit equarum. 'cingitur in proelia'
15 *id est* ut proeliari posset, ut si dicas 'legor in advocationem', id
est ut advocatus esse possim.

487. IAMQVE ADEO aut vacat 'adeo': aut certe 'sic' significat,
ut sit sensus: 'adeo', sic praeparatur in proelia, ut iam universa
praeter galeam arma portaret. THORACA INDVTVS omnia quae in
20 'ax' exeunt Graeca masculina in obliquis casibus 'a' producunt, ut
'thorax thoracis', 'pinax pinacis': nam feminina corripunt, ut 'cli-
max climacis', sed ad Latinum non transeunt. phalanx vero et
aliter exit, et peregrinum est etiam apud Graecos.

489. TEMPORA NVDVS ADHVC quod sine galea. proeconomia est, quia
25 *mox Camillam adloquitur*, et ut hortans et incendens ceteros facilius
nosceretur.

490. ALTA DECVRRENS AVREVS ARCE illic enim et Amata
fuerat, et Lavinia.

491. SPE IAM PRAECIPIT HOSTEM mente praeoccupat hostis
30 adventum, ut <VI 105> omnia praecepi.

11 Terentius] Phorm. II 2, 4 || 29 PRAECIPIT mente praeoccupat] cf. Non. p. 372, 12 M.

4 illud om. F || 6 intecto] integro I' || 7 aram R arce H || amouet H || 9 s. v. 486 quidam cingitur propere armatur intellegunt siue accingitur certatim id est festinanter velociter T || suras F || 11 derentius F || contentione G || 12 procinctus G || 15 possit MF || ac si AS || lego libri, correxi || 17 aut certe] certe adeo AS || sic ante significat om. HM || 18 adeo fortasse secludendum || ut etiam M || 19 quae del. s || in x AS, exeunt omittentes || in ax] ita F || 20 ut om. HM || 22 in latinum F || non om. RH || 23 etiam] ut etiam R || 24 ad TEMPORA N. A. S. v. sine galea. et est proeconomia quia . . . nosceretur T || praeconomia F || 25 hortans T: ortans F orans Daniel || intendens T || 28 Lavinia] homerus (Il. XIX 369) *νηπιδας μὲν πρώτα . . . ἥντε μῆνης add. D*

492. QVALIS VBI ABRVPTIS FVGIT PRAESEPIA VINCLIS etiam haec comparatio Homeri est, verbum ad verbum translata.

493. POTITVS venit ab eo quod est 'potior potiris': nam <IV 217> subnixus raptō potitur, venit ab eo quod est 'potior poteris': nam, ut etiam supra <III 56> diximus, verbum hoc modo 5 tertiae, modo quartae invenitur esse coniugationis.

495. AVT ADSVETVS AQVAE figurate 'aquae adsuetus': aut 'aquae flumine perfundi adsuetus'.

496. ARRECTISQVE FREMIT CERVICIBVS ALTE 'alte arrectis cervicibus fremit', non 'alte fremit', aut 'alte luxurians'. quidam sane 10 'cervicibus' plurali numero secundum veteres dictum volunt, et Hortensium primum singulari numero 'cervicem', unde Ciceronem cerviculam illum iactaturum tradunt dixisse.

500. DESILVIT hoc ad Turni honorem refertur: quattuor namque erant apud Romanos quae ad honorificentiam pertinebant: equo desilire, 15 caput aperire, via decedere, adsurgere. hoc etiam praecones praeerentes magistratus clamare dicebantur. COHORS pro 'turma': nam equitum turmae, peditum cohortes appellantur.

501. AD TERRAM DEFLVXIT dicendo 'defluxit' uno verbo absolvit desilientem equis multitudinem: et vel celeritatem, vel artem et quan- 20 dam moderationem ac facilitatem descendendi significavit, quae est etiam in ascendendo apud huius rei peritos.

502. SVI MERITO SI QVA EST FIDV CIA FORTI si unusquisque fortis habet aliquam confidentiam ex conscientia fortitudinis suae, et ego audere non dubito. 'forti' autem bene dixit: nam 'fortis' 25 communis est generis. haec autem hoc vult dicere, non sexum con-

10 quidam sane . . . dixisse] cf. Isid. or. XI 1, 61 || 12 Ciceronem] in Verr. act. II 3, 19, 49

1 et haec F || 2 verbum ad verba F || translata] (II, VI 506) ὥς δ' ὄτρυνεις στατὸς ἵππος . . . καὶ νομὸν ἵππων add. D || 3 nam . . . poteris om. HM || 4 subnixos F || potiris F || ad TANDEM (v. 493) uix siue cum labore T || 7 ad AQVAE P. F. N. S. V. aut figurate assuetus aquae aut aquae perfundi flumine noto assuetus T || figurata eaque F || aut om. F. fuisse videntur qui 'adsuetus aquae' ab insequentibus separarent, 'perfundi flumine noto' ad 'emicat' referrent. || 9 ARRECTVSQVE AS || 10 non] haud AS || fremit aut alte om. AS || luxuriat R luxurias H || 12 singuli G || ceruiculum F || ad LV DVNTQVE (v. 497) aut ludunt id est mouentur aut lusum quendam imitantur T || 14 hoc ad Turni . . . dicebantur hab. T || 15 apud romanos erant T || erunt F || ad] ab F || pertinebat G || 16 capud F || decidere F || hoc] bo G || 17 magistraturus G || ad v. 500 cohors id est turma . . . appellantur. turma autem xxxvi equites antiquitus dicebantur T || num F || 19 adfluxit H defulxit M || ad DEFLVXIT s. v. hoc uerbo celeritatem expressit uel quandam artem descendendi T || 20 disilientem etquis F || 21 felicitatem F, corr. Daniel || descendi AS R (corr. s) decendentibus H descendens F || 22 in om. F || rei om. F || 23 unus quis AS || 24 fortis om. F || 26 haec] hic R, fortasse recte

siderandum esse, sed robur. *et est ordo* 'o Turne, audeo occurrere turmae'.

503. OCCVRRERE TVRMAE equitatu: nam partem pro toto posuit. *Varro turmam triginta sex equites posuit.*

5 506. TV PEDES AD MVROS SVBSISTE bene Camillae gloria augetur, ut, cum eam faciat adversum hostes cuncta promittere quae faciunt viri fortes, etiam Turno murorum custodiam inducat mandantem.

507. OCYLOS HORRENDA IN VIRGINE FIXVS figurate: vel oculos figens, vel fixos habens. 'horrenda' autem pro 'admirabilis'; alioqui hostibus
10 horrenda.

508. QVAS DICERE GRATES pro 'quantas', pronomen pro nomine. et secundum rhetoricam disciplinam dicit se verba invenire non posse, quibus eius exprimat laudes, cum dixerit 'o decus Italiae, virgo': sic alibi <125> quibus caelo te laudibus aequem? cum prae-
15 miserit o fama ingens, ingentior armis vir Troiane.

509. SED NVNC ordo est 'sed nunc mecum partire laborem': nam per parenthesin dictum est 'quando iste animus est supra omnia', id est siquidem es magnanima, aut supra omnes grates et supra omne praemium quod referri potest. 'partire' autem ideo, quia
20 illa dixerat 'solaque Tyrrhenos equites ire obvia contra'.

511. AENEAS VT FAMA FIDEM oeconomia: educuntur hinc duces, ut servata eorum honestate fortitudo virginis possit induci; alioqui indecens fuerat praesentibus Turno et Aenea.

513. QVATERENT CAMPOS ad camporum perturbationem.

25 515. FVRTA PARO BELLII insidias: Sallustius gens ad furta belli peridonea.

516. BIVIAS FAVCES fauces dicuntur itinera inter duos montes locata, angusta et pervia: dicta a faucium similitudine.

517. CONLATIS EXCIPE SIGNIS coniunctis ducibus quos comme-

---

25 Sallustius] hist. I 86 D. et Kr. || 27 fauces dicuntur . . . similitudine] excscr. Isid. or. XIV 8, 26

---

1 robore testorio turne *F*, corr. *Daniel* || 4 turnam *F*. ceterum cf. quae ex *Turonensi* ad v. 500 excrpsi || 5 Camillae scripsi: ex mille *F* ex muliere *Daniel* || 6 qua *F* || 8 ad OCYLOS H. I. V. F. s. v. figurate . . . habens. horrenda admirabili alioqui horrenda scilicet hostibus terribili *T* || 11 ad QVAS s. v. quantas, ad DICERE s. v. dicere pro praesentibus beneficiis *T* || pro pronomine *F*, corr. *Burmamnus* || 12 se om. *AS* || 13 exprimit *M* || 18 omnia] praemium add. *F*, delevit *Masvicius* || magnanima] magna *RH* || aut ego: ut *F* || grates] gentes *G* || ad REFERRE s. v. referre pro praeteritis, ad QVANDO s. v. siquidem, ad v. 510 supra omnia id est magnanima es. siue super omnes grates siue supra . . . potest *T* || 20 ille *HF* || 21 s. v. 511 bona oeconomia educuntur . . . aenea *T* || educuntur hinc] i. e. a ceteris seiunguntur || 22 induci] agnosci *T* || alioquin *G* || 25 gens] agens *RH* || futura *H* || 28 locata] loca *R* locata et *H* || 29 ad CONLATIS E. S. S. v. sic dicebatur . . . esset *T*

moraturus est. *sic autem dicebatur a Romanis, quotiens acie dimicatum esset.*

518. *TECVM ACER MESSAPVS ERIT ingenti honore 'tecum' dixit, hoc est non tu illi adiuncta eris, sed ille tibi.*

519. TIBVRNIQVE MANVS Catillus et Coras. DVCIS ET TV 5
CONCIPE CVRAM sicut ego: nam non dicit, sicut Messapus aut alii, ne ei facere videatur iniuriam. 'concipe' autem *vel* simul cum illis sume; *vel mecum cape, quia ille dixerat 'mecum partire laborem'*: 'con' enim coniunctiva particula est: unde et 'convocari' de pluribus dicimus. 10

522. VALLES metri necessitate compellimur ut 'vallis' dicamus: Statius vallis in amplexu nemorum sedet: nam plenum est 'valles', sicut nunc Vergilius posuit. quod ita esse diminutio indicat: nam 'vallecula' dicitur, sicut 'turrim' dici debere 'turricula' indicat, 'vulpes' 'vulpecula' facit: Horatius moveat vulpecula ri- 15
sum. ergo in 'es' vel in 'is' quando usurpative, quando naturaliter exeant nomina, sola diminutio indicat. ea autem quae in 'es' exeunt, longa sunt omnia, si in genetivo non crescant, ut 'labes' 'valles' 'vulpes': nam si crescant, brevia sunt, ut 'miles militis'.

523. *DENSIS FRONDIBVS ATRVM utrum 'densis frondibus urget', an 20*
'densis frontibus atrum'?

524. QVO SEMITA DVCIT legitur et 'qua'.

525. ADITVSQVE MALIGNI proprie 'obscuri', ut <VI 270> sub luce maligna.

527. *IGNOTA vel infrequentata; vel 'ignota',* scilicet Aeneae: nam 25
de Turno dicturus est 'huc iuvenis nota fertur regione viarum'.
TVTIQVE RECEPTVS male quidam 'recessus' legunt: nam 'receptus' dicitur, quo se tuto exercitus recipit: unde et signa 'receptui cernere' dicuntur.

528. SEV DEXTRA LAEVAQVE VELIS OCCVRRERE PVGNAE sive 30

12 Statius] Theb. VI 256 || 15 Horatius] ep. I 3, 19. cf. I 7, 29 || 27 receptus dicitur . . . dicuntur] exscr. Isid. or. XVIII 4, 4

1 dimicandum *T* || 3 *schol. ad v. 518 hab. T* || dicit tecum id est *T* || 4 coniuncta *T* || 5 TIBVRNIQVE *RF* TYBVRNIQVE *ASH* TIBVRTIQVE *M. cf. ad VII 670* || catilus *HF* || Coras] ceteras *F* || 8 sume *om. RH* || 9 nam con *R* nam (*sine con*) *AS* || coniunctiva] continua *H* || 12 nam . . . ita esse *om. AS* || 14 uallacula *F* || sicut . . . indicat *om. HM, fortasse recte* || turriculam *F* || 15 ut uulpes *M* || uelipicula *R* || 16 usurpatione *F* || 17 es *om. F* || 18 crescent *F* || 20 ad DENSIS *F. A. s. v.* utrumque potest accipi siue densis frondibus atrum siue densis frondibus urget *T* || 22 *qua et quo AS* || 25 ad *IGNOTA s. v. ignorata infrequentata* scilicet aeneae, *in marg.* iacet id est porrigitur dilatatur *T* || 27 male . . . recipit *om. H* || quidem *M* || legunt] non receptus *add. AS* || 28 tuto *R:* tutus *AS* cito *M* cuto *F*

per valles, sive per montis radices: incertum est enim qua sit venturus Aeneas. *'velis' autem pro 'si quis velit'.*

529. *INSTARE IVGIS ut <VIII 693> turritis puppibus instant.*

531. ARRIPVITQVE LOCVM raptim tenuit. INSEdit proprie:
5 nam 'insidere' est dolose aliquem exspectare: unde et insidiae nominatae sunt. *INIQUIS intellegendum 'hosti': vel inaequalibus.*

532. VELOCEM INTEREA licet 'interea' particula negotia semper praeteritis futura coniungat, tamen abruptus est et vituperabilis transitus. habet autem tales transitus et in superioribus libris et
10 in sequenti praecipue, ubi Iuppiter appellat Iunonem. OPIM 'Opim' quando dicimus, nympham significamus; si autem dicamus 'opem', auxilium intellegimus: Terentius Iuno Lucina fer opem; serva me, obsecro; 'opes' vero numero plurali censum accipimus: nam 'Ops' Terra est, uxor Saturni, quam Graeci Rheam vocant. *sane hoc no-*
15 *men ipsius Dianae fuisse, ab Ephesiis dedicato templo ei inpositum, Alexander Aetolus, poeta, in libro qui inscribitur Musae, refert: quod hoc loco peritissimus antiquitatis poeta sociae eius inposuit. quidam dicunt Opim et Hecaergen primas ex Hyperboreis sacra in insulam Delum occultata in fascibus mergitum pertulisse. alii putant Opim et*
20 *Hecaergen nutritores Apollinis et Dianae fuisse: hinc itaque Opim ipsam Dianam cognominatam, quod supra dictum est, Apollinem vero Hecaergen; vel quod †proxima luna quae Diana terris facile conspiciat quoniam uita i uocali ecaergas sola TO TOY KÄENIIECTI MEKPOMEN*

5 nam insidere . . . nominatae sunt] exser. Isid. or. X 151 || 12 Terentius] Andr. III 1, 15 || 14 sane hoc nomen e. q. s.] cf. Macrob. Sat. V 22, 2 sqq.

2 ad VELIS s. v. pro uelit quis T || 3 turriti F || 5 nam sedere est dolere F || 6 ad INIQUIS s. v. uel hosti iniquis uel inequalibus T || 7 malim negotiis || 8 abruptus] abusus H || 9 habet . . . transitus om. F || 10 opin H || 11 si . . . opem om. H || dicimus R || 12 auxilium om. M || intellegamus F || fert F || serva me obsecro om. ASI || 13 census RHM || accepimus AS || 14 geam R ream M reim F || ad v. 532 hoc nomen . . . inposuit T || 15 ab] abest F || dedicata F || 17 hic loco F, om. T || socia F || 18 Opim et Hecaergen primas Salmasius Plin. exercit. p. 147: metica ergen primos F opimetica ergea primos Daniel || hyperboreis F || 19 Delum ego: delbi F Deli Salmasius || opimetaca ergon F opimeteca ergō Daniel || 20 hinc itaque hinc opim F, alterum hinc del. Daniel || 21 cognominatum F || 22 ecaergen F || uel quod . . . adducatus] dedi quod F exhibet. vel quod Luna, quae Diana, proxima terris conspiciat omnia: ita uocatur Hecaergos Sol ἀπὸ τοῦ ἐνεργεῖν (ἀπὸ τοῦ ἐκὰς εἶργεν τούτέστι μακρόθεν Masvicius) hoc est e longinquo Salmasius ad inscript. Herodis Attici p. 17, vel quod proxima luna quae est Diana e terris facile conspiciatur Opim ἀπὸ τοῦ ὄψεσθαι vocari Hecaergen Solem ἀπὸ τοῦ λατρεῖν ἐκ τοῦ ἐκὰθεν hoc est e longinquo coni. Hagenus. fortasse vel quod Luna, quae Diana, proxima terris facile conspiciat hominum uitam, vocatam Opim ἀπὸ τῆς ὀπίδος (cf. Welcker Griech. Götterl. II p. 394) contra vocatur Hecaergos Sol ἀπὸ τοῦ ἐκὰθεν id est μακρόθεν hoc est e longinquo. pro iis quae sequuntur Masvicius haec edidit alii dicunt a Latona conceptos non educatos. malim a. d. a Latona Hecaergen et Opim aduocatas.

hoc e longinquo. alii a latone caeptos non adducatus: et ideo poetam Triviae custodem Opim induxisse.

534. TRISTES VOCES habitum futurae orationis ostendit.

535. ORE DABAT pleonasmos. BELLVM AD CRVDELE CAMILLA uno verbo exitum rei docuit.

536. O VIRGO quidam ad Camillam referunt, quia ineptum putant praesenti Opi dicere 'o virgo'. 'o' autem interiectio est. NOSTRIS NEQVIQVAM CINGITVR ARMIS 'nostris' quibus utraque gaudemus: ut etiam ipsa habeat causam doloris et maioris iracundiae. et 'cingitur' nolunt quidam esse passivum: neque enim ab alio cingitur: sed ita, 10 quemadmodum dictum est <II 722> fulvique insternor pelle leonis.

537. CARA MIHI ANTE ALIAS ante omnes cara, omnium carissima, ut <III 321> o felix una ante alias. NEQVE ENIM NOVVS ISTE DIANAЕ VENIT AMOR firmiores enim sunt antiquiores amicitiae: Terentius per amicitiam, quae coepta a parvulis cum aetate 15 adcrevit simul, Iuvenalis <VI 214> ille excludatur amicus iam senior, cuius barbam tua ianua vidit.

539. PVLSVS OB INVIDIAM scilicet crudelitatis; nam sequitur <568> neque ipse manus feritate dedisset. VIRESQVE SVPERBAS quibus superbe [viribus] utebatur. 20

540. ANTIQVA nobili urbe; nam 'hoc Privernum' dicitur. METABVS nomen sumptum de historia: Metabus enim fuit dux Graeci agminis, qui iuxta Hadriaticum mare urbem Metapontum condidit.

543. NOMINE CASMILLAE Statius Tullianus de vocabulis rerum libro primo ait dixisse Callimachum apud Tuscos Camillum appellari Mer- 25 curium, quo vocabulo significant deorum praeministrum, unde Vergilius

14 Terentius] Andr. III 3, 6 || 24 Statius Tullianus e. q. s.] cf. Macrobr. Sat. III 8, 5 sqq.; Varro d. l. l. VII 34

2 Triviae Daniel: triuia F || 6 s. v. 536 quidam uirgo ad camillam referunt ... interiectio est T || 7 dicere T: duceret F || o virgo om. T || o ante autem omisit Daniel || autem] in loco hoc add. T || 8 nostris om. AS || utraque HM: utrumque AS utrique R utreque F || ut] uel F || 9 etiam] iam AS etiam et F || ipsa R ipse F || habea R || ad v. 536 in marg. quidam cingitur nolunt ... leonis T || 10 enim om. T || 11 quemadmodum dictum est om. F || felle F || 12 ad ANTE A. s. v. id est ante omnes et omnium carissima T || 15 coepta RM: tuepta H incepta AS incepta F || 16 accreuit A acreuit S decreuit H || simul ASF: similiter RHM (adcrevit, similiter Iuvenalis distinxit Stephanus) || amicum HM || 17 barba F || 19 neque] enim add. F || ad VIRESQVE s. s. v. quibus superbe utebatur T || 22 ad METABVS s. v. nomen ... condidit T || sumptum] tractum T || Metabus] hic T || fuit] fant F || 23 urbem om. T || 24 Statius Tullianus ... praeministros hab. T || vocabilis G || ait libro primo T || in libro G || 25 ait] aut G || ca//llamachum (m videtur radendo deletum, alterum a in i mutavit ead. man.) T || callimadium F || apud tuscos T: apud dios quos F apudios quos G. Tuscos om. Daniel || camillam appellari F || appellari camillam T, emendavit Commelinus || mercuriū G || 26 significant Macrobius: significatur F T || ideorum F || priministrum G ministrum Daniel || uergilius F

bene ait *Metabum Camillam appellasse filiam, scilicet Dianae ministram: nam et Pacuvius in Medea cum de Medea loqueretur caelitum camilla exspectata advenis, salve hospita. Romani quoque pueros et puellas nobiles et investes camillos et camillas appellabant, flaminibus carum et flaminum praeministros.*

544. IVGA LONGA *id est longe posita, remotiora: Sallustius et Metello procul agente, longa spes auxiliorum, id est longe posita.*

545. SOLORVM NEMORVM desertorum: Terentius venit medietatus aliunde ex solo loco, item ipse nonne hunc abici oportet in solas terras?

547. FVGAE MEDIO dum fugit, inter fugam: nam figuratum est, *ut <VII 59> laurus erat tecti medio.*

548. IMBER RVPERAT impetum pluviae ostendit.

550. CAROQVE ONERI TIMET Anacreon φόρον Ἐρωτος, *id est onus amoris, et <II 729> pariter comitique onerique timentem.*

551. VIX HAEC SENTENTIA SEDIT ideo 'vix', quia naturale est, ut, quotiens simul multa cogitamus, vix aliquid conprobemus: unde vera distinctio est 'omnia secum versanti subito'.

553. ET ROBORE COCTO aut antiquam hastam fuisse significat: nam multi temporis aliquid coctum vocatur: Horatius plerumque recoctus scriba ex quinqueviro corvum deludet hiantem, item Persius <I 97> ut ramale vetus vegrandi subere coctum: aut re vera 'cocto robore': hastae enim igni plerumque durari consuerunt, *ut facilius corticem demittant.*

554. HVIC 'huic' scilicet telo 'natam implicat'. *Probus de hoc*

2 Pacuvius in Medea] fragm. XIII ap. Ribbeckium p. 105 ed. II || 6 Sallustius] hist. inc. 3 D., I 24 Kr. || 9 Terentius] Andr. II 4, 3 || 10 item ipse] Phorm. V 8, 85 || 15 Anacreon] vide Bergk poet. lyr. Gr. p. 1044 ed. III || 21 nam . . . vocatur] exscr. Isid. or. XX 1, 21 || Horatius] sat. II 5, 55

1 camilam *F* || 2 nam . . . hospita *om. T* || paucius *F* || cum de media *F* || 3 saue *F* || hopita *G* || pueros ex puellas *F* || 7 procul] pericula *F* || 9 *schol. ad v. 545 om. F* || 10 aliunde *ASHM* abunde *R* || Non hoc publicitus scelus hinc asportarier in solas terras Terentius || 14 *ad RVPERAT* I. I. P. s. v. hoc dicendo impetum pluviae ostendit *T* || 15 Anacreon] *ANAKPEWN ASR* annacreon *H*, comitique onerique timentem *add. F* || forton erotos *M* fortun erotos *H* *φορτων ΕΡΩΤΟΣ F ONKON ΕΡΩΤΟΣ ASR. φόρον Ἐρωτος* commendat Bergkii || 16 honus *AS* || 18 simul] si *H, om. M* || 19 subito] haec sententia sedit *add. Stephanus* || 20 aut *om. AS* || 21 recoctum *M* || plerumque Horatius: plenumque libri, nisi quod plenum *A* || 22 recoctū *RH* || quinquiviro *M* || cornuum *S* cornum *F* || deludet *M*: deludit *ASR* delud *H* diludet *F* || hiantem *F* || 23 item *om. AS* || vitusue grandis ubere *AS* uetus uaegrandi subere *RH*, nisi quod subire *H* uetus ac grandi subere *M* uentus uaegrandis ubere *F* || 24 at *AS* (aut *a*) || durari] *om. AS*, dari *F* et s. v. *a* || 25 demittat *F*, corr. Commelinus

loco ἀπίθανον πλάσμα. LIBRO liber dicitur interior corticis pars, quae ligno cohaeret: alibi alta liber aret in ulmo. unde et liber dicitur in quo scribimus, quia ante usum chartae vel membranae de libris arborum volumina fiebant, id est conpaginabantur.

557. ALMA TIBI HANC NEMORVM antomasia: nam tria epitheta sine 5 nomine posita sunt.

558. IPSE PATER FAMVLAM VOVEO bene 'ipse pater', quia auctoramenti potestatem nisi patres non habent. 'voveo' autem consecro in tuum ministerium: unde et Camilla dicta est, licet supra <542> eam a matre dixerit esse nominatam. sed illud poetice dictum est: 10 nam 'Camilla' quasi ministra dicta est, quod superius expositum est: ministros enim et ministras inpuberes camillos et camillas in sacris vocabant, unde et Mercurius Etrusca lingua Camillus dicitur, quasi minister deorum. in sacris tamen legitur posse etiam opera consecrari ex servis, usque dum solvatur caput hominis, id est liberetur sacrationis 15 nexu † aut enim numen famulae, quam servi significatio condicionis.

559. TELA TENENS ordo est 'tua supplex tela tenens', quibus inligata est. et ingeniose 'tenens', cum inligata sit.

562. SONVERE VNDAE distinguendum.

563. INFELIX CAMILLA mire 'fugit'. 'infelix' autem 'Camilla' 20 non eo tempore quo evasit, sed nunc infelix: plerumque enim epitheta praesentis temporis sunt, licet in peractis negotiis, ut in secundo <455> infelix qua se, dum regna manebant, saepius Andromache ferre incomitata solebat.

565. VICTOR propositi sui et intentionis effectum, ut <VIII 61> mihi 25 victor honorem persolves.

566. DONVM TRIVIAE mire 'Triviae', cum ipsa loquatur. et bene

1 liber . . . conpaginabantur] exscr. Isid. or. VI 13, 3 || 2 alta] buc. X 67

1 ἀπίθανον πλάσμα Dorvillius: arpitianplasma F || interior om. HM || interior tunica corticis Isidorus || 4 libris] lignis ASR || fiebant et compaginabantur Masvicius || ad SVBERE (v. 554) genus arboris quae totam materiem expendit in corticem T || 5 ad ALMA T. H. N. S. V. antonomasia quia tria epitheta posuit sine nomine T || antonomasia F || tri F || 7 auctoramanti H || 9 dicta est] unde est H, om. M || 10 eam] et HM || esse om. AS || dictum est om. F || 11 est] sunt F || 12 ministros enim . . . quasi minister deorum post inligata sit (lin. 18) hab. F || 13 millus F || 14 ligitur G || 15 soluatur F || capud G || sacra nationis F, corr. Daniel || 16 fortasse quid enim nomen famulae aliud quam servi significatio condicionis ? || 19 schol. ad v. 562 om. F || 20 ad FUGIT s. v. mire posuit fugit T || mira efugit F (mire fugit G). mira effingit Daniel || 22 temporis scilicet sunt F, licet in omittens || licet in peractis negotiis ASM: licet peractis negotiis R licet et peractis negotiis H || in om. F || 23 manibunt H manebunt F || 25 ad VICTOR s. v. propositi sui effector T || 26 honore F || 27 ad DONVM T. S. V. mire dicit donum triuae cum ipsa loquebatur T || et scripsi: ut F, at Masvicius

'donum' ait, quoniam pater Dianae servaverit. CAESPITE Probus † aut cespite aut 'caespite' pro campo, scilicet quod caespes gleba sit.

567. NON ILLVM TECTIS VLLAE NON MOENIBVS VRBES ACCEPERE non mirum a nulla hunc civitate susceptum: nam licet Pri-
 5 vernas esset, tamen quia in Tuscorum iure paene omnis Italia fuerat, generaliter in Metabum omnium odia ferebantur. nam pulsus fuerat a gente Volscorum, quae etiam ipsa Etruscorum potestate regebatur: quod Cato plenissime exsecutus est. hinc est <581> multae illam frustra Tyrrhena per oppida matres optavere nurum:
 10 quod non procederet, nisi inter eos essent iura conubii. NON MOENIBVS VRBES ACCEPERE non tectis, non moenibus, hoc est nec in civitatem nec in privatam admissus est domum. et sic ista etiam in primo libro separavit <600> urbe domo socias. sciendum autem 'moenia' abusive dici omnia publica aedificia, ut <II 234> dividi-
 15 mus muros et moenia pandimus urbis: nam proprie 'moenia' sunt tantum muri, dicta quasi 'munia' a munitione civitatis.

568. MANVS DEDISSET consensisset. et hoc dicit: etiam si qui eum voluissent suscipere, ille tamen eorum consortia morum feritate fugisset. 'feritate' autem figurate pro 'feritati': an ob feritatem?

20 569. PASTORVM ET SOLIS EXEGIT MONTIBVS AEVVM et pastorum aevum exegit in montibus solis, id est pastoralis usus est vita.

571. ARMENTALIS EQVAE indomitae, scilicet, quae inter armenta feturae causa pascatur: unde sequitur 'et lacte ferino'. veteres enim omnes prope quadrupedes feras vocabant, <II 51> in latus inque cur-

8 Cato] or. II fragm. 14 Iord., fragm. 62 Pet.

1 ait scripsi: aut *F*, del. *Masvicius* || quoniam] qñ *G* || servaverit] malim consecraverat || ad CAESPITE s. v. campo *T* || aut cespito *Daniel* aut cortice con. *Ribbeckius* prol. p. 141. cf. *Steupius de Probis* p. 102. scribendum videtur Probus ait: 'caespite' pro campo, ut alterum aut caespite tamquam errore librarii iteratum abiciatur. ideo autem Probus illud adnotasse videtur, quod nove poeta caespitem dixit locum graminosum, cum caespes dici soleret 'terra cum herbis caesa', ut ait *Festus Pauli* s. v. caespes. cf. *Serv.* ad buc. I 69. idem ostenditur verbis quae sunt scilicet quod caespes gleba sit, quae non puto ipsius Probi esse, sed interpretis alicuius, qui adnotationem illam in suum commentarium receperat. || 2 cepes *F* || 4 suspectum *AS* || priuerno *R* priuernā *H* || 6 omnia *F* || odia . . . etiam om. *H* || ferebant *M* || 7 volscorum *R*: vulscorum reliqui || regebantur *F* || 8 exequutus *F* || multa *RHM* || 9 tyrrhenae *RHM* || 10 procederent *F* || essent om. *F* || conuini *AS* || 11 VRBES . . . moenibus om. *AS* || nec] non *F* || 12 ciuitates *RHM* ciuitate *F* || nec] non *F* || domum om. *F* || 17 si qui] sequi *ASM* || 19 ad FERITATE d. s. v. siue feritati siue propter feritatem *T* || feritate] feritatē *G* || feritatem *G* || 22 inter armenta scripsi: in armenta *F* || 23 fetura *F* fecura *G*, corr. *Daniel* || parcatur *F*, corr. *Masvicius* || ad v. 571 ueteres omnes fere quadrupedes feras uocabant. equae autem mam-mis et lacte ferino EN ΔΙΑ ΔΙHN est *T* || 24 quadrupedas *F* || in . . . curuam] latinaeque fere ceruam *F*

vam compagibus alvum. EQVAE autem MAMMIS ET LACTE FERINO
ἐν δὲ δνοῖν.

572. NVTRIBAT quidam nove dictum accipiunt.

573. VESTIGIA PLANTIS INSTITERAT signa pedum primis plantis
expresserat: nam haec sunt vestigia, imagines pedum, ut <III 244> 5
semesam praedam et vestigia foeda relinquunt.

574. PALMAS ONERAVIT onus enim est quicquid teneris inpo-
nitur manibus.

576. CRINALI AVRO quo crines inligantur. PRO LONGAE TEG-
MINE PALLAE palla proprie est muliebris vestis deducta usque ad 10
vestigia, unde ait 'longae': sic supra <I 648> pallam signis
auroque rigentem.

577. A VERTICE PENDENT tempora variavit: nam de praeterito dicit.

580. STRYMONIAMQVE GRVEM Thraciam, a fluvio Strymone. sane
sciendum posse dici et 'hic' et 'haec grus', et 'hic' et 'haec gruis'. 15
OLOREM latine ita dicimus: nam cyeni graece dicuntur.

581. MVLTAE ILLAM FRVSTRA antequam rem diceret, praeiudi-
cavit; sic Sallustius falso queritur de natura sua genus hu-
manum; nam antequam diceret 'queritur', dixit 'falso'. MATRES
inter matrem et matremfamilias hoc interest, quod mater est prae- 20
ter illam significationem quae est ad aliquid, quae tantum convenit
in matrimonium; materfamilias vero illa dicitur quae in matrimo-
nium convenit per coemptionem: nam per quandam iuris sollemni-
tatem in familiam migrat mariti. et hic ostendit dicendo 'Tyrrhena
per oppida' quod etiam Volsci in Tuscorum fuerint potestate. 25

583. AETERNVM id est aeternae: nam nomen est pro adverbio.

584. INTEMERATA COLIT inviolata, incorrupta: 'temeratae' enim qui-
bus vis allata est.

4 signa pedum . . . pedum] cf. Isid. or. XV 16, 13 || 10 palla . . . vestigia]
cf. Isid. or. XIX 25, 2 || 16 latine . . . dicuntur] cf. Isid. or. XII 7, 18 || 18 Sal-
lustius] Iug. I 1

2 hendiadyn *F* hendiadyn *G* || 4 ad INSTITERAT s. v. expresserat siue stare
fecerat *T* || 5 haec] ec *H* eo *F* || nam vestigia sunt imagines pedum *Daniel* ||
6 se mensam *F* || 7 quidquid *HF* || 9 ad pro c. a. s. v. crinale aurum dicitur
quo crines illigantur *T* || 11 sicut *F* || 14 Strymone] strimoniae *R* styitmonae
H || 15 grus] gruis *H* graum *F* || et hic et haec gruis] om. *HM*, et hic et hae
grues *F*. cf. *Neue Formenl.* II² p. 180 || 16 OLOREM s. A OLOSOS *R* OLERES *H*
OLORES *M* || cigni *ASR* cieni *H* cygni *MF* || graece om. *F* || 17 praeiudicavit]
prius enim (eius *Daniel*) ostendit euentum *F* || 18 sic om. *AS* || 20 inter matrem
et matrem familiarum quid intersit superius (476) plenissime narratum est. et
hic ostendit . . . potestate. inter matrem et matremfamilias hoc interest c. q. s. *F*.
Serviana non edidit Daniel. cf. ad v. 476 || quod] quia *F* || praeter] propter *F* ||
22 matremfamilias vero illa quae dicitur c. q. s. *F* || 24 ad TYRRHENA p. o. m.
s. v. quod dicit tyrrhena per oppida ostendit quod . . . potestate fuerunt *T* ||
25 uulsci *F* || 26 aeterno *F*, sed consulto, ut videtur, *Servius* aeternae scripsit || 27 ad

585. CONATA cum conaretur, ut <II 441> *obsessumque acta testudine limen et <VIII 218> Caci spem custodita fefellit. hac autem ratione ostendit, quare non suscenseat Troianis.*

587. FATIS VRGETVR ACERBIS ostendit etiam desideria ex fati
5 necessitate descendere.

589. COMMITTITVR OMINE PVGNA pro 'committetur'.

590. HAEC CAPE generaliter dixit arcum, pharetram, ut sequen-
tia indicant: nam dicit 'et ultricem pharetra deprome sagittam'.
et neotericum putatur ipsum 'sagittam ultricem'. VLTRICEM nomina
10 omnia in 'x' littera terminata ablativum singularem in 'e' mittunt,
genetivum vero pluralem in 'um', exceptis his quae omnis sunt
generis, ut 'felix'; nam et 'ab hoc felici' et 'horum felicium' facit:
Lucanus <IV 663> felici non fausta loco tentoria ponens.
quod receptum est ideo, quia genetivus pluralis a nominativo plu-
15 rali minor esse non debet, sed aut par, aut maior una syllaba. et
quia a neutro facit 'felicia', 'felicum' dicere non debemus, ne propter
alia genera huic praeiudicemus. namque ab eo quod est 'felices'
ut 'felicium' dicamus, ratio patitur: una enim crescit syllaba: ab eo
quod est 'felicia' ut 'felicum' dicamus non procedit, ne minor sit
20 genetivus a nominativo plurali. similiter et 'ultricium' et 'victri-
cium' dicimus, licet in his neutrum genus in numero singulari non
inveniatur.

591. VIOLARIT VVLNERE CORPVS bene 'violarit', quia dixerat
'sacrum'. et superius <558> dictum est operam sollemni more conse-
25 crari, usque dum solvatur caput hominis, id est liberetur sacrationis
nexu: quod facilius accidet, si mors intercedat. hic ergo totius rei et
praecepit sacrationis aliud agens poeta mentionem inseruit, dicens 'hac
quicumque sacrum violarit vulnere corpus, Tros Italusve, mihi pariter
det sanguine poenas'. bene ergo, sicut dictum est, 'violarit', quia dixerat
30 'sacrum'.

INTEMERATA s. v. iniolata, in marg. ab alia manu temeratae dicuntur quibus
est vis allata proprie T || temerata F || 1 dum conatur F cum conatur a
obsessam G || actaque F || 2 lumen F || spe F || 3 suscenseat Troianis scripsi:
suscensa a troianis F || 4 ex fati non necessitate F || 6 MITTITVR AS COMMITTA-
TVR H || committeretur AS (corr. a) conmitter H committatur M || 9 neoteri-
cum Masvicius: neuteritum F || ipsam F, correxi || 10 x] ix HM || in em mit-
tunt F || mittunt] non in i add. AS R || 12 ab om. M || 16 a neutro AS: neutro
RH neutra M in neutro F || felicium F || 17 huic] rei add. M felices add. F ||
indicemus F || 19 felicium F || 20 victricia H || 23 dixerant F || 24 ad v. 591 in
marg. superius dictum est capita sollemni more consecrari et usque dum caput
hominis liberetur id est solvatur consecratione non posse interire. quod facile
accidit intervenitu mortis. hic ergo commemorationem facit virgilius ipsius rei.
hac quicumque inquit sacrum u. u. c. peritissime autem adiecit pariter mihi
d. s. p. quia expiatio est diis acceptior si sanguine placatio expediatur T ||
sollemni F || 26 totius] ticius (i. e. 'tercius') G || 27 praecipuae F || haec F ||
28 violaret F || 29 violavit F || 30 sacrum] pariter aut (fort. autem) dat san-

592. TROS ITALYSVE MIHI si simpliciter accipiamus, ita intellegamus: sive eam Troianus interemerit, sive aliquis de Aeneae auxiliis: namque alii volunt Arruntem de Turni esse partibus et indignatum, femineum sexum plus in bello potuisse, quam viros. quam rem hic dicunt praestruxisse Vergilium: et re vera sic ubique 5 loquitur, ut incertum sit Arruns de cuius partibus fuerit: unde est et illud <789> da, pater, hoc nostris aboleri dedecus armis.

PARITER similiter, uno modo. et est antiquum.

593. MISERANDAE CORPVS haec in oeconomia praeiudicia nominantur, quotiens negotii futuri exitus tollitur: vult enim nos de 10 Camillae cadavere nihil ulterius expectare: sicut fecit in primo <683> tu faciem illius noctem non amplius unam falle dolo, quod praemissum sustulit commemorationem, quando vel Cupido discesserit vel Ascanius sit reversus.

594. ARMA INSPOLIATA aut indetracta, aut ipsius inspoliatae. 15

PATRIAEQVE REPONAM hoc est in patriam.

596. NIGRO CIRCVMDATA TVRBINE CORPVS hoc ideo, quia ad maerorem luctumque descendit. contra in octavo <608>, ubi ad laetitiam descendit Venus, claro eam nimbo circumdatam dicit, ut at Venus aetherios inter dea candida nimbos. 20

597. AT MANVS INTEREA in tota hac descriptione historicum characterem poetico miscet.

598. ETRVSCIQVE DVCEs Etruria dicta est, quod eius fines tendebantur usque ad ripam Tiberis, quasi *ἐτεροῦργια*; nam *ἐτερον* est alterum, *ὄρος* finis vocatur. Roma enim antea unam tantum Tiberis 25

8 PARITER similiter] cf. Don. ad Ter. Eun. I 2, 12 || 23 Etruria . . . tenebat] exscr. Isid. or. XIV 4, 22

guine poenas add. F: unde ea quoque quae Turonensis post u. u. c. exhibet peritissime . . . expediatur in Floriacensis archetypo fuisse conicias || 1 ITALYSQVE RM || si om. HM || similiter HM || accipimus R accipimus H || ita intellegamus . . . aboleri dedecus armis om. F || 2 aliqui M || 3 esse] fuisse ASR || 5 praestruxisse AH praestrinxisse a perstrinxisse vulgo || 6 inde est illud AS || 8 et est antiquum . . . aut ipsius inspoliatae Camillae om. F || antiquum] Plautus in aulularia 'filium pariter moratum' add. D || 9 in om. M || nominatur M || 14 discesserat H discessera M || 15 inspoliatae] spoliatae H, Camillae add. Daniel e Turonensi, qui ad INSPOLIATA F. haec habet indetracta aut ipsius spoliatae camillae || ad ILLA LEVIS C. D. P. A. (v. 595) aut levis ipsa id est non gravata pondere corporis aut levis auras leues accipiamus T || 17 quia] quoniam F || 18 contra] contra quae R contra quem H nam inuenimus F || 19 laetitiam latinum AS || claro . . . at Venus om. AS || 21 s. v. 597 in tota . . . miscet T || characterem F || 23 tenebantur HM || 24 ripam] primam H primam ripam R Tiberis] et per syncopam *ἐτεροῦργια* add. D || quasi *ἐτεροῦργια* . . . vocatur R: quasi *ἐτεροποι* nam *eteron* est alterum *ἱερος* (in *oros* S) finis vocatur AS quasi *eterooras* nam *eteron* est alterum *oros* finis vocatur M quasi *εταίροισιν* *ναμετροισιν* significat *oron* ē quasi alterum orus fines vocatur F, om. H || 25 ante HF

ripam tenebat: Iuvenalis <VIII 264> et quae imperii fines Tiberinum virgo natavit. *quidam sane 'Etrurī' legunt, ab 'Etruria': trans Tiberim enim Etruriam dicebant, homines Etruos, quos nunc Etruscos.*

- 5 599. COMPOSITI NVMERO id est *aequati numero* rationabiliter, unde et 'saepenumero' dicimus, id est frequenter et rationabiliter. hinc est tum vero in numerum, id est in rationem, in rhythmum: unde et metra 'numeros' dicimus, ut numeros memini, si verba tenerem. sane modo generalis est descriptio equestris certaminis,
10 paulo post descendit ad specialem, sicut fecit in quinto et de cursoribus et de navali certamine.

600. PRESSIS cum habenis premeretur. PVGNAT autem pro 'repugnat'.

601. FERREVS HASTIS quaeritur quid sit 'ferreus'? utrum 'ferreus
15 ager horret hastis', an 'ferreus hastis ager horret'. HORRET AGER terribilis est: est autem versus Ennianus, vituperatus a Lucilio dicente per inrisionem, debuisse eum dicere horret et alget: unde Horatius de Lucilio non ridet versus Enni gravitate minores?

602. CAMPIQVE ARMIS SVBLIMIBVS ARDENT id est resplendent.

- 20 603. CELERESQVE LATINI adludit ad militiam Romanam: namque et equites habuit Romulus, ut illo diximus loco <IX 368> tercentum, scutati omnes, Volscente magistro: quos celeres appellavit vel a celeritate, vel a duce Celere, qui dicitur Remum occidisse, in cuius gratiae vicem a Romulo fieri tribunus equitum
25 meruit. alii hos celeres ideo appellatos dicunt, quod explorationes obirent et quae usus exigeret, velocius facerent. alii a Graeco dictum putant quod est κέλης.

7 tum vero] buc. VI 27 || 8 numeros] buc. IX 45 || 16 vers. Ennianus] sat. v. 15 p. 156 Vahl. || a Lucilio] III 61 ap. Muell. p. 18 || 18 Horatius] sat. I 10, 54

1 quae imperii] quem peris *F* || 2 notavit *H* || ad v. 598 quidam etruri ab etruria dictum accipiunt. trans tiberim autem etruriam dicebant et homines etruos quos nunc etruscos *T* || iquidam *F* || et ruri *I'* Etrurique *Masvicius* || ab eturie trus *F* ab Etrurus *Commelinus* || 5 ad compositi s. v. aequati *T* || rationabiliter] onorabiliter *F* honorabiliter *Daniel* || 7 rhythmum] edmum *F*, i. e. addens || 12 ad pressis s. v. id est cum premeretur *T* || promeretur *F* || 14 ad v. 601 siue ferreus hastis horret ager siue ferreus ager horret hastis. ferreus dicit propter multitudinem telorum quae apparebant *T* || 15 ferreis hastis *Masvicius*; sed quaeritur 'hastis' utrum ad 'horret' an ad 'ferreus' referendum sit || 16 est autem] et est *F* || 18 ridet] dicens add. *F* || enni *H*: enni *ASM* enim *R* enim *F* || minoris *RHM* || 19 resplendent] et Euripides in Phoenissis κατὰ γαλκὸν ἅπαν πεδίων ἀστράπτει add. *D* || 21 equitem *H* || 22 celeres] scelere *F* || 24 uice *F* || 25 meruit] et Tribunus Celerum appellatus est add. *Fabricius* || ad v. 603 quidam celeres dictos uolunt ab eo quod explorationes obirent . . . κέλης *T* || hos sceleres *F* os sceleres *G* || appellatas *F* || 26 usu *G* || celerius *T* || faceret *G* || e graeco *G* || dictum putant om. *T* || 27 quod est κέλης om. *G* || ΚΕΛΑΝΣ *F*

604. ALA CAMILLAE equitatus. 'alae' autem dicuntur equites, quod alarum vice pedestrem exercitum tegunt.

605. HASTASQUE REDUCTIS ante oculos posita descriptio.

608. INTRA IACTVM TELI unde possit hasta emissa in hostem venire. hinc traxit Statius ut diceret quale quater iaculo spatium ter harundine vincas. et Enniana est omnis haec ambitiosa descriptio.

609. SVBITO adverbium est: an 'subito clamore'? et est versus hypermetros.

612. CONTINVO ADVERSIS hic specialis pugna est.

10

615. PERFRACTAQVE PECTORA PECTORIBVS RVMPVNT pro 'rumpunt praefractaque faciunt'.

617. PRAECIPITAT pro 'praecipitatur'.

619. REICIUNT PARMAS ET EQVOS AD MOENIA VERTVNT 'reiciunt' retro agunt, vel retrorsum ferunt, ut cedentium terga munita sint, ut ipse <630> bis reiecti armis respectant terga tegentes. sane nunc fugiunt, non timore, sed lege proeliandi: Sallustius more equestris proelii sumptis tergis ac redditis. 'parma' autem est equestre scutum.

622. MOLLIA domita, domitorum scilicet equorum.

20

625. SVPERIACIT VNDAM super scopulos undam iacit: nam more suo dedit verbo detractam nomini praepositionem.

626. EXTREMAMQVE quantum ad mare pertinet: nam terrae prima est. SINV curvatione et flexu undarum. 'extremam' autem ad illud pertinet quod ait supra <623> penitusque datis referuntur habenis.

627. AESTV REVOLVTA RESORBENS SAXA FVGIT aestus proprie est maris incerta commotio.

1 alae . . . tegunt] cf. Gell. XVI 4, 6 || 5 Statius] Theb. VI 354 || 18 Sallustius] hist. inc. 55 D., 21 Kr.

4 TELI] Homericum est ἔσω βέλους add. D || 5 ut diceret om. F || spatium iaculo ASF || 6 arundine uindicas AS harundine metas R harundinem eas HM || et enniana est ista omnis haec tam descriptio brevis F et E. c. i. o. tam brevis descriptio Daniel || 8 ad SVBITO s. v. aut adverbium est aut subito clamore T || est om. G || ypermetos F || 10 ad CONTINVO s. v. specialis pugna T || ADVERSI F || 11 ad RVMPVNT s. v. id est praefracta faciunt T || PRAEFRACTAQVE Daniel || pro om. Daniel || perfractaquae Daniel || 14 ad REICIUNT s. v. retro agunt ut cedentium terga munita sint T || 15 edentium F || terga . . . respectant terga om. G || sunt F || 16 tergentes G || 19 equestra scutam F || 20 domina dominorum R || dominatorum F || scilicet om. F || scilicet] qui facile flectuntur add. D || 22 detractum uerbo nominis F || 23 ad EXTREMAMQVE s. v. quantum ad mare pertinet quia prima est terrae T || EXTERNAMQVE G || 24 extremum RH || 28 commotio] crescentis et decrescentis unde aestuaria dicta: plautus in aulularia 'quo magis te in altum capessis aestus te in portum refert' add. D

628. VADO LABENTE hypallage pro 'labens ipse per vadum litus reliquit.'

633. GEMITVS MORIENTVM aliquanti 'morientum' genetivum corruptum pro integro accipiunt: facit enim 'morientium'. ET SANGVINE

5 IN ALTO ἐμπατικῶς caedis ostenditur magnitudo.

634. ARMAQVE CORPORAQVE versus πολυσύνδετος. et bene belli faciem demonstravit multa enumerando quae in alto sanguine velut natarent.

636. QVANDO IPSVM HORREBAT ADIRE parenthesis. et quaeritur quid sit 'horrebat'.

10 637. HASTAM INTORSIT EQVO figurate: nam 'intorqueo in equum' dicimus, ut <II 51> in latus inque feri curvam conpagibus alvum contorsit. SVB AVRE RELIQVIT ex vulneris genere fugientem eum intellegimus esse percussum.

640. VOLVITVR ILLE EXCVSSVS HVMI 'humi volvitur': nam 'ex-

15 cussus' per se plenum est. 642. DEICIT HERMINIVM nomen hoc de historia Romana est: namque cum Coclite contra Tuscos Larcus et Herminius steterunt et pugnaverunt eo tempore, quo pons sublicius rumpebatur; unde et eum plurimum laudat, ac si diceret: talis hic est, qualis ille fuit.

20 644. TANTVS IN ARMA PATET id est tantum patebat in vulnera, id est in hostilia tela totus patebat. alii 'in arma' pro 'armis' †vel satis tradunt. PER ARMOS abusive: nam proprie armi quadrupedum sunt.

648. EXVLTAT AMAZON suspendendum 'exultat', ut 'Amazon' 25 intellegas quasi Amazon; nam Camilla Volsea fuerat: sic in primo <319> dederatque comam diffundere ventis, venatrix, id est quasi venatrix.

---

16 nomen hoc e. q. s.] cf. Liv. II 10, 6 || 22 nam . . . sunt] exscr. Isid. or. XI 1, 62. cf. Luct. Plac. ad Stat. Theb. VII 633

---

2 ad LEGITQVE v. v. (v. 632) siue eligit aut accedit ad uirum uir T || 3 MORIENTIVM F || aliqui Commelinus || 4 faciunt F, corr. Daniel || 6 polysimdetos F || ad v. 633 (sanguine largo) in marg. in alto id est in profundo et bene . . . natarent T || 8 ad QVANDO l. s. v. parenthesis, ad HORREBAT s. v. pauebat T || 12 contorsit] contussit H intorsit F. equo ergo pro in equum add. D || 13 percussum] presum H perversum F || 16 ERMINIVM H HERMENIVM F || est om. AS || 17 cum om. F || larcus HM: largius AS lartius R latius F || hermenius ASH armenius F || 18 subicius ASH subliciū F || 20 uulnera M (idem con. Ribbeckius): uulnere reliqui || 21 in hostili tutela AS (corr. a) in hostiliat tela H || ad v. 644 quidam in arma pro in armis accipiunt * pro satis T (in arma lectio non est satis certa, ante pro satis octo fere litterae evanuerunt) || vel sentis Daniel. fortasse et 'tantus' pro 'satis' vel et 'tantus' pro 'talis' || 22 proprie] primos F || quadripedum F || 25 intellegamus M || amazo ASH || uulsa RMF uulca H || fuit AS || sic in primo] sicut in principio dixerat R || 26 uestis F

649. PHARETRATA participium a feminino genere derivatum.

VNUM autem EXSERTA LATVS pro 'exsertum latus habens'.

650. DENSET id est dense, sparse iacit. sane densentur plures res in unum, ut <XII 264> vos unanimis densete catervas. et declinat 'denseo denses denset'. 5

651. INDEFESSA infatigabilis. et omnia ei arma Amazonum tradit, quas Titianus unimammas vocat: nam hoc est Amazon, quasi ἀνευ μαστοῦ, sine mamma. 'bipennis' autem dicitur, quod ex utraque parte habeat aciem, quasi duas pennas quas veteres dicebant.

654. SPICVLA FVGIENTIA pro 'ipsa fugiens'. 10

655. AT CIRCVM LECTAE COMITES subaudis 'dimicant', quod etiam sequens Amazonum indicat comparatio, quae inducuntur circa reginam bella tractantes: ne culpetur poeta, quod nullam earum pugnantem induxerit. LARINAQVE VIRGO nomina haec nobilissimarum sunt Italiae feminarum. et 'aeratom' pro 'ferream', ut <VII 743> micat 15 aereus ensis.

657. ITALIDES ut 'Sicelides' 'Atlantides'. † anque saeciarum ducem amazonam dicit velut amazonidas, ut <I 490> ducit Amazonidum. et est pulchra derivatio, non tamen vera: nam verum est 'Italiae': 'Italis' autem, unde est 'Italides', magis patronymicon est, 20 quam derivativum; sicut 'Belis', unde est 'Belides': et est Graecum.

QVAS IPSA DECVS et ad delectas, et ad ipsam potest referri. 'decus' autem si ad Camillam, nobilitas, pulchritudo; si ad delectas, ornamentum, quas sibi elegit ornamentum, id est ad ornamentum.

DIA CAMILLA generosa, εὐγενής; nam Graecum est. cuius nominis 25 etymologiam plerique volunt venire ἀπὸ τοῦ Διός: quod si est, dicemus dissentire derivationem a principalitate: nam 'dia' 'di' pro-

7 quas Titianus ... sine mamma] exscr. Isid. or. IX 2, 64 || 8 bipennis ... pennas] exscr. Isid. or. XIX 19, 11. cf. XI 1, 46

1 ad VNUM E. L. S. v. unum latus habens exsertum, ad PHARETRATA S. v. participium sine uerbi origine T || PHARETRA F || 2 VNUM F || latum F || 3 ad DENSET S. v. dense spargit T || sparse] an sparsim? || iacet F || 4 unanimis F || 6 ei] om. R, et H || arma om. F || amazonā F || 7 tradidit R || ticianus HM || unanimes F || amazon] amazon tradit AS amazonum tradit RHM || quae eney mazon A (quasi aney a) quasi aeney mazon S quasi anes nazos RHM, nisi quod natos R quasi aney mazoy F || 8 pinnae F, correxi. cf. Serv. ad Aen. II 479 || 11 dimicat HF || quia F || 12 qua R || 14 nouissimarum HF || 15 ad AERATAM S. v. ferream T || 17 anque saeciarum Daniel atque sociarum Masvicius, fortasse atque supra earum ducem Amazonem dicit hic ipsas inducit velut Amazonidas || 19 tamen] tantum Daniel || italiae MSA: italiae reliqui || 21 unde est haec belides R unde est heelides H || 22 DECVS | decus add. ASH || ad electas ASHM || 23 electas H || 25 DIVA RH QVIA M || eugenos R eugenes reliqui || 26 ἀπὸ ... est post principalitate hab. AS || apotu dios AS ἀποτοῦ Διόχο RM ΛΑΟ ΤΟΥ ΛΟΧΟ H ἀπὸ τοῦ ΛΟΙΧ F || si sic est HM || dicendum HM dicimus F || 27 diua RHM

ducit, cum *Λιός* corripit: sicut e contra cum 'lux' 'lu' producat, 'lucerna' 'lu' corripit.

658. PACISQVE BONAE BELLIQUE MINISTRAS congruum paci epitheton dedit, ut eam bonam diceret, cum bellum e contra sit
5 pessimum: nam sine dubio et 'belli saevi' diceret, si ratio versus admitteret. *quidam 'bonum' interdum pro grandi accipiunt.* *BELLIQUE MINISTRAS non nulli 'ministras' modo ad bellum tantum referri volunt, ideoque coniunctionem incongrue positam, et ordinem esse 'decus pacis et ministras belli'. poterit et ita 'quas sibi decus delegit ministras*
10 *bonae pacis et belli'.*

659. QVALES THREICIAE Tanais fluvius est, qui separat Asiam ab Europa, circa quem antea Amazones habitaverunt; unde se postea ad Thermodonta, fluvium Thraciae, transtulerunt: quod etiam Salustius testatur, dicens dein campi Themisceyrei, quos habuere
15 Amazones, ab Tanai flumine, incertum quam ob causam, digressae. *has quidam dicunt stato die solitas cum Scythis coire.* *FLVMINA pro flumine, aut fluenta.* THERMODONTIS plenum est 'Thermodoon', sed per synaeresin 'Thermodon' fecit: unde 'don' circumflexum habebit accentum. Graeca enim nomina necesse est ut cir-
20 cumflectantur, quotiens fit synaeresis exigente metri necessitate. ergo si sit 'Thermodoon', 'do' acutum habebit accentum: quod si 'Thermodon' fecerit, et in finalem transfertur, et mutatur accentus: nam circumflexus fit.

660. PVL SANT Ennius ad musas quae pedibus pulsatis
25 Olympum. BELLANTVR pro 'bellant': nam solent verba pro verbis poni: unde nunc passivam declinationem sub activa posuit significatione, sicut in georgicis <II 425> et placidam paci nutritor olivam futurum tempus a passivo posuit pro praesenti ab

11 Tanais . . . transtulerunt] cf. Ammian. Marc. XXII 8, 17 sqq. || 13 Salustius] hist. III 49 D., 46 Kr. cf. Isid. or. XIV 3, 27 || 24 Ennius] ann. v. 1 Vahl. || 25 BELLANTVR pro bellant] cf. Non. p. 472, 9 M.

1 dios ASF iaoc H dioc M || 5 et belli saeuiret s. r. u. diceret F || 6 ad v. 658 quidam bonum interdum pro grandi accipiunt et hoc loco ita intellegunt. non nulli ministras . . . et belli T. non nulli . . . et belli ex hoc codice edidit Daniel, om. F || 12 ante ASR || 13 hermodonta ASM ermotonta H || etiam] et F || 14 capi R campo F || themisceyrei AS themescirei R Trenisceyrei H threisci M thenis cyrrei F || 15 Tanai] iana H || 16 digresse R digressi HF || cum Scythis scripsi: cum scinthiis G scinthiis F Sinthiis Masvicius. cf. Strabo XI p. 504 || 17 ad FLVMINA s. v. fluenta T || THERMODOONTIS RM || 18 facit HF || 19 graeca enim . . . habebit accentum om. R || 23 circumflexus om. H || 24 ad musas] musae AS || quae] eq. R || pedibus om. AS || 25 olypu A olimpi R olipi H || nam . . . caelo praecipitat om. F

activo: nam 'nutritor' pro 'nutri' posuit. inde est e contra <II 8> nox umida caelo praecipitat.

661. HIPPOLYTEN haec Amazonum fuit regina, cui victae Hercules balteum sustulit. *huius filia fuit Antiopa, quam Theseus rapuit, unde Hippolytus.* MARTIA aut bellicosa, aut Martis filia. *quae 5 ab Achille occisa ac mortua adamata est: ut non nulli vero adserunt, cum Achille concubuit, et ex eo Caystrum filium edidit, ex quo flumen Lydiae ita appellatur.* REFERT autem aut addita est praepositio 're', id est 'fert', aut mutata pro 'infert'.

662. *VLVLANTE TVMVLTV ululatum veteres etiam vocem, quae red- 10 ditur initio proelii, dicebant, quam Graeci ὀλολνγην vocabant.*

664. QVEM TELO PRIMVM DEICIS Homericum est interrogationem ad ipsum referre, qui describitur, cum *semper sic* musae interrogari consueverint, ut <IX 523> vos, o Calliope, precor, adspirate canenti. ASPERA VIRGO epitheton ad officium belli 15 respiciens, alias incongrue virginem asperam dicimus.

666. EVNEVM quia Latina est declinatio, ideo 'ne' accipit accentum: nam Statius quia graece declinavit, graecum accentum posuit dicens Euneos ante et nunc ante Thoas et Euneon audit.

667. LONGA ABIETE hasta abietali: nam arborem pro hasta posuit. 20

671. SVFFVSO casuro: nam 'suffusi' equi dicuntur quos vulgo incespitatores vocant. alii 'suffosso' legunt, id est praecipiti et iam cadenti.

672. DVM SVBIT scilicet, dum se ad sustentationem ruentis in-

---

18 Statius] Theb. VI 433 et 464

---

1 posuit] sic apud Ciceronem in officiis (I 25, 88) 'neque ad eius qui punitur aliquem aut verbis castigat sed ad rei publicae utilitatem referri' punitur pro punit *add. Fabricius* || unde *RM* || c *om. AS* || 2 umida] timida *AS* || praecipitat] pro praecipitatur activum pro passivo *add. Fabricius* || 3 fuerat *R* || cui *om. F* || uicta *F* || 4 suscipit *F* || huius . . . yppolitus (*sic*) hab. *T* || fuit *om. F* || anthyopa *T* || 5 ippolitur *F* || s. v. 662 haec ab achille occisa . . . ita est appellatum *T* || 6 ut uero non nulli asserunt *T* || 7 achillea *F* || et exinde filium caystrum nomine *T* || 8 lydia et ita *F* || re] rei *F* || 10 ad v. 662 *in marg.* refert aut uacat re aut infert significat et ululatum ueteres dicebant q̄ initio belli redditur *T* || ululare *F* || reddat *G* || 11 uitio *F* || quem *G* || ὀλολνγην *F* || 12 DEICIT *AS* || 13 describitur] (*Il. XVI 692*) *ἔνθα τίνα πρῶτον . . . κάλεσαν* *add. Fabricius* || sit *F* || interrogare *AS* || 17 EVNAEVM *F* || ne] nec *H* non *F* || 19 euneon adit ante thos *AS* eunea audiente thos *R* euneuna audit ante thas *H* euneon audit ante thoas *M* enneon audit anthes thoas *F*. duos Statii versus VI 433 et 464 a Servio laudatos esse vidit *F*. Schoellius de acc. l. l. p. 210 || 20 hasta . . . arborem] longa hasta longa abiete arborem enim *F* || abetata *A* (*corr. a*) abietali *H* || 21 SUFFOSO *R* SVFFOSA *H* || suffusi *ASHM*: suffosi *RF* || 22 incespitatores *RM*: incespitores *AS* intercespitateres *H* in-cepitadores *F* cespitatores *Fabricius* || suffosso *F*: suffo *R* suffuso *reliqui*. cf. Wagneri et Ribbeckii adnot. crit. || iam *om. F* || 24 dum se scilicet *AS* || dum se *om. HF* || inclinat *om. HF*

clinat. et vult utrumque tanta celeritate esse percussum, ut unum ictum putares: inde est enim 'praecipites pariterque ruunt'. IN-

ERTEM nudam. an nihil proficientem?

673. HIS ADDIT AMASTREVM adiungit.

5 674. SEQUITVR pro 'persequitur'.

678. ARMIS IGNOTIS novis, inconsuetis: vel ignobilibus, id est non conspicuis. IAPYGE Apulo.

679. PELLIS EREPTA IUVENCO id est lorica: nam proprie lorica est tegimen de corio, tamquam de loro factum, quo maiores in bello
10 uti consueverant.

680. CAPVT INGENS ORIS HIATVS amphibolon; sed melius est 'ingens hiatus'.

682. AGRESTISQVE MANVS ARMAT SPARVS bene 'agrestis': nam sparos est rusticum telum, in modum pedi recurvum: Sallustius
15 sparos aut lanceas, alii praeacutas sudas portare. Varro ait sparum telum missile, a piscibus ducta similitudine, qui spari vocantur. alii 'sparus' a spargendo dici putant.

683. VERTITVR IN MEDIIS id est agit: nam graece dixit ἀναστρέφεται. TOTO VERTICE SVpra EST sic Statius de Capaneo et
20 totum transcendit corpore bellum.

684. HVNC ILLA EXCEPTVM fraude circumventum, ut <VI 173> aemulus exceptum Triton. AGMINE VERSO aut converso impetu suo: aut adversariorum conlato agmine.

685. TRACIT vis iactus ostenditur.

25 686. SILVIS pro 'in silvis': et est archaismos.

8 nam ... factum] cf. Varro d. l. l. V 116 || 13 nam ... telum] cf. Non. p. 555, 19 M. Isid. or. XII 6, 31 || 14 Sallustius] Cat. 56, 3 || 19 Statius] Theb. IV 165. cf. Serv. ad Aen. VII 784

2 ictum] interemptum F || ad INERMEM (sic) s. v. nudam nihil proficientem T || 4 schol. ad v. 673 om. AF || adiungit M, om. reliqui || 6 IGNOTVS F || novis inconsuetis] nouiter assutis R || nobis AS || inconsuetus F || ad IGNOTIS s. v. novis inconsuetis vel ignobilibus non conspicuis T || ignobili F ignobilis Daniel ignotis Masvicius || 7 conspicuus F || Apulo] equo add. Fabricius || 9 tegmen AS || tamquam ... factum] tamquam de loro tamquam factum F || in bello vulgo: dolo RHM, om. ASF. fortasse olim || 10 consueverant MF: consueverat H consueverunt ASR || 11 ad CAPVT I. O. H. s. v. amphibolon est sed melius est ingens hiatus et hoc ad terrorem hostium fiebat T || ORAS F || amphibolon id est hiatus F a. id est h. ingens Masvicius || 14 rusticulum A (corr. a) || in medium pedis F || 15 aut F: et Serviani libri || lanceis R laceas H || praeacutis R praeacutes F || sedes F || ad v. 682 in marg. Varro sparum taelum missile dicit ducta similitudine a piscibus qui spari vocantur et sunt in modum lanceae. alii sparos a spargendo dictos uolunt T || 18 agitur F || ἀναστρέφαι F || 19 statis F || canapeo RH || et ... bellum RHM, nisi quod toto F: et toto despectans vertice bellum AS || 22 schol. ad AGMINE v. hab. T || aut conuersu inpetu suo F || 25 arcasmos R arcamos H araismos F sarcasmos AM sarcasmos S || archaismos] casus pro casu add. D

687. *MVLIEBRIBVS ARMIS* usus obtinuit, ut innuptas 'virgines', nuptas 'mulieres' vocemus: nam apud maiores indiscrete virgo dicebatur et mulier. utrumque enim sexum tantum significabat, ut ecce hoc loco dicit 'armis muliebribus', cum Camillam innuptam fuisse manifestum sit. item in bucolicis legimus <VI 47> a, virgo infelix, cum Pasiphaen constat ex Minoe ante amorem tauri liberos suscepisse: Terentius etiam mulierem post partum virginem vocat.

688. *NOMEN TAMEN HAVD LEVE PATRVN MANIBVS HOC REFERES* *TELO CECIDISSE CAMILLAE* inrisio est amaritudinis plena: nam si voluerimus simpliciter accipere, ut ita sit dictum quemadmodum 10 supra <X 830> Aeneae magni dextra cadis, incipit contrarium esse superioribus. unde melius est, ut perseveremus in sensu et ita sit dictum: magnam re vera gloriam laturus est ad manes parentum, quem feminea tela superarunt.

692. *SEDENTIS* equitis. sane eum ex vicino intellegimus esse. 15

695. *INTERIOR* sinisterior, brevior scilicet circulo.

698. *CONGEMINAT* hic distinguendum: nam nemo dicit 'securim vulnus congeminat', sed 'securis'.

699. *INCIDIT HVIC* figurate pro 'in hanc incidit': Terentius ego in eum incidi infelix locum, ut neque mihi amittendi, 20 neque retinendi sit copia.

700. *APPENNINICOLAE BELLATOR FILIVS AVNI* quia Liguria maiore parte sui in Appennino est constituta. Ligures autem omnes fallaces sunt, sicut ait Cato in secundo originum libro. *FILIVS AVNI* Aunus scilicet: nam, ut supra <IX 360> diximus, cum dictis 25 parentibus filiorum nomina supprimuntur, eos patri cognomines intellegimus, ut <IX 358> Tiburti Remulo ditissimus olim.

703. *REGINAM AVERTERE proprio verbo usus est, ut est mos equestris, id est non sperat fore ut illam averteret.*

7 Terentius] Hec. III 3, 23. cf. Don. ad Adelph. IV 5, 16 || 19 Terentius] Phorm. I 3, 23. cf. Luct. Plac. in Stat. Theb. VIII 1

1 scholia ad v. 687—695 om. F || 2 dicebatur] cingebatur H || 3 utrumque] unum AS || significat AS || 6 pasiphen AM passiphen R phasiphen H || liberos] filios H || 7 Terentius] in Hecyra add. vulgo || vocat] 'nam vitium est oblatum uirgini olim ab nescio quo improbo' add. D || ad MVLIEBRIBVS A. s. v. et in marg. maluit muliebribus quam uirginalibus dicere, ut, quia perpetuae castitatis uigorem uiuidum proximum esse uiris constat, nomine mollioris sexus usa sit, quo troiani turpius uincerentur T || 13 es M || 14 superabunt RH || 15 ex vicino] ex uicina manu R || esse] percussus add. D. sed hoc uoluit, ni fallor, Servius: equitem fuisse Buten non aperte dici, sed ex iis quae praecedant et sequantur intellegendum esse. fortasse igitur equitem post esse addendum || 17 securum R securum M || 20 eum] illum AS || ut om. RH M || mihi om. ASF || 25 ut] et R in H || 26 patris RHF || cognominis H cognomine F || 28 ad AVERTERE c. s. v. proprio . . . averteret T || mos] an moris ? || 29 fore om. F || auertere F

704. VERSARE DOLOS INGRESSVS tractare ut <II 62> seu versare dolos, seu certae occumbere morti. ASTV malitia: nam proprie 'astutos' malitiosos vocamus: unde in Terentio postquam de domino dixit servus astute, ille iratus ait carnifex quae loquitur? Cicero ita fit ut tua ista ratio existimetur astuta, meum hoc consilium necessarium.

706. DIMITTE FVGAM *id est* equi celeritatem, cui fidis, relinque.

708. VENTOSA FERAT CUI GLORIA FRAVDEM haec est vera et antiqua lectio, ut 'fraudem' non 'laudem' legas, ut si 'fraudem' legeris, sit sensus: pedes congregare, iam agnosces cui inanis iactantia adferat poenam: nam 'fraudem' veteres poenam vocabant, *ab eo quod praecedit, id quod sequitur, ut <II 229> et scelus expendisse merentem Laocoonta ferunt, Cicero in Cornelianis ne fraudi sit ei qui populum ad contentionem vocarit*; ut etiam in antiquo cognoscitur iure. si autem 'laudem' legerimus, erit sensus: agnosces cui inanis gloria adferat laudem. 'ventosa' autem 'gloria' est quam Graeci *κενοδοξίαν* vocant.

710. PARIBVSQVE RESISTIT IN ARMIS pedes, sicut etiam illum congressurum putabat.

20 711. PVRA PARMA tunc enim primum in bella descenderat.

713. FVGAX fugiens; nam nomen est pro participio: non enim fugacem possumus accipere quem supra <700> legimus bellatorem.

714. FERRATA CALCE 'calce' genere feminino.

715. VANE LIGVS aut fallax, aut inaniter iactans: nam 'vanos' stultos posteriores dicere coeperunt. inde tractum est etiam in neotericis: Iuvenalis <III 159> sic libitum vano, qui nos distinxit,

---

3 in Terentio] Andr. I 2, 12 || 5 Cicero] in Verr. I 11, 34 || 13 Cicero in Cornelianis] p. 939, 34 Or. || 23 calce gen. fem.] cf. Non. p. 199, 18 M. || 24 nam vanos ... coeperunt] cf. Gell. XVIII 4, 10

---

2 ASTVM alii ianā H || malitia nam] alii ianam F || malicia AM || 4 quae om. R || 5 ita ... tua om. H, fit ... tua om. R || fiet Cicero || 6 meum] eum AS, hoc omittentes || necessarium] necessarium M non esse seruam F || 7 relinque] Fuga id est celeritas ut Iuvenalis etiam indicat illo uersu (VIII 60) 'cuius clara fuga ante alios et primus in aequore pulvis' add. D || 9 legas G, om. F || 10 cognosces RH || 11 ad FRAVDEM s. v. poenam uel dampnum I || 12 et ut G || 13 laeoonta fuerunt F || fraude F || 14 uocari F || 15 iure] Salustius in Catilinario (36, 2) 'diem statuit ante quam sine fraude liceret ab armis discedere add. D. his haec add. Fabricius est autem hypallage pro cui fraus ferat gloriam. || legimus H || 17 ΚΑΝΑΔΟΞΙΑΜ R KEINOΔΟΞΙΑΝ H KEINOΔΟΞΙΑΝ M KENOΔΟΞΙΑΝ F || 18 id est pedes R || etiam] et F || 20 scholia ad v. 711 et 713 om. F || in bella] in parma AS (camilla in bella a) || descenderat] cum tirones pictas minime gestarent parmas add. Fabricius || 21 iam H || 23 calcem F, correxi || feminino] usurpat add. Masvicius || 25 inde tractum R: intraturum AS intratum H hinc tractum M et rarum F || neotericis] neutris AS eotericis H || 26 vano] iuno R

Othoni. quid autem hoc loco 'vane' significet, sequentia demonstrant 'frustra que animis elate superbis'. *possumus tamen hic et mendacem verius accipere, quia ait <701> dum fallere fata sinebant et <717> nec fraus te incolumem fallaci perferet Auno: Nigidius de terris nam et Ligures, qui Appenninum tenuerunt, latrones, insidiosi, fallaces, mendaces, Cato originum cum de Liguribus loqueretur sed ipsi, unde oriundi sunt, exacta memoria inlitterati mendacesque sunt et vera minus meminere. sane subito, ut solet, ad characterem dramaticum transit: neque enim ostendit Camillam loqui coepisse.* 10

716. LVBRICVS mobilis, fallax.

718. PERNICIBVS IGNEA PLANTIS modo velocibus, alias perseverantibus: nam 'pernix' interdum velox, interdum perseverans significat, ut ipse in georgicis <III 229> et inter dura iacet pernix instrato saxa cubili. 15

719. TRANSIT EQVVM CVRSV nunc hoc incredibile esse videtur, nisi praemisisset in septimo <808> illa vel intactae segetis per summa volaret gramina nec teneras cursu laesisset aristas. ADVERSA opposita.

721. QVAM similitudinis adverbium est; est et pronomen tam sub- 20 iunctivum, quam praepositivum; est et coniunctio, ut cum dicimus 'tam hoc, quam illud'. ACCIPITER SAXO SACER ALES AB ALTO 'sacer' ideo, quia Marti est consecratus accipiter: aut 'sacer' avibus execrabilis, ut <III 57> auri sacra fames: aut, quod verius est, Graecum nomen expressit: nam *ἱεραξ* dicitur, hoc est sacer: *ἱερεὺς* enim 25 graece, latine sacerdos vocatur. cur autem graece ita dictus sit, ratione non caret, quae nota est sacrorum peritis.

722. CONSEQUITVR PENNIS nova laus Camillae, siquidem acci-

6 Cato originum] II 1 Iord., 31 Pet. || 12 modo velocibus e. q. s.] cf. Isid. or. X 211

1 othini *F* || 2 animi *A* animus *F* || ad v. 715 in marg. sin. subito ut solet . . . coepisse. unum possumus hoc loco mendacem accipere quia ait supra dum fallere fata sinebant, in marg. dextro siue quia fallaces ligures sunt siue quia fallaci dauno (sic) filius es. ideo dicit patrias artes *T* || 3 verius Daniel: aerius *F* || qui *G* || 4 perferret *G* || nigijs *F*, corr. Daniel || 5 de terris] cf. J. Klein de vita Nigidii p. 25: de terras *F* de erra Daniel de Sphaera Masvicius || ligures *F* || apenninum *F* apennium *G* || 6 originum II Daniel || 7 sed ipsi Daniel: sed ipse *F* sed ipsae *G* sedis coni. Mommsenus ap. Iordanum || fortasse unde unde oriundi sunt || exacta memoria i. e. eis temporibus quorum exacta i. e. satis certa memoria est || 8 minus Daniel: nimis *F* || 9 characterem dramatricum *F* || 10 illam loqui primo cepisse *T* || 11 schol. ad v. 716 om. *F* 15 instra *R* instaurato *F* || 19 ADVERSA opposita om. *RF*. ad ADVERSA s. v. ex aduerso veniens *T* || 20 ad QVAM *F*. A. S. v. similitudinis adverbium quam *T* || alterum est om. *G* || 24 quod] quia *F* || 25 ieras *F* || gereus *H* iereus reliqui || 26 dictum *F* || 27 quae] quia *F*

piter columbam sequitur, ista hostem praecedit. ipsa etiam avium comparatio sumpta ex contrario est: nam aequius vir accipitri, Camilla compararetur columbae.

723. *EVISCERAT ne vulgari verbo ex Graeco uteretur dicens 'exenterat', ait 'pedibusque eviscerat'.*

724. TVM CRVOR ET VVLSAE LABVNTVR AB AETHERE PLVMAE ecbasis *poetica*, id est excessus.

725. NON NVLLIS id est non neglegentibus: nam litotes figura est. vult enim dicere: non leviter Iuppiter intuebatur ista certa mina. *ideo et adiecit 'observans oculis', id est intente aspiciens: Plautus observato, quam blande suppalpatur mulieri.*

730. INSTIGAT VOCIBVS ALAS incitat et inritat ad reditum: primum enim est, ut fugere desinant, post ut in hostes impetum faciant.

731. NOMINE QVEMQVE VOCANS per hoc extrema necessitas indicatur. *REFICITQVE id est restituit.*

732. QVIS METVS *dolentis, non interrogantis*: id est qualis, quantus, qui viros etiam feminam timere compellit? unde paulo post 'quae tanta animis ignavia venit? femina palantes agit'. O NVMQVAM DOLITVRI id est stulti: stultus enim est quisquis iniuria non movetur. et bene 'numquam', siquidem antea saevitiam Mezentii pertulerunt nec se ulti sunt, nunc praebent terga mulieri et ne hinc quidem commoventur dolore. *non nulli tamen 'dolorem' studii alienius ardorem et promptam gloriae cupiditatem veterum more dictum tradunt, ut Graeci πόνον appellant.*

734. ATQVE HAEC AGMINA *δεικτικῶς*, id est multitudinem tantam, *hoc est magnam.*

735. INRITA id est inertia, quae nos ulcisci minime valent.

736. AT NON IN VENEREM SEGNES latenter hoc dicit: fugitis mulierem, quia armata est; alias primi ad hunc curritis sexum.

NOCTVRNAQVE BELLA coitum: alibi et siquando ad proelia ventum est.

10 Plautus] Amphitr. I 3, 9 || 31 et siquando] georg. III 98

1 etiam] autem *F* || 2 est e contrario *F* || 3 comparetur *AS* || 4 ad EVISCERAT v. s. v. dissicit extrahit viscera. et ne vulgari verbo uteretur dicens exenterat ideo ait eviscerat *T* || et graeco *Daniel* || 7 etbasis *AS* ecbasis *R* || excursus *R* excussus *II* cursus *M* || 8 littores *AS* (littotes *s*) || 9 ista] haec *R* || 10 ad OBSERVANS s. v. intente aspiciens *T* || obscurans *F* || 16 ad REFICITQVE s. v. restituit *T* || 17 ad QVIS m. s. v. qualis quantus. et est dolentis non interrogantis *T* || non om. *F* || 18 qui] quod *F* || 21 ante *F* || 22 hic *AS* (hinc *a*) || 23 ad O NVMQVAM d. s. v. non nulli dolorem hoc loco studii alienius ardorem more veterum dictum accipiunt *T* || dolore *F* || 25 PONON *F* || appellant om. *Daniel* || 26 dicticos libri || 29 SIGNEM *F* || 30 primum *AS* || adhuc *RH* || 31 coitum *RHM*: coitus *AS* quibus coitus *F*

737. CURVA TIBIA symphonicorum. BACCHI autem ideo, quia apud veteres ludi theatrales non erant, nisi in honorem Liberi patris. *hanc tibiam Graeci πλαγίαλον vocant, Latini vascam tibiam: et est Dionysia, cum maxime ea saturi utantur.*

738. EXPECTATE pro 'expectatis', modum pro modo posuit. 5

739. HIC AMOR HOC STUDIVM per parenthesin dictum est; nam ordo est 'pocula mensae dum sacra secundus aruspex nuntiet'. SECVNDVS HARVSPEX pro 'secunda sacra', id est prospera: sicut e contrario Homerus μέντι κακῶν, id est malorum divine.

740. IN ALTOS LVCOs illic enim epulabantur sacris diebus. 10 *mire autem VOCET HOSTIA pro 'ut ad hostiam conveniatis'.*

741. MORITVRVS ET IPSE moriturus animo: nam moriturus non est. quod autem ait 'et ipse', aut ad Camillam, aut ad Venulum respicit.

742. TVRBIDVS id est terribilis.

15

743. DEREPTVMQVE AB EQVO DEXTRA COMPLECTITVR HOSTEM hoc de historia tractum est: namque Gaius Iulius Caesar, cum dimicaret in Gallia et ab hoste raptus equo eius portaretur armatus, occurrit quidam ex hostibus, qui eum nosset, et insultans ait 'caesar, caesar', quod Gallorum lingua 'dimitte' significat: et ita factum 20 est ut dimitteretur. hoc autem ipse Caesar in ephemeride sua dicit, ubi propriam commemorat felicitatem. *est et alia huius rei historia: Varro enim cum de suo cognomine disputaret, ait eum qui primus Varro sit appellatus, in Illyrico hostem, Varronem nomine, quod rapuerat et ad suos portaverat, ex insigni facto vocabulum meruisse.* 25

745. TOLLITVR IN CAELVM CLAMOR rei scilicet admiratione.

9 Homerus] Il. I 106 || 15 TVRBIDVS terribilis] exscr. Isid. or. X 270

1 CURVA] CANTV R || symphonia chorum AS symphonia eorum HM symphonia quorum F || 2 honore R || 3 hanc Daniel: huic F || plagiaulon F || 4 dionisia F || Salyri Daniel || utuntur F, correxi || 5 EXPECTAT F || 6 ad hic A. H. S. s. v. parentesis quia ordo est plene pocula m. d. s. s. a. n. T || 7 potula G || 8 HARVSPEX F: ARVSPEX ASR AVRVSPEX HM || 9 MANTI KUN A MANTI KACON HM || divina AS divinae H || 10 enim om. F || 11 ad HOSTIA s. v. pro ad hostiam pinguem T || VOCEM F || 12 moritur AS morituris H || 13 ipse om. HMF || 16 DIREPTVMQVE libri || 17 tractatum HM || iaius F, Iulius omittens || 18 arreptus R || 19 nosset] non est H || caesar caesar RF caesar ASM cecos ac cesar H || 21 ipsa A || epimeride R emptemeride F || dicitur AS || 22 ad v. 743 in marg. praeter historiam illam quam de caesare hoc loco memorat seruius aliam etiam inuenimus ex qua similitudinem sumpsit uirgilius. Varro cum de suo cognomine disputaret ait eum qui sit primus varro appellatus in illirico hostem varronem nomine quod rapuerat et ad hostes portauerat ex insigni facto vocabulum meruisse T || nius G || 23 de om. F || disputare F || 24 uero F || appellatur G || ilyrico F hybrico G || 25 ad suos Commelinus: ad nos F || facto] ficato G || vocabulum om. F meruisse nomen coni. Maevicius, fortasse rectius, quam voc. mer. Turonensis interpres || 26 ad TOLLITVR s. v. rei scilicet admiratione T

748. RIMATVR inquit, ut <VII 508> rimanti telum ira facit.

750. EXIT evitat, ut atque oculis vigilantibus exit in quinto <438>.

751. VTQVE VOLANS ALTE RAPTVM HomERICA comparatio. et 5 utrum 'alte volans', an 'alte raptum', an 'alte fert'?

756. LVCTANTEM ROSTRO magna brevitate rem descripsit.

758. DVCIS EXEMPLVM EVENTVMQVE SECVTI et virtutem, et felicitatem: 'exemplum', quod coepit; 'eventum', quod prospere.

759. MAEONIDAE Lydii, ut <VIII 499> o Maeoniae delecta 10 iuventus.

760. ARTE dolo, ut <II 152> arte Pelasga.

762. QVA SE CVMQVE FVRENS MEDIO TVLIT AGMINE VIRGO, HAC ARRVS SVBIT ut etiam supra <592> diximus, ita poeta loquitur, ut aliquibus locis det suspicionem, quod Arruns de Turni partibus 15 fuerit: namque et in Camillam impetum facit, et cum ipsa rursus recedit: quod nisi de socio non procedit. Donatus etiam dicit, esse manifestum signum socium ei fuisse, quod Apollinem Soractis invocatur montis, de quo Turno auxilia constat venisse: licet possit fieri, ut alterius loci homo alterius loci invocet numen. item ad 20 argumentum vocat <793> patrias remeabo inglorius urbes: quod etiam de hoste procedit, nam superare feminam nullam constat esse virtutem: aut quia nec gloriari poterat, si Camillam earundem partium occidisset, ut, quod supra dictum est, videatur eam invidia peremisse, quod viris praeripiat gloriam et sola nobiliter pugnet Camilla.

25 763. TACITVS hoc est latens.

767. CIRCVITVM proprie: nam circumire insidiantum est: unde est nec gregibus nocturnus obambulat. CERTAM HASTAM

1 RIMATVR inquit] cf. Non. p. 382, 5 M. || 2 EXIT evitat] cf. Non. p. 296, 17 sqq. M. || 27 nec gregibus] georg. III 538

1 ad RIMATVR s. v. inquit T || inquitur F, ut omittens || frimanti F || 2 et nitat R || ut om. F || in quinto R in v. ASM, om. HF || 4 comparatio] (Il. XII 200) ὄρενς γάρ σφιν ἐπὶ ἡλθε . . . πρὸς ἀνέμοιο add. D || s. v. 751 homerica comparatio. potest et alte volans et alte raptum et alte fert accipi T || 5 alto volens F || an] nam G || 6 describit G || 9 lidi R || ut] et AS || o Maeoniae] amoeonii AS meoniae R amaeoniae H at maeoniae M maeoniae F || 11 ARTE . . . Pelasga post virtutem hab. Serviani libri, om. F || ad v. 760 is interpret qui Tironianis notis utebatur in Turonensi haec adscripsit Prior erat arte id est dolo et fraude, non fortitudine aut agilitate. || 12 HANC H || 14 det] et AS (corr. a) || 15 nam quod et in camillam F || ipsa] ea ASF || 16 Donatus dicit . . . invocet numen hab. T || 18 posset AS || 19 homo alterius loci om. AS || 21 non procedit R || procedit nam] procedit. inglorius autem ideo quia F || 22 earunden parciū G || 24 pugnae F, corr. Daniel || 25 ad TACITVS s. v. latens T || 26 CIRCVIT R || insidiantium F || 27 nocturnis F

inevitabilem: unde est e contra <II 224> et incertam excussit cervicem securim, id est infirmam, evitabilem.

768. SACER CYBELO nam montem pro numine, quod in eo colitur, posuit. et bona occasio ad mortem Camillae, ut sacerdotem maioris numinis conetur occidere: per quod quasi exauctoratur Dianae favor, interveniente maioris numinis iracundia. OLIMQVE SACERDOS aut quia vetus sacerdos: aut cuius etiam maiores sacerdotes fuissent, quibus apud veteres in sacra quoque succedebatur.

769. LONGE FVLGEBAT vel 'longe fulgebat', vel 'longe insignis'.

770. QVEM PELLIS AENIS IN PLVMAM SQVAMIS AVRO CONSERTA 10
TEGEBAT catafractum eum fuisse significat. catafracti autem equites dicuntur, qui et ipsi ferro muniti sunt, et equos similiter munitos habent: de quibus Sallustius equis paria operimenta erant, †quae linteo ferreis laminis in modum plumae adnexuerant, nunc autem pro linteo 'pellem' posuit, et 'aeneas squamas' 15
aereas laminas intellegimus. 'in plumam' vero est in similitudinem plumae, ut <VI 42> excisum Euboicae latus ingens rupis in antrum, id est in antri similitudinem. sane sciendum quod ipsos equites catafractos dicimus: Sallustius et sequebantur equites catafracti. IN PLVMAM *pluma est in armatura ubi lamina in 20
laminam se indit*.

772. PEREGRINA FERRVGINE ut Hibera, id est Hispana: nam ipse hoc alibi exposuit <IX 579> et ferrugine clarus Hibera. quidam purpuram accipiunt, quod eius prima tinctura ferrugineo colore sit.

773. SPICVLA TORQVEBAT LYCIO GORTYNIA CORNV Cretenses 25

11 catafractum e. q. s.] cf. Luct. Plac. ad Stat. Theb. IV 268 et XI 543 ||
13 Sallustius] hist. IV 59 D., 17 Kr. || 19 Sallustius] hist. IV 58 D., 16 Kr. ||
23 quidam . . . sit] cf. Isid. or. XIX 28, 6

1 e contrario F || et] ut R || 3 CYBELA H || nam] nunc F || eo] caelo H ||
5 numinis] iracundia add. AS || 6 favor vulgo: fauore ASRM fauoe H fa-
bore F || iracundia om. AS || 7 aut . . . succedebatur hab. T || quia om. T ||
etiam om. T || 8 quoque in sacris T || succedebantur F || 9 vel . . . insignis
hab. T || longe id est valde insignis T || 11 autem om. R || 12 ipsi om. RH ||
uniti AS (corr. as) || 13 equi RH || paria] simila A similia Sa patria R ||
14 quae] q: R || linteo ASMF lina R linco H lintea vulgo || lamineis A (la-
minis a). fortasse namque linteo ferreas laminas in modum plumae adnexue-
rant. Kritzius vulgatum scripturam ita defendit, ut Sallustium insolenter 'ope-
ramenta adnectere laminis' pro 'operimentis adnectere laminas' posuisse diceret;
Dietschius 'ferreis laminis i. m. p.' ablativum, quem qualitatis vocant gramma-
tici, esse, lintea autem ipsis equis adnexa dici sibi persuasit. || adnexuerant]
pluma . . . scindit add. F, quae a Servianis separari || 15 pelle F || aenis F ||
16 est om. F || 17 euboio AS || 19 et om. AS || sequebatur H || equites vulgo:
equi libri, nisi quod aequi AS. fort. equi catafractos || 20 lamina Daniel:
lamen F || 21 se indit Daniel: scindit F || 22 ad PEREGRINA F. s. v. hispana pur-
pura T || ispania F || ipso F || 24 purpuram Masvicius: purpura F. possis et
'ferrugine' purpura || tuntura F, corr. Daniel

sagittas Lycio arcu dirigebat: quod etiam, ut supra diximus, ad ornatum poni consuevit.

774. *VATI hic vatem, supra <768> sacerdotem, ut de Heleno utrumque.*

775. CASSIDA pro 'cassis': nam accusativum posuit pro nomi-
5 nativo.

777. PICTVS ACV TVNICAS ET BARBARA TEGMINA CRVRVM 'pictus tunicas, pictus crurum barbara tegmina', id est habebat vestem phrygionis arte perfectam. sane armorum longa descriptio illuc spectat, ut in eorum cupiditatem merito Camilla videatur esse succensa.

10 782. FEMINEO inpatienti, inrationabili, ut <VII 345> femineae ardentem iraeque curaeque coquebant.

785. SYMME DEVM ex affectu colentis dicitur: nam Iuppiter summus est. SANCTI CVSTOS SORACTIS APOLLO Soractis mons est Hirpinorum in Flaminia conlocatus. in hoc autem monte cum ali-
15 quando Diti patri sacrum persolveretur — nam *diis* manibus consecratus est — subito venientes lupi exta *de igni* rapuerunt. quos cum diu *pastores* sequerentur, delati sunt ad quandam speluncam, halitum ex se pestiferum emittentem, adeo ut iuxta stantes necaret: *et* exinde est orta pestilentia, quia fuerant lupos secuti. de qua responsum
20 est, posse eam sedari, si lupos imitarentur, id est rapto viverent. quod postquam factum est, dicti sunt ipsi populi Hirpi Sorani: nam lupi Sabinorum lingua vocantur hirpi. Sorani vero a Dite: nam Ditis pater Soranus vocatur: quasi lûpi Ditis patris. unde memor rei Vergilius Arruntem paulo post comparat lupo, quasi Hirpinum
25 Soranum.

786. PINEVS ARDOR ignis *περίφρασις*. ACERVO pyra, coacervatione lignorum.

787. FRETI PIETATE iste quidem hoc dicit; sed Varro, ubique expugnator religionis, ait, cum quoddam medicamentum describeret,
30 ut solent Hirpini, qui ambulaturi per ignes, medicamento plantas tingunt.

3 hic ... sacerdotem] cf. Isid. or. VII 12, 15 et diff. verb. 451

1 dirigebant *RH* || ut etiam *HM* || 3 ad *VATI* s. v. sacerdoti *T* || 7 frigia *a* || 8 spectatur *HF* || 9 cupiditate *RF* captiuitatem *H* || Camilla *om. F* || ad *CAECA* (v. 781) quia nesciebat quid ei accideret *T* || 10 ut *om. F* || ad *CVM TANDEM* (v. 783) cum labore, ad *TEMPORE* c. s. v. oportunitate nacta *T* || 12 *schol. ad SYMME D. om. F* || uolentis *AS* (*corr. a*) || 13 est *om. AS* (*add. a*) || soracte *AS* || 14 hyrpinorum *ASRH* arpinorum *F* || 17 alitum *ARH* || 18 etinde *R* || 19 fuerunt *AS* || 20 uiuere *F* || 21 hyrpisarani *AS* hyrpi sorani *RM* hirpini sorani *F* || 22 hirpri uocantur *H* hirpi uocantur *MF* || sarani *AS* || 23 saranus *AS* || 24 rei] et *AS* || uergilius *F* || hyrpinum *ASRM* || 25 saranum *A* sarranum *S* || 29 cum] eum *AS* || describere *AS* describeretur *H* || 30 ut] et ut *F*, inde eo uti *Salmasius Plin. exercit. p. 60* || hyrpini *ASRH* Hirpi *Varronis esse coni. Salmasius* || ignem *F* || medicantes *H*

788. MVLTA PRVNA in pruna. 'pruna' autem quamdiu ardet dicitur: Horatius praetextam et latum clavum prunaeque battillum: cum autem extincta fuerit, carbo nominatur: Terentius tam excoctam atque atram reddam, quam carbo est: nam 'pruna' a perurendo dicta est. 5

790. EXVVIAS PVLSAEVE TROPAEVM exuvias occisae, pulsae tropaeum. et proprie: nam, ut supra <X 775> diximus, de occisis hostibus triumphabant, de pulsis figebant tropaea.

795. PARTEM MENTE DEDIT PARTEM VOLVCRES DISPERSIT IN AVRAS bona moderatio Apollinis inter sacerdotis preces et voluntatem sororis.

801. NIHIL non. NEQVE AVRAS NEC SONITVS MEMOR haec est antiqua lectio; namque apud maiores trahebatur interdum a Graeco genetivus singularis. hinc est et 'paterfamilias' et 'materfamilias', quae duo tantum nomina remanserunt: nam nec 'huius 15 auras' dicimus, nec 'huius custodias' secundum Sallustium, qui ait castella custodias thesaurorum pro 'custodiae': ita enim etiam Asper intellegit, licet alii 'custodias' accusativum velint. sane 'paterfamilias' et 'materfamilias' quando dicimus, 'familias' indeclinabile est. si autem 'pater familiae' dicere voluerimus, iam non erit nomen, sed locutio, et 'familiae' erit dativus; nam 'pater mihi est' dicimus: Terentius natura tu illi pater es, consiliis ego. multi tamen volunt in numero plurali nomen utrumque declinari, ut dicamus 'hi patres familiae, horum patrum familiarum'.

803. PAPILLAM EXERTAM nudam. sane 'mamilla' est omnis 25 eminentia uberis, 'papilla' vero breve illud, unde lac trahitur.

805. DOMINAM reginam, ut <VI 397> hi dominam Ditis thalamo deducere adorti.

---

1 pruna . . . dicta est] exser. Isid. or. XIX 6, 7 || 2 Horatius] sat. I 5, 36 || 3 Terentius] Adelph. V 3, 63 || 16 secundum Sallustium] hist. III 35 D., 42 Kr. cf. Charis. p. 107, 9 sqq. K. || 21 Terentius] Adelph. I 2, 46 || 25 mamilla . . . trahitur] exser. Isid. or. XI 1, 75. cf. diff. verb. 372

---

1 inter pruna AS inter prunam M, et carbonem hoc interest addens || 2 praetexta HF || et om. II || uatillum ASR batillum HMF || 3 tam] quam II nam F || 4 exactam F || atque] tam ASR || ad DEDECVS (v. 789) quod femina persequeretur viros T || 6 exuvias . . . tropaeum om. AS || 7 et proprie] et improprie R, om. F || de om. HM || 8 de pulsus] defecsis II (sed alterum e man. rec. in ras.) defugatis Guelferb. I || 11 sororis] est autem homeri orante patroclo achille (II. XVI 249) ὡς ἔφατ' ἐνχόμενος . . . μάχης ἔξ ἀπονέεσθαι add D || 12 nihil non post patrum familiarum (lin. 24) hab. F || 13 est om. F || antiqua] nera R || nam AS || 17 custodiae F || 18 pro custodia H || 19 quando . . . familias om. AS || 20 dicimus iam F || eloquentio AS elocutio MF || 22 tui F || 23 dicas R || 26 breue] unde H, om. M || 27 ad TREPIDAE s. v. festinae aut metuentes T || reginam] ruentem M || domini F

808. VIRGINIS AVDET sic fuerat consternatus, ut etiam vulneratam timeret.

811. OCCISO PASTORE LVPVS bene pastori reginam comparat nam reges ipsi pastores vocantur: Homerus ποιμένα λαῶν.

5 812. CAVDAM PAVITANTEM quae timorem indicat: pro 'ipse pavitans'.

814. TVRBIDVS modo timidus, supra terribilis, ut <742> Venulo adversum se turbidus infert.

817. MVCRO hinc apparet mucronem esse cuiuslibet teli acumen.

10 818. FRIGIDA LETO alii 'telo' legunt et intellegunt 'vulnere'. et quidam LABVNTVR LETO non 'leto frigida', sed 'leto labuntur'. alii 'frigida leto' accipiunt, quia sequitur post 'captum leto posuit caput'. non nulli 'frigida lumina' tradunt, scilicet igni caloris extincto, ut e contrario <II 405> ad caelum tendens ardentia lumina.

15 822. PARTIRI CVRAS subaudis 'consueverat'. HAEC ITA FATVR unum abundat: nam supra ait 'adloquitur'.

823. POTVI absolute, vel pugnare vel vivere: necessaria enim eclipsis in defectione, quae ex arte non semel posita est.

826. SVCCEDAT PVGNAE animus bellatricis ostenditur, quae non 20 se dolet lucem, sed bella deserere, in tantum, ut nihil aliud † moriens, quam de re publica tuenda, et bellum mandaret, et solum putaret idoneum Turnum qui in eius vicem succederet.

828. NON SPONTE FLVENS non ut supra <499> portisque ab equo regina sub ipsis desiluit, quam tota cohors imitata 25 relictis ad terram defluxit equis.

829. PAVLATIM EXSOLVIT SE CORPORE sic in quarto <703> teque isto corpore solvo.

830. ET CAPTVM LETO POSVIT CAPVT cum dicit 'caput' ostendit operam consecratam, usque dum solvatur caput hominis, id est liberetur;

4 Homerus] ll. I 263 || 9 hinc apparet . . . acumen] exscr. Isid. or. XVIII 6, 2; diff. verb. 198

8 instat RHM || 10 alii te leguntur H || 11 ad LETO s. v. leto labuntur non leto frigida, s. v. 819 non nulli . . . ardentia lumina T || frigido F, correxi || 13 scilicet om. T || extincto igne caloris T || ignis calore Daniel || e contra T || 15 schol. ad PARTIRI c. om. F || consuemat AS || 17 vel ante pugnare om. F || ad POTVI s. v. scilicet uel uiuere uel pugnare. et est necessaria ellipsis quia interrompebatur uox morientis T || 20 sed] sub F || s. v. 825 in tantum animus bellatricis ostenditur ut nihil aliud quam de re publica tuenda moriens et bellum mandaret et solum idoneum putaret turnum qui in eius locum succederet T || moriens] fortasse moliens aut nihil aliud cogitans q. d. r. p. t., moriens et e. q. s. || 21 putarent F || 22 qui om. F || succiderit F || 23 non] sua sponte add. M || 24 dissiluit RF || 26 schol. ad v. 829 om. HM || 28 ad EXSOLVIT s. v. liberat T || opera consecrationis qui dum F operam consecrari (consecratam ego) usque dum Daniel

quod facilius potest morte contingere, sicut supra <591> dictum est.

ARMA RELINQVENS alii 'arma relinquunt' legunt. Probus hypallagen vult esse vel contrarium, ut ipsa relinquat. alii 'arma relinquunt' cum laude dictum accipiunt, id est illa decidebant e manibus Camillae exanimis.

5

831. VITAQVE CVM GEMITV FVGIT INDIGNATA SVB VMBRAS servat hoc ubique, ut iuvenum animas a corporibus dicat cum dolore discedere, quod adhuc esse superstites poterant: quod etiam de Turno dicturus est.

832. CLAMOR Troianorum scilicet, qui exultabant, et quorum 10 animi aucti sunt Camilla moriente.

833. CRVDESCIT crudelior fit caede multorum.

834. OMNIS COPIA pro 'totus exercitus', ut <II 564> et quae sit me circum copia, lustrum.

836. AT TRIVIAE CVSTOS vel ministra, vel observatrix. potest et 15 pro comite accipi: vel 'custos' mandatorum Triviae, ne inulta Camilla moriatur.

839. MVLCATAM affectam: 'mulcari' enim proprie verberibus dicimus.

842. CONATA LACESSERE TEVCROS propter illud <305> bellum inopportuno cives cum gente deorum. HEV autem doloris 20 exclamatio est. CRVDELE LVISTI SVPLICIVM iuris verbo usus est. 'luere' enim debere dicitur qui pecuniam solvit: quod hic usurpatum est in capitis poenam. quidam huius loci longam expositionem tradunt: Volscos a Volscatibus Hylinis originem ducere, † exelytas autem, inter quos Amazones sunt, regionem Illyricam incolere. fuisse ergo supplicium Camillam dicunt, quae adversum Troianos arma tulerit, quibus maiores eius auxilium constat tulisse, id est Penthesileam.

15 vel ministra e. q. s.] cf. Macrob. Sat. III 6, 15 et V 22, 2

2 ad v. 830 alii arma relinquunt legunt. probus hypallagen vult esse ut ipsa relinquat. alii cum laude dictum accipiunt id est illa decidebant e manibus cum illa iam esset exanimis T || 3 esse om. F || relinquit F || cum ... id est] laudant dictum est F || 4 cumille F || exanimi F, corr. Masvicius || 6 servat hoc ubique] ferunt hoc alii quae F || 8 potuerunt F || 9 dicturus est] idem cicero in catone maiore (XX 72) 'iam omnis conglutinatio recens aegre, inueterata facillime diuellitur'. et est homeri (Il. XVI 856) add. D || 11 aucti Daniel: uicti F || 12 multorum] nam crudus et crudelis a cruore dicitur add. D || 14 lustrum F || 15 s. v. 836 ministra uel obseruans (sic) ... moriatur camilla (sic) T || obseruatris F || ad MVLATAM s. v. adfectam T || MVLATAM debilitatam Fabricius M. debilitatam damnatam Stephanus || uerberimus F || 20 ad HEV NIMIVM s. v. doloris exclamatio est hoc loco heu T || ad LVISTI in marg. soluisti et iuris uerbo usus est ... ut pentesilea T || 22 debere om. T || 23 huius ... expositionem om. T || uulcos FT || 24 a uulcatibus ylinis F ab illiriis T cf. Hauptius op. III p. 331, qui Hylleis pro Hylinis proposuit. || exelytas F ex-cithis T || sunt amazones T || amagones F || 25 religionem F || illiricum F ylliriou T || 26 dicunt om. F || 27 pontesilea F, corr. Masvicius

843. DESERTAE IN DVMIS 'in silvis coluisse', aut 'in dumis desertae', id est soli et sine nobis. COLVISSE DIANAM PROFVIT non deam in-cusat, sed factorum necessitatem, contra quae nec numinis opitulatur auxilium.

5 846. SINE NOMINE sine gloria, sine fama, quod fortiter fecit: vel quia dea vindicat.

847. AVT FAMAM PATIERIS INVLTAE id est nec invidicatae ignominiam sustinebis: quod etiam Dido dolet, dicens <IV 659> moriemur inultae, sed moriamur ait.

10 849. MONTE SVB ALTO ut <VI 234> monte sub aereo. apud maiores nobiles aut sub montibus *altis*, aut in *ipsis* montibus sepeliebantur; unde natum est ut super cadavera aut pyramides fierent, aut ingentes collocarentur columnae.

850. REGIS DERCENNI quidam †*derstercenii*, rege Aboriginum, hoc no-
15 *men fictum putant.* BVSTVM hoc loco sepulchrum.

854. VANA TVMENTEM plenum falsae gloriae, quam Graeci *κενοδοξίαν* dicunt. 'vana' autem 'tumentem', ut <VIII 489> infanda furentem.

855. CVR INQVIT DIVERSVS ABIS non quasi audienti dicat, ut <IX
20 638> macte nova virtute, puer. 'diversus' autem a pugna diversus: vel 'diversus', quod fugit quam occidit.

856. DIGNA CAMILLAE PRAEMIA pro poena: sic in secundo <537> persolvant grates dignas et praemia reddant debita, item alibi <X 881> et haec tibi porto dona prius.

25 857. TVNE ETIAM TELIS MORIERE DIANAE cum ingenti amaritudine dictum est: nam ei etiam genus invidet mortis. quod autem ait 'tune etiam' ad Niobes numerosam pertinet subolem.

1 ad DESERTAE s. v. id est soli sine nobis *T* || in dumis desertae *ego*: dubiis deserti *F* dumis deserti *Daniel* || 3 conteque *F* || 5 sine fama *om.* *HM* || sine gloria . . . vindicabit (*sic*) *hab.* *T* || 6 uel quia fortiter fecit *T* || 7 nec invidicatae sustinebis iniuriam *AS* || 9 multae *F* || 11 in montibus] in domibus *M* || 12 supra *A* || paranides *AS* (piramides s) || 13 columnae] *lucanus* (VIII 695) 'et regum cineres exstructo monte quiescant, cum ptolemaeorum manes seriemque pudendam pyramides claudant' *add. D* || 14 ad v. 850 quidam aboriginum regis nomen fictum putant hoc loco *T* || DERCENNI *G* || derstercenu *G* de Stercenii *Daniel* de Sterce *Masvicius*, fortasse ex *August. de civit. dei* XVIII 15. *mihi ipsum Dercennii nomen restituendum esse videtur, ut is interpret cuius scholium 'quidam putant' formula Servianis adiunctum est haec fere scripserit* DERCENNI regis Aboriginum. hoc nomen fictum est. || rege *F* regem *Daniel* || oboriginem *F* (ob ori evanuerunt in *G*) || 15 ad BVSTVM s. v. modo sepulchrum *T* || 16 κενοδοξίαν *Daniel*: κενοδοξία *Serviani libri* (nisi quod κενοδοξία *H*), *om. F* || 17 ad VANA s. v. nomen pro adverbio *T*, ad v. 854 in marg. KENODOXIA inanis gloria *T* || 19 HABES *F* || 20 ad DIVERSVS A. H. D. G. s. v. uel diuersus a pugna uel diuersus quia fugit quam occiderat *T* || diuer *F* || 22 PRAEMIA *om. AF* || pro poena non edidit *Daniel* || 24 alibi] in decimo *F* || 27 Niobes *Stephanus*: iouis *ASRM* iuues *H* nobis *F* || sobolem *ASRH*

858. *VOLVCREM SAGITTAM proprie: quia sagittis pennae adglutinantur. TREISSA propter Amazonas. et hanc Vergilius non ita finxit, ut Tarpeiam et ceteras, sed proprio nomine videtur induxisse: Graeci enim tradunt ἀμαλλοφόρους ex Hyperboreis, qui et ipsi sunt Thraces, ad Latonam venisse: hanc et Hecaergon Apollinem et Dianam educasse, 5 ut etiam ex cognominibus deorum, cum illa Opis et hic Hecaergos appellatur, agnoscitur: quod supra <532> plenius dictum est.*

859. *CORNVQVE INFENSA TETENDIT 'cornu' accusativus singularis est, ac si diceret 'arcumque infensa tetendit': nam horum duoborum nominum casus ex similibus vel synonymis conprobantur. 10*

860. *COIRENT INTER SE CAPITA HomERICA est ista descriptio.*

861. *MANIBVS AEQVIS pro aequaliter, vel aequantibus. et licitum poetae, nomen pro adverbis aut participiis ponere.*

863. *TELI STRIDOREM Homerus ἐκλαγξεν δ' ἄρ' οἰστός.*

864. *AVDIT VNA ARVENS HAESITQVE IN CORPORE FERRVM cele- 15 ritas iaculantis exprimitur: sic Statius cum iam percussum dixisset extinctum, ait needum certi tacet arcus Amyntae. multi nolum in medio distingui propter exprimendam celeritatem.*

866. *OBLITI non nulli Vergilium secundum vetustatem hoc verbo usum tradunt, ut 'obliti' ἀμελήσαντες, hoc est negligentes et contemnen- 20 tes, putent: viderant enim peremptum, sed neglexerunt, ergo scientes liquerunt, ut <V 174> oblitus decorisque sui et <V 703> oblitus factorum. alii 'obliti' ubi reliquerant nescientes: et est sensus 'obliti illum'. IGNOTO CAMPORVM IN PVLVERE LINQVUNT bene Arruns,*

1 proprie . . . adglutinantur] cf. Isid. diff. verb. 47 || 14 Homerus] Il. I 46 || 16 Statius] Theb. VIII 440

1 ad v. 858 propter amazones dicit. et hoc virgilius nomen non ita finxit ut tarpeiam et citheram sed proprio nomine videtur induxisse. graeci enim tradunt ex hyperboreis qui et ipsi sunt thraces latonam venisse et hanc cum latona educasse. et volucrem sagittam proprie dixit quia . . . agglutinantur T || pinnae F || 2 amazonias F || uergilius F || 3 terpeiam F || graecae eum tradunt F || 4 ἀμαλλοφόρους ego (cf. Welcker Goetterl. II p. 350): amilloforos F anulloforos Daniel ouloforos Salmasius ad inscript. Herodis Attici p. 19 Opin et Hecaergon οἰλοφόρους Mascivius || hyperuoreis F || Thraces] trudi F Threici Salmasius || 5 ad Latonam ego: et latitonam F in Latitonam Daniel in insulam Delum Salmasius || hanc et Hecaergon Apollinem et Dianam Salmasius: hanc et aegon hoc est dianam F hunc Hecaergon Commelinus || 6 cum Salmasius: et cum F || Hecaergos Salmasius: et aergos F || 11 descriptio] pandaro foedera iussu pal-ladis confundente (Il. IV 122) ἔλκε δ' ὁμοῦ . . . τόξω δὲ σίδηρον add. D || 12 ad AEQVIS s. v. aut aequaliter aut aequantibus T || 14 ἐκλαγξεν δ' ἄρ' οἰστοί Homerus || οἰστοί] ἀπ' ὤμων et (Il. IV 125) λίγξε βίος, νευρή δὲ μέγ' ἴαχεν add. D || 15 FERRVM] T. A VVLVNS H || 17 amindae R aminde II amyndae M || 19 ad v. 866 quidam obliti intellegunt id est scientes reliquerunt viderant enim eum sed neglexerant. alii intellegunt ubi reliquerant nescientes T || 20 ἀμελεχάντες F ἀμέλεχάντες G || contempnentes F || 21 uiderat F || sien-tes G || 22 decoresque F

qui quasi sacrilegus peremptus est, faciente numinis iracundia est relictus, ut nec sepulturam posset mereri.

868. *LEVIS ALA levis armatura scilicet.*

869. *TVRBATI FVGIVNT RVTVLI hoc ad Camillae pertinet laudem, qua amissa turbati fuerunt Rutuli, et inmutantur fata bellorum.*

ACER ATINAS licet acer, fugit tamen.

870. *DESOLATIQVE MANIPLI deserti signiferi: quod est nimii discriminis; namque hoc ubique dux praecepit, ut frequentes circa se sint milites, sicut in Sallustio legimus. manipuli autem dicti sunt signiferi, quia sub Romulo pauper adhuc Romanus exercitus hastis faeni manipulos inligabant, et hos pro signis gerebant; unde hoc nomen remansit.*

872. *LETVMQVE FERENTIS pro 'inferentis'.*

874. *LAXOS ARCVS non intentos, sed iam solutos.*

877. *PVLVIS hic corripuit, alibi produxit <I 478> versa pulvis inscribitur hasta.*

878. *FEMINEVM CLAMOREM inpatientem: nam iam dixerat 'matres', per quod muliebrem clamorem poteramus accipere.*

879. *QVI CVRSV PORTAS †potanda elocutio, quia consequatur 'hos'. sed intellegendum 'eos qui'.*

880. *INIMICA pro 'hostilis'.*

881. *MISERAM MORTEM quia sequitur 'limine in ipso'.*

882. *MOENIBVS IN PATRIIS scilicet ubi se iam tutos esse credebant.*

883. *PARS CLAUDERE PORTAS pars eorum qui cursu inrumpere portas.*

884. *APERIRE VIAM id est dare aditum. et bono locutus est ambitu; nam cum portis via et aperitur et clauditur.*

885. *ORITVRQVE MISERRIMA CAEDES quoniam defensores moenium dum hostes petunt, suos feriebant: sic in secundo <411>, ubi intulit armorum facie et Graiarum errore iubarum.*

886. *DEFENDENTVM ideo 'defendentum' et 'ruentum', quia ad*

9 manipuli . . . remansit] cf. Don. ad Ter. Eun. IV 7, 6 et Isid. or. XVIII 3, 5

1 facientis *F* || 2 possit *ASF* || 3 ad *LEVIS* A. s. v. id est levis armatura *T* arma matura *F* || 5 mutantur *M* mittanter *F* || 6 *ATINVS* *AS* A. M. om. *H* licet acer *ASRF*: armis scilicet *H* armis scilicet acer *M* || 7 est om. *F* || nimis *F* || 8 praecepit *HF* || frequenter *F* || 9 se] om. *HM* signa *Daniel* || sunt *AS* || 10 hastas faeni manipulis *F* || 11 inligabat *F* || generabant *F* || 12 remansit] ovidius in fastis (III 115) 'illa quidem foeno . . . nomina miles habet' add. *D* || 13 inferentis hab. *T* || 14 schol. ad v. 874 om. *F* || 15 atibi *F* || 19 *CVRSVM* *F* || potanda *F* portanda *Daniel*, quod quid sibi velit non intellego. fortasse rotunda. cf. *Fortunat. art. rhet.* III 10 p. 127, 10 *H.* || quia *Masvicius*: qui *F* || 20 sed] malim et || 21 ad *INIMICA* s. v. hostilis *T* || 23 iam se *F* || 24 ad *PARS* C. P. s. v. id est illorum qui cursu irruerunt portas petentes *T* || 26 cum om. *AS* || et ante aperitur om. *F* || 27 ad *ORITVRQVE* M. C. S. v. quoniam . . . suos feriunt (sic) *T* || 28 petunt *T*: pati ut *F* || 29 graiorum *MF* (corr. m)

masculinum retulit, et 'hi defendentes' facit, quod et de feminino dicimus: si autem de neutro loquamur, 'defendentium' dicamus necesse est, quia 'haec defendentia' facit et, ut supra <590> dixi, genitivus pluralis a nominativo plurali minor esse non debet. quod si forte minorem eum aliquando invenerimus, metri necessitate fit, et 5 incipit iam pathos esse, non declinatio. *non nulli ergo in his nominibus genetivum corruptum pro integro accipiunt.*

887. *LACRIMANTVM quidam 'lacrimantum' genetivum corruptum pro integro accipiunt, quia facit 'lacrimantium'.*

888. *PRAECIPITES FOSSAS in quas quid potest praecipitari.* 10

889. *CAECA inrationabilis, quae in clusas portas more arietis ruebat, id est bellici machinamenti.*

891. *SVMMO CERTAMINE in extremo discrimine, ut supra <476> vocat labor ultimus omnes.*

892. *MONSTRAT AMOR VERVS qui apparet in adversis. VIDERE CA- 15 MILLAM scilicet quae pro aliena patria cecidisse videbatur. sane 'ut videre' non relatam ex pugna, sed ut exemplum virtutis eius viderunt. et quidam 'ut videre' quasi quemadmodum videre; 'ut' enim coniunctio modo, non adverbium temporis est. aut 'ut videre' quemadmodum illam dimicare (viderunt; non enim eam) viderant quando interit.* 20

893. *TREPIDAE licet trepidae, tamen oblitae sexus tela iaculabantur.*

895. *PRAECIPITES aut festinae, aut in mortem ruentes. PRI- MAEQVE MORI PRO MOENIBVS AVDENT nimii doloris est, ut <IX 492> me primam absumite ferro.* 25

896. *SAEVISSIMVS IMPLET NVNTIVS ut etiam supra <VI 456> diximus, 'nuntius' est qui nuntiat, 'nuntium' quod nuntiatur, secundum quod nunc nec de femina, nec de re quae nuntiatur, procedit 'nuntius': unde multi volunt alium nuntium intellegi, Accam vero postea venisse. sed melius est, ut 'nuntius' de Acca dictum intel- 30*

27 nuntius est e. q. s.] cf. Isid. or. X 189

1 de om. *ASH* || 3 dixi *ASR*: ait *H* diximus *MF* || 4 a om. *R* || 5 necessitas facit *RM* necessitas fit *H* || 6 iam] etiam *HM* || pathos] emfatos *R* || in his . . . pro integro om. *G* || numinibus *F* || 8 quidam a lacrimantum *F* || 9 quia facit lacrimantium post accipiunt (*lin. 7*) hab. *F* || 10 fossas] declives add. *D* | quis *ASM* || possit *A* || 15 scholia ad v. 892 hab. *T* || 16 videbatur *T*: videatur *F* videtur *Daniel* || sane om. *T* || videret *F* viderunt *T* || 17 non relatam] scilicet add. *T* || 18 et quidam . . . quando interit] ut autem coniunctio hic est non adverbium temporis. siue ut viderunt quemadmodum illa dimicavit. non enim eam prius viderunt quando interit *T* || quemadmodum] ut add. *F* || enim scripsi: cum *F* cum *Daniel* || 19 adverbium] modo add. *F* || 20 viderunt . . . eam addidi || 28 nec de ante femina] potest *AS*, nec om. *R* de om. *H* || 29 aliud *F* || 30 postea] pro ea *F* || venisset *F* || est om. *ASR* || ut om. *F*

legamus. novimus enim poni aliqua in subauditione quae ex aperto dicere non debemus, ut <VII 498> nec dextrae erranti deus afuit, cum necesse sit ut aut Iunonem, aut Allecto intellegamus: item Sallustius prima quae forte venientes exciperet, cum de
5 insidiis loqueretur, quas numeri tantum pluralis esse plus quam manifestum est.

897. *TYMVLTVM* perite 'tumultum'; ita enim dicitur bellum, quod differri non potest.

898. *DELETAS VVLSORVM ACIES* falsum est, tantum enim fu-
10 gerant; sed vim exprimit nuntii, cuius mos est plus quam habet veritas nuntiare.

899. *INGRVERE* impetum facere, ut <XII 628> ingruit Aeneas armis.

901. *ILLE FVRENS ET SAEVA IOVIS SIC NVMINA POSCVNT* du-
15 plici ratione eum insidias reliquisse commemorat, dolore nimio et numinum voluntate; quod utrumque id egit, ne capi posset Aeneas. 'saeva' autem 'Iovis numina' per parentheses dictum est. *SAEVA IOVIS SIC NVMINA POSCVNT* Homerus *Διὸς δ' ἐτελείετο βουλή*.

902. *OBSESSOS COLLES* quos ipse obsederat, ne ad urbem transitum
20 haberet Aeneas.

904. *APERTOS paulo ante praecedens tempus a Turno relictos, id est vacantes insidiis.*

906. *AMBO AD MVROS* ut tueretur et repugnaret Turnus, ut obsideret Aeneas.

25 908. *FVMANTES PVLVERE CAMPOS* veluti fumantes caligine pulveris: ita enim nebulam excitat pulvis, ut fumus.

910. *SAEVVM* fortem, ut <I 99> saevus ubi Aeacidiae telo iacet Hector, item <XII 107> nec minus interea maternis saevus in armis. an iratum? ut <I 458> et saevum ambobus
30 *Achillem*.

4 Sallustius] hist. II 16 D.; 22 Kr. || 18 Homerus] II, I 5

2 ne *HF* || dextra errantis *F* || 3 affuit *RM* || ut om. *F* || 4 primaq; *ASRHM* primoq; *F* || prima qui exemplaria impressa pleraque, prima quae ego || forte] fonte forte *F* sonte forte *Daniel* fronte *Masvicius* || exciperent *RH* || 7 ad *TYMVLTVM* in marg. bene dicit tumultum quia ita vocatur bellum quod differri non potest *T* || 8 differri *F* || 9 fugerunt *ASF* || 13 armis] om. *F*, Italis *Vergilius* || 16 numinum] nimium *F* || quod] quae *F* || id *RHF*; ideo *ASM* || possit *AS* || 17 nomina *F* || parenthesis *F* || *SAEVA* . . . *βουλή* post vacantes insidiis hab. *Serviani libri* praeter *Hamburgensem* qui schol. ad v. 904 et 906 omittit || 18 *Διὸς* . . . *βουλή*] ho aciete *F* || 19 ad *OBSESSOS* c. s. v. quos ipse obsederat ne transitum haberet ad urbem aeneas *T* || 21 relictos *F* || 22 uacantis *F* || 26 fumus est *F*, est del. *Masvicius*. possis et ut fumus esse videatur || 29 armis] fugit add. *RH* surgit add. *M*. utrumque ortum ex *GVRGITE* (v. 913) || ad *SAEVVM* s. v. fortem siue iratum *T* || saevus ambubus *F* (ambobus *G*)

912. *INEANT PVGNAS pro 'inissent' et 'temptassent'.*

913. *GVRGITE HIBERO oceano occiduo, id ist Hispano. Hispaniam autem Hiberiam ab Hiberno flumine constat esse nominatam.*

914. *TINGVAT EQVOS quidam 'tinguat' humiliter dictum accipiunt.*

915. *CONSIDVNT CASTRIS hoc est in sua quisque castra digressi. 5 ergo aut castra posuerunt: aut ad morem castrorum fecerunt. MOENIA VALLANT hinc probatur quia et qui tuentur, et qui obsident vallare dicuntur.*

---

2 Hispaniam . . . nominatam] cf. Isid. or. XIV 4, 28

---

1 *ad* INEANT s. v. inissent, *ad* TEMPTENT s. v. pro temptassent T || 2 hispanio F || paniam H || 4 *ad* TINGVAT s. v. pro tingueret T || 6 aut castra . . . fecerunt hab. T || ad] in T || uiolem F || fecerunt om. F. fort. consederunt || EXPLICIT LIBER VNDECIMVS INCIPIT LIBER DVODECIMVS *AM* EXPLICIT DE LIBRO VNDECIMO *R*

SERVII GRAMMATICI
IN VERGILII AENEIDOS LIBRVM DVODECIMVM
COMMENTARIVS.

1. TVRNVS VT INFRACTOS postquam Turnus bello defecisse videt Latinos, antea semper infractos: namque ita maior est sensus, quam si 'infractos' valde fractos acceperis.

2. SVA NVNC PROMISSA REPOSCI quia dixerat <XI 438> ibo
5 animis contra, vel magnum praestet Achillem. 'nunc' autem pro 'tunc'.

3. SE SIGNARI OCVLIS propter illud quod post dicturus est <656> in te ora Latini, in te oculos referunt. modo autem ('signari') significari est, ut quod esset silentio ambiguum oculis confirmaretur,
10 sine dubio eorum a quibus coactus promiserat. VLTRO aut 'insuper', aut 'antequam aliquis exposcat'. et bene ducis dignitatem servavit, ut non ideo faceret, quia quidam reposcebant, sed sua sponte accenderetur in proelium.

5. SAUCIVS ILLE κατ' ἐξοχήν 'ille leo', id est princeps ferarum:
15 vel certe veteri more ad magnitudinem pertinet, ut <X 707> ac velut ille canum morsu; interdum nobilitatem significat, ut <I 3> multum ille et terris iactatus; aut similem designat: Lucilius velut ollim auceps ille facit cum inproviso insidiisque: quamvis quidam 'ille' pro se superfluum hoc loco pronomen tradunt. 'saucius'

17 Lucilius] ex libr. inc. v. 153 p. 154 Muell.

1 schol. ad v. 1 om. F || postquam . . . videt om. M || postquam] quam AS in bello Stephanus || 3 acciperis AH || 4 dixit F || 7 ad v. 3 in marg. ut quod esset . . . a quibus coactus fuerat (sic) T || 8 signari significari est scripsi: significat id est F || 9 ambiguum F || 10 autem insuper H aut super F || 11 exposcat] sponte sua se in certamen offert add. Fabricius || bene servat ducis dignitatem ut non ideo faceret quod ipsi reposcebant sed sua sponte accederet ad proelium T || duci F || 14 catexochen libri || 15 ueteri more . . . tradunt hab. T || 16 morsum F morsus Musvicius || significat om. T || 17 et terris iactatus om. T || similem] insignem Bachrensius || designet F || Lucilius . . . insidiisque om. T || 18 ollim Muellerus: olli F || cum] eum G || quamvis . . . tradunt] quamvis quidam hoc loco superfluum uelint T || pro] per Daniel

autem 'pectus' saucium pectus habens, ut <V 135> *nudatosque umeros oleo perfusa nitescit.* et bene alia verba interposuit, quia 'saucius pectus' et sonabat asperrime, et inperitis poterat so-loecismus videri. et 'saucius pectus' congrue, in quo Turni dolor est.

GRAVI VVLNERE 'gravi' id est forti, ut <458> ferit ense gra- 5
vem Thymbraeus Osirim. 'venantum' autem 'vulnere' quod ve-
nantes fecerunt.

6. TVM DEMVM novissime, id est postquam fuerit vulnere la-
cessitus: haec enim leonum natura est, ut nisi lacessiti irasci ne-
queant. MOVET AUTEM ARMA vires suas experitur: nam arma sunt 10
uniuscuiusque rei possibilitas, unde est <II 99> et quaerere con-
sciens arma, id est dolos. *est autem 'movet arma' etiam translatio
ab hominibus, qui cum hostem petunt, arma movere dicuntur: sic alibi
de tauro signa movet praecepsque oblitum fertur in hostem.*
GAUDETQVE spe ultionis. et dicendo 'gaudet' alacritatem voluit leonis 15
exprimere gaudii verbo. ceterum nulli ferarum vel pecudum iste sen-
sus adponitur.

7. EXCVTIENS CERVICE TOROS *cervice excutiens: an quos in cervice
habet?* LATRONIS *insidiatoris, a latendo; sed modo venatoris.* et
est Graecum: nam *λατρεῖν* dicunt obsequi et servire mercede, 20
unde latrones vocantur conducti milites. moris autem erat ut hos
imperator et circa se haberet et eos primos mitteret ad omne dis-
crimen: unde nunc dicit latronis telo fixum leonem, quia etiam
venatores operas suas locare consueverunt. *sic etiam dicti qui circa
vias sunt, quod ut milites sunt cum ferro, aut quod latent ad insidias* 25

9 haec . . . nequeant] cf. Isid. or. XII 2, 6 || 14 signa] georg. III 236 || 19
LATRONIS insidiatoris e. q. s.] cf. Paul. Fest. s. v. latrones, Isid. or. X 159 et
diff. verb. 340

1 pectus id est saucium *M* || saucium pectus *om. F* || 3 solycismus *F* ||
5 gravi] grauidi *F* || 6 thymbraeus *M*: thymbreus *AR* hymbreus *H* tymbre-
sus *F* || osirim *R*: osirin *ASHM*, *om. F* || ad venantum s. v. quod uenantes
fecerunt *T* || 8 vulnere lacessitus] uulneratus *F* || 9 lacessiti] laesi *ASF* || ne-
queant] id est irritati et provocati *add. Stephanus* || 12 translatio est ab homi-
nibus . . . iste sensus apponitur *hab. T* || 13 hoste *F* || dicuntur arma movere *T* ||
dicuntur] *dns F* || 14 praeceps . . . hostem *om. T* || 15 GAUDETQVE] gaudet autem
T || leones *F* || 16 ceteram *F* || 18 ad TOROS s. v. eminentia cuiuslibet rei tori
dicuntur *T* || 19 ad LATRONIS s. v. et in *marg.* uenatoris. et a latendo insidia-
toris accipe proprie dictum. dicebantur etiam latrones qui circa caueas specta-
bant quod ut milites cum ferro essent latentes aut quod laterent ad insidias
faciendas *T* || 20 *λατρεῖν* dicunt] latrone (latronem *S*) ueidicunt *AS* ΛΑΘΑ-
CΕΙΜ dicunt *R* lathase uidicunt *H* latronoue dicunt *M* lateroueïn dicunt *F* ||
obsequii *F* || mercedem *ASH* || 21 autem] enim *AR* || 23 dicitur *R* || 24 locari
M || consueuerant *F* || etiam *om. F*, e *Turonensi add. Daniel* || qui circa caueas
sunt dicti *F*; dicti transposuit *Daniel*, circa vias *scr. Masvicius. cf. Fest. Paul.*
s. v. latrones et *Isid. or. X 159* || 25 sunt (ante cum) ego: stent *Daniel, om. F* ||
lateant *Daniel* || insidias *F*

faciendas. ergo ex eadem similitudine 'latronem' hic venatorem accipiendum, quia et obsidet saltus, et cum ferro est. sane 'latronem' venatorem quis ante hunc? Varro tamen dicit, hoc nomen posse habere etiam Latinam etymologiam, ut latrones dicti sint quasi laterones, quod circa latera regum sunt, quos nunc satellites vocant: una tamen est significatio, licet in diversa etymologia. Plautus in Pyrgopolinice aperte ostendit quid sint latrones, dicens rex me Seleucus misit ad conducendos latrones. idem in Bacchidibus <20> exsecutus est, militem latronem dicens, suam qui auro vitam venditat.

8. INPAVIDVS FRANGIT TELVM Lucanus <I 212> per ferrum tanti securus vulneris exit. FREMIT ORE CRVENTO fremit, licet os habeat suo cruore perfusum. sane ipsa comparatio exitum ostendit futurum: nam etiam Turnus ruet in mortem, ferocitate conpulsus: sic in quarto <69> indicat futurum reginae exitum, dicens qualis coniecta cerva sagitta.

9. GLISCIT crescit, et latenter: unde et glires dicti sunt, quos pingues efficit somnus. veteres 'gliscit' incremento ignis ponebant: bene ergo hoc verbo utitur, de quo ait <3> ultro inplacabilis ardet.

10. TVRBIDVS plenus terroris et perturbationis. sane notandum 'adfatur' atque 'infat': nam iteratio est, qua frequenter est usus: licet non nulli dicant, temperare hoc interpositam coniunctionem. et hic habitum futurae orationis ostendit.

11. NVLLA MORA IN TVRNO plus est 'in Turno', quam si 'in me' dixisset, ut <I 48> et quisquam numen Iunonis adoret praeterea. et bonum principium eius, qui (in) suspicionem timiditatis inciderat. RETRACTENT repetant et revolvant.

12. IGNAVY AENEADAE aut 'Aeneadae' pro 'Aeneas', aliud per aliud significavit: aut 'Aeneadae' non Aeneas; quasi contra omnes pugnaturus.

3 Varro] cf. d. l. l. VII 52 || 6 Plautus in Pyrgopolinice] mil. gl. I 1, 75 || 17 GLISCIT crescit e. q. s.] cf. Non. p. 22, 20 M.; Luct. Plac. in Stat. Theb. III 73 et VIII 755; Isid. or. XII 3, 6 || 24 plus est . . . dixisset] cf. Don. ad Ter. Andr. III 2, 29

2 obsidet Daniel: hoecidet F || latronum F || 3 hoc nomen et latinum posse habere etymologiam F || 6 est om. F || in om. M || plautis F || piscopolinice R piscopolynicae H pyrgopolynice MF || 7 rex . . . latrones] om. II, nam rex me seleucus me opere oravit maxime ut ei adconducerem latrones et conscriberem F || 8 baccidibus F || 12 os] hos F || 13 suo] proprio F || 14 ruit F || 15 reginae om. F || exitium R || 18 pinguis F || effecit H || fort. in incremento || 19 fort. utitur de eo, de quo ait || 21 iteratio] ternante F || 22 temperare RF: temptare AS temptare H discrepare M || 23 ad TVRBIDVS l. s. v. plenus terroris. et habitum futurae orationis ostendit T || 24 ad in t. s. v. plus est quam si dixisset in me . et bonum principium illius qui suspicionem timiditatis inciderat T || in Turno ego: in om. F || 26 in add. Masvicius || 28 IGNAVIA F || alius G || per Masvicius: pro F

13. CONGREDIOR *hypocrisis est, (ut) exprimatur: id est quod flagitatis. sic* Statius, ubi Polyniceen oblique inducit loquentem non me ullius domus anxia culpet expectentve truces obliquo lumine nati: unde etiam supra <3> ait poeta se signari oculis. *quidam sane a 'nulla mora in Turno' usque ad 'pepigere recusent' 5 iungunt, ne, si distinctio intercesserit, languescat sententiae color.*

CONCIPE FOEDVS *id est conceptis exple verbis. concepta autem verba dicuntur iurandi formula, quam nobis transgredi non licet: nam et sarcinatores concipere dicuntur vestimenta, cum e diverso coniungunt et adsuunt.* 10

15. DESERTOREM ASIAE ut <VII 359> exulibusne datur ducenda Lavinia Teucris? unde est praemissa illa excusatio et in tota secundi oeconomia, et in quarto, ubi dicit <340> me si fata meis paterentur ducere vitam auspiciis et sponte mea componere curas, urbem Troianam primum dulcesque meorum 15 reliquias colerem. *sane 'aut hac Dardanium dextra sub Tartara mittam' ponenda est mora, ut postea inferatur 'desertorem Asiae'; potest enim videri non ita instituisse Turnus orationem praedicto 'Dardanium', ut inferret 'desertorem', sed 'regem'; verum ubi propius accessit, intellexisse hunc honorem nomini eius non dandum, itaque com-* 20 *mutasse et contumeliose 'desertorem' dixisse.* SEDEANT SPECTENTQVE LATINI ductus est, ut diximus supra <XI 434>: pollicetur enim se singulari certamine dimicare velle, cum nolit: nam dicens 'sedeant spectentque' latenter eos ignaviae arguit, quod solus, omnibus quiescentibus, dimicet: quam rem plenius sequens indicat versus 'et 25 solus ferro crimen commune refellam', id est commune fugae ac

2 Statius] Theb. III 376 || 23 nam . . . arguit] cf. Don. ad Ter. Ad. IV 5, 38

1 ypcrisis *F* || ut *add. Masvicius* || est *om. Daniel* || 2 statius sub yppolinen *R* statius sub polycen *H* statius ubi polycen *F* || 3 ullus *AS* || ansia *F* || expectentque *R* expectentue *H* expetentue *M* || 4 limine *R* || nati] matres *AS* || 5 a *om. G* || 6 destinatio *F* || languescat *Commelinus*: et languescit *F* || *ad FER s s. v.* quibus completur foedus *T* || 7 *ad CONCIPE F. s. v. et in marg.* scilicet conceptis exple uerbis. concepta autem uerba sunt iurandi formula composita quam nobis transgredi non licet. unde concipere sarcinatores dicuntur cum ediuerso uestimenta coniungunt et assuunt *T* || exple *om. F* || 10 adsunt *F* || 11 ASIAE] exulem *add. M* || 13 quarti *R* || 16 *ad MITTAM in marg.* hic ponenda est distinctio. non enim ita instituit orationem ut post dardanium intulerit desertorem sed regem. uerum ubi propius accessit intellexisse nomine tamen regis indignum *T* || 17 postea *Daniel*: possunt *F* || 18 praedictor *F* || 20 nomini ego: nominis *F* || 21 contumeliase *F* contumelia *G* || 22 ductus . . . supra] inuidiose nam sensus est ductus est ut diximus supra aliis *F* *ex his inuidiose ad sedeant maxime pertinere videtur. cf. ad Aen. XI 460.* nam sensus est alius (sic enim scribendum puto) ut ductus est quid sibi velit intellegatur adscripta esse suspicor. inuidiose dictum est ut diximus supra *Masvicius* || ductus] dictas *H* || 23 dicens] cum dicit *F* || 25 planius *R* *F* pius *H* sepius *h* || 26 communem fugam *R*

timoris dedecus solus meis virtutibus conprimam. *alii 'crimen commune', id est omnium Latinorum. et 'crimen' ait quod Troiani in Italia consederunt.*

17. AVT HABEAT VICTOS vitavit propter omen pessimum verbum de
5 se, quod de Aenea dixerat 'ille me in Tartara mittat'; sed ait 'victos'.
CEDAT LAVINIA CONIVNX ut <XI 321> cedat amicitiae Teucrorum,
id est in praemium victoriae concedat.

18. SEDATO CORDE quia de Turno ait <10> atque ita turbidus infit. et qualitatem orationis praedixit.

19. O PRAESTANS ANIMI et 'praestans virium', et 'praestans viribus' dicimus. sane magnae moderationis est haec oratio: nam et laudat Turnum quasi virum fortem, et tamen eum a singulari certamine dehortatur: dicens enim 'praestans animi' latenter ostendit, eum inferiorem esse virtute.

21. EXPENDERE CASVS ne ex abrupto de eius virtute desperare videatur, casuum varietatem se timere commemorat.

22. SVNT TIBI REGNA PATRIS DAVNI SVNT OPPIDA *argute negat illi sua regna, dicens ei esse alia, ut haec malit Turnus quae sua virtute quaesivit. sensus ergo est: si propter regnum dimicare disponis,*
20 habes paternum; si propter gloriam, multos virtute superasti. quod autem dicit 'nec non aurumque animusque Latino est' varie exponitur. namque alii dicunt: habes regnum paternum, habes oppida; etiam a me habes aurum et promptum animum ad danda omnia praeter filiam: *ut de se Latinus dixisse videatur de auro, propter illud*
25 <XI 213> *praedivitis urbe Latini.* alii vero sic intellegunt: si propter opes et uxorem dimicaturus es, haec non solus habeo; cui-cumque enim Latino est et aurum et animus promptus in generum; ut 'Latino' non de se dicat, sed 'cuicumque de Latio'.

24. LATIO ET LAVRENTIBVS ARVIS et in civitate, et in omni
30 regno Latinorum.

1 dedecus] deductus *H* cedecui *F* || solis *R* || 2 troiam *F* || 4 *ad* AVT *H. v.* s. v. noluit verbum dicere propter omen pessimum de se quod . . . mittat sed habeat victos *T* || 6 *ad* CEDAT *L. c. s. v.* in praemium victoriae concedat *T* || 9 infit] pro decoro aetatis inducitur sermo. hoc est quod praecipit Horatius in arte poetica (114) 'intererit multum Davusne loquatur an heros, maturusne senex an adhuc florente iuventa fervidus' *add. Fabricius* || 10 ANIMO *R* || virium et praestans *om. ASH* || virium] viribus *F* || 11 viribus] virium *F* || 13 praestans] praecantis *F* || 14 virtutem *HF* || *ad v.* 19 cum haec dicit ostendit sollicitudinem suam et benivolentiam circa illum. et laudando virtutem eius ad audiendum eum reddit aequiorem. ideo mollioribus principiis incipit suadere. 'iuuenis' autem exquisito verbo usus est id est inconsultae aetatis. et hoc attendendum quia non dixit ferocia sed feroci virtute. nam et dixit quod noluit et sententiam molliuit *T* || 17 argute negat . . . quaesivit *hab. T* || 18 alia esse *T* || 22 regnum . . . habes *om. F* || 24 praeter] propter *F* || 25 praedivitiis *F* || sic] sicut *F* || 26 dimicaturus es] dimicare vis *R* dimicaturus *H* || 28 cuique *H* || 29 AGRIS *M* || in *om. F* || civitatibus *ASR* || in *om. R*

25. NEC GENVS INDECORES quia iste regis filiam petebat. *est autem elocutio figurata de Graeco, εὐσχήμονες τὸ γένος.* SINE ME HAEC hoc loco intellegimus, Turnum dolore voluisse in aliqua verba prorumpere. HAVD MOLLIA FATV id est vera: nam aspera sunt quae cum veritate dicuntur; falsa enim plena solent esse blanditiis. 5
26. ANIMO HAVRI omni intentione percipe.
27. NVLLI VETERVM SOCIARE PROCORVM generaliter dicit prohibitum esse dari Laviniam cuilibet Latino, ut Turnus solacium aliquod habere possit doloris.
28. DIVIQVE HOMINESQVE propter Faunum et vates. 10
29. VICTVS AMORE TVI hoc est propter te, propter tuum amorem. sane inter 'tui causa feci' et 'tua causa feci' haec discretio est, ut 'tui causa' tunc dicamus, si aliquid ipsi ad quem loquimur, praestiterimus, ut puta 'tui causa te defendi'; 'tua' vero 'causa' tunc, cum alteri aliquid alterius contemplatione praestamus, ut *puta* 15 'tua causa hominem tuum defendi'. COGNATO SANGVINE quia Venilia, mater Turni, soror est Amatae.
30. VINCLA OMNIA RVPI et religionis et foederis.
31. PROMISSAM ERIPVI GENERO verum est: nam Aeneae per legatos promiserat filiam, cui postea intulit bellum. licet multi di- 20 cant, ante eam Turno fuisse promissam: quod falsum est. nam Latinus numquam eam est Turno pollicitus: nam nec Faunum consuleret, si eam Turno ante promisisset: sed tantum eum esse generum Amata cupiebat, quod etiam legimus <VII 56> quem regia coniunx adiungi generum miro properabat amore. 25
32. QVI ME CASVS excusat Turnum, ut non ipsius esse videatur quod victus est, sed suum, qui ausus fuerat contra generum bella suscipere.
33. PRIMVS praecipuus, *ante omnes.*

3 hoc loco . . . prorumpere] cf. Don. ad Ter. Hec. V, 1, 18

1 NEC SOLVS INDECORVS *H* || petebat filiam regis *F* || 2 ἀσχήμονες *Daniel*, τὸ γένος *Masvicius*: EXYMONEC MCATON *F* || 3 dolore] solere *H* dolorem *F* || 4 FATA *R* || nam . . . dicuntur] non aspera sed quae cum veritate dicitur *F. ad* HAVD *M. s. v.* id est vera aspera quia illa vera sunt interdum quae cum asperitate dicas *T* || blanditiis] haec enim libenter audiuntur, illa vero grauitur: hinc Terentius (*Andr.* I 1, 41) 'obsequium amicos, veritas odium parit' *add. Fabricius* || 8 dare *F* || solatium *libri* || 9 posset *AS* || doloris] quando Latinum neminem praeferrī sibi videat *add. Fabricius* || 11 te propter *om. F* || 12 tui] tua *F* || et tua causa feci *om. H* || tua] tui *M* || hoc interest *F* || 13 tui] cui *R* || causa] cū *F* || tunc *F* || dicamus] tui causam fecimus *add. F* || si aliquid] si ali *om. F* || ipse adque loquitur *H* || 14 causa te] cum me *F* || 15 cumplatione *H* || 16 tui causam *M* || tua cū *F* || 20 filiam *om. F* || 22 eam *om. F* || Turno . . . si eam *om. H* || 23 sed . . . esse *om. H*, sed *om. F* || 26 uideatur esse *F* || 27 fuerat] est *F*, *om. H* || contra *om. F*

34. BIS MAGNA VICTI PVGNA semel, cum est occisus Mezentius; iterum, cum interiit Camilla.

35. RECALENT pro 'calent': 're' enim superflua compositio est verbi. aut 'recalent' iterum calent, quia dixerat 'bis magna victi pugna': 're' 5 enim iterationis obtinet vicem. et bene necessarium cum actu refert.

36. ALBENT usurpavit verbum 'albeo albes'.

37. INSANIA MVTAT insania enim est illuc reverti, unde vix evaseris.

38. SOCIOS SVM ADSCIRE PARATVS bene non adiecit quos, ut levaret 10 invidiam.

39. TOLLO finio, removeo, ut <VIII 439> tollite cuncta, inquit.

41. FORS DICTA REFVTET parenthesis, quasi dissimulatio vel remotio, plena abominationis.

42. NATAM ET CONVIBIA NOSTRA PETENTEM iniquissimum enim 15 est eum morti opponere, qui tuam adfinitatem exoptat.

43. RESPICE RES BELLO VARIAS ne eum ignaviae videatur arguere, admonet eum casuum, ut supra <21> atque omnes metuentem expendere casus.

44. MAESTVM PATRIA ARDEA LONGE DIVIDIT 'longe maestum', 20 id est valde maestum: nam 'longe dividit' non procedit; non enim Ardea a Laurento longo valde dissidet spatio.

45. HAVDQVAQVAM nequaquam, quia supra <3> dixerat ultro inplacabilis.

46. AEGRESCITQVE MEDENDO inde magis eius aegritudo crescebat, unde se ei Latinus remedium sperabat adferre. 'medendo' 25 autem dum ei medetur: nam gerundi modus est a passiva significatione.

47. VT PRIMVM FARI POTVIT nimius enim dolor et iracundia

---

1 BIS IN AGMINA R || semel occiso mezentio F || 3 ad RECALENT s. v. aut reuacat aut iterum calent quia dixerat bis magna uicti pugna T || 4 quia . . . vicem] dixerat quamuis magnae uictae pugnare enim iterationes optinet uicem F dixerat magna quod victi pugna re enim i. o. v. Daniel || 5 cum actum refert coni. Barthius ad Stat. Theb. IV 671, addens 'id est denuo eundem actum proponit. dixerat enim "bis magna victi pugna"'. || 6 schol. ad ALBENT om. F || 7 s. v. 37 hoc dicit quasi ad uoluntatem eius bellum redintegretur aut certe non facio quod dii uolunt T || insania est enim unde uix euaseris illuc reuertit F || 9 bene . . . invidiam hab. T || 11 remotio Masvicius: remo F || 15 opponere R: ponere HM prodere ASF tradere exemplaria pleraque || infirmitatem F || exoptat] supportat H exoptet MF || 20 id est valde maestum om. R || nam om. F || 21 longe RMF || 22 HAVDQVAMQVAM F || quia dixerat supra ultro inplacabilis ardet T || 24 gis (de magis) . . . Amatae gratia (v. 57) om. F || 26 medetur] et medicina affertur add. Fabricius || gerendi AS gerundiui M || 28 nimis AS (nimius s) hinius H || enim om. H || et M: uel ASR, om. H || iracundiae R, ei omittens

ei intercluserant vocem: sic de Euandro <XI 151> et via vix tandem laxata dolori est.

48. QVAM PRO ME CVRAM GERIS HANC PRECOR OPTIME PRO ME DEPNAS bis quidem ait 'pro me', sed diversa adfectione: namque hoc dicit: quam pro salute mea sollicitudinem geris, hanc pro mea fama et gloria quaeso derelinquas; vir fortis enim gloriosam mortem praeponit saluti.

50. DEBILE FERRVM sic in secundo <544> telumque inbelle sine ictu coniecit.

51. NOSTRO DE VVLNERE quod nos inferimus: et dubie est locutus. 10

52. LONGE ILLI DEA MATER ERIT contra illud 'sed matris auxilio utitur'.

54. NOVA SORTE id est magna: nam novum non est quod fuerat ante promissum. magnam autem sortem vocavit singulare certamen.

57. PER SI QVIS AMATAE TANGIT HONOS ANIMVM si, quia te 15 regina rogat, tuam commovet mentem: sic in septimo <401> si qua piis animis manet infelicis Amatae gratia.

59. IN TE OMNIS DOMVS INCLINATA RECVMBIT totum digessit ante per species, et sic se contulit ad generalitatem. et est a ruina translatio.

60. MANVM COMMITTERE TEVCNIS ab omni eum bello, non tantum a singulari certamine dehortatur. 20

62. ET ME TVRNE MANENT mire agit: nam quia scit virum fortem suam mortem facile posse contemnere, deterret eum, dicens se simul esse morituram: ut qui periculum non timet, formidet invidiam.

63. NEC GENERVM AENEAN CAPTIVA VIDEBO mire et fidem suam et 25 studium circa Turnum expressit.

64. ACCEPIT VOCEM ordo est: accepit vocem matris Lavinia, flagrantem genas lacrimis perfusa, id est lacrimis genas perfusas habens: Statius et gemitu maestos imitata parentes.

66. IGNE SVBIECIT RVBOR hypallage est pro 'cui ignis animi 30

29 Statius] Theb. III 200

1 sic de Euandro *om. R* || tandem] uoci *add. AS* || 2 laxati *M* || dolore *R* || 7 salutis] Lucanus (IX 275) 'cur non maiora mereri quam uitam ueniamque libet' et Cicero 'antiquiorem mortem turpitudine haberi' *add. Masvicius* || *ad PACISCI* (v. 49) adipisci. et hic turnus agit per statum compensantium *T* || 9 iactu *R* || 10 *ad* DE VVLNERE s. v. sicut et de uulnere aeneae *T* || 11 ERAT *R* || 12 utitur] unde est (107) 'maternis saevus in armis' *add. Fabricius* || 15 si qui ante *AS* (si quia te *a*) si quod te *M* || 16 regna *S* || commonet *R* || mentem] et si quem honorem habes amatae *add. M* || 18 tantum *R* || 19 et] haec *S* || ruina] roma *R* || et . . . translatio *om. F* || 22 ait *R* || 23 suam uirum fortem *F*, mortem *omittens* || contemnere *RM* || 25 mire . . . exprimit (*sic*) hab. *T* || 28 flagrantem . . . habens] flagrantem perfusa genas lacrimis perfusas *F* || perfusas] sparsas *AS* || 29 Statius *om. H* || gemituque meos aequasse parentes *Statius* || 30 ROBYR *R* || cui *om. F*

subiecit ruborem'. movebatur autem, intellegens se esse tantorum causam malorum, sicut supra ipse <XI 480> causa mali tanti, oculos deiecta decoros.

67. VIOLAVERIT OSTRO SI QVIS EBVR Homeri comparatio, unde 5 et 'violaverit' transtulit: ille enim ait *μήνη*.

68. MIXTA RVBENT VBI LILIA MVLTALBA ROSA aut ubi multa alba lilia permixta rubent rosa, id est rosae coniunctione: naturaliter enim omnis candor vicinum in se trahit ruborem.

70. ILLVM TVRBAT AMOR invenit occasionem, qua Turnus magis 10 moveretur in bellum.

74. NEQVE ENIM TVRNO MORA LIBERA MORTIS duplex hoc loco est expositio. aut enim ordo est: ne, quaeso, mater, ne me lacrimis, id est tanto mortis omine, prosequaris, ad duri Martis certamina proficiscentem: neque enim Turno mora libera est non eundi 15 post iam promissum singulare certamen. aut certe hoc dicit: noli me, mater, ad bellum euntem ominosis lacrimis prosequi: 'neque enim Turno mora libera mortis', id est neque enim in potestate mea est moram inferre venientibus fati, ac si diceret: si imminet, periturus sum, etiam si minime ad bella proficiscar. sciendum ta- 20 men est, locum hunc unum esse de insolubilibus XIII. quae habent obscuritatem, licet a multis pro captu resolvantur ingenii.

76. CVM PRIMVM CRASTINA CAELO PVNICEIS INVECTA ROTIS hoc loco aviditas pugnaturi exprimitur. sane nunc non dicit oriri diem, sed designat tempus, quo vult ut uterque ad certamen singulare 25 procedat.

79. NOSTRO DIRIMAMVS SANGVINE BELLVM bene se omnibus commendat hoc dicto, siquidem suum sanguinem pro omni bello dicit posse sufficere.

82. POSCIT EQVOS GAVDETQVE TVENS ANTE ORA FREMENTES 30 solent enim ex equorum vel maestitia, vel alacritate eventum futurum dimicaturi colligere.

4 Homeri] Il. IV 141 || 30 solent . . . colligere] exscr. Isid. or. XII 1, 44

2 tanti] atque *add. vulgo* || 3 decoros] nam quo se (ea *Fabricius*) formosior inducit eo magis turnus ardet ut sequentia indicant *add. D* || 5 ΜΗΝΗ *A* ΜΙΗΝΗ *S* ΜΙΝΕΙ *RH* ΜΙΝΕΤ *M* ΜΕΝΕ *F* ὥς δ' ὅτε τίς τ' ἐλέφαντα γυνή πολέωνι *μήνη* *D*. cf. *Macrob. Sat.* V 12, 4 || 6 VBI . . . rubent *om. H* || aut] at *AS* || 7 nam naturaliter *R* || 8 enim *om. A* || 9 qua] quam *H, om. F* || 13 dura *R* || 14 Turno] libera mortis *add. H* || 16 ominosis] omnino sic *F* || 17 turno est mora *R* || in . . . est] potestatis meae *F* || 18 imminet] imminent fata *D* || 19 sim *F* || 20 est *om. F* || de *om. F* || XII *Rs* || habent inter obscuritatem *R* || 21 a *om. H* || ingenio *H* || 23 non *om. H* || diem oriri *AS* || orri diem *H* || ora diem *F* || 24 signare *H* || designaret *M* || qui *H* || ut uterque *om. H* || uterque *om. M* || 25 ut . . . procedat] ad singulare certamen uterque procedat *F* || 28 dicit *om. F*

83. PILVMNO QVOS IPSA DECVS DEDIT ORITHYIA ait Horatius in arte poetica <339> nec quodcumque velit poscat sibi fabula credi. unde critici culpant hoc loco Vergilium, dicentes incongruum esse figmentum. namque Orithyia cum Atheniensis fuerit, filia terrigenae, et a Borea in Thraciam rapta sit, quemadmodum 5 potuit Pilumno, qui erat in Italia, equos dare? DECVS DEDIT ad ornamentum, ut <XI 657> quas ipsa decus sibi dia Camilla delegit. sane hic versus spondiazon est: nam 'thyi' diphthongus est Graeca.

84. QVI CANDORE NIVES ANTEIRENT CVRSIBVS AVRAS Homeri 10 versus, verbum ad verbum.

85. PROPERI AVRIGAE festini, veloces: et erit nominativus 'hic properus'. aurigas autem pro agasonibus posuit: nam aurigae proprie sunt currus regentes.

87. ALBOQVE ORICHALCO apud maiores orichalcum pretiosius 15 metallis omnibus fuit: namque sicut Lucretius dicit <V 1241>, cum primum homines silvas incendissent, nullarum adhuc rerum periti, terra casu fertilis omnium, ex incendii calore desudavit metalla, inter quae orichalcum pretiosius visum est, quod et splendorem auri et aeris duritiam possideret. namque primum de auro securis 20 facta displicuit causa mollitiae; simili ratione et argenti contemptus est usus, mox aeris; orichalcum placuit, donec veniretur ad ferrum: unde etiam saecula ita dicuntur fuisse divisa. orichalcum autem fuisse pretiosum etiam Plautus docet, qui ait in milite glorioso <III 1, 69> ego istos mores orichalco contra conparem. ALBO- 25 QVE ORICHALCO auri scilicet comparatione: nam album non est.

88. CIRCVMDAT LORICAM VMERIS non armatur hoc loco *Turnus*,

19 quod . . . possideret] cf. Isid. or. XVI 20, 3

2 volet *Horatius* || 3 critici *libri* || uergilium *F* || 4 figmentum] futurum *R* || neque *H* || 5 terrigenae *H* thesei regis *M. fort.* Erechthei terrigenae || tracia *A* tratia *S* || quomodo *F* || 7 ut *om. F* || 8 thiy *A* thiy *S* || 9 graeca est *F* || ad v. 83 in marg. Orithyia regis ericthei atheniensium filia fuit et a borea adamata filios habuit pennatos zetum et calain qui inter argonautas fuerunt et cum fineo arpyias fugauerunt. sed cum contentio orta fuisset inter erictheum

et egressum pilumnus affinitatis causa qua arguii atheniensibus confoederati sunt auxilium tulit erictheo. hinc ergo honoris causa equi thraces pilumno dati sunt quos postea turnus habuit *T* || 11 verbum] (*Il. X 437*) *λευνότροποι χιόνος θέλειν δ' ἀνέμοισιν ὅμοιοι* add. *D* || 12 PROPERE *F* || veloces *om. F* || 13 proprie] prope *R* pospit *H* || 15 oricalcum *RM* ut et *infra*, oriohalcum *F* || 17 incidissent *AS* || 20 duriciem *H* duritiem *F* || de auro primum *F* || 22 inde orichalcum *Masvicius* || 23 autem] etiam *F* || 24 etiam *om. F* || Plautus] pastus *II* || 25 ergo *R* || stos *H* || contra *om. F* || parem *R* || cedo tris mi homines aurichalco contra cum istis moribus *Plautus* || 26 nam per se album n. e. *Masvicius* || 27 VMERIS *H* VMERIS *reliqui* || non] nam *R*

sed explorat utrum arma apte et congrue eius membris inhaereant. APTAT HABENDO ad habendum, ut congrue possit inhaerere.

89. CORNUA CRISTAE id est comas, quas Graeci κέρατα nominabant: unde et κείρειν dicunt tonderi. cornua autem sunt proprie 5 cincinni.

90. DEVS IPSE PARENTI FECERAT ac si diceret, non per ministros: Statius sed plurimus ipsi sudor ibi. et notandum quod adfectate variaverit, ut Aeneae uno loco arma describeret, Turni vero hic hastam, gladium et loricam, in septimo <785> autem scutum 10 et galeam.

91. STYGIA VNDA quasi immortalem fecerat.

92. EXIM deinde: nam ordinis est adverbium. INGENTI ADNIXA COLVMNAE hastae per columnam exprimitur magnitudo, sicut in septimo <275> equorum, ut stabant ter centum nitidi in 15 praesepebus altis.

93. VI virtute.

94. ACTORIS AVRVNCI SPOLIUM vel quod Actori detraxerat Turnus, vel quod Actor cuidam alteri: nam ambigue posuit. QVASATQVE TREMENTEM quassat et tremere facit.

20 95. VOCIFERANS haec scilicet quae dicturus est: plerumque enim ita clamor ostenditur, ut statim ipsius clamoris verba subdantur: sic supra <VII 399> torvumque repente clamat 'io matres'. sane nunc ita ad hastam, quasi ad aliquam personam, loquitur et ei intellectum et auditum dat, sicut Cicero verba reipublicae. sed 25 ille ait 'si patriam loqui posset fieri', Turnus vero quasi ad vere sentientem loquitur: nec inmerito; nam eum inducit furem, ut <101> his agitur furiis, totoque ardentis ab ore scintillae absistunt, oculis micat acribus ignis. VOCATVS HASTA MEOS invocationes et preces: nam appellatio est a verbo, quae semper

7 Statius] Theb. II 275 || 22 sane nunc e. q. s.] cf. Macrob. Sat. IV 6, 10 || 23 Cicero] cf. in Catil. I 7, 18

2 schol. ad APTAT H. om. F || possit ARHM (e Sangallensi, qui cum Danielis exemplari possint exhibente conlatus est, nihil enotavit Hagenus): possint vulgo || 3 cerata ASRHM κέρτα F || nominabant] a secundo nominabant M nominant F || 4 et cirin HM et κείρειν F occirin R iacirin S /// cirin A (et cyrin a) || tondere M || 5 cincinni AS concinni H || 7 sed om. RM || sudoribus RH sudor ibat exemplaria pleraque || quod] quia F || 8 variauerat R || 9 in septimo ego: in VIII. AS in VIII. reliqui || 11 schol. ad v. 91 post schol. ad v. 92 hab. libri || immortale F || 12 EXIM AS: EXIN reliqui || INGENTI ... Terentianus de hoc rarum concedam fieri (v. 144) om. M || 14 ter om. R || 15 praesentibus H || 16 VI om. F || 17 AVRNCI AS AVRINCI H || auctori et auctor F || 18 posuit] est positum F || 20 enim om. F || 24 sic R || verba reipublicae sed] uerbo ciuitate inuectuiisset F. voluisse videtur interpretes verba ciuitatis innexuit. sed || 25 poset] pos AS possi R || ad vere sentientem] adverbium F || vere] uirum RH || 28 acribus] auribus as caribus H, om. R || 29 et] meae F || appetitio F

aut in 'io' exit, aut in 'us'; si in 'io' exeant, tertiae sunt formae; si in 'us', quartae, ut ab eo quod est 'lego' aut 'lectio' aut 'lectus' facit. sed hoc nos dicimus, quod *εὐφωνότερον fuerit*: sicut nunc ab eo quod est 'voco' 'vocatus' fecit, non 'vocationes'. TE MAXIMVS ACTOR *subaudimus* antea gerere consueverat. 5

97. TVRNI NVNC DEXTRA GERIT eius *scilicet*, qui est supra maximum quasi *Actorem*. DA STERNERE figura Graeca, ut <V 262> donat habere viro item <V 248> dat ferre talentum.

98. LACERARE REVVLVSAM ut laceratam revellam. laceratam autem propter illud <XI 9> et bis sex thoraca petatum per- 10
fossumque locis.

100. VIBRATOS CALIDO FERRO crispatos calamistro: nam calamistrum est acus maior, quae calefacta et adhibita intorquet capillos. unde etiam Cicero calamistratam comam appellat frequenter, quae etiam vituperationi est: unde e contra ad laudem est 15
positum ab Horatio hunc et incompertis Curium capillis. MVRRA autem MADENTES unguentatos.

102. OCVLIS MICAT ACRIBVS IGNIS ut supra <95> dictum est, furoris inmanitate. Homeri est.

104. TERRIFICOS CIET hinc apparet, mugitus non tantum do- 20
lentum esse, sed etiam irascentum. 'ciet' autem modo dat, sicut in tertio legimus lacrimasque ciebant: nam proprie 'ciere' est alteri aut dolorem aut lacrimas commovere.

106. AD PVGNAM PROLVDT praemeditatur. Cicero si mecum in hac prolusione nihil fueris, id est praemeditatione certa- 25
minis, quem te in ipsa pugna cum acerrimo adversario fore putemus?

12 nam calamistrum . . . frequenter] exscr. Isid. or. XX 13, 4. cf. or. X 57 ||
14 Cicero] pro Sestio VIII 18 || 16 ab Horatio] carm. I 12, 41 || 24 Cicero] div.
in Q. Caec. XIV 47

1 io . . . in om. H || io] tio bis R || si in tom H si in u F || formae est F ||
sunt] eunt H || 3 eufonoterou AS eufōteron R eufononteron H eufonoten F ||
4 fecit] potest F || uocationis AS uocatio F || 5 AVCTOR H || gerere] gere R
agere F || 6 qui quasi est supra maximus ē actorum F || 9 ut . . . revellam
om. AS || ut] aut F || 10 autem] aut AS || pitetum F || 13 et om. RH || 14 ca-
mistratam F || 15 econtra] et contra F || 16 hinc RH hic vulgo || capillis] et
Ovidio (fast. VI 264) 'intonsi regia magna Numae' add. Fabricius || 17 MVRRA
. . . unguentatos post Homeri est hab. ASH || MYRRA R MVRRAM H || ad ABSI-
STVNT (v. 17) procedunt euolant T || 18 IGNEM F || 19 Homeri est om. F. (Il.
I 104) ὄσσε δὲ οἱ πρὸς λαμπρόταυτι ἐκέρη add. D || 20 CIET] nomen et add. F.
nomine et con. Daniel. mihi nomen ad MUGITVS adscriptum fuisse videtur. ||
21 in tertio RHF in III. AS. cf. Aen. III 344 et VI 468 || 22 legimus om. AS
|| sciebant A ciebat F || alteri om. F || 24 sin Cicero || 25 fuerit R || praemida-
tione H praemeditationis F || 26 cum acerrimo et aduersario pore putemus F

107. SAEVVS fortis: more suo; *vel magnus.* et ingentem moderationem dat Aeneae, quippe quem inducit laborantem, ut possit in iram moveri, cum Turnum ita dicat furere, ut nec Latini consiliis, nec Amatae precibus possit oboedire.

5 108. AGVIT MARTEM irritat se ad futura certamina.

109. COMPONI FOEDERE BELLVM finiri, ut <I 374> ante diem clauso componet vesper Olympo: aut 'componi bellum' ad pacationem singularis certaminis bellum deduci. 'foedus' autem, sicut supra <I 62, VIII 641> dictum est, ab hostia, quae foede interimiri solet, appellatum est. 'oblato' autem 'gaudens' intellegendum nuntium Aeneae venisse de bello.

110. TVM SOCIOS MAESTIQUE METVM SOLATVR IVLI intellegimus hos spe singularis certaminis pro ducis salute esse turbatos. bene autem separavit Ascanium a sociis: de illis enim 'socios' dixit, non
15 addidit 'metum', quia proprium erat et filii et pueri timere pro patre.

111. FATA DOCEVS monens quibus condenda urbs sit, propter quod futurum, ut vincat. LATINO CERTA REFERRE VIROS κατὰ τὸ σιωπώμενον etiam Latinum ad Aenean legatos misisse intellegimus: nam supra <75> Turnus tantum dixerat nuntius haec Idmon
20 Phrygio mea dicta tyranno. 'certa' autem pro 'firma et vera'. aut certe hos legatos Idmoni adiunctos potest intellegi.

112. PACIS DICERE LEGES id est quas paulo post in ipso foedere est dicturus Aeneas.

113. POSTERA VIX SVMMO descriptio temporis, quod Turnus praefinierat.

25 114. CVM PRIMVM ALTO quia res perturbatae secuturae sunt, diem quoque cum fervore oriri fecit.

115. LVCEMQUE ELATIS NARIBVS EFFLANT Ennianus versus est ordine commutato: ille enim ait funduntque elatis naribus lucem. et sciendum, nusquam diem sic potenter descripsisse Vergi-
30 lium: sicut in quarto <522> noctem, ubi Dido pervigilans deliberat.

27 Ennianus versus] ann. v. 588 Vahl.

1 ad SAEVVS s. v. fortis et magnus T || 2 ut om. F || 3 in iram] intra F || turnus ita dicatur R || 5 schol. ad v. 108 om. F || 7 componit F || ad COMPONI F. B. S. v. finiri siue componi bellum ad petitionem singularis certaminis bellum deduci, ad v. 109 in marg. hic intellegimus nuntium aeneae uenisse de bello T || 10 ablato F || 13 ad v. 110 bene separat ascanium a sociis proprium enim erat filii timere pro patre T || 14 Ascanium] et cum add. F || illos F || 16 ad FATA D. S. v. monens . . . vincat T || FACTA F || propter om. F || quid Daniel || 18 intellegamus F || 20 ad CERTA S. v. firma et uera, ad VIROS S. v. potest intellegi hos legatos idmoni adiunctos T || 24 ad v. 113 descriptio . . . praefinierat. ostendit autem res turbatas sequi diem quem cum fervore oriri facit T || 25 ALTOS F || 28 funduntque] suntque H || 29 sciendum] cata to siopumenon add. H || numquam F || putentur F patenter exemplaria pleraque || descripsisse] sed scripsit se H esse F || uergilium F || 30 ad ELATIS S. v. erectis siue patulis, ad EFFLANT S. v. effundunt T

116. CAMPVM AD CERTAMEN totus hic de foederibus locus de Homero translatus est, ubi Alexander *Paris* cum Menelao singulari est certamine dimicaturus.

117. DIMENSI RVTVLIQUE VIRI inter se per certa spatia dividendes, quae quisque loca purgaret. et hoc loco Fauni lucum evertere Troiani: unde est *paulo post* <770> sed stirpem Teuceri nullo discrimine sacrum sustulerant, puro ut possent concurrere campo.

118. FOCOS quidquid ignem fovet 'focus' vocatur, sive ara sit, sive quid aliud in quo ignis fovetur, *sicut in tertio* <134> *dictum est.* tamen et hic in publico sacrificio ostendit cum aris etiam focos sacros; nam ait 'in medioque focos et dis communibus aras' et post <285> *subtexuit craterasque focosque ferunt:* 'crateras' scilicet quibus libaverant, 'focos' vero ad quos legitimum sacrificium perfecerant.

ET DIS COMMVNIBVS ARAS di communes sunt, ut alii dicunt, Mars Bellona Victoria, quod hi in bello utrique parti possunt favere. ut autem altioris scientiae hominibus placet, di communes sunt qui ἄζωνοι dicuntur, id est qui caeli certas non habent partes, sed generaliter a cunctis coluntur: ubique enim eos esse manifestum est: ut mater deum, cuius potestas in omnibus zonis est; nam ideo et mater deum dicitur, quod cum omnibus eius est communis potestas. alii communes deos volunt Solem, Lunam, Plutonem, Martem: hi enim apud omnes homines inveniuntur et sunt in omnibus terris. prior tamen sensus et simplex est et magis aptus negotio.

119. ARAS GRAMINEAS Romani enim moris fuerat caespitem arae superimponere et ita sacrificare. 'gramineas' autem ideo, quia et de bello res agitur et Marti sacrificatur, cui gramen est consecratum, quod secundum Plinium in naturali historia ex humano cruore procreatur. gramen autem herbae species est, licet omnis herba gramen vocetur,

9 quidquid . . . fovetur] exser. Isid. or. XX 10, 1 || 15 dii communes sunt c. q. s.] exser. mythogr. III 13, 8 || 29 gramen autem . . . cum sit et species] cf. Isid. or. XVII 9, 104

4 RVTVL VIRIQUE A TEVCRI VIRIQUE S TEVCRIQUE VIRI H || cepta R || 5 quisque om. H || loco] sciendum add. F || fauniculum RH || euerteret F || 6 sed] si AS || scripem H || nullo certamine F || 7 possent] sint F || 10 quod AS F || ad v. 118 ostendit hic in publico sacrificio etiam cum aris focos sacros namque ait . . . perficerent T || 12 post subtexuit] paulo post T || 14 libaverant ego: liberat F' libarent T' libaverat Daniel || vero om. T || ad quos] quibus T || perfecerant ego: perfecerat F' perficerent T || 16 quia F' || 17 quia zonoī A quia izonoi S qui zoe R (azonoi superser. ead. man.) qui azome H azonas F' || 18 quia AS (qui s) || 20 ut om. R || deum] dicitur quod cum eius est omnis add. F' || 21 est om. H || 24 ad DIS COMMVNIBVS A. s. v. communes dii praeter hoc quod seruius intellegit possunt accipi quos communiter inuocaturi erant. aut communibus amicitiae et foederis T || 26 superponere F' || 28 plenium F' || 29 uocatur F'

sicut robur omne lignum, cum sit et species. FONTEMQVE IGNE-
QVE FEREBANT 'fontem' pro aqua posuit, a toto partem. sane ad
facienda foedera *semper* aqua et ignis adhibentur; unde econtra quos
arcere volumus a nostro consortio, eis aqua et igni interdicimus, id
5 est rebus, quibus consortia copulantur. *ad haec autem foedera aqua
de certis fontibus peti solet.*

120. VELATI LINO atqui fetiales et pater patratus, per quos
bella vel foedera confirmabantur, numquam utebantur vestibibus lineis.
adeo autem a Romano ritu alienum est, ut, cum flaminica esset inventa
10 *tunicam laneam lino habuisse consutam, constitisset ob eam causam pia-*
culum esse commissum. unde dicemus errore factum, ut linea vestis
contra morem adhiberetur ad foedera, quae firma futura non erant.
scimus enim hoc ubique servare Vergilium, ut rebus, quibus dene-
gaturus est exitum, det etiam infirma principia. sic in Thracia civi-
15 tatem condens Aeneas <III 16>, quam mox fuerat relicturus, contra
morem Iovi de tauro sacrificavit. sic senatum ad privata Latinus
convocat tecta <XI 234>, quando eius non erunt firma consilia. sic
paulo post <XII 247> in augurio liberatus cynus in fluvium
concidit, quia Turnum Rutuli, licet rupto foedere, liberare non po-
20 terunt. Caper tamen et Hyginus hoc loco dicunt lectionem esse
corruptam: nam Vergilium ita reliquisse confirmant 'velati limo'.
linus autem est vestis, qua ab umbilico usque ad pedes *prope* te-
guntur pudenda poparum. haec autem vestis habet in extremo sui

2 sane ... copulantur] cf. Isid. or. XIII 12, 2 || 22 limus autem ... obli-
quum dicimus] exscr. Isid. or. XIX 22, 26

1 robor ASRF rubor H || 3 aqua] et aqua R || econtra R: contra AS
haeccontra H et F || 4 a nostra consortia F || eius H || aquam RH || ignem R ||
5 res R trebus H || consortio F || ad ALII F. I. F. S. V. ad haec foedera facienda
de certis fontibus aqua petebatur T || foedera om. F || 6 ceteris F || solent F ||
9 ad v. 120 in tantum erat a romanorum ritibus alienum lino non (del. non)
uti fetialibus ut cum flaminica esset inuenta tunicam laneam habuisse lino
consutam ob eam causam dicatur piaculum esse commissum. alii autem ideo
lineis uolunt (i. e. 'alii volunt ideo Vergilium lineis usos esse dixisse illos qui
fontem ignemque ferebant'), quia purior est uestis linea quam lanea quae sine
iniuria animalium conficitur. unde aegyptii sacerdotes lineis utuntur. quantum
autem uestis linea apta sacris sit hinc docetur quod ea luctuosis uti non licet
quae squalori tollendo apta putatur. alii 'velati lino' caput operi li/reo (lege
opertum linteo) habentes tradunt T || adeo Commelinus: ideo F || 10 constitui-
set F, corr. Commelinus || 11 dicimus ASF || 13 servare om. F || uergilium F ||
negaturus RH denagaturus F || 14 est om. H || exitus H || in tracie ciuitate
considens R in thrachia ciuitate consedens H || 15 Aeneas om. F || 16 tauro ...
quando om. F || 17 erunt H: erit A erit S (erat s) erant RF || 18 auguria F ||
19 concidit et quia F || poterant R potuerunt F || 20 yginus ASF higinus H ||
21 nam] et F || uergilium F || ita] it R itali H || lino R (corr. ead. man.), limo
om. F || 22 libus H || qui R (corr. ead. man.) quae F || peduntur H tegebantur
F || 23 pudenda poparum om. F || pomparum AS || uestes habent F

purpuram limam, id est flexuosam, unde et nomen accepit: nam 'limum' obliquum dicimus, unde et Terentius limis oculis dicit, id est obliquis. VERBENA TEMPORA VINCTI verbenae proprie est herba sacra, *ros marinus*, ut multi volunt, id est *λεβανωτίς* † *sicutagonis*, sumpta de loco sacro Capitolii, qua coronabantur fetiales et pater patratus, 5 foedera facturi vel bella indicturi. abusive tamen iam verbenas vocamus omnes frondes sacratas, ut est laurus, oliva vel myrtus: Terentius ex ara hinc verbenas sume: nam myrtum fuisse Menander testatur, de quo Terentius transtulit. *quidam sane veris proximi herbas verbenas dicunt. alii certa ligamenta verbenas volunt vocari.* 10

121. LEGIO AVSONIDVM pro 'Ausonidarum', quod venit ab eo quod est 'hic Ausonida', sicut 'hic auriga'; nam 'Ausonis' generis feminini est, unde 'Ausonidum' facit: quod ut diceret, metri est necessitate compulsus. PILATAQVE PLENIS hoc est pilis armata. *quidam hoc loco 'pilata agmina' non a genere hastarum positum adserunt: nam paulo post <130> dictum inferunt defigunt tellure hastas: sed 'pilata' densa, spissa, ut implere portas potuerint et postea se in loca apertiora diffundere. alii 'pilatum agmen' dicunt quod in longitudine directum est, quale solet esse cum portis procedit. vel certe 'pilata' fixa et stabilia, vel a pilo, quod figit, vel a pila structili, quae fixa est et 20 manet: nam et Graeci res densas et artas *πλωτά* dicunt. Ennius saturarum II. contemplor inde loci liquidas pilatasque aetheris oras, cum firmas et stabiles significaret et quasi pilis fultas. Hostius belli Histrici primo percutit atque hastam pilans prae pondere frangit 'pilans' id est figens, idem sententia praesto pectore pilata, id est fixa, stabilis. Asellio historiarum triarium quartum*

2 Terentius] Eun. III 5, 53. cf. Don. ad h. v. || 8 Terentius] Andr. IV 3, 11. cf. Don. ad h. v. || 21 Ennius sat. II] p. 155 Vahl. || 26 Asellio hist.] p. 184 Pet.

1 fluxuosam AS plexuosum F || 2 lipum F || oblicom H oblicum F || limis] luminis F || 3 ueruenae ASHF || propria ARH || 4 *λεβανωτίς* F, corr. Daniel, *λεβανωτίς* Lion || Licutagonis Daniel, ut ex *λεβανωτίς* corruptum del. G. Vossius etymol. ling. lat. p. 547. cf. Steudener krit. Streifz. p. 56. fortasse plantae nomen, velut cunilaginis, latet. cf. Plin. nat. hist. XX § 171 sqq. || 8 hara AS area H ora F || sume hinc ueruenas et riq. atque F || ueruenas AS uerbena R || menender AS (corr. s) minander H || 9 veris Commelinus: uenis F || 10 ueruenas F || ligamenta Daniel: legitamen F || uerbenam F || 11 schol. ad LEGIO A. om. F || 12 auguriga R || 14 PILATOQVE F || quidam . . . transmittatur hab. T || 15 hasturum F || asserunt T || 16 dictum inferunt] dicturus est T || tellura F || sed . . . spissa] ergo pilata conferta i. e. dense spissa T || 17 densas F || possent T || 18 dicunt om. T || 19 vel . . . nam et om. T || 20 structili Daniel: structi F || 21 Graeci] propterea add. T || et] ex F || *πλωτά* ego: *πλωτα* F *πλωτα* T *πλωτα* Daniel || Ennius . . . in bella dolones om. T || 22 inde . . . oras contemplor Vahlenus || 23 et ante quasi om. F || hostium F || 25 pilato F, corr. Daniel || 26 fixa stabilis scripsi: fixabilis F fixa Masvicius || triarium Woelfflinus Philol. XXXIII p. 66: triarum F. historiarum tritarum Daniel historiarum III. Commelinus historiarum quarto signum Vossius de hist. lat. I 8 historiarum VIII. triariorum Masvicius historiarum tritarum quarto signum Burmannus

signum accedebat, sive pilatim, sive passim iter facere volebat. Scaurus de vita sua in agrum hostium veni, pilatim exercitum duxi, id est strictim et dense. nam ubi proprie de genere hastae loquitur, ait <VII 664> pila manu saevosque gerunt in bella dolones. Varro rerum humanarum duo genera agminum dicit, quadratum, quod inmixtis etiam iumentis incedit, ut ubivis possit considerare; pilatum alterum, quod sine iumentis incedit, sed inter se densum est, quo facilius per iniquiora loca transmittatur.

10 123. RVIT cum impetu venit: quod apud Graecos est ὄρμησεν. VARIIS quia alius Troicus, alius Tyrrhenus: aut ipse Tyrrhenus varius, quia de variis gentibus Tuscorum.

124. INSTRVCTI FERRO bona proeconomia et rei futurae praeparatio: ruptis enim foederibus in bella descendunt: quia necesse non
15 erat armari omnes, solis ducibus pugnantibus.

127. ASILAS Etruscum nomen.

131. VVLGVS INERMVM senum scilicet ac matrum, sicut ipse memoravit: et quidam volunt ideo hic matrum factam mentionem, ut etiam Amata inter ceteras ad spectandum venisse videatur, quo possit,
20 ducta errore, se perimere.

134. NVNC ALBANVS HABETVR Catonem sequitur, qui Albanum montem ab Alba longa putat dictum.

135. TVNC NEQVE NOMEN ERAT hoc ideo ait, quia in Albano res divina a iure triumphantibus fieri solebat, scilicet quod Alba patria populi
25 Romani habetur, unde omnis origo Romana: propter quod <I 7> Albanique patres: et Iuppiter Latiaris antiquissimus est. ergo montis huiusce 'gloria', quod patria populi Romani esse dicatur; 'honus' vero

2 Scaurus d. v. s.] p. 185 Pet. || 21 Catonem] or. I 14 Iord. et Pet.

2 aagrum F || pilatum F, corr. Daniel || erercitum F || 3 strictum F, corr. Daniel || 5 uarro etiam T, rerum humanarum omittens || 6 inmixtis T || inmentis F || ut . . . incedit om. F || 8 quod F || tramittatur F || 10 ὄρμησεν R ὄρμησεν H ὄρμησεν F || 11 ad v. 123 Variis armis quia alius troianus alius tyrrhenus erat exercitus . aut ipse . . . gentibus erat tuscorum T || qui F || tyrrhenus F || 14 enim] autem F || in] ad F || descendunt H discedent F || 16 ASILAS F || ad studio s. v. scilicet nidendi T || 17 INERMVM F || 18 ad v. 131 quidam volunt . . . perimere T || hic om. T || mentionem matrum esse factam T || matrem F || 19 inter ceteras ad spectandum ego: inter cetera sed spectandum F inter cetetras spectandum T i. c. spectatum Masvicius || 20 se om. F || 21 Albanum Masvicius: albonem F || 22 ab Commelinus: alii F || putant Daniel || 23 quia . . . et iuppiter latiaris antiquissimus dictus est huius montis gloria T || 24 a om. T || triumphantibus iure T || 25 habeatur T || unde . . . Romana] unde profecto omnis origo romana per ascanium processerit T || quod et albani T || 27 ad HONOS A. G. M. S. V. res diuina quae a romanis ibi fieri consueuerat T

res divina, quae ibi à Romanis fieri consueverat; 'nomen' quis ignorat a longa Alba †tractaturi?

136. ASPECTABAT amat usurpare antiquitatem: nam potuit 'spectabat' dicere.

139. DIVA DEAM aut hypallage est pro 'dea divam': nam deos 5 aeternos dicimus, divos vero qui ex hominibus fiunt. aut bene dixit de Iunone divam, respiciens etymologiam: nam in Horatio legimus sub divo moreris victima nil miserantis Orci, id est sub aere, quem constat esse Iunonem. deus autem vel dea generale nomen est omnibus: nam quod graece θεός, latine timor vocatur, inde deus 10 dictus est, quod omnis religio sit timoris. Varro ad Ciceronem tertio ita respondeant cur dicant deos, cum (de) omnibus antiqui dixerint divos. STAGNIS QVAE FLVMINIBVSQVE SONORIS PRAESIDET Iuturna fons est in Italia saluberrimus iuxta Numicum fluvium, cui nomen a iuvando est inditum. cum enim naturaliter omnis 15 aqua noxia sit extraneorum corporibus, hic omnibus saluberrimus fons est. de hoc autem fonte Romam ad omnia sacrificia aqua adferri consueverat. bene ergo Vergilius Turno fingit sororem, quae laborantes iuvare consuevit. huic fonti propter aquarum inopiam sacrificari solet: cui Lutatius Catulus primum templum in campo Martis 20 fecit; nam et Iuturnas ferias celebrant qui artificium aqua exercent, quem diem festum Iuturnalia dicunt. Varro rerum divinarum quarto decimo ait Iuturna inter proprios deos nymphasque ponitur. et quia 'stagna' dixerat, ideo 'sonora flumina' addidit: est enim stagnorum ἀντίθετον.

25

7 in Horatio] carm. II 3, 23 || 10 nam quod graece . . . sit timoris] cf. Isid. or. VII 1, 5 || 11 Varro ad Cic. III.] p. 150 Wilmanns. || 22 Varro rer. div. XIV.] fragm. 15 ap. Merkelium praef. ad Ov. Fast. p. CLXXXVIII

1 rei diuinæ F || 2 tractum oeri Daniel, tractum oriri Heinsius tractum ex re Burmannus. tractum Masvicius. a porca alba tractum Schoellius || 3 ad ASPECTABAT s. v. amat antiquitatem usurpare nam spectabat potuit dicere T || 5 diuinam H || 7 diua F || 8 divo] duo H dio F || nihil HF || oro H || 9 vel dea om. F || 10 nam . . . timoris] nam deus graece dicitur φορος id est timor unde factum est deus quia omnis religio timor F || θεός] deus est AS θεος R deos H || 12 deus F, corr. Daniel || de inserui. omnis Commelinus omnes Masvicius || 14 flumen ASR || 16 extraneorum] aegrotorum Masvicius. cf. Varro d. l. l. V 71 || 17 romani R || 18 ad v. 139 bene iuturnam uirgilius fingit turni sororem quae . . . addidit T. quae post addidit scripta fuerunt hodie legi non possunt || uergilius F || 19 consueuerat T || propter aquarum inopiam T: per aqua mirum inopium F per aquaminum inopum Daniel. fort. per aquarum inopiam i. e. dum a. inopia est. ceterum huic fonti per Aquarum Pontificem sacrificari solet coni. Barthius ad Stat. silv. IV 5, 35 || 20 solebant T || Martio Barthius l. l. || 21 Iuturnias Barthius Iuturnae Masvicius || celebrabant T || aquae Barthius l. l. || exercebant T || 22 quem . . . dicunt] et iuturnalia ipsum diem festum uocabant T || XIII. T quarta decima F || 25 ἀντίθετον scripsi: ἀποθετον F ἐπίθετον Daniel

142. NYMPHA DECVS FLVVIORVM sic supra <VIII 71> nymphae, *Laurentes nymphae*, genus amnibus unde est. ANIMO GRATISSIMA NOSTRO Homerus ἐμὸ καχαρισμένε θυμῷ.

143. CVNCTIS PRAETVLERIM litotes figura per contrarium; plus
5 enim dicit et minus significat. namque alias omnes est persecuta, huic vero libenter indulsit: et dicit se hanc omnibus praetulisse, quasi etiam alias in honore habuerit. ergo ideo hoc dicit, ut tollat causam, quam potuit Iuturna habere suspectam. sane tale est et illud Sallustianum mare Ponticum dulcius quam cetera, cum nullum
10 dulce sit. sane sciendum non inmerito finxisse Vergilium, nymphae, id est parti suae, indulsisse Iunonem. QVAECVMQVE LATINAE quae sint Latinae, cum quibus Iuppiter concubuerit, incertum est.

144. INGRATVM CVBILE aut 'ingratum', de quo paelici nulla gratia; hoc enim convenit personae dicentis: aut quod gratiam eam castae
15 non praesentat uxori Iuppiter. ergo sibi dicit 'ingratum', non illis quae ascenderunt; nam Iuturna dea facta est, neque propter Iovem dictum est, qui immortalitatis praemium persolvit. ergo bene sibi 'ingratum': Iuppiter enim multas vitiasse narratur, cum nihil umquam tale de Iunone legerimus. animadvertendum autem versum hunc sine
20 caesura esse: nam hephthemimeres quam habere creditur, in synalipham cadit, ut 'magnanimi Iovis ingratum ascendere cubile'. Terentianus <1707> de hoc rarum concedam, fieri non posse negabo.

145. CAELI IN PARTE in parte divinitatis: nam locum numinum
25 pro honore posuit.

147. QVA VISA EST FORTVNA PATI quatenus, in quantum permisit: et sic ait 'qua visa est', ut supra <XI 292> coeant in foedera dextrae, qua datur. sane latenter ostendit, favorem numinum sine concessione factorum non posse procedere. et quidam putant

3 Homerus] Il. V 243 || 9 Sallustianum] hist. III 45 D., 51 Kr.

1 sic] ut F || 3 GRATISSIME R GRATISSIMO H || Homerus ... θυμῷ] home-
rus meo donate animo F || ΚΑΧΑΡΙΣΜΕΝΕ AS ΚΑΧΑΡΙΣΜΕΝ H || ΦΥΜῷ R || 4 scholia
ad v. 143 sq. om. H || 8 suspectum F || sane talis haec figura est et (ut Com-
melinus) illud F || et om. AS || 10 sane sciendum autem F || uergilium F ||
13 paelici] paulici F pellici Commelinus || 14 gratia AS || eam om. F || casta
AS || 15 repraesentat AS || Iuppiter] om. F. nam cum Iuppiter multas vitiasse
diceretur, nihil tamen a Iunone de Iuturna detractum est, sed potius auctum
est add. Stephanus et Fabricius || ad INGRATVM A. C. s. v. sibi dicit ingratum
non illis quae ascenderant T || 18 multas] multi sunt F || 19 autem om. AS ||
20 cessura AR || eptime meres AS eptimemeris RFs || 22 raro R || non] nam
R || 24 locum om. F || pro honore nominum F || 26 QVOAD VISA EST F. cf.
Arus. p. 505, 1 K. || 28 ostenditur RH || 29 concessione RH: confessione ASM
consensione F confensione a || factorum om. RH || s. v. 147 quatenus quo usque
in quantum quidam enim putant quoad uirgilium reliquisse T

Vergilium 'quoad visa est Fortuna' reliquisse, ut sit 'quoad visa est' usque quo.

148. CEDERE RES LATIO feliciter cuncta procedere.

149. VIDEO CONCVRRERE pro 'concursum esse': licet, quasi dea, bene praesenti usa sit tempore, quae etiam futura cernebat. 5

151. NON PVGNAM ASPICERE HANC OCVLIS quoniam numina, quotiens morituros viderint eos quibus favent, ab his secedunt: sic Statius Apollinem inducit Amphiaräum deserentem, ubi eum vicinum morti esse cognovit.

152. PRAESENTIVS efficacius, vehementius: nam decet germa- 10 nam illicita etiam pro fratris salute temptare.

153. FORSAN MISEROS MELIORA SEQVENTVR ne forte possit factorum ordo mutari.

154. CVM LACRIMAS OCVLIS IVTVRNA PROFVDIT totum iungendum 'cum lacrimas oculis Iuturna profudit terque quaterque manu pectus percussit', 15 ne videatur diverso tempore et lacrimare et pectus percutere, cum utrumque simul fiat. TERQVE QVATERQVE M. P. P. H. quia solam doloris audiverat causam, nihil, quemadmodum fratri posset mederi: nam paulo post audiet 'aut tu bella cie conceptumque excute foedus'.
HONESTVM aut divinum, aut quod Iovi placere potuerit. 20

156. NON LACRIMIS HOC TEMPVS AIT non flendi, sed subveniendi tempus est: Statius in matrum consolatione accenso flebitis igne. 'non lacrimis' autem aut deest 'agendum', vel quid tale. figuratum est pro 'lacrimarum'.

157. ET FRATREM SI QVIS MODVS non dicit: aut eripe, aut bella cie; 25 sed eripe fratrem, aut bello concitato, aut rupto foedere.

158. CONCEPTVMQVE EXCVTE FOEDVS placitum, animo praedestinatum, ut fiat.

22 Statius] Theb. XII 408

1 uergilium *F* || visa] usa *F* || quod aduisa est *F* || 4 concursum *ASRH* concursu *M* concursum *F* || 6 quoniam] quia *F* || 7 ab his] albis *F* || secedunt *H* || 8 desertum *AS* deferentem *M* || 9 cognovit] (*Stat. Theb.* VII 789) 'desiliit maerens lacrimasque avertit Apollo'. et homerus cum lanx hectoris expendente ioue inclinaretur (*Il.* XXII 213) *λίπε δ' ἔ φειβος Ἀπόλλων* add. *D* || 10 PRAE-
STANTIVS *F* || efficacius *ARMF* || licet *RF* || 11 etiam] enim *F* || ad PERGE s. v. aut perseuera temptare aut reuera perge temptare *T* || 14 ad v. 154 totum iun-
gendum 'cum lacrimas o. i. p. t. q. qq. m. pph.' ne uideatur diverso tempore
et lacrimasse et pectus percussisse cum utrumque simul fecerit *T* || LACRIMIS *F* ||
INTVRNA PRAEFVNDIT *F* || 15 inturna profundit *F* || 16 cum utrumque simul fiat et
hoc ideo quia e. q. s. *F* || 18 audierat *ASR* || quemadmodum *om.* *F* || 19 coeptum-
que *AS* conceptum *F* || excutere *F* || 20 ad HONESTVM in marg. quidam hone-
stum accipiunt aut divinum aut quod ioui placere potuerat *T* || 21 non] nam *M* ||
22 matrum] Menaetis coni. Burmannus || accensos flebitis ignes *M* || 25 eripi *F* ||
26 autem bella *F* || foerere *F* || 27 praedestinato *F*

159. AVCTOR EGO AVDENDI nomina in 'tor' exeuntia feminina ex se faciunt, quae 'trix' terminantur, si tamen a verbo veniant, ut ab eo quod est 'lego' et 'lector' et 'lectrix' facit, 'doceo' 'doctor' et 'doctrix'. si autem a verbo non venerint, communia sunt: nam
 5 similiter et masculina et feminina in 'tor' exeunt, ut 'hic' et 'haec senator', 'hic' et 'haec balneator': licet Petronius usurpaverit balneatricem dicens. tale est et 'hic' et 'haec auctor', sed tunc cum ab auctoritate descendit, ut hoc loco: cum autem venit ab eo quod est 'augeo', et 'auctor' et 'auctrix' facit, ut si dicas 'auctor divi-
 10 tiarum' vel 'auctrix patrimonii'.

160. RELIQUIT INCERTAM quia, licet dederit ei consilium, dicendo 'forsan' eam reliquit incertam.

161. INTEREA REGES longum hyperbaton, *id est pendens sensus qui postea redditur*: nam ordo est 'interea reges procedunt castris',
 15 cetera enim per parenthesin dicta sunt: nec est eclipsis, [*id est conceptio*], cum sermo in omnibus congruat. INGENTI MOLE pompa, ambitu: nam modo hoc significat.

162. CIRCVM absolute 'ex omni parte', ut si dicas 'tempora radiis cingitur'.

20 164. SOLIS AVI SPECIMEN ut etiam in septimo <47> diximus, Latinus secundum Hesiodum in ἀσπιδοποιία Ulixis et Circae filius fuit, quam multi etiam Maricam dicunt: secundum quem nunc dicit 'Solis avi specimen', nam Circe Solis est filia. sane sciendum Vergilium in varietate historiae sua etiam dicta variare. sed de Ulix-
 25 ut etiam supra <VII 47> diximus, temporum nos ratio credere non sinit. BIGIS IT TVRNVS quotiens utimur nominibus tantum pluralis numeri et unum volumus significare, ita dicimus 'unas bigas, unas quadrigas, unas scalas': Sallustius hi postquam in una moenia convenere.

30 165. BINA pro duobus.

1 nomina e. q. s.] cf. Probi cath. p. 12, 27 sqq. K. || 6 Petronius] fragm. 2 p. 206 Buech. || 13 longum hyperbaton e. q. s.] cf. Macrobian. Sat. VI 6, 10 || 28 Sallustius] Cat. 6, 2

2 trix] mox T || veniunt H || 4 et hab. M || sint F || nam om. F || 6 senator ut hic F || petroni F || 7 et (ante hic) F: ut RHM, om. A || cum] quando F || 9 augor et angtrix F || augtor F || 10 angtrix HL || 11 dicendo tamen forsam M || 15 id est conceptio seclusi. qui haec addidit eclipsin et σύλληψιν figuras confudisse videtur || 16 cum] con F || 18 ad circvm s. v. in circuitu T || 21 esiodum AH esiodum M || haspido peia AS aspidopya RH aspidotiria M aspidopyia F. immo in theogonia (v. 1011 sqq.) || circes R || 22 nunc] non F || 23 uergilium F || 24 sua R: suae reliqui || 25 credere uos (sic) temporum non sinit ratio F || ad solis A. s. s. v. quidam aum pro genere maiorum accipiunt quia picum aum latini circe solis filia admauit T || 28 hi] hic H || 29 conuenire AS

166. ROMANAE STIRPIS ORIGO hoc ad laudem Augusti respicit.

167. SIDEREO FLAGRANS CLIPEO *Latino tantum imaginem Solis dedit, Aenean autem cum sidereo clipeo ipsi quodammodo comparat Soli.*

168. MAGNAE SPES ALTERA ROMAE *ideo, quia Aeneas una. male autem quidam 'magna' legunt. sane Ascanii habitum omisit, quia 5 puer est.*

169. PVRAQVE IN VESTE SACERDOS inpolluta et pura dicitur vestis, qua festis diebus uti consueverant sacra celebraturi: *ut neque funesta sit, neque fulgurata, neque maculam habeat ex homine mortuo. est autem linea et purpurea. purpura maris vicem ad piandum prae-* 10 *bet, linum vero fluminis, quia, cum vere primo in oriente flumen inundasset, sponte sua linum natum Plinius Secundus dicit. ideo magistratus et sacrificaturi togam praetextam habent et manus ablutas detergere lineis mantelibus curant. quod ipse de Aristaeo ait Oceano libemus et manibus liquidos dant ordine fontes germanae* 15 *tonsisque ferunt mantelia villis, ecce mentionem de lino: rursum de purpura <III 405> purpureo velare comas adopertus amictu, item <120> velati lino. ergo 'pura' lintea vel purpurea bene potest intellegi.*

170. SAETIGERI FETVM SVIS more Romano, ut <VIII 641> et 20 caesa iungebant foedera porca: nam Homerus aliud genus sacrificii commemoravit. *non nulli autem porcum, non porcā in foederibus adserunt solere mactari, sed poetam periphrasi usum propter nominis humilitatem; 'intonsam' vero 'videntem' dixisse, quam pontifices antilaneam vocant. sane non praeter rationem est quod ait 'fetus 25*

7 et pura e. q. s.] cf. Fest. Paul. s. v. pura vestimenta || 12 Plinius Secundus] cf. nat. hist. XIX § 7 sqq. || 14 Oceano] georg. IV 381 || 15 manibus] georg. IV 376

2 ad v. 167 bona distinctio. latino tantum . . . soli T || 3 ipse F, correxi, om. T || quodadmodo F || 4 ad SPES A. R. s. v. quia una erat aeneas T || 5 habitum] batum F habitum vel ornatum Commelinus. pro batum vel habitum vel ornatum proposuisse videtur Salmasius, cf. praef. p. XCIV adnot. || 7 dicitur MF: dicit usu ASH dicit usum R || 8 quia F || ad v. 169 haec uestis talis debet esse ut neque . . . intellegi T || 9 fulgurata F fulgurita T || ex T: ok F ab Masvicius || 10 purpura . . . praebet] purpurea ad expiandum maris vicem praebet T || purpura Daniel: purpurea F || 11 uero F || primo T: primum F || 12 natum T: nationis F natum esse Commelinus || 13 togam . . . manus] cū iā caput p̄tectum habent /// manus T || cogam F, corr. Daniel || ablatus F || 14 ipse] idem virgilius T || Oceano . . . villis] oceano libemus et cetera usque ferunt mantelia villis T || 15 manibus ex manebimus F || 16 rursum] item T || 17 de ante purpura om. F || 18 item velati lino om. T || lino] no F || lintea] uel lintea T || bene om. T || 20 SAETIGERA H || 21 porca. non nulli . . . uocant. nam homerus . . . commemoravit. sane non e. q. s. F || genus om. M || 22 sacrificium F || memoravit] dicens (Il. III 245) κήρυκες δ' ἀνὰ ἄστυ . . . ἡδὲ χροῦσια κόπελλα add. D || ad v. 170 quidam porcum non porcā . . . intonsam autem bidentem pontifices antilaneam uocabant T || 23 sed] malim et || 25 non] nam R || est om. AS || fetum] om. R, fetus H

suis', item 'intonsamque bidentem', id est brevem adhuc: nam in rebus, quas volebant finire celerius, senilibus et iam decrepantibus animalibus sacrificabant, in rebus vero, quas augeri et confirmari volebant, de minoribus et adhuc crescentibus immolabant. *sane ovem*

5 *Graeco more foederi adhibuit.*

171. *ADTVLIT ADMOVITQVE PECVS* primo attulit, inde admovit pecus, id est hostias.

172. *ILLI AD SVRGENTEM non utique nunc solem surgentem dixit: iamdudum enim dies erat: sed disciplinam caerimoniarum secutus est,*
10 *ut orientem spectare diceret eum qui esset precaturus.*

173. *DANT FRUGES MANIBVS SALSAS* far et sal: quibus rebus et cultri aspergebantur et victimae. erant autem istae probationes, utrum aptum esset animal sacrificio. obliquum etiam cultrum a fronte usque ad caudam ante immolationem ducere consueverant:
15 *nam hoc est quod dicit 'et tempora ferro summa notant pecudum'.*

174. *PATERISQVE ALTARIA LIBANT* *Probus* 'altaria' id est 'in altaria' dicit, et 'pateris' pro 'ex pateris'. aut vinum 'altaria' intellegamus: ea enim quae in altaria funduntur 'altaria' dici voluit. alii 'altaria' species ararum tradunt.

20 175. *TVM PIVS AENEAS STRICTO SIC ENSE PRECATVR* hic prior precatur, quia hic mavult fieri foedus. 'stricto' autem 'ense' iuxta quendam iuris iurandi morem ait.

176. *ESTO NVNC SOL TESTIS* bene eum primum invocat deum, quem orientem intuens vidit: nam ait <172> illi ad surgentem
25 *conversi lumina solem.* 'esto' autem multi volunt tertiam esse personam, id est 'sit mihi Sol testis', quia sequitur 'et haec Terra', ut elocutionem per nominativum factam intellegamus. sed hoc non procedit, quia sequentia vocativum habent, ut 'et tu Saturnia Iuno' item 'tuque inclite Mavors': unde per vocativum eum omnia dixisse
30 accipiamus, in hoc vero tantum ad nominativum fecisse transitum

2 celerius *om.* *AS* || senibus *F* || 4 crescentibus] animalibus *add. ASRM* || immolabant] sacrificabant *ASR* || 5 foedere adhibunt *F*, *corr. Daniel* || 6 *ad ATTULIT* s. v. ordo . primo enim attulit postea admonit *T* || *ADMONVITQVE* *F* admonuit *F* || 7 hostias *ego*: hostis *F* hostiam *Daniel* || 8 s. v. 172 contra. et disciplinam caerimoniarum hoc loco exequitur ut orientem spectaret solem qui precaturus erat. nam iamdudum dies erat *T* || 11 far et sal] sal et far *R* fruges salsas et ferro *F* || 13 oblique *AS* obliquum *F* || 15 tempora *R*. tergora *Servium* apud *Vergilium* legisse suspicatur *Dorvillius* || pecodum *ASH* || 16 *ad ALTARIA* l. s. v. ea quae in altaria funduntur ut vinum altaria appellantur. quidam speciem ararum intellegunt *T* || 17 aut *Ribbeckius* *prol. p. 145* adnot.: ut *F* || 19 noluit *F*, voluit *Daniel*. an volunt? || alia *F* || 20 *ad TVM* p. a. s. v. hic prior . . . fieri foedus, *ad STRICTO* s. e. p. s. v. iuxta . . . morem *T* || 23 primo *R* || 24 assurgentem *R* insurgentem *F* || 25 limina *F* || 26 id est *om.* *F* || 27 fictam *R* || 28 tu *om.* *AR* || 29 item tuque] itemque *F* || eum] *om.* *AS*, enim *M* cum *F*

'et haec mihi Terra precanti': licet etiam hic possit esse vocativus; nam *δεικτικῶς* est dictum 'haec Terra esto mihi testis', ac si diceret 'o Italica terra, testis mihi esto'. sane iuxta Homericum foedus hic inducit fieri: nam ut ibi Priamus, ita hic Latinus; ut hic Aeneas, ita ibi Agamemnon. et priores precantur qui servaturi sunt foedus, quod 5 ruperunt qui posteriores iuraturi erant, ibi per Pandarum Troiani, hic per Tolumnium Latini. et hoc per speciem augurii, quae precatio maxima appellatur, dicit. precatio autem maxima est, cum plures deos, quam in ceteris partibus auguriorum, precantur, eventusque rei bonae poscitur, ut in melius iuvent, quod his versibus ostenditur 'esto nunc Sol testis 10 et haec mihi Terra precanti'. ceterum, quod in precatone dici solet, ut melius iuvent, melius fortunent, subiecit his versibus <187> si nostrum adnuerit nobis victoria Martem.

177. QVAM PROPTER 'ter' habet accentum, quia est postposita praepositio: id est propter quam tantos. 15

179. IAM MELIOR IAM DIVA PRECOR ac si diceret, non Saturnia, id est iam minime nocens, sed Troianis propitia: aut 'melior' non optantis, sed adfirmantis accipiamus: potuit enim intellegere minus se impugnari a Iunone qui vicerat bis.

180. TORQVES sustines, regis. TORQVES hoc loco 'regis, frenas'; 20 alibi †protenus ut <VII 666> tegimen torquens inmani leonis; alibi sustines, ut <IV 482> axem umero torquet. INCLYTE MAVORS bene induxit Martem poeta, quem scit Romanae stirpis auctorem.

14 'ter' habet accentum . . . praepositio] cf. Schoell de acc. l. l. p. 185

1 posset et AS posset esse M || 2 dicticus F dicticos reliqui || est] esse AS est nam F || mi sol testis F || 3 italia ASM (italica m) || esto] et huic est homeri simile iuramentum (Il. III 276) Ζεὺ πάτερ . . . φυλάσσετε δ' ὅρνια πιστά add. D || ad v. 176 hoc iuxta homericum foedus dicit . nam ut ibi priamus . . . sin nostrum a. nobis et reliqua T || hic] ut hic F. fort. hoc || 4 ita (ante ibi) om. F || 5 quod . . . Latini] posteriores qui rupturi . et quod ibi per pandarum fecere troiani hoc per tolumnium latini acturi sunt T || quod] quae F || 8 nominatur T || dicit om. T || maxima autem precatio est T || maximo F || deos F: di T || 9 precantur T: precatur F || bonae rei T || 10 iubet F || quod hic ostenditur his versibus T || 11 ceterum . . . Martem post tantos hab. F || dici solet] dicitur T || 12 iunet F || 14 ter e. g. s.] propter habet accentum cum praepositur, ut si dicas propter quam. at nunc penultima habet accentum, quia est postposita praepositio, ut graece περὶ βασιλείας, cum contra dicatur βασιλείας πέρι, quia est postposita praepositio Fabricius || 15 quem F || 16 non Saturnia . . . sustines regis om. H || non] iam non AS || 17 iam om. AS || docens F || sed] et RF || propicia AS || ad iam m. s. v. quidam non optantis sed affirmantis accipiunt T || aut meliorum optantis F || 18 intellegelegere F || 19 a om. F || 20 Servianum scholium om. F || legis F, corr. Daniel || frenas alibi scripsi. cf. ad Aen. I 108: frenalis alibi F freno sic alibi Daniel || 21 alibi . . . leonis haud scio an secludenda sit, ut alibi pro 'tenes' ut 'tegimen . . . leonis in marg. adscripta fuisse putentur. ipse pedes pro protenus ut edidit Daniel || regimen F || 22 ad INCLITE m. s. v. bene inuocat martem quia scit eum romanae stirpis auctorem T || 23 scit] yit F || styrrpis F

181. FONTESQVE FLUVIOSQVE VOVO congruenter, cum a Tiberino flumine sit admonitus, quae agere deberet. QVAEQVE AETHERIS ALTI RELIGIO post specialia intulit generalitatem. sane religio dicta, quod ea homines religantur ad cultum divinum.

5 182. PONTO id est in ponto. et quidam hoc loco a filio Veneris iure iurando velut matris volunt inditam mentionem.

183. CESSERIT AVSONIO SI FORS VICTORIA TVRNO si forte: et bene dubitat de hoc. contra cum ad suum venerit nomen, dicitur <188> ut potius reor et potius di numine⁴ firment. sane ratione non caret quod primo de victoria Turni loquitur, post descendit ad suam: scit enim in auguriis prima posterioribus cedere.

185. REBELLES homo 'rebellis' dicitur, res ipsa 'rebellio', non 'rebellatio': sic Suetonius.

187. ADNVERIT NOBIS VICTORIA MARTEM hypallage pro 'sin noster Mars adnuerit nobis victoriam': nam Martem Victoria comitatur.

191. INVICTAE quasi invictae. et bene sibi conciliat populum: nam sine dubio una cum rege vincetur.

192. SACRA DEOSQVE DABO *captat gratiam populi*. magna enim fuit apud maiores sacrorum cura, sicut diximus supra <III 104>: unde nunc Aeneas id agit ne pereant. et re vera constat, sacra Phrygia, nunc Latinis tradita, coluisse Romanos. LATINVS HABETO aut antiquus vocativus est: aut 'habeto' tertia persona sit. sane sciendum quia crebra soceri commemoratione sibi favorem Latini conciliat; item dicendo 'mihi moenia Teuceri constituent' popularem gratiam captat, quia supra dixerat Drances <XI 131> saxaque subvectare umeris Troiana iuvabit.

197. TERRAM MARE SIDERA IVRO et ornatior elocutio et crebra apud maiores, quam si velis addere praepositionem, ut dicas 'iuro per maria, per terras'. 'eadem' autem bene dixit: nam pro mari ille fontes et fluvios posuit, pro sideribus solem.

3 sane religio . . . divinum] cf. Isid. or. VIII 2, 2 et diff. verb. 486 || 13 Suetonius] p. 148, 4 Reiffersich.

1 s. v. 181 congrue quia a tiberino flumine est admonitus quid agere deberet T || 3 RELIGIO] ET add. AS, est add. RHM || specialia MF: specialiter AS specialitatem R specialia est H || s. v. 182 religio dicitur quod ea homines regantur sine religantur ad cultum divinum T || 4 religantur Masvicius: rigantur F regantur Daniel || 7 forte] foret M || 8 contra om. F || dicit AS || 10 Turni om. AS || 11 cedere] contingere AS || ad convenit v. 184 oportet sive placet, ad CEDET v. 185 aut locum dabit aut discedet T || 13 sitonius H sicominus F || 14 ANNVERIT RM ADVENERIT H ADVENERINT F || NOBIS om. AHM || VICTORIAM H || sin noster F: si noster ASM sin R sinerent H || 15 annuerit M aduenerit H || uictoriam H || 16 et bene . . . populum om. F || 18 magna enim] et magna F quia magna Daniel || 20 sacra Phrygia] sacrificia M || 21 nunc] nec F tunc Daniel || 22 fit R est exemplaria pleraque || 27 tornatior H || 28 ut . . . terras om. F

198. LATONAEQVE GENVS DVPLEX ac si diceret, utrumque sexum *prolis* Latonae *vel* subolis. et bene in foederibus duplicia invocatur numina, quia in unum duo coituri sunt populi. IANVM quoque rite invocatur, quia ipse faciendis foederibus praestit: namque postquam Romulus et Titus Tatius in foedera convenerunt, Iano simulacrum duplicis frontis effectum est, quasi ad imaginem duorum populorum. legimus tamen Ianum etiam quadrifrontem fuisse: unde Martialis ait <VIII 2, 5> et lingua pariter locutus omni: nam 'omnis' de duobus non dicimus.

199. VIM duritiem, inexorabilitatem. SACRARIA DITIS sacrarium proprie est locus in templo, in quo sacra reponuntur, sicut donarium est, ubi ponuntur oblata, sicut lectisternia dicuntur, ubi homines in templo sedere consueverunt.

200. QVI FOEDERA FVLGINE SANCIT confirmat, sancta esse facit, quia cum fiunt foedera, si coruscatio fuerit, confirmantur: vel certe, quia apud maiores arae non incendebantur, sed ignem divinum precibus eliciebant, qui incendebat altaria. 'sancire' autem proprie est sanctum aliquid, id est consecratum, facere fuso sanguine hostiae: et dictum 'sanctum', quasi sanguine consecratum.

204. SI TELLVREM EFFVNDAT IN VNDAS hypallage pro 'si undas effundat in terras'.

205. DILVVIO MISCENS *id est* aquae superfusione universa perturbans.

206. VT SCEPTRVM HOC Homeri locus, verbum ad verbum. DEXTRA SCEPTRVM NAM FORTE GEREBAT per parentheses dictum est. ut autem sceptrum adhibeatur ad foedera, haec ratio est, quia maiores semper simulacrum Iovis adhibebant: quod cum taediosum esset, praecipue quando fiebant foedera cum longe positis gentibus, inventum est, ut sceptrum tenentes quasi imaginem simulacri redderent Iovis; sceptrum enim ipsius est proprium. unde nunc tenet sceptrum Latinus, non quasi rex, sed quasi pater patratus.

10 sacrarium . . . consueverunt] exscr. Isid. or. XV 5, 1 || 17 sancire . . . consecratum] cf. Isid. or. XV 4, 2

2 prolu *F*, corr. *Daniel* || sobolis *ASR* || 3 indicat *AS* || IANVMQVE BIFRONTEM rite invocatur *vulgo*, nisi quod i. v. rite hunc quoque invocatur *Masvicius* || 6 quasi . . . populorum *om. F* || 7 tamen] tunc *AS* || etiam genum *F* || fuisse *om. R* || 8 unde etiam martialis *R* || pariter] qualiter *H*, *om. F'* || omnis] om̃ *A* omnes *RH* || 9 non *om. F* || 10 duritiem *RH* || 12 ubi collocantur *F* || lectisternia] lectisternia vel stemedia *R* lectistemedia *H* || 13 consueverant *AS* consueverunt *F* || 15 fiunt] finiuntur *RH* fiant *F* || vel certe . . . incendebantur *om. H* || 16 precibus] faucibus *F* || 17 incendebant *F* || 20 si] ut *RH* || mundas *H* || 24 verbum] (*Il. I 234*) *vel* *μὰ τὸς θεὸς σκήπτρον* . . . *ὃ δὲ τοι μέγας ἔσσεται ὄνομος* *add. D* || 25 est] *om. AS* || 26 sceptrum adhibeantur *F* || 27 simulacra *F* || 29 imaginem sacri *AS* || 30 proprium] imperium *F*

208. IMO DE STIRPE ideo genere masculino usus est, quia de arboribus loquitur: nam de hominibus genere feminino dicimus, ut <VII 293> heu stirpem invisam; dixit tamen, sed usurpative, Horatius etiam de arboribus, ut stirpesque raptas et pecus
5 et domos.

209. MATRE CARET vel terra, ut <III 96> antiquam exquire matrem: vel arbore, ut parva sub ingenti matris se subicit umbra.

210. AERE DECORO id est orichalco.

10 211. DEDIT GESTARE ut <V 248> dat ferre.

212. TALIBVS INTER SE FIRMABANT FOEDERA DICTIS Latinus et Aeneas. Turnum autem non inducit iurantem, quia dux est, qui praesente rege non habet potestatem. et imitatus est Homerum, qui post ius iurandum Menelai Alexandrum quasi fervidum et ad-
15 ulescentem inducit exclusum et Priamum adhibitum ad foederis confirmationem.

213. RITE SACRATAS rite exploratas sollemnitate, quam diximus supra <173>.

216. VIDERI ET MISCERI infiniti sunt pro indicativis.

20 218. PROPIVS diligentius, ut <I 526> et propius res aspice nostras. NON VIRIBVS AEQVIS eos congressuros subaudis.

219. INCESSV TACITO *pro* 'ipse tacitus': hypallage est.

225. CUI GENVS A PROAVIS INGENS cuius auctoritatem commendabat et origo maiorum et paterna virtus et propria fortitudo.

22 229. PRO CVNCTIS TALIBVS qualis etiam Turnus est: et addendit sensum superiorem, ubi ait Turnus *oblique* <16> et solus ferro crimen commune refellam.

230. AN VIRIBVS AEQVI NON SVMVS bene addidit 'viribus': nam legimus in Sallustio memorare possum, quibus in locis po-
30 pulus Romanus ingentes hostium copias parva manu fuderit, Vergilius <V 754> exigui numero, sed bello vivida virtus.

231. EN OMNES ne occurreret: sed est in castris alter exercitus.

232. FATALISQVE MANVS Troianorum, qui fataliter ad Italiam

4 Horatius] carm. III 29, 37 || 7 parva] georg. II 19 || 29 in Sallustio] Cat. 7, 7

7 paruas ab *F* || 8 umbra] sic enim melius carmini respondet homerico (II. I 235) τομήν ἐν ὄρεσσι λέλοιπεν add. *D* || 14 ius om. *AS* || 17 exploratas *F*: explorata *AS* expurgatas *RHM* || qua *R* || 18 supra om. *F* || 19 infinitiui *R* infinitus *F* || sunt om. *F* || 22 hypallage est om. *F* || 23 cui *F* || 25 est om. *RHM* || 27 refelliam *R* refellat *H* || ad ANIMAM (v. 230) hominem a parte totum *T* || 28 additur *H* || 29 possumus *AS* possem libri *Sallustiani* || populus Romanus] par *F* || 30 capias *F* || federit *H* || 31 uergilius *F* || 32 ne] ne *H* nec *F* || occurre *H* || 33 Troianorum scilicet *vulgo*

venerant, ut sit iteratio. 'Etruria' autem 'infensa' pro 'Etrusci', qui etiam Turno inimici sunt causa Mezentii.

234. DEVOVET ARIS quia ait supra <219> et aram suppliciter venerans, item supra <XI 440> vobis animam hanc soceroque Latino devovi: nam ipsa iterat verba. 5

235. VIVVSQVE PER ORA FERETVR tamquam de vivo omnes loquentur.

237. LENTI otiosi, ut nos patriam fugimus, tu, Tityre, lentus in umbra.

242. FOEDVSQVE PRECANTVR INFECTVM rogant, ut pro non 10 facto sit, ne piaculum videantur admittere.

245. ET ALTO DAT SIGNVM CAELO ut religio alia religione solvatur. PRAESENTIVS efficacius.

246. MONSTROQVE FEFELLIT bene 'fefellit': namque hoc augurium nec oblativum est nec inpetrativum, sed inmissum factione 15 Iuturnae, quod carere fide indicat sedes negata: nam ubicumque firmum introducit augurium, dat ei firmissimam sedem, ut <VI 191> ipsa sub ora viri caelo venere volantes et viridi sedere solo, item ante sinistra cava monuisset ab ilice cornix. in hoc autem augurio liberatum cycnum cecidisse in aquam dicit, 20 quam instabilem esse *et infirmam* manifestum est.

248. LITOREAS AGITABAT AVES palustres: nam litus dicitur omnis terra aquis vicina, ut <VIII 83> viridique in litore conspicitur sus.

250. EXCELLENTEM magnum, sicut in exercitu magnus est Turnus. 25

252. CONVERTVNT CLAMORE FVGAM redeunt cum clamore, sicut exercitus solet.

257. AVGVRIVM SALVTANT venerantur. et proprie: nam salu-

---

8 nos patriam] buc. I 4 || 19 ante] buc. IX 15

---

1 ut sit *om.* *H* || etruscis *R* || 2 causa] accusat *H* || mentienti *F* propter Mezentium *Stephanus* || 3 DEVOCET *F* || supra vobis animam *H* supra de Turno *Fabricius* || et . . . supra *om.* *M* || 4 venerant *F* || supra vobis animam *om.* *H* || supra] sed *F* || 5 deuoui latino *AS* || deioui *M* || ipse *R* || 6 vovisqve *H* || deuino *A* (*corr. a*) || diuino *S* || 7 loquentur] locuntur *F*, vel nominis immortalitate uiuet et laudibus *add.* *D* || 13 regant *F* || 11 factum *M* || piacula *R* | piaculo *F* || uideatur *F* || amittere *AS* || 13 efficacius *libri praeter AS* || efficacius] et alibi (*buc.* I 41) 'nec tam praesentes alibi cognoscere diuos' *add.* *D* || 15 nec] neque *R* non *F* || ablatium *H* oblatum *F* || imperatium *RH* inpetritum *F* || immisium *R* || 16 tuturno *R* inturnae *F* || fidei *H* || nam ubicumque] manu ubicumque *H* || 17 inducit *F* || 20 occidisse *F* || ducit *F* || 21 quam] aquam autem *F* || instabile *R* || esse *om.* *F* || non dubium est *F* || 22 dicitur . . . vicina] circa omnem aquam est *F* || 26 redeunt] reuertuntur *ASR* || sicut in exercitu (*exercitum H*) solet *RHM* s. in e. s. fieri *vulgo*

tari dicimus deos: Terentius at ego hinc deos domum salutatum pergam.

258. EXPEDIVNTQVE MANVS dimicare se velle significant: haec enim est consensio militaris: Lucanus <I 387> elatasque alte, 5 quaecumque ad bella vocaret, promissere manus.

259. QVOD SAEPE PETIVI quasi inpetrativum hoc augurium vult videri. ACCIPIO AGNOSCOQVE DEOS modo quasi de oblativo loquitur: nam in oblativis auguriis in potestate videntis est, utrum id ad se pertinere velit, an refutet et abominetur. ergo nunc dicit se 10 augurium libenter amplecti et agnoscere circa se favorem deorum.

261. QVOS INPROBVS ADVENA interpretatur augurium: et confirmat id ad praesens negotium pertinere.

262. LITORA VESTRA bona iteratio: nam supra ait <248> litoras agitabat aves.

15 263. VI POPVLAT antique: nam veteres et 'populo' et 'populor' dicebant, nunc tantum 'populor' dicimus; illud penitus de usu recessit. PENITVSQVE PROFVNDIO VELA DABIT ut supra de aquila <256> penitusque in nubila fugit.

264. DENSETE CATERVAS sicuti cycni <253> hostemque per 20 auras facta nube premunt.

266. ET ADVERSOS TELVM CONTORSIT IN HOSTES hoc loco ab Homeri oeconomia recessit: ille enim inducit Minervam persuadentem Pandaro, ut iacto in Menelaum telo dissipet foedera; hic vero dicit ipsum augurem telum sponte torsisse et occidisse unum de 25 novem fratribus. quod pertinet ad oeconomiam: necesse enim erat, ut fratres, dolore ex unius morte commoti, bellum moverent. si enim vilis aliquis interiret, poterat eius mors ob foederis religionem forte contemni.

267. SONITVM DAT id est facit. CERTA inevitabilis: unde 30 'incerta' est infirma et vitabilis.

1 Terentius] Phorm. II 1, 81

1 hinc] immo *R* || domum] domus *H* domo *M*, *om. F.* ego deos penates hinc salutatum domum deuterat *Terentius* || 2 pergam] et plautus in curculione (III 1, 19) 'quis est qui operto capite salutat aesculapium' *add. D* || 3 significat *HM* || 5 ad bellum *H* abella *M* || uocarent *F* || promiscere *AS* admisere *R* admisere et *H* || *ad* EXPEDIVNTQVE *m. s. v.* proferunt ut consensio militaris habet *T* || 6 inpetritum *H* inpetratum *F* || 7 ablatiuo *H* || 8 ablatiuis *HF* || 9 *ad om. AS* (*add. a*) || 13 bona . . . aves *om. F* || 15 *ad* VI *p. s. v.* sua uirtute depraedatur *T* || 16 penitus . . . de aquila *om. H* || 17 PENITVSQVE . . . DABIT] PETET ILLE FVGAM *R* || ut *om. ASF* || supra de aquila] illud *R* || 19 sicut *HM* || cycni] ignem *add. R* || hostem *M* || 21 ADVERSVS *HF* ADVERSO *M* || HOSTEM *HF* || 22 enim] autem *F* || 23 foedera] (*Il. IV 92*) ἀγχοῦ δ' ἰσχυμένη . . . Ἀλεξάνδρῳ βασιλεῖ *add. D* || 25 *ad om. H* || 26 fratris *F* || committi *F* || 29 id est *om. F* || facit] ut supra (I 79) 'tu das epulis accumbere diuini' et plautus in aulularia (IV 5, 1)

268. *SIMVL HOC SIMVL antique, ut <XII 758> ille simul fugiens Rutulos simul increpat omnes et <I 631> simul Aenean in regia ducit tecta, simul divum templis indicit honorem.*

270. *HASTA VOLANS minus est 'namque'. sane reliquit hastam poeta, dum vult simul multa describere, et rem imperfectam omisit; 5 deinde rediit ad descriptionem, ut supra in augurii narratione.*

273. *HORVM VNVM ordo est: transadigit costas. et figurate dixit pro 'unius'. TERITVR QVA SVTILIS ALVO BALTEVS rem physicam dixit: omnia enim quibus utimur, non nos terunt, sed ea nos terimus, ut anulum, vestem, balteum. 'ad medium' autem absolute, id 10 est ubi alvo teritur balteus.*

275. *EGREGIVM FORMA IVVENEM bene hic 'egregium', quippe qui esset de fratrum grege.*

277. *AT FRATRES pro 'at fratrum pars'. ANIMOSA PHALANX quasi phalanx, id est legio. et bene a numero, a germanitate, a no- 15 bilitate, a forma, ab aetate, ab vulneris genere, ab ipsius laude, a genere mortis incitatio nata.*

279. *CAECI salutis inprovidi. et bene iam non pars, sed universi.*

280. *INVNDANT more undae fluunt.*

281. *AGYLLINIQUE pro Etruscis: hi enim contra Mezentium auctores 20 coniurationis fuerunt. PICTIS ARCADES ARMIS bene 'pictis', ut in undecimo <93> et versis Arcades armis, ut ornatus picturae lateret in luctu.*

282. *SIC OMNES AMOR VNVS HABET 'sic' id est dum paulatim suis invicem subveniunt, omnes in bellum coacti sunt. sic Sallustius. 25*

283. *DIRIPVERE ARAS deiecerunt, dissipaverunt. sane cum praesens tempus belli loquitur, bene praeteritum intulit 'diripere'. et more suo interiecit aliud: nam ordo erat 'diripere aras craterasque focosque ferunt'.*

284. *FERREVS IMBER permansit in translatione, quia dixerat 30 'tempestas telorum'.*

'emortuum ego maelim leto malo quam illi hodie seni dem insidias *add. D* || 2 et] ut *F* || 4 reliquid *F* || 5 describere *F* || 7 transadigit unum costas *D* || dixit] unum *add. D* || 8 ALIYO *R* ABBO *H* ALBYM *F* || BALTEVM *F* || 10 anulum *H* anullum *F* || s. v. 273 ad medium absolute posuit id est ubi aluo teritur balteus. quidam vero medio legunt quasi ad medium aluum. sutulis (sic) intextus *T* || ut medium *F* || ad LATERYM I. (v. 274) in quibus iunguntur aluo *T* || 12 ad EGREGIVM *F*. I. s. v. qui erat electus ex grege fratrum *T* || 14 ad AT *F*. s. v. id est fratrum pars *T* || 15 ad ANIMOSA *PH*. s. v. aut plena animis aut iracunda propter fratris interitum. et bene ... a genere mortis accensio animorum nata *T* || 16 a forma a nobilitate *T* || 17 morte *F* || incitatio *Masvicius*: incite sio *F* || 21 ad ET *P. A. A.* s. v. scuta picta habentes *T* || 22 picturas *F* || 25 subveniunt] obediunt *H* || 26 decerunt *F* || s. v. 283 deiecerunt. et bene cum praesens belli tempus ostendat infert praeteritum. et more suo aliud interiecit nam ordo est diripere ... focosque *T* || 27 malim loquatur || praeteritam *F*

285. FERUNT auferunt: nam aphaeresis est, ut 'temnere' pro 'contemnere': *alibi omnia fert aetas.*

286. PVLSTATOS DIVOS *id est violatos, laesos fractis foederibus.*

287. INFRENANT ALII CVRRVS *id est equos, qui sub curribus*
5 *sunt: sic alibi fertur equis auriga neque audit currus habenas.*

288. SVBICIVNT IN EQVOS super equos iaciunt; sed proprie non est locutus, magisque contrarie: nam 'subicere' est subter aliquid iacere.

289. REGISQVE INSIGNE GERENTEM *id est diadema habentem.*
10 *et decenter regem cum insignibus suis dixit.*

290. AYIDVS CONFVNDERE FOEDVS legitur et 'avidum'; sed melius 'avidus', quia Messapus Turno favebat, qui erat inpar ad singulare certamen: *nam et postea ait <292> et miser oppositis a tergo involvitur aris. sic enim facilius foedus dissiparet, si arae*
15 *humano cruore polluerentur: nam et Messapi voluntas ita expressa est, qui ait <296> haec melior magnis data victima divis. 'confundere foedus' autem pro ut confunderet.*

291. PROTERRET mire dictum.

293. HASTA cum hasta.

20 294. TELOQVE ORANTEM MVLTA TRABALI *Ennius teloque trabali.*

295. ALTVS EQVO equi magnitudinem latenter ostendit.

296. HOC HABET *id est letali percussus est vulnere. apud anti-*
quos enim id erat 'hoc habet', quod nunc 'peractum est': sic Terentius
certe captus est, habet. sane sarcasmos est, carnificina quasi,
25 *de loci qualitate inventus: nam quia super aras cecidit, ait 'haec melior magnis data victima divis'.*

298. OBVIVS bene obviis corripuit. *AMBVSTVM TORREM quidam*
'ambustum' proprie circumustum accipiunt; sed poetae indifferenter pro
combusto utuntur. TORREM autem erit nominativus 'hic torris', et

---

2 alibi] buc IX 51 || 5 alibi] georg. I 514 || 6 super . . . iacere] cf. Non. p. 387, 9 sqq. M. || 20 Ennius] ann. v. 589 Vahl. || 23 Terentius] Andr. I 1, 55. cf. Don. ad. h. v. et Non. p. 317, 21

---

4 ad INFRENANT c. s. v. id est frena aptant equis et equos qui erant sub curribus T || 5 fertor F || audet F || 7 aliquid om. F || 9 habentem om. F || 13 ad AYIDVS c. f. in marg. cupidus. et hoc de messapo melius accipitur quia ipse paulo post dicturus est et miser . . . uictima diuis T || 14 foedus facilius dissiparetur T || 15 humanae F || uoluntas messapi T || 16 qui ait om. T || hoc habet haec c. q. s. T || ad CONFVNDERE s. v. ut confunderet T || 17 pro ut confunderet scripsi: prodiit confundere F || 20 enius F || trabalim F || 22 ad v. 296 apud antiquos id dicebatur hoc habet quod nunc significat peractum est. siue hoc habet significat satis est T || 24 raptus AS || sarcasmos R sacrasmos F || 25 ceciderat F || 27 ad AMBVSTVM t. s. v. ambustum proprie quidam circumustum accipiunt sed poetae indeferenter pro combustum accipiunt T

ita nunc dicimus: nam illud Ennii et Pacuvii penitus de usu recessit, ut 'hic torrus, huius torri' dicamus.

299. FERENTI pro 'inferenti'.

300. RELVXIT bene ad brevitatem ignis retulit, qui tantum fulgorem brevi ediderat.

301. NIDOREM modo putorem. SVPER quidam pro 'praeterea', alii pro 'supra', ut <306> ense sequens nudo super inminet.

302. TVRBATI HOSTIS quia plus trepidationis in illa flamma fuit, quam periculi.

304. SIC RIGIDO quidam 'sic' pro 'aeque' accipiunt, alii simpliciter, ut eum impresso genu terrae adplicuerat, ut est illud <I 224> despicieus mare velivolum terrasque iacentes sic vertice caeli. 'rigido' autem quidam 'duro et acuto' volunt, non 'recto', ut et curvae rigidum falces formantur in ensem.

305. PRIMAQUE ACIE hic 'que' coniunctio abundat. RVENTEM non cadentem, sed magno impetu se inferentem.

309. FERREVS SOMNVS Homerus ἄλκιος ὕπνος.

312. NVDATO CAPITE scilicet deposita galea, ut possit agnoscī. sane quaeritur, quemadmodum 'nudato' dixerit, cum supra eum nusquam tecto induxerit capite: nam 'nudatum' est quicquid fuit ante coopertum, 'nudum' vero dicitur quod tectum ante non fuerat. ergo aut 'nudato' pro 'nudo' accipiamus, ut sit pro nomine participium: aut dicamus tectum eum habuisse caput, cum descendit ad campum: nam legimus <167> sidereo flagrans clipeo et caelestibus armis. SVOS CLAMORE VOCABAT utrumque exercitum iam suum vocabat, ut talis fuerit eius clamor 'cur in vos invicem ruitis mei'? * autem et adverbium potest esse et nomen.

1 Ennii] ex libr. incert. fragm. XXXV p. 179 Vahl. || Pacuvii] ex inc. fab. fragm. LVI p. 135 ed. sec. Ribb. || 13 et curvae] georg. I 508 || 15 RVENTEM ... inferentem] cf. Don. ad Ter. Ad. III 2, 21 || 17 Homerus] Il. XI 241 || 20 nam nudatum ... fuerat] cf. Isid. diff. verb. 385

1 nam ... dicamus om. H || 3 FERENTI inferenti hab. T || 4 ad RELVXIT s. v. flammauit . ad bene ad brevitatem ignis qui tantum fulgorem breui ediderit posuit reluxit T || 6 pudorem ASF (putorem as) || ad SVPER i. s. s. v. super quidam pro praeterea alii pro supra accipiunt T || pro praeterea] propterea F || 7 anse F || 8 ad v. 302 turbati quia ... periculi T || fuit in flamma T || 10 ad v. 304 quidam sic pro aequae accipiunt alii simpliciter, ad sic r. s. v. id est taliter prostrato T || 11 impressu F || 12 terrae F || 13 et ut F || 14 formantur] conflantur Vergilius || 15 ad QUE s. v. uacat T || habundat F || non ... inferentem hab. T || 17 χαλκεος γανος R χαλκεο γανος H χαλκεος υγνος M aeneus somnus F || ad INERMEM (v. 311) quia deposuerat arma cum ad foedus faciendum accessit T || 18 ad NVDATO c. s. v. sine galea T || 19 quomodo F || 20 induxerat F || quicquid] quod F || fuit om. R || 21 coopertum F || antea ASR || 23 descendit F || campos R caampus H || 26 fuerat AS || mei ruitis F || 27 quo autem Daniel, sed non dubito quin ad repens pertineat scholium

313. REPENS aut subito, ut sit adverbium, id est repente, ut sole recens orto: aut 'repens discordia' pro repentina.

316. ME SINITE subaudiendum 'concurrere': et est zeugma. FAXO id est faciam, confirmabo: et est archaismos.

5 319. ALIS ADLAPSA SAGITTA EST utrum 'alis stridens', an 'alis adlapsa'?

320. INCERTVM QVA PVLSA MANV hoc loco adhuc quidem quasi dubitat; tamen intellegimus a Iuturna inmissum quendam, qui vulneraret Aenean: quod autem paulo post Iuno dictura est de Iuturna
10 quod movit, <815> non ut tela tamen, non ut contenderet arcum, minime est mirandum: nam scimus unicuique inputari quod alter in eius fecerit gratiam, sicut est <X 83> et potes in totidem classes convertere nymphas. Aenean autem ab homine vulneratum indicat Iuppiter, paulo post dicens <797> mortalin de-
15 cuit violari vulnere divum. TVRBINE quod improvisa, alii quod vehementer venerit, accipiunt.

322. PRESSA EST INSIGNIS 'pressa' pro suppressa'. et non 'insignis gloria', sed 'insignis facti', ut genetivus casus magis sit.

323. AENEAE VVLNERE hic proprie: est enim huic contrarium <51>
20 et nostro sequitur de vulnere sanguis. IACTAVIT autem aut adeo fortis Aeneas et metuendus; aut adeo impium nefas visum est.

327. MOLITVR regit. et est acyrologia: nam proprie 'molitur' est parat. alii 'molitur' movet intellegunt, vel arripit, vel aptat.

331. HEBRI fluvii Thraciae, iuxta Cypsela oppidum.

25 332. SANGVINEVS MAVORS gaudens sanguine, αἱμοχαρής. INCREPAT sonat, alibi arguit, ut <X 830> increpat ultro cunctantes socios.

2 sole] georg. III 156

3 ad ME s. s. v. scilicet concurrere et est zeuma; ad FAXO s. v. faciam confirmabo T || zeuma F || ad TVRNVN D. H. I. M. S. v. 317 ego placavi deos et sacra reddidi quibus uictoriam caperem de turno T || 5 ad STRIDENS A. A. S. E. S. v. siue stridens alis siue alis allapsa T || ALII SED LAPSA F || 8 ab RM || 9 autem om. F || iunoni dictum est R iuno dictum est H || 10 movet Daniel || conderet F || 12 potest AS || in om. R || 13 classem AR || hominibus F || 14 inducat AS || mortali indecuit AH mortali d. R mortali n̄ d. M || 15 ad TVRBINE A. i. m. aut emissa aut infixa. turbine quod improvisa alii quod vehementer venerit T || 16 venerit om. F || 17 suppressa et non . . . facti hab. T || 20 nostro] non F || ad IACTAVIT v. q. s. v. aut quia aeneas fortis et metuendus erat aut quia nefas et impium uidebatur T || 21 metuendos F || 22 regitur R || 23 ad MOLITVR H. S. v. quidam molitur . . . aptat T || ad VOLITANS (v. 328) celeriter discurrens T || 24 ad v. 331 haec comparatio hoc ostendit quod in parte septentrionali quam describit bellicosiores sunt populi T || EBRI HM. hebrus autem fluvius thraciae F || ad HEBRI s. v. hebrus fluvius thraciae . . . oppidum T || cypsala libri || 25 εμοχαρής F, sanguine gaudens iterans || INCREPAT . . . ultro om. F || 26 ultro om. M || emantes socios F. hinc ortum Emantellocios illud, quod post αἱμοχαρής edidit

334. ANTE NOTOS ZEPHYRVMQVE VOLANT *id est ventos praevertuntur.*

ULTIMA hoc est tota: si enim gemit ultima, omnis sine dubio.

335. THRACA autem *id est Thracia: Cicero in de republica* (II 4, 9) *coloniarum vero quae est deducta a Graecis in Asiam, Thraciam, Italiam, et non dixit 'Thraciam'.* 5

336. IRAEQVE INSIDIAEQVE DEI (COMITATVS) *figurata elocutio, vario significatu idem ostendens. et non tam virtute, sed insidiis †comitatus.*

337. ALACER quidam 'alacer' *gestiens et rei novitate turbatus volunt, 'alacris' vero laetus.*

338. QVATIT exagitat. MISERABILE CAESIS H. I. *miserabiliter: 10 nomen pro adverbio, ut <X 273> sanguinei lugubre rubent.*

340. MIXTAQVE CRVOR *hypallage est pro 'mixto cruore'.*

341. STHENELVMQVE DEDIT THAMYRVQVE *plura δημοιοτέλευτα.*

342. AMBO antiquo more 'ambo': *Terentius ambo oportune vos volo, sicut superius dictum est, cum hodie 'ambos' dicamus.* 15

343. IPSE NVTRIERAT solent enim plerumque filios suos aliis dare nutriendos parentes. *dicendo autem 'ipse' ignotae personae hoc pronomine addit dignitatem.*

344. LYCIA autem pro 'in Lycia', ut <IV 36> *non Lybiae, non ante Tyro despectus Iarbas. PARIBVSQVE ORNAVERAT ARMIS scilicet 20 ut aequaliter dimicarent, aequaliter current.*

347. ANTIQVI pro 'nobilis et magni', ut <I 12> *urbs antiqua*

8 quidam . . . laetus] exscr. Isid. or. X 6. cf. Don. ad Ter. Eun. II 3, 12 || 14 Terentius] Andr. II 2, 8 || 15 superius] cf. ad buc. V 68; VI 18

Daniel || s. v. 332 quasi videatur in ipsis deus mars esse. neque enim ipse deus videtur sed in ipsis apparet *T* || ad AEQVORE A. (v. 333) campo patenti ablatius pro accusatiuo *T* || 1 ZEPHYRVMQVE *F* || pro uertuntur *F*. inde A. N. Z. id est uentos. VOLANT pro uertuntur *Daniel* || ad ANTE N. Z. S. V. id est uentos et species pro genere, ad VOLANT uentos praeuertuntur *T* || 2 gemit om. *F* || omnes *R* || 3 THRACA thracia hab. *T* || 4 coloniarum *F* colonia *Daniel* || Grais Cicero || ad PEDVM S. V. equorum scilicet, ad CIRCVM in marg. in circuitu ante faciem *T* || 6 s. v. 336 ipse comitatus ipsius dei sunt irae et insidiae. irae propter impetum bellantium et insidiae propter fraudem bellicam. aguntur feruntur *T* || INSIAEQVE *F* || figurat *F*, corr. *Daniel*. ceterum cf. ad IX 85 || 7 idem] id est *Daniel*. 'dei comitatus' adpositis interpretes idem ostendi dicit, quod 'circum aguntur' verbis || post comitatus lacunam indicavit *Daniel*. fortasse et non tam virtute, sed insidiis deus comitatur vel, quod Schoellius coniecit, et non tam virtute, sed insidiis consistit comitatus, ut *Turnus insidiis, non virtute Aenean impugnati*. || ad TALIS S. V. sic sanguineus, ad ea quae sequuntur alacer quidam . . . laetus *T* || 8 rein *F* || volunt] intellegunt *T* || 10 QVATIT exagitat hab. *T* || mirabiliter *F* || 12 ad MIXTAQVE C. C. H. S. V. hypallage id est mixto cruore calcatur harena *T* || 13 THAMYRVQVE *F* || 14 ad AMBO S. V. pro ambos antique *T* || modore *F* || 15 dicimus *F*, corr. *Daniel* || 17 parentes om. *H*, post plerumque hab. *F* || ad IPSE S. V. hoc pronomine ignotae personae addidit dignitatem *T* || ignota persona *F* || 19 libiae *F* || 20 ORNAVERAT *F* ONERAVERAT *Daniel* || ad PARIBVSQVE O. A. S. V. scilicet . . . current *T* || 21 dimicarent et aequaliter *T* || 22 ad ANTIQVI S. V. nobilis aut re uera antiqui si referas ad tempora scribentis *T*

fuit: aut proprie 'antiqui', si referamus ad tempora scribentis. DOLONIS cum Troiani exploratorem, quem ad castra Graecorum mitterent, quaerent, hic Dolon exploratum se ire obtulit, si sibi equi Achillis pro praemio darentur. qui cum isset, obvios habuit Diomedem et Vlixem, 5 similiter exploratores missos ad castra Troiana, captusque ab eis tormentis coactus est confiteri consilia Troianorum, Rhesi etiam adventum, qui in auxilium Troianorum equos fatales adduxerat. quem Diomedes et Vlixes vinctum ad arborem relinquentes profecti ad castra Troiana, occiso Rheso abductisque equis, redeunt occiderunt. huius filium nunc 10 inter Troianos a Turno dicit occisum.

350. AVSVS PELIDAE PRETIUM SIBI POSCERE CVRRVS difficilis hypallage: nam hoc vult dicere: qui ut Achillis equos posset accipere, ire ausus est ad castra Graecorum. ordo enim non procedit: qui ut iret, ausus est petere. 'currus' vero pro 'curruum' ac per hoc 15 'equorum' dixit.

351. PRO TALIBVS AVSIS quaeritur, quis ante hunc 'ausis' dixerit.

352. ADFECIT PRETIO modo poenam significat: nam pretium τῶν μέσων est: Terentius ergo pretium ob stultitiam fero. NEC EQVIS ADSPIRAT ACHILLIS 'adspirat' apud maiores accedit significat: Cicero numquam adspiravit ad curiam. sed hic figurate 20 dixit 'adspirat equis' pro 'ad equos', id est occisus est nec ad equos Achillis accessit. melius tamen est ut de Diomede intellegamus, ut ut sit sensus: Diomedes occidit Dolonem, qui equos Achillis ausus est petere, quos nec ille qui eum vicit, poposcit. sane 'adspirat' 25 est tractum ab his, qui insequentes spiritu suo proximos adflant.

---

18 Terentius] Andr. III 5, 4. cf. Don. ad h. v. || 20 Cicero] in Verr. act. II 2, 31, 76. cf. Pseudo-Ascon. ad div. in Q. Caec. V extr.

---

2 cum troiani . . . occisum hab. T || exploratorem quaerent quem . . . mitterent T || mitteret F || 3 optulit T || adullis F || 4 obuius F || diomedē et ulixē T || 5 similiter post habuit hab. T || captusque . . . adduxerat T: captusque absceis et tormentis constiterat (constituerat Daniel) adactus tam consilia troianorum tyresii aduentum qui equos falcatos adduxerat ad (in Daniel) auxilium troianorum F captusque ab iis (sic iam Commelinus) et tormentis adactus exposuerat tam c. T. quam R. a. q. e. fatales a. i. a. T. Masvicius || 6 rhessi T || 8 vinctum F || relinquentes ad arborem T || 9 occiso rhesso T: occisores F || abductis equis F || huius . . . occisum] et istum dolonem cuius nunc virgilius filium dicit a turno inter reliquos troianos occisum T || 12 qui ut] quia R || possit HF || 14 ad CVRRVS s. v equos T || curruum Daniel: curruum F. fort. recte, ut ac per hoc equos scribatur. cf. ad v. 374 || hac F || 17 poena ASM || 18 fero] unde et graeci τιμωρίαν poenam vocant ἀπὸ τῆς τιμῆς quod est pretium add. D || 19 accedat HM || 20 Cicero] in pissionem add. A in pusionem add. S in pisonem add. Rs, ciceronem H || numquam] nū H || curiam] id est accessit add. ASR || 22 ut diomedem intellegimus F || 24 vicit] occidit F || ad ADSPIRAT s. v. hoc verbum tractum est ab his qui insequentes proximos quosque suo spiritu efflant (sic) T

354. LONGVM PER INANE hoc est per longum spatium. SECVTVS IACVLO pro 'insecutus': vel certe, e longinquo eum ante iaculo vulneravit.

356. ELAPSOQVE pro 'lapso'.

357. DEXTRAE MVCRONEM EXTORQVET quasi prooeconomia est ut non eum suo interimat gladio, ne agnoscat quod Metisci est, et 5 iam nunc suum requirat: quo facto perire poterat sequens fracti gladii oeconomia.

358. TINGVIT IVGVLO hic non significat 'inficit', ut tingue novo mecum direptis crura cothurnis, sed 'demersit in ingulum', ut ibi <91> et Stygia candentem tinxerat unda 'inbuerat, durarat' 10 significat.

359. EN AGROS subauditur, quos victore Aenea te accipere posse credebas, corpore tuo 'metire'; metiuntur autem agros qui colonis adsignant: inde enim sarcasmos factus est. nam consuetudo erat ut victores imperatores agros militibus suis darent, ut in historiis legi- 15 mus, item in Lucano <I 346> an melius fient piratae, magne, coloni. et hoc est, quod supra ait <339> hostibus insultans.

364. STERNACIS EQVI ferocis, qui facile sternit sedentem. quidam pro 'pavidi' accipiunt: 'consternati' enim 'equi' dicuntur.

365. EDONI BOREAE 'Edoni' Thracii. nam Edon mons est 20 Thraciae. sane sciendum hoc loco errasse Donatum, qui dicit 'Edonii' legendum, ut 'do' brevis sit, secundum Lucanum, qui dicit <I 675> Edonis Ogygio decurrit plena Lyaeo: namque certum est systolen fecisse Lucanum: unde 'Edoni' legendum est, ut sit 'hic Edonus, huius Edoni'. Statius et Vergilium et artem secutus ait 25 tristius Edonas hiemes Hebrumque nivalem, non 'Edonias'.

366. AEGAEIO mari scilicet, sicut sequentia indicant 'sequiturque

---

8 tingue] georg. II 8 || 25 Statius] Theb. V 78

---

1 s. v. 354 id est per longum spatium secutus est vel certe eum e longinquo iaculo vulneravit *T* || 3 ad ELAPSOQVE s. v. iam ad terram proiecto *T* || 4 praeconomia *H* peroeconomion *F* || 5 ne] nec *HM*. cf. v. 735 sqq. || quod metisci et suum requirat *F* || 6 sequenti *F* || fracti gladii *M*: fracti gladii *H* fracti gladio *ASRF* fracto gladio *a* || 8 significat ut inficit ut et tingue *F* || 9 coturnis *F* || at *F* || 10 tinxerat *F* || 11 significarat *F* || 13 metisrem etiuntur *F* || 14 sarcasmos *RF* || 16 pyratae *A* pyrratae *R* || magnae *AF* magna *SH* || 17 colonis *AS* ecolonia *H* || coloni] et alibi (344) 'quae sedes erit emeritis? quae rura dabuntur quae noster veteranus arat (sic) add. *D* || 18 ad STERNACIS s. v. id est ferocis quidam pavidi accipiunt unde consternati equi dicuntur, in marg. sternaces equi dicuntur cespitatores qui crebro cadunt sua sponte a sternendo sic dicti *T* || 19 forte consternari || sequi *F* || 20 EDONI *M* HODONI *F* AEDONI reliqui || edonii *F* || 21 dicit om. *H* || aedoni *R* aedonii *M* tedonit *H* || 22 qui dicit . . . certum est om. *F* || 23 ogyo *A* || luceo *R* || 24 Lucanum om. *F* || aedon *M* aedoni ex aedonis *F* || hic edon huius edonis *R* || 25 uergilium *F* || 26 threicius *R* triscius *H* dulcius Statius || aedonas libri || hiemas *H* || ebrumque *AM* hiebrumque *H*. arctonque frementem Statius || aedonis *F* || 27 matri *M*

ad litora fluctus': nam male ait Donatus montem esse, unde flat Boreas, cum certum sit eum de Hyperboreis montibus flare. *quidam 'fluctus' melius numero singulari accipiendum putant.*

367. QVA VENTI INCVBVERE pro 'qua ventus': Boream enim solum
5 dicit. FVGAM DANT pro 'fugiant', ut alibi <437> defensum dabit.

370. QVATIT VOLANTEM ut oblimat inermes.

371. INSTANTEM PHEGEVS aut sibi, aut omnibus.

372. AD CVRRVM pro 'curru se obiecit'. CITATORVM aphae-
resis pro 'concitatorum'.

10 374. PENDETQVE IVGIS pro 'iugo', ut <350> ausus Pelidae pre-
tium sibi poscere currus.

375. LANCEA raro lectum: et est telum missile. BILICEM LO-
RICAM 'li' longa est et accentum habet, sicut 'bifilum' 'fi' produci-
tur, quia et 'fila' et 'licia' dicimus.

15 376. DEGVSSTAT VVLNERE CORPVS id est leviter tangit, id est
stringit, propter exiguitatem sanguinis: unde econtra de alto vulnere
ait <XI 804> virgineumque alte bibit acta cruorem.

378. DVCTO MVCRONE id est educto.

379. PROCVRSV impetu. et est una pars orationis 'procursus'.

20 387. SAEVIT scilicet, quia non potest in bella procedere: vel
quod abstractus a bellis sit. et bene viro forti servat dignitatem, qui
nihil molliter facit in tam aspero vulnere: nam ideo ait 'infracta luc-
tatur harundine'.

389. ENSE SECENT LATO VVLNVS quidam 'lato' ita dictum acci-
25 piunt, ut, quasi ipso iubente, ne scalpello aut aliquo ferramento minore,
sed ense, et hoc lato, aperiretur, quamquam cum maiore dolore, dum-
modo extracta sagitta remittant eum quamprimum ad pugnam. alii

6 oblimat] georg. III 136 || 18 DVCTO id est educto] cf. Non. p. 283, 3 M.

4 ad QVA v. i. s. v. pluralem ponit pro singulari quia de solo borea dicit
T || ad VIAM s. (v. 368) id est viam facit secando id est interficiendo T || ad
ADVERSO (v. 370) contra ventum posito T || 6 oblimet inertis Vergilius || 7 ad
INSTANTEM s. v. imminet sibi aut omnibus T || 8 curru subiecit R || aferesis
id est ablatio F' || ad DETORSIT s. v. in alteram partem flexit T || 10 ad IVGIS
s. v. id est in iugo in altitudine currus T || auusus F' || 12 ad LANCEA s. v. telum
missile T || CORONAM H || 13 bifilium SR (corr. s) bifilum H. fort. trifilem. cf.
Mart. VI 74, 2 || 14 filia H || dicia R lycia H || 15 ad DEGVSSTAT leniter tangit
propter exiguitatem sanguinis T || 16 contra RH || alio H || 17 altu F || aucta R ||
18 ad DVCTO s. v. euaginato T || educte F' || 19 schol. ad v. 379 om. AS || et
est procursus u. p. o. F' || ad ALTERNOS (v. 386) mutuos quia pede post pedem
incedimus T || 20 producere R || ad SAEVIT s. v. quia bello est protractus, in
marg. bene . . . arundine T || 21 abtractus F' || ad VIAM q. p. p. s. v. quae pro-
xima est velocitati. exprimit enim eum ad pugnam festinantem T || 24 LATE R
ALTO H || ad v. 389 quidam lato accipiunt quasi ipso iubente . . . pro late T' ||
25 ne] malim non || aliqua F' || 26 aperiretur om. F' || quamquam T: quod F' ||
27. extracta agitata F' || alii] quidam F'

'lato' pro 'late' tradunt: ubique tamen animum viri fortis expressit.

391. ΙΑΡΙΧ aptum nomen medico: nam ἰασθαι Graeci dicunt 'curare'.

394. AVGVRIVM CITHARAMQVE DABAT vera lectio est 'dabat': 5 nam non dedit. sane per citharam scientiam indicat harmoniae, id est musicae. sed et cithara et sagittae artes sunt, augurium vero munus: non enim sola arte, verum etiam indulta divinitate colligitur.

395. VT DEPOSITI id est desperati: nam apud veteres consuetudo erat ut desperati ante ianuas suas collocarentur, vel ut extremum 10 spiritum redderent terrae, vel ut possent a transeuntibus forte curari, qui aliquando simili laboraverant morbo: Cicero aegram et prope depositam reipublicae partem suscepisse.

396. POTESTATES HERBARVM vim, possibilitatem, *quae δύναις dicitur*. nam in herbarum cura nulla ratio est: unde etiam ait 15 'mutas artes': licet alii mutam artem tactum venae velint, alii 'mutas artes' musicae comparatione. alii 'mutas', quia apud veteres manibus magis medicina tractata est: unde et chirurgia dicta; nam ipse ait <402> multa manu medica Phoebique potentibus herbis. ergo 'mutas', quia, ubi manu res agebatur, cessabat oratio. VSUMQVE 20 MEDENDI ἐμπειρικὴν scientiam, hoc est medicinam, in usu, non in ratione constantem: nam quaedam artes usu discuntur, sicut ipsa maxima parte medicina, quae ante Hippocratem fuit.

397. INGLORIVS comparatione sagittarum, harmoniae, id est musicae, divinitatis. MALVIT quoniam heroicis temporibus etiam medicina 25 valde fuerat in honore.

9 DEPOSITI desperati . . . morbo] exscr. Isid. or. X 72. cf. Non. p. 279, 17 sqq. M. || 12 Cicero] in Verr. act. II lib. I 2, 5. cf. Pseudo-Ascon. ad h. l.

1 animi H || uir M || fortis uiri R || 3 ΙΑΡΙΧ F || ΙΑΡΙ AM iace RHFa || Graeci hab. a || 4 curare] unde ἰατρός dicitur medicus add. D || ad DABAT s. v. id est dare volnerat T || DABAT RHMs: DADAT S DEDIT AF || dabant F || 6 sane sciendum per F || armoniae libri, nisi quod armoeniae A || 7 s. v. 394 cithara et sagittae . . . colligitur T || cythara F || 12 qui] quia M || dissimili H || 13 partem] et seneca (Stattius vulgo) in theb. (Oedip. v. 1079 P. et. R.) 'ite ferte depositis opem' add. D || 14 POTESTAS AS || 15 nam in herbarum cura (natura Commelinus) uis est quae dinamis dicitur (cuius add. Commelinus) nulla ratio est F || in om. AS || 16 licet alii . . . mutas artes om. F || 17 alii mutas quia e. g. s.] cf. ad v. 397 || 18 tracta F || 21 enpericen ARh enperices H enpnice M empiricen id est pericia empiros peritus F (id est . . . peritus in cod. secusit Daniel, in marg. gl. = glosa, adscribens) || non ratione AS || 22 constante F || 23 maxima Daniel: proxima F. an pro maxima? || fuit] fuit mutata F, muta fuit Daniel. mutata delevi, ut ex MVTAS A. I. A. ortum: nam quia apud veteres . . . cessabat oratio olim ad MVTAS A. I. A. adscripta fuisse Turonensis docet || 25 ad MALVIT in marg. maluit propterea dicit quia heroicis temporibus in magno honore fuit medicina T || ITALVIT F || ad MVTAS A. I. A. s. v. quia manibus medicina apud veteres tractabatur unde et cyrurgia dicta. nam ipse paulo post ait multa manu m. ergo muta ubi cessabat oratio res agebatur T

398. ACERBA FREMENS pro 'acerbe': adverbium qualitatis in nomen derivatum.
400. LACRIMISQVE INMOBILIS non suis, sed illorum.
401. PAEONIVM IN MOREM medicinalem, a Paeone: nam Doricae
5 linguae est 'Paeon', naturale enim est 'Paeon'.
402. MVLTA pro 'multum'. TREPIDAT pro 'trepidanter facit'.
404. FORCIPE FERRVM hic forcipem dixit quod Graeci ardiotheran dicunt, qua solent spicula vulneribus evelli: ardia enim spicula sagittarum appellantur. alibi forcipes, quod formum, id est calidum, capiant.
- 10 405. NVLLA VIAM FORTVNA REGIT nullus eventus rationem praestat. NIHIL AVCTOR APOLLO medicinae inventor: nam Aesculapius praeest medicinae, quam Apollo invenit, qui in Ovidio de se ait inventum medicina meum est.
407. PROPIVSQVE MALVM ex fuga scilicet Troianorum.
- 15 408. STARE V. plenum esse. alii 'stare' constare intellegunt, ut significet 'pulvere caelum constat', id est in pulverem versum est et quasi totum ex pulvere est. alii diutinum pulverem et continuum [et] significatum volunt inumbrationemque ex eo solis et caeli factam, id est non moveri caelum, sed consistere, eundemque manere habitum aeris
20 ex continua caligine pulveris, obducto semel caelo et quasi ab oculis intercluso.
411. HIC VENVS genetrix. INDIGNO DOLORE qui fuerat natus ex vulnere indigne inlato, scilicet per insidias.
412. DICTAMNVN haec herba licet ubique nascatur, melior in
25 Creta est, quae Dicta dicitur, unde proprium herbae nomen. haec admota vulnere, in quo ferrum est, extrahit ferrum in tantum, ut animalia apud Cretam, cum fuerint vulnerata, ad hanc herbam currant

9 alibi . . . capiunt] cf. Isid. or. XX 13, 3 et X 99 || 11 medicinae . . . invenit] cf. Isid. or. IV 3, 1 || 12 in Ovidio] met. I 521 || 24 haec herba . . . exigere dicitur] cf. Isid. or. XVII 9, 29 et XII 1, 18

1 ad ACERBA s. v. pro acerbe nomen pro adverbio T || 3 non suis sed illorum hab. T || 5 est enim AS autem est F || 6 ad MVLTA s. v. multum, ad TREPIDAT s. v. trepidanter facit sine accelerat T || 7 schol. ad v. 404 hab. T || forcipem T || ἀρδιοθήραν Daniel || 8 quae F || ἀρδια Daniel || 9 alibi forceps dicitur T || forcipem F, corr. Schoellius || forbum F || capiant Schoellius: capiunt F capiat T || 11 nec scolapius H nam aesculapius R || 12 qui . . . ait] ipse in obidi metamorfoseos F || 13 inventum de re ait H || inuenta R || 15 plenum esse] om. H, id est p. e. M. ut alibi 'stat pulvere caelum' et (buc. VII 53) 'stant et iuniperi' add. D || 17 pulvere Daniel || et seclusi || 24 ad DICTAMNVN s. v. vuizuurz homo saec. X adscripsit in S || nascatur om. HM || melior] tamen add. D || 25 ad v. 412 creta dicitur dicta unde proprium est nomen herbae inditum haec admota . . . etiam venena dicitur a corpore exigere. et figurate dixit dictamnium caulem pro dictamni T || 26 extrahat F || ferrum om. T || ut muta animalia T || 27 cum fuerit vulnere F || curantia quae F

eaque depasta tela corpore dicantur excutere. haec herba hausta etiam venena corpore exigere dicitur.

413. PYBERIBVS CAVLEM FOLIIS hoc est adultis: sic in quarto <514> pubentes herbae. et est reciproca inter herbas et homines translatio: nam et pubertatem herbarum et florem iuventutis 5 vocamus. 'caulem' autem medium fruticem, qui vulgo thyrsus dicitur. de hac herba in IV. <72> ait de vulnerata cerva illa fuga silvas saltusque peragrat Dictaeos.

415. GRAMINA hic pro herba: nam est hoc nomine alia herba, quae in immensum excrescit. 10

416. FACIEM CIRCUMDATA a parte totum corpus accipimus. et putatur sic dictum, ut <I 658> faciem mutatus et ora Cupido.

417. FVSVM AMNEM pro 'aquam', a toto partem: sic supra <119> fontemque ignemque ferebant.

419. AMBROSIAE SVCOS ambrosia est cibus deorum: nam nectar 15 potant. alibi ambrosia unguentum deorum legitur <I 403> ambrosiaeque comae divinum vertice odorem. PANACEAM genus herbae est. sciendum tamen Lucretium panaceam ubique salem dicere. unde possumus et hoc loco salem intellegere; nam omnem pellit dolorem. sed melius herbam, quia ait 'odoriferam'. alii panaceam 20 medicamentum dicunt ex conpluribus herbis compositum, quod ad omne vulnus facit. hanc herbam Hercules contra vim venenorum Thessalis dicitur praestitisse. sane nomen mire compositum.

422. QUIPPE DOLOR quasi dolor, cuius natura haec est, ut adhibito remedio statim recedat. nam dolor consequens res est, non 25 principalis: unde sublata causa etiam ipse statim recedit. hinc ait 'quippe', nam infusa aqua inhaerens laxare coeperat telum, quod antea inferebat dolorem.

6 caulem . . . dicitur] cf. Isid. or. XVII 10, 3

1 tela dicantur corpore excutere T || 3 CAVLEM R || sicut F || 5 et ante pubertatem om. F || 6 ad CAVLEM s. v. medium fruticem dicit qui vulgo thyrsus dicitur T || frutice F fruticis Daniel fruticis Masvicius || tyrsos F || 7 ait ubi de Daniel || 8 peragra dictatos F || 9 ad GRAMINA s. v. pro herba posuit. scilicet sunt T || 11 accipiamus AS accepimus H || ad CIRCUMDATA s. v. nota figura T || 12 sic dictum est ut F || faciam F || ad LABRIS (v. 417) s. v. in uasis, in marg. labrum proprie appellatur uas in quo lavatio solet fieri infantum quod et alveum alio nomine appellatur T || 16 potant] potus F. ambrosia ab immortalitate dicta, a enim sine et βερός mortalis add. D || ad v. 419 alibi ambrosiam unguentum deorum virgilius intellegit ut ambrosiaeque . . . vertice o. s. T || 17 PANACEVM R || 18 Lucretium] Lucilium con. Bapt. Pius ad Lucr. IV 123. cf. Becker Philol. I p. 48 et L. Mueller Lucil. p. 159 || panaceum R || 19 unde] nam M || 20 dolore] unde et nomen accepit quasi πρὸς πάντα ἄνθος, id est ad omnia remedium add. Masvicius || ad PANACEAM s. v. quidam medicamentum dicunt . . . praestitisse T || 21 conpluralibus T || 22 facit] idoneum comprobatur T || contra] propter T || thessales I || 25 recidat H || 26 causa] cū F || hic F || 28 ante H inte F || inserebat F

423. IAMQVE SECUTA MANVM *leniter temptantis secuta est.*
424. IN PRISTINA in usum priorem, hoc est quales fuerunt pristinae. vel 'novae' magnae aut mirae.
425. ARMA CITI PROPERATE VIRO SUO more ostendit festinationem:
5 ante induxit loquentem, quam significaret qui loqueretur. †qui sicut nos 'properare, festinare' dicimus, ita antiqui pro 'dare' dicebant: Salustius soleas festinate.
427. NON HAEC HVMANIS OPIBVS potest subaudiri et 'arte humana'.
429. MAIOR AGIT DEVS Apollo scilicet, inventor medicinae: hoc
10 est haec agit maior.
432. HABILIS LATERI CLIPEVS et hic expressa festinatio est. LORICAQVE TERGO EST quare tergo tantum, cum totum ambiat corpus? at quia latus clipeo dixerat tectum, supererat ut tergum lorica muniret.
434. SYMMAQVE PER GALEAM decenter galeam quoque eum induisse
15 significat.
435. VERVMQVE LABOREM quem per me ipse suscipio, non qui ex aliorum virtute imperatoribus adscribi consuevit.
436. FORTVNAM EX ALIIS subaudimus 'opta': nec enim fortuna discitur. et est zeugma non integrum. quidam autem defectionem
20 putant et deesse volunt 'pete' aut 'accipe'. alii figuram volunt pro 'quid fortuna sit ex aliis disce': cum et bona et mala sit fortuna, quid valeat dea haec, ex aliis disce: vult enim intellegi, se adversa usum.
437. DEFENSVM DABIT pro 'defendet'. INTER PRAEMIA 'inter' veteres pro 'ad' ponebant: id est ad praemia: Cicero dico te priore
25 nocte venisse inter falcarios, id est ad falcarios.

6 Sallustius] hist. inc. 105 D., 74 Kr. || 24 Cicero] in Catil. I 4, 8

1 MANV F || 2 PRISTINĀ HM || s. v. 424 id est quales fuerunt pristinae. aut nouae mirae et magnae T || 4 ad v. 425 in marg. suo more . . . significaret loqui incipientem T || ostendens T || 5 qui ex eis quae praecedunt perperam videtur repetitum esse, atqui edidit Daniel. || 6 ad PROPERATE s. v. propere et festinanter date T || sicut . . . dicebant] sicut nos properare dicimus ita antiqui festinare pro dare dicebant coni. Dietschius ad Sall. l. i. p. 141. sicut nos 'properare' 'festinare' pro 'festinanter ire' dicimus, ita antiqui pro 'dare' dicebant Schoellius. cf. ad IV 575 et IX 399 || 7 soleas Masvicius: solas F || festinare Masvicius || 8 arte Masvicius: ante F. dicere voluit interpres ad arte ex eis quae praecedunt humana intellegendum esse || 9 inuentor Apollo scilicet medicinae F. Apollo inuentor scilicet m. Stephanus || 11 ad SYRAS I. A. S. V. id est tibialia induerat. et est expressa festinatio T || ad LORICAQVE T. E. S. V. quia latus clipeo dixerat tectum supererat ut tergum lorica muniret. alioqui lorica totum ambit corpus T || 12 aut F, correxi || 13 tergo F || 14 ad DELIBANS O. F. (v. 434) propinans et decenter hoc loco galeam induisse significat T || eum ego: cum F tum Daniel || 17 consuevit adscribi ASR || 18 nec] nam M neque F || 19 et est . . . integrum om. F || zeuma libri plerique || ad FORTVNAM in marg. scilicet opta. et quidam defectionem putant . . . se aduersa ausurum (sic) T || 21 cum bona F || 22 dea hac F haec dea T || an usurum ? || 23 ad DEFENSVM D. S. V. id est defendet a bello T || defendit F || ad INTER S. V. pro ad T || 24 priora F || 25 id est ad falcarios om. F

438. MATVRA ADOLEVERIT *AETAS* adulescendo matura esse coeperit.

439. SIS MEMOR subaudiendum 'meorum factorum'.

443. ANTHEVSQVE MNESTHEVSQVE servavit τὸ πρόπον; necesse enim erat ut, vulnerato duce, multi cum eo in castra remearent.

445. MISCETVR modo 'confunditur': alibi 'perturbatur', ut <I191> 5 miscet agens telis nemora inter frondea turbam.

446. AGGERE TVRNVS hic 'aggere' pro eminentia posuit; de via autem aggerem non possumus dicere, nisi si viae aggerem dicere voluerimus, id est viae coacervationem, quam historici viam militarem dicunt, ut <V 273> qualis saepe viae deprensus in ag- 10 gere serpens. quidam ambiguitatem volunt, utrum ipse Turnus in aggere, an venientes ex aggere?

448. PRIMA ANTE OMNES ut <II 40> primus ibi ante omnes. et ante omnes Latinos sonum audit.

449. TREMEFACTA REFGIT quaeritur, cur Iuturna, cum hic acie ex- 15 cedit tremefacta, mox tamen inducitur revertens.

450. ATRVM RAPIT AGMEN pulveris nube coopertum. quidam autem 'agmen' iter accipiunt, 'rapit' autem festinat, ut sit: ille campo aperto iter festinat pulveris plenum et ipsa festinatione excitat. et ita dicunt, quoniam, si 'agmen' exercitum dicit, apertus campus esse non 20 potuit bellatorum densitate completus.

451. ABRVPTO SIDERE vel immensa, vel magna tempestate: per sidus enim tempestas significatur: ut <III 422> sorbet in abruptum fluctus, item <XI 259> scit triste Minervae sidus. interdum ipsum sidus, hoc est astrum. 'abruptum' vero ad hominum opinionem 25 retulit; videtur enim praecipitari.

452. IT MARE PER MEDIVM MISERIS H. P. L. H. C. A. Statius planius de hoc sensu deflent sua damna coloni et tamen

27 Statius] Theb. XI 117

2 ad SIS M. S. V. scilicet meorum factorum T || 3 schol. ad v. 443 om. AS || TON PRONON R tropepon id est quod decet F || 6 misceret M || 7 via] tua S ea F || 8 si om. AH || 9 viae om. RF || stroici F || 10 depressus ASR || in] ab F || ad v. 446 potest esse ambiguum utrum scilicet turnus in aggere positus venientes uiderit an ex ipso aggere venientes T || 11 ipsi F || 12 ad GELIVSQUE P. I. C. (v. 447) non nulli intellegunt similiter ut ausonios conterritum ipsum turnum T || 14 sonum F: solum Daniel || 16 tremefacta Masvicius: tempestas F, om. Commelinus, fortasse recte || 17 ad v. 450 quidam hoc loco agmen iter accipiunt et rapit festinat ut sit secundum illorum sensum ille campo aperto festinat iter pulveris plenum et ipsa festinatione excitat, quoniam si agmen exercitum dixit campus bellatorum densitate repletus apertus esse non potuit T || 23 ut] alibi ASR || 24 interdum . . . praecipitari non edidit Daniel. interdum . . . astrum non videntur veteris esse interpretis || ad ABRVPTO s. in marg. abruptum ad hominum . . . praecipitari T || 28 colent H

oppressos miserantur in aequore nautas. sane * aut 'longe horrescunt'. 'heu' autem, ut solet, interiectionem ex sua persona interposuit.

453. DABIT ILLE RVINAS 'dabit' pro faciet: Terentius quas turbas dedit et ipse <II 482> et ingentem lato dedit ore fenestram.

5 RVET eruet, evertet: Terentius ceteros agerem ruerem: nam aliter dictum est <II 290> ruit alto a culmine Troia.

456. TALIS taliter, simili modo: sic paulo post <477> similis medios Iuturna per hostes. RHOETEIVS Troianus, a promunturio Troiae.

10 457. CVNEIS SE QVISQVE COACTIS ADGLOMERANT densentur, ut cuneatim dimicent, scilicet in cuneorum modum compositi, ut hostem facilius invaderent.

458. GRAVEM fortem: Sallustius Lusitaniae gravem civitatem.

460. CADIT IPSE TOLVMNIVS AVGV R Homerice: ut primus violator 15 foederis poenas luat.

462. TOLLITVR IN CAELVM CLAMOR occiso eo, qui auctor dirumpendi foederis fuerat, exortus est clamor, et statim secuta fuga Rutulorum, ut 'versique vicissim pulverulenta fuga Rutuli dant terga per agros'. et bene VICISSIM, quia Troianos in fugam versos fuisse, 20 exinde apparet, quod supra dixit <408> subeunt equites et spicula castris densa cadunt mediis.

463. PVLVERVLENTA plena pulveris: nam apud veteres 'pulverulenta' dicebantur, sicut vinolentum dicimus qui vino plenus est, et temulentum qui temeto plenus est.

25 465. NEC PEDE CONGRESSOS AEQVO pedestres: quae est pugna aequa.

3 Terentius] Eun. IV 3, 11 || 5 Terentius] Ad. III 2, 21 || 13 GRAVEM fortem] cf. Non. p. 315, 14 M. || Sallustius] hist. inc. 68 D., 34 Kr. || 22 PVLVERVLENTA plena pulveris] cf. Isid. diff. verb. 468 || 23 sicut . . . plenus est] cf. Don. ad Ter. Andr. I 4, 2 et Eun. IV 3, 13; Isid. or. X 271

1 obpraessos H || aequere M || sane * aut || aut 'longe praescia' intercidiisse videntur || 2 ad HEV s. v. interiectio ex persona poetae T || 3 ad DABIT s. v. faciet T || 5 RVET eruit evertit F || evertet] et auertit AS et evertet R || aggerem F || 6 ruit] ut H, om. F || troiae F || 8 schol. ad RHOETEIVS om. F || RHOETEIVS libri || promontorio AS promuntorio R promuntorio HM || 10 ADGLOMERAT S M F ADGLOMERAD H || 11 modo RH || ad CVNEIS s. q. C. A. s. v. densantur in cuneorum modum ut hostem facilius invaderent T || 14 ad CADIT I. T. A. s. v. homerice dicit ut princeps violati foederis poenas luat T || homericae F Home- 20 derus Daniel || violatur F || 15 lucet F || 16 auctorum pendi F || dirumpendi AH derumpendi M || 18 ut om. F || aduersique F || pulverulenta . . . agros om. H M F || 19 ad VICISSIM in marg. bene dicit vicissim quia et troianos versos esse in fugam exinde apparet quod supra dixit subeunt equites . . . mediis T || troianam F versus F || 22 ad PVLVERVLENTA s. v. plena pulveris T || plenulenta F || 25 CONGRESSVS EQVO F CONGRESSOS NEC EQVO Daniel || s. v. 465 id est ex aequo stantes aut pedestres aut equestres; in marg. aequa pugna est quando pedes cum pede eques cum equite concreditur T || pedestres: quae est pugna aequa scripsi: pedestris quae est pugnae quo F pedestres et equestres pugnas vocat ubi inter e. q. s. Masvicius

at ubi inter equitem et peditem pugna est, (ait) <X 889> et urguetur pugna congressus iniqua. NEC TELA FERENTES INSEQUITVR id est nec fugientes, nec contra stantes dignatur occidere. et magna Aeneae ostenditur pietas, qui nec vulneratus irascitur, ut velit contra legem foederis in bellum moveri.

5

468. VIRAGO virago dicitur mulier, quae virile implet officium, *id est mulier, quae viri animum habet: has antiqui viras dicebant.*

471. VNDANTES quia in motu undarum modo flectuntur.

474. PERVOLAT per magnas aedes volat: nam more suo verbo dedit detractam nomini praepositionem.

10

475. NIDISQVE LOQVACIBVS ESCAS ordo est *'escasque (nidis loquacibus legens')*.

476. VACVIS magnis, ut <II 528> vacua atria lustrat saucius.

477. SIMILIS pro *'similiter'*.

480. NEC CONFERRE MANVM cum Aenea: nam alios persequitur. AVIA ab ea scilicet parte, qua veniebat Aeneas.

481. TORTOS ORBES obliquas et implicitas vias.

482. VESTIGATQVE VIRVM inquit: translatio a canibus.

DISIECTA PER AGMINA dissipata adventu Aeneae.

485. AVERSOS RETORSIT pro *'retorsit et avertit'*.

20

486. HEV QVID AGAT omne adverbium verbo cohaeret: unde *'heu' 'en' et 'attat' et similia*, quia verbo cohaerere non possunt, separata fecerunt aliam partem orationis, scilicet interiectionem, quam sola Latinitas possidet. *sane hoc poeta dedit rerum miserationem movens. alii ab Aeneae persona dictum accipiunt, ut diceret 'heu quid agam'?*

488. HVIC pro *'in hunc'*. et est ordo *'huic dirigit'*.

491. COLLEGIT IN ARMA ita se texit, ut nulla parte posset feriri.

492. APICEM TAMEN INCITA SVMMVM galeae eminentiam, quam Graeci conum vocant, in qua eminent cristae. *potest hoc tamen no-*

30

6 virago . . . dicebant] cf. Isid. or. XI 2, 22 sq., diff. verb. 590 || 29 galeae . . . cristae] exscr. Isid. or. XVIII 14, 2

1 ait *inserui* || 6 virago *om. A F* || 7 ad VIRAGO s. v. quae uiri animum habet quas antiqui uiras dicebant *T* || 8 ad VNDANTES s. v. ideo dicit undantes quia . . . flectuntur *T* || undarum] in undarum *F* ipsarum undarum *T* || 9 nam . . . praepositionem *om. F* || 10 nomine *R* || 11 nidis loquacibus legens *add. Daniel* || 14 pro *similiter hab. T* || 15 nam] nec *F* || 16 quia *M* || 17 implacitas *R* || 18 tractatio *F* || a canibus] qui per uestigia et pedum signa feram indagant *add. D* || 21 verbo] nel uerbo *F* || cohaeret . . . verbo *om. H* || unde quia heu *F* || 22 en] hem *Masvicius, fort. recte* || et tactat *A* et/actat *S* || 23 separatam *F* separatim *Masvicius* || 24 possidet] cum graeci sub adverbio comprehendunt (*sic*) tales uoces *add. D* || s. v. 486 hoc poeta miserationem rei intendens posuit. alii ab enea dictum uolunt ut diceret heu quid agam *T* || miserationum *F* || 27 in *om. H* || 28 *schol. ad v. 491 om. F* || 29 galeae id est eminentia *F* || 30 conon *R*

men et de sacerdote flamine accipi, qui apice utuntur: quod in quarto plenius dictum est: nam subiunxit 'vertice cristae'. INCITA id est cum impetu veniens.

495. REFERRI id est retro ferri.

- 5 496. MVLTA IOVEM ET LAESI TESTATVS FOEDERIS ARAS 'multa' pro 'multum'. licet haberet iustam causam iracundiae, quod et fugiebat Turnus, et ipse adpetebatur insidiis, non tamen ante prorupit in bellum, quam Iovis fidem et laesa foedera testaretur.

497. MEDIOS qui inter ipsum sequentem et fugientem Turnum medii
10 de hostibus erant. MARTE SECUNDO TERRIBILIS potest et 'Marte secundo' distinguui, ut sequatur 'terribilis saevam' et cetera; potest et iungi, ut sit 'Marte secundo terribilis.'

498. NVLLO DISCRIMINE CAEDEM SVSCITAT indiscrete obtruncat universos, quibus ante pari pepercerat modo.

- 15 499. IRARVM HABENAS potestatem, facultatem, id est irae permittit saevienti liberam potestatem, ut <I 63> et premere et laxas sciret dare iussus habenas. et hic moderate locutus est: nam Ennius effundit irarum quadrigas dixit.

500. QVIS MIHI NVNC TOT ACERBA DEVS ac si diceret: nec musa
20 nec Apollo sufficiunt. Statius maior ab Aoniis sumenda dementia lucis: mecum omnes audete deae.

502. INQVE VICEM in vicem: nam 'que' vacat. alii 'que' expletivam coniunctionem accipiunt.

503. TANTON' PLACVIT CONCVRRERE M. I. apostropha cum ex-
25 clamatione ad Iovem. sane 'tanton' 'ton' circumflectitur: nam cum per apostrophum apocopen verba patiuntur, is qui in integra parte fuerat, perseverat accentus.

505. AENEAS RVTVLVM SVCRONEM descriptio per alterna divisa, ut

18 Ennius] ann. v. 464 Vahl. || 20 Statius] Theb. X 830

1 de] da F || 2 ad INCITA s. v. violenter incitata iactata T || 4 retro ferri hab. T || 5 TESTATVS] T. libri || ad MVLTa s. v. multum iouem T || 6 quod effugiebat RHM || 7 prorumpit in H prorupit ille in M || 9 ad INVADIT M. s. v. cum impetu aggreditur medios qui inter ipsum . . . erant T || 13 indiscreto F || 14 conuersos R || antea F || pari et modo om. R || 15 HABENAS] modo irarum habenas add. R || ad IRARVM H. s. v. id est . . . potestatem T || 17 nam ennius ait irarum effunde quadrigas F || 19 schol. ad v. 500 om. F || 20 appello A || sufficient R || ab onus R ab aoiis M || dementia libri: audacia Statius || s. v. 500 non nulli acerba mala accipiunt siue acerbas caedes. plerique absolute T || 22 ad INQVE VICEM s. v. que uacat quamvis multi expletivam hoc loco accipiunt T || 24 ad TANTON s. v. apostropha ad iouem cum exclamatione T || 25 ton] on RHM, om. F || 26 apostropham vel apostrofam libri, corr. F. Schoellius d. a. l. l. p. 140 || is] unde his H || in om. RHF || 27 perseverat accentus] accentus mutatur F || accentus] ut 'tantone', inde fit 'tanton' ut et (Aen. X 668) 'tanton' me crimine dignum' add. D || 28 ad v. 505 descriptio est per alternam diuisionem facta ut solent historici T || ut om. F

solent historici. RVENTES TEVCROS modo fugientes, quos insequatur Suero.

506. HAVD MVLTÀ MORATVM id est non diu moratum: vim Aeneae diutius sustinere non potuit.

507. EXCIPIT IN LATVS figurata elocutio. CRVDVM ENSEM modo 5
'durum', alias 'crudelem'. ET CRATES PECTORIS Donatus superfluum vult esse coniunctionem, ut 'et' sit epexegetis: adigit ensem per costas, id est pectoris crates, ubi celerius fata complentur. et hoc est, quod ait supra 'haud multa moratus'.

509. AMYCVM FRATREMQVE DIOREM hi duo duces sunt etiam 10
supra memorati, ut <I 221> nunc Amyci casum gemit, item <V 339> et nunc tertia palma Diores: unde ad terrorem populi eorum capita religantur in curru.

511. CVRRV autem aut septimus est, aut dativus casus antiquus, secundum regulam, ne sit maior a nominativo plurali. 15
DVORVM pro 'amborum'.

514. MAESTVM ONITEN naturaliter tristem, severum, ἀγέλαστον: aut imaginatus est expirantem. MITTIT autem socium supra memoratis. sane 'Oniten' Donatus dicit aut gentile esse, aut patronymicon, ut nomen eius proprium sit 'Echionius'. sed hoc non pro- 20
cedit, quia neque patronymicon in 'tes' exit, neque 'Onytes' a qua gente veniat, usquam lectum est. proprium ergo est, et sequens versus erit 'nomen Echionium', id est Thebana gloria, per periphrasin: nam Echionii sunt Thebani a rege Echione: unde male quidam legunt 'nomine Chionium'. alii 'nomen Echionium', hoc est 25

17 MAESTVM naturaliter tristem] cf. Isid. or. X 174

1 ad RVENTES s. v. fugientes . . . Suero T || fugientis F || quas AS || 2 suero integebatur F. quos Turnus insequabatur mucrone Stephanus || ad LOCO STATVIT hoc schol. edidit Fabricius stabiles reddidit, ut 'stabilitque fugam trepidantis Orestis'. || 3 ad HAVD MVLTÀ MORANTEM (sic) s. v. non diutius sustinentem vim aeneae T || vim] quod scilicet vim Daniel || 5 modo durum] modorum H modo nudum M || 6 CRATES F || 7 ut et AS: et ut RM, et om. HF || 8 facta ASF (corr. a) || 9 moratus Serviani libri: morantem F || 11 ut . . . gemit om. H || 14 anticus HF || 17 ONITEN AS ONYTEN RF ONYTEN H ONYTEM M || severum] quem graeci σπυθροπών dicunt add. D || ἀγέλαστον A ἀγέλαστον R area acton H areacton M ἀρεακτον F || 19 oniten AS onytan RHF onitem M || 20 ut om. F || chionius ASHF || 21 onites AS onytan RH onitem M onytes F || 22 neniet AS || proprium] primus F || 23 nomine chionium F || aechionium AS ethionium H || id est . . . periphrasin] ut sit periphrasin figuratio thebana gloria F || 24 nam echio thebani F || eechionii R ethionii et ethione H || Echione] ovidius de sociis cadmi loquens thebarum aedificatoris ait (met. III 126) 'quinque superstitionibus quorum fuit unus echion' add. D || quidam male F || 25 chionum H echionium M || ad v. 514 quidam nomen genus accipiunt quemadmodum de matre dixit genus ut ostendatur et perhydiae filium et genus ducentem ab echione T || echonium F

genus, quemadmodum de matre 'genus' dicit, accipiunt, ut ostendatur eum Echionis esse et Peridiae filium, vel ab Echione genus ducentem.

515. MATRISQVE GENVS PERIDIAE periphrasis est, hoc est filium Peridiae.

5 516. LYCIA MISSOS ET APOLLINIS AGRIS vacat 'et': nam per epexegesisin Lyciam arva Apollinis dicit, ut <IV 377> nunc Lyciae sortes. *appellata autem Lycia est a Lyce nympha, ex qua habuit Apollo filium nomine Lycadium. 'missos' autem profectos, ut <VI 812> missus in imperium magnum.*

10 517. EXOSVM NEQUIQVAM BELLA sic supra <X 419> iniecere manum parcae: nam per transitum ostendit, urgentibus fatis eum ad bella deductum, quae nequiquam semper vitare cupiebat. hunc autem Menoeten oriundo Arcada fuisse intellegimus, sed habitasse circa Argos: nam Lerna palus est Argivorum, in qua eum dicit
15 solitum fuisse piscari: nam hoc significat 'piscosae cui circum flumina Lernae ars fuerat'. *et vetuste 'flumina' pro fluore dicit: neque enim Lerna fluvius est. et sic 'flumina Lernae', quomodo <VIII 231> Aventini montem. quaeritur sane quis primus 'exosum' pro peroso dixerit.*

20 519. PAVPERQVE DOMVS 'hic' et 'haec pauper' dicimus: nam 'paupera' usurpatum est. sic Plautus paupera est haec mulier. sed hoc hodie non utimur. ea enim nomina, quae ablativo singulari in 'e' exeunt, si feminina ex se faciunt, similia faciunt; neque enim heteroclitica, alterius declinationis esse possunt: ut puta, quia 'ab hoc
25 hospite' facit, 'hic' et 'haec hospes' dicamus necesse est: Lucanus <V 11> hospes in externis audivit curia tectis: 'ab hoc leone' 'hic' et 'haec leo'; 'ab hoc latrone' 'hic' et 'haec latro'; 'ab hoc fullone' 'hic' et 'haec fullo'; 'ab hoc nepote' 'hic' et 'haec nepos': nam ut 'neptis' dicamus *in iure* propter successionis discretionem admissum est. sciendum tamen 'hospita' 'paupera' 'leena'
30 'lea' usurpata a poetis esse.

20 hic et haec pauper e. q. s.] cf. Serv. ad Aen. III 539

1 quaeadmodum *F* || 2 echonis *F* || 4 peride *H* peridae *M* || 5 AGROS *F* || 6 licyam *AS* liciam *R* licia *M* lycia *F* || apollonis duxit *F* || 7 ad v. 516 licia a licae nimpha est appellata ex qua . . . licadium, ad MISSOS s. v. profectos *T* || appellata ego: appellant *F* appellat *Daniel* || lycia est *F*: Lyciam *Daniel* || 16 ad FLVMINA L. in marg. flumina pro fluore posuit vetuste nam lerna non est fluvius . et sic dixit flumina lernae quomodo auentini montem *T* || vetusta *F* || 18 auentiu *F* || 20 nam pauper usurpatium *F* || 21 sic] nam *F* || pauper *M* (paupera man. rec.) || 22 utimur] dicimus *F* || nomina *F*: omnia *Serviani libri* || 23 si] etsi *H* || faciant *HF* || 24 heteroclitica] iterum nomina add. *F* || esse non possunt *H* || 26 externis *H* extremis *F* || nam ab hoc leone *F* || 29 est propter discretionem successionis admissus *F* || 30 tamen] autem *F* || leena *AR* lena *HM*

520. POTENTVM MVNERA 'munera' dicit obsequia, id est officia, quae pauperes divitibus loco munerum solvunt. sane 'munera' et quae 'munia' dicimus. PATER ipse pater, an pater eius?

522. ARENTEM IN SILVAM pro 'aridam'. VIRGVLTa SONANTIA LAVRO quaeritur quid sit 'virgulta sonantia lauro'? scilicet ipsa vir- 5 gulta lauri. 'sonantia' autem cum crepitu ardentia.

524. DANT SONITVM SPVMOSI AMNES bellum semper incendio et fluminibus comparat: sic in secundo <304> in segetem veluti cum flamma furentibus austris incidit aut rapidus montano flumine torrens. 10

525. NON SEGNIVS AMBO AENEAS TVRNVSQVE RVNT bene comparationibus diversis singula reddidit ad similitudinem veram, quia ambos ignibus aut fluminibus comparaverat. ergo 'non segnius' ad ignem retulit, quia segnis quasi sine igne sit. 'fluctuat' autem ad amnes cum retulisse nulla dubitatio est. 15

527. RVMPVNTVR pro 'fatigantur'. et 'fluctuat' et 'rumpuntur', quia 'nescia vinci pectora'. NESCIA VINCI PECTORA Horatius Pelidae stomachum cedere nescii.

529. MVRRANVM HIC ATAVOS ET AVORVM ANTIQVA SONANTEM NOMINA hoc est cuius maiores omnes Murrani sunt dicti et reges 20 fuerunt, ut 'per regesque actum genus omne Latinos'. scimus enim solere plerumque fieri ut primi regis reliqui nomen etiam possideant, ut apud Romanos Augusti vocantur, apud Albanos Silvii, apud Persas Arsacidae, apud Aegyptios Ptolomaei, apud Athenienses Cecropidae. unde superfluum est quod ait Donatus, debere nos accipere 25 interemptum esse Murranum, dum avos et atavos Turni commemorat et effert laudibus maximis, propter illud <638> vidi oculos ante ipse meos me voce vocantem Murranum.

530. PER REGESQVE ACTVM GENVS OMNE LATINOS Horatius et nepotum per memores genus omne fastos de Lamo. 30

1 obsequia ... solvunt] exser. Isid. or. VI 19, 27 || 17 Horatius] carm. I 6, 6 || 21 scimus enim ... Cecropidae] exser. Isid. or. IX 3, 15. cf. Serv. ad Aen. VI 760 || 29 Horatius] carm. III 17, 3

1 ad MVNERA s. v. obsequia officia T || 2 divitibus] ducibus R || in locum AS || et quae] aequae Schoellius quae et ego || 4 ad SONANTIA s. v. cum crepitu ardentia T || 8 comparant F || secundo] v. F || 9 flamina F || austris] x. AS || aut] ast F || 10 flumine torrens] g. i. c. AS g. t. HM || torques F || 14 segnis Daniel: segnius F || fluctua F || 16 ad v. 527 rumpuntur et fluctuat ad hoc pertinet ut ostendat verum esse nescia pectora vinci T || 17 vincit F || pelide RMF pelida H || 18 edere F || nescit ASR || 20 murmurani R murationi H murrantem F || 21 ut] et F || latinus HF || 22 nomen reliqui F || 23 persos R persidas F || 24 arsiacidae ASH || ptholomaei ARHM ptolemaei F || 26 interemptum] occisum F || murmurantem R || 27 propter Schoellius: pro F per Daniel || 29 horatius et lemo et nepotum F || 30 de Lamo] de latino R, om. F

534. NEC DOMINI MEMORVM PROCVLCAT EQVORVM *id est equorum domini inmemorum.*

538. DEXTERA NEC TVA TE GRAIVM FORTISSIME CRETHEV ERIPVIT TVRNO NEC DI TEXERE CVPENCVM ita Aenean comparat Turno, ut eum superiorem esse significet: nam quem Turnus interimit, fortitudo sua liberare non potuit; ei vero quem occidit Aeneas, ne sua quidem numina prodesse potuerunt. *Terentius memini relinqui me deo irato meo. sic alibi <IV 610> nec di morientis Elissae. singuli enim deos proprios habemus genios. sane sciendum cupencum* 10 *Sabinorum lingua sacerdotem vocari, ut apud Romanos flaminem et pontificem, sacerdotem. sunt autem cupenci Herculis sacerdotes. ergo quia huic proprium nomen de sacerdote finxit, bene dixit 'nec dii texere sui'. et quidam reprehendunt poetam hoc loco, quod in nominum inventionem deficitur: iam enim in IX. <771> Crethea a Turno occisum* 15 *induxit, ut Crethea, musarum comitem; sed et Homerus et Pylae-menem et Adrastum bis ponit et alios complures.*

543. LATE TERRAM CONSTERNERE aliud ex alio ostenditur: nam per hoc corporis exprimitur magnitudo, ut <VII 275> stabant tercentum nitidi in praesepebus altis.

- 20 545. EVERSOR ACHILLES *bene separat Achillem a Graecis, ut <I 30> reliquias Danaum atque inimitis Achilli.*

546. MORTIS METAE *id est mors, quae meta est et finis: nam metam et fines vitae dicimus, non mortis: mors enim infinita est. sciendum tamen, ita hoc de Homero esse translatum, qui ait τέλος* 25 *θανάτοιο, hoc est finis mortis: nam in ipsa morte finis est.*

547. LYRNESI DOMVS ALTA Lyrnesos civitas est Phrygiae, unde

7 Terentius] Phorm. I 2, 24. cf. Don. ad h. v. || 24 de Homero] Il. III 309

2 inmemores *F* || 5 nam quem] namque *RH* || Turnus *om. R* || interimit quem fortitudo *R* || fortitudo] uirtus *F* || 6 sua] eum *add. Masvicius* || 7 reliqui *F* || 8 nec] et *Vergilius* || 10 s. v. 538 uariat narrationem propter fastidium et apostropham facit ad unum illorum qui perit, *in marg.* apud romanos flaminum et pontificum sacerdotes cupenci dicuntur. sunt autem herculis proprie sacerdotes. ergo quia hic nomen proprium . . . sui *T* || ut . . . sacerdotem *Masvicius*: et apud romanos flaminum et pontificum sacerdotum *F* (sacerdotem *Daniel*). fortasse in archetypo adscripserat aliquis ut apud Romanos flaminum et pontificum sacerdotium: nam non videntur haec verba antiqui esse interpretis || 11 hercules *F* || 12 quia] quae *F* quod *Daniel* || 14 in IX. *Daniel*: in XI. *F* || 15 cretea *F* || sed et Homerus *ego*: sed et apud homerum *F* || pylaemonem *F*, correxi. cf. *Il.* V 576 et XIII 658 || 16 adrascum his *F*, corr. *Daniel* || 20 ACHIL-
LIS *ASH* || separauit *F* || Achillem a Graecis *om. F* || 23 metam et fines *R*: metas et finis *S* meta est et finis *H* metam finem *M* metas *F*, nam metam et fines *om. A* (nam metas *add. a*) || 24 τελοσ θαντοιο *A* τελοσ εθαντοιο *R* τελοσ εανατοιο *H* τελοσ εανδοτοιο *M* ταταλοσ θανατοιο *F* || 26 lyrneros *H* lyrnesas *F*

fuit Briseis. et per transitum docet, neminem posse statuta vitare: *quando enim hic crederet, ibi se natum tam longe esse periturum?*

548. CONVERSAE ACIES in bellum coactae, *vel inter se conversae*.

552. PRO SE QVISQVE VIRI pro qualitate virium suarum: sic in quinto <501> pro se quisque viri et depromunt tela phare- 5 tris. SVMMA NITVNTVR OPVM VI hemistichium est Ennianum.

553. TENDVNT pro 'contendunt'.

554. MENTEM AENEAE GENETRIX PVLCHERRIMA MISIT 'mentem' consilium, ut <I 676> qua facere id possis nostram nunc accipe mentem. MISIT autem pro 'inmisit'. et PVLCHERRIMA 10 perpetuum est epitheton, nec ad negotium pertinens. sane bona usus est oeconomia, ut diceret instinctu numinis profectum esse Aenean ad civitatis excidium: nam incongruum fuerat, occupatum bello per se tale cepisse consilium.

555. VRBIQVE ADVERTERET AGMEN *id est* contra urbem. 15

558. ACIES CIRCVMTVLIT *vel exercitum suum huc atque illuc circumduxit, vel acies oculorum scilicet. et bona occasione pervenit ad id, ut Aeneas civitatem posset aspicere.*

559. INMVNEM TANTI BELLi sine officio dimicandi. *et vult inobsessam intellegi, quae sine periculo sit oppugnationis:* nam immunis 20 est qui nihil praestat, quasi sine muniis, *hoc est qui non facit munia.* INPVNE QUIETAM quae specialiter debuit poenas luere propter foedus abruptum.

560. PVGNAE ACCENDIT MAIORIS IMAGO subaudis 'eum'.

563. NEC SCVTA AVT SPICVLA DENSE DEPONVNT ex eo quod 25 non est factum, quid fieri soleat indicavit, ut supra <130> defigunt telluri hastas et scuta reclinant.

565. NEQVA pro 'nulla'. ESTO sit. IVPPITER HAC STAT pro nobis religio est, quam laeserunt Rutuli ruptis foederibus. novimus autem interfuisse foederi et deos alios, et Iovis imaginem 30 sceptri praesentia redditam.

566. NEV QVIS OB INCEPTVM SVBITVM MIHI SEGNIOR ITO tertia

6 hemistichium Ennianum] ann. v. 168 Vahl. cf. Macrob. Sat. VI 1, 17 || 7 TENDVNT pro contendunt] cf. Don. ad Ter. Eun. IV 1, 12

1 breseis *vel braeseis libri* || statuta] fatorum statuta *Fabricius* || 3 ad CONVERSAE A. s. v. uel in bellum . . . conversae T || 4 sicut F || 5 et om. R || deponunt AH || 6 NITVNT F || Ennianum om. F || 10 ad MISIT s. v. in T || 14 coepisse libri, nisi quod coepisset F cepisse a || 17 et om. F || 20 quae F: quasi Daniel || 21 munus ASF (muniis a) munere M || 22 QUIETEM AS QUIETIAM H || 27 telluribus F || declinant ASH (d del. a) || 28 ad NEQVA s. v. nulla T || ESTO sit om. F || 28 ad HAC STAT s. v. in nostra parte T || 30 et deos Fa: ut deos reliqui || 32 INCOEPTVM M IM DERIVM A IMPERIVM H. e Reginensi et Floriacensi nihil enotavi, e Sangallensi, quem cum Danielis exemplari INCEPTVM exhibente contulit, nihil Hagenus. haud scio an Servius IMPERIVM legerit

persona est ('ito', id est) eat. et hortatur eos, ut ita in bellum eant, quasi res fuerit ante disposita. nam hoc dicit: repentinum imperium nullam vobis adferat moram: unde est *illud* paulo post <576> 'scalae inproviso subitusque apparuit ignis.

5 567. CAVSAM BELLI quia illic erat Lavinia.

568. *FRENUM* singulari numero raro lectum est. et quidam hunc versum per figuram Graecam dictum tradunt, ὁμολογοῦσιν μέλλειν λαβεῖν.

569. *ERVAM* confidenter, quasi iam non bellum sit, sed expugnatio.

572. HOC CAPVT O CIVES sic superius *Drances de Turno*, ut
10 <XI 361> o Latio caput horum et causa malorum, id est principium. (*HOC CAPVT O. C. H. B. S. N.*) potuistis enim quieti esse, si Latini foedus servassent. et ad Latinos transfert crimen Turni.

573. FOEDVSQVE REPOSCITE FLAMMIS gravitate sermonum declamationi pondus inposuit. nam hoc dicit: flammam foederis urbis
15 innovemus incendio: nam 'reposecite' est revoke, innovate.

575. *DANT CVNEVM* quotiens in similitudinem cunei milites disponentur. *DENSA MOLE* densi cum impetu.

576. *INPROVISO* deest 'ex', ut sit 'ex inproviso'. *APPARVIT IGNIS* pro 'apparuerunt': et est zeugma, ut in primo <144> *Cymothoe simul*
20 *et Triton adnixus* pro 'adnixi': non enim solus Triton adnitebatur.

577. DISCVRRVNT ALII AD PORTAS PRIMOSQVE TRVCIDANT subaudis 'inproviso': et haec simul pronuntianda sunt, ut simul facta videantur, quo vehementer vis bellica possit agnosci. 'primosque trucidant' autem, id est qui primi ad portas erant obvii, scilicet stationem
25 agentes.

579. INTER PRIMOS inter duces, inter principes.

581. *TESTATVRQVE DEOS* id est foederis. *HAEC ALTERA FOEDERA* RVMPI bis rumpi foedera, bis hostes Italos fieri, bis se in proelia saeva compelli: nam varie eandem rem iterat. bis autem foedera
30 facta sunt, semel per Ilioneum, quando *Latinus ait* <VII 263> *ipse*

1 ito id est e D recepi, reliqui libri omittunt || eant] ruant F || 2 fuerat ASH || 3 scalae] caelo R cale H || 6 ad FRENUM s. v. dominatum imperium T || FRENUM frenum Daniel || 7 ΟΜΟΛΟΓΟΥΣΙΝ ΜΕΜΙΝ ΛΑΒΕΙΝ F ὁμολογοῦσιν μέλλειν λαβεῖν Daniel ὁ μέλλειν λ. Masvicius || 8 ad ERVAM s. v. euertam. et confidenter dicit quasi non ... expugnatio T || 9 de Masvicius: a F || 11 ad O CIVES H. B. S. N. S. V. possetis enim esse quieti si latini foedus seruassent T || 13 gravitatem A || sermonem F || 14 nam] nam hic D || 15 reposita A || inuocate H || 16 ad v. 575 in marg. cuneus est collecta militum multitudo a coeundo dictus, ad DANT s. v. faciunt, ad CVNEVM D. A. M. M. F. S. V. in similitudinem cunei disponentur milites, tum densa mole id est densi cum impetu T || 19 zeuma F || premo F || cynotheo F || ad APPARVIT s. v. sylleipsis zeuma T || 23 vehemens Stephanus || ad PRIMOSQVE T. S. V. id est ... agentes T || primusque F || 24 aut F, corr. Daniel || erant] uenerant T || scilicet om. T || 25 egentes F || 27 ad DEOS s. v. scilicet foederis T || 28 fieri] dicit et add. Lion

modo Aeneas, nostri si tanta cupido est, si iungi hospitio properat sociusque vocari, adveniat, et <285> sublimes in equis redeunt pacemque reportant, et iterum paulo ante propter singulare certamen.

583. TREPIDOS INTER hoc est inter trepidos. 5

584. RESERARE IVBENT id est volunt, ut *Terentius* iubeo *Chremetem*.

585. TRAHUNT AD MOENIA REGEM trahere volunt: nam animi est, non facti. 'trahunt' autem scilicet ut possit imminens videre discrimen. Donatus dicit 'trahunt in moenia' pro 'dilacerant in 10 moenibus rumoribus suis'. ergo 'regem' de Latino dixit, 'moenia' autem hic muros dixit.

587. INCLVSAS VT CVM LATEBROSO IN PVMICE PASTOR paene omnia comparationis istius verba ad supra dictum pertinent bellum: nam ita apes inclusae sunt, ut homines qui obsidentur: ita civita- 15 tem timentium latebras dicimus, sicut apum sunt alvearia: item pastor est et re vera pastor et ductor exercitus, ut *Homerus* ποιμένα λαοῦ. 'in pumice' autem iste masculino genere posuit, et hunc sequimur: nam et *Plautus* ita dixit: licet *Catullus* dixerit feminino.

588. FVMO AMARO quod elicit lacrimas. 20

589. TREPIDAE RERVVM nescientes quid agant, ignarae auxilii, hoc est trepidae de suis rebus: *Terentius* sat agit rerum suarum.

CEREA CASTRA oportune hic 'castra' de his rebus quae nunc aguntur: in georgicis <IV 202> aulasque et cerea regna.

591. ATER ODOR nove: nam in odore quis color est? sed hoc 25 dicit: odor atrae rei, fumi scilicet 'ater odor', id est pessimus, ut 'fumoque implevit amaro'.

6 *Terentius* Andr. III 3, 1 || 17 *Homerus* cf. II. I 263 || 19 *Catullus* cf. annot. crit. || 22 *Terentius* Heautontim. II 1, 13

1 si iungi] singuli *F* || 2 sociosque *F* || 3 propter om. *F* || 6 ut om. *HF* ||
inneodire metē *F* || cremetem *ASRH* cremementem *M* Cremetem salvere *Stephanus* || 8 ad] in *F* || nam animi est non facti *R* *Burmanni* ut videtur nam animem non facti *F*: nuncius (nam ius α) animi est non facti *AS* nam motus a. e. n. f. *R* nam motus a. e. n. factum *L* *Vos. Burmanni* nam tius a. e. n. facit *H* nam voluntas a. e. n. facti *M*, quod impressa exemplaria occupavit. fortasse nam tantum animi est, non facti vel notatio a. e. n. f. || 9 trahunt autem om. *F* || 11 rumoribus suis om. *F* || 13 INCLVSAS autem LATEBROSO *F* || 15 inclausae *AS* || 17 pastor est] rex add. *M*, ut rex add. *D* || et re vera pastor om. *R* || pastor] pastor est *F* || exercituum *ASM* || HOIMENAXAU *AS* NOMENAXAV *RH* HOTMENADAU *M* HOIMEADAW *F* || 18 in pumicem *H* pumicem *F* || et] ut *AS* || 19 sequitur *ASH* || catulus *F* || feminino] om. *ASRH*. 'arida modo pumice expolitus' (*Cat.* 1, 2) add. *Fabricius* || 21 ad TREPIDAE RERVVM s. v. nescientes quid agant id est trepidae de suis rebus *T* || 24 aulas quiarius regna *F* || 25 est om. *AS* || 26 odoratae rei^a odor ataer ei *S* odor ater *RM* odor aterei *H* odor atrae rei *F* || fumus *RH* || id est fumi *F* || 27 impieuit *F*

593. *FESSIS pro 'afflictis'.* ETIAM FORTVNA casus: nam omnis casus in potestate Fortunae est.

595. TECTIS VENIENTEM PROSPICIT HOSTEM aut e tectis prospicit: aut contra tecta venientem.

5 596. INCESSI MVROS invadi.

598. *INFELIX PVGNAE IVVENEM quia non putabat, Turnum civitatem oppugnari passurum fuisse, si viveret.*

599. MENTEM TVRBATA *figurate*, ut <I 228> oculos suffusa.

600. *CAPVTQVE sicut supra <592> dictum est, 'caput' dicebatur qui*
10 *auctor et princeps alicuius rei gestae fuisset, ut <XI 361> o Latio caput horum.*

601. *DEMENS EFFATA FVROREM verba noluit ponere, unde videtur diras significare.*

602. *PVRPVREOS MORITVRA MANV rem quae flaminicae competit, trans-*
15 *tulit ad reginam. flaminica enim venenato operiri debet: nam cum 'amictus' dicit, opertam dicit, quae res ad pallium refertur..*

603. ET NODVM INFORMIS LETI alii dicunt, quod *Amata* inedia se interemerit. sane sciendum quia cautum fuerat in pontificalibus libris, ut qui laqueo vitam finisset, insepultus abiceretur:
20 unde bene ait 'informis leti', quasi mortis infamissimae. ergo cum nihil sit hac morte deformius, poctam etiam pro reginae dignitate dixisse accipiamus. *Cassius autem Hemina ait, Tarquinius Superbum, cum cloacas populum facere coegisset, et ob hanc iniuriam multi se suspendio necarent, iussisse corpora eorum cruci*
25 *affigi. tunc primum turpe habitum est mortem sibi consciscere. et Varro ait, suspendiosis, quibus iusta fieri ius non sit, suspensis oscillis, veluti per imitationem mortis parentari. docet ergo Vergilius secundum Varronem et Cassium, quia se laqueo induerat, leto perisse informi.*

30 605. FLAVOS LAVINIA CRINES antiqua lectio 'floros' habuit, id

9 caput . . . fuisset] cf. Don. ad Ter. Andr. II 6, 27 || 22 Cassius Hemina] fragm. 15 p. 100 Pet.

1 ad FESSIS s. v. afflictis T || 3 HOSTEM] A. HM || 5 schol. ad v. 596 om. F || INCESSI INCENDIA R || 8 ad MENTEM T. s. v. nota figura T || 10 auctor et Daniel: auctore F || alicuius rei Daniel: alii cumspei F || 12 ad DEMENS E. F. s. v. uerba noluit ponere unde uidetur dira uoluisse significare T || 14 schol. ad v. 602 hab. T || 15 flaminica F || ueneto T || 16 ostendit opertam T || opertum F || 17 schol. ad v. 603 hab. T || alii dicunt] fabios pictor dicit F. cf. Peter vet. hist. Rom. rel. p. 109, 1 || media HF || 18 interimit M || quod caute fuerat F || 21 sit om. F || ac F || 22 autem om. F || emina F || 23 cloapas F || 24 se om. F || eorum] aegrum T || cruci . . . sibi om. F || 25 consciscere] sistere F || 27 parentum F || 28 uergilius F || 29 lato F || perisse dixit informi F || 30 Flavos FLOVOS A FLAVIS H || CRINIS F

est florulentos, pulchros: et est sermo Ennianus. *Probus sic adnotavit: neotericum erat 'flavos', ergo bene 'floros': nam sequitur 'et roseas laniata genas': Accius in Bacchis 'nam flori crines, video, ei propessi iacent', in iisdem 'et lanugo flora nunc demum inrigat', Pacuvius Antiopa 'cervicum floros 5 dispergite crines'.*

606. ET ROSEAS LANIATA GENAS moris fuit *apud veteres* ut ante rogos *regum* humanus sanguis effunderetur, vel captivorum vel gladiatorum: quorum si forte copia non fuisset, laniantes genas suum effundebant cruorem, ut rogis illa imago restitueretur. tamen sciendum, cautum lege duodecim tabularum, ne mulieres carperent faciem, his verbis mulier faciem ne carpito. 10

608. HINC TOTAM *id est* de domo regia. INFELIX FAMA rerum infeliciū nuntia, ut <III 246> *infelix vates.*

609. DEMITTUNT MENTES desperant, sicut e contra sperantes 15 aliquid 'erigunt mentes'.

610. CONIVGIS ATTONITVS FATIS VRBISQVE RVINA et privatis et publicis luctibus.

611. CANITIEM ex aetate pathos movit: non enim tam miserum est, regem in miseriis esse, quam senem. INMVNDO PVLVERE bene 'in- 20 mundo' addidit: sic in georgicis monitionibus <I 81> et cinerem inmundum iactare per agros, quia etiam pulvis ille quo utuntur puellae, cinis vocatur, unde etiam ciniflones dicti sunt: Horatius custodes, lectica, ciniflones, parasitae.

614. BELLATOR epitheton peracti temporis. 25

616. MINVS SVCESSV LAETVS EQVORVM infirmitas animi ex

1 sermo Ennianus] incert. libror. XXIII p. 177 Vahl. || 3 Accius in Bacchis] fragm. XIII p. 169 Ribb. || 4 in iisdem] fragm. VIII p. 168 Ribb. || 5 Pacuvius Antiopa] fragm. XII p. 79 Ribb. || 10 tamen sciendum ... carpito] cf. R. Schoell leg. XII tab. rel. p. 154 || 23 Horatius] sat. I 2, 98

1 florulentos *ASH* || enmanus sermo *F* || 2 flavos *Daniel*: fluuium *F*. an flavos crinis ? || flores *F*, corr. *Daniel* || 3 rosaeos *F* || Accius *Daniel*: acciui *F* || Bacchis *Commelinus*: bacchidibus *F* || 4 uideo et processuacent *F* video et processu iacent *Daniel* video ut et propexi iacent *Commelinus*. quod dedi *Ribbeckii* est. viden ut *Vsenerus ap. Ribb. coroll. p. LIV* || hisdem *F* || et] ei *Ribbeckius* || laguna *F*, corr. *Daniel* || florea *F* florea *Masvicius* flora *Scriverius* || 6 disperdite *F* dispergite *Delrio* dispendite *Ribbeckius* || 7 LANIATA GENAS ... rogos *om. ASH*, moris ... rogos *om. M* || ante rogos *F*: in rogis *R* || 8 fundetur *R* || 10 constitueretur *F* || 11 carperent faciem] carpenta facerent *AS* carpent facere *H* || 12 in his uerbis *RH* || 14 infelicia *AS* (corr. *a*) || 15 desperati *R* desperanti *H* || 16 aliquid] ad quid *A* || 19 CANITIEM *F* || ex aetate movit pathos ... senem hab. *T* || 20 rege *F* || IN MODVM PVLVERE *A* (corr. *a*) || 21 munitionibus *AS* munitionibus *H*, *om. F* || et *om. F* || 22 ille pulvis *F* || 23 etiam] etiam *F*, apud Plautum de mundo mulierum add. *Fabircius* || 24 ciniflens *A* ciniferens *S* ciniflens *RH* || 26 ex quorum *F*

equorum etiam tarditate veniebat, quia minus successus habebant equi-
am fatigati.

617. ATTVLIT HVNC ILLI CAECIS TERRORIBVS AVRA naturale
enim est, ut a qua parte ventus flat, inde *maximus* audiatur clamor.
5 et mire 'caecis terroribus', quos nemo videret.

618. COMMIXTVM CLAMOREM ex impugnatione, et morte reginae.
ARRECTAS AVRES ad audiendum sollicitas: Terentius arrige aures
Pamphile.

619. INLAETABILE MYRMVR quaeritur quis 'inlaetabile' dixerit? ideo
10 autem 'murmur', quia ferre solent quasi praesagium murmura, sive
bona sint, sive mala intellegenda.

621. DIVERSA CLAMOR hypallage (pro) 'diversus clamor': aut ex
variis partibus civitatis.

622. AMENS consilii egens, nescius rei gerendae.

15 625. OCCVRRIT DICTIS orationi eius verbis obviam venit.

626. PRIMA VICTORIA id est primum.

627. SVNT ALII QVI TECTA MANV ideo quia scit Turnum pro urbe
maxime esse sollicitum.

630. NEC NVMERO INFERIOR PVGNAE NEC HONORE R. id est nec
20 pauciores interimis, nec minor te, quam Aenean, comitabitur gloria:
nam occisorum multitudo compensat hoc, quod tu fugientes interi-
mis. sane sciendum, in hac omni oratione Iuturnam occurrere quae-
stionibus tacitis

632. PRIMA PER ARTEM FOEDERA TVRBASTI 'prima' aut in-
25 choantia: aut 'tu prima': nam post datum augurium quo animi
omnium perturbati sunt, et post eius orationem Tolumnius tela con-
torsit. 'per artem' autem per fraudem, ut <II 125> artificis scelus.

634. NEQVIQVAM FALLIS pro 'non fallis'.

7 Terentius] Andr. V 4, 30

1 veniebant *F* || s. v. 616 quia minores successus . . . fatigati *T* || 4 ut a
qua parte fuerit ventus *F* || audiatur maximus clamor *F* || 5 ad CAECIS t. s. v.
quos nemo videret *T* || 7 aurigo *F* || 8 panpila *A* (panphile *a*) pampila *S* pan-
file *H* pampilae *F* || 9 an quis ante hunc inl. dix. ? || 10 quia *Masvicius* || 11
sint om. *Daniel* || intellegenda scripsi: intellegi *F*, del. *Masvicius*. de eis quae
in *Turonensi* ad INLAETABILE *M.* adscripta fuerunt hodie haec legi possunt semper
triste. et murmura solent intellegi siue l* quia fer*: quae haud scio an sic
supplenda sint siue bona siue mala quia ferunt quasi praesagium || ad DIVERSA
c. a. v. s. v. hypallage id est diversus clamor siue ex diversis partibus veniens
ciuitatis *T* || 12 ypallage *F* || diversas *F* || 14 gerendae] nam mentem et con-
siliium significare diximus ut (v. 554) 'mentem Aeneae genetrix pulcherrima
misit' add. *D* || 15 eius orationis *F* orationis eius *a* || 17 s. v. 627 ideo hoc
dicebat quia sciebat turnum maxime pro urbe esse sollicitum *T* || pro om. *F*,
de *Daniel* || 18 maxima *F* || 21 compensat *MFa*: complexat *AS* conflat *R* con-
flexat *H* || 22 ratione *M* || 26 perturbata *F*, corr. *Daniel* || oratione *F* || 27 ad
PER ARTEM s. v. per fraudem *T* || ut initio II. Aen. *Daniel* || artifex solus *F*

636. AN FRATRIS MISERI LETVM humile est si ex persona Turni accipias: ergo 'miseri' ad animum sororis referendum est. et quod ait 'sed quis Olympo', intulit 'an ut videres', subaudiendum 'ergo tua sponte'.

637. NAM QVID AGO argumentum a necessario. IAM non est temporis, aut erit absurdum. 5

638. ME VOCE VOCANTEM atqui hoc nusquam legimus; sed aut κατὰ τὸ σιωπώμενον intellegimus, aut mortis est omen audire quod non dicitur, videre quod minime occurrit: sic in quarto <460> hinc exaudiri gemitus et verba vocantis visa viri.

639. SVPERAT vivit, ut <III 339> superatne et vescitur aura? 10

641. NE NOSTRVM DEDECVS VFENS ASPICERET sic est hoc, ac si diceret, fortasse viveret, nisi ideo voluisset occumbere, ne nos victos videret. et est quale in XI. <416> ille mihi ante alios fortunatusque laborum egregiusque animi, qui, ne quid tale videret, procubuit moriens. 'infelix' autem in hoc bello, contra illud <VII 745> 15 insignem fama et felicibus armis. et est argumentum ab honesto.

642. TEVCRI POTIVNTVR CORPORE ET ARMIS id est etiam sepultura caret: nam ut in Homero legimus, de virorum fortium cadaveribus erat inter hostes grande certamen.

644. DEXTRA NEC DRANCIS DICTA REFELLAM id est virtute: 20 nam pro rei officio ipsam rem posuit, dexteram pro virtute, hoc est fortiter faciendo.

645. TVRNV FVGIENTEM ἐμπατικῶς Turnum.

646. VSQVE ADEONE MORI MISERVVM EST tacitae quaestioni occurrit. et quidam hoc verbum reprehendunt 'usque adeone'; melius dici 25 'usque eo': Lucilius septimo usque adeo studio atque odio illius efferor ira. quidam sic accipiunt 'usque adeone mori miserum est', ut non quasi confirmet, sed quasi interroget, quare dea sic de illo laboret ut vivat, cum satius sit honeste mori, quam turpiter vivere. ergo

25 Lucilius septimo] lib. IV v. 24 p. 23 Muell.

1 ad AN F. M. S. V. oratio est misericordiam commouens, in marg. humile est . . . est referendum, ad VIDERES S. V. hic subaudiendum est ergo tua voluntate T || 3 olyppo F || 6 numquam R || 7 σιωπώμενον] id est secundum tacitum add. F || nomen F || audire] se a mortuo uocari aut audire e coniectura, ut videtur, add. Daniel || 8 quam minime F || 9 gemitur F, et . . . viri omittens 10 schol. ad v. 639 om. F || aura] a. add. AH, ae. add. M. cf. Aen. I 546 || 12 fortasse inueniret ne ideo F || 13 forturantusque F || 16 ad occidit I. S. V. argumentum ab honesto T || ab honestum F || 17 etiam om. AS || sepulturae aruit F || 19 certamen] quod maxime apparet de cadauere Patrocli add. D || ad REBUS (v. 643) scilicet nostris, ad DECVIT S. V. pro deest T || 21 dexteram scilicet pro V. F || ad TVRNV F. S. V. enfaticos dixit turnum quasi in nomine constaret T || 26 usque eo F: usque adeo Daniel || septimo] quarto Muellerus || 27 efferor ira] efferoris F || ad v. 646 in marg. quidam sic accipiunt . . . uiuere T || mori miserum est om. T || 28 quare . . . laboret] cur dea sic laboret pro illo T || illa laborat F

'usque adeone', ut tamen tanta turpitudine ferenda sit. VOS O MIHI MANES quasi per fantasiam relinquens superos, ad manes convertit orationem.

647. SVPERIS AVERSA VOLVNTAS quia, ut supra <I 387> diximus, donec vivimus, curae sumus dis superis, post mortem ad inferos pertinemus, quibus se modo commendat.

648. SANCTA AD VOS ANIMA quae differentia sancti sit, superius <XI 158> dictum est: hic 'sancta' incorrupta accipiendum est: neque enim sacro aut religioso eius anima tenebatur. ISTIVS INSCIA CVLPAE vel fugae, quia fuga grande crimen est apud virum fortem: vel rupti foederis et laesae religionis, a qua re se esse dicit alienum propter futura supplicia.

649. INDIGNVS AVORVM Graeca figura: nam nos 'indignus illa re' dicimus, contra Graeci ἀνάξιος στεφάνου, id est indignus coronae.

651. VECTVS EQVO SPYMANTE SACES pro 'cum veheretur', ut <I 121> et qua vectus Abas.

652. INPLORANS NOMINE TVRNVN ex multis rebus indicat perturbationem: quod festinans venit, quod per hostes, quod vulneratus, quod Turnum nomine appellat; nam contumelia est nomine suo superiore vocare: sic in georgicis <IV 321> mater, Cyrene mater, cum praemisisset <356> et te crudelem nomine dicit.

653. TVRNE IN TE SVPREMA SALVS omnia quae supra Iturna dixerat, oratio ista dissolvit.

654. FVLMINAT AENEAS A. exaggeratio est: sic paulo post <700> horrendumque intonat armis. MINATVR DEIECTVRVM ARCES quia dixerat <569> et aequa solo fumantia culmina ponam.

656. IAMQVE FACES ut sit quare Turnus subvenire festinet.

657. MVSSAT modo dubitat. et cunctatur rex ipse, in quo summa rerum est. veteres 'mussat' pro timet, Ennius 'mussare' pro 'tacere' posuit. Clodius Tuscus mussare est ex Graeco, conprimere oculos: Graeci μῦσαι dicunt.

7 quae differentia . . . tenebatur] cf. Macrob. Sat. III 3, 6 || 28 modo dubitat e. q. s.] cf. Don. ad Ter. Ad. II 1, 53 || 29 Ennius] cf. ann. v. 426 Vahl.

2 horationem F || 6 quibus . . . commendat om. F || 7 ad SANCTA A. V. A. s. v. hic incorrupta accipienda est neque enim sacro aut relig T, reliqua evanuerunt || 8 sancta] insancta F || 14 ἀνάξιος στεφάνου M ἀνάξιος στεφάνου F || dignus F || 15 ad VECTVS s. v. cum veheretur T || 19 sua F || 21 dicit] sicut econtra aeolus ad iunonem ait (I 76) 'tuus o regina quid optes explorare labor' add. D || 24 ad FVLMINAT s. v. in morem fulminis dirigit tela T || 26 quod F || 27 ad IAMQVE F. s. v. dicit quare subueniri (sic) velit turnum T || 28 ad MVSSAT s. v. dubitat cunctatur. veteres autem mussat pro timet dicebant ennius pro tacet. sed mussare a peritis uiris dicitur ex greco uenire et proprie significare oculos conprimere quod graeci micai dicunt T || 29 mussat F || musare F || 31 μῦσαι Daniel: myrae F

658. QVOS GENEROS VOCET. pro 'utros'; pluraliter autem 'generos' de exercitibus, quorum duces sunt Aeneas et Turnus. AVT QVAE SESE AD FOEDERA FLECTAT aut nuptiarum foedera, ut <IV 338> nec coniugis umquam praetendi taedas, aut haec in foedera veni: aut propter violatum foedus, ut ideo dixerit 'quae sese flectat ad foedera', 5 quasi nec hoc remedium supersit, cum illa iam bello corrupta sint.

659. PRAETEREA REGINA TVI quia occurrebat, Amatam, si Latinus dubitat, reginam pro eius partibus niti. TVI FIDISSIMA tui amantissima. DEXTRA OCCIDIT IPSA SVA ut laquei absconderet dedecus.

660. LVCEMQUE EXTERRITA FVGIT augmentum mali.

10

661. SOLI PRO PORTIS contra illud <627> sunt alii qui tecta manu defendere possint. 'pro portis' autem 'ante portas': Sallustius et parte cohortium †praecipere instructa et stationes locatae pro castris. bene autem cum dicit 'pro portis sustentant acies' spem adhuc subveniendi dedit. et dicendo 'soli' addidit etiam 15 necessitatem.

664. DESERTO IN GRAMINE VERSAS huc atque illuc agis, ut Aethiopum versemus oves. Homerus στρωφᾶν. et bene 'deserto in gramine' contra illud <629> et nos saeva mittamus funera Teucris.

665. VARIA CONFVSVS IMAGINE RERVМ multiplici nuntio: quod 20 regina periit, quod urbs oppugnatur, quod omnes Latini in illum oculos referunt, quod dubitat Latinus quos generos vocet.

666. ET OBTVTV TACITO STETIT vultu: et obtutus est proprie πρόσωπον, id est †vultum dicunt.

13 Sallustius] hist. inc. 43 D., 9 Kr. || 17 Aethiopum] buc. X 68

1 ad GENEROS s. v. generos pluraliter dicit pro exercitibus quorum duces sunt turnus et aeneas T || 2 ad v. 658 in marg. aut nuptiarum foedera dicit. aut propter violatum . . . corrupta sint T || 5 sese a. f. f. T || 6 supersit] sit T || illa] haec T || bella corrupti sunt F || 8 ad FIDISSIMA s. v. amantissima T || 9 ad OCCIDIT I s. s. v. dextera sua dicit ut laquei absconderet dedecus T || ostenderet F || 10 augmentum mali hab. T || 12 ad v. 661 in marg. sallustius et parte cohortium pro . . . pere instructa et stationes . . . catae pro castris T. (puncta locis litterarum quae evanuerunt posui. praeterea haec non ab eo qui cetera scholia pleraque adscripsit scripta esse moneo.) || 13 et] ex F || cohortum F || praecipere F. pro tempore coni. Dietschius. fort. pro opere || et del. Dietschius. possit et ita Sallustio tribui ut scribatur et pars e. pro opere vel propere instructa et stationes e. q. s. || 14 ad PRO P. s. v. ante portas: bene cum dicit pro portis spem adhuc subveniendi dedit et dicendo soli addit necessitatem T || 15 acies et spem F || 17 ad DESERTO I. g. v. s. v. id est in extrema parte campi et contra illud quod iuturna dixerat et nos . . . teucris T || 18 ΕΤΤΡΕΦΑΛΟΝ F στρωφᾶν Schoellius || 20 multiplici . . . uocet hab. T || 21 perit F || obpugnatur F || 22 dubitet T || generes F || 23 OBTVTV TACITO STETIT M OBTUTA CITO STETIT R OPTVTV VARIO STETIT reliqui. ET OBTVTV vario stetit vultu exempl. impressa || et obtutus est proprie vultus quem proprie graeci πρόσωπον dicunt D et o. e. p. vultus quem Graeci dicunt πρόσωπον Stephanus et o. e. p. quem Graeci πρόσωπον id est vultum dicunt Daniel || 24 ΑΡΟΤΩΑΟΝ R ΑΡΟΤΩΑΟΝ H ΠΡΟCΩΠΟΝ M ΠΟCΩΠΟΝ F || id est intuitus Schoellius. cf. Serv. ad VII 250

667. PVDOR propter illud <664> tu currum deserto in gramine versas: *vel 'pudor', quia in illum oculi referuntur.* INSANIA qua in hostes ferebatur: *vel quia urbs oppugnabatur.* MIXTO LVCTV propter Amatae cognitam mortem.

5 668. AMOR quia mussat Latinus. CONSCIA VIRTVS quia fugere putatur qui 'currum deserto in gramine versat'.

669. DISCVSSAE VMBRAE postquam mentis caligo discessit: quod sequentia indicant 'et lux reddita menti est'.

671. TVRBIDVS plenus perturbationis.

10 672. ECCE AVTEM FLAMMIS alia persuasio ex aspectu.

673. VNDABAT VERTEX abundabat. et bene in translatione permansit, ut verticem undare diceret: vertex enim undarum dicitur, ut <VII 31> verticibus rapidis et <I 117> vorat aequore vertex.

674. QVAM EDVXERAT IPSE scilicet quod ei maiorem creabat
15 dolorem. graviter enim dolemus si perire videamus illa quae fecimus. 'eduxerat' autem in altum fabricando sustulerat, ut alibi <VI 630> Cyclopus educta caminis.

675. SVBDIDERATQVE ROTAS quo posset trahi ad ea loca, quibus hostis instabat.

20 676. IAM IAM FATA Sallustianum iam iam frater animo meo carissime.

678. STAT CONFERRE MANVM AENAE placet, ut <II 750> stat casus renovare omnis: *vel 'stat' certum est.* QVICQVID ACERBVVM EST MORTE PATI aut quicquid morte acerbum est placet pati, hoc est inferna
25 supplicia: vel quae potest superbus hostis inferre, sicut de Hectore legimus: aut certe positivus sit pro comparativo: placet pati si quid etiam morte acerbius invenitur.

680. FVRERE ANTE FVROREM figura antiqua, ut 'servitutem servit', 'dolet dolorem'. et est sensus: sine me furorem bellicum ante

20 Sallustianum] Ing. 14, 22

2 qua] quia *F* || 3 hoste *RH* || ferebatur] fremebat *F* || ad MIXTOQVE I. L. s. v. id est quia in hostem ferebatur. mixto autem luctu vel propter amatae cognitam mortem vel quia urbs capiebatur *T* || 5 musat *F* || ad CONSCIA v. s. v. quia fugere putabatur *T* || 7 quod] quae *F* || 8 indicant ut et vulgo || menti est] mentiae *F* || 11 exabundabat *F* abundabat *Schoellius* exundabat *Commelinus* || ad VERTEX t. t. s. v. bene permansit in translatione ut . . . rapidis *T* || 12 ut om. *F* || vertex . . . dicitur] uertex autem proprie undarum est *T* || 13 rapidus *F* || uorax aequora *F* || 15 perirem *F* || ille *F* || 16 ad EDVXERAT s. v. in altum fabricando sustulerat *T* || dixerat *F* || sustelerat *F* || 18 possit *F* || 20 FATA] FRATER *F* || 23 QVICQVID . . . pati] QVICQVID ACERVVM EST PLACET PATI *AS* (aut q. in morte acerbum e. p. p. a) || QVIDQVID *H* || ACERBI *MF* || 24 quidquid *HF* || in morte *Fa* || 25 quae] quid *F* || superbus] acervus *F* || 26 legimus] (*Il. XXII* 108) *ἐμοὶ δὲ τὸν ἄν πολὺν κέρδιον εἶναι* add. *Fabricius* || 27 acervus *H* acervius *F* || 29 sine me . . . veniam] s. m. f. b. autem (ante a) furere (furorem *S*) scilicet quam

furere, scilicet quam ad eum veniam, ut pugnam mente concipiam et instructus furore in bella prorumpam.

684. SAXVM DE VERTICE PRAECEPTVM CVM RVIT comparatio ipsa futurum ostendit eventum. simul notandum quod, sicut supra in proelio, ita nunc etiam in comparatione praefertur Aeneas: nam 5 Turnum parti comparat montis, montibus exaequat Aenean.

685. AVVLSVM VENTO proprie: nam et Turnus ad bellum invitatus adtrahitur.

686. ANNIS SOLVIT SVBLAPSA pro 'multorum annorum sublapsum saxum'. et quidam 'lapsa' quasi non passiva specie, sed activa dictum 10 volunt.

687. MONS INPROBVS pars montis: et ἐμφατικῶς dictum est, sicut supra <X 128> haud partem exigua montis. MAGNO ACTV magno impulsu, magno impetu.

688. EXVLTAQVE SOLO mire: saepe exilit, dum volvitur. 15

690. VBI PLVRIMA FVSO SANGVINE TERRA MADET hypallage: ubi plurimo sanguine terra maduerat: sic supra <XI 633> sanguine in alto; vel certe, ubi plurimum fuso sanguine.

691. STRIDVNTQVE HASTILIBVS AVRAE Homerus σφρίξουσά† μακρῶν ἰσιτῖτατε λόγχῃ. 20

692. MAGNO ORE pro 'voce magna'.

693. TELA INHIBETE cohibete, suspendite: et est translatio a nautis.

694. ME VERIVS VNVM PRO VOBIS F. L. 'verius' iustius. et sensus hic est: iustius est, me unum pro omnibus rupti foederis poenas 25

19 Homerus] epic. graec. fragm. coll. Kinkel vol. I p. 74 || 22 cohibete . . . nautis] cf. comm. Luc. III 659

a. e. u. AS s. m. f. b. aut furem s. quo a. e. u. R s. m. f. b. autem furem s. quam a. e. u. H s. m. f. furere furem bellicum furem scilicet ante quam a. e. u. M s. m. b. f. ante furere s. priusquam a. e. u. F || 2 ad bella F || 3 ipsa] ista Stephanus || 5 etiam om. F || 6 comparat] commemorat F || Aenean] et est comparatio de homero sumpta qui ait (Il. XIII 137) ἀντιπρὸς μεμαῶς . . . ἐσσυμένους πρὸς add. D || 7 VENTIS ASF || et] ut F || ad] in AS || 9 ad ANNIS s. v. id est multorum annorum, ad SVBLAPSA s. v. retro lapsa T || SOLVTE F || 10 quasi Masvicius: quoniam F || 16 ad PLVRIMA F. s. v. hypallage pro ubi plurimo sanguine fuso terra madet uel certe plurima pro plurimum T || 17 terra . . . sanguine Servii sunt || maduerat] madet Masvicius || 18 sanguine] madet terra add. Daniel || 19 schol. ad v. 691 om. Fabricius || CΥΠΙΖΟΥΣΑ ΜΑΚΡΩΝ ΙΣΙΤΙΤΑΤΕ ΛΟΝΧΗ AS, nisi quod ΜΑΚΡΩΝ et ΛΟΝΧΗ S CΥΠΙΖΟΥΣΑ ΜΑΚΡΩΝ ΙΣΙΤΙΤΑΤΕ ΛΟΝΧΗ R CΥΠΙΖΟΥΣΑ ΜΑΚΡΩΝ ΙΣΙΤΙΤΑΤΕ ΛΟΝΧΗ H CΥΠΙΖΟΥΣΑ ΑΚΡΩΝΙ ΙΣΙΤΙΤΑΤΕ ΛΟΝΧΗ M CΥΠΙΖΟΥΣΑ ΛΟΝΧΗ F. Graeca om. Stephanus. σφρίξουσά λόγχῃ id est stridor lanceae Daniel, qui latinam interpretationem ipse addidisse videtur. σφρίξουσά μαχητάων ἰδὼν πᾶσι λόγχῃ (cf. Il. XX 99) vel σφρίξουσά μαλ' ἐν δῖναις εἰσέπτειτο λόγχῃ coni. Hugo Stadtmueller σφρίξουσά μακεδνὴ Ἀμάζονος ἤπειτο λόγχῃ Schoellius || 22 cohibete AS conibit H cohibete M || est om. F || 25 pro hominibus ruptis AS

exsolvere. alii veteri more dictum accipiunt: 'verum' enim quod rectum et bonum esset, appellabant: Terentius idne est verum modo? id est pessimum genus, et item quod si astu rem tractavit, di vestram fidem! quantam et quam veram laudem capit Parmeno! Sallustius in primo ea paucis, quibus peritia et verum ingenium est, abnuentibus, idem ꝑper pennatam paucis propectus vera est aestimanda.

695. DECERNERE FERRO decertare, dimicare: aliter 'decernere' statuere, ut decernere senatum dicimus.

10 701. QVANTVS ATHON haec est vera lectio: nam si 'Athos' legeris, 'os' brevis est et versus non stat. 'Athon' autem dici accusativus indicat: nam 'hunc Athona' facit, sicut 'Apollon' 'Apollona'. quod autem Herodotus 'hunc Athon' et 'hunc Apollo' dicit, Atticae declinationis est. Athon autem mons est adiacens Thraciae, circa
15 Lemnum insulam, in promunturio Macedoniae. AVT QVANTVS ERYX Siciliae mons supra Drepanum oppidum.

702. NIVALI VERTICE SE ATTOLLENS PATER APPENNINVS Appenninus mons Italiae: de hoc Lucanus <II 397> nulloque a vertice tellus altius intumuit propiorque accessit Olympo.

20 704. TROES ET OMNES graece declinavit, unde brevis est 'es', sic supra <XI 620> Troes agunt.

707. ARMAQVE DEPOSVERE vel spectaturi, vel fessi, vel iussi, ne quis possit iterum foedus turbare.

709. INTER SE COISSE VIROS ET CERNERE FERRO vera et anti-
25 qua haec est lectio: nam Ennium secutus est qui ait olli cerne-

2 Terentius] Andr. IV 1, 5. cf. Don. ad h. v. || 3 et item] Eun. V 4, 2 ||
5 Sallustius in primo] 111 D., 102 Kr. || 6 idem] hist. inc. 5 D., hist. I 41 Kr. ||
13 Herodotus] veluti VII 21 || 25 Ennium] ann. v. 544 Vahl.

1 ad VERIUS v. in marg. pro iustius aequius. quidam veteri more dictum accipiunt e. q. s. T, sed ita ut a dextera parte haud pauca membranae putredine perierint || 3 dii F || 6 est] erat con. Dietschius. ceterum de Sallustii verbis priore loco laudatis haec hodie in Turonensi legi possunt ea paucis quibus peritia et ne et entibus] per . . . aestimanda] dedi quae F exhibet. perpen et vera est ae in Turonensi servata sunt. Perpenna tam paucis prospectis vera est aestimanda Masvicius poena tam paucis proscriptis vera (vel profecto vera) est aestimanda Wagnerus act. gymn. IX p. 195 pro poena tam paucis proscriptis vindicta vera est existimanda Dietschius Perpennae casu paucis perspecta Sertorii virtus vera est aestimanda Schoellius || 9 ut Daniel: uel F || 10 ATHOS F || haec] hoc AS || legeris athos F || 11 hos F || 12 Apollona . . . Apollo om. F || 13 autem om. AS || erodotus RHM || athon R: athoen HM atho AS || 14 Athon autem . . . insulam edidit Stephanus || athona F || circa F || 15 promuntorio F || ERYX F || 16 drepanem F || 18 Italiae] est italiae R italiae est F || a om. H || 19 tellus F || altius salustius RH latius F || propiorque] propior A (propior a) propiora RH propiorque F || olimpho R || 20 es] om. H, ut es F || 22 vel . . . fessi] uel spectantur indefessi F || defessi M || 24 coisse H || 25 obli F || cernebant magnabant magnis A (magnabant del. a)

bant magnis de rebus agentes. posteritas coepit legere 'et decernere ferro': secundum quam lectionem synalipha opus est, sed excluso 's', ut sit 'viro et decernere ferro'.

710. VACVO PATVERVNT potest intellegi, ut patuerunt corporis magnitudine. 5

711. PROCVRSV una pars orationis est.

713. DAT GEMITVM TELLVS pulsu pedum.

714. FORS ET VIRTVS MISCENTVR IN VNVM 'fors', id est casus in Turno, virtus in Aenea; nam in bello etiam casus plurimum valet: Cicero in Miloniana <21, 56> adde casus, adde incertos 10 exitus Martemque communem.

715. AC VELVT INGENTI SILA SVMMOVE TABVRNO Sila mons silva est Lucaniae, Taburnus mons Campaniae: Sallustius de fugitivis in silva Sila fuerunt: unde pessime quidam 'silva' legunt, quia proprium appellativo non potest exaequari. unde bene proprium 15 proprio iunxit.

717. PAVIDI CESSERE MAGISTRI proprie magistri sunt militum, pastores pecorum; sed reciprocae sunt inter se istae translationes: nam et ductor militum pastor vocatur, ut diximus supra <587>, et magistros pecorum dicimus: Cicero quem magistrum pecoris 20 esse dicebat.

718. MVSSANTQVE IVVENCAE dubitant, sicut <657> mussat rex ipse Latinus.

719. NEMORI IMPERITET hoc est qui sunt in nemore, ut est sed tota aestiva repente. 25

725. IVPPI TER IPSE DVAS AEQVATO EXAMINE LANCES aut poetice dictum est et ratione caret: nam Iuppiter ignorare nihil poterat:

1 posteritas . . . ferro] cf. Sen. ep. VI 6, 3 || 13 Sallustius] hist. IV 7 D., IV 28 Kr. || 20 Cicero] in Verr. act. II lib. V 7, 17 || 24 sed tota] georg. III 472 || 26 aut poetice e. q. s.] cf. Macrob. Sat. V 13, 39

1 agentes M: egentis AS agentibus RH agentis F. et item (ann. v. 202 Vahl.) 'ferro non auro uitam cernamus utrique' add. D. e Ciceronis de off. lib. I 12, 38 hunc vers. sumpserunt Itali. || et om. R || discernere AS (corr. a) || 2 secundum . . . decernere ferro om. RHF || 3 s] os D || viro et decernere ego: re (ret m) decernere M et decernere ASD vir et decernere Stephanus inter se coisse vir et decernere Fabricius et Daniel || 4 ad VACVO p. s. v. potest intellegi corporis magnitudine T || 7 pulsu pedum hab. T || 10 meloniana Serviani libri || 11 exitus pugnarum Martemque Cicero || 13 silva] evanuit in M, om. F || mons est campaniae M || 14 Sila] silva H || fuerunt] fugerunt R fierunt H. in silvam Silam fugerunt coni. Dietschius || inde M || pessima F || 15 exaequari RF: exesequari H iungi exaequari AS iungi M || 16 proprio Masvicius: pro proprio F || iunxit] dixit M iunxit F || 18 pecodum A pecudum a || 20 magistrum AS || pecodum AS (pecudum a) || 21 dicebant MF || 24 ad NEMORI i. s. v. metonimicos pro his qui sunt in nemore T || 26 AEQVAE AR AEQVE HM || EXAGMINE F || 27 ignorarent F, nihil omittens

aut certe illud quaerit, quis ibi de Turno et Aenea mortis adferat causam. nam dicunt philosophi, mortem ad eum minime pertinere: nam bona tantum praestat, nec ad eum quae mala sunt, pertinent: *nam ideo et aequas lances sustinet. vel ideo a Iove hoc fit, ut Iunoni* 5 *aliisque deis necessitatis violentiam probet. an inquit, utrum tempus sit?* tamen sciendum, locum hunc a Vergilio ita esse translatum, ut in Homero lectus est. EXAMINE examen proprie est filum, quo trutina regitur.

727. DAMNET LABOR liberet, *id est quem voto liberet labor proe-* 10 *liandi, parta scilicet victoria, quoniam unusquisque ob incolumitatem recuperatam votis exsolvitur, id est liberatur explicitis sacrificiis, ut est damnabis tu quoque votis. non nulli sic tradunt: quem labor suus liberet, quem mors urgeat: nam in iure cum dicitur 'damnas esto', hoc est 'damnatus esto ut des', hoc est damno te ut des, neque alias* 15 *liber eris. quidam 'labor' pro militia intellegunt. VERGAT PONDERE LETVM bene 'vergat': nam morientes inferos petunt.*

730. TREPIDI LATINI atqui laeti esse debuerunt. sed nimia Aeneae ostenditur virtus: namque naturale est, ut sociis timori sit inferioris audacia: unde nunc Latini sunt territi ex eo quod supe- 20 riorem ferire ausus est Turnus.

731. ACIES aut exercitus, aut oculi.

734. VT CAPVLVM IGNOTVM DEXTRAMQVE ASPEXIT INERMEM locus hic totus ad gloriam Aeneae pertinet: namque id agit, ne videatur Turnus armorum vilitate superatus. unde ei redditur gla- 25 dius, quo etiam cum divinis armis ab Aenea possit extingui. 'aspe- xit' autem quasi mirabundus, quod fractus esset, cum putaret se gladium ferre Vulcanium.

7 examen . . . regitur] cf. Isid. or. XVI 25, 5 || 9 DAMNET liberet] cf. Non. p. 277, 2 sqq. M. || 12 damnabis] buc. V 80

1 quaeritur *F* || quis ibi *RHF*: quae sibi *AS* (qui sibi *a*) quae lanx sibi *M* quis sibi *Fabricius recte, ut videtur* || 2 ad deum *MF* || minime . . . ad eum *om. RHF* || 3 bona *om. AS* || ad deum *A* || pertinent] unde Cicero in officiis ait 'sed quia nocere deos non putant, his exceptis homines hominibus obesse plurimum arbitrantur' *add. Fabricius* || 4 *de scholio ad p. 725 in marg. Turonensis adscripto haec legere potui* a ioue ut iunoni ceterisque et violentia probetur utrum iam tempus sit || iunone alisque deis *F* || 6 uergilio *F* || 7 lectum est *F*. καὶ τότε δὴ χεῖρα . . . λίπεν δὲ ἑ Φοῖβος Ἀπόλλων (*Il. XXII* 209) *add. D* || 8 rutina *H* turtina *M* truncina *F* || ligatur *R* legitur *H* || 9 *ad v. 727 in marg.* quem voto liberet . . . explicitis sacrificiis ut damnabis tu quoque votis . alii sic tradunt quem labor suus liberet id est quem mors urgeat sicut in iure dicitur damnatus esto *T* || liberauit *F* || 11 recuperatam *T* || 13 urget *F* || 14 damnatus es *Daniel* || 15 pro militia intellegunt *Masvicius*: promauit intelleguntur *F* || 16 bene] apte posuit *F* || 18 namque] nam quod *F* || timoris sit *MF* || 21 aut . . . oculi *hab. T* || haut oculi *F* || 23 Aeneae *om. F* || 25 ab . . . extingui] possit ab eo extingui *R* ab ea possit extingui *H* || 26 quasi . . . Vulcanium *hab. T* || se] sed *F*

736. PATRIO MVCRONE RELICTO quo tempore vulneratum vidit Aenean <324>. *sed supra de Turno <88> simul aptat habendo ensemque clipeumque, ensem quem Dauno ignipotens deus ipse parenti fecerat. modo ergo Metisci usus est ferro: et haec ratio est, quod, quamvis armatus suo gladio descendisset ad campum, 5 tamen causa foederis deposuisset arma. nam et de Aenea hoc dixit <311> dextram tendebat inermem, qui utique ad foedus non inermis advenerat: nam dictum est <166> hinc pater Aeneas, sidereo flagrans clipeo et caelestibus armis. sane 'patrio' modo 'paterno' significat: nam Dauni fuerat gladius, ut <89> ensem 10 quem Dauno ignipotens deus ipse parenti fecerat. alias 'patrium' a patria est derivativum. 'mucrone' autem pro 'gladio', a parte totum.*

737. DVM TREPIDAT dum turbatur, festinat, quod Graeci ἐν ἀγωνίᾳ ἔσσι (dicunt), scilicet, quando rupto foedere, subita spe furibundus 15 ardet. FERRVM materiam pro opere (posuit, ut) solet, ut <V 817> iungit equos auro genitor.

739. ARMA DEI AD VVLGANIA hypallage pro 'dei Vulcani arma'.

740. MORTALIS MVCRO mortali manu factus. GLACIES CEV FVT-
TILIS hoc loco fragilis. 20

744. VNDIQUE ENIM DENSE TEVCRI INCLVSERE CORONA strategema est: nam postquam Turnum fugere videre Troiani, clausere loca, per quae evadere poterat: *aut non dedita opera includere Troiani, sed quod ita consederant.*

745. ATQVE HINC VASTA PALVS quae nunc non apparet. 25

747. CVRSVMQVE RECVSANT scilicet genua, quae inpediebat vulnus inlatum sagitta. sane perite facit, ut gladio non utatur Aeneas,

1 PATRIO MVCRONE quo (est quo *M*) fuerat gladius ut ensem quem dauno (quendam uno *S*) tempore vulneratum uidit aeneam sane patrio (patri *H*) modo paterno (paternos *H*) significat nam dauni ignipotens deus igne (ignis *M*) ipse parenti fecerat alias . . . diriuiatium (deriuatium *M*) *ASHM* PATRIO MVCRONE quo fuerat ante usus pater eius daunus. sane patrio modo paterno significat. nam dauno ignipotens deus ipse parenti fecerat. alias patrium a patria est diriuatum *R* PATRIO MVCRONE quo tempore vulneratum uidit aeneam. sed supra . . . caelestibus armis. sane hic dictum est patrio modo paterno significat nam dauni fuerat gladius ut ensem quem dauno rīq. alias patrium a patria est diriuatium *F* || 5 discendisset *F* || 8 hunc *F* || sedere *F* || 12 a om. *F* || 14 ENAPIONICTNS *F*, corr. *Daniel* πρῆνα vel πρῆνας προσιῶσαι cont. *Schoellius*, conferri iubens ea quae *Stallbaumius* ad *Plat. Phaed. p. 68 C. de προσιῶσαι* verbo disputavit. sed cf. schol. ad *Aen. IX 231* 'ergo per metalepsin cupidos dixit ἀγωνιστῆρας' || 15 dicunt addidi || rupto *Daniel*: capto *F* || 16 posuit ut add. *Masvicius* || 17 auro] curru *Daniel* || 19 mortalis *F* || ad FVTTLIS s. v. hoc loco fragilis *T* || 22 clausuerunt *F* || 23 potuerat *AS* || debita *F*, corr. *Daniel* || 24 consederant *Commelinus*: confiderant *F* || 26 RECVSANT] retardant add. *D* || inpediebant *AS* (corr. *s*) inpediebant *F* || 27 sagitta sane *F*: sane sagittas *ASH* sane sagittis *M* sagitta *R*, sane omittens || fecit *R*

sed hasta eminus dimicare contendat, quia inpediente vulnere nec sequi poterat nec in ictum consurgere: unde est <789> hic gladio fidens, hic acer et arduus hasta.

749. INCLVSVM FLVMINE comparatio Apollonii. alterutro 'inclusum', aut flumine aut formidine: aut duobus inclusum; infra enim ait 'insidiis et ripa territus alta', ut insidias pro formidine, ripam pro flumine posuerit.

750. CERVVM AVT PVNICEAE utrum figurate 'cervum instat': an potius cervum nanctus aliquin instat? PVNICEAE SAEPTVM FORMIDINE PENNAE Lucanus <IV 438> claudit odoratae metuentis aera pennae.

751. VENATOR CANIS pro 'venaticus'.

752. INSIDIIS pennarum scilicet.

753. VIVIDVS VMBER acerrimus Tuscus: nam Vmbria pars Tusciae est. sane Vmbros Gallorum veterum propaginem esse Marcus Antonius refert: hos cosdem, quod tempore aquosae cladis imbris superfuerunt, Ὀυβρίους cognominatos. FVGITQVE VIAS figura, ut 'campum currit, mare navigat'.

754. IAM IAMQVE TENET ita ut videtur intuentibus: et hi duo versus verbum ad verbum sunt translati de Apollonio. sane summa brevitare rem elocutus est.

755. TVM VERO EXORITVR CLAMOR quidam quaerunt, an iam recessum sit his versibus a comparatione. sed non dubie videtur.

758. INCREPAT obiurgat, incusat, ut aestatem increpitans seram.

759. EFFLAGITAT ENSEM cum clamore deponit.

15 sane Umbros . . . cognominatos] cf. Plin. nat. hist. III § 112, Isid. or. IX 2, 87 et XIV 4, 21 || 20 de Apollonio] Arg. II 278 sqq. || 24 aestatem] georg. IV 138

1 nec] non F' || 2 potuerat AS || 4 INCLVSVM VELVTI SI QVANDO F' || ad v. 749 in marg. alterutro . . . posuerit T' || 5 aut formidine aut flumine T' || aut duobus inclusum om. T' || 6 ait] aut F' || ripa F' || 8 ad INSTAT s. v. siue figurate ceruum instat siue ceru* (reliqua evanuerunt) || 9 ceruam F' || 10 claudit] diuidit F' || 11 pinnae HF' || 13 pennarum] pinnarum HMF. argumentum quoddam in fune ad terrendas bestias add. M instrumentum quoddam in fune ad terrendas bestias factum add. D, edidit Stephanus || 14 paras H par F' || 15 ad VMBER s. v. fuscus canis species pro genere T. in marg. Vmbros e. q. s. quattuor versibus adscripta fuerunt, de quibus haec hodie legi possunt umbros gallorum uete | nius refert eosque qu | dis superfuerunt umbri | hi dicuntur apenninum mont || 16 Antoninus Commelinus Antoninus Masvicius || aquosea F' || 17 ambrosios gnominatus F' Vmbros cognominatos Daniel Ὀυβρίους graece nominatos Isidorus || figura campum curri F', correxi. figurate campum cum Daniel || 18 ad HAERET H. s. v. id est acriter et uehementer incumbit cum nimia apertione oris T' || 19 TENENS R TENENTI F' || uideatur F' || 21 elocus F', corr. Daniel || 22 quaerunt Daniel: quaeritur F' || 23 ad RESPONSANT (v. 757) resonant imitando uocem clamantium T' || 26 ad NOTVMQVE s. v. carum aut re uera notum T

761. TERRETQVE TREMENTES quis enim saucium non timeret instantem, cum eum integer fugeret? *et bene terret eos, apud quos terror eius habetur: et alibi <875> ne me terrete timentem.*

764. LVDICRA PRAEMIA vilia, digna ludo. *haec apud antiquos ludibria dicebantur, non, ut nunc, in mala significatione. dabatur autem 5 victori pro praemio aut pellis, aut vinum, esca, hordeum; unde hordeariae quadrigae dicuntur.*

766. SACER OLEASTER fere omnia Latina arborum nomina generis feminini sunt, exceptis paucis, ut 'hic oleaster' et 'hoc siler': Vergilius ut molle siler *lentaecque genistae*. item 'hoc buxum', 10 licet et 'haec buxus' dicatur: nam superfluum quidam volunt facere discretionem, ut 'haec buxus' de arbore dicamus, 'buxum' vero de ligno composito: legimus enim in Vergilio de tibiis <IX 616> buxusque vocat Berecynthia matris Idaeae. item cum de arboribus loqueretur, ait et torno rasile buxum. 15

767. VENERABILE LIGNVM antiquam arborem voluit exprimere: seu truncus fuerit iam et aridus ob vetustatem. *et ideo 'lignum' humiliter dictum accipiunt, ornavit tamen 'venerabile' dicendo.*

768. VBI FIGERE DONA SOLEBANT proprie, ut ait <IX 406> sacra ad fastigia fixi. *et quaeritur, cur terreno deo nautae dona 20 suspenderent? quia constat omnes in periculis suis deos patrios invocare et ideo illis vota solvere, quorum familiarius numen opitulari sibi credant.*

770. NVLLO DISCRIMINE sine aliquo intuitu religionis. *et deest 'habito', ut sit 'nullo discrimine habito'. intellegendum autem, eatenus 25 stirpem excisum, quatenus supra terram fuit; ergo 'stirpem' pro 'arborem' accipiendum, quia et subolem 'stirpem' appellant.*

772. FIXAM ET LENTA RADICE TENEBAT plenum est: quam ra-

---

8 fere omnia . . . de ligno composito] exscr. Isid. or. XVII 7, 74 || 10 Vergilius] georg. II 12 || 15 et torno] georg. II 449

---

1 TREMENTIS *ASH* || qui *M* || 2 ad TERRETQVE T. s. v. bene terret eos apud quos terror eiu * *T* || 3 habetū *F* || ne mittere timentem *F* || 4 digna ludo] hi uersus de homero sunt translati (*Il.* XXII 159) ἐπεὶ οὐχ ἰερόιον . . . Ἐκτορος ἱπποδάμοιο add. *D* || 5 dabitur *F*, corr. *Daniel* || 6 pellis *Commelinus*: pellius *F* pelvis *Masvicius* || vinum *Masvicius*: unius *F* mnus *Daniel* || aescā *F* || hordiariae *F* || 8 latini *F*, arborum *Masvicius* nomina omittens || 9 hic siler *R* (corr. *Daniel*) || 10 Vergilius] ipse *F* || item . . . licet om. *F* || 11 dicatur . . . haec buxus om. *RH* dicitur *F* || 12 de ligno aliquid compositum *F* || 13 in Vergilio om. *F* || 14 matres *F* || idae *Serviani libri* || 15 loqueretur] diceret *F*, ait omittens || 16 antiquum *M* || 17 humiliter *Masvicius*: uiriliter *F* || 19 ait om. *RH* || 20 et quaeritur . . . credant] de his in *Turonensi* haec extant periculis maxime deos patrios invocare et illis vota soluere quorum familiaris numen opitulatur || terrendo *F* || nautae *F* || 22 nomen epitulare *F* || 24 NVLLO . . . religionis om. *R* || religionis intuitu *F* || 27 sobolem *F* || 28 FIXAM . . . tenebat om. *R*

dix fixam tenebat. et bene 'tenebat': quasi propter piaculum remotae arboris hoc videtur passus Aeneas. et ideo dixit 'tenebat', quod adeo veri simile est, ut Faunus Turnum audiat et hastam moretur.

775. *PRENDERE CVRSV* quidam humiliter 'prendere' dictum accipiunt.

5 778. *FERRVM TERRA TENE* 'ferrum' pro telo; 'terra' autem pro 'Tellus', elementum pro dea posuit.

779. *BELLO FECERE PROFANOS* 'profanum' proprie dicitur quod ex religiosa re in hominum usum convertitur, ut hic plenissime ostenditur: dicens enim Turnus 'colui vestros si semper honores, quos contra Aeneadae bello fecere profanos' (ostendit) et sibi religiosam fuisse arborem, et a Troianis in usum communem fuisse praesumptam: nam ex sua persona poeta ait <764> 'forte sacer Fauno foliis oleaster amaris hic steterat nautis olim' et subiunxit 'sed stirpem Teuceri nullo discrimine sacrum s.' at postea dicendo 'bello fecere profanos' docuit 'profanum' 10 esse quod a religione in usum hominum transiit. sacro profanum contrarium, ut festo profestum, fasto nefastum. ergo non omne quod sacrum non sit, profanum, sed quod sacrum fuerit et esse desierit.

780. *NON CASSA IN VOTA* non ad inania vota poposeit auxilium.

781. *LVCTANS MORATVS* 'luctatus' et 'moratus' erat integrum, 20 quod vitavit propter ὁμοιοτέλετον. 'in stirpe' autem hic radicem dixit.

784. *RVRSVS IN AVRIGAE FACIEM MVTATA METISCI* κατὰ τὸ σιωπώμενον intellegimus Iuturnam in numen reversam, postquam Turnus currus reliquit.

786. *AVDACI NYMPHAE* ut supra <IX 3> diximus, ubicumque 25 inducit nitentem aliquem sine effectū, audacem dicit. praecipue autem hoc de Rutulis servavit dicens. *LICERE* pro 'quod liceret'.

788. *ARMIS ANIMISQVE REFECTI* sicut armis, ita et animis: nam armorum inopia animi ante utriusque torpebant.

789. *HIC ACER ET ARDVVS HASTA* potest et 'hic hasta fidens' sub- 30 audiri.

5 pro Tellus . . . posuit] cf. Macrob. Sat. IV 6, 10 || 7 profanum e. q. s.] cf. Macrob. Sat. III 3, 4

1 fixa *F* || 4 *PERDERE F* || prendere] cursu add. *Daniel* || 5 pro 'Tellus om. *F* || ad v. 778 in marg. pathos est quotiens dirigitur sermo uel ad inanimalia uel ad muta *T* || 9 vestros] uos *F* || 10 ostendit inserui || relogiosam *F* || 11 consumptam*Daniel || 12 poeta] supra poeta *Daniel* || 13 subiunxit *F* || 14 facere profanas *F* || 15 transierit *T*, in quo exiguae tantum huius scholii reliquiae extant || 16 fasta *F* || 17 sed quod sacrum esse desierit *T* || deserit *F*. esse addidi, om. *F* || 18 uocata *H* || poscit *F* || 20 quod . . . METISCI om. *R*, tavit (de vitavit) . . . cata to sio om. *H* || propter om. *AS* || ad LENTOQVE s. v. uiscido, ad IN STIRPE s. v. hoc loco in radice *T* || 22 in numine uersam *R* || Turnus om. *R* || 23 currum *M* || 24 supra om. *F* || 26 dicens] 'nec curant caeco contendere Marte amplius audaces Rutuli' etc. (IX 516) add. *Daniel* || 27 REFECIT *R* REFICIT *H* || 28 ante om. *RF* || 29 ad HASTA s. v. potest et hasta fidens subaudiri *T*

790. CERTAMINA MARTIS ANHELI alii 'certamine' legunt, ut sit sensus: adsistunt contra se in Martis anhelii certamine.

792. FVLVA DE NVBE de aere, de elemento suo.

793. QVAE IAM FINIS ERIT CONIVNX 'iam' denique. verba ista quasi iam taediantis sunt ad longam Iunonis iracundiam, unde et paulo post <800> desine iam tandem precibusque inflectere nostris.

794. INDIGETEM AENEAN SCIS IPSA ET SCIRE FATERIS subaudis 'fore'. et indigetes dii duplici ratione dicuntur: vel secundum Lucretium, quod nullius rei egeant, qui ait <II 650> *ipse suis pollens opibus nihil indiga curae: vel quod nos deorum indigeamus, unde quidam omnes deos indigetes appellari volunt. alii patrios deos indigetes dici debere tradunt, alii ab invocatione indigetes dictos volunt, quod 'indigeto' est precor et invoco: vel certe indigetes sunt dii ex hominibus facti, et dicti indigetes quasi in diis agentes. sane de Aenea fabula talis est: cum Turno occiso et accepta Lavinia, condita civitate in Numicum fluvium, ut alii volunt, sacrificans, ut alii, Mezentium, ut alii, Messapum fugiens, cecidisset, nec eius esset cadaver inventum, Ascanius, filius eius, victo Mezentio cum ceteris Troianis credens et iactitans inter numina receptum, sive patrem volens consecrare, templum ei constituit, quod indigetis appellari iussit.*

797. MORTALIN DECVIT VIOLARI VVLNERE DIVVM 'mortali vulnere' dixit, non 'letali', sed, aut quo mortales laborant, aut a mortali inlato. aut 'mortali vulnere', id est mortem facienti: ergo non quasi Iuturna mortalis sit. 'divum' autem subaudis 'futurum'. 25

798. QVID ENIM SINE TE IVTVRNA VALERET parenthesis: poterat enim excusare se Iuno, nihil fecisse commemorans, unde eam auctorem fuisse Iuppiter dicit propter illud <159> auctor ego audendi.

800. DESINE IAM TANDEM singula pronuntianda sunt. dicendo autem 'tandem' odium perseverantis ostendit. 30

9 et indigetes dii e. q. s.] cf. mythogr. III 2, 1 et 2

1 ANHELI ... Martis om. AS RH || 2 in om. Stephanus et Fabricius || 4 iam] quid RF || 5 quasi] quā AS || 6 post] ait add. AS || 9 dii] di H, om. F || 11 indica H || curae ASF: cura RH || 12 indigentes F || 14 sunt ... indigetes om. AS || di H || 15 dicti] di F || quasi indisegetes AS (q. in dis egentes a q. in dis agentes s) || di HF || egentes R (corr. Daniel) || sane ... iussit] de his cadaver ... credens et is appellari iussit in Turonensi extant || 20 ei constituit Commelinus: et constituit F circumstituit Daniel || 21 appellare F || 22 MORTALIN ARH MORTALI F || 23 letales F || aut ... inlato] aut mortalibus congruo aut a mortalibus facto R || quo om. H || mortalis ASH (corr. a) || labant ASH (corr. a) || aut inmortalis ASH (corr. a) || 24 inalto H || 25 subaudimus RF || 27 iuno se F, se om. AS || eum F || 30 ad TANDEM s. v. dicendo ... ostenditur (sic) T || ad PRECIBVSQVE I. N. S. V. addidit precibus quod est prope inuidiosum T

801. NEC TE TANTVS EDAT TACITAM DOLOR † scilicet sidereis odiis urgere Troianos. sane 'edo edis edit' integrum verbum est, ut lego, legis, legit: nam 'edo es est' esse anomalum constat.

803. VENTVM AD SVPREMVM EST *per infinitum modum verbi dictum.*

5 804. TROIANOS POTVISTI id est iam non potes: ideo enim praeterito usus est *tempore. et bene 'potuisti', quia ipsa dixerat <I 40> atque ipsos potuit submergere ponto et iterum <VII 304> Mars perdere gentem inmanem Lapithum valuit.*

805. DEFORMARE DOMVM deformem reddere *per luctum.*

10 807. SVBMISSO VVLTV habitum futurae orationis ostendit.

808. QVIA NOTA MIHI TVA MAGNE VOLVNTAS IVPPIter *hoc ideo Iuno, quia Iuppiter necessitatem obiecerat fati, dicens <803> 'ventum ad supremum est'. sed Iuno, sciens fatum esse quicquid Iuppiter dixerit, dicit se cedere eius voluntati: nam id agit, ut conciliet*
15 *sibi eius favorem ad petitionem futuram.*

810. AERIA SEDE nubem dixit, *quia supra dixerat <792> fulva pugnans de nube tuentem: nam et hoc accusaverat Iuppiter. ergo argumento verisimili utitur, quasi dicat, non facerem solum ut spectatrix essem, sed ipsam rem gererem.*

20 811. DIGNA INDIGNA PATI id est omnia. et proverbialiter dictum est.

813. SVCCVRRERE FRATRI bene 'fratri', ne, si diceret 'Turno', careret adfectu.

814. PRO VITA ac si diceret: pro re nobis data, id est superis.
25 *et bene figuravit 'audere probavi'.*

815. NON VT TELA TAMEN NON VT CONTENDERET ARCVm hoc loco quasi Iuturnam sagittam iccisse significat; sed, ut supra <320> diximus, possumus accipere, quod alter in eius gratiam in Aenean

---

1 scilicet sydereis (sidere *H* sidereis *M*) odiis *ASHM* scilicet ut uelis superis odiis *R* scilicet desideris *F* scilicet ut uelis sidereis odiis *L Burmanni*. scilicet desine odiis *Fabricius*. fortasse si non licet sempiternis o. vel scilicet si prohiberis o. vel si frustra desideras o. nam si et s., 'scilicet' vocis compendium, facile inter se confundi poterant. || 2 urgere *A* urgetur *S* || edet *H* || 3 est om. *F* || 5 s. v. 804 iam non potes ideo praeterito usus est. et bene potuisti quia ipsa dixerat quae ipsas potui sub * *T* || non om. *RH* (add. r) || potest *RH* || enim om. *F* || 6 ipse *F* || 7 atque] que *F* || ipsas *F* || 8 perfodere *F* || voluit *F* || 9 deformem . . . luctum hab. *T* || ad orsus (v. 806) finem faciens sermonis *T* || 13 Iuppiter om. *RH* || 14 dixerit iuppiter *F* || dicit] om. *AS*, dixit *R* || 16 ad AERIA s. v. s. v. nube quia . . . euntem (sic) ad v. 810 in marg. utitur uerisimili argumento quasi diceret non facerem solum ut spectatrix adessem sed ipsam rem complerem *T* || 17 pugnans *F* || euntem *F* || 18 uerisimile *F* || facere *F* faceres *Commelinus* || 19 ipsum *F* ipsa *Commelinus* || 22 de scholio ad v. 813 haec in *Turonensi* extant bene dicit fratri quia || Turno add. *Masvicius* || careret *F* || 24 PRO VITA . . . superis post contorsit hab. libri *Serviani* || superis] superius *F* || a superis vulgo || 28 quod] quia *F* || aliter *M*

tela contorsit. *ipsi adscribendum ergo 'contenderet arcum'. alii 'ostenderet', id est adiuvaret tendentem in Aenean telum: non enim certus auctor vulneris fuerat.*

816. ADIVRO STYGII CAPVT INPLACABILE FONTIS pro 'iuro', nam prothesis est. quidam tamen volunt 'iuro' tunc dici debere, 5 cum confirmamus aliquid aut promittimus, ut 'iuro me facturum', 'adiuro' vero, cum negamus, ut 'adiuro me non posse', 'adiuro me non fecisse': Terentius adiurat, se non posse apud vos, Pamphilo absente, perdurare. potest tamen et 'ad' valde significare, *ut sit 'adiuro' valde iuro. 'inplacabile' autem periurantibus inplacabile. et bene respondit ad illud quod Iuppiter iuraverat in decimo* <113>, *ne quis deorum Troianis vel Rutulis ferret auxilium.*

817. VNA SVPERSTITIO id est 'sola' vel 'summa', ut <I 15> unam posthabita coluisse. 'superstitio' autem religio, metus, eo quod superstet capiti omnis religio. REDDITA hoc est data: nam 15 prothesis est.

818. EXOSA RELINQVO 'exosus' et 'perosus' de eo tantum qui odit, dicitur.

819. NVLLA FATI QVOD LEGE TENETVR bene 'fati': nam victoriae lex est, ut victi cedant in habitum nomenque victorum. 20

820. PRO MAIESTATE TVORVM respexit ad Saturnum, qui in Italia aliquando regnaverat: inde ait 'tuorum'. nam et Latinus inde originem ducit, ut <VII 48> Fauno Picus pater, isque parentem te, Saturne, refert, tu sanguinis ultimus auctor.

821. ESTO COMPONENT consentit, sed invita. 25

827. SIT ROMANA POTENS ITALIA VIRTUTE PROPAGO hoc videtur dicere: si fataliter imminet ut a Troianis origo Romana descendat, Troiani Italicorum nomen accipiant, ut Romani de Italis, non de Troianis videantur esse progeniti.

830. ES GERMANA IOVIS SATVRNIQVE ALTERA PROLES locus de 30 obscuris, de quo quidam hoc sentiunt: petis paene illicita, sed concedenda sunt, quoniam soror Iovis es, id est Saturni filia. quod si

4 pro iuro e. q. s.] cf. Luct. Plac. ad Stat. Theb. VII 130 || 8 Terentius] Hec. II 2, 26. cf. Don. ad h. v.

1 ad non v. c. a. s. v. id est non iuvaret tendentem in aenean telum incertus enim * T || 5 prothesis F || tum R || 8 apud A || 10 periurantibus Daniel: perrimantibus F || 11 in decimo ne Daniel: in decimon F || 12 quis Masvicius: qui F || 13 VANA R || ad vna s. s. v. uel sola subaudiendum uel summa accipiendum T || id est Daniel: deest F || 15 omnis religio om. F || religio] et est homeri locus (Il. XV 37) καὶ τὸ κατεβόρεον . . . παράσσει θεοῖσι add. D || 16 prothesis F || 17 exsusus F || 20 victi] victores F || nomineque R || victorum] in hac voce desinit Floriacensis codex || 27 humana RH (romana r) || 28 accipiant] om. RH, ut accipiant M sortiantur s. v. r || 29 videantur om. AS (add. a)

voluerimus admittere, erit sequens versus incongruus, ut 'irarum tantos volvis sub pectore fluctus'. unde melius est ut ita intellegamus: soror Iovis es, id est Saturni filia: unde non mirum est tantam te iracundiam retinere sub pectore. nam scimus unumquem-

5 que pro generis qualitate in iram moveri: nobiles enim etsi ad praesens videntur ignoscere, tamen in posterum iram reservant. quod nunc Iunoni videtur obicere: nam cum se concedere diceret, petiit tamen quod graviter posset obesse Troianis. sic Homerus inducit Calchantem dicentem de Agamemnone: regum irae ita se habent,

10 ut, etiam si ad praesens indulgere videantur, stimulos iracundiae ad futurum reservent.

833. DO QVOD VIS bene praesenti usus est tempore: nam promissio numinis pro facto est.

836. SVBSIDENT remanebunt, latebunt, in Latinorum scilicet

15 multitudine, ut <V 498> galeaque ima subsedit Acestes.

RITVSQVE SACRORVM ADICIAM verum est: nam sacra matris deum Romani Phrygio more coluerunt. * q et patritae leges appellatum est dixit q morem sacrorum ritusque continebant quod licet in VII. dixerit plenius tamen declarat * ri. q. t. nihil est enim sermo patrius Auso-

20 niusque nisi avitus, quippe cum Ausonii antiqui Italiae populi fuisse referantur: nam patri * quod ait 'morem ritusque. s. adiciam' ipso titulo legis Papiriae usus est, quam sciebat de ritu sacrorum publicatam. et quod iunxit 'faciamque omnis' * sic enim dictae sunt leges avitae et patritae et utramque legem sacrorum complexus est. nam

25 ritus est comprobata in administrandis sacri * q. civitas ex alieno ascivit sibi; cum receptum est, mos appellatur. alii ita definiunt, ritum esse,

1 ut irarum . . . Saturni filia om. AS || 2 voluens M || 4 in pectore R || 8 obesse posset R posse H obesse omittens || 9 calchantam HM || rerum ARH (regum r) || 11 reservent] κρείσσων γὰρ βασιλεύς . . . ὅθρα τελέσῃ (Il. I 80) add. D || 17 q et patritae . . . compitorum in superiore fol. 218^b Turonensis margine sex versibus scripta sunt. a dextris partibus versuum pauca, plura a sinistris perierunt, sed quantum de singulis versibus interierit non audeo definire, cum non iam possit dignosci, utrum ab extrema sinistra membranae ora ad dexteram extremam scripserit interpres, an utrinque spatium reliquerit. illud tamen suadere licet, si quis quae interciderint coniectando supplere velit, ut is minimum quadragenis litteris singulas lacunas quas indicavi explendas esse putet. | q om. Daniel || appellatum est dixit quae morem sacrorum Daniel appellatu e dix q more sacroru hodie T, nam notae supra u e x q e u olim adpictae circumcisa membrana perierunt. et patrias leges appellatas esse dixit quae morem sacrorum ritusque continebant Masvicius || 18 in VII.] cf. Serv. ad Aen. VII 601 || 19 declarat . . . i. q. t. Daniel declarat 'sermonem Ausonii patrium moresque tenebunt Masvicius || 21 nam patrium quod ait Masvicius || 22 papyriae T || 23 omnis in ob . . . eri sic enim Daniel 'omnes uno ore Latinos' sic enim Masvicius || 24 nam ritus est e. q. s.] cf. Festus s. v. ritus et receptus, Macrob. Sat. III 8, 8 sqq. || 25 in administrandis sacrificiis . . . q. Daniel in administrandis sacrificiis consuetudo quam Masvicius

quo sacrificium uti fiat * tis aut institutus religiosus aut cerimoniis consecratus, isque privatus aut publicus est, publicus ut curiarum, compitorum *

841. MENTEM LAETATA RETORSIT iste quidem hoc dicit; sed constat bello Punico secundo exorata Iunonem, tertio vero bello a Scipione sacris quibusdam etiam Romam esse translata. 5

843. HIS ACTIS remoto a Turno auxilio.

844. DIMITTERE AB ARMIS per transitum historiae usus est verbis; nam qui ab exercitu relaxantur, ab armis dicuntur dimitti: Sallustius de Oppio, ubi eum Cotta in contione ab exercitu cogit abscedere, dicit, se eius opera non usurum, eumque ab armis dimittit. 10

845. PESTES COGNOMINE DIRAE proprie 'pestes' vocantur, 'dirae' vero cognomine. et dictae 'dirae', quod non nisi ante iratum Iovem videntur, ut <849> saevique in limine regis apparent. 15

846. TARTAREAM MEGAERAM bene 'Tartaream' addidit, ut ostendat esse et terrenam et aeriam Megaeram: nam, ut etiam in tertio <209> diximus, volunt periti quandam triplicem potestatem esse et in terris et apud superos, sicut est furiarum apud inferos. ideo autem dicit has ex Nocte progenitas, ut ostendat et latenter oriri et intolerabilem esse iram deorum. NOX INTEMPESTA perpetuum est noctis epitheton. alio modo dicimus intempestam, partem noctis significantes. 20

847. VNO EODEMQVE TVLIT PARTV dispositio haec poetae, quae dicit has et similes esse furiis, et cum his esse procreatas, hoc agit, ut ostendat illam prudentium opinionem, esse tam apud superos quam in terris, sicut apud inferos furias. 25

9 nam ... dimitti] cf. Don. ad Ter. Eun. IV 7, 44 || 10 Sallustius] hist. III 38 D., 40 Kr.

1 quo sacrificium uti fiat statutum est aut institutus *Masvicius* || aut ante cerimoniis *om. Daniel* || 2 compitorum] in hac voce desinunt quae de sexto versu legi possunt. de iis quae quartam fere insequentis versus partem olim occupaverunt nihil nisi 'orū hodie extat' || 5 exortam *H* || 6 etiam romanam esset translata *H* || ad EXORDIT *c.* (v. 842) duplex est sensus: aut excedit de aere aut in caelum it, ad NVBEM (v. 842) in qua sedit *T* || 7 auxilio] iunonis auxilio *R* || 8 historiae] in hac voce desinit *Monacensis fol. 193^a*; de insequenti pagina, quae codicis extrema est, plurima evanuerunt || 10 Oppio *H* et *M*, ut videtur: uppio *AS* apio *R* || Cotta *R*: cocta *ASH* || contione *R*: concione *AS* contentione *H* || 11 operi *AS* || 12 dimittit] Cicero ad Appium Pulchrum 'si intellexeram permultos a te milites tunc dimissos' add. *Masvicius* || 14 vero] suo *R* || et dictae irae *H* || 15 ad limina *R* et limina *H* || 17 et aeriam] esse et aeriam *A* esse et aeriem *H* || 21 est *om. T* || 26 ut *om. H* || ostendit *R* || prudentiam *R* || opinionem *ASM* opitionem *H* opinione *vulgo* || apud superos inferos *H* (superos *del. h*) || 27 furias *om. RH* || ad SPIRIS (v. 848) nodis volubilitatibus, ad VENTOSAS (v. 848) stridentes vento *T*

849. *SAEVI REGIS epitheton est accommodatum, id est cum saevit; neque enim est Iuppiter semper saevus.*

850. APPARENT videntur, praesto sunt ad obsequium: unde etiam apparitores constat esse nominatos.

5 851. LETVM HORRIFICVM volunt Iovem non esse mortis auctorem, sed posse mortis genere vel prodesse vel obesse mortalibus.

854. INQVE OMEN IVTVRNAE OCCVRRERE IVSSIT ut Iuturnae omen fraternae mortis efficeret.

856. NON SECVS AC NERVO PER NVBEM INPVLSA SAGITTA sic
10 illa descendit, ut solet sagitta conscendere. hinc Statius traxit ut diceret de disco iacto similisque cadenti crescit in adversos. 'inpulsa' autem proprie, sicut supra <320> incertum qua pulsa manu.

857. FELLE VENENI amaritudine veneni, suco noxio: aut certe
15 periphrasticos dixit venenum, ut βίη Ἡρακλεΐη.

858. TELVM INMEDICABILE 'inmedicabile' est, cuius vulnere mederi non possit.

859. CELERES hypallage est pro 'celeriter': et ita celeriter, ut transiliat priusquam exeat. TRANSILIT VMBRAS hyperbole est; namque
20 umbra semper tela comitatur, hic ait, transit umbras sagitta: male enim quidem 'auras' legunt.

860. TALIS SE taliter.

862. COLLECTA ex nimia scilicet furiae magnitudine.

863. CVLMINIBVS DESERTIS noctuam dicit, non bubonem; nam
25 ait 'alitis in parvae': bubo autem maior est.

864. SERVVM CANIT triste, diuturnum, ut <V 524> seraque terrifici cecinerunt omina vates: Sallustius serum bellum in angustiis futurum.

866. CLIPEVMQVE EVERBERAT ALIS signa sunt ista plangentium.

30 869. STRIDOREM vocis scilicet sonum: nam utrumque tangit augurium, et oscinum et praepetum, quod graviter posset obesse Troianis: sic Homerus inducit Calchanta.

3 videntur . . . nominatos] exscr. Isid. or. X 18 || 10 Statius] Theb. VI 662 || 27 Sallustius] hist. inc. 15 D., III 13 Kr.

1 ./ (i. e. id est) T: enim Daniël ei Masvicius || 15 βίη Ἡρακλεΐη (Il. V 638) ego: βιβνπακλαιν A inbnpakλein S BIN HPAREIN R BINNPAKEIN H BIHPAREIN M βία Ἡράκλους Lion. Parthi enim sagittas ueneno obliunt. Lucanus (VIII 303) 'spicula nec solo spargunt fidutia (sic) ferro' add. D || 19 exeat Daniël: exea hodie T || 20 hinc agit transilit R || 23 eximia H || 26 tristem S || diuturnum RH: ad turnum AS ad iuturnum M, ut videtur. ac tardum Schoellius. cf. Aen. II 374 || ad torpor (v. 867) nouus torpor aut inprouisus * T || 31 quod . . . Troianis om. AS || 32 Calchanta] duorum versuum spatium relictum in D, μήτηρ δ' ἀμφεποῦτο . . . ἀμφιαχνίαν (Il. II 315) add. Fabricius

870. CRINES SCINDIT SOLVTOS aut solvit et scindit: aut 'solutos' non propter fratris exitium sed *

872. QUID NVNC decenter inducit loqui coepisse.

873. DVRAE inmiti, quae possum fratrem cernere tot laboribus subditum. 5

874. MONSTRO augurio ex Iovis voluntate venienti.

876. OBSCENAE VOLVCRES invidiose dixit; nam una est.

879. QVO VITAM DEDIT AETERNAM quia occurrebat, sed praestitit immortalitatem, dicit hanc aeternam esse causam doloris.

882. IMMORTALIS per indignationem dictum est 'immortalis ego', 10 quam maxime scilicet con *

885. GLAVCO AMICTV quasi nympha, propter undarum similitudinem.

888. INGENS ARBOREVM quidam pro ligneo accipiunt, ut hoc *

INGENS ARBOREVM non sunt duo epitheta; sed Aeneas ingens telum 15 coruscat arboreum.

890. SAEVIS CERTANDVM COMMIVS ARMIS hoc ideo dicit, quia vulnere tardus magis comminus pugnare desiderat.

891. TETE IN FACIES te ipsum. et est proverbialiter dictum.

CONTRAHE collige; est autem hostilis iracundia. 20

892. ANIMIS id est viribus: aut enim animo, aut corpore, aut precibus et voce possumus quidquid possumus: et hoc ideo, quia saeptus erat undique et non habebat effugium.

894. CAPVT QVASSANS concutiens, ut <VII 292> tunc quas- 25 sans caput.

895. ET IVPPITER HOSTIS ordo est 'ferox hostis'.

896. SAXVM CIRCVMSPICIT Homeri totus hic locus est.

897. CAMPO QVOD FORTE IACEBAT LIMES AGRO POSITVS secundum artem propiori respondit, sicut est in carcere locus, quod Tullianum appellatur. 30

10 per indignationem e. q. s.] cf. Macrob. Sat. IV 4, 25 || 29 est in carcere] Sall. Cat. 55, 3

2 sed q...* *Daniel*: quantum perierit non potest definiri || 3 cepisse *T* || 4 MISERAE SVPERAT durae inmiti superest *Daniel* || 7 ad OBSCENAE v. s. v. quia malum omen ore canunt *T* || ad HAEC P. V. R. (v. 878) hyronice id est haec mihi praemia dat ui *, ad CONDICIO (v. 880) facultas sine sors *T* || 11 ē *T* c...* *Daniel*. quam maxime scilicet constat miseram esse ego quam maxime scilicet concupiscit mortem *Schoellius* || 14 ut ho...* Non sunt duo e. q. s. *Daniel* ut hoc loco non sint duo e. q. s. *Masvicius* || 17 sed hoc *T*, sed *delevi* || 26 o ferox hostis *AS* || 27 hic locus est] (*Il.* VII 264) ἀλλ' ἀναχασσόμενος... τοῦτον τε μέγαν τε et alibi (*Il.* XII 445) Ἐντωρ δ' ἀεπάξας... ὃ δέ μιν ῥέα πάλλε καὶ οἷος add. *D* || 29 propiori *Masvicius*: proprio *AH* proprie *SR* priori *M*. cf. *Serv. ad. Aen.* I 159 || sicut] non sicut *M* sic *Sallustius vel* sicut *Sallustius vulgo*

901. MANV RAPTVM TREPIDA aut festina: aut re vera 'trepida', quia sequitur 'sed neque currentem se nec cognoscit euntem'.

TORQUEBAT bene imperfecto usus est tempore, quia non est perfectum quod voluit, ut <907> nec spatium evasit totum neque
5 pertulit ictum.

906. VIRI mire 'viri' addidit, quasi propter rationem eius, qui languide iecerat, ut ipse lapis sine effectum fuerit: ut si dixisset, talis est vir qualem descripsi.

907. NEC SPATIVM EVASIT hic distinguendum est, ut sit 'totum
10 neque pertulit ictum', id est evacuatus est impetus ipsius spatio longiore.

908. AC VELVT IN SOMNIS Homeri comparatio.

917. NEC QVO SE ERIPIAT totum enim Troiani clausurant.

920. SORTITVS FORTVNAM OCVLIS hunc locum oculis ad ferien-
15 dum elegit Aeneas, quem fortuna destinaverat vulnere.

922. NEC FVLGINE pro 'tonitru', sine quo numquam fulmen emittitur.

923. ATRI TVRBINIS INSTAR multis utitur comparationibus ad exprimendum nimium impetum. et 'instar', ut supra <II 15> dixi-
20 mus, per se plenum est nec recipit praepositionem, licet Serenus ad instar dixerit, quod in idoneis non invenitur auctoribus.

926. ICTVS percussus: nam participium est, ac si diceret 'cecidit elisus'.

931. EQVIDEM MERVI secundum artem agit rhetoricam: nam
25 quotiens personae in invidia sunt, aliae pro his opponuntur. unde ita agit: ego quidem occidi mereor, sed tu debes ignoscere parentis intuitu. NEC DEPRECOR non refuto, non recuso.

932. VTERE SORTE TVA interfice hostem tuum.

933. FVIT ET TIBI TALIS ANCHISES hic distinguendum, ut duo
30 dicat: et habuisti patrem, et pater es.

27 non refuto non recuso] cf. Gell. VII 16, 5 sqq. et Luct. Plac. ad Stat. Theb. VIII 116

2 se nec] sed nec AS nec se R sese H sese nec M, ut videtur || 3 infecto H || 4 totum euasit RHM || nec R || 7 ut scripsi: et T || 9 est om. SH || sic H || 12 comparatio] (Il. XXII 199) ὥς δ' ἐν ὀρεῶν . . . οὐδ' ὅς ἀλόγαι add. D || 13 clausurunt H || 15 fortuna . . . sine om. H || 16 fulmine mittitur R flumine inmittitur H || 22 cecidit om. R || 24 ait H || nam] non R || 25 quoties R || ipsae personae Lion || in om. R || aliae per insinuationem, ut Cicero ait, hominem pro homine his adponuntur Masvicius || 26 ait R || sed tu bene ignoscere parentibus intuitu H || 27 non ante recuso om. H || 28 hostem tuum] in his vocibus desinit Monacensis || 29 distinguendum est AS || ut] ad H || 30 dicat] ordo est add. Lion

935. ET ME ordo est 'redde meis'; sed ne ex aperto rem viro forti pudendam peteret, interpositione usus est, dicens 'seu corpus spoliatum lumine mavis'.

936. TENDERE PALMAS AVSONII VIDERE ad gloriam Aeneae pertinet, quod se Turnus cunctis praesentibus victum fatetur. 5

937. TVA EST LAVINIA CONIVNX quae fuerat causa certaminis.

938. VLTERIVS NE TENDE ODIIS noli velle crudelitatem tuam ultra fata protendere, sed redde corpus sepulchro. ACER IN ARMIS non tantum ad praesens refertur, sed quia semper in armis acer esse consuevit. 10

940. CVNCTANTEM FLECTERE SERMO COEPERAT omnis intentio ad Aeneae pertinet gloriam: nam et ex eo quod hosti cogitat parcere, pius ostenditur, et ex eo quod eum interimit, pietatis gestat insigne: nam Euandri intuitu Pallantis ulciscitur mortem.

941. INFELIX BALTEVS nulli domino felix. et sic est dictum 15 'infelix balteus', sicut <III 328> Lacedaemoniosque hymenaeos. et sciendum, balteum habuisse Turnum ad insultationem et iactantiam, non ad utilitatem, unde est <944> atque umeris inimicum insigne gerebat.

945. MONVMENTA DOLORIS proprie; nam et monumentum ab 20 eo quod mentem moneat, dictum est.

946. HAVSIT vidit, ut <IV 661> hauriat hunc oculis ignem crudelis ab alto Dardanus.

949. PALLAS INMOLAT et ad suae mortis et ad rupti foederis ultionem, te tamquam hostiam inmolat Pallas. 25

951. FRIGORE morte, ut <VI 219> corpusque lavant frigoris et ungunt.

952. VITAQVE CVM GEMITV FVGIT INDIGNATA SVB VMBRAS 'indignata', vel quia post preces veniam non meruerat; vel quia Laviniam fore sciebat Aeneae; vel quia, ut supra <XI 831> de Camilla 30 diximus, discedebat a iuvene. nam volunt philosophi invitam ani-

20 nam . . . moneat] cf. Isid. or. XV 11, 1

1 ME] REDDE MEIS *additur vulgo* || redde me meis *Masvicius* || uiri AS || 2 forti om. H || pateret R || 8 facta AS || 9 quia] qui RH || 11 intentia R || 13 interemit RH || 18 non] nam H || humeris libri || 20 MONIMENTA R || 24 et ante ad suae om. H || ad rupti AS: abrupti RH || 26 corpusque] in hac voce desinit Caroliruhensis || primentis et iungunt H || 29 post] mox H et Stephanus || merueat H meruerant Stephanus || 30 forte H || 31 descendebat H || ab S || physici vulgo

nam discedere a corpore cum quo adhuc habitare naturae legibus poterat: sic Homerus

ψυχὴ δ' ἐκ ῥεθέων παμένη Ἀιδόσδε βεβήκει
ὄν πότμον γούωσα, λιποῦσ' ἀνδροτῆτα καὶ ἥβην.

2 Homerus] II. XVI 856

2 *Graeca om. RH, in R add. Daniel* || 4 ὄν πότμον] TONIGOTMON S || EX-
PLICIT LIB XII FELICITER S

250

**PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET**

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY
